

«ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ӘКІМДІГІНІҢ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ» ММ
ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫНЫҢ «ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ» КММ
«АРҚАЛЫҚ ПОЛИТЕХНИКАЛЫҚ КОЛЛЕДЖІ» КМҚК
«НАЗИПА ҚҰЛЖАНОВА АТЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ГУМАНИТАРЛЫҚ КОЛЛЕДЖІ» КМҚК

**«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясында
«ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ
АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ
МҰРАЛАРЫ»**

тақырыбындағы облыстық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары

**Қазақтың көрнекті ағартушы-педагогі Ыбырай Алтынсариннің 185 жылдығына,
Нәзіпа Құлжанованың 140 жылдығына және қоғам қайраткері, этнограф Өзбекәлі
Жәнібековтің 95 жылдығына арналған**

30 қыркүйек 2026 жыл

Арқалық, 2026

УДК 37+94 (574)
ББК
74+63.3
(5Қаз) Ұ46

Карбозов А.К., Едресова К.Г., Сарсембаева Б.М., Халыкова Г.А.

«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясында «ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАЛАРЫ» тақырыбындағы облыстық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары

ISBN 978-601-08-6563-1

«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясында «Ұлтқа қызмет етудің үлгісі мен тағылымы: Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары» тақырыбындағы облыстық ғылыми-тәжірибелік конференция = Сборник материалов областной научно-практической конференции на тему: «Пример и уроки служения нации: наследие Ыбырая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Узбекали Жәнібекова» в рамках областного проекта «Ұлы тұлғалар жолы». — Арқалық: Арқалық политехникалық колледжі, 2026. - б. - Қазақ, орыс тілдерінде.

«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясында Ыбырай Алтынсариннің 185 жылдығына, Нәзіпа Құлжанованың 140 жылдығына және Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына арналған «Ұлтқа қызмет етудің үлгісі мен тағылымы: Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары» облыстық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдарының жинағына қатысушылардың ғылыми мақалалары енгізілді.

Жинақта көрнекті тұлғалардың ағартушылық, педагогикалық және қоғамдық-мәдени мұрасы, оның қазіргі білім беру үдерісімен сабақтастығы, ұлттық құндылықтар, мәдениет және тарихи жады мәселелері қарастырылады.

В сборник материалов областной научно-практической конференции «Ұлтқа қызмет етудің үлгісі мен тағылымы: Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары», посвященной 185-летию Ыбырая Алтынсарина, 140-летию Назипы Кульжановой и 95-летию Өзбекәлі Жәнібекова в рамках областного проекта «Ұлы тұлғалар жолы», включены научные статьи участников конференции.

В сборнике рассматриваются просветительское, педагогическое и общественно-культурное наследие выдающихся деятелей, его значение для современного образования, а также вопросы национальных ценностей, культуры и исторической памяти.

АЛҒЫ СӨЗ

Бокаева Марал Мендибаевна

*Костанай облысы әкімдігі білім басқармасы «Әдістемелік орталық» КММ
директорының орынбасары, педагог-шебер, педагогика ғылымдарының магистрі*

Құрметті конференцияға қатысушылар, қадірлі ұстаздар, ғалымдар, қоғам және мәдениет қайраткерлері, әріптестер!

Баршаңызды **«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясында**, қазақтың көрнекті ағартушы-педагогі Ыбырай Алтынсариннің 185 жылдығына, көрнекті педагог, ағартушы, қоғам қайраткері Нәзіпа Құлжанованың 140 жылдығына және ұлт руханиятының жанашыры, белгілі этнограф, мемлекет және қоғам қайраткері Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына арналған **«Ұлтқа қызмет етудің үлгісі мен тағылымы: Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары»** атты облыстық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын!

Бүгінгі тағылымды шараның жоғары деңгейде ұйымдастырылуына үлес қосып отырған **Арқалық политехникалық колледжінің және Нәзіпа Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі** басшылығы мен ұжымына ерекше алғысымды білдіремін.

Бұл екі білім беру ұйымының осындай мазмұнды ғылыми-тәжірибелік алаңды ұйымдастыруы – өңірдегі кәсіби білім беру жүйесінің тарихи-мәдени мұраға, ұлттық құндылықтарға және педагогикалық сабақтастыққа деген жауапкершілігінің айқын көрінісі.

Бүгінгі конференцияның Арқалық төрінде, ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсариннің тағылымы мен Торғай өңірінің тарихи-мәдени кеңістігінде өтуінің мәні зор. Себебі бұл өлке – қазақ даласындағы ағартушылықтың алтын бесігі, ел болашағын біліммен байланыстырған ұлы идеялардың тамыр жайған мекені.

Ыбырай Алтынсариннің «Кел, балалар, оқылық!» деген ұлағатты үндеуі – бір ғана тарихи кезеңнің ұраны емес, бүгінгі білім беру жүйесі үшін де өзектілігін жоғалтпаған құндылық.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бала тәрбиесіне, ұлттық тәрбиеге және білім берудің маңыздылығына негізделсе, Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы – ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны сақтауға, халықтың рухани құндылықтарын жаңғыртуға арналған табанды еңбектің жарқын үлгісі.

Осы үш тұлғаның тағылымын біріктіретін ортақ өзек – **елге қызмет ету, білім мен тәрбиені ұштастыру, ұлттық құндылықтарды сақтау және болашақ ұрпаққа жауапкершілікпен қарау.**

Құрметті әріптестер!

Бүгінгі ғылыми-тәжірибелік конференция – ұлы тұлғалардың мұрасын зерделеп қана қоймай, олардың идеяларын қазіргі білім беру және тәрбие үдерісімен байланыстыратын маңызды кәсіби алаң.

Уважаемые коллеги, участники и гости сегодняшней конференции!

Наше мероприятие проходит в рамках областного проекта **«Ұлы тұлғалар жолы» — «Путь великих личностей»** и посвящена наследию трех выдающихся представителей казахстанской истории и культуры – Ыбрая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Узбекали Джанибекова.

Отдельно хотелось бы отметить и поблагодарить коллективы Торгайского гуманитарного колледжа имени Назипы Кульжановой и Аркалыкского политехнического колледжа, которые выступили организаторами сегодняшней конференции.

Их объединяет одна важная идея – **служение народу через образование, воспитание, сохранение национальной культуры и исторической памяти.**

Ыбрай Алтынсарин заложил важнейшие основы просветительства и педагогики в казахской степи. Назипа Кульжанова внесла значительный вклад в развитие педагогической мысли и воспитание подрастающего поколения. Узбекали Джанибеков посвятил свою деятельность сохранению и возрождению историко-культурного наследия, национальных традиций и духовных ценностей.

Уверена, что сегодняшняя встреча станет хорошей площадкой для обмена профессиональным опытом, научными идеями и практическими решениями, а наследие этих выдающихся личностей получит новое осмысление в современной образовательной среде.

Құрметті конференция қатысушылары!

Сіздердің ғылыми ізденістеріңіз бен практикалық тәжірибелеріңіз ұлы тұлғалардың мұрасын жаңа қырынан танып, оны жас ұрпақ тәрбиесінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді деп сенемін.

Конференция жұмысы мазмұнды пікір алмасуға, кәсіби тәжірибе бөлісуге, жаңа идеялар мен тың бастамалардың қалыптасуына ықпал етсін!

Баршаңызға шығармашылық табыс, ғылыми ізденістеріңізге нәтижелі еңбек, баяндамаларыңызға сәттілік тілеймін.

«Ұлы тұлғалар жолы» облыстық жобасы аясындағы бүгінгі тағылымды кездесу ұрпақтар сабақтастығын нығайтып, ұлттық құндылықтарды дәріптеуге және білім беру саласындағы жаңа бастамаларға серпін берсін!

Облыстық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысына сәттілік тілей отырып, конференцияны ашық деп жариялаймын!

Назарларыңызға рақмет!

ҚОС ҚАРЛЫҒАШТЫҢ ҰЛТ РУХАНИЯТЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Абдуллина Ардақ Амирхановна

*аға оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі, Құрметті профессор
Ыбырай Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық университеті*

Өткен XX ғасыр басында оқыған қазақ зиялылары Семейге көптеп жинақтала бастады. Солардың сапында Міржақып Дулатов, Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар да болды. Әрі бұлар Алаш Тәуелсіздігі жолында қайсар ісі, уытты сөзі, ерлік істерімен көзге түсті. Абай елі, сонымен, зиялы Алаш оқығандарының мекеніне айналды. Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Кәрім Тоқтабаев, Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар Семейде кездесіп, қажырлы кезеңдері мен қызықты шақтары осы қалада сабақтасады. Туған жерлері - Торғайдан қашықта жүріп те олар бір-бірінен қол үзбеген, ауыр істерде иықтаса білген. Бұл ойымыздың басты айғағы ретінде Ахаң мен Нәзипа арасындағы туысқандық шынайы сыйластық пен рухани түсіністікті айтуға болар еді. Ахаң болса Міржақып, Нұрғали, Кәрімнің істерінен қолдаушыларын көрді, өзінің қорғаушыларын таныды. Орынбордың мұғалімдер гимназиясын бітірген Нұрғали Қостанайдың орыс-қазақ гимназиясында оқыған Нәзипамен жұптасып Торғайына келеді. Бұдан бұрын Н.Құлжанов Жітіғараның Шұбар болысында ұстаздық жасап, бала оқытып жүрген-ді. Ерлі-зайыптылар Торғайдың қыздар училищесінен орын табады. Бірақ оларды туысқандары суық қарсы алады. Құлжан бидің әулеті, Нұрғали ағайындары: «Кедейдің қызын алдың. Біздің теңіміз емес», - деп кергиді. Нәзипаның әкесі Сағызбайдың кедей екендігі рас-ты. Сағызбай күн көріс қамымен Бесқопа бойынан отындық қамыс орып таситын, жазда қала тұрғындары үшін шөп шабатын. Орысша киініп, бала оқытып, еркін жүретін Нәзипадан келінді «шоқынды» санайтындар да табылды. 1905 жылғы төңкеріс лебі шет аймақтарға да жете бастаған шақта төңкерісшіл Нұрғалидың Торғайда қызмет істеуі би-болыстарға да жақпайды. Ауқатты отбасында дүниеге келген Нұрғали еркін өсті.

Нұрғали Құлжанов 1874 жылы мамыр айында дүниеге келеді. Атан бидің баласы Құлжан ақсақал Нұрғали туғанда бірнеше күн бойына той жасайды. Қошалақтың «Қызылша құмы» бойында 37 жерден ошақ қазылып, 37 қазан көтеріледі. Той өткеннен кейін қысырақтың тайын сойып, Құлжан ауыл ақсақалдарынан бата алады, балаға ат қойдырады. «Мамыр айымен таласа туған бала есімі – Нұрғали болсын!», - деген бәтуаға келеді. Торғайда коммунистік саясатты алғаш қолданушылар қатарында Әліби Жангелдин, Амангелді Иманов, Қанапия Қойдосов, Александр Токарьев, Нұрғали Құлжанов болды. «Ұзақ жолға ниет қып бір шыққан...» Нұрғали бұл бағытынан айнымады. Осы жолда мерт те болды. Нұрғали Орынбордың мұғалімдер училищесінде 1891-1893 жылдары оқиды. Орыс тіліне әбден төселген. Ұстаздық білім алған Нұрғали елге оралуға асықпай Жітіғараның Шұбар болысында мұғалімдікке орналасады. Қазақтың ескі жуан тұқымы Түгелбайдан шыққан Құлжан би болса Нұрғалидың елге оралуын қолдамайды. Оған басты себеп, баласының саяси көзқарасында болса керек. Әліби, Амангелді, Қанапия тобының айтары: теңдік еркіндік болып алған. Орысша оқып білім алған Нұрғали да солардың сөзін сөйледі. Сондықтан да әке ойы ұлының елден қашықта жырақ жүруін орынды көрді.

Нәзипа Сағызбайқызы 1888 жылғы ақпан айында Торғай өңірінің «Бесқопа» бойында дүниеге келді. Сағызбай мен Уазипаның көп балалы отбасында дүниеге келген Нәзипа балалардың шешек індетінен бір қыста жалғыз болып қалады. «Бесқопа» бойы қыстақтарынан індеттен бой көтеріп, аман қалғандарының бірі - Нәзипа болды. Содан да бұл қыз, осы үйдің бары да нары болып өсті. Ата-ананың өмірге сенім артар көзайымы болды. Атымтай әулетінің Сабынбай, Сағызбай ағайындары ғана малын күйттеген шаруа адамдары болатын. Қалаға қатынайтын жаз: шөп шауып, құрақ баулайтын, қыс малға суат, отын шаруасында болатын. Шай пұлдығын алуға қалаға Сағызбай жиі

қатынайтын. Мұндайда шөптің үстіне, өгіздің арқасына мінген Нәзипа да ере жүретін. Қызықтайтыны - Торғайдың жеті көшесі, қалаға өтетін кең ағаш көпір. Биікте алыстан көз тартар ауқымды Ыбырай мектебі, кәсіби білім беру училищесінің орамы Нәзипаның назарын өзіне еріксіз тартатын. Тезірек осында оқуға армандайтын. Қызының оқуға деген ынтасын сезген атымтай ағайындары Жаңғабылдың бас болумен дуан басшысы мен мектеп жетекшілеріне қолқа салады. «Үйде хат танып қалған, оқуға ынталы қызды оқытуға басшылық та қарсы болмайды». Бұрын Ыбырай мектебінде Аққағаз Досжанова да оқыған. Аққағаздың ағасы Сағындық Ырғыздан қызмет бабымен ауысып келеді. Сағындық Досжанов та төңкерісшіл сипатта болған жас. Аққағаз болса болашақ қазақтан шығатын жоғарғы білімді дәрігер. Халық қаржысы есебінен осы негізін Ыбырай Алтынсарин қалаған орыс-қазақ мектебіне Нәзипа Сағынбайызы да оқуға түседі. Мектепте жақсы оқиды, тәртіпті тәрбиелігімен көзге түседі. Білуге, оқуға деген ынтасымен көзге түскен Нәзипаны мектеп басшылығы енді Қостанайдың орыс-қазақ қыздар гимназиясына оқуға жолдама береді. Қостанайда сапарда болған сол кезеңнің бір орыс жазушысының жазғаны бар: демалыс кезеңінде алыстағы елі – Торғайына жете алмаған «даланың бозторғайы» Нәзипаның көзі жәудіреп терезеге қарап отырады. Дала бозторғайының еліне жетуге жол қашық, қаражат та жоқ. Осындай жабырқау күйде жүрген Нәзипаға тағы бір суыт хабар жетеді. Қысқа жібі шырмауына жетпей жүрген Сағызбай кіші жүздің бір байының ұлына қызына құда түсіп, қалыңмалын алып та қояды. Жігіт жағы қалыңдығын іздейді. Қиналғанда гимназия басшыларының кеңесімен Нәзипа жақын жер Шұбарда ұстаздық құрып жүрген жерлесі Нұрғали Құлжановпен хабарласады. Арашаға Торғайдан ояз бастығы Құлжан да түседі. Бидің көмегімен қыздың алып қойған қалыңдығы төленеді, қыздың оқуын жалғастыруға рұхсат етіледі. Аққудың көгілдіріндей оқыған қызға – Нәзипаға Нұрғалидың да көзі түседі. Оқуын еш алаңсыз жалғастыруына қолын жеткізуге қамқоршы болған Нұрғалидан қыз да кетері емес еді. Нәзипа оқуын тәмамдаған. Бұлар ерлі-зайыпты Нұрғали мен Нәзипа елге оралады. Екеуі де Торғайдың қыздар училищесіне мұғалімдікке орналасады. Бірақ туған елдерінде ұзақ тұрақтай алмайды. Ұстаздың формалы сәнді киімін киіп, барынша салмақты да сәнді жүріп, таза орысша сөйлейтін Нұрғалиды қазақы жұрт шоқындыға санайды. Татарша сәнімен киініп, қызметінде ашық жарқын тілдесетін Нәзипа келінді көпшілік көре алмайды, еркіндігін қызғанады. Қалды коммунистік көзғарастағы Нұрғалидың дуанбасшылығымен аралас-құралас жүруі де әңгімеге арқау болады. 1905 жылғы орыстың төңкерісшіл оқиғасы таяп келе жатты... Бұлар-ерлі-зайыпты Нұрғали мен Нәзипа елге қалай келді, солай қол, Семей асады.

Екі бірдей күрескер, ағартушы, ізденісті жастар Семейде белсенді қызмет істеп, көптің ықылас, құрметіне бөленеді. Алғашқыда олар Семей семинариясына оқытушы болып орналасады. Кейін Нұрғали сол семинарияның директорлығына дейін өседі. Қаланың төңкерісшіл жастар жұмыстарын жасырған жағдайда араласып жүреді. Қаланың қырғыз депутаттары съезіне: К.Шугаев, П.Сиялов, М.Тұрысов, С.Яковлевтермен бірге Н.Құлжанов та депутат болып сайланады. Нұрғали туралы қалалық баспахана жұмыскері Нәсір Ешимов: - Құлжанов турашыл, іскер жан еді, - деп еске алады. 1906 жылдар Семейдегі Құлжановтардың үйінде жатып оқыған Г.М.Хомутов Пушкиннің «Капитан қызы» кітабын алғаш рет Нұрғалидың қолынан көргенін жазады. Олар Нұрғали мен Нәзипа орыс тілін жетік білген орыс әдебиетіне таныс болған. 1913-1914 жылдары Құлжановтар Қарқаралы уезінде болып, қазақ ауылдарында сауық кештерін өткізеді. Сондай бір кешке қатынасқан Шоқанның досы Потанин: - қазақтың әнші, күйшілерін енді елу жылдан кейін әлем сахнасынан көретініме кәміл сенеміз,- деген екен.

1914 жылы 26 қаңтарда Абайдың қайтыс болуына арналған кеш өтеді. Құлжановтардың қолқа салуымен әдеби-музыкалық, этнографиялық кешті өткізуге Орыс география қоғамының Семей бөлімшесі мұрындық болады. Сауық кешінде Нәзипа Құлжанова орыс тілінде «Қазақ ақыны Ибраһим (Абай) Құнанбаев және оның поэзиясы» деген тақырыпта баяндама жасайды. Кеште Ыбырай Алтынсарин мен Абай Құнанбаевтың

өлеңдері оқылады. Кеште Т.Жомартбаев, Ж.Аймауытов, Қ.Сәтбаев, Ә.Қапсәлемовтер өнер көрсетеді. Орыс саяхатшысы, ғалым Г.Н.Потанин сол кешті таңдана еске ала отырып: - Қазақтанда мұндай қыз туады екен ғой, - деп Нәзипа - сахна көркі туралы тамсана жазады. Сонымен, Семейдің қазақ, орыстарына Абайдың кім екендігін алғаш рет таныстырғандар Құлжановтар болды. Генерал губернатор Тройницкийдің рұқсатымен 1915 жылдың 13 ақпанында Семейдің приказшиктер кулбында Нәзипа ең алғаш рет «Біржан мен Сара» айтысын сахнаға шығарады. Семейдің озық ойлы өнерлі жастары Құлжановтардың маңына көптеп жинала бастайды. Айтыс сахналағанда басты бейнелерді Мұхтар Әуезов пен Қаныш Сәтбаев сынды Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтардан оқыған жастар шығарады. Жүсіпбек Аймауытов Біржан болып ойнайды. Кеш мәртебесін Әміре Қашаубаев, Иса Байзақовтар ән-жырмен қыздыра түседі. Құлжановтар отбасы көпшіл, барын қонағымен бөліп жейтін, жастардың жиі жиылатын орнына да айналады. С.Бегалин мен М.Қаңлыбаев сол үйде жатып оқыған. Бұл үйде Сәбит Дөнентаев, Әміре Қашаубаев, Иса Байзақовтар жиі болып тұрған. Танымал дәрігер Дәмеш Ермекова да Құлжановтар үйінде жатып оқыған. Дәмеш дәрігер өзінің естелігінде Нәзипа туралы барынша жылы әңгімелейді. Құлжановтар отбасында болатындардың арасында Мәриям Хакімжанова, Гүлбарам Тарабаевалар да болған. Танымал күрескер Нағыман Нұрмақовтың әйелі З.Нұрмақова да Құлжановтар отбасы туралы сүйіспеншілікпен еске алады. Семейде Кеңес үкіметі орнаған кезеңде Нұрғали қалалық баспахана меңгерушісі қызметінде жүреді. Сібірде Колчак үкіметі орнайды. Мезгілінде «Халық сөзі» газетін шығарып тұру, баспахана мүлкін қорғау қажет болады. Халық үйінде қамауда ұстап отырғандары - Нұрғалидың сау басы ғана. Оның қызылдарды қолдайтыны, большевик екені белгілі. Қаншама ұрып соғып қорласа да одан жөндеп жауап ала алмайды. Баспахана меңгерушісі Нұрғали Құлжанов көзсіз коммунист, дініне берік жанды. Ақтың әскерлері Нұрғалиды «Большевиктерді қолдаушы» ретінде азаптап өлтіреді. Кешікпей 1919 жылдың желтоқсан айының соңында Семейде Кеңес үкіметі қайта орнайды. Нұрғали көрші ауылдағы Шеген ұрпағын жақсы білген. Ыбырай Алтынсарин ашқан Торғайдағы мектептің сыныптарында Нұрғали Қорғанбек Бірімжановпен қатар оқиды. Тосын болса Бесқопамен шектеседі. Демек, Шеген бидің ұрпақтарын Нәзипа да танытын. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің қызған шағында көтерілісшілер қыпшақ, арғын руларына Әбдіғапар мен Оспанды хан сайлап алады. Ханның сардар басшылығына Амангелді Имановпен Қасымхан Алтынсаринді сайлайды. Сол Оспан ханның сардары болған Қасымхан тәңірдің тәлкегімен «халық жауы» танылып Семейге жер аударылады. Сол Қасымханның туған топырағы Тосынына жетіп қалуына қол үшін созған Нәзипа Сағызбайқызы болады. Семейдің губерниялық сотына Міржақов Дулатов мүше де Нәзипа жерлесін іздеушісі болатын. Кейін Нәзипа Құлжанова жалғыз қызы Гүлжиханды ертіп республика астанасы Алматыға келеді. Мұнда Нәзипа баспасөз жұмысына белсене араласады. Оның қаламынан туған еңбектер «Әйел теңдігі», «Еңбеші қазақ» сияқты басылымдарда жиі басылып тұрады. Жазбаларының негізгі тақырыбы- әйел теңдігі, оқу-ағарту жәйі, бала тәрбиесі төңірегінде болады. «Мектеп жасына дейінгі бала тәрбиесі» деген кітап та шығарады. Оның бұл еңбегін Ахаң да - Ахмет Байтұрсынов жоғары бағалаған. Ахаң-Нәзипа байланыстары туралы төменде арнайы әңгімелейміз. Сондай-ақ, Нәзипа Құлжанова аудармашылық жұмыспен айналысып, Горькийдің, Короленконың, Куприннің ірі-ірі шығармаларын орысшадан қазақшаға аударған. 1930 жылы Н.Құлжанова Мәскеуге арнайы сапар шегеді. Онда Нәзипа Надежда Крупскаямен кездеседі.

Нәзипа Құлжанова 1934 жылы дүние салады. Нәзипа ұйымдастырушылық жұмыстармен қатар, әдеби шығармашылық еңбектер де жазады, артында оның қаламынан туындаған мол мұра қалды. Нәзипа Құлжанованың шығармашылық еңбегі Абай еңбегімен тығыз байланысты. Ерлі-зайпты Құлжановтар Семей қаласына қызметке ауысқанға дейін Абай аты оларға беймәлім еді. Олар Семейге Абайдың дүние салғанына бір жыл толған кезеңде көшіп келеді. «Дала уәлаяты» газетінен Абай Құнанбайұлы – 1988 жылдың мамыр айынан Семей облыстық статистикалық комитетінің толық мүшесі туралы және оның

балалары Ақылбай мен Мағауия жайлы бірер хабар оқиды. Кейіннен Абайдың өмірі мен творчествосы жайлы көбірек баяндайтын азалы ғұмырнаманы Мемлекеттік географиялық қорының Семей бөлімшесі жазбаларының 1907 жылғы үшінші кітабында жарияланады. Ерлі-зайыптылар болса сол хабарды оқығаннан кейін ғана, Абайдың ойшыл ақын, өрелі азамат болғанына көзін жеткізеді. Ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин мектебінің түлектері халқымыздың екінші бір жарық жұлдызы Абай Құнанбайұлымен осылайша танысып, ақын шығармашылығымен осылайша достасады.

Құлжановтардың Семейде жүргізген ағартушылық жұмыстарына Сапарғали Бегалин белсенді араласады. Мұғалімдік семинарияда жұмыс істей жүріп, Нұрғали мен Нәзипа Абай Құнанбайұлы мен Ыбырай Алтынсарин туралы әдеби-сазды кештер өткізеді. Бұл кештердің қызғылықты өтуіне семинария оқушысы Қаныш Сәтбаев та ат салысады.

Қазақ әйелдері арасынан шыққан алғашқы қоғам қайраткерлері: Сара Есова, Нағима Арықова, Алма Оразбаевалар Нәзипа Сағызбайқызы туралы асқан сүйіспеншілікпен естеріне алады, естеліктер мен зерттеу мақалаларына арқау етеді. Кезінде кемеңгер Абайда мүше болған орыс географиялық қоғамының Батыс Сібір бөліміне қарасты Семей бөлімшесіне Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар 1913 жылдан мүше болған. Демек, олардың белсене баспасөзге араласуы да сол жылдардан басталады. «Айқап» журналының 1914 жылғы төртінші санында сол жылғы 25 қаңтарда өткен Абай Құнанбайұлының қайтыс болуына 10 жылдығына орай өткен кештен есеп берілген. Нәзипа Құлжанованың ұйымдастыруымен өткен бұл кештің географиялық қоғамның Семей бөлімшесі пайдасына жасалғаны жазылған.

Құлжановтар қалада өткізілер келесі бір кешті қазақ тілінде өткізуге қам жасайды. Бұратана халық саналатын қазақ тілінде жиын, кеш өткізу қиынның-қиыны болатын. Бұл жолғы ағартушы, ғалым Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы мен шығармашылығына арналған кеште Нәзипа Құлжанова баяндама жасайды. Бүтін Ресей оқымыстыларына есімі танылған Ы.Алтынсаринге цензура тарапынан шектеу қойылмайды. «Біржан – Сара айтысынан» үзінді көрсетіледі. Кештің үшінші бөлімінде Ыбырай Алтынсариннің жастарды оқытуға, білімге шақырған өлеңдері оқылып, Абай әндері шырқалады. Әндерді нәшіне келтіре орындағандар: ақын Тайыр Жомартбаев, журналист Мұстақым Малдыбаев, семинария оқушысы Қаныш Сәтбаев, әнші Әлмағанбет Қапсәлемов пен Әміре Қашаубаевтар еді. Соңынан қазақтың ұлттық салт-дәстүрлерінен көріністер көрсетіледі. «Географиялық қоғамның пайдасына өткізілген» екінші хабарла «Айқапта» басылады. Журналда атап көрсетілгеніндей: «Ел ішінде лаң болып жабысып, өлең оқып, ән шырқау күнә, сауық-серуен құру обал», -деп уағыздайтын қожалар мен молдаларға да берілген соққы болды. Осы орайда «Қазақ ССР тарихының» үшінші томының «Халықтың ауызша творчествосы және музыкалық мәдениеті» деген тарауында Қазақстанның XX ғасырдың басындағы мәдениет майданы қайраткерлері қатарында Нәзипа Құлжанованың да есімі аталады. Онда былай делінген: Қазақ әндерінің қоғамдық өмірге қатысуына тиым салып, шектелген семьялық өмірдің қатаң ережелеріне қарамастан, олардың кейбіреулері кертартпа жұмыстың кедергілеріне қарсы төтеп бере алды. Бұлардың арасында есімдері неғұрлым белгілі белсенді мәдени қайраткер, әрі әнші Нәзипа Құлжанова (1887-1933) әнші композитор Майра Уәлиқызы (1896-1926) күйші композитор Дина Нұрпейісова (1863-1955) және басқалары болатын». Осы орайда Нәзипа Құлжанова мәдени қайраткер, әнші, әрі жан-жақты талант иесі болғандығын атау ләзім. Ол ағартушылық қызметімен қосағтуған халқымыздың сарқылмас мұрасы – ауыз әдебиеті мен сазынан да молынан хабардар болған. 1919-1922 жылдарда кең байтақ Қазақ өлкесінде болып, халқымыздың ән-күйлерін жинастырып, оларды нотаға түсірген өнер зерттеушілері А.В.Затаевич пен А.Э.Бимбоэсқа Нәзипа өзінің орындауында көптеген әндер жаздырады. Әнші Нәзипа Құлжанованың орындауындағы Абайдың «Сегіз аяқ», «Татьянаның әнін» Альбин Эрнестович Бимбоэс нотаға түсіріп, жазып алады. А.Бимбоэс жариялаған халық әндерінің денін орындап берген де Нәзипа көрінеді. Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар Семей мұғалімдер семинариясында жұмыс істеген шағында

Абайдың өнерлі ұрпақтарымен етене таныс болады. Жоғарыда сөз болғандай Нәзипа ақын Тайыр Жомартбаев пен журналист Мұстақып Малдыбаевтардың өткізген ойын-сауық кештерінің әсерлі болуын тиімді пайдаланған. Біржанды орындаған болашақ жазушы Жүсіпбек Аймауытов болса керек. Әдебиетші ұстаз Нәзипа Құлжанованың Абайтанудағы тағы бір еңбегі, Абайдың «Желсіз түнде жарық ай» өлеңін орысшаға аударып, «Сибирский вестник» журналына бастыруы болып табылады. Халқымыздың ән мұрасының жанашыры, орыс оқымыстысы А.В.Затаевич әнші Нәзипа Құлжанованың орындауында «Ғайни-ау, сәулем», «Жылқыбай» халық әндерін жазып алады. А.Затаевич қойын кітапшасына былай деп жазыпты: «Құлжанова Нәзипа Сағызбайқызы – қазақ қыздарының арасынан шыққан интеллигент, педагог, жазушы және аудармашы. Халық ағарту ісінің көрнекті қайраткері. Семей қаласында өткізілген қазақша музыкалық кешті және Абай Құнанбайұлының қайтыс болуының он жылдығына байланысты кештерді ұйымдастыруда ерекше белсенділік көрсеткен. Өзі ақынның шығармашылығы туралы баяндама жасаған.» Балалар педагогикасы, ғылыми-методикалық еңбектерімен, тәрбие жұмысының жәй-жапсары, мақсат-мүддесі жайлы мәселелерді жұртшылыққа насихаттауда – «Әйел теңдігі» журналы кезеңінде елеулі еңбек етті. Сол басылымның мектепке дейінгі тәрбие бөлімін Нәзипа Құлжанова басқарады. Журналдарда оның методикалық мақалалары жиі басылып тұрды. Н.Құлжанованың қаламынан 1923 жылы Орынбордан «Мектептен бұрынғы тәрбие», 1927 жылы Қызылордадан «Ана мен бала тәрбиесі» атты еңбектері шығады. Оның бұл еңбектері қазақ балалар педагогикасының алтын қорына қосылатын туынды ретінде бағаланады. Журналист қаламгер ретінде Нәзипа Құлжанованың арнайы сөз етерлік еңбегі «Қоса жоқтау» мақаласы. Бұл В.И.Лениннің қайтыс болуына орай жазылған туынды. Мақала «Қызыл Қазақстан» журналының 1924 жылғы бірінші санында басылады. Н.Құлжанова сол кездегі Қазақ-кеңес әдебиетінің негізін қалаушылар, танымал күрескер, даңқты жазушылар: Сәкен Сейфуллин, Сәбит Мұқановпен бірге «Еңбекші қазақ» газетінің («Егемен Қазақстан») редколлегия мүшелерінің бірі болып сайланады. Ақын Мәриям Хакімжанова Нәзипаның қаламгерлік қызметі туралы былай деп жазады: «Назекен көркем шығарма мен әдеби сын жазу, аударма жасау, зерттеулер жүргізуде қабілетті де, білімді де, тілі де, мәдениеті де елең еткізетін талантты да талапты саңлағымыздың өзі еді. Бірақ денсаулығы мен білген кезде өте нашар болатын...».

Семейдің қазақ зиялылары көптеп жиналған думанды шаһарында біздің жерлестеріміз Нұрғали мен Нәзипа да, Ахаң мен Жақан да, Кәрім де ел құрметіне бөленіп, беделді болған. Семей мұғалімдер училищесінің директоры Нұрғали Құлжанов ақ гвардияшылар қолынан оққа ұшты. Кәрім Тоқтабаев Семейдің губерниялық сотында істейді. Кейін Кәрім губерниялық атқару комитетінің төрағалығына сайланады. Міржақып Дулатов болса губерниялық сотта жауапты болады. Олар аштықтан күйзелген Торғай тұрғындарына малдан көмек көрсету мақсатында халықтан Семей тұрғындарынан «жылу» жинайды. Нәтижесінде Семей тұрғындарынан жиырма мыңдай ірі қара жиналады. Оны жазушы Жүсіпбек Аймауытов бастаған топ айдап әкеліп, Торғайдың аштықтан күйзелген тұрғындарына табыстайды.

Өнер мен мәдениет, әдебиет пен әдет-ғұрып – жалпы зиялылықтың жарқын үлгісін көрсеткен Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар Семейдің «қос қарлығашы» атанды. Олар елдің рухани дамуына ғана емес, халықтың қиын кезеңдерде бір-біріне қолдау көрсетуіне де өз үлестерін қосты. Торғай жұртына жасалған қайырымдылық - олардың елжандылығы мен адамгершілік қасиетінің айғағы. Құлжановтардың өнегелі жолы – ұлтқа қызмет етудің, ел мен жер тағдырына бейжай қарамаудың жарқын үлгісі. Сондықтан олардың есімі мен игі істері ұрпақ жадында сақталып, тарихымыздың тағылымды беттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Оразалин. К. Абай ауылына саяхат. – Алматы, 1976ж.

2. Мәриям Хакімжанованың естелігі. «Жұлдыз», 1984ж.№9.
3. «Қазақстан әйелдері», 1977ж. № 2.
4. «Торғай тынысы» газеті, 27 қаңтар,1993ж.Естелік.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҢ ШАМШЫРАҒЫ

Әмірхан Гүлзат Арманқызы

*Арқалық қаласындағы №2 әмбебап ғылыми кітапханасы,
Оқу залы бөлімінің кітапханашысы, Қазақстан Республикасы, Арқалық қаласы,*

Ұлттың тарихын түгендеп, мәдениетін түлетіп, ғасырлар қойнауындағы асыл мұрасын қайта жаңғыртатын тұлғалар – халықтың рухани шырақшылары іспетті. Қазақ тарихында осындай ұлы мұрат жолында қажырлы еңбек еткен бірегей тұлға – Өзбекәлі Жәнібеков.

«Елім деп туған қайсар жан... Құдай берген құдіретті күштің арқасында ол энциклопедиялық білімнің иегері еді. Ол – бірегей ұйымдастырушы, бірегей ұйытқы. Ол музыканы керемет білетін. Ол – этнограф. Ол – философ. Оның халыққа сіңірген еңбегін тізбелеп шығу үшін ғана үлкен кітап жазу керек», – дейді [1, 3 б.], Қазақстанның Халық жазушысы Шерхан Мұртаза.

Өзбекәлі Жәнібековтің жастайынан білім мен талапты ұштастырып, еліне деген тынымсыз ізденіске толы адал қызметінің арқасында ұлттық мұрат пен елдік мүддені бір бойына тоғыстырған халықтың парасатты тұлғасына айналу жолы – бүгінгі ұрпаққа үлгі боларлық өнегелі жол.

Ұлтымыздың тығырыққа тірелген рухани мәдениетін жаңғырта ұлықтап, оны сақтаудың маңызын Ө.Жәнібеков былайша пайымдайды: «Қазақ жұртының арттырғаны – рухани дүниесінің өзіндігі, жасампаздығы мен өнері екен... Оның рухани даму желісінің өзіндік арқауын үзбей, жалғастыра беру – мәңгірттікке қарсы жұрттың санасына нұр, сәуле құйып, өмірге биік талғам мен дұрыс көзқарас қалыптастыра беруге жол ашады», – деп, [2, 187-188 б.] ұлт руханиятын өркендетудің жолы – ұрпақтар арасындағы рухани байланысты үзбеумен сабақтастырады.

Баяндамада қайраткердің осы бір ұлағатты сөзін мұрат тұтқан кітапхана саласының қызметкері ретінде қайраткердің кейінгі ұрпаққа рухани азық болар шығармашылық мұрасының маңызы мен кітап пен баспа ісін дамытуға қосқан үлесін зерделеп көруді жөн көрдік.

Тіл мен әдебиеттің ұлттық руханияттағы орнын бағамдаған қайраткер осы бағыттағы өзекті мәселелерді де назардан тыс қалдырмады. Ө.Жәнібеков «Елдік, бірлік белгісі» атты мақаласында: «...Тілі мен мәдениеті шалқыған халықтың ғана үні естіліп, дауысы шығады», – дей келе, [3, 147 б.] қазақ тіліндегі іс жүргізуді былай қойғанда, ана тіліміздің ұлан-ғайыр қазынасын насихаттайтын қазақ тілді оқулықтардың тапшылығын алға тартып, төл әдеби қорымызды қайта жаңғыртуға шақырады. Аталмыш мақалада оқу орындарында сөзбе-сөз аударылған оқулықтардың оқырмандарға «түсінікті» болып аударылмауы, олардың білім алуына қиындық туғызатынын сөз етеді [3, 156 б.].

Ұлттық мәдени мұрамен бірге, қазақ тіліндегі кітап шығару ісі де қатаң идеологиялық шектеуге ұшыраған кеңестік кезеңде ҚР Ғылым академиясы бойынша шығарылатын ғылыми басылымдардың небәрі 10 пайызы ғана қазақ тілінде жарық көргенін атап көрсетуі – Өзбекәлі Жәнібековтің ана тіліміздегі әдеби мұраны өркендетуге деген шынайы алаңдаушылығын ғана емес, оның жеке мүддеден гөрі, ұлт мүддесін жоғары қоятын тұлға ретіндегі қайсар болмысын танытады [3, 158 б.].

Өзбекәлі Жәнібеков ғылыми мақалаларында қазақ тіліндегі кітаптардың тапшылығы мәселесін көтерумен қатар, ғасырлар қойнауында елеусіз қалған әдеби

мұраларды қайта зерделеп, оны оқырман қауымның иігіліне қызмет ететін құнды мұра деп бағамдайды. Мысалы, «Жалғыз құдірет» атты мақаласында қайраткер: «Біздің қаншама көне әдеби, жазба мұраларымыз да көзден таса, көңілден алыс қалып жатыр екен...», – дей келе [3, 138 б.], ғасырлар бойы барша түркі халқына рухани нәр сепкен тұлғалар Әбу Насыр әл-Фараби, Қадырғали Жалайыри, Мұхаммед Хайдар Дулати, Тарихи Рашид-ад-диннің еңбектерін қазақша бастыруға аса мән берілмей, қазақ оқырмандарына арналған тарихи материалдарын, халқымыздың поэзиясы мен фольклорлық мұрасын насихаттаудың өзектілігіне баса назар аударады.

Әдеби мұраны қайта жаңғырту ісін нақты істерімен айшықтаған Ө.Жәнібековтің кеңестік идеологияның қатаң кезеңінде қазақтың бес арысы Ш.Құдайбердіұлы, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытовты ақтау жолындағы қажырлы еңбегі – ұлт зиялыларының шығармаларын сағынған қазақ оқырмандарымен қайта қауышуға жол ашты. Қазақтың бес арысы ақталғаннан кейінгі жылдарды Өзаған: «кейіннен бүкіл Қазақстан болып олардың шығармаларын қандай құштарлықпен оқыды десеңізші» деп еске алады [3, 138 б.].

Өмірінің соңына дейін қалам тартып, кітапты рухани серігіне айналдырған Ө.Жәнібеков жайлы Қазақстандағы кітапхана ісінің көрнекті маманы Роза Бердіғалиқызы: «...оның соңғы жылдары қаламынан туған «1916 жыл» [6], «Қазақ киімінің қадірін кетірмесек...», «Тарих өткелдерінің ізімен» [7] және т.б. еңбектері Ұлттық кітапхана қорындағы тарихи-танымдық құжаттар негізінде жазылды. Ол емхананың палатасында жатыпта кітап жазды», – деп еске алады. Сондай-ақ, Ө.Жәнібековтің мәдениет министрі қызметін атқарған жылдары 1976 жылы Алматы қаласында тұңғыш бой көтерген жасөспірімдер кітапханасын материалдық тұрғыдан қамтамасыз етудегі Өзағанның еңбегіне ерекше тоқталады (*«Жаңа аяғынан тұрған жасөспірімдер кітапханасының, әрине мұқтажы көп. Соның бірі кәдімгі линолеум. Ө.Жәнібековпен жабдықтау комитетіне бірге барып, 1000 шаршы мөртлік паркет алып берді»*) [4, 155 б.].

Шам жарығы жолды айқындаса, ал ұлт руханиятына адал қызмет еткен тұлғалар тарихы көмескіленген киелі өлкенің де шамын қайта жаға алады. Бұл сөзге: «Торғай» деген қасиетті сөз жүрегіме – жылылық, бойыма қуат беретіндей болады да тұрады», – деп, [5, 85 б.] рухани мәдениеті ескерусіз қалып, жүдеу тартқан киелі Торғай жерінің де руханиятының өшпес шырағын қайта жаққан Өзағанның еңбегі дәлел.

1970 жылдың 23 қарашасынан бастап Торғай облысының идеология саласының хатшысы болып қызмет атқарып, Торғай жұртының мәдениетін жандандыруды мақсат тұтқан Өзағанның бастамасымен бірқатар білім мен мәдени ошақтар бой көтеріп, Торғай облысындағы газет, баспахана, кітап саудасы істері қайта жолға қойылды.

Әдебиет зерттеушісі Құлбек Ергөбектің «Рух сарбазы» еңбегінде 1971-1986 жылдары Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Баспасөз жөніндегі мемлекеттік комитеттің төрағасы болған Шерияздан Елеукуновтің Арқалыққа іссапары кезіндегі естелігінде Ө.Жәнібековтің қаладағы баспа ісін дамытуға, сондай-ақ, облыстық және аудандық газеттерді сақтайтын тиісті орындармен қамтамасыз етуге арқау болғанын жазады [4, 91 б.].

1996 жылы жарық көрген «Тағдыр тағылымы» атты төл туындысында Ө.Жәнібеков жетпісінші жылдардағы Торғай өңіріндегі кітап қорлары мен кітап саудасының жай-күйіне тоқталып, қазақ тіліндегі әдебиеттерден гөрі, орыс тіліндегі басылымдардың басым болғандығын баяндайды. Атап айтқанда, қазақ халқы басым қоныстанған Аманкелді мен Жангелдин аудандарына бөлінген кітаптардың 80 пайызы орыс тілінде жеткізілсе, ал Жақсы мен Державин аудандарына қазақ тіліндегі әдебиеттер мүлдем жеткізілмеген

Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында 1971 жылдың 21-22 маусымында Торғай облысы мәдени қызметкерлерінің бірінші съезінде [5, 89 б.] Ө.Жәнібеков баяндама жасап, «Халықтың мәдени өмірінде кітапты және басқа басылымдарды таратудың ролі зор», – деп [8] атап өтіп, Торғай өңірінде кітап тарату жүйесін жетілдіру бағытында нақты бастамаларды жүзеге асырады. Өзағанның жетекшілігімен үш жылдың ішінде Торғай

облысында 79 жаңа кітап дүкені ашылып, кітап саудасы мен оны тарату ісі қайта жолға қойылады. Аудандарға жіберілетін қазақ тілді кітаптарға басымдылық беріліп, Аманкелді, Жангелдин аудандарына жіберілетін кітаптың 80 пайызы қазақша, 20 пайызы орыс тілінде таратылса, ал қазақтар аз қоныстанған Есіл, Октябрь аудандарына 80 пайызы орыс тілінде, 20 пайызы қазақ тіліндегі әдебиеттер бөлінген [5, 91 б.].

Өлкеміздің рухани-мәдени өміріндегі бұл айтулы өзгерістер Торғай жеріндегі баспасөз ісінің өркендеуімен сабақтасты. 1971 жылы 15 қаңтарда облыстық «Торғай таңы» және «Тургайская новь» газеттерінің алғашқы сандары жарық көруіне де Ө.Жәнібеков ұйытқы болды [5, 90 б.]. Бұл бастама Торғай жұртының қоғамдық-мәдени өміріндегі жаңалықтардан хабардар болуына жол ашты. Бүгінде өңіріміздің өткен тыныс-тіршілігінен мол мағлұмат беретін тарихи басылымдардың 1971–1997 жылдар аралығындағы тігінділері кітапханамыздың қорында сақтаулы. Осылайша, Ө.Жәнібековтей өр тұлғалы азаматтың Торғай жеріндегі қажырлы қызметі өңірдің мәдени-ағартушылық өміріне серпін беріп, кітап ісінің жүйелі дамуына себепші болды.

Өзағанның кітап ісін дамытып, рухани-әдеби мұраны қалың оқырманға жақындатуға бағыттаған сара жолы бүгінгі кітапхана қызметімен астасып отыр. Келер ұрпаққа баға жетпес құнды еңбектер қалдырған мәдениеттің үлкен жанашыры Ө.Жәнібековтің 95 жылдығына орай кітапханамызда «Қазақ рухының қара нары» [9], «Рух сардары» [10], [11] атты жылжымалы кітап көрмелері ұйымдастырылып, «Бекзаттық биігінен» [12] атты библиографиялық көрсеткіш жарық көрді. Алдағы уақытта Ө.Жәнібековтің рухани мұрасын зерделеп, оны кейінгі ұрпаққа жеткізуге бағытталған бірқатар мәдени-ағартушылық іс-шараларды жүзеге асыру жоспарлануда.

Қайраткердің рухани даму желісінің өзіндік арқауын үзбей, жалғастыра беру туралы аманаты бүгінгі кітапхана қызметімен де өзектес. Өйткені кітап – өткен мен бүгінді жалғайтын рухани көпір, ал сол көпірді берік ұстау – ұлттық жадыны сақтаудың маңызды тетігі.

Ұлттық мәдениет майданында тарих қойнауында жатқан рухани мұрамыздың шамшырағын қайта жаққан қайраткердің еңбегі мен оның тағылымға толы мол мұрасы – халқына адал қызмет етудің айқын көрінісі. Өзағаң жаққан руханият шамы уақыт көшінде өшпей, ұрпақтар сабақтастығы арқылы өз жарығын жалғастыра берері сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Смайылов, Камал. Жұмыс десе өзін де, өзгені де аямайтын [Мәтін]: [қоғам қайраткері Өзбекәлі Жәнібеков туралы] / К. Смайылов; Естеліктер «Рух сардары» кітабынан ықшамдалып алынды // Аңыз адам. - 2017. - № 11. - Б. 35.
2. Жәнібеков, Ө. Уақыт керуені [Мәтін] / Ө. Жәнібеков. - Алматы: Жазушы, 1992. - 192 б.: портр.; 21 см.
3. Жәнібеков, Ө. Таңдамалы шығармалар жинағы [Мәтін]. 1-кітап / Ө. Жәнібеков. - Алматы: ҚАЗАқпарат, 2011. - 320 б.
4. Рух сарбазы [Мәтін]: [естеліктер] / құраст.: Қ. Ергөбек; алғы сөз жазған: Б.Сыздықов. - Алматы: ҚАЗАқпарат, 2011. - 320 б.; 21 см
5. Жәнібеков, Ө. Тағдыр тағылымы: Есте қалғандар. Азаматтық парыз. Жаңа заман айшықтары [Мәтін]: естеліктер / Ө. Жәнібеков. - Алматы: Рауан, 1996. - 192 б.
6. 1916 жыл [Мәтін]: әңгімелер, өлеңдер мен дастандар: қазақ халқының ұлт-азаттық көтерілісінің 80 жылдығына / жауапты ред.: Ө. Жәнібеков. - өңд. толықт., 2-бас. - Алматы: Рауан, 1996. - 208 б.; 20 см. - («Арқас» өрбіту қорының кітапханасы)
7. Жәнібеков, Өзбекәлі. Тарих өткелдерінің ізімен [Мәтін]: [мәдениеттанушы Ө. Жәнібековтің тарих туралы естелігі] / Ө. Жәнібеков // Қазақ тарихы. - 1996. - № 1. - 8-9 б.

8. Ө.Жәнібеков. КПСС XXIV съезі және облыс мәдениет қызметкерлерінің міндеттері [Мәтін]: [Қазақстан ҚП облыстық комитетінің секретары Ө.Жәнібеков жолдастың баяндамасы] / Ө.Жәнібеков // Торғай таңы. – 24 маусым. – 1971.
9. <https://www.instagram.com/reel/DWLhnjdMT-z/?stkn=MXdtaHFncW02aHZu>
10. <https://www.instagram.com/reel/DXuMFV6jAoF/?stkn=MW5xZWlkMHdtd2ZueA==>
11. <https://www.instagram.com/reel/DX6nOeqsiSI/?stkn=Ymg5eW52cTRoOGhs>
12. Бекзаттық биігінен [Мәтін]: [мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф, тарих ғылымдарының кандидаты Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жыл толуына арналған]: библиографиялық көрсеткіш / Арқалық қаласындағы облыстық № 2 әмбебап ғылыми кітапханасы, Ақпараттық-библиографиялық қамтамасыз ету бөлімі; [кұраст.; Ж. К. Туякбаева; шығарылымға жауапты С. А. Алматова ; ред. Ж. К. Абжанова]. – Арқалық: [б.б.], – 36 б. Сурет. – қазақ тілінде

ҰЛТТЫҚ КОДТЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҚАЙРАТКЕР: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ЖӘНЕ ҰРПАҚ САБАҚТАСТЫҒЫ

Жапарова А.К.

*Педагог-сарапшы, екінші санатты тәрбие орынбасары
А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының биология пәні мұғалімі
Арқалық қаласы*

Әрбір халықтың тарих сахнасында жоғалып кетпей, өзіндік бет-бейнесін сақтап қалуын айқындайтын күдіретті күш бар. Ол — ұлттық код. Ұлттық код дегеніміз — ғасырлар тереңінен тамыр тартып, бабалардың қанымен, ананың ақ сүтімен, даланың асыл рухымен бізге жеткен қасиетті генетикалық жадымыз. Бұл — біздің тіліміз, діліміз, салт-дәстүріміз бен терең тарихымыз.

Жиырмамыншы ғасырдың солақай саясаты қазақтың осы рухани өзегін суырып, ұлттық болмысын тарих сахнасынан өшіруге барынша тырысты. Дәл осындай мазасыз заманда, ұлт рухының шамшырағы сөнуге шақ қалған сын сағатта, алаш аспанында жарық жұлдыздай жарқырап бір тұлға шықты. Ол — қазақ мәдениетінің ұлы қорғаушысы, ұлттық кодты қайта жаңғыртқан бірегей мемлекет және қоғам қайраткері — Өзбекәлі Жәнібеков еді. Бүгінгі баяндаманың өзегі де — осы ұлы тұлғаның өлшеусіз мұрасы мен бүгінгі күнмен астасқан ұрпақ сабақтастығы.

Қазіргі жаһандану дәуірінде, технократия мен цифрландыру алдыңғы шепке шыққан заманда кез келген ұлттың өміршеңдігі оның экономикалық қуатымен ғана емес, ең алдымен, өз ұлттық коды мен мәдени бірегейлігін қаншалықты сақтай алуымен өлшенеді. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ұлттық бірегейлікті сақтау мен мәдени мұраны ардақтауды мемлекеттік саясаттың басты бағдарының бірі ретінде айқындады. Ал осы ұлттық кодтың тамырына қан жүгіртіп, оны бүгінгі тәуелсіз ұрпақтың қолына аманат етіп тапсырған тұлғалардың көшбасында — біртуар мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф-ғалым Өзбекәлі Жәнібеков тұр.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметі — тоталитарлық жүйенің қыспағында жүріп-ақ, ұлттық мүддені қалай қорғаудың, Мұхтар Әуезовше айтқандай, «жар жағалап, сызат іздеп» жүріп, халықтың жоғалған рухани қазынасын қалай түгендеудің теңдессіз үлгісі.

Өзбекәлі Жәнібеков — жай ғана лауазымды шенеунік емес, ол ұлтының жоғын жоқтап, барын түгендеген нағыз руханият генералы болды. Оның әрбір қадамы қазақ мәдениетінің күретамамына қан жүгіртті.

Сталиндік репрессия құрбандарын ақтау ісінде Өз ағамыздың атқарған рөлі зор.

Алаш арыстарын ақтау бастамасы: Өзбекәлі Жәнібеков 1980 жылдардың соңында Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы қызметінде жүріп, ресми билік деңгейінде Алаш зиялыларын ақтау жөніндегі арнайы комиссияның жұмысына тікелей жетекшілік етті. Өзбекәлі ағамыздың табандылығы мен саяси батылдығының арқасында ұзақ жылдар бойы «халық жауы» саналып, есімдері мен еңбектерін атауға тыйым салынған Мағжан Жұмабаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Жүсіпбек Аймауытов секілді ұлт мақтаныштарының еңбектері ақталып, қазақ халқына қайта қауышты.

Өзбекәлі Жәнібековті замандастары мен тарихшылар Алаш қозғалысының асыл идеяларын XX ғасырдың соңында қайта тірілткен «Алаш миссиясының шынайы мұрагері» деп бағалайды.

1926 жылы тоталитарлық режим тарапынан «діни сарқыншақ» деп тыйым салынған, халық санасынан өшірілуге шақ қалған Ұлыстың ұлы күні — Өз-Наурыз араға 62 жыл салып, 1988 жылы қазақ даласына қайта оралды. Бұл жай ғана мерекенің қайтуы емес, бұл — қазақ рухының, ұлттық болмысының қайта түлеуі еді. Осы ұлы істің басы-қасында, идеялық дем берушісі де, орындаушысы да Өзбекәлі Жәнібеков болды.

Бүгінде Түркістан топырағындағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесімен мақтанамыз. Алайда, кезінде сол қасиетті кесененің басты символы, құнды жәдігері — Тайқазанның Ресейдің эрмитажында тұрғанын, оны елге қайтару үшін қаншама саяси кедергілерді еңсеру керек болғанын білеміз. Жәнібековтің тікелей араласуымен Тайқазан өз орнына келді. Отырар жәдігерлері, Жаркент мешіті, Арыстанбаб кесенесі сияқты сәулет өнерінің жауһарлары дәл осы кісінің мемлекеттік деңгейдегі табандылығының арқасында реставрацияланып, жойылып кетуден аман қалды.

Көне шаһарлардың қайта жаңғыруы: Отырар мен Түркістанның, Тараз бен Жаркенттің көне жәдігерлері мен сәулет өнерінің інжу-маржандары Өзбекәлі ағамыздың жанашыр жүрегі мен қажырлы еңбегінің арқасында екінші өмірін бастады.

Қайраткер бабалардың асыл мұрасын тек мұражай сөрелеріне жинап қана қойған жоқ, оны халықтың күнделікті рухани азығына айналдырды. Ол шаң басып ұмытылған көне музыкалық аспаптарымызды зерттеп, оларға жан бітірді. Оның тікелей дем беруімен құрылған «Отырар сазы» оркестрі, «Шертер» мен «Сазген» ансамбльдері қазақтың сахара күйін, бабалар сарынын әлемге паш етті. Ол ашқан ондаған мұражайлар — бүгінде ұлттық болмысымыздың алтын қорына айналды.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті мен этнографиясын ғылыми негізде жүйелеп, жоғалудан сақтап қалған ірі зерттеуші ғалым, тарих ғылымдарының кандидаты. Оның «Қазақ киімі», «Уақыт керуені» және «Мәдени майдан» атты іргелі ғылыми еңбектері ұлттық қолөнер мен салт-дәстүрді ғылыми тұрғыдан жүйелеудегі басты зерттеулері болып табылады.

Ұлттық киімді мәдени жүйе ретінде зерттеуі қазақ киімін жай ғана тұрмыстық бұйым емес, ұлттың тарихы мен әлеуметтік құрылымын көрсететін «үнсіз тіл» және күрделі мәдени жүйе ретінде зерттеді. Әрбір киім үлгісінің (мысалы, шапан, сәукеле, тақия) адамның жасына, жынысына, қоғамдағы әлеуметтік мәртебесі мен аймақтық ерекшелігіне қарай қалай бөлінетінін ғылыми негізде дәлелдеді. Қазақ ою-өрнектерінің түрлері мен олардың мағыналық мәнін терең талдап, ұлттық қолөнердің заңдылықтарын жүйеледі.

Тарихи жады мен жәдігерлерді түгендеу «Уақыт керуені» еңбегінде қазақ тарихы, этнографиясы және жасампаздық өнері бойынша көп жылдық зерттеулерінің нәтижесі екендігін көруге болады. Мұнда тарихшы-этнографтар мен өнер танушылардың назарынан тыс қалып бара жатқан көне жәдігерлер, ұлттық аспаптар мен салт-дәстүрлер ғылыми сипатталған. Әсіресе, ұмытыла бастаған қазақ қолөнерінің (кілем тоқу, ағаш жону, зергерлік өнер) технологиясы мен философиялық астарын ашып көрсетті.

Мәдениетті сақтап қалу жолындағы күрес «Мәдени майдан» кітабында Ө. Жәнібеков кеңестік идеологияның қыспағына қарамастан ұлттық мәдениетті, тілді және тарихи ескерткіштерді қорғаудың шынайы «майданы» қалай жүргенін баяндайды.

Құрметті конференция қатысушылары! Ұрпақ сабақтастығы — болашақтың кепілі. Өзбекәлі Жәнібековтің салған сара жолы, қалдырған өсиеті — бүгінгі күннің еншісінде ғана емес, болашақтың еншісіндегі ұлы аманат. Сабақтастық үзілген жерде — ұлт тарихы тоқырайды. Сондықтан, біздің Ұлы Абай атындағы мектеп-гимназиямыздың «Адал азамат» біртұтас тәрбие жүйесі Өзбекәлі Жәнібеков аңсаған ұлттық мұралармен тығыз астасып жатыр. Біз бүгінгі жаһандану дәуірінің, техника мен жасанды интеллект ғасырының ұрпағын тәрбиелеп отырмыз. Алайда, баланың бойында ұлттық діңгек, яғни сол ұлттық код мықты болмаса, ол заман желіне төтеп бере алмайды. Осы орайда, мектебіміздегі тәрбие ісі келесі үш тұғырға сүйенеді:

1. Тарихи таным мен тағзым: Оқушыларымыздың бойында Жәнібеков сияқты ұлы тұлғаларға деген құрметті ояту, оларды тарихты құрметтеуге баулу.

2. Өнер арқылы өрістеу: Домбыраның күмбірі мен қазақ әнінің әуезі мектеп қабырғасында үздіксіз естіліп, жас ұрпақтың эстетикалық талғамын ұлттық негізде қалыптастыру.

3. «Адал азамат» концепциясы: Мемлекет басшысы атап өткен «Адал азамат» бейнесі — кезіндегі Өзбекәлі Жәнібековтің болмысы. Біз елін сүйетін, тіліне адал, ұлттық құндылықтарды бәрінен биік қоятын парасатты тұлғаларды тәрбиелеуді мақсат тұтамыз.

Баяндамамды қорытындылай келе айтарым: Өзбекәлі Жәнібеков — қазақ руханиятының соққан жүрегі, сөнбес жанары. Ол өз дәуірінде ұлттың өшкенін жандырып, жоғалуға шақ қалған кеткенін келтіріп кетті. Ал біздің, бүгінгі зиялы қауым мен ұстаздар қауымының міндеті — сол жағылған отты өшірмей, келер ұрпақтың жүрегіне ұялату.

Ұрпақ сабақтастығының алтын арқауы үзілмей, Абай есімін иеленген біздің білім ордамыз ұлттық кодты сақтаған, егемен еліміздің тірегі болатын айбынды да, рухты жастарды тәрбиелей береді деп сенемін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
2. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі (Альбом). – Алматы: Өнер, 1996. – 192 б.
3. Жәнібеков Ө. Ежелгі Отырар (Тарихи-этнографиялық очерктер). – Алматы: Өнер, 1997. – 208
4. Жәнібеков Ө. Қазақтың ұлттық қолөнері. – Алматы: Өнер, 1982. – 144 б.
5. Досжан Д. Өзбекәлі Жәнібеков (Ғұмырнамалық басылым). – Алматы: Арыс, 2001. – 280 б.
6. Ғибратты ғұмыр: Өзбекәлі Жәнібеков (Естеліктер мен мақалалар жинағы). – Алматы: Дәуір, 2011. – 320 б.
7. Медеубекұлы С. Ұлт рухының шырақшысы (Ө. Жәнібековтің мәдени-рухани мұрасы). Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 180 б.
8. Өзбекәлі Жәнібеков және ұлттық мәдениеттің қайта өрлеуі / Респ. ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Шымкент: М. Әуезов атындағы ОҚМУ, 2016. – 240 б.
9. Смағұлов Е. Отырарды түлеткен Өзбекәлі // Ана тілі. – 2016. – 15 қыркүйек. – № 37.
10. Төлеубаев А. Өз ағаның этнографиялық мұрасы // Қазақ әдебиеті. – 2006. – 13 қазан. – № 41.

«ТӨРТ ҰРПАҚ ТАҒЫЛЫМЫ: НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА МҰРАСЫ БҮГІНГІ ҰРПАҚ КӨЗІМЕН»

Камалов Жарқын Мұратқалиұлы

*«Ш. Уәлиханов атындағы № 1 жалпы білім беретін мектебінің» қазақ тілі мен әдебиеті
пәндерінің мұғалімі*

Нәзипа Құлжанованың ұрпағы

Құрметті конференцияға қатысушылар, қадірлі ұстаздар, студенттер, ардақты қонақтар!

Бүгінгі конференцияға Н. Құлжанованың ұрпағы ретінде құрметтеп шақырып отырған колледж әкімшілігіне алғысым шексіз.

Бүгін мен үшін ерекше толғаныспен тұрған күн.

Себебі осы конференцияда Нәзипа Құлжанованың Ұлт руханиятына өлшеусіз үлес қосқаны, өнегелі өмірі мен айтылатын еңбектері жетерлік деп сенемін.

Бір өкініштісі ерлі-зайыпты Құлжановтар Алаш қайраткерлерімен тең дәрежеде елге қызмет жасаса да, аттарының кеш шығып жатқандары еленбей қалып жатқандары қынжылтады. Оған себеп біріншіден; Нұрғали атмаыздың ертерек қайтыс болғаны, екіншіден соңында ұрпақтың қалмауы.

Адам өмірден өтеді, ал оның артында қалдырған еңбегі, сөзі, өнегесі ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отырады. Нәзипа Құлжанованың есімі де уақыт өткен сайын алыстап кеткен жоқ.

Жалпы Н.Құлжанованың Торғай жеріне аты шығып, көшелерге аты беріліп, педагогикалық колледжге аты берілуіне қаншама жыл өмірін сарп еткен әкем Камалұлы Мұратқали екенін қазір осы мінбеде тұрып мақтанышпен айта аламын.

Нәзипа Құлжанова (1887–1934) ағартушы-педагог, журналист, аудармашы ретінде танылған; оның мектепке дейінгі тәрбиеге арналған еңбектері қазақ педагогикасының маңызды мұраларының бірі саналады.

«Мен үшін Нәзипа Құлжанова кім?»

«Бүгін мен сіздердің алдарыңызда Нәзипа Құлжанованың төртінші ұрпағы ретінде тұрмын. Сондықтан мен үшін Нәзипа Құлжанованың есімі — тарихта қалған тұлғаның аты ғана емес, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен аманат...»

Бұл кісінің өмірі мен еңбегін менің баяндамамыз да білесіздер деп ойлаймын.

* туған жері;

* алған білімі;

* ұстаздық қызметі;

* журналистік қызметі;

* ағартушылық бағыттағы еңбегі;

* Абай мұрасын насихаттауы. Оны мен уақытты алып оқымай ақ жиналған студенттер, ұстаздар, қонақтар біледі деп ойлаймын.

Мысалы, 1914 жылы Семейде Абай шығармашылығына арналған әдеби-музыкалық кеш ұйымдастыруы оның мәдени-ағартушылық қызметінің маңызды қыры болған.

Педагогикалық мұрасы

Бұл колледж үшін өте маңызды бөлім.

Нәзипаның «Мектептен бұрынғы тәрбие», «Ана мен бала тәрбиесі» сияқты еңбектеріндегі бала тәрбиесі жөніндегі ойларын бүгінгі педагогикамен байланыстырып айтуға болады. Оның мектепке дейінгі тәрбие мәселесіне ерекше көңіл бөлгені деректерде көрсетіледі.

Мысалы:

«Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесі туралы ойларының бүгінгі педагог үшін маңызы қандай?»

* туыстардан жеткен деректер:

1.Әкемнің ағасы Сейітахмет атамның айтқаны әңгімелері есімде. Бұл кісі мұғалім болған Амангелдіде, ұмытпасам Байғабылда. Жанақай мен Бабақай туғанда 1926-27 жылдары Шеген ауылына Шайхы қайнағасы ұлды болып соған ұлан асыр той жасап, сонда келген екен қос ат жегілген 2 пәуескі арбамен қасында быраз салт атты адамдар болған. Солардың ішінде Сәкен Сейфуллинда болған деп айтқаны бар еді.

Сол жолы келгенде Зарипа апамды(Манарбек Ержановтың жұбайы) алып кеткен екен өзім оқытам, Гүлжианға серік болады деп. Гүлжиан қызы.

2.Абай Құнамбаевты Семейге барғаннан бастап Нұрғали атам екеуі зерттеп көптеген мәліметтер жинақтағанын өмір баянынан білесіздер. Нұрғали 1919 қайтыс болғаннан кейін. Соңғы кезде өзі Алаш қайраткерлерімен араласқаны үшін қуғын сүргінге ұшырап қиын жағдайға түскеннен кейін. С.Сейфуллин Алматыға көшіріп алған. Бірақ Сәкен халықжауы болыпұсталып кеткеннен кейін өмірі қиындап ару болып сол кездегі Абай туралы жинаған бір чемодан қағаздарын. Шәкірттерінің ішінде үздік болған Нұрғалидің сенім артқан шәкірті Сұлтанмахмұт болған екен. Олда жастайынан қайтыс болғаннан кейін. Нәзипаның өзінің жарыққа шығаруға мүмкіндігі болмағасын. Ендігі үміт сенде деп,бар жиған тергендерін Мұхтар Әуезовке берген екен.

Бұл әңгімені Қарағандыда тұратын Шайхыұлы Жанақай ағамыздың үйіндегі жеңгеміз. 2016 жылы әкем қайтқанда келгенде айтқан еді. Ол кісілер Нәзипаның қызы Гүлжианмен араласып тұрған бері келгенше. Сонда естіген ақпараттары. Жанақай ағамыз театр саласында қызмет жасаған кісі Ш.Айманов т.б. актерлармен араласқан кісі.

«Тұлға және бүгінгі ұрпақ» дегенде, «Егер Нәзипа Құлжанова бүгін өмір сүрсе, қазіргі жас ұрпаққа не айтар еді?» деген ойға тоқталуға болады.

Білім алу, елге қызмет ету, өз мамандығын адал атқару, бала тәрбиесіне жауапкершілікпен қарау — Нәзипа Құлжанова өмірінің негізгі сабақтарының бірі.

Бұл орайда үш ағартушының мұрасын елімізде 2025 жылдан бастап барлық білім беру ұйымдарында, оның ішінде жекеменшік мектептерде де іске асырылып жатқан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен байланыстыра қарастырудың маңызы зор. Мемлекет басшысының «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» идеясы негізінде жасалған бұл бағдарлама жалпыұлттық құндылықтарға сүйене отырып, адал, еңбекқор әрі елжанды азамат тәрбиелеуді мақсат етеді. Назар аударарлық жайт – бағдарламаны үйлестіру Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясына жүктелген, бұл өз кезегінде Алтынсарин салған ағартушылық дәстүрдің бүгінгі мемлекеттік тәрбие саясатында тікелей жалғасын тапқанын көрсетеді. Сондықтан Алтынсарин, Құлжанова және Жәнібеков мұрасындағы халыққа қызмет ету, адалдық, еңбексүйгіштік және ұлттық құндылықтарды қастерлеу идеяларын «Адал азамат» бағдарламасының мектеп, отбасы және қоғам ынтымақтастығына негізделген тәрбие жобаларына (мысалы, ұлттық өнерді, тілді және дәстүрді насихаттайтын бастамаларға) мазмұндық негіз ретінде пайдалануға болады.

Бұл бағыттар «Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен жаңартылған «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының басты идеяларымен үндесіп, тарихи мұра мен заманауи білім беру жүйесі арасындағы сабақтастықты нығайтуға мүмкіндік береді.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің ғылыми-педагогикалық, қоғамдық-мәдени мұрасын зерделеу – қазақ халқының ұлттық сана-сезімі мен рухани құндылықтарының қалыптасу тарихын түсінудің маңызды кілті болып табылады. Үш тұлғаның да қызметінде ортақ желі ретінде халыққа қызмет ету, ағартушылық, тәрбие, тіл мен мәдениетті сақтау идеялары көрініс тапты. Бұл мұраны қазіргі білім беру бағдарламалары мен тәрбие жұмысында, соның ішінде елімізде кеңінен жүзеге асырылып жатқан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасында пайдалану жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық білімді үйлесімді қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондықтан аталған қайраткерлердің мұрасын одан әрі зерттеу, жүйелеу және насихаттау – ғылыми қоғамдастық пен білім беру мекемелерінің алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар / құраст. С. Негимов

МЕТОДИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Ы.АЛТЫНСАРИНА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Колдасбаева З.Ш.

*кандидат педагогических наук, доцент, Почётный профессор Аркалыкского педагогического университета имени Ы.Алтынсарина
г.Аркалык*

Современное языковое образование в настоящее время представляет собой динамично развивающуюся систему, перешедшую от академического изучения языков к функциональной грамотности и полиязычию. Главной стратегической целью государства является формирование конкурентноспособных граждан, свободно владеющих несколькими языками и готовых к интеграции в глобальное научно-образовательное пространство.

Современная концепция языкового образования строится на трёх методологических подходах:

1. Подход GLIL. Сущностная природа этого подхода заключается в предметно-языковом интегрированном обучении. В казахстанских школах и вузах особенно на естественно - научных направлениях (химия, биология, физика, информатика) уроки ведутся на английском языке. Учащиеся осваивают терминологию и суть предмета одновременно, что формирует у них так называемый BICS (бытовой язык), и CAIP (академический язык).

2. Коммуникативно-ориентированная методика.

Традиционный грамматико-переводной метод уступил место живому общению. Уроки строятся вокруг моделирования реальных жизненных ситуаций, дискуссий, дебатов и презентаций. Задача учителя заключается в снятии языкового барьера с первых уроков.

3. Критическое мышление через чтение и письмо (RWCT). Язык используется как инструмент для анализа информации. Учащиеся учат не просто читать текст, а выявлять причинно-следственные связи, аргументировать свою позицию, писать эссе и проводить мини-исследования.

За просветительские функции казахского и русского языков активно выступал великий педагог-просветитель казахского народа, основатель первой русско-казахской светской школы в казахской степи, автор первого казахского алфавита на основе русской графики, ученый, историк-этнограф, один из основоположников казахской письменной литературы. Лингводидактическая система обучения, разработанная Ы.Алтынсариним и изложенная в его научно-методических трудах «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» и «Киргизская хрестоматия» стала теоретико-методологической базой всей последующей методики преподавания русского языка в казахской школе. Учитывая специфические особенности обучения русскому языку как неродному, он реализовал теорию обучения, разработанную выдающимися русскими педагогами (Ушинским, Бунаковым, Толстым, Водовозовым, Тихомировым, Кирпичниковым и др.). применительно к работе с казахскими детьми.

Важное место в обучении языку автор отводил грамматической системе и переводу. Это говорит о его приверженности к грамматико-переводному методу преподавания языка и неприятию прямого или натурального метода (Г.Пальмер). Он пишет: «...за неимением никаких подходящих руководств учителя или составляют рукописные словари, или же прямо заставляют детей читать русские книги, предоставляя спрашивать, что покажется непонятным. Но такой порядок учения, с одной стороны, чрезмерно обременяет учителей и крайне замедляет дело, а с другой - имея значение лишь для навыка учеников в чтении, отзывается весьма вредно на изучении русского языка, которое, между тем, и должно быть главной задачей преподавателей русско-киргизских школ» [1, с.185].

Б.Алтынсарин осознавал, что грамматико-переводный метод не обеспечивает умений устного общения, хотя и дает более или менее удовлетворительные результаты при обучении чтению и письму. Он понимал, что полное игнорирование родного языка в работе с учениками, овладевающими неродным, приводит к нежелательному явлению интерференции, большому количеству ошибок, возникающих на почве бессознательной опоры в процессе речи на закономерности родного языка, нельзя было считать оправданным и игнорирование грамматики, особенно при обучении русскому языку с его сложной морфологической структурой. Однако Алтынсарин не ограничивается рамками только грамматико-переводного направления, не абсолютизирует его, а идет дальше, уделяя особое внимание развитию и формированию речевой деятельности на изучаемом языке и внедряя таким образом в процесс обучения неродному языку элементы коммуникативно-ориентированной методики: «...без практических устных разговоров, конечно, невозможно научиться свободно и бегло говорить на каком бы то ни было языке. Но научиться осмысленно пользоваться чужими языками научиться не в слишком продолжительное время - возможно, по-нашему мнению только в изложенном порядке» [3, с.186].

Значительную часть «Руководства...» составляет лексический минимум, построенный на основе тематического принципа представления учебного материала (шәкірттер қағаз жазып отыратын стол-парта, класс тақтасы-классная доска, тас қалам-грифель, қалам-перо, кара сия-чернила; кітап-книга, жазу жолы-строка, кітап беті-страница; қағаз табағы-лист бумаги; үйрету-обучение; таза жазу-чистописание, есеп оқу-арифметика: ескі сөз. откендердің әңгімесі-история; жер жүзінің оқуы-география, или же: орман-лес, ағаш-дерево, ағаш тамыры-корень: ағаш түбірі-пень, ағаш бой-ствол; бұтақ-сук, қабық-кора, жапырақ-лист, қарағай-сосна: емен-дуб; қайың-береза, терек-осина, тал-тальник, арша-мохожевельник, алма-яблоко; жүзім ағашы-виноградник; шие-вишня, жидек-клубника: қой бүлдірген-ежевика; тоғай-луга, қамыс-тростник; шөп-трава, пішен-сено, тұқым-семя, бәйшешек-цветок, салам-солома, қау шөп-ковыль, жусан-полынь, жоңышқа-клевер, егін жай-поле, егін орны-пашня, соқа-соха, егін орағы-серп), принципа сочетаемости слова, его способности вступать во взаимоотношения с другими словами, овладение которой способствует развитию речевой деятельности учащихся. Безусловно, достоянием словаря-минимума стали слова с широкими лексическими и синтаксическими связями. Следует к этому ряду причислить и принцип методической целесообразности слова, дававший возможность координировать лексический минимум с изучаемой грамматикой, фонетикой, орфографией.

Лексический минимум, разработанный Б.Алтынсариным в результате использования указанных принципов, представляет собой не набор разрозненных слов, а совокупность лексических единиц взаимосвязанных между собой, образующих определенную систему, которая (в сочетании с другими уровнями) дает возможность нерусским учащимся общаться на русском языке. При отборе грамматического материала для начального обучения Алтынсарин руководствуется принципами функциональности, практической целесообразности и учета особенностей родного языка учащихся. Лексический минимум сопровождается комментариями тех или иных грамматических

явлений и правил русского языка на родном языке. Грамматические разъяснения подкрепляются демонстрацией образцов формоизменения и словообразования в частях речи, проводится контрастивный анализ (указание на сходства и различия в русском и родном языках). Тем самым учитель получает возможность определить трудное и легкое для восприятия, выявить, где интерферирующее влияние родного языка тормозит, а где стимулирует усвоение неродного языка и с учетом этого рационально планировать подаваемый материал, предупреждать типичные ошибки, развивать речевые навыки, осуществлять постепенный переход к беспереводному овладению русским языком.

Книга Алтынсарина «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» состоит из следующих разделов:

1. Раздел. Имя существительное. Существительные распределены по темам семья, части тела, одежда, пища, посуда, домашние вещи, животные и птицы, насекомые, предметы и явления природы и др. (например, ұл-сын, кыз-дочь, ата-отец, аға-старший брат части тела: дене-тело, ет-мясо, тері-кожа, мұрын-нос, ерін-губа, иек-подбородок, ойын-шея; посуда: аяк-чашка, табак-блюдо, пышақ-нож, шанышқы-вилка, кеспек-кадка, елек-ведро и др.).

2. Раздел. Имя прилагательное. (тәтті-сладкий, дәмді-вкусный, арзан-дешевый, жарық-светлый; масти лошадей: торы-гнедой, көк-синий, жирен-рыжий, ала-пегий, құла-саврасый и т.д.).

3. Раздел. Имя числительное, Количественные и порядковые.

4. Раздел. Местоимение. (Знакомство с личными, притяжательными, определительными, неопределенными, вопросительными (например, я-мен, біз-мы, сондай-такой, қайсы-который, әлде біреу-кто-то, кімде болса-кто-нибудь, неде болса-что-нибудь или же о-либо, әрбір-всякий, ешкім-никто).

5. Раздел. Наречие и союз (үстеу, демеу) (Например, бүгін-сегодня, түнде-ночью, әрқашан-всегда, ешқашан-никогда, осында-тут)

6. Раздел. Предлог. С какими падежами, какие предлоги употребляются пример, предлоги без, для ради, до, из, за, от, у употребляются с родительным падежом, предлог к- с дательным падежом; про, чрез, сквозь- с винительным падежом; над с творительным падежом; при, об, о-спредложным падежом. Называет затем предлоги, одинаковые для винительного и творительного падежей за, под, пред: для винительного и предложного в, на, о, об: для родительного, винительного и творительного падежей- с, для дательного, винительного, предложного-по.

7. Раздел. Глагол. Знакомство с категориями времени и наклонения. Сопоставление.

Завершается руководство образцами для первоначальных переводов с киргизского на русский язык. Для таких переводов, пишет Алтынсарин, будет весьма пригодна составленная им «Киргизская хрестоматия», которая поэтому и должна служить как бы продолжением настоящего руководства. «Киргизская хрестоматия» была разработана Ы.Алтынсариним по аналогии с учебником «Детский мир» КД.Ушинского, а также учебников классиков русской педагогики. Логическая структура хрестоматии выглядит следующим образом:

1. Стихотворения, детские рассказы и сказки, образцы писем учащихся к родным;
2. Рассказы для взрослых;
3. Образцы из устного творчества;
4. Пословицы и поговорки.

В предисловии к «Киргизской хрестоматии» Алтынсарин пишет: «Как первый еще в своем роде труд, настоящая хрестоматия имеет, может быть, некоторые недостатки: но льщу себя надеждою, что она все же пройдет небесследно и удовлетворит своему назначению, как первая читательная книга... [2, с.360]. Он сгруппировал тексты внутри разделов в соответствии с тремя ведущими педагогическими задачами:

1. Призыв к знаниям и просвещению: сюда входят программные стихи автора, такие как «Кел балалар оқылық!», «Өнер білім бар жұрттар!» («Мир просвещённой науки»).

2. Нравственное и трудовое воспитание: Реалистические рассказы автора («Сын бая и сын бедняка», «Кибитка и дом», «Сад»), которые осуждали лень, высокомерие и прославляли честный труд, взаимовыручку и уважение к родителям.

3. Адаптированная мировая классика:

Переводы и свободные переложения басен И.А.Крылова, рассказов Л.Н.Толстого и К.Д.Ушинского. Алтынсарин переносил их сюжеты в реалии кочевого быта, чтобы казахским детям было легче воспринимать заложенную в них мораль.

С чего и как начинать обучение русскому языку детей, которые приходят в школу, не зная ни одного русского слова? Таким вопросом задавался Алтынсарин, создавая свою лингводидактическую концепцию, и отвечая на него следующим образом: «как Вообще всякий неразвитый мальчик, так и в особенности киргизский, не в состоянии сразу понять и усвоить все указанные выше и подобные им изменения и построения неродного языка вследствие большого отличия русского языка от родного, поэтому, по нашему мнению, для нерусских детей, прежде, нежели они приступят к чтению русских книг с объяснением прочитанного, необходима некоторая систематическая подготовка к пониманию как отдельных слов, так и основных грамматических правил, Без такой предварительной подготовки понятия учеников могут спутаться;: дети не будут в состоянии составить себе определенного представления ни о какой грамматической особенности и долго будут говорить «он» вместо «она», «шел» вместо «идут» и.т.п. К такому заключению привел меня пятилетний опыт на учительской должности в одной из русско-киргизских школ. И лишь после преподавания по настоящему руководству, составленному тогда вчерне, дело обучения русскому языку пошло у меня успешно и правильно» [1, с.185].

В вопросах обучения и воспитания детей Алтынсарин использовал идеи прогрессивной русской педагогики 60-х г. XIX века, в особенности идеи К.Д.Ушинского. Претворение идей концепции личностно-деятельностного подхода к процессу обучения Мы находим в его научных трудах, материалах по вопросам народного образования (рапорты, ведомости, докладные записки, наставления, отчеты) и переписке с известными людьми того времени (Ильминский, Катаринский, Бобровников, Мозохин, Соколов). Так, например, В «Наставлении заведующему Актюбинским двухклассным училищем по методике преподавания» он рекомендует «обращаться с детьми кротко, не раздражительно, терпеливо и объяснять каждый предмет охотно и простым языком, без вычурных фраз и ненужных терминов, кои не только не понятны ученикам, но неприятны для слушания даже посторонним присутствующим лицам, которые видят только, что данный учитель желает рисоваться учеными терминами или рассуждениями, не истекающими при этом из каких-либо глубоких эзаний и убеждений, а о педагогических и учительских приемах или имеет весьма ограниченное, поверхностное понятие,- или смотрит на последние, как на второстепенный предмет, забывая, что все вообще наглядное обучение основано именно на простоте учебных приемов и удобопонятности учительских объяснений» [3, с.423]. Он советует учителям обратить внимание на азбуку и книги для чтения Бунакова, элементарный курс грамматики Тихомирова (грамматика эта, как избегающая сложных объяснений, грамматических терминов и обучающая русскому языку посредством примеров и наводящих вопросов, особенно соответствует нашим школам, отмечает он) и сборник басен для тверждения наизусть (преимущественно басни Крылова) (3, с.423]

Уделяя особое внимание методической подготовке учителей, Ы.Алтынсарин советует в своем наставлении изучать «Педагогику» Бобровского, «Систематический обзор народно-учебной литературы», «Великую дидактику» Коменского, «Родной язык» Бунакова [2, с.360].

Будучи создателем первых русско-казахских светских школ, Алтынсарин разработал дидактические подходы, которые сегодня успешно применяются в методиках GLIL (клил) (предметно-языковое интегрированное обучение) и двуязычном образовании Казахстана.

Кратко выделим основополагающие идеи просветителя и их современную реализацию:

1. Опора на родной язык. Алтынсарин категорически выступал против механического зазубривания и требовал, чтобы базовые грамматические правила объяснялись понятными примерами и сравнениями с похожими правилами родного языка. В билингвальном образовании это реализуется через принцип транслингвизма. Учителя используют родной язык учеников как когнитивную опору для более глубокого уяснения академического материала на втором (или целевом) языке.

2. Создание адаптированных текстов и учебных материалов. Главным критерием текстов в вышеуказанных учебниках были доступность, простота и связь с реальной жизнью детей. Программы билингвального образования строятся на разработке контекстуальных учебных пособий, где сложные научные концепты подаются через близкие учащимся культурные и бытовые примеры.

3. Индуктивный метод и сознательное усвоение.

Педагог продвигал обучение от частного к общему: сначала накопление живой речевой практики и словарного запаса через наглядность а затем изучение строгих грамматических правил. В современных условиях эта его идея активно используется в методиках естественного погружения.

4. Создание естественной языковой среды. Просветитель предлагал объединять казахских и русских учащихся на продвинутом этапе обучения для того, чтобы они осваивали языки в процессе живого повседневного общения и совместного труда.

В современных методиках эта идея реализуется посредством применения модели двустороннего билингвизма, что стимулирует взаимный языковой обмен снимает языковой барьер и формирует высокую межкультурную адаптацию.

5. Сочетание языка и реальных практических навыков.

Язык изучался не в отрыве от реальности а параллельно с освоением ремёсел, естественных наук, географии и счета.

Вышеуказанная идея Алтынсарина находит реальное воплощение в современных методиках GLIL (клил), когда на втором языке преподается некогнитивный предмет (естествознание, математика или искусство). Язык в данном случае выступает не объектом изучения, а эффективным инструментом познания мира.

Все это свидетельствует о том, что Алтынсарин, творчески усваивая теорию обучения, разработанную выдающимися педагогами прошлого столетия (Ушинским, Бунаковым и др.), создал в соответствии со специфическими особенностями Казахстана, оригинальную систему преподавания и обучения детей в русско-казахских школах [2, с.360].

Список использованной литературы:

1. И.Алтынсарин. Избранные произведения. Издательство Академии наук Казахской ССР. Алма-Ата, 1957.
2. Алтынсарин, Ибрагим. Собрание сочинений. В трех томах. Том I. Алма-Ата, «Наука» Каз.ССР, 1975.-360с.
3. Алтынсарин, Ибрагим. Собрание сочинений. В трех томах. Том II. Алма-Ата, «Наука» Каз.ССР, 1976.-423с

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ТОРҒАЙ ӨңІРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ

Терек Рауан Абдуллажанұлы

«Арқалық қаласындағы дала өлкесі тарихы облыстық мұражайы» КММ басшысы

Өзбекәлі Жәнібеков – қазақтың қоғамдық өмірі мен ұлттық мәдениетінде терең із қалдырған мемлекет және қоғам қайраткері. Оның қызметі мәдени мекемелер ашумен шектелмей, халықтың тарихи жадын жаңғыртуға, ана тілінің қолданысын кеңейтуге және дәстүрлі өнерді дамытуға бағытталды. Торғай өңірінде атқарған еңбегі осы ұстанымның нақты көрінісі болды. Бұл мұраны таныту – туған өлкенің рухани шежіресін сақтау.

Өзбекәлі Жәнібеков 1970–1975 жылдары Торғай облыстық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы қызметін атқарды. Осы кезеңде облыстың мәдени және білім беру мекемелерінің қалыптасуына айрықша үлес қосты. Арқалық педагогикалық институты, Серке Қожамқұлов атындағы театр, дала өлкесі тарихы облыстық мұражайы, облыстық филармония мен кітапхана, «Шертер» және «Ғасырлар пернесі» ансамбльдері өңірдің рухани өміріне жаңа серпін берді. Облыстық радионың хабар таратуы мен «Торғай таңы» газетінің жарық көруі де осы өзгерістердің маңызды бөлігі еді.

Жаңа облыста мәдени мекемелер ашумен қатар олардың кадрларын даярлау, материалдық жағдайын жасау және ұлттық мазмұнын орнықтыру қажет еді. Өзбекәлі Жәнібеков осы міндеттерге тікелей араласты.

1971 жылғы 21–22 маусымда Арқалықта Торғай облысы мәдениет қызметкерлерінің алғашқы съезі өтті. Оны Сақан Құсайынов ашып, Өзбекәлі Жәнібеков баяндама жасады. Съезде мәдениеттің материалдық-техникалық және кадрлық базасын нығайту, мәдени-ағарту мекемелерінің жұмысын жақсарту мәселелері көтерілді. Сол жылдың өзінде 48 клуб пен кітапхананы жөндеу, 22 клубтың құрылысын аяқтау, кітапханалар санын көбейту қажеттігі айтылды. Бұл міндеттер оқу-ағарту және медицина салаларындағы мәселелермен бірге қарастырылды [1, 89 б.].

Өңірдегі тілдік ахуал да күрделі еді. Өзбекәлі Жәнібеков естелігінде облыс құрылғанға дейін Арқалықта қазақ мектебінің болмағанын, қазақша ұрандардың да жазылмағанын атап көрсетеді. Бұл жағдай ұлттық тілдегі білім мен мәдениетті дамытуға ерекше көңіл бөлу қажеттігін аңғартты.

Торғайда жауапты қызмет атқарған Оразалы Қозыбаев «Тыңдағы күндер» кітабында бұрын қазақ мектептері болған ауылдардың совхоз бөлімшелеріне айналып, жаңа орталықтардағы мектептердің орыс тілінде жұмыс істегенін жазады. Оның естелігі жергілікті халықтың тілдік сұранысы ескеріле бермегенін көрсетеді. [2, 49 б.].

Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени бастамалары осындай жағдайдан туындаған қажеттіліктерге жауап берді.

Бұл жұмыста облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Сақан Құсайыновтың қолдауы маңызды болды. Өзбекәлі Жәнібеков оны «қатарынан озған парасатты, иманды адам» деп сипаттайды. Өңір басшыларының өзара түсіністігі ұлттық мәдениетті дамытуға мүмкіндік беріп, қолға алынған бастамалардың жүзеге асуына жағдай жасады.

1971 жылғы қаңтарда «Торғай таңы» газетінің алғашқы саны жарық көрді. Қазақ тіліндегі басылымға жазылушылардың аздығын байқаған Өзбекәлі Жәнібеков жергілікті партия ұйымдарына қазақ ауылдарындағы баспасөз тарату жағдайын зерделеуді тапсырды. Қазақ қызметкерлерінің ұлттық басылымдарға жазылуына да назар аударды. Нәтижесінде оқырман саны артып, газет кемелденген кезеңінде 20 мың данамен тарады.

«Торғай таңы» өлке тарихы мен мәдениетін танытты. «Қос тіл – қос қанатың» айдарында қазақ тілінің қолданысына қатысты мәселелер көтерілді.

Облыстық радионың «Арқалықтан сөйлеп тұрмыз» деген алғашқы хабары да елдің рухани өміріндегі елеулі оқиға болды. Радио қызметкерлері көнекөз өнерпаздардың ән-жырларын жазып, халық мұрасын сақтауға атсалысты. Алғашқы жылдары 17 өнерпаздың орындауы таспаға түсірілді. Кейінгі жылдары да әнші-жыршылардың шығармалары

жазылды. Облыс жабылғаннан кейін бұл қордың сақталуында қиындықтар туындауы мәдени мұраны жинаумен қатар оны жүйелі қорғаудың қажеттігін көрсетті.

Кітапхана ісінде де шешімін күткен мәселелер жеткілікті еді. Өзбекәлі Жәнібеков облыстағы кітап қорының басым бөлігі орыс тілінде болғанын, кейбір кітапханалардан қазақша кітап табыла бермегенін жазды. Амангелді және Жангелдин аудандарына жіберілген кітаптардың 80 пайыздан астамы орыс тіліндегі басылымдар болатын. 1971 жылы ашылған облыстық кітапхана бастапқыда екі бөлмелі пәтерде орналасты.

Жүргізілген жұмыстың нәтижесінде кітап қоры ұлғайып, аудандық және ауылдық кітапханаларға әдістемелік көмек көрсетіле бастады. Облыстық кітапхана құрылған жылы 3,5 мың кітап болса, 1973 жылы олардың саны 17 313-ке жетті. Үш жылда 79 кітап дүкені ашылып, кітапханалардың қорлары есепке алынды. Бұл халықтың кітапқа қолжетімділігін кеңейтті.

1972 жылы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты құрылып, 1977 жылы оған Ыбырай Алтынсариннің есімі берілді. Ұлы ағартушының қызметімен сабақтас өңірде педагогикалық жоғары оқу орнының ашылуы жергілікті мұғалім кадрларын даярлауда маңызды қадам болды. 1976 жылы институтта ғылыми-педагогикалық музей ашылды. Оның материалдарын жинауға Әсет Ламашев еңбек сіңіріп, ректор Мырзағали Төлегенов ұйымдастырушылық қолдау көрсетті.

Торғай облысы таратылғаннан кейін институтты жабу мәселесі туындады. Облыстық білім қоғамының бұрынғы басшысы Қаратай Нұрмановтың естелігі бойынша, Мырзағали Төлегенов осы мәселені Өзбекәлі Жәнібековке жеткізіп, оқу орнын сақтауға көмек сұраған. Нәтижесінде институт жұмысын жалғастырды. Қайраткер кейін де өңірдің білім беру мәселелеріне қолдау көрсетті.

Торғай мәдениетіндегі маңызды жаңалықтың бірі – 1972 жылы Серке Қожамқұлов атындағы театрдың ашылуы. Мәскеудегі М. Щепкин атындағы театр училищесінің қазақ студиясында даярланған жас актерлерді Өзбекәлі Жәнібеков облысқа шақырып, олардың баспанамен және қажетті жағдайлармен қамтамасыз етілуіне ықпал етті.

Өзбекәлі Жәнібеков театрдың ұлттық ерекшелігі айқын, тарихи-этнографиялық мазмұны бай, әуезді драматургияға ден қоятын өнер ордасы болғанын қалады. 1972 жылғы 24 желтоқсанда театр Мұхтар Әуезовтің «Айман-Шолпан» пьесасы негізіндегі әуезді комедиямен шымылдығын ашты. 1974 жылғы Алматы гастролі ұжымның шығармашылық мүмкіндігін танытып, оның кәсіби беделін көтерді.

Сақан Құсайынов пен Өзбекәлі Жәнібеков қойылымдарға қатысып, театрға қоғамдық қолдау көрсетудің үлгісін танытты. Жамбылбек Есенбеков, Мұхтар Манапов, Рәшида Әліқұлова, Досжан Жанботаев сияқты өнерпаздар көрермен ықыласына бөленді. Театр ұлттық шығармаларды өзіндік сахналық шешіммен ұсынып, елдің мәдени өміріне орнықты. Облыс таратылған тұста актерлер мен көрермендердің қимай қоштасуы бұл байланыстың қаншалықты терең болғанын көрсетеді.

1972 жылғы 4 ақпанда Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің № 88-р шешімімен Арқалықтағы дала өлкесі тарихы облыстық мұражайы құрылды. 1973 жылы Амангелді Имановтың туғанына 100 жыл толуына орай алғашқы көрермендерін қабылдады. Мұражайдың тақырыптық-экспозициялық жоспарын жасауға Алан Медоев шақырылды.

Экспозиция қазақ жерінің көне тарихын, халықтың этнографиясы мен тұрмыстық мәдениетін, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісті және өңірдің кейінгі даму кезеңдерін қамтыды. Өзбекәлі Жәнібеков жергілікті тарихи жадты жаңғыртуға, сәулет ескерткіштері мен қолөнер мұраларын танытуға ерекше мән берді. Торғай шеберлерінің «Торғай түрі», «Алтыауыл кілем», «Арабы» кілемдері экспозициядан орын алды.

Қайраткер мұражай қорына жәдігер жинауға өзі қатысқан. Тұрмыста қолданылып жүрген астау, асадал, төсекағаш, ағаш табақ пен саптыаяқтың тарихи құндылығын танып, оларды қорға тапсырды. Ел ішін жақсы білетін Жангелдин аудандық партия комитетінің хатшысы Қайырбек Алматов бұл іске көмектесті. Тұрмыстық бұйымдар халықтың өмір салты мен шеберлігін танытатын мұра ретінде сақталды.

Өзбекәлі Жәнібековтің қазақ тарихы, этнографиясы мен дәстүрлі өнеріне қызығушылығы мұражай жұмысымен тереңдей түсті. Ол осы музейден басталған ізденістерінің кейінгі шығармашылық еңбектеріне арқау болғанын жазды. 1975 жылы Алматыға ауысқаннан кейін де зерттеулерінде Арқалық мұражайындағы жәдігерлерді, Торғайдың сәулет ескерткіштері мен музыкалық мұрасын кеңінен пайдаланды.

1993 жылы Шақшақ Жәнібек батырдың 300 жылдық мерейтойына орай Торғайда халық қаржысымен жаңа мұражай салынды. Үш ай ішінде бой көтерген мәдениет ошағы қиын кезеңде елдің рухын көтерген бастама болды. Өзбекәлі Жәнібеков оның жобасына бағыт беріп, ұйымдастырылуына атсалысты. Гүлбану Күлетқызы бұл еңбегін естеліктерінде атап өтеді.

Халық өнерін жаңғыртуда «Торғай әуендері» фестивалінің орны ерекше болды. Алғаш рет 1971 жылғы маусымда өткен фестивальде ән мен жыр, ұлттық ойындар, тарихи және фольклорлық кейіпкерлер арқылы халықтың мәдени дәстүрі көрсетілді. Кейінгі фестивальге айтыс пен алтыбақан қосылды. Осындай шаралар ауыл өнерпаздарын танытып, кәсіби ұжымдарға талантты жастарды тартуға мүмкіндік берді.

Филармония жанынан құрылған «Торғай әуендері» ансамблінің репертуарына сирек орындалатын халық әндері, Бақытжан Байқадамов пен Әбілахат Есбаевтың шығармалары, өзге халықтардың ән-билері енгізілді. Сонымен қатар көне музыкалық аспаптарға негізделген «Шертер» этнографиялық-фольклорлық ансамблін құру жұмысы жүргізілді.

«Шертердің» қалыптасуына музыкалық аспаптарды зерттеуші Болат Сарыбаев зор үлес қосты. Өзбекәлі Жәнібеков оның ізденістерін бұрыннан қолдап, Торғайға келген соң көне аспаптар ансамблін өңір жұртшылығына таныстырды. 1972 жылы облыстық филармония жанынан жаңа ансамбль ұйымдастыру қолға алынды. Болат Сарыбаев қажетті аспаптарды жасатуға жауапты болды [3].

Оның «Торғай таңы» газетінде жарияланған мақаласында ансамбль құрамына шертер, жетіген, сыбызғы, дауылпаз, қамыс сырнай, даңғыра, дабыл, домбыра түрлері мен қылқобыз кіретіні айтылды. Аспаптарды шебер Оразғазы Бейсенбаев арнайы тапсырыспен жасады. Осылайша көне аспаптар сахнада қайта дыбысталды.

Ансамбльдің алғашқы көркемдік жетекшісі Қайыржан Мақановтың естелігі бойынша, 1973 жылғы қыркүйекте жиырма шақты көне аспап жеткізілді. Ұжымға бірнеше өнер түрін меңгерген 13 өнерпаз іріктелді. Аспаптардың орындау тәсілдерін үйретуге Болат Сарыбаев шақырылды. Торғайда Ахметхан Әбіқаев, Құтжан Қанжығалин, Қазбек Әбенев сияқты дәстүрлі өнер өкілдерінің болуы жаңа ұжымға жергілікті мұрадан үйренуге жағдай жасады.

1974 жылы «Шертер» облыстық партия конференциясына арналған концертте алғаш өнер көрсетті. 6 наурызда толық бағдарламасын ұсынды. Репертуары Торғайдың ескі ән-жырлары мен халық күйлерінен құралды. Балетмейстер О. Голушкевичтің қатысуымен «Қылышпен би», «Жезтырнақ» сияқты билер қойылып, Дәурен Әбіров биші Тойған Ізімованың бағдарламасын әзірлеуге атсалысты.

Өзбекәлі Жәнібеков халық биін жаңғыртуда көнекөз өнерпаздардың тәжірибесіне сүйенді. Жағыбек Ибраев пен Қарсақ Қопабайұлы сияқты бишілердің өнері зерттеліп, сахналық бағдарламаларға негіз болды. Қарсақтың «би қанаттанса, ел қанаттанады» деген сөзі халық өнерінің қоғамдық мәнін дәл аңғартады. «Шертер» музыкалық аспап, ән-күй және би дәстүрін біртұтас бағдарламада ұсынған ұжымға айналды.

1974–1977 жылдары ансамбль Қазақстан аймақтарында, Өзбекстанда, Қарақалпақстанда және Тывада гастрольдік сапарда болды. 1977 жылы Үндістанда өнер көрсетті. Кейін Польша, Корея, Вьетнам, Филиппин және Жапония көрермендеріне қазақ өнерін танытты. Облыс таратылғаннан кейін ұжымның жағдайы қиындады. Ансамбль мүшесі Айтжан Настаеваның естелігіне қарағанда, Өзбекәлі Жәнібеков Арқалықта филармония филиалын ашуға көмектескен. Дегенмен «Шертер» 1998 жылы жұмысын тоқтатты.

Арқалықта Әділ Ақанов бастаған өнерпаздардың «Шертерді» қайта құруға ұмтылысы бұл мұраға қызығушылықтың сақталғанын көрсетеді.

Өзбекәлі Жәнібековтің қолдауымен славян халықтарының музыкалық аспаптарына негізделген «Метелица» ансамблі де құрылды. Оның бағдарламасында халық әуендері мен дәстүрлі ойын-сауық элементтері қолданылды. Қайраткер өңірдегі өзге халықтардың өнеріне де қолдау көрсетті.

1974 жылы Торғайдағы Нұрхан Ахметбеков атындағы мәдениет үйі жанынан «Ғасырлар пернесі» ансамблі құрылды. Оның негізін композитор Болат Хамзин мен аудандық мәдениет бөлімінің меңгерушісі Сәбитбек Жөкешбаев қалады. Болат Сарыбаев та ұжымға көмек көрсетті. Ансамбль мүшесі Қойшы Сәрсенгелдиннің естелігі бойынша, ұжымға атауды Өзбекәлі Жәнібеков ұсынған. Ол Ахмет Жұбановтың «Ғасырлар пернесі» еңбегінің атауын жаңа ансамбльге лайық деп таныған.

«Ғасырлар пернесі» Қазақстанда, одақтас республикаларда, Сирия, Иордания және Мозамбикте өнер көрсетті. 2024 жылы Торғай кентінде ансамбльдің 50 жылдығына арналған концертке қатыстым. Жангелдин аудандық мәдениет бөлімінің басшысы Жанар Асанханқызының ұйымдастыруымен өткен шарада әр кезеңдегі өнерпаздар бұрынғы репертуарларын орындады. Көрермендердің ықыласы бұл ұжымның халық жадында сақталғанын көрсетті.

1975 жылы Өзбекәлі Жәнібеков Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің шетелдермен байланыс бөлімінің меңгерушісі қызметіне ауысты. Торғайдағы бес жыл ішінде басталған жұмыстар өңірдің мәдени келбетін өзгертіп, ұзақ мерзімді рухани дамуына негіз қалады. Кейінгі қызметі мен зерттеулерінде де ол Торғайдың тарихи-мәдени мұрасына қайта оралып отырды.

Баспасөз, білім және мәдениет мекемелері арқылы жергілікті мұраны жинау, зерттеу, сақтау және таныту жұмыстары жалғасып, өңірдің рухани қазынасы келесі ұрпаққа жетті.

Біз Өзбекәлі Жәнібековті көзкөргендердің естеліктері мен сақталған еңбектері арқылы таныған ұрпақпыз. Оның бастамасымен қалыптасқан мәдениет ошақтары, жинаған жәдігерлері және жаңғыртқан өнер дәстүрлері қайраткер мұрасының өміршеңдігін дәлелдейді. Торғай жұртшылығы үшін оның есімі туған өлкенің рухани жаңаруымен тығыз байланысты. Осы мұраны сақтау мен жалғастыру – тұлғаға құрметтің нақты көрінісі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ө. Жәнібеков. «Тағдыр тағлымы», 1-кітап, 89-б.
2. О. Қозыбаев. «Тыңдағы күндер». Алматы: «Атамұра», 49-б.
3. «Торғай таңы», № 25, 05.02.1974.

1-СЕКЦИЯ
КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН
САБАҚТАСТЫҒЫ

«НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРАСЫН ЗАМАНАУИ
БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЖАҢҒЫРТУ ЖОЛДАРЫ»

Ақылбекова Луиза Бекетқызы

педагог-эксперт, педагогика ғылымдарының магистрі
Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі

Қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды дәріптеу мәселесі білім мазмұнының маңызды бағыттарының біріне айналып отыр. Ұлттық құндылық дегеніміз – тек салт-дәстүрді, тарихи тұлғаларды немесе мәдени мұраларды таныстыру емес. Оның негізгі мәні – ұлттың тарихи тәжірибесін жас ұрпақтың дүниетанымымен, қазіргі өмірімен және болашақ кәсіби әрекетімен байланыстыра білу. Осы тұрғыдан алғанда тарихи тұлғалардың мұрасын жаңаша зерделеу – бүгінгі педагогтің маңызды міндеттерінің бірі. Өйткені тарихи тұлға туралы ақпарат білім алушының жадында сақталғанымен, егер ол қазіргі өмірмен байланыспаса, оның тәрбиелік және танымдық әлеуеті толық ашылмайды.

Қазақ ағартушылық тарихында Нәзіпа Құлжанованың орны ерекше. Ол педагогикалық қызметпен қатар журналистика, аударма, мәдени-ағартушылық жұмыстарға араласып, өз дәуіріндегі білім, тәрбие және қоғамдық мәселелерді көтерген тұлға болды. Оның педагогикалық мұрасының маңызды бөлігі – 1923 жылы Орынборда жарық көрген «**Мектептен бұрынғы тәрбие**» және 1927 жылы Қызылордада жарық көрген «**Ана мен бала тәрбиесі**» еңбектері. Бұл еңбектер Нәзіпа Құлжанованың бала тәрбиесі мен ана-бала мәселесіне жүйелі түрде көңіл бөлгенін көрсетеді.

Нәзіпа Құлжанова мұрасын бүгінгі білім беру жүйесінде қарастырғанда бір маңызды мәселе туындайды. **Біз тарихи тұлғаны студентке қалай таныстырамыз?**

Оны тек өмірбаяндық деректер, даталар мен еңбектер тізімі арқылы таныстыру жеткілікті ме? Әлде оның педагогикалық ойын бүгінгі білім алушының тәжірибесіне айналдыру қажет пе?

Менің пайымдауымша, екінші бағыт маңыздырақ. Себебі тарихи мұраның өміршендігі оның қаншалықты жиі айтылуымен емес, **қаншалықты бүгінгі ұрпақтың әрекетіне айнала алуымен** өлшенеді. Осыдан зерттеудің негізгі мәселесі туындайды: **Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық мұрасын қазіргі білім беру кеңістігіне қалай жаңғыртып енгізуге болады?**

Зерттеудің мақсаты – Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық және педагогикалық мұрасының негізгі идеяларын айқындап, оларды қазіргі білім беру тәжірибесімен сабақтастырудың педагогикалық жолдарын ұсыну.

Зерттеудің жаңалығы – Нәзіпа Құлжанова мұрасын тарихи ақпарат ретінде ғана емес, **қазіргі студенттің кәсіби және шығармашылық әрекетіне негіз болатын педагогикалық ресурс ретінде қарастыруда.**

Нәзіпа Құлжанованың мұрасын бүгінгі білім беру тұрғысынан зерделегенде оның қызметінің сан қырлылығын жеке-жеке қарастырудан гөрі, сол еңбектердің астарындағы ортақ педагогикалық идеяларды анықтау маңызды.

Менің ойымша, бұл мұраның өзегін төрт бағыт арқылы көрсетуге болады:

біріншісі – бала тәрбиесіне жауапкершілікпен қарау;

екіншісі – отбасы мен тәрбиенің байланысы;

үшіншісі – білім мен ағартушылықты қоғамдық дамудың негізі деп түсіну;

төртіншісі – ұлттық мәдениет пен білімді сабақтастыру.

Бұл идеялар Нәзипа Құлжанованың еңбектері мен қоғамдық қызметінің әртүрлі қырларынан байқалады. Мәселен, «**Мектептен бұрынғы тәрбие**» еңбегінің жарық көруінің өзі бала тәрбиесін мектепке дейінгі кезеңнен бастау қажеттігіне назар аударылғанын көрсетеді. Ал «**Ана мен бала тәрбиесі**» еңбегінің мазмұны тәрбие мәселесін ана мен бала арасындағы қарым-қатынаспен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік береді.

Осы жерде Нәзипа Құлжанованың педагогикалық көзқарасын бүгінгі заманға механикалық түрде көшіру дұрыс емес. Өйткені қоғам өзгерді, білім беру мазмұны өзгерді, баланың әлеуметтік ортасы өзгерді. Алайда **идеяның мәні сақталады**. Мысалы, өткен кезеңдегі «бала тәрбиесіне көңіл бөлу» идеясы бүгінгі таңда тұлғаға бағытталған тәрбие ұстанымымен сабақтасады. Отбасының бала тәрбиесіндегі орны туралы ой бүгінгі отбасы мен білім беру ұйымының серіктестігі мәселесімен үндеседі. Ағартушылық идеясы қазіргі таңда білім алушының тек білімді меңгеруімен шектелмей, ақпаратты саралай алуы, өздігінен ізденуі және мәдени тұрғыдан сауатты болуы арқылы жалғасады. Ал ұлттық тәрбие идеясы қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды оқыту мазмұнына және тәрбие жұмысына енгізу арқылы жаңаша сипат алады. Демек, **Нәзипа мұрасын бүгінгі білімге енгізудің жолы – оның заманындағы әдісті қайталау емес, оның идеясын бүгінгі жағдайға бейімдеу**.

Тарихи тұлғаның мұрасын білім беру үдерісінде қолданғанда екі түрлі жол бар.

Бірінші жол – **ақпараттық жол**. Бұл жағдайда студент тұлғаның өмірбаянын, қызметін, еңбектерін оқиды, сұрақтарға жауап береді, белгілі бір мәліметтерді есте сақтайды.

Екінші жол – **мағыналық-педагогикалық жол**. Бұл жағдайда студент тарихи деректі оқып қана қоймайды, оның мәнін түсінеді, қазіргі жағдаймен салыстырады, өз көзқарасын қалыптастырады және сол идея негізінде жаңа өнім жасайды.

Мысалы, Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты еңбегін қарастырған студент:

- алдымен тарихи дерекпен танысады;
- кейін автордың негізгі ойын анықтайды;
- одан соң бұл ойдың қазіргі педагогикадағы орнын іздейді;
- соңында оны өзінің болашақ кәсіби қызметімен байланыстырады.

Мұндай жағдайда тарихи тұлға туралы **білім теориялық ақпарат деңгейінде қалып қоймайды**. Ол студенттің педагогикалық ойлауына әсер етеді. Бұл жерде мен үшін маңызды ұстаным – «**Нәзипа туралы білу**» мен «**Нәзипа идеясын түсіну**» **бір нәрсе емес**. Студенттің Нәзипа туралы он дерек білуі оның мұраны меңгергенін толық білдірмейді. Ал бір педагогикалық идеяны терең түсініп, оны қазіргі сабаққа немесе тәрбие жұмысына қолдана алуы – мұраны шынайы меңгерудің көрсеткіші. Сондықтан тарихи жадыны қалыптастыруда **есте сақтау емес, түсіну мен қолдану** алдыңғы орынға шығуы қажет.

Осы ұстанымдарға сүйене отырып, Нәзипа Құлжанова мұрасын қазіргі білім беру кеңістігінде жаңғыртудың авторлық педагогикалық тәсілін ұсынамын.

Оның негізінде бес бірізді әрекет жатыр:

1. *Таңу*. Студент Нәзипа Құлжанованың өмірі, қызметі және еңбектері туралы тарихи деректермен танысады. Бұл кезеңнің мақсаты – тұлға туралы алғашқы түсінік қалыптастыру.

2. *Түсіну және талдау*. Студент дайын ақпаратты қайталамай, Нәзипаның педагогикалық ойларының мәнін анықтайды.

Мысалы: Неліктен Нәзипа бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлді?

Ана мен бала тәрбиесін неге маңызды мәселе ретінде қарастырды?

Ағартушылық қызметтің қоғам үшін маңызы неде?

3. *Сабақтастыру*. Студент тарихи ойды бүгінгі білім беру үдерісімен байланыстырады.

Мысалы: **«Нәзипаның бала тәрбиесі туралы ойы – қазіргі педагог үшін қандай мағынаға ие?»**

деген сұрақ төңірегінде талдау жүргізеді.

4. *Жаңғырту.* Оқушы немесе студент тарихи идеяны қазіргі форматқа айналдырады.

Ол үшін мәтін, бейне, подкаст, көрме, сахналық қойылым, зерттеу жобасы немесе цифрлық материал әзірлеуге болады. Бірақ мұндағы басты шарт – технологияның өзі мақсат болмауы. **Мақсат – тарихи идеяны қазіргі ұрпаққа түсінікті тілде жеткізу.**

5. *Қолдану.* Соңғы кезеңде студент алған идеясын өзінің болашақ кәсіби қызметімен байланыстырады. Мысалы, бастауыш сыныпқа арналған тәрбие сағатын, сабақ фрагментін, шығармашылық тапсырманы немесе ұлттық құндылыққа бағытталған оқу материалын әзірлейді.

Осылайша модельдің толық логикасы:

Тану → Талдау → Сабақтастыру → Жаңғырту → Қолдану. Бұл тәсілдің басты ерекшелігі – студент тарихи мұраны сырттай бақылаушы емес, оны қазіргі жағдайға бейімдеуші тұлғаға айналады.

Нәзипа Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі үшін бұл мәселенің маңызы ерекше. Өйткені колледж атауының өзі білім алушыларды тарихи тұлғаның мұрасын тануға ғана емес, оны жалғастыруға жауапкершілікпен қарауға бағыттайды.

Осы мүмкіндікті пайдалана отырып, студенттердің Нәзипа Құлжанова мұрасын зерттеуін **«Нәзипатану»** бағыты арқылы ұйымдастыруға болады. Бұл жұмыстың басты ерекшелігі – факультативті тарихи мәліметтерді оқытатын қосымша пән ретінде емес, **болашақ педагогтің кәсіби дүниетанымын қалыптастыратын орта** ретінде қарастыру. Студенттер Нәзипаның өмірбаянымен танысып қана қоймай, оның еңбектеріндегі педагогикалық мәселелерді талдайды. Мысалы, студентке: **«Нәзипа Құлжанова қазіргі колледж студенті болса, бала тәрбиесі туралы қандай мәселені көтерер еді?»** деген шығармашылық сұрақ беруге болады. Немесе: **«Нәзипаның педагогикалық ойын қазіргі бастауыш сынып мұғалімінің әрекетімен қалай байланыстырар едің?»** деген тапсырма арқылы кәсіби ойлауға жетелеуге болады. Бұл сұрақтар студентті дайын жауап іздеуден гөрі, тарихи мұраның мәнін өз бетінше пайымдауға бағыттайды.

Осы жұмыстың жалғасы ретінде колледждегі **«Нәзипа ізбасарлары»** бағытының жұмысын ұйымдастыруға болады. Мұнда студенттер зерттеу, шығармашылық және мәдени бағыттарды біріктіреді. Мысалы, бір студент Нәзипаның педагогикалық мұрасын зерттесе, екіншісі тарихи деректер негізінде сахналық көрініс әзірлейді, үшіншісі аудиоматериал дайындайды, тағы бірі көрме мазмұнын әзірлейді.

Бірақ олардың барлығын біріктіретін бір ғана талап болуы керек: **жасалған әрбір өнім Нәзипаның нақты идеясына сүйеніп, оның қазіргі білім беру үшін маңызын көрсетуі тиіс.** Осы қағида сақталғанда ғана шығармашылық жұмыс тарихи мазмұннан ажырамайды. Жастардың тарихи тұлғаларға қызығушылығын арттыру үшін тарихи ақпаратты қазіргі қабылдау формаларымен байланыстыру қажет. Мысалы, Нәзипа Құлжанованың өмірі мен мұрасына арналған әдеби квест ұйымдастыруға болады. Бірақ оның мақсаты «ойын өткізу» емес, студенттің зерттеу әрекетін ұйымдастыру болуы тиіс.

Квест барысында студент: **дерек табады → деректі талдайды → сұраққа жауап береді → педагогикалық идеяны анықтайды → өз шешімін ұсынады.** Осылайша ойын элементі зерттеу әдісіне айналады. Сол сияқты цифрлық құралдарды да тарихи жадыны жаңғыртудың құралы ретінде пайдалануға болады. Мысалы, колледждегі Нәзипа Құлжановаға арналған тарихи бұрышқа QR-код орналастырып, ол арқылы студенттерді қосымша ақпаратқа бағыттау; Нәзипаның еңбектері туралы қысқа аудиоматериалдар әзірлеу; студенттердің зерттеу жұмыстарын электрондық жинаққа біріктіру – тарихи материалды қазіргі білім алушыға жақындатудың тиімді жолдары. Бұл жерде маңызды мәселе – **цифрлық формат тарихи мазмұнды алмастырмауы керек.** Керісінше, технология тарихи мазмұнды тереңірек тануға мүмкіндік беретін құрал болуы қажет.

Сондықтан QR-код, подкаст, бейнеролик немесе цифрлық көрме өздігінен инновация емес. **Инновация – тарихи мұраны білім алушының жаңа әрекетіне айналдыра алған кезде пайда болады.** Бұл ұстаным Нәзипа Құлжанованың ағартушылық қызметінің табиғатымен де үндеседі. Ол өз дәуірінде баспасөзді, әдебиетті, аударманы және қоғамдық-ағартушылық жұмысты халыққа білім жеткізудің құралы ретінде пайдаланды. Оның қазақ және орыс тілдеріндегі шығармашылық және аудармашылық қызметі де мәдени байланысты кеңейтуге бағытталды. Демек, бүгінгі цифрлық құралдарды қолдану – Нәзипаның дәуірін қайталау емес, **оның ағартушылық мақсатын қазіргі коммуникациялық мүмкіндіктер арқылы жалғастыру.** Нәзипа Құлжанова мұрасын колледж студенттеріне таныстырудың нәтижесін тек тарихи білім көлемімен өлшеуге болмайды.

Басты нәтиже – студенттің педагогикалық көзқарасының қалыптасуы.

Біріншіден, студент тарихи тұлғаны тану арқылы ұлттық мәдениет пен тарихи жадының маңызын түсінеді;

Екіншіден, тарихи еңбектермен жұмыс жасау зерттеушілік дағдыны қалыптастырады;

Үшіншіден, педагогикалық идеяны қазіргі біліммен салыстыру студенттің кәсіби ойлауын дамытады;

Төртіншіден, тарихи материал негізінде шығармашылық өнім жасау оның ізденісін, сөйлеу мәдениетін, топпен жұмыс істеу және ақпаратты ұсыну қабілетін жетілдіреді;

Бесіншіден, болашақ педагог ұлттық мұраны сабақ пен тәрбие жұмысына кіріктірудің нақты жолдарын меңгереді. Осы тұрғыдан алғанда Нәзипа Құлжанова мұрасын зерделеу – тек өткенді тану емес, **болашақ мұғалімнің кәсіби тұлғасын қалыптастырудың бір тетігі.** Мұнда тарихи жады мен кәсіби даярлық бір-бірінен бөлінбейді. Студент: «**Нәзипа кім болды?**» деген сұрақтан «**Нәзипаның педагогикалық ойы бүгінгі менің ұстаздық қызметіме не береді?**» деген сұраққа көтеріледі. Меніңше, тарихи мұраны оқытудың негізгі нәтижесі де осы өзгерістен көрінеді. Нәзипа Құлжанованың ағартушылық мұрасы – қазақтың педагогикалық және мәдени ой тарихындағы маңызды рухани құндылықтардың бірі. Оның бала тәрбиесіне, ана мен бала мәселесіне, білім мен ағартушылыққа қатысты еңбектері өз дәуірінің қажеттіліктеріне жауап берген педагогикалық ізденістердің маңызды үлгісі болып табылады.

1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» және 1927 жылы жарияланған «Ана мен бала тәрбиесі» еңбектері оның педагогикалық мұрасының негізгі арналарын айқындайды. Бүгінгі білім беру кеңістігінде бұл мұраны жаңғырту үшін Нәзипа Құлжанованы тек тарихи тұлға ретінде таныстыру жеткіліксіз. **Тарихи мұра – қазіргі біліммен байланысқанда ғана өміршең болады.** Осы мақалада ұсынылған авторлық педагогикалық тәсілдің негізі – **тарихи мұраны педагогикалық идеяға, педагогикалық идеяны қазіргі білім мазмұнына, ал білім мазмұнын студенттің нақты әрекетіне айналдыру.** Яғни: **Тарихи мұра → педагогикалық идея → қазіргі білім → студент әрекеті → кәсіби тәжірибе.**

Бұл сабақтастық Нәзипа Құлжанова мұрасын қазіргі білім беру кеңістігінде жаңғыртудың негізгі педагогикалық тетігі бола алады. Нәзипа Құлжанованың ағартушылық қызметін бүгінгі цифрлық мүмкіндіктермен байланыстыру да осы қағидаға негізделуі тиіс. QR-код, подкаст, цифрлық көрме, әдеби квест немесе шығармашылық жоба – мақсат емес, тарихи идеяны қазіргі білім алушыға жеткізудің құралдары. Сондықтан Нәзипа мұрасын жаңғыртуда ең маңызды сұрақ «**Біз Нәзипа туралы студентке нені айттық?**» емес, «**Студент Нәзипаның идеясын түсініп, оны бүгін қалай жалғастыра алды?**» деген сұрақ болуы тиіс. Менің пайымдауымша, ұлттық тарихи жадыны қалыптастырудың педагогикалық мәні де осында. **Нәзипа Құлжанованы жаңғырту – оның есімін есте қалдыру ғана емес, оның ағартушылық идеясын қазіргі педагогтің кәсіби әрекетіне айналдыру.** Бұл – тарихи мұраны сақтаудың ғана емес, оны келесі ұрпаққа өміршең түрде жеткізудің жолы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нәзипа Құлжанованың шығармалары. – Алматы: Ана тілі, 2014.
2. Нәзипа Құлжанова // Қазақстан тарихы порталы – e-history.kz.
3. Нәзипа Құлжанова // Әдебиет порталы – adebiportal.kz.

КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ АҒARTУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Ануарбекова Г.Х.

педагог-модератор,

"Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының

« Қостанай қаласы білім бөлім бөлімінің

№17 жалпы білім беретін мектебі» КММ-нің

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қостанай қаласы

Қазақ әдебиеті – халықтың тарихи жадын, ұлттық дүниетанымын, рухани құндылықтарын және қоғамдық ой-пікірін ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін маңызды рухани құрал. Әдеби шығармалар арқылы оқушы белгілі бір тарихи кезеңмен, халықтың салт-дәстүрімен, ұлттық болмысымен танысып қана қоймай, адамгершілік, адалдық, еңбек, білім, елге қызмет ету сияқты жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгереді.

Қазақ әдебиетінде ағартушылық бағыттың қалыптасуы ХІХ ғасырда ерекше қарқын алды. Бұл кезеңде Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбайұлы сынды тұлғалар халықты білімге, ғылымға, мәдениетке ұмтылуға шақырды. Кейін бұл идеялар Ахмет Байтұрсынұлы, Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы және басқа да қаламгерлер шығармашылығында жалғасын тапты.

Олардың шығармаларында көтерілген білім мен ғылымның маңызы, еңбекқорлық, адамгершілік, ел болашағы, ұлттық сана мәселелері бүгінгі күні де өзектілігін жойған жоқ. Осыған байланысты көркем шығармаларды қазіргі мектепте оқыту барысында ағартушылардың идеяларын заманауи білім беру мақсаттарымен сабақтастыра қарастыру маңызды.

Қазақ әдебиеті пәнінің негізгі міндеттерінің бірі – көркем шығарманы түсініп, талдай алатын, өз ойын дәлелдей білетін, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бағалайтын тұлға қалыптастыру. Сондықтан ағартушылық идеяларды әдеби білім мазмұнымен ұштастыру оқушының рухани дамуына ықпал етеді.

1. Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы ағартушылық идеялар

Ыбырай Алтынсарин – қазақ әдебиетіндегі ағартушылық бағыттың көрнекті өкілі. Оның шығармаларының негізгі өзегін білімге ұмтылу, еңбек ету, адамгершілік пен жақсы мінез қалыптастыру мәселелері құрайды.

«Кел, балалар, оқылық!» өлеңі – ағартушының білімге шақырған шығармаларының бірі. Ақын оқу мен білімді адамның болашағын қалыптастыратын негізгі құндылық ретінде көрсетеді.

Ыбырайдың «Өнер-білім бар жұрттар», «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Мейірімді бала», «Таза бұлақ» сияқты шығармаларында да еңбек, талап, мейірімділік, қарапайымдылық, білімділік сияқты қасиеттер дәріптеледі.

Қазақ әдебиеті сабағында бұл шығармаларды оқыту барысында оқушыларға тек мазмұнын айтқызып қана қоймай, шығармадағы негізгі идеяны қазіргі өмірмен салыстыруға мүмкіндік беруге болады. Мысалы, «Білімнің адам өміріндегі маңызы қандай?», «Еңбек арқылы адам қандай жетістікке жете алады?», «Шығарма кейіпкерлерінің әрекеті қазіргі қоғамда қалай көрінеді?» деген сұрақтар оқушының ойлау және талдау қабілетін дамытады.

Осы тұрғыдан Ыбырайдың ағартушылық идеялары қазіргі қазақ әдебиеті сабағындағы **құндылыққа бағытталған оқыту және оқушының өмірлік тәжірибесімен байланыстыра оқыту** ұстанымдарымен сабақтасады.

2. Абай шығармаларындағы білім, ғылым және адам тәрбиесі

Абай Құнанбайұлы шығармашылығы қазақ әдебиетіндегі ағартушылық ойдың биік деңгейін көрсетеді. Ақын шығармаларында білім мен ғылымға ұмтылу, еңбек ету, талаптану, адамгершілік пен өзін-өзі жетілдіру мәселелері кеңінен қозғалады.

Абайдың өлеңдері мен қара сөздері қазақ әдебиеті пәнінде оқушының дүниетанымын кеңейтуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Ғылым таппай мақтанба» шығармасында ақын жастарды талап, еңбек, терең ой, қанағат және рақым сияқты қасиеттерге үндейді.

Ал «Он тоғызыншы қара сөзінде» адам білім мен тәжірибе арқылы қалыптасатыны туралы ой қозғалады. «Он жетінші қара сөзінде» ақыл, қайрат және жүрек арасындағы байланысты көрсету арқылы адам болмысының маңызды мәселелерін көтереді.

Абай шығармаларын қазіргі әдебиет сабағында оқыту барысында оқушыларға шығарма идеясын бүгінгі қоғамдағы мәселелермен салыстыруға мүмкіндік беріледі. Мысалы:

- Абай айтқан білім мен ғылымға ұмтылу қазіргі оқушы үшін нені білдіреді?
- «Талап, еңбек, терең ой» ұғымдарын қазіргі жастар өмірімен қалай байланыстыруға болады?
- Абайдың адам тәрбиесі туралы ойлары қазіргі мектептегі тәрбие жұмыстарымен қалай сабақтасады?

Мұндай тапсырмалар әдеби шығарманы механикалық түрде жаттаудан гөрі, оның идеясын түсінуге, пікір айтуға және дәлелдеуге мүмкіндік береді.

3. Ахмет Байтұрсынұлының әдебиет пен ұлттық білімге қосқан үлесі

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ әдебиеті мен тіл білімінің дамуына үлкен үлес қосқан ғалым, ақын, аудармашы және ағартушы. Оның шығармашылығында халықтың сауатын ашу, ұлттық сананы қалыптастыру, ана тілін сақтау және білім беру мәселелері ерекше орын алады.

Ахмет Байтұрсынұлының мысалдары оқушыға әлеуметтік және адамгершілік мәселелерді көркем мәтін арқылы түсінуге мүмкіндік береді. Оның «Қырық мысал» жинағындағы шығармаларда адам бойындағы жағымсыз қасиеттер сыналып, әділдік, білім, еңбек, бірлік сияқты құндылықтар дәріптеледі.

Қазақ әдебиеті сабағында мысал жанрын оқыту барысында оқушыларға кейіпкерлердің әрекетін талдау, автордың көзқарасын анықтау және шығармадағы астарлы ойды ашу тапсырмаларын беруге болады.

Ахмет Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқыш» еңбегі де қазақ әдебиетін ғылыми тұрғыдан жүйелеуде маңызды орын алады. Оның әдебиет теориясына қатысты тұжырымдары оқушылардың көркем шығарма құрылымын, жанрлық ерекшелігін және көркемдік тәсілдерді түсінуіне негіз болады.

Осылайша, Ахмет Байтұрсынұлының мұрасы қазіргі қазақ әдебиетін оқытудағы **мәтінді талдау, әдеби-теориялық ұғымдарды меңгерту және ұлттық әдеби терминологияны қалыптастыру** бағыттарымен сабақтасады.

4. Мағжан Жұмабаев шығармашылығы және тұлға тәрбиесі

Мағжан Жұмабаев – қазақ әдебиетіндегі сыршыл поэзияның көрнекті өкілі әрі педагогикалық ойдың дамуына үлес қосқан тұлға. Оның шығармаларында елдік сана,

ұлттық рух, білім, жастардың болашағы және адам тәрбиесі мәселелері кеңінен көрініс табады.

Мағжанның «Мен жастарға сенемін» өлеңі жас ұрпақтың бойындағы жігер, білім, елге деген сүйіспеншілік және жауапкершілік мәселелерін көтереді. Ақын жастарды елдің болашағы ретінде бағалайды.

Бұл шығарманы қазіргі қазақ әдебиеті сабағында оқыту барысында оқушының өзіндік пікірін қалыптастыруға мүмкіндік мол. Оқушылар өлеңдегі «жастар» бейнесін қазіргі жас ұрпақтың бейнесімен салыстырып, өз ойларын шығармашылық түрде жеткізе алады.

Мысалы, «Мен қазіргі жастарға сенемін, себебі...» тақырыбында эссе жаздыру немесе «Қазіргі жастардың бойында қандай қасиеттер болуы керек?» деген тақырыпта пікірталас ұйымдастыруға болады.

Бұл тәсіл көркем мәтінді оқушының жеке өмірімен байланыстырып, әдеби білімнің тәрбиелік мүмкіндігін арттырады.

5. Ағартушылық идеялардың қазіргі қазақ әдебиеті сабағымен сабақтастығы

Көрнекті тұлғалардың шығармашылығындағы ағартушылық идеялар қазіргі қазақ әдебиетін оқыту әдістемесімен тығыз байланысты. Қазіргі сабақта оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы емес, мәтінді өздігінен зерттейтін, талдайтын, пікір білдіретін және қорытынды жасайтын белсенді тұлға ретінде қарастырылады.

Көрнекті тұлға	Шығармаларындағы негізгі идея	Қазақ әдебиеті сабағындағы қолданылуы	Қалыптасатын дағды
Ы. Алтынсарин	Білім, еңбек, адамгершілік	Шығарма идеясын қазіргі өмірмен салыстыру	Ой қорыту, пікір айту
А. Құнанбайұлы	Ғылым, талап, еңбек, адам болмысы	Өлеңдер мен қара сөздерді талдау	Сыни ойлау, өзіндік пікір
А. Байтұрсынұлы	Ұлттық сана, білім, тіл	Мысалдарды талдау, әдеби ұғымдарды меңгеру	Мәтін талдау, дәлелдеу
М. Жұмабаев	Ұлттық рух, жастар, ел болашағы	Өлеңдегі авторлық идеяны қазіргі өмірмен байланыстыру	Шығармашылық ойлау
Ш. Уәлиханов	Ғылым, зерттеу, халық мәдениеті	Ғылыми-танымдық материалдармен жұмыс	Зерттеушілік дағды

Кестеден көріп отырғанымыздай, ағартушылардың идеяларын әдебиет сабағында қолдану оқушының тек әдеби білімін ғана емес, оның функционалдық, коммуникативтік және зерттеушілік дағдыларын да дамытуға мүмкіндік береді.

6. Көркем шығарманы оқытуда ағартушылық идеяларды жүзеге асыру жолдары

Ағартушылар шығармашылығын қазіргі қазақ әдебиеті сабағында тиімді пайдаланудың бірнеше әдістемелік жолын ұсынуға болады.

Біріншісі – мәтінмен жұмыс.

Оқушыларға шығармадан негізгі ойды білдіретін үзінділерді анықтатып, олардың мағынасын түсіндіру ұсынылады. Бұл оқушының мәтінді түсіну және талдау қабілетін дамытады.

Екіншісі – салыстырмалы талдау.

Мысалы, Абайдың білім туралы ойларын қазіргі білім беру мәселелерімен салыстыруға болады. Оқушылар «Абай дәуіріндегі білім» және «Қазіргі білім» тақырыптарын салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды.

Үшіншісі – шығармашылық тапсырмалар.

Оқушыларға эссе, хат, пікір, шағын мақала, постер немесе жоба жасату арқылы көркем шығарманың идеясын шығармашылық тұрғыда меңгертуге болады.

Төртіншісі – пікірталас ұйымдастыру.

Мысалы, «Білімді болу үшін тек мектепте оқу жеткілікті ме?», «Абай айтқан жақсы қасиеттер қазіргі жастарға қажет пе?» деген мәселелер төңірегінде пікірталас жүргізуге болады.

Бесіншісі – заманауи технологияларды пайдалану.

Ағартушылардың өмірі мен шығармашылығына байланысты цифрлық презентациялар, бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар, онлайн викториналар мен шағын зерттеу жобаларын ұйымдастыру оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырады.

Қорытынды

Қазақ әдебиеті – ұлттық рух пен адамгершілік құндылықтарды қалыптастыратын маңызды пәндердің бірі. Оның тәрбиелік және танымдық мүмкіндігі көркем шығарманың мазмұнымен ғана емес, сол шығарманы оқушыға қандай әдіспен жеткізуге байланысты.

Ыбырай Алтынсариннің білім мен еңбекке үндеген шығармалары, Абай Құнанбайұлының ғылым мен адамгершілік туралы ойлары, Ахмет Байтұрсынұлының ұлттық сана мен әдеби білімге қатысты еңбектері, Мағжан Жұмабаевтың жастар мен ел болашағына арналған шығармалары – қазіргі қазақ әдебиеті сабағында қолдануға болатын құнды педагогикалық-әдеби мұра.

Олардың ағартушылық идеялары бүгінгі білім беру жүйесіндегі оқушының жеке тұлғасын дамыту, функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, сыни және шығармашылық ойлауын жетілдіру, ұлттық құндылықтарды дәріптеу міндеттерімен сабақтасады.

Сондықтан қазақ әдебиетін оқытуда көрнекті тұлғалардың шығармаларын тек әдеби-теориялық тұрғыдан талдап қана қоймай, олардың көтерген мәселелерін қазіргі оқушының өмірімен байланыстыру маңызды. Мұндай сабақтастық оқушының әдеби шығарманы терең түсінуіне, өз ойын еркін жеткізуіне және ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдауына ықпал етеді.

Қорыта келгенде, ағартушылардың әдеби-педагогикалық мұрасын қазіргі қазақ әдебиетін оқыту үдерісінде тиімді пайдалану – ұлттық әдебиетті оқытудың мазмұнын байытып қана қоймай, рухани тұрғыдан жетілген, ойлай алатын, өз пікірін дәлелдей білетін тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2007.
2. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Атамұра, 2020.
3. Абай Құнанбайұлы. Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы, 2005.
4. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003.
5. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992.
6. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1993.
7. Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.
8. Уәлиханов Ш. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Жазушы, 1985.
9. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы.
10. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесіне арналған ғылыми-әдістемелік еңбектер.

ОТ СОХИ К ЦИФРОВОМУ ТРАКТОРУ: ИДЕИ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И СОВРЕМЕННАЯ МЕХАНИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Асташов Сергей Вячеславович

педагог-модератор, мастер производственного обучения

КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права»

Управления образования акимата Костанайской области

Современный этап развития мировой экономики характеризуется стремительным внедрением технологий Индустрии 4.0 в аграрный сектор. Цифровизация сельского хозяйства — использование GPS-мониторинга, интернета вещей (IoT), беспилотных летательных аппаратов и искусственного интеллекта — диктует новые требования к кадровому потенциалу. Сегодня недостаточно просто владеть навыками управления техникой; современный специалист должен обладать компетенциями в области анализа больших данных и цифровой диагностики. В этом контексте крайне важно найти идеологическую и педагогическую опору для подготовки новых кадров, обратившись к проверенным временем ценностям национального просветительства. Для меня, как для преподавателя и мастера производственного обучения, этот вопрос не является чисто академическим. Каждый день, работая со студентами в учебных мастерских и на производственных площадках, я вижу, как классические принципы трудолюбия сталкиваются с вызовами, которые ставит перед нами современная цифровая техника.

В 2026 году Казахстан отмечает 185-летие со дня рождения Ибрая Алтынсарина. Его деятельность по внедрению грамотности и практического обучения была направлена на то, чтобы дать народу инструменты для самостоятельного развития. Если в XIX веке инструментом просвещения была книга и школа, то в XXI веке инструментами развития становятся цифровые технологии и высокоточная техника. Идеи Алтынсарина о том, что знания — это главная сила, способная облегчить труд и преобразовать жизнь, сегодня приобретают буквальный, технологический смысл.

В 2026 году исполняется 185 лет со дня рождения выдающегося казахского просветителя и педагога Ибрая Алтынсарина. Обращаясь к его наследию, мы чаще всего говорим о создании школ, распространении грамотности и воспитании молодёжи. Однако идеи Алтынсарина имеют особое значение и для современной системы технического и профессионального образования, в том числе для подготовки специалистов по механизации сельского хозяйства.

Представим две картины.

Первая — казахская степь XIX века. Земледелец обрабатывает землю простейшим орудием, полагаясь главным образом на физическую силу, жизненный опыт и наблюдение за природой.

Вторая картина — современное сельское хозяйство. По полю движется трактор, оснащённый спутниковой навигацией и системой автоматического управления. Электронные датчики контролируют работу двигателя и расход топлива, беспилотный летательный аппарат оценивает состояние посевов, а компьютерная программа рассчитывает необходимое количество семян и удобрений.

Между этими картинами — огромный путь, который можно образно назвать дорогой от сохи к цифровому трактору. Но основой этого развития стали не только машины. Его главной движущей силой всегда были знания, образование и созидательный труд. Именно эти ценности последовательно утверждал Ибрай Алтынсарин.

Одним из наиболее ярких произведений просветителя является стихотворение «Өнер-білім бар жұрттар». В нём автор рассказывает молодому поколению о достижениях развитых народов, о технических изобретениях и возможностях, которые открывает образование. Машины выполняют тяжёлую работу, люди преодолевают большие расстояния, получают необходимые сведения и изменяют окружающий мир.

Конечно, во времена Алтынсарина ещё не существовало цифровых тракторов, спутниковых систем и беспилотной техники. Однако просветитель точно понимал главное: знания и техника способны облегчить человеческий труд и обеспечить развитие общества. Он стремился пробудить у молодых людей интерес к науке, новым открытиям и практическому применению полученных знаний.

Сегодня эта идея получила продолжение в современном сельском хозяйстве.

Трактор теперь представляет собой не только источник тяговой силы. Это сложная техническая система, объединяющая механику, гидравлику, электронику и цифровое управление. Современный механизатор должен понимать устройство двигателя и трансмиссии, уметь работать с электронными блоками управления, диагностическими программами, навигационным оборудованием и автоматизированными агрегатами.

Благодаря спутниковой навигации техника может двигаться по полю с высокой точностью, избегая пропусков и повторно обработанных участков. Это позволяет экономить топливо, семена, удобрения и рабочее время. Датчики помогают контролировать состояние машины, глубину обработки почвы, норму высева и другие показатели. Беспилотные летательные аппараты позволяют наблюдать за посевами, выявлять проблемные участки и своевременно принимать решения.

Так формируется точное земледелие — система, при которой сельскохозяйственные работы выполняются на основе объективных данных. Техника начинает работать не только мощнее и быстрее, но и разумнее.

Вместе с техникой меняется и содержание профессии. Раньше от механизатора требовалось прежде всего умение управлять машиной и устранять механические неисправности. Сегодня специалист должен быть одновременно оператором, техником, диагностом и пользователем цифровых систем. Он должен не только управлять трактором, но и понимать информацию, которую получает от оборудования.

Как **преподаватель и мастер производственного обучения**, работающий со студентами специальности «Механизация сельского хозяйства», я вижу возможность реализовать идеи Алтынсарина через глубокое, практико-ориентированное обучение.

Моя задача как мастера — не просто показать, как работает агрегат, а научить студента "слышать" машину и понимать её цифровой код. В рамках производственного обучения мы не ограничиваемся учебниками. Мы переносим принципы просветителя в реальную среду:

В учебных мастерских: студенты учатся анализировать техническую ситуацию, где, подобно героям Алтынсарина, им нужно проявить самостоятельность и смекалку при поиске неисправностей.

В процессе практических занятий: мы используем элементы сравнения — например, расчет экономии топлива при использовании параллельного вождения по сравнению с обычным. Это учит их видеть математическую и экономическую ценность точного земледелия.

При работе с современным парком техники: мы внедряем задачи по анализу данных с электронных датчиков и составлению маршрутов обслуживания цифровых тракторов.

Таким образом, моя роль как мастера — превратить теоретическое знание в автоматизированный навык, сохранив при этом ту самую человеческую ответственность, о которой писал Алтынсарин».

Поэтому современному студенту уже недостаточно механически запоминать устройство машины. Ему необходимо уметь анализировать техническую ситуацию, находить причину неисправности, читать схемы, работать с программным обеспечением и принимать обоснованные решения. Фактически призыв Алтынсарина к молодёжи овладевать знаниями сегодня можно выразить так: изучай технику, осваивай технологии и применяй знания для развития своей страны.

Ещё одно важное направление наследия просветителя — уважение к труду. В рассказе «Кипчак Сейт-кул» созидательный труд становится основой благополучия

человека и общества. Герой выбирает честный путь, занимается земледелием, объединяет людей и благодаря настойчивой работе добивается устойчивого результата.

Сюжет этого произведения созвучен современным задачам аграрной отрасли. Сегодня результат труда земледельца также зависит от инициативности, грамотной организации производства и готовности использовать новые методы. Но если во времена Сейт-кула главным орудием труда были простейшие земледельческие приспособления, то современному фермеру помогают энергонасыщенные тракторы, посевные комплексы, комбайны, цифровые карты полей и автоматизированные системы контроля.

При этом наличие современной машины ещё не гарантирует высокий результат. Техника приносит пользу только в руках грамотного и ответственного специалиста. Неправильная настройка агрегата приводит к потерям семян и урожая. Несвоевременное техническое обслуживание становится причиной поломок. Ошибки при работе с навигационной системой снижают точность выполнения технологических операций.

Следовательно, профессиональная подготовка механизатора должна объединять три компонента: знания, практическое мастерство и ответственность.

Эту мысль подтверждает и рассказ Алтынсарина «Сын бая и сын бедняка». Оказавшись в сложных условиях, Асан и Усен ведут себя по-разному. Преимущество получает тот, кто наблюдает, размышляет, применяет практические умения и не боится действовать самостоятельно. Для будущего механизатора эти качества имеют особое значение. Во время работы техника может поставить специалиста перед нестандартной задачей, для которой недостаточно готового алгоритма. Необходимо оценить ситуацию, обнаружить неисправность и найти безопасное решение.

Таким образом, произведения Алтынсарина помогают понять, что настоящий профессионал — это не просто человек, который знает устройство машины. Это человек, который умеет мыслить, трудиться, принимать решения и отвечать за их последствия.

Как педагог колледжа, работающий со студентами специальности «Механизация сельского хозяйства», я вижу возможность реализовать идеи Алтынсарина через практико-ориентированное обучение.

Например, студентам можно предложить сравнить обработку условного поля при обычном и параллельном вождении, рассчитать возможную экономию топлива и рабочего времени. Другим заданием может стать составление маршрута технического обслуживания цифрового трактора или анализ данных, полученных с электронных датчиков. При изучении беспилотных технологий обучающиеся могут разработать схему мониторинга посевов и определить, какие решения фермер принимает на основании полученной информации.

Такие задания формируют не только технические навыки. Они учат студентов анализировать, сотрудничать, проявлять инициативу, рационально использовать ресурсы и видеть результаты своего труда. Именно в соединении знаний с практической деятельностью раскрывается актуальность педагогических идей Алтынсарина.

Важен и нравственный аспект механизации. Современный специалист отвечает за исправность машины, безопасность людей, сохранность урожая и состояние почвы. Его профессиональная ошибка может привести не только к поломке техники, но и к перерасходу топлива, уплотнению почвы, загрязнению окружающей среды или производственной травме.

Поэтому цифровой трактор требует не только цифровой грамотности, но и высокой профессиональной культуры. Чем сложнее становится техника, тем выше ответственность человека, который ею управляет.

Сегодня в сельское хозяйство входят искусственный интеллект, роботизированные комплексы, спутниковый мониторинг и анализ больших объёмов данных. Но главной фигурой по-прежнему остаётся человек — образованный, трудолюбивый, честный и готовый осваивать новое.

В этом заключается современное звучание идей Ибрая Алтынсарина. Он видел в образовании средство преобразования жизни, в труде — основу благополучия, а в стремлении к знаниям — путь к развитию народа.

От сохи до цифрового трактора изменились орудия труда, скорость работы и возможности человека. Однако не изменилось главное: техника развивается только благодаря знаниям, а знания приносят пользу тогда, когда соединяются с трудом, ответственностью и желанием служить своей стране.

Наша задача как педагогов и мастеров производственного обучения — подготовить не просто пользователя современной машины, а думающего специалиста, способного управлять техникой, анализировать данные, беречь землю и принимать ответственные решения. И именно в этом — в передаче мастерства от поколения к поколению, в соединении цифровых технологий с этикой созидательного труда — я вижу свое призвание и продолжение пути, который когда-то начал Ибрай Алтынсарин.

Подводя итог всему сказанному, хочу подчеркнуть: технологический прогресс, который мы наблюдаем сегодня в сельском хозяйстве, — это не просто смена железа и программного кода. Это масштабное изменение самой сути человеческого труда.

Мы прошли путь от физической силы, вложенной в плуг, до интеллектуальной мощности, заложенной в алгоритмы искусственного интеллекта. Но в этом процессе важно не потерять то, что составляло ядро философии Ибрая Алтынсарина: веру в то, что только образованный и созидательный человек способен управлять прогрессом.

Наша миссия как педагогов и наставников заключается в том, чтобы не просто научить студента нажимать на кнопки или читать цифровые карты. Наша задача — воспитать личность, которая понимает ценность земли, осознает ответственность за каждый литр сэкономленного топлива и каждый гектар сохраненного урожая. Мы должны подготовить специалистов, которые будут использовать цифровой трактор не как замену собственному уму, а как мощный инструмент реализации своего таланта и служения своей стране.

Путь от сохи к цифровому трактору — это путь непрерывного обучения, который начался задолго до появления первых машин и будет продолжаться вместе с новыми поколениями наших студентов.

Помните: техника может стать совершенной, но только знания, соединенные с ответственностью и любовью к труду, способны превратить технологический прогресс в истинное процветание нашего народа.

Список литературы:

1. Произведения и наследие И. Алтынсарина: Алтынсарин И. Алтынсарин И. Алтынсарин И. Собрание сочинений. (Включая рассказы «Кипчак Сейт-кул», «Сын бая и сын бедняка» и стихотворение «Өнер-білім бар жұрттар»).
2. Материалы к 185-летию со дня рождения Ибрая Алтынсарина (архивные и юбилейные публикации).
3. Технологии и современное сельское хозяйство: Применение систем спутниковой навигации (GNSS) и автоматизированного управления в современном тракторном парке.
4. Техническое обслуживание и эксплуатация современных сельскохозяйственных машин (учебные пособия для специальностей ТиПО).

ҰЛЫ АҒАРТУШЫЛАР ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ДӘСТҮР МЕН ИННОВАЦИЯ САБАҚТАСТЫҒЫ

Атаева А.Б.

педагог – зерттеуші

Абжанова А.Н.

педагог – зерттеуші

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының

«Қостанай қаласы білім бөлімінің

*М. Қозыбаев атындағы № 23 жалпы білім беретін мектебі» КММ – нің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері*

Білім берудегі цифрлық трансформацияны тек электронды платформа, интерактивті тақта немесе жасанды интеллект қолданумен шектеу дұрыс емес. Нағыз өзгеріс оқушының оқу әрекеті өзгерген кезде басталады: ол дайын ақпаратты қабылдаушыдан дерек іздейтін, салыстыратын, сұрақ қоятын, тілдік өнім жасайтын және өз жұмысына жауап беретін тұлғаға айналады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары үшін бұл мәселе ерекше маңызды. Себебі цифрлық орта оқушыға мол ақпарат ұсынғанымен, тілдік дәлдік, ұлттық мазмұн, дереккөзге жауапкершілік және ойды өз сөзімен жеткізу сияқты дағдылар өздігінен қалыптаспайды. Сондықтан дәстүр мен инновацияны бір-біріне қарсы қою емес, олардың сабақтастығын педагогикалық мақсатқа бағындыру қажет.

Бұл тұрғыдан Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы қазіргі мектепке дайын рецепт емес, бағыт беретін құндылықтық негіз ретінде қарастырылады. Ыбырай Алтынсарин ана тіліндегі түсінікті оқу мәтініне, білімнің өмірмен байланысына және баланы әрекетке жетелейтін мазмұнға мән берді [1]. Нәзіпа Құлжанова баланың жас ерекшелігі, қызығушылығы, тілдік дамуы мен тәрбиелік ортаның бірлігін алға шығарды [4; 5]. Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдени мұраны сақтау, зерделеу және кейінгі ұрпаққа жеткізу ісін қоғамдық жауапкершілік деңгейіне көтерді; оның тарихи-этнографиялық еңбектерінде мәдени жадты дерек арқылы тану ұстанымы айқын көрінеді [2, 68-69-б.]. Осы үш арна қазіргі қазақ тілі сабағында мазмұн, әдіс және құндылық бірлігін құруға мүмкіндік береді.

Цифрлық трансформацияның басты педагогикалық сұрағы: технология сабаққа не қосты? Егер оқушы қағаздағы тапсырманы экраннан ғана орындаса, бұл форматтың ауысуы, бірақ оқу әрекетінің өзгеруі емес. Ал егер цифрлық құрал мәтінді салыстыруға, сөздің қолданысын зерттеуге, бірнеше дереккөзді тексеруге, дыбыстық немесе визуалды тілдік өнім жасауға жағдай туғызса, онда технология оқыту әдісін өзгертеді. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында цифрлық білім беру ортасын дамыту, педагог пен білім алушының цифрлық құзыреттерін күшейту бағыты белгіленген [3]. Мұндай жағдайда ұлттық мазмұн цифрлық құралға жай ғана безендіру үшін енгізілмеуі тиіс. Ол оқушының зерттеу нысанына айналғанда ғана дәстүр мен инновация арасында нақты сабақтастық пайда болады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде бұл сабақтастық үш қағидаға сүйенеді. Біріншісі, мәтін бірінші орында тұрады: цифрлық құрал мәтінді алмастырмайды, оны тереңірек оқуға көмектеседі. Екіншісі, оқушының өз ойы бірінші нұсқада көрінуі керек: жасанды интеллект немесе автоматты генератор дайын жауап беретін негізгі авторға айналмайды. Үшіншісі, ұлттық мазмұн фактімен, тілдік дерекпен және нақты дереккөзбен бекітіледі. Осы ұстанымдар сақталғанда технология тілдік мәдениетті әлсіретпей, керісінше оны саналы қолдануға үйретеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолдануға ыңғайлы жұмыс моделі алты кезеңнен тұрады: мұралық мәтінмен танысу, проблемалық сұрақ қою, тілдік деректі

зерттеу, цифрлық өңдеу, тілдік өнім жасау, дерек пен авторлықты тексеру. Модельдің мақсаты - тарихи тұлғалар туралы ақпаратты жаттатудан гөрі, олардың идеяларын оқушының нақты тілдік әрекетіне көшіру.

Кезең	Оқушы әрекеті	Цифрлық құралдың қызметі	Нәтиже
1. Мәтін	Үзіндіні оқиды, негізгі ойды белгілейді	Электронды мәтін, аудиомәтін	Мазмұнды түсіну
2. Сұрақ	Мәселе қояды, болжам ұсынады	Сауалнама, интерактивті тақта	Зерттеу бағыты
3. Дерек	Сөз, тіркес, дәйек, тарихи мәлімет жинайды	Сөздік, цифрлық кітапхана, іздеу	Дәлел
4. Өңдеу	Салыстырады, топтайды, түсіндіреді	Кесте, белгілеу, қажет болса ЖИ	Тілдік талдау
5. Өнім	Мәтін, подкаст, инфографика, QR-карточка жасайды	Редактор, дыбыс жазу, презентация	Авторлық жұмыс
6. Тексеру	Дереккөзді, тіл нормасын, авторлық үлесті тексереді	Орфографиялық тексеру, сілтеме	Жауапты цифрлық мәдениет

Бұл модельде цифрлық құрал соңғы кезеңде ғана емес, бүкіл оқу әрекетінде қызмет етеді. Бірақ әр кезеңде оның рөлі әртүрлі: бір жерде дерекке қол жеткізуді жеңілдетеді, екінші жерде салыстыруға мүмкіндік береді, үшінші жерде оқушының ойын дыбыстық немесе визуалды форматта ұсынуға көмектеседі. Мұғалімнің міндеті - құралды көбейту емес, әр цифрлық әрекеттің тілдік мақсатын анықтау.

Бірінші мысал Ыбырай Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңімен байланысты. Сабақтың проблемалық сұрағы: «Ыбырай сипаттаған техникалық жаңалықтар бүгінгі цифрлық әлеммен қалай жалғасады?» Алдымен өлең ешбір цифрлық түсіндірмесіз оқылады. Оқушылар техника мен білімге қатысты тіркестерді белгілеп, олардың сол дәуірдегі мағынасын анықтайды. Кейін екі бағанды салыстыру жасалады: «XIX ғасырдағы жаңалық» және «XXI ғасырдағы баламасы». Мысалы, «айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызды» деген ойды оқушы қазіргі жедел байланыс, мессенджер, бейнеқоңырау ұғымдарымен салыстырады, бірақ өлеңді бүгінгі терминдермен жай ғана алмастырмайды. Негізгі талап - тарихи мәтіннің идеясын сақтап, өзгерген құралды түсіндіру.

Одан кейін шағын цифрлық инфографика дайындалады. Әр оқушы бір жолды таңдап, оның тілдік мағынасын, бүгінгі өмірмен байланысын және бір сөйлемдік қорытындысын береді. Жасанды интеллект қолданылса, тек екінші кезеңде рұқсат етіледі: оқушы өз түсіндірмесін жазғаннан кейін ғана жүйеден балама тұжырым немесе қосымша сұрақ сұрай алады. Соңында екі нұсқа салыстырылады. Бағалау критерийлері: өлең идеясын дұрыс түсіну, сөз мағынасын контексте ашу, қазіргі мысалдың дәлдігі, мәтіннің сауаттылығы, дербес тұжырым. Мұндай жұмыс Алтынсариннің білімді өмірлік өзгеріспен байланыстыру идеясын цифрлық сауаттылықпен ұштастырады [1].

Екінші мысал Нәзіпа Құлжанованың тәрбие және бала тілі туралы еңбектерін негізге алады. Сабақ тақырыбы «Тәрбие сөздерінің мағынасы және қазіргі қолданысы» болуы мүмкін. Оқушыларға «тәрбие», «қамқорлық», «әдеп», «жауапкершілік», «еңбек», «ықылас» тәрізді сөздер ұсынылады. Алдымен түсіндірме сөздікпен жұмыс жасалып, кейін бұл сөздердің отбасы, мектеп және әлеуметтік желідегі қолданысы салыстырылады. Мақсат - сөздің сөздіктегі мағынасын көшіріп жазу емес, оның нақты жағдаятта қалай өзгерегінін байқау. Құлжанованың балаға түсінікті орта мен жас ерекшелігін ескеру туралы педагогикалық ұстанымы бүгінгі тіл сабағында оқушы тәжірибесіне жақын мәтіндер арқылы жалғасады [4, 5].

Тапсырманың цифрлық өнімі ретінде «Бір сөздің үш ортасы» атты 60-90 секундтық микроподкаст жасалады. Оқушы бір сөзді таңдап, оның мағынасын түсіндіреді, үйдегі немесе мектептегі қолданысына мысал келтіреді, әлеуметтік желідегі орынсыз не дәл қолданылған бір үлгіні талдайды. Дыбыс жазбасына дейін 90-120 сөздік сценарий дайындалады. Бұл талап ауызша өнімнің артында жазылым жұмысы тұруын қамтамасыз етеді. Бағалауда сөз мағынасының дәлдігі, мысалдың шынайылығы, сөйлеу мәдениеті, артық калька мен орынсыз кірме сөзден сақтану, уақытты сақтау ескеріледі.

Үшінші мысал Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны сақтау идеясына құрылады. Сабақ немесе шағын жоба «Бір зат - бір сөз - бір тарих» деп аталады. Оқушылар ұлттық киім, қолөнер, тұрмыс бұйымы немесе дәстүрге қатысты бір атауды таңдайды: мысалы, «сәукеле», «тұскиіз», «кебеже», «шекпен», «алтыбақан». Әр атауға төрт дерек жиналады: сөздің түсіндірмесі, мәдени қызметі, бір сенімді дереккөз, қазіргі қолданыс үлгісі. Кейін QR-код арқылы ашылатын шағын цифрлық музей карточкасы жасалады. Карточкада 70-100 сөздік авторлық мәтін, суретке сілтеме және 30-60 секундтық аудиотүсіндірме беріледі.

Бұл жұмыста маңыздысы - әдемі дизайн емес, мәдени терминнің дұрыс түсіндірілуі. Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын цифрлық ортаға көшіру дегеніміз суреттер жинағын жасау емес, ұлттық атаудың мағынасын, қызметін және тарихи контекстін жоғалтпай жеткізу. Оқушы әр мәліметтің қайдан алынғанын көрсетеді, бір дереккөзбен шектелмейді, күмәнді ақпаратты тексереді. Бағалау критерийлері: тілдік дәлдік, мәдени мазмұн, дереккөз сапасы, авторлық мәтін, цифрлық әдеп. Бұл тәсіл ұлттық мұраны «көрсетілетін нысаннан» зерттелетін және түсіндірілетін білімге айналдырады [2, 68-69-б.].

Қазіргі цифрлық трансформацияны жасанды интеллектсіз қарастыру қиын. Бірақ қазақ тілі сабағында ең маңызды сұрақ «ЖИ қолданылды ма?» емес, «оқушының өз ойлау әрекеті сақталды ма?» деген сұрақ болуы тиіс. Сондықтан үш сатылы тәртіп тиімді: алдымен оқушының өз нұсқасы, кейін цифрлық көмек, соңында тексеру және редакциялау. ЖИ сөздік қатар ұсынуға, мәтінге сұрақ құрастыруға, бірнеше тақырып нұсқасын көрсетуге, техникалық безендіруге көмектесе алады. Ал мәтіннің негізгі мазмұнын толық генерациялау, дереккөзді тексермей қабылдау, оқушы оқымаған шығарма бойынша дайын талдау алу оқу мақсатына қайшы келеді.

Мұнда мұғалімнің рөлі әлсіремейді. Керісінше, жаңа міндеттер пайда болады: дұрыс тапсырма құрастыру, дереккөзді ажыратуға үйрету, авторлық үлесті талап ету, тілдік норманы сақтау, цифрлық этиканы түсіндіру. Ағартушылар мұрасындағы ұстаз тұлғасы білімді жеткізуші ғана емес, баланың бағыт-бағдарын айқындайтын жетекші ретінде көрінеді. Цифрлық ортада да осы рөл сақталады, тек құралдар өзгереді.

Мұндай тапсырмаларда нәтиже тек дайын өніммен өлшенбейді. Оқушы мәтінге қайта оралады, сөздің контекстік мағынасын анықтайды, бірнеше дереккөзді салыстырады, өз сөзі мен автоматты түрде ұсынылған мәтіннің айырмасын көреді. Қысқа жазылым, аудио және визуалды өнімді бір тапсырмада біріктіру тілдік дағдыларды бөлшектемей, кешенді дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе әлсіз оқушыға тірек сөз, дайын құрылым, үлгі сөйлем арқылы қолдау беруге, ал қабілеті жоғары оқушыға дереккөздерді салыстыру, сөз тарихын зерттеу немесе редакторлық талдау ұсынуға болады.

Бағалау да цифрлық безендіруге емес, пәндік нәтижеге бағытталады. Тәжірибеде бес өлшем жеткілікті: мазмұнның дәлдігі, тіл нормасы, дереккөзбен жұмыс, авторлық дербестік, цифрлық әдеп. Осы өлшемдер оқушыға алдын ала берілсе, «әдемі презентация жасаудан» гөрі мағыналы тілдік өнім дайындауға назар аударылады. Цифрлық құрал оқушыны жылдамдатуы мүмкін, бірақ сапаны критерий анықтайды.

Ұлы тұлғалардың мұрасын қазіргі білімге енгізудің мәні олардың сөзін заманауи терминдермен қайталауда емес. Негізгі міндет - сол мұрадағы өміршең педагогикалық өзекті бүгінгі оқу әрекетіне көшіру. Ыбырай Алтынсариннен білімнің өмірмен байланысы мен түсінікті тіл, Нәзипа Құлжановадан баланың ерекшелігіне сай орта мен тәрбиелік мазмұн, Өзбекәлі Жәнібековтен ұлттық мәдени жадқа жауапкершілік алынады. Цифрлық

трансформация осы құндылықтарды жаңа форматта іске асыруға мүмкіндік береді: мәтінді зерттеу, деректі тексеру, тілдік өнім жасау, ұлттық ұғымды сандық ортада дәл таныстыру.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында тиімді цифрлық сабақтастықтың шарты қарапайым: технология мақсатқа бағынады, оқушы автор болып қалады, ұлттық мазмұн дерекпен сөйлейді. Сонда дәстүр өткенді сақтайтын тұйық кеңістік болмайды, ал инновация мазмұнсыз техникалық жаңалыққа айналмайды. Екеуінің түйіскен жерінде тілін түсінетін, дерекке жауап беретін, ұлттық мәдениетті цифрлық ортада сауатты таныта алатын оқушы қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы / жалпы ред. басқ. С. Садырбаев. Алматы: Білім, 2003. 112 б.
2. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. Алматы: Жазушы, 1992. 192 б.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы (2026 жылғы 12 тамыздағы өзгерістермен).
4. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. Қызылорда, 1927. 117 б.
5. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. Орынбор, 1923.

Ы. АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ Н. ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Аубакирова Толкын Утешевна,

*Педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-модератор
Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
арнайы пәндер оқытушысы
Арқалық қаласы*

Қазақ халқының ағартушылық-педагогикалық ой-пікірінің қалыптасуы мен дамуы ұлттық білім беру тарихында ерекше орын алады. Халықтың сауатын ашу, мектеп жүйесін қалыптастыру, бала тәрбиесін жетілдіру және ұлттық құндылықтарды кейінгі ұрпаққа жеткізу ісіне көптеген көрнекті тұлғалар өз үлесін қосты.

Солардың қатарында Ыбырай Алтынсарин мен Нәзіпа Құлжанованың орны ерекше. Ыбырай Алтынсарин XIX ғасырда қазақ даласында зайырлы мектептер ашып, балаларды оқу-білімге шақырған алғашқы педагог-ағартушылардың бірі болды. Ол білім беруді халықтың әлеуметтік және мәдени дамуының маңызды шарты ретінде қарастырды.

Ал Нәзіпа Құлжанова XX ғасырдың басындағы қазақ педагогикасында мектепке дейінгі тәрбие мәселелерін ғылыми тұрғыдан қарастырған көрнекті педагогтардың бірі болды. Оның еңбектерінде баланың денсаулығы, психологиялық дамуы, тәрбиесі, қоршаған ортаның балаға ықпалы және тәрбиешінің міндеттері туралы маңызды ойлар көрініс тапты.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде оқушының жеке тұлғасын дамыту, баланың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескеру, ұлттық құндылықтарды білім мазмұнына енгізу, педагогтің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру мәселелері өзекті болып отыр. Осы

тұрғыдан алғанда, Алтынсарин мен Құлжанованың педагогикалық мұрасын қазіргі білім беру үдерісімен сабақтастыра зерттеудің маңызы зор.

Ы. Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеялары

Ыбырай Алтынсарин – қазақтың ұлттық ағартушылық қозғалысының аса көрнекті өкілі. Оның бүкіл педагогикалық қызметі қазақ балаларына білім беруге, мектеп ісін дамытуға және халықтың мәдени деңгейін көтеруге бағытталды.

Ы. Алтынсариннің негізгі педагогикалық ұстанымдарының бірі – халықты оқу-білімге шақыру. Оның «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі жастарды білім алуға үндейтін ағартушылық идеяның жарқын көрінісі болып табылады. Ағартушы білімді адамның қоғамдағы орнын жоғары бағалап, оқу арқылы баланың дүниетанымы кеңейетінін көрсетті.

Алтынсарин мектептегі білімнің өмірмен байланысына ерекше мән берді. Оның шығармаларында еңбекқорлық, адалдық, мейірімділік, қарапайымдылық және жауапкершілік сияқты адамгершілік қасиеттер кеңінен насихатталды. Ол оқыту мен тәрбиені бір-бірінен бөліп қарамай, білім беру арқылы баланың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды көздеді. [1, 25-б.]

Ағартушының педагогикалық қызметіндегі тағы бір маңызды бағыт – оқыту мазмұнын қазақ баласының түсінігіне бейімдеу. Ол балаларға арналған оқу құралдарын әзірлеп, халықтың тұрмыс-тіршілігіне жақын, тәрбиелік мәні бар мәтіндерді оқу үдерісіне енгізді.

Ы. Алтынсарин мұғалімнің тұлғасына да жоғары талап қойды. Мұғалім білімді ғана емес, балаға қамқорлықпен қарайтын, оның қызығушылығын оята алатын, үлгі болатын тұлға болуы қажет деп түсінді.

Осы идеялар қазіргі білім беру жүйесіндегі мұғалімнің рөлімен сабақтас. Бүгінгі педагог тек ақпарат жеткізуші емес, білім алушының оқу әрекетін ұйымдастырушы, кеңесші және бағыттаушы ретінде қарастырылады.

Н. Құлжанованың ағартушылық-педагогикалық идеялары

Нәзипа Құлжанова – қазақ қоғамындағы педагогикалық ойдың дамуына және әсіресе мектепке дейінгі тәрбие саласының қалыптасуына елеулі үлес қосқан тұлға.

Н. Құлжанованың педагогикалық көзқарастарының негізгі бағыттарының бірі – баланың ерте жастан бастап дұрыс тәрбиеленуіне жағдай жасау. Ол баланың дене және психологиялық дамуы өзара байланысты екенін түсініп, тәрбие барысында баланың табиғи ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығын көрсетті.

Педагог бала тәрбиесінде отбасы мен қоғамдық ортаның ықпалына ерекше назар аударды. Оның еңбектерінде ата-ананың бала тәрбиесіндегі жауапкершілігі, баланың денсаулығын сақтау, тазалық пен дұрыс күн тәртібін қалыптастыру мәселелері қозғалады.

Н. Құлжанованың педагогикалық идеяларында баланың жас ерекшелігіне сәйкес оқыту мен тәрбиелеу маңызды орын алады. Баланы шамадан тыс талаппен қинамай, оның қызығушылығы мен табиғи мүмкіндіктерін ескеру қажет деген ұстаным қазіргі мектепке дейінгі педагогика үшін де маңызды.

Сонымен бірге Н. Құлжанова тәрбиешінің кәсіби даярлығына мән берді. Баламен жұмыс істейтін педагог баланың психологиясын, физиологиялық ерекшеліктерін және тәрбие әдістерін білуі тиіс. [1, 15-б.]

Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанова идеяларының сабақтастығы

Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанованың өмір сүрген кезеңдері әртүрлі болғанымен, олардың педагогикалық көзқарастарында ортақ бағыттар бар.

Біріншіден, екі тұлға да білім мен тәрбиенің бірлігін жоғары бағалады. Алтынсарин білім арқылы адамды еңбекке және адамгершілікке тәрбиелеуге назар аударса, Құлжанова баланың ерте жастан бастап дұрыс тәрбие алуына ерекше мән берді.

Екіншіден, екі ағартушы да баланың жеке ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығын көрсетті. Қазіргі педагогикада бұл қағида тұлғаға бағытталған оқытудың негізгі ұстанымдарының бірі болып табылады. [5, 17-б.]

Үшіншіден, екі тұлғаның еңбектерінен педагогтің кәсіби рөлі айқын көрінеді. Мұғалім мен тәрбиеші баланың дамуына ықпал ететін маңызды тұлға ретінде қарастырылады.

Төртіншіден, олардың педагогикалық мұрасында ұлттық тәрбие мәселесі маңызды орын алады. Білім беру баланы өз халқының мәдениетін, тілін, дәстүрін және құндылықтарын құрметтеуге тәрбиелеуі тиіс деген ой қазіргі ұлттық тәрбие тұжырымдарымен сабақтас.

Ағартушылар идеяларының қазіргі білім беру үдерісімен сабақтастығы

Қазіргі білім беру жүйесі білім алушының жан-жақты дамуына бағытталған. Бүгінгі таңда оқушыға тек білім көлемін меңгерту жеткіліксіз; ол алған білімін тәжірибеде қолдана алуы, өздігінен ойлануы, шешім қабылдауы және қоғамда өз орнын табуы қажет.

Бұл тұрғыдан Ы. Алтынсариннің білімді өмірмен және еңбекпен байланыстыру идеясы қазіргі құзыреттілікке негізделген білім беру бағыттарымен үндеседі.

Ал Н. Құлжанованың бала психологиясы мен жас ерекшелігін ескеру жөніндегі көзқарастары қазіргі мектепке дейінгі және бастауыш білім берудегі жеке тәсіл қолдану қағидасымен сабақтас.

Қазіргі білім беру үдерісіндегі маңызды бағыттардың бірі – тұлғаға бағытталған оқыту. Оның мақсаты – әрбір баланың қабілетін, қызығушылығын және жеке ерекшелігін ескере отырып, оның дамуына жағдай жасау. Бұл ұстаным Н. Құлжанованың бала табиғатын түсіну және оның ерекшеліктерін ескеру жөніндегі педагогикалық ойларымен сәйкес келеді.

Сонымен қатар бүгінгі білім беру жүйесінде құндылыққа негізделген тәрбиеге ерекше мән беріледі. Адалдық, еңбекқорлық, жауапкершілік, құрмет, отансүйгіштік сияқты құндылықтарды қалыптастыру Алтынсарин шығармаларындағы тәрбиелік идеялармен тығыз байланысты. [5, 35-б.]

Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанованың ағартушылық-педагогикалық мұрасы – қазақ педагогикасының қалыптасуы мен дамуының маңызды негіздерінің бірі. Ыбырай Алтынсарин халықты оқу-білімге шақырып, мектеп ісін дамытуға, еңбекке және адамгершілікке тәрбиелеуге басымдық берсе, Нәзипа Құлжанова баланың ерте жастағы тәрбиесі, денсаулығы, психологиялық дамуы және тәрбиешінің кәсіби қызметі мәселелеріне ерекше назар аударды.

Екі тұлғаның педагогикалық идеяларында білім мен тәрбиенің бірлігі, баланың жеке ерекшелігін ескеру, педагогтің кәсіби жауапкершілігі және ұлттық құндылықтарды дәріптеу сияқты ортақ бағыттар бар. [6, 38-б.]

Аталған идеялар қазіргі білім беру жүйесінде де маңызын жоғалтқан жоқ. Тұлғаға бағытталған оқыту, құндылыққа негізделген тәрбие, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, баланың психологиялық ерекшеліктерін ескеру және педагогтің кәсіби дамуы – ағартушылар мұрасымен мазмұндық тұрғыдан сабақтас бағыттар.

Сондықтан Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанованың педагогикалық мұрасын қазіргі білім беру тәжірибесінде тиімді пайдалану ұлттық педагогикалық дәстүрдің жалғастығын қамтамасыз етеді. Олардың еңбектеріндегі озық идеяларды қазіргі педагогикалық технологиялармен ұштастыру жас ұрпақты білімді, тәрбиелі, еңбекқор, жауапты және ұлттық құндылықтарды құрметтейтін тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994.
3. Алтынсарин Ы. Мұғалімдерге нұсқау. – Алматы: Рауан, 1991.
4. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
5. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Орынбор, 1927.
6. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2004.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ТӘЖІРИБЕГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН АҒARTУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ХИМИЯ САБАҒЫНДА ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Әбдірахман А.Е.

педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-модератор

Арқалық медицина колледжінің химия пәні оқытушысы

Арқалық қаласы

Қазіргі заманда химиялық формуланы білу жеткіліксіз: білімалушы заттың қасиетін күнделікті өмірмен байланыстырып, ақпараттың дұрыстығын тексеріп, қауіпсіз шешім қабылдап, өз әрекетінің адам мен табиғатқа әсерін бағалай алуы тиіс. Сондықтан химия сабағы пәндік біліммен қатар жауапкершілік, еңбекқорлық, адалдық және ұқыптылық қалыптасатын ортаға айналады. Бұл міндеттер қазақ ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасымен табиғи үндеседі.

Ы.Алтынсарин мектепті халықтың тұрмысын жақсартатын, жас ұрпақты пайдалы еңбек пен білімге жетелейтін әлеуметтік институт деп таныды. Ол оқыту мазмұнының түсінікті, өмірге жақын және тәрбиелік мәні бар болуын көздеді; оқытушының кәсіби білімі мен адамгершілік үлгісіне ерекше талап қойды. Осы ұстанымдарды бүгінгі химия сабағына көшіру білімалушыны дайын анықтаманы жаттаушы емес, дәлел жинайтын, нәтижесін шынайы тіркейтін және ғылыми білімді қоғам игілігіне қолданатын зерттеуші ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді [1, 174 б.].

Мақаланың мақсаты – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеяларын химия пәніндегі тәжірибелік және құндылыққа бағдарланған оқытумен сабақтастырып, колледж тәжірибесіне енгізудің қолданбалы үлгісін ұсыну.

Ыбырай Алтынсарин идеяларының қазіргі химия білімімен сабақтастығы. Ы.Алтынсарин еңбектеріндегі негізгі педагогикалық бағдарлардың бірі – білімнің адам өміріне пайда әкелуі. Оның оқу құралдарындағы еңбек, талап, қанағат, мейірімділік пен жауапкершілікке құрылған мәтіндер баланың мінезін әрекет арқылы тәрбиелеуге бағытталды. Химия пәнінде бұл қағида теорияны тұрмыстық құбылыспен, өндіріс пен ауыл шаруашылығымен, экология және денсаулық мәселелерімен байланыстырудан көрінеді. Мысалы, ерітінді концентрациясын есептеу ауызсу сапасын талдаумен, қышқылдар мен негіздер тақырыбы тұрмыстық заттарды қауіпсіз пайдаланумен, көмірсутектер бөлімі отын тиімділігі мен ауа ластануын бағалаумен ұштасады [1, 28 б.].

Екінші маңызды ұстаным – білімалушының түсінуіне лайық тіл мен әдіс таңдау. Химиядағы абстрактілі ұғымдар бөлшектер моделін, бақылау нәтижесін және символдық жазуды қатар қолданғанда ғана толық меңгеріледі. Оқытушы «не болды?» деген бақылаудан «неліктен болды?» деген түсіндіруге, одан «оны қайда қолдануға болады?» деген шешімге біртіндеп жетелейді. Бұл – Ы.Алтынсарин ұстанған қарапайымнан күрделіге, таныстан бейтанысқа көшу қағидасының заманауи көрінісі [1, 176 б.].

Үшінші сабақтастық – еңбек пен дербес әрекеттің тәрбиелік мәні. Зертханалық жұмыста құралды дайындау, өлшеуді дәл орындау, жұмыс орнын таза ұстау, қалдықты сұрыптау және нәтижені бұрмаламай жазу – пәндік операция ғана емес, еңбек мәдениеті.

Білімалушы тәжірибенің сәтсіз нәтижесін жасырудың орнына қатенің себебін талдаса, адалдық пен ғылыми жауапкершілік қалыптасады.

Ы.Алтынсарин шығармаларындағы еңбек пен тәжірибе идеясы. Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңінде білім қоғамның тұрмысын өзгертетін жасампаз күш ретінде танылады. Бұл идея колледж студентіне химияның формула мен реакция жиынтығы емес, материал, су, тағам, энергия және өндіріс қауіпсіздігін түсіндіретін қолданбалы ғылым екенін көрсетуге мүмкіндік береді. «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесіндегі Асан мен Үсен әрекеттерін салыстыру арқылы тәжірибелік білімнің, байқағыштықтың және жағдайға бейімделудің маңызы ашылады. Зертханалық сабақта да

студент нұсқауды механикалық орындамай, өзгерген жағдайды байқап, қауіпсіз шешім қабылдай білуі керек [2, 35 б.].

«Әке мен бала» әңгімесіндегі аз жұмысты менсінбеудің салдары ұқыпты еңбектің құндылығын көрсетеді. Химияда шағын өлшеуді өткізіп жіберу, ыдысты дұрыс шаймау немесе нәтижені жуықтап жазу қорытындының сенімділігіне әсер етеді. «Қыпшақ Сейітқұлдағы» еңбек, ізденіс және орта игілігіне қызмет ету идеясы экологиялық жобамен сабақтасады: студент химиялық білімін тек жеке баға үшін емес, колледж бен жергілікті қауымның мәселесін түсіндіру үшін қолданады [2, 43-45 бб.].

Бірінші курста студент мектептен кәсіби және дербес оқу ортасына өтеді. Бұл кезеңде оқу жауапкершілігі, топта жұмыс істеу, қауіпсіздік нұсқаулығын сақтау және нәтижені рәсімдеу дағдылары біркелкі қалыптаспауы мүмкін. Сондықтан химия оқытушысы пәндік тапсырманы болашақ маманның еңбек мәдениетімен байланыстыруы қажет. Су сапасын зерттеу тақырыбы осы талапқа сай келеді: ол күнделікті өмірге жақын, өлшеу мен салыстыруды қажет етеді, экологиялық ойлауға жетелейді және әртүрлі мамандықтар үшін түсінікті кәсіби мәнмәтін ұсынады. Төмендегі 1-ші кестеде Ы.Алтынсарин идеясы мен химия сабағындағы сабақтастық көрінісі сипатталған [4,78-86 бб.].

Кесте – Ы.Алтынсарин идеясы мен химия сабағындағы сабақтастық көрінісі

Алтынсарин идеясы	Химия сабағындағы көрінісі	Қалыптасатын нәтиже
Білімді өмірмен байланыстыру	Тұрмыстық заттарды, су, ауа, тағам және материалдарды зерттеу	Функционалдық сауаттылық және дәлелді шешім
Еңбек арқылы тәрбиелеу	Тәжірибені жоспарлау, өлшеу, құралды күту, қалдықты дұрыс басқару	Ұқыптылық, еңбекқорлық, қауіпсіздік мәдениеті
Түсінікті және жүйелі оқыту	Макроқұбылыс – бөлшек моделі – химиялық теңдеу байланысы	Саналы түсіну және ғылыми тіл
Мұғалімнің өнегесі	Дереккөзді көрсету, қауіпсіздік ережесін сақтау, нәтижені әділ бағалау	Академиялық адалдық және сенім
Қоғамға пайдалы білім	Экологиялық немесе жергілікті мәселе бойынша шағын жоба	Азаматтық жауапкершілік және бастамашылдық

Ы.Алтынсариннің еңбекке, пайдалы білімге және адамгершілікке негізделген көзқарасын сабаққа жүйелі енгізу үшін «Адал зерттеуші» моделін қолдануға болады. Модельдің өзектігі – әр тәжірибеде ғылыми әрекет пен мінез-құлық сапасын қатар бағалау. Мұнда дұрыс жауап қана емес, жауапқа апаратын жолдың қауіпсіз, дәлелді және адал болуы маңызды.

1. *Өмірлік мәселені анықтау.* Білімалушыға күнделікті ортадан алынған сұрақ ұсынылады: әртүрлі су үлгілерінің ортасы қандай, тұрмыстық қақтың пайда болуына не әсер етеді, металды коррозиядан қалай қорғауға болады?

2. *Болжам жасау.* Білімалушы өз ойын қысқа дәлелмен жазады. Болжамның дұрыс не бұрыс болуы емес, оның тексеруге жарамдылығы бағаланады.

3. *Қауіпсіз жоспар құру.* Қажетті заттар, айнымалылар, өлшеу тәсілі, жеке қорғаныс және қалдықты жою жолы белгіленеді.

4. *Нәтижені адал тіркеу.* Барлық өлшемдер, оның ішінде күтілмеген немесе сәтсіз нәтиже де кестеге өзгеріссіз енгізіледі.

5. *Дәлелді қорытынды шығару.* Қорытынды бақылау мен есептеуге сүйенеді; білімалушы дерек пен пікірді ажыратады, қателік көзін атайды.

6. *Қоғамдық маңызын бағалау.* Алынған білімнің отбасыға, колледжге, қоршаған ортаға немесе кәсіпке қандай пайдасы бар екені түсіндіріледі.

Сабақтың зерттеу сұрағы: «Күнделікті тұтынатын судың кейбір химиялық қасиеттерін қарапайым тәжірибе арқылы қалай салыстыруға болады?». Білімалушылар құбыр суы, сүзілген су және қауіпсіз бөтелкедегі су үлгілерінің рН мәнін әмбебап индикатормен салыстырады, буландырғаннан кейінгі қалдықты бақылайды және нәтижені кестеге түсіреді. Бұл жұмыс ауыз судың толық зертханалық сараптамасын алмастырмайтыны алдын ала түсіндіріледі.

Тапсырма кезеңдері: әр топ зерттеу болжамын жазады; бірдей көлемдегі су үлгілерін алып, өлшеу шарттарын тұрақты ұстайды; индикатор түсін шкаламен салыстырады; бақылауды фото немесе жазба арқылы тіркейді; қай үлгі туралы қандай қорытынды жасауға болатынын және қандай қорытынды жасауға болмайтынын ажыратады. Оқытушы қауіпсіздік пен ғылыми шектеуді атап, «таза көріну – химиялық тұрғыдан толық қауіпсіз болудың дәлелі емес» деген ойды талқылатады.

Құндылықтық сұрақтар: «Нәтиже болжамыңа сәйкес келмесе, оны өзгертуге бола ма?», «Өлшеу қатесін қалай көрсетеміз?», «Су ресурсын үнемдеу үшін колледжде қандай шағын әрекет ұсынуға болады?» Осындай сұрақтар адалдықты ұран деңгейінде емес, нақты зерттеу әрекеті арқылы бекітеді. 2-ші кестеде зерттеу әрекетін бағалау өлшемдері көрсетілген.

2- Кесте – Зерттеу әрекетін бағалау өлшемдері

Бағалау өлшемі	Жоғары деңгей	Орта деңгей	Қолдауды қажет етеді
Зерттеу жоспары	Айнымалылар мен қауіпсіздікті толық көрсетеді	Негізгі қадамдарды көрсетеді	Жоспар толық емес
Деректі тіркеу адалдығы	Барлық нәтижені өзгеріссіз жазады	Ұсақ олқылық бар	Нәтижені іріктейді не өзгертеді
Ғылыми түсіндіру	Қорытындысын нақты дерекпен дәлелдейді	Дерекке жартылай сүйенеді	Пікірін дерекпен байланыстырмайды
Экологиялық жауапкершілік	Қалдықты азайту мен қауіпсіз жоюды ұсынады	Бір қауіпсіз әрекетті атайды	Әрекетті негіздей алмайды

Пәнаралық және тәрбиелік ықпалдастыру жолдары. Химия сабағындағы құндылықтық тәрбие жеке тәрбие сағатына айналмауы керек. Ол пән мазмұнының ішінен шығуы қажет. Экологиямен ықпалдастыру кезінде білімалушылар жергілікті су, ауа немесе топырақ мәселесіне қатысты қолжетімді деректерді талдайды. Математикамен байланыста өлшеу нәтижесін өңдеп, орташа мән мен қателікті есептейді. Қазақ тілі сабақтарымен сабақтастықта ғылыми қорытындыны дәл және түсінікті тілмен жазады. Кәсіптік бағдар аясында химик-зертханашы, эколог, фармацевт, технолог мамандықтарындағы адалдық пен жауапкершіліктің маңызын талдайды [5, 15-16 бб.].

Цифрлық құралдарды қолдануда да Ы.Алтынсариннің пайдалы білім қағидасы сақталуы тиіс. Виртуалды зертхана қауіпті немесе ресурсы көп тәжірибені модельдеуге мүмкіндік береді, бірақ ол нақты бақылау мен өлшеудің орнын барлық жағдайда баспайды. Жасанды интеллект ұсынған жауапты дайын өнім ретінде қабылдамай,

химиялық теңдеулерді тексеру, дереккөзін көрсету және қорытындыны өз дәлелімен қорғау талап етіледі. Бұл ақпараттық сауаттылықты академиялық адалдықпен біріктіреді.

Ы.Алтынсарин мұғалімді мектеп жұмысының шешуші тұлғасы деп бағалады. Қазіргі химия мұғалімінің өнегесі ең алдымен зертханалық қауіпсіздікке, дәлдікке және әділ бағалауға қатынасынан көрінеді. Мұғалім қорғаныс құралын өзі тұрақты қолданса, белгісіз затпен тәуекелді тәжірибе жасамаса, білімалушы жауабындағы қатені жазалау құралы емес, талдау нысаны ретінде қарастырса, топта сенімге негізделген ғылыми мәдениет қалыптасады [1, 178 б.].

Модельді іске асыру үшін үш шарт маңызды. Біріншіден, тәжірибе оқу мақсатына сай және қауіпсіз болуы қажет. Екіншіден, тапсырмада өмірлік мәнмәтін болғанымен, химиялық мазмұн көмескіленбеуі тиіс. Үшіншіден, бағалау парағында пәндік нәтиже мен зерттеу әдебі бөлек көрсетіледі. Сонда білімалушы «нені білдім?» және «қалай жұмыс істедім?» деген екі сұраққа қатар жауап береді.

Практикада уақыт пен құрал тапшылығы кездесуі мүмкін. Мұндай жағдайда толық зертханалық жұмыстың орнына шағын демонстрация, станциялық тапсырма, үй жағдайында қауіпсіз бақылау немесе ашық деректі талдау қолдануға болады. Ең бастысы – білімалушы бақылау, дәлелдеу және жауапты шешім қабылдау тізбегінен өтсін.

Ұсынылған тәсіл жүйелі қолданылғанда білімалушы химиялық білімді күнделікті жағдаятқа көшіреді; болжам мен дәлелді ажыратады; тәжірибе нәтижесін бұрмаламай тіркейді; қауіпсіздік ережесін саналы орындайды; қоршаған ортаға әсерді бағалайды; топтағы еңбекке жауапкершілікпен қатысады. Мұндай нәтижелер пәндік үлгеріммен қатар функционалдық сауаттылықты және «Адал азамат» бағдарламасында басымдық берілген адалдық, еңбекқорлық, жауапкершілік құндылықтарын нығайтады [3, 1-2 бб.].

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы химия пәніне сырттан қосылатын тарихи безендіру емес. Оның білімді өмірмен байланыстыру, еңбек арқылы тәрбиелеу, түсінікті оқыту және мұғалім өнегесіне сүйену идеялары зерттеуге негізделген қазіргі сабақтың ішкі логикасымен сәйкес келеді. Химиялық тәжірибені адал дерек жинау, қауіпсіз еңбек және экологиялық жауапкершілік алаңы ретінде ұйымдастыру арқылы мұғалім ағартушы идеяларын нақты педагогикалық әрекетке айналдырады.

Сондықтан химия сабағындағы құндылықтық тәрбие жеке ұрандармен емес, білімалушының әр өлшеуінде, әр қорытындысында және әр қауіпсіз шешімінде көрінуі тиіс. Ы.Алтынсарин мұрасын осылай жаңғырту тарихи сабақтастықты сақтап қана қоймай, ғылыми ойлайтын, еңбегіне адал және қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінетін жас ұрпақты тәрбиелеуге қызмет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. 2025 жылғы 26 мамырдағы № 123 бұйрық.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары.
4. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. 2026–2027 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқау хат. – Астана, 2026.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Әбілдина Ә.Б.

*педагог-модератор, информатика пәні мұғалімі
«Арқалық қаласы білім бөлімінің
А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММ*

Қазақ халқының тарихында білім мен ағарту ісінің дамуына өлшеусіз үлес қосқан тұлғалардың бірі-Ыбырай Алтынсарин. Ол қазақ даласында зайырлы мектептер ашып, балаларды білім алуға, еңбек етуге, өнер мен ғылымды меңгеруге шақырды. Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылық!» деген ұраны өз дәуірінде халықты білімге үндесе, бүгінгі таңда бұл идея заман талабына сай жаңа мазмұнмен жалғасып келеді. Қазақстандағы білім беруді дамытуда Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларымен үндес келетін сабақтастық дәстүрлері бар. Осылайша, білім беру жүйесін жаңғырту үрдісі педагог-ағартушы ұсынған бірқатар негіз қалаушы қағидаттарға негізделеді:

- білім беруді дамыту барысындағы мемлекетіміздің шешуші рөлі,
- барлық адамдар үшін білімге қол жетімділігі,
- тұлғаның жан- жақты дамуы, белсенді азаматтық ұстанымға тәрбиелеу,
- демократиялылық және замануи технологияларға бағдарлану,
- білім беру жүйесінің икемділігі мен динамикасы.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық мұрасы - бұл көптеген педагогикалық мәселелерден көрініс тапқан тұтас педагогикалық жүйе. Ы. Алтынсарин ағартушылықтың дәйекті чемпионы болды, адами білімнің адамгершілік принциптері мен мұраттарын қорғады. Оның ағартушылық идеялары туған халқының экономикалық және мәдени артта қалуын жеңуге бағытталады. Өз халқын өркениетті дамыған елдер қатарында көру үшін ол көп еңбек етті. Ол білім беруді мақсат ретінде емес, әлеуметтік ортаны өзгертудің негізгі құралы ретінде қарастырды.

Қазіргі білім беру жүйесі – технология мен ақпаратқа негізделген жаңа кеңістік. Бүгінде оқушы білімді тек оқулықтан ғана емес, электронды платформалардан, цифрлық кітапханалардан, бейнесабақтардан, интерактивті тапсырмалар мен түрлі онлайн ресурстардан ала алады. Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық білім беру – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеясын заманауи жағдайда жүзеге асырудың тиімді құралдарының бірі.

Ұлы педагог адам- елдің басты байлығы екенін түсінді, өйткені білімі мен дағдылары бар адамдардың дамуының негізгі стратегиялық ресурсын қалыптастырды, ал жаңартылған білім беру прогрестің қозғаушы күшіне, жаңа өмірлік игіліктердің көзіне айналады. Білім-бұл жеке адамның да, жалпы елдің де құндылығы мен табысының негізі.

Ыбырай Алтынсарин үшін мектептің басты мақсаты – баланың сауатын ашу ғана емес, оны білімді, еңбекқор, адамгершілігі мол, елге пайдалы азамат етіп тәрбиелеу болды. Оның шығармаларындағы еңбекқорлық, адалдық, ізгілік, білімге құштарлық сияқты құндылықтар қазіргі білім беру жүйесінде де өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Бүгінгі мұғалімнің міндеті-осы құндылықтарды цифрлық мүмкіндіктермен ұштастыра білу. Мысалы, интерактивті тапсырмалар арқылы оқушының қызығушылығын арттыруға, цифрлық платформалар арқылы өздігінен білім алуына жағдай жасауға, мультимедиялық материалдар арқылы тарихи және әдеби мұраны тереңірек танытуға болады.

Бұл – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, ізденуші, зерттеуші және өз білімін өзі толықтыра алатын тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ыбырайдың ағартушылық идеяларының тағы бір маңызды бағыты – білімнің қолжетімді болуы. Өз заманында ол шалғай ауылдарда мектеп ашып, балалардың білім алуына жағдай жасауға ұмтылды. Ал қазіргі цифрлық технологиялар білімге қолжетімділіктің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырды. Интернет, электронды оқулықтар,

онлайн сабақтар мен цифрлық ресурстар арқылы оқушы өзіне қажетті ақпаратты кез келген уақытта іздеп, білімін толықтыра алады.

Сонымен қатар цифрлық білім беру мұғалімнің рөлін де өзгертуде. Мұғалім енді тек ақпарат беруші емес, оқушының ізденісіне бағыт беруші, кеңесші, зерттеу әрекетін ұйымдастырушы. Бұл Ыбырай қалыптастырған ұстаз бейнесімен үндеседі. Ол мұғалімді балаға білім беріп қана қоймай, оның тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды тұлға ретінде қарастырды.

Алайда цифрлық технологияны қолдану – мақсат емес, білім сапасын арттырудың құралы болуы керек. Технология қаншалықты дамығанымен, оның негізінде адамгершілік, тәрбие, ұлттық құндылық және мұғалімнің кәсіби шеберлігі тұруы қажет. Оқушы цифрлық ақпаратты дұрыс таңдай білуге, ақпаратты талдауға, сыни ойлауға және алған білімін өмірде қолдануға үйренуі тиіс.

Осы жерде Ыбырай Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар» идеясын бүгінгі цифрлық әлеммен байланыстыруға болады. Ол өз дәуіріндегі озық технологиялар мен білім жетістіктерін қазақ балаларының меңгеруін қалады.

Бүгінгі оқушы үшін жаңа технологияны меңгеру – заман талабына сай білім алудың маңызды бөлігі. Демек, Ыбырайдың өз заманындағы жаңашылдыққа ұмтылысы қазіргі цифрлық сауаттылықпен сабақтасып жатыр.

Ыбырайдың ең маңызды мақсаттарының бірі мектеп шынайы мәдениет ошағына, жақсы кітапханаға айналуы керек дегенді білдіреді. «Үлгілі жолға қойылған, ақылға қонымды тәртіпті жаңа үлгідегі мектеп оқушыларды қызықтырып, оларды мәдениетке, еңбекке және ақыл - ой жұмысына дағдыландыруы, олардың білімге және орыс тілін меңгеруге деген қызығушылығын барынша арттыруы тиіс», - деп атап өтті Ы.Алтынсарин. Ыбырай Алтынсарин жаратылыстану пәндерін оқытуды өте құнды деп санады. Осыған ұқсас құбылысты біз қазіргі заманғы қазақстандық мектептерде де байқаймыз, онда негізгі назар жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді зерделеуге, сондай-ақ білім алушыларды бейіндік даярлауға аударылады.

Ұлы қазақ ағартушысының отандық білім туралы идеяларын қорытындылай келе, қазіргі білім беруде өзектілігін жоғалтпаған келесі идеяларды белгілеуге болады:

- еліміздің жалпыға бірдей білім беру идеясы.
- Демократиялық білім беру жүйесін құру
- Өз халқының мүддесі үшін өмір сүретін патриот, еңбеккер, ақыл-ойы

дамыған және адамгершілігі жоғары адамды тәрбиелеу - ол ағартушылық пен білім беру мақсаттарын анықтау.

Қоғамның болашағы білім беру жүйесіне байланысты, өйткені бүгінгі балалар уақыт өте келе жаңа уақыт елінің тағдырын жасайтын болады. Білім берудің бірінші кезектегі міндеті-қазіргі өмірдің сұраныстарынан артта қалуды жеңу, яғни студенттерді дайындауда бүгінгі күннің проблемалары мен қажеттіліктерін ғана емес, сонымен бірге болашақта көрінетін мәселелерді де ескерген жөн.

Қорытындылай келе, Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы – өткеннің ескерткіші ғана емес, қазіргі білім беру жүйесі үшін де маңызды бағдар. Оның білімге құштарлық, еңбек, адамгершілік, жаңашылдық туралы идеялары цифрлық технологиялар дәуірінде жаңа сипатқа ие болуда.

Бүгінгі ұстаздың міндеті – Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылық!» деген үнін қазіргі заманның цифрлық мүмкіндіктері арқылы жалғастыру. Егер бұрын білімге апарар жол ауыл мектебінен басталса, бүгін ол мектеппен қатар цифрлық кеңістікке де ұласып отыр. Бірақ заман өзгергенімен, мақсат өзгермейді: білімді, тәрбиелі, ойлай алатын, ел болашағына үлес қоса алатын ұрпақ тәрбиелеу.

«Қазіргі білім – Ыбырай идеясынан бастау алған ағартушылық жолдың цифрлық дәуірдегі лайықты жалғасы». Бүгінгі цифрлық мектеп – жаңа технологиялардың жиынтығы ғана емес, Ыбырай армандаған білімді ұрпақты қалыптастыратын жаңа білім кеңістігі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ильминский Н. Воспоминания об Алтынсарине.- Казань, 1891 ж.
2. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана – М., 1991.
3. Журавлев И. Педагогика в системе наук о человеке. – М., 1990.
4. Жарикбаев К. Калиев С. Антология педагогической мысли Казахстана. – Алматы, 1995.
5. Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина.-Алма-Ата: «Мектеп»,1968
6. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы,2003ж.
7. «Алтынсарин Ы. тағлымы». Алматы, Жазушы, 1991ж.

ҰЛТ БОЛАШАҒЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Әубәкір Алмагүл Ғабсалыққызы
Альмагамбетова Гүлнар Шашубаевна
А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының
бастауыш сынып мұғалімдері

Қай кезеңде де ұлттың болашағы – жас ұрпақтың тәрбиесіне байланысты. Ұрпақ тәрбиесі тек білім берумен шектелмейді. Ол баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіруді, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды, елін, жерін, тілін құрметтеуге баулуды және жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасауды қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда қазақ педагогикасының қалыптасуына өзіндік үлес қосқан көрнекті ағартушы, педагог Нәзіпа Құлжанованың мұрасы ерекше маңызға ие.

Нәзіпа Құлжанова – қазақ әйелдері арасынан шыққан алғашқы педагог-ағартушылардың бірі. Ол ұстаздық, журналистік және қоғамдық қызметті қатар атқарып, бала тәрбиесі мен мектепке дейінгі тәрбие мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. Оның еңбектерінен баланың табиғи ерекшелігін ескеру, тәрбие мен білімнің бірлігін сақтау, баланың денсаулығы мен рухани дамуына жағдай жасау идеялары көрініс табады.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде тұлғаға бағытталған тәрбие, ұлттық құндылықтар, бала психологиясы мен шығармашылық қабілетті дамыту мәселелеріне басымдық беріліп отыр. Сондықтан Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық көзқарастарының тарихи маңызымен қатар, қазіргі тәрбие үдерісі үшін де тағылымдық мәні бар.

Нәзіпа Құлжанова ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамындағы ағартушылық қозғалыстың белсенді өкілдерінің бірі болды. Ол өзінің бар күш-жігерін халықтың сауатын ашуға, білім мен мәдениетті дамытуға, әсіресе жас ұрпақ тәрбиесіне арнады.

Құлжанованың педагогикалық қызметінің маңызды бағыты – мектепке дейінгі тәрбие мәселелерін ғылыми және практикалық тұрғыдан қарастыруы. Ол баланың алғашқы тәрбиесі отбасында және мектепке дейінгі ортада қалыптасатынын жақсы түсінді. Сондықтан баланың дене тәрбиесімен қатар, ақыл-ойы, мінез-құлқы, эстетикалық талғамы мен адамгершілік қасиеттерін дамыту қажеттігін атап көрсетті.

Нәзіпа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала» еңбектері қазақ тіліндегі педагогикалық ойдың дамуына елеулі үлес қосты. Бұл еңбектерінде автор бала тәрбиесіне қатысты маңызды мәселелерді қозғап, ата-аналар мен тәрбиешілерге практикалық бағыт-бағдар ұсынды.

Оның еңбектеріндегі басты ерекшеліктердің бірі – баланы жеке тұлға ретінде қарастыруы. Яғни әр баланың өзіндік ерекшелігі, қабілеті мен қызығушылығы бар екенін ескеріп, тәрбие барысында оған құрметпен қарау қажеттігін көрсетуі.

Нәзипа Құлжанованың ағартушылық қызметінің құндылығы оның педагогиканы тек теориялық тұрғыдан қарастырмай, күнделікті өмірмен байланыстыруынан байқалады. Ол бала тәрбиесін қоғамның жалпы дамуынан бөліп қарамады. Өйткені білімді әрі тәрбиелі ұрпақ қалыптастыру – елдің мәдени және әлеуметтік дамуының маңызды шарты.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы негізгі идеялардың бірі – бала тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қарау. Өйткені, бүгінгі бала – ертеңгі ел азаматы.

Тәрбие арқылы баланың бойында еңбекқорлық, адалдық, жауапкершілік, мейірімділік, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу сияқты қасиеттер қалыптасады. Осындай тұлғалық қасиеттердің негізі ерте жастан қаланатынын Құлжанова өз еңбектерінде ерекше назарға алған.

Ол баланың тәрбиесінде отбасының рөлін де жоғары бағалады. Ата-ана – баланың алғашқы тәрбиешісі. Баланың қоршаған ортасы, ата-анасының қарым-қатынасы, күнделікті әдеттері мен мінез-құлқы оның тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Баланың тәрбиесіне немқұрайлы қарау ұлттың болашағына немқұрайлы қараумен тең. Себебі, баланың бойында қалыптасқан мінез-құлық үлгілері мен құндылықтар оның кейінгі өміріне әсер етеді. Осы себепті Құлжанованың еңбектеріндегі балаға қамқорлықпен қарау, оның денсаулығына көңіл бөлу және дұрыс тәрбие беру мәселелері бүгінгі күні де өзекті.

Бұл ой қазіргі заман үшін де маңызды. Қазіргі педагогикада балаға бағытталған білім беру, ата-анамен серіктестік орнату, баланың психологиялық ерекшеліктерін ескеру мәселелері маңызды орын алады. Осы бағыттардың түпкі мақсаты – жан-жақты дамыған тұлға тәрбиелеу.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасында ана мен бала арасындағы қарым-қатынас мәселесі ерекше орын алады. Ол баланың дене және рухани дамуына ана тәрбиесінің ықпалы зор екенін түсінді.

«Ана мен бала» еңбегінде бала денсаулығы, күтімі, тәрбиесі және ана жауапкершілігі сияқты мәселелерге назар аударуы – сол кезеңдегі қазақ қоғамы үшін маңызды жаңашылдық болды. Өйткені, бала тәрбиесін арнайы педагогикалық тұрғыдан қарастыру және ата-аналарға әдістемелік бағыт беру қажеттілігі енді ғана кеңінен қолға алына бастаған еді.

Ана мейірімі, отбасындағы жылылық пен түсіністік баланың өзін қауіпсіз сезінуіне ықпал етеді. Ал өзін қауіпсіз сезінген бала қоршаған ортаны танып-білуге, сұрақ қоюға, шығармашылықпен айналысуға және адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға бейім болады. Сондықтан бала тәрбиесінде жазалау мен талап қоюдан бұрын, оның жас ерекшелігі мен психологиялық қажеттіліктерін түсіну маңызды.

Бұл қағидалар қазіргі ата-ана тәрбиесі үшін де маңызды. Бүгінгі таңда ата-ананың баламен ашық сөйлесуі, оның пікірін тыңдауы, жетістігін қолдауы және қателігін түсіндіру арқылы түзетуі тұлғаның дұрыс қалыптасуына әсер етеді.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық көзқарастарын ұлттық тәрбиемен байланыстыра қарастыруға болады. Себебі, ұлттың рухани болмысы жас ұрпақтың тәрбиесі арқылы жалғасады.

Ұлттық тәрбие дегеніміз – баланы белгілі бір ұлтқа тән салт-дәстүрді механикалық түрде жаттатумен ғана шектелмейді. Оның мәні – ұлттық мәдениетті, ана тілін, туған жерді, тарихты, халықтың рухани құндылықтарын құрметтейтін тұлға қалыптастыру.

Осы тұрғыдан алғанда Құлжанованың педагогикалық мұрасы қазіргі тәрбие жұмысына бағыт береді. Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балаларға ұлттық ойындарды, халық ауыз әдебиеті үлгілерін, мақал-мәтелдерді, ертегілерді, салт-дәстүр элементтерін жас ерекшелігіне сай қолдану баланың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұлттық тәрбие баланың туған жерге деген сүйіспеншілігін арттырудан да көрінеді. Туған өлкенің табиғатын таныту, жергілікті тарихпен таныстыру, елге еңбегі сіңген тұлғалар туралы әңгімелеу баланың өз еліне деген құрметін қалыптастырады.

Сонымен бірге ұлттық тәрбиені жалпыадамзаттық құндылықтармен ұштастыру маңызды. Ұлттық мәдениетін құрметтейтін, сонымен қатар басқа халықтарға сыйластықпен қарайтын, білімге ұмтылатын, қоғам алдындағы жауапкершілігін түсінетін тұлға – елдің тұрақты дамуына үлес қоса алатын азамат.

Құлжанованың педагогикалық ойларында баланың тек білім алуы емес, оның жан-жақты дамуы маңызды орын алады. Тұлғаның қалыптасуы ақыл-ой, дене, адамгершілік және эстетикалық тәрбиенің бірлігі арқылы жүзеге асады.

Ақыл-ой тәрбиесі баланың қоршаған ортаны танып-білуіне, ойлау қабілетінің дамуына, өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді. Дене тәрбиесі оның денсаулығын нығайтып, қимыл-қозғалысын жетілдіруге бағытталады. Адамгершілік тәрбиесі жақсы мен жаманды ажыратуға, адамдарға құрметпен қарауға үйретсе, эстетикалық тәрбие әсемдікті сезінуге және шығармашылық қабілетті дамытуға мүмкіндік береді.

Бұл бағыттардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Мысалы, баланың сурет салуы, оның шығармашылық қабілетін ғана емес, эстетикалық талғамын және ойлау жүйесін де дамытады. Ұлттық ойындар баланың дене қимылын жетілдірумен қатар, ұйымшылдыққа, ережені сақтауға және өзара сыйластыққа тәрбиелейді.

Сондықтан қазіргі педагог үшін Құлжанованың мұрасынан алынатын маңызды сабақтың бірі – баланың дамуын бір ғана бағытпен шектемеу. Әрбір баланың жеке қабілетін байқап, оны қолдау – сапалы тәрбиенің негізгі шарттарының бірі.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білімді ғана емес, тәрбиелі, жауапты, шығармашыл және әлеуметтік белсенді тұлға қалыптастыру. Бұл міндет Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық идеяларымен үндеседі.

Бүгінгі тәрбие жұмысында оның мұрасын бірнеше бағытта пайдалануға болады:

- баланың жеке ерекшелігін ескеру;
- отбасы мен білім беру ұйымының ынтымақтастығын күшейту;
- ұлттық құндылықтарды тәрбие мазмұнына енгізу;
- баланың шығармашылық қабілетін дамыту;
- адамгершілік және еңбек тәрбиесіне көңіл бөлу;
- денсаулықты сақтауға бағытталған тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру;
- баланың өз ойын еркін айтуына мүмкіндік беру;
- білім мен тәрбиені өзара сабақтастыру.

Мысалы, тәрбие сағаттарында Нәзіпа Құлжанованың өмірі мен қызметін таныстыру арқылы оқушыларға білім мен еңбектің, елге қызмет етудің маңызын түсіндіруге болады. Ал мектепке дейінгі ұйымдарда оның бала тәрбиесіне қатысты идеяларын ұлттық ойындар, ертегілер, шығармашылық тапсырмалар және танымдық іс-шаралар арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік бар.

Педагогтың міндеті – баланың бойындағы жақсы қасиеттерді байқап, оны одан әрі дамытуға жағдай жасау. Бұл жерде мұғалімнің жеке үлгісі де маңызды. Себебі бала үлкендердің іс-әрекетіне қарап үйренеді. Ұстаздың мәдениетті сөйлеуі, әділ болуы, әр балаға құрметпен қарауы тәрбиенің әсерін күшейтеді.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы мұғалімге бір маңызды ойды ұсынады: балаға берілетін білім оның тұлғалық тәрбиесімен қатар жүруі тиіс. Себебі білімді, бірақ адамгершілік құндылықтары қалыптаспаған тұлғаның қоғамға пайдасы шектеулі болуы мүмкін. Сондықтан білім мен тәрбие біртұтас үдеріс ретінде қарастырылуы қажет.

Нәзіпа Құлжанованың өмір жолы – білім мен ағартушылықты ұлт игілігіне жұмсаудың үлгісі. Ол өз заманындағы қоғамдық мәселелерге үн қосып, әйелдердің білім алуы, бала тәрбиесі және халықтың мәдени деңгейін көтеру мәселелеріне назар аударды.

Ұлтқа қызмет ету міндетті түрде үлкен қоғамдық қызмет атқарумен ғана өлшенбейді. Мұғалімнің сапалы сабақ беруі, тәрбиешінің әр баланың дамуына жағдай жасауы, ата-ананың баласына дұрыс бағыт беруі де – ұлт болашағына жасалған қызмет.

Осы тұрғыдан алғанда Нәзипа Құлжанованың мұрасын қазіргі ұстаздар үшін кәсіби жауапкершілік тұрғысынан да қарастыруға болады. Әрбір педагог өз еңбегінің нәтижесі келешек ұрпақтың қалыптасуына әсер ететінін түсінгенде ғана тәрбиенің маңызын терең сезінеді.

Ұлттың мәдениеті мен рухани құндылықтарын сақтау да, оны келесі ұрпаққа жеткізу де тәрбие арқылы жүзеге асады. Сондықтан ұлттық тәрбие – тек қосымша бағыт емес, жас ұрпақтың азаматтық және тұлғалық қалыптасуының маңызды бөлігі.

Қорыта айтқанда, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы – қазақ халқының ағартушылық және педагогикалық ойының маңызды бөлігі. Оның бала тәрбиесіне, мектепке дейінгі тәрбиеге, отбасының рөліне және тұлғаның жан-жақты дамуына қатысты идеялары өз кезеңі үшін ғана емес, бүгінгі білім беру жүйесі үшін де құнды.

Нәзипа Құлжанова ұлт болашағын тәрбиелеуді баланың ерте жасынан бастау қажеттігін түсінді. Оның еңбектеріндегі балаға қамқорлықпен қарау, оның табиғи ерекшеліктерін ескеру, денсаулығы мен рухани дамуына көңіл бөлу идеялары қазіргі педагогикалық талаптармен сабақтас.

Ұлт болашағы – тәрбиелі ұрпақтың қолында. Ал тәрбиелі ұрпақ қалыптастыру үшін отбасы, мектеп және қоғам бір бағытта брикет етуі қажет. Осы жолда Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бізге ұлттық тәрбие мен заманауи педагогиканы сабақтастырудың маңызды үлгісін көрсетеді.

Бүгінгі педагог үшін Нәзипа Құлжанованың мұрасын зерделеу – өткенді еске алу ғана емес, қазіргі тәрбие жұмысының мазмұнын байытуға мүмкіндік береді. Оның балаға деген ізгі көзқарасы, білім мен тәрбиені қатар алып жүруі және ұрпақ болашағына жауапкершілікпен қарауы қазіргі ұстаздар үшін де маңызды бағдар бола алады.

Нәзипа Құлжанованың өмірі мен еңбегі – ұлтқа қызмет етудің, ағартушылықты насихаттаудың және келешек ұрпаққа жауапкершілікпен қараудың жарқын үлгісі. Оның педагогикалық мұрасы ұлт болашағын тәрбиелеуде өз маңызын жоғалтпайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
2. Құлжанова Н. Ана мен бала. – Ташкент, 1927.
3. Қазақстан тарихы және қазақ ағартушыларына арналған ғылыми-зерттеу еңбектері.
4. Қазақ педагогикасы тарихы бойынша оқу-әдістемелік материалдар.
5. Қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасы туралы зерттеу еңбектері.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ҚАЗАҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫСЫ

Бажыханова С.А.

Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-сарапшы

А.Құнанбаев атындағы мектеп- гимназиясы

Арқалық қаласы

Аса талантты педагог, ағартушы, дарынды жазушы, тамаша ақын, жалынды публицист, көрнекті қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсарин қазақ қоғамының мәдениет

пен экономиканың аса мешеу кезінде өмір сүріп, қазақ халқының демократиялық мәдениеті мен өнерінің бірсыпыра салада жаңадан өсіп өркендеуіне айқын жол ашып, баянды негіз жасады. Жан-жақты талант иесі Ыбырайдың есімі қашан да болсын уақыт сынынан мүдірмей өтіп, қазақ халқымен бірге жасасып келеді. Оның өмірі өз Отанын шексіз сүйіп, оған бүкіл жан-тәнімен қызмет етудің тамаша үлгілерінің бірі болып табылады.

Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы, еңбек еткен ортасы, әлеуметтік істері өзгешелеу.

Біріншіден, Ыбырай Шоқан мен Абайдың туған халқын мәдениетті халықтар қатарынан көргісі келетін арманын өз қолымен іс жүзіне асырды. Ол бұратана халықтар үшін тың үлгімен мектеп ашып, оқу құралдарын жазып, жинақтаған жаңашыл-педагог.

Екіншіден, өзінің шығармаларын қос тілде бірдей жазды.

Үшіншіден соқтықпалы соқпақты, дүбірлі кезеңдерде Ыбырай өз халқымен бірге болып, оның ауыртпалығын бөлісті.

Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай жарқын да жанды қасиеттерімен көрініп, қазақ мәдениетінің тарихында айқын іздерін қалдырса, қазір де сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында толық сақтауда. Мұның өзі заңды да. Өйткені әрбір ұлы адамзатпен бірге жасайтын мәңгі өшпес, ескіrmес идеяларды көтереді.

Сонымен, 1864 жылдың 8 январы-қазақ халқының мәдениеті мен тарихында жаңа типті халықтық мектептің дала өмірінде тұңғыш ашылып, іске кіріскен даңқты күні болып табылады. Бұл мектептің қазақ даласындағы өзіне дейінгі және сол кездегі өмір сүріп тұрған діни мектептерден негізгі өзгешелігі- онда бүкіл тәрбие жұмысының адамгершілік идеясына негізделіп жүргізіліп, жастарға әрбір пән бойынша элементарлық білім беру ерекшелігінде және орыс тілінен басқа пәндердің таза қазақ тілінде оқылуында еді.

Бұрын ешқандай дайындығы жоқ бұл жаңа мектепте Ыбырай бүкіл педагогикалық жұмысты өз білгенінше, өзінің орыс мектебінен алған білімі мен тәрбиесі негізінде жүргізеді. Оқулық та, программа да, тәрбиелік нұсқау да табиғатынан педагог Ыбырайдың өзіндік шеберлігінен туып жатады. Соның өзінде оқу-ағарту ісіне жан-тәнімен берілген Ыбырай алғашқы 4-5 айдың ішінде-ақ оқушы жастарға бірсыпыра білім беріп үлгереді. «28 майда,- деп жазады Торғай бекінісінің бастығы Я.П. Яковлев өзінің 1864 жылғы 5 июньде Орынбор және Самар генерал-губернаторына жолдаған хатында жаңадан ашылған қазақ мектебінде оқу-тәрбие жұмысының жақсы жолға қойылғанын хабарлай келіп,- барлық офицерлер мен дін өкілдері училищеге шақырылды. Менің көзімше қазақ балаларынан емтихан алынды. Оқылған уақыттың аздығына қарағанда оқушылардың табысы өте жақсы. Төрт жарым айдың ішінде олардың алған білімі өте қанағаттанарлық, тіпті кейбіреулері орыс тілінде басылған кітаптарды жақсы оқи да алады, 9 бала қазірдің өзінде орысша жаза біледі, сондай-ақ мыңға жуық орыс сөзін дұрыс айта алады және 6 оқушы татарша оқиды және жазады». Бұған дейін ешқандай оқу-сызу тәжірибесі, дәстүрі, не айқын программасы мен оқулығы жоқ жерде аз ғана уақыттың ішінде мұндай үлкен нәтижеге жету Ыбырай сияқты талантты педагогтың ғана қолынан келетін іс еді.

Ыбырай мектептерді ұйымдастыру ісіне де аса сақтық пен жауапкершіліктің қажет екенін әруақытта да бірінші орынға қойып, айрықша ескеріп отырды. Сондықтан да ол облыстық мектептер инспекторы болып тағайындалмастан бұрын-ақ осы мәселе жөнінде былай деп жазған еді. « Мектеп-қазақтарға білім берудің басты құралы, олар қазақ даласының кез-келген жеріне ретсіз орналаса салатын болса, ешбір пайда келтіре алмайды. Ал біздің барлық үмітіміз , қазақ халқының келешегі осы, тек қана осы мектептерде. Сондықтан мектептерде жақсы білім берілетін болсын, артта қалған халықты мектепке қызықтырып тарту үшін мектеп бітіргендерге қай жөнінен болса да, артықшылық берілетін болсын, сонда ғана оқушылардың саны ешбір күмәнсіз өте тез өседі. Осылай еткенде ғылыммен қаруланған, әр нәрсеге дұрыс көзқарасы бар адамдар

қазақ арасында көбейіп, бүкіл халыққа әсер ете алады, сонда татар фанатизмінің де күлі көкке ұшады ».

Қазақ мектептері үшін оқулық жасау мәселесі 70 жылдардың бас кезінде айрықша көтеріле бастады. Ыбырай бұл кезде де ол оқулықтың қандай сипатта болуы жайында өз пікірін толық білдірді. «Мәселенің ең мәнді жері: қазақтарға татар фанатизмінің ықпалын тигізбеу, қазақтардың білім алуына оның кесірін тигізбеу ғой. Ондай ықпалдан құтқару үшін, бірте-бірте, бірақ шын құтқару үшін мазмұны балалардың білімін көтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды асықпай, бірақ алған бағыттан қайтпай, қазақтың өз тілінде, олардың өздеріне таныс әріппен шығара білу керек» деп жазды. Ағартушының бұл пікірінен оның оқулық жөніндегі ойының 70-жылдардың бас кезінде айқын қалыптасқанын және нағыз прогресшіл сипатта қалыптасқанын көреміз. Мұның өзі, екінші жағынан, оның осы кездің өзінде жалпы эстетикалық принциптерінің де тұрақтап, жүйеленгенін, белгілі бір айқын мақсатты көздегенін білдіреді.

«Қазақ хрестоматиясы» 1876 жылдан бастап жазылып, 1879 жылы аяқталды. Бұл кезең Ыбырайдың көркем шығармаларының жазылған кезеңі болып саналады. Ыбырай шығармаларының әлеуметтік мазмұны мен идеялық бағытына көңіл бөлсек, даусыз бір мәселені байқаймыз. Ол- жазушының әдебиетті қоғамдық құбылыс ретінде бағалай білуі. Ыбырайдың әңгімелері мен өлеңдері аз да болса, тікелей өмір мәселелерін суреттеуге арналған. Сол кездегі ескішіл ақындардың шығармаларына тән діни уағыздаулар, қоғамнан, халық тілегінен тыс мәселелер бос қиял мен үмітсіздікке, дәрменсіздікке бой ұру, дараланушылыққа салыну, өмірден торығу, т.б. Ыбырай шығармалары үшін мүлде жат құбылыстар. Жазушы шығарманың тақырыбын күнделікті өмірдің ішінен алып, оған өзінің озық ойлары тұрғысынан баға беруге талаптанады. Бұдан оның жаңа идеяларды қоғам ішінде кеңінен жая түсу үшін көркем әдебиетті бірден-бір күшті құрал ретінде танығанын және шебер пайдаланғанын көреміз.

Қазақ жастары үшін арнайы оқытушылар мектебін ашу ісіне де Ыбырай зор көңіл бөліп, көп мән берді. Талмай іздену, тиісті орындарға жалықпай өтініш жасаудың, сондай-ақ оқытушылар мектебінің дала жағдайындағы ағарту ісі үшін айрықша қажет екендігін шебер дәлелдеудің нәтижесінде ол 1881 жылы Орск қаласынан қазақтың тұңғыш оқытушылар мектебін ашты. Бұл мектепке артқан үмітін және оның қоғамдық өмір үшін маңызын Ыбырай өз сөзімен былайша сипаттайды: « Оқытушылар мектебі біздің оқушыларымыздың барып түсетін мектебі еді; бұлар сонда белгілі бір білім алып қазақ халқының тұрмысына, шынында да, пайдалы болған болар еді... қазақ халқының ақыл-ойы мен экономикасының дами беруіне көмектесе алатын адамдар болар еді».

Ыбырай қазақ даласында ашылып отырған мектептер қоғамдық өмірмен тығыз араласып, өзінің оқу, тәрбие жұмысын оның озық талаптарына сай құра білуі керек деп таныды. Мектеп бітірген жастардың әлеуметтік өмірге бірден және батыл араласуын талап етті, сондай-ақ ең әуелі мектептің өзі оларды осы бағытқа бағытты тәрбиелей алуы қажет деп санады. « Қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшылық тұрмыстың артықшылығына... үйретудің өзі қазақ даласында тәрбиелік мәні бар жұмыс деп білемін»- деп жазды ол.

Ыбырайдың оқытушы туралы пікірлері айрықша сөз студі тілейді және олар ағартушының бұл мәселеде озық позицияда болғанын білдіреді. Ыбырай да, орыстың алдыңғы қатарлы ағартушы, педагогтері сияқты, мұғалімнің мектептегі роліне айрықша маңыз берді, мектеп ісінің әр саладағы жетістіктері оқытушының білімі мен іскерлігіне, өз жұмысын сүйе білушілігіне байланысты деп таныды. Мұғалімнің творчестволық ізденушілігі мен еркіндігін айрықша қолдап отырды. «Халық мектептері үшін ең керектісі-оқытушы,- деп жазды ол -тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы үкімет бұйрықтар да, әбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды». Осы пікірін нақтылай түсіп, ағартушы бірде: « қазақ мектептерінің бар келешегі, көбінесе, істің қазіргі басталуына байланысты; сондықтан да мен қазір жақсы оқытушыны дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін»деп жазды. Тұтас көзқарас

ретінде алып қарағанда Ыбырайдың бұл пікірі XIX ғасырдағы тек қазақ қоғамы жағдайында ғана емес, жалпы педагогикалық ой-пікірлер тұрғысынан да аса озық түсінік еді.

Ыбырай оқушыны қатаң жазалауға барынша қарсы болды. Әрбір сабақ сыныптағы балалардың білім көлемі мен жалпы түсінігіне лайықталып жүргізілуге тиіс, әйтпесе, оқытушының оқушыларға түсініксіз сөздерді қолданып, мәнерлеп сөйлегені ешқандай нәтиже бермейді, оқытушы еңбегінің жемісі- балалардың білімімен өлшенеді деп таныды. Ыбырайдың методика саласындағы осы еңбектері, ой-пікірлері оның педагогика мәселесіндегі әрбір ұсақ нәрселерге деін үлкен маңыз беріп, қадағалап отырған шебер де еңбекқор педагог екенін білдіреді. Оның бұл пікірлері өзінің әдістемелік сыр-сипаты жағынан әлі күнге дейін мәні жоймай келеді.

Ыбырай педагогикалық мамандық беретін арнаулы оқу орнында оқымаса да өзінің қажымай-талмай ізденуі мен орыстың озық бағытталған педагогикасынан үнемі үйренудің нәтижесінде қарамағындағы мектептердің мұғалімдеріне әрбір сабақты оқыту, оқушыларға оларды тиянақты түрде меңгерту, сабаққа бөлінген уақытты ұтымды да шебер пайдалану, т.б. мәселелер жөнінен тиімді ақыл-кеңес берген тамаша методист те болды.

Бүгінгі күн тұрғысынан айтқанда, Ыбырайдың шығармашылығы мен өмір жолы инновациялық идеялар мен іс-әрекеттерден тұрады. Ыбырай шығармашылығына арналған зерттеулерге жүгінер болсақ, ол өзінің қолға алған барлық істерінде тұңғыш, негізін қалаушы, көшбасшы ретінде көрінеді. Мысалы, Ыбырай қазақтың әдебиет тарихында алғашқы балалар жазушысы болды.

Бір Аллаға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,-
деп басталатын әйгілі өлең шумақтары жасөспірімдерді сауат ашып, білім алуға, материалдық емес, рухани байлықты азық етуге шақырады:

Мал дәулеттің байлығы,
Бір жұтасаң жоқ болар.
Оқымыстың байлығы
Күннен күнге көп болар,-
деп өнер-білім құдіретін өлеңмен өрнектеген Ыбырай-ақынның өсиет өлеңдерінің тілі көркем, ойы мейлінше терең. Ыбырай-ақынның өлеңдері табиғат әсемдігін, пендешілік пен кісілікті, адамгершілік пен азғындықты, білімділік пен надандықты, жастық пен кәрілікті, шындық пен әділетсіздікті көркемдік шеберлікпен сипаттай келіп, философиялық ой түйіндейді.

Оның дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына әсіресе, қазақтың мәдениетін, өнерін терең білетін, ақыл-парасаты жоғары, сөзге шешен, елге сыйлы атасы Балғожаның ықпалы ерекше болды. Ыбырай бала жастан халықтық педагогикадан алған тәлім-тәрбиесін, үлгі-өнегесін көңіліне түйгендерін оқу ағарту істері арқылы қазақ балаларының бойына сіңдіре білді. Ы. Алтынсариннің ұлттық эстетикалық тәрбие проблемаларын қозғайтын арнайы еңбектерін жазып қалдырмағаны белгілі, бірақ Ы. Алтынсариннің ұлттық – эстетикалық тәрбиеге қатысты оның педагогикалық қызметінен көрініс тапты. Ы. Алтынсарин шығармалары халқымыздың салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптарын сипаттайтын этнографиялық мәнде келеді. Ы. Алтынсарин жастарды оқу-білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, айтпақ пікірін оқушы зердесіне сіңіру үшін әр түрлі ұстаздық амал-тәсілдерді қолданады.

Өнерді үйрен, үйрен де жирен деп санаған халқымыз ұл қыздарының оң қолынан өнер тамған шебер болуына да мән берген. Ы. Алтынсарин өзінің төл туындыларында тәрбиелік, нақыл-насихаттық мәніне ерекше көңіл аударып отырды. Сол арқылы жас буынды адамгершілік пен ізгілікке, еңбек пен зейінділікке, өнер-білімге баулуды көздейді. Ол ел жұртқа қажет білім мен өнерді игерудің төте жолы тұрақты мектептер арқылы жүзеге асады деп санады. Ы. Алтынсарин қызметінде балаларды

оқыту мен тәрбиелеу жұмысы ерекше орын алады. Мектептегі оқыту мен тәрбие процесін жүргізуші мұғалім деп таниды. Ы.Алтынсарин надандықтың зиянын, ғалымның қоғамдық маңызын түсіндіреді. Бұл әсіресе «Талаптың пайдасы» т. б. әңгімелерімен көрінеді.

Шығармаларында оның өнерге деген ықылас-ілтипаты анық байқалады. Өзінің өлеңдері мен әңгімелері арқылы жастарды табиғаттың әсемдігін, адам сезімін қабылдап, түсіне білуге тәрбиелейді, оның өлеңдері мен ғибрат әңгімелері жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқытуда күні бүгінге дейін өз маңызын жойған жоқ. Ол аймақта мектептер мен кәсіптік училищелер ашу арқылы жалпы және кәсіптік білім беру ісінің негізін қалады.

Сиса көйлек үстінде, Токуменен табылған. Сауысқанның тамағы, Шокуменен табылған,- деп педагогтік тәсіліменен балаға еңбек атаулыдан хабар аңғартады. Мектеп-қазақтарға білім берудің басты құралы. Біздің барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі осында, тек осы мектептерде ғана деп жазған болатын. Ы.Алтынсарин шығармаларында еңбекті сүй, білімдіден үйрену, талпыну, адамды сыйлау үгіттеледі.

Ы. Алтынсарин еңбек процесінің бала тәрбиесіндегі ерекше маңызын көре біледі. Сондықтан оның көптеген әңгімелерінің идеясы Абай айтқандай «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қағиданың төңірегінде топтасқан. Мәселен. «Бай баласы мен жарлы баласы». Асан мен Үсен әңгімесі шындық реалистік әңгіме. Осы әңгімесінде Алтынсарин бүкіл ағартушылық еңбегінің негізгі сырын, әлеуметтік тенденциясын айқын ашып береді. Үсен арқылы еңбекші бұқараның жас ұрпағының еңбек сүйгіштігін, әр нәрсенің ретін таба білетіндігін көрсетеді. Ал Асан бейнесінде мұндай қасиет байқалмайды. Үсен бейнесінен тек еңбексүйгіштіктен басқа дәрменсіз Асанға көмегі оның адамгершілік жағынан бейнесін сомдай түседі.

Ыбырай қазақ балаларының ментальдық бейнесін жасаған жазушы, көркем сөз шебері. Оның дидактикалық әңгімелері қазақ баласының жан сарайын, кәсіби ойлау қабілетін ұлттық рухта сипаттайды. Жастарды еңбексүйгіштікке, ізгілікке, тапқырлық пен әрекетшілдікке, ізденімпаздыққа тәрбиелейді. Бүкіл қазақ қауымын өзіне қаратып, балаларды жаппай мектепке тартқан жас Ыбырайдың мәдени-инновациялық қызметі оны біраз сергелдеңге салды. Әдепкіде Ыбырайдың бастамасы Ресей империясының қырағы саясаты мен өз қандастары тарапынан сенімсіздік туғызып, дін иелерінің қызғаныш, бақастық сезімін үдетті. Абайша айтсақ, «мыңмен жалғыз алысқан» жас Ыбырайдың жаңашылдығы Ыбырайға көп кедергі келтірді.

Дегенмен, Ыбырайдың қадірін біліп, қолдау көрсетіп, отырған замандастары да көп болған. Олардың қатарында Ыбырайдың ерекше қабілетін жас уағынан аңғарып, оның рухани қалыптасуына зор ықпал еткен Н.И.Ильминский, В.Григорьев сынды ғалым ұстаздары, Ыбыраймен қызметтес, сыйлас болған В.В. Катаринский, Я.П.Яковлев сияқты орыс чиновниктері, мектеп ашу ісіне қаржылай және моральдық тұрғыда демеушілік көрсетіп отырған қазақ сұлтандары, қазақтың өнерлі, саналы, ұлтжанды азаматтары болды. Өзінің мәдени-ағартушылық еңбектерімен Ыбырайдың даңқы сол кездің өзінде-ақ чуваш халқының атақты ағартушысы И.Я.Яковлевке жеткен.

Ізденіс барысында осындай телегей теңіз біліммен қаруланған Ыбырай өзі іргетасын қалаған мектептеріне санасындағы барын сығып беріп, жанкештілік пен іскерлік танытты. Ыбырайдың қазақ-орыс тілді бастауыш мектептері жалпы Орта Азиялықтарға, қазақ халқына тән менталитет пен еуропалық озық үлгілердің синтезі негізінде құрылды. Жаппай отырықшылық тұрмыс-салтына көшуді, сауат ашуды, жастарды кәсіптендіруді, шетел мәдениетінен үйренуді Ыбырай қазақтарды мәдениетке жеткізудің тетіктері деп білді.

Ол мектептер балалар ғана емес, сауаттылықтан үміт күткен бүкіл қазақ қауымы үшін мәдени орта қалыптастырды. Алғаш рет білім мен мәдениет ұғымдарының мәні жуықтап, өзара ықпалдығы арта түсті. Ыбырай мектептеріндегі білім мен тәрбиенің мазмұны Орта Азия медреселерінен анағұрлым жоғары деңгейде, ғылыми жүзеге асты.

Орта Азия мен орыс мәдениетінен бастау алып, оны өз болмысында кіріктіре білген Ы.Алтынсариннің қайраткерлік тұлғасын еуразиялық идея тұрғысынан қарастыру да педагогика саласын жаңа қырынан танытатын зерттеулердің бір тармағы болмақ. Тарихи деректерге сөйлетсек, XIX ғасырдың екінші жартысындағы бұратаналықтарға арналған мектеп ұйымдастыру мәселесіне орыстың озық ойлы қайраткерлері назар аударған. К.Д.Ушинский, Н.А. Корф сияқты ғалым-педагогтар әр халықтың ұлттық тілі мен мәдениетінің ерекшелігіне нұқсан келтіруге қарсы шықты. Туған халқының тілі мен діліне, дініне берік Ыбырай да қазақ балаларының ана тілін жетік білуіне, ұлттық рухта тәрбие алуына, жаңа заман талабына сай орыс тілін де игеруіне қамқорлық жасап отырды.

Ыбырайдың қазақ балаларына арнап жазған хрестоматиясына енген материалдарға зер сала қарасақ, оның балалардың жас ерекшеліктері мен қабылдау мүмкіндіктеріне сәйкес құрылғанын көреміз. Осы талаптарға орай айтылар ойдың дәлдігі мен нақтылығы, қонымдылығы мен көркемдік әсерлігі есепке алынады. Ыбырай жастарды оқу-білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, қайта өз ойын нақтылықпен дәлелдеуге ұмтылады. Айтпақ пікірді оқушы зердесіне еркін сіңіру үшін әр алуан ұстаздық амал-тәсіл қолданады.

Ы.Алтынсарин – қазақтың салт – дәстүрін зерттеумен айналысқан ғалым этнограф. Еңбек тақырыбы – Ыбырай әңгімелерінің арқауы. Ол техниканы меңгерген адам зор игілікке ие болады, жаратылыстың тілін біледі, оны өзінің айтқанына көндіреді, халықтың жалпы мәдениетін көтерумен қатар негізінен олардың тұрмысын жақсартады дейді.

Табиғатынан дарынды Ыбырай орыс тілінде де, қазақ тілінде де шешен, тапқыр сөйлеген. Сонымен қатар ол қазақтың ән өнері мен сөз өнерін айрықша қадірлеу, терең түсінумен бірге оларды айта білетін адамдарды әр уақытта іздестіріп, кездескендерін өзінің айналасына топтастырып отырған. Осыған орай оның өзінің де азды-көпті ән салатын өнері болған.

Ыбырай қай кезде де өз үйінде жақсы кітапхана ұстап, оны әрдайым жаңа кітаптармен толықтырып отырған. Оның кітапханасында Крыловтың, Пушкиннің, Гогольдің, Лермонтовтың, Белинскийдің, Добролюбовтың, Чернышевскийдің, Достоевскийдің, Толстойдың шығармаларымен бірге, Батыс Еуропа әдебиеті классиктерінің шығармалары және педагогика саласындағы белгілі кітаптар болған. Мектептерді аралаудан бос уақытында Ыбырай кітапханасы орналасқан жұмыс бөлмесінде күніне 7-8 сағат бойы сарылып жұмыс істейді екен. Осындай қымбат кездерін ол ғылым мен техника, әдебиет пен мәдениет, педагогика саласындағы білімдерін онан әрі тереңдете түсумен бірге, қазақтың тарихына, ауыз әдебиетіне сондай-ақ жалпы мәдениеті мен этнографиясына байланысты материалдарды зерттеу, жинақтауға жұмсаған.

Ыбырай хрестоматиясының әр кезде де оқушы көпшілік тарапынан зор құрметке ие болып отырғандығын көрсету үшін мына бір жағдайды да айта өткеннің артықшылығы болмайды. «Қазақ хрестоматиясының» сол дәуірде бірнеше рет басылып, әр басылуында оқушы жұртшылықтың бүкіл назарын өзіне аударуынан оның сонау келмеске кеткен қара түнек ескі заманның өзінде қандай маңызды болғанын әркім-ақ тани алады. Хрестоматияның А.Васильев редакциясымен басылуы жайында 1906 жылы 17 декабрьде «Тургайская газета» былай деп жазды: «оқытушылар мен оқушылар арқылы ол тіпті мектептен тыс та кең тарады, сондықтан да қазір Алтынсариннің хрестоматиясымен таныс емес сауатты қазақты өте сирек кездестіресіз... ұсақ халықтар арасында оқу-тәрбие жұмысының қойылуымен айналысушы адамдардың барлығына да осы пайдалы кітапты ұсынамыз. Алтынсариннің есімі жұртшылыққа соншалықты мәлім, сондықтан оның еңбегі айрықша таныстыруды қажет етпейді».

Қазақ даласында надандық пен қараңғылықты алғаш рет дүр сілкіп, қатты тойтарыс берген, озық өнер мен өмірлік білімнің тұңғыш ұрығын шашқан Ыбырай өз еңбегінің нақты жемісін онша көре де алмай, творчестволық күш-жігері әбден толысқан, кемелденген кезінде, алдағы күніне зор үміт артумен, өзі бастаған ұлы істің өлмейтіндігін

айқын сезінумен өмір жолын аяқтады. Бірақ ұлы ағартушының жаққан білім шамшырығы қазақ халқының жүрегінде мәңгілік жарқырап тұра бермек.

«Біз болмасақ – Сіз барсыз, үміт еткен достарым!» деп ол өз халқының келешек ұрпақтарына сеніп кеткен еді. Міне сол ұрпақ Ыбырай Алтынсарин арманының жүзеге асқанын бұл күнде айқын көріп отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Ыбырай Алтынсарин тағылымы» М.Жармұхамедов «Жазушы» баспасы 1991.
2. «Ыбырай Алтынсарин» Т.Ә.Қоңыратбай «Қазығұрт» баспасы 2003.
3. «Ыбырай Алтынсарин және оның достары мен ізбасарлары». (Тарихи очерктер). Ә. Ламашев. Алматы: «Қазақстан», 1998.
4. Бес ғасыр жырлайды. Алматы, «Жазушы», 1989. I том
5. Ы. Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989.
6. Ы.Алтынсарин . Таңдамалы шығармалары.320 бет

МУЗЫКАЛЬНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Баякенова А. Н.

педагог-модератор

КГКП «Костанайский высший педагогический колледж»

Управления образования акимата Костанайской области

преподаватель специальных дисциплин

Начало XX века стало одним из важнейших периодов формирования нового культурно-просветительского пространства Казахстана. В этот период представители казахской интеллигенции стремились не только развивать образование и литературу, но и сохранять национальные традиции, фольклор, музыкальное и поэтическое наследие народа.

Особое место в этом процессе занимает деятельность Назипы Сегизбайқызы Кульжановой (1887–1934) — педагога, журналиста, переводчицы, просветительницы и общественного деятеля. Современные библиотечные и академические источники характеризуют её как одну из первых казахских женщин-просветительниц начала XX века, принимавших активное участие в развитии образования и культуры. [5; 6; 8]

Актуальность исследования обусловлена необходимостью более глубокого изучения вклада женщин-просветительниц в развитие казахской национальной культуры. Музыкальная составляющая деятельности Назипы Кульжановой представляет особый интерес, поскольку её просветительская работа осуществлялась на пересечении педагогики, литературы, этнографии, музыкального искусства и общественной деятельности.

Цель исследования — выявить значение музыкально-просветительской деятельности Назипы Кульжановой в процессе развития казахской национальной культуры и определить возможности актуализации её наследия в современном музыкальном образовании.

Задачи исследования:

1. Рассмотреть культурно-просветительскую среду, в которой формировалась деятельность Н. Кульжановой.

2. Проанализировать её роль в организации литературно-музыкальных и этнографических мероприятий, исследовать значения мероприятий, посвященных творчеству Абая.

3. Рассмотреть связь деятельности Кульжановой с сохранением и популяризацией казахского музыкального наследия, определить значение её наследия для современного музыкально-педагогического процесса.

Методы исследования: историко-культурный, биографический, источниковедческий, сравнительный и педагогический анализ.

1. Назипа Кульжанова в культурно-просветительском движении начала XX века.

Назипа Кульжанова получила русское образование и рано включилась в педагогическую и общественную деятельность. В 1905 году она вместе с супругом Нургали Кульжановым переехала в Семипалатинск, который в начале XX века являлся одним из важнейших культурных центров казахской степи. Здесь она преподавала, занималась общественной деятельностью и взаимодействовала с представителями казахской и русской интеллигенции. [5; 6]

В 1913 году Кульжанова стала членом группы «Гражданские спутники» Семипалатинского отделения Русского географического общества. Участие в деятельности Географического общества имело принципиальное значение для её последующей культурно-просветительской работы: здесь пересекались интересы этнографии, истории, фольклора и культуры народов региона. [5; 7]

Именно в этот период особенно ярко проявляется её интерес к национальному культурному наследию. Кульжанова организовывала литературно-музыкальные и этнографические вечера, рассматривая их не только как формы культурного досуга, но и как средство просвещения населения. Источники подчёркивают их познавательное значение. [5; 7]

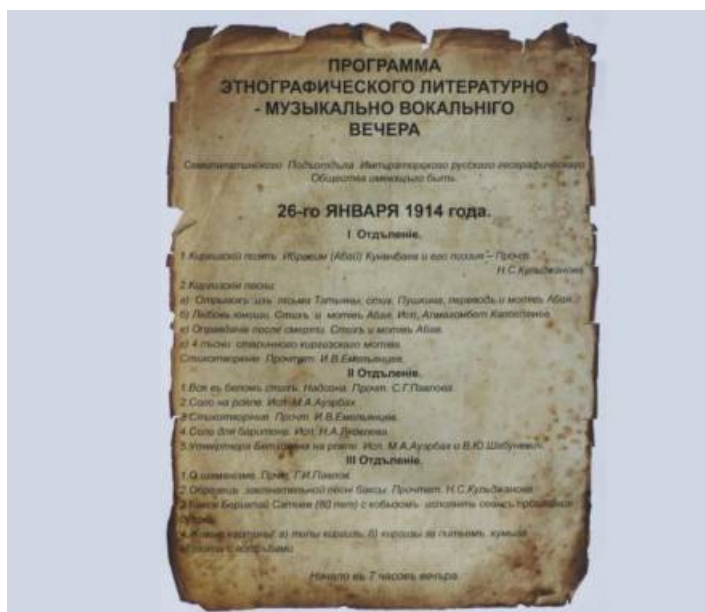
Таким образом, деятельность Назины Кульжановой следует рассматривать в более широком контексте: музыка для неё являлась частью единого культурно-просветительского пространства, включавшего литературу, устное народное творчество, этнографию и образование.

2. Литературно-музыкальные вечера как форма национального просвещения.

Известный поэт Султанмахмут Торайгыров посвятил Назипе Кульжановой поэму «Знакомство». Он подчеркнул такие её достоинства, как честность, женственность, отзывчивость и деловитость. «Последнее качество, — пишет поэт, — отсутствует даже у многих мужчин». [8].

Особое место в культурной деятельности Назины Кульжановой занимает организация литературно-музыкальных вечеров.

Одним из наиболее значимых событий стал вечер, посвящённый десятой годовщине смерти Абая Кунанбаева, состоявшийся в Семипалатинске в январе 1914 года. Назипа Кульжанова выступила с докладом о жизни и творчестве Абая. Программа мероприятия включала не только литературную, но и музыкальную составляющую: в вечере участвовали исполнители казахской народной и русской музыки, а само мероприятие состояло из нескольких отделений. Сведения о программе были обнаружены в документах Центрального архива Республики Казахстан исследователем Каюмом Мухамедхановым. [4, с. 8–10; 9]

Принципиально важно, что данное мероприятие нельзя рассматривать исключительно как литературный вечер. Его структура свидетельствует о синтетическом характере культурного просвещения: слово, музыка, этнографический материал и публичная лекция объединялись в единую программу. [4, с. 8–10; 9].

Подобная форма культурной работы имела большое значение для общества начала XX века. В условиях отсутствия развитой системы профессиональных концертных учреждений и массовых средств культурной коммуникации литературно-музыкальный вечер становился своеобразной площадкой для знакомства аудитории с национальным художественным наследием.

Особого внимания заслуживает и то, что Назипа Кульжанова стремилась сделать творчество Абая доступным русскоязычной аудитории. Она переводила произведения поэта на русский язык, в частности стихотворение «Желсіз түнде жарық ай», перевод которого был опубликован в журнале «Сибирский студент» в 1915 году. [5; 9].

Таким образом, её деятельность способствовала не только популяризации литературы Абая, но и расширению культурного контекста восприятия его творчества. [5; 9].

3. Музыкальная составляющая деятельности Н. Кульжановой

Для исследования музыкально-просветительского наследия Кульжановой особенно важным является вопрос о её взаимодействии с представителями музыкально-этнографического направления.

Назипа Кульжанова принимала участие в собирании и распространении материалов, связанных с устной традицией, фольклором и музыкальной культурой казахского народа. В источниках отмечается её связь с исследовательской и

собираательской работой, а также передача материалов представителям музыкально-этнографического направления, в частности Г. Н. Потанину и А. В. Затаевичу. [5; 7].

По просьбе Назипы Кульжановой русским композитором Александром Затаевичем была написана музыка к песням «Плач Кадыра», «Гайни-ау, саулем». [8]. В 1920-1924 годы музыковед А.Затаевич и А. Бимбоэс записывают в исполнении Н. Кулжановой несколько песен Абая и казахского народа. Н. Кульжанова была одним из организаторов съезда женщин Востока.

В настоящее время наиболее обоснованно определять Назипу Кульжанову как культурного посредника, связывавшего педагогическую, литературную, переводческую и общественную деятельность.

Её наследие может быть востребовано в современном музыкальном образовании как пример междисциплинарного подхода, соединяющего музыку, литературу, историю и национальную культуру.

Исследование ее профессиональной деятельности, позволяют характеризовать Назипу Кульжанову как педагога, журналиста, переводчицу, просветительницу и общественного деятеля, участвовавшую в развитии культурной жизни Казахстана начала XX века. Музыкально-просветительский аспект её деятельности проявлялся прежде всего в организации литературно-музыкальных мероприятий, популяризации наследия Абая и содействии включению национального художественного материала в публичное культурное пространство. [5; 6; 8].

Список литературы:

1. Бейсенова Ш. Дәстүр жалғастығы немесе журналдың алғашқы шығарушылары Сара Есова, Нәзипа Құлжанова, Нағима Арықова туралы // Қазақстан әйелдері. 1995. № 9. Б. 7–9.
2. Кәріпжанова Г. А. Нәзипа Құлжанова. Семей: Интеллект, 2012. 198 б.
3. Қалиев С. Нәзипа Құлжанова және Ахмет Байтұрсынов // Қазақстан мектебі. 1997. № 7. Б. 72–76.
4. Қазақша бастапқы ойын // Абай. 1992. № 2. Б. 8–10.
5. Кульжанова Н. С. Биографические и библиографические материалы // Государственная универсальная научная библиотека имени А. С. Пушкина. Раздел «Деятели Алаш». URL: <https://esimder.pushkinlibrary.kz/ru/d-alash/1621-.html>
6. Кульжанова Н. С. Биографический материал // Государственная универсальная научная библиотека имени А. С. Пушкина. Раздел «Педагоги». URL: <https://esimder.pushkinlibrary.kz/index.php/en/educators/1203-.html>
7. Кульжанова Н. С. Материалы о педагогической и культурной деятельности // Костанайский областной историко-краеведческий музей. URL: <https://www.kraeved-kst.kz/ru/gordost/o-regione/gordost-zemli-kostanaiskoi/kulzhanova-nazipa-segizbaikyzy.html>
8. Первая казахская женщина-журналист — Назипа Кульжанова // Қазақстан тарихы. URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/6667>
9. Формирование научного взгляда на личность и творчество Абая // Национальный научно-практический, образовательный и культурный центр «Абай». URL: <https://www.abaiacademy.kz/ru/abaevedenie/istoriya-abaevedeniyaa/formirovanie-nauchnogo-vzglyada-na-lichnost-i-tvorchestvo-abaya>

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МЕН НӘЗИПА КҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒARTУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ: ҚАЗІРГІ КОЛЛЕДЖДЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ

Бейсенова Хамар Баязитовна

*қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы,
Қостанай жоғары политехникалық колледжінің оқытушысы,
Қостанай қаласы*

Қазіргі білім беру жүйесінде білім алушыға тек теориялық білім беру жеткіліксіз. Бүгінгі білім беру үдерісі жас ұрпақтың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін, ұлттық құндылықтарды түсінуін және алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдануын қамтамасыз етуге бағытталуда. Осы міндеттерді жүзеге асыру барысында тарихи-педагогикалық мұраның маңызы ерекше.

Қазақ даласында халықтың сауатын ашу, білімге деген көзқарасын өзгерту, мектеп ісін қалыптастыру және жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеу бағытында зор еңбек сіңірген тұлғалардың қатарында Ыбырай Алтынсариннің орны айрықша. Оның педагогикалық мұрасында білім беру мен тәрбиенің ажырамас бірлігі, еңбекке баулу, адамдық қасиеттерді қалыптастыру, оқу мазмұнын өмірмен байланыстыру идеялары басым. Қазіргі зерттеулерде де Ыбырайдың педагогикалық идеяларының заманауи білім беру жүйесімен сабақтастығы нақты әдістер мен принциптер арқылы қарастырылып келеді [1, 414-б.].

Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық қызметі де қазақ қоғамындағы мәдени және педагогикалық жаңарумен тығыз байланысты. Ол педагог, журналист, аудармашы ретінде ұлттық білім мен мәдениеттің дамуына үлес қосып, балалар тәрбиесі мен педагогикалық ағартуды маңызды қоғамдық мәселе ретінде көтерді [4, 117-б.]. Оның Абай мұрасын насихаттауы, аударма ісіне араласуы, оқулықтар мен педагогикалық еңбектер әзірлеу жұмысына қатысуы қазақ мәдени кеңістігін кеңейтуге қызмет етті [4, 115-121-бб.].

Осыған байланысты Ы.Алтынсарин мен Н.Құлжанованың идеяларын қазіргі колледждегі қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарымен сабақтастыру — тарихи мұраны дәріптеумен қатар, оны заманауи педагогикалық тәжірибеде тиімді пайдаланудың маңызды бағыты.

Зерттеудің мақсаты — Ы.Алтынсарин мен Н.Құлжанованың ағартушылық-педагогикалық идеяларының қазіргі колледждегі қазақ тілі мен әдебиетін оқыту үдерісімен сабақтастығын анықтап, оларды сабақ тәжірибесінде пайдаланудың тиімді жолдарын ұсыну.

Зерттеу барысында тарихи-педагогикалық талдау, салыстырмалы талдау, педагогикалық бақылау, сабақ нәтижелерін сапалық бағалау және білім алушылардың рефлексияларын талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу нысаны — колледждегі қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары.

Зерттеудің негізгі болжамы: ағартушылардың педагогикалық идеялары сабақ мазмұнына жүйелі түрде кіріктірілсе, тарихи тұлғалардың мұрасы білім алушы үшін тек теориялық ақпарат болып қалмай, оның тілдік, әдеби, коммуникативтік және тұлғалық дамуына қызмет ететін практикалық ресурсқа айналады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастарының басты ерекшеліктерінің бірі — білімді халықтың өмірімен байланыстыру. Ол мектептегі білімнің балаға түсінікті әрі пайдалы болуын көздеді. Оның оқу-ағартушылық қызметі қазақ даласында жаңа мектеп үлгісінің қалыптасуына ықпал етті [2, 25-б.].

Бұл идея қазіргі колледж жағдайында ерекше маңызға ие. Студент қазақ тілінің грамматикалық құрылысын немесе әдеби шығарманың теориялық ерекшеліктерін тек жаттап қана қоймай, алған білімін өмірлік және кәсіби жағдаяттарда қолдануы қажет. Мысалы, қазақ тілі сабағында «Кәсіби сөйлеу мәдениеті» тақырыбын өткен кезде

білім алушыларға құрғақ ереже берудің орнына, болашақ маманның сөйлеу мәдениетімен байланысты практикалық жағдаят ұсынылады. Студент ресми өтініш, түсініктеме, қызметтік хат, қысқаша кәсіби таныстырылым дайындайды. Мұндай тапсырмалар Ыбырайдың білімді практикалық әрекетпен ұштастыру ұстанымымен сабақтасады.

Ыбырайдың әдеби мұрасы да қазіргі қазақ әдебиетін оқытуда маңызды әдістемелік материал бола алады. Оның «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Мейірімді бала», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» сияқты шығармалары мазмұндық жағынан қарапайым көрінгенімен, тәрбиелік астары терең. Мысалы, «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесін оқытуда тек кейіпкерлерге мінездеме берумен шектелмей, «Асан мен Үсеннің бойындағы қандай қасиеттер қазіргі адамға қажет?», «Білім мен тәжірибенің байланысы қандай?», «Қиын жағдайда адамның мінезі қалай көрінеді?» деген сұрақтар ұсынылады. Мұндай тапсырмалар студентті мәтінді қайта айтып беруден гөрі, шығарманың идеясын талдауға бағыттайды.

Ыбырайдың адамгершілікке негізделген тәрбиелік қағидасы қазіргі білім беру жүйесіндегі құндылыққа бағытталған оқытуға жақын. Ғалымның шығармаларындағы еңбек, адалдық, қарапайымдылық, жауапкершілік мәселелері қазіргі студенттің өмірімен байланыстырыла алады [1, 414-415-бб.]. Педагогикалық тәжірибеде осы бағыттағы тапсырмалардың бірі ретінде «Ыбырай айтқан құндылықтар — бүгінгі студент көзімен» атты шағын жазба жұмысы ұйымдастырылды. Студенттер алдымен мәтіннен негізгі құндылықтарды анықтап, кейін оларды қазіргі жастардың өмірімен байланыстырды. Нәтижесінде дайын әдеби талдаудан гөрі студенттің өзіндік пікірі басым болған жұмыстар саны артқаны байқалды.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасында баланың тәрбиесі, білім алуы, мәдени ортасы мен рухани дамуы маңызды орын алады. Ол қоғамдық-ағартушылық қызметпен қатар әдебиет, журналистика және аударма саласында да еңбек етті. Н.Құлжанованың Абай шығармаларын басқа тілге аударып, қазақ мәдениетін кеңінен танытуы оның ағартушылық қызметінің мазмұнын кеңейтті [4, 112-117-бб.].

Бұл тәжірибе қазіргі қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін оқытуда мәдениетаралық бағытты қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ әдебиеті сабағында Нәзіпа Құлжанованың Абай шығармаларын насихаттау қызметі қарастырыла отырып, білім алушыларға «Әдеби мұраны басқа оқырманға қалай таныстырамыз?» деген зерттеу тапсырмасы беріледі. Студенттер Абайдың бір өлеңін таңдап, оның негізгі идеясын анықтайды, шығарманың қоғамдық маңызын түсіндіреді және қысқа таныстырылым әзірлейді. Осы тапсырма барысында студент бір уақытта бірнеше әрекет орындайды: мәтінді талдайды, ақпаратты іріктейді, өз ойын жүйелейді, ауызша сөйлеу дағдысын дамытады және ұлттық әдеби мұраны өзге аудиторияға таныстыру жолын іздейді.

Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық тәжірибесіндегі тағы бір маңызды бағыт — әдебиет пен тәрбиенің байланысы. Оның педагогикалық көзқарастары қазіргі тұлғаға бағытталған білім беру тұжырымдамасымен сабақтастырылуы мүмкін. Мысалы, сабақ барысында «Менің құндылығым» атты рефлексиялық тапсырма жүргізуге болады. Студент белгілі бір әдеби шығармадағы кейіпкердің әрекетін бағалап қана қоймай, «Мен бұл жағдайда қандай шешім қабылдай едім?» деген сұраққа жауап береді. Осылайша әдеби мәтін білім алушының жеке тәжірибесімен байланысады. Бұл тәсіл Н.Құлжанованың бала тұлғасына назар аударған педагогикалық ұстанымымен мазмұндық тұрғыдан үндеседі.

Қазақ тілі сабақтарында ағартушылардың мұрасын пайдаланудың тиімді жолдарының бірі — тарихи тұлға туралы мәтінді тілдік материалмен біріктіру. Мысалы, «Публицистикалық стиль» тақырыбын өткенде білім алушыларға Нәзіпа Құлжанованың қоғамдық-ағартушылық қызметі туралы шағын ақпараттық мәтін ұсынылады. Бірінші кезеңде студенттер мәтіндегі негізгі ойды анықтайды. Екінші кезеңде термин сөздер мен тіркестерді табады. Үшінші кезеңде мәтіннің стилін анықтайды. Төртінші кезеңде алынған ақпарат негізінде қысқа публицистикалық мәтін жазады. Бұл жерде тілдік мақсат пен

тәрбиелік мақсат өзара бірігеді. Тағы бір тапсырмада Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен қызметі негізінде «Хронологиялық мәтін» құрастыру ұсынылады. Білім алушылар берілген деректерді уақыт ретімен орналастырып, себеп-салдарлық байланыстарды анықтап, соңында оқиғаларды байланыстырып мәтін құрады. Мұндай жұмыс мәтін құрастыру, логикалық жүйелеу, жалғаулықтарды дұрыс қолдану, ойды нақты жеткізу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ағартушылардың еңбектерін қазақ тіліндегі ғылыми және публицистикалық стильдерді оқыту кезінде пайдалануға болады. Мысалы, «Ыбырай Алтынсариннің білім туралы идеялары қазіргі қоғам үшін неге маңызды?» тақырыбында дәлелді эссе жаздыру барысында студенттен тек өз пікірін айту емес, тарихи дерекке сүйену, дәлел келтіру, қорытынды жасау талап етіледі.

Қазақ әдебиеті пәнінің ерекшелігі — көркем мәтін мен тарихи тұлғаның өмірлік ұстанымдарын өзара байланыстыруға мүмкіндік беруінде. Ыбырай шығармаларын оқыту барысында кейіпкер әрекеті, авторлық ұстаным, шығарма идеясы және тәрбиелік мазмұн өзара байланыста талдануы керек. Мысалы, «Бай баласы мен жарлы баласы» шығармасындағы екі кейіпкерді салыстыру кезінде кестелік әдіс қолдануға болады:

Бұл әдіс студентті дайын мінездемені қайталаудан босатып, мәтіннен нақты дәлел іздеуге үйретеді. Ал Нәзипа Құлжанованы оқыту кезінде оның әдеби-ағартушылық қызметін Абай мұрасын насихаттаумен байланыстыру тиімді. Нәзипаның әдеби кештер ұйымдастыруы, аударма жұмысына қатысуы және қазақ мәдениетін танытудағы қызметі студентке әдебиеттің тек көркем шығарма оқу емес, қоғамдық санаға әсер ететін рухани күш екенін түсінуге мүмкіндік береді [4, 112-120-бб.]. Практикалық сабақта білім алушыларға «Егер Нәзипа Құлжанова бүгінгі колледжде жұмыс істесе, жастарды әдебиетке қызықтыру үшін қандай жоба ұсынар еді?» деген шығармашылық сұрақ берілді. Студенттер әдеби клуб, кітап фестивалі, подкаст, бейнеролик және әдеби кездесу сияқты жобаларды ұсынулары мүмкін. Бұл тапсырмадан екі нәтиже байқалды. Біріншіден, тарихи тұлғаның қызметі студентке қазіргі заманмен байланыста көрінді. Екіншіден, студент әдебиетті пассив қабылдайтын нысан ретінде емес, өзінің шығармашылық әрекетіне мүмкіндік беретін сала ретінде қабылдады.

Жүргізілген сабақтарды талдау барысында ағартушылардың мұрасын пайдаланудың бірнеше тиімді бағыты анықталды.

Біріншіден, тарихи тұлға туралы материалды дайын дәріс түрінде емес, проблемалық сұрақ немесе зерттеу тапсырмасы ретінде бергенде білім алушылардың белсенділігі артады.

Екіншіден, көркем мәтіндегі тәрбиелік идеяны қазіргі өмірмен байланыстыру студенттің мәтінді тереңірек түсінуіне ықпал етеді.

Үшіншіден, ағартушылық мазмұндағы мәтіндер қазақ тілі сабақтарындағы тілдік тапсырмалар үшін тиімді материал бола алады. Мұндай жағдайда мәтіннің тарихи мазмұны мен тілдік мақсаты бірін-бірі толықтырады.

Төртіншіден, шығармашылық тапсырмаларды қолдану студенттің жеке пікірін қалыптастыруға ықпал етеді. Әсіресе эссе, пікірталас, жобалық жұмыс, шағын зерттеу, әдеби подкаст, сұрақ-жауап және рефлексия сияқты әдістер тарихи материалды қазіргі студенттің тәжірибесіне жақындатады.

Педагогикалық бақылау барысында ағартушылардың идеялары сабақта тек теориялық анықтама ретінде ұсынылған кезде студенттердің қызығушылығы тұрақты бола бермейтіні, ал сол идеялар мәтін талдау, пікір білдіру, салыстыру, жоба жасау және шығармашылық жұмыс арқылы берілген жағдайда сабаққа қатысу белсенділігі жоғарылайтыны байқалды.

Бұл нәтиже Ыбырай Алтынсарин мұрасын қазіргі оқу мақсаттарымен үйлестіріп оқытудың тиімділігі туралы педагогикалық зерттеулердегі тұжырымдармен де сәйкес келеді [3, 45-47-бб.].

Ыбырай Алтынсарин мен Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық-педагогикалық мұрасы қазіргі колледждегі қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың мазмұндық әрі әдістемелік мүмкіндіктерін кеңейтеді. Олардың білімге, тәрбиеге, ұлттық мәдениетке, әдебиетке және тұлға дамуына қатысты идеялары бүгінгі білім беру мақсаттарымен мазмұндық сабақтастық құрайды.

Ыбырай Алтынсариннің білімді өмірмен байланыстыру, еңбекке тәрбиелеу, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру және білімді халықтың игілігіне пайдалану туралы идеялары қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарындағы практикалық, проблемалық және құндылыққа бағытталған тапсырмалар арқылы жалғаса алады.

Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық және мәдени қызметі білім алушының шығармашылығын, әдеби қызығушылығын, зерттеушілік қабілетін және ұлттық мұраны бағалау мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген педагогикалық бақылау негізінде ағартушылық мұраны қазіргі сабаққа тиімді кіріктірудің негізгі шарттары ретінде төмендегілерді атауға болады: тарихи материалды қазіргі өмірмен байланыстыру; білім алушыны белсенді әрекетке тарту; әдеби шығарманың құндылықтық мазмұнын ашу; тілдік тапсырмаларды тарихи-мәдени мазмұнмен біріктіру; шығармашылық және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Демек, Ыбырай Алтынсарин мен Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы өткеннің ескерткіші ғана емес, қазіргі педагог үшін тәжірибелік маңызы бар әдістемелік ресурс. Олардың идеяларын жаңаша түсіндіру арқылы қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарын білім беру, тәрбие және ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың біртұтас кеңістігіне айналдыруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралары / құраст. С. Қалиев және т.б. – Алматы: Рауан, 1991. – 200 б.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
3. Ескожина С.С. 5-сыныптың қазақ әдебиеті пәніндегі Ыбырай Алтынсарин әңгімелерін оқу бағдарламасының мақсаттарына сай оқытудың тиімділігі // «Просветительские идеи Ы. Алтынсарина: истоки, развитие, современность» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қостанай, 2021. – Б. 45–47.
4. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар. – Алматы: Ана тілі, 2014. – 384 б.
5. Қалиев С. Нәзіпа Құлжанова және Ахмет Байтұрсынов // Қазақстан мектебі. – 1997. – №7. – Б. 72–76.
6. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының тарихы. – Алматы: Білім, 1999. – 160 б.
7. Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Білім, 2003. – 280 б.

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҰРПАҚ САНАСЫНА СІЦІРУДЕГІ РӨЛІ

Беккожина Гулдана Амангелдиновна

Досжанова Ляззат Чапаевна

Н. Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің оқытушылары

Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан рухани және мәдени мұрасы – ұлттың тарихи жадын сақтайтын аса маңызды құндылықтардың бірі. Ұлттық мәдениет халықтың тұрмыс-тіршілігінен, салт-дәстүрінен, өнерінен, қолөнерінен, әдебиеті мен тарихынан көрініс табады. Оны сақтау және кейінгі ұрпаққа жеткізу – белгілі бір кезеңнің ғана емес, әр буынның азаматтық міндеті.

XX ғасырдың екінші жартысында қазақтың ұлттық мәдениеті мен тарихи мұрасын зерттеп, оны сақтауға және жаңғыртуға елеулі еңбек сіңірген тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Ол мемлекеттік қызметпен қатар халықтың мәдени мұрасына терең қызығушылық танытып, қазақтың дәстүрлі өнері, қолөнері, ұлттық киімі, сәулеті, тарихи ескерткіштері жөнінде зерттеулер жүргізді.

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын қазіргі білім беру жүйесі тұрғысынан қарастырудың өзіндік маңызы бар. Себебі оның еңбектерінде өткен тарихты жай ғана таныстыру емес, халықтың рухани тәжірибесін, ұлттық болмысын түсіндіру мақсаты байқалады. Оның «Қазақтың ұлттық қол өнері», «Уақыт керуені», «Жолайрықта», «Қазақ киімі», «Ежелгі Отырар», «Тағдыр тағылымы» сияқты еңбектері осы бағыттағы ізденістерінің нәтижесі болып табылады.

Бүгінгі таңда білім алушыға ұлттық құндылықтарды таныстыру тек тарих немесе әдебиет сабақтарымен шектелмеуі қажет. Музыка, бейнелеу өнері, технология, мәдениеттану және тәрбие жұмыстары арқылы да ұлттық мұраны кеңінен насихаттауға болады. Осы тұрғыдан алғанда Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен шығармашылық мұрасы педагог үшін құнды тәрбие құралы бола алады.

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдениетке қатысты қызметінің басты ерекшелігі – халық мұрасын тарихи дерек ретінде ғана қарастырмай, оның қоғам өміріндегі рухани маңызын көрсетуі.

Ол қазақтың дәстүрлі мәдениетінің көптеген саласына назар аударды. Соның ішінде халықтың қолөнері, ұлттық киімі, сәулеті, тарихи ескерткіштері, көне қалалары мен дәстүрлі өнері зерттеулерінің негізгі бағыттарының біріне айналды.

«Қазақ киімі» еңбегінде қазақтың дәстүрлі киім үлгілері, олардың жас ерекшелігіне, әлеуметтік жағдайға, тұрмыс пен салтқа байланысты ерекшеліктері қарастырылады. Ал «Ежелгі Отырар» еңбегінде көне қаланың тарихы мен мәдени мұрасы сөз болады.

Бұл еңбектердің тәрбиелік мәні ерекше. Себебі ұлттық киімді зерттеу арқылы оқушы халқымыздың эстетикалық талғамын, тұрмысын, дүниетанымын түсіне алады. Ал тарихи қалалар мен ескерткіштерді зерттеу арқылы туған жерге деген құрметі қалыптасады.

Жәнібековтің еңбектерінде ұлттық мәдениеттің жеке-жеке элементтері бір-бірімен байланыста қарастырылады. Мысалы, қолөнерді халықтың тұрмысынан, ұлттық киімді салт-дәстүрден, сәулетті тарихи ортамен байланыстыра түсіндіру арқылы қазақ мәдениетінің тұтастығын көрсетуге болады.

Өзбекәлі Жәнібековтің «Уақыт керуені» атты еңбегі ұлттық тарих пен мәдениет мәселелеріне арналған маңызды шығармаларының бірі. Кітапта автор қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне қатысты өзі зерттеген мәселелерге тоқталады. Еңбектің ерекшелігі – ғылыми мәліметтерді қалың оқырманға түсінікті түрде жеткізуге ұмтылуы. Кітапта нақты деректермен қатар оқырманды ойландыратын пікірлер мен қызықты мәліметтер берілген.

Бұл ерекшелік педагогикалық тұрғыдан өте маңызды.

Қазіргі оқушы тарихи деректі құр жаттаудан гөрі, оның мағынасын түсінген жағдайда жақсы қабылдайды. Мәселен, белгілі бір тарихи ескерткіштің қашан салынғанын ғана білу жеткіліксіз. Оның халық өміріндегі орнын, сол кезеңнің мәдениетін, ата-бабамыздың дүниетанымын түсіну оқушының тарихи санасын қалыптастырады.

Осы бағытта Жәнібековтің еңбектерін сабақта қосымша материал ретінде пайдалануға болады. Мысалы, «Уақыт керуені» кітабындағы деректер негізінде білім

алушыларға қазақ халқының мәдени мұрасы, тарихи ескерткіштер, ұлттық өнер, дәстүрлі қолөнер және тарихи жады тақырыптарында шығармашылық тапсырмалар беруге болады.

Бұл жұмыстар білім алушының тек ақпарат алуына емес, өз халқының мәдени мұрасына өзіндік көзқарас қалыптастыруына ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтардың маңызды бөлігі – салт-дәстүр. Дәстүр ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, халықтың тарихи жадын сақтайды.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінде қазақтың дәстүрлі мәдениетін жаңғырту мәселесі маңызды орын алды. Оның есімі Наурыз мерекесін қайта жаңғырту, ұлттық өнер мен дәстүрді насихаттау жұмыстарымен де байланыстырылады. Наурыздың халық өміріндегі орнын қайта танытуға оның қосқан үлесі зерттеулерде атап көрсетіледі.

Наурыз – тек күнтізбелік мереке емес, халқымыздың жаңару, бірлік, татулық және ізгілік туралы түсініктерімен сабақтасатын дәстүр.

Сондықтан оны білім беру үдерісінде пайдалану арқылы оқушыға ұлттық құндылықтарды нақты мысалдар арқылы түсіндіруге болады. Мысалы, Наурыз мерекесі кезінде білім алушыларға ұлттық ойындар, ұлттық тағамдар, қолөнер, музыка, салт-дәстүр жөнінде зерттеу тапсырмаларын ұйымдастыруға мүмкіндік бар.

Бұл жерде Өзбекәлі Жәнібековтің ұстанымдары маңызды бағдар бола алады. Өйткені ұлттық мұраны сақтау – оны тек музейде немесе кітапта қалдыру емес, оны қазіргі ұрпақтың өмірімен байланыстыра білу.

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдениетке қатысты еңбектерінің тағы бір маңызды қыры – өнерге деген көзқарасы.

Қазақ халқының дәстүрлі өнері – ұлттық дүниетанымның көрінісі. Домбыра, қобыз, зергерлік өнер, ою-өрнек, ұлттық киім, қолөнер бұйымдары – халқымыздың эстетикалық талғамын ғана емес, тарихи тәжірибесін де танытады.

Музыка пәнінің мұғалімі ретінде Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын сабақта қолданудың мүмкіндігі мол.

Мысалы, қазақтың музыкалық аспаптарын таныстыру кезінде олардың жасалу тарихын, халық тұрмысындағы орнын ұлттық қолөнермен байланыстыруға болады. Қобыз туралы сөз қозғағанда оның қазақтың рухани мәдениетіндегі орнын, қобыз жасаудағы шеберлік дәстүрін айтуға болады.

Білім алушы музыкалық шығарманы орындаумен қатар, сол шығарманың артында тұрған мәдени ортаны түсінсе, оның өнерге деген қызығушылығы да тереңдей түседі.

Бұл бағыт әсіресе музыка мамандығында білім алып жатқан студенттер үшін маңызды. Болашақ музыка мұғалімі тек музыкалық шығарманы үйретуші маман емес, сонымен қатар ұлттық музыкалық мәдениетті кейінгі ұрпаққа жеткізуші тұлға болуы керек.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраны зерттеу тәжірибесін музыка педагогикасымен байланыстыруға болады.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінде тарихи-мәдени ескерткіштерді сақтау мәселесі де ерекше орын алды. Оның еңбектерінде тарихи ескерткіштерді қорғау, зерттеу және халыққа таныту мәселелері қозғалады.

Тарихи мұра – халықтың өткенін бүгінгі күнмен байланыстыратын көпір.

Осы тұрғыдан туған өлке тарихын оқыту барысында жергілікті тарихи орындарға назар аударудың тәрбиелік мәні зор. Әсіресе Арқалық қаласы мен Торғай өңірінің тарихын оқытуда бұл бағытты тиімді пайдалануға болады.

Торғай даласы – қазақ тарихында өзіндік орны бар өлке. Осы өңірдегі тарихи тұлғалар, мәдени ескерткіштер, халықтың дәстүрі мен өнері білім алушылардың туған жерге деген қызығушылығын арттыра алады.

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын жергілікті өлкетану жұмыстарымен байланыстыру арқылы студенттерге шағын зерттеу жобаларын ұсынуға болады. Мысалы, «Менің өлкемнің ұлттық мұрасы», «Торғайдың тарихи-мәдени ескерткіштері», «Торғай өңіріндегі

дәстүрлі өнер», «Ұлттық өнер – ұрпаққа аманат» тақырыптарында шығармашылық жұмыстар ұйымдастыруға болады.

Мұндай тапсырмалар білім алушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, өз өлкесінің тарихын зерттеуші ретінде қалыптастырады.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасының қазіргі білім берудегі маңызы

Қазіргі қоғамда жаһандану үдерісі күшейіп келеді. Ақпараттық технологиялар дамып, жастардың дүниетанымы кеңейіп жатқан кезде ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі де өзекті бола түсуде.

Бұл жерде ұлттық тәрбие заманауи білім беруге қарсы қойылмауы керек. Керісінше, ұлттық мәдениетті қазіргі технологиялармен ұштастыру қажет.

Мысалы, білім алушылар Өзбекәлі Жәнібековтің еңбектеріндегі материалдар негізінде электронды презентациялар, бейнероликтер, виртуалды көрмелер, цифрлық альбомдар, зерттеу жобалары және подкасттар дайындай алады.

Осылайша ұлттық мұра қазіргі жастардың ақпарат қабылдау формасына жақындай түседі.

Өзбекәлі Жәнібековтің еңбектерін педагогикалық тұрғыдан құнды ететін тағы бір ерекшелік – оның халыққа түсінікті тілмен жазуға ұмтылысы. Оның «Уақыт керуені» еңбегі оқушыларға, студенттерге, мұғалімдерге де пайдалы танымдық материал бола алады.

Демек, Жәнібеков мұрасы тек тарихшылар мен этнографтарға арналған ғылыми материал емес. Оны педагогикалық және тәрбиелік жұмыстарда да пайдалануға болады.

Өзбекәлі Жәнібеков – қазақ халқының ұлттық мәдениеті мен тарихи мұрасын зерттеп қана қоймай, оны халық санасына қайта жаңғыртуға еңбек еткен көрнекті тұлға.

Оның ұлттық қолөнер, ұлттық киім, тарихи ескерткіштер, дәстүрлі өнер, көне қалалар және халықтың мәдени мұрасы туралы еңбектері бүгінгі күнге дейін өзінің танымдық маңызын сақтап келеді. Оның «Уақыт керуені», «Жолайрықта», «Қазақ киімі», «Ежелгі Отырар», «Тағдыр тағылымы» секілді еңбектері ұлттық мәдениетті әр қырынан тануға мүмкіндік береді.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолынан жастар ең алдымен туған халқына қызмет етудің, тарихи мұраға жауапкершілікпен қараудың және ұлттық мәдениетті келесі ұрпаққа жеткізудің маңызын көре алады.

Қазіргі педагог үшін оның мұрасы – тәрбие жұмысында қолдануға болатын маңызды рухани ресурс. Әсіресе музыка, өнер және мәдениет бағытындағы білім алушыларға ұлттық өнердің тарихын таныстыруда Жәнібековтің зерттеулерін пайдалану тиімді.

Ұлттық құндылықты сақтау – өткенді қайталау емес. Ол – өткеннен тағылым алып, оны қазіргі заманның талаптарымен сабақтастыра отырып, келешек ұрпаққа жеткізу. Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен еңбегі осы сабақтастықтың нақты үлгісі болып табылады.

Сондықтан оның мәдени мұрасын оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы білім алушының тарихи санасын, ұлттық дүниетанымын, туған жерге деген құрметін және мәдени мұраға жауапкершілігін қалыптастыруға мүмкіндік бар.

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы – ұлттық құндылықтарды сақтаудың ғана емес, оны ұрпақ санасына жеткізудің де тағылымды мектебі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
2. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы. – Алматы: Рауан, 1996.
3. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. – Алматы: Рауан, 1995.
4. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 1996.

5. Жәнібеков Ө. Ежелгі Отырар. – Алматы, 1997.
6. Өзбекәлі Жәнібеков орталығы. – Zhanibekov University.
7. Исабек Б.Қ., Абилаханова А.М. Ұлт мәдениетін жаңғыртқан – Өзбекәлі Жәнібеков. – Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Бигазина А.Т.

педагог – сарапшы,

*Қостанай қаласы № 122 әдебиеті мұғалімі негізгі орта мектебі
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Қазақ халқының ағартушылық тарихында өзіндік орны бар ұлы тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Оның бүкіл саналы ғұмыры қазақ даласында білім беру ісін дамытуға, балаларды мектепке тартуға, мұғалімнің беделін көтеруге, оқу-ағарту ісін жаңа деңгейге жеткізуге арналды. Ыбырай өз заманындағы қоғамдық жағдайды терең түсініп, халықтың болашағы ең алдымен білімді ұрпаққа байланысты екенін ерте аңғарды. Сондықтан ол мектеп ашумен ғана шектелмей, балаға білім берудің мазмұнына, оқыту әдістеріне, мұғалімнің қызметіне, тәрбие мәселесіне және оқу құралдарының сапасына ерекше көңіл бөлді. Оның педагогикалық идеялары XIX ғасырдағы қазақ қоғамы үшін қаншалықты маңызды болса, қазіргі білім беру үдерісі үшін де соншалықты құнды. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту, білімді өмірде қолдану, оқушының жеке қабілетін ескеру, практикалық дағдыларды қалыптастыру, еңбекке тәрбиелеу, адамгершілік құндылықтарды дәріптеу сияқты бағыттар кеңінен қолданылуда. Бұл қағидалардың негізін Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасынан анық көруге болады.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінің негізгі өзегі – халықты оқу-білімге шақыру. Оның «Кел, балалар, оқылық!» атты өлеңі қазақ баласын білім алуға үндеген әйгілі туындылардың бірі болып табылады. Ақынның бұл шығармасында оқу мен білім адамның болашағын өзгертетін күш ретінде танылады. Ыбырай үшін мектеп – тек әріп танытып, есеп шығаруды үйрететін орын емес, баланың дүниетанымын кеңейтетін, адамгершілік қасиетін қалыптастыратын, болашақ өмірге дайындайтын орта. Осы идея қазіргі мектептің мақсатымен тікелей үндеседі. Қазіргі білім беру жүйесінде де оқушыға дайын ақпаратты беріп қана қою жеткіліксіз. Оқушы алған білімін өмірлік жағдайда пайдалана білуі, өздігінен шешім қабылдауы, ақпаратты талдауы, қарым-қатынас жасауы және алған білімін практикалық әрекетке айналдыра алуы қажет.

Ыбырайдың ағартушылық идеясын қазіргі сабақ тәжірибесімен байланыстыратын болсақ, ең алдымен оқытуды өмірмен ұштастыру мәселесіне назар аудару қажет. Мысалы, математика сабағында пайыз тақырыбын өткен кезде мұғалім оқушыға тек формуланы жаттатумен шектелмей, дүкендегі жеңілдікті есептеуді, отбасы бюджетін жоспарлауды немесе белгілі бір тауардың бағасын салыстыруды ұсынса, оқушы математикалық білімнің күнделікті өмірдегі маңызын түсінеді. Қазақ тілі сабағында өтініш, хабарландыру, жарнама, өмірбаян немесе электронды хат жаздыру арқылы оқушының алған тілдік білімін нақты өмірлік жағдайда қолдануына мүмкіндік жасауға болады. Дүниетану немесе жаратылыстану сабағында табиғатты қорғау тақырыбын өткенде мектеп ауласындағы өсімдіктерді бақылау, қоқысты сұрыптау немесе суды үнемдеу бойынша шағын жоба жасату да Ыбырайдың білімді өмірмен байланыстыру идеясын қазіргі жағдайда жүзеге асыру болып табылады.

Ыбырай Алтынсарин педагогикасының маңызды ерекшеліктерінің бірі – баланың жас ерекшелігі мен қабылдау мүмкіндігін ескеруі. Ол балаларға арналған шығармаларында тілді қарапайым, түсінікті және тәрбиелік мәні жоғары деңгейде қолданды. Оның әңгімелерінде күрделі философиялық ұғымдар баланың жасына сәйкес қарапайым оқиғалар арқылы жеткізіледі. «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Мейірімді бала», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Асыл шөп» сияқты шығармаларда балалардың күнделікті өміріне жақын жағдайлар арқылы еңбекқорлық, мейірімділік, тапқырлық, үнемшілдік, жауапкершілік сияқты қасиеттер насихатталады.

Бұл тәсіл қазіргі педагогикадағы жас ерекшелігіне сәйкес оқыту қағидасымен сабақтас. Бастауыш сынып оқушысына күрделі ғылыми анықтаманы бірден ұсынғаннан гөрі, оны сурет, әңгіме, мысал, ойын немесе нақты өмірлік жағдай арқылы түсіндіру тиімді. Мысалы, «еңбек» ұғымын түсіндіру кезінде мұғалім оқушылардан «Үйде қандай жұмысқа көмектесесің?», «Еңбек етпесек не болады?», «Адам өз еңбегімен қандай жетістікке жете алады?» деген сұрақтарды сұрай алады. Оқушылар өз тәжірибелерінен мысал келтіреді. Кейін Ыбырайдың «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесін оқып, еңбек пен жалқаулықтың айырмашылығын талдайды. Осылайша әдеби шығарма өмірлік тәжірибемен байланысады.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы еңбек тәрбиесі қазіргі білім беру үдерісі үшін ерекше маңызға ие. Ағартушы еңбекті адамның қалыптасуының негізгі шарттарының бірі ретінде қарастырды. Оның көптеген шығармаларында еңбек еткен, ізденген, әрекет жасаған адам мен дайынға үйренген адамның айырмашылығы көрсетіледі. Бұл идея бүгінгі таңда оқушының жауапкершілігін, дербестігін және практикалық дағдыларын қалыптастыру бағытында маңызды.

Қазіргі мектепте еңбек тәрбиесін тек технология немесе көркем еңбек сабақтарымен шектеуге болмайды. Оны барлық пәндерде және күнделікті мектеп өмірінде қалыптастыруға болады. Мысалы, сыныпта кезекшілік ұйымдастыру, оқу құралдарын ұқыпты ұстау, ортақ жобада өз міндетін орындау, мектеп ауласын таза ұстау, өсімдікке күтім жасау – баланы жауапкершілікке тәрбиелейтін қарапайым әрекеттер. Мұғалім оқушыға тапсырма беріп қана қоймай, оның нәтижесіне жауап беруіне жағдай жасауы керек.

Практикада мұны «Менің пайдалы ісім» атты шағын жоба арқылы жүзеге асыруға болады. Оқушылар бір апта ішінде үйде немесе мектепте өз еркімен атқаратын пайдалы ісін таңдайды. Бір оқушы бөлмесін реттейді, екіншісі кітаптарын жинақтайды, үшіншісі үйдегі өсімдіктерге күтім жасайды, төртіншісі кіші бауырына сабақ оқуға көмектеседі. Апта соңында оқушылар өз тәжірибесі туралы әңгімелеп, қандай қиындық болғанын және қандай нәтиже шығарғанын айтады. Бұл қарапайым жоба Ыбырайдың еңбек арқылы тәрбиелеу идеясын қазіргі мектеп жағдайында іске асыруға мүмкіндік береді.

Ыбырай педагогикалық мұрасының тағы бір маңызды бағыты – адамгершілік тәрбиесі. Оның шығармаларында мейірімділік, адалдық, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, достық, қарапайымдылық сияқты қасиеттер кеңінен насихатталады. Ағартушы үшін білімді адамның бойында жақсы мінез-құлық пен адамгершілік қасиет болуы қажет. Бұл қағида қазіргі тәрбие жұмысы үшін де өте маңызды. Білімді, бірақ жауапсыз немесе өзгенің пікірін сыйламайтын адам қоғамға толыққанды пайда келтіре алмайды. Сондықтан білім мен тәрбие қатар жүруі тиіс.

Қазіргі мектеп тәжірибесінде Ыбырайдың адамгершілік идеяларын әдеби шығармаларды талдау, жағдаяттық тапсырмалар, пікірталас, рөлдік ойын және сынып сағаттары арқылы жүзеге асыруға болады. Мысалы, «Мейірімді бала» әңгімесін оқығаннан кейін оқушыларға «Егер сен баланың орнында болсаң, не істер едің?», «Мейірімділік дегенді қалай түсінесің?», «Қазіргі кезде біреуге көмектесудің қандай жолдары бар?» деген сұрақтар қоюға болады. Оқушылар өз пікірін білдіреді, өмірден мысал келтіреді. Осы арқылы әдеби шығарма тәрбиелік мазмұнға ие болады.

Ыбырайдың педагогикалық көзқарастарында мұғалімнің рөлі де ерекше. Ол ұстаздық қызметті жай ғана мамандық емес, халыққа қызмет етудің маңызды жолы ретінде түсінді. Мұғалім баланың білім алуына ғана емес, оның мінезінің қалыптасуына, дүниетанымының кеңеюіне ықпал етеді. Бұл ой қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметімен тікелей байланысты. Бүгінгі мұғалім ақпараттың жалғыз көзі емес. Оқушы кез келген ақпаратты интернеттен таба алады. Сондықтан мұғалімнің басты міндеттерінің бірі – сол ақпаратты дұрыс пайдалануға бағыттау, оқушыны ізденуге үйрету және оның оқу әрекетін ұйымдастыру.

Қазіргі сабақта мұғалімнің бағыттаушы рөлін көрсету үшін зерттеу әдісін қолдануға болады. Мысалы, Ыбырайдың өмірі мен шығармашылығын оқығанда мұғалім дайын өмірбаянды оқытып қана қоймай, оқушыларға шағын зерттеу тапсырмаларын береді. Бір топ Ыбырайдың мектеп ашудағы еңбегін зерттейді, екінші топ оның шығармаларын талдайды, үшінші топ ағартушының оқу құралдарын зерттейді, төртінші топ оның идеяларын қазіргі білім беру жүйесімен салыстырады. Әр топ өз нәтижесін қорғайды. Мұнда мұғалім дайын ақпаратты беруші емес, оқушының зерттеу жұмысын ұйымдастырушы болады.

Ыбырайдың мектеп ашу ісіндегі тәжірибесі қазіргі білім беру ортасын ұйымдастыру мәселесімен де сабақтас. Ол мектепті халыққа білім жеткізетін маңызды орта ретінде қарастырды. Бүгінгі мектеп те тек сабақ өтетін ғимарат емес, баланың шығармашылығы, қарым-қатынасы, зерттеуі және өзін-өзі дамытуы үшін жағдай жасайтын орта болуы қажет. Сондықтан қазіргі мектепте кітапхана, зертхана, шығармашылық бұрыш, робототехника кабинеті, спорт алаңы, өнер үйірмелері сияқты орталардың болуы оқушының жан-жақты дамуына мүмкіндік береді.

Ыбырайдың оқу құралдарын жасауға көңіл бөлуі де қазіргі білім беру жүйесімен сабақтас. Ол қазақ балаларына түсінікті оқу материалдарының қажеттігін жақсы түсінді. «Қазақ хрестоматиясын» жазып, балалардың жас ерекшелігіне лайық мәтіндер ұсынды. Бұл тәжірибе қазіргі мұғалімнің оқу материалын оқушы деңгейіне бейімдеу қажеттігін көрсетеді. Бір ғана оқулықпен шектелмей, мұғалім қосымша мәтіндер, суреттер, кестелер, бейнематериалдар, практикалық тапсырмалар және цифрлық ресурстар пайдалана алады.

Мысалы, Ыбырай шығармасын бастауыш сыныпта оқыту кезінде оқушыға ұзақ мәтінді бірден берудің орнына оның мазмұнына сәйкес суреттер ұсынылады. Оқушылар суреттердің ретін анықтап, оқиғаны болжайды. Содан кейін мәтінді оқиды және өз болжамымен салыстырады. Мәтіннен кейін кейіпкердің әрекетін бағалайды, негізгі ойды анықтайды және өз өмірімен байланыстырады. Бұл тәсіл оқушының оқу сауаттылығын, болжам жасауын, талдауын және өз ойын айтуын дамытады.

Ыбырай шығармаларындағы қарапайымдылық пен түсініктілік қағидасы қазіргі саралап оқытуда да тиімді. Бір сыныпта оқушылардың оқу жылдамдығы мен қабылдау деңгейі әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім тапсырмаларды бірнеше деңгейде ұсына алады. Мысалы, бір оқушы мәтіннің мазмұнын суреттер арқылы реттесе, екінші оқушы негізгі ойды анықтайды, үшінші оқушы кейіпкерге мінездеме береді, ал қабілеті жоғары оқушы шығармадағы мәселені қазіргі өмірмен байланыстырып, өз пікірін жазады. Барлық оқушы бір тақырыппен жұмыс істегенімен, тапсырма олардың мүмкіндігіне қарай беріледі.

Ыбырай Алтынсариннің білім беру идеялары қазіргі функционалдық сауаттылық ұғымымен де тығыз байланысты. Функционалдық сауаттылық – адамның алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана білуі. Ыбырайдың шығармаларында да білімнің адам өміріне пайдасы, еңбектің нәтижесі, практикалық әрекет және дұрыс шешім қабылдау мәселелері жиі кездеседі.

Мысалы, «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесін оқыту кезінде оқушыларға кейіпкерлердің өмірлік жағдайдан шығу тәсілдерін талдатуға болады. Балалар Уақтың тапқырлығы, еңбекке бейімділігі және өмірлік тәжірибесі оған қиын жағдайда көмектескенін байқайды. Осыдан кейін «Қиын жағдайда білім мен тәжірибенің қайсысы

маңызды?», «Адам кез келген жағдайда өзіне көмектесу үшін қандай дағдыларды білуі керек?» деген сұрақтар талқыланады. Оқушылар қазіргі өмірдегі мысалдармен байланыстырады. Мысалы, жоғалған затты табу, бейтаныс жерде бағдарлау, төтенше жағдайда көмек шақыру, қарапайым тұрмыстық мәселені шешу сияқты жағдайларды талдайды.

Ыбырайдың қыз балалардың білім алуына да ерекше мән бергені белгілі. Ол қазақ қыздарының оқуына мүмкіндік беретін білім беру орындарының ашылуына үлес қосты. Бұл оның ағартушылық көзқарасының кеңдігін көрсетеді. Қазіргі білім беру жүйесінде де әр баланың білім алуға тең мүмкіндігі болуы маңызды. Баланың жынысына, әлеуметтік жағдайына, тұрғылықты жеріне немесе жеке ерекшелігіне қарамастан сапалы білім алуға жағдай жасалуы қажет.

Бұл идеяны қазіргі мектепте инклюзивті білім беру қағидаларымен байланыстыруға болады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға да оқу үдерісіне белсенді қатысуға мүмкіндік берілуі тиіс. Мұғалім тапсырманы баланың мүмкіндігіне бейімдеп, қажетті қолдау көрсетеді. Мысалы, мәтінді оқу қиын оқушыға қысқартылған мәтін немесе суретті тірек беріледі, жазуда қиналатын оқушыға ауызша жауап беру мүмкіндігі ұсынылады. Мұндай тәсіл әр баланың білім алу құқығын жүзеге асыруға бағытталған.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары қазіргі цифрлық білім беру жағдайында да өзектілігін сақтайды. Әрине, ағартушы өмір сүрген кезеңде қазіргі компьютер, интернет немесе жасанды интеллект сияқты технологиялар болған жоқ. Бірақ оның негізгі ұстанымы – білімді қолжетімді ету, оқушыға түсінікті материал беру және білім арқылы адамның мүмкіндігін кеңейту – қазіргі цифрлық технологиялардың білім беру саласындағы мақсатына сәйкес келеді.

Бүгінгі мұғалім Ыбырай шығармаларын цифрлық ресурстармен ұштастыра алады. Мысалы, оқушыларға Ыбырайдың өмірі туралы интерактивті уақыт сызығын жасауға, оның шығармалары бойынша қысқа бейнеролик дайындауға, электронды презентация жасауға, аудиомәтін тындап, тапсырма орындауға мүмкіндік беруге болады. Оқушылар шығарманы оқып қана қоймай, цифрлық құрал арқылы оны шығармашылық түрде ұсынады.

Алайда цифрлық технологияны қолданудың өзі мақсат емес. Оның негізгі мақсаты – оқу нәтижесін жақсарту. Бұл жерде Ыбырайдың педагогикалық тәжірибесіндегі қарапайымдылық пен түсініктілік қағидасын ескеру маңызды. Егер технология сабақ мақсатына қызмет етпесе, оны тек қызық үшін пайдаланудың қажеті жоқ. Мұғалім алдымен «Оқушы бұл құралды пайдалану арқылы нені үйренеді?» деген сұраққа жауап беруі керек.

Ыбырайдың ағартушылық идеяларын қазіргі білім беру үдерісінде жүзеге асырудың тиімді тәсілдерінің бірі – жобалық жұмыс. Мысалы, «Ыбырай және қазіргі мектеп» атты жоба ұйымдастыруға болады. Оқушылар алдымен ағартушының өмірі мен педагогикалық қызметін зерттейді. Кейін оның негізгі идеяларын анықтап, қазіргі мектептегі көріністерімен салыстырады. Оқушылар «Білімге шақыру», «Еңбек тәрбиесі», «Адамгершілік», «Мұғалімнің рөлі», «Баланың жеке ерекшелігі», «Практикалық білім» сияқты бағыттарды бөліп алып, әрқайсысына нақты мысал келтіреді.

Жоба соңында оқушылар өздерінің «Қазіргі мектеп қандай болуы керек?» деген ұсыныстарын жасайды. Мысалы, бір топ мектепте еңбекке баулу жобаларын көбейтуді ұсынады, екінші топ оқушылардың өзіндік зерттеу жұмыстарын арттыруды, үшінші топ кітап оқу мәдениетін дамытуды, төртінші топ практикалық сабақтарды көбейтуді ұсынады. Мұндай жұмыс оқушыларға Ыбырай мұрасын қазіргі өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Тағы бір тиімді тәжірибе – «Ыбырай сабағы» атты ашық сабақ өткізу. Сабақта ағартушының бірнеше шығармасы негізге алынып, оқушылар практикалық тапсырмалар орындайды. Мысалы, «Әке мен бала» әңгімесі бойынша оқушылар күнделікті өмірде заттарды үнемді пайдалану туралы кеңестер әзірлейді. «Мейірімді бала» шығармасы

бойынша мейірімділік әрекеттерінің тізімін жасайды. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» шығармасы бойынша бір күндік пайдалы еңбек жоспарын құрады. Бұл жерде әдеби мәтін оқушының нақты әрекетіне айналады.

Ыбырай идеяларын сыныптан тыс жұмыстарда да пайдалануға болады. «Білімді ұрпақ – ел болашағы» тақырыбында кітап оқу акциясын өткізу, Ыбырай шығармалары бойынша мәнерлеп оқу сайысын ұйымдастыру, оның әңгімелері негізінде сахналық көріністер қою, шығармаларындағы еңбек пен адамгершілік құндылықтарды талқылау – оқушылардың ағартушы мұрасын терең түсінуіне мүмкіндік береді.

Практикалық жұмыстың тағы бір түрі – «Ыбырайдың бір әңгімесі – бір өмірлік сабақ» атты жоба. Әр оқушы ағартушының бір шығармасын таңдап, одан өзіне қандай сабақ алғанын жазады. Мысалы, бір оқушы «Бай баласы мен жарлы баласынан» қиындықта сабырлы болуды үйренгенін айтса, екіншісі «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаштан» еңбекқорлықты үйренгенін жазады. Кейін оқушылар өз ойларын сынып алдында қорғайды. Бұл жұмыс оқушыны мәтінді жай түсініп қана қоймай, оның тәрбиелік мәнін өз өмірімен байланыстыруға үйретеді.

Ыбырайдың мұрасын қазіргі кәсіби бағдар беру жұмыстарымен де байланыстыруға болады. Ағартушы балаларды білімге және пайдалы кәсіпке бағыттауды көздеді. Қазіргі таңда оқушыларға әртүрлі мамандықтардың қоғамдағы рөлін түсіндіру маңызды. «Ыбырай заманындағы кәсіптер және қазіргі мамандықтар» тақырыбында салыстырмалы жоба жасауға болады. Оқушылар бұрынғы кезеңдегі еңбек түрлерін зерттеп, қазіргі технологиялар әсерінен қандай өзгерістер болғанын анықтайды. Мысалы, ұсталық пен қазіргі өндіріс технологиясын, егіншілік пен заманауи агротехнологияны, қол еңбегі мен автоматтандырылған өндірісті салыстырады.

Бұл жұмыс оқушыға еңбек әлемінің өзгеретінін, бірақ еңбектің қоғам үшін маңызы сақталатынын түсіндіреді. Ыбырайдың еңбекке құрметпен қарау идеясы қазіргі заманғы жұмысшы мамандықтарға деген оң көзқарасты қалыптастыруға да ықпал етеді.

Ыбырай педагогикасындағы тағы бір маңызды мәселе – оқушыны өздігінен әрекет етуге үйрету. Қазіргі білім беруде оқушының дербестігіне ерекше мән беріледі. Мұғалім оқушының әр қадамын бақылап, бәрін өзі орындап бермеуі керек. Оқушыға таңдау жасауға, қателесуге, қайта орындауға және өз шешімін түсіндіруге мүмкіндік берген жөн.

Мысалы, сабақта оқушыларға бір тапсырманың бірнеше орындау жолын ұсынуға болады. Оқушы өзіне қолайлы әдісті таңдайды. Кейін неге сол әдісті таңдағанын түсіндіреді. Бұл оның жауапкершілігін арттырады. Ыбырайдың практикалық және тәрбиелік бағыттағы педагогикалық ойларымен үндесетін мұндай тәсіл қазіргі тұлғаға бағытталған оқытудың маңызды бөлігі болып табылады.

Қазіргі білім беру үдерісінде бағалаудың да тәрбиелік мәні зор. Оқушыны тек бағамен шектемей, оның қандай жетістікке жеткенін және әрі қарай нені жақсарту керектігін көрсету маңызды. Ыбырайдың баланың дамуына бағытталған педагогикалық көзқарасын негізге алсақ, мұғалім оқушыны жазалау немесе қорқыту арқылы емес, ынталандыру арқылы білімге жетелеуі қажет.

Мысалы, жазба жұмысынан кейін мұғалім «Жақсы» деген жалпы бағаның орнына «Мәтіннің негізгі ойын дұрыс анықтадың. Келесі жолы өз пікіріңді екі дәлелмен толықтыр» деген нақты кері байланыс береді. Оқушы өз жетістігін және келесі қадамын түсінеді. Бұл оның оқу мотивациясын арттырады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасын зерттеу қазіргі мұғалім үшін де маңызды. Өйткені оның еңбектерінен қарапайымдылық, балаға деген құрмет, білімге сенім, еңбекқорлық, адамгершілік, жауапкершілік және халыққа қызмет ету сияқты кәсіби құндылықтарды көруге болады. Мұғалім өз қызметін тек сабақ өткізумен шектемей, оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін маман ретінде қабылдауы қажет.

Бүгінгі педагог Ыбырайдан бір маңызды нәрсені үйрене алады: қандай технология немесе әдіс қолданылса да, оның ортасында бала тұруы керек. Сабақтың мақсаты – мұғалімнің көп ақпарат айтуы емес, оқушының түсінуі, ойлануы, әрекет етуі және дамуы.

Бұл қағида қазіргі білім беру жүйесіндегі оқушыға бағытталған оқыту идеясымен толық үндеседі.

Қорыта айтқанда, Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеялары – қазіргі білім беру үдерісінің көптеген бағыттарымен сабақтасатын аса құнды мұра. Оның білімге шақыруы – қазіргі оқушының оқу мотивациясын қалыптастырумен, еңбекке тәрбиелеуі – практикалық және кәсіби дағдыларды дамытумен, адамгершілік идеялары – құндылыққа негізделген тәрбиемен, баланың жас ерекшелігін ескеруі – саралап және тұлғаға бағытталған оқытумен, оқу құралдарын жасауы – қазіргі оқу-әдістемелік ресурстармен, зерттеуге және ізденуге ынталандыруы – жобалық және зерттеу әдістерімен сабақтасып жатыр.

Ыбырайдың педагогикалық мұрасын қазіргі мектепте тиімді пайдалану үшін оның шығармаларын тек әдеби шығарма ретінде оқытумен шектелмеу қажет. Әр шығарманың мазмұнын оқушының өмірімен байланыстырып, практикалық тапсырмалар, жобалар, зерттеу жұмыстары, пікірталастар, рөлдік ойындар және шығармашылық жұмыстар ұйымдастыру маңызды. Сонда оқушы Ыбырай идеясын жаттап қана қоймай, оны өз әрекеті арқылы түсінеді.

Ұлы ағартушының педагогикалық мұрасы қазіргі ұстаздың кәсіби қызметінде жалғасын тапқанда ғана оның идеялары шынайы өмірге айналады. Ал мұндай сабақтастықтың нәтижесінде білімді ғана емес, өз ойын еркін жеткізе алатын, еңбекқор, жауапты, ізденімпаз, адамгершілігі жоғары және қоғамға пайдалы болуға ұмтылатын тұлға қалыптасады. Бұл – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық арманының қазіргі білім беру жүйесіндегі жалғасы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994.
3. Алтынсарин Ы. Өнер-білім бар жұрттар. – Алматы: Атамұра, 2003.
4. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық! – Алматы: Жазушы, 1989.
5. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2004.
6. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
7. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ БІЛІМ БЕРУ ИДЕЯЛАРЫ: ДӘСТҮРДЕН ҚАЗІРГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІН

Булебаева Л.К.

педагог модератор,

А.Құнанбаев атындағы мектеп гимназиясының

тарих пәнінің мұғалімі

Қазақ халқының тарихында білім мен ағарту ісінің дамуына айрықша үлес қосқан тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Оның ағартушылық қызметі қазақ қоғамындағы білім беру жүйесінің қалыптасуымен тығыз байланысты. XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласында жаңа үлгідегі мектептер ашу, балаларды жүйелі оқыту және оқу құралдарын қалыптастыру аса маңызды міндеттердің бірі болды. Осындай тарихи жағдайда Ыбырай Алтынсарин білімді халықтың әлеуметтік және рухани дамуының

негізгі тетігі ретінде танып, оны нақты педагогикалық қызмет арқылы жүзеге асырды. Қазіргі зерттеулерде де Алтынсариннің мектеп ұйымдастыру, оқулық пен хрестоматия жасау, мұғалім даярлау және оқыту әдістерін жетілдіру бағытындағы еңбегі қазақтың жаңа педагогикалық ойының қалыптасуына ықпал еткені атап көрсетіледі.

Ыбырайдың педагогикалық идеяларының басты ерекшелігі – білім мен тәрбиені бір-бірінен бөліп қарамауы. Оның шығармалары мен ағартушылық қызметінде білімді адамның бойында еңбекқорлық, адалдық, мейірімділік, талаптылық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға ерекше мән берілген. Сондықтан Алтынсарин үшін мектеп тек білім беретін орын емес, тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыратын тәрбие ортасы болды. Зерттеушілер оның педагогикалық мұрасындағы халықтық тәрбие дәстүрлері мен адамгершілік құндылықтардың бүгінгі педагогикамен сабақтастығын да атап көрсетеді.

Ағартушының «Қазақ хрестоматиясы» сияқты оқу құралдарын дайындауы да оның білім беру ісіне жаңашыл көзқарасын көрсетеді. Ол оқу мазмұнын баланың жас ерекшелігіне және өмірлік тәжірибесіне жақындатуға ұмтылды. Әңгімелері арқылы еңбек, білім, достық, мейірімділік, адалдық секілді құндылықтарды түсіндіруге тырысты. Бұл ұстаным қазіргі білім берудегі оқушыға бағдарланған оқыту, құндылыққа негізделген тәрбие және білімді өмірлік тәжірибемен байланыстыру қағидаларымен үндеседі. Қазіргі зерттеулерде де Ыбырай идеяларының заманауи білім беру жүйесінде қолданылу мүмкіндіктері мен олардың педагогикалық сабақтастығы арнайы қарастырылып келеді. Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасын тек тарихи ескерткіш ретінде емес, қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметіне бағыт беретін құндылықтық негіз ретінде қарастыруға болады. Оның білімге ұмтылу, еңбек ету, адамды құрметтеу және халыққа қызмет ету идеялары уақыт өзгергенімен өзектілігін жоғалтпайды. 2025 жылғы зерттеулер де Алтынсариннің дәстүрлі тәрбие мен жаңарған білім беру талаптарын сабақтастыруға ұмтылғанын атап көрсетеді.

Қазақтың ағартушылық-педагогикалық ойының қалыптасу тарихында Ыбырай Алтынсариннің орны ерекше. Ол білімді тек сауат ашудың құралы ретінде емес, адамның тұлғалық дамуына, қоғамның мәдени ілгерілеуіне және халықтың болашағына әсер ететін негізгі күш ретінде қарастырды. Сондықтан ағартушының мұрасын бүгінгі білім беру үдерісімен байланыстыра зерттеу – тарихи мұраны танып-білумен қатар, оның қазіргі педагогикалық тәжірибедегі мүмкіндіктерін анықтауға жол ашады. Қазіргі зерттеулерде де Ыбырайдың еңбек, тәрбие және білімді өзара сабақтастыра қарастырған педагогикалық ұстанымдарының бүгінгі мектеп үшін маңыздылығы атап көрсетіледі.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінің маңызды бағыты – қазақ балаларына зайырлы білім беретін мектептер ашу және оқу мазмұнын қалыптастыру. Ол мектепті баланың тек білім алатын орны емес, оның дүниетанымы мен адамгершілік қасиеттері қалыптасатын орта ретінде түсінді. Осы мақсатта ағартушы оқу мен тәрбиені қатар алып жүруге ұмтылды. Оның педагогикалық мұрасында еңбекқорлық, адалдық, талаптылық, мейірімділік, қарапайымдылық және жауапкершілік сияқты қасиеттерге ерекше мән берілді. Зерттеулерде бұл ерекшелік Ыбырайдың педагогикалық идеяларының қазіргі білім беру мен тәрбие жүйесіндегі сабақтастығын көрсететін маңызды негіздердің бірі ретінде қарастырылады.

Ағартушының білім беру саласындағы еңбегін оның оқулық жасау ісінен де көруге болады. Ыбырай оқу материалдарының балаға түсінікті, тәрбиелік мәні бар және күнделікті өмірмен байланысты болуына назар аударды. Оның шығармаларында білім алуға ұмтылу, еңбек ету, жақсы мінез қалыптастыру, адамға пайда келтіру идеялары көрініс тапты. Осы тұрғыдан алғанда, оның педагогикалық тәсілдері қазіргі білім берудегі оқушының белсенділігін арттыру, білімді өмірлік жағдайлармен байланыстыру және тұлғалық құндылықтарды қалыптастыру бағыттарымен үндеседі. Ғылыми еңбектерде Ыбырайдың оқу құралдары мен педагогикалық әдістерінің қазіргі мектеп тәжірибесінде қолданылу мүмкіндіктері арнайы қарастырылған.

Ыбырай мұрасындағы тағы бір маңызды бағыт – еңбек тәрбиесі. Ағартушы білімді нақты еңбекпен ұштастыруға мән берді. Оның пікірінше, оқушы алған білімін өмірде қолдана алуы және пайдалы іске ұмтылуы қажет. Бұл идея бүгінгі мектептегі функционалдық сауаттылық, практикалық білім, кәсіптік бағдар және оқушының өмірлік дағдыларын қалыптастыру мәселелерімен сабақтасады. Қазіргі зерттеулерде Ыбырайдың еңбек тәрбиесі мен кәсіпке баулу туралы көзқарастары да осы тұрғыдан қарастырылады. Сонымен бірге ағартушының педагогикалық мұрасында мұғалім тұлғасына ерекше орын беріледі. Мұғалімнің міндеті тек білімді жеткізу емес, оқушыға үлгі болу, оның қабілетін дамыту және ізгі қасиеттерін қалыптастыру деп түсінуге болады. Бұл ұстаным қазіргі педагогтің кәсіби қызметіндегі оқушыға қолдау көрсету, тұлғаға бағытталған оқыту және тәрбиелік ортаны қалыптастыру қағидаларымен үндеседі. Зерттеулер Ыбырайдың мұғалімнің тұлғасы мен моральдық бейнесіне қатысты ойларының қазіргі білім беру жүйесі үшін де маңызды екенін көрсетеді.

Ыбырай мұрасындағы тағы бір өзекті мәселе – мұғалімнің тұлғасы. Ол мектеп жұмысының нәтижелілігінде ұстаздың орны ерекше екенін түсінді. Ағартушы мұғалімді тек сабақ түсіндіруші емес, баланың тәрбиесіне ықпал ететін тұлға ретінде қарастырды. Қазіргі білім беру жүйесінде де мұғалімнің міндеті оқу материалын түсіндірумен шектелмейді. Педагог оқушының жеке қабілетін ескеріп, оның танымдық қызығушылығын арттыруға, өздігінен ізденуіне жағдай жасауға және адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Ыбырайдың осы бағыттағы көзқарастары қазіргі мұғалімнің кәсіби рөлімен сабақтасып жатыр.

Осылайша, Ыбырай Алтынсариннің «білім – тәрбие – еңбек – адамгершілік» өзара байланысына негізделген педагогикалық идеялары тарихи кезеңмен шектелмейді. Оларды қазіргі мектепте оқу мазмұны, тәрбие жұмысы, жобалық және практикалық оқыту, еңбекке баулу арқылы жалғастыруға мүмкіндік бар. Сондықтан Ыбырай мұрасын зерделеу – өткенді қайталау емес, дәстүрлі педагогикалық құндылықтарды қазіргі білім беру талаптарымен байланыстыра қарастыру. Бұл сабақтастық ағартушының халыққа қызмет ету идеясын қазіргі мұғалімнің білімді, жауапты және адамгершілігі жоғары тұлға қалыптастыру міндетімен ұштастырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
2. Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұралары / құраст. С. Қалиев және т.б. – Алматы: Рауан, 1991. – 200 б.
3. Жәнібекова Г. Ыбырай Алтынсариннің қазіргі білім берудегі педагогикалық идеяларының сабақтастығы // Просветительские идеи Ы. Алтынсарина: истоки, развитие, современность: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қостанай, 2021. – Б. 414–415.
4. Тулекова Г.А. Ы. Алтынсарин – қазақ білімінің шамшырағы (Ы. Алтынсариннің қазіргі білім берудегі педагогикалық идеяларының сабақтастығы) // Просветительские идеи Ы. Алтынсарина: истоки, развитие, современность: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қостанай, 2021. – Б. 108–110.
5. Ыбырай Алтынсарин тағылымы / құраст. М. Жармұхамедов. – Алматы, 1991.

ЫБЫРАЙДАН АІ ДӘУІРІНЕ ДЕЙІН: АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖАҢҒЫРТУ

Гилжанова З.К.

педагог-сарапшы

А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы,

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Арқалық қаласы

Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің міндеті оқушыға дайын ақпарат берумен шектелмейді. Оқушының ақпаратты іздеуіне, талдауына, қолдануына және өз ойын дәлелдеп жеткізуіне мүмкіндік жасау маңызды. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің оқу үдерісіне енуі осы міндеттерді жүзеге асыруға жаңа мүмкіндік берді.

Технологиялардың өзгеруі педагогикалық құндылықтардың өзгеруін білдірмейді. Керісінше, жаңа құралдар бұрыннан қалыптасқан ізгі педагогикалық идеяларды жаңа ортада жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы қазіргі мұғалім үшін әдістемелік бағдар бола алады.

Ыбырай мектеп ісін дамытуға, балаларды білімге тартуға және оқу құралдарын қалыптастыруға зор үлес қосты. «Қазақ хрестоматиясы» еңбегінде білім мен тәрбиені ұштастыратын, оқушыны еңбекке, адамгершілікке және пайдалы әрекетке бағыттайтын шығармалар берілді [1]. Оның тіл үйретуге арналған еңбегі де білімді жүйелі және практикалық түрде меңгерудің маңызын көрсетеді [2].

Зерттеудің мақсаты – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын қазіргі ағылшын тілін оқытудағы заманауи тәсілдермен және цифрлық технологиялармен сабақтастыра көрсету.

Ыбырай идеяларының негізгі бағыттарын анықтау; олардың қазіргі ағылшын тілі сабағымен сабақтастығын көрсету; Task-Based Learning, Inquiry-Based Learning және CLIL тәсілдерінің мүмкіндіктерін сипаттау; АІ мен цифрлық құралдардың орнын анықтау; 8–9 сынып оқушыларының сауалнама нәтижелерін талдау; авторлық ALTYSARIN–AI MODEL ұсыну.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметі қазақ даласында мектеп ісін дамыту, оқу құралдарын қалыптастыру және балаларды білімге тарту жұмыстарымен тығыз байланысты болды. Ағартушының педагогикалық мұрасын қазіргі білім беру тұрғысынан бірнеше негізгі бағытқа бөлуге болады.

Біріншісі – білімге ұмтылу идеясы. Ыбырай шығармаларында оқу мен білім адамның мүмкіндігін кеңейтетін күш ретінде көрінеді. Бұл идея қазіргі ағылшын тілі сабағында оқушыны дайын жауапты қабылдаушы емес, білімді іздеуші және қолданушы ретінде қалыптастыру арқылы жалғасады.

Екіншісі – еңбек арқылы тәрбиелеу. Ыбырай шығармаларындағы еңбекқорлық, табандылық және жауапкершілік ұстанымдары қазіргі Project-Based Learning және Inquiry-Based Learning тәсілдерімен мазмұндық тұрғыдан үндеседі.

Үшіншісі – білімнің өмірмен байланысы. Қазіргі ағылшын тілі сабақтарында оқушы тілдік білімді нақты өмірлік жағдаяттарда қолданғанда оқу әрекеті практикалық сипат алады.

Төртіншісі – оқушының танымдық белсенділігі. Бүгінгі деңгейге бейімделген тапсырмалар, визуалды материалдар, интерактивті жаттығулар және АІ көмегімен дайындалған қосымша оқу ресурстары осы ұстанымды жаңа технологиялық ортада жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Ыбырайдың идеясы	Қазіргі педагогикалық тәсіл	Ағылшын тілі сабағындағы көрінісі
-------------------------	------------------------------------	--

Білімге ұмтылу	Inquiry-Based Learning	Ақпаратты өздігінен іздеу
Еңбекке баулу	Project-Based Learning	Жоба және цифрлық өнім дайындау
Практикалық білім	Task-Based Learning	Өмірлік жағдаятқа негізделген тапсырма
Танымдық белсенділік	Critical Thinking	Салыстыру, талдау, пәкір айту
Жан-жақты дамыту	CLIL	Тіл мен пәндік білімді кіріктіру
Жеке ерекшелікті ескеру	Differentiated Learning	Деңгейге сәйкес тапсырма
Білімді жаңа жағдайда	Digital/AI Learning	Цифрлық өнім және AI-assisted task

2.1. Task-Based Learning: білімді нақты әрекетте қолдану

«Travelling» тақырыбында оқушыларға “Visit a place and tell about it in English” тапсырмасы ұсынылды. Оқушылар туристік нысанды таңдап, ақпарат жинады, ағылшын тілінде сипаттама дайындады және сынып алдында таныстырды. Бұл жұмыс speaking, vocabulary, information processing және presentation skills дағдыларын қатар дамытты. Оқушы тілді ереже ретінде ғана емес, нақты нысан туралы ақпарат беру құралы ретінде қолданды.

2.2. Inquiry-Based Learning: оқушы - зерттеуші

«The sports achievements of our school» жобасында оқушылар мектептің спорт жетістіктерін зерттеп, спортта жетістікке жеткен оқушылармен сұхбат жүргізді. Жиналған мәліметтер негізінде StoryJumper платформасында электронды кітаптар дайындап, жұмыстарын ағылшын тілінде қорғады. Жоба сұрақ қою, ақпаратты іріктеу, жазу, сөйлеу, цифрлық өнім жасау және презентация дағдыларын біріктірді.

2.3. CLIL: тіл мен пәндік білімді кіріктіру

8-сыныпта «Food and drink» тақырыбын алгебра пәнімен байланыстыра отырып CLIL тәсілі қолданылды. Оқушылар жергілікті өндіріс және тағам өнімдері туралы ақпаратпен жұмыс істеп, ағылшын тілінде математикалық есептер орындады.

Мысалы, “If 1 kg of meat costs 2500 tenge, how much is 3 kg?” сияқты тапсырмалар арқылы оқушылар price, weight, cost, total терминдерін қолданды, өнім бағаларын салыстырды және нақты деректерге сүйеніп сөйлемдер құрастырды.

Бұл тапсырмада ағылшын тілі тек тілдік білімді меңгеру құралы емес, басқа пәндік білімді қолданудың құралына айналды. Мұндай кіріктіру практикалық сауаттылықты күшейтіп, тілді өмірлік контексте қолдануға жағдай жасады.

Жасанды интеллекттің білім беру саласына енуі мұғалімнің рөлін жоймайды, керісінше педагогикалық таңдаудың маңызын арттырады. UNESCO-ның генеративті AI жөніндегі нұсқаулығында білім беруде AI қолданудың адамға бағытталған, қауіпсіз, этикалық және мағыналы болуы қажеттігі атап көрсетіледі [6, 4-6.].

Ағылшын тілі сабағында AI оқушы деңгейіне сәйкес қосымша тапсырма ұсынуға, жаңа сөздерді меңгеруге арналған жаттығулар құрастыруға, мәтінді түсінуге көмектесуге, идея ұсынуға, жазба жұмысын тексеруге және сөйлеу практикасын ұйымдастыруға пайдаланылуы мүмкін.

Сонымен бірге AI-дың жауабын дайын білім ретінде қабылдауға болмайды. Оқушы ақпаратты салыстырып, тексеріп, өз сөзімен қайта құрып, мұғалімнің кері байланысын ескеруі тиіс. UNESCO-ның 2024 жылғы мұғалімдерге арналған AI құзыреттілігі шеңберінде адамға бағытталған ұстаным, AI этикасы, AI негіздері, AI педагогикасы және кәсіби даму бағыттары белгіленген [7, 8–10-б.].

Сондықтан ағылшын тілі сабағында AI-дың педагогикалық құндылығы оның «жауап беруде» емес, оқушыны түсінуге, ойлануға, жаттығуға және өз ойын құрастыруға жетелеуінде.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын қазіргі AI және цифрлық білім беру құралдарымен байланыстыру мақсатында авторлық ALTYN SARIN–AI MODEL

ұсынылады. Модельдің логикасы: Ыбырай идеясы → заманауи әдіс → цифрлық/АІ құрал → оқушы әрекеті → нақты өнім → рефлексия.

Кезең	Мазмұны	Оқушы әрекеті
A – Awareness	Түсіну	Тақырыпты, мәселені және мақсатты анықтау
L – Learn	Меңгеру	Жаңа сөздер, құрылымдар, ақпаратты меңгеру
T – Think	Ойлану	Салыстыру, талдау, сұрақ қою, дәлелдеу
Y – Your voice	Өз ойын білдіру	Ағылшын тілінде пікірін жеткізу
N – New creation	Жаңа өнім жасау	Постер, презентация, мәтін, электронды кітап немесе басқа өнім дайындау
S – Share	Нәтижені ұсыну	Жұмысты таныстыру және рефлексия жасау

Модельде технология соңғы мақсат емес. Негізгі мақсат – оқушының білім алуы, ойлануы, өз ойын білдіруі және білімін қолдануы. Бұл тұрғыдан ALTYNSARIN–AI MODEL ағартушылық идеялардың заманауи цифрлық ортадағы әдістемелік жалғастығын көрсетеді.

Зерттеу барысында педагогикалық әдебиеттерді талдау, салыстыру, бақылау, тәжірибелік-әдістемелік материалдарды жинақтау және сауалнама әдістері қолданылды. Практикалық зерттеу ретінде 8–9 сынып оқушылары арасында анонимді сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 35 оқушы қатысты. Сауалнама 13 сұрақтан тұрды және цифрлық құралдарды пайдалану жиілігін, жасанды интеллектті қолдану тәжірибесін, оқушылардың цифрлық тапсырмаларға көзқарасын, деңгейге бейімделген тапсырмалардың тиімділігін және ағылшын тілін дамытудағы цифрлық құралдардың рөлін анықтауға бағытталды.

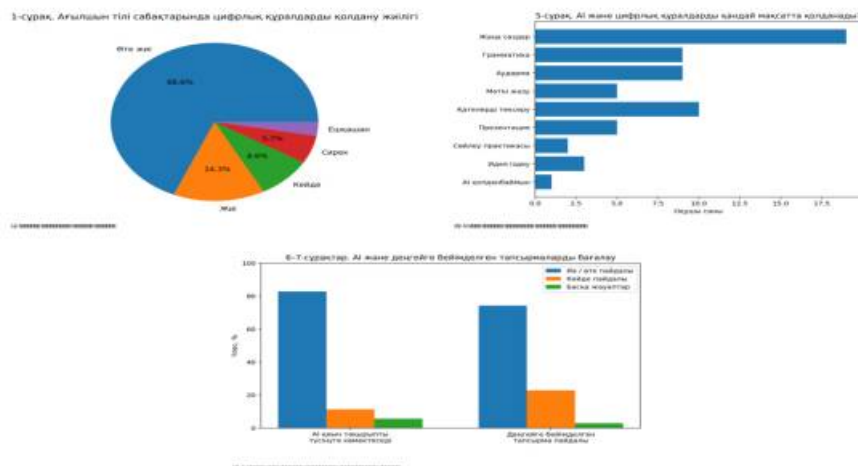
Зерттеудің практикалық бөлігін нақтылау мақсатында 8–9 сыныптың 35 оқушысы арасында анонимді сауалнама жүргізілді. Сауалнама 13 сұрақтан тұрды. Сұрақтар цифрлық құралдарды қолдану жиілігін, АІ пайдалану тәжірибесін, оқушылардың цифрлық тапсырмаларға көзқарасын, деңгейге бейімделген тапсырмалардың тиімділігін және тілдік дағдыларды дамытудағы цифрлық құралдардың рөлін анықтауға бағытталды.

Нәтиже бойынша 35 оқушының 24-і (68,6%) цифрлық құралдарды өте жиі, 5 оқушы (14,3%) жиі қолданатынын көрсетті. Осылайша, оқушылардың 82,9%-ы цифрлық құралдарды жиі немесе өте жиі қолданады. 3 оқушы (8,6%) кейде, 2 оқушы (5,7%) сирек, 1 оқушы (2,9%) ешқашан қолданбайтынын көрсетті.

Сауалнама нәтижелері бойынша 35 оқушының 94,3%-ы ағылшын тілін үйренуде АІ құралдарын кемінде бір рет қолданған, оның 77,1%-ы АІ-ды жиі пайдаланатынын көрсетті. Цифрлық құралдарды өте жиі немесе жиі қолданатындардың үлесі 82,9%-ды құрады. Бұл деректер цифрлық ортаның оқушылардың оқу тәжірибесіне еніп отырғанын көрсетеді.

Бірнеше жауап таңдауға болатын сұрақта ChatGPT-ті 62,9%, Gemini-ді 42,9%, YouTube-ты 40,0%, Google Translate-ті 37,1% оқушы атады. Қолдану мақсаттарының ішінде жаңа сөздерді үйрену 54,3%, қателерді тексеру 28,6%, грамматиканы түсіну және аударма жасау 25,7%-дан болды.

Оқушылардың 82,9%-ы АІ көмегімен қиын тақырыптарды түсінуге болатынын, 74,3%-ы деңгейге бейімделген тапсырмаларды өте пайдалы деп санайтынын көрсетті. Ең тиімді әрекет ретінде ойындар мен викториналарды 40,0%, АІ көмегімен орындалатын тапсырмаларды 14,3% таңдады. Speaking және Writing дағдыларының әрқайсысын 34,3% оқушы цифрлық құралдар көбірек дамытады деп бағалады.

1-сурет. Сауалнама нәтижелерінің негізгі көрсеткіштері (үш диаграмма)

Ашық жауаптарда оқушылар AI-дың ағылшын тілін кез келген уақытта жаттықтыруға, қиын тақырыптарды түсінуге, қателерді түзетуге, сөйлеу мен айтылымды дамытуға және сабақты қызықты етуге көмектесетінін атап өтті. Бұл жауаптар AI-дың оқушылар үшін тек аударма құралы емес, оқу әрекетін қолдайтын ресурс ретінде қабылданатынын көрсетеді.

Сауалнама нәтижелері цифрлық құралдардың оқушылардың оқу тәжірибесіне енгенін көрсетеді. Бұл деректерді Ыбырайдың білімді өмірмен байланыстыру және оқушыны белсенді әрекетке тарту идеяларымен сабақтастыра қарастыруға болады. Бүгінгі сабақта технологияның өзі емес, оның қандай оқу мақсатына және қандай тапсырма арқылы қолданылатыны маңызды.

Ыбырайдың білімді өмірмен байланыстыру идеясы Task-Based Learning арқылы, ізденіс пен белсенділік идеясы Inquiry-Based Learning арқылы, жан-жақты білім беру ұстанымы CLIL арқылы, ал жеке қажеттіліктерді ескеру Differentiated Learning және AI-assisted tasks арқылы жаңа формада көрінеді.

- AI құралын сабақтың нақты оқу мақсатына сәйкестендіру;
- AI ұсынған ақпаратты тексеру және оқушымен бірге салыстыру
- дайын жауаптың орнына бағыттаушы сұрақтар мен мысалдар ұсыну;
- оқушы деңгейіне сәйкес тапсырмаларды саралау;
- AI қолданғаннан кейін оқушыға өз сөзімен қорытынды жасату;
- AI-ды жоба, зерттеу, сөйлеу және шығармашылық жұмыста қосымша ресурс ретінде пайдалану;
- академиялық адалдық пен қауіпсіз цифрлық мінез-құлық қағидаларын түсіндіру.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасы қазіргі білім беру жүйесі үшінқұндылық қана емес, әдістемелік бағдар ретінде де маңызды. Оның білімге ұмтылу, еңбекке баулу, практикалық білім беру, оқушыны ізденіске бағыттау және адамды жан-жақты дамыту идеялары бүгінгі ағылшын тілі сабағында жаңа педагогикалық технологиялар арқылы жалғасын таба алады.

8-9 сныптың 35 оқушысы арасында жүргізілген сауалнама цифрлық құралдар мен AI-дың оқушылардың оқу тәжірибесінде елеулі орын алғанын көрсетті. Оқушылардың 82,9%-ы цифрлық құралдар ағылшын тілі сабақтарын қызықтырақ ететінін, 82,9%-ы AI көмегімен орындалатын тапсырмалар қиын тақырыптарды түсінуге көмектесетінін көрсетті. Ал 74,3%-ы деңгейге бейімделген тапсырмаларды өте пайдалы деп бағалады.

Сонымен бірге AI-ды қолданудың негізгі мақсаты дайын жауап алу емес, оқушының сөздік қорын толықтыру, грамматиканы түсіну, қателерді тексеру, мәтін құрастыру және өз ойын дамыту болуы қажет. Мұғалім AI ұсынған ақпаратты тексеру, тапсырманы оқу мақсатына сәйкестендіру және оқушының дербес ойлауын сақтау үшін негізгі жетекші рөлін атқарады.

Ұсынылған ALTYSARIN–AI MODEL осы сабақтастықты жүйелеуге мүмкіндік береді: түсіну – меңгеру – ойлану – өз ойын білдіру – жаңа өнім жасау – нәтижені ұсыну. Осы модельде AI оқушы мен мұғалімнің орнын баспайды; ол білім алудың мүмкіндігін кеңейтетін педагогикалық құрал ретінде қарастырылады.

Демек, Ыбырайдан AI дәуіріне дейін өзгергені – оқыту құралдары, ал өзгермегені – білімнің адамды дамытудағы құндылығы. Қазіргі мұғалімнің міндеті – ағартушылық мұраны жаңа технологиялық ортаға механикалық көшіру емес, оның негізгі құндылықтарын заманауи оқушының оқу тәжірибесіне мағыналы түрде бейімдеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Орынбор, 1879.
2. Алтынсарин Ы. Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы. – Орынбор, 1879.
3. Қазақстан тарихы порталы. Ыбырай Алтынсарин: өмірі мен ағартушылық қызметі. – e-history.kz.
4. Гилжанова З.К. Функционалдық сауаттылықты ағылшын тілі пәнінде дамыту үшін заманауи тәсілдер мен цифрлық құралдар. – Әдістемелік материал, 2026.
5. Miao F., Shiohira K., Lao N. AI competency framework for students. – Paris: UNESCO, 2024.
6. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023.
7. Miao F., Cukurova M. AI competency framework for teachers. – Paris: UNESCO, 2024.
8. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. – Strasbourg: Council of Europe, 2020.

Ы. АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

**Даулет Анар Қажығалиқызы
Қайралапова Самал Нуралиновна
«Ақбота бөбекжай» тәрбиешілері
Қостанай облысы, Арқалық қаласы**

Ыбырай Алтынсарин — нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырды. Өз бойындағы қуатын халық мақсаты үшін аямай жұмсаған адал жанды азамат. Қазақ даласында тұңғыш рет орыс үлгісіндегі пәндік білім беретін мектептер ашып, оған орыс алфавиті негізінде оқулықтар жазды, өзі сабақ беріп, жаңа талапқа сай келетін мұғалімдер дайындауға күш салды.

Ыбырай жасаған оқулық ең алдымен, орыстың қала берді Еуропа оқымыстыларының педагогикалық көзқарастары мен оқыту, тәрбиелеу әдіс - тәсілдеріне негізделіп жасалды, бірақ ұстаз оларды талғам-талдаусыз, сол күйінше ала салған жоқ керісінше, оған енетін материалдарды қазақ балаларының түсінік -танымына сәйкес етіп алды, өзі де осы талапқа орай әңгіме, өлеңдер жазып қарастырған хрестоматиясына қосты. Сөйтіп, ұлы ағартушы — ұстаз халқымызды білім бұлағынан сусындатып, өзге мәдениетті

елдердің қатарына қосуға бойындағы бар күш-қуатын, білімін сарқа жұмсады. Бұл бағытта тыңнан жол салып, соған бүкіл саналы өмірін арнады.

Ыбырай ауыл шаруашылық, қолөнер мектептерін ұйымдастырды. Ол қазақ жерінде алғаш қыздар мектебін ашқан.

Талай дана – данышпан, дарабоз тарихи тұлғаларды дүниеге келтірген дархан Қостанай топырағында ұлтымыздың алғаш білім қоңырауын соққан ұстаз Ыбырай Алтынсарин да туған.

Ыбырай (шын аты Ибраһим) Алтынсарин 1841 жылы 20 қазанда Қостанай қаласындағы Затобол ауданында дүниеге келген. Ыбырай үш жасқа келгенде әкесі Алтынсары қайтыс болады. Оны Кенесары шапқыншылығында өлтіріп кетеді. Ыбырайды әкесінің досы Жетібай Өтемісұлы құтқарып қалады. Әкесі қайтыс болғаннан кейін тәлім-тәрбиені атасы Балғожа биден алады. 1846 жылы Балғожа би Орынбордағы Шекара комиссиясы жанынан ашылатын мектепке Ыбырайды жаздырып қояды. 1850 жылы 22-тамызда сол мектепке Ыбырай алғашқы 30 баланың бірі болып қабылданады. Ол уақытын жан-жақты білім алуға ерекше ынтамен кіріседі.

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап патша үкіметі қазақ даласын бағындырудың, билеп-төстеудің тағы бір жаңа әдісін қолдана бастады: қазақ балаларына арнап мектептер ашуға кірісті. Сонымен бұл мектеп 1850 жылы 22 тамыз күні Орынбор қаласында ашылды. Оған қазақтың 30 баласы алынды, солардың бірі 9 жасар Ыбырай болды.

Ыбырайдың нағашылары – елін, жерін жатжерлік басқыншылардан қорғауға белсене қатысқан, әскери «Тархан» атағын қазақта тұңғыш алған асқан батыр, мәмілегер Жәнібек Қошқарұлының ұрпақтары.

1860 жылы Орынбор өлкесінің басқару орыны Орынбор бекінісінен «Торғай қаласы» қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашуға рұқсат алған Ыбырай Алтынсарин Торғай қаласына барады. Ондағы мақсаты мектеп ашу еді. Бірақ жергілікті органдардың жәрдемі жеткіліксіз болып, мектеп ашу ісі ұзаққа созылады.

Ыбырай Алтынсариннің армандаған мектебі 1864 жылы 8 қаңтарда бекіністің барша адамдарымен 200-ден астам сыйлы қазақтардың қатысуымен салтанатты түрде ашылады.

Қыркүйек айларында Торғайға оралып, Орынбор, Қазан, Петербург қалаларынан қажет деген оқулық методикалық т.б. кітаптарды мол әкеліп, жұмыстарына қызу кіріседі.

1879 жылы қыркүйек айының 1-ші жұлдызында Ыбырай Алтынсарин Торғай облысындағы мектептердің инспекторы болып тағайындалады.

1881 жылы қараша айында Бөрте болысында бір кластық орыс-қазақ училищесі ашылады. 1882 жылы Ыбырай Алтынсарин барлық мектептеріне ән-күй сабақтарын енгізеді. Жергілікті, ауқатты ел азаматтарынан ақша жинап, кітапхана ашады. 1883 жылы 15 қарашада Торғай қолөнер мектебін ашты.

1887 жылы 15 қарашада Ыбырай Алтынсарин Ырғыз қыздар училищесін ашады. 1888 жылы 28 қазанда қазақ қыздарына арналған 12 орындық мектеп интернат ашылды. Тамыздың 21-ші жұлдызында Қостанайда 1-ші кластық ер балалар үшін орыс мектебі ашылды.

Ыбырай Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты. Біріншіден, бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, өнегелі ұстаз тәлімгер даярлауға, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Үшіншіден, шығармаларында қазақ халқының XIX ғасырдағы қоғамдық өмірінде болған саяси әлеуметтік мәселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шәкірттерді адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ ұстауға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек өнер-білімде деп

түсінген Алтынсарин өз ойын іске асыруда түрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, өз мақсатын іске асыра білді.

Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланды. Сондықтан көзге көрінер ешқандай пайдасы болмаса да, шәкірттерге амалсыздан татар тілінен ешқандай кемшілігі жоқ ана тілін тастап, татар тілін үйренуге тура келеді. Екінші жағынан, татардың кітап тілі, бұл тілді татарлардан шыққан оқымыстылардың өздері де менсінбегендіктен араб, парсы сөздеріне лық толған; сондықтан қазақтарға түсініксіз.

Жалпы бастауыш оқу құралдары, хрестоматиялар сияқты кітаптар шын білім беретін, пайдалы мәліметтер беретін ғылыми, күрделі оқу құралдарына жол салып беретіндігін, ал мұндай жалпы білім беретін кітаптардың Азия халықтарының ешбірінде жоқ екенін еске алып, біз мұндай жетекші оқу құралдарын жақын жердегі орыс тілінен іздеуге мәжбүр болдық, сондықтан бұл шығарғалы отырған кітабымыз көздеген мақсатына сәйкес болып, орыстың ғылыми және жалпы пайдалы кітаптарына тікелей жол салып беру үшін және сол орыс кітаптарына мағынасы жағынан да, әрпі жағынан да қайшы келмеуін көздеп, осы кітапты орыс әрпімен бастырды.

Жоғарыда айтылған қолайсыздықтарды оқу ведомствосының көптеген білімді қайраткерлері бұрын да көрсетіп келген болатын, сондықтан сол білімді адамдардың ақылын алып, осы хрестоматияны құрастыруға кіріседі.

Бұл кітапты құрастырғанда біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздеді, екіншіден, бұл кітапта келтірілген әңгімелердің қазақтар үшін ұнамды болу жағын көздеді, сондықтан бұл кітапқа енгізген әңгімелерді тергенде көп қиыншылықтарға кездесті, әрбір мақаланы әр жағынан ойлап барып қосу керек болды.

Бұл хрестоматияны екі кітап етіп шығаруды ойлады. Бұл басылып отырған бірінші кітаптағы мақалалар мынадай төрт тарауға бөлінді:

1. Балалар өмірінен алынған әңгімелер, бұлар түрлі орыс хрестоматияларын, көбінесе Паульсонның хрестоматиясынан алынды, мысалдар мен халық әдебиеті, балалардың туғандарына жазған хаттары.

2. Әр түрлі жастағы адамдардың өмірінен алынған әңгімелер.

3. Ең жақсы қазақ ақындарының өлең-жырларынан үзінді.

4. Қазақтың мақал-мәтелдері.

Екінші кітапта қазақтың төл әңгіме, аңыздарынан басқа, табиғат тарихы мен жалпы тарих жөнінен, география, өндірістехникасы жөнінен және кеңсе ісін жүргізу үлгілері жөнінен мақалалар қосты. Б.І. Алтынсарин көптеген өлеңдерді жазған. Өз шығармаларында Отанын, халқын сүйуге, оқып білім алуға шақырды.

Ыбырай қазақ жастарын оқуға шақырумен қатар, адамгершілікке, махаббат-достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүйушілікке шақырды. Адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуды насихаттап, жастарға дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын ол жақсы ұғынды. Сондықтан өзінің оқытушылық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды.

Ыбырай Алтынсарин — нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы. Өз бойындағы қуатын халық мақсаты үшін аямай жұмсаған адал жанды азамат.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. — Алматы, 2004 ж.

2. Оспанұлы С. Алтынсариннің айналасындағы адамдар. Қостанай: «Шапақ», 2006
3. Сарбаева А.М. «Қазақ мәдениетінің ұлы қайраткерлері. Оқу – әдістемелік құрал. Көкшетау: «Келешек 2030», 2011ж
4. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым
5. Ы.Алтынсарин. Елтұтқа.-Астана: Күлтегін, 2001.
6. Ы.Алтынсарин. Қазақ энциклопедиясы.

«XIX» ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ АҒARTУШЫЛЫҚ ФЕНОМЕНІ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНУИ МЕКТЕП РЕФОРМАЛАР

Демисенова С.С.

*тарих пәнінің мұғалімі, педагог-модератор
«Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
Жангелдин ауданы білім бөлімінің*

С.Мауленов атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ-сі

XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның әлеуметтік-мәдени және институционалдық кеңістігінде іргелі трансформациялар орын алды. Отаршылдық-әкімшілік жүйенің күшеюі жағдайында ұлттық заманауи білім берудің негізін қалау және сауатсыздықты жою кезек күттірмейтін өмірлік қажеттілікке айналды. Бұл тарихи миссияны жүзеге асыруда көрнекті ағартушы, этнограф әрі педагог-новатор Ыбырай Алтынсариннің (1841–1889) теориялық және практикалық еңбегі ерекше маңызға ие [1.12-б.].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының орта және кәсіптік білім беру жүйесі терең сапалық реформаларды бастан кешуде. Енгізіліп жатқан «Адал азамат» тұжырымдамасы, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған PISA стандарттары, сондай-ақ пәнаралық STEAM тәсілі XIX ғасырда Ы. Алтынсарин негізін қалаған дидактикалық ұстанымдармен фундаменталды түрде үндеседі [3.45-б.]. Осы орайда, Алтынсариннің ағартушылық мұрасын тарихи-салыстырмалы векторда қайта зерделеп, оның заманауи мектеп практикасымен сабақтастық механизмдерін айқындау жоғары ғылыми-теориялық және практико-методологиялық мәнге ие.

Осы зерттеудің мақсаты: Ы. Алтынсариннің педагогикалық тұжырымдамаларын тарихи-институционалдық тұрғыдан саралай отырып, олардың қазіргі отандық білім беру үдерісіндегі концептуалды сабақтастығын негіздеу.

Тарихнамалық серпін көрсеткендей, Ы. Алтынсариннің оқыту жүйесі еуропалық классикалық педагогиканың (К.Д. Ушинский, Я.А. Коменский) прогрессивті принциптері мен қазақ қоғамының дәстүрлі тұрмыс-тіршілігін шебер интеграциялау негізінде қалыптасты [5. 118-б.]. Автордың педагогикалық концепциясын үш негізгі институционалдық тірекке бөліп қарастыруға болады:

1. Зайырлылық пен ғылыми-ағартушылық білімнің басымдығы: Ы. Алтынсарин оқытуды конфессиялық схоластикалық тар шеңберден шығарып, жаратылыстану-ғылыми негізге ауыстырды [6. 89-б.]. Ол математика, география, физика, тарих пәндерін енгізе отырып, оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруды көздеді. Оның тікелей бастамасымен ашылған Торғай, Ырғыз, Қостанай мектептері мен тұңғыш қыздар училищелері аймақтағы зайырлы білім берудің алғашқы форпосттары болды.

2. Оқыту мен моральдық-этикалық тәрбиенің дидактикалық тұтастығы: Ағартушы ұсынған «Қазақ хрестоматиясы» (1879) мен «Мектептерге арналған бастауыш құрал» еңбектері тек оқу пәні емес, оқушылардың адамгершілік, адалдық және отаншылдық қасиеттерін шыңдайтын кешенді құрал ролін атқарды [2. 48-б.]. Алтынсарин дидактикасы

тәрбие мен білімді бөлек қарастырмай, бір-бірін толықтыратын ажырамас құрылым ретінде айқындады.

3. Контекстік оқыту және еңбекке баулу моделі: Б. Алтынсарин қазақ даласында алғаш рет кәсіптік-техникалық білім берудің негізін қалап, қолөнер мен ауылшаруашылық училищелерін ұйымдастырды [7. 204-б.]. Оның пайымдауынша, академиялық білім абстрактілі теория түрінде қалмай, білім алушының әлеуметтік-экономикалық ортада өзін-өзі жүзеге асыруына және практикалық дағдыларды меңгеруіне қызмет етуі тиіс.

Тарихи-параллельдік талдау Б. Алтынсариннің XIX ғасырдағы инновациялық идеялары мен XXI ғасырдағы отандық білім беру стандарттарының арасындағы тікелей сабақтастықты көрсетеді.

1-кесте. Б. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен заманауи білім беру модельдерінің салыстырмалы сабақтастық кестесі:

XIX ғ.: Б. Алтынсариннің концептуалды бағыттары	XXI ғ.: Қазақстанның білім беру жүйесіндегі көрінісі	Практикалық жүзеге асыру механизмдері мен технологиялар
Зайырлы және ғылыми оқыту: Схоластикаға қарсы тұру, жаратылыстану пәндерін енгізу	Конституциялық зайырлылық және STEM/STEAM бағыты: Ғылыми сауаттылықты, инженерлік ойлауды дамыту.	Заманауи зертханалар, робототехника, физика-химия пәндерін пәнаралық интеграция арқылы оқыту.
Ана тілінде білім беру: «Қазақ хрестоматиясы» арқылы мәтіндік және коммуникативтік база құру	Тілдік дағдыларды дамыту (4 дағды): Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым арқылы оқу сауаттылығын артыру.	Сабақта сыни ойлауды дамыту, PISA критерийлері бойынша мәтінді талдау және интерпретациялау.
Қолданбалы оқыту мен кәсіптік бағдар: Қолөнер мен ауылшаруашылық мектептерін құру	Дуалды оқыту жүйесі мен Жобалық оқыту (Project-Based Learning): Оқушыны кәсіпке баулу.	«Дизайн және технология» сабақтары, колледждердегі өндірістік практика, мектептегі STEAM жобалар.
Педагогтің кәсіби этикасы мен беделі: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат...» ұстанымы	«Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңы: Мұғалімнің құқықтық әрі моральдық статус беріктігі	Педагогтардың үздіксіз біліктілігін арттыру, рефлексивті оқыту және фасилитация тәсілдері.
Адамгершілік-этикалық тәрбие: Білім беру үдерісін құндылықтық компонентпен байыту.	«Біртұтас тәрбие» / «Адал азамат» тұжырымдамасы: Отаншылдық пен еңбекқорлықты сіңіру.	Пәндік сабақтар мен сыныптан тыс шараларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды интеграциялау.

1. Ана тілін оқыту методологиясы және мәтіндік сауаттылық: Б. Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясында» оқушының жас ерекшелігіне лайықталған бейнелі дидактиканы қолданды. Қазіргі жаңартылған білім мазмұнындағы «Төрт тілдік дағды» (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) мен мәтіндік критицизм идеясы — Алтынсарин салған төл оқулықтану дәстүрінің сабақтас жалғасы [4. 112-б.].

2. Практикалық бағыттылық, STEAM және PISA: Алтынсарин ашқан қолөнер және ауылшаруашылық училищелері — бүгінгі білім берудегі PISA (теорияны өмірде қолдану) талаптарының және STEAM интеграциясының тарихи бастауы болып табылады.

3.Педагог тұлғасының концептуалды мәртебесі: Ағартушының «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат...» деген тұжырымы қазіргі «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының моральдық-этикалық және идеялық платформасын құрайды [8. 67-б.].

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасына жүргізілген тарихи-педагогикалық, институционалдық және салыстырмалы-дидактикалық талдаулар нәтижесінде мынадай іргелі ғылыми тұжырымдар жасалды:

Тарихи-институционалдық маңызы: Ыбырай Алтынсарин — XIX ғасырдағы отаршылдық-әкімшілік жүйенің күрделі геосаяси жағдайына қарамастан, қазақ даласындағы зайырлы, ғылыми-жаратылыстану бағытындағы білім берудің, отандық оқулықтану мектебінің (дидактикалық хрестоматиялар) және кәсіптік-техникалық (ауылшаруашылық, қолөнер) оқыту жүйесінің іргетасын қалаушы институционалдық тұлға.

Педагогикалық синтез: Ағартушының дидактикалық жүйесі ұлттық этнопедагогикалық құндылықтар мен еуропалық классикалық педагогиканың (К.Д. Ушинский, Я.А. Коменский) прогрессивті принциптерінің органикалық синтезінен тұрады. Ол оқытуды абстрактілі теориядан арылтып, баланың табиғи дамуымен және өмірлік қажеттіліктерімен тығыз байланыстырды.

Заманауи парадигмалармен сабақтастығы: Ғылыми-жаратылыстану мен STEAM: Алтынсарин ұсынған пәндік оқыту мен қолданбалы мектептер моделі бүгінгі Қазақстанның білім беру жүйесіндегі STEAM тәсілі мен оқушылардың PISA стандарттары аясындағы функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тарихи бастауы болып табылады. Құндылықтар интеграциясы: Оның білім мен тәрбиені ажырамас тұтастықта қарастыру принципі қазіргі «Біртұтас тәрбие» және «Адал азамат» концепциясының идеялық-методологиялық платформасын құрайды. Педагог статусы: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат...» деген концептуалды ұстанымы заманауи «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының кәсіби-этикалық фундаменталды негізі қызметін атқарады.

Қорытындылай келе Ы. Алтынсариннің білімді практикамен ұштастыру, ана тілін оқытудың тиімді методологиясын енгізу, еңбекке баулу және моральдық-этикалық тәрбие беру идеялары ХХІ ғасырдағы Қазақстанның орта және орта арнаулы білім беру реформаларының концептуалды сабақтастығын қамтамасыз ететін басты тарихи-методологиялық тірек болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Өлеңдері мен әңгімелері, хаттары. – Алматы: Жазушы, 1975. – 216 б.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары / Ред. б. ағартушылық мұрасы. – Алматы: Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасы, 1957. – 384 б.
3. Аманжолова Д.А. XIX ғасырдағы Қазақстандағы ағартушылық қозғалыс және ұлттық мектептер тарихы. – Астана: Фолиант, 2018. – 240 б.
4. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Отандық педагогика тарихының мәселелері: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 310 б.
5. Дәркембаева Р.С. Қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасы және заманауи мектеп. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2015. – 180 б.
6. Қозыбаев М.Қ. Тарих зердесі (History): 2 томдық. – Алматы: Ғылым, 2001. – Т. 1. – 440 б.
7. Сыздықова Г.Ж. Ыбырай Алтынсарин дидактикасы және заманауи педагогикалық технологиялар сабақтастығы // Педагогика және психология. – 2021. – №3 (48). – Б. 64-71.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ Н. КУЛЬЖАНОВОЙ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Елисеева Н.В.

педагог-модератор

преподаватель специальных дисциплин

Костанайский высший педагогический колледж

г. Костанай

Современное дошкольное образование рассматривает ребёнка не как пассивный объект педагогического воздействия, а как развивающуюся личность, обладающую индивидуальными интересами, потребностями, способностями и собственным опытом. В действующей Типовой учебной программе дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан целью определено целостное развитие и раскрытие потенциала каждого ребёнка с учётом его интересов, особенностей и потребностей. Среди задач программы названы развитие коммуникативных, познавательных, творческих, исследовательских и социально-эмоциональных навыков, создание развивающей предметно-пространственной среды, использование игры и различных видов детской деятельности, а также приобщение детей к национальным и семейным ценностям. Возникает закономерный вопрос: насколько современные подходы являются исключительно продуктом педагогики XXI века? Обращение к отечественному педагогическому наследию показывает, что многие из них имеют глубокие исторические предпосылки. [3]

Особое место в истории казахстанской дошкольной педагогики занимает Нэзипа Кульжанова (1887–1934). Её труд «Мектептен бұрынғы тәрбие», опубликованный в 1923 году, был посвящён вопросам воспитания детей дошкольного возраста. [1, с. 112] В 1927 году вышел труд «Ана мен бала тәрбиесі». Исследовательские материалы характеризуют эти работы как значимый вклад в развитие отечественной педагогической мысли о воспитании ребёнка.

Актуальность исследования заключается не только в необходимости сохранить память о выдающемся педагоге, но и в возможности переосмыслить её идеи применительно к современным образовательным задачам. [2, с. 128]

Цель исследования: выявить педагогические идеи Н. Кульжановой, сохраняющие методическую значимость в условиях современного дошкольного образования, и определить способы их практической актуализации.

Задачи исследования:

1. Проанализировать труды Н. Кульжановой («Мектептен бұрынғы тәрбие», 1923; «Ана мен бала тәрбиесі», 1927) как ресурс для преодоления выявленных проблем.;
2. Выявить содержательные связи между её педагогическими идеями и современными требованиями к дошкольному образованию;
3. Разработать практические пути решения проблемы формализации детской деятельности на основе мыслей Н. Кульжановой.;
4. Апробировать модель использования наследия Н. Кульжановой в профессиональной подготовке будущих воспитателей.

Методы исследования: анализ педагогической литературы и историко-педагогических источников, сравнительный анализ, обобщение, систематизация и педагогическое моделирование.

Ребёнок как центр педагогического внимания

Для решения поставленных задач применялись теоретический анализ историко-педагогических источников и нормативных документов РК (ГОСО, Типовая программа), метод выявления педагогических противоречий, сравнительный анализ, обобщение и педагогическое моделирование.

Одной из принципиально важных особенностей педагогических взглядов Н. Кульжановой является внимание к самому ребёнку, его возрастным и психологическим особенностям.

В труде «Мектептен бұрынғы тәрбие» значительное место отводится характеристике ребёнка дошкольного возраста, его естественной активности, стремлению познавать окружающий мир, двигаться, говорить, наблюдать и действовать. Исследования содержания данного труда отмечают, что Кульжанова рассматривала особенности детей примерно от трёх до семи лет и связывала воспитание с закономерностями их развития.

Это позволяет выделить важный методологический принцип её педагогики: не приспособливать ребёнка к заранее заданной педагогической схеме, а выстраивать воспитание с учётом природы и возможностей ребёнка.

Данная позиция непосредственно соотносится с современным принципом индивидуализации дошкольного образования. Современная Типовая программа Республики Казахстан предусматривает поддержку индивидуальности и субъектности ребёнка, учёт его возрастных особенностей, интересов и потребностей. Таким образом, между педагогической мыслью начала XX века и современными нормативными ориентирами прослеживается содержательная преемственность.

Игра как естественная образовательная деятельность ребёнка

Особого внимания заслуживает отношение Н. Кульжановой к игре. Для дошкольника игра является не просто способом развлечения, а естественным способом познания и освоения окружающей действительности. В материалах, посвящённых её труду, подчёркивается значение игры для развития речи, мышления, воображения, самостоятельности и социальных навыков ребёнка.

В этом заключается одна из наиболее очевидных точек соприкосновения с современным дошкольным образованием Казахстана.

Действующая Типовая учебная программа предусматривает реализацию образовательного содержания через игру и различные виды детской деятельности - игровую, двигательную, познавательную, творческую, исследовательскую, трудовую и самостоятельную. В контексте программы «Адал азамат» это реализуется через деятельностное освоение культуры: – казахские народные и подвижные игры; – устное народное творчество, сказки и детскую литературу; – знакомство с предметами быта, ремёслами и семейными традициями; – детско-родительские исследовательские проекты о родном крае.

Следовательно, игровая деятельность в современной дошкольной педагогике может рассматриваться не как дополнение к образовательному процессу, а как один из его ведущих механизмов.

Однако важен ещё один аспект: педагог не должен превращать игру в скрытое традиционное занятие, где ребёнок лишь выполняет инструкции взрослого.

Из идей Кульжановой можно вывести другую педагогическую установку: не «обучать ребёнка через игру любой ценой», а создавать условия, в которых игра становится пространством самостоятельного познания. Именно эта позиция позволяет избежать формализации игровой деятельности.

Развивающая среда как условие самостоятельности ребёнка. Следующее направление, которое можно актуализировать через наследие Н. Кульжановой, - организация окружающей среды.

Ребёнок развивается не только благодаря непосредственным указаниям взрослого. Его развитие происходит в постоянном взаимодействии с предметами, людьми, природой и культурным окружением.

Современный стандарт дошкольного образования Республики Казахстан предусматривает создание образовательной среды, ориентированной на индивидуальность и субъектность ребёнка. Отсюда возникает важный практический вывод: развивающая среда должна не просто содержать большое количество игрушек и материалов. Она

должна побуждать ребёнка действовать самостоятельно. Например, в группе могут быть предусмотрены: зона сюжетно-ролевой игры; пространство конструирования; мини-лаборатория для простых опытов; книжный уголок; театральная зона; зона творчества; уголок природы; пространство национальной культуры; материалы для самостоятельного выбора деятельности. Таким образом, современная развивающая среда становится своеобразным «третьим педагогом», создающим условия для инициативы ребёнка. [4]

Национальные ценности как часть повседневной жизни ребёнка

Особое значение для современной Казахстанской педагогики имеет вопрос национально-ценностного воспитания. Наследие Н. Кульжановой позволяет рассматривать национальное воспитание не как отдельное мероприятие или эпизодическое знакомство с традициями, а как естественную составляющую жизни ребёнка. Современная Типовая программа прямо предусматривает приобщение детей к национальным и семейным ценностям, культуре, традициям и социокультурным нормам. В практической работе это может реализовываться через: национальные игры; произведения устного народного творчества; казахские сказки и детскую литературу; знакомство с национальными предметами быта; музыкальный и художественный фольклор; семейные традиции; народные праздники; трудовые традиции; проекты о родном крае. При этом принципиально важно, чтобы ребёнок не просто запоминал информацию о национальной культуре, а получал возможность действовать, играть, творить, задавать вопросы и эмоционально переживать полученный опыт. Именно деятельностный характер национального воспитания делает его педагогически значимым. [5]

Педагог как личностный пример

Ещё одна идея, имеющая непосредственное значение для современного педагога, - роль личности взрослого в воспитании ребёнка. В материалах, анализирующих педагогическое наследие Н. Кульжановой, подчёркивается значение личности воспитателя и его отношения к ребёнку. Среди качеств педагога выделяются доброжелательность, спокойствие, честность, мягкость и последовательность. Сегодня это положение можно сформулировать следующим образом: ребёнок воспринимает не только то, чему его учит педагог, но и то, как педагог общается, реагирует, решает конфликтные ситуации и относится к другим людям. Поэтому профессиональная компетентность воспитателя включает не только владение методиками, но и способность создавать психологически благоприятную образовательную среду. Для подготовки будущих воспитателей это особенно важно. Студент должен понимать, что профессиональная позиция педагога проявляется в повседневных действиях: в речи, интонации, отношении к детской инициативе, способах разрешения конфликтов и организации совместной деятельности.

От педагогического наследия к современной практике

На основании проведённого анализа предлагается следующая модель педагогической преемственности.

Таблица 1 – Модель актуализации педагогических идей Н. Кульжановой

Идея Н. Кульжановой	Современная педагогическая интерпретация	Практическое решение
Учёт природы и особенностей ребёнка	Индивидуализация образовательного процесса	Дифференциация заданий, свободный выбор деятельности
Игра как значимая деятельность ребёнка	Игровая модель образовательного процесса	Сюжетно-ролевые, дидактические, театрализованные игры
Активность ребёнка	Субъектная позиция	Исследование,

	дошкольника	экспериментирование, самостоятельный выбор
Значение окружающей среды	Развивающая предметно-пространственная среда	Центры активности, доступные материалы
Национальное содержание воспитания	Национальные и семейные ценности	Национальные игры, фольклор, традиции, проекты
Значение взрослого	Личностно-ориентированная позиция педагога	Педагогический пример, диалог, поддержка инициативы
Связь воспитания с семьёй	Партнёрство семьи и дошкольной организации	Семейные проекты, консультации, совместные мероприятия

Предлагаемая модель показывает, что историческое педагогическое наследие может быть переведено на язык современных педагогических технологий без механического копирования методов прошлого.

Практическое применение в подготовке будущего воспитателя

Особую методическую ценность данная проблема приобретает в системе подготовки студентов специальности «Дошкольное воспитание и обучение».

Предлагается использовать на занятиях модель «Историческая идея — педагогическая проблема — современное решение».

Шаг 1. Студент знакомится с педагогической идеей Н. Кульжановой.

Шаг 2. Определяет, какую современную педагогическую проблему она помогает осмыслить.

Шаг 3. Сопоставляет её с требованиями современного дошкольного образования.

Шаг 4. Разрабатывает конкретный педагогический продукт: игру, мини-проект, фрагмент образовательной деятельности, вариант развивающей среды или форму работы с родителями.

Шаг 5. Обосновывает, каким образом разработанный продукт отражает принцип педагогической преемственности.

Например, изучив идею Кульжановой о значении игры, студент может разработать национальную сюжетно-ролевую игру, в которой ребёнок не только знакомится с элементами культуры, но и учится взаимодействовать, распределять роли, договариваться и самостоятельно принимать решения. Таким образом, изучение истории педагогики перестаёт быть исключительно теоретическим компонентом подготовки специалиста и превращается в инструмент профессионального проектирования. [6]

Проведённый анализ позволяет сделать вывод о том, что педагогическое наследие Н. Кульжановой обладает значительным потенциалом для современного дошкольного образования. Наиболее значимыми являются идеи: учёта возрастных и индивидуальных особенностей ребёнка; признания активности ребёнка необходимым условием его развития; использования игры как естественной формы познания; создания развивающей среды воспитания через национальные и семейные ценности; значимости личности педагога; взаимодействия семьи и образовательной организации. Их актуальность подтверждается тем, что современные нормативные документы Казахстана также ориентируют дошкольное образование на целостное развитие ребёнка, поддержку его индивидуальности и субъектности, использование игры и различных видов деятельности, создание развивающей среды, развитие социально-эмоциональных и исследовательских навыков, а также приобщение к национальным и семейным ценностям. При этом преемственность не означает буквального переноса педагогических методов прошлого в современную образовательную практику. Её сущность заключается в сохранении педагогически ценных идей и их переосмыслении в соответствии с современными условиями. В этом контексте наследие Н. Кульжановой может рассматриваться не только как историческое достояние, но и как ресурс

профессионального развития современного воспитателя [7]. Особую перспективу представляет использование её наследия в подготовке будущих педагогов: анализ исторических источников, сопоставление педагогических идей с современными нормативными требованиями и разработка собственных методических решений позволяют формировать у студентов исследовательское и профессиональное мышление.

Таким образом, обращение к педагогическим идеям Н. Кульжановой позволяет выстроить содержательную связь «педагогическое наследие — современные ценности — профессиональная практика» и тем самым обеспечить реальную преемственность отечественной педагогической мысли

Список литературы:

1. Кульжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор: Мемлекеттік баспахана, 1923. – 112 б.
2. Кульжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда: Қазақстан мемлекеттік баспасы, 1927. – 128 б.
3. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования: приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (дата обращения: 15.09.2026).
4. Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения: приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 августа 2016 года № 499 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014235> (дата обращения: 15.09.2026).
5. Уахитова А.А., Қолдасбаева Е.Д. Нәзіпа Құлжанова – Ыбырайдың жолын жалғастырушы педагог // Инновации, знания, опыт – векторы образовательных треков: материалы международной научно-практической конференции. – Костанай, 2023. – С. 45–48.
6. Н. Құлжанованың мектепке дейінгі тәрбиедегі құндылықтарының қазіргі таңдағы өзектілігі // Материалы научно-практических исследований по вопросам дошкольного воспитания. – Павлодар, 2022. – С. 12–15.
7. Нәзіпа Құлжанова – мектепке дейінгі педагогиканың негізін салушы ғалым, көрнекті ағартушы, қоғам қайраткері // Ұстаз әлемі. – 2021. – № 4. – С. 8–11.

ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА К ЦИФРОВОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ: «АГРОНОМИЧЕСКИЙ СИМУЛЯТОР» В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Ерина Мария Васильевна

*педагог-модератор, преподаватель специальных дисциплин
КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права»
Управления образования акимата Костанайской области*

Цифровизация меняет инструменты обучения, однако основная задача профессионального образования остаётся прежней: обучающийся должен не только усваивать сведения, но и уметь применять знания, самостоятельно принимать решения и

отвечать за их результат. Поэтому педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина важно рассматривать не только в историческом контексте, но и как источник идей, способных получить современное практическое воплощение.

Для данной работы особое значение имеет практическая направленность деятельности Алтынсарина. Исторические материалы свидетельствуют, что просветитель уделял большое внимание трудовому и профессиональному обучению и подготовке специалистов, необходимых для развития края [1, 3]. Особенно значим для темы исследования факт, что Алтынсарин много сил направлял на открытие ремесленных и сельскохозяйственных училищ, а своё состояние завещал на строительство сельскохозяйственного училища в Костанае [1]. Это позволяет провести прямую связь между его педагогическими идеями и современной подготовкой будущих агрономов Костанайской области.

Цель работы — показать, как педагогические идеи Ыбырая Алтынсарина могут быть реализованы в современном профессиональном образовании на примере авторского цифрового образовательного продукта «Агрономический симулятор». Для достижения цели необходимо раскрыть связь наследия просветителя с практико-ориентированным обучением, представить механизм моделирования профессиональной деятельности агронома, а также показать возможности дифференциации, самостоятельной работы и объективного оценивания.

Источники о деятельности Алтынсарина подтверждают, что его работа не ограничивалась обучением грамоте. Он создавал учебные заведения, заботился об обеспечении школ пособиями и книгами, организовывал подготовку учителей и уделял значительное внимание профессиональному образованию [1] [3]. Особенно важно, что просветитель связывал обучение с потребностями края: содействовал развитию ремесленного и сельскохозяйственного образования и подготовке специалистов из местного населения [1].

В XXI веке эта педагогическая логика может развиваться с помощью цифровых средств. Однако сама по себе электронная форма ещё не делает обучение практико-ориентированным. Ценность цифрового инструмента проявляется тогда, когда он организует активную и осмысленную деятельность обучающегося. Этот подход положен в основу разработанного симулятора.

Студент получает не готовый алгоритм с ответами, а производственную ситуацию: культуру, площадь поля, предшественник, планируемую урожайность, обеспеченность почвы элементами питания, показатели качества семян и фитосанитарные данные. На основе этих сведений он последовательно принимает профессиональные решения. Обучающийся рассчитывает потребность в N , P_2O_5 и K_2O , норму высева и количество посевного материала, анализирует сорняки, вредителей и болезни, сопоставляет показатели с рекомендуемыми экономическими порогами вредоносности, подбирает средства защиты растений и машинно-тракторные агрегаты, определяет производительность, продолжительность работ и расход ГСМ.

Затем студент формирует технологическую карту: определяет необходимые операции, устанавливает сроки их проведения, подбирает технику и принимает технологические решения. Экономический блок автоматически обобщает затраты и позволяет оценить последствия выбранной технологии. В результате единая цифровая среда объединяет знания из разных тем и воспроизводит логику профессиональной деятельности агронома: анализ — расчёт — выбор — обоснование — результат.

Преимственность педагогических идей

Педагогическая идея	Реализация в симуляторе	Результат
Практическая направленность	Производственные агрономические ситуации	Применение теории на практике

Связь обучения с трудом	Разработка технологической карты	Понимание производственного процесса
Самостоятельность	Расчёты, выборы и обоснования студента	Развитие профессионального мышления
Доступность	Основной и поддерживающий маршруты	Посильная педагогическая поддержка
Полезность знаний	Семена, питание, СЗР, МТА, ГСМ, экономика	Формирование прикладных умений
Контроль результата	Автоматизированная проверка	Оперативная обратная связь

Сопоставление показывает, что обращение к наследию Алтынсарина не сводится к формальному упоминанию его имени. Преемственность проявляется в самой организации учебной деятельности: знания должны быть доступными, практически значимыми и служить основой самостоятельного действия. Современный цифровой инструмент не воспроизводит формы обучения XIX века, а развивает сущность этих педагогических идей в условиях технического и профессионального образования.

Особое значение имеет региональный контекст. Жизнь и педагогическая деятельность Ыбырая Алтынсарина непосредственно связаны с Костанайским краем. Исторические материалы подтверждают его внимание к развитию профессионального и сельскохозяйственного образования и указывают, что своё состояние он завещал на строительство сельскохозяйственного училища в Костане [1]. «Агрономический симулятор» создан для подготовки студентов агрономического профиля и ориентирован на производственные условия Костанайской области. Поэтому связь педагогического наследия с современной разработкой имеет не только методический, но и регионально-профессиональный характер.

Профессиональная направленность и вариативность заданий

В учебном процессе отдельные профессиональные действия нередко рассматриваются раздельно: расчёт нормы посева, питание растений, защита культур, подбор техники, экономические показатели. В реальном производстве агроному необходимо объединять эти знания при принятии технологических решений. Поэтому в симуляторе они представлены как элементы единой производственной ситуации.

Банк заданий содержит 600 вариантов: 300 основных и 300 соответствующих им заданий поддерживающего маршрута. В его основе — 50 производственных сценариев. Условия различаются культурой, площадью, планируемой урожайностью, агрохимическими показателями почвы, качеством семян, фитосанитарной обстановкой, особенностями уборки, техническим обеспечением и транспортными параметрами. Такая вариативность не позволяет свести работу к запоминанию одного образца и побуждает анализировать конкретные исходные данные.

Справочная часть включает сведения о культурах, сорняках, вредителях, болезнях, удобрениях, средствах защиты растений, технике, технологических операциях, сроках и рекомендуемых экономических порогах вредоносности. При этом она не предлагает готового решения. Студент самостоятельно находит необходимую информацию, сопоставляет её с условиями задания и делает профессиональный выбор. Такой формат способствует развитию навыков самостоятельной работы; внимание Алтынсарина к школьным библиотекам также свидетельствует о значении доступных источников знаний в его просветительской деятельности [1].

Дифференциация и доступность

В цифровом продукте предусмотрены два образовательных маршрута. Основной предполагает расширенные списки вариантов, самостоятельный анализ и полный комплекс расчётов. Поддерживающий сохраняет ту же профессиональную тему, но

сокращает число вариантов выбора, содержит дополнительные ориентиры и снижает сложность отдельных действий. Таким образом, студент выполняет общую профессиональную задачу, получая необходимый ему объём педагогической поддержки.

Такое решение соответствует современным направлениям развития образования Казахстана. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования на 2023–2029 годы закрепляет принципы равного доступа к качественному образованию, учёта индивидуальных особенностей и ориентации образовательного процесса на потребности обучающегося [2]. В сфере технического и профессионального образования документ также подчёркивает необходимость подготовки кадров с учётом запросов рынка труда [2].

Следовательно, доступность здесь понимается не как механическое упрощение содержания, а как создание разных путей к достижению общего профессионального результата.

Самостоятельность и объективное оценивание

В основу системы оценивания заложен принцип: автоматически предоставленные исходные и технические данные сами по себе баллов не приносят. Оцениваются только выполненные студентом выборы, решения, расчёты и обоснования. Например, площадь поля или справочная характеристика машины служат исходной информацией; результат оценивается тогда, когда обучающийся правильно использует эти данные при решении задачи.

Оценивание ведётся по 100-балльной шкале. В основном маршруте учитываются агрономические решения, технологическая карта и подбор МТА, самостоятельные расчёты, обоснование и экономическая составляющая. Поддерживающий маршрут также оценивается по 100-балльной шкале, но структура заданий адаптирована к уровню необходимой поддержки. Предусмотрены учебный и контрольный режимы: первый допускает повторные попытки и работу над ошибками, второй ограничивает их количество.

Автоматизированная проверка не заменяет преподавателя. Она обеспечивает оперативную обратную связь и сокращает объём однотипной проверки. За педагогом сохраняются объяснение сложных вопросов, разбор причин ошибок, анализ нестандартных решений и организация профессиональной рефлексии.

Методика применения в учебном процессе

Работа с симулятором строится поэтапно. Сначала преподаватель определяет учебную цель и сообщает код задания. После загрузки производственной ситуации студент знакомится с исходными данными и выделяет факторы, влияющие на технологическое решение. Затем выполняет агрономические расчёты и фитосанитарный анализ, после чего переходит к технологической карте: определяет необходимые операции, выбирает МТА, рассчитывает производительность, продолжительность работ и ресурсные показатели. Завершается выполнение анализом полученного результата и автоматизированной оценкой.

Такая последовательность позволяет применять цифровой продукт на разных этапах обучения. При освоении темы он используется как тренажёр с возможностью повторных попыток, после изучения алгоритма — как средство самостоятельной практической работы. В контрольном режиме система помогает проверить сформированность умений: количество попыток ограничивается, а результат выполнения фиксируется.

Важной частью методики остаётся последующее обсуждение. Автоматический балл отражает уровень выполнения, однако профессиональное обучение не должно завершаться числовой оценкой. Преподаватель может предложить студенту объяснить выбор удобрения, средства защиты или агрегата, назвать возможные альтернативы и определить, как изменение исходных условий повлияло бы на технологию. В этом случае цифровая проверка становится основой для профессиональной аргументации и рефлексии.

Симулятор позволяет сочетать индивидуальную и общегрупповую работу. Студенты могут получать разные исходные ситуации по одной теме, а затем сравнивать полученные решения. Это снижает возможность механического копирования и одновременно создаёт материал для обсуждения: даже при одной культуре технология может различаться в зависимости от площади, обеспеченности почвы элементами питания, качества семян, фитосанитарной обстановки и технического оснащения.

Таким образом, разработка не сводится к электронному тестированию. Она включается в методическую систему занятия и поддерживает полный цикл учебной деятельности: постановку профессиональной задачи, поиск информации, расчёт, принятие решения, контроль, объяснение результата и работу над ошибками.

Практическая значимость и новизна

Разработку можно использовать на занятиях специальных дисциплин, при выполнении практических работ, самостоятельной подготовке и контроле сформированных умений. Веб-формат обеспечивает доступ с компьютера и мобильного устройства. Ориентация заданий на аграрное производство Костанайской области усиливает их профессиональную значимость для студентов.

Новизна состоит в объединении в одной цифровой среде полного цикла решения агрономической производственной ситуации: от анализа исходных данных, расчёта питания и посевного материала, фитосанитарной оценки и выбора СЗР до подбора МТА, разработки технологической карты, расчёта производительности, времени, ресурсов и экономического обобщения. В продукте сочетаются вариативный банк заданий, основной и поддерживающий маршруты, справочная система и автоматизированное оценивание.

Таким образом, цифровизация выступает не самоцелью, а средством организации самостоятельной профессиональной деятельности студента.

Педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина сохраняет актуальность не потому, что современное образование должно воспроизводить формы XIX века, а потому, что заложенные им идеи могут развиваться с использованием новых средств. Исторические источники подтверждают его внимание к светскому и профессиональному образованию, обеспечению школ книгами и пособиями, а также подготовке специалистов, необходимых обществу [1, 3].

В разработанном симуляторе эти идеи получают современное практическое продолжение. Студент выступает активным участником учебного процесса: анализирует производственную ситуацию, обращается к справочным сведениям, выполняет расчёты, принимает решения, составляет технологическую карту и получает обратную связь. Основной и поддерживающий маршруты обеспечивают разный объём помощи при сохранении общей профессиональной цели.

Связь цифрового продукта с наследием Алтынсарина заключается не в формальном обращении к исторической личности, а в педагогической логике разработки: образование должно быть доступным, практически значимым, развивать самостоятельность и готовить человека к созидательной профессиональной деятельности. В этом смысле «Агрономический симулятор» представляет собой современный инструмент подготовки будущих специалистов аграрного профиля.

Список литературы:

1. Ибрай Алтынсарин // Qazaqstan Tarihy: исторический портал. — Электронный ресурс. — URL: <https://e-history.kz/ru/prominent-figures/show/12626> (дата обращения: 10.09.2026).
2. Об утверждении Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249 (с изменениями по состоянию на 12.08.2026) // Информационно-правовая система

«Әділет». — Электронный ресурс. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249> (дата обращения: 10.09.2026).

3. Первые школы Казахстана // Qazaqstan Tarihy: исторический портал. — Электронный ресурс. — URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/6275> (дата обращения: 10.09.2026).

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ ВЕЛИКОГО ЫБРАЯ

Жансугурова А.Б.

*руководитель второй квалификационной категории,
преподаватель русского языка и литературы
Аулиекольского сельскохозяйственного колледжа,*

Жусупова Л.И.

*педагог-модератор, преподаватель немецкого и казахского языков
Аулиекольского сельскохозяйственного колледжа,*

Ыбрай Алтынсарин – выдающийся просветитель, общественный деятель, педагог-новатор, учёный-этнограф, поэт и прозаик, один из основоположников казахской письменной литературы и литературного языка, создатель казахского алфавита на основе русской графики. Ы. Алтынсарин был пламенным борцом за прогрессивное развитие казахского народа. Он заложил основы общего и профессионального образования в крае, открыв начальные школы, ремесленные и женские училища. Выдающаяся историческая заслуга Алтынсарина заключается в том, что по его инициативе при самом непосредственном его участии была создана в Казахстане сеть народных светских школ. Также он научно разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, писал учебные и методические пособия. Образование он рассматривал не как самоцель, а как средство и как оружие, необходимое для молодежи в активной борьбе за преобразование социальной среды. Образовательные задачи Алтынсарин связывает с потребностями жизни, с потребностями народных масс. Он считает, что школа должна давать реальные знания, которые бы обеспечивали достижения цели умственного развития и нравственного усовершенствования личности обучаемого. Алтынсарин, охваченный высоким стремлением принести как можно больше пользы родному народу, мечтал заниматься педагогической работой, в которой видел свое призвание. После долгих хлопот и трудностей ему удалось в 1860 году покинуть Оренбург и перевестись в г. Тургай, но и здесь местные царские власти долго не давали возможности Ыбраю Алтынсарину посвятить себя любимому учительскому делу, определяя его то помощником судьи, то судьей, помощником начальника, и. о. начальника уезда. Алтынсарин работал в Тургайском уездном управлении делопроизводителем, исполнял обязанности старшего помощника уездного начальника, временно – уездного судьи. Несмотря на то что везде высоко ценили его знания, острый ум и наблюдательность, чиновничья работа тяготила, ведь Ыбрай мечтал учить детей. И вот наконец в 1860 году Тургайское областное управление образования поручило ему организовать начальную школу для казахских детей в Оренбургском укреплении (г. Тургай). В этой школе, которую Ыбрай торжественно открыл в январе 1864 года, ему предстояло работать учителем русского языка. Так началась просветительская деятельность Алтынсарина. Только в 1865 году удалось, наконец, перейти на педагогическую работу. В 1869 году талантливого учителя назначили инспектором школ Тургайской области. В этой должности он проработал до конца своей жизни. В дальнейшем, почти 20 лет, он занимал руководящие должности в системе народного просвещения. На посту инспектора по народному образованию в Тургайском уезде он проявил себя выдающимся организатором,

талантливым педагогом, известным писателем-просветителем и крупным общественным деятелем. «Школы — это главные пружины образования киргизов, казахов,— писал Ыбрай Алтынсарин,— ... на них, и в особенности на них надежда, в них же и будущее киргизского (казахского) народа». Поборник просветительства, Алтынсарин является основоположником русско-казахских школ, первых народных школ в крае. Система школьного образования для казахов, которую разработал Алтынсарин и которую по мере сил и возможностей осуществлял, представляет большой интерес. Ы. Алтынсарин считал святым долгом образованного человека нести знания детям. Его стремление учить детей казахов таким образом, чтобы они могли быть полезными своему народу и приобщиться к достижениям земледелия, промышленности встретили сопротивление с двух сторон. Царская администрация была заинтересована в подготовке нижнего звена чиновников из местного населения, способных вести делопроизводство на русском языке, быть писарями, переводчиками, воспитанными в духе приспособленности к колониальной политике царизма. Поэтому она внешне не противодействовала инициативе Ы. Алтынсарина по обучению детей казахов русскому языку, но поддержки идее широкого образования не оказывала никакой. С другой стороны, местное духовенство противодействовало новшествам Ыбрая, стараясь внушить, что он якобы хочет "крестить" казахских детей и подготовить их к "солдатской службе" в русской армии. Ы. Алтынсарин действительно выступал против невежества, суеверия, замыкания в рамках устаревшего кочевого быта и тех служителей культа, которые ислам использовали в корыстных целях и даже в интересах имперской идеологии, согласно которой, "следуя Магомету, будьте слугами белого царя". Начав свою просветительно-педагогическую деятельность, Ы. Алтынсарин часто выезжает в аулы, разъясняет местному населению значение и цели, пользу светского образования, организует сбор средств для строительства школ. При нем открылись русско-казахские школы в Тургае, Илецкой защите, Иргизе, Актюбинске. Он добивается открытия первой женской школы. «На нашу долю,— писал он,— теперь выпало самое тяжелое, ответственное время, когда все надо еще создавать, вводить эти нововведения в темную среду и освещать все, насколько хватит у нас сил и умения... Вот и таскаюсь я по степям, выпрашивая деньги у обществ и разных общественных уездных и областных волостей». По его инициативе было открыто 7 начальных школ, 4 двухклассных училища для детей-казахов, в том числе первые школы для казашек с преподаванием в них предметов на родном и русском языках. В 1883 году в Орске была открыта казахская учительская семинария. Ы. Алтынсарин не только создавал светские народные школы, но и научно разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, писал учебные и методические пособия. Всю свою жизнь Ы. Алтынсарин посвятил просвещению родного народа. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования»,— писал он. Ы. Алтынсарин был убежденным сторонником содружества русского и казахского народов. Он пропагандировал демократическую русскую литературу, использовал опыт русских педагогов-писателей К. Д. Ушинского и Л. Н. Толстого. Алтынсарину как просветителю присущ культ знания и вера во всеспасительность знания для развития общества и каждой человеческой индивидуальности. Современники, следившие за литературной деятельностью Ыбрая Алтынсарина, уже при жизни смогли оценить, насколько она отвечает потребностям народа. В числе заслуг помимо собственного литературного творчества - составление хрестоматии на родном языке, которые назывались «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» и «Киргизская хрестоматия» (1879). В этих книгах использовался новый казахский алфавит, созданный на основе русской графики. Во вступительной статье к «Киргизской хрестоматии» Алтынсарин писал: «... Книг общеобразовательного содержания почти не имеется ни на одном из азиатских языков, мы вынуждены искать подобные руководства на ближайшем русском языке. Вследствие чего мы сочли за более удобное напечатать настоящую хрестоматию русскими буквами, чтобы она прямо соответствовала своей цели, т. е. служила непосредственным

путеводителем к более ученым и общепользным книгам, не противореча последним ни своим содержанием, ни алфавитом». Сегодня все признают, что выдающаяся историческая заслуга Алтынсарина заключалась в создании в Казахстане совершенно новых для того времени народных светских школ. По сути, именно он стоял у истоков нашего национального образования. Центральное место в его системе занимали двухклассное центральное училище, работавшее по учебному плану и программам уездных училищ. Благодаря целеустремленности, страстному желанию видеть свой народ образованным и огромной любви к детям ему удалось открыть много школ в Тургайской области. Затем в разных городах при его участии заработали учительская семинария, ремесленное училище, 4 двухклассных центральных русско-казахских училища, 5 волостных школ, 2 училища для детей русских поселян и несколько женских училищ. [6, 59].

Образовательные задачи школы Алтынсарин определял, исходя из потребностей жизни, из потребностей народных масс. По его мнению, школа должна была давать реальные знания, обеспечивающие достижение целей умственного развития и нравственного усовершенствования личности ребенка. Знания и навыки, даваемые в школе, Алтынсарин 314 расценивал не с точки зрения формального образования, а с учетом их реальной пользы, пользы для народа в переходный период его жизни. В этих целях он делает отбор педагогическому анализу – как учить и для чего учить. «Дать казахам ныне же, пока ещё не поздно, - писал он, правильное направление, ведущее к правильному общественному развитию этого способного и со здоровым умом народа» [5, 64].

И особенно привлекает обстоятельство, касающееся образования женского населения. Первая школа для девочекказашек была открыта в 1887 году (Иргизское женское училище) и была рассчитана на 20 мест. Обучение девочек грамоте велось параллельно с занятиями по рукоделию. По поводу открытия женской школы в Иргизе военный губернатор Тургайской области Я.Ф. Барабаш писал инспектору школ Алтынсарину: «Желаю, чтобы дело, начатое Вами, шло так же успешно, как началось, и пробудило бы в киргизском населении, особенно между женщинами, сознание личной пользы и охоту к знаниям и труду» [1,62].

Открытие ремесленных школ Алтынсарин мотивировал следующим образом: «В учреждённых начальных ремесленных школах..., сообразно с нуждами местного населения, находящегося в переходном уже состоянии от кочевого быта к оседлости, дети будут обучаться плотнично - столярному делу и рукоделию, если только удастся привлечь в школу киргизских девушек». «Девушки могли бы быть приняты на первых порах в качестве только приходящих и обучаться такого рода женским работам, которые более присущи быту простого народа, как например: шитьё, кройка белья и других платьев, вязание шарфов, пуховых платков, умение штопать и метать, приготовление армячины, кошмы, тесёмок и поясов из шерсти и конских волос материалов, всегда находящихся у киргизов в изобилии. При этом имелось предположение, чтобы эта школа независимо от прямого своего назначения как учебно-ремесленное заведение, послужила ещё, так сказать, приманкой для женского пола киргиз» [5, 29].

Кроме того, Алтынсарин считал важным при школах и ремесленных училищах непременно организовывать библиотеки. Он помнил и ценил слова Александра Герцена о том, что «вся жизнь человечества последовательно оседала в книге». Основателя светского казахского образования и автора первых казахских учебников, рассказов и сказок для детей еще при жизни называли «вторым Ломоносовым» за его новаторские идеи. Народ и сегодня продолжает бережно хранить память об удивительном школьном инспекторе Ибрае, жившем на берегу Тобола. Его опыт и организаторский талант по переводу казахского языка с латиницы на кириллицу, на мой взгляд, мог бы снова стать востребованным в сегодняшнем реформировании казахской письменности. До 20-х годов XX столетия казахи писали арабской графикой, потом перешли на латиницу, затем на

кириллицу. За этими фактами сухими цифрами стоит огромная организаторская работа, способность мыслить масштабно и умение убеждать власти в необходимости выделения средств (причем немалых) на развитие образования. Сегодня остается только удивляться неуемной энергии и работоспособности Ыбрая Алтынсарина, вложившего неоценимый вклад в развитие образования и культуры Казахстана. Многие из созданных им школ и училищ продолжают работать до сих пор. Одну из таких школ на его родине в Костанайе в 20-е годы XX столетия передали в ведение Наркомпроса Казахской ССР и реорганизовали в школу-коммуну. Затем перед Великой Отечественной войной она превратилась в среднюю школу с пансионом для воспитанников, и ей присвоили имя Ыбрая Алтынсарина. Много труда Ыбрай Алтынсарин вкладывал в подготовку учителей для начальных народных школ в крае, прежде всего из казахов. По его инициативе открылась учительская школа в Троицке, которую немного позже перевели в Оренбург. Алтынсарин не только организовывал светские народные школы, но и разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, писал учебные и методические пособия, регулярно осуществлял инспекторский надзор, ежегодно посещая каждую школу. И не забывал заботиться об открытии библиотеки при каждой школе. То, что сделать не могли Мы, седые старики, Вы теперь должны достичь Вы – грядущего ростки Ы.Алтынсарин История школы – это пример воплощения в жизнь мечты выдающегося просветителя, педагога Ыбрая Алтынсарина. Являясь источником национальных кадров, школа была свидетельницей многих преобразований и сейчас является продолжательницей замечательных традиций великого Учителя. Алтынсарин остался в истории как выдающийся деятель в качестве первого народного учителя, первого организатора народных школ в Казахстане, первого педагога – теоретика, вышедшего из среды казахского народа.

Список литературы:

1. А. Е. Алекторов. Очерк народного образования в Тургайской области, Оренбург, 1965 г.
2. Госархив Башкирской АССР. Об открытии и устройстве ремесленных отделений в училищах Тургайской области, 1963 г.
3. Н. П. Остроумов. Отчет Туркестанской учительской семинарии за 25 лет существования, Ташкент, 1904
4. П.И. Сторпинский. Город Оренбург. Материалы истории и топографии города, 1967 г.
5. А. С. Ситдыков. Педагогические идеи. Просветительская деятельность И. Алтынсарина, Учпедгиз, Алма – Ата, 1949 г.
6. Тажибаев. Просвещение и школы Казахстана во второй половине 19 века. Казахское государственное издательство, Алма – Ата, 1962
7. (ЦГИАЛ, ф. Департамент народного просвещения. № 73, 1885)

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Жармухамбетова А.А.,

педагог-зерттеуші,

Қостанай жоғары педагогикалық колледжінің

жалпы білім беру пәндерінің оқытушысы

Қостанай қаласы

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – білім алушыға дайын ақпаратты меңгертумен шектелмей, алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана алатын,

ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, өз ойын еркін жеткізетін және заманауи технологияларды саналы пайдаланатын тұлға қалыптастыру. Бұл міндеттер қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасымен тығыз сабақтасады. Соның ішінде Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларының маңызы ерекше.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласында зайырлы білім беру ісінің дамуына зор үлес қосқан ағартушы-педагог. Ол мектеп ашып қана қоймай, білім мазмұнының бала өмірімен байланысуына, оқушының адамгершілік және еңбек тәрбиесіне ерекше мән берді. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңдері мен «Бай баласы мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Таза бұлақ», «Асыл шөп» тәрізді әңгімелеріндегі негізгі ойлар бүгінгі тәрбие мен білім беру міндеттерімен үндеседі [1].

Бүгінгі білім алушының ақпаратты қабылдау ерекшелігі де өзгерді. Цифрлық орта, мобильді қосымшалар, әлеуметтік желілер мен жасанды интеллект күнделікті өмірдің бір бөлігіне айналды. Сондықтан тарихи тұлғаның мұрасын оқытуда дәстүрлі түсіндіру және мазмұндаумен ғана шектелу жеткіліксіз. Ыбырай мұрасын білім алушының бүгінгі өмірімен байланыстырып, заманауи педагогикалық технологиялар арқылы жаңаша таныту – қазақ тілі оқытушысының маңызды міндеттерінің бірі.

Ыбырай Алтынсарин идеяларының қазіргі білім берудегі сабақтастығы

Ыбырай Алтынсарин педагогикасының негізгі өзегін білім, еңбек, адамгершілік және тәрбие ұғымдары құрайды. Оның шығармаларында білім алу адамның жеке басының ғана емес, тұтас қоғамның дамуының алғышарты ретінде көрсетіледі.

«Өнер-білім бар жұрттар» шығармасында ғылым мен техниканың жетістіктеріне назар аударып, жастарды өркениетке, жаңалықты үйренуге үндейді [1]. Бұл идея бүгінгі цифрлық сауаттылық, өмір бойы білім алу және жаңа технологияларды меңгеру талаптарымен тікелей сабақтасады.

Ал «Бай баласы мен жарлы баласы», «Әке мен бала» әңгімелерінде еңбек ету, өмірге бейім болу, адамның өз мүмкіндігін дұрыс пайдалана білуі мәселелері көтеріледі. «Таза бұлақ» шығармасында адам бойындағы тазалық пен ізгілік идеясы көрініс табады. Сондықтан бұл шығармаларды қазақ тілі сабағында тек тілдік материал ретінде емес, білім алушының құндылықтық бағдарын қалыптастыратын мәтін ретінде пайдалануға болады.

Меніңше, Ыбырай шығармаларын оқытудағы маңызды ұстаным – «автор не айтты?» деген сұрақпен шектелмей, «бұл ой бүгінгі жас үшін нені білдіреді және оны қазіргі өмірде қалай қолдануға болады?» деген мәселеге назар аударту.

Мысалы, «Кел, балалар, оқылық!» шығармасын өткенде білім алушыларға:

«Ыбырай Алтынсарин бүгінгі жастарға үндеу жасаса, білім алу туралы не айтар еді?» деген проблемалық сұрақ ұсынуға болады.

Білім алушылар шығарманың негізгі идеясын қазіргі заманмен байланыстырып, қысқа үндеу, әлеуметтік желіге арналған жазба немесе бейнеролик сценарийін дайындайды. Мұнда шығарма мазмұнын білу ғана емес, оны жаңа коммуникативтік жағдаятта қолдану жүзеге асады.

Қазақ тілі сабағында қолданылатын заманауи әдістер

Өз тәжірибемде Ыбырай Алтынсарин шығармаларын қазақ тілі сабағының лексикалық-грамматикалық мақсаттарымен байланыстыра отырып қолдану тиімді деп есептеймін. Әсіресе білім алушының өз ойын айтуына, дәлелдеуіне және шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін әдістер нәтижелі.

«Ойлан – жұптас – бөліс» әдісі. «Әке мен бала» әңгімесін оқығаннан кейін білім алушыларға «Еңбектің адам өміріндегі маңызы қандай?» деген сұрақ беріледі. Алдымен әр білім алушы өз ойын жазады, кейін жұбымен талқылайды және ортақ пікірін аудиторияға ұсынады. Бұл жұмыс барысында білім алушы мәтін мазмұнын талдап қана қоймай, сөйлем құрау, пікір білдіру, дәлел келтіру дағдыларын дамытады.

«ПОПС формуласы». «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесі бойынша білім алушылар өз пікірін төрт кезең арқылы білдіреді:

Менің ойымша...

Себебі мен оны былай түсіндіремін...

Оны мына мысалдармен дәлелдей аламын...

Осыған байланысты мынадай қорытындыға келдім...

Мұндай құрылым білім алушыны жүйелі сөйлеуге және өз пікірін мәтіннен алынған дәлелмен негіздеуге үйретеді.

Кейс әдісі. Ыбырай шығармасындағы жағдайды қазіргі өмірмен байланыстыруға болады. Мысалы, «Бай баласы мен жарлы баласы» шығармасынан кейін: «Екі жас бейтаныс жерде телефонсыз және интернетсіз қалды. Оларға қандай білім мен дағдылар қажет?» деген жағдаят ұсынылады. Білім алушылар топта мәселенің шешімін іздеп, кейіпкерлердің әрекетімен салыстырады. Нәтижесінде мәтіндегі еңбек пен өмірлік дағды идеясы бүгінгі көзқараспен талданады.

RAFT әдісі шығармашылық жазылымды дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, білім алушы өзін Ыбырай Алтынсариннің орнына қойып, қазіргі жастарға хат жазады. Мұнда рөл – Ыбырай, аудитория – қазіргі жастар, форма – хат, тақырып – «Білімді болудың маңызы». Бұл тапсырма жазылым дағдысымен бірге тарихи тұлғаның көзқарасын түсінуге ықпал етеді.

Цифрлық технология мен жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалану

Бүгінгі білім кеңістігінде цифрлық құралдарды педагогикалық мақсатқа сай пайдалану сабақтың мазмұнын байытады. Ыбырай Алтынсарин шығармаларын оқыту барысында интерактивті тапсырмалар, QR-код, онлайн-викторина, цифрлық постер, бейнематериал және жасанды интеллект құралдарын пайдалануға болады.

Мысалы, сабақтың басында QR-код арқылы Ыбырайдың өмірі мен шығармашылығына қатысты қысқа материал ұсынылып, одан кейін білім алушылар ақпараттың негізгі тұстарын анықтайды. Сабақ соңында интерактивті тест арқылы кері байланыс ұйымдастыруға болады.

Жасанды интеллектіні де дайын жауап алатын құрал ретінде емес, ақпаратты талдау мен салыстыру нысаны ретінде пайдаланған тиімді. Мысалы, «Таза бұлақ» шығармасын өткенде білім алушылар жасанды интеллектіге:

«Таза бұлақ әңгімесінің идеясын қазіргі жастарға түсінікті тілмен жеткіз» деген сұраныс бере алады. Алынған жауап шығарманың түпнұсқасымен салыстырылады. Білім алушылар: «Жасанды интеллект шығарманың негізгі идеясын қаншалықты дұрыс жеткізді?», «Қандай маңызды ой ескерілмей қалды?», «Қандай сөздерді өзгерту қажет?» деген сұрақтарға жауап береді. Осы тәсіл арқылы білім алушы жасанды интеллект берген ақпаратты дайын ақиқат ретінде қабылдамай, оны тексеруге, талдауға және бағалауға үйренеді. Бұл қазіргі ақпараттық қоғамдағы аса маңызды дағды.

Тағы бір тиімді жұмыс – «Ыбырайға цифрлық хат» тапсырмасы. Білім алушылар «Егер Ыбырай Алтынсарин бүгінгі білім беру жүйесін көрсе, жастарға қандай кеңес берер еді?» деген тақырыпта шағын мәтін дайындайды. Кейін оны жасанды интеллект ұсынған нұсқамен салыстырып, қай мәтінде Ыбырайдың ағартушылық идеялары нақтырақ берілгенін дәлелдейді.

Мұндай жұмыстарда оқытушы білім алушыларға жасанды интеллект жасаған мәтінді механикалық көшірмеу, дереккөздерді тексеру, авторлық ойды сақтау және академиялық адалдық талаптарын түсіндіруі қажет.

Практикалық сабақ үлгісі

Ыбырай мұрасын қазақ тілі сабағында жүзеге асырудың бір үлгісін «Білім мен еңбек – жетістікке бастар жол» тақырыбында ұйымдастыруға болады.

Сабақ материалы ретінде «Бай баласы мен жарлы баласы» шығармасынан үзінді алынады.

Сабақтың мақсаты: білім алушылардың мәтінді түсіну, негізгі және қосымша ақпаратты анықтау, өз ойын дәлелдеп айту және тақырып бойынша жазылым дағдыларын дамыту.

Сабақтың алғашқы кезеңінде білім алушыларға «Қазіргі заманда табысқа жету үшін білім маңызды ма, әлде тәжірибе маңызды ма?» деген проблемалық сұрақ қойылады. Олар қысқаша өз көзқарастарын білдіреді.

Одан кейін мәтін оқылып, білім алушылар екі кейіпкердің іс-әрекетін салыстырады. Топтарға «Асанның қасиеттері», «Үсеннің қасиеттері», «Қазіргі жасқа қажетті қасиеттер» бағыттары бойынша тапсырма беріледі.

Келесі кезеңде «Венн диаграммасы» арқылы шығарма кейіпкерлері салыстырылады. Білім алушылар мәтіннен дәлел келтіреді. Тілдік мақсатпен байланыстыру үшін кейіпкерлерді сипаттайтын сын есімдерді тауып, оларды қатыстырып сөйлемдер құрастырады.

Шығармашылық кезеңде топтарға:

«Үсен ХХІ ғасырда өмір сүрсе...» деген тапсырма беріледі. Бір топ әлеуметтік желі жазбасын, екінші топ шағын сұхбат, үшінші топ цифрлық постер дайындайды.

Сабақ соңында «3–2–1» әдісі арқылы рефлексия өткізіледі: білім алушы сабақтан алған үш маңызды ақпаратты, екі пайдалы ойды және бір сұрағын жазады.

Бұл сабақ үлгісінің ерекшелігі – көркем мәтін тіл үйретудің құралы болумен қатар, білім алушының өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Осылайша Ыбырай көтерген еңбек, білім, ізденіс мәселелері қазіргі білім алушының өмірімен табиғи байланысады.

Нәтиже және педагогикалық маңызы

Ыбырай Алтынсарин мұрасын заманауи әдістермен оқыту бірнеше нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Біріншіден, білім алушы тарихи тұлғаның шығармасын жаттап немесе мазмұндап қана қоймай, оның идеясын түсініп, бүгінгі өмірмен байланыстырады. Екіншіден, мәтінмен жұмыс барысында оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу дағдылары кешенді дамиды. Үшіншіден, проблемалық сұрақтар мен кейстер білім алушылардың сыни ойлауына ықпал етеді. Төртіншіден, цифрлық технологияларды орынды қолдану білім алушының сабаққа қызығушылығын арттырып, ақпараттық сауаттылығын қалыптастырады.

Ең бастысы – Ыбырай шығармаларындағы құндылықтар білім алушыға дайын насихат түрінде ұсынылмайды. Ол мәтінді талдау, салыстыру, пікірталас және өмірлік жағдаяттарды шешу арқылы білімнің, еңбектің, жауапкершілік пен адамгершіліктің маңызын өзі түсінуге келеді.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы – белгілі бір тарихи кезеңмен ғана шектелетін құндылық емес. Ағартушының білімге ұмтылу, еңбек ету, адамгершілікті сақтау және жас ұрпақты пайдалы іске бағыттау туралы ойлары қазіргі білім беру жүйесінде де өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Қазақ тілі сабағында Ыбырай шығармаларын заманауи әдістермен ұштастыру білім алушының тілдік құзыреттілігін дамытумен қатар, ұлттық құндылықтарды саналы қабылдауына мүмкіндік береді. Бұл ретте цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект педагогті алмастыратын құрал емес, оқытудың мақсатына қызмет ететін көмекші ресурс болуы тиіс.

Қорыта айтқанда, бүгінгі педагогтің міндеті – Ыбырай мұрасын білім алушыға тек таныстыру емес, оның ағартушылық идеясын қазіргі өмірмен байланыстыра отырып түсіндіру. Ыбырайдың «оқы, ізден, еңбек ет» деген ағартушылық ұстанымын бүгінгі сабақтың тілімен сөйлете алсақ, тарихи мұра мен заманауи білімнің арасындағы сабақтастық нақты жүзеге асады.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік нұсқау хат.

4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992.

5. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2004.

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ: ҰЛТТЫҚ ТАРИХИ САНА МЕН РУХАНИ МҰРАНЫ ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ ТҰЛҒАЛЫҚ ТАҒЫЛЫМ

Жұмабаева Гүлжан Қуанышбайқызы

педагог-модератор

*Жангелді ауданы, Қаражан Топаев атындағы орта мектебі,
тарих пәні мұғалімі*

Қазақ халқының XX ғасырдағы қоғамдық және мәдени тарихында елдің рухани болмысын сақтауға, тарихи мұрасын жинақтауға және ұлттық құндылықтарын кейінгі ұрпаққа жеткізуге айрықша еңбек сіңірген тұлғалар бар. Солардың қатарында мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф-ғалым Өзбекәлі Жәнібековтің орны ерекше.

Өзбекәлі Жәнібеков 1931 жылғы 28 тамызда Оңтүстік Қазақстан облысы, Отырар өңіріндегі Сарықамыс ауылында дүниеге келген. Ол Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын 1952 жылы тәмамдап, еңбек жолын мұғалімдік қызметтен бастаған. Кейін қоғамдық және мемлекеттік қызметтің әртүрлі сатыларынан өтіп, Қазақстанның мәдениет саласының дамуына елеулі үлес қосты. Ресми өмірбаяндық деректерде оның мектеп мұғалімі, оқу ісінің меңгерушісі, комсомол ұйымдарындағы қызметкер, Қазақстан мәдениет министрінің орынбасары, мәдениет министрі және Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы болғаны көрсетіледі. Тұлғаның өмір жолына зер салғанда, оның қызметінің бірнеше бағыты бір арнаға тоғысатынын аңғаруға болады. Олар – білім, тарих, мәдениет, ұлттық мұра және жас ұрпақ тәрбиесі. Осы бес ұғым Өзбекәлі Жәнібековтің қоғамдық қызметінің мазмұнын түсінуге мүмкіндік береді.

2026 жылы Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл толуына байланысты еліміздің бірқатар өңірлерінде ғылыми конференциялар, көрмелер, мәдени-танымдық және тәрбиелік іс-шаралар ұйымдастырылуда. Мәселен, 2026 жылғы 4 наурызда Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Мәдениет комитеті мен Қазақстан Республикасының Ұлттық орталық музейі ұйымдастырған «Өзбекәлі Жәнібеков феномені: тарих, мәдениет және ұлттық сана» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өтті. Ал 19 наурызда Өзбекәлі Жәнібеков атындағы университетте оның 95 жылдығына арналған «Өзбекәлі Жәнібеков құбылысы: тұлға тағылымы және педагогикалық құндылықтар» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция ұйымдастырылды. Бұл шаралардың өзі тұлға мұрасының уақыт өткен сайын өзектілігін жоғалтпай, қайта жаңа ғылыми және педагогикалық қырынан қарастырыла бастағанын көрсетеді. Тарих пәнінің мұғалімі ретінде Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын зерттеудің маңыздылығы ерекше деп есептеймін. Өйткені тарих сабағының негізгі мақсаты – оқушыға өткенді таныту ғана емес, өткен мен бүгіннің байланысын түсіндіру, тарихи оқиғаларға дерек негізінде баға беруге үйрету, ұлттық тарихи сананы қалыптастыру.

Тұлғаның өмір жолын қарастырғанда оның алғашқы кәсіби қадамының мектептен басталғанына ерекше назар аударған жөн. Өзбекәлі Жәнібековтің 1952–1955 жылдары Келес ауданында мұғалім әрі оқу ісінің меңгерушісі болып қызмет атқаруы оның кейінгі қоғамдық көзқарастарының қалыптасуына әсер еткен маңызды кезең болды. Бұл жерде бір маңызды заңдылық бар. Адамның мемлекет және қоғам қайраткері ретінде қалыптасуы көбіне оның алғашқы кәсіби ортасымен тығыз байланысты болады. Мұғалімдік қызмет

адамнан тек білімді ғана емес, жауапкершілікті, ұйымдастырушылықты, адамдармен тіл табысуды, болашақты ойлауды талап етеді. Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолындағы ұстаздық кезеңді қазіргі білім беру жүйесі үшін де маңызды үлгі ретінде қарастыруға болады. Өйткені ұстаздың басты міндеті – білім беру мен тәрбиені бірлікте жүзеге асыру. Тарих пәні мұғалімі үшін бұл қағида айрықша маңызды. Тарихты оқыту барысында оқушыға белгілі бір датаны, тарихи тұлғаның қызметін немесе оқиғаның нәтижесін жаттатумен шектелу жеткіліксіз. Оқушы тарихи құбылыстың себеп-салдарын түсінуі, оның адам тағдырына және қоғам дамуына ықпалын бағамдай алуы қажет.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы осы тұрғыдан алғанда үлкен тәрбиелік материал болып табылады. Оның балалық шағынан бастап білім алуға ұмтылысы, педагогикалық қызметі, қоғамдық жұмыстарға араласуы, кейін мәдениет саласындағы белсенді қызметі – адамның жеке еңбегі мен табандылығы арқылы қоғамға қызмет ете алатынын көрсететін нақты өмірлік мысал. Бүгінгі оқушы үшін мұндай өмір жолы аса қажет. Себебі тарихи тұлғаны тану – тұлғаға сырттай тамсану емес, оның өмірлік ұстанымдарынан өнеге алу.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызмет жолы бірнеше онжылдықты қамтиды. Ол жастар ұйымдарында, облыстық және республикалық деңгейдегі қоғамдық-саяси құрылымдарда еңбек етті. 1970–1975 жылдары Торғай облыстық партия комитетінде хатшы, 1975–1977 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің шет елдермен байланыс бөлімінің меңгерушісі, 1977 жылдан бастап мәдениет саласында жауапты қызметтер атқарды. Кейін Қазақстан мәдениет министрінің орынбасары, мәдениет министрі және Орталық Комитет хатшысы қызметтерінде болды. Алайда Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи тұлғасын тек атқарған мемлекеттік қызметтерімен өлшеу жеткіліксіз. Оның қоғамдық қызметінің ерекшелігі – мемлекеттік мүмкіндікті ұлттық мәдени мұраны қорғау мен дамыту ісіне бағыттауға ұмтылысынан көрінеді.

Қазақстанның кеңестік кезеңдегі мәдени тарихына назар аударсақ, ұлттық дәстүрлер мен тарихи мұраларды сақтау мәселесі күрделі жағдайда болғанын байқаймыз. Осындай кезеңде тарихи ескерткіштерді қорғау, музейлердің жұмысын дамыту, халықтың дәстүрлі мәдениетін зерттеу және насихаттау бағыттары үлкен маңызға ие еді.

Өзбекәлі Жәнібеков осы мәселелерге мемлекеттік деңгейде назар аударған қайраткерлердің бірі болды. Оның еңбегі ұлттық мәдениетті өткеннің сарқыншағы ретінде емес, қоғамның рухани дамуына қажетті құндылық ретінде қарастыруымен ерекшеленді. Бұл ұстаным бүгінгі күні де маңызды. Қазіргі Қазақстан жағдайында ұлттық мәдениетті сақтау тек мәдениет саласының мамандарына жүктелетін міндет емес. Бұл – отбасының, мектептің, жоғары оқу орнының, музейдің, кітапхананың және жалпы қоғамның ортақ жауапкершілігі. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын мектепте оқыту барысында оның мемлекеттік қызметін нақты тарихи кезеңмен байланыстыра қарастырған жөн.

Өзбекәлі Жәнібеков есімі Түркістанның тарихи-мәдени мұрасын сақтау ісімен тығыз байланысты. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі мен Түркістан қаласының тарихи маңызы қазақ халқының рухани тарихында айрықша орын алады. «Әзірет Сұлтан» ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығының ресми материалдарында Өзбекәлі Жәнібековтің музей ісін дамытуға, тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғауға және Түркістанның тарихи ортасын сақтауға бағытталған қызметі арнайы аталады. Қазіргі «Әзірет Сұлтан» музей-қорығының тарихына көз жүгіртсек, музейдің қалыптасуы кеңестік кезеңнен бастау алады. Ресми деректе Қожа Ахмет Ясауи кесенесі негізіндегі музейдің 1977 жылы ашылғаны көрсетіледі. Өзбекәлі Жәнібековтің осы тарихи кеңістікті сақтау мен музейлендіру ісіне араласуы оның мәдени мұраны жүйелі түрде қорғау қажеттігін терең түсінгенін көрсетеді. Музей – жай ғана жәдігерлер сақталатын орын емес. Музей – халықтың тарихи жадын сақтайтын қоғамдық институт. Мектепте тарих пәнін оқытуда осы қағиданы оқушыға түсіндіру өте маңызды. Егер бала тарихи жәдігерді тек «ескі зат» деп қабылдаса, оның тарихи құндылығын толық түсіне алмайды. Ал жәдігерді белгілі бір дәуірдің, адамның немесе қоғамның өмірінен қалған дерек ретінде қабылдаса, тарихқа деген қызығушылығы

артады. Осы тұрғыдан Өзбекәлі Жәнібековтің музей ісіне қатысты қызметін тарих сабақтарында қолданудың мүмкіндігі мол.

Мысалы, мұғалім оқушыларға:

«Музей не үшін қажет?»;

«Тарихи жәдігер қандай ақпарат береді?»;

«Тарихи ескерткішті сақтау не үшін маңызды?»;

«Егер тарихи мұра сақталмаса, келер ұрпақ қандай мүмкіндіктен айырылады?»;

деген сұрақтар қою арқылы оқушыларды зерттеушілік ойлауға жетелей алады. Бұл – тұлғаны дәріптеу ғана емес, оның қызметі арқылы тарихи танымның әдіснамалық негіздерін түсіндіру.

Өзбекәлі Жәнібековтің есімі қазақтың дәстүрлі мәдениетін зерттеу және насихаттау бағытындағы жұмыстармен де тығыз байланысты. Ресми материалдарда оның ұлттық мәдени мұраны сақтау, ана тілі мен салт-дәстүрді дәріптеу, қолөнер мен фольклорлық-этнографиялық мәдениетті дамытуға қосқан үлесі атап көрсетіледі. Сонымен бірге Наурыз мерекесін жаңғырту, музейлер мен театрлардың дамуына ықпал ету ісіндегі еңбегі де аталады. Бұл бағыттардың барлығы ұлттық тарихи сананың құрамдас бөліктері. Ұлттық сана тек саяси тарихты білу арқылы қалыптаспайды. Ол халықтың тілі, әдебиеті, өнері, музыкасы, салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілігі, тарихи ескерткіштері мен мәдени жады арқылы қалыптасады. Осы тұста Өзбекәлі Жәнібековтің этнографиялық қызметінің мәні ашылады. Этнография халықтың күнделікті өмірін, дәстүрін, кәсібін, материалдық және рухани мәдениетін зерттейді. Ал мұндай деректерді жүйелі түрде жинау мен сақтау халықтың өткен өмірін ғылыми тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетіне қатысты көптеген ұғымдардың бүгінгі ұрпаққа түсініксіз болып қалуы мүмкін. Мысалы, ұлттық киімнің белгілі бір түрінің қолданылу ерекшелігі, үй жиһаздарының атауы, зергерлік бұйымдардың мәні, дәстүрлі тағамдар, қолөнер техникасы немесе халықтық музыка аспаптарының тарихы – барлығы да тарихи дерек ретінде қарастырылуы мүмкін. Сондықтан тарих пәні мұғалімі үшін этнографиялық материалдың маңызы өте зор. Мысалы, «Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті» тақырыбын өткен кезде оқушыларға тек оқулықтағы мәтінді оқытумен шектелмей, жергілікті музейлердегі жәдігерлерді зерттеу, ата-әжелерінен сұхбат алу, отбасылық мұрағаттағы заттарды зерделеу, ауыл тарихына қатысты деректер жинау сияқты тапсырмалар беруге болады. Бұл жағдайда Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы оқушыны зерттеу жұмысына бағыттаушы әдістемелік құралға айналады.

Тарих пәнінің басты міндеттерінің бірі – тарихи санасы қалыптасқан азамат тәрбиелеу. Тарихи сана дегеніміз – адамның өзі өмір сүріп отырған қоғамның өткенін түсінуі, тарихи сабақтастықты сезінуі және өткен тәжірибеге сүйене отырып қазіргі қоғамдық үдерістерді пайымдай білуі. Осы тұрғыдан алғанда Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі оқушыларға бірнеше маңызды құндылықты түсіндіруге мүмкіндік береді. Біріншіден, тарихқа құрмет. Тарихты білу – өткенді мадақтау немесе сынау ғана емес, оны дерек арқылы түсіну. Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи және этнографиялық мұраға қызығушылығы жас ұрпаққа өткенді зерттеудің маңызын көрсетеді. Екіншіден, мәдени мұраға жауапкершілік. Кез келген халықтың мәдени мұрасы өздігінен сақталмайды. Оны жинақтайтын, зерттейтін, қалпына келтіретін және келесі буынға жеткізетін адамдар қажет. Үшіншіден, еңбекқорлық пен елге қызмет ету. Тұлғаның өмір жолы адамның қоғамдағы орны тек лауазыммен анықталмайтынын көрсетеді. Негізгі өлшем – қоғамға қандай пайдалы іс қалдырғаны. Төртіншіден, білім мен тәрбиенің бірлігі. Өзбекәлі Жәнібековтің еңбек жолының мұғалімдіктен басталуы педагогикалық тұрғыдан да маңызды символдық мәнге ие. Ұстаздық – адамның қоғамдық дүниетанымын қалыптастыруға мүмкіндік беретін аса жауапты мамандық.

Тарих пәні мұғалімі ретінде тұлғаны оқытуда өмірбаяндық мәліметтерді жаттатудан гөрі, оның қызметін тарихи үдерістермен байланыстыра оқытуды тиімді деп

есептеймін. Мысалы, «Қазақстандағы мәдениет және рухани өмір» тақырыбында Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін жеке тарихи дерек ретінде қарастыруға болады.

Сабақ барысында оқушыларға мынадай зерттеу сұрақтарын ұсынуға болады:

1. Өзбекәлі Жәнібековтің мұғалімдік қызметі оның кейінгі қоғамдық қызметіне қалай әсер етті?

2. Кеңестік кезеңде ұлттық мәдени мұраны сақтау қандай мәселелермен байланысты болды?

3. Музейлердің тарихи сананы қалыптастырудағы рөлі қандай?

4. Түркістанның тарихи-мәдени маңызын қандай деректер арқылы дәлелдеуге болады?

5. Ұлттық дәстүрді сақтау мен оны қазіргі қоғамға бейімдеу арасында қандай байланыс бар?

6. Тарихи тұлғаның қоғамдық қызметін бағалауда қандай дереккөздерге сүйену қажет? Мұндай сұрақтар оқушыны дайын жауапты қабылдауға емес, өздігінен ойлануға жетелейді. Сонымен бірге тұлғаны зерттеуде тарихи деректердің түрлерін пайдалануға болады.

Мысалы:

- архив құжаттары;
- фотосуреттер;
- музей жәдігерлері;
- мерзімді баспасөз материалдары;
- естеліктер;
- ғылыми еңбектер;
- өмірбаяндық деректер;
- тарихи нысандар;
- ауызша тарих материалдары.

Бұл тәсіл оқушының зерттеушілік қабілетін қалыптастырады.

2026 жылы Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына орай музейлерде архивтік құжаттар, фотосуреттер және мәдени мұраға қатысты материалдардан көрмелер ұйымдастырылуы да осы бағыттың өзектілігін көрсетеді. Түркістандағы «Әзірет Сұлтан» музей-қорығында ұйымдастырылған көрмеде оның музей ісіне және тарихи-мәдени мұраны сақтауға қатысты қызметі таныстырылды. Демек, қазіргі уақытта тұлға мұрасын тек кітап арқылы емес, музей кеңістігі арқылы да зерттеуге мүмкіндік бар.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын оқытуда өлкетану бағытының орны ерекше. Әрбір аймақтың өзіндік тарихи ерекшелігі бар. Мектеп оқушысы өз туған жерінің тарихын зерттеген кезде жалпыұлттық тарихты тереңірек түсінеді. Осы тұрғыдан алғанда Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін Қазақстанның әртүрлі өңірлерінің тарихи-мәдени нысандарымен байланыстыра қарастыруға болады. Мысалы, Торғай өңіріндегі қызметі тұлғаның өмірбаянындағы маңызды кезеңдердің бірі болды. 2026 жылы оның 95 жылдығына орай осы бағытта арнайы кездесудің ұйымдастырылғаны және Торғай өңіріндегі қызметі жеке тақырып ретінде қарастырылғаны көрсетіледі. Тарих пәні мұғалімі мұндай деректерді пайдалана отырып, оқушыларға «Тұлға және аймақ», «Тұлға және тарихи орта», «Мәдени мұра және өлкетану» тақырыптарында зерттеу жобаларын ұсынуына болады.

Мысалы, оқушы өз өңіріндегі:

- тарихи ескерткіштерді;
- музейлерді;
- көне қорымдарды;
- тарихи тұлғаларға қатысты орындарды;
- ұлттық қолөнер үлгілерін;
- жергілікті фольклорды;
- отбасылық шежірені;
- ауылдың немесе қаланың қалыптасу тарихын зерттей алады.

Мұндай жұмыстардың түпкі мақсаты – оқушыны туған жерімен байланыстыру. Өлкетану арқылы оқушы «тарих алыстағы оқиға емес, ол менің туған жерімнің, отбасымның, ата-бабамның тарихы» деген түсінікке келеді.

Бұл – тарихи сананы қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметіне қатысты қазіргі ғылыми және мәдени іс-шаралардың көптеп ұйымдастырылуы оның мұрасының бүгінгі қоғам үшін де маңызды екенін көрсетеді. 2026 жылы оның 95 жылдығына арналған «95 жылдыққа – 95 іс-шара» бастамасы аясында түрлі мәдени-танымдық жұмыстар жүргізілді. Көрмелерде қолөнер бұйымдары, фотосуреттер және ұлттық музыкалық аспаптар таныстырылған. Бұл шаралардың тәрбиелік мәні зор. Өйткені ұлттық мәдениетті сақтау тек ғылыми зерттеу немесе мемлекеттік бағдарлама деңгейінде қалып қоймауы керек. Ол күнделікті өмірдегі мәдени әдетке айналуы тиіс. Мектепте бұл бағытта бірнеше жұмыс түрін жүзеге асыруға болады.

Біріншісі – «Музей сабағы».

Оқушыларды музейге апарып, нақты жәдігермен жұмыс жүргізу.

Екіншісі – «Отбасылық мұра» жобасы.

Әр оқушы өз отбасындағы тарихи маңызы бар зат туралы мәлімет жинайды.

Үшіншісі – «Туған өлке тарихы» зерттеу жұмысы.

Оқушы өзі тұратын елді мекеннің тарихын зерттейді.

Төртіншісі – «Ұлттық құндылықтар» танымдық жобасы.

Ұлттық киім, қолөнер, музыка, тағам, салт-дәстүр бойынша зерттеу жүргізіледі.

Бесіншісі – «Тұлға тағылымы» ғылыми жобасы.

Оқушы Өзбекәлі Жәнібеков сияқты тарихи тұлғалардың қоғамдық қызметін дерек негізінде зерттейді.

Мұндай жобалар тарих пәнінің мазмұнын өмірмен байланыстырады.

Тарихи тұлғаның қоғамдағы орны оның артында қалдырған нақты еңбегімен анықталады. Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы туралы сөз қозғағанда оның қызметін бірнеше негізгі бағытқа топтастыруға болады:

Бірінші – білім және педагогика. Ол еңбек жолын ұстаздықтан бастады. Бұл оның кейінгі қызметіндегі ағартушылық бағытпен сабақтасады.

Екінші – мемлекеттік қызмет. Ол түрлі жауапты қызметтер атқарып, мәдениет саласындағы мемлекеттік саясатқа араласты.

Үшінші – тарихи-мәдени мұра. Музей ісін дамытуға, тарихи ескерткіштерді қорғауға және ұлттық мәдени мұраны жүйелі түрде насихаттауға үлес қосты.

Төртінші – этнография. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетін, тұрмысын, қолөнерін және рухани құндылықтарын зерттеуге көңіл бөлді.

Бесінші – тарихи сана. Ұлттық мәдениетке деген құрметті қоғамдық санада орнықтыруға бағытталған қызмет атқарды.

Осы бес бағыт бір-бірімен өзара тығыз байланысты.

Білімсіз мәдени мұраны терең түсіну қиын.

Тарихи санасыз ұлттық мұраны бағалау қиын.

Мәдениетсіз қоғамның рухани сабақтастығын сақтау қиын.

Ал осы үшеуінің арасындағы байланысты ұрпақ тәрбиесі қамтамасыз етеді. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы тарих пәні үшін тек қосымша материал емес, тарихи білім мен тәрбие үдерісін байланыстыратын маңызды тұлғалық-тарихи дерек ретінде қарастырылуы мүмкін.

Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдық мерейтойы – бір тұлғаның өмір жолын еске алумен ғана шектелетін дата емес. Бұл – ұлттық тарих, мәдени мұра, тарихи сана және ұрпақ тәрбиесі мәселелерін қайта зерделеуге мүмкіндік беретін маңызды қоғамдық-ғылыми кезең. Өзбекәлі Жәнібеков – өмір жолы ұстаздықтан басталып, мемлекет және қоғам қайраткері деңгейіне көтерілген, ұлттық мәдениеттің дамуына еңбек сіңірген тұлға.

Оның қызметінде білім беру, мемлекеттік басқару, этнография, музей ісі, тарихи ескерткіштерді қорғау және ұлттық мәдениетті насихаттау бағыттары тоғысты.

Тұлғаның тарихи мұрасын бағалағанда оның әрбір қызметін сол кезеңнің нақты тарихи жағдайымен байланыстыра зерттеу қажет. Бұл – тарих ғылымының басты талаптарының бірі. Тарих пәнінің мұғалімі үшін Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметі бірнеше бағытта маңызды.

Біріншіден, ол оқушыға тарихи тұлғаның қалыптасу жолын көрсетуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, оның қызметі арқылы ұлттық мәдениеттің сақталуы мен жаңғыруының тарихи маңызын түсіндіруге болады.

Үшіншіден, музей, ескерткіш, этнография, салт-дәстүр сияқты тарихи деректерді сабақ үдерісіне енгізуге мүмкіндік береді.

Төртіншіден, оқушылардың зерттеушілік және сыни ойлау дағдыларын дамытуға жағдай жасайды.

Бесіншіден, туған жер тарихына қызығушылықты арттырып, өлкетану жұмысын жандандыруға жол ашады.

Бүгінгі жас ұрпаққа тарихи білім беру барысында ұлттық құндылықтарды дәріптеу мен әлемдік өркениетті тануды бір-біріне қарсы қоюға болмайды. Керісінше, өз мәдениетін терең таныған, өз тарихын білетін ұрпақ қана әлемдік мәдени кеңістіктегі өз орнын дұрыс бағалай алады. Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі осы тұрғыдан ерекше мәнге ие. Ол тарихи мұраны сақтау мәселесін қоғамның рухани өмірімен байланыстыра білді. Музейді халықтың өткенін көрсететін орын ғана емес, тарихи жадыны қалыптастыратын мәдени орта ретінде қабылдаудың маңызын көрсетті. Ұлттық дәстүрді өткеннің ескерткіші ретінде емес, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын тірі мәдени құндылық ретінде қарастыру қажеттігін айқындады.

Қазіргі таңда оның есімімен байланысты ғылыми конференциялардың, көрмелердің, музейлік жобалардың және педагогикалық іс-шаралардың ұйымдастырылуы да осы мұраның ғылыми әрі тәрбиелік әлеуетін көрсетеді. 2026 жылғы мерейтойлық іс-шараларда оның тарих, мәдениет, ұлттық сана және педагогикалық құндылықтармен сабақтастығы арнайы талқылануы кездейсоқ емес. Тарих пәні мұғалімі ретінде мен үшін Өзбекәлі Жәнібеков мұрасындағы ең маңызды мәселе – ұлттық мұраға жауапкершілікпен қарау ұстанымы.

Өткенді сақтау – тарихшылардың ғана міндеті емес.

Мәдени мұраны қорғау – музей қызметкерлерінің ғана жұмысы емес.

Ұлттық құндылықтарды дәріптеу – мәдениет саласының мамандарына ғана жүктелетін міндет емес.

Бұл – барша қоғамның ортақ жауапкершілігі.

Ал осы жауапкершілікті жас ұрпақтың бойына сіңіруде мектеп пен ұстаздың орны ерекше.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметін оқыту – оқушыға бір тарихи тұлғаның өмірбаянын таныстыру ғана емес. Бұл – тарихты құрметтеуге, мәдени мұраны бағалауға, туған жерді тануға, ұлттық құндылықты қадірлеуге және ел алдындағы азаматтық жауапкершілікті сезінуге тәрбиелеу. Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдық мерейтойы аясындағы ғылыми және мәдени шаралар оның мұрасын жаңа қырынан зерттеуге жол ашып отыр. Осы орайда ғалымның еңбектерін, архивтік деректерді, музей қорларын, естеліктерді және тарихи нысандарды кешенді түрде зерттеу – алдағы уақыттың маңызды міндеттерінің бірі.

Тарихи тұлға туралы шынайы түсінік оның өмір жолын деректер арқылы зерделегенде қалыптасады.

Ал дерекке негізделген тарих – тарихи сананың берік негізі.

Өзбекәлі Жәнібековтің ғибратты ғұмыры бізге осыны аңғартады.

Ұлттық мұраны сақтау – өткенге тағзым ғана емес, болашақ алдындағы жауапкершілік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Өзбекәлі Жәнібеков атындағы университет. «Өзбекәлі Жәнібеков орталығы» туралы мәліметтер.
2. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. «Түркістанда Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдық мерейтойына арналған іс-шаралар өтті». 2026.
3. Қазақстан Республикасының Ұлттық орталық музейі және Мәдениет комитеті. «Өзбекәлі Жәнібеков феномені: тарих, мәдениет және ұлттық сана» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы туралы ақпарат.
4. Өзбекәлі Жәнібеков атындағы университет. «Өзбекәлі Жәнібеков құбылысы: тұлға тағылымы және педагогикалық құндылықтар» халықаралық ғылыми-теориялық конференциясы. 2026.
5. «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы. «Өзбекәлі Жәнібеков және музей ісі».
6. «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы. «Өзбекәлі Жәнібеков және Қожа Ахмет Ясауи кесенесін музейлендіру мәселесі».
7. Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының ресми ақпараттық ресурстары. Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына арналған мәдени іс-шаралар туралы материалдар. 2026.
8. Өзбекәлі Жәнібеков. «Тағдыр тағылымы». Жаңа басылым туралы мәліметтер.
9. «Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығының ресми материалдары. Музей тарихы және тарихи-мәдени мұраны сақтау бағытындағы ақпараттар.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Жумабаева К.Е.

педагог – сарапшы,

«Қостанай жоғары медициналық колледжі» КММ,

«қазақ тілі мен әдебиеті» оқытушысы

Қостанай қаласы

Бүгінгі таңда Ұлы даланың көрнекті ағартушы-педагогы, ұлағатты ұстазы Ыбырай Алтынсарин тұлғасын терең тану мен зерделеу аса өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақтың ойшыл ақыны Шәкәрім Құдайбердіұлы «Мен келермін, кетермін, артта жазған сөз қалар» деп атап өткендей, адам баласының өмірлік мәні оның артында қалдырған игі істерімен өлшенеді. Осы тұрғыдан алғанда, «даланың қоңырауы» атанған Ыбырай Алтынсариннің қазақ руханияты мен ағартушылық тарихындағы орны айрықша.

XIX ғасырдағы қазақ қоғамы көшпелі өмір салтын ұстанып, ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүр мен діни наным аясында өмір сүрді [5, 65-6.]. Сол кезеңде көршілес халықтар ғылым мен білімді игеріп, алға ілгерілеп жатқанда, қазақ қоғамы үшін рухани әрі әлеуметтік тұрғыда артта қалу қаупі туындады. Осындай тарихи жағдайда халықты ілгері бастайтын басты күш – білім мен ғылым екені айқын болды.

Дегенмен, батыстық үлгідегі білім беру жүйесін, жаңа дүниетанымды халық санасына енгізу оңай үдеріс болған жоқ. Осы күрделі кезеңде Ыбырай Алтынсарин қажырлы еңбек етіп, қазақ даласына білімнің шырағын жаққан тұлға ретінде танылды. Ол

«Кел, балалар, оқылық!» деген үндеуі арқылы жас ұрпақты білім алуға шақырып, ағартушылық идеяларын кеңінен насихаттады.

Ағартушы өз қызметінде тек теориямен шектелмей, ауыл-ауылды аралап, халыққа білімнің маңызын түсіндіруге ерекше көңіл бөлді. Оның бастамасымен қазақ балаларына арналған мектептер мен интернаттар ашылып, білім беру ісі жүйелі түрде дами бастады. Бұл жөнінде ол өзінің қуанышын білдіре отырып, қысқа мерзім ішінде балалардың оқу мен жазуды меңгергенін ерекше атап өткен[4, 235-б.].

Сонымен қатар, Қазақстандағы қыз балаларға білім беру ісінің бастауында да Ыбырай Алтынсарин тұр. Оның жетекшілігімен қыздарға арналған арнайы мектептер ашылып, олардың жанынан интернаттар ұйымдастырылды [1, 145-б.]. Бұл сол кезең үшін маңызды әлеуметтік қадам болды.

Ыбырай Алтынсарин мектепті халықты алға жетелейтін негізгі тетік деп қарастырып, өмір бойы білімді тереңдетуге және ел игілігі үшін қызмет етуге ұмтылды. Оның ағартушылық мұрасы мен педагогикалық көзқарастары бүгінгі күні де өз маңызын жоймай, жас ұрпақты тәрбиелеуде құнды бағыт-бағдар болып қала береді.

Ыбырай Алтынсарин әңгімелері тек көркем шығармалар жиынтығы ғана емес, сонымен қатар «Адал азамат» тұлғасын қалыптастыруға бағытталған тұтас тәрбиелік жүйе болып табылады. Оның туындылары арқылы қазақ баласының бойында адамгершілік, еңбекқорлық, шыншылдық сияқты негізгі құндылықтарды қалыптастыру көзделді.

Қазіргі таңда жас ұрпақты тәрбиелеуде рухани-адамгершілік, патриоттық және азаматтық бағыттардың маңыздылығы ерекше[2, 14-б.]. Бұл мәселелер қазақтың ұлы ойшылдары мен ағартушыларын да толғандырғаны белгілі. Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсарин шығармаларының мазмұны терең тәрбиелік мәнге ие және бүгінгі күні де өзектілігін сақтап отыр.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеяларының бірі – білім беру арқылы тұлғаны жан-жақты дамыту. Ол ұстаздық қызметінде қазақ жастарын оқыту мен тәрбиелеуді басты міндет ретінде қарастырды. Оның шығармаларында жастарды ізгі қасиеттерге баулу, жаман әдеттерден аулақ болуға тәрбиелеу мәселелері кеңінен көрініс табады.

Ағартушы жастарды тек білім алуға ғана емес, сонымен қатар адамгершілікке, достыққа, еңбекқорлыққа, жігерлілікке және елін сүйуге үндеді. Оның пікірінше, бұл қасиеттер бала кезден қалыптасқан жағдайда ғана толық жүзеге асады. Сондықтан ол өзінің педагогикалық, әдеби және аудармашылық қызметін осы мақсатқа бағыттады.

Ыбырай Алтынсарин жан-жақты білімді тұлға ретінде білім мен ғылымның қоғам дамуы үшін шешуші рөл атқаратынын терең түсінді. Ол қазақ халқының болашағын білікті мамандар даярлаумен тікелей байланыстырды [3, 58-б.].

Сонымен қатар, ағартушы жастарға кәсіби бағдар беру мәселесіне де ерекше көңіл бөлді. Оның ықпалымен білім алып, қазақ қоғамында маңызды орын алған тұлғалардың бірі – қазақтан шыққан алғашқы дәрігерлердің бірі Мұхамеджан Қарабаев. Ол бастапқы білімін Троицк қаласында алып, кейін Қазан қаласындағы медициналық оқу орнын сәтті тәмамдады.

Ыбырай Алтынсариннің қолдауымен білім алған Мұхамеджан Қарабаев қазақ халқының денсаулық сақтау саласында ерекше із қалдырған тарихи тұлға ретінде белгілі.

Төменде оның өмірі мен кәсіби қызметіне қатысты негізгі деректер ұсынылады:

1. Білімі және мамандығы

Мұхамеджан Қарабаев (1858–1928) — мамандығы бойынша **дәрігер (врач)**.

- Ыбырай Алтынсарин оның талантын байқап, Орынбор гимназиясын бітіруге, кейіннен **Қазан университетінің медицина факультетіне** түсуіне тікелей көмектескен.

- 1887 жылы университетті бітіріп, қазақ даласына дипломды дәрігер болып оралған алғашқы азаматтардың бірі болды.

2. Ыбырай Алтынсаринмен байланысы

Алтынсарин мен Қарабаевтың қарым-қатынасы тек ұстаз бен шәкірт емес, рухани әке мен бала сияқты болған:

- **Қамқорлық:** Ыбырай Мұхамеджанның оқу ақысын төлеуге, шәкіртақы алуына көмектескен. Хаттарында оған: *«Сен оқуыңды бітіріп, елге қызмет етсең, менің барлық арманым орындалғаны»*, — деп жазған.

- **Сенім:** Ыбырай өмірінің соңында қатты ауырғанда, оны емдеген де, жанында болған да осы Мұхамеджан дәрігер еді. Алтынсарин өзінің өсиетінде Мұхамеджанды ерекше атап өткен.

3. Дәрігерлік қызметі

Ол заманда қазақ даласында жұқпалы аурулар (шешек, сүзек, оба) көп тараған болатын. Мұхамеджан Қарабаев:

- **Халықты емдеу:** Торғай, Қостанай, Ақтөбе өңірлерінде дәрігерлік қызмет атқарып, мыңдаған адамның өмірін сақтап қалды.

- **Санитарлық ағарту:** Ол тек емдеп қана қоймай, халыққа тазалықты, гигиенаны сақтауды үйретті (бұл Алтынсариннің «Адал азамат» және «Тазалық» идеяларымен үндес келді).

- **Медициналық бекеттер:** Қазақ ауылдарында алғашқы медициналық пункттердің ашылуына ұйытқы болды.

Тұлғаның маңызы

Көрсеткіш	Мұхамеджан Қарабаевтың үлесі
Мамандығы	Дипломды дәрігер, медицина саласының маманы.
Тарихи рөлі	Қазақ медицинасының негізін салушылардың бірі.
Азаматтық ұстанымы	Ыбырайдың «елге пайдалы азамат болу» аманатын толық орындаған тұлға.

Ыбырай Алтынсариннің тарихи тұлғалық көрсеткіші

Көрсеткіш	Ыбырай Алтынсариннің үлесі
Мамандығы	Ағартушы-педагог, жазушы, этнограф және мемлекеттік қайраткер. Ол Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметін атқарды.
Тарихи рөлі	Қазақ даласындағы зайырлы білім беру жүйесінің негізін салушы. Тұңғыш рет қазақ балаларына арналған орыс-қазақ мектептерін ашып, қазақ әліпбиін (кириллица негізінде) жасады.
Азаматтық ұстанымы	«Адал азамат» концепциясының авторы. Халқын өнер-білімге шақырып, «Кел, балалар, оқылық!» ұранымен ұлттың санасын оятуды өмірінің басты мақсаты етті.

Ыбырай Алтынсарин мен Мұхамеджан Қарабаев тұлғаларын салыстыра қарастырғанда, Алтынсариннің ағартушылық қызметі тек халықтың санасын оятумен шектелмей, оның денсаулығын жақсартуға бағытталған кәсіби мамандар даярлаумен де тығыз байланысты болғанын көреміз. Осы тұрғыда Мұхамеджан Қарабаев – Ыбырай салған ағартушылық жолдың медицина саласындағы жалғастырушысы деуге толық негіз бар [7, 265-б.].

Алтынсарин қазақ халқын білімге шақырып, надандықтан арылуға үндеп, өз шығармалары арқылы жан-жақты тұлға қалыптастыруды көздеді. Ал Қарабаев өз кезегінде халық денсаулығын сақтауға үлес қосып, сол кезеңдегі қауіпті аурулармен

күресіп, шалғай аймақтарда медициналық көмек көрсетіп, індеттердің алдын алу ісіне белсенді қатысты.

Қазіргі тұрғыдан бағалайтын болсақ, бұл екі тұлғаның өмірлік ұстанымдарында ортақ құндылықтар айқын көрінеді: адамға деген жанашырлық, мейірімділік, кәсіби жауапкершілік және отансүйгіштік. Осы құндылықтар бүгінгі білім беру үдерісінде де маңызды орын алады. Атап айтқанда, Костанайский высший медицинский колледж оқытушылары өз сабақтарында Алтынсарин мен Қарабаевтың еңбектерін үлгі ретінде пайдаланып, студенттерді адамгершілікке, мейірімділікке және кәсіби этикаға тәрбиелеуді басты міндеттердің бірі ретінде қарастырады.

Ыбырай Алтынсарин қазақ әдебиетінде прозалық жанрдың қалыптасуына да елеулі үлес қосты. Оның балаларға арналған әңгімелері «Қазақ хрестоматиясына» енгізіліп, жас ұрпақты тәрбиелеудің тиімді құралына айналды. Бұл шығармалар арқылы ол оқушыларды адамгершілікке, адал еңбекке, әділдікке, әдептілікке және білімге ұмтылуға шақырды.

Алтынсарин прозасының ерекшелігі – оның шығармаларында қазақ қоғамының мәдени-әлеуметтік өмірі көрініс тауып, жас ұрпақтың тұлғалық қалыптасуына ықпал ететін тәрбиелік мазмұнның басым болуы. Мысалы, «Аурудан аяған күштірек», «Асыл шөп», «Малды» сияқты әңгімелерінде қайырымдылық, сабырлылық, төзімділік секілді ізгі қасиеттер дәріптеледі.

Сонымен қатар, жазушының «Әке мен бала», «Баланың аяласы», «Надандық» сияқты шығармаларында тәрбиелік мәні терең ойлар берілсе, «Жан-жануарлардың дауласқаны», «Байұлы», «Сәтемір хан», «Жәнібек батыр», «Оқудағы балалардың үйіне жазған хаттары» секілді туындыларында тапқырлық пен шешендікке баулу идеясы көрініс табады.

Ыбырай Алтынсарин балалар тәрбиесінде тазалық пен тәртіп мәселесіне де ерекше мән берген. Ол интернаттағы оқушылардың күн тәртібін сақтауына, жеке бас гигиенасына, уақытылы күтім мен алдын алу шараларына назар аударған. Мәселен, «Салақтық» әңгімесінде тазалық сақтамаудың зияны көркем түрде көрсетіліп, адамның денсаулығы мен өміріне қауіп төндіретіні айқын суреттеледі. Бұл арқылы ағартушы гигиеналық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығын негіздеді.

Қазіргі кезеңде жиі талқыланып жүрген өзекті мәселелердің бірі – салауатты өмір салтын қалыптастыру. Бұл мәселе бүгін ғана емес, өткен кезеңде де өз маңызын жоғалтпаған. Осы тұрғыда Ыбырай Алтынсарин еңбектерінде халықтың денсаулығы мен өмір сапасын жақсарту идеялары көрініс тауып, жас ұрпаққа бағытталған құнды ойлар ұсынылған. Ол өз заманының өзінде-ақ дені сау, рухани бай ұлт қалыптастырудың маңыздылығын терең түсініп, оны ағартушылық қызметінің маңызды бағыты ретінде қарастырды [6, 112-б.].

Ұлы ағартушы адамға үлкен сеніммен қарап, оның ішкі әлеуеті мен күш-жігеріне ерекше мән берген. Оның пікірінше, білім мен тәрбие – бір-бірінен ажырамайтын, тұтас үдеріс. Сонымен қатар, ол әлеуметтік жағдайына қарамастан, білімнің баршаға тең дәрежеде қолжетімді болуы тиіс екенін өз ұстанымы ретінде көрсетті. Өзінің өмірлік мұраты туралы ол: «Мен туған халқыма шамам келгенше пайда тигізуді өмірлік мақсатым деп санаймын» деген мазмұнда ой білдірген [8, 247-б.].

Ыбырай Алтынсариннің көпқырлы қызметі қазақ халқының білім беру жүйесінің қалыптасуына, оның мазмұнының кеңеюіне, сондай-ақ рухани және мәдени дамуына зор ықпал етті. Оның еңбектері – ұлт игілігіне қызмет еткен мол мұра. Сондықтан мұндай тұлғаны құрметтеу, оны өмірлік үлгі тұту – әр буынның маңызды парызы. Халық даналығында айтылғандай, тұлғаның өзі өмірден өтсе де, оның сөзі мен ісі ұрпақ жадында сақталады. Осы мағынада Алтынсарин мұрасы уақыт өткен сайын маңызын арттыра түсуде.

«Тәрбие – тал бесіктен», «Ел болам десең, бесігінді түзе» деген нақыл сөздер тәрбие ісінің маңыздылығын айқындайды. Бұл қағидалар Ыбырай еңбектерінде нақты көрініс тапқан. Оның шығармалары тек білім беру мәселелерімен шектелмей,

адамгершілік, еңбекқорлық, ар-намыс, патриотизм сияқты қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған.

Осыған байланысты, Ыбырай Алтынсарин ағартушылық-педагогикалық идеяларын жүйелей отырып, келесі негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

Ағартушылық-педагогикалық идеялары:

- мектеп жүйесін қалыптастыру;
- гуманистік көзқарас ұстанымы;
- қазақ балаларын жаппай сауаттандыру;
- ана тілінде білім беру;
- білімді саналы меңгерту;
- оқытудың ғылыми принциптеріне сүйену;
- халықтық педагогика элементтерін қолдану;
- отарлық саясатқа қарсы ағартушылық күрес;
- дінге қатысты ағартушылық тұрғыдағы көзқарас.

Білім беру үдерісіндегі негізгі бағыттары:

- ана тілін оқыту;
- орыс тілін меңгерту;
- математика негіздерін үйрету;
- жаратылыстану пәндері;
- тарих және география;
- еңбекке баулу.

Жүргізілген талдау негізінде Ыбырай Алтынсарин мен Мұхамеджан Қарабаев тұлғаларының тарихи және тәрбиелік маңызы өзара сабақтастықта қарастырылатыны анықталды. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеялары тек білім беру саласымен шектелмей, қоғамның рухани, әлеуметтік және денсаулық мәдениетін дамытуға бағытталған кешенді жүйе болғаны айқын көрінеді.

Алтынсарин қалыптастырған «адал азамат» тұжырымдамасы нақты өмірде өз жалғасын тауып, оның шәкірті Мұхамеджан Қарабаевтың кәсіби қызметі арқылы жүзеге асты. Қарабаевтың дәрігерлік қызметі – ағартушының халыққа пайдалы, жанашыр, білімді тұлға тәрбиелеу идеясының практикалық көрінісі болып табылады. Ол тек медициналық көмек көрсетіп қана қоймай, санитарлық-ағартушылық жұмыстар жүргізу арқылы халықтың өмір сапасын жақсартуға елеулі үлес қосты.

Осылайша, екі тұлғаның қызметі бір-бірін толықтыра отырып, қазақ қоғамының дамуына екі маңызды бағытта – білім беру мен денсаулық сақтау салаларында – ықпал етті. Бұл олардың тарихи рөлінің өзара тығыз байланыста екенін дәлелдейді.

Қазіргі кезеңде бұл мұраның маңызы ерекше. Білім мен тәрбие, кәсіби біліктілік пен адамгершілік құндылықтарды ұштастыру – бүгінгі білім беру жүйесінің де басты міндеттерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, Алтынсарин мен Қарабаевтың өмір жолы мен қызметі болашақ мамандарды, соның ішінде медициналық қызметкерлерді тәрбиелеуде үлгі ретінде қолдануға толық негіз бар.

Қорытындылай келе, Ыбырай Алтынсарин негізін қалаған ағартушылық идеялар жүйесі өз жалғасын тауып, ұлттық дамудың берік іргетасына айналды. Ал оның шәкірті Мұхамеджан Қарабаев сол идеяларды іс жүзінде жүзеге асырған тұлға ретінде қазақ тарихында ерекше орын алады. Олардың мұрасы – бүгінгі және келешек ұрпақ үшін құндылығы жойылмайтын рухани әрі кәсіби бағдар болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әмірхамзина Б.К. Ыбырай Алтынсарин педагогикасы – қазіргі қазақ педагогикасының бастауы // Ғылыми зерттеу еңбектері. – 2022.

2. Әміртаева М.Н. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары // «Ы.Алтынсариннің ағартушылық идеялары: бастаулары, дамуы, қазіргі заман» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қостанай, 2021.
3. Бахтиярова Г.Р. Дәстүрлі тәрбиенің мәдениеті – білім берудің негізі // Педагогикалық ғылымдар хабаршысы. – 2021.
4. Кажыбаева Д.К. Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы құндылықтардың көрінісі // Қарағанды университетінің хабаршысы. – 2024.
5. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметі және тарихи-педагогикалық маңызы // Педагогика және қоғам. – 2023.
6. Алтынсарин идеяларының қазіргі білім беру жүйесіндегі өзектілігі // Мұғалім мінбері. – 2022.
7. «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы» атты халықаралық ғылыми конференция материалдары. – Арқалық, 2021.
8. Ыбырай Алтынсарин мұрасы және қазіргі білім беру тенденциялары // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – 2024.

РЕАЛИЗАЦИЯ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ПОВАРОВ

Зильбаева Г.Т.

*преподаватель русского языка и литературы
Денисовского профессионально-технического колледжа*

Воспитание, не впитавшее в себя национальную культуру
и традиции подобно дереву без корней.
Не насытив молодежь духовным богатством своего народа,
невозможно требовать от нее истинного патриотизма.
У. Жанибеков

Система профессионального образования ориентирована не только на подготовку высококлассного специалиста, но и на формирование духовно развитой личности с сильной гражданской позицией, поэтому перед преподавателями словесных дисциплин стоит сложная задача - сохранить национальную идентичность студенческой молодежи. Научно-исследовательская и государственное наследие Узбекали Жанибекова – вот основа сохранности национальной идентичности молодежи. В своих трудах он совершил колоссальный прорыв в возрождении казахской культуры, языка и традиций.

Цель моего доклада: попытаться представить, как его этнопедагогические идеи могут быть эффективно интегрированы в уроки русского языка и литературы в колледже для развития профессиональных и надпрофессиональных компетенций студентов.

Ключевые принципы Узбекали Жанибекова в практике колледжа

Три базовых принципа:

Первый: Принцип контекстно-музейной педагогики

Ученый, этнограф Узбекали Жанибеков в основе этого принципа видел идею «оживления» истории и литературы через материальную культуру, когда бытовой или этнографический предмет становится смысловым контекстом для понимания мировоззрения героев и замысла автора. В практической деятельности в колледже по специальности «Организация питания» идеи Узбекали Жанибекова реализуются через профессионально - ориентированное обучение. Использование трудов выдающегося

этнографа на уроках русской литературы по роману А. С. Пушкина «Евгений Онегин» - это эффективный способ реализации принципа контекстно-музейной педагогики.

Компаративный анализ: «Европейский шик и традиционный этикет»

Прием: «Музейная карточка объекта»

Задание: Студенты заполняют сравнительную таблицу: Пушкинский текст романа «Евгений Онегин» через этнографический подход Узбекали Жанибекова.

Литературный контекст «Евгений Онегин»

Меню: «Ростбиф окровавленный, Страсбурга пирог нетленный, лимбургский сыр, ананас, шампанское

Глава 1. Время и ритм: Еда как антракт между театром и балом

Ритуал гостеприимства

Именины Татьяны (глава 5)

Хаотичный, шумный пир, это повод для социального съезда гостей.

Этнографический контекст (по У. Жанибекову)

Меню: традиционные мясные и молочные блюда (казы, шужук, бесбармак, кумыс - это строгая сакральная ценность).

Время и ритм: регламентированный ритуал (ас, конакасы, жілік, сотып, бата)

Ритуал гостеприимства: Конакасы – угощение гостя - священный долг, приготовление кумыса-коллективный труд; ритуал распределения мяса: баранья голова (бас тарту), жамбас (тазовая кость), жілік (берцовая кость) соответствует возрасту и статусу гостя.

Философия по А.С. Пушкину

- Статус Онегина – денди, принадлежность к высшему свету;
- Глава 2.5 патриархальность, провинциальность

Философия по У. Жанибекову

- Еда – уважение и поддержка социальной структуры
- Каждый элемент пищи имеет благословение (бата)

Второй: Терминологический и концептный анализ на уроках русского языка

Уважение к языковому коду нации – главный принцип исследователя. На занятиях по русскому языку по теме «Употребление терминов» в рамках профессиональной лексики использую тексты У. Жанибекова для комплексной работы.

Метод: Переводческий и лингвокультурологический анализ

Студенты работают с безэквивалентной лексикой, взятой из трудов У. Жанибекова, составляют двуязычные глоссарии этнокультурных терминов. Это позволяет студентам развивать навыки профессиональной коммуникации и грамотного ведения диалога культур.

Задание: «Лингвокультурный бренд – шеф»

Из текста У. Жанибекова «Эхо...По следам легенды о золотой домбре». Выберите 3 термина (например: корықтық, салма, бұжы). Представьте, что вы открываете ресторан современной казахской кухни. Сделайте профессиональный перевод на русский и английский языки для меню и составьте лингвокультурную аннотацию для иностранных гостей.

Третий: Принцип созидательного патриотизма через проектную деятельность.

Созидательный труд, а не абстрактные лозунги – таков патриотизм по У. Жанибекову. Студентам было предложено задание создать мультимедийный проект – презентацию «По следам легенды о золотой домбре». Такой подход развивает функциональную грамотность, исследовательские навыки и межкультурное понимание самих студентов.

Внедрение культурного наследия У. Жанибекова в учебный процесс по русскому языку и литературе доказывает, что этнопедагогика – это не архаичное прошлое, это инновационный фундамент для воспитания сознательного гражданина Казахстана, формируя у студентов главные ценности: трудолюбие, честность и глубокое уважение к истокам, которые созвучны идее «Толық адам» (Совершенного человека).

Список литературы:

1. Жанибеков У. Эхо... По следам легенды о золотой домбре: монография. — Алма-Ата: Өнер, 1990. — 160 с.
2. Жанибеков У. Культура казахского народа. — Алма-Ата: Өнер, 1982.

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА: БІЛІМ, ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ҰЛТ БОЛАШАҒЫ Издигаева Дарига Муратовна

*педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-сарапшы
Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
арнайы пәндер оқытушысы
Арқалық қаласы*

Қазақ халқының ағартушылық тарихында елдің рухани дамуына, білім мен мәдениеттің өркендеуіне елеулі үлес қосқан тұлғалар аз емес. Солардың қатарында Нәзіпа Сегізбайқызы Құлжанованың орны ерекше. Ол ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамында ұстаздық, журналистік және қоғамдық қызметті қатар алып жүрген зиялы әйелдердің бірі болды. Нәзіпа Құлжанова білімді ұлт қалыптастыру ісін бала тәрбиесінен бастау қажет екенін түсініп, әсіресе мектепке дейінгі тәрбие мәселесіне назар аударды [1].

Нәзіпа Құлжанова 1887 жылы дүниеге келген. Ол Ыбырай Алтынсарин негізін қалаған Торғайдағы орыс-қазақ мектебінде білім алып, 1902 жылы Қостанай қаласындағы қыздар гимназиясын тәмамдаған. Кейін Орынбордағы мұғалімдер семинариясында білімін жалғастырған. 1905–1920 жылдары Семей мұғалімдер семинариясында ұстаздық қызмет атқарып, ағартушылық бағыттағы жұмыстарға белсенді араласты [1].

Оның өмір жолы білім мен қоғамдық қызметтің бір-бірінен ажырамайтынын көрсетеді. Құлжанова тек балаларға білім беріп қана қоймай, қазақ қоғамының мәдени және рухани мәселелерін баспасөз арқылы көтерді. «Айқап», «Қазақ», «Еңбекші қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Әйел теңдігі» сияқты басылымдарда оқу-ағарту, әйел теңдігі, мәдениет және қоғам мәселелеріне қатысты мақалалар жариялады [2].

ХХ ғасырдың басында қазақ қоғамы үшін білім мәселесі аса маңызды болды. Халықтың сауатын ашу, жаңа үлгідегі мектептерді қалыптастыру, ұлттық баспасөзді дамыту – сол кезеңдегі зиялы қауымның негізгі міндеттерінің бірі еді. Нәзіпа Құлжанова осы тарихи үдеріске әйел ұстаз ретінде белсене қатысты.

Оның ағартушылық көзқарасының негізгі өзегі – білімді адам тәрбиелеу арқылы қоғамды дамыту. Бұл ұстаным Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық еңбектерінен анық байқалады. Ол бала тәрбиесін тек мектеппен шектемей, адамның қалыптасу үдерісін ерте жастан бастау қажеттігін атап көрсетті.

1923 жылы Орынбор қаласында Нәзіпа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» атты еңбегі жарық көрді. Бұл еңбек Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие мәселелеріне арналған алғашқы арнайы педагогикалық еңбектердің бірі ретінде бағаланады [1]. Кітаптың жазылуына Қазақ АКСР-інің оқу-ағарту саласындағы арнайы тапсырмасы негіз болған.

Еңбектің алғы сөзін Ахмет Байтұрсынұлы жазған. Ол білімнің қоғам дамуындағы маңызын атап көрсетіп, заман талабына сай білім мен өнерді меңгерудің қажеттігіне назар аударған [1]. Бұл Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық ізденістерінің сол кездегі қазақ зиялылары тарапынан жоғары бағаланғанын көрсетеді.

«Мектептен бұрынғы тәрбие» еңбегінде автор баланың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктеріне, оның қоршаған ортамен қарым-қатынасына, ойын

арқылы дамуына көңіл бөледі. Балаға дайын білімді ғана беріп қоймай, оның ойлау қабілетін, сезім мүшелерін, тілін және қимыл-қозғалысын дамыту қажеттігі сөз болады [3].

Бұл тұжырымдар сол кезең үшін маңызды педагогикалық жаңашылдықтардың бірі еді. Себебі мектепке дейінгі жастағы баланың жеке ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығы қазіргі педагогикада да негізгі қағидалардың бірі болып саналады.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы басты мәселелердің бірі – бала тәрбиесі. Ол баланың алғашқы тәрбиесі отбасы мен қоршаған ортадан басталатынын түсінді. Сондықтан ата-ананың бала тәрбиесіндегі жауапкершілігіне ерекше мән берді.

Құлжанованың пікірінше, баланың дұрыс қалыптасуы үшін оның денсаулығына, қимыл-қозғалысына, ойынына және табиғи ортасына көңіл бөлу қажет. Баланың дүниені тануы тек кітап немесе сабақ арқылы емес, қоршаған ортамен тікелей қарым-қатынас жасау арқылы да жүзеге асады [3].

Осы тұрғыдан алғанда, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық идеялары ұлттық тәрбиемен тығыз байланысты. Қазақ халқының дәстүрінде баланы табиғатпен етене өсіру, үлкенді сыйлау, еңбекке баулу, ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеу маңызды орын алған. Құлжанова осы халықтық тәжірибенің тәрбиелік маңызын ғылыми-педагогикалық тұрғыдан қарастыруға ұмтылды.

Ол баланың ойынына да үлкен мән берген. Ойын – баланың табиғи әрекеті ғана емес, оның ойлау қабілетін, қимыл-қозғалысын, қарым-қатынас жасау дағдысын қалыптастыратын құрал. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде баланы шамадан тыс мәжбүрлеуден гөрі, оның жас ерекшелігіне сай әрекет арқылы тәрбиелеу қажет деген ұстаным байқалады [4].

Бұл идея қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесі үшін де маңызды. Бүгінгі таңда баланың шығармашылық қабілетін дамыту, ойын арқылы оқыту, коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Осы бағыттардың кейбір бастауларын Нәзипа Құлжанованың еңбектерінен кездестіруге болады.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы тағы бір маңызды еңбек – «Ана мен бала тәрбиесі». Бұл кітап 1927 жылы жарық көрген [2]. Еңбекте ана мен баланың қарым-қатынасы, баланың денсаулығы мен тәрбиесі, отбасындағы педагогикалық мәдениет мәселелері қозғалады.

Құлжанова үшін ана тәрбиесі – баланың тұлға болып қалыптасуындағы маңызды факторлардың бірі. Себебі бала өмірінің алғашқы кезеңі отбасымен тікелей байланысты. Сондықтан ата-ананың бала психологиясын, жас ерекшелігін және тәрбиелеу әдістерін білуі қажет.

Бұл идеяның қазіргі қоғам үшін де мәні зор. Қазіргі педагогикада ата-ана мен білім беру ұйымының ынтымақтастығы баланың толыққанды дамуының маңызды шарты ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан Нәзипа Құлжанованың мұрасын тек тарихи құндылық ретінде емес, қазіргі педагогикалық оймен сабақтас рухани мұра ретінде де қарастыруға болады.

Нәзипа Құлжанованың қызметі педагогикамен ғана шектелмеді. Ол қазақ баспасөзінің дамуына да белсенді үлес қосты. Әртүрлі жылдары «Еңбекші қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Әйел теңдігі» басылымдарының редакциялық жұмыстарында қызмет атқарды [2].

Ол мақалаларында әйелдердің қоғамдағы орны, білім алу, мәдениет, ағарту мәселелерін көтерді. Қазақ әйелдерінің білім алып, қоғамдық өмірге араласуы үшін сауаттылықтың маңызын насихаттады.

Нәзипа Құлжанованың журналистік қызметі оның педагогикалық көзқарастарымен тығыз байланысты болды. Өйткені ол білім мен тәрбие мәселесін жеке адамның ғана емес, тұтас қоғамның дамуына әсер ететін фактор ретінде қарастырды.

Сонымен қатар ол аудармашылықпен де айналысып, орыс әдебиеті мен мәдениетінің кейбір үлгілерін қазақ оқырмандарына таныстыруға еңбек сіңірді [2]. Бұл оның мәдени-ағартушылық қызметінің ауқымды болғанын көрсетеді.

Нәзипа Құлжанованың еңбектері арада жүз жылға жуық уақыт өтсе де, өз маңызын толық жоғалтқан жоқ. Әсіресе мектепке дейінгі тәрбие, ата-ананың бала тәрбиесіндегі рөлі, ойын арқылы дамыту, баланың жеке ерекшелігін ескеру сияқты мәселелер қазіргі білім беру жүйесінде де маңызды.

Бүгінгі таңда білім беру саласында баланың тұлғалық дамуына, шығармашылық қабілетіне, дербестігіне және әлеуметтік дағдыларына ерекше мән беріледі. Бұл бағыттар Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасымен үндеседі.

Сонымен бірге оның еңбектеріндегі ұлттық тәрбие мәселесі де ерекше назар аударуға лайық. Ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, заманауи білім беру – қазіргі қазақ қоғамының маңызды міндеттерінің бірі. Осы орайда Құлжанованың мұрасы өткен мен бүгінді байланыстыратын рухани көпір қызметін атқарады.

Нәзипа Құлжанова – қазақтың педагогикалық, ағартушылық және қоғамдық ой тарихында өзіндік орны бар көрнекті тұлға. Оның өмір жолы білімге ұмтылудың, халыққа қызмет етудің және ұлт болашағына жауапкершілікпен қараудың үлгісін көрсетеді.

Құлжанованың 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» еңбегі қазақ тіліндегі мектепке дейінгі тәрбие мәселелерін жүйелі түрде қарастырған маңызды педагогикалық мұралардың бірі болды. Ал «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегі отбасы тәрбиесінің маңызын ашып көрсетті [1; 2].

Оның педагогикалық көзқарасының негізінде балаға құрметпен қарау, оның табиғи қабілетін дамыту, ойын мен қоршаған ортаның тәрбиелік мүмкіндігін пайдалану, ата-ананың жауапкершілігін арттыру сияқты құндылықтар жатыр.

Нәзипа Құлжанованың «бала тәрбиесі – ұлт болашағы» деген мазмұндағы педагогикалық ұстанымы қазіргі қоғам үшін де маңызды. Себебі елдің болашағы білімді, мәдениетті, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін және шығармашылық тұрғыдан ойлайтын ұрпаққа байланысты.

Сондықтан Нәзипа Құлжанованың шығармашылық мұрасын зерттеу – қазақ педагогикасының тарихын тану ғана емес, қазіргі тәрбие мен білім беру мәселелерін ұлттық тәжірибе тұрғысынан қайта пайымдаудың да бір жолы. Оның есімі мен еңбектері қазақ ағартушылығы тарихында лайықты орын алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. С. Нәзипа Құлжанова туралы өмірбаяндық және педагогикалық материалдар. Қазақстан Республикасы Ұлттық академиялық кітапханасының «Есімдер» жобасы. https://adebiportal.kz/kz/authors/view/2347?utm_source=chatgpt.com
2. Әдебиет порталы. Нәзипа Құлжанова: өмірі мен шығармашылығы. https://adebiportal.kz/kz/authors/view/2347?utm_source=chatgpt.com
3. Серикова С. Нәзипа Құлжанова еңбектері және қазіргі педагогиканың өзекті мәселелері. 2022. https://www.college.muscomplexpavl.edu.kz/download/metod/2022Serikova_sbornik.pdf?utm_source=chatgpt.com
4. Нәзипа Құлжанова – мектепке дейінгі педагогиканың негізін салушы ғалым, көрнекті ағартушы, қоғам қайраткері. «Ұстаз әлемі» ақпараттық-педагогикалық газеті. https://ustazvko.orleu-edu.kz/?p=1579&utm_source=chatgpt.com
5. Мәтбек Н., Өмірбекова Р. Қазақ тілі пәніне арналған оқу материалы: «Нәзипа Құлжанова». Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ОҚУ-АҒАРТУ САЛАСЫНЫҢ АПОСТОЛЫ

Казиева Умут Жумағалиевна

педагог-зерттеуші,

«Қостанай жоғары политехникалық колледжі» КМҚК

қазақ тілі және әдебиеті пәнінің оқытушысы

Қостанай қаласы

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен көк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған. Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды. Ыбырай Алтынсарин қазақ қоғамындағы білімді әлеуметтік жаңарудың негізгі тетігі деп танып, бұл ұстанымды мектеп ашу, оқулық құрастыру, мұғалім даярлау және кәсіптік оқытуды ұйымдастыру арқылы іс жүзінде жүзеге асырды. Сондықтан оның мұрасын жеке өлеңдер мен нақыл сөздердің жиынтығы ретінде емес, мақсаты, мазмұны, әдісі және күтілетін нәтижесі өзара байланысқан педагогикалық жүйе ретінде қарастыру қажет. Осы тұрғыдан Алтынсарин идеялары қазіргі білім беру үдерісіндегі тұлғаға бағдарлану, білімнің практикалық қолданылуы, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың бірлігі, педагогтің кәсіби дамуы сияқты басымдықтармен сабақтасады.

Ы.Алтынсарин – қазақ даласында білім беру ісімен кәсіпті түрде айналысқан алғашқы мамандардың бірі. XIX ғасырдың аяғында халықтың рухани дамып, басқалармен терезесі тең болуының негізгі факторы білім екендігіне көзі жетіп, оны іс жүзінде ұйымдастыруға белсене араласты. Ыбырай өз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шам-шырағын жақты, педагогтық-демократиялық көзқарастың негізін салды. Өз заманының озық ойлы азаматы болды. Бір жағынан феодалдық-патриархалды тұрмыс билеген, екінші жағынан, патша өкіметінің отарлау саясаты езген қараңғы ортада Ыбырай ашқан мектептердің қоңырауы сынғырлап, ұлы ағартушы-педагогтың ой-пікірлері, өлең-жырлары мен әңгімелері халық санасына жаңалық болып сіңді.

XIX ғасырдың орта шегінде қазақ даласында мектеп ашу ісі қиын еді. «Мектеп үйі», «оқытушы», «оқу құралдары» т.б. нәрселер көшпелі қазақ санасына онша орнықпаған ұғымдар болатын. «Мектеп – білім берудің басты құралы, халықтың келешегі тек осы мектептерде»- деп түсінген ұлы педагог осы мақсатпен қысы-жазы ел-елді аралап, халықты өнер-білімге шақырып қана қоймай, мектеп ашуға қаржы жинау ісімен араласты. [1, 82 б.].

Ыбырайдың оқу-ағарту ісіндегі жаңалығының бірі - қазақ жастарына кәсіби мамандық беру мәселесін қолға алуы болды. Ол Торғайда, Қарабұтақта қолөнер училищесін, Қостанайда ауыл шаруашылығы училищесін ашып, қазақ жастарынан қажетті маман кадрлар даярлау ісіне зор мән берді.

Кезінде қазақ халқының болашақ тағдырын орыс мәдениетімен бірлікте алып қараған Шоқан, Абай және Ыбырай секілді ұлы ағартушы-демократтар тарихымызда өшпестей із қалдырды. Осы орайда Ыбырай Алтынсариннің қосқан үлесі мен еңбегі орасан зор. Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырды. Ол мәдениет пен білімнен артта қалған ел-жұртын көрші елдің өнер-білімін, техникасын игеруге шақырып қана қоймай, сол игі істі тікелей жүзеге асыруға да өлшеусіз үлес қосты. Қазақ даласында тұңғыш рет орыс

үлгісіндегі пәндік білім беретін мектептер ашып, оған орыс алфавиті негізінде оқулықтар жазды, өзі сабақ беріп, жаңа талапқа сай келетін мұғалімдер даярлауға күш салды.

Алтынсарин үшін мектеп белгілі бір әлеуметтік топқа арналған мекеме емес, халықтың мәдени және қоғамдық дамуына жол ашатын орта болды. Оның Торғай, Ырғыз, Қостанай және басқа өңірлерде училищелер ашуға күш салуы, интернаты бар қыздар мектебін ұйымдастыруы білім алу мүмкіндігін кеңейтуге бағытталды. Мұнда ағартушылық идеяның өзегі білімге қолжетімділікті қоғамдық прогрестің шарты деп танудан көрінеді.

Қазіргі білім берудегі инклюзивтілік, қала мен ауыл арасындағы сапа алшақтығын азайту, әр білім алушыға тең мүмкіндік беру ұстанымдары осы идеямен мазмұндас. 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамада тең бастапқы мүмкіндіктер жасау және сапалы білімге кедергісіз қолжетімділік негізгі бағыттардың бірі ретінде белгіленген. . [9, 53 б.]. Сабақта бұл қағида тапсырмаларды білім алушылардың дайындық деңгейіне қарай саралау, мәтінді бірнеше форматта ұсыну және нәтижеге жетудің баламалы жолдарын қарастыру арқылы жүзеге асады.

Алтынсариннің педагогикалық көзқарасы XIX ғасырдағы қазақ қоғамының нақты қажеттіліктерінен туындады. Көшпелі өмір салты, мектеп желісінің әлсіздігі, оқу құралдарының тапшылығы және кәсіби мамандардың жетіспеуі ағартушыны білім беру ісін тұтас жүйе ретінде ұйымдастыруға бағыттады. Ол халықты білімге шақырумен шектелмей, мектеп ғимаратын ашу, қаражат жинау, оқу мазмұнын таңдау, мұғаліммен қамтамасыз ету және кітапхана ұйымдастыру сияқты міндеттерді қатар шешті. Бұл әрекеттер педагогикалық идеяның қоғамдық жағдайдан туып, нақты ұйымдастырушылық шешім арқылы іске асқанын көрсетеді. Орынбор шекара комиссиясы жанындағы мектепте алған білімі, В. В. Григорьевтің кітапханасын пайдалануы, К. Д. Ушинский, Я. А. Коменский, Л. Н. Толстой және И. И. Паульсон еңбектерімен танысуы оның дидактикалық ұстанымдарының қалыптасуына ықпал етті [4; 17 б.]. Алайда Алтынсарин дайын үлгіні механикалық түрде көшірген жоқ. Ол оқу материалдарын қазақ баласының тілдік ортасына, тұрмыс тәжірибесіне және қабылдау ерекшелігіне бейімдеді. Осы бейімдеу әрекеті оның педагогикалық мұрасындағы ұлттық мазмұн мен озық тәжірибені ұштастыру қағидасын айқындайды. Өз заманының озат ой-пікірлерімен танысып, өз бетімен оқудың нәтижесінде білім қорын едәуір молайтқан Ыбырай өзінің болашағын тілмаш болудан емес, халыққа пайдалы қызмет көрсетуден іздейді. Оның бойында ағартушылыққа деген ынта туады. Сөйтіп, сол заманның прогресшіл ағартушылық ой-пікірі негізінде оның көзқарасы қалыптаса бастайды. Қоғамдық әділетсіздік пен адам бойындағы ұнамсыз мінездірге қарсы күресу үшін ол ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру деп ұғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүйесін жақсартуға жұмсайды. [4, 29-31 б.].

Ы.Алтынсарин бір өзі екі бірдей бағытта тер төкті. Бір жағынан, мектептерді тікелей ашу жұмысымен айналысты. Екіншіден, оқу бағдарламасының нақты мағынасы, жұмыс жоспарының мәні төңірегінде көп ізденістер жасады, оқу-әдістемелік құралдар дайындады. «Табиғатынан алғыр, талантты, зерек балаға қалай білім беру керек?» деген сұраққа жауап іздестірді.

Білімін өзі жүйелі жетілдірудің нәтижесінде ол өз заманының аса білімді азаматы болды. Орыс педагогика ғылымының тарихы мен өз тұсындағы жағдайын терең зерттеп білу оны қазақ халқының аса көрнекті ағартушысы етіп қалыптастырды. Мұғалімдер даярлау ісімен қатар оларға керекті оқу-әдістемелік құралдарын жазу мәселесімен де шұғылданды. Оның ұсынуымен орыс-қазақ училищелерінде К.Д.Ушинскийдің «Балалар дүниесі», Л.Н.Толстой «Әліппе және оқу кітабы», Ф.Бунаковтың «Әліппесі мен құралы», Тихомировтың «Грамматикалық элементарлық курсы» оқу құралы ретінде пайдаланылды. Орыс педагогтарының үлгісімен орыс-қазақ мектептеріне арнап екі оқу құралын: «Қырғыз (қазақ) хрестоматиясы» мен «Қырғыздарға (қазақтарға) орыс тілін үйретуге алғашқы

басшылық» жазып шықты және оларды қазақ-орыс мектептеріне төлтума оқулық ретінде ұсынды. [6, 19-20 б.].

«Қазақ хрестоматиясын» құрастыру Алтынсариннің оқыту мазмұнына қойған талабын айқын көрсетеді. Ол халық ауыз әдебиеті үлгілерін, өзінің шағын әңгімелері мен өлеңдерін, аударма мәтіндерді баланың жасына және түсінігіне сай іріктеді. Мұндай іріктеуде екі дидактикалық шарт сақталды: оқу материалы тілдік тұрғыдан қолжетімді болуы және тәрбиелік ойды нақты әрекет пен оқиға арқылы ашуы тиіс.

Қазіргі білім беру теориясында бұл қағида жас ерекшелігін ескеру, оқу мәтінін бейімдеу, тілдік қолдау көрсету және мәдени тұрғыдан жақын контент ұсыну талаптарымен сабақтасады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында Алтынсарин мәтіндерін сөздік, жетекші сұрақ, графикалық ұйымдастырғыш және қысқаша аудиомәтінмен толықтыру әртүрлі дайындықтағы білім алушының мазмұнды түсінуіне жағдай жасайды.

Алтынсарин шығармаларында білім беру мен мінез қалыптастыру бір-бірінен бөлінбейді. «Бай баласы мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Таза бұлақ», «Мейірімді бала» сияқты мәтіндерде еңбекқорлық, жауапкершілік, қанағат, әділдік және мейірім дайын өсиет түрінде ғана емес, кейіпкер әрекетінің салдары арқылы танытылады [1; 2]. Осы ерекшелік білім алушыға құндылықты жаттап алуға емес, жағдаятты бағалап, дәлелді шешім шығаруға мүмкіндік береді.

Құндылыққа бағдарланған қазіргі оқытуда да тәрбие сабақтан тыс жеке іс-шарамен шектелмейді; ол оқу мақсатына, тапсырма мазмұнына, топтық әрекетке және кері байланысқа енгізіледі. Алтынсарин мәтіндерінің әдістемелік әлеуеті білім алушыны «кейіпкер дұрыс әрекет етті ме?» деген сұрақтан «осындай жағдайда мен қандай шешім қабылдай едім және неге?» деген рефлексияға жеткізуімен құнды.

Алтынсарин идеяларын қазіргі білім беру үдерісіне енгізуде тарихи сабақтастық пен тікелей ұқсастықтың ара-жігін ажырату маңызды. Ағартушы еңбектеріндегі мектеп, кәсіптік даярлық және тәрбие мәселелері XIX ғасырдағы қазақ қоғамының сұраныстарына жауап берді. Ал қазіргі білім беру цифрландыру, инклюзия, академиялық адалдық, еңбек нарығының өзгеруі және ақпарат көлемінің өсуі жағдайында жүзеге асады. Сондықтан оның пікірлерін бүгінгі педагогикалық ұғымдардың дайын баламасы деп көрсету емес, сол пікірлердің негізіндегі тұрақты қағиданы анықтап, жаңа жағдайға бейімдеу ғылыми тұрғыдан негізді болады. Мысалы, Алтынсариннің түсінікті оқу құралын жасау тәжірибесі қазіргі цифрлық ресурспен тікелей тең емес, алайда екеуін біріктіретін қағида – мазмұнның білім алушыға қолжетімді, мағыналы және мәдени ортасына жақын болуы.

Сабақтастықты жүзеге асырудың екінші шарты – идеяны нақты оқу нәтижесімен байланыстыру. Егер еңбек туралы шығарма тек мәнерлеп оқылып, мазмұны айтылса, оның тәрбиелік әлеуеті толық ашылмайды. Білім алушы мәтіндегі мәселені анықтап, кейіпкер шешімін бағалап, оны қазіргі кәсіби жағдаятқа қолданып, өз тұжырымын дәлелдегенде ғана идея әрекеттік сипат алады. Мұндай тапсырмада пәндік нәтиже мен тәрбиелік нәтиже қатар көрінеді: білім алушы мәтінді талдайды, тілдік бірліктерді орынды қолданады және жауапкершілік туралы негізделген ұстаным білдіреді.

Үшінші шарт – педагогтің рефлексиясы. Алтынсарин мұрасын қолданудың тиімділігі өткізілген іс-шара санымен емес, білім алушы әрекетіндегі өзгеріспен бағалануы керек. Мұғалім тапсырмадан кейін қандай дәлелдер сапалы болғанын, қай білім алушыға қосымша тілдік қолдау қажет екенін және ұсынылған жағдаяттың мамандық мазмұнына қаншалықты сәйкес келгенін талдайды. Осы деректер келесі сабақтың мәтінін, қолдау тәсілін және бағалау критерийін нақтылауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде тарихи мұра бір реттік тәрбие тақырыбы емес, жүйелі оқыту құралына айналады.

Губернаторға жолдаған баяндамасында: «Қазақтарға – осы дарынды, ақыл-есі мол халыққа кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына түсетін дұрыс бағыт беру қалай дегенмен де қажет болып отыр», -деп жазды. [5, 18-19 б.].

Алтынсарин білімнің құндылығын оның өмірлік мәселелерді шешуге жарамдылығымен байланыстырды. Торғай мен Қарабұтақтағы қолөнер училищелері,

Қостанайдағы ауыл шаруашылығы мектебі жастарға кәсіп үйрету мақсатын көздеді. Демек, ағартушы түсінігіндегі білім тек ақпарат меңгеру емес, адамның дербес еңбек етуіне және қоғамға пайдалы қызмет атқаруына мүмкіндік беретін қабілет.

Бұл ұстаным қазіргі құзыреттілікке бағдарланған және тәжірибелік оқытумен сәйкес келеді. Бүгінгі техникалық және кәсіптік білім беру мазмұны білім алушының кәсіби міндетті орындауына, мәселені шешуіне, топта жұмыс істеуіне және нәтиже үшін жауап беруіне бағытталады. Алтынсарин шығармаларын оқыту кезінде білім алушы тек мәтін идеясын анықтап қоймай, оны қазіргі еңбек мәдениетімен салыстырып, нақты өнім әзірлегенде тарихи идея практикалық дағдыға айналады.

Ол өз замандастары арасында ғалым-этнограф, көсемсөзші әрі ақын ретінде де кеңінен танылды. Ол орыс географиялық қоғамы Орынбордағы бөлімінің толық мүшесі болды. Географиялық қоғамның тапсырмалары бойынша баяндамалар жасап тұрды, қазақ халқының этнографиясы бойынша мақалалар жариялады. Атап айтқанда, Кіші жүз қазақтарының адамды жерлеу, ас беру, құда түсу, қыз ұзату және той жасау дәстүрі, ежелгі әдет-ғұрып заңдары туралы зерттеу мақалалары жарық көрді. Ол өзінің жұмыстан қолы босаған кездерінің бәрін де ауыл арасында өткізді, туған халқының тарихы, фольклоры, шежіресі, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі туралы материалдар жинастырды. [3, 19-20 б.].

Туған халқының талантты перзенті ұлтының рухани мақтанышы, тұңғыш ағартушы-педагогі Ы.Алтынсарин қазақ халқының мәдениеті мен тарихының алтын қорына үлес қосумен қатар өзінен кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды, оның ұлағатты сөздерінің де мәні мен мағынасы әлі күнге дейін өзектілігін жоғалған жоқ: «Өнер, білім - бәрі де оқуменен табылған», «Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, өйткені мұғалім-мектептің жүрегі», «Қазақтың тілі соншалықты мол. Ләкин қазақтың тіліменен қандай кітап болса да жазуға болады», «Қазақ тілі мұншалықты жатық ем анық болар еді, егер де біздің қазақтар аңғарып, бөтен тіл араластырмастан ілгері бастырып сөйлесе», «Аз жұмысты қиынсыңсаң - көп жұмысқа тап боласың», «Азға қанағат қылмасаң - көптен құр қаласың», «Қашанда бір істі істегіңіз келсе, ол іске әуелі ақылыңызды, одан соң қолыңызды жұмылдырыңыз, егер де ақылыңыз дұрыстаса, көзіңіз көріп, жөнін тауып мақұл көрсе, тіліңіз бен қолыңызға ерік беріңіз», «Еңбек пен табылған тамақ тәтті әрі сіңімді болады», «Алдына келсе, әділдігінді аяма», «Байлық — қанағат пен еңбекте» [2, 78-80 б.], «Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс», «Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай - ғылым, білім беру жүйесі сақталу керек», «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе - ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде», «Мектеп қабілетсіздік пен жалқаулықтың ұясына айналмауы тиіс». [4, 93-94 б.].

Оның жарқын бейнесі мен іс-әрекетінен қазақ халқының мәдени-экономикалық дамуын, қазақтың ұлт болып бірігуін, жаппай сауатты, мәдениетті, оқыған ел болуын көксегенін көреміз. Ыбырай атамyzдың бұл арманы толық іске асты. Ы.Алтынсариннің XIX ғасырдың аяғында өзінің педагогикалық қызметінде ұстанған негізгі принциптері ХХІ ғасырға аяқ басқан, бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап отырған Қазақстанның рухани-мәдени дамуында өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ. Керісінше, олар уақыт өткен сайын жаңа серпінге ие болып, дами түсуде. Бұл ғылым мен білім дамуындағы сабақтастықты және дәстүр тұрақтылығын тағы да дәлелдей түседі.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасы жалпыға қолжетімді білім, ана тіліндегі түсінікті оқу мазмұны, еңбекке негізделген практикалық даярлық, адамгершілік тәрбие және мұғалімнің кәсіби жауапкершілігі қағидаларына құрылған тұтас жүйе болып табылады. Бұл қағидалар қазіргі білім беру үдерісімен тарихи формасы арқылы емес, білім алушының дамуына бағытталған ішкі логикасы арқылы сабақтасады.

Алтынсарин мұрасын бүгінгі сабақта нәтижелі қолдану үшін оның өмірбаянын баяндаумен шектелмей, педагогикалық идеясын оқу әрекетіне айналдыру қажет. Мәтіндік

талдау, кәсіби жағдаят, шағын жоба, критерий бойынша бағалау және рефлексия білім алушыға ағартушы идеясын түсінуге, дәлелдеуге және нақты жағдайда қолдануға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан Алтынсарин еңбектері тарихи мұра ғана емес, функционалдық сауаттылықты, еңбек мәдениетін және жауапты азаматтық ұстанымды қалыптастыратын өзекті әдістемелік ресурс қызметін атқарады.

Қазақтың оқу-ағарту саласының апостолы Ы.Алтынсарин мұраларын жеріне жеткізе зерттеп, оны ұстаздардың ұлы ұстазы деп әркез әспеттеп отыру – бәріміздің абыройлы борышымыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар, очерктер. Алматы: «Жазушы», 1988 ж
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы, Оқу құралы. Алматы: «Білім», 2003 ж
3. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы» Алматы, 2003ж.
4. Дербісалин Ә.Ы. Ыбырай Алтынсарин өмірі мен қызметі туралы» Алматы, 1965
5. Ламашев Ә.. Ыбырай Алтынсарин. Алматы, 1991
6. Оспанов С. Алтынсариннің айналасындағы адамдар, Қостанай, «Шапақ», 2006 ж.
7. Сыдықов Ә. Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. Алматы, «Мектеп», 1969 ж.
8. «Білім – Образование» журналы, № 1 2009 ж .
9. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.

ҰЛТТЫҚ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРА ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ: ИДЕЯДАН ТӘЖІРИБЕГЕ

Канапина Гулдана Оракбаевна

*«А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

«Біз Нәзіпа Құлжанованың мұрасын білеміз, бірақ оны тәжірибеде қаншалықты қолданып жүрміз?» Бұл тақырыптың өзектілігі неде?

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы және оның бүгінгі білім беру жүйесіндегі маңызы. Қазақтың ағартушылық тарихындағы аса маңызды тұлғалардың бірі- Нәзіпа Құлжанованың өмірі мен шығармашылығы, оның «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегіндегі педагогикалық ойлардың қазіргі білім беру тәжірибесімен сабақтастығы туралы сөз қозғағым келеді.

Бүгін біз білім беру саласында баланың тек білімді болуы жеткіліксіз екенін айтып жүрміз. Бала физикалық тұрғыдан сау, эмоционалдық жағынан тұрақты, қарым-қатынас жасай алатын, өз ойын жеткізетін, шығармашылықпен ойлайтын және әлеуметтік ортаға бейімделген тұлға болуы қажет.

Ал осы мәселелердің көпшілігін Нәзіпа Құлжанова бұдан жүз жыл бұрын көтеріп қойған.

Сондықтан оның мұрасы — тек тарих емес. Бұл — бүгінгі педагогикаға қойылған сұрақ. Нәзіпа Құлжанова — өз дәуірінен озып туған ағартушы. Нәзіпа Құлжанова 1887 жылы Торғайда дүниеге келген. Ол Қостанайдағы орыс-қазақ гимназиясында білім алып,

кейін ұстаздық жолға түсті. Қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш журналист – Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанова. Бұл уақытта қалада туылған қыздардың болашақ мүмкіндіктері ауыл өңірінде туып-өскен құрбылардың келешегіне қарағанда жақсы болған. Үлкен талант иесі Нәзипа 1902 жылы Қостанай қаласындағы орыс-қазақ гимназиясын тәмамдап, 1903-1904 жж. оқытушылар семинариясында ұстаз еткен. Нәзипа Сегізбайқызы жастайынан бері ержүрек, жігерлі кісі болған. Әке-шешесі Нәзипаны бір жігітке атастырып, қалыңмалын алған. Қыз бой жетіп, осы жігітті сүймегендіктен, оған тұрмысқа шығудан бас тартты. Нәзипа қазақ даласының салты бойынша бұрын берілген қалыңмалын қайтаруға тиісті болған. Бірақ, қыз отбасының материалдық жағдайы төмен еді... Енді қайтты? Қиын жағдайдан шығу үшін облыстық әскери прокурордың көмегіне жүгінді. Осылайша, мәселе өзінің оңтайлы шешімін тапқан. 1905 жылдан бастап Семейдегі мұғалімдер семинариясында қызмет атқарды. Ұстаздықпен қатар журналистика, аударма, этнография, мәдени-ағартушылық жұмыстармен айналысты. Ол қазақ әйелдерінің білім алуына, қоғамдық өмірге араласуына жол ашуға күш салған қайраткерлердің бірі болды. 1914 жылы Семейде Абайдың қайтыс болғанына он жыл толуына арналған әдеби кеш ұйымдастыруы — сол кезеңдегі қазақ әйелінің қоғамдық-мәдени кеңістікке батыл шығуының айқын мысалы. Оның ерлігі тек бір ісімен немесе бір мақаласымен өлшенбейді. Нәзипаның ерлігі — қоғамдағы қалыптасқан шектеулерге қарамастан білімді әйел болуында ғана емес, сол білімін халықтың игілігіне жұмсауында. Сонымен бірге, Нәзипа көптеген мақаларында әйелдер үшін маңызды мәселелер туралы қалам тартты. Қазақтың ұлы ақыны Сұлтанмахмұт Торайғыров «Таныстыру» поэмасын Нәзипа Құлжановаға арнаған: «Ардақты бар Нәзипа деген ханым, Газет, журнал жүзінде жұртқа мәлім. Оқыса сондай әйел шығар ед деп, Оқығандар бағалар сөздің дәмін. Неше күн қыдырсаң да таба алмассың, Семейдің одан өтер адал жанын...», – деп Нәзипа Сегізбайқызыны сипаттаған. Ол екі тілде бірдей жүйректігімен де көзге түскен. Ол журналист болды. Ұстаз болды. Аудармашы болды. Педагогикалық еңбектер жазды. Әйелдердің білім алуын насихаттады. Мұқтаж балалар мен оқушыларға көмек көрсетуге атсалысты. Ол Орыс Географиялық қоғамының мүшесі ретінде қазақ халқының тұрмыс-салт, әдет-ғұрыптарын, ауыз әдебиеті мен фольклорлық шығармаларын зерттеп, оларды кеңінен насихаттаумен айналысты.

Нәзипаның ерлігі — қиын кезеңде халық жағында болуы. Нәзипаның тұлғасын тек «алғашқы әйел журналист» немесе «педагог» деген атаумен шектеу жеткіліксіз. Оның өмір сүрген кезеңі — қазақ қоғамы үшін аса күрделі уақыт. Алаш кезеңі, азамат соғысы, аштық, қоғамдық өзгерістер, ұлттық мектеп мәселесі, әйелдердің білім алуы — мұның барлығы бір адамның өміріне үлкен салмақ түсірді. Соған қарамастан Нәзипа халықпен жұмысын тоқтатпады. Ол әйелдердің білім алуын, қоғамдық өмірге араласуын жақтады. Мұқтаж оқушыларға көмектесу ісіне де атсалысты. Мысалы, Құлжановтар ұйымдастырған мәдени шаралардың бірінен жиналған 918 сом қаражат мұқтаж оқушыларға таратылғаны туралы дерек бар. Бұл жерде Нәзипаның ағартушылық ұстанымы анық көрінеді: Мәдениет — халықтан алшақ тұрған дүние емес. Мәдениет халықтың тұрмысын жақсартуға қызмет етуі керек. Мәселен, 1921–1922 жылдардағы аштық кезінде Торғай халқына көмек ұйымдастырылған. Жүсіпбек Аймауытов бастаған топ Семей өңірінен жиналған малды Торғайға жеткізген, ал оны халыққа бөлу ісіне уездік аштар комиссиясының төрағасы Құлжанов та қатысқан. Сонымен бірге Семейдегі қазақ зиялыларының Торғайдағы аштыққа көмек жинауға қатысқаны туралы деректер кездеседі; сол қатарда Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтардың есімі аталады.

«Нәзипа Құлжанова өмір сүрген қоғамдық орта халық басына түскен аштық пен әлеуметтік күйзелісті бастан кешірді. Құлжановтар отбасы халыққа, оқушы жастарға және мұқтаж жандарға қолдау көрсеткен ағартушы ортаға жатты» деп айту тарихи тұрғыдан сақ әрі нақты болады.

Нәзипаның ерлігін бүгін қалай түсінеміз? Мен Нәзипаның ерлігін үш сөзбен сипаттар едім:

Білім. Батылдық. Жауапкершілік.

Білім — өзі оқып қана қоймай, білімін халыққа жеткізді.

Батылдық — қазақ әйелінің қоғамдық кеңістікке шығуы қиын кезеңде журналистикамен, ағартушылықпен айналысты.

Жауапкершілік — баланың тәрбиесін жеке отбасының мәселесі емес, ұлттың болашағына қатысты мәселе деп қарады. «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала тәрбиесі» Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы екі маңызды еңбек:

«Мектептен бұрынғы тәрбие» — 1923 жыл; «Ана мен бала тәрбиесі» — 1927 жыл.

«Ана мен бала тәрбиесі» кітабы Қызылордада 5000 данамен жарық көріп, педагогтерге, тәрбиешілерге, ата-аналарға және балалар дәрігерлеріне арналған анықтамалық сипатта ұсынылған. Бұл жерде ерекше назар аударатын нәрсе бар. Нәзипа Құлжанова дәрігер болмаған. Бірақ ол бала мен ана денсаулығына қатысты көптеген еңбектерді оқып, сол кезеңдегі пайдалы медициналық-педагогикалық мәліметтерді қазақ оқырманына түсінікті тілмен жеткізген.

Бұл идеялардың қазіргі педагогикамен үндестігі өте анық.

Нәзипа Құлжанова идеясын бүгін қалай қолданып жүрміз? Міне, баяндаманың ең өзекті тұсы осы. Біз бүгін Нәзипаның кітабын күнделікті балабақшада ашып қойып, әр сабақты одан оқытпасак та, оның көптеген идеялары қазіргі білім беру принциптерінің құрамына айналды. Мысалы, қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың денсаулығына, қозғалысына, гигиенасына, қауіпсіздігіне, сөйлеуіне, әлеуметтік-эмоциялық дамуына және шығармашылығына көңіл бөлінеді.

Мұны Нәзипа идеяларымен салыстырып көрсек:

Қазіргі мемлекеттік стандарттарда да баланың сезімін тану, оны қолдау, өзіне және өзгелерге қамқорлық көрсету, топта жұмыс істеу, диалог құру және еркін ойында өз пікірін айту сияқты әлеуметтік-эмоциялық дағдыларға мән беріледі. Бұл — Нәзипа Құлжанова көтерген «балаға тұтас тұлға ретінде қарау» идеясымен үндеседі.

Ең маңызды мәселе: «Баланы оқыту ма, әлде баланы түсіну ме?»

Меніңше, Нәзипа мұрасының бүгінгі білім беру үшін ең маңызды сұрағы — осы. Қазіргі кезде біз баланың оқу жетістігін, бағасын, қабілетін жиі өлшейміз. Бірақ: Бала өзін қауіпсіз сезіне ме? Оны мұғалім тыңдай ма?

Ол өз ойын еркін айта ала ма? Қателесуге құқығы бар ма? Оның физикалық және эмоционалдық жағдайы ескеріле ме? Міне, осы сұрақтарды бүгінгі педагогика күн тәртібіне қойып отыр.

Нәзипаның еңбегін қазіргі көзқараспен оқығанда, оның баланы тек «тәрбиенің объектісі» емес, ерекше қажеттілігі, жасы, денсаулығы, ортасы бар жеке тұлға ретінде қарастыруға ұмтылғанын байқауға болады.

Сондықтан Нәзипаның мұрасын бүгінгі күні механикалық түрде қайталау емес, оның педагогикалық принциптерін жаңа жағдайға бейімдеу маңызды.

Осы тұрғыдан алғанда Нәзипа Құлжанованың: «Бала тәрбиесі — ұлт тәрбиесі» деген идеялық ұстанымын бүгінгі білім беру саласына байланыстыруға болады. Бүгінгі педагог үшін Нәзипа мұрасы нені білдіреді?

Қазір мұғалімнен тек сабақ өткізу талап етілмейді.

Мұғалім:

- баланы тыңдауы;
- оның қабілетін байқауы;
- денсаулығына көңіл бөлуі;
- психологиялық қауіпсіз орта қалыптастыруы;
- ата-анамен жұмыс істеуі;
- ұлттық құндылықтарды заманауи тәсілдермен ұштастыруы;
- баланың дербестігін қолдауы керек.

Бұл қағидалардың қазіргі мемлекеттік білім беру талаптарымен де үндестігі бар. Қазақстанның білім беру стандарттарында құрмет, ынтымақтастық, еңбек пен

шығармашылық, ашықтық және өмір бойы білім алу сияқты құндылықтар белгіленген. Демек, Нәзипаның мұрасы музейдегі экспонат емес. Оны қазіргі педагогтың күнделікті әрекетінен көруге болады.

Қорытындылай келе,
Құрметті әріптестер!

Нәзипа Құлжанованы еске алу — бір тарихи тұлғаның өмірбаянын қайталау емес. Бұл — «Біз бүгін баланы қалай тәрбиелеп жүрміз?» деген сұраққа қайта қарау.

Бұдан жүз жыл бұрын Нәзипа Құлжанова ана мен бала денсаулығын, тазалықты, баланың жас ерекшелігін, тәрбиені, әйелдің білімін, ұлттық мәдениетті сөз етті. Бүгін біз сол мәселелерді басқа терминдермен айтып жүрміз:

1. баланың физикалық дамуы,
2. әлеуметтік-эмоциялық дағды,
3. қауіпсіз білім беру ортасы,
4. ата-анамен серіктестік,
5. инклюзивтілік,
6. баланың жеке қажеттілігі,
7. шығармашылық даму.
8. Атаулары өзгергенімен, мәселенің өзегі өзгерген жоқ.
9. Сондықтан Нәзипа Құлжанованың мұрасын қазіргі білім беру жүйесіне
10. енгізудің ең дұрыс жолы — оның сөздерін қайталау емес, оның
11. педагогикалық көзқарасын тәжірибеге айналдыру.
12. Баланың денсаулығына көңіл бөлу.
13. Баланың ойын тыңдау.
14. Баланың шығармашылығын шектемеу.
15. Ата-ананы тәрбиенің серіктесі ету.

Ұлттық ойын мен ұлттық құндылықты заманауи біліммен байланыстыру.

Ең бастысы — баланы болашақтың «дайын өнімі» емес, бүгінгі жеке тұлға ретінде көру.

Нәзипа Құлжанованың өмірінен алатын ең үлкен сабақ та осында.

Ұлттық ағартушылық мұраның шынайы жалғасы — өткенді дәріптеу емес, өткеннің озық идеясын бүгінгі баланың игілігіне айналдыру.

«Біз Нәзипа Құлжанованың мұрасын білеміз, бірақ оны тәжірибеде қаншалықты қолданып жүрміз?» Бұл тақырыптың өзектілігі неде?

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы және оның бүгінгі білім беру жүйесіндегі маңызы. Қазақтың ағартушылық тарихындағы аса маңызды тұлғалардың бірі — Нәзипа Құлжанованың өмірі мен шығармашылығы, оның «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегіндегі педагогикалық ойлардың қазіргі білім беру тәжірибесімен сабақтастығы туралы сөз қозғағым келеді.

Бүгін біз білім беру саласында баланың тек білімді болуы жеткіліксіз екенін айтып жүрміз. Бала физикалық тұрғыдан сау, эмоционалдық жағынан тұрақты, қарым-қатынас жасай алатын, өз ойын жеткізетін, шығармашылықпен ойлайтын және әлеуметтік ортаға бейімделген тұлға болуы қажет.

Ал осы мәселелердің көпшілігін Нәзипа Құлжанова бұдан жүз жыл бұрын көтеріп қойған.

Сондықтан оның мұрасы — тек тарих емес. Бұл — бүгінгі педагогикаға қойылған сұрақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923. – 36 б. Баяндамадағы Нәзипаның мектепке дейінгі тәрбие, баланың жас ерекшелігі, ойын арқылы тәрбиелеу

туралы ойлары осы еңбекке негізделеді. Бұл кітаптың көлемі 36 бет екені библиографиялық деректерде көрсетілген.

2. Баяндамада: [1, 15–30-бб.] деп көрсетуге болады, бірақ нақты дәйексөздің бетін түпнұсқа сканерден қайта тексерген дұрыс.

3. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда: Қазақстан мемлекет баспасы, 1927. – 116 б.

4. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С.К. Қазақ тәлім-тәрбиесі: қазақ ұлттық педагогикасы мен ұлттық психологиясының тарихы. – Алматы: Санат, 1995.

5. «Нәзипа Құлжанова – қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш журналист» // e-history.kz.

«ЫБЫРАЙ – БІЛІМНІҢ ШАМШЫРАҒЫ»

Кайралапова Карлыгаш Шормангалиевна

Мәлік Гүлімжан Нұрланқызы

«Ақбота» бөбекжайы тәрбиешілері

*«Ұстаздың ұлы мұраты – білімді ұрпақ тәрбиелеу,
ал Ыбырай жаққан білім шырағы әлі де сөнген жоқ.»*

Қазақ халқының тарихында білім мен ғылымның дамуына өлшеусіз үлес қосқан ұлы тұлғалар аз емес. Солардың бірі – қазақтың тұңғыш ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсарин. Ол бар ғұмырын қазақ балаларының білім алуына, сауатты әрі тәрбиелі болып өсуіне арнады. Ыбырайдың ағартушылық идеялары мен педагогикалық мұрасы бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоғалтқан жоқ.

Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы қазіргі Қостанай өңірінде дүниеге келген. Жастайынан білімге құштар болып өскен Ыбырай орыс-қазақ мектебінде білім алып, өз халқының болашағы оқу-біліммен байланысты екенін терең түсінді. Сол кезеңде қазақ даласында мектептер өте аз болатын. Сондықтан Ыбырай халыққа білім берудің маңызын түсініп, қазақ балаларына арналған мектептер ашуға бар күшін жұмсады.

Ыбырайдың ең басты мақсаты – қазақ балаларының білім алып, өнер үйреніп, мәдениетті ел қатарына қосылуы еді. Оның «Кел, балалар, оқылық!» атты өлеңі осы ұлы мақсатын айқын көрсетеді. Ақын:

«Бір Аллаға сиынып,
Кел, балалар, оқылық!
Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!» –деп, балаларды білім алуға, оқуға, ізденуге шақырды.

Бұл өлеңнің тәрбиелік мәні бүгінгі күні де ерекше. Ыбырай үшін оқу – тек сауат ашу ғана емес, адамның дүниетанымын кеңейтетін, жақсы қасиеттерге тәрбиелейтін үлкен күш болды. Ол білімді адамды елінің болашағына үлес қоса алатын тұлға ретінде қарастырды.

Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларына арналған алғашқы оқулықтардың бірі – «Қазақ хрестоматиясын» жазды. Бұл еңбегіне балаларға түсінікті әрі тәрбиелік мәні жоғары әңгімелер мен өлеңдерді енгізді. Оның шығармаларында еңбекқорлық, адалдық, мейірімділік, адамгершілік, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу сияқты құндылықтар кеңінен насихатталды.

Жазушының «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Асыл шөп», «Мейірімді бала», «Таза бұлақ», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» сияқты әңгімелері жас ұрпаққа өнеге беретін шығармалар болып табылады. Мысалы, «Бай баласы мен жарлы

баласы» әңгімесінде еңбекке бейімділік пен өмірге икемділіктің маңызы көрсетіледі. Ал «Әке мен бала» шығармасы үнемшілдік пен еңбекқорлыққа тәрбиелейді.

Ыбырайдың педагогикалық көзқарасының ерекшелігі – ол баланы құр сөзбен емес, өмірлік мысалдар арқылы тәрбиелеуге тырысты. Оның шығармалары қысқа әрі түсінікті болғанымен, мағынасы терең. Әрбір әңгімесінен адамды жақсы мінез-құлыққа, адалдыққа және еңбекке тәрбиелейтін үлкен ойды көруге болады.

Ыбырай Алтынсарин қыз балалардың да білім алуына ерекше көңіл бөлді. Ол қазақ даласында қыздарға арналған мектептердің ашылуына ықпал етті. Бұл – сол дәуір үшін үлкен жаңалық еді. Ағартушы қыз баланың білімді болуы отбасы мен қоғамның дамуына оң әсер ететінін жақсы түсінді.

Ұлы ұстаздың «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңі де білім мен ғылымның адам өміріндегі орнын көрсетеді. Ақын өнер мен техниканың жетістіктерін көріп, қазақ жастарын білімге, өнерге ұмтылуға шақырды. Оның арманы – қазақ жастарының білім алып, елінің дамуына қызмет етуі еді.

Ыбырай Алтынсариннің еңбегі тек мектеп ашумен немесе оқулық жазумен шектелген жоқ. Ол қазақ халқының мәдениеті мен ағартушылық саласының дамуына жол ашты. Оның ұстаздық қызметі кейінгі ұрпаққа үлкен үлгі болды. Ыбырайдың «Мектеп – қазақтарға білім берудің негізгі құралы» деген ұстанымы оның бүкіл өмірлік мақсатын айқындайды.

Бүгінгі таңда елімізде білім беру саласына ерекше көңіл бөлініп келеді. Заманауи мектептер мен балабақшаларда балалардың білім алуына барлық жағдай жасалуда. Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсариннің идеялары қазіргі білім беру жүйесімен үндеседі. Баланы ерте жастан білімге қызықтыру, еңбекке баулу, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру – бүгінгі педагогтердің де басты міндеттерінің бірі.

Әсіресе мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласында Ыбырай шығармаларының тәрбиелік мүмкіндігі мол. Оның қысқа әңгімелері мен өлеңдерін балалардың жас ерекшелігіне қарай қолдану арқылы еңбекқорлық, мейірімділік, достық, қамқорлық сияқты қасиеттерді қалыптастыруға болады. Балаларға Ыбырайдың өмірі мен шығармашылығын таныстыру олардың кітапқа, білімге деген қызығушылығын арттырады.

Ыбырай Алтынсарин – халқымыздың білімге бастар жолын ашқан ұлы тұлға. Оның өмірі – еңбек пен ізденістің, елге қызмет етудің үлгісі. Оның шығармалары – жас ұрпақты тәрбиелейтін рухани қазына. Ұлы ағартушының арманы – көзі ашық, көкірегі ояу, білімді ұрпақ тәрбиелеу еді. Бұл арман бүгінгі таңда да өзекті.

Қорыта айтқанда, Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласына білімнің жарығын жаққан ұлы ұстаз, халықтың рухани шамшырағы. Оның «Кел, балалар, оқылық!» деген үндеуі әрбір ұрпақты білімге, ізденіске және жақсы қасиеттерге шақырып тұрғандай. Ыбырай мұрасы – уақыт өткен сайын құндылығы арта түсетін мәңгілік мұра.

Біз ұлы ұстаздың еңбегін құрметтеп, оның шығармаларын жас ұрпаққа насихаттау арқылы Ыбырайдың асыл арманына үлес қоса аламыз. Өйткені білімге ұмтылған ұрпақ – елдің жарқын болашағы. Ал сол білім жолына алғаш шам жаққан ұлы тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин.

«Ыбырай – білімнің шамшырағы» деген сөздің мәні де осында. Оның жаққан білім шырағы бүгінгі ұрпақтың жүрегінде жалғасып, болашаққа жол көрсетіп келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым
2. Ы.Алтынсарин. Елтұтқа.-Астана: Күлтегін, 2001.
3. Ы.Алтынсарин. Қазақ энциклопедиясы.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Каппасова Шамшырак Еркиновна

жаратылыстану ғылымдарының магистрі, педагог-зерттеуші

Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі

Арқалық қаласы

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – білімді, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, жауапкершілігі жоғары тұлға қалыптастыру. Бұл міндетті жүзеге асыруда халқымыздың тарихи-педагогикалық мұрасына сүйенудің маңызы зор. Қазақ даласында білім мен ғылымның дамуына ерекше үлес қосқан көрнекті тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин.

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының тарихында алғашқы ағартушы-педагогтердің бірі ретінде ерекше орын алады. Ол мектеп ашумен ғана шектелмей, оқу құралдарын әзірлеп, балаларды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдарын ұсынды. Оның педагогикалық көзқарастары білім алушының тұлғалық дамуына, адамгершілікке, еңбекқорлыққа, білімге құштарлыққа және қоғамға пайдалы азамат болуға бағытталды.

Ағартушы өмір сүрген кезең мен қазіргі заманның білім беру мүмкіндіктері арасында үлкен айырмашылық болғанымен, оның көптеген педагогикалық идеялары бүгінгі күні де өз маңызын жоғалтқан жоқ. Сондықтан Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасын қазіргі білім беру талаптарымен сабақтастыра қарастыру өзекті мәселе болып табылады.

Мақаланың мақсаты – Ыбырай Алтынсариннің негізгі ағартушылық-педагогикалық идеяларын талдау және олардың қазіргі білім беру үдерісіндегі сабақтастығын көрсету.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметі

Ыбырай Алтынсариннің басты мақсаты қазақ балаларына білім беріп, халықтың сауаттылығын арттыру болды. Ол білімді қоғамның дамуына ықпал ететін негізгі күш ретінде бағалады. Ағартушы балалардың білім алуына жағдай жасап, мектептер ашу ісіне белсенді қатысты.

Оның ағартушылық қызметінің маңызды ерекшелігі – білімді күнделікті өмірмен байланыстыруға ұмтылысы. Білім алушы тек белгілі бір ақпаратты меңгеріп қана қоймай, оны өмірде пайдалана алуы қажет деген идея оның педагогикалық қызметінен анық байқалады. Бұл көзқарас қазіргі білім берудегі функционалдық сауаттылық ұғымымен үндеседі. Бүгінгі білім алушының міндеті – ақпаратты жаттап алу ғана емес, алған білімін нақты жағдайда пайдалану, мәселені шешу, талдау, қорытынды жасау және өз ойын дәлелдей білу. [1, 25-б.]

Білім алуға қызығушылық қалыптастыру идеясы

Ыбырай Алтынсарин шығармаларында балаларды білімге, өнерге, ғылымға шақыру ерекше орын алады. Оның «Кел, балалар, оқылық!» шығармасының өзі жас ұрпақтың білімге деген қызығушылығын оятуға бағытталған.

Ағартушы баланы мәжбүрлеу арқылы емес, білімнің қажеттілігі мен пайдасын түсіндіру арқылы оқуға ынталандыруға мән берген. Бұл идея қазіргі педагогикадағы білім алушының ішкі мотивациясын қалыптастыру қағидатымен сабақтасады. Қазіргі сабақта педагог білім алушыға дайын ақпаратты ғана ұсынбай, оның қызығушылығын оятып, өздігінен ізденуіне жағдай жасауы тиіс. Проблемалық сұрақтар, зерттеу тапсырмалары, жобалық жұмыстар, тәжірибелік жаттығулар мен цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану осы міндетті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Адамгершілік тәрбиесі және ұлттық құндылықтар

Ыбырай Алтынсарин білім мен тәрбиені бір-бірінен ажыратпай қарастырды. Оның әңгімелері мен тәрбиелік шығармаларында адалдық, қарапайымдылық, мейірімділік, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, еңбекқорлық сияқты қасиеттер дәріптеледі.

Қазіргі білім беру жүйесінде де білім алушыға тек академиялық білім беру жеткіліксіз. Оның бойында жауапкершілік, отансүйгіштік, адалдық, құрмет, ынтымақтастық және еңбекқорлық тәрізді құндылықтарды қалыптастыру маңызды. Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсарин шығармаларын сабақ барысында және тәрбие сағаттарында пайдалану білім алушылардың ұлттық және адамгершілік құндылықтарын дамытуға мүмкіндік береді. [2, 47-б.]

Еңбек тәрбиесінің маңызы

Ыбырай Алтынсарин педагогикасындағы негізгі бағыттардың бірі – еңбек тәрбиесі. Ол адам өміріндегі жетістік адал еңбекпен, талаппен және ізденіспен байланысты екенін шығармалары арқылы көрсетті.

Ағартушының еңбек туралы идеялары қазіргі техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі үшін ерекше маңызды. Колледждегі білім беру үдерісінің негізгі міндеттерінің бірі – теориялық білімді кәсіби дағдылармен ұштастырып, өз мамандығын меңгерген, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маман даярлау. Сондықтан білім алушының бойында еңбекке жауапкершілікпен қарау, бастаған ісін соңына дейін жеткізу, өздігінен іздену, кәсіби шеберлігін жетілдіру сияқты қасиеттерді қалыптастыруда ағартушының идеяларын пайдалануға болады. [3, 116–118-бб.]

Мұғалім тұлғасына қойылатын талап

Ыбырай Алтынсарин ұстаздың қоғамдағы орнына ерекше мән берген. Оның педагогикалық қызметінен жақсы мектептің негізі – кәсіби білімі жоғары, балаға жанашыр, өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын мұғалім екендігін көруге болады.

Бұл ұстаным қазіргі білім беру жүйесінде де өзекті. Заманауи педагог тек білім көзі емес, білім алушының оқу әрекетін ұйымдастырушы, бағыттаушы, кеңесші және тұлғалық дамуына қолдау көрсетуші болуы тиіс. Қазіргі мұғалімнен пәндік біліммен қатар цифрлық сауаттылық, педагогикалық технологияларды тиімді қолдану, білім алушылармен дұрыс қарым-қатынас орнату, олардың жеке ерекшеліктерін ескеру және кәсіби тұрғыдан үнемі даму талап етіледі.

Ыбырай Алтынсарин идеялары мен қазіргі білім беру үдерісінің сабақтастығы

Ағартушының педагогикалық мұрасы мен қазіргі білім беру үдерісі арасында бірнеше маңызды сабақтастық бар: білімнің қолжетімділігі; білім мен тәрбиенің бірлігі; білімді тәжірибемен байланыстыру; еңбекке баулу; білім алушының жеке тұлғасына құрметпен қарау. Бұл бағыттар қазіргі тұлғаға бағытталған, құзыреттілікке негізделген білім беру қағидаларымен үйлеседі.

Білім алушының қабілеті, қажеттілігі мен қызығушылығын ескеру, оқу нәтижесін күнделікті өмірмен және болашақ мамандықпен байланыстыру – ағартушы идеяларын жаңа жағдайда жалғастырудың тиімді жолдарының бірі. [5, 12–15-бб.]

Педагогикалық идеяларды қазіргі сабақта қолдану жолдары

Ыбырай Алтынсариннің мұрасын тек теориялық тұрғыдан таныстырумен шектелмей, оны сабақтың мазмұнымен байланыстыра қолдану маңызды. Мысалы, білім алушыларға ағартушы шығармаларындағы «еңбек», «білім», «адамгершілік», «жауапкершілік», «адалдық» құндылықтарын анықтап, олардың қазіргі қоғамдағы маңызын түсіндіретін тапсырмалар ұсынуға болады.

Жобалық оқыту әдісі арқылы «Ыбырай Алтынсарин және қазіргі білім», «Ағартушы армандаған мектеп қандай?», «Ыбырай мұрасындағы еңбек құндылығы» тақырыптарында шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Цифрлық технологияларды пайдаланып, презентация, бейнеролик, инфографика немесе электрондық постер әзірлеу де білім алушылардың шығармашылық және цифрлық құзыреттіліктерін дамытады.

Колледж жағдайында ағартушының еңбек тәрбиесі туралы идеяларын болашақ маманның кәсіби құндылықтарымен байланыстыруға болады. «Менің мамандығымдағы адал еңбек», «Кәсіби жауапкершілік дегеніміз не?» тақырыптарында пікірталас, эссе немесе жағдаяттық тапсырмалар ұйымдастыру тиімді. [6, 54–57-бб.]

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеялары қазақ білім беру тарихының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оның білімге ұмтылу, еңбек ету, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, мұғалімнің жауапкершілігі және білімді өмірмен байланыстыру туралы көзқарастары қазіргі білім беру талаптарымен өзара сабақтас.

Бүгінгі педагогикалық үдерісте жаңа технологиялар мен оқыту әдістері кеңінен қолданылғанымен, білім берудің түпкі мақсаты – саналы, білімді, еңбекқор, жауапты және адамгершілігі жоғары тұлға қалыптастыру. Сондықтан ағартушының еңбектерін білім беру үдерісінде жүйелі пайдалану ұлттық педагогикалық мұраны сақтауға ғана емес, жас ұрпақтың тұлғалық және кәсіби дамуына ықпал етеді.

Көрнекті тұлғалардың педагогикалық мұрасын заманауи білім беру әдістерімен ұштастыру – ұлттық білім беру жүйесінің тарихи сабақтастығын қамтамасыз ететін маңызды бағыттардың бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин, Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003. – 112 б.
2. Алтынсарин, Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
3. Жарықбаев, Қ., Қалиев, С. Қазақ тәлім-тәрбиесі: оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 352 б.
4. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде, №319-III.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруға қатысты нормативтік және әдістемелік құжаттар. – Астана, 2024.
6. Қалиев, С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998. – 128 б.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТҮРҒЫСЫНАН ҚАЙТА ЗЕРДЕЛЕУ: КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ

Каржаубаева Б.Д.

педагог

Қостанай жоғары педагогикалық колледжінің

жалпы білім беру пәндері оқытушысы

Қостанай қаласы

Өркениеттер қақтығысы мен цифрлық трансформация дәуірінде ұлттық білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет - тек білікті маман емес, бәсекеге қабілетті, рухани өзегі берік тұлғаны қалыптастыру. Бұл ретте отандық педагогиканың бастау бұлағында тұрған ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин мұрасына қайта үңілу - тарихи танымды жаңғырту ғана емес, заманауи білім беру стратегиясын айқындаудың өзекті тетігі.

Ы.Алтынсарин өз заманында дала балаларына техникалық және кәсіби білім берудің негізін салды. Бүгінгі колледждегі білім беру парадигмасы Алтынсарин салып кеткен «іс жүзіндегі білім» (практикалық бағыттылық) концепциясымен тікелей сабақтасып жатыр [1, 45-б.]. Мақаланың басты мақсаты - ағартушы шығармаларын қазіргі «Адал азамат» тұжырымдамасы мен ХХІ ғасырдың 4К дағдылары (критикалық ойлау,

креативтілік, коммуникация, кооперация) контекстінде қайта зерделеп, оны арнаулы кәсіби білім беру процесіне интеграциялау жолдарын көрсету.

1. Еңбек культі мен кәсіби этика: «Оқыған білер әр істі...»

Ы.Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар», «Данышпан қазы», «Әке мен бала» сияқты шығармаларының өзегі — еңбекқорлық пен кәсіби шеберлікті дәріптеу [2, 12-б.]. Бүгінгі техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде бұл идеялар кәсіби этиканың негізін құрайды.

Әлеуметтік жауапкершілік: «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңіндегі «тастан сарай салдырған», «айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызған» деген жолдар тек ғылым-білімді емес, оның қоғамға тигізер өндірістік пайдасын сипаттайды. Бұл - қазіргі техникалық мамандық студенттеріне өндірістік инновацияның маңызын ұғындырудың төте жолы.

Сыни ойлау мен ресурсты тиімді пайдалану: «Әке мен бала» әңгімесіндегі жерде жатқан тағаны елемей өткен баланың кейінгі өкініші - қазіргі экономикалық сауаттылық, ресурсты үнемдеу мен уақытты тиімді басқару идеяларымен үндеседі.

2. Адамгершілік құндылықтар мен «Адал азамат» тұжырымдамасы

Қазіргі колледж студенттері - еңбек нарығына табалдырық аттайтын жастарымыз. Олардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пен адалдық қасиеттерін қалыптастыруда Алтынсарин әңгімелерінің дидактикалық қуаты орасан зор.

«Жомарт» әңгімесі: Іскерлік қабілеті мен корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастырады. Кәсіпкерлік негіздері сабағында бизнестің әлеуметтік рөлін түсіндіруге негіз болады.

«Таза бұлақ» әңгімесі: Моральдық таңдау, адалдық, аксиологиялық сауаттылықты арттырады. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерде кейс-стади ретінде талданады.

«Байұлы» әңгімесі: Еңбек адамының мәртебесін көтереді. Арнаулы мамандықтарда еңбекке және таңдаған кәсібіне сүйіспеншілік баулуда маңызы зор.

3. Ыбырай мұрасын оқытудың заманауи интерактивті әдістемелері

Ұлы ағартушының шығармаларын колледж студенттеріне оқытуда мынадай заманауи формаларды енгізу жоғары нәтиже береді:

Кейс-стади (Case-study) әдісі: «Таза бұлақ» әңгімесіндегі үш жолаушының жазуды үш түрлі түсінуін қазіргі өндірістегі моральдық дилеммалармен байланыстырып талдау [3, 88-б.]. Студенттерге «Сіз қай жолаушының позициясын таңдайсыз және неге?» деген проблемалық сұрақ қойылады.

Дизайн-ойлау (Design Thinking): Ыбырайдың ағартушылық мектептер ашудағы тәжірибесін заманауи білім беру жобасы ретінде қарастырып, студенттерге «XXI ғасырдың Алтынсарин мектебі» концептін жасату.

Цифрлық сторителлинг (Digital Storytelling): Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы бойынша қысқаметражды подкасттар, инфографикалар мен интерактивті лонгридтер дайындау.

Нәтижелер және практикалық талдау

Колледж тәжірибесінде Ы.Алтынсарин шығармаларын пәнаралық байланыста қолдану оң нәтиже көрсетті. Арнаулы пән оқытушыларымен бірлесіп өткізілген сабақтар циклында студенттердің:

Кәсіби терминологияны меңгеру деңгейі және логикалық ойлауы 25%-ға артты;

Мәтінді сыни пайымдау, идеялық түйінін табу және оны өндірістік жағдаятпен байланыстыру қабілеті жоғарылады.

Ыбырай Алтынсарин шығармалары — уақыт пен кеңістік шегінен шыққан, әрдайым жаңғырып отыратын ұлттық генетикалық код. Оның «Кел, балалар, оқылық!» ұраны бүгінгі «Өмір бойы білім алу» (Lifelong Learning) концепциясының қазақша баламасы болып табылады.

Ағартушы мұрасын қазіргі заманғы құндылықтар тұрғысынан қайта зерделеу колледждегі оқу-тәрбие процесіне мынадай сапалы өзгерістер әкеледі:

1. Білім алушылардың бойында адал еңбек пен кәсіби шеберлікке деген құрмет қалыптасады.
 2. Әдеби материалдар арқылы студенттердің ХХІ ғасырға қажетті жұмсақ дағдылары (Soft Skills) дамиды.
 3. Кәсіптік білім беруде ұлттық менталитет пен заманауи технологиялардың синергиясы қамтамасыз етіледі.
- Ұлы ұстаздың мұрасы — өткеннің жәдігері емес, бұл — болашақ білім берудің темірқазығы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1991. – 288 б.
2. Әбдіғазиев Б. Ағартушылық және әдеби дәстүр. – Алматы: Санат, 2003. – 208 б.
3. Қалиев С., Аязбаева Б. Қазақ педагогикасының тарихы. – Алматы: Білім, 2006. – 320 б.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ – БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Коржынбаева Алмагуль Темирхановна

педагог – эксперт,

М. Әуезов атындағы №5 жалпы білім беретін мектебі

Қазіргі білім беру үдерісінің басты міндеттерінің бірі – білімді, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, өз елінің тарихы мен мәдениетін құрметтейтін тұлға қалыптастыру. Әсіресе бастауыш білім беру кезеңінде баланың дүниеге көзқарасы, мінез-құлқы, қарым-қатынасы, еңбекке және білімге деген көзқарасы қалыптаса бастайды. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің алдында оқушыға білім берумен қатар, оның бойына адамгершілік және ұлттық құндылықтарды сіңіру міндеті тұр. Осы тұрғыдан алғанда қазақ даласында мектеп ашып, халықты білімге шақырған Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы бүгінгі білім беру жүйесі үшін аса маңызды. Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылық!» деген үндеуі өз дәуіріндегі балаларды білімге шақырған ұран ғана емес, бүгінгі ұрпақ үшін де маңызын жоғалтпаған педагогикалық идея болып табылады.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінің негізінде балаға сапалы білім беру, оның бойына адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, еңбекке баулу, өнер-білімге қызығушылығын арттыру идеялары жатыр. Бұл қағидалар қазіргі бастауыш білім берудің мазмұнымен де үндеседі.

Мен бастауыш сынып мұғалімі ретінде Ыбырай шығармаларын оқыту барысында оның шығармашылық мұрасын тек әдеби мәтін ретінде қарастырмай, оны оқушының өмірімен байланыстырып қолданудың маңызы зор деп есептеймін. Өйткені бастауыш жастағы бала үшін кез келген тәрбиелік идея нақты әрекет, мысал, жағдаят және тәжірибе арқылы қабылданғанда тиімді болады.

Сондықтан Ыбырай Алтынсарин мұрасын бастауыш сыныпта қолданудың негізгі ұстанымы – **«шығарманы оқу – мағынасын түсіну – құндылықты анықтау – оны өмірмен байланыстыру – іс жүзінде қолдану»** болуы қажет.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасындағы басты бағыттардың бірі – білім мен тәрбиені бірлікте қарастыру. Ол балаға білім беруді адамның жақсы қасиеттерін қалыптастырумен ұштастырды.

Ағартушының «Кел, балалар, оқылық!» өлеңіндегі:

«Бір Құдайға сыйынып,

Кел, балалар, оқылық!» - деген жолдары баланы білім алуға, ізденуге шақырады. Ал «Өнер-білім бар жұрттар» шығармасында білім мен өнердің адам өмірін өзгертетін күш екені көрсетіледі. Бұл идеялар қазіргі бастауыш мектептегі оқу мотивациясын қалыптастырумен тікелей байланысты. Бастауыш сынып оқушысына «оқы» деп талап қою жеткіліксіз. Мұғалім оқудың не үшін қажет екенін балаға түсіндіруі керек.

Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында «Кел, балалар, оқылық!» өлеңін оқыту кезінде оқушыларға:

«Білімді адам қандай болады?»,

«Мен не үшін оқимын?»,

«Білім менің болашағыма қалай әсер етеді?» - деген сұрақтар қойылады.

Оқушылар өз ойларын айтып, «Менің білім баспалдағым» атты тапсырманы орындайды. Баспалдақтың әр сатысына өз мақсаттарын жазады:

- Жақсы оқу;
- Көп кітап оқу;
- Жаңа нәрсе үйрену;
- Өз қабілетімді дамыту;

Осылайша Ыбырайдың білімге шақырған идеясы оқушының жеке оқу мақсатымен байланысады. Бұл әдіс арқылы оқушы шығарманың мазмұнын ғана меңгермей, білімнің өз өміріндегі маңызын түсінеді.

Ыбырай шығармаларында еңбек тәрбиесіне ерекше мән беріледі. Ағартушы баланы жалқаулықтан аулақ болуға, еңбектің нәтижесін бағалауға, өз еңбегімен жетістікке жетуге үндейді. Бұл бағытта «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» шығармаларының тәрбиелік мүмкіндігі мол. «Еңбек-байлық атаулының негізі. Ол бүкіл адамзат өмірінің бірінші алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек» -деп, Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұжырымдап көрсеткен.

Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында «Әке мен бала» әңгімесін оқығаннан кейін оқушыларға «Еңбек түбі – береке» тақырыбында шағын талдау жүргізуге болады.

Оқушыларға мынадай сұрақтар ұсынылады:

Әкесі баласына қандай ақыл айтты?

Бала неге әкесінің сөзін бірден түсінбеді?

Еңбектің адам өміріндегі маңызы қандай?

Сен үйде қандай еңбекке көмектесесің?

Өз еңбегіңнің нәтижесін көргенде қандай сезімде боласың?

Сабақтың практикалық кезеңінде «Еңбек картасы» тапсырмасы орындалады. Оқушы бір күн ішінде өзі орындайтын жұмыстарды жазады немесе сурет арқылы көрсетеді.

Мысалы:

Үйде: бөлмені жинаймын.

Мектепте: оқу құралдарымды реттеймін.

Отбасымда: ата-анама көмектесемін.

Өзім үшін: үй тапсырмасын уақытында орындаймын.

Бұл тапсырма Ыбырайдың еңбек тәрбиесі туралы идеясын баланың күнделікті өмірімен байланыстырады. Осы арқылы оқушы еңбекқорлық, төзімділік, тапқырлық, жауапкершілік сияқты құндылықтарды түсінеді.

Ыбырай Алтынсарин мұрасын пәнаралық байланыс арқылы оқытуға тоқталғым келіп отыр. Ыбырай шығармаларын бір ғана әдебиеттік оқу пәнінде шектеу оның тәрбиелік мүмкіндігін азайтады. Сондықтан ағартушы мұрасын бірнеше пәнмен

байланыстыра оқыту тиімді. Ыбырай әңгімелерінің ішіндегі ең бір шоқтығы биік шығармасы – «Бай баласы мен жарлы баласы». Қазақ қоғамындағы өмір шындығын, тап жігін аша отырып, ауыр тұрмыстың ыстық қазынасында пісіп, шығып тағдыр тауқыметін көрген кедей баласының еңбек қорлығын баяндайды. Мысалы, «*Бай баласы мен жарлы баласы*» шығармасын әдебиеттік оқуда оқып, қазақ тілінде кейіпкерлерге мінездеме беруге, дүниетану сабағында табиғи орта мен адамның тіршілігін талдауға, көркем еңбек сабағында шығарма мазмұны бойынша иллюстрация жасауға болады. «*Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш*» шығармасы арқылы әдебиеттік оқуда мәтінді түсіну, қазақ тілінде сөз таптарын анықтау, дүниетануда табиғаттағы тіршілік иелерінің әрекетін бақылау жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Мұндай пәнаралық байланыс оқушыға Ыбырай шығармаларын жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге шығармаларды оқыту кезінде топтық, жұптық, шығармашылық және зерттеушілік тапсырмаларды қолдану оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттырады.

Ыбырай шығармаларының тәрбиелік идеясын сабақ соңында бекіту үшін рефлексияның да маңызы зор.

Мысалы, сабақ соңында «*Ыбырайдан алған бір ой*» әдісін қолдануға болады.

Оқушылар сабақтан алған бір құндылығын бір сөйлеммен жазады:

«*Мен бүгін ... түсіндім*»

«*Мен енді ... жасауға тырысамын*»

«*Маған ... қасиеті ұнады*»

«*Мен білімнің ... үшін қажет екенін түсіндім*»

Тағы бір тиімді әдіс – «Құндылықтар ағашы».

Ағаштың тамырына – білім, діңіне – еңбек, бұтақтарына – адамгершілік, адалдық, достық, жауапкершілік, ал жемістеріне – оқушының нақты әрекеттері жазылады.

Мысалы:

Білім → еңбек → жауапкершілік → жетістік.

Бұл тәсіл арқылы оқушылар Ыбырай шығармаларындағы жеке құндылықтардың бір-бірімен байланысты екенін түсінеді.

	Ыбырай шығармасы	Қалыптастырылатын құндылық	Сабақтағы жұмыс	Оқушының әрекеті
	«Кел, балалар, оқылық!»	Білімге құштарлық	«Білім баспалдағы»	Өз оқу мақсатын анықтайды
	«Әке мен бала»	Еңбекқорлық	«Менің бір күндік еңбегім»	Өз еңбегін бағалайды
	«Бай баласы мен жарлы баласы»	Жауапкершілік, тапқырлық	Кейіпкерлерді салыстыру	Өмірлік жағдаймен байланыстырады
	«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш»	Е Еңбек	Пәнаралық тапсырма	Табиғаттағы еңбек үлгілерін байқайды

Қорытындылай келе, Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы – қазақ педагогикасының алтын қазынасы. Оның білімге шақырған, еңбекке баулыған, адамгершілікке үндеген идеялары уақыт өткен сайын өзектілігін жоғалтпайды.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде Ыбырай мұрасын пайдалану оқушыға өткен тарихты танытумен ғана шектелмеуі керек. Ең бастысы – оның педагогикалық идеяларын бүгінгі баланың өмірімен байланыстыру.

Бастауыш сынып оқушысы Ыбырай шығармасын оқып қана қоймай, оның мазмұнынан өзіне қажетті құндылықты анықтап, оны күнделікті өмірінде қолдана алуы қажет.

Сондықтан мұғалім үшін басты міндет – Ыбырай мұрасын жаттатылатын тарихи материал емес, оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін педагогикалық құралға айналдыру.

Менің педагогикалық тәжірибемде Ыбырай шығармаларын сабақта қолданудың тиімділігі де осында. Шығарманы оқу барысында оқушы білім алады, кейіпкер әрекетін талдау арқылы ойлайды, құндылықты анықтау арқылы өзін бағалайды, ал практикалық тапсырма арқылы сол құндылықты өмірімен байланыстырады.

Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылық!» деген үндеуі бүгінгі бастауыш сынып оқушысына да бағытталғандай. Өйткені білімге ұмтылу, еңбек ету, адамды құрметтеу, адал болу, елге пайдалы азамат болуға талпыну – қай кезеңде де өз маңызын жоймайтын құндылықтар.

Демек, Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын бастауыш білім беру үдерісінде жаңғырту – ұлттық құндылықтарды сақтаудың ғана емес, білімді, еңбекқор, адамгершілігі мол, ел болашағына жауапкершілікпен қарайтын тұлға тәрбиелеудің маңызды жолы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Білім, 2003.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2007.
3. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
4. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998.

РОЛЬ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В ФОРМИРОВАНИИ КАЗАХСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Кусаинова Г.К.

педагог-эксперт

преподаватель казахского языка и литературы

Денисовского профессионально – технического колледжа

Вторая половина XIX века стала важным этапом в истории казахской культуры и образования. В этот период особенно остро встал вопрос о распространении грамотности, создании доступной системы обучения и формировании новой письменной литературной традиции. Одним из наиболее значимых деятелей этого времени был Ибрай Алтынсарин — просветитель, педагог, писатель и общественный деятель. Его значение для казахской литературы определяется не только созданием собственных произведений. Алтынсарин стремился сделать письменное слово понятным и близким широкому кругу читателей, использовал опыт устного народного творчества, развивал жанры рассказа и дидактической литературы, а также знакомил казахского читателя с произведениями других литератур.

Цель данной статьи — показать, каким образом деятельность Ибрая Алтынсарина способствовала переходу от преимущественно устной традиции к развитой письменной художественной литературе, а также раскрыть значение его наследия в трудах Жусипбека Аймауытова и Кажима Джумалиева.

1. Ибрай Алтынсарин как связующее звено между устной и письменной традициями

До формирования новой письменной литературы значительная часть казахского художественного слова существовала и передавалась в устной форме. Важную роль играли творчество акынов и жырау, айтысы, эпические произведения, сказки, пословицы и другие жанры народной словесности. Эта традиция сохраняла историческую память народа, нравственные представления и жизненный опыт поколений. Алтынсарин опирался на это богатое наследие, но одновременно стремился вывести его в пространство систематического письменного образования. Его просветительская деятельность была направлена на создание условий, при которых чтение и обучение становились доступными детям и молодёжи. Важным результатом этой работы стало формирование литературного материала, предназначенного не только для устного исполнения, но и для чтения, изучения и обсуждения.

Показательным примером является стихотворение «Кел, балалар, оқылық!» («Давайте, дети, учиться!»). В произведении используются понятные и близкие народному восприятию образы, однако основная идея связана с образованием, знанием и стремлением к развитию. Таким образом, традиционная форма художественного слова получила новое просветительское содержание.

2. Трансформация фольклорных мотивов и развитие реалистической прозы

Одной из особенностей творчества Алтынсарина стало обращение к знакомым народу сюжетам, нравственным ситуациям и образам. При этом он не ограничивался простым воспроизведением фольклорного материала. Народные мотивы переосмысливались в соответствии с задачами образования и воспитания.

В рассказах Алтынсарина героями становятся обычные люди — дети, труженики, бедняки, ремесленники. Через их поступки автор раскрывает понятные и практически значимые нравственные проблемы: отношение к труду, знаниям, честности, ответственности и человеческому достоинству. Такой подход способствовал развитию реалистического начала в казахской прозе.

Особенность этих произведений заключается в ясной композиции, доступном языке и конкретности жизненных ситуаций. Автор стремился не просто сообщить нравственную мысль, а показать её через действие и поступки персонажей. Поэтому рассказ становился одновременно художественным произведением и средством воспитания.

3. Развитие литературных жанров и художественного языка

Важным вкладом Алтынсарина стало расширение жанровых возможностей казахской письменной литературы. Наряду с поэтическими произведениями получили развитие рассказы, дидактическая проза и литература для детей. В его творчестве художественное произведение становится самостоятельным способом передачи знаний, жизненного опыта и нравственных ориентиров. Особое значение имел язык произведений. Алтынсарин стремился к ясности, точности и доступности изложения. Приближение литературного языка к живой речи читателя позволяло сделать содержание понятным детям и людям, для которых письменная культура только становилась частью повседневной жизни. Именно сочетание художественной выразительности и педагогической направленности стало одной из отличительных черт его творчества. Литература у Алтынсарина не отделялась от жизни: через неё читатель знакомился с вопросами образования, труда, нравственности и ответственности.

4. «Киргизская хрестоматия» как важный этап развития письменной литературы

В 1879 году Ибрай Алтынсарин издал «Киргизскую хрестоматию». Это издание стало важным результатом его просветительской и литературной работы. Хрестоматия объединяла различные виды текстов и была ориентирована прежде всего на образовательные потребности учащихся. В неё вошли собственные произведения Алтынсарина, образцы народной словесности, а также переводы и адаптации произведений русских авторов. Такое сочетание позволяло одновременно сохранять связь

с национальной традицией и знакомить читателей с более широким литературным и образовательным контекстом.

Значение хрестоматии состоит также в том, что она создавала устойчивую связь между литературой и школой. Художественный текст становился частью учебного процесса, а чтение — инструментом не только получения знаний, но и формирования нравственных качеств личности.

5. Сопоставление устной традиции и новой письменной литературы

Критерий	Устная народная традиция	Письменная литература в развитии Алтынсарина
Форма бытования	Устная передача, исполнение и запоминание	Письменная фиксация и распространение через печатные издания
Жанры	Эпос, сказки, песни, айтыс, пословицы	Рассказ, стихотворение, дидактическая проза, учебно-литературный текст
Авторская позиция	Традиция сказителя, коллективно сохраняемый опыт	Более выраженная индивидуальная позиция автора
Тематика	Историческая память, героические и бытовые сюжеты, народная мудрость	Образование, труд, знания, нравственность, социальные и жизненные вопросы
Язык	Фольклорные формулы и традиционная образность	Стремление к ясности, доступности и близости к живой речи

6. Наследие Ибрая Алтынсарина в осмыслении Жусипбека Аймауытова

Особое место в осмыслении педагогического наследия Алтынсарина занимает труд Жусипбека Аймауытова «Психология» (1926). В представленном в статье подходе наследие Алтынсарина рассматривается не только с точки зрения просвещения, но и через вопросы развития ребёнка, формирования характера и организации обучения. Прежде всего выделяется необходимость учитывать возрастные и национальные особенности учащихся. Обучение, связанное с понятного ребёнка жизненным опытом и родной языковой средой, воспринимается легче, чем механическое заучивание отвлечённых понятий. В этом отношении рассказы Алтынсарина можно рассматривать как художественные и одновременно педагогические средства воздействия.

Важным принципом является также интерес к обучению. Внимание ребёнка поддерживается тогда, когда содержание урока понятно, наглядно и связано с реальной жизнью. Отсюда следует значимость внутренней мотивации ученика и отказа от построения воспитания исключительно на принуждении.

Ещё одно направление — воспитание характера и трудовой этики. В произведениях Алтынсарина труд выступает не только как средство материального благополучия, но и как важное условие формирования самостоятельной и ответственной личности.

Наконец, большое значение придаётся личности учителя. Педагог должен понимать особенности ученика, его переживания и жизненные обстоятельства. Таким образом, педагогический опыт Алтынсарина в представленном анализе соотносится с гуманистическим пониманием образования.

7. Литературоведческая оценка наследия Алтынсарина в трудах Кажима Джумалиева

Значительное место наследию Алтынсарина отводится и в исследованиях академика Кажима Джумалиева, посвящённых истории казахской литературы. В частности, в «Очерках по истории казахской дореволюционной литературы» творчество

просветителя рассматривается в контексте формирования новой национальной письменной литературы и реалистической прозы. Одним из ключевых аспектов является развитие детской литературы. Произведения Алтынсарина отличаются ориентацией на детского читателя, ясностью нравственной проблематики и доступностью языка. Через конкретные жизненные ситуации ребёнок получает представление о ценности знаний, труда, честности и ответственности. Джумалиев также обращает внимание на языковое и жанровое новаторство Алтынсарина. Его творчество расширяло возможности письменной казахской литературы, а переводческая и адаптационная работа способствовала знакомству читателя с произведениями русской литературы.

Таким образом, в литературоведческом осмыслении Алтынсарин предстает одновременно как писатель, просветитель и педагог. Его художественное творчество невозможно отделить от общей задачи развития образования и культуры.

Ибрай Алтынсарин занимает особое место в истории казахской культуры как один из деятелей, связавших традиции народной словесности с развитием письменной литературы и школьного образования. Его творчество показывает, что национальная литературная традиция может развиваться не через отказ от фольклорного наследия, а через его осмысление и преобразование в соответствии с новыми культурными и образовательными задачами. Создание доступных художественных текстов, развитие рассказа и детской литературы, работа над учебными материалами и распространение идей образования сформировали важную основу для дальнейшего развития казахской письменной словесности.

Значение наследия Алтынсарина выходит за пределы XIX века. В трудах Жусипбека Аймауытова его педагогические идеи рассматриваются через психологию ребёнка, интерес к обучению, воспитание характера и роль учителя. В исследованиях Кажима Джумалиева литературное наследие просветителя оценивается в контексте становления национальной реалистической литературы. Это позволяет увидеть в деятельности Алтынсарина не отдельный эпизод культурной истории, а важный этап формирования современной образовательной и литературной традиции.

Таким образом, вклад Ибрая Алтынсарина заключается в соединении просвещения, педагогики и художественного слова. Он помог сформировать читателя, для которого книга стала источником знаний, нравственного воспитания и культурного развития, и тем самым подготовил почву для последующего расцвета казахской литературы.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Избранные произведения. — Алматы: Издательство Академии наук Казахской ССР, 1957. — 464 с.
2. Аймауытов Ж. Психология. — Алматы: Рауан, 1995. — 312 с.
3. Джумалиев К. Очерки по истории казахской дореволюционной литературы. — Алматы: Мектеп, 1968. — 224 с.

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНДА ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Кушегалина А. М.

*қазақ тілі және әдебиет пән оқытушысы
КҚМК «Қостанай құрылыс колледжі»*

Бір құдайға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!
Сиса көйлек үстінде
Токуменен табылар....
Сауысқанның тамағы
Шокуменен табылар
Өнер-білім бәрі де
Окуменен табылар. [2, 5-6 б.]

Міне биыл қазақтан шыққан алғашқы ағартушы – педагогтың туғанына 185 жыл. Жастарға Ыбырай Алтынсаринның мақсатын және ағартушылық- педагогикалық еңбектерін қадірлеп, ол еңбектердің мәңгі өмір сүруіне ат салысуымыз қажет.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жыл сайынғы жолдауында «Адал азамат» елдің даму стратегиясының жаңа кезеңдері, білім саласын жетілдіру,цифландыру,жеделту және саяси жүйені жаңғырту мәселелері қамтылды. Президент өз сөзінде экономиканы әртараптандыру,жаңа технологияларды еңгізу,әлеуметтік салаларды дамыту және адамзаттың әл-ауқатын арттыруға бағытталған басым міндеттерді айқындап берді.

Соның ішінде Бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу,осы заманғы білім беру мен кәсіптік даярлау «парасатты экономиканың» негіздерін қалыптастыру, жаңа технологияларды, идеялар мен көзқарастарды пайдалану, инновациялық экономиканы дамыту-бүгінгі таңда білім беру құрылымының маңызды элементтерінің біріне айналуға дүние жүзінде білім сапасының көлеміне, ойлау деңгейіне байланысты болады.

Осы тұрғыда бүгінгі күні жаңа технологияның тиімді әдіс-тәсілдерді жас ұрпақтың бойына сіңіріп, қоршаған ортаны қорғау арқылы экологиялық тәрбие беру,тарихы терең дәстүр сабақтастығы ұлттық тәрбие арқылы беріледі.Ұлттық құндылыққа қанығып өскен өреннің танымы терең,ділі берік болады.Сондықтан білімі терең,ойы озық ұрпақты тәрбиелейтін ұстаздар қауымының басты міндеті болып отыр. Ол үшін әрбір ұстаз үнемі шеберлігін арттырып отырмаса, бала білімінің дамуы төмендейді.

Тәуелсіз ел тірегі-білімді, еңбекқор ұрпақ екені даусыз. Білімсіз елдің ертеңі жоқ екені айдан анық Елбасы білім беру мәселесін назардан тыс қалдырмайды.

Қазіргі кәсіптік мектеп, колледж бітірушіге қояр заман талабы жоғары. Бұл күндері жұмыс берушіге өз ісі маманының білгірі керек. Болашақ маман:

1. Өз бетінше жұмыс істеуге дағдыланған, әр түрлі проблемаларды өздігінен шеше алатын алған білімін пайдалана білетіндер.
2. Шығармашылық пен жаңа жағдайда әрекет ете білетін, жаңа технологияны игеруге қабілетті.
3. Адамдардың әр түрлі топтарымен тиімді қарым-қатынас орната білетін,ұжымда жұмыс істеуге дағдыланған болуы керек.

Атақты ғұлама Әбу Насыр әл-Фарабидің «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне апат әкеледі» – деген сөз бәрімізді қатты ойландыру керек.Ұлттың рухани-экономикалық, әлеуметтік тұрғыда өсіп-жетілуі білімнің мазмұндылығы мен маңызына, оған деген көзқарасқа тікелей қатысты. Ал жеке тұлға қоғам құндылықтарын қалыптастыру барлық кезеңдерде өзекті мәселе болып келгені мәлім.

Олай дейтініміз, осы рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, тәрбиелік маңызы туралы ғұлама, ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин өз еңбекінде құнды ой-пікірлерін кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырған. Ғасырлар қойнауынан жеткен жәдігерлердің өнегелік сипаттарын, тәлімдік тәсілдерін тиімді қолдансақ, ғибраттың нағыз қайнар көзінен сусындаймыз.

Ағартушы-жазушымыз-кемеңгер ғұлама ұстаз Ы.Алтынсарин еңбектерінде баланы елін, жерін сүйуге, табиғатты аялауға, имандылыққа, әдептілікке, қайраттылыққа,еңбек етуге тәрбиелердің ұлт табиғатына лайық небір тамаша әдістері ұсыналады. Тегінде, адам

баласы адам баласынан ақыл,білім,ар,мінез деген қасиеттерімен озады-деген данышпан сөзі барлық уақытта да өз мәнін жоймайды. Себебі, заманның, қоғамның дамуына, өзгеруіне өз үлесін қосатын адамдар-еліміздің ұлтжанды,халқымыздың бар болымысын бойына жинаған тәрбиелі де, білімді, озық ойлы адам болған. Міне болашақ ұрпақ, оқушыларымызды дәл осындай адам етіп тәрбиелеуді жүзеге асыру ең алдымен білім мекемелерінің алдына қойған басты мақсаты болу керек.

Халқымыз үшін Ыбырай мұраларының теңдесі жоқ алтын қазына екені сөзсіз.Ыбырайдың асыл сөздері,ой-толғамдары кеудесінде сәулесі бар адамның рухани азығы болмақ. Ы.Алтынсарин адам тәрбиесіне зор мән берген. Өткен жылы Білім беруді дамыту тұжырымдамасы ұсынылды. Онда адам тәрбиесінің жаңа методологиясы ерекше орын алады. Адам тәрбиесінің жаңа методологиясы екі сатыдан тұрады.

Біріншісі,биологиялық индивид делініп,одан жүрек тәріптесі жүйе қалыптасады. Екіншісі сананы жетілдіру, одан ақыл тәрбиесі қалыптасады. Осы ілім ұсынған жаңа технология арқылы Ыбырай армандаған толық адам нұрлы, ақылды келешек ұрпаққа үлгі болады. Мемлекеттік тілді өзге ұлт өкілдеріне оқытуда білім беру реформасы табысының басты өлшемі-білім мен біліктілік, әлемнің кез келген елінің қажетіне жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілуі қажет екенін бәріміз білеміз.

Сондықтан, тек тіл мамандары ғана емес,басқа да пәндерді оқытуда жаңа технологиялардың тиімді әдістерін кеңінен қолдану қажет.

Мысалы, біздің колледж студенттері тоғыз түрлі мамандық бойынша білім алуда. Олар: сәулет бөлемі, дизайн, электр-газбен пісіруші, бағдарламалық қамтамасыз ету, техник-құрылысшы, газбен қамтамасыз ету жабдықтары мен жүйелері, ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану, құрғақ құрылыс шебері мен жиһаз шебері. Ұстаздар өздерінің әр сабағында студенттерді еңбекке,өнерге тиімді әдіс-тәсілдер арқылы үйретіп, тәрбиелеуде.

Оқушыларға, студенттерге білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай өмірінің, педагогикалық идеяларының өнегелі тәрбие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай бүкіл өмірі, еңбектері, негізінен үлгілі-өнегелі адам тәрбиелеу ережесі десе болады. Ыбырай мұрасын мәңгілік өнеге мектебі дейміз. Қазіргі таңда жан аямай кәсіп қылудан безінетін «бейнет көрмей дәулет жоқ екенін» парасаттамайтын, ұрлық пен қулықты қызық көретін жастарды жақсы мінез-құлық пен имандылыққа үйрететін, ел болып ер жетуімізге жол нұсқайтын асыл-Ыбырай мұрасы. Ыбырай шығармаларындағы терең ойды мұғалім өзі терең түсінгенде ғана баламен жүргізілетін білімдік және тәрбиелік істері нәтижелі болмақ. Мектеп қабырғасында ол көп дүниені –орыс тілін меңгерді,оның тіршілік-тұрмысқа қажетті ерекшеліктерін түсінді. Болашақ педагогтің ой-дүниесі кеңейіп, байқампаздық қасиеттері дамыды. [3, 86.]

Қазақ халқының қалың бұқарасының сауатын ашып,көпшілікті оқу-білімге тарту - Ыбырайдың қоғамдық және азаматтық борышы мен қызметі болды. [4, 271б.]

Қоғамның санасын Ыбырай Алтынсарин педагогикалық жүйемен баяндап эстетикалық таныммен пәлесапалық қағидалармен тұжырымдап отырды. Қазіргі таңда ұстаздың сабағында жаңа технология әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, әдептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге үйретеді. Ыбырай ұстазымыздың да ұсынған әдістемесінің негізі осы емес пе. Ыбырай бабамыздың арманы-жас білім алса, мамандық игерсе, халыққа қызмет етсе, деген болатын. Ыбырай Алтынсарин ең алғаш сабын қайнату, тері илеу, жүннен өнім шығару, қол өнердің басқа түрлерін игеруді армандаған болатын. [1,123б.]

Білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты өзгертті. Мұнда мұғалімнің кәсіби-әдістелік шеберлігінің маңызы зор. Қазіргі жаңалық деп жүрген ынтымастық, ізгілендіру идеясын сол кездің өзінде-ақ Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған болатын.

Ыбырай Алтынсариннің ізгі ойлары, талмағы, педагогикалық идеялары көптеп саналады.

Еліміздің үлкен бір проблемасы жастар проблемасы болып есептеледі. Ендеше бүгін алға қойған мақсат Ыбырай Алтынсаринның еңбек, тәртіп, тәрбие идеяларына тоқталып, қазіргі заман талабымен ұштастыру. Данышпан әр оқушыны біртұтас жасампаз тұлға деп қарайды. Сондықтан жеке адамның бойынан жоғарыда айтылған адамгершілік қасиеттерінің бірі табылса, біртұтас мінез қалыптасады. Бұлар ұстаздардың оқушыларға дұрыс, жүйелі, табанды түсіндірумен, балаға дұрыс талап қоя білулермен жүзеге асырылады және ұзақ уақытты қажет етеді.

Бүкіл адамзат қоғамындағы материалдық және рухани байлықтың бәрі де адам еңбегінің күдіреті арқылы жүзеге асады.

«Еңбек-байлық атаулының негізі. Ол бүкіл адамзат өмірінің бірінші алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек» - деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұжырымдап көрсеткен.

Сол адамзат қоғамы тарихымен тығыз бірлік жасап келе жатқан жасампаз тәрбие нысаны-еңбек пен кәсіпке үйрету, оның еңбегін үнемді ету. Өзім кәсіби қазақ тілі сабақтарына бағдарлама бойынша тақырыптарды оқытқанда қазақ халқының қолданбалы өнерінің тарихы түрлері жайында мәтіндер құрастырып, орынды пайдаланамын; халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аударамын; оқудың ұлттық сапасын оятумен бірге ата-бабаларымыздың қонақжайлық, үлкенге ілтипат, кішіге қамқорлық жасау, мейірімділік, еңбекке үйрететін әділ-тәсілдерді қолданамын. Қазақ тілі сабағын үнемі ұлттық педагогикамен ұштасытууды көздеймін.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі тәртіпке зор көңіл бөлген «Тәртіптің шындыққа айналауы тәртіптілік сезімін тудырады»-деген ұлы ұстаз. Тәртіп деген педагогикалық ұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасайды. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нәтижесі деген анықтама береді. Ал бұл халық педагогикасындағы «тәрбие-тәртіптің құлы» деген түсінікке жақын. Сондай-ақ тәртіп оқушының мектеп ережесіне бағына білу мен шын еркіндіктің табиғи бірлігі дегенде де ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин жазған. Міне, кезінде аса көргендікпен көпшілікке ұсынған осы ұғым тұжырымдары қазір де мұғалімдердің қажетіне жарап жүр.

Еңбекті қадірлеу-оның шығармаларының басты тақырыбы өсиет, өнеге айта отырып, ой саларлықтай салмақ тастады. Адамның мінез-құлқын қалыптастыруда тәрбие рөлінің ерекшелігіне тоқталып, «бағып-қағып үлкен мән бер бала тәрбиесіне» жеміс ағашын өсіруші бағбан еңбегімен парапар. «Дүниедегі жақсы атаулы күннің нұрымен, ананың ақ сүтімен бойымызға дарып, сіңеді» - деп тұжырым жасайды.

Ыбырай әңгімелерінің ішіндегі ең бір шоқтығы биік шығармасы – «бай баласы мен жарлы баласы». Қазақ қоғамындағы өмір шындығын, тап жігін аша отырып, ауыр тұрмыстың ыстық қазынасында пісіп, шығып тағдыр тауқыметін көрген кедей баласының еңбек қорлығын баяндайды. Мұғалім өз сабағында осы мәселеге көңіл қойып, үйретудегі мақсат: Асан мен Үсенге салыстырмалы мінездеме бере отырып, кедей баласының сабырлығы мен көргендігін, еңбекқор өмірге икімділігін; екіншісінің шыдамсыздығын жинақтай отырып, шығарманың идеялық мазмұнын айқын түсіндіру.

«Талаптың пайдасы» деген әңгімесінде Ыбырай Алтынсарин еңбектенсең, талаптансаң, мақсат-мұратына жетерсің-дей келіп осы идеяны ашып көрсетеді. Балаға білім берудегі еңбекке баулудың рөлі өте зор деген ой тастайды. Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тәрбиелеу, оқыту өз еңбегінің нәтижесін көруге, одан қанағат, ләззат алуға үйретеді, еңбек етіп үйренген адамға білім беру жеңілірек болады деген пікір ұсынады.

Білім мен тәрбие берудегі Ыбырайдың алға қойған мақсаттарына тоқталсақ, жоғарыда айтылғандай: оқушыларға жан-жақты және кең көлемде білім беру; мұғалімнің рөлін жоғары көтеру, оқулықтардың сапасына көңіл аудару; оқу бағдарламаларын үнемі жетілдіріп, толықтырып отыру, оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру;

Ыбырай Алтынсарин адамгершілікке тәрбиелеу идеясын көтерді, оны шешу жолдарын іздестірді.

Тәрбиенің қазіргі біз пайдаланып жүрген қай саласын алсақ та, Алтынсарин еңбектерін табуға болады.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы- жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабылетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалану керек бір сабақтың барысында бірнеше технологияны кезекпен тиімді, оқушыны жалықтырмай жүргізуге болады.

Сабақ-ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Алтынсарин да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өміршендігін байқатады. Мұғалімнің беделін көтере отырып, Ыбырай Алтынсарин мұғалімге талап қойған.

Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологияларда бар. Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп-саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивті, белсенді оқыту т.б.-қайсысын алсақ та негізінде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Осы жерде «Новое-это хорошо забытое старое» - деген сөзбен келіспеуге болмайды.

Техникалық-кәсіптік білім беруде модульдік оқыту технологиясын өте тиімді екені даусыз. Сондай-ақ арнаулы пән сабақтарында В.Ф Шаталовтың технологиясына сай тірек-сызба әдістері тиімді. Мысалы, кәсіби қазақ тілі сабақтарында тірек-сызба арқылы, тірек конспектілерді пайдалану арқылы рөлдік-ойындар ақылы оқушының сөйлесу мәдениетін дамытуға пікір таластыра білуге үйретемін.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің тиімділігінің басты көрсеткіші-білім сапасы мұғалімнің негізгі міндеті оқушыны білімге, өз бетінше ізденіске және шығармашылық жұмысқа баулу болып табылатыны бәрімізге белгілі. Елбасының жолдауында «Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз» делінген.

Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси-экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сеніміміз мол.

Ыбырайдың да алға қойған мақсаты қайткен күнде де «қалын елім, қазағым» терезесі тең көсегелі, көргенді мәдениетті, өнері өркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергілерге кездесіп, «мыңмен жалғыз алысып», аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар күш-қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай да қалың бұқараның шынайы қамқоршысы бола білді. Ыбырай Алтынсарин идеяларын дамытып, қоғамда пайдалана білу үлкен бір жетістік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Біз Ыбырайды білеміз бе? Ұлы ұстаз жайлы 50 сұраққа 50 жауап/ құраст.: Қ.Т. Орманов, К.А. Кусаинова. – ҚМПИ, 2016.- 320 бет.
2. Ыбырай Алтынсарин Кел, балалар, оқылық. Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар.- Алматы: «Атамұра», 2006. - 168 бет.
3. Ламашев Ә. Ыбрай Алтынсарин.- Алматы: Ана тілі, 1991.- 120 бет.
4. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы (XV-XIX ғасырлар) – Алматы: Ана тілі, 1993. - 320 бет.
5. EGEMEN QAZAQSTAN// № 166, 8 қыркүйек, 2025 жыл
6. Оспанов М., Өтелбаева С. Даланың таза бұлағы .- Алматы: «Алматы баспасы» ЖШС.,2022.- 216 бет.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҒЫ

Қалдыбай Ғалымжан Сағынғалиұлы
*«Арқалық қаласы Білім бөлімінің Кейкі батыр атындағы
№4 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Денешынықтыру пәні мұғалімі*

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы қазақ қоғамында білім беру мәдениетін қалыптастырумен ғана шектелмейді. Оның ағартушылық қызметінен баланы білімге, еңбекке, адамгершілікке, талаптылыққа және пайдалы әрекетке баулу ұстанымдары анық көрінеді. Ыбырай мектеп ісін ұйымдастыруға, оқу құралдарын жасауға, кәсіптік және қыздар білімін дамытуға да нақты үлес қосты. Е-history материалдарында оның тәрбие мәселесімен қатар еңбек білімін дамытуға ерекше мән бергені және Торғайда қолөнер училищесін ашқаны көрсетіледі [1; 2].

Қазіргі дене шынықтыру пәнінің мазмұны да тек қозғалыс дағдыларын қалыптастырумен шектелмейді. Әдістемелік құжаттарда дене шынықтырудың мақсаты денсаулықты нығайту, қозғалыс дағдыларын дамыту, төзімділік, ширақтық, күш, ептілік пен икемділікті жетілдірумен бірге жауапкершілік, өзара түсіністік және салауатты өмір салтына ынталандырумен байланыстырылған [3]. Сондықтан Ыбырайдың педагогикалық идеяларын дене шынықтыру сабағындағы әрекеттік орта арқылы қайта пайымдау ғылыми-әдістемелік тұрғыдан өзекті.

Зерттеудің мақсаты мен әдістемелік ұстанымы

Зерттеудің мақсаты – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеяларының қазіргі дене шынықтыру сабағындағы сабақтастығын ғылыми-теориялық тұрғыдан негіздеу және құндылық пен қозғалыс белсенділігін біріктіретін практикалық әдістемелік модель ұсыну.

Негізгі әдістемелік ұстаным: «Құндылықты түсіндіру емес, құндылықты әрекет арқылы қалыптастыру». Бұл ұстанымда оқушы құндылық туралы тек тыңдамайды; ол оны қозғалыс, командалық әрекет, ереже сақтау, өз нәтижесін жетілдіру және рефлексия арқылы тәжірибеде байқайды.

1. Ыбырай идеяларының ғылыми-теориялық сабақтастығы

Ыбырайдың педагогикалық мұрасын дене шынықтыру пәнімен байланыстыруда ғылыми сақтық қажет. Оның еңбектерінде бүгінгі дене шынықтыру пәнінің технологиясы немесе сабақ құрылымы дайын әдістеме ретінде берілмеген. Сондықтан бұл жұмыста «Ыбырай дене шынықтыру әдістемесін қалыптастырды» деген тұжырым жасалмайды. Оның орнына ағартушының жалпы педагогикалық идеялары мен қазіргі дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік-әрекеттік мүмкіндіктері салыстырмалы түрде қарастырылады.

Ыбырайдың педагогикалық идеясы	Қазіргі дене шынықтырудағы көрінісі	Күтілетін нәтиже
Білім мен түсінік	Қозғалыс техникасын, қауіпсіздік пен ойын ережесін саналы меңгеру	Саналы әрекет
Еңбек және әрекет	Жаттығуды жүйелі қайталау, жеке нәтижені жетілдіру	Табандылық, төзімділік
Талаптылық	Жеке мақсат қою, нәтижесін салыстыру	Өзін-өзі дамыту
Адамгершілік	Әділ ойын, қарсыласқа құрмет, ережені сақтау	Жауапкершілік

Ынтымақтастық	Жұптық және командалық тапсырмалар	Өзара көмек, коммуникация
---------------	------------------------------------	---------------------------

Осы салыстырудан көрінетіні – Ыбырайдың идеялары мен қазіргі дене шынықтыру мазмұны арасында мазмұндық сабақтастық бар. Қазақстандық әдістемелік материалдар дене шынықтыруда ақпараттық және әрекеттік компоненттердің қатар қарастырылатынын, сонымен бірге ұжымдық іс-қимыл, ынтымақтастық және тұлғаның оң қасиеттерін дамыту міндеттерін атап көрсетеді [4].

2. «Ыбырай жолы» авторлық әдістемелік моделі

Ұсынылып отырған модель Ыбырай мұрасын қазіргі дене шынықтыру сабағына механикалық көшіру емес, оның педагогикалық өзегін әрекеттік оқыту арқылы жаңғыртуға бағытталған.

БІЛІМ → ТАЛАП → ЕҢБЕК → ЫНТЫМАҚ → ІЗГІЛІК

Білім — Оқушы жаттығу техникасын, қауіпсіздік ережесін және тапсырманың мақсатын түсінеді.

Талап — Өз нәтижесін жақсартуға мақсат қояды және жеке белсенділік танытады.

Еңбек — Қозғалысты жүйелі қайталау арқылы дағдыны бекітеді.

Ынтымақ — Командада әрекет етеді, серіктесін қолдайды, ортақ нәтижеге жауап береді.

Ізгілік — Әділдік, құрмет, өзін-өзі бағалау және рефлексия арқылы тәрбиелік нәтижені бекітеді.

3. «Ыбырай эстафетасы»: практикалық қолдану

Модельді 5–7-сыныптарда эстафеталық сабақ немесе сыныптан тыс спорттық іс-шара ретінде қолдануға болады. Сабақтың әр бекеті бір құндылықпен байланысады:

1-бекет «Білім» – дене шынықтыру, қауіпсіздік немесе салауатты өмір салты бойынша қысқа сұраққа жауап беру;

2-бекет «Талап» – қысқа қашықтыққа жүгіру немесе шапшаңдық тапсырмасы;

3-бекет «Еңбек» – күш пен төзімділікті дамытуға арналған қайталамалы жаттығулар;

4-бекет «Ынтымақ» – командалық эстафета, жұптық немесе топтық қозғалыс тапсырмасы;

5-бекет «Ойлан» – «Бүгін мен қандай қасиетімді көрсете алдым?» деген рефлексиялық сұрақ.

4. Ұлттық ойындарды құндылықтық мазмұнмен біріктіру

Ыбырай мұрасын қазіргі білім беру ортасында жаңғыртудың бір бағыты – ұлттық мазмұнды әрекетпен ұштастыру. Дене шынықтыру сабағында асық ату, арқан тарту, ақсерек-көксерек және ұлттық сипаттағы эстафеталар сияқты ойындар қозғалыс белсенділігімен қатар дәлдік, батылдық, бірлік, жауапкершілік сияқты сапаларды дамытуға мүмкіндік береді. Мұнда ұлттық ойынның өзін мақсат емес, педагогикалық міндетті орындауға арналған құрал ретінде қарастырған жөн.

5. Цифрлық және көрнекі сүйемелдеу

Цифрлық құралдар дене белсенділігін алмастырмай, оны ұйымдастыруға қызмет етуі керек. Сабақта QR-код арқылы тапсырма беру, таймермен жұмыс, қозғалыс техникасын қысқа бейнемен көрсету, интерактивті слайд арқылы бекеттерді белгілеу және онлайн рефлексия қолдануға болады. Негізгі қағида: «Технология қозғалысты алмастырмайды – қозғалысты ұйымдастырады». Бұл тәсіл оқушының белсенділігін сақтай отырып, мұғалімнің кері байланысын жеделдетеді.

6. Әдістемелік құндылығы және күтілетін нәтиже

Ұсынылған модельдің әдістемелік құндылығы үш деңгейде байқалады. Біріншіден, пәндік деңгейде оқушының қозғалыс дағдылары мен дене дайындығы дамиды. Екіншіден, тұлғалық деңгейде талаптылық, табандылық, жауапкершілік, өзін-өзі бағалау және

ынтымақтастық қалыптасады. Үшіншіден, ұлттық-мәдени деңгейде Ыбырайдың ағартушылық мұрасы оқушыға тек теориялық ақпарат ретінде емес, күнделікті әрекет арқылы танылады.

Күтілетін нәтижені «Дене дамуы → Тұлғалық даму → Құндылықтық даму» тізбегімен көрсетуге болады. Мұндай интеграция дене шынықтыру пәнінің тәрбиелік әлеуетін күшейтіп, пәнді білім беру мен тәрбиені ұштастыратын орта ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі әдістемелік материалдарда да дене шынықтырудың денсаулық, қозғалыс дағдылары, жауапкершілік, өзара түсіністік және салауатты өмір салтымен байланысы көрсетілген [3; 5].

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасы бүгінгі білім беру үшін тарихи құндылық қана емес, педагогикалық ойды жаңаша түсіндіруге мүмкіндік беретін әдіснамалық негіз болып табылады. Оның білім, еңбек, талаптылық, адамгершілік және белсенді әрекетке негізделген идеялары қазіргі дене шынықтыру сабағының әрекеттік және тәрбиелік табиғатымен сабақтасады.

Осы сабақтастық негізінде ұсынылған «Ыбырай жолы» моделі – «Білім → Талап → Еңбек → Ынтымақ → Ізгілік» – оқушының қозғалыс белсенділігін құндылықтық тәрбиемен байланыстыруға бағытталған практикалық шешім. Модельді дене шынықтыру сабақтарында, ұлттық ойындарда, спорттық эстафеталарда және сыныптан тыс тәрбиелік іс-шараларда бейімдеп қолдануға болады.

Негізгі тұжырым: құндылықты жай түсіндіру жеткіліксіз; оны оқушының нақты әрекетінде көрсету және бекіту қажет. Осы тұрғыдан дене шынықтыру сабағы Ыбырайдың «білім мен тәрбиені өмірлік әрекетпен ұштастыру» идеяларын қазіргі мектеп тәжірибесінде іске асыратын тиімді орта бола алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Орынбор, 1879.
2. Алтынсарин Ы. Ғылыми-әдістемелік шығармалар. – Алматы: Жалын, 1991.
3. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. «Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша әдістемелік нұсқау материалдары. – Астана.
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Әдістемелік нұсқау хат. «Дене шынықтыру» пәнін оқыту ерекшеліктері. – Астана, 2018–2019.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Қазақстандық мектептердегі «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау. – Астана, 2023.
6. E-history.kz. «Балаларға базарлық (Қазақ балалар әдебиетінің кітап көрмесінен)» – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық және балалар әдебиетіндегі мұрасы туралы материал.
7. E-history.kz. «Қазақстанның тұңғыш мектептері» – Ы. Алтынсариннің мектеп, еңбек және кәсіптік білім беру ісіндегі қызметі туралы материал.

Ы. АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ Н. ҚҰЛЖАНОВА МҰРАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ РӨЛІ

Мағауова Салтанат Абайқызы

педагогика ғылымдары магистрі, педагог-зерттеуші

Қазіргі мектептің негізгі міндеті – оқушыға сапалы білім берумен қатар, оның тұлғалық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына қолайлы жағдай жасау. Осы тұрғыдан

алғанда, мектептегі психологиялық сүйемелдеу қызметі білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Педагог-психолог оқушының жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның бейімделуіне, қарым-қатынас орнатуына, өзін тануына, қиындықтарды жеңуіне және әлеуетін ашуына қолдау көрсетеді. Қазақтың ағартушылық және педагогикалық ой тарихында осы бағытпен үндес құнды идеяларды Ыбырай Алтынсарин мен Нәзипа Құлжанованың мұраларынан кездестіруге болады. Екі тұлғаның өмір сүрген кезеңі мен қызмет салаларының ерекшелігі болғанымен, олардың еңбектерін біріктіретін ортақ өзек – балаға ізгілікпен қарау, оның табиғатын түсіну, білім мен тәрбиені ұштастыру және қолайлы орта қалыптастыру. Ыбырай Алтынсарин қазақ даласында мектептер ашып, ана тіліндегі оқу құралдарын қалыптастыруға үлес қосты. Оның ғылыми-әдістемелік мұрасы мектеп ісін ұйымдастыру, оқыту мен тәрбиенің мазмұны мәселелерімен тығыз байланысты. Ал Нәзипа Құлжанова педагогикалық қызметінде баланың жас ерекшелігіне, тәрбиесіне, қоршаған ортасына және дене мен жан саулығына ерекше назар аударды. Оның «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала тәрбиесі» еңбектері осы бағыттағы маңызды мұралардың қатарында.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастарының өзегінде білімді адамның қалыптасуы, еңбекке, адамгершілікке және ізгілікке тәрбиелеу идеясы жатыр. Оның шығармаларында талап, еңбекқорлық, адалдық, мейірімділік, білімге ұмтылу сияқты қасиеттер дәріптеледі. Ыбырайдың әңгімелері мен мысалдары оқушыны дайын ақпаратпен қамтамасыз етуден гөрі, ойлануға, дұрыс әрекет жасауға, өз мінез-құлқына жауапкершілікпен қарауға бағыттайды. Бұл идеялар қазіргі мектеп психологының жұмысымен тікелей сабақтасуға мүмкіндік береді.

Мысалы, педагог-психолог оқушылармен:

- өзін-өзі тану;
- өзін бағалау;
- жауапкершілік;
- қарым-қатынас мәдениеті;
- достық пен өзара сыйластық;
- қиындықтарды жеңу;
- еңбек пен мақсатқа ұмтылу тақырыптарында психологиялық жұмыстар жүргізеді.

Оқушының бойындағы жақсы қасиеттерді байқап, оны дамытуға жағдай жасау – психологиялық сүйемелдеудің маңызды бағыттарының бірі. Сондықтан Ыбырайдың білім мен тәрбиені қатар алып жүру идеясы қазіргі мектеп психологының ағартушылық және профилактикалық қызметімен үндеседі. Ыбырай үшін мектеп тек білім беретін орын емес, баланың тұлғасын қалыптастыратын әлеуметтік орта болды. Бүгінгі таңда да оқушының психологиялық жағдайына сыныптағы қарым-қатынас, мұғалімнің қолдауы, ата-анамен байланыс және мектептегі жалпы эмоционалдық ахуал әсер етеді. Осы тұрғыдан педагог-психологтың міндеті – баланың қиындықтарын ғана анықтау емес, оның қауіпсіз әрі қолдаушы ортада дамуына жағдай жасау.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасының психологиялық сүйемелдеу үшін маңызы ерекше. Оның еңбектерінде бала тәрбиесі, жас ерекшелігі, қоршаған ортаның ықпалы, ойынның бала дамуындағы орны, тәрбиешінің жеке тұлғасы сияқты мәселелер қарастырылады. 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» еңбегінде мектепке дейінгі баланың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктеріне көңіл бөлінген. Еңбекте ойынның бала өміріндегі табиғи әрекет екені, баланың қоршаған ортадан қызықтырған нәрсесіне назар аударатыны және сол арқылы оның танымдық, сөйлеу және еріктік қабілеттерінің дамитыны сипатталады. Бұл тұжырым қазіргі педагог-психолог жұмысы үшін өте маңызды. Мектепке келген әр бала бірдей емес. Бір оқушы белсенді болса, екіншісі тұйық болуы мүмкін; біреуі ойын арқылы жақсы қарым-қатынас орнатса, енді бірі жеке сөйлескен кезде ойын еркін жеткізеді. Сондықтан психологиялық

жұмыста «барлық балаға бірдей әдіс» емес, баланың жеке ерекшелігіне сәйкес тәсіл қажет. Мәселен, бастауыш сынып оқушыларымен психодиагностикадан кейін түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастырғанда ойын, сурет салу, ертегі, құм терапиясы, арт-терапиялық жаттығулар, қимылды ойындар сияқты әдістердің тиімді болуы осы жас кезеңінің табиғи ерекшеліктерімен байланысты.

Н. Құлжанованың балаға әсер ететін ортаны және ересектің үлгісін маңызды деп қарастыруы да қазіргі психологиялық сүйемелдеумен үндеседі. Зерттеулерде оның еңбегінде тәрбиешінің жылы жүзді, сабырлы, шыншыл әрі жұмсақ болуы қажеттігі айтылғаны көрсетіледі. Демек, балаға «тәрбиеленуге тиіс объект» ретінде ғана емес, өз қажеттілігі, сезімі, қызығушылығы және өзіндік ерекшелігі бар тұлға ретінде қарау – Н. Құлжанова мұрасының бүгінгі күндегі маңызды қырларының бірі.

Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанова мұраларын қазіргі мектептегі психологиялық сүйемелдеу қызметі тұрғысынан қарастырғанда бірнеше сабақтастық бағытын бөліп көрсетуге болады.

Біріншісі – бала тұлғасына құрмет. Психологиялық сүйемелдеу баланың кемшілігін іздеуге емес, оның мүмкіндігін анықтауға бағытталуы керек. Оқушының қабілетін, қызығушылығын, жағымды қасиеттерін байқау және дамыту – педагог-психолог жұмысының маңызды бағыты.

Екіншісі – жас ерекшелігін ескеру. Бастауыш сынып оқушысына қолданылатын психологиялық әдіс пен жасөспірімге арналған әдіс бірдей болмауы тиіс. Құлжанова мұрасындағы баланың табиғи даму ерекшеліктерін ескеру идеясы осы қағидамен сабақтас.

Үшіншісі – білім мен тәрбиенің бірлігі. Алтынсарин мұрасында білім беру адамгершілік тәрбиеден ажыратылмайды. Қазіргі мектеп психологы да оқушының эмоционалдық интеллектін, қарым-қатынас мәдениетін, жауапкершілігін және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізеді.

Төртіншісі – қолайлы психологиялық орта қалыптастыру. Оқушы өзін қауіпсіз сезінетін ортада ғана өз ойын еркін жеткізіп, қателесуден қорықпай, жаңа нәрсені үйренуге талпына алады. Сондықтан педагог-психолог сыныптағы психологиялық ахуалды зерттеп, қажет болған жағдайда оқушылармен, мұғалімдермен және ата-аналармен бірлескен жұмыс ұйымдастырады.

Бесіншісі – ата-анамен серіктестік. Н. Құлжанованың «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегінің өзі бала тәрбиесінде отбасының маңызын көрсететін бағытпен байланысты. Бұл еңбекте ана мен бала тәрбиесі және ата-ананың педагогикалық білімі мәселелері қарастырылған.

Қазіргі мектепте де баланың психологиялық жағдайын тек мектеп қабырғасында шешу жеткіліксіз. Мұғалім, психолог және ата-ана арасындағы өзара түсіністік баланың дамуына қолайлы жағдай қалыптастырады.

Ыбырай мен Нәзипа мұраларын қазіргі мектеп жағдайында тек тарихи тұрғыдан таныстырумен шектелмей, практикалық жұмыста да пайдалануға болады.

Мысалы:

Бейімделу кезеңінде: «Менің жаңа мектебім», «Менің сыныбым», «Менің жаңа достарым» тақырыптарында тренингтер өткізу;

Өзін-өзі бағалауды дамытуда: оқушының жағымды қасиеттерін анықтауға арналған жаттығулар, «Менің жетістіктерім», «Менің күшті жақтарым» сияқты жұмыстарды қолдану;

Қарым-қатынасты дамытуда: топтық ойындар, рөлдік жаттығулар, ынтымақтастыққа бағытталған тапсырмалар ұйымдастыру;

Эмоциялық қолдауда: оқушының көңіл күйін анықтау, эмоцияны тану және реттеу дағдыларын дамыту;

Ата-анамен жұмыста: балаға қолдау көрсету, жас ерекшелігін түсіну, мадақтау мен талап қоюдың тиімді жолдары туралы психологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу;

Мұғалімдермен жұмыста: оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, сыныптағы жағымды психологиялық ахуалды қалыптастыру, қарым-қатынастың қолдаушы стилін дамыту.

Осы жұмыстардың барлығының түпкі мақсаты – оқушының өзін қауіпсіз, маңызды және қабылданған тұлға ретінде сезінуіне жағдай жасау.

Ыбырай Алтынсарин мен Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы – қазақ қоғамының білім мен тәрбие туралы тарихи ойының маңызды бөлігі. Олардың еңбектеріндегі идеялар бүгінгі білім беру жүйесінде жаңа мазмұнмен жалғасын тауып отыр.

Ыбырай Алтынсарин бізге білімді, еңбекқор, адамгершілігі жоғары тұлға қалыптастыру идеясын қалдырса, Нәзипа Құлжанова баланың жас және жеке ерекшелігін, оның психологиялық табиғатын, отбасы мен ортаның тәрбиедегі ықпалын тереңірек қарастыруға жол ашты. Бұл екі бағыт қазіргі мектептегі психологиялық сүйемелдеу қызметінің негізгі қағидаларымен үндеседі.

Бүгінгі педагог-психологтың міндеті – баланың мәселесін анықтап қана қою емес, оның тұлғалық мүмкіндігін ашу, психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, өзін түсінуіне көмектесу және қолайлы даму ортасын қалыптастыру.

Сондықтан Ы. Алтынсарин мен Н. Құлжанова мұраларын қазіргі мектеп психологының кәсіби қызметімен сабақтастыру – тарихи мұраны құрметтеу ғана емес, оны бүгінгі бала игілігіне жарату болып табылады.

Ұлы ағартушылардың идеясы өзгерген жоқ – заман өзгерді. Ал баланы түсіну, оған сену, білім мен тәрбиені қатар алып жүру қажеттілігі сол күйінде қалды. «Балаға білім беру – оның ақылын дамыту болса, оны түсіну – жүрегіне жол табу. Ал қазіргі мектептің мақсаты – осы екеуін бір арнада тоғыстыру.»

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралары. – Алматы: Рауан, 1991.
2. Алтынсарин Ы. Ғылыми-әдістемелік шығармалар. – Қазақша электронды жинақ.
3. Алтынсарин Ы. Әңгімелер мен ертегілер. – Алматы: оқу-ағартушылық жинақ.
4. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар. – Алматы: Ана тілі, 2014. – 384 б.
5. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы, 1998.
6. Каненова Г.Т., Сейдалықызы Д. Нәзипа Құлжанованың оқу-ағарту саласындағы қызметі. Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты.

ПЕДАГОГИКА ДЕЙСТВИЙ ИБРАЙ АЛТЫНСАРИНА: КАК ИДЕИ ПРОСВЕТИТЕЛЯ РАБОТАЮТ В СОВРЕМЕННОМ КОЛЛЕДЖЕ

Мамитанова Л. К.

*методист, преподаватель общеобразовательных дисциплин
Высшего колледжа предпринимательства КИИЭУ*

Алтынсарин работал в XIX веке, когда сама возможность систематического светского обучения для казахских детей была серьезным общественным вызовом. Он участвовал в создании школ, заботился об учебных материалах, подготовке педагогов и расширении доступа к образованию, включая обучение девочек. Поэтому его вклад нельзя свести только к литературному творчеству. Перед нами организатор образования, автор учебных книг и педагог, который понимал: хорошая идея становится значимой лишь

тогда, когда она превращается в реальную учебную среду. Формирование мировоззрения Ибрая Алтынсарина происходило под влиянием как традиционной казахской культуры, так и передовых идей русской и мировой педагогики. В центре его духовных ценностей находились гуманизм, уважение к личности, стремление к знаниям и служение обществу.

Первая актуальная идея Алтынсарина — доступность образования. Сегодня колледж тоже принимает студентов с разным опытом, уровнем подготовки и уверенностью в собственных силах. Равный доступ означает не снижение требований, а создание понятного маршрута к результату. Преподаватель объясняет цель задания, показывает образец, дает возможность выполнить пробную попытку и предлагает своевременную обратную связь. Такой подход помогает студенту увидеть, что успех зависит не от “врожденной способности”, а от последовательной работы.

Вторая идея — практическая ценность знания. В произведениях и педагогической деятельности Алтынсарина образование связано с трудолюбием, полезным делом и ответственностью. Для современного колледжа это особенно близко. Студент лучше понимает теорию, когда решает задачу, похожую на профессиональную ситуацию: составляет инструкцию, анализирует производственный случай, рассчитывает ресурс, объясняет правило будущему клиенту или защищает небольшой проект. Знание перестает быть материалом только для ответа у доски и становится инструментом действия. Алтынсарин выступал за доступность образования для всех слоев населения, включая девочек, что было новаторским для своего времени. Он считал, что образование должно быть практико-ориентированным и учитывать особенности национальной культуры.

Третья идея — воспитание через содержание и поступок. Короткие рассказы Ы. Алтынсарина обращаются к честности, бережливости, состраданию, уважению к труду. Но современному студенту недостаточно назвать готовую мораль. Намного продуктивнее предложить нравственный выбор: обсудить ситуацию, сопоставить позиции героев, обосновать решение и увидеть его последствия. Так литературный или исторический материал развивает не только память, но и способность отвечать за собственную позицию.

Четвертая идея — особая роль учителя. Алтынсарин придавал большое значение подготовке педагогов и качеству учебных материалов. Сегодня источников стало неизмеримо больше, однако роль преподавателя не уменьшилась. Она изменилась: педагог помогает отбирать достоверную информацию, задает критерии качества, учит задавать вопросы и создает атмосферу, в которой ошибка становится частью обучения. Даже при использовании цифровых платформ и искусственного интеллекта студенту нужен взрослый профессионал, который связывает технологию с целью, этикой и ответственностью.

Пятая идея — соединение национальной основы и открытости миру. Алтынсарин создавал тексты, понятные казахским детям, опирался на близкие им жизненные ситуации и одновременно вводил их в пространство новых знаний. Для современного образования это важный ориентир. Национальная культура не должна оставаться отдельной темой для праздничного мероприятия. Она может входить в содержание заданий, примеры, профессиональные кейсы и исследовательские проекты. При этом студент учится сравнивать, общаться и работать в многоязычной и технологичной среде.

Как реализовать эти идеи на практике? Например, в рамках декады общеобразовательных дисциплин у нас колледже ежегодно организуется посещение мавзолея Ибрая Алтынсарина, посвящённого выдающемуся просветителю. В ходе мероприятия, проводится литературно-музыкальная композиция «Ұстаз ұлағаты – мәнгілік мұра» («Наследие учителя — вечное достояние»), в которой принимают участие студенты первых курсов. По завершении мероприятия информация о его проведении освещается в социальных сетях и на официальном сайте колледжа, что способствует распространению духовно-просветительских ценностей среди широкой аудитории. Участие в подобной композиции способствует развитию творческих способностей

студентов, формированию их эстетического вкуса, сценической культуры, а также навыков коллективной работы.

В рамках декады общеобразовательных дисциплин в нашем колледже ежегодно проводится познавательный квест «И край родной откроет тайны». Его основная цель - развитие критического мышления обучающихся, повышение интереса к истории родного края, формирование уважительного отношения к национальным ценностям и культурному наследию страны. Каждый год в квесте принимают участие команды студентов первого курса совместно с кураторами. Участники проходят несколько тематических локаций и выполняют разнообразные задания, требующие не только знаний, но и умения работать в команде, анализировать информацию и принимать совместные решения. Одним из ключевых этапов стало задание, посвящённое выдающемуся казахскому просветителю Ыбраю Алтынсарину. Участники должны были ответить на вопросы о его жизни и деятельности, а также найти три локации, связанные с его именем. Среди них — памятные места, образовательные учреждения и культурные объекты. Команды проявляют креативность и сплочённость: они выполняют селфи на каждой из найденных локаций, а также записывают видеоролики с выразительным чтением стихотворений Алтынсарина. Это задание позволило студентам не только глубже познакомиться с творчеством великого просветителя, но и прочувствовать значимость его вклада в развитие образования. Проведение подобных игр, играет важную роль в образовательном процессе. Они способствуют не только расширению кругозора студентов, но и формированию у них активной жизненной позиции, уважения к истории и культуре своей страны. Совместная работа в командах помогает развивать навыки коммуникации, взаимопомощи и ответственности за общий результат. Квест «И край родной откроет тайны» показал, что изучение родного края может быть увлекательным, современным и по-настоящему значимым для молодёжи. Еще один вариант — мини-проект «Полезное знание для сообщества». Студенты выбирают небольшую проблему колледжа и готовят понятный образовательный продукт: памятку по безопасности, инструкцию по цифровой грамотности, экологическую инициативу или консультацию по своей специальности. Здесь просветительская идея получает современную форму: знание становится доступным и приносит пользу другим людям.

В заключение подчеркну: современность Ыбрая Алтынсарина проявляется не в буквальном повторении методов XIX века. Она проявляется в педагогической логике. Образование должно быть доступным, понятным, связанным с жизнью и нравственной ответственностью. Учитель при этом не только передает информацию, но и создает условия, в которых молодой человек учится действовать самостоятельно и приносить пользу обществу. Именно поэтому наследие Алтынсарина остается для колледжа не страницей прошлого, а рабочим источником педагогических решений. Духовное и педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина представляет собой важнейшую часть культурного и образовательного фонда Казахстана. Его идеи не утратили своей актуальности и продолжают служить ориентиром для развития образования.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Избранное педагогическое наследие / сост. С. Калиев и др. Алматы: Рауан, 1991. 196 с.
2. Алтынсарин И. Избранные произведения. Алматы: Ғылым, 1994.
3. Губарь С. В. Педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина — уроки для современного образования в Казахстане // Алтынсаринские педагогические чтения. Костанай, 2024. С. 210–215.
4. Республиканская научно-педагогическая библиотека. Электронная коллекция «Ыбрай Алтынсарин». URL: <https://altynsarin.rnpb.kz/>

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН- АҚЫН, ЖАЗУШЫ, БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНІҢ АТАСЫ

Мухамеджанов Багдат .Бахытжанович.,

Махатов Еркебулан Сералиевич

педагог-модератор, педагог-модератор

Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің

«Дене тәрбиесі және спорт» мамандығының оқытушысы

Арқалық қаласы

**«Туған елге пайдалы іске қолдан келгенше
үлес қосу-әрқайсысымыздың міндетіміз»**

Ы. Алтынсарин

Қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған қазақ зиялылығының көшбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күрескен, сөйтіп халық игілігі үшін жан алмай еңбек етудің үлгісін көрсеткен Ыбырай Алтынсарин. XIX ғасырдың екінші жартысындағы аса көрнекті ағартушы-демократ – Ыбырай Алтынсарин Қазақстандағы қоғамдық ой-пікірдің өркендеу тарихында үлкен орын алды. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. Қазақ даласындағы аумалы төкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жас жеткіншектердің тағдырына терең үңілген ағартушы – ұстаз.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің "желкілдеп өскен көк шөптей" жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған.

Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Ыбырай Алтынсарин өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, алғашқы тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланып, өзі де ұрпақ тәрбиесіне арналған әдеби шығармалар жазды. Сол әдеби шығармалары арқылы қазақтың жазба әдебиетінің, әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Әдебиетке тың тақырыптар әкеліп, озық ойлар енгізді.

Оның мазмұнды да мағыналы әсем лирикалық өлеңдері, әсерлі әңгімелері, мысалдары қазақ әдебиетінің тарихында өшпес орын алады. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы Ы. Алтынсариннің тіл тазалығы үшін күрескерлігі, педагогикалық ілімнің тұңғыш кемеңгері екендігі мойындалады.

Оқыту әдістерін жаңа бағытта құрып, оқуға деген баланың ынтасы мен қызығушылығын арттыруды көздеді және оқуды ана тілінде жүргізді. Мектеп оқуында әсіресе, ана тілін үйренуде К.Ушинскийдің ойларына жүгінді.

Қазақ балаларының таным-түсінігіне лайықты оқу-әдістемелік құралдар жазды. Ол орыс-қазақ училищесінде К.Ушинскийдің «Балалар дүниесін», Л.Толстойдың «Әліппе және оқу құралын», Д.Тихомировтың «Грамматиканың қарапайым курсын» оқу құралы ретінде ұсынды.[3]

Алтынсариннің пікірінше, мектептерге арнап жазылатын оқу кітаптары өзінің идеялық мазмұны және нақты материалдары жағынан ана тілінің, халық даналығының бай қазынасына негізделуі тиіс болды. 1879 жылы Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулығы және дидактикалық оқу мәселесі жөніндегі «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» жарық көрді. Бұл екі кітап та қазақ балаларын кириллица негізінде оқытуға арналған тұңғыш оқу құралы болды. Алтынсарин өз мақалаларында

жерді пайдалану, қазақтардың отырықшылыққа көшуі, т.б. мәселелерді көтерді. Ресей империясының қазақ даласын отарлау, қазақ еңбекшілерінің шұрайлы жерлерін мемлекет қорына тартып алу жөніндегі заң жобасына 1880 жылы «Оренбургский листок» газетінде өз наразылығын білдірді.

Ағартушы жаңа дәуірдегі қазақ әдебиетінің қалыптасуына қомақты үлес қосты. Ол қазақ жастарын, ең алдымен, оқу, өнер, білім, техниканы игеруге шақырды. Автор оқу, білімнің тек ізденіс, еңбекпен табылатынына мән берді. Бұған инемен құдық қазғандай ыждаһаттылық, талап пен сабырлық қажет екенін ескертеді.

Ыбырай бір жағынан ақын болса, екінші жағынан халық ағарту майданында қызмет қылған. Ең бірінші рет қазақтың ана тілінде оқу құралын жазған және сол ана тілінде қазақ баласын оқытқан ең алғашқы тұңғыш оқытушысы болған. Қазақ әдебиетін Европа жолына, өнер жолына бұрып бастаған ең тұңғыш жаңашыл, суретші ақын.

Ыбырайдың шығармаларының мәні сол замандағы орыс елінің өнерге, өнеркәсіптеріне аяқ басуы арқасында орыс оқығандарынан шыққан, жаңашылдардың әсерімен және қазақ даласына сауда капиталының, отаршылдықтың мықтап шеңгел салуының әсерімен Ыбырай жастарды оқуға, өнерге шақырды. Енді одан басқа жолдың жоқ екенін біледі. Онан соң Ыбырай қазақ елінің білім майданында тез ілгерілеуіне үлкен бөгет болатын сол заманда – ақ білген, араб әрпіне қарсы болған. Сондықтан қазақтың ана тілінде жазған оқу құралын орыс әрпімен жазған. Бұл ретте Ыбырайды орыс миссионерлері пайдаланбақ болған, Ыбыраймен жақындасқан, Ыбырай олардан қашпай, оларды өзі пайдаланып жүрген, сондықтан қазақ ескішілдері оны «шоқынды» деп шығарған, талай өсектер таратқан. [1]

Осы күнде кейбіреулер Ыбырайдың істерімен таныс болғандықтан, сол бұрынғы ескішілдердің таратқан өсектерінің қалдық – сарынымен Ыбырайдың заманында қазақ көпшілігіне кәдірсіз болған еді, - деген сияқты теріс сөздерге малданатын тәрізді. Расында, оқуға талпына бастаған қазақ жастарына Ыбырай айрықша болған адам. Жас буынға арнап шығарған Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылығын» жатқа білмеген оқушы болмаған.

Ыбырайдың өмірі мен ісіне көз жіберіп, оның жұмыс еткен жағдайын еске алсақ, таңқалмасқа болмайды.

Ол армандары орындалмады. Оқып білім алып, өз тізгінін өз қолына алған күннен бастап – ақ Ыбырай туыстарынан іргесін бөлек салды. Олардың күткен үміттерін үзіп кетті. Осы айтылғандардың бәрі де Ыбырайдың жолында бүк түсіп жатқан үлкен – үлкен бөгеттер болатын. Өзімен білімі тең келген, көзқарасы бір серігі жоқ, ең қараңғылықтың жуан ортасында жалғыз өзі болса да, Ыбырай бар бөгетке қарсы барып, күрес майданына шықты. Сүйгені де, сүйенері де халық болды. Сол халықтың келешегі үшін басын бәйгеге тігіп, желіні ұзаққа тартып, белсеніп іске кірісті. Кезіндегі жағдаймен санаса отырып, Алтынсарин екі түрлі ірі мәселені алдына мақсат етіп, қойды: біріншісі – мектеп ашу, бала оқыту – жалпы халық ағарту жұмысы да, екіншісі халықтың ой – санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істері. 1871 жылы отыз бірінші август күні Н.И.Ильминскийге жазған хатында жастарға дін мектептерінің басын қатырған зияннан басқа ешбір пайда берметінің, халықтың ілгері дамуына бөгет жасайтындықтарын айта келіп: «Қазақтардың білімге қолын жеткізетін ең басты құралы – мектеп. Бірақ даладағы мектептер шашылыңқы, сондықтан әлі пайдалы бола алмай отыр, әйтсе де олардың үміт күтері – мектеп, тек қана мектеп және қазақ халқының болашағы да мектептермен байланысты», - деді. [2]

Ол кезде надандыққа белшесінен батып жатқан елді оқуға шақыру, мәдениеттілікке үндеу айтарлықтай тарихи іс еді. Сол бір тарихи кезеңде әлеуметтік мәні зор үлкен іс, ауыр жүкті арқалаған адамның бірі Ыбырай Алтынсарин болды. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндірді. Есті бала мен ессіз баланы қарама – қарсы қойып, жастарға кімнен үлгі алып, кімнен безу керектігін көрсетті.

Ы.Алтынсарин мейілінше қиын жағдайда жұмыс істеді, талай бөгеттерге кездесті. Өтірік арыз, «Жаптым жала, жақтым күйенің» неше түріне жолықты. Бірақ ол күрестен қажыған жоқ. Әсіресе, оның келешекке сенімі зор болды. Аңсаған армандарын өзі орындай алмаса, болашақ жастар орындайды деп білді. Елді қараңғыдан жарыққа шығаратын жастар, тек қана жастар деген қорытындыға келді. Өзін қоршаған қараңғылық, надандықтарды шеней келіп:

«Біз надан боп өсірдік,
Иектегі сақалды,
«Өнер жігіт көркі» - деп,
Ескермедік мақалды.
Біз болмасақ сіз барсыз,
Үміт еткен достарым,
Сіздерге бердім батамды» - деді.[4]

Ыбырай қазақ жастарын оқуға үндеумен қатар адамгершілікке, махаббат, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүюшілікке, қысқасын айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді. Балаға жастай дұрыс тәрбие беру бүкіл дүниежүзіндегі педагог – ғалымдардың ертеден бері үлкен көңіл аударып, айрықша көтерген мәселесінің бірі десек, XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласынан оларға үн қосушы бірінші қазақ педагогі Ыбырай Алтынсарин. Бұл мәселе жөнінде ол көптеген педагогтердің, әсіресе орыстың алдыңғы саптағы ұлы педагог – ғалымдары К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой мен пікірлес болды.

Кітаптың беташары оқуға шақырудан басталып, оның әлеуметтік мәнін түсіндіру болса, сонымен қатар негізгі тақырыбының бірі – еңбек.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші ғұрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа», - дейді.

Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмеушілік, «аз жұмысты қиынсынып» бойкүйездікке салынушылық өмірде көп кездеседі. Бұл жақсы әдеттің нышаны емес. Сондықтан балаларды жастайынан – жалқаулыққа қарсы еңбекке тәрбиелеу мәселесіне Ыбырай ерекше көңіл бөлген. Жастарды еңбек етуге дағдыландыруды үгіттеген оның басқа да әңгімелері аз емес.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», - деді. Бұл жөнінде де елге үлгі боларлық әңгімелер жазды. Оның осы тақырыпқа жазған бір әңгімесінде:

«Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» - деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», - деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жерінді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деді. [6]

Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай – жарқын да жанды қасиеттерімен көрініп, қазақ мәдениетінің тарихында айқын іздерін қалдырса, қазір де сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында сақтауда. Мұның өзі заңды да. Өйткені, әрбір ұлы адам адамзатпен бірге жасайтын мәңгі өшпес, ескіrmес идеяларды көтереді. Сондықтан, олар арада бірнеше ұрпақтың өткеніне қарамастан әрбір жаңа ұрпақ, жас қауымға алыстан қол созып, «Жол болсын!» айтып тұрғандай болады, уақыт өткен сайын биіктеп, мән мағынасы мен қадір – қасиеті арта түседі. Мәдениетіміздің тарихында

Ыбырай Алтынсарин дәл осындай үркердей санаулы сандардың бірі. Ыбырай Алтынсариннің сол қоғамдық өмірдегі беделін, оның қандай мақсаттағы мәдениет қайраткері ретінде замандастарына танылғанын аңғартып қоймайды, хрестоматиямен нақты танысқан бастапқы аз ғана адамдардың да оның жаңаша мазмұны мен мақсатын дұрыс бағалап, оған лайықты үміт артқанын білдіреді. Ыбырай Алтынсариннің еңбегі, әдеби шығармаларының бірден - бір жинағы, қазақ жазба әдебиетінің төл басы «Қазақ хрестоматиясы» екенін мақтанышпен айтамыз. [5]

5-7 сыныптарда ұлы ағартушы – ұстаздың мұраларының енгізілу себебі, Ыбырай Алтынсариннің қазақ жұртшылығын қараңғы түнектен алып шығып, тұңғыш рет ана тілімізде сауаттылық жолына бастауда сан түрлі ұлттық мектептер ұйымдастырып, мектеп және мұғалімдер үшін оқулық пен әдістемелік еңбектер жоғалмақ емес. Сондықтан да бүгінгі педагог қауымы ағартушы шығармаларын өз жұмыстарында үнемі басшылыққа алып келеді. Ыбырайдың өлең, әңгімелері түгел дерлік оқушысына түсінікті, тілі жеңіл, тәрбиелік мәні зор, оқып отырған оқырманына үлкен ой салатындай тақырыбы әсерлі, көркем бейнеленген және ойын жеткізуде тілдік стиль ерекшелігі зор.

Мектеп бағдарламасына Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының оқушыға жеңіл, түсінікті оқушының жас ерекшелігін ескере отырып кейбір әңгіме, өлеңдері берілген. Оның қай шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін көркейтуге, дамытуға әсері мол. Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Өзі өшсе де сөзі өшпейді дегендей, өзі жоқ болса да біз үшін оның еңбектері мәңгі өшпейтін мұра болып қалмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. «Алтынсарин Ы. тағлымы». Алматы, Жазушы, 1991ж.
2. Асқаров А. «Ұлы Тұранның ұлдары», Алматы, 1998 ж. 51-58 б.
3. Алтынсарин Ы. «Таза бұлақ» жин. Алматы, Жазушы, 1988ж.
4. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2003ж. 18 – 21 б.
5. Алтынсарин Ы. «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
6. http://uskz.org/publ/ashy_saba_tar/adebiet/y_altynsarin_ly_a_artushy_pedagog_ylymi_zh_mys/23-1-0-6285
- 7.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И ЕГО ТРАНСФОРМАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Науменко И.В.

*педагог-эксперт социально-экономических дисциплин
КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права»*

В эпоху глобальных технологических изменений и цифровизации экономики ключевым фактором развития государства становится подготовка высококвалифицированных рабочих и специалистов технического звена. Обращаясь к истокам профессионально-технического образования в Казахстане, нельзя не отметить определяющую роль выдающегося просветителя, педагога и новатора XIX века **Ыбрая Алтынсарина**.

Именно Алтынсарин впервые в истории Казахстана подошел к образованию не только как к средству грамотности, но и как к практическому инструменту хозяйственного развития региона. Его педагогические идеи и практические шаги по открытию сельскохозяйственных и ремесленных училищ заложили фундамент отечественной системы ТиПО, принципы которой остаются актуальными и в XXI веке.

Ыбрай Алтынсарин отчетливо понимал, что традиционное академическое или исключительно теоретическое обучение не способно решить насущные задачи общества XIX века. Он выдвинул идею подготовки специалистов, владеющих конкретными ремеслами и сельскохозяйственными навыками, необходимыми для экономического прогресса степи, которую сегодня мы называем концепцией практико-ориентированного обучения.

Практическая реализация идей Алтынсарина выразилась в открытии учебных заведений нового типа: Троицкой 2-классной русско-казахской школы и Тургайского ремесленного училища в 1883 году, где учащиеся получали навыки слесарного, столярного и кузнечного дела, и Костанайского сельскохозяйственного училища открытого в 1891 году уже после смерти просветителя, но по его прямому проекту и инициативе, ставшее первым специализированным агрономическим учебным заведением в регионе.

Педагогическая система Ыбырая Алтынсарина базировалась на идее, что профессионально-техническое образование должно быть не просто суммой знаний, а действующим механизмом развития общества и экономики. Алтынсарин принципиально отвергал академизм и «заучивание» без практического применения, поэтому тесно связывал обучение с трудом, теорию с практикой. При открытых им сельскохозяйственных и ремесленных училищах обязательным элементом были мастерские (слесарные, столярные, ткацкие) и учебные фермы/поля. На опытных полях внедрялись новые для региона агротехнические методы (севооборот, использование современных сортов и сельхозорудий), что делало училища центрами трансфера технологий в степь.

Образование рассматривалось как главный инструмент социальной мобильности и борьбы с бедностью. Алтынсарин добивался открытия бесплатных интернатов (пансионов) при училищах. Это решало главную проблему кочевого и полукочевого населения — невозможность ежедневного посещения занятий из-за расстояний. Он первым обосновал и реализовал необходимость профессионального и общего образования для казахских девушек, создав женские училища с обучением рукоделию, гигиене и основам хозяйства.

Преподавание профессии строилось не только на передаче навыков, но и на воспитании личностных качеств специалиста. В своих произведениях и методических письмах Алтынсарин развенчивал пренебрежительное отношение к физическому труду, показывая, что честное мастерство — основа чести человека («Адал азамат»). Специальности подбирались с учетом реальных потребностей региона (ветеринария, делопроизводство, агрономия, начальное преподавание), чтобы выпускник гарантированно мог трудоустроиться и приносить пользу своему краю.

Сравнение исторического опыта Ы. Алтынсарина с современными трендами развития технического и профессионального образования показывает глубокую преемственность фундаментальных принципов.

В современной системе технического и профессионального образования (ТиПО) этот подход получил свое высшее воплощение в **дуальной системе обучения**. Образовательный процесс строится по принципу 30–40% теории на базе колледжа и 60–70% практической подготовки непосредственно на базе предприятия-партнера. Студент с первого-второго курса погружается в реальную производственную среду, привыкает к распорядку, корпоративной культуре и требованиям рынка. Крупный и средний бизнес сегодня выступает не просто заказчиком кадров, но и полноправным соорганизатором обучения. Предприятия заключают трехсторонние договоры (колледж — студент — работодатель). Кадровая политика колледжей активно включает привлечение действующих инженеров, главных агрономов, IT-специалистов и технологов в качестве преподавателей профессиональных модулей, руководителей курсовых, дипломных проектов и председателей итоговых аттестационных комиссий.

Изучая опыт передовых сельскохозяйственных школ своего времени, Алтынсарин настаивал на оснащении училищ лучшим на тот момент инвентарем: современными плугами, слесарными станками, семенами и наглядными пособиями. Он подчеркивал, что обучение на устаревших инструментах бессмысленно, так как оно не готовит ученика к будущему. В XXI веке, этот принцип трансформировался в глобальную модернизацию инфраструктуры колледжей Казахстана: На смену ручным рубанкам и традиционным наковальням приходят станки с числовым программным управлением, лаборатории 3D-моделирования, виртуальные тренажеры-симуляторы для сварщиков и автомехаников. В рамках нацпроектов и госпрограмм колледжи оснащаются учебно-производственным оборудованием по стандартам WorldSkills. Это позволяет студентам отрабатывать навыки на той технике, которая используется на самых передовых отечественных и зарубежных предприятиях. Проверка знаний сегодня смещается от устных ответов к практической демонстрации навыков на итоговой аттестации, что полностью соответствует идее Алтынсарина о приоритете делового умения над формальной оценкой.

Алтынсарин был убежденным сторонником региональной адаптации образования. Он доказывал, что нет смысла копировать программы городских гимназий для сельской местности: образовательное учреждение должно отвечать на экономические и социальные запросы конкретного уезда или области, готовя кадры там, где они будут работать. Сегодня этот принцип составляет основу политики профилизации региональных колледжей. Агротехнические, индустриально-педагогические и политехнические колледжи в районах и областях формируют перечень специальностей и образовательные программы под конкретную структуру экономики региона (зерновое производство, животноводство, горнодобывающая промышленность, переработка сельхозпродукции, машиностроение). Внедряется практика целевого государственного заказа, когда агрохолдинги, сервисные центры и производственные предприятия формируют конкретную заявку на количество и профиль будущих выпускников. Это гарантирует студентам 100% трудоустройство по месту жительства, предотвращая отток молодежи из сельских регионов.

Педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина остается одной из главных методологических опор для современной системы технического и профессионального образования. Его идеи 19 века о практико-ориентированном обучении напрямую пересекаются с современной дуальной системой, компетентностным подходом и профессиональными стандартами. Алтынсарин сам составлял учебники («Казахская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку») с учетом особенностей восприятия учащихся. Педагог ТиПО не может быть теоретиком. Урок Алтынсарина — регулярно проходить стажировки на предприятиях, осваивать новые технологии и цифровые инструменты адаптированные под профиль специальности, чтобы преподавать актуальные навыки. Современный педагог ТиПО также выступает разработчиком модульных программ и цифровых контентов.

Алтынсарин открывал не просто общеобразовательные школы, а двухклассные русско-казахские училища с ремесленными и сельскохозяйственными отделениями. Студенты сразу закрепляли теорию на опытных полях и в слесарно-столярных мастерских. В настоящее время это соответствует стартап-проектам, демонстрационным экзаменам (WorldSkills).

В своих произведениях Ыбрай Алтынсарин описывал воспитание нравственности через профессию, так как мастерство без высоких моральных качеств не приносит пользы обществу. Честный труд («Адал еңбек») — ключевой ориентир как для Алтынсарина, так и для современных образовательных стандартов Республики Казахстан. Наряду с техническими навыками преподаватель должен формировать академическую честность, культуру безопасности труда, дисциплину и ответственность за результат. Педагог выступает наставником, который показывает, что современный специалист — это образованный, честный и конкурентоспособный гражданин («Адал азамат»).

Подводя итог, можно сделать вывод, что наследие Ыбрая Алтынсарина — это не просто страница истории, а живая образовательная матрица. Его взгляд на профессиональное обучение как на двигатель социального и экономического развития нашел свое продолжение в современных реформах казахстанской системы технического и профессионального образования.

Обращаясь к истокам и трансформируя исторический опыт в условиях индустрии отечественная система профессионально-технического образования сохраняет главную цель, поставленную Великим просветителем: воспитывать образованных, умелых и патриотичных специалистов, готовых служить своей нации.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О профессиональных квалификациях» : принят 4 июля 2023 года № 14-VIII ЗРК. — Астана, 2023.
2. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы : утверждена постановлением Правительства РК от 28 марта 2023 года № 249. — Астана, 2023.
3. Абдиров, А. М. Педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина и современные тренды профессионального образования в Казахстане / А. М. Абдиров, Г. К. Алдамжарова // Педагогика и психология. — 2021. — № 3 (48). — С. 42–50.
4. Академия образования им. И. Алтынсарина. Педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина и современное образование: сборник материалов международной научно-практической конференции. — Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2021. — 340 с.
5. Баймагамбетова, Ж. Т. Интеграция традиций Ы. Алтынсарина и модели дуального обучения в системе ТиПО / Ж. Т. Баймагамбетова // Наука и жизнь Казахстана. — 2023. — № 4. — С. 88–95.
6. Жолдасбекова, С. А. Развитие системы технического и профессионального образования Казахстана в контексте требований рынка труда / С. А. Жолдасбекова, К. Е. Ибраева // Вестник ЕНУ им. Л. Н. Гумилева. Серия «Педагогика. Психология. Социология». — 2022. — № 1 (138). — С. 63–74.
7. Касымова, Г. М. Трансформация педагогических идей Ыбрая Алтынсарина в условиях цифровизации и модернизации ТиПО / Г. М. Касымова // Образование: ресурсы и технологии. — 2022. — № 3. — С. 27–34.
8. Официальный сайт Министерства просвещения Республики Казахстан. Раздел «Техническое и профессиональное образование» [Электронный ресурс]. — URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu> (дата обращения: 16.09.2026).

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ЖОЛЫ

Нугманов Сагдат Маликович,

Жакупова Гулим Маликовна

педагог-сарапшы, педагог-модератор

«Дене тәрбиесі және спорт» мамандығының оқытушылары

Қостанай облысы, Арқалық қаласы

Адам – керуен, өмір – жол

Сәкен Сейфуллин

Нәзипа Құлжанова – Қостанай өңірінен шығып, есімі бүкіл қазақ еліне танылған аяулы қыздарымыздың бірі. Бастапқы мамандығы – мұғалім, мектепке дейінгі тәрбиенің

негізін қалаушы. Оның есімі педагог, қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш журналист, этнограф, аудармашы ретінде қазақ тарихында мәңгілік қалды.

Н. Құлжанованың бастапқы мамандығы – мұғалім. Оның есімі педагог, қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш журналист, этнограф, аудармашы ретінде қазақ тарихында мәңгілік қалды.

Нәзипа Құлжанова 1887 жылы А. Байтұрсынов, М. Дулатов сынды дарабоз тұлғаларды дүниеге әкелген Қостанай облысының топырағы киелі Торғай өңірінде туды. Ол алғаш Торғай қаласындағы гимназияны бітірген.

Нәзипа Құлжанованың айтарлықтай ерекшеліктерінің бірі ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин ашқан мектептің түлегі болып қана қоймай, сонымен қатар өз бойына тұлғаға ұқсайтын шәкірттік мінезбен тәлімгерлік өнегені жете ұғынып, бар күш қуатын біліміне үздіксіз жұмсап, соңғы буынға орасан зор еңбек сіңірді/1/.

Ыбырай Алтынсарин мектебінің буыны қатпаған шәкірттен, бүкіл ғұмырын ұрпақ тәрбиесіне арнаған ұстаз, ғалым, ағартушы дәрежесіне дейін көтерілген. 1903 – 1904 жылдары екі жылдай Торғай қаласындағы әйелдер училищесінде ұстаздық қызмет атқарған.

1905 жылы ерлі-зайыпты Нәзипа мен Нұрғали Құлжановтар Семей қаласына келіп ұстаздық жолдарын бастаған. Құлжановтар Семейге келген кезде бұл қала Қазақстандағы ірі мәдени ағарту орталық дәрежесінде болған еді.

XIX ғасыр II – жартысында Семей қаласында түрлі мәдени, ағарту, ғылыми мекемелердің ашылуы кездей соқ емес еді. Атап айтсақ, 1902 жылы Орыс географиялық қоғамының Семейдегі бөлімшесі ашылып, оның «Жазбалары» жүйелі түрде жарық көрді. 1903 жылы ірі оқу орны Семей оқытушылар семинариясының ашылуы да Қазақстанның басқа өлкелерінде кездеспейтін құбылыс болатын /2/.

Семей семинариясы іргелі оқу орныны болған, онда қазақ халқының ұлы жазушысы Мұхтар Омарханұлы Әуезов пен Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың оқуы, сонымен қатар энциклопедист – ғалым Әлкей Марғұланның білім алуы зор мақтанышпен айтылатын. Семей оқытушылар семинариясы Нәзипа мен Нұрғали Құлжановтар ұзақ та жемісті жұмыс атқарған жері. М.О.Ауэзов атындағы педагогикалық колледж ұжымына да Нәзипа мен Нұрғали Құлжановтардың ағартушылық жолындағы еңбегі мақтанышпен айтылып жүр.

1905-1920 жылдары Нәзипа апайдың Семей оқытушылар семинариясында ұстаздық қызметте болған кезі ізденіс жылдармен қатар, ұстаздық жұмыстарының жүйеленіп, қоғамдағы келеңсіз істерді оның ашық айтуға ойысқан шағы еді.

XIX ғасырдың II- жартысында қазақ – орыс мектептерінің саны көбейе түскен. Семей облысындағы қазақ-орыс мектептерінің, ерлерге, қыздарға арналған гимназиялардың, қалалық училище мен мұғалімдер семинариясының жұмыс жасауы ерекше құбылыстар қатарында.

Нәзипа, Нұрғали Құлжановтар, негізінен алғанда орыс аудиториясында қазақ тілінен сабақ берген. Бұл арада үкмет тарапынан орысша оқитын шәкірттерге қазақ тілін оқыту ресми түрде жолға қойылуы Қазақстан бойынша алғаш Семей оқытушылар семинариясының қабырғасында кездескен. Тарихи деректерге қарасақ, Семей губернаторына қазақ тілін оқытуды жолға қоюға байланысты жер – жерлерден хаттар келіп түсіп тұрған /3/. Құлжановтар арнайы дипломдары болмаса да орыс тілінде дәрістер оқып, өз ісіне мығым шәкірттер тәрбиелеген алғашқы ұлағатты ұстаздар болатын.

Өткен ғасырдың 20-шы жылдары Қазақстан жеріндегі оқу-ағарту жүйесінде қомақты істер алдында тұрды. Қазақ мектептерінің жүйесін дамыту, мектепке дейінгі мекемелерді ашып, оның жұмысын жолға қою сияқты мәселелерді атқару қажет болатын.

Ана мен балаға байланысты Кеңес өкметінің тиісті шаралары да ауқымды болатын. Ұстаз, журналист Н.С. Құлжанова 1923 жылы «Мектептен бұрынғы тәрбие» /4/ кітабын шығаруы сол кез үшін жаңалық, күтпеген оқиға болатын. Бұл кітаптың кіріспесінде оқулық Н.Альмединген – Тумим кітабының ізімен /5/ деген ескерту бар еді, алайда ол

аударма емес еді. Бұл мектепке дейінгі тәрбие жөніндегі кітаптар мен мақалалар негізінде жазылған автордың өзінің шығармасы болған. Н.Құлжанова бұл еңбекті Қазақстан оқу комиссариатының тәрбие бөлімінің тапсыруымен жазған.

Қарап отырсақ, Құлжанова XX ғасыр басындағы орыстың көрнекті педагог ғалымы Н. Альмединген – Туминнің мектепке дейінгі тәрбиеге қатысты көптеген еңбектерінің маңызды тұстарын ескере отырып, қазақ қоғамының ағартушылық ойларын, тәрбиенің ең қажетті саласын жаңалық ретінде оқырманға ұсынған. Қазақ ағартушылық идеяларын және педагогика тарихында мектепке дейінгі тәрбиенің іргетасын қалауға күш салғаны айрықша дәлел.

Атам қазақтың ертеден келе жатқан бала тәрбиесі мен ана мәселесіне қатысты ойларын есте сақтап, сол заманға лайық, тәжіірбелік игі істерді санада ұстап, «Баланы жастан, келінді бастан тәрбиеле» дейтін нақылды жазу барысында ұран етіп ұстаған.

Оқулықта Н.Құлжанова қазақ тұрмысына әлемдегі дамыған елдердегі бала бақшалардың артықшылықтарын енгізсе, ұрпақ тәрбиелеуде зор үлесін тигізер еді деп санаған. Онда автор Италия мен Швейцарияның Цюрих қаласындағы бала бақшалары жөнінде жазған. Сонымен қатар Шотландияның Эдинбург қаласындағы балалар бақшасының өмірін өз алдына бөлектеп суреттеп жазды /6/.

Н.Құлжанова әр елдің бала бақшаларындағы ерекшеліктерді көре білген. Ең бастысы бірігіп ойын ойнау, еңбекке дағдыландыру, тазалыққа баулу, қабылдау ерекшеліктері, дәрігерлік бақылауда болуын қадағалау т.б. дамыту мәселелеріне көңіл бөлді.

Н.Құлжанованың аса көңіл аударған мәселесі мектеп жасына толмаған баланы тәрбиелеу мәселесі. Ол мектеп жасына толмаған бала тәрбиесінде нақты мысалдар арқылы жас ерекшеліктеріне назар аударған. Құлжанова нақты деректерге сүйене отырып бала өлімінің артуын байқап, оны түсінген Бір жасқа толмаған жүз сәбидің Филяндияда 13-і, Скандинавияда 13-18 сәби, Ресейдің кейбір уездерінде 44-45 -ке дейін шетінеуі орын алған. Ресей құрамында болған XIX ғасырдың аяғымен XX ғасырдың басында Қазақстанда да балалар өлімінің статистикасы сондай болатын. Мектептен бұрынғы тәрбиені түзеп, мыңдаған балалар бекер мағынасыз қырылып жатқанына сескенбей, тыныш қарап отыра алмайтын үкметтер керек болған /7/.

Н.Құлжанова мектеп жасына дейінгі Ресейдегі балаларды тәрбиелейтін мекемелердің түр-түріне тоқтала келіп, олардың қазақ тұрмысына лайықтап енгізуді мақсат тұтады. Ресейдегі ата-анасынан айырылып қалған балаларға арналған «Жетімдер үйі» (приют), үш жасқа дейінгі балалар үшін ясли, жеті жасқа дейінгілерге «балалар бақшасын» қазақ жерінде ашу үшін ұлттық рух пен мінездің, қоршаған ортаның ерекшеліктерін есте сақтауды алғы шарт деп санады.

Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» кітабы нәрестенің өсіп, жетілуі, мектеп табалдырығын аттауға дайындау төңірегінде жаңа ойларды ұсынған алғашқы жаңалыққа толы еңбек.

Қорытып айтқанда, Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» оқулығы педагогика тарихының ірі – мектепке дейінгі тәрбие саласы бойынша сол жылдардағы қазақ әйелдері үшін арнайы теориялық және әдістемелік нұсқау ретінде маңызды қызметтер атқарды. Еңбек 1923 жарық көргеніне қарамастан, теориялық, тәжірбиелік маңызын, өзінің құндылығын жоймаған, бүгінгі күні де көкейтестілігін жоғалтпаған дүние болып қала бермек.

Н.С.Құлжанованың ұстаздық, қайраткерлік ағартушылық еңбегінің тағы бір көрінісі – «Ана мен бала тәрбиесі» атты еңбегі /5/. Бұл еңбек Қазақстан өлкелік әйелдер бөлімінің шешімімен және тапсырысымен 1927 жылы Қызылорда қаласында 5000 данамен басылып шыққан. Еңбекте- педагогтарға, тәрбиешілерге, ересектер мен балалар дәрігерлеріне арналған анықтамалық, әдістемелік нұсқауға ұқсас күнделікті қажетті нәрсені тауып алуға мүмкіндік беретін кітап. Әйелдің ежелден еншісіне тиген кең дәулет бала көтеру, бала

өсіру міндетін орындауда қазақ әйелдері көптеген қиыншылықтарға кездескен. Мәселен, баланы уақытында тамақтандыру, ұйықтату, т.б.

Ұлттық, әрі бүкілхалықтық маңызды іс ол ана мен бала мәселесі – денсаулық сақтау, оқу-ағарту, әлеуметтік қорғау ведомстваларын қамтитын, бірнеше салалар бірлесіп шешуге арналған ауқымды құбылыс.

Әйел – ел анасы: ел бастайтын ерлер, данышпандар әйелден туып, әйел тәрбиесімен өскен. Бірақ біздің әйелдеріміз елді өсіретін, көркейтетін ана бола алмай келеді /5/. Автор оқулықтың кіріспесінде: «Бала қалай бітеді, қалай туады, әйел босанған кезде қалай күтінуі керек, жаңа туған баланы қалай тәрбиелеу дұрыс, баланы тамақтандыру тәртібі қалай болуы керек?» екендігін сөз етеді.

Нәзипа Құлжанова есімі XX ғасырдың жиырмамыншы жылдары кеңінен таныла бастады. Әсіресе, оның «Әйел теңдігі» журналында жарияланған «Бала емізудің дұрыс тәртібі» (1927, №4, 22-29б.) , «Бала ауруы» (1927, №8-9, 37-43 б.), «Баланың жұқпалы аурулары» (1927, №10-11, 70-79.) пайдалы кеңестерді баланың дені сау, тәні таза болуға бағытталған сол кездегі уақыт талабына сай еңбектер еді.

«Мектептен бұрынғы тәрбие», «Ана мен бала тәрбиесі» оқулықтары мен денсаулыққа байланысты топтама мақалалары Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанованың ұстаздық жолы мен ағартушылық қызметінің зор мағынаға ие айтулы құбылыс екендігі дәлел.

Осындай игілікті істің бел ортасында Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанова сияқты тұлғаның болуымен қатар тікелей ұстаздық қызметімен бірге теориялық, әдістеме тұрғысынан пайдалы істердің бастауында тұруы оның ұстаздық, ағартушылық қайраткерлік келбетінің бүгінгі ұрпақтың көз алдында асқақтата беретіндігі сөзсіз.

Ұстаз, ағартушы қоғам қайраткері Нәзипа Құлжанованың сонымен қатар көп салалы, жан-жақты творчестволық еңбегінің бір қыры журналистік жолға арналған. «Айқап» журналы мен «Қазақ» газетінің XX ғасыр басында қазақ баспасөзінің қанаты қатайып, қоғамдағы маңызды болуы ерекше құбылыстар қатарында. Құлжанованың қалам тартып жарияланған дүниелерінің басым көпшілігі әйел тағдыры, олардың жағдайы мен қоғамдағы орны сияқты өзекті мәселелерге арналған. Бұл топтағы алғашқы мақала «Октябрь төңкерісі және қазақ әйелі», «Қазақ әйелдеріне», «Жұма күнгі қазақ әйелдеріне кеңес», «Жалпы әйел мейрамы», т.б мақалалар.

Мақала Қазан төңкерісінің бес жылдығына арналған патшалық заман мен төңкерістен кейінгі жердегі қазақ әйелінің жағдайын сөз етеді. Сол жылдардағы Қазақстан халқының жарымынан көбін сауатсыз әйелдер құраса, ел дамуындағы шешуші фактор - сол қазақ әйелдері болып табылатын. Әйелдеріміз өнегелі, тәрбиелі болса баланы да, азаматты да тәрбиелейтін солар екені белгілі.

Революциядан кейін Нәзипа апай баспада атқару қызметкері болып жұмыс істеген. Бірді - екілі мақала, әңгіме жазды. Оның қазақ әйелінің хал-жәйі, теңдік бостандағы туралы жазылған «Есіл қызы – ай!», «Маржан» деген әңгімелері «Қызыл Қазақстан» журналының 1921-1922 жылдарындағы санында жарияланған. Еңбектерінің көбі революция жылдарындағы қазақ әйелінің бостандық мен теңдігі еді.

Міне, Нәзипа Құлжанованың сөз еткен мақалалары мен көркем шығармалары артына елеулі мұра қалдырған қаламы ұшқыр журналист, әрі жазушы екендігін айқын дәлелдеп берді.

Әдебиеттер тізімі

1. Хакімжанова. М. Нәзипа Құлжанова Қазақ әдебиеті, 1967, 11 тамыз
2. Қасымбаев Ж. «История города Семипалатинска» (1718-1917 г.г.) Алматы «Өлке», 1998 – 276 ст
3. Исабай Қ. Байжан –Ата С. «Қажыға барған қазақтар» Алматы: Ана тілі, 1996 –

192 бет.

4. Құлжанова Н.Мектептен бұрынғы тәрбие. Орынбор:1923 - 37 бет.
5. Құлжанова Н. «Ана мен бала тәрбиесі» Қызылорда:1927 – 117 бет.
6. Қойгелдиев М., Омарбеков Т., «Тарих тағылымы не дейді?» Алматы: Ана тілі, 1993 – 208 бет.

КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Нугуманова Г.К.

педагог-зерттеуші

«А.Құнанбаев атындағы мектеп- гимназия»

Білім беру – қоғам дамуының негізгі қозғаушы күштерінің бірі. Қай кезеңде де мемлекеттің болашағы білімді, ойлай алатын, жауапкершілігі жоғары, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген ұрпақтың қалыптасуымен тікелей байланысты.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер орын алуда. Білім алушыға дайын ақпаратты беруден гөрі, оның өздігінен ізденуіне, зерттеу жүргізуіне, сыни және шығармашылық тұрғыдан ойлауына, алған білімін өмірде қолдануына басымдық берілуде. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект білім беру үдерісіне еніп, мұғалім мен оқушының оқу әрекетіне жаңа мүмкіндіктер ұсынып отыр.

Алайда білім берудегі жаңашылдықтың барлығы бұрынғы педагогикалық ойдан бөлек пайда болған жоқ. Керісінше, бүгінгі заманауи педагогиканың көптеген негізгі ұстанымдарының тамыры ұлттық ағартушылық мұрада жатыр.

Қазақ даласында білім мен ғылымның маңызын насихаттап, халықты қараңғылықтан білімге, надандықтан ғылымға шақырған ұлы тұлғаларымыздың педагогикалық көзқарастары қазіргі білім беру жүйесі үшін де аса құнды.

Ыбырай Алтынсариннің халыққа білім беру идеясы, Абайдың ғылым мен ақыл-ойды дәріптеуі, Ахмет Байтұрсынұлының ана тілі мен ұлттық білім беру мәселесіне қосқан үлесі, Мағжан Жұмабаевтың бала тәрбиесі мен психологиясына қатысты ойлары, Жүсіпбек Аймауытұлының оқушының жеке ерекшелігін ескеруге бағытталған тұжырымдары – бүгінгі педагогикамен сабақтасып жатқан рухани және ғылыми мұра.

Сондықтан ұлттық педагогикалық мұраны зерттеу – өткенді еске алу ғана емес, қазіргі білім берудің мазмұнын терең түсінудің және болашақ бағыттарын айқындаудың маңызды жолы.

Зерттеудің өзектілігі

Қазіргі қоғамға тек білімді емес, алған білімін дұрыс пайдалана алатын, өз ойын еркін жеткізетін, шешім қабылдайтын, шығармашылықпен жұмыс істейтін және адамгершілік құндылықтарды сақтайтын тұлға қажет.

Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық ағартушылардың педагогикалық мұрасы мен қазіргі білім беру талаптарының арасындағы сабақтастықты анықтау – өзекті мәселе.

Зерттеудің мақсаты

Қазақтың көрнекті ағартушылары мен педагогтерінің білім және тәрбие саласындағы негізгі идеяларын талдау және олардың қазіргі білім беру үдерісіндегі көріністерін анықтау.

Зерттеудің міндеттері

1. Қазақ ағартушыларының негізгі педагогикалық идеяларын саралау;
2. Білім, тәрбие, ұстаз және оқушы туралы көзқарастарын анықтау;

3. Ұлттық педагогикалық мұра мен қазіргі білім беру талаптарының сабақтастығын көрсету;

4. Қазіргі мектептегі тұлғаға бағытталған оқыту мен ұлттық тәрбиенің байланысын ашу;

5. Дәстүрлі педагогикалық құндылықтарды заманауи цифрлық технологиялармен үйлестіру мүмкіндіктерін қарастыру.

1. Ыбырай Алтынсарин – білім арқылы халықты алға жетелеген ағартушы

Қазақ даласындағы ағартушылық қозғалыстың аса көрнекті өкілі – Ыбырай Алтынсарин.

Ыбырай Алтынсариннің басты мақсаты – қазақ балаларына білім беріп, оларды өнер мен ғылымға бағыттау болды. Оның мектеп ашуы, оқулық жазуы, балаларға арналған тәрбиелік мәні жоғары шығармалар қалдыруы – қазақ педагогикасының қалыптасуына үлкен ықпал етті.

Ағартушының шығармаларында еңбекқорлық, адалдық, талаптылық, білімге ұмтылу сияқты қасиеттер ерекше дәріптеледі.

Ыбырайдың:

«Кел, балалар, оқылық!»

деген үндеуі сол кезеңдегі халықты білімге шақырған ұран ғана емес, қазіргі білім беру үшін де маңызын жоғалтпаған идея.

Бүгінгі мектепте оқушының білім алуға ішкі қызығушылығын қалыптастыру, оқу мотивациясын арттыру, өздігінен білім алуға үйрету мәселелері маңызды орын алады.

Бұл – Ыбырай идеясының қазіргі көрінісі.

Бұрын ағартушы балаға мектеп есігін ашып, кітап арқылы білімге жол көрсетсе, бүгінгі мұғалім оқушыға электрондық ресурстарды, интерактивті платформаларды, цифрлық кітапханаларды және жасанды интеллект құралдарын пайдалану арқылы білім әлеміне жол көрсетеді.

Яғни құрал өзгерді, бірақ негізгі мақсат өзгерген жоқ: баланы білімге жетелеу.

2. Абай Құнанбайұлы – білім, ғылым және толық адам идеясы

Абай Құнанбайұлының педагогикалық ойлары қазақ қоғамындағы адам тәрбиесі мәселесімен тығыз байланысты.

Абай адам болудың негізгі шарттары ретінде білімді, ғылымды, еңбек пен адамгершілікті жоғары бағалады. Оның шығармаларында жастарды ғылым үйренуге, талаптануға, еңбектенуге шақыру басым.

Абайдың:

«Ғылым таппай мақтанба»

деген сөзі бүгінгі білім алушыға қойылатын талаптармен тікелей үндеседі.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушы тек ақпаратты есте сақтаушы емес, ақпаратты талдайтын, салыстыратын, бағалайтын және жаңа идея ұсына алатын тұлға болуы тиіс.

Бұл – Абайдың білімді адамның интеллектуалдық және адамгершілік сапалары қатар дамуы керек деген идеясымен үндес.

Абайдың **«толық адам»** тұжырымын қазіргі білім беру тұрғысынан қарастырсақ, оны жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру идеясымен байланыстыруға болады.

Бүгінгі мектепте:

- академиялық білім;
- функционалдық сауаттылық;
- эмоционалдық интеллект;
- шығармашылық ойлау;
- коммуникативтік дағды;
- әлеуметтік жауапкершілік;
- ұлттық құндылықтар

бір-бірінен бөлек қарастырылмайды.

Демек, қазіргі білім берудің мақсаты мен Абайдың адам тәрбиесі жөніндегі ойларының арасында терең сабақтастық бар.

3. Ахмет Байтұрсынұлы – ұлттық білім мен тіл тағылымы

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақтың ұлттық педагогикасы мен әдістемелік ойының қалыптасуына зор үлес қосқан тұлға.

Ол білім беруде ана тілінің маңызын ерекше бағалады. Баланың білімді өзіне түсінікті тілде қабылдауы оның ойлау қабілеті мен дүниетанымының қалыптасуына ықпал ететінін көрсетті.

Ахмет Байтұрсынұлының мұғалім еңбегіне, оқу құралдарына және оқыту әдістеріне қатысты идеялары бүгінгі педагог үшін де құнды.

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде оқушының тілдік құзыреттілігін дамыту, өз ойын ауызша және жазбаша сауатты жеткізу, мәтінмен жұмыс жасау, ақпаратты талдау дағдыларына ерекше көңіл бөлінеді.

Бұл бағыттар Ахмет Байтұрсынұлының тіл үйрету мен сауат ашуға қатысты еңбектерімен сабақтас.

Оның педагогикалық мұрасынан қазіргі мұғалім үшін маңызды бір қағиданы көруге болады:

оқыту баланың түсінуіне, қабылдауына және ойлауына негізделуі керек.

Бүгінде бұл ұстаным саралап оқыту, оқушы қажеттілігіне бейімдеу, жеке оқу траекториясын қалыптастыру сияқты заманауи педагогикалық тәсілдерден көрініс табады.

4. Мағжан Жұмабаев – бала табиғатын түсінудің маңызы

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ойлары баланың ішкі әлеміне, психологиясына және тәрбиесіне ерекше мән беруімен ерекшеленеді.

Оның педагогикаға қатысты еңбектерінде баланың жас ерекшелігі, психологиялық дамуы, сезімі, қабылдауы және тәрбиесі туралы маңызды тұжырымдар бар.

Бұл идея қазіргі білім беру жүйесіндегі **оқушыға бағытталған оқыту** қағидасымен тікелей сабақтас.

Қазіргі педагог:

«Мен нені үйретемін?» деген сұрақпен қатар,

«Оқушы мұны қалай қабылдайды?», «Оған қандай әдіс тиімді?», «Оның қызығушылығы қандай?»

деген сұрақтарға жауап іздейді.

Оқушының қабілеті мен жеке ерекшелігін ескеру, оның эмоциялық жағдайына назар аудару, қолайлы психологиялық орта қалыптастыру – қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі.

Олай болса, бүгінгі «student-centered learning», яғни оқушыға бағытталған оқыту идеясының ұлттық педагогикада да өзіндік негіздері бар.

5. Жүсіпбек Аймауытұлы – жеке тұлғаны дамыту идеясы

Жүсіпбек Аймауытұлы да бала тәрбиесі мен психологиясына үлкен мән берген қайраткерлердің бірі.

Оның педагогикалық ойларында баланың жеке қабілетін, қызығушылығын, табиғи бейімділігін ескеру маңызды орын алады.

Бұл қазіргі кәсіптік бағдар беру, жеке оқу траекториясы, қабілетке негізделген оқыту және инклюзивті білім беру бағыттарымен үндеседі.

Бүгінгі мұғалім әр оқушыны бір өлшеммен бағалаудың орнына оның жеке мүмкіндігін ескеруге тырысады.

Осы тұрғыдан алғанда, өткен ғасырдың басында айтылған педагогикалық ойлар қазіргі білім беру жүйесінде жаңа мазмұнмен жалғасын тауып отыр.

6. Ағартушылар идеялары мен қазіргі білім беру үдерісінің сабақтастығы

Осы кестеден көріп отырғанымыздай, уақыт пен технология өзгергенімен, білім берудің түпкі мақсаты өзгермейді.

7. Дәстүрлі ағартушылық идеялар және цифрлық білім беру

XXI ғасырдағы білім беру үдерісінің басты ерекшеліктерінің бірі – цифрландыру.

Бүгінде мұғалім интерактивті тақта, онлайн платформалар, электрондық оқулықтар, мультимедиялық ресурстар және жасанды интеллект сияқты жаңа құралдарды пайдалана алады.

Бірақ технология – мақсат емес, **білім берудің тиімділігін арттыратын құрал.**

Мысалы, Ыбырай Алтынсарин өз заманында оқулық пен мектепті білімге жетелейтін негізгі құрал ретінде пайдаланса, қазіргі мұғалім цифрлық ресурстарды сол мақсатта қолданады.

Абай жастарды ғылымға шақырды. Қазіргі мұғалім оқушыны интернеттегі ақпаратты дайын күйінде қабылдауға емес, оны талдауға, салыстыруға және сыни бағалауға үйретуі қажет.

Ахмет Байтұрсынұлы тіл үйретудің тиімді жолдарын іздеді. Қазіргі мұғалім тілдік дағдыларды дамытуда цифрлық платформалар мен мультимедиялық ресурстарды пайдаланады.

Демек, **технология педагогикалық идеяның орнын баспайды, керісінше оның мүмкіндігін кеңейтеді.**

8. Жасанды интеллект және ұлттық педагогикалық мұра

Қазіргі уақытта жасанды интеллект білім беру саласына белсенді еніп келеді. Бұл мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, оқыту тәсілдерін жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Алайда жасанды интеллектті пайдалану кезінде ағартушылардың негізгі идеяларын ұмытпауымыз қажет.

Егер оқушы кез келген тапсырманың жауабын жасанды интеллекттен дайын күйінде алып, оны түсінбей қолданса, бұл білім алуға емес, дайын ақпаратты пайдалануға әкеледі.

Ал егер жасанды интеллект:

- идея іздеуге;
- ақпаратты салыстыруға;
- мәтінді жетілдіруге;
- жаңа сұрақтар құрастыруға;
- шығармашылық тапсырма орындауға;
- өз жұмысын бағалауға

көмектесетін құрал ретінде қолданылса, оның білім беру құндылығы артады.

Бұл жерде Абайдың білімді тек жаттап қана қоймай, оны ой елегінен өткізу туралы ұстанымы ерекше маңызды.

Сондықтан қазіргі мұғалімнің міндеті – оқушыға технологияны қалай пайдалану керектігін ғана емес, **оны жауапкершілікпен және саналы түрде қолдануды үйрету.**

9. Қазіргі мұғалім – ағартушылық идеялардың жалғастырушысы

Ұлы ағартушылардың еңбектерін зерттей отырып, олардың барлығына ортақ бір идеяны байқауға болады.

Олар үшін ұстаз – тек сабақ түсіндіруші емес, **ұрпақтың рухани және интеллектуалдық дамуына ықпал ететін тұлға.**

Бұл қағида қазіргі кезде де өз маңызын жойған жоқ.

Қазіргі мұғалімнен пәндік біліммен қатар:

- цифрлық сауаттылық;
- коммуникативтік қабілет;
- шығармашылық;
- зерттеушілік дағды;
- эмоционалдық интеллект;
- үздіксіз кәсіби даму

талап етіледі.

Демек, қазіргі мұғалім – бір жағынан ұлттық ағартушылық дәстүрдің жалғастырушысы, екінші жағынан заманауи технологияларды меңгерген жаңа буын педагогі.

Осы екі бағытты ұштастыру – қазіргі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі.

Қорыта айтқанда, қазақтың көрнекті ағартушылары мен педагогтерінің мұрасы – өткен дәуірдің тарихи ескерткіші ғана емес, бүгінгі білім беру жүйесінің рухани-әдістемелік негіздерінің бірі.

Ыбырай Алтынсариннің білімге шақыруы – бүгінгі оқушының оқу мотивациясымен;

Абайдың ғылым мен адамгершілік туралы ойлары – қазіргі құндылыққа негізделген білім берумен;

Ахмет Байтұрсынұлының тіл мен сауаттылыққа қатысты идеялары – қазіргі тілдік және функционалдық сауаттылықпен;

Мағжан Жұмабаевтың бала психологиясына назар аударуы – оқушыға бағытталған оқытумен;

Жүсіпбек Аймауытұлының жеке тұлғаның қабілетін ескеру идеясы – қазіргі саралап, даралап оқыту ұстанымдарымен сабақтас.

Осы сабақтастық бізге бір маңызды ойды көрсетеді:

Білім беру әдістері өзгеруі мүмкін, технологиялар жаңаруы мүмкін, бірақ білімнің негізгі мақсаты – саналы, білімді, адамгершілігі мол, ұлттық құндылықтарын құрметтейтін тұлға қалыптастыру – өзгермейді.

Сондықтан бүгінгі педагог үшін ұлттық ағартушылардың мұрасын білу – өткенді құрметтеу ғана емес, болашақ білім берудің бағытын дұрыс анықтау.

XXI ғасыр мұғалімі Ыбырайдың ағартушылығын, Абайдың терең ойшылдығын, Ахметтің тіл жанашырлығын, Мағжанның бала психологиясына деген көзқарасын, Жүсіпбектің тұлғаға бағытталған педагогикалық ұстанымдарын заманауи технологиялармен ұштастыра білуі қажет.

Ұлттық педагогикалық мұра мен заманауи білім беру технологияларының үйлесуі – сапалы білім мен саналы ұрпақ тәрбиесінің берік негізі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. **Таңдамалы шығармалар.** – Алматы: Ғылым, 1991.
2. Абай Құнанбайұлы. **Қара сөздер.** – Алматы: Өнер, 2006.
3. Байтұрсынұлы А. **Тіл тағылымы.** – Алматы: Ана тілі, 1992.
4. Жұмабаев М. **Педагогика.** – Алматы: Ана тілі, 1992.
5. Аймауытұлы Ж. **Психология.** – Алматы: Рауан, 1995.
6. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік құжаттары.
7. Жалпы орта білім берудің қазіргі педагогикалық және әдістемелік бағыттары бойынша ғылыми-әдістемелік еңбектер.
8. Ұлттық педагогика және ағартушылық тарихына арналған ғылыми зерттеулер.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ҰСТАЗҒА САЛҒАН САРА ЖОЛ

Нургазина Г.С.,

*педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-сарапшы,
Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
тарих пәнінің оқытушысы,
Арқалық қаласы*

Мен сөзімді ұлы ойшыл, дана Әл – Фарабидің сөзімен бастасам деймін. Осыдан сан ғасырлар бұрын Әл-Фараби айтқан екен: «Адам дүниеге келгенде таза мектеп тақтасындай болады. Тақта бетіне әр адам өз қолжазбасын жазып қалдырғандай кішкене нәрестенің де санасына өсе келе әр нәрсе жазылады. Міне, сондықтан ұстаздық мінез – құлық нормалары мынадай болуы тиіс: ол тым қатал да болмауы тиіс, тым ырыққа жығыла бермеуі керек. Өйткені тым қатал шәкіртті өзінің ұстазына қарсы қояды, ал тым ырыққа көне беру ұстаздық қадірін кетіреді. Оның берген білім, ғылымына шәкірт селқос қарайтын болады. Ұстаз тарапынан барынша ынталық пен табандылық қажет, өйткені бұлар жұрт айтқандай тамшысымен тас тесетін бейне бір су тәрізді» деген. Ұстаз жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жете түсінетін, көрген, естіген және аңғарған нәрселерінің бәрін жадына сақтайтын, ешнәрсені ұмытпайтын, алғыр да, аңғарымпаз ақыл иесі. Мейлінше шешен, өнерге құштар, аса қанағатшыл, жаны асқақ, ар – намысын ардақтайтын, жақындарын да, жат адамдарына да әділ, жұрттың бәріне жақсылық пен ізгілік көрсетіп, қорқыныш пен жасқануды білмейтін батыл, ержүрек болуы керек. Адамның адамгершілігі жақсы ұстаздан, ал мен үшін жақсы ұстаз бәрінен де артық, өйткені мұғалім мектептің жүрегі.

Бүгінгі өркениетке өркендеу кезеңінде жастарды имандылыққа, ізгілікке тәрбиелеудің аса қажеттігі пайда болған кезде Ыбырайдың ізгілік жөніндегі ойларын шәкірттердің жүрегіне ұялатудың және келешек ұрпақты Ыбырай дәстүрі негізінде тәрбиелеу қажеттігі туды.

Ақын «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңінде оқу, білім алудағы мақсатты аша түседі. Балғожа бала оқытқандағы арманы «ата-ананы асырау» болса, Алтынсарин оқушылардың білімді адам болғандағы мақсат-міндеттері өз халқының бір керегіне асу, оның прогрестік жолмен ілгерілеуіне жетекшілік жасау, мәдениет жағынан салыстырғанда, басқалардан бірнеше ғасырлық кейін қалған өз елін, «Тастан сарай салдырып, айшылық алыс жолдардан, көзінді ашып-жұмғанша хабар алдыратын» елдердің қатарына жеткізу деп білді. Радио, телеграф, телефон, самолет, электр, т.б. техника тетіктері қазақ тілінде көп тарламаса да, ақын сол сөздерді ұғындыруға тыңнан жол салып, үлкен шеберлік танытады. Оқып білім алудағы мақсат халықтың қажетіне жарау, өз еліңді өркениетті елдер қатарына қосу деп түсіндіреді.

Ыбырай Алтынсариннің оқулықтары

Ыбырай Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты. Біріншіден, бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, өнегелі ұстаз тәлімгер ретінде, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Үшіншіден, шығармаларында қазақ халқының XIX ғасырдағы қоғамдық өмірінде болған саяси әлеуметтік мәселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шәкірттерді адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ ұстауға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек өнер-білімде деп түсінген Алтынсарин өз ойын іске асыруда түрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, өз мақсатын іске асыра білді.

1) «Қазақ хрестоматиясының» дүниеге келуі

Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр. Сондықтан көзге көрінер ешқандай пайдасы болмаса да, шәкірттерге амалсыздан татар тілінен ешқандай кемшілігі жоқ ана тілін тастап, татар тілін үйренуге тура келеді. Екінші жағынан, татардың кітап тілі, бұл тілді татарлардан шыққан оқымыстылардың өздері де менсінбегендіктен араб, парсы сөздеріне лық толған; сондықтан ол сауатсыз қазақтарға түсініксіз. Бұл тілде басылып шыққан кітаптардың бәрі де тек дін туралы жазылған кітаптар, сондықтан олар осы жағынан алып

қарағанда да мақсаттарды көздейтін орыс-қазақ мектептерінде пайдалану үшін, мысалы, орыс тіліне аудартып жаттықтыру үшін қолайсыз. Осылармен қабат бір ескертетін нәрсе — қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сыя алмайды, оның ой-пікірі еркін, оның келешегі үшін оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек болып отыр. Ал осы айтылған мақсаттарға жету жолында, мен білсем, осы күнге дейін ешқандай жетекші құрал болған жоқ. Жалпы бастауыш оқу құралдары, хрестоматиялар сияқты кітаптар шын білім беретін, пайдалы мәліметтер беретін ғылыми, күрделі оқу құралдарына жол салып беретіндігін, ал мұндай жалпы білім беретін кітаптардың Азия халықтарының ешбірінде жоқ екенін еске алып, біз мұндай жетекші оқу құралдарын жақын жердегі орыс тілінен іздеуге мәжбүр болдық, сондықтан бұл шығарғалы отырған кітабымыз көздеген мақсатына сәйкес болып, орыстың ғылыми және жалпы пайдалы кітаптарына тікелей жол салып беру үшін және сол орыс кітаптарына мағынасы жағынан да, әрпі жағынан да қайшы келмеуін көздеп, біз осы кітабымызды орыс әрпімен бастырғанды қолайлы деп таптық.

Жоғарыда айтылған қолайсыздықтарды оқу ведомствосының көптеген білімді қайраткерлері бұрын да көрсетіп келген болатын, сондықтан мен сол білімді адамдардың ақылын алып, екінші жағынан, өзім де осылай етуді қажет деп тауып, осы хрестоматияны құрастыруға кірістім. Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздедім, екіншіден, бұл кітапта келтірілген әңгімелердің қазақтар үшін ұнамды болу жағын көздедім, сондықтан бұл кітапқа енгізген әңгімелерді тергенде көп қиыншылықтарға кездестім, әрбір мақаланы әр жағынан ойлап барып қосу керек болды.

Бұл хрестоматияны мен екі кітап етіп шығаруды ойладым. Бұл басылып отырған бірінші кітаптағы мақалалар мынадай төрт тарауға бөлінді:

1) Балалар өмірінен алынған әңгімелер, бұлар түрлі орыс хрестоматияларын, көбінесе Паульсонның хрестоматиясынан алынды, мысалдар мен халық әдебиеті, балалардың туғандарына жазған хаттары.

2) Әр түрлі жастағы адамдардың өмірінен алынған әңгімелер.

3) Ең жақсы қазақ ақындарының өлең-жырларынан үзінді.

4) Қазақтың мақал-мәтелдері.

Екінші кітапта қазақтың төл әңгіме, аңыздарынан басқа, табиғат тарихы мен жалпы тарих жөнінен, география, өндірістехникасы жөнінен және кеңсе ісін жүргізу үлгілері жөнінен мақалалар қоспақшымыз.

Тұңғыш рет шыққалы отырған еңбек болғандықтан, бұл хрестоматияның кейбір кемшіліктері де болуы мүмкін, бірақ сонда да болса бұл кітап ізсіз қалмас, тұңғыш оқу кітабы ретінде көздеген мақсатына жетер деген үмітпен өзімді жұбатып отырмын. Оның бер жағында осы күні халқымыз өз тіліндегі ғылыми оқу құралдарына аса сусап отырғанына, надан жатқан; бірақ әлі азғындық жолға түспеген, пайдалы нәрсенің бәріне жаны құмар халқымыздың шамасының келгенінше қызмет ету біздің әрқайсымыздың да борышымыз екеніне, бәлкім, басқа да менен білімдірек елдестеріміздің де санасы жетіп қалар.

2) «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» — орыс графикасына негізделіп жасалған ең алғашқы оқулық. 1879 жылы Орынбор қаласында шыққан. Бұл орыс тілі грамматикасы қысқаша курсың қамтитын оқу құралы. Оқулықта жеті бөлім бар: 1) Нәрселердің аттары (зат есім). Имя существительное; 2) Зат-қасиетінің аттары (сын есім); 3) Есеп аттары (сан есім). Имя числительное; 4) Местоимение деген сөздің бөлімі (есімдік); 5) Ақыры өзгерілмейтін сөздер (үстеу, демеу). Наречие и союз; 6) Предлог деген сөздің бөлімі (жалғау); 7) Глагол деген сөздің бөлігі (етістік). Қазақшадан орысшаға кешіруге арналған сөздер. Оқулықтың алғы сөзінде оқу құралын қалай оқыту жөнінде әдістемелік нұсқау берілген (оқыту әдісі белімдерден кейін де көрсетіліп отырады). Әрбір бөлім сөздіктен тұрады. Әрқайсысынан кейін орыс грамматикасының негізгі, басты

ережелері ұсынып отырады (мысалы, септік жалғаулары, көпше, жекеше түр, род, реңк мәнді жұрнақтар, зат есімнен жасалатын сын есімдер, шырай түрлері, етістіктің шақтары, райлары т. б.). Ережелер қабылдауға оңай нұсқауда келтірілген. Сөздердің тізбесін, грамматикалық ережелерді беруде арнайы әдістемелік мақсат көзделінген: оқушы әдебиеттік оқуды меңгермес бұрын, жекелеген сөздердің тобымен, бастапқы, негізгі ереже түрлерімен таныс болады, жүйелі дайындық курсынан өтеді. Оқулық бірде-бір орыс сөзін білмейтін қазақ баласына тіл үйрену неден қалай басталуы керек деген мәселені қояды. Бұл- сол кезеңдегі орыс грамматистері мен әдістемешілері де қолға ала қоймаған күрделі жұмыс. Тіл үйрену үстінде бала екі бірдей дағдыны қатар игереді.

Оқулықта орыс тілі мен қазақ тілі грамматикасын салыстыра оқыту қажеттігі басым айтылған. Бұл оқу құралы сол кезең үшін де және қазіргі талап тұрғысынан да терең негізгі лингвистикалық-әдістемелік еңбек болып табылады. Мұнда шет тілін жаңадан бастап үйренуге арналған оқу құралының сипаты қандай болуы керек деген мәселе шешімін тапқан. Сонымен бірге екі тілдің грамматикасы үйлестіре оқыту мәселесі де алғаш рет Алтынсарин заманында қолға алынған. Шет тілінде дұрыс жазуға үйрету, тіл ұстарту мәселелері көтеріледі. Алтынсариннің оқу құралы тіл үйренудің лингвистикалық негізгі тілдің лексикалық жүйесіне негізделуі керек деген қортындыға әкелді.

2) Ыбырай - жазушы

Ы. Алтынсарин жазба әдебиетке тән проза жанрының да негізін қалады. Ол - тұңғыш рет балаларға арнап әңгіме жазған жазушы. Ыбырай әңгімелерінің басты ерекшелігі-жақсы мен жаманды салыстыра отырып әңгімелеу арқылы балалардың санасына ой салу, тәрбиелеу. Еңбекті сүйю және қадірлеу – Ыбырай әңгімелерінің негізгі тақырыбы. Оны жазушы шағын әңгімелерде үгіт, өсиет түрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. "Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш" әңгімесінде Ыбырай ең кішкентай жәндіктердің өзі де тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүргендігін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Ы.Алтынсариннің «Екі жолдас», «Бір уыс мақта», «Қисық ағаш», «Таза бұлақ», «Шеше мен бала», «Ақымақ дос», «Тазша бала», «Қыпшақ Сейтқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», «Талаптың пайдасы», «Бақша ағаштары», «Асыл шөп», «Байұлы», «Мейірімді бала», «Дүние қалай етсең табылады», «Жиренше шешен», «Бай мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Мақта қыз бен мысық» және т.б. әңгімелері бар.

3) Ыбырай - ғалым, этнограф

Ы.Алтынсарин этнография саласындағы еңбектері халқымыздың салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын қарастырады. Оның бірі өлген адамды жерлеу және оған ас беру, екіншісі құда түсу, қыз ұзату салттары туралы айтылады.

Лингвистика, тілтану саласында қазақ тілінің тазалығына зор мән берді. Қазақтың әдеби тілі, оның қалыптасуы мен дамуы, ана тілінің тазалығы Ы.Алтынсариннің негізгі бағыты мен қызметі болып табылады.

Қазақ ауыз әдебиетін зерттеп, қазақтың жұмбақтары, дастандары, мақал-мәтелдері жөнінде ғылыми мақалалар жазды. «Қобыланды батыр», «Қара батыр», «Жәнібек батыр» эпостарынан, қазақ халқының тарихынан үзінділері баспа бетіне жариялады.

Ол Орыс географиялық қоғамы Орынбордағы бөлімінің толық мүшесі болды.

Практикалық бөлім:

Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінде Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына орай колледжішілік тәрбие сағаттары, конференциялар, пікірталастар, «Ұлы ағартушы, ұстаз – Ыбырай Алтынсарин» тақырыбында шығармашылық жұмыстар сайысы ұйымдастырылды. Ұлы ағартушымызды дәріптеу мақсатында өткен іс – шаралар өз нәтижесіне жетті деп ойлаймын.

Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды. Қазақ даласында тұңғыш рет орыс үлгісіндегі пәндік білім беретін мектептер ашып, оған орыс алфавиті негізінде оқулықтар жазды, өзі сабақ беріп, жаңа талапқа сай келетін мұғалімдер дайындауға күш салды. Ыбырай Алтынсариннің

жұмысы жастарды үш тілді игеруге, сауатты және жоғары білікті маман болуға шақырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. – Алматы: № 11, 2004.
2. Оспанұлы С.Алтынсариннің айналасындағы адамдар. Қостанай: «Шапақ» 2006 ж.
3. Сарбаева А.М. «Қазақ мәдениетінің ұлы қайраткерлері. IX-XIX ғасырлар. Ғұлама тағылымы»: Оқу – әдістемелік құрал. Көкшетау: «Келешек 2030», 2011ж.
4. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым
5. Ы.Алтынсарин. Елтұтқа.-Астана: Күлтегін, 2001.
6. Ы.Алтынсарин. Қазақ энциклопедиясы.-Т.1

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҒЫ

Оразов Ниязбек Рамазанұлы

*Алғашқы әскери және технологиялық дайындық пәнінің мұғалімі,
«Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі» КМҚК,
Қостанай облысы, Арқалық қ.*

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған, қазақ зиялылығының арасынан шыққан тұңғыш халық ағартушысы, қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күрескен, аса талантты педагог, дарынды жазушы, ақын, көрнекті қоғам қайраткері.

Сонымен қатар, Ыбырай Алтынсарин – балалар әдебиетінің атасы. Бүкіл өмірін қазақ балаларын оқытуға арнаған. Сол мақсатпен алғаш рет балаларға арнап мектеп ашып, оқулық жазған. Ағартушы оқулықты жазудағы мақсатын хрестоматияның алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қатар, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім...» деп тұжырымдаған. Өйткені, хрестоматияға Ыбырай өзінің педагогтық мақсатына лайықтай жазған тәрбиелік мәні жоғары көптеген шағын әңгімелерін, өлеңдері мен ауыз әдебиеті үлгілерін, сондай-ақ, орыс педагогтері мен айтулы орыс қаламгерлерінен аударған шығармаларды енгізген болатын. Бұл шығармалардың тақырыптық – идеялық мазмұнынан біз Ыбырайды ұстаз-тәрбиеші ретінде алдына мақсат етіп қойған адамгершілік мәселелерін көреміз. Аз сөзге көп мағына сыйғызу, мақал-мәтел қолдану, әр әңгіменің тәлім-тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлу – Ыбырай шығармаларының ерекшелігі деп айтуға болады.

Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы дамытудың Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларымен үндес келетін сабақтастық дәстүрлері бар. Осылайша, білім беру жүйесінің жаңғырту процестері педагог-ағартушы ұсынған бірқатар негіз қалаушы қағидаттарға негізделеді:

- * білім беруді дамытудағы мемлекеттің шешуші рөлі
- * барлық адамдар үшін білімнің қолжетімділігі
- * тұлғаның жан-жақты дамуы
- * белсенді азаматтық ұстанымды тәрбиелеу
- * демократиялылық және жаңа технологияларға бағдарлану
- * білім беру жүйесінің икемділігі және динамикасы.

Ол жас ұрпаққа білім беру мен тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді.

Халықтың өзіне тән ой-санасын, парасатын, бүкіл болмыс – тіршілігі мен сезім-түйсігін ұрпақтан-ұрпаққа жеткізді. Ыбырай Алтынсарин өз халқын өркениетті халықтар қатарында көру үшін бәрін жасады. Қазақ қоғамының мәдениет пен экономика жағынан мешеу кезінде өмір сүріп, халқымыздың демократиялық мәдениеті мен өнерінің бір сыпыра саласында жаңадан өсіп-өркендеуіне айқын жол ашып, негізін қалады. Ы. Алтынсарин Қазақстандағы әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді шешудің басты жолдары мен негізгі ұстанымдарын ұсынды. Іргесі қаланбақшы алғашқы мектеп құрылысын, тұңғыш берілетін білімнің бағыт-бағдарын айқындады, қалың бұқараға оның мазмұны мен маңызын түсіндірді, бастауыш мектепке оқу-құралдарын әзірледі. Ол білім беруді мақсат ретінде емес, әлеуметтік ортаны өзгертудің негізгі құралы ретінде қарастырды.

Ыбырай Алтынсарин жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған. Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді.

Өшпес ізі туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды. Ыбырай Алтынсарин өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, алғашқы тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланып, өзі де ұрпақ тәрбиесіне арналған әдеби шығармалар жазды. Сол әдеби шығармалары арқылы қазақтың жазба әдебиетінің, әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Әдебиетке тың тақырыптар әкеліп, озық ойлар енгізді. Оның мазмұнды да мағыналы әсем лирикалық өлеңдері, әсерлі әңгімелері, мысалдары қазақ әдебиетінің тарихында өшпес орын алады.

«Қазақ халқы білім алу үшін құнарлы негіз болып табылады», - деп жазды ол. Ыбырай А. «Қазақ хрестоматиясына» кірген өлеңдерінде де халық-ағарту идеясын көтерді. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңдері осындай мақсатта туған. «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады.

Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға үндесе, екінші жағынан, оқу, өнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық үшін керектігіне еш мән бермейтін ескі көзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндіреді. Ыбырай Алтынсарин «Өнер-білім бар жұрттар» атты өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сөз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді үлгі етіп көрсету.

Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты өз халқының бір керегіне жарау, оны «тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзінді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын» елдердің қатарына жеткізу деп білді. Келешекке сенімі мол Ыбырай өмір көркі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты.

Біз надан боп өсірдік,

Иектегі сақалды.

«Өнер – жігіт көркі» деп,

Ескермедік мақалды.

Біз болмасақ, сіз барсыз,

Үміт еткен достарым,

Сіздерге бердім батамды! – деп, жеткіншек ұрпаққа сенім артады.

Бұл өлеңдердегі: жақсы мен жаманды, білімділік пен надандықты салыстыра суреттеу әдісі де жас балаларға оларды айқынырақ таныту мақсатын көздейді. Сондықтан, Ыбырай Алтынсарин өз дәуірі оқырмандарының ұғымына жеңіл етіп, салыстырулар жасайды. Бұл өлеңдердің көп тіркестері бүгінде мақал-мәтелге айналып кетті. Осы тұрғыдан, қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы Ы. Алтынсариннің тіл тазалығы үшін күрескерлігі, педагогикалық ілімнің тұңғыш кемеңгері деп білеміз. Көрнекті әдебиетші ғалым Қ. Жұмалиев өзінің «XVIII- XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті» деген ғылыми – зерттеу еңбегінде педагог- жазушыға: XIX ғасырда қазақ даласынан шығып, орыс, Европа

мәдениетіне қолы жеткен оқымысты, халық ағартушылар дәрежесіне көтерілген әрі педагог, әрі ақын- жазушы Ыбырай Алтынсаринның өз халқының келешегі үшін істеген еңбегі зор» - деп баға береді.

Ұлы педагог адам елдің басты байлығы екенін түсінді, өйткені білімі мен дағдылары бар адамдар дамудың негізгі стратегиялық ресурсын қалыптастырады, ал білім прогрестің қозғаушы күшіне, жаңа өмірлік игіліктердің көзіне айналады. Білім-бұл жеке адамның да, жалпы елдің де құндылығы мен табысының негізі.

Отандық мектептің білім беру міндеттері Ы.Алтынсарин халықтың қажеттіліктерін ескере отырып анықтады. Оның пікірінше, мектеп қоғам өмірінде лайықты орынды, мәдениеттің жоғары деңгейін, өз халқының өкілі ретінде адамның адамгершілік қасиеттерін қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек. «Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы, - деп жазды Ыбырай

Алтынсарин, - барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі – тек осы мектептерде».

Қазақ даласындағы Ы. Алтынсарин мектептерінің тарихын, оқу бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнын зерттей келе, сол кездерден бастап қалыптаса бастаған ағартушылық саясатпен қазіргі ХХІ ғасырдағы білім беру саласындағы жаңғыртулар арасында терең сабақтастық бар екенін де байқауға болады, атап айтқанда:

- оқытудың заманауи өмірмен байланысын күшейту;
- білім алушылардың қызығушылықтарына сәйкес оқыту материалдарын жеңілден күрделендіріп құру;
- білім беру мазмұнындағы ұлттық құндылықтарды баланың жас және дара ерекшеліктеріне сай дәріптеу;

Ы. Алтынсарин қазақ мектебінің негізгі мақсаттары мен міндеттерін нақты тұжырымдап, оларды өзінің барлық практикалық қызметінің негізіне салды. Ыбырай Алтынсарин «Үлгілі жолға қойылған, ақылға қонымды, тәртіпті, жаңа үлгідегі мектеп оқушыларды қызықтырып, оларды мәдениетке, еңбекке және ақыл - ой жұмысына дағдыландыруы, олардың білімге және орыс тілін меңгеруге деген қызығушылығын барынша арттыруы тиіс», - деп атап өтті.

Мектептің негізгі міндетін-ағартушы мұғалім нақты білімнің беріліуімен байланыстырып қана қоймай, оқушылардың білімді әр түрлі құбылыстарды тәжірибелі зерттей отырып, көрнекі түрде алуына қол жеткізуге талпынды.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұқтар Омарханұлы Әуезов Ыбырай Алтынсарин туралы былай жазды: «Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл, прогрессшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді... Ыбырай да сол бір бағытта болумен қатар, өмірі, еңбек еткен ортасы, әлеуметтік-қоғамдық қайраты, әрекеті жөнінде Шоқанға да, Абайға да ұқсамайды. Ыбырай Шоқан мен Абайдың ісін өз өмірінде еңбегіне түйістіріп, қоса білді. Сөйтіп, ол Шоқан мен Абайдың істеген тың тарихтың ұзақ өрісі бар, зор келешегі бар істердің үлгісін өз қолымен орнатты. Әрі ол жаңа үлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, тың үлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер өнерлі түрде қабыстырушы». Қазіргі

таңда Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғырту кезеңінде тұрмыз. Әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледжде, университетте жаңа кәсіби білім алуын, зерттеу жұмыстарын жүргізіп, шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді. Яғни Ыбырай Алтынсаринның ұлы, сара жолын әліде жалғастырып келеміз.

Қазір заман ағымына қарай білімнің күші бағаланып, оқу ағартудың, оның ішінде, білімді адамның беделі өсіп келеді. Ал оқу ағарту жүйесі – ұлттық мәдениет, ұлттық сананың рухани даму көрсеткіші.

Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды. Оны «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «жаңашылдық» деп атауға болады. Инновацияны қолдану арқылы мұғалім өз-іс тәжірибесін байытып, белгілі бір нәтижеге қол жеткізе алады.

Жаңаша оқыту бұл - мағынаны іздеу, өзінің көзқарасымен ғана шектелмей, басқалардың да пікірін ескеріп, қандай да объективті ойлау және қисыны бар өзіндік қате сенімінен бас тарта білу. Тұлға жаңа идеяларды ұсынуға және жаңа мүмкіндіктерді көруге қабілетті. Сыни тұрғыдан ойлау «ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселелерді талқылау және тәжірибені ой елегінен өткізуді қамтиды. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді.

Жаңа инновациялық технологияларды қолдану, яғни ойлауға үйрету, оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған.

Оқушы бұрын тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім-осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Қазіргі өзекті прблемалардың бірі - мектеп оқушысы әдеби кітап оқымайды, тек бар ақпаратты интернеттен іздеп, тауып алып, оқып, көшіріп алып, дайын материалмен жұмыс жүргізіп, қысқа оймен шектеліп жүр. Бүгінгі оқушылардың сөздік қоры таяз. Себебі оқу материалынан басқа әдеби, тарихи кітап оқуға деген ынта жоқ. Ыбырай атамyzдың барлық білімдік, тәрбиелік мәні бар әңгімелері, өлеңдері оқулыққа енгізілген, қазіргі ата-аналар мен мұғалімдер соған шүкіршілік етеді. Осындай жағдайда жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден бір шарты- мұғалімнің ізденімпаз болуы. Себебі, еліміздің болашағы бүгінгі жас ұрпақтың білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан сабақты жаңаша құрып, инновациялық түрлі тәсілдерді, педагогикалық білімдерді жетілдіре отырып, оны дер кезінде қабылдап, өндеп, нәтижелі пайдалана білу-әрбір ұстаздың міндеті болуы керек. Қазіргі сабақтар оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, жұптық және ұжымдық бірлесіп жұмыс жасауға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Ең бастысы оқушы білімінің тереңдігі мен тиянақтылығын арттырады.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің тиімділігінің басты көрсеткіші білім сапасы мұғалімнің негізгі міндеті - оқушыны білімге, өз бетінше ізденіске және шығармашылық жұмысқа баулу болып табылатыны бәрімізге белгілі. Елбасының жолдауында: «Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз» делінген. Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси-экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сеніміміз мол.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бержанов К., Сейталиев К. Ауыз әдебиетіндегі адамгершілік, тәрбие мәселелері. «Қазақстан мектебі», 1970ж.
2. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде 2003 ж.
3. Қазақстан мектебі №4, 1995ж
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық.- 3 деңгей, 2012 ж.
5. Оқыту –тәрбиелеу технологиясы журналы. 2011ж.
6. Салтақова Л.Қ. Бастауыш сыныптың оқу-тәрбие жұмысында халықтық педагогиканы оқыту әдістері. 2015ж.

Н. ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ САБАҚТАСТЫҒЫ

Оралбаева Салтанат Усербаевна

*«Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының бакалавры,
педагог модератор*

*Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
«Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының
арнайы пән оқытушысы.*

Жаһандану дәуірінде бастауыш білім беру жүйесін модернизациялау және кіші мектеп жасындағы балалардың функционалдық сауаттылығын арттыру — заман талабы. Қазіргі таңда бастауыш сыныптарда білім мазмұнын жаңарту үрдісі жүріп жатқанымен, оның тарихи тамырына, ұлттық құндылықтар мен алғашқы ағартушылардың мұрасына сүйену әдістемелік тұрғыдан аса маңызды. Осы орайда, XX ғасырдың басында қазақ даласында кәсіби педагогика мен әдістеме ғылымының іргетасын қалаған тұңғыш ғалым-әйел, Алаш қозғалысының қайраткері — Нәзипа Құлжанованың мұрасы ерекше мәнге ие.

Нәзипа Құлжанованың 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» және 1927 жылғы «Ана мен бала тәрбиесі» атты еңбектері — қазақ тіліндегі тұңғыш әдістемелік құралдар болып табылады. Оның баланың психологиялық, физиологиялық және рухани даму заңдылықтары туралы айтқан тұжырымдары бүгінгі ХХІ ғасырдағы Қазақстанның бастауыш білім беру мазмұнымен, «ойын арқылы оқыту» қағидаларымен және тұлғаға бағытталған бағдарламалармен толық үндеседі. Ғалымның ғасыр бұрын алға тартқан идеяларының бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпауы бұл тақырыптың бастауыш білім беру мамандығы үшін ғылыми және практикалық тұрғыдан қаншалықты маңызды екенін айқындайды.

Нәзипа Сағызбайқызы Құлжанова (1887–1934) — қазақ халқының мәдениеті мен білім беру саласында өшпес із қалдырған ірі қоғам қайраткері, публицист, аудармашы және тұңғыш кәсіби педагог-әйел. Торғай қаласында дүниеге келген Нәзипа Қостанайдағы орыс-қазақ қыздар училищесін, кейін Орынбордағы қыздар гимназиясын бітіріп, заманының ең сауатты, көзі ашық тұлғаларының біріне айналды.

XX ғасырдың басында ол Семейдегі мұғалімдер семинариясында сабақ беріп, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мұхтар Әуезов, Жүсіпбек Аймауытов секілді Алаш зиялыларымен тығыз қарым-қатынаста болды. Нәзипа «Қазақ», «Сарыарқа» газеттері мен «Айқап» журналында әйел теңдігі, бала тәрбиесі және оқу-ағарту мәселелеріне арналған іргелі мақалалар жазды. Оның ағартушылық қызметі тек мектепте сабақ берумен шектелмей, ұлттың рухани оянуына және бастауыш мектептерде ана тілінде оқыту әдістемесін қалыптастыруға бағытталды.

Н. Құлжанованың қазақ педагогикасына қосқан ең үлкен үлесі — оның «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала тәрбиесі» атты кітаптары. Бұл еңбектер мектепке дейінгі кезеңді қамтығанымен, өз мәнінде бастауыш мектепке баратын баланың психологиялық дайындық деңгейін айқындайтын құрал болды. Ғалым бұл кітаптарында Батыс Еуропа мен Ресей педагогикасының (К. Ушинский, Ф. Фребель, М. Монтессори) озық тәжірибелерін қазақ халқының ұлттық болмысымен шебер ұштастырды. Ол баланың даму кезеңдерін үзіп-жармай, тұтас процесс деп қарастырды.

Бастауыш білім беру мамандығы үшін бұл еңбектердің маңызы зор, өйткені ғалым 6-7 жасар баланың мектеп табалдырығын аттаған кездегі бейімделу (адаптация) заңдылықтарын, оның ішкі психологиялық даму ерекшеліктерін ғылыми негіздеп берді. Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» (1923) және «Ана мен бала тәрбиесі» (1927) атты іргелі еңбектері отандық педагогика тарихында мектепке дейінгі кезеңді қамтыған алғашқы туындылар саналғанымен, өз мәнінде олар — бастауыш мектеп жасындағы (6–10 жас) бала дамуының бағыт-бағдарын айқындайтын әдістемелік платформа болып табылады.

Ғалым адам дамуын үзіліссіз, біртұтас процесс деп қарастыра отырып, бастауыш сыныпқа қадам басқан баланың когнитивті, әлеуметтік және психо-физиологиялық дайындық деңгейін осы еңбектерінде ғылыми тұрғыдан жүйелеп берді. «Бастауыш білім беру» мамандығы мен оның қазіргі әдістемесі тұрғысынан келгенде, ғалым еңбектерінің кіші мектеп жасындағы бала дамуы үшін маңызы мынадай іргелі аспектілермен айқындалады:

1. Когнитивті (танымдық) даму және функционалдық дайындық

Бастауыш мектепке келген баланың алдында тұрған басты міндет — оқу іс-әрекетін меңгеру, зейінді, есте сақтауды және логикалық ойлауды дамыту болып табылады. Н. Құлжанова өз еңбектерінде баланың айналаны білуге деген табиғи құштарлығын, сұрақтар қоюға бейімділігін талдай келе, мұғалімдерді осы қасиетті құрғатпай, баланың ойын өсіруге бағыттауды ұсынды. Ол кіші мектеп жасындағы баланың танымы дерексіз (абстрактілі) формулалардан емес, «түйсік тәрбиесінен», яғни нақты заттарды көру, ұстау, сипап-сезу арқылы қалыптасатынын жазды. Бұл — қазіргі бастауыш сыныптардағы «Математика» немесе «Жаратылыстану» пәндерінде қолданылатын көрнекілік принципі мен функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың бастауы. Ғалымның бұл әдістемелік пайымы баланың ми қыртыстарының заңдылықтарын ескеретін заманауи нейропедагогикамен толық үндеседі.

6-7 жасар баланың әлеуметтік статусы өзгеріп, оқушыға айналу кезеңі үлкен психологиялық стресс тудыратыны белгілі. Н. Құлжанова осы өтпелі кезеңнің бала психикасына салмақ түсірмеуін алғашқылардың бірі болып ескертті. Оның әдістемелік еңбектерінде баланың еркіндігі мен бойындағы «Мен» тұжырымдамасын сыртқы күшпен басып тастамау, керісінше, оның эмоционалдық тепе-теңдігін сақтау қажеттігі айтылған. Ғалым ұсынған бұл қағида бүгінгі кіші мектеп жасындағы балалардың эмоционалдық интеллектін (EQ) дамыту трендімен үндес. Эмоциясын басқара алатын, мектепке психологиялық тұрғыдан дайын бала ғана бастауыш сыныптың күрделі оқу бағдарламаларын күйзеліссіз, жеңіл әрі қызығушылықпен меңгере алады.

3. Әлеуметтену дағдылары мен ұжымдық ортаға бейімделу

Кіші мектеп жасындағы балалар үшін отбасы шеңберінен шығып, сыныптастарымен, мұғаліммен сауатты қарым-қатынас құру — әлеуметтік дамудың басты көрсеткіші. Н. Құлжанова өз кітаптарында баланың көпшілдігін, құрбыларымен бірге әрекет етуін дамыту мәселесін жан-жақты сөз етті. Ол ұсынған бірлескен ойындар, рөлдік тапсырмалар бүгінгі бастауыш сыныптардың сабақтарындағы топтық жұмыстардың, ұжымдық жобалық іс-әрекеттердің (коллаборация) негізі болып табылады. Баланың қоғамда, ұжымда өз орнын тауып, басқалармен санаса білуі — оның тұлғалық қалыптасуының маңызды кезеңі екенін ғалым ерекше атап көрсеткен.

4. Физиологиялық және моторлық даму (Тән саулығы)

Нәзипа Құлжанова педагогиканы тек гуманитарлық бағытта емес, биология және медицина ғылымдарының жетістіктерімен ұштастыра зерттеген кең ауқымды ғалым болды. Ол кіші мектеп жасындағы баланың сүйек-бұлшықет жүйесінің, жүйке жүйесінің әлі де болса қалыптасу үстінде екенін, сондықтан оларды бір орында ұзақ отырғызып, шаршатуға болмайтынын жазды. Сабақ барысында қозғалыс ойындарын енгізу, таза ауада серуендеу және дұрыс тамақтану режимін сақтау — баланың миының жақсы жұмыс істеп, ақпаратты сапалы қабылдауына тікелей әсер етеді. Бұл тұжырымдар қазіргі бастауыш

мектептегі денсаулық сақтау технологиялары мен сынып ішіндегі сергіту сәттерінің әдістемелік негіздемесі болып табылады. Нәзипа Құлжанова баланың қоршаған ортаны тануы оның сезім мүшелерінің жұмысымен тікелей байланысты екенін алғашқылардың бірі болып дәлелдеп, оны «түйсік тәрбиесі» деп атады. Бала заттарды ұстап көру, түсін ажырату, дыбысын есту, пішінін байқау арқылы логикалық ойлауын дамытады. Бастауыш білім беру әдістемесінде бұл тұжырым бүгінгі таңда ерекше сұранысқа ие болып отырған STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Math) білімінің іргетасы болып табылады.

Бастауыш сыныптың «Жаратылыстану», «Математика» және «Көркем еңбек» сабақтарында дидактикалық материалдармен (логикалық блоктар, геометриялық пішіндер) жұмыс істеу тікелей Н. Құлжанованың осы идеясынан бастау алады. Баланың ұсақ моторикасын дамыту — оның ми қыртыстарындағы сөйлеу мен логикалық ойлау орталығын белсендіретіні бүгінгі нейрopedагогикада дәлелденген.

Ғалым баланы қоршаған ортаны жай ғана бақылаушы емес, белсенді зерттеуші болуға шақырды. Бастауыш мектептегі тәжірибе жасау, зертханалық бұрыштармен жұмыс істеу оқушының сыни ойлауын қалыптастырады. Сонымен қатар, ғалым баланың есту және көру сезімдерін қатар дамытуды ұсынды.

Қазіргі бастауыш білім берудегі арт-терапия, сабақ үстіндегі түстермен жұмыс (хромотерапия) және музыкалық сергіту сәттері баланың эмоционалдық интеллектін (EQ) дамытудың негізгі құралына айналды. Ғалым тәрбиені жан-жақты, тұтас процесс деп түсінді және оны бастауыш мектепке қажетті мынадай бағыттарға бөлді: Дене тәрбиесі (Тән саулығы): Нәзипа баланың денсаулығын бірінші орынға қойды. Сабақ үстінде баланың тез шаршайтынын ескеріп, таза ауада серуендеуді, дұрыс тамақтануды және қозғалыс жаттығуларын жасауды талап етті. Бұл — қазіргі бастауыш сыныптардағы денсаулық сақтау технологияларының негізі.

Еңбек тәрбиесі: Бастауыш сынып оқушысын өз жұмыс орнын таза ұстауға, кітап-дәптерлерін күтуге және сыныптастарына көмектесуге баулу арқылы оның жауапкершілік сезімін оятуды көздеді.

Инклюзивті білім беру негіздері: Н. Құлжанованың еңбектерінен қазіргі қоғамның басты құндылығы — инклюзивті білім берудің алғашқы элементтерін байқауға болады. Ол: «Баланың табиғатынан зерегі де, баяу дамитыны да болады. Мұғалімнің міндеті — әр баланың қабілетіне қарай ыңғай танытып, ешкімді шеттетпей, ортаға бейімдеу» деп жазды. Бұл идея бүгінгі бастауыш мектептегі ерекше білім беруді қажет ететін балаларды (ЕБҚО) жалпы сынып ортасына кіріктіру саясатымен толық үндеседі.

Н. Құлжанова бала тәрбиесі мен білімінде тек мектеп қана жауапты емес, негізгі жүк отбасына түсетінін ескерткен. Ол бастауыш сынып оқушысының үй тапсырмасын орындауында, мектепке бейімделуінде ата-ананың қолдауы маңызды екенін айтты.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесіндегі «Ата-аналар мектебі» мен «Үштік одақ: мұғалім — оқушы — ата-ана» жобалары ғалымның осы «сауатты ата-ана» концепциясының заманауи көрінісі болып табылады. Қазіргі бастауыш білім беру стандарты пәнаралық интеграцияға және баланың бес негізгі даму бағытына сүйенеді. Нәзипа Құлжанованың еңбектерін зерделесек, оның «тән саулығы» идеясы — бастауыш мектептегі «Дене шынықтыру» пәніне, «тіл дамыту» — «Ана тілі» мен «Әліппеге», «сырт сезімдердің дамуы» — «Жаратылыстану» және «Математика» пәндеріне толықтай сәйкес келеді. Оның идеялары бастауыш сынып мұғаліміне сабақты біржақты емес, пәнаралық байланыс (интеграция) арқылы өтуге әдістемелік бағыт береді.

Қазіргі бастауыш мектептің басты мақсаты — оқушы бойында 4К дағдыларын қалыптастыру. Н. Құлжанованың әдістемесі бұл дағдыларды дамытуға тікелей бағытталған: Креативтілік (Шығармашылық): Баланың табиғи әуестігін шектемей, сурет салу, қолөнер, қиялдау еркіндігін қолдау. Сыни ойлау: Баланы дайын білімді жаттауға мәжбүрлемей, өз бетімен шешім қабылдауға, қоршаған ортаны зерттеуге үйрету. Коммуникация (Қарым-қатынас): Ана тілінде өз ойын еркін, қымсынбай, жүйелі жеткізе алу қабілеті. Коллаборация (Топтық жұмыс): Сыныптастарымен бірлесіп ойын ойнау,

ортақ тапсырмаларды бірге орындау арқылы әлеуметтену. Сонымен қатар, заманауи педагогиканың ең озық тренді саналатын «Балаға бағытталған оқыту» (Child-centered approach) принципі Нәзипаның еңбектерінде басты рөл атқарады. Ол: «Баланы оқыту үшін алдымен оны зерттеу керек, оның жас және жеке ерекшеліктеріне бейімделу керек» деп жазды. Бұл — бастауыш сынып әдістемесінің алтын ережесі.

Бастауыш білім беру мамандығы тұрғысынан келгенде, Н. Құлжанованың идеялары келесідей нақты әдістемелік тетіктермен ұштасады: «Ойыннан — оқуға» өтпелі кезеңі: 1-сынып оқушыларының бойындағы ойын әрекетін оқу әрекетіне сауатты көшіру. Сабақтарда ойындандыру (геймификация) технологиясын қолдану баланың мектепке бейімделу күйзелісін төмендетеді. Тіл дамыту мен функционалдық сауаттылық: Н. Құлжанова тіл дамытуды халық ауыз әдебиетінің үлгілерімен (ертегілер, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар) жүргізуді ұсынды. Бұл әдіс бүгінгі бастауыш сыныптардағы «Оқылым», «Тыңдалым», «Жазылым» және «Айтылым» дағдыларын дамытудың, баланың мәтінді түсініп оқу сауаттылығын қалыптастырудың негізгі тетігі болып табылады. Осы әдістемені бүгінгі күннің сабақ жоспарына салсақ, бастауыш сыныптағы «Дүниетану» немесе «Жаратылыстану» сабағындағы ұйымдастырылған іс-әрекет тек суретке қараумен шектелмейді.

Оқушылар табиғи материалдарды ұстап көреді (сипап-сезу түйсікі), олардың дыбысын ажыратады (есту түйсігі) және олардан жаңа макет құрастырады (STEAM/инженерия). Осылайша, XX ғасыр басындағы ұлттық педагогикалық идея XXI ғасырдың технологиялық білім беру форматында екінші өмірін бастап отыр.

Нәзипа Құлжанова — қазақ ұлттық педагогикасының, соның ішінде бастауыш білім беру мен әдістеме ғылымының негізін салушы бірегей тұлға. Оның ағартушылық-педагогикалық идеялары тек өз заманының қажеттілігін өтеп қана қойған жоқ, ол болашақ бастауыш мектеп реформаларының бағдаршамына айналды. Ғалымның еңбектеріндегі ойын арқылы оқыту, ана тілін ардақтау, баланы жеке тұлға ретінде құрметтеу және оның көпжақты (дене, еңбек, эстетикалық, сенсорлық) дамуын қамтамасыз ету идеялары бүгінгі Қазақстанның бастауыш білім беру стандарттарымен, 4К моделімен, STEAM бағытымен және жаңартылған білім мазмұнымен толық сабақтасып жатыр.

Нәзипа Құлжанованың мұрасын бүгінгі бастауыш мектептерде, әсіресе «Бастауыш білім беру» мамандығы студенттері мен бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау үрдісінде кеңінен қолдану — білім сапасын арттырудың және ұлттық құндылықтарға негізделген саналы ұрпақ тәрбиелеудің төте жолы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. — Орынбор, 1923.
2. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. — Қызылорда, 1927.
3. Аймауытов Ж. Психология. — Алматы: Рауан, 1995.
4. Құнантаева К. Қазақстанда әйелдер білімінің даму тарихы. — Алматы, 1998.
5. Қазақстан Республикасының Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. — Астана, 2022.

ЖӘНІБЕКОВ ЖАҢҒЫРТҚАН МҰРА: КЕШЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАН БҮГІНГІ ҰЛТТЫҚ САНАҒА ДЕЙІН

Сапарова Айдана Асқаровна,

Дакар Айнұр Бақытқызы

Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің оқытушылары

Ұлттың тарихи жадын сақтау – кез келген мемлекеттің рухани қауіпсіздігімен тікелей байланысты маңызды мәселелердің бірі. Халықтың өзін өзгелерден даралайтын ерекшелігі тек оның саяси тарихымен немесе географиялық кеңістігімен өлшенбейді. Ұлттық болмыстың терең қабатында тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, өнер, музыка, қолөнер, сәулет, ұлттық киім, тарихи ескерткіштер және ұрпақтан ұрпаққа берілетін рухани тәжірибе жатыр. Осындай құндылықтардың бір бөлігі уақыт өте келе қоғамдық өмірден алыстап, ұмыт қалуы немесе өзінің бастапқы мәнінен ажырауы мүмкін. Мұндай жағдайда мәдени мұраны сақтаушы ғана емес, оны қайта қоғамдық айналымға енгізетін тұлғалардың тарихи маңызы артады.

Қазақ мәдениетінің XX ғасырдағы даму тарихында осындай айрықша тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Ол 1931 жылғы 28 тамызда қазіргі Түркістан облысының Отырар өңірінде дүниеге келген. 1952 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының тарих факультетін тәмамдап, еңбек жолын мектеп мұғалімі және оқу ісінің меңгерушісі ретінде бастаған. Кейін қоғамдық-мемлекеттік қызметтер атқарып, мәдениет, жастар саясаты және идеология салаларында еңбек етті. Ресми тарихи материалдарда оның есімі қазақ мәдениетінің XX ғасырдағы күрделі кезеңімен, ұлттық мұраны сақтау және жаңғырту жұмыстарымен тығыз байланыстырылады.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін бір ғана саламен шектеу қиын. Ол мемлекеттік басқару жүйесінде қызмет атқара отырып, мәдениет пен өнердің нақты мәселелеріне араласты. Музей қорларының қалыптасуына, тарихи ескерткіштерді сақтау мен қалпына келтіруге, ұлттық музыкалық аспаптарды жинауға, фольклорлық және этнографиялық өнерді дамытуға көңіл бөлді. Оның бастамасымен немесе тікелей қатысуымен жүзеге асқан бірқатар жобалар кейін ұлттық мәдениеттің тұрақты институттарына айналды.

2026 жылы Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл толып отыр. Мерейтой аясында Қазақстанның әр өңірінде ғылыми-танымдық және мәдени іс-шаралар ұйымдастырылуда. Ресми материалдарда оның Қожа Ахмет Ясауи кесенесін музейлендіру мен қалпына келтіру, Тайқазанды Түркістанға қайтару, Наурыз мерекесін қайта жаңғырту, ұлттық музыкалық аспаптарды сахнаға шығару, музейлер мен фольклорлық-этнографиялық ұжымдарды дамыту ісіне қосқан үлесі атап өтіледі.

Осы орайда Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын «қандай қызмет атқарды?» деген сұрақ аясында ғана емес, «оның жаңғыртқан құндылықтары бүгінгі ұлттық санаға қалай әсер етті?» деген кеңірек мәселе тұрғысынан қарастыру маңызды.

Ұлттық мұраны сақтаудың жаңа мәдени моделін қалыптастыру

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметіндегі басты ерекшеліктердің бірі – мәдени мұраны тек өткеннің белгісі ретінде қабылдамауы. Ол тарихи жәдігердің, көне ғимараттың, ұлттық музыкалық аспаптың немесе дәстүрлі киімнің музейде сақталуы жеткіліксіз екенін түсінді. Мұндай мұра қоғамның мәдени өміріне қайта енген жағдайда ғана өзінің толық мағынасын сақтай алады.

Бұл тұрғыдан алғанда Жәнібековтің қызметін шартты түрде үш бағытқа бөлуге болады: **жинау, сақтау және жаңғырту**. Алғашқы кезеңде халықтың тарихи-мәдени құндылықтарын іздеп табу және жинақтау қажет болды. Екінші кезеңде оларды музейлік, ғылыми және мемлекеттік қорғау жүйесіне енгізу міндеті тұрды. Үшінші кезеңде сол құндылықтарды қазіргі қоғамға түсінікті әрі өміршең түрде қайта ұсыну қажеттілігі туындады.

Оның қызметі туралы тарихи материалдарда қызметтік сапарлардан ұлттық жәдігерлер алып қайтқаны, музей қорларын қалыптастыруға, экспозициялар құруға, ғылыми-зерттеу экспедициялары мен көшпелі көрмелерді ұйымдастыруға қатысқаны айтылады. Қазақтың кілемдері, ою-өрнектері, ұлттық киімдері мен музыкалық аспаптарына ерекше назар аударғаны да көрсетілген.

Бұл жерде музей ұғымының өзі маңызды. Музей – тек көне заттарды жинайтын орын емес, халықтың тарихи жадын сақтайтын институт. Жәнібековтің қызметі музейді

ұлттық мәдениетті түсіндірудің, оны жас ұрпаққа танытудың және қоғамға қайта енгізудің құралы ретінде дамытуға бағытталды.

2023 жылы Қазақстан музей қызметкерлерінің I конгресі аясында «Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы және музей ісі» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының өткізілуі де осы сабақтастықтың маңызды көрінісі болды. Конференцияда музейтану, мәдениеттану, этнография және тарихи-мәдени мұраны қорғау мәселелері қарастырылып, Жәнібеков мұрасы арнайы көрме арқылы таныстырылды.

Демек, Жәнібеков қалыптастырған мәдени ұстанымның негізінде «мұраны сақтау» мен «мұраны халыққа қайта таныту» ұғымдары қатар жүреді.

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі және тарихи кеңістікті жаңғырту

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраны сақтау бағытындағы қызметін Қожа Ахмет Ясауи кесенесімен байланысты жұмыстардан бөлек қарастыру мүмкін емес. Түркістандағы бұл тарихи ескерткіш қазақ халқының ғана емес, бүкіл түркі әлемінің рухани-тарихи кеңістігіндегі аса маңызды нысандардың бірі.

Жәнібеков үшін тарихи ескерткішті сақтау оның қабырғаларын ғана қорғау емес, сол ескерткіштің тарихи мағынасын қалпына келтіру мәселесі болды. Ресми мерейтойлық материалдарда оның Қожа Ахмет Ясауи кесенесін музейлендіруге және тарихи мұраны сақтауға қосқан еңбегі арнайы көрсетіледі. 2026 жылғы Түркістандағы мерейтойлық көрмеге 1970–1990 жылдар аралығындағы архивтік құжаттар, фотосуреттер мен тарихи-мәдени материалдардың енгізілуі де осы бағыттағы жұмыстың тарихи негізін көрсетеді.

Кесене – өткен тарихтың үнсіз куәгері ғана емес. Ол ұрпақтардың тарихи санасын қалыптастыратын кеңістік. Сондықтан тарихи нысанды қалпына келтіру мен музейлендіру арқылы халықтың өткенге деген қызығушылығын арттыруға болады.

Жәнібековтің осы саладағы еңбегінің маңызды қыры – тарихи мұраны ғылыми және мәдени айналымға енгізу. Тарихи ескерткішке келуші оның архитектуралық ерекшелігін ғана көрмей, оның артындағы тарихи тұлғалар мен оқиғаларды түсінуі керек. Осы тұрғыдан музейлендіру мәдени білім берудің ерекше формасына айналады.

Қазіргі таңда Түркістанның Қазақстанның тарихи-мәдени орталықтарының бірі ретінде танылуы оның тарихи ескерткіштерімен тығыз байланысты. Ал сол ескерткіштерді сақтау және ғылыми-мәдени тұрғыдан танытуға еңбек сіңірген тұлғалардың қатарында Өзбекәлі Жәнібековтің есімі ерекше аталады.

Тайқазанның тарихи орнына қайта оралуы

Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени мұраны жаңғыртудағы қызметінің символдық мәні жоғары оқиғаларының бірі – Тайқазанның тарихи орнына қайтарылуы.

Тайқазан – қазақ халқының тарихи-мәдени жадындағы ерекше жәдігер. Оның Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесімен байланысы халықтың тарихи және рухани санасында айрықша орын алады. Ресми материалдарда Тайқазанның Эрмитаждан қайтарылып, кесенедегі орнына қойылғаны Жәнібеков еңбегінің маңызды нәтижелерінің бірі ретінде көрсетіледі.

Бұл оқиғаның мәнін тек бір музейлік заттың қайтарылуымен шектеуге болмайды. Тарихи жәдігердің өз орнына оралуы – халықтың тарихи жадының қалпына келуінің символдық көрінісі.

Жәдігер белгілі бір кеңістіктен бөлініп алынғанда оның тарихи контекстінің бір бөлігі жоғалуы мүмкін. Ал Тайқазанның Түркістанға қайта келуі оны тарихи ортасымен қайта байланыстырды. Бұл тұрғыдан алғанда, Жәнібековтің мәдени саясаттағы ұстанымын тарихи құндылықты өзінің табиғи мәдени кеңістігімен байланыстыруға ұмтылыс ретінде бағалауға болады.

Тайқазан мысалы ұлттық мұраны жаңғыртудың тағы бір қырын көрсетеді: **мұра халыққа тиесілі болғанымен, оны сақтау үшін институционалдық, ғылыми және мемлекеттік деңгейдегі нақты жұмыс қажет.**

Наурыздың қайта жаңғыруы және ұлттық мерекенің қоғамдық санаға оралуы

Өзбекәлі Жәнібеков есімімен байланысты ең маңызды мәдени құбылыстардың бірі – Наурыз мерекесінің қоғамдық өмірге қайта оралуы.

Наурыз – қазақ халқының және басқа да түркі халықтарының дәстүрлі мәдениетіндегі көне мерекелердің бірі. Оның мазмұнында табиғаттың жаңаруы, жаңа жылдың басталуы, адамдардың бір-біріне ізгі тілек білдіруі, қауымдық байланыстарды нығайту сияқты мағыналар бар.

Наурыздың XX ғасырдағы тағдыры күрделі болды. 1926 жылдан кейін мерекені өткізу тоқтатылып, араға ондаған жыл салып қайта жаңғырды. Тарихи материалдарда 1988 жылы Наурыздың қайта тойлана бастағаны, сол кезеңде Өзбекәлі Жәнібековтің оны ұйымдастыруға және қоғамдық деңгейде көтеруге қатысқаны баяндалады.

Бұл жерде Жәнібековтің рөлін тек мерекелік іс-шара ұйымдастырумен түсіндіру жеткіліксіз. Наурыздың қайта оралуы ұлттық мәдениеттің қоғамдық кеңістікке қайта шығуымен байланысты болды.

Ұлттық музыкалық аспаптар – тарихи жадтың үні

Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени мұраға қатысты қызметінің маңызды бағыттарының бірі – ұлттық музыкалық аспаптарды жинау, сақтау және насихаттау.

Музыкалық аспап – жай ғана дыбыс шығаратын құрал емес. Ол халықтың музыкалық ойлау жүйесін, эстетикалық талғамын, тұрмысын және тарихи тәжірибесін көрсетеді. Домбыра, қобыз, сыбызғы, жетіген және басқа да аспаптардың әрқайсысының артында белгілі бір орындаушылық дәстүр мен тарихи орта жатыр.

Жәнібеков ұлттық музыкалық аспаптарды музейлік құндылық ретінде ғана емес, тірі мәдениеттің бір бөлігі ретінде қарастырды. Оның бастамасымен Қазақ халық музыкалық аспаптары музейінің құрылуы осы бағыттағы маңызды нәтижелердің бірі болды.

Музей тарихына арналған материалда мекеменің 1980 жылы Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің шешімімен ұйымдастырылып, 1981 жылы келушілерге ашылғаны және оның республикалық мәртебемен құрылуына Өзбекәлі Жәнібековтің табандылық танытқаны көрсетіледі.

Бұл музейдің қалыптасуы ұлттық музыкалық мұраны жүйелі түрде жинау мен зерттеуге мүмкіндік берді. Аспаптардың түрлері, жасалу технологиясы, пайдаланылу ерекшеліктері және олармен байланысты орындаушылық дәстүрлер бір мәдени кеңістікте көрсетілді.

Жәнібековтің мұраға қатысты ұстанымының ерекшелігі – ұлттық аспапты музей сөресіне орналастырумен шектелмеуі. Ұлттық музыка сахнада орындалғанда ғана оның мәдени өмірдегі қызметі жалғасады. Осы себепті дәстүрлі музыканы орындаушыларды, фольклорлық ұжымдарды және ұлттық өнерді қолдау да оның қызметінің маңызды бағыттарының бірі болды.

Фольклор мен этнографиялық өнерді жаңғырту

Ұлттық мәдениеттің өміршеңдігін қамтамасыз ететін маңызды саланың бірі – фольклор.

Фольклор – халықтың тарихи жадын сақтайтын ауызша мәдениет жүйесі. Оның құрамына ән, күй, би, айтыс, аңыз, салттық өлеңдер, дәстүрлі ойындар және басқа да шығармашылық формалар кіреді.

Жәнібеков фольклорды мұражайдағы немесе кітаптағы мұра ретінде ғана емес, сахнада өмір сүретін өнер ретінде қабылдады. Оның қолдауымен фольклорлық-этнографиялық ұжымдар құрылып, дәстүрлі өнердің сахналық үлгілері дамыды.

«Алтынай» халық биі ансамблінің құру кезінде ұлттық билерді іздеу, архивтік материалдарды қарастыру және халық арасынан дәстүрлі би элементтерін білетін адамдарды табу жұмыстары жүргізілгені туралы тарихи материалдар бар. Нәтижесінде бұрын кеңінен таныла бермеген дәстүрлі би үлгілерін сахнаға шығару жұмыстары атқарылған.

Бұл жерде маңызды мәселе – мәдени мұраны **қайта жасау емес, оның сақталған элементтерін іздеп тауып, ғылыми және көркемдік тұрғыдан қайта таныту.**

Жәнібековтің мәдени қызметіндегі осы ерекшелік бүгінгі фольклорлық ансамбльдердің қалыптасу тарихын түсінуде маңызды.

Торғайдағы мәдени орта және аймақтық мәдениетті дамыту

Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени саясатындағы маңызды бағыттардың бірі – аймақтық мәдениетті дамыту.

Ол Торғай өңірінде қызмет атқарған кезеңде жергілікті мәдени өмірге ерекше көңіл бөлгені туралы тарихи деректер бар. Ресми тарихи материалда оның Торғай облысына идеология жөніндегі хатшы болып келген кезде жастарға және мәдениетке назар аударғаны, ұлттық мазмұндағы іс-шараларды қолдағаны және Арқалықтағы мәдени өмірдің дамуына ықпал еткені баяндалады.

Арқалықта кәсіби театрдың қалыптасуына қолдау көрсетуі де осы саясаттың бір көрінісі болды. Театр – тек көркемдік ұжым емес, қоғамдық ой мен ұлттық мәдениетті жеткізетін институт.

Аймақтық мәдениетті дамыту арқылы Жәнібеков мәдениеттің тек ірі қалаларда шоғырланбауына жағдай жасауға ұмтылды. Бұл ұстаным бүгінгі мәдени саясат үшін де маңызды. Себебі ұлттық мәдениет тек орталық музейлерде немесе астаналық сахналарда емес, өңірлердегі музейлерде, театрларда, мәдениет үйлерінде, жергілікті шығармашылық ұжымдарда да өмір сүреді.

Мәдени мұра және ұлттық сана

Өзбекәлі Жәнібеков жаңғыртқан құндылықтардың барлығын біріктіретін ортақ ұғым – **ұлттық сана.**

Ұлттық сана адамның өз халқының тарихын, мәдениетін, тілін, дәстүрін және тарихи кеңістігін түсінуінен қалыптасады. Бірақ ұлттық сана тек тарихи ақпаратты білу емес. Ол адамның сол мұраға эмоционалдық және азаматтық тұрғыдан қатынасын да қамтиды.

Мысалы, Тайқазанның Түркістанға қайтарылуын білген адам тарихи жәдігердің маңызын түсінеді. Наурыздың қайта жаңғырғанын білу – дәстүрдің тарихи тағдырын түсінуге мүмкіндік береді. Ұлттық музыкалық аспаптарды көру немесе олардың үнін есту – дәстүрлі музыкалық мәдениеттің жалғасып жатқанын көрсетеді. Ұлттық киімді, ою-өрнекті зерттеу – халықтың көркемдік дүниетанымын тануға жол ашады.

Осы құндылықтардың барлығы бір-бірінен бөлек емес. Олар бірігіп ұлттық мәдениеттің тұтас бейнесін құрайды.

Сондықтан Жәнібековтің қызметін «мәдени ескерткіштерді сақтау» ұғымымен ғана шектеу жеткіліксіз. Оның жұмысының нәтижесінде көптеген мәдени құндылықтар қоғамдық санаға қайта енгізілді.

Жәнібеков мұрасының қазіргі жастар тәрбиесіндегі маңызы

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын жас ұрпаққа таныстырудың тәрбиелік мәні ерекше.

Біріншіден, оның өмір жолы **тарихты білу мен мәдениетті құрметтеудің** маңызын көрсетеді.

Екіншіден, оның қызметі **еңбек пен жауапкершіліктің** нақты үлгісі бола алады. Ол мәдени мұраны зерттеуді кабинет жұмысы ретінде ғана қабылдамай, өңірлерге барып, халықпен кездесіп, тарихи заттарды жинауға және оларды сақтауға күш салды.

Үшіншіден, оның қызметі **ұлттық құндылық пен заманауилықтың қарама-қайшы емес екенін** көрсетеді. Ұлттық аспапты сақтау – өткенге оралу емес; оны қазіргі сахнаға шығару – мәдени дәстүрдің жалғасуы.

Төртіншіден, Жәнібеков мұрасы жастарды **тарихи жауапкершілікке** тәрбиелейді. Әр ұрпақ өзіне дейінгі мәдени мұраны қабылдап қана қоймай, оны кейінгі ұрпаққа жеткізуі тиіс.

Осы тұрғыдан алғанда, мектептер мен жоғары оқу орындарында Жәнібеков мұрасын тек мерейтойлық тәрбие сағаттарында емес, тарих, мәдениеттану, этнография, өнертану және өлкетану сабақтарымен байланыстыра оқытуға болады.

Өзбекәлі Жәнібеков – қазақ мәдениетінің тарихи дамуындағы күрделі кезеңде ұлттық мұраны сақтауға және оны қоғамдық санаға қайта енгізуге еңбек еткен көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф.

Оның қызметін бір ғана жетістікпен бағалау мүмкін емес. Қожа Ахмет Ясауи кесенесін сақтау және музейлендіру, Тайқазанды тарихи орнына қайтару, Наурыздың қоғамдық өмірге қайта оралуына қатысу, ұлттық музыкалық аспаптар музейін дамыту, дәстүрлі өнерді, ұлттық киім мен қолөнерді насихаттау, фольклорлық-этнографиялық ұжымдарға қолдау көрсету – бір-бірімен байланысты үлкен мәдени жаңғыру үдерісінің көріністері.

Жәнібековтің тарихи рөлін түсінудің кілті – оның мәдени мұраны **өткеннің қалдығы емес, бүгінгі ұлттық сананы қалыптастыратын тірі құндылық** ретінде қарастырылғанынан көрінеді.

Ол үшін музей – тек жәдігер сақтайтын орын емес, тарихи жадтың мектебі болды. Ұлттық аспап – жай ғана көне бұйым емес, халықтың музыкалық жадын жалғастыратын құрал еді. Ұлттық киім – киім үлгісі ғана емес, этникалық болмыстың көрінісі болды. Наурыз – жай мереке емес, тарихи дәстүрдің қоғамдық санаға қайта оралуының белгісі еді. Ал тарихи кесенелер – архитектуралық нысан ғана емес, халықтың рухани тарихын сақтайтын кеңістік ретінде бағаланды.

Сондықтан «Жәнібеков жаңғыртқан мұра: кешегі құндылықтан бүгінгі ұлттық санаға дейін» деген тақырыптың негізгі мәні де осында. Жәнібековтің еңбегі өткенді сол қалпында қайталауға емес, тарихи мұраны **жаңа қоғамдық жағдайда қайта өміршен етуге** бағытталды.

Оның мәдениет саласындағы қызметінен ұлттық мұраны сақтау үш кезеңнен тұратынын аңғаруға болады: **тану, сақтау және жалғастыру**. Ал осы үшеуінің арасында ұрпақтар сабақтастығы жатыр.

2026 жылы Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл толуына байланысты оның мұрасын қайта зерделеу – өткен тұлғаны ұлықтау ғана емес, бүгінгі мәдени саясат пен ұлттық тәрбие үшін маңызды мәселелерді түсінуге мүмкіндік береді. Мерейтой аясында өткізілген ғылыми және мәдени іс-шаралардың өзі Жәнібеков мұрасының әлі де зерттеліп, ғылыми айналымға енгізіліп жатқанын көрсетеді.

Ұлттық мәдениеттің өміршендігі оның қанша жәдігер сақталғанымен ғана емес, сол мұраны қоғам қаншалықты түсініп, қадірлеп және күнделікті мәдени өмірінде жалғастыра алғанымен өлшенеді. Осы тұрғыдан алғанда, Өзбекәлі Жәнібековтің еңбегі – ұлттық мәдениеттің жекелеген салаларын қорғаған қызмет қана емес, **тарихи жады мен қазіргі ұлттық сананың арасындағы байланысты нығайтқан мәдени құбылыс**.

Жәнібеков жаңғыртқан мұра бүгінгі ұрпаққа өткеннің аманаты ретінде ғана емес, болашаққа бағыт беретін рухани негіз ретінде қажет. Оның тағылымы – ұлттық құндылықты құрметтеу, тарихи жәдігерді қорғау, мәдениетті заман талабына бейімдей отырып дамыту және ең бастысы, халықтың тарихи жадын үзбеу.

Осы себепті Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығы – бір тұлғаның мерейтойы ғана емес, қазақ мәдениетінің үзілмеген сабақтастығын, ұлттық мұраның өміршендігін және тарихи сананың маңызын қайта пайымдайтын кезең.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан тарихы. «Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл». – ҚР тарихы порталы, 2026.
2. Қазақстан тарихы. «Халқын сүйген Өзбекәлі Жәнібеков». – e-history.kz.

3. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. «Түркістанда Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына арналған мәдени іс-шаралар өтті», 2026.
4. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. «Түркістанда Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдығына арналған мәдени іс-шара өтті», 2026.
5. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. «Ұлттық музейде Қазақстан музей қызметкерлерінің I конгресі өтуде».
6. «Өзбекәлінің ерлігі. Наурыздың қайта оралуы». – Adebiportal.kz.
7. «Ұлттың рухын жаңғыртқан». – e-history.kz.
8. «Халық музыкалық аспаптар музейі». – e-history.kz.
9. «Өзбекәлі Жәнібеков – ұлт мәдениетінің жанашыры». – e-history.kz.

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА: ҰЛТТЫҚ АҒARTУ ІСІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Сейполинова Айгерим Жанабергеневна,

Сейдағазина Гүлбахрам Қасымқанқызы

педагог-модератор, педагог-модератор

Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі,

«Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» мамандығының оқытушысы;

шет тілі пәнінің оқытушысы

Қазақ халқының XX ғасыр басындағы қоғамдық-мәдени өмірінде ағартушылық бағыттың орны ерекше болды. Бұл кезеңде елдің болашағын біліммен, ғылыммен, мәдениетпен байланыстырған зиялы қауым өкілдері қалыптасты. Олар халықты сауаттандыруды, жастарға сапалы білім беруді, ұлттық мәдениетті сақтауды басты мақсаттарының бірі санады. Осындай тарихи кезеңде елдің қоғамдық өміріне белсене араласқан қазақ әйелдерінің қатарында Нәзіпа Сегізбайқызы Құлжанованың есімі ерекше аталады.

Нәзіпа Құлжанова 1887 жылы 27 шілдеде Торғай қаласында дүниеге келген. Ол Қостанайдағы орыс-қазақ гимназиясында білім алып, кейін ұстаздық қызмет атқарған. Деректерде оның 1902 жылы гимназияны тәмамдағаны, 1903–1904 жылдары Торғайдағы оқу-ағарту саласында еңбек еткені көрсетіледі. 1905 жылдан бастап Семейде ұстаздық қызметпен қатар қоғамдық, мәдени және ағартушылық жұмыстарға араласты. («Қазақстан тарихы» порталы).

Нәзіпа Құлжанованың өмір жолы сол кезеңдегі қазақ әйелдерінің білім алуы мен қоғамдық ортаға араласуының маңызды мысалдарының бірі болды. Ол педагог, журналист, аудармашы, этнограф ретінде бірнеше салада еңбек етті.

Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық жолы

Нәзіпа Құлжанованың қоғамдық қызметінің негізгі бағыттарының бірі – халыққа білім беру ісі болды. Оның педагогикалық көзқарасының өзегінде бала тәрбиесі, ана мен баланың қарым-қатынасы, мектепке дейінгі тәрбие және жас ұрпақтың денсаулығы мәселелері тұрды.

XX ғасырдың басында қазақ қоғамында бала тәрбиесіне байланысты ғылыми-педагогикалық әдебиеттер аз болатын. Осындай жағдайда Нәзіпа Құлжанова бала тәрбиесін халықтық дәстүрмен ғана шектемей, оны педагогикалық және гигиеналық тұрғыдан қарастыру қажеттігін көтерді. Оның еңбектерінде баланың денсаулығы, таза ауа, дұрыс тамақтану, күн тәртібі, ана тәрбиесі сияқты мәселелерге назар аударылды. Зерттеулерде оның бұл бағыттағы еңбектері қазақ балалар педагогикасының қалыптасуына ықпал еткені көрсетіледі. («Қазақстан тарихы» порталы)

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасының құндылығы – бала тәрбиесін жеке отбасының ғана міндеті ретінде қарастырмай, оны қоғамның болашағымен байланыстыруында. Оның түсінігінде дені сау, білімді әрі тәрбиелі бала – елдің ертеңгі тірегі.

Ол әйелдің бала тәрбиесіндегі орнын ерекше бағалады. Ана білімді әрі тәрбиелі болған жағдайда, оның баланың дүниетанымына ықпалы да жоғары болатынын көрсетті. Сондықтан әйелдердің білім алуы мен қоғамдық белсенділігін арттыруды елдің мәдени дамуының маңызды шарты ретінде қарастырған.

Журналистика және қоғамдық қызмет

Нәзипа Құлжанова қазақ журналистикасының қалыптасу кезеңінде де белсенді еңбек етті. Тарихи деректерде ол қазақ қыздарынан шыққан алғашқы журналистердің бірі ретінде аталады. Ол сол кезеңдегі мерзімді басылымдармен тығыз байланыста болып, ағарту, әйел теңдігі, мәдениет, тәрбие және қоғам мәселелеріне арналған мақалалар жазды. («Қазақстан тарихы» порталы)

Нәзипаның журналистикадағы қызметі тек мақала жазумен шектелген жоқ. Ол баспасөзді халықтың қоғамдық санасын қалыптастыратын маңызды құрал ретінде пайдаланды. Әйелдердің білім алуы, бала тәрбиесі, мәдениет пен әдебиет мәселелерін көтеріп, қазақ қоғамындағы өзекті тақырыптарды оқырманға жеткізді.

1920 жылы Нәзипа Құлжанова оқу-ағарту саласындағы кітаптар мен оқулықтарды дайындауға қатысты жұмыстарға араласқан. Кейінгі жылдары «Қызыл Қазақстан», «Әйел теңдігі» сияқты басылымдарда қызмет атқарып, «Еңбекші қазақ» газетінің редакциялық жұмысына да қатысқан. («Қазақстан тарихы» порталы)

Оның журналистік мұрасынан сол кезеңдегі қазақ қоғамының әлеуметтік және мәдени мәселелерін көруге болады. Әсіресе әйелдердің қоғамдағы орны, олардың білім алуы мен мәдениетке араласуы туралы мәселелер Нәзипа шығармашылығында маңызды орын алды.

Аудармашылық және мәдени-ағартушылық еңбегі

Нәзипа Құлжанова бірнеше тілді меңгеріп, аударма саласына да елеулі үлес қосты. Ол қазақ және орыс әдебиеті арасындағы рухани байланысты нығайтуға еңбек етті.

Деректерде оның Лев Толстой, Максим Горький, Александр Куприн, Владимир Короленко сияқты авторлардың шығармаларын қазақ оқырмандарына таныстыруға атсалысқаны айтылады. Сонымен бірге қазақтың белгілі тұлғаларының шығармаларын орыс тілді оқырманға жеткізуге үлес қосты. («Қазақстан тарихы» порталы)

Нәзипаның мәдени-ағартушылық қызметінің тағы бір қыры – қазақтың ауыз әдебиеті мен музыкалық мұрасын жинауға қатысуы. Ол халық әндері мен фольклорлық мұраны зерттеуге көңіл бөлген. Зерттеулерде оның Александр Затаевичпен шығармашылық байланысы болғаны және қазақтың халық әндерін жинау ісіне ықпал еткені көрсетіледі. («Қазақстан тарихы» порталы)

Бұл қызмет қазақ мәдениетін жүйелі түрде жинақтау мен сақтаудың алғашқы кезеңдерінің бірі еді. Сондықтан Нәзипа Құлжанованы тек педагог немесе журналист ретінде ғана емес, ұлттық мәдени мұраны дәріптеуші тұлға ретінде де қарастыруға болады.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы

Нәзипа Құлжанованың еңбектерінің ішінде бала тәрбиесіне арналған шығармалары ерекше орын алады. Оның педагогикалық ойларының негізгі бағыты – баланың денсаулығын сақтау, дұрыс тәрбие беру және оның табиғи дамуына қолайлы жағдай жасау.

Ол бала тәрбиесінде қоршаған ортаның, отбасының және ананың ықпалына үлкен мән берді. Баланың денсаулығы мен тәрбиесін бір-бірінен бөліп қарауға болмайтынын көрсетті. Бұл идеялар қазіргі мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде де өзекті.

Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие», «Ана мен бала тәрбиесі» бағытындағы еңбектері бала тәрбиесін ғылыми тұрғыдан қарастыруға ұмтылысымен

құнды. Оның педагогикалық ойларында баланың жас ерекшелігін ескеру, тазалық сақтау, таза ауада серуендеу, дұрыс тамақтану және ата-ананың балаға дұрыс қарым-қатынас жасауы мәселелері қамтылған. («Қазақстан тарихы» порталы)

Қазіргі таңда ерте жастағы баланың дамуына ерекше көңіл бөлініп отырғанын ескерсек, Нәзипа Құлжанованың осыдан бір ғасыр бұрын көтерген мәселелерінің тарихи маңызы айқындала түседі. Ол бала тәрбиесіне халықтық тәжірибені ғана емес, сол кезеңдегі педагогикалық және медициналық білімді де енгізуге ұмтылды.

Нәзипа Құлжанова мұрасының бүгінгі маңызы

Нәзипа Құлжанованың есімі – қазақ қоғамындағы әйелдердің білім мен мәдениет саласындағы мүмкіндіктерінің кеңею тарихымен тығыз байланысты. Ол өз дәуірінің қоғамдық шектеулеріне қарамастан білім алып, ұстаздық қызмет атқарып, журналистика мен әдебиетке араласты.

Оның өмірі жас ұрпаққа бірнеше маңызды құндылықты танытады. Біріншіден, білімге ұмтылу. Нәзипа өз заманы үшін жоғары білімді, сауатты әйел болумен қатар, алған білімін халық игілігіне жұмсады.

Екіншіден, ұлтқа қызмет ету идеясы. Ол өзінің кәсіби мүмкіндіктерін ағарту, бала тәрбиесі, мәдениет пен баспасөз салаларына бағыттады.

Үшіншіден, әйелдердің қоғамдық белсенділігі. Нәзипа Құлжанованың қызметі қазақ әйелдерінің білім алып, кәсіби және қоғамдық ортада өз орнын қалыптастыруының тарихи мысалы болып табылады.

Төртіншіден, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың сабақтастығы. Ол қазақтың ұлттық мәдениетін дәріптей отырып, әлем әдебиеті мен озық педагогикалық ойларды қазақ оқырманына жеткізуге күш салды.

Сондықтан Нәзипа Құлжанованың мұрасын қазіргі білім беру жүйесінде пайдалану маңызды. Оның еңбектеріндегі балаға ізгілікпен қарау, отбасы тәрбиесіне көңіл бөлу, ана білімінің маңызын түсіндіру, ұлттық мәдениетті сақтау идеялары қазіргі педагогикалық тәрбие жұмысымен үндеседі.

Нәзипа Құлжанованың ұлттық тәрбие туралы көзқарастары

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасын қарастырғанда оның ұлттық тәрбие мәселесіне ерекше мән бергенін байқауға болады. Ол бала тәрбиесін қоғамнан, ұлттық ортадан және отбасыдан бөлек қарастырған жоқ. Оның түсінігінде бала ең алдымен өз халқының тілін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, мәдениетін бойына сіңіріп өсуі қажет. Өйткені ұлттық тәрбие арқылы баланың туған жеріне, еліне, халқына деген сүйіспеншілігі қалыптасады. Қазақ қоғамында бала тәрбиесіне ерте кезден үлкен жауапкершілікпен қараған. Үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, қонақжайлық, еңбекқорлық, ізеттілік, адалдық сияқты қасиеттер халықтық тәрбиенің негізгі өзегін құрады. Нәзипа Құлжанова осындай дәстүрлі құндылықтарды заманауи педагогикалық ұстанымдармен сабақтастыруға тырысты. Оның еңбектерінде баланың тек білімді болуы жеткіліксіз екені, оның мінез-құлқы мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың да маңызы зор екені аңғарылады. Бұл мәселе қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Бүгінгі білім беру жүйесінде оқушының тек академиялық жетістігіне емес, оның тұлғалық дамуына, әлеуметтік дағдыларына, шығармашылық қабілетіне және адамгершілік қасиеттеріне назар аударылады. Осы тұрғыдан алғанда, Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесін жан-жақты қарастыруы оның педагогикалық ойларының уақытпен үндесетінін көрсетеді. Ұлттық тәрбие баланың өзіндік болмысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ана тілін меңгеру, ұлттық әдебиет пен өнерді тану, халық тарихын білу баланың туған еліне деген құрметін арттырады. Нәзипа Құлжанованың ағартушылық қызметінен де осы бағыттағы ұстанымдарды көруге болады. Ол білім мен ұлттық мәдениетті бір-біріне қарама-қарсы қоймай, керісінше, екеуінің өзара байланысын маңызды деп таныды.

Ана мен бала тәрбиесі – педагогикалық мұраның негізгі өзегі

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық еңбектеріндегі маңызды мәселелердің бірі – ана мен баланың өзара қарым-қатынасы. Ол баланың алғашқы тәрбиесі отбасында

қалыптасатынын жақсы түсінді. Баланың мінезі, дүниеге көзқарасы, адамдармен қарым-қатынасы көбіне отбасындағы ортаға байланысты болады. Ата-ананың балаға айтқан сөзі, көрсеткен үлгісі, күнделікті қарым-қатынасы баланың санасында біртіндеп қалыптасып, оның болашақтағы тұлғалық қасиеттеріне әсер етеді. Сондықтан бала тәрбиесінде ата-ананың педагогикалық сауаттылығы ерекше маңызды. Нәзипа Құлжанова анаға тек баланы дүниеге әкелуші адам ретінде емес, оның алғашқы ұстазы ретінде қарады. Бұл пікір сол кезеңдегі қазақ қоғамы үшін маңызды ағартушылық ойлардың бірі болды. Әйелдің білімді болуы отбасының мәдени деңгейіне, ал отбасының мәдени деңгейі қоғамның болашағына әсер ететінін ол өзінің қызметі арқылы көрсетті. Осы жерде Нәзипа Құлжанованың әйелдердің білім алуына қатысты көзқарастары да айқындала түседі. Әйел білім алса, оның дүниетанымы кеңейеді. Ал білімді ана баланың тәрбиесіне саналы түрде қарайды. Демек, әйелдердің сауаттылығын арттыру – тек әйелдің жеке мәселесі емес, тұтас ұлттың мәдени дамуына әсер ететін фактор. Қазіргі таңда да ата-анамен педагогикалық байланыс орнату білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы баланың оқу үлгеріміне ғана емес, оның психологиялық және әлеуметтік дамуына да ықпал етеді. Осы тұрғыдан Нәзипа Құлжанованың отбасы тәрбиесіне берген бағасы бүгінгі педагогика үшін де құнды.

Мектепке дейінгі тәрбие мәселесіндегі жаңашылдығы

Нәзипа Құлжанованың қазақ педагогикасындағы ерекше еңбегінің бірі – мектепке дейінгі тәрбие мәселесіне жүйелі түрде назар аударуы. Ол баланың мектепке барғаннан кейін ғана тәрбиеленуі жеткіліксіз екенін түсінді. Баланың негізгі мінез ерекшеліктері мен алғашқы дағдылары мектепке дейінгі кезеңде қалыптасатынын ескерді. Мектепке дейінгі кезең – баланың қоршаған ортаны танып, сөйлеу қабілетін дамытып, адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренетін маңызды уақыты. Осы кезеңде баланың бойында еңбекке, тәртіпке, тазалыққа, үлкендерді құрметтеуге және өз қатарларымен тіл табысуға қатысты алғашқы түсініктер қалыптасады. Нәзипа Құлжанова баланың табиғи дамуына жағдай жасау қажеттігін атап көрсетті. Балаға шамадан тыс талап қоюдан гөрі оның жас ерекшелігін ескеру, қызығушылығын қолдау және қоршаған ортаны танып-білуіне мүмкіндік беру маңызды. Мұндай ұстаным қазіргі мектепке дейінгі білім беру саласындағы балаға бағытталған тәсілдермен үндеседі. Оның педагогикалық ойларында ойынның да тәрбиелік маңызы ерекше. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны таниды, өз ойын жеткізуге үйренеді, құрдастарымен қарым-қатынас жасайды. Сонымен бірге ойын баланың қиялын, шығармашылығын және белсенділігін дамытады.

Бұл мәселелер қазіргі балабақша тәжірибесінде кеңінен қолданылады. Қазіргі мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жас ерекшелігіне сай ойындар, шығармашылық жұмыстар, қимыл-қозғалыс жаттығулары және танымдық тапсырмалар ұйымдастырылады. Сондықтан Нәзипа Құлжанованың ерте жастағы тәрбиеге назар аударуы қазақ педагогикалық ойының дамуындағы маңызды қадам болды деп қарастыруға болады.

Нәзипа Құлжанова және қазақ зиялылары

Нәзипа Құлжанованың қоғамдық қызметін сол дәуірдегі қазақ зиялыларының жалпы ағартушылық қозғалысынан бөліп қарауға болмайды. XX ғасырдың басында қазақтың оқыған азаматтары халықтың білімін көтеру, ұлттық баспасөзді дамыту, әдебиет пен мәдениетті өркендету мәселелерін көтерді. Нәзипа Құлжанова осы ортада өзінің кәсіби мүмкіндігі мен қоғамдық белсенділігін пайдаланып, ағарту ісіне үлес қосты. Оның Сәкен Сейфуллин, Ахмет Байтұрсынұлы және басқа да зиялы қауым өкілдерімен байланысы сол кезеңдегі шығармашылық және қоғамдық ортаның өзара сабақтастығын көрсетеді. Қазақ зиялылары үшін баспасөздің маңызы ерекше болды. Газет-журналдар арқылы халыққа білім, мәдениет, қоғам және әдебиет мәселелері түсіндірілді. Нәзипа да баспасөз арқылы әйелдер мен бала тәрбиесі, мәдениет және ағарту тақырыптарын көтерді. Оның қызметінің ерекшелігі – жалпы ағартушылық мәселелерді әйел мен бала тағдырымен байланыстыра

қарастыруы. Ол қоғамның өркениетті дамуы үшін отбасы тәрбиесінің, әйелдердің сауаттылығының және балаларға дұрыс білім берудің маңызын түсіндіруге тырысты.

Нәзипа Құлжанова мұрасын зерттеудің маңызы

Нәзипа Құлжанованың өмірі мен шығармашылығын зерттеу – қазақ педагогикасы мен ұлттық ағартушылық тарихын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Оның есімі белгілі болғанымен, педагогикалық мұрасының барлық қыры әлі де жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Біріншіден, оның еңбектерін қазіргі педагогикалық ғылым тұрғысынан қайта қарастыру маңызды. XX ғасырдың басындағы педагогикалық ойлар мен қазіргі білім беру жүйесінің арасында қандай сабақтастық бар екенін анықтау – зерттеушілер үшін маңызды бағыт. Екіншіден, Нәзипа Құлжанованың журналистік мұрасын жинақтап, жүйелеудің маңызы зор. Оның мақалалары сол кезеңдегі қазақ қоғамының әлеуметтік және мәдени өмірін түсінуге мүмкіндік беретін тарихи дерек болып табылады. Үшіншіден, оның әйелдердің білім алуы мен қоғамдық белсенділігіне қатысты ойларын зерттеу қазақ әйелдерінің тарихындағы ағартушылық бағыттың қалыптасуын тереңірек тануға жол ашады. Төртіншіден, оның бала тәрбиесіне арналған еңбектерін қазіргі ата-аналар мен педагогтерге таныстыру қажет. Тарихи педагогикалық мұраны бүгінгі күнмен байланыстыра отырып пайдалану ұлттық білім беру жүйесінің мазмұнын байыта түседі.

140 жылдық мерейтойдың тәрбиелік мәні

Нәзипа Құлжанованың 140 жылдығын атап өту – тарихи тұлғаның есімін ғана дәріптеу емес, оның еңбегін қазіргі ұрпаққа таныстырудың мүмкіндігі. Мұндай мерейтойлар арқылы жас ұрпақ ұлттық тарихтағы ағартушылардың қызметімен танысады. Әсіресе педагогикалық бағыттағы білім алушылар үшін Нәзипа Құлжанованың өмір жолы үлкен тәрбиелік мәнге ие. Ол өз дәуірінде бірнеше бағытта еңбек етіп, білім мен мәдениетті қоғам игілігіне пайдалануға ұмтылды. Оның қызметі мұғалімнің міндеті тек сабақ берумен шектелмейтінін көрсетеді. Ұстаз қоғамның мәдени дамуына, жас ұрпақтың дүниетанымына және ұлттық құндылықтардың қалыптасуына ықпал ете алады. Мерейтой аясында Нәзипа Құлжанованың шығармаларын оқу, ғылыми конференциялар ұйымдастыру, кітап көрмелерін өткізу, тәрбие сағаттарын ұйымдастыру, студенттік зерттеу жұмыстарын жүргізу сияқты іс-шаралардың маңызы зор. Мұндай жұмыстар тарихи мұраны кейінгі ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар Нәзипа Құлжанованың есімін мектепке дейінгі тәрбие мен педагогика саласында кеңінен насихаттау қажет. Оның бала тәрбиесі жөніндегі ойлары педагогикалық колледждер мен жоғары оқу орындарындағы оқу материалдарына енгізіліп, студенттердің зерттеу тақырыбына айналуы мүмкін. Осылайша, Нәзипа Құлжанованың 140 жылдығы оның мұрасын жаңаша зерделеп, ұлттық педагогикалық ойдың тарихи сабақтастығын көрсетуге мүмкіндік беретін маңызды дата болып табылады.

Нәзипа Құлжанова – қазақтың ағартушылық және педагогикалық ой-пікірінің дамуына елеулі үлес қосқан тұлға. Оның ұстаздық, журналистік, аудармашылық және мәдени-ағартушылық қызметі бір ғана саламен шектелмей, қазақ қоғамының рухани дамуының бірнеше бағытын қамтыды. Ол әйелдердің білім алуына, балалар тәрбиесіне, ұлттық мәдениетті сақтауға және баспасөздің дамуына өз үлесін қосты. Әсіресе мектепке дейінгі тәрбие мен ана мен бала мәселесіне арналған педагогикалық ойлары қазақ педагогикасының тарихында маңызды орын алады.

Нәзипа Құлжанованың 140 жылдығын атап өту – оның өмір жолын еске алумен ғана шектелмеуі тиіс. Бұл – оның педагогикалық мұрасын зерделеу, ғылыми еңбектерін қайта таныту және қазіргі ұрпақ тәрбиесінде пайдалану мүмкіндігін қарастыруға арналған маңызды кезең.

Нәзипа Құлжанова – өз дәуірінің мүмкіндігімен шектелмей, білім мен мәдениетті халық игілігіне айналдыруға ұмтылған қазақ зиялысы. Оның өмірі мен шығармашылық мұрасы бүгінгі ұрпаққа білімнің, еңбектің, ұлттық құндылыққа адалдықтың және қоғамдық жауапкершіліктің мәнін түсіндіретін тарихи сабақ болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н.С. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
2. Құлжанова Н.С. Ана мен бала тәрбиесі. – Орынбор, 1927.
3. Қазақстан тарихы. Электрондық тарихи-танымдық ресурс. Нәзипа Құлжанова туралы материалдар. («Қазақстан тарихы» порталы)
4. Каненова Г.Т., Сейдалықызы Д. Нәзипа Құлжанованың оқу-ағарту саласындағы қызметі. («Қазақстан тарихы» порталы)
5. Қазақ әдебиеті: энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005. («Қазақстан тарихы» порталы)

ҮШ ТҰЛҒА – БІР ИДЕЯ ҰЛТТЫ ОЯТҚАН ҰЛЫ МҰРА

Сәбит Айнұр Мұхамбетрахимқызы

А.Құнанабаев атындағы мектеп – гимназиясының мұғалімі

Ұлттың жаңғыруы тек жаңа технология игерумен, жаңа ғимараттар салумен немесе білім жүйесін өзгертумен өлшенбейді. Нағыз жаңғыру адамның санасынан басталады. Өзінің кім екенін білетін, ана тілін құрметтейтін, білімді өмірлік құндылық деп қабылдайтын, отбасындағы тәрбие мен қоғамдық жауапкершіліктің маңызын түсінетін және тарихи мұрасын келесі ұрпаққа жеткізе алатын азамат қалыптасқанда ғана жаңғыру тұрақты сипат алады.

Осы тұрғыдан қарағанда Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков — үш түрлі тарихи кезеңде өмір сүргенімен, ұлттық дамудың бір-бірімен сабақтас үш маңызды бағытын көрсеткен тұлғалар.

Ыбырай Алтынсарин үшін ұлтты алға бастайтын негізгі күш — білім. Назипа Құлжанова үшін қоғамның болашағы — саналы тәрбие алған бала мен жауапты отбасы. Өзбекәлі Жәнібеков үшін ұлттың өміршендігін қамтамасыз ететін күш — тарихи жад пен мәдени мұра.

Сондықтан бұл мақалада «ұлттық код» ұғымы белгілі бір өзгермейтін белгілер жиынтығы ретінде емес, ұрпақтан ұрпаққа берілетін білім, тәрбие, тіл, мәдениет, тарихи жад және азаматтық жауапкершілік сабақтастығы ретінде қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты — Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұрасындағы ортақ құндылықтарды салыстыра талдау арқылы олардың идеяларын қазіргі білім беру кеңістігінде қолданудың тиімді жолдарын көрсету.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы үш тұлғаның мұрасын жеке өмірбаяндық деректер жиынтығы ретінде емес, «білім → тәрбие → тарихи жад → ұлттық жаңғыру» сабақтастығындағы тұтас құндылықтық жүйе ретінде қарастырудан көрінеді.

Зерттеу барысында тарихи-салыстырмалы талдау, мазмұндық талдау, жүйелеу, педагогикалық интерпретация және тұлғалар мұрасын қазіргі мектеп тәжірибесімен сабақтастыру әдістері қолданылды.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметіне қарасак, оның алдында тұрған басты мәселе жай ғана мектеп ашу болмағанын көреміз. Оның мақсаты — білімге көзқарасты өзгерту еді. Білімді жеке адамның мансап құралы емес, тұтас халықтың дамуына ықпал ететін күш ретінде қарастырды.[1]

Алтынсариннің мектептер ашуға бастамашылық жасауы, оқулықтар әзірлеуі, мұғалім даярлау мәселесіне назар аударуы қазақ қоғамында жаңа білім кеңістігінің қалыптасуына ықпал етті. Оның «Қазақ хрестоматиясы» қазақ баласына арналған оқу құралы ғана емес, тәрбиелік мазмұндағы мәтіндерді білім беру жүйесіне енгізген еңбек болды [1]. Ұлттық академиялық кітапхана каталогында бұл еңбекте автордың төл

туындылары, қазақ халық әдебиеті және Еуропа классикалық әдебиетінен аудармалар қамтылғаны көрсетіледі.

Алтынсарин мұрасындағы маңызды ерекшелік — білім мен тәрбиені бөліп қарастырмау. Оның әңгімелерінде еңбек ету, адалдық, кішіпейілділік, мейірімділік, білімге ұмтылу тәрізді қасиеттер балаға дайын ереже түрінде емес, нақты әрекет пен өмірлік жағдай арқылы түсіндіріледі.

Бұл бүгінгі мұғалім үшін де маңызды әдістемелік қағида. Оқушыға «еңбекқор бол», «адал бол», «білім ал» деп айту жеткіліксіз. Ол осы ұғымдардың өмірдегі мәнін сезінуі қажет.

Меніңше, Ыбырай педагогикасының қазіргі мектеп үшін ең маңызды сабағы — баланы ақпаратпен толтыру емес, білімге қажеттілік қалыптастыру.

Қазіргі оқушы бір минуттың ішінде интернеттен жүздеген мәлімет таба алады. Бірақ сол мәліметтің қайсысы дұрыс, қайсысы маңызды, оны қандай мақсатпен қолдану керектігін түсіну әлдеқайда күрделі. Сондықтан XIX ғасырда айтылған «білімге ұмтылу» идеясы цифрлық дәуірде де маңызын жоғалтқан жоқ. Тек оның мазмұны кеңейді: бүгін білімді адам ақпаратты жаттаушы емес, оны саралайтын, сұрақ қоятын, дәлел іздейтін және алған білімін қоғам игілігіне қолданатын тұлға болуы керек.

Осы тұрғыдан Ыбырай Алтынсарин мұрасындағы ұлттық кодтың бірінші құрамдас бөлігі — БІІМ.

Бірақ білім өздігінен жеткіліксіз. Білімді адамның мінезі мен құндылықтық бағытын қалыптастыратын келесі орта — тәрбие.[2]

Назипа Құлжанованың өмір жолындағы ерекше сабақтастықтың бірі — оның Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған ағартушылық кеңістікте білім алуы. Деректерде оның Торғайдағы Алтынсарин негізін қалаған орыс-қазақ мектебінде оқығаны, кейін педагогикалық және ағартушылық қызмет атқарғаны көрсетіледі.

Осы фактінің өзінде символдық мән бар: Ыбырай ашқан білім жолы Назипа еңбегінде тәрбие мәселесімен жалғасады.

Назипа Құлжанованың 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» және 1927 жылғы «Ана мен бала тәрбиесі» еңбектері қазақ педагогикалық ойындағы бала, отбасы, тәрбие және ата-ананың жауапкершілігі мәселелерін жүйелі қарастыруымен құнды [3; 4]. Оның еңбектерінде баланың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктері, қоршаған ортаны бақылауы, сөйлеуі, ойыны, қызығушылығы мен тәрбиелік ортасы қарастырылады.

Бұл идеялардың қазіргі уақытта да өзектілігі анық.

Біз кейде тәрбие мектептен басталады деп ойлаймыз. Ал Назипа Құлжанова педагогикасы тәрбие мектеп табалдырығынан әлдеқайда бұрын басталатынын көрсетеді. Бала алғашқы сөзді отбасынан естиді. Алғашқы қарым-қатынасты үйінде көреді. Алғашқы жауапкершілік, еңбек, қамқорлық, құрмет ұғымдарының мағынасын да отбасындағы әрекеттер арқылы қабылдайды.

Сондықтан мектеп пен отбасы бір-бірін алмастыратын емес, бір-бірін толықтыратын тәрбие ортасы болуы керек.

Назипа Құлжанова еңбектерін оқи отырып, оның балаға үлкен адамның кішірейтілген нұсқасы ретінде емес, өзіндік қызығушылығы, сезімі, табиғи даму ерекшелігі бар тұлға ретінде қарауға ұмтылғанын байқаймыз. Бұл ұстаным қазіргі тұлғаға бағдарланған педагогикамен үндеседі.

Осы тұста тағы бір маңызды мәселе бар. XXI ғасыр баласының тәрбиесіне отбасы мен мектеп қана емес, әлеуметтік желі, қысқа бейне, блогер, ойын, алгоритм және жасанды интеллект те ықпал етеді. Демек бүгін Назипа Құлжанованың «баланы қоршаған орта тәрбиелейді» деген педагогикалық логикасын кеңінен түсінуіміз қажет.

Бүгінгі тәрбие сұрағы енді «Балаға не айтамыз?» дегенмен шектелмейді. Ол «Баланы қандай ақпараттық орта қоршап тұр?», «Ол көрген ақпаратты қалай қабылдап

жатыр?», «Отбасы мен мұғалім баламен сөйлесуге қанша уақыт бөледі?» деген сұрақтарды да қамтиды.[3]

Назипа Құлжанова мұрасындағы ұлттық кодтың екінші құрамдас бөлігі сондықтан — ТӘРБИЕ.

Алайда білім алып, жақсы тәрбие көрген ұрпақ өзінің тарихи жадынан ажыраса, ұлттық сабақтастық әлсірейді. Бұл жерде үшінші тұлғаның мұрасы алдыңғы екі бағытты толықтырады.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінің негізгі ерекшелігі — мәдени мұраны тек зерттеу нысаны ретінде қарастырмай, оны нақты қоғамдық әрекетпен байланыстыруы.

Оның еңбектерінде қазақ тарихы, этнографиясы, қолөнері, тұрмыс мәдениеті, сәулет мұрасы мен ұлттық өнер мәселелері кеңінен қарастырылды. «Уақыт керуені» еңбегінің сипаттамасында да автордың тарихшы-этнографтар мен өнер зерттеушілерінің назарынан тыс қалған мәселелерге назар аударғаны көрсетіледі [2].

Сонымен қатар Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі музей ісін дамыту, тарихи-мәдени мұраларды қорғау, ұлттық өнер мен этнографиялық құндылықтарды насихаттау бағыттарымен байланысты болды. Ресми деректерде оның тарихи ескерткіштерді сақтау мен қалпына келтіруге, музейлер ашуға және дәстүрлі мәдениетті жаңғыртуға қосқан үлесі көрсетіледі.

Бұл жерде маңызды бір айырмашылық бар.

Тарихты білу бар және тарихты сақтау бар.

Оқушы тарихи ескерткіштің салынған ғасырын жатқа білуі мүмкін. Бірақ оны қорғаудың маңызын түсінбесе, бұл білім тарихи санаға айналмайды.

Оқушы ұлттық киімнің атауларын білуі мүмкін. Бірақ оның жасалу технологиясын, эстетикалық мағынасын, тұрмыстағы орнын зерттемесе, мәдени мұра тек сурет күйінде қалады.

Өзбекәлі Жәнібековтің өнегесі тарихи жадтың әрекет арқылы өмір сүретінін көрсетеді.

Сондықтан мұғалім тарихты тек «не болды?» деген сұрақ деңгейінде қалдырмай, «неге бұл мұраны сақтауымыз керек?», «біздің ауылымызда қандай тарихи нысан бар?», «отбасымызда қандай көне жәдігер сақталған?», «бұл дәстүрді келесі ұрпаққа қалай жеткіземіз?» деген сұрақтарға алып келуі қажет.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасындағы ұлттық кодтың үшінші құрамдас бөлігі — ТАРИХИ ЖАД.

Үш тұлғаның қызмет ету кезеңі әртүрлі болғанымен, олардың мұрасынан бір логикалық сабақтастықты байқауға болады.

Осы салыстыру негізінде мынадай авторлық формуланы ұсынуға болады: БІЛІМ + ТӘРБИЕ + ТАРИХИ ЖАД = ҰЛТТЫҚ САНА ал, ҰЛТТЫҚ САНА + ӘРЕКЕТ = ҰЛТТЫҚ ЖАҢҒЫРУ. Бұл формула үш тұлғаның мұрасын қазіргі оқушыға түсіндірудің қарапайым, бірақ мазмұнды тәсілі деп есептеймін.

Үш тұлғаның мұрасын мектепте тек мерейтой немесе тәрбие сағаты шеңберінде таныстыру жеткіліксіз. Оқушы олардың идеясын өзі зерттеп, күнделікті өмірмен байланыстырып, нақты өнім жасағанда ғана тұлға мұрасы жеке тәжірибеге айналады.

Осы мақсатта тарих сабағына, сынып сағатына немесе мектепшілік жобаға арналған «Үш тұлға – бір код» зертханасын ұсынамын.[4]

Бірінші кезең — «Білім». Оқушылар Ыбырай Алтынсариннің бір шығармасын немесе ағартушылық қызметінің бір бағытын зерттейді. Бірақ тапсырма мазмұнын жай айтып беру емес. Оқушы шығармадағы бір мәселені қазіргі өмірмен салыстырып, «Ыбырай бүгінгі оқушыға қандай кеңес берер еді?» деген зерттеу сұрағына жауап дайындайды.

Екінші кезең — «Тәрбие». Оқушылар Назипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты ойларын зерттеп, отбасындағы үлкендерден «Сіз бала кезіңізде қандай тәрбие алдыңыз?» тақырыбында шағын сұхбат алады. Кейін бұрынғы және қазіргі бала

тәрбиесінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды. Мұнда басты нәтиже — отбасы тарихының да ұлттық тәрбиенің дереккөзі екенін түсіну.[5]

Үшінші кезең — «Жад». Өзбекәлі Жәнібеков мұрасымен байланысты оқушылар өз ауылы немесе ауданындағы тарихи нысанды, көне затты, ұлттық қолөнер үлгісін, салт-дәстүрді зерттеп, оның «Цифрлық мұра паспортын» жасайды. Паспортқа нысанның суреті, қысқаша тарихы, орналасқан жері, бүгінгі жағдайы, отбасылық немесе жергілікті дерек және оны сақтау жөніндегі оқушы ұсынысы енгізіледі.

Үш кезеңнің соңында оқушы бір ғана сұраққа жауап береді:

«Мен өзімнен кейінгі ұрпаққа нені жеткізгім келеді?»

Менің ойымша, тәрбиенің нақты нәтижесі дәл осы жерден көрінеді. Өйткені оқушы ұлттық құндылықты мұғалім айтқан дайын анықтама ретінде емес, өзінің жеке жауапкершілігі ретінде қабылдай бастайды.

Мұндай жұмыс барысында тарих, әдебиет, өлкетану, цифрлық сауаттылық және отбасылық тәрбие бір жобаға бірігеді. Оқушы ақпарат іздейді, деректі тексереді, үлкендермен сөйлеседі, салыстырады, қорытынды жасайды және өзінің цифрлық өнімін дайындайды.

Осылайша үш тұлғаның мұрасы архивте немесе оқулықта қалмай, қазіргі мектептің тірі тәрбиелік ресурсына айналады.

Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков — бір-бірінен бөлек қарастыруға болатын үш ірі тұлға. Бірақ олардың мұрасын қатар қойғанда қазақ қоғамының рухани жаңғыру жолындағы тұтас бір жүйе көрінеді.

Ыбырай Алтынсарин халыққа білімнің жолын көрсетті.

Назипа Құлжанова сол білімді қабылдайтын баланың тәрбиесіне және отбасының жауапкершілігіне назар аударды.[6]

Өзбекәлі Жәнібеков білімді әрі тәрбиелі ұрпақ сақтауы тиіс тарихи жад пен мәдени мұраның құндылығын нақты әрекетімен дәлелдеді.

Демек үш тұлғаны біріктіретін басты идея — ұлтқа қызмет ету.

Олардың қызмет ету тәсілі әртүрлі болды: бірі мектеп ашты, бірі бала тәрбиесінің ғылыми-әдістемелік негізін қалыптастыруға еңбек сіңірді, бірі ұлттың тарихи-мәдени мұрасын сақтауға күш салды. Бірақ түпкі мақсат ортақ еді — өз болмысын жоғалтпай, заманмен бірге алға жүретін қоғам қалыптастыру.

Бүгінгі мектеп үшін де негізгі міндет осы деп ойлаймын.

Біз оқушыға өткенді тек жаттатпауымыз керек. Өткеннен мағына табуды үйретуіміз қажет.

Біз ұлттық құндылықтарды тек атаумен шектелмеуіміз керек. Оларды күнделікті әрекетке айналдыруымыз қажет.

Біз тарихи тұлғаларды мінсіз ескерткіш ретінде ғана көрсетпеуіміз керек. Олардың қоғамдағы нақты мәселені қалай көріп, оған қандай шешім ұсынғанын көрсетуіміз керек.

Сонда ғана Ыбырайдың мектебі — қазіргі сыныпта, Назипаның тәрбиелік ойы — қазіргі отбасында, Өзбекәлінің тарихи жады — қазіргі жас ұрпақтың санасында жалғасын табады.

Үш тұлға. Үш дәуір. Үш бағыт. Бірақ бір мақсат — ұлтты сақтау ғана емес, оны біліммен, тәрбиемен және тарихи жадпен жаңғырту.

Осы үш негіз үзілмеген жерде ұлттық код та үзілмейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. *Қазақ хрестоматиясы*. – Алматы: Білім, 2006. – 111 б. Басылым деректері Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы каталогында көрсетілген.
2. Жәнібеков Ө. *Уақыт керуені*. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
3. Құлжанова Н. *Ана мен бала тәрбиесі*. – Қызылорда, 1927.

4. Құлжанова Н. *Мектептен бұрынғы тәрбие*. – Орынбор, 1923.
6. Құлжанова Н.С. Педагог-ағартушы, журналист, этнограф туралы өмірбаяндық деректер // А.С. Пушкин атындағы Шығыс Қазақстан облыстық кітапханасының электрондық ресурсы.
7. Өзбекәлі Жәнібеков орталығы. Өзбекәлі Жәнібековтің еңбектері мен ғылыми-мәдени мұрасы // Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКИХ ПЕДАГОГОВ, КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Сулейменова М. Е.

магистр педагогики, педагог-модератор

Учреждение «Костанайский Гуманитарный колледж»,

преподаватель специальных дисциплин

В современном образовательном пространстве обращение к историко-педагогическому наследию приобретает особую значимость. Национальные ценности становятся действенным содержанием воспитания тогда, когда ребенок не просто знакомится с именами выдающихся личностей, а через их жизненный путь получает представление о труде, ответственности, образовании, уважении к человеку и служении обществу. Особое место в истории педагогической мысли Казахстана занимают Ыбырай Алтынсарин и Назипа Кулжанова. Их объединяет не только педагогическая деятельность, но и стремление через образование создавать условия для интеллектуального, нравственного и культурного развития народа. Их педагогическое наследие связано с идеями образования, воспитания, труда, нравственности и подготовки молодого поколения к полноценной общественной жизни. В данном контексте обращение к наследию педагогов особенно актуально при подготовке будущих воспитателей дошкольного воспитания и обучения. Эта преемственность позволяет будущему воспитателю увидеть, что современная профессия имеет глубокие исторические корни.

Таблица 1 — Преемственность педагогических идей

Наследие Ы. Алтынсарина	Развитие идей Н. Кулжановой	Современное значение для воспитателя
Доступность образования	Доступность воспитания и образования ребенка	Создание доступной образовательной среды
Значение личности учителя	Профессиональная роль педагога дошкольного возраста	Педагог как пример для ребенка
Нравственное воспитание	Воспитание ребенка с учетом его возраста и среды	Формирование ценностных ориентиров
Связь образования с жизнью	Связь воспитания с семьей и повседневной жизнью	Практико-ориентированное воспитание
Просвещение народа	Распространение педагогических знаний	Педагогическое просвещение родителей
Значение книги и образования	Развитие содержания дошкольного воспитания	Использование литературы и фольклора
Служение обществу через образование	Профессиональная деятельность во имя развития ребенка	Осмысление социальной миссии профессии

Для педагога дошкольного образования служение обществу проявляется в ежедневном труде: заботе о ребенке, создании условий для его развития, передаче культурных ценностей, уважительном взаимодействии с семьей, сохранении языка и традиций, формировании у детей интереса к родному краю. Жизненный пример Б. Алтынсарина показывает значение личной инициативы педагога. Он не ограничивался преподаванием, а занимался созданием школ, подготовкой педагогических кадров, разработкой учебной литературы и организацией образовательной системы. Профессиональный путь Н. Кульжановой демонстрирует другой важный аспект служения — последовательное развитие педагогической деятельности применительно к потребностям ребенка и общества. Ее работы по дошкольному воспитанию позволяют включать ее наследие непосредственно в профессиональную подготовку будущих воспитателей.

Будущий специалист должен не только знать, кем были Алтынсарин и Кульжанова, но и ответить на вопрос: **«Что я могу сделать как будущий воспитатель для ребенка, семьи, культуры и общества?»**

При подготовке будущих воспитателей учебный материал построен с учетом ознакомления и изучения наследия великих педагогов (биография, труды, педагогические идеи, исторический контекст).

Идея Алтынсарина или Кульжановой и других выдающихся личностей может быть реализована с дошкольниками. Такой подход позволяет превратить историко-педагогический материал в средство профессионального становления.

Таблица 2 — Практические задания для обучающихся

Задание	Содержание деятельности	Формируемое умение
«Урок от Алтынсарина»	Выделить педагогическую идею и современно ее интерпретировать	Анализ педагогического наследия
«Путь Назипы»	Составить профессиональную траекторию Н. Кульжановой	Работа с историческими источниками
«Педагог XXI века»	Сравнить деятельность педагога прошлого и современного воспитателя	Рефлексивное мышление
«Ценность в действии»	Превратить ценность в игровую ситуацию	Методическое проектирование
«Семейная история»	Разработать проект для детей и родителей	Взаимодействие с семьей
«Ұлы тұлғалар бұрышы»	Создать мини-экспозицию о выдающихся педагогах	Создание образовательной среды
«Историческая память глазами ребенка»	Разработать доступный дошкольнику материал	Учет возрастных особенностей

Одной из проблем является возрастная сложность исторического материала. Биографические факты нельзя просто переносить в дошкольную образовательную деятельность. Их необходимо адаптировать. Для дошкольника важно сформировать эмоционально понятный образ человека, который любил знания, помогал детям учиться, заботился о будущем своего народа.

Например, педагог может предложить детям ситуацию:

«Если бы великий педагог пришел сегодня в детский сад, чему бы он нас научил?»

Дети могут ответить:

- читать;
- быть добрыми;
- помогать друг другу;
- любить знания;
- уважать старших;
- трудиться;
- беречь книги.

Аналогичная ситуация может быть построена вокруг Н. Кульжановой:

«Если Назипа Кульжанова была педагогом, что для нее могло быть важно в жизни ребенка?»

В ходе обсуждения педагог подводит детей к понятиям заботы, образования, семьи, уважения, доброжелательности и ответственности. Таким образом, историческая личность становится для ребенка не набором биографических фактов, а нравственным и культурным ориентиром.

Практическая применимость проекта «Ұлы тұлғалар жолы»

Современный проект «Ұлы тұлғалар жолы» создает пространство для профессионального осмысления наследия выдающихся личностей и обмена педагогическим опытом. В контексте подготовки будущих воспитателей содержание проекта может быть расширено через создание **практического образовательного маршрута «От великой личности — к профессиональному действию»**. Освоение культурных и нравственных ценностей

Практическая реализация может осуществляться в нескольких направлениях.

Таблица 3 — Практическое применение в профессиональной подготовке

Образовательная среда	Практическая форма	Результат
Учебное занятие	Анализ педагогических идей	Историко-педагогическая компетентность
Этнопедагогика	Изучение традиций и ценностей	Этнокультурная компетентность
Практика	Проведение мини-занятий	Методическая готовность
Проектная деятельность	«Наследие великих педагогов»	Проектировочные навыки
Педагогическая практика	Апробация разработок	Профессиональный опыт
Семья	Семейные истории и проекты	Навыки взаимодействия с родителями
Образовательная среда	Мини-музей / тематический уголок	Умение создавать развивающую среду

Результатом изучения наследия выдающихся деятелей является «Методический портфель будущего воспитателя». Он может включать:

1. краткие биографические материалы;
2. педагогические идеи выдающихся личностей;
3. подборку детских произведений и фольклорного материала;
4. сценарии бесед;
5. народные игры;
6. дидактические игры;
7. семейные проекты;
8. творческие задания;
9. мини-проекты о родном крае;
10. рефлексивные листы обучающегося.

Практический мини-проект **«Урок доброты»** может включать чтение адаптированного рассказа, обсуждение поступков героев, игровую ситуацию «Помоги другу», коллективное рисование и итоговый вопрос: «Как мы можем сделать добро сегодня?» Проект **«Семейные традиции и мир ребенка»** может быть посвящен семье, заботе о младших, взаимоотношениям детей и взрослых, совместному чтению и созданию семейного альбома. Такие проекты позволяют соединить историческую память с реальными действиями ребенка.

Наследие Ыбырая Алтынсарина и Назипы Кульжановой представляет собой значимый ресурс формирования национальных ценностей, культуры и исторической памяти в современном образовательном пространстве. Для будущего воспитателя особенно важно увидеть преемственность между просветительской деятельностью Ы. Алтынсарина и педагогическим наследием Н. Кульжановой. Алтынсарин внес значительный вклад в развитие школьного образования, подготовку педагогов и создание учебной литературы, а Кульжанова продолжила просветительскую традицию и внесла существенный вклад в развитие дошкольной педагогики. В рамках областного проекта «Ұлы тұлғалар жолы» данное наследие может рассматриваться не только как объект изучения, но и как основа практической подготовки будущих воспитателей.

Основной педагогический результат заключается в переходе **от знания о великой личности к профессиональному действию:**

«Знать наследие, понимать ценности, применять в практике, передавать детям, продолжать традицию».

Именно такой подход позволяет наполнить понятие «служение нации» конкретным профессиональным содержанием. Для будущего воспитателя оно проявляется в ответственном отношении к ребенку, уважении к семье, сохранении культурного наследия, развитии интереса к знаниям и созданию образовательной среды, в которой национальные ценности становятся частью повседневной жизни дошкольника. Историческая память в данном случае перестает быть только воспоминанием о прошлом. Она становится механизмом профессионального самоопределения будущего педагога и источником педагогических решений для настоящего. Таким образом, изучение наследия Ы. Алтынсарина и Н. Кульжановой в подготовке будущих воспитателей позволяет сформировать у обучающихся не только историко-педагогические знания, но и ценностное отношение к профессии, понимание ее общественной значимости и готовность продолжать педагогическую традицию через конкретную работу с ребенком и семьей.

Список литературы:

1. Алтынсарин Ы. Избранные произведения. — Алматы: Ғылым. 1995.- 215 с.
2. Алтынсарин Ы. Киргизская хрестоматия. — Оренбург, 1879.- 167 с.
3. Кульжанова Н.С. Дошкольное воспитание. — Алматы.Рауан, 1993.- 123 с.
4. Кульжанова Н.С. Мать и дитя. — Алматы. Ана тілі, 2014. — 384 с.
5. Волков Г.Н. Этнопедагогика. — Чебоксары: Издательство Чувашского университета, 2000.- 98 с.
6. Костанайский областной историко-краеведческий музей. Кульжанова Назипа Сегизбайкызы.
7. Электронная библиотека, посвященная Ыбыраю Алтынсарину. Биографические материалы.
8. Национальный научный портал Республики Казахстан. «Назипа Кульжанова — журналист, переводчик, филолог, этнограф, педагог».
9. Костанайский областной университет им. А. Байтурсынова. Материалы об образовательном наследии Ы. Алтынсарина.

10. Управление образования Костанайской области. Материалы областного проекта «Ұлы тұлғалар жолы».

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Сұлтанбекова Ә.С.

*Арқалық қаласы білім бөлімінің
№ 7 жалпы білім беретін мектебінің тарих пәні мұғалімі,
Арқалық қаласы*

Қазақ қоғамындағы ағартушылық пен ұлттық тәрбиенің дамуы ХХ ғасырдың басында ерекше маңызға ие болды. Бұл кезеңде елдің ертеңін ойлаған, ұлттың білім мен мәдениет арқылы дамуын көздеген Алаш қозғалысы қалыптасты. Алаш зиялылары азаттық пен ағартушылықты басты мақсат етіп, қазақ қоғамын жаңа өркениетке жетелеуге ұмтылды. Сол тарихи толқынның ішінде ел болашағы үшін аянбай еңбек еткен қайраткер тұлғалардың бірі - Нәзипа Құлжанова. ХХ ғасырда білім мен мәдениет саласында әйелдердің рөлі шектеулі болғанымен, Нәзипа Құлжанова өз өмірін осы бағытқа арнаған тұлға болды. Қазақ қоғамында жыныстық сауат тақырыбын алғаш көтерген тұлға - Нәзипа Сағызбайқызы Құлжанова. Жабық тақырыптан жаралы тағдырлардың пайда болып жатқаны қоғамдағы үлкен мәселе екенін ашық айтты. Ол тек педагогикалық ісімен ғана емес, шығармашылық еңбектері мен мақалалары арқылы да қазақ әйелдерінің білім алуына, ұлт санасының оянуына, мәдени және рухани құндылықтарды сақтауға үлкен үлес қосты. Бірақ оның еңбектері оқу үдерісінде жеткілікті деңгейде қолданылмай келеді. Сондықтан, қазақ қыздарының сауаты мен біліміне алаңдаған Нәзипаның өмірі мен қызметін зерттеу өзекті болып отыр.

Нәзипа Құлжанованың өмірі мен қызметі жайлы тарихшылардың құнды еңбектерін сирек кездестіреміз. Дегенмен, Құлжановтар жайлы естелік күнделіктер жетіп артылады. Соның бірін жазған Сапарғали Бегалиннің «Асыл адам еді» атты естелігінде автор өз өмірінің маңызды бір кезеңін еске алып, Семей қаласына келген алғашқы жылдарын, онда тұрып оқыған Нұрғали Құлжанов пен Нәзипа Құлжанова атты ағартушы - зиялылардың үй - ортасында болған әсерлі сәттерін баяндаған. Ол бұл естелікте: «Қала тұрмысына үйреніп кеттім, ауылды сағынбаймын. Өйткені, Құлжановтардың үйінде гимназияда оқитын бес қазақ баласы пәтерде тұрады екен. Осы оқушылармен бірге болу, оқу тәртіптерінен үлгі алу, Назекең мен Нұрекеңнің күнделік оқытуы маған ерекше мектеп болды. Бір қыста орысша сауатымды аштым, есеп шығаруды үйрендім, қазақ әдебиеті жаңалығымен де таныстым. «Айқап» журналын алғаш рет осы үйден оқыдым. Оқу ғана емес, ағай мен жеңгейдің адамгершілік, өмір өнегесі, үйлеріндегі оқушы балаларға деген тәрбиесі де ерекше еді» [1, 323 б.].

1990 жылдардан бастап Нәзипа Құлжанова мұрасын бағалау үрдісі күшейді. Еңбектерде оның журналистік, педагогикалық қызметі жан-жақты қарастырыла бастады. Бұл кезеңде зерттеушілер Нәзипаның қазақтың тұңғыш журналист қыздарының бірі екенін, сондай-ақ ағартушылық қызметінің маңызын атап өтеді. Сонымен қатар, филология ғылымдарының кандидаты Рахима Сыздықова «Нәзипа Құлжанованың өмірі мен шығармашылығы туралы» атты еңбек жариялады. Ол жерде Нәзипа Құлжанова туралы тың деректер, оның халық арасындағы даңқы, еңбегі жайлы айтылған. Сол мақаладан үзінді: «Осыдан бірер жыл бұрын «Еңбекші қазақ» газеті мен «Қызыл Қазақстан», «Жаңа мектеп» т.б. журналдарды ақтарып отырып, «Нәзифа», «Нәзекең», «Нон», «Е.Е.» дегендердің жазғандарын кездестірдік. Одан әрі іздестіре келгенде, Нәзипаның үш кітапшасы (біреуі аударма) мен ондаған публицистикалық мақалалары,

бірнеше әңгіме, очерктері және аудармаларының газет - журналдарда жарияланған үзінділері айтылады. Оның материалдары сонау Қазан төңкерісінен бұрын - ақ «Қазақ» газеті мен «Айқап» журналында жарияланып, сондай - ақ өзі мен отбасы жөнінен хабар берерліктей нәрселердің жазылып тұрғанын көрдік. Соларға қарай отырып, оның өмір жолымен де танысуға мүмкіндік алдық» [1, 345 б.].

Жабық тақырыптың бетін ашып, қазақ қыздарының санасына сәуле сепкен тұңғыш тілші қыз 1887 жылдың 27 шілдесінде қазіргі Қостанай облысы Жанкелді ауданында дүниеге келген. Әкесі Сағызбай (кей деректерде Сегізбай) Арғынның Әйдерке тармағы, оның ішінде Атымтай руынан шыққан, шешесі Уәзипа [2]. Оқу, білімге қызыққан қызға анасы үйде сауатын ашып, хат танытты. 1903 жылы Қостанай орыс - қазақ гимназиясын аяқтап, 1903-1904 жылдарда Торғайдағы Қыздар училищесінде дәріс береді [3, 1 б.].

Шынайы махаббат Нәзипаға 1902 жылы жолықты. Ол 1870 жылы дүниеге келіп, 1919 жылы ақтардың қолынан қаза тапқан Нұрғали Құлжанов еді. Нұрғали Арғынның Әйдерке тармағының Түгелбай руынан. Сол кезде Нұрғали Құлжанов қыздар гимназиясында мұғалім болып жұмыс істейтін. Нәзипаның ата-анасы кедей болғандықтан қыздары үшін ер жігітті кішкентай кезінен таңдаған және алдын ала қалың мал алған болатын. Нәзипа махаббатсыз тұрмыс құрудан бас тартты, алайда дала дәстүрлері қалың малды қайтаруды талап етті, ал оны қайтаратын отбасының шамасы жоқ еді. Осындай қиын жағдайда Нәзипа Петербургтық әскери прокурорға хат жазып, көмек сұрады. Нұрғали мен Нәзипаның қосылу жайлы алғаш рет «әйел теңдігі» тақырыбында Торғайда сот өткізілді. Кейін Нәзипа өз қалауы бойынша Нұрғали Құлжановқа тұрмысқа шықты [4].

Нұрғалидың бай әулеттен шықса да кедейдің қызын алуы, Нәзипаның ерекше стильдегі киім үлгілері мен өз ойын ашық жеткізуі қажетсіз өсек - аяң тудырды. Содан қашу үшін жас жұбайлар рухани өрлеу орталығы саналатын Семей қаласына көшіп келеді. Ерлі - зайыптылар 1905 жылдан бастап мұғалімдер семинариясында сабақ берді. Ол жерде 2000-ға жуық мақала жазған М.М. Герасимов, М.Әуезовтың ұстазы В. Попов, т.б. сабақ берген. Осындай беделді тұлғалардың қатарында Нұрғали Құлжанов пен Нәзипа Құлжанова да ұстаздық қызмет еткен. Нәзипаның ұстаздық қызметінде заңғар жазушымыз М.Әуезов, атақты ғалымымыз Қ.Сәтпаев шәкірт болған. С.Бегалинді өз үйінде тәрбиелеп, оқуды үйреткен. Ә.Марғұлан, Ж.Аймауытов сынды ұлы тұлғалар Нұрғали мен Нәзипадан білім алған [2].

Ерекше еңбектері еленіп, 1913 жылдың 25 қыркүйегінде Нұрғали және Нәзипа Құлжановтар Семей бөлімшесінің Орыс Географиялық қоғамы жанындағы «Азаматтық серіктер» тобының мүшелері болып қабылданды [3, 1 б.]. Осы ұйымда мүшелік еткен 137 адамның ішінде Нәзипа жалғыз әйел адам болды. Семейде қызмет істеген жылдары Нәзипа ұлы Абайдың отбасы, көптеген белгілі қайраткерлермен жақын танысады. Нәзипа Құлжанованың ұйымдастыруымен 1914 жылы 26 қаңтарда Абайдың дүниеден өткеніне 10 жыл толуына орай Семей қаласындағы «Халық үйі» ғимаратында тұңғыш рет әдеби шығармашылық кеш өтіп, ақынның шығармашылығына арналған алғашқы «Қырғыз (Қазақ) ақыны Ибраһим (Абай) Құнанбаев және оның поэзиясы» тақырыбындағы баяндаманы Нәзипа Құлжанова жасады. «Әдеби кеш кешкі сағат 19:00-де шымылдығын ашқан. Ине шаншар орын жоқ. Далада боран деген Қорқыттың қобызындай күңіреніп, уып тұр. Семейдің кәрісі мен жасы, жасамысы бәрі-бәрі осы кешті көруге асыққан» [5, 3 б.]. Нәзипа осы кеште Абайдың «Желсіз түнде жарық ай» әнін орындаған. Осы кеште М.Әуезовтың «Еңлік-Кебек» пьесасынан үзінді қойылады. Артынан концерт болады. Оған өнер саңлақтары И. Байзақов, Ә. Қашаубаев, Абайдың әнші шәкірті Әмбағамбет, Қ. Сәтпаев Ж. Аймауытовтар қатысып Абай өлеңдерін оқып, Абай әндерін орындады [6]. Бұл кеш жөнінде «Айқап» журналында мақала жарияланды. Онда былай делінген: «26-ы күні Семейде халқымыздың ақыны Абай Құнанбаевқа арналған кеш өткізілді, бірақ, өкінішке қарай, оның шығармашылығын бәрі бірдей біле бермейді. Мұғалім Нұрғали Құлжановтың жұбайы - Нәзипа ақын туралы баяндама жасады, одан кейін талай адамның

көзіне жас келді. Бізде алғаш рет өткен бұл тамаша кеш үшін Нәзипа Құлжановаға алғыс айтуымыз керек» [7].

Көкке көзін тігіп, құлашын кеңістікке сермеген Нәзипа Құлжанованың ұйымдастыруымен өткен екінші мәдени шара - 1915 жылдың 13 ақпанында өткізілген әдеби - музыкалық қайырымдылық кеші болды. Бұл оқиға туралы «Айқап» журналы мен «Қазақ» газеті өз жазбаларын жариялады [7]. Ерлі - зайыпты Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар біріншіден, осынау бірнеше кештерді ұйымдастырып, әлеуметтің дүр сілкініп, оянуына жол ашса, екіншіден жиналған қаражаттың көбін Санкт-Петербург, Томск, Омбы, Қазан қалаларында білімнен сусындап жүрген жеткіншектерге жәрдем ретінде беріп отырған [1, 12 б.].

1920 жылы Қазақ Автономиялық Республикасының Халық Білім Комиссариаты жанындағы оқу құралдарын, кітаптарды және баспалар ісін дайындау комиссиясының құрамына Нәзипа Құлжанова кірді [7]. 1919 жылы Нәзипаның қолдаушысы, қорғаны бола білген өмірлік жолдасы Нұрғали ақтардың қолынан қаза тапты. Сол себепті Нәзипа Құлжанова Ақмола қаласына көшіп, сол жерде 1920–1922 жылдары мұғалім болып жұмыс істеді. 1922 жылы Сәкен Сейфуллин Қазақ АКСР Халық комиссарларының төрағасы болып, сонымен қатар «Еңбекші қазақ» газетінің редакторы болды. Ол Нәзипаны редакция құрамына шақырып, танымал авторлардың біріне айналдырды. 1923 - 1925 жылдары Нәзипа «Қызыл Қазақстан» журналы мен «Әйел теңдігі» журналында жұмыс істеді, сондай-ақ «Айқап», «Қазақ», «Бірлік туы», «Алаш» газеттерінде мақалалар жариялады. 1925 - 1929 жылдары Құлжанова қоғамдық - саяси және әдеби - өнер журналы «Әйел теңдігі» жауапты хатшысы болды. 1927 жылы Нәзипа Семей облысының қазақтары съезіне қатысып, съезд басқармасына енді [7].

Пейілін кеңге, қырманын молға салған, өзі отты, жаны жалынды Нәзипа Құлжанованың «Маржан», «Есіл қыз-ай!» сияқты көркем әңгімелерімен қатар, ол В.Г.Короленконың «Күн тұтылғанда», М.Горькийдің «1905 жыл, январьдың 9-ы күні», А.Куприннің «Лапылдап жанған крейсер», А.Скиталецтің «Полевой сот» және Б.А.Лавреневтің «Қырық бірінші» дейтін повесін тәржімалады [3, 5 б.].

Алаш зиялыларының көтерген өзекті мәселелерінің бірі - әйел тағдыры. Әйел азат болмай, халық азат болмайтын. Алаш қозғалысының ниеттесі, мұраттасы болған Н.Құлжанова, Г.Асфендиярова, А.Досжанова, Ғ.Дулатова, Ж.Қадырбаева, Г.Досымбекова сынды арулар бодандық құрсауындағы қалың қазаққа азаттық идеясын таратты. Тұңғыш қаламгер қыздың ел қамын ойлағанына бір дәлел, Қазақ газетінің 2 жылдығына арнап жазған «Қазаққа» деген мақаласында былай дейді: «Ал бауырлар! Бүгежектеп, тайсақтауды тастап, жақ-жақ болып таласуды тастап, бір үйлі жандай ұйымдасып, Алаш атына бірігіп, білгеніміз үйретіп, білмегеніміз үйреніп, иін тиесіп, ілгері ұмтылып, ұлтымыздың рухы өсіп, ауқаты артып, күшею жағына күшімізді сарп етелік» [8, 18 б.].

Нәзипа Құлжанова Қазақстанның көптеген мерзімді басылымдарында материалдар жариялады, аудармамен айналысты. Оның кітаптары да болды. Ол «Мектепке дейінгі тәрбие» кітабының авторы, бұл кітап 1923 жылы Орынборда шыққан, сондай-ақ 1927 жылы жарық көрген «Ана мен бала» кітабының авторы [1, 9 б.].

Нәзипаның «Мектепке дейінгі тәрбие» атты кітабы оның ұлттық педагогика ғылымының қалыптасуы мен дамуына үлес қосқан зерделі зерттеуші екеніне анық дәлел. Бұл шығарма сол замандағы қыздар мен әйелдер үшін негізгі білім көзі болды дегеніміз артық болмас. Кітап 8 бөлімнен құралған. Әр бөлім бала тәрбиесін жан-жақты сипаттайды. Мысалы, «Күллі жер жүзінде» бөлімінде жер бетінің түкпір - түкпіріндегі елдердің мектеп жасына толмаған балаларына арналған «баланың үйін» сипаттап, суреттейді [1, 23 б.] .

Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» кітабы сәбидің өсіп, жетілуі, мектеп табалдырығын аттауға дайындау төңірегінде жаңа ойларды ұсынған алғашқы жаңалыққа толы еңбек. Себебі, мектепке дейінгі тәрбиенің басты бағыттары «Тән саулығы», «Баланың сырт сезімдерінің дамуы», «Нәрсенің түр-түсін тану», «Дененің

қимылын түзету», «Шеберлігін көтеру», «Баланың білімін арттыру», «Бала тілінің шеберленуі», «Еңбекке машықтандыру», «Әдемілік сезімін көтеру», «Көпшілік және еңбек» деп бұлардың әрқайсысын жеке-жеке қарастырып, сипаттама береді [9, 181 б.].

Неліктен Нәзипаны тек алғашқы журналист, педагог қана емес үлкен ағартушы ретінде таныстырамыз? Себебі «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегінде нағыз прогрессивті, қазірдің өзінде актуалды ойлар айтылады. Мысалы, Нәзипа бала мен ана өліміне қатысты 3 үлкен себепті алып шыққан. Бірінші себеп, надандық. «Бір жылда туған баланың жүзінен елуі (жартысы) өледі. Демек, өтірік болмаса керек, «Баламыз тұрмайды» деп көрінген әйел зарлайды. Әйел тіршілігіндегі мұндай суық суреттердің, ең үлкен себебі өнерсіздік, оқымағандық дедік. Екінші - оқыған әйелдерден оқымаған әйелдердің балалары анағұрлым көп өледі дейді. Мұның шешуі мынау: оқыған әйел, балгер, әулие, молдаға сенбейді. Надан елдің ырымына сенбейді, ғылымға сенеді.» - деп шындықты кітап бетіне ашық жазған [1, 51 б.].

Қыран мінезді қыз жүкті әйелді шаруаға жүгіп тастайтын қоғамды сынайды. Екінші себеп деп ананың жастығын көрсетеді. «Бізде 13–14 жастағы әйел бала қатын болып, бала көтереді: бұғанасы бекіп, қабырғасы қатпаған, аналыққа денесі де өсіп, толмаған «баладан» туған бала не адам бола алсын ?! Өзі де дертті болады. Баласы да тұрмайды» [1, 51 б.].

Үшінші себеп біздің еркектердің әйелдің аналық қасиетін құрметтей алмауы. «Жүкті әйел жатып қалғанша, үй шаруасының бәрін бір өзі басқарады. Оған бір кеңшілік жоқ. Ең арғысы ұрып, соғудан да құтылмайды. Ел еркегі буаз малды жүкті әйелінен артық қадірлейді» [1, 51 б.]. Бұл еңбекте әйел адамның босанғаннан кейінгі күтімі ғана емес, ер азаматтардың аяғы ауыр әйелдерге деген қолдауы туралы да Нәзипа Құлжанова сөз көтерген. Сол себепті бұл нағыз ағартушылық еңбек.

1929 жылы Нәзипа шығармашылық жұмысын үйде жалғастыруға мәжбүр болды. Архив материалдары оның денсаулығы нашарлағанын көрсетсе де, кей деректерде алашордалықтармен араласқаны үшін күйрей қалған болуы мүмкін деседі. Ол ұзаққа созылған аурудан (туберкулезден) кейін 1934 жылы Алматыда 46 жасында қайтыс болып, артында аз болса да маңызды шығармашылық мұра қалдырды [7].

Халқының адалы бола білген тілші қыз қазақ қыздарына үлгі - өнеге етіп, мақтан тұтқан қазақ зиялылары кезінде аз болмаған. 1919 жылы Нұрғали ақтардың қолынан қаза тапқан соң Нәзипаның басына қайғы үймеледі. Қанша ауырлық тартса да елін өнер, білімге шақырған ағартушы, журналистік қызметі Сұлтанмахмұт Торайғыровты қатты толғандыртқан, ол «Таныстыру» поэмасында алғашқы қаламгер қызды былай деп сипаттайды:

Ардақты бар Нәзипа деген ханым,
Газет - журнал жүзінде жұртқа мәлім.
Оқыса, сондай әйел оқысын деп,
Оқығандар бағалар сөздің дәмін.
Неше күн қыдырсаң да таба алмайсың,
Семейдің одан өтер адал жанын [10, 23 б.].

Ерлі - зайыпты Құлжановтар Ахмет Байтұрсынұлымен де дос болған. Нұрғалимен бірге Орынбордың мұғалімдер мектебін бірге аяқтаған Ахмет 1909 жылғы 1 шілдеде Семей түрмесіне қамалған еді. «Мінеки, Ахаңның басына тағдырдың қара бұлты үйірілген осы кезде бір жыл бойы оның амандық - саулығын сұрап, түрмеге тамақ тасып жанашырлық жасағандар - Нәзипа мен Нұрғали болды. Сол күндердің бірінде Ахаң Нәзипаға «Н.К. ханымға», «Анама хат» деген екі өлеңін табыс етеді» [10, 27 б.]. Нәзипа «Анама хат» өлеңін Ахмет Байтұрсынұвтың анасына табыстайды. Ахаңның Нәзипаға арнауы былай басталады:

Рахатсыз өтсе де өмір жасым,
Бұл жөнімнен құдайым айырмасын.

Ұзақ жолға ниет қып бір шыққан соң,
 Жарым жолдан қайтпасын, қарындасым.
 Су да болар ол жолда тауда болар,
 Жаудын оғы, жайған тор, ау да болар.
 Мынау пайда, мынасы зиян демек,
 Ол ерліктің ісі емес, сауда болар.
 Мен өлсем де өлемін жөніменен,
 Төнен басқа немді алар өлім менен.
 Өлген күні апарып тығады көр,
 Мен жоқ болсам көміліп тәнімменен.
 Тән көмілер, көмілмес өткен ісім,
 Ойлайтындар мен емес бір күндігін.
 Жұрт ұқпаса, ұқпасын, жабықпаймын,
 Ел бір күншіл, менікі – ертеңгі үшін [10, 21 б.].

Жүргізілген зерттеу отаншыл, елшіл, мақсаткер, білімді, ой мен сөз зергері Нәзипа Сағызбайқызы Құлжанованың қазақ тарихында ойып орын алатынын айқын көрсетті. Нәзипа Құлжановаға өз заманының зиялылары жыр арнаған болса, бүгінгі тарихшылар өмірі мен шығармашылығын зерттеп, жас ұрпаққа үлгі етуде. Біздің де мақсатымыз осы - Нәзипаның еңбегі мен ағартушылық өмір жолын көпшілікке таныстыру, үлгі қылу. Әйел теңдігі тақырыбында аянбай еңбек еткен тарихи тұлғамыздың есімі ұмытылмауы керек! Бұл тақырып ХХІ ғасыр әйелдері үшін де маңызын жоғалтпады. Нәзипа тек тұңғыш журналист қана емес, педагогика мен әдебиет саласында үлгі тұтатын қайраткер, ұлттық тәрбиенің негізін қалаған тарихи тұлға ретінде бағаланады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. Шығармалары: (мақалалар, очерктер, педагогикалық ой - пайымдар, аудармалар) Нәзипа Құлжанова. - Алматы: “Ана тілі ” баспасы ЖШС, 2014. – 384 б.
2. “Өмір жолы” Нәзипа Құлжанова // Adebiportal.kz. - [Электронды ресурс]. – URL: https://adebiportal.kz/kz/multimedia/video/nazipa-qulzanova_22 (қаралған күні: 29.03.26.)
3. Негимов С. Ізгіліктің шырағы, сұлулықтың шынары // Kazneb.kz. - [Электронды ресурс]. – URL: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1648942&simple=true> (қаралған күні: 18.04.25.)
4. Мирас Нурланулы. Первая казахская женщина-журналист - Назипа Кулжанова // E-history.kz. - [Электронный ресурс]. – URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/6667> (дата обращения: 12.04.26.)
5. Токтарбай Е.Н. Ұлтқа қызмет еткен // Kazneb.kz. - [Электронды ресурс]. – URL: <https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1605022&simple=true#> (қаралған күні: 18.04.25.)
6. Мұхамеджанова З. Абайды еске алуға арналған алғашқы кешке – 100 жыл. // Abai.kz - [Электронды ресурс]. – URL: <https://abai.kz/post/18609> (қаралған күні: 18.04.25.)
7. Гульмира Байзакова. Первая казашка-журналист Назипа Кульжанова. // Inform.kz. - [Электронный ресурс]. – URL: https://www.inform.kz/ru/pervaya-kazashka-zhurnalist-nazipa-kul-zhanova_a3040322 (дата обращения: 12.04.26.)
8. «Қазақ» газеті. 1914 жыл / Құраст.: Ғ.Әнес, Т. Замзаева. - Алматы: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2023. - 608 б.
9. «Алаш көсемсөзі – рухани жаңғыру парадигмасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының жинағы. - Алматы, 2017. - 205 б.

10. Ағарту ісінің қарлығашы / Арқалық қаласындағы облыстық әмбебап ғылыми кітапханасы [құраст.; Т.С. Қойшыбаева ; шығарылымға жауапты К. Б. Борибаева ; ред. Ә. Қ.Ахметжанова]. – Арқалық, 2022. - 36 б.

ПРОВОДНИК ЧИСТЫХ ИСТИН»: ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА И СОВРЕМЕННОСТЬ

Сыздыкова Б.С.

педагог-исследователь

преподаватель общеобразовательных дисциплин

Костанайского социально-технического колледжа

Путь в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом, путь к совершенно иному качеству жизни - возможен только через нравственно-духовное возрождение нации. Темпы и характер развития общества зависят от гражданской позиции человека, жизненных приоритетов, нравственных убеждений, моральных норм и духовных ценностей.

В начале третьего тысячелетия, когда потеряны многие ценности, идеи и взгляды о судьбе человека, его делах и идеалах, о путях воспитания высоконравственной личности, проблемы, которые поднимал Ы.Алтынсарин в своих произведениях особенно актуальны сегодня. Современники Ы.Алтынсарина называли его «Проводником чистых истин нравственности общечеловеческой»

Ибрай Алтынсарин - педагог-просветитель, писатель, фольклорист, этнограф. По инициативе Алтынсарина открыты школы с обучением на родном языке. Автор учебников родного и русского языков для казахских детей. В многогранном творчестве Ы.Алтынсарина ведущее место занимают проблемы воспитания нравственности.

Ибрай Алтынсарин был одним из тех, кто приобщил казахскую степь к миру высоких культурных ценностей. В своих стихотворениях он передаёт важнейшие нравственные истины о человеке и для человека. Гуманистические и просветительские идеи выражены в стихотворениях и рассказах Ы.Алтынсарина. В своих стихотворениях он передаёт важнейшие нравственные истины о человеке и для человека:

Дурной человек не может
Хороший совет принять
Дурной человек лишь может
Мерзко и глупо болтать.
В неблагоприятном поступке
Признаться не в силах он...

Ы.Алтынсарин относит к отрицательным качествам человека такие, как хвастовство и нечестность. Рассказом «Кипчак Сейткул» он подчёркивает мысль о том, что добро, добытое насилием и грабежом, не идёт впрок.

Герои рассказов Ы.Алтынсарина - обладатели богатства, только делая добро людям становятся нравственно возвышенными, добродетельными.

Ы. Алтынсарин выдвигает щедрость, как одно из самых ценных качеств человека. К щедрости он относит и старинный обычай казахов «жлу», когда люди оказывают искренне и безвозвратно помощь своим пострадавшим соплеменникам.

Ыбырай Алтынсарин призывал казахскую молодежь учиться и овладевать передовой культурой русского народа. Он предвидел, что «молодое поколение казахов будет смотреть на язык и грамоту русскую, как на единственный язык культуры и знаний, пристраститься к ним и будет развиваться в русском более или менее духе».

«Юные мои друзья!.. оглянитесь, -
Ведь, соседи ваши – далеко впереди.
Поспешите и вы за ними!
Мы, старики, в темноте прожили свой век...
Вам, юным друзьям, уступаем дорогу.
Наше благословение вам, -
Творите добрые, святые дела!

Ы.Алтынсарин самостоятельно изучив произведения классиков мировой литературы – Шекспира, Гёте, Байрона, Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Фардоуси, Низами и др., воодушевленный просветительскими идеями, разъезжал по аулам, разъясняя населению значение светского образования. Ему были близки и идеи педагогов: К.Д.Ушинского, Я.А.Коменского. Например, идея Коменского «здание необходимо возводить с фундамента».

Преодолевая предрассудки местной старины и препятствия, чинимые колониальными властями, он развернул активную деятельность и основал в Степи ряд школ для казахских детей. Выступал против невежества, суеверия, замыкания в рамках кочевого быта. «Школы – это главные пружины образования казахов,- писал Ыбырай Алтынсарин еще в 1871 году,- на них и в особенности на них надежда, в них же будущность казахского народа».

Ы.Алтынсарин был последовательным сторонником идей просвещения. Ы.Алтынсарин видел колоссальную разницу между светским знанием и религиозным.

Знаний увидев свет,
Дети в школу идите!
Прочитанное сохраните.
Дело пойдет успешно,
Радости будет – вдвойне...
Знайте: неграмотный бродит,
Словно слепой, в темноте.

В рассказах прославляет трудолюбие, показывает, что именно труд воспитывает настоящего человека, способного преодолеть любые жизненные препятствия, а праздность-корень пороков. Обличает болтунов и сплетников, убеждает в том, что кто много болтает, тот способен «при удобном случае наглой клеветой заклеить тебя», подчёркивает, что у хорошего человека «на лице лучится свет».

Короткая, но вместе с тем яркая жизнь и деятельность. Ыбырай Алтынсарина является доказательством того, что путь к светлому будущему казахстанского народа лежит через нравственно - духовное возрождение.

Ыбырай Алтынсарин - педагог-просветитель, писатель, фольклорист, этнограф.

родился 20 октября (1 ноября) 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда (ныне Костанайская область). Ибрай рано лишился отца, и воспитывался у своего деда - известного бия Балгожи Жанбуршина. Дед Ыбырая Алтынсарина, Балгожа, был влиятельным и, для своего времени достаточно образованным человеком. Он хорошо владел искусством красноречия, знал много народных сказок, пословиц и сам умел слагать стихи. В детские годы Ыбырай учился этому у своего деда и позднее, уже в школьные годы, нередко переписывался с ним в стихах.

Он страстно желал видеть казахский народ в ряду цивилизованных народов:

Я нынче десять взял учеников.
Те десять — сто возьмут! Вот счёт каков!
Пройдет немного лет — в степи привольно
Прольется свет, не зная берегов...

Огромное внимание уделял Ы. Алтынсарин вопросу о значении, о подготовке учителя для казахских школ: «В нашем деле вся дальнейшая будущность киргизских школ,- во многом отношении зависит от теперь положенного начала; ввиду чего я ценю

теперь хорошего учителя дороже всего на свете. Для народных школ учителя составляют всё». Его детищем была открывшаяся в Орске учительская школа для казахов, которая в 1886 году дала в своём первом выпуске 12 учителей.

В числе заслуг помимо собственного литературного творчества - составление хрестоматии на родном языке, которые назывались «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» и «Киргизская хрестоматия» (1879). В этих книгах использовался новый казахский алфавит, созданный на основе русской графики.

Он учил: «прежде, чем воспитывать людей, воспитывай себя».

«Самое главное, необходимое для казахских школ – учитель. Даже самые лучшие педагогические пособия, правительственные указы не могут сравниться с учителем». И здесь он сам, своим примером показывал, каким должен быть

учитель. «Учитель главный человек для преподавания знаний... всё наше будущее, будущее народа в руках учителя».

Залогом успеха в работе педагога Великий Учитель считал не только знания, но и в общении с учащимися, - педагогический такт.

Каменский и Ушинский, Алтынсарин часто повторял, что талант учителя – в умении найти путь к сердцу учащегося.

Не стареет, а вновь возрождается гимн -

призвание великого сына

казахского народа:

Ученье даст вам счастье,

Оно озарит, как свет,

Каждое ваше желание,

Яркий оставит след.

Дети, в школу идите.

В памяти крепко, навек

Знание сохраните.

Опровергал мысль об особой якобы избранности людей «благородной крови»:

«Всех ласково греет солнце,

Всем светят лучи луны,

Особо рожденных не было и нет на этой земле»

Историческая заслуга Алтынсарина в просвещении казахского народа, в приобщении его к передовой демократической русской культуре.

Жизнь Ыбырая Алтынсарина оборвалась рано, когда ему не было еще 50 лет. Он никогда не отличался крепким здоровьем, а беспокойная скитальческая жизнь, которой требовали от него его обязанности (в его письмах то и дело встречаешь «опять... скитаюсь по степям... таскаюсь по таким трущобам, где и самому дьяволу трудно было меня отыскать»), конечно же, тоже не укрепляла его.

Приезду Ыбырая Алтынсарина в Тургайскую степь для того, чтобы открывать школы Писатель Гафу Каирбеков посвятил поэму «Степной колокол»

«Он звал: «Пора»

Учиться мы начнём!»

И этот клич летел из дома в дом!

Он заложил фундамент нашей школы.

И будем вечно помнить мы о нём!

Тот колокол и нынче у ворот,

Не зря за ним ухаживал народ.

Стирайте пыль с него и берегите,

Истории самой в нём слышен ход!»

Примечательно то, что Ы.Алтынсарин каждый год для школы покупал новый звонок- школьный колокол, возвещая о том, что «в степи просвещение пришло».

Как доказало время, Ы.Алтынсарин - «Колокол» степи, зовущий детей к светлому будущему».

Писатель Акылбек Шаяхмет посвятил Ы.Алтынсарину две пьесы: «Чистый родник» и «Завещание Ибрая», которые вошли в сборник «Голос степи».

«Чистый родник» — название рассказа Алтынсарина в переложении языка пьесы звучит как напутствие о чистоте помыслов и сердца Ыбырая Алтынсарина современным людям. И чем дальше уходит он от нас, тем ближе и

роднее становится народу, помнящему этот чистый родник.

Вся его жизнь и деятельность являются ярким примером беззаветного служения на пользу своему народу и Отчизне нам, будущим учителям и всей современной молодёжи.

Наследие Ыбырая Алтынсарина показывает, что утверждение общечеловеческих ценностей и их восприятие всеми народами не только евразийского континента, а всей планеты и сегодня остается важнейшей задачей современности. Высшие нравственные идеалы не только не утратили своей значимости в наше время, а приобрели новую силу значения и требуют самого пристального изучения, анализа и овладения ими.

Список литературы:

1. Алтынсарин И. Собрание сочинений.-В трхх томвх.-Том 1.-Алма-Атаб Гылым, 1978. -297с.
2. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней).- В пяти томах.- Том 3.- Алматы: атамұра,2000.-768 с.
3. Джумагулов К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа.- Алма-Ата: Казахстан, 1984.-
4. Сегизбаев О.А. Казахская философия XV-XX века.-Алматы: Гылым,1996.

Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ: ҰЛЫ ҰСТАЗ ІЗІМЕН

Сыздықбай М.Е.

*А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Арқалық қаласы*

2026 жылы қазақтың ұлы ағартушысы, педагог-жазушы Ыбырай Алтынсариннің туғанына 185 жыл толып отыр. Ыбырай Алтынсаринді айтқанда ең бірінші ұстаздығын еске түсіреміз. Небәрі 48 жыл өмір сүрген ұлы ұстаз саналы ғұмырының бәрін халықты оқу-білімге жеткізуге және жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуге арнады. Оның идеялары бүгінгі күнде де маңыздылығын жоғалтпады: қазіргі білім беру жүйесі оқушыға білім берумен қатар, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, жауапты әрі адал азамат етіп тәрбиелеуді басты міндет етіп отыр. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі үшін Ыбырай мұрасы – таусылмас тәрбиенің қайнары.

Мақаланың мақсаты – Ы.Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық идеяларын оның шығармалары арқылы ашып, бұл идеялардың қазіргі қазіргі қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданылу жолдарын оқушылармен жүргізілген жұмыс тәжірибесі негізінде көрсету. Осыған сай мынадай міндеттер қойылды: Ыбырай тұлғасының басты қырларын айқындау; оның мектеп ашудағы және хрестоматия жазудағы мақсатын түсіндіру, таңдалған шығармалардың тәрбиелік мәнін ашу; оларды сабақта қолданудағы өз тәжірибемді ортаға салу.

Ы.Алтынсарин – тұлға. Ыбырайдың педагогикалық идеяларын түсіну үшін алдымен оның қандай адам болғанына назар аудару керек. Себебі, оның тұлғалығын жақсы танып-білсек, іс-әрекетін де, ниетін де терең түсінеміз. Ы.Алтынсарин туралы зерттей бастасақ, бірден өмірбаянын еске түсіреміз, одан кейін оның араласқан ортасы мен достарын, олардың пікірлерін ойға аламыз. Замандастары мен зерттеушілері оны әділ, табанды, кішіпейіл, қамқор адам ретінде сипаттайды. Сол сипаттамалармен таныса келе, Ыбырайдың тұлғалық қалпы мен қоғамдағы алатын орны, қалдырған ізі көрінеді. Адал еңбегі мен шын ықыласының нәтижесінде ірі істер атқарғандығы жайлы оқып-біліп жүрміз. А.Ф.Эфиров Ыбырайды ақылы мен жүрегі жарасқан, көп қырлы дарын иесі деп бағалап, оның жастайынан бар күш-жігерін халқына қызмет етуге арнағанын атап көрсетеді [4, 15-б.]. Осы пікірді оқи отырып, Абайдың «толық адам» ұғымы еске түседі. Толық адам – ақыл, жүрек және қайратты тең ұстаған, адамгершілік қасиеттері кемелденген тұлға. Демек, Ыбырай да сан қырлы, тұлғалығы қалыптасқан жан. Ал психолог-ғалым Қ.Жарықбаев оны өмірін тәлім-тәрбиеге арнаған, адам жанын нәзік сезінетін психолог ретінде таниды [4, 39-б.]. Өзге жанды психологиялық тұрғыда түсіне білетін адам – оның жан-дүниесіне үңіліп, жүрегіне жол таба біледі. Ыбырай да – бала жүрегінің қылын дөп басып, оның арманын, талабын, танымын терең түсіне білген ұстаз. Оның тұлғалығын сипаттайтын пікірлерді қопара берсек, ол мәліметтердің санына жетпейміз. Бұл пікірлердің барлығы бір ойға саяды: Ыбырай – айтқан ойын өз өмірімен дәлелдеген ұстаз. Тәрбиешінің күші де осында, оқушы сөзден гөрі ұстаздың өнегесінен көбірек үйренеді.

Мектеп ашудағы мақсаты. Білім берудегі басты міндетті Ыбырай шәкірттің мектептен шын мәніндегі адам болып шығуынан көрді. Сондықтан адамгершілік тәрбиесі оның педагогикалық көзқарасының өзегіне айналды. Ол шәкірттеріне «адамгершілік жағынан әсер етуге» бар күшін салатынын жазады [2, 107-б.]. «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» демекші, біліммен сусындатып қана қоймай, адам болып қалуды көздейтін ұрпақ тәрбиелеуге үлесін қосты. Оның түсінігінде білім адамды тек сауатты етіп қана қоймай, халыққа пайдалы, сөзі мен ісі бір азамат етуі тиіс. Ыбырай білім беру ісін халықтың болашағымен байланыстырды. Мектепте сапалы білім беріліп, оны бітіргендерге белгілі бір артықшылық жасалса, оқитындардың саны тез өсетінін, ғылыммен қаруланған, дұрыс көзқарасы бар адамдардың бүкіл халыққа әсері күшейетінін айтады [2, 135-б.]. Ол заманда мектеп бітіру де, білімді болу да үлкен жетістік саналды, ал білімнің мақсаты – халыққа пайда әкелу еді. Бүгінде жоғары білім алу мүмкіндігі кеңейді, бірақ жиі жағдайда диплом алған адам оқыған саласынан басқа салаға кетеді немесе алған білімін елге қызмет ету үшін пайдаланбайды. Осыдан Ыбырай ойының бүгінгі мәні көрінеді: білімнің құны диплом санында емес, оның халыққа қызметке айналуында. Сондықтан, білімге құштар, ізденімпаз оқушыларды көтермелеп, жетістігін жұртшылыққа таныстыру – басқаларға үлгі болып, білімге деген ұмтылысты арттырудың тәрбиелік жолы деп ойлаймын. Дарынды баланың жетістігін жария ету – барлық оқушылар қауымына әсер ететін құрал. Сонда педагог еңбегі де зая кетпейді, өйткені бір оқушының жетістігі көптің қызығушылығын оятады. Сапалы білім берілсе, ол білім адамның жеке басының ғана емес, тұтас қоғамның мүддесіне, алға жылжуына ықпал ете алады. Сондықтан мектеп ашып қана қоймай, сол мектепте берілетін білімнің, оқу бағдарламасының мазмұны мен ерекшеліктеріне айтарлықтай мән берді. Баланың табиғатын, жас ерекшелігін, ақпаратты қабылдауын ескеріп оқыту қажеттігін жақсы білді. Өз көзқарасын, ұстанған позициясын, алған бағытын толық көрсету үшін оқу құралын жазды. Халық тілінің бүтіндігі мен тазалығы үшін күрескенінің нақты нәтижесі – кітапта.

Алтынсариннің ойлаған мақсаттарының бәрі «Қазақ хрестоматиясында» көрініс тапты. Кітапты жазуда қазақ өміріне, оның қоғамдық дамуына пайдасы тиетін материалдарды ғана енгізуді қатаң ұстанды [2, 155-б.]. Хрестоматияда халық ауыз әдебиетінің үлгілеріне айрықша орын берілген: ол фольклордан халықтың өткен өмірін, арманын және көркем сөз шеберлігін көріп, оны болашақ оқушыларына да көрсеткісі

келді [2, 158-б.]. Кітаптың жазылу мақсатының өзі қазақ тілін таза сақтап, оны мектеп тілі, оқу тілі дәрежесіне жеткізу тілегінен туған [2, 163-б.]. Зерттеушілер хрестоматияны халқымыздың мәдениеті мен рухани өміріндегі жаңа бетбұрыс деп бағалайды [2, 185-б.]. Хрестоматияның осы екі қыры – ауыз әдебиетіне көңіл бөлу және ана тілін қорғау – ерекше маңызды. Қазақ халқының өмірі бастан аяқ әдебиетпен тығыз байланысты. Соның ішінде ауыз әдебиеті үлгілері күнделікті өмірде қолданылатын тәрбие құралы болды: бала олармен мектепке бармай тұрып, отбасындағы тәрбие арқылы танысады, ал мектепте оны толықтырып, тереңдетіп үйренген сайын оған деген қызығушылығы арта түседі. Қазақтың осы асыл мұрасы адамгершілікті қалыптастыруға негіз болатынын Ыбырай жақсы түсінген деп есептеймін, сондықтан оған оқулықтан мол орын берді. Ал қазақ тілінің сақталуын мақсат етуі оның ұлтжандылығын, туған тіліне адалдығын және ана тілінің қалыптасуы мен дамуына деген жанашырлығын көрсетеді.

Хрестоматияға енген шығармалардың тәрбиелік мәні бүгінгі сабақ үрдісінде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Солардың кейбіріне тоқталайық. Бүгінде көпшілік ұғымына «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» деген атаулармен сіңісіп кеткен әйгілі өлеңдерін «Сөз басы» деген ортақ атпен кітаптың бірінші беттеріне береді. Бұл өлең – оқушыға тікелей бет бұрған үндеу. Қайырма сияқты қайталанатын «Кел, балалар, оқылық!» деген жолдар баланы ізгі ниетпен білім алуға шақырады. Өлеңде оқудың мәні бірнеше қырынан ашылады. Біріншіден, автор білімді жарықпен салыстырады: оқымаған адам қараңғыда қамалып жүргендей күй кешеді, ал оқыған адамның алдынан тілегені өздігінен табылады. Екіншіден, мал-дәулет жұтап, жоғалуы мүмкін, ал оқымыстылықтың байлығы күннен-күнге өсе береді деп, білімді материалдық байлықтан жоғары қояды [3, 22-б.]. Үшіншіден, оқу баланың өзіне ғана емес, ата-анасына да тірек екені айтылады: бала оқыса, қартайған ата-ананың қамқоршысы болады. Төртіншіден, автор білім алуға тырысқан баланы «есті», ал оған ұмтылмағанды «есер» деп бағалайды, яғни оқу – адамның ақыл-парасатының белгісі. Осы ойлардан шығатын өлеңнің тәрбиелік мәні: ол балада білімге ұмтылысты, ізденімпаздықты, еңбекқорлықты, ата-анаға деген жауапкершілікті қалыптастырады. Мұнда Ыбырайдың бұрын айтылған идеясы да сезіледі: білім адамның жеке пайдасы үшін емес, ол отбасына, халыққа қызмет етудің жолы. Бүгінгі оқушы үшін бұл өлең ақпарат көп заманда білімнің нақты құнын түсіне білуді, өз бетінше ізденуге баулуды, пайдалысын көңілге түйіп, бекітуді насихаттайды. Мен өз тәжірибемде бұл өлеңді 5-сынып оқушыларына қосымша сабақ кезінде таныстырып, жұмыс жүргіздім. Алдымен оқушылар өлеңді мәнерлеп оқып, оның мазмұнын өз сөздерімен айтып берді. Бұл тапсырма мәтінді түсіну және ойды жеткізу дағдаларын дамытуға бағытталды. Одан кейін оқушылар өлеңдегі қарама-қарсы мағыналы сөздерді (мысалы, *оқыған – оқымаған, жұтау – жұтамау, есті – есер, таниды – танымаған*, т.б.) салыстырып, олардың мағынасын өлең мазмұнымен байланыстыра түсіндірді. Мұндай жұмыс оқушыларға бір жағынан сөздің мағынасын дәл ұғынуға, екінші жағынан Ыбырайдың негізгі ойын, яғни білімнің оқымағандықтан артықшылығын өз бетінше қорытындылауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде: материалдық байлықтан гөрі рухани байлықтың жоғары екенін айтқан оқушылар болды. Мысалы, бір оқушы: «Дүниеге, малға бай адам байлығынан бір күнде айырылып қалуы мүмкін, ал білімге бай адам ешқашан кедей болмайды» деген тұжырым жасады. Кітаптан дәлел ретінде ойына сәйкес келетін шумақты оқып берді. «Сөз басы» білімнің құнын көрсетсе, келесі шығарма адамға берілген дәулеттің халыққа қызмет етуге жұмсалуды көрсетеді. Екеуі бір ойға, яғни «білім мен байлық – қызмет үшін» деген өзекке жалғасады.

Ол – «Атымтай Жомарт» әңгімесі. Бай болса да күн сайын қарапайым киініп, өз қолымен еңбек ететін Атымтайдан достары бұған не себеп екенін сұрайды. Ол төрт түрлі себебін айтады: дәулетпен мақтанып, жағдайы төмен адамдарға көз салмай кетуден қорқады; еңбектің кемшілік емес екенін өз үлгісімен көрсетіп, кейінгілерге үлгі болғысы келеді; еңбекпен тапқан асының дәмді әрі сіңімді болатынын айтады; берілген дәулетті өзі ғана тұтынбай, тиісті орындарына жұмсауды парыз санайды [1, 75-б.]. Осыдан әңгіменің

тәрбиелік мәні айқын көрінеді. Ол жомарттықты, кішіпейілділікті, еңбексүйгіштік пен қанағатты қалыптастырады, барлық жақсы қасиеттерді қатар алып жүруді үлгі етеді. Бұл ой Ыбырайдың негізгі көзқарасымен үндес: адамның білімі де, дәулеті де оның өз пайдасына ғана емес, ұлтқа қызмет етуіне жұмсалуды керек. Бұл шығарма мектеп бағдарламасында бар. Әңгімемен танысқан 5-сынып оқушылары оқулықтағы тапсырманы орындады. Олар «жомарт», «қанағат», «дәулет» сөздерінің мағынасын түсіндіріп, осы сөздерге сай мақал-мәтелдерді дәптерлеріне жазды. Мысалы, «Жоқты бар десең – құт болар, Барды жоқ десең – жұт болар», «Қанағат қарын тойғызады, қанағатсыз жалғыз атын сойғызады», «Бірінші байлық – денсаулық» деген секілді мақалдар айтылды. Ыбырай Алтынсариннің барлық әңгімелері, өлеңдері болсын – барлық шығармаларының әдебиеттегі алар орны ерекше, болашақ ұрпаққа берер тағылымы мол. Адамның мінезі мен дүниетанымының қалыптасуына, жақсы мен жаманды ажыратуына әсер ететін жандар болады. Жақсы жолдас адамды ізгілікке жетелесе, бұрыс орта теріс жолға бастауы мүмкін. Жолдасты дұрыс таңдай алу қажет.

Соңғы шығарма – «Жаман жолдас» әңгімесі. Тәрбиелік мәні – достыққа адалдық, қиын сәтте қолдау көрсету, жолдасына жауапкершілікпен қарау. Мұнда адамның бағасы шын сөзінде емес, ісінде, әсіресе, сынға түскен сәттегі әрекетінде екені көрсетіледі. Бұл – Ыбырайдың шәкірттерін мектептен шын мәніндегі адам етіп тәрбиелеп шығару мақсатымен және оның өз тұлғасына тән сөзі мен ісінің бірлігімен үндес идея. Бұл әңгіме менің енді ғана бастаған 5-сынып оқушыларына арналған «Мәтіндер арқылы оқу сауаттылығын дамыту» атты авторлық жұмысыма енгізілген. Онда осы шығармаға тыңдалым, айтылым оқу мақсаттары бағытындағы тапсырмалар енгізілген: мәтін мазмұны бойынша сұрақ-жауап, кейіпкерлерді сипаттау, сәйкестендіру. Жұмыс биыл ғана енгізіле бастағандықтан, тапсырмалар нәтижесі қолжетімсіз сатыда. Әңгіме бойынша практикалық жұмыстың бір түрі ретінде жазғы лагерьде оқушылар көрініс қойғанын айта аламын. Үш оқушы сахналады: екі жолдас және аю, кейіпкерлер образын беруге тырысты. Сахналау әдісі әңгімені оқып қана қоймай, кейіпкер орнына өзін қойып, оны түсінуге мүмкіндік береді.

Ыбырай Алтынсарин – сөзі мен ісі бір жерден шыққан, бар өмірін халықты оқу-білімге жеткізуге және жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуге арнаған ұлы ағартушы. Оның мектеп ашудағы, хрестоматия жазудағы мақсаты – шәкіртті білімді ғана емес, шын мәніндегі адам етіп тәрбиелеу болды. Бұл идеялар «Сөз басы», «Атымтай Жомарт», «Жаман жолдас» сияқты шығармаларында айқын көрінеді: біріншісі, білімнің құнын, екіншісі, дәулеттің жомарттықпен, еңбекпен және қанағатпен ұштасуын, үшіншісі қиын сәттегі достыққа адалдықты үйретеді. Ыбырай мұрасы тек сабақта оқылатын мәтін емес, оқушының сөздік қорын, мәтінді түсіну және ойын жеткізу дағдыларын дамытып, бір мезгілде тәрбие беретін құрал болып отыр.

Ыбырайдай тұлға тәрбиелеу дегеніміз – білімді ғана емес, алған білімін елге қызмет етуге жұмсайтын азамат тәрбиелеу. Ыбырай заманында білім алудың өзі жетістік болып саналса, бүгінде білімнің құны оның қызметке айналуымен өлшенеді. Ұлы ұстаздың шығармаларын қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жүйелі пайдалану – ұрпақты ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеудің тиімді жолдарының бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ақтанова А.С. «Қазақ әдебиеті» оқулық 5-сынып, Алматы «Атамұра» 2017
2. Ә.Дербісәлин «Ыбырай Алтынсарин» 1-том, Алматы «Дәуір – Кітап» 2015
3. Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты «Біз Ыбырайды білеміз бе?» жинақ, Қостанай 2016
4. С.Оспанұлы «Сөнбес шырақ», Қостанай 2016

СОВРЕМЕННЫЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ К ЦИФРОВЫМ ВОЗМОЖНОСТЯМ

Талкамбаев А. Ж.

*педагог-модератор, преподаватель физической культуры,
КГКП «Аулиекольский сельскохозяйственный колледж»*

Когда сегодня говорят о современном образовании, чаще всего вспоминают цифровые технологии, электронные ресурсы и искусственный интеллект. Всё это действительно вошло в повседневную работу педагога. Но, на мой взгляд, в образовании есть вещи, которые не меняются. Студенту по-прежнему нужен учитель, который умеет объяснить, поддержать, показать личный пример и помочь увидеть собственный результат.

Обращение к педагогическому наследию Ыбырая Алтынсарина позволяет по-новому посмотреть на эту проблему. Его идеи формировались в XIX веке, однако в них есть то, что остаётся важным и сегодня: уважение к личности учащегося, практическая направленность обучения, воспитание и высокая ответственность учителя. Эти положения вполне можно соединить с современными возможностями цифровой среды [1, с. 171].

Цель статьи — показать, как педагогические идеи Ыбырая Алтынсарина могут быть связаны с современной работой преподавателя физической культуры. При этом цифровизация рассматривается не сама по себе, а через её реальную пользу: сделать объяснение понятнее, обратную связь своевременнее, а индивидуальный прогресс студента заметнее.

Ыбрай Алтынсарин вошёл в историю Казахстана как просветитель, педагог и организатор образования. Большое значение он придавал доступности обучения, воспитанию человека, подготовке учителей и связи образования с реальной жизнью. Его труды показывают, что образование для него не ограничивалось передачей знаний: оно должно было помогать человеку становиться самостоятельнее, ответственнее и полезнее для общества [1].

Особое место в этой системе занимала личность учителя. Учитель должен был не только объяснять материал, но и воспитывать своим отношением к делу. Исследователи наследия Алтынсарина отмечают его внимание к нравственным качествам педагога и его личной ответственности [2, с. 79]. Сегодня эта мысль остаётся очень актуальной. Можно иметь хорошую презентацию, электронный журнал и современные приложения, но ни один из этих инструментов не заменит учителя, который умеет заинтересовать студента и показать ему правильное отношение к учёбе и труду.

Для физической культуры связь с практической жизнью особенно очевидна. Студент должен понимать, зачем он выполняет конкретное упражнение, какое качество оно развивает и как может увидеть собственный прогресс. Например, при изучении низкого старта важно не просто добиться правильного положения тела. Необходимо объяснить, почему положение рук, ног и корпуса влияет на первый шаг и последующее ускорение. Тогда упражнение перестаёт быть формальным и получает понятный для студента смысл.

На занятии физической культурой результат нельзя определить только по тому, насколько хорошо студент запомнил теоретический материал. Он должен действовать: выполнять упражнения, соблюдать технику безопасности, контролировать своё состояние,

замечать ошибки и работать над их исправлением. Поэтому преподаватель одновременно является педагогом, организатором, наставником и наблюдателем.

При этом традиционные методы никуда не исчезают. Показ, объяснение, повторение, индивидуальная помощь и контроль остаются основой практического занятия. Цифровые средства могут сделать их удобнее. Например, перед изучением низкого старта можно показать короткий видеоматериал с правильной техникой. После выполнения упражнения студент может сравнить свои действия с образцом и вместе с преподавателем определить одну-две ошибки, которые необходимо исправить. В таком случае телефон или экран не становятся целью занятия — они лишь помогают лучше понять движение.

Современная образовательная среда требует от педагога цифровой грамотности. Закон Республики Казахстан «Об образовании» предусматривает внедрение и эффективное использование новых технологий обучения, в том числе цифровых технологий [3]. Однако наличие цифрового инструмента само по себе ещё не означает качественного обучения. Важнее понимать, какую педагогическую задачу он помогает решить.

Первое направление — визуализация. Видео, фотографии, схемы и презентации позволяют показать движение с разных сторон, разобрать отдельную фазу упражнения или заранее обратить внимание на типичные ошибки. Для физической культуры это особенно удобно там, где длинного словесного объяснения недостаточно.

Второе направление — мониторинг. Электронная таблица позволяет сохранять результаты бега, прыжков, подтягиваний, отжиманий и других упражнений. Но смысл такого мониторинга не в том, чтобы собрать как можно больше цифр. Гораздо полезнее увидеть динамику конкретного студента: где он прибавил, где результат остановился и какую задачу можно поставить перед ним дальше. Когда студент видит собственный рост, а не только место среди других, это может стать дополнительной мотивацией.

Отдельное место занимает искусственный интеллект. ИИ может помочь педагогу подготовить варианты заданий, вопросы для закрепления, структуру презентации или упражнения разного уровня сложности. В методических рекомендациях Национальной академии образования имени И. Алтынсарина подчёркивается вспомогательная роль ИИ: педагог сохраняет за собой окончательное решение и проверку подготовленных материалов [4].

Для преподавателя физической культуры это принципиально. Если искусственный интеллект предложил упражнение, его нельзя автоматически переносить на занятие. Нужно проверить, соответствует ли оно учебной цели, возрасту и подготовленности студентов, не создаёт ли лишней нагрузки и безопасно ли его выполнять. Таким образом, технология расширяет возможности преподавателя, но профессиональная ответственность остаётся у человека.

В практической работе удобно придерживаться последовательности: цель — инструмент — действие — обратная связь — результат. Сначала преподаватель определяет, чему должен научиться студент. Затем выбирает подходящее средство. После практического выполнения получает обратную связь, корректирует ошибку и снова предлагает выполнить действие. В конце результат сравнивается с предыдущим показателем.

Например, при обучении низкому старту сначала определяется, какие элементы техники студент должен освоить. Затем можно использовать изображение или короткое видео для объяснения. После выполнения упражнения преподаватель отмечает одну-две наиболее существенные ошибки, студент повторяет движение, а результат фиксируется. Здесь цифровая технология встроена в обычный педагогический цикл и работает на конкретный результат.

Традиционная педагогика отвечает на вопрос «зачем мы учим», а современные технологии помогают решить вопрос «как сделать это удобнее и нагляднее». Если

использовать технологию без педагогической цели, она быстро превращается во внешний эффект. Если же она помогает студенту понять, выполнить, исправить и повторить действие, тогда она действительно становится частью методики.

Для физической культуры особенно важно сохранить баланс. Занятие не должно превращаться в просмотр презентаций или постоянную работу с телефоном. Основой остаются движение, практика, дисциплина, взаимодействие и личное участие студента. Цифровой инструмент должен занимать ровно столько места, сколько необходимо для того, чтобы практическая деятельность стала понятнее, безопаснее и результативнее.

Именно так я понимаю связь педагогического наследия Алтынсарина с современной образовательной средой. Не нужно копировать методы XIX века буквально. Важно сохранить их смысл — доступность, практическую пользу, воспитание и ответственность учителя — и найти для этих принципов современные формы.

Педагогическое наследие Ыбырай Алтынсарина показывает: технологии меняются, но основные вопросы образования остаются прежними. Как заинтересовать студента? Как помочь ему увидеть смысл обучения? Как научить его работать над собой? Как воспитать ответственность? Для преподавателя физической культуры эти вопросы особенно важны, потому что результат занятия проявляется не только в цифрах, но и в отношении человека к труду, дисциплине и собственному здоровью.

Современные цифровые инструменты и искусственный интеллект действительно расширяют возможности педагога. Они помогают сделать объяснение нагляднее, отслеживать динамику, организовать обратную связь и подготовить дополнительные материалы. Но они не отменяют главного — профессионального решения преподавателя. Именно педагог определяет цель занятия, содержание, допустимую нагрузку, оценивает результат и отвечает за качество образовательного процесса [4].

Поэтому современного преподавателя физической культуры я бы определил не как человека, который просто умеет пользоваться новыми технологиями. Это педагог, который умеет соединять опыт и новое, традицию и цифровые возможности, требовательность и поддержку. Педагогическое наследие даёт ценности и ориентиры, профессиональный опыт — методику, а цифровые инструменты — дополнительные возможности для достижения результата. На мой взгляд, именно в таком сочетании и заключается путь современной школы и колледжа.

Список литературы:

1. Алтынсарин И. Собрание сочинений: в 3-х т. Т. 2. — Алма-Ата: Наука, 1976. — 423
2. Касымжанов А.Х. Портреты. Ибрай Алтынсарин. — Алматы, 1995. — С. 77–80.
3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями). — Информационно-правовая система «Әділет».
4. Национальная академия образования имени И. Алтынсарина. Что следует учитывать педагогам при использовании искусственного интеллекта: методические рекомендации. — Астана, 2026.

ЎЗБЕКЎЛИ ЖЎНЇБЕКОВ ЖЎНЕ ҚАЗАҚТЫҢ ДЎСТЎРЛЇ МУЗЫКАЛЫҚ ЎНЕРІН ЖАҢҒЫРТУ

Тулепбаева Ж.С.

*Музыкалық білім бакалаврі, педагог-модератор
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай жоғары педагогикалық көлледжі» КМҚК,*

«Мәдениет пен өнер – ел өміріндегі өте маңызды сала.
Өнер – ұлттың жаны, ал мәдениет – рухани келбеті.»

Қ.Ж.Тоқаев

Қазақ халқының ұлттық мәдениеті – ғасырлар бойы қалыптасқан рухани құндылықтардың тұтас жүйесі. Оның құрамында салт-дәстүр мен әдет-ғұрып, ұлттық қолөнер, әдебиет, музыка, ойындар және тарихи мұра ерекше орын алады. Бұл құндылықтар халықтың тарихи жадын сақтап, кейінгі ұрпақтың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етеді [7].

Ұлттық мәдениетті сақтау және оны ұрпаққа жеткізу ісінде ағартушылық, педагогикалық және мәдени қызметтің өзара сабақтастығы айқын көрінеді. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметі білім беру арқылы ұлт болашағын қалыптастыруға бағытталса, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасында бала тәрбиесі мен тұлғалық дамуға басымдық берілді. Ал Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінде тарихи-мәдени мұраны сақтау, этнографиялық құндылықтарды зерттеу және оларды қазіргі мәдени кеңістікке енгізу мәселелері алдыңғы қатарға шықты [1; 5]. Аталған тұлғалардың еңбектерін сабақтастыра қарастыру білім, тәрбие және мәдени мұра арасындағы байланысты терең түсінуге мүмкіндік береді.

Өзбекәлі Жәнібековтің қоғамдық және мәдени қызметі қазақ халқының тарихи мұрасын қорғау, ұлттық дәстүрлерді жаңғырту, этнографиялық материалдарды жинақтау, қолөнерді насихаттау, музей ісін дамыту және халық өнерін қолдаумен тығыз байланысты [1; 2; 5]. Оның ұстанымындағы маңызды ерекшелік – мәдени мұраны тек өткеннің ескерткіші ретінде сақтап қоюмен шектелмей, оны зерттеп, қалпына келтіріп, қоғамдық және шығармашылық айналымға қайта енгізуге ұмтылуы [2; 5].

Бұл қағида ұлттық музыкалық аспаптарға қатысты жұмыстардан да байқалады. 1980 жылы Республикалық халық музыкалық аспаптар музейін құру туралы шешім қабылданып, 1981 жылғы 24 сәуірде музей келушілерге ашылды [3; 4]. Қазіргі Ықылас атындағы халық музыкалық аспаптар музейінің қалыптасуы Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени-ағартушылық қызметімен тығыз байланысты [2; 4]. Қорға домбыра мен қобыздың әртүрлі үлгілерімен қатар сирек кездесетін қазақ аспаптары және басқа халықтардың музыкалық мұрасына қатысты жәдігерлер жинақталды [3; 4].

Музейдің құрылуы ұлттық аспаптарды жүйелі түрде жинау мен сақтаудың ғана емес, оларды ғылыми-танымдық тұрғыдан зерделеп, көпшілікке таныстырудың жаңа кезеңін қалыптастырды [3; 4]. Осы негізде аспаптардың құрылысы мен жасалу ерекшеліктерін зерттеу, тарихи үлгілерін қалпына келтіру және олардың орындаушылық қолданысын қайта жандандыру мүмкіндігі кеңейді [4; 7]. Бұл үдеріске аспап жасаушылар, этнографтар, музыканттар мен зерттеушілердің еңбегі де елеулі үлес қосты [7].

Ұлттық музыкалық аспаптың құндылығы оның сыртқы пішінімен ғана анықталмайды. Оның жасалу технологиясы, материалы, дыбыс шығару ерекшелігі, орындаушылық тәсілдері және халықтың тұрмысындағы қызметі өзара байланыста қарастырылуы қажет [7].

Осы тұрғыдан қобызды арнайы мысал ретінде қарастыру орынды. Қобыз – қазақтың көне ішекті-ыспалы аспаптарының бірі. Ол халықтың мифологиялық түсініктерімен, бақсылық дәстүрімен, күйшілік өнерімен және тарихи-мәдени жадпен сабақтасып жатыр [7]. Сондықтан оны музыка сабағында оқыту барысында орындау техникасын меңгертумен қатар, аспаптың тарихи және мәдени мағынасын түсіндіру маңызды.

Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени мұраны жаңғырту тәжірибесін шартты түрде «сақтау – зерттеу – қалпына келтіру – орындау – халыққа жеткізу» жүйесі арқылы

сипаттауға болады [5]. Бұл үдерістің алғашқы сатысы музеймен байланысты. Мұнда тарихи аспаптар сақталып, олар жөніндегі деректер жинақталады [3; 4]. Келесі кезеңде олардың құрылысы зерттеліп, қажет болған жағдайда бастапқы үлгілері қалпына келтіріледі немесе жаңғыртпалары жасалады [4; 7]. Одан кейін аспап орындаушылық тәжірибеге енгізіліп, музейлік жәдігерден қазіргі музыкалық мәдениеттің белсенді элементіне айналады. Ал сахналық орындау арқылы ұлттық мұра кең аудиторияға ұсынылады [6; 7].

Ықылас атындағы музейдің құрылуымен қатар «Сазген» ансамблінің қалыптасуы да осы мәдени бағытпен сабақтасты. Зерттеу материалдарында музей жанынан «Сазген» фольклорлық ансамблінің құрылғаны көрсетіледі [4; 6]. Осы арқылы тарихи аспаптарды сақтау мен оларды орындаушылық ортада қолданудың арасында тікелей байланыс орнады [6]. Оның педагогикалық мәні де ерекше: студент ұлттық аспапты дайын музыкалық құрал ретінде ғана емес, белгілі бір тарихи-мәдени үдерістің нәтижесі ретінде қабылдайды.

Ұлттық музыкалық мәдениетті дамытудағы Жәнібековтің үлесін фольклорлық ансамбльдердің қалыптасуы мен дамуына жасалған қолдау арқылы да бағалауға болады. Оның ұйымдастырушылық бастамалары аясында «Шертер», «Сазген», «Адырна» сияқты шығармашылық ұжымдардың қызметіне жағдай жасалды [1; 2; 5]. Кейін бұл бағыт «Алтынай» би ансамблі мен «Арқас» эстрадалық тобының шығармашылық қызметімен де жалғасты [2; 5].

Әсіресе «Шертер» ансамблінің тәжірибесі ұлттық аспаптарды біртұтас ансамбльдік орындаушылық жүйеге енгізудің маңызын көрсетті [5; 7]. Ұжым құрамында домбыраның әртүрлі үлгілерімен бірге шертер, қылқобыз, жетіген, шаңқобыз, дабыл, даңғыра және басқа аспаптар қолданылғаны туралы деректер кездеседі [7]. Репертуарында халықтық музыкалық үлгілермен қатар «Бозінген», «Армян қоңыр», «Ой толқыны», «Желдірме», «Кеңес» сияқты шығармалар орындалған [6; 7].

Бұл ретте Жәнібековтің рөлін аталған шығармалардың авторы ретінде емес, олардың ұлттық аспаптар арқылы қайта таныстырылуына, сахналық орындаушылыққа енуіне және кәсіби мәдени ортада насихатталуына жағдай жасаған ұйымдастырушы тұлға ретінде бағалау қажет [1; 5].

«Сазген» ансамблінің қалыптасуы да дәстүрлі аспаптарды музейлік сақтау шеңберінен шығарып, орындаушылық тәжірибеге енгізудің нақты үлгісіне айналды [6]. Қазіргі «Сазген сазы» ансамблінің репертуарында қазақтың халық әндері мен күйлері, сондай-ақ кәсіби композиторлардың шығармалары бар [6]. Ресми репертуарында «Бозінген», «Желдірме», «Кеңес», «Қаратау шертпесі», «Жез киік» және басқа шығармалар көрсетілген [6].

Бұл тәжірибенің педагогикалық маңызы – ұлттық аспаптың тарихи жәдігер ретіндегі және музыкалық құрал ретіндегі қызметін бірлікте қарастыруға мүмкіндік беруінде. Егер аспап тек музей витринасында көрсетілсе, білімалушы оны өткен дәуірдің ескерткіші ретінде қабылдауы мүмкін. Ал оның музыкалық шығарманы орындауда қолданылуын тыңдау немесе өзі орындап көру арқылы аспаптың дыбыстық мүмкіндіктері ашылып, тарихи мұра қазіргі мәдени тәжірибемен сабақтасады [4; 6; 7].

Музыка мамандарын даярлайтын колледждерде Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын оқу-тәрбие үдерісіне енгізудің бірнеше тиімді бағытын ұсынуға болады. Біріншіден, бұл білімалушының ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастыруға ықпал етеді. Екіншіден, тарихи құндылықтарды қорғау мен сақтаудың маңызын түсіндіреді. Үшіншіден, дәстүрлі өнерді қазіргі орындаушылық тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді [5; 7].

Осыған байланысты музыка мамандарын даярлау барысында «аспап – тарихи дерек – орындаушылық тәжірибе» байланысын қалыптастыру тиімді. Мұндай тәсіл теориялық білімді практикалық әрекетпен ұштастырып, ұлттық музыкалық мәдениетті тереңірек түсінуге жағдай жасайды [7].

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын музыка педагогикасымен байланыстыруда қобызға ерекше назар аударудың әдістемелік негізі бар. Оның тембрлік ерекшелігі, орындаушылық тәсілдері және қазақтың дәстүрлі музыка мәдениетіндегі орны ұлттық мұраны музыкалық тәжірибе арқылы меңгертудің тиімді құралы бола алады [7].

Бұл бағыттағы практикалық жұмысты бірнеше кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең – тарихи-танымдық дайындық. Сабақтың басында білімалушыларға қобыздың тарихы, құрылымы, түрлері және қазақ мәдениетіндегі орны туралы қысқаша мәлімет беріледі. Презентация барысында көне қобыздардың суреттерін, Ықылас атындағы музейдегі аспап үлгілерін және оның қазіргі нұсқаларын көрсетуге болады [4; 7].

Екінші кезең – тыңдау және талдау. Білімалушыға қобызда орындалатын күй ұсынылып, оның тембрі, дыбыстық сипаты, ырғақтық ерекшеліктері мен эмоционалдық мазмұны талданады. Бұл кезеңде «Бозінген» күйін пайдалануға болады. Қобызбен орындалатын бұл шығарманың дәстүрлі орындаушылық ерекшеліктері мен аңыздық мазмұнын оқу материалдарымен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік бар [6; 7].

Үшінші кезең – орындаушылық жұмыс. Білімалушы шығармадан қысқа музыкалық фрагментті қобызда орындайды. Сонымен қатар мынадай тапсырмалар ұсынылады:

1. қобыздың тарихи даму кезеңдері туралы ақпарат жинау;
2. оның құрылымдық бөліктерін анықтау;
3. пайдаланылатын материалдарды сипаттау;
4. аспаптың сыртқы безендірілуіндегі ою-өрнек элементтерін талдау;
5. қобыздың дыбыс шығару ерекшелігін түсіндіру;
6. белгілі бір күйдің ноталық үзіндісін талдау;
7. музыкалық фрагментті орындау немесе орындаушының бейнежазбасын талдау;
8. сабақ соңында қобыздың қазақ мәдениетіндегі орны туралы қысқаша рефлексия жасау [7].

Осыған сәйкес практикалық сабақтың құрылымын төмендегідей көрсетуге болады:

Ө. Жәнібеков мұрасы → ұлттық аспап → қобыз → музыкалық шығарма → ноталық талдау → орындау → рефлексия.

Мұндай құрылым білімалушыға тарихи тұлғаның қызметін теориялық тұрғыдан танып қана қоймай, оның мәдени мұраны жаңғырту идеясын нақты музыкалық әрекет арқылы түсінуге мүмкіндік береді [5; 7].

«Бозінген» күйінен бөлек, «Сазген сазы» ансамблінің қазіргі репертуарындағы «Желдірме», «Кеңес», «Қаратау шертпесі», «Жез киік» сияқты шығармаларды тыңдау және талдау материалы ретінде пайдалануға болады [6]. Алайда оларды «Өзбекәлі Жәнібековтің шығармалары» деп атауға болмайды. Бұл туындыларды оның қолдауымен дамыған ұлттық орындаушылық және ансамбльдік мәдениет контекстінде қарастырған дұрыс [5; 6].

Өзбекәлі Жәнібеков – қазақ халқының ұлттық мәдениетін сақтау мен жаңғыртуға елеулі үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым-этнограф [1; 2; 5]. Оның музыка саласындағы қызметін композиторлық немесе кәсіби орындаушылықпен емес, ұлттық музыкалық мұраны жинақтау, сақтау, зерттеу, қалпына келтіру және орындаушылық ортада қайта жандандыруға жағдай жасаған ұйымдастырушылық қызметімен сипаттаған жөн [1; 5].

Сондықтан Жәнібеков мұрасын оқу үдерісінде пайдалану белгілі бір тарихи тұлғаның қызметін таныстырумен шектелмейді. Бұл тәсіл болашақ музыка маманының ұлттық мәдениетке құрметін қалыптастырып, тарихи мұраға жауапкершілікпен қарауын дамытады және дәстүрлі музыканы кейінгі ұрпаққа жеткізудің нақты педагогикалық тетіктерін меңгертуге мүмкіндік береді [5; 7].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасына арналған материалдары.
2. «Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл» // Қазақстан тарихы порталы – e-history.kz.
3. «Халық музыкалық аспаптар музейі» // Қазақстан тарихы порталы – e-history.kz.
4. Ықылас атындағы халық музыкалық аспаптар музейінің материалдары.
5. Жәнібеков Ө. Ұлттық мәдениет және тарихи мұра мәселелеріне арналған еңбектері.
6. «Сазген сазы» фольклорлық-этнографиялық ансамблінің материалдары.
7. Қазақтың дәстүрлі музыкалық мәдениеті мен ұлттық музыкалық аспаптарына арналған ғылыми-зерттеу еңбектері.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАҢА МИССИЯСЫ

Туленбек Сандуғаш Думанқызы

педагог, қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы,

Қостанай жоғары педагогикалық колледжі,

Қостанай қаласы.

Қазақ даласында жаңа үлгідегі білім беру жүйесінің қалыптасуына зор үлес қосқан Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы - уақытпен бірге маңызын жоғалтпайтын құндылық. Ол мектеп ашумен ғана шектелмей, оқыту мазмұнына, оқулыққа, мұғалім даярлауға және бала тәрбиесіне ерекше мән берді. 1879 жылы жарық көрген «Қазақ хрестоматиясы» қазақ балаларына түсінікті тілдегі оқу материалдарын жүйелеудің маңызды қадамы болды.

Бүгінде білім беру кеңістігі түбегейлі өзгерді. Цифрлық платформалар, онлайн ресурстар, мультимедиялық құралдар және жасанды интеллект оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып келеді. Осындай жағдайда бір маңызды сұрақ туындайды: технология дамыған сайын мұғалімнің рөлі қандай болмақ? Бұл сұраққа Ыбырайдың педагогикалық мұрасы арқылы жауап іздеуге болады.

Ыбырай Алтынсариннің шығармалары мен педагогикалық қызметінен білімді құр жаттатуға емес, оны өмірлік қажеттілікке айналдыруға ұмтылысын көреміз. Оның балаларға арналған шығармаларында еңбек, адалдық, жауапкершілік, ізденіс, адамгершілік мәселелері қатар өріледі. «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесіндегі Үсеннің қиын жағдайда білімін, зейінін және тәжірибесін пайдаланып, мәселені шешуі - білімнің практикалық мәнін көрсететін көркем үлгісі.

Қазіргі білім беру тілінде мұны функционалдық сауаттылық пен практикалық құзыреттілік ұғымдарымен байланыстыруға болады. Колледж жағдайында бұл ұстанымның маңызы ерекше. Себебі техникалық және кәсіптік білім алушы теориялық біліммен қатар, оны кәсіби ортада қолдана білуі тиіс.

Бүгінгі таңда ақпараттың қолжетімділігі мұғалімді бұрынғыдай білімнің жалғыз көзі болудан өзгертті. Студент қажетті мәліметті интернеттен бірнеше секундта таба алады. Сондықтан қазіргі оқытушының міндеті - ақпаратты жай ғана жеткізу емес, ақпаратпен жұмыс істеуге үйрету. Студент ақпараттың шынайылығын анықтауы, оны талдауы, салыстыруы, жүйелеуі және өз ойын дәлелді түрде жеткізуі қажет. Бұл жерде мұғалімнің жаңа миссиясы - білім берушіден бағыттаушыға, кеңесшіге, зерттеуге жетелеушіге айналу.

Ыбырай заманында мұндай міндеттерді орындаудың негізгі құралы кітап пен мектеп болса, қазіргі педагог үшін цифрлық технологиялар қосымша мүмкіндік береді.

Бірақ құрал өзгергенімен, мақсат өзгермейді: білім алушыны өздігінен ойлайтын, жауапкершілігі жоғары тұлға етіп қалыптастыру.

Ыбырай идеяларын қазіргі сабаққа енгізудің бес қадамы:

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасын қазіргі сабақпен байланыстыру үшін мынадай практикалық модель ұсынуға болады:

Бірінші қадам – Ыбырай идеясы.

Білімді өмірмен байланыстыру, еңбекке баулу, ізденуге үйрету.

Екінші қадам – қазіргі білім мақсаты.

Функционалдық, тілдік және кәсіби сауаттылықты қалыптастыру.

Үшінші қадам – цифрлық құрал.

Электронды ресурс, интерактивті платформа, мультимедиа немесе жасанды интеллект мүмкіндігін пайдалану.

Төртінші қадам – білім алушының практикалық әрекеті.

Өмірлік немесе кәсіби жағдаятты талдау, мәтін құрастыру, пікір айту, жоба қорғау, ақпаратты салыстыру.

Бесінші қадам – нақты нәтиже.

Білім алушының алған білімін өмірде, кәсіби ортада және цифрлық коммуникацияда қолдана алуы.

Мысалы: «Білімді өмірде қолдану» → функционалдық сауаттылық → цифрлық құрал → кәсіби жағдаятты шешу → тілдік және кәсіби құзыреттілік.

Бұл модель Ыбырайдың ағартушылық идеясын қазіргі педагогикалық технологиялармен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі пәні цифрлық технологияларды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін салалардың бірі. Мәселен, Ыбырай шығармаларын оқыту барысында студенттер дәстүрлі мәтін талдауымен қатар, подкаст, бейнеролик, инфографика, цифрлық презентация немесе шағын зерттеу жобасын әзірлей алады.

«Кел, балалар, оқылық!» өлеңін талдау кезінде студенттер XIX ғасырдағы білім мәселесі мен қазіргі цифрлық білімнің ерекшеліктерін салыстырып, «Ыбырай бүгінгі колледжде сабақ берсе, қандай әдістерді қолданар еді?» деген зерттеушілік сұраққа жауап іздей алады. Ал жасанды интеллектіні сабақта қолдану кезінде оқытушы оның дайын жауап көзіне айналып кетпеуін қадағалауы керек. Студент ЖИ ұсынған ақпаратты тексеріп, өз көзқарасымен толықтырып, дереккөздерді салыстыруы тиіс. Бұл - қазіргі білім алушыға қажет цифрлық және академиялық сауаттылықтың маңызды бөлігі.

Ұлттық құндылық және цифрлық кеңістік

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінде ана тілінде білім беру мәселесі маңызды орын алды. Ол қазақ балаларына түсінікті тілдегі оқу құралдарын жасауға ерекше мән берді.

Бүгінгі қазақ тілі оқытушысының алдында осы идеяны жаңа кеңістікте жалғастыру міндеті тұр. Қазақ тілін тек аудиториядағы пән ретінде емес, цифрлық коммуникацияның, кәсіби қарым-қатынастың және шығармашылықтың тіліне айналдыру қажет. Студенттің қазақ тілінде сапалы мәтін жазуы, кәсіби терминдерді дұрыс қолдануы, цифрлық контент жасауы және өз ойын сауатты жеткізуі - Ыбырай бастаған ағартушылық дәстүрдің қазіргі көрінісі.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары қазіргі цифрлық дәуірде жаңа мазмұнмен жалғасын табуда. Оның білімге құштарлық, еңбек, адамгершілік, ана тілі және тұлға тәрбиесі туралы ұстанымдары уақыт талабына сай жаңаша интерпретациялануы мүмкін.

Бүгінгі колледж оқытушысының басты міндеті - студентке дайын ақпарат беру емес, оны ақпаратты саралайтын, технологияны сауатты пайдаланатын, өздігінен білім алатын және алған білімін кәсіби өмірде қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыру. Ыбырай үшін мектеп - болашаққа бастайтын білім ордасы болды. Бүгінгі колледж де сол миссияны жаңа технологиялық мүмкіндіктер арқылы жалғастырып отыр. Демек, цифрлық

дәуір мұғалімнің орнын жоймайды. Керісінше, оның миссиясын күрделендіреді. Технология білімді жеткізе алады, бірақ білімнің мәнін түсіндіру, адамды тәрбиелеу, ұлттық құндылықты сіңіру және тұлғаның мүмкіндігін ашу - ұстаздың құзырындағы мәңгілік міндет.

Ыбырай Алтынсариннен бастау алған осы ұстаным бүгінгі оқытушының кәсіби жолындағы маңызды рухани бағдар болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1955.
3. Алтынсарин Ы. Әңгімелер. – Алматы: Мектеп, 1980.
5. Алтынсарин Ы. Өнер-білім бар жұрттар. – Алматы: Жалын, 1991.
6. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық! – Алматы: Атамұра, 2006.
7. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1993.
8. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998.
9. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА – ЫБЫРАЙДЫҢ ЖОЛЫН ЖАЛҒАСТЫРУШЫ ПЕДАГОГ

Уахитова Алмагуль Абдуалиевна,

Турганова Жанара Сериковна

педагог-сарапшылар

Н. Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі

Арқалық қаласы

«Өнер-білім бәрі де оқуменен табылған».

Ыбырай Алтынсарин

Қазақ ағартушылығы тарихында Ыбырай Алтынсарин мен Нәзіпа Құлжанованың орны ерекше. Екі тұлғаны әр кезеңде өмір сүргенімен, халықты білімге үндеу, ұлттық мектептің дамуына қызмет ету, бала тәрбиесін қоғамның болашағымен байланыстыру идеялары сабақтастырады. Ыбырай Алтынсарин XIX ғасырда қазақ даласында зайырлы мектеп жүйесінің қалыптасуына негіз қалап, оқу-ағарту ісін жаңа бағытқа бұрса, Нәзіпа Құлжанова XX ғасырдың басында осы ағартушылық дәстүрді педагогикалық, публицистикалық және қоғамдық қызметімен жалғастырды [1; 2].

Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы қазіргі Қостанай өңірінде дүниеге келген. Ол Орынбордағы қазақ балаларына арналған мектепте білім алып, кейін ағартушылық қызметке бет бұрды. 1864 жылы Торғайда қазақ балаларына арналған мектептің ашылуы оның педагогикалық қызметіндегі маңызды кезең болды. Кейін оқу-ағарту саласындағы инспекторлық қызметі арқылы Торғай облысының бірқатар уездерінде мектептер ашуға, оларды оқу құралдарымен қамтамасыз етуге және мұғалімдер даярлау ісін дамытуға күш салды [1].

Алтынсариннің педагогикалық ұстанымының өзегі – баланы білімге қызықтыру, ана тілін құрметтеу, еңбексүйгіштікке, адамгершілікке және пайдалы кәсіпке баулу. Ол қазақ балаларының түсінігіне лайық оқу материалдарын әзірлеп, 1879 жылы «Қазақ

хрестоматиясын» және «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралын» жарыққа шығарды. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» шығармалары жас ұрпақты оқу мен ғылымға шақырған ағартушылық идеяның көркем көрінісіне айналды [1; 3].

Ыбырайдың қызметіндегі тағы бір маңызды бағыт – қыз балалардың білім алуына жағдай жасау. Қазақ қыздарына арналған мектеп-интернаттардың ашылуы сол кезеңдегі қоғамдық орта үшін үлкен жаңалық болды. Бұл бастама әйелдердің білім алуына жол ашып, кейін қазақ қоғамында ағартушылық қызмет атқарған әйел тұлғалардың қалыптасуына рухани негіз қалады [1].

Осындай ағартушылық дәстүрді жаңа тарихи жағдайда жалғастырған тұлғалардың бірі – Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанова. Ол 1887 жылы Торғай өңірінде дүниеге келіп, білім алып, жастайынан мұғалімдік қызметке араласты. Нәзипа Құлжанова ұстаз, журналист, аудармашы және қоғам қайраткері ретінде қазақ мәдениеті мен оқу-ағарту ісіне елеулі үлес қосты [2; 4].

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасында мектепке дейінгі тәрбие мәселесі айрықша орын алады. Оның 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» және 1927 жылы басылған «Ана мен бала тәрбиесі» еңбектерінде баланың дене және ақыл-ой дамуы, сөйлеуі, мінез-құлқы, қоршаған ортаны танып-білуі мен отбасындағы тәрбие мәселелері қарастырылды. Педагог баланың табиғи қызығушылығын шектемей, оны дұрыс бағыттап, дамыту қажеттігін көрсетті [2; 4].

Нәзипа Құлжанованың «Халқыма деп іс қылдым» деген сөзі оның ағартушылық мұратының мәнін айқын аңғартады [2]. Ол педагогикалық еңбектер жазумен қатар, мерзімді баспасөзде оқу-ағарту, әйел теңдігі, мәдениет пен қоғам мәселелерін көтерді. «Айқап», «Қазақ», «Бірлік туы», «Алаш» басылымдарында мақалалар жариялап, кейін «Еңбекші қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Әйел теңдігі» сияқты басылымдардың жұмысына қатысты [2; 5].

Құлжанованың мәдени-ағартушылық қызметінің маңызды көріністерінің бірі – Абай мұрасын насихаттауы. 1914 жылы Семейде Абай Құнанбайұлының қайтыс болғанына он жыл толуына арналған әдеби кешті ұйымдастыруға қатысып, ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы баяндама жасады. Бұл қызметі оның ағартушылықты тек мектеппен шектемей, ұлттық мәдениет пен әдебиетті таныту ісімен ұштастырғанын көрсетеді [2; 5].

Ыбырай Алтынсарин мен Нәзипа Құлжанованың педагогикалық көзқарастарында ортақ бағыттар анық байқалады. Біріншіден, екеуі де білімді халықтың дамуының негізгі шарты деп білді. Екіншіден, бала тәрбиесінде адамгершілік пен ұлттық құндылықтарға мән берді. Үшіншіден, педагогикалық ойды тәжірибемен ұштастырды: Ыбырай мектеп ашып, оқулық жазып, мұғалім даярлау ісін ұйымдастырса, Нәзипа ұстаздық қызмет атқарып, тәрбиеге арналған әдістемелік еңбектер жазды. Төртіншіден, екеуінің де еңбегінде қыз балалар мен әйелдердің білім алуына, қоғамдағы белсенділігіне жол ашатын идеялар көрініс тапты [1; 2; 4].

Сонымен бірге олардың қызметі әр тарихи кезеңнің қажеттілігіне сай ерекшеленді. Алтынсариннің басты міндеті қазақ даласында жаңа үлгідегі мектеп жүйесін қалыптастыру, оқу құралдарын жасау және халықты білімге тарту болса, Құлжанова осы қалыптасқан ағартушылық арнаны мектепке дейінгі тәрбие, ана мен бала тәрбиесі, журналистика және қоғамдық-ағартушылық қызмет арқылы кеңейтті. Сондықтан Нәзипа Құлжанованы Ыбырай Алтынсарин қалыптастырған ұлттық ағартушылық дәстүрдің ХХ ғасыр басындағы көрнекті жалғастырушыларының бірі деп қарастыруға негіз бар [1; 2].

Бүгінгі білім беру жүйесі үшін бұл екі педагогтің мұрасы өзінің маңызын жоғалтқан жоқ. Баланың тұлғалық дамуына жағдай жасау, білім мен тәрбиенің бірлігін сақтау, ана тілінің құндылығын арттыру, мұғалімнің кәсіби жауапкершілігі мен халыққа қызмет ету идеялары қазіргі педагогикамен де үндеседі. Ыбырай бастаған ағартушылық жолды

Нәзипа Құлжанова өз дәуірінің талаптарына сай жалғастырып, қазақ педагогикасының мазмұнын жаңа бағыттармен толықтырды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин және оның достары мен ізбасарлары. – Алматы: Қазақстан, 1988.
2. Ұлттық энциклопедия. – Алматы, 2004.
3. Қирабаев С., Асыл Ұ., Құрманбай К., Дүйсебаев С., Әрінова Б. Қазақ әдебиеті (XIX ғ.): 10-сыныпқа арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2014.
4. Қалиев С., Молдабеков Ж., Иманбекова Б. Этнопедагогика. – Астана, 2007.
5. «Алаш» қозғалысы: энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы, 2008.

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУДАҒЫ ЕҢБЕГІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАҢА МИССИЯСЫ

Үмітқали Ақбота Мұратбекқызы

педагог, қазақстан тарихы және география пәні оқытушысы,

Арқалық көпсалалы колледжі.

Арқалық қаласы.

Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи-мәдени мұрасы – ұлттың рухани жадын, дүниетанымын және өзіндік болмысын айқындайтын аса құнды қазына. Тарихи ескерткіштер, ұлттық өнер, салт-дәстүр, қолөнер, ұлттық киім, халықтық мерекелер мен рухани құндылықтар – өткен мен бүгінді жалғастыратын алтын көпір. Осы ұлы мұраны зерттеу, сақтау және кейінгі ұрпаққа жеткізу жолында айрықша еңбек сіңірген тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Оның есімі қазақ мәдениетін жаңғырту, тарихи ескерткіштерді қорғау, ұлттық өнер мен қолөнерді дәріптеу, халықтың тарихи санасын қалыптастыру ісімен тығыз байланысты.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін тек мәдениет саласындағы қайраткердің еңбегі ретінде қарастыру жеткіліксіз. Оның өмірлік ұстанымында ұлттық мұраны зерттеу – сақтау – жаңғырту – кейінгі ұрпаққа жеткізу сабақтастығы айқын көрінеді.

Бүгінгі таңда қоғам цифрлық технологиялар дәуіріне қадам басты. Ақпаратты іздеу, сақтау, тарату және қабылдау тәсілдері өзгерді. Білім алушы қажетті мәліметті интернеттен, электронды кітапханалардан, цифрлық музейлерден, мультимедиялық платформалардан және жасанды интеллект құралдарынан таба алады. Осы жағдайда мұғалімнің міндеті де жаңа мазмұнға ие болуда. Қазіргі ұстаздың басты міндеті – дайын ақпаратты ұсыну ғана емес, білім алушыны ақпаратты саралауға, тарихи деректі тексеруге, ұлттық құндылықты түсінуге және оны цифрлық кеңістікте сауатты насихаттауға үйрету. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи-мәдени мұраны сақтау жөніндегі еңбегін қазіргі цифрлық білім беру үдерісімен сабақтастыру – уақыт талабынан туындаған маңызды мәселе.

Өзбекәлі Жәнібеков – тарихи-мәдени мұра жанашыры. Өзбекәлі Жәнібеков – Қазақстанның мәдениеті мен руханиятының дамуына елеулі үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф, мәдениет зерттеушісі. Оның қызметіндегі басты бағыттардың бірі – қазақ халқының тарихи-мәдени мұрасын жинақтау, зерттеу және насихаттау болды.

Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениеттің көптеген саласына назар аударды. Атап айтқанда:

- ✓ тарихи ескерткіштерді қорғау;
- ✓ музей ісін дамыту;
- ✓ ұлттық қолөнерді жаңғырту;
- ✓ ұлттық киім үлгілерін зерттеу;
- ✓ халықтық өнерді дәріптеу;
- ✓ салт-дәстүрді насихаттау;
- ✓ тарихи тұлғалардың мұрасын таныту;
- ✓ ұлттық мерекелерді жаңғырту.

Оның «Уақыт керуені», «Жаңғырық», «Қазақ киімі», «Ежелгі Отырар» сияқты еңбектері қазақтың тарихи-мәдени мұрасын танып-білуге мүмкіндік беретін маңызды зерттеу еңбектері қатарында. Жәнібековтің еңбектерінің ерекшелігі – ол мәдени мұраны тек өткеннің жәдігері ретінде қарастырмай, оны халықтың рухани өмірімен сабақтастыруға ұмтылды.

Тарихи ескерткіштерді сақтау

Қазақстан аумағы – тарихи және мәдени ескерткіштерге бай өлке. Түркістан, Отырар, Тараз, Сарайшық сияқты тарихи орталықтар қазақ даласының өркениеттік тарихынан сыр шертеді. Өзбекәлі Жәнібеков тарихи ескерткіштерді қорғау мен жаңғырту мәселесіне ерекше көңіл бөлді. Оның қызметінде Түркістанның тарихи-мәдени мұрасын жаңғырту, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі және басқа да тарихи нысандардың маңызын қоғамға таныту бағыттары ерекше орын алды. Тарихи ескерткіш – жай ғана сәулет нысаны емес. Ол белгілі бір кезеңнің қоғамдық өмірі, дүниетанымы, өнері мен тарихы туралы ақпарат беретін мәдени дерек. Сондықтан тарихи ескерткіштерді сақтау – өткенді сақтау ғана емес, тарихи сананы сақтау. Бұл идеяны қазіргі білім беру жүйесіне енгізудің маңызы зор.

Ұлттық өнер мен қолөнерді жаңғырту

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі – қазақтың дәстүрлі өнері мен қолөнерін зерттеу және насихаттау. Қазақ халқының қолөнері – ұлттың эстетикалық талғамын ғана емес, оның дүниетанымын да көрсетеді. Ұлттық киім, зергерлік бұйымдар, кілем, текемет, сырмақ, ағаш және тері бұйымдары, музыкалық аспаптар – халқымыздың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетін танытатын құнды мұра. Мұндай құндылықтарды музейлерде сақтау, ғылыми тұрғыдан зерттеу және жас ұрпаққа таныстыру ісінің маңызы ерекше.

Ұлттық және цифрлық кеңістік

Қазіргі қоғамда ұлттық мәдениет пен цифрлық технология бір-біріне қарама-қайшы ұғымдар емес. Керісінше, цифрлық технология ұлттық мұраны кеңінен танытуға мүмкіндік беретін жаңа құралға айналып отыр. Бұрын тарихи мұра кітап, музей және архив арқылы зерттелсе, бүгін оған электронды кітапхана, цифрлық архив, виртуалды музей, интерактивті карта және мультимедиялық контент қосылды. Сондықтан қазіргі мұғалімнің міндеті – ұлттық құндылықтарды цифрлық кеңістікке сауатты енгізу. Өйткені технология ақпарат бере алады, бірақ оның тарихи шынайылығын бағалау, мағынасын түсіну және ұлттық тұрғыдан дұрыс қабылдау – білім алушының ойлау әрекетіне байланысты.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы бізге ұлттық мәдениетке қызмет етудің үлгісін көрсетсе, қазіргі цифрлық технологиялар сол мұраны жаңа буынға жаңа тәсілмен жеткізуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі колледж оқытушысының басты міндеті - студентке дайын ақпарат беру емес, оны ақпаратты саралайтын, технологияны сауатты пайдаланатын, өздігінен білім алатын және алған білімін кәсіби өмірде қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыру. Цифрлық технологиялар тарихи деректерді сақтауға, таратуға және білім алушыларға қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Алайда цифрлық технология – мақсат емес, құрал. Негізгі мақсат – білім алушының бойында тарихи сана, ұлттық мәдениетке құрмет, зерттеушілік қабілет және азаматтық жауапкершілік қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда,

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметімен табиғи түрде сабақтасады.

Өткенді сақтау – бүгінгі міндет.

Бүгінді түсіндіру – ұстаз міндеті.

Ал тарихи мұраны болашаққа жеткізу – ұрпақ алдындағы жауапкершілік.

Сондықтан қазіргі мұғалімнің жаңа миссиясын мына формуламен көрсетуге болады: Тарихи мұра → ұлттық тәрбие → цифрлық технология → сыни ойлау → тарихи санасы қалыптасқан заманауи тұлға.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992.
2. Жәнібеков Ө. Жаңғырық. – Алматы: Қазақ әдебиеті, 1991.
3. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 1996.
4. Жәнібеков Ө. Ежелгі Отырар. – Алматы: Қазақстан, 1992.
6. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998.
7. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
8. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық. – Алматы: Атамұра.
9. Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштері. – Алматы: Өнер.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ: АЛТЫНСАРИН МЕН ҚҰЛЖАНОВА ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КӨРІНІСІ

Халыкова Гаухар Алтаевна

*Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
математика және информатика пәндерінің оқытушысы,
Арқалық қаласы*

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің алдында тек білімді меңгерген маман даярлау ғана емес, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, шығармашылық ойлайтын, ақпараттық технологияларды тиімді пайдалана алатын, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Цифрландыру, жасанды интеллект, қашықтан оқыту, интерактивті технологиялар білім беру мазмұны мен әдістеріне жаңа талаптар қойып отыр. Осындай өзгерістер жағдайында ұлттық педагогикалық мұраны қазіргі білім беру үдерісімен сабақтастырудың маңызы арта түседі. [5, 24-б.]

Қазақ даласында білім мен тәрбиенің дамуына зор үлес қосқан тұлғалардың қатарында Ыбырай Алтынсарин мен Нәзипа Құлжанованың орны ерекше. Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларына білім берудің жаңа үлгісін қалыптастырып, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау ісіне үлкен үлес қосты. Ал Нәзипа Құлжанова мектепке дейінгі тәрбие мен ана мен бала тәрбиесіне, педагогикалық мәдениетке қатысты құнды пікірлер қалдырды.

Олардың идеялары тарихи кезеңмен шектелмейді. Білімнің адамды дамытудағы рөлі, тәрбиенің маңызы, баланың тұлғалық ерекшеліктерін ескеру, еңбекке тәрбиелеу секілді қағидалар қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарымен үндеседі. [1, 65-б.]

Ыбырай Алтынсарин қазақ қоғамында білім беру ісін ұйымдастыруда жаңашыл бағыт ұстанған ағартушы ретінде танылды. Оның негізгі мақсаты – халықтың білімге деген қызығушылығын арттыру, балаларды мектепке тарту және оқу арқылы қоғамның мәдени дамуына жол ашу болды.

Алтынсарин шығармаларында білім мен еңбектің байланысына ерекше мән беріледі. «Кел, балалар, оқылық!» өлеңіндегі білімге шақыру идеясы қазіргі білім беру жүйесінде де өз маңызын жоғалтқан жоқ. Бүгінгі таңда бұл идеяны оқушының өмір бойы білім алуға деген қажеттілігін қалыптастыру, өздігінен ізденуге үйрету және білімді практикалық жағдайда қолдана білу қабілетін дамыту арқылы жүзеге асыруға болады.

Қазіргі педагогикада білім алушының белсенділігіне негізделген оқыту әдістері кеңінен қолданылады. Жобалық оқыту, зерттеу жұмыстары, топтық жұмыс, проблемалық оқыту, цифрлық платформаларды пайдалану – осының барлығы білім алушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өз бетімен іздеуші тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған.

Бұл тұрғыдан алғанда, Алтынсариннің баланы білімге қызықтыру, оның еңбекке бейімділігін қалыптастыру туралы педагогикалық көзқарастары қазіргі құзыреттілікке негізделген білім беру ұстанымдарымен сабақтас. [2, 24-б.]

Нәзипа Құлжанова қазақ педагогикасында бала тәрбиесіне, мектепке дейінгі тәрбиеге және педагогикалық мәдениетке ерекше назар аударған тұлға. Оның еңбектерінде баланың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескеру, тәрбиенің отбасымен және қоғамдық ортамен байланысы туралы маңызды ойлар кездеседі.

Құлжанованың педагогикалық көзқарастарындағы басты ерекшеліктердің бірі – балаға тұлға ретінде қарау. Білім мен тәрбие үдерісінде баланың қызығушылығын, қабілетін, жас ерекшелігін ескеру қазіргі білім беру жүйесінің де маңызды қағидаларының бірі болып табылады. [3, 28-б.]

Бүгінгі таңда білім беруде тұлғаға бағытталған оқыту, саралап оқыту және жеке білім беру траекториясын қалыптастыру кеңінен енгізілуде. Әр оқушының қабілеті мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, мұғалім оқу материалын ұсыну әдістерін білім алушының ерекшелігіне қарай бейімдейді.

Бұл бағыт Нәзипа Құлжанованың бала табиғатын түсіну және тәрбие үдерісінде оның жеке ерекшеліктерін ескеру туралы педагогикалық ойларымен үндеседі. [4, 11-б.]

Ұлттық құндылықтарды заманауи білім беру технологияларымен ұштастыру – қазіргі педагогтың маңызды міндеттерінің бірі. Инновациялық білім ұлттық тәрбиеге қарама-қайшы ұғым емес. Керісінше, заманауи технологиялар ұлттық мазмұнды білім алушыға жаңа әрі қызықты формада жеткізуге мүмкіндік береді.

Мысалы, информатика сабағында қазақтың ұлттық мұрасын цифрлық жобалар арқылы танытуға болады. Білім алушылар қазақтың тарихи тұлғалары туралы веб-сайт, презентация, инфографика немесе цифрлық карта жасай алады. Ыбырай Алтынсарин мен Нәзипа Құлжанованың еңбектеріне арналған шағын зерттеу жобаларын ұйымдастыру арқылы білім алушылар ақпарат іздеу, деректерді талдау, цифрлық контент әзірлеу дағдыларын дамытады. [6, 3-6 б.]

Сонымен бірге жасанды интеллект құралдарын білім беру мақсатында қолдану барысында ұлттық мазмұнды сақтау маңызды. Мысалы, білім алушы жасанды интеллект көмегімен белгілі бір тақырып бойынша ақпарат жинап, кейін оның дұрыстығын дереккөздер арқылы тексере алады. Бұл үдеріс сыни ойлау, ақпараттық сауаттылық және академиялық жауапкершілік дағдыларын қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтың инновациялық біліммен байланысы тек пәндік мазмұн арқылы емес, оқыту мәдениеті арқылы да жүзеге асады. Үлкенді құрметтеу, еңбексүйгіштік, жауапкершілік, адалдық, отансүйгіштік, білімге ұмтылу сияқты құндылықтар кез келген заманауи технологиялық ортада өз маңызын сақтайды. [7, 38-б.]

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасынан мұғалім тұлғасына қойылатын жоғары талапты байқауға болады. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, оқушыға бағыт-бағдар беретін, оның қабілетін ашуға ықпал ететін тұлға болуы қажет.

Қазіргі кезеңде мұғалімнің рөлі одан әрі өзгеруде. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект көптеген ақпаратты жылдам ұсынғанымен, мұғалімнің тәрбиелік, бағыттаушы және ұйымдастырушылық қызметін толық алмастыра алмайды.

Заманауи мұғалім цифрлық ресурстарды меңгерумен қатар, ұлттық құндылықтарды оқу мазмұнына кіріктіре білуі тиіс. Бұл жерде Алтынсарин мен Құлжанованың педагогикалық мұрасы мұғалімге әдістемелік және рухани бағдар бола алады. [9, 20-б.]

Инновациялық әдістерді жүйелеу

Инновациялық әдіс	Әдістің мазмұны	Ұлттық құндылықпен байланысы	Күтілетін нәтиже
Жобалық оқыту	Жеке немесе топтық жоба әзірлеу	Тарих, мәдениет, салт-дәстүр, ұлттық тұлғаларды зерттеу	Зерттеушілік, шығармашылық қабілет дамиды
Зерттеушілік оқыту	Мәселе қойып, ақпарат жинау, талдау және қорытынды жасау	Қазақ ағартушыларының мұрасын, ұлттық тарихты зерттеу	Сыни және аналитикалық ойлау қалыптасады
Проблемалық оқыту	Проблемалық жағдай ұсынып, шешімін іздеу	Ұлттық құндылықты цифрлық ортада сақтау мәселелері	Логикалық ойлау, шешім қабылдау дағдысы дамиды
Кейс әдісі	Өмірлік жағдаяттарды талдау	Адалдық, еңбекқорлық, жауапкершілік, отансүйгіштік	Практикалық ойлау және пікір білдіру қабілеті артады
Топтық оқыту	Ортақ тапсырманы бірлесіп орындау	Ынтымақтастық, өзара сыйластық, үлкенді құрметтеу	Коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар дамиды
Ойын технологиялары	Оқу мазмұнын ойын, викторина, рөлдік тапсырмалар арқылы меңгеру	Ұлттық ойындар мен мәдени элементтерді сабаққа енгізу	Қызығушылық пен белсенділік артады
Flipped Classroom	Теорияны алдын ала меңгеріп, сабақта практика орындау	Ұлттық тұлғалар туралы материалдарды алдын ала қарау	Өздігінен білім алу дағдысы қалыптасады
Цифрлық оқыту	Онлайн платформалар, интерактивті ресурстар және мультимедиа қолдану	Ұлттық мазмұнды цифрлық форматта ұсыну	Цифрлық сауаттылық дамиды
Инфографика әдісі	Күрделі ақпаратты визуалды түрде жүйелеу	Тарих, салт-дәстүр, ағартушылар туралы ақпаратты визуалдау	Ақпаратты жинақтау қабілеті қалыптасады
Mind Map	Негізгі ұғымдарды сызба арқылы	«Ұлттық құндылықтар»,	Жүйелі және ассоциациялық

	байланыстыру	«Алтынсарин мұрасы» тақырыптарын жүйелеу	ойлау дамиды
STEM/STEAM	Ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы біріктіру	Ұлттық мәдени элементтерді заманауи технологиямен байланыстыру	Пәнаралық және шығармашылық ойлау қалыптасады
Жасанды интеллект құралдарын пайдалану	Ақпарат іздеу, идея ұсыну, цифрлық өнім жасау	Ұлттық тұлғалар мен мәдени мұра туралы цифрлық контент әзірлеу	АІ сауаттылығы, сыни ойлау дамиды
QR-код технологиясы	QR-код арқылы цифрлық ресурсқа бағыттау	Ұлттық мұраға арналған бейне, мәтін, электрондық ресурсқа сілтеме	Ақпаратқа жылдам қол жеткізу артады
Геймификация	Ұпай, деңгей, марапат, челлендж элементтерін енгізу	Ұлттық тарих пен мәдениет бойынша танымдық ойындар	Мотивация және белсенділік артады
Рефлексия әдістері	Өз жетістігі мен қиындықтарын талдау	Өзін-өзі бағалау, жауапкершілік, өзін дамыту	Өзіндік талдау қалыптасады

Ыбырай Алтынсарин мен Нәзіпа Құлжанованың ағартушылық-педагогикалық идеялары – қазақ педагогикасының құнды мұрасы. Олардың білімге ұмтылу, еңбекке тәрбиелеу, бала тұлғасын құрметтеу, ұлттық тәрбиеге мән беру туралы көзқарастары қазіргі білім беру жүйесінің негізгі бағыттарымен сабақтас.

Бүгінгі инновациялық білім беру жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, цифрлық технологияларды, жобалық оқытуды, интерактивті әдістерді және жасанды интеллект мүмкіндіктерін тиімді пайдалану қажет. Технология – мақсат емес, білім алушының дамуына қызмет ететін құрал.

Сондықтан Алтынсарин мен Құлжанова мұрасын қазіргі білім беру үдерісіне енгізу олардың еңбектерін қайталаумен ғана шектелмеуі керек. Ең бастысы – олардың педагогикалық идеяларының мәнін түсініп, сол құндылықтарды заманауи оқыту әдістері арқылы жаңа мазмұнда жүзеге асыру. [8, 53-б.]

Ұлттық тәрбие мен инновациялық білімнің үйлесуі – білім алушының әрі заманауи, әрі ұлттық болмысын сақтаған тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін маңызды бағыт. Өткеннің педагогикалық тәжірибесін бүгінгі технологиялық мүмкіндіктермен ұштастыру арқылы білім берудің мазмұнын байытып, жас ұрпақтың білімге, еңбекке және ел болашағына деген жауапкершілігін арттыруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2007.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1988.
3. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
4. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Орынбор, 1927.

5. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана.
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары.
7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы.
8. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2004.
10. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӨМІРІНІҢ ЕРЕКШЕ БЕЛЕСТЕРІ

Хасенова Зайгүл Рашитовна, педагог-сарапшы
Насрединова Ақжарқын Есеметовна, педагог-модератор,
педагогика ғылымдарының магистрі
Н. Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің
«Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» мамандығының оқытушылары

Ұлы ағартушының қызметі

Арман етті. Бұл арманына ол жете білді. Кейін Торғай қаласына кәсіптік училище ашып, Қостанайда ауыл шаруашылығы училищесін ұйымдастыруға ұйыты болды.

Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмеушілік, аз жұмысты қиынсынып, бойкүйездікке салынушылық өмірде аз кездеспейді. Бұл – жақсы әдет емес. Сондықтан балалардың бойкүйез, жалқау болмауына, еңбекқор болуына Ыбырай ерекше мән Мектеп бітіргеннен кейін Ыбырай халық ағарту жұмысын таңдады. Бірақ оның ағарту саласында істесем деген мақсаты бірден орындалмады. Өйткені ол кезде қазақ далсында ашылған, даяр тұрған мектеп жоқ енді. Ыбырай амалсыздан Орынбордың обылыстық басқару секемесіне тілмаштық қызметке қалдырылды. Бірақ оны чиновниктік жұмыс қанағаттандырмады, арманы – бар күшін алдағы күнде өз халқын ағарту ісіне жұмсау еді.

«Мектеп-қазақтарға білім берудің басты тұтқасы... атасының хатшысы болып қызмет істейді. Ыбырай Алтынсариннің армандаған мектебі 1864 жылы 8 қаңтарда бекіністің барша адамдарымен 200-ден астам сыйлы қазақтардың қатысуымен салтанатты түрде ашылады. 1866-1868 жылдары Ыбырай Алтынсарин Торғай уезінде уақытша судья болып істейді. 1868 жылы Торғайдағы қазақ мектебі бір класстық орыс-қазақ училищесі болып қайта құрылады. Ы.Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты. Біріншіден, бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, өнегелі ұстаз тәлімгер дасрлауға, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді.

Өзінің мектеп өміріндегі тәжірбиесінен К.Д.Ушинскийдің, Л.Н.Толстойдың педагогикалық озат пікірлерін қорыта отырып, Ыбырай «Қазақ хрестоматиясы» және

«Қазақ мектептерінде орыс тілін үйретуге басшыдық» деген екі кітабын жазды. Ыбырай Алтынсариннің бұл еңбектері қазақ халқы мәдениетінің даму тарихынды аса зор оқиға, зор ғылыми табыс ретінде жарыққа шықты. Ыбырайдың бұл кітаптарының зорлығы өз кезінде қазақ халқы үшін үлкен мереке, сирек кездесетін тамаша жаңалық еді. Тұңғыш педагог-ағартушының орыс әріпінің негізінде жазылған оқулықтары ел арасында қолдан-қолға тарап, саналы жастарды білімге тарта бастады. Мұны көрген Алтынсарин: «Халқыма пайда тигізсем деген менің әрқашанғы талабым болушы еді, ал енді сол ойым іске асып келе жатыр – ау дегенде, көңілім сонша жай тауып қалады» - деп жазды. Ыбырайдың қажырлы еңбегі жанды.

Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр.. Ал осы айтылған мақсаттарға жету жолында, мен білсем, осы күнге дейін ешқандай жетекші құрал болған жоқ. Бұл басылып отырған бірінші кітаптағы мақалалар мынадай төрт тарауға бөлінді:

1) Балалар өмірінен алынған әңгімелер, бұлар түрлі орыс хрестоматияларын, көбінесе Паульсонның хрестоматиясынан алынды, мысалдар мен халық әдебиеті, балалардың туғандарына жазған хаттары.

2) Әр түрлі жастағы адамдардың өмірінен алынған әңгімелер.

3) Ең жақсы қазақ ақындарының өлең-жырларынан үзінді.

4) Қазақтың-мақал-мәтелдері.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде Ыбырай ең кішкентай жәндіктердің өзі де тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүргендігін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Ы.Алтынсариннің «Екі жолдас», «Бір уыс мақта», «Қисық ағаш», «Таза бұлақ», «Шеше мен бала», «Ақымақ дос», «Тазша бала», «Қыпшақ Сейтқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», «Талаптың пайдасы», «Бақша ағаштары», «Асыл шөп», «Байұлы», «Мейірімді бала», «Дүние қалай етсең табылады», «Жиренше шешен», «Бай мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Мақта қыз бен мысық» және т.б. әңгімелері бар.

Алтынсарин балалары оқыту және тәрбиелеу ісінде мұғалімдер ролінің айрықша зор екендігін ескертті. Ол өзінің бір хатында: «Халық ағарту жұмысы бұл арада тек қана жаңа басталып келеді. Сондықтан жаңа салынып жатқан үйдің үйдің оның іргесінің биік және мықты қалануына байланысты болатыны сияқты, біздің қолға алып отырған ісіміздің де, қазақ мектебінің бар келешегі көбінесе, істің қазіргі басталуына байланысты. Сондықтан да мен қазіргі жақсы оқытушыны дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін...»

Ыбырай Алтынсарин өнеркәсіпте, ауыл шаруашылығында істейтін мамандар даярлап шығаратын мектептер ашуды, сөйтіп, маңызы зор игілікті істің негізін салуды берген. Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарады. Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды. Ол мәдениет пен білімнен артта қалған ел-жұртын көрші елдің өнер-білімін, техникасын игеруге шақырып қана қоймай, сол игі істі тікелей жүзеге асыруға да өлшеусіз үлес қосты.

Он жыл бойы Торай облысының оқу инспекторы болып тұрған кезеңде қазақ ауылының шаруашылық және әлеуметтік ерекшеліктеріне сәйкес, көшпелі ауылдық қалаларда уездік мектептер ашып, хал-ауқатына қарамастан, ұқара халықтың балаларын оқыттырып, білім ордасының іргесін қалады.

Ол қазақтың тұңғыш педагогы, қазақ даласында бірінші рет мектеп ұйымдастырып, қазақ жастарына білімнің есігін ашты және балаларды оқуға шақырды. Ол кісінің жазып кеткен еңбектері бізге мұра болып сақталып келді және келер ұрпаққа да сақталып барады деген ойдамын.

Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Өзі өшсе де сөзі өшпейді дегендей, өзі жоқ болса да біз үшін оның еңбектері мәңгі өшпейтін мұра болып қалмақ.

Ыбырай Алтынсарин өз халқын жан-тәнімен сүйген, халқының мәдени көркейіп өсуі үшін бойындағы бар күш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот еді. Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету. Қазіргі өркениетті қазақ халқы не бәрі 48 жасында өмірден өткен Ыбырай атамyzды ұлы ұстаз, педагог, ғалым, ірі қоғам қайраткері деп бағалап құрмет тұтады және Қазақ тарихында аты Алтын әріппен жазылып қалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. – Алматы: № 11, 2004. 109 – 112 б.
2. «Қазақстан мектебі 93» Рахима Сыздықова, филология ғылымының кандидаты.
3. «Қазақстан мектебі 2004» 4. Сарбаева А.М. «Қазақ мәдениетінің ұлы қайраткерлері.
4. IX-XIX ғасырлар. Ғұлама тағылымы»: Оқу – әдістемелік құрал. Көкшетау: «Келешек 2030», 2011ж. 144-161 бет
5. Оспанұлы С. Алтынсариннің айналасындағы адамдар. Қостанай: «Шапақ», 2006 ж. 8-15 бет.
6. Ы.Алтынсарин. Қазақ энциклопедиясы.-Т.1-121 –67
7. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым, 1979.-110-129 бет.
8. Ы.Алтынсарин. Елтұтқа.-Астана: Күлтегін, 2001.-226-228-б.

ҰЛЫ ДАРА ҰСТАЗ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН

Шаяхметова А.К.

*бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
А.Байтұрсынов атындағы бастауыш гимназиясы
Арқалық қаласы*

Талай дана – данышпан, дарабоз тарихи тұлғаларды дүниеге әкелген дархан Қостанай топырағында, қарт Торғай даласында ұлтымыздың алғаш білім қоңырауын соққан ұстаз Ыбырай Алтынсарин да туған.

Педагог, жазушы, балалар әдебиетінің атасы – Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен алдына қойған мақсаттары жайлы, сол мақсатты орындау жолындағы қыруар еңбектерін Ыбырай шығармаларын бастауыш сыныптан бастап оқыту арқылы оқушыларды еңбек сүйшілікке, оқу, өнерге ұмтылушылыққа, Отанын, елін сүйшілік, талаптылық, жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық т.б. жақсы мінез – құлықтарға тәрбиелеуді мақсат етіп қойды.

Ыбырай (шын аты Ибраһим) Алтынсарин 1841 жылы 20 қазанда Қостанай қаласындағы Затобол ауданында дүниеге келген. Ыбырай үш жасқа келгенде әкесі Алтынсары қайтыс болады. Оны Кенесары шапқыншылығында өлтіріп кетеді. Ыбырайды әкесінің досы Жетібай Өтемісұлы құтқарып қалады. Әкесі қайтыс болғаннан кейін тәлім-тәрбиені атасы Балғожа биден алады. 1846 жылы Балғожа би Орынбордағы Шекара комиссиясы жанынан ашылатын мектепке Ыбырайды жаздырып қояды. 1850 жылы 22-тамызда сол мектепке Ыбырай алғашқы 30 баланың бірі болып қабылданады. Ол уақытын жан-жақты білім алуға ерекше ынтамен кіріседі. Балғожа Жаңбыршин жүзбасы, Қыпшақ руының ұзын тармағын басқарған Торғай, Тобыл және Аят өзендері аралығында көшіп қонған Орынбор шекара комиссиясының пікірінше, ол адамдарды басқару жағынан да, жалпы орда істері жөнінен де өз руластары алдында өте беделді болған. Ол ұзақ уақыт Орынбордағы погран (шекара) комиссиясы қол астында, қыпшақ старшина болып қызмет істеген, патша үкіметінен шен-шекпен алған ірі феодалдың бірі, яғни белгілі би, ірі бай

болған кісі. Балғожа би немересі Ыбырайды жасынан-ақ адалдыққа, тапқырлыққа, турашылдыққа, шешендікке баулыған. Өзімен бірге жиын-тойларға алып жүріп, билік айтқызып, қанатын қатайтқан. Ыбырай жасынан зерек болып, атасын жерге қаратпай, алғырлық танытып, көпшілік құрметіне бөленеді. Оның бұл турашылдық шешендік қасиеттері Торғайда сот істерін жүргізген кездерінде айқындала түседі.

«Іздегенге сұраған» дегендей, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап патша үкіметі қазақ даласын бағындырудың, билеп-төстеудің тағы бір жаңа әдісін қолдана бастады: қазақ балаларына арнап мектептер ашуға кірісті. Сонымен бұл мектеп 1850 жылы 22 тамыз күні Орынбор қаласында ашылды. Оған қазақтың 30 баласы алынды, солардың бірі 9 жасар Ыбырай болды.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен көк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған. Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Ыбырай 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы, Қостанай ауданында дүниеге келеді. Үш-төрт жасында әкесі Алтынсары қайтыс болып, атасы Балғожаның қолында өсіп, тәрбиеленеді.

Ыбырай мектепте сабақты ынта қойып оқиды, 1857 жылы оқуын «өте жақсы» деген бағамен бітіріп шығып, 1859 жылдың тамызына дейін өзінің туған елінде тілмаштық қызмет атқарады. Қалада оқып, қазақ даласына беймәлім жаңалықтардан хабардар болып, ой-өрісі кеңейген зерделі бозбаланың екі жылдай елде болуы — қазақ қоғамының жағдайын тереңірек түсініп, жаңаша сезінуіне, өзіндік ойға келуіне мүмкіндік береді. Өз бетімен көп ізденіп, білім қорын молайта келе, Ыбырай өзінің алдына тілмаш болуды емес, туған халқына пайдалырақ басқа бір қызмет істеуді мақсат етіп қояды. Оның ынтасы ағартушылыққа ауады. 1860 жылы Жайықтың шығысындағы қазақтар үшін төрт бастауыш мектеп ашылған кезде, Ыбырай өзі сұранып, Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алып, сонда келеді. Бірақ мектеп бірден ашыла қоймайды. Бұл аралықта, Ыбырай ел ішінде мектептің пайдасын түсіндіріп, біраз баланы өз үйінде оқытады. Торғай мектебі 1864 жылы ғана ашылады. «Осы жылы қаңтардың 8-і күні көптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді. Ыбырай мектептегі сабақ пен тәрбие жұмысын сол кездегі орыс мектептері үлгісінде құрады. Сабақты қазақ тілінде жүргізе отырып, ол балаларға орыс тілін үйретуге, пән негіздерінен білім беруге тырысады. Тәрбие жұмысын адамгершілігі мол, жаңа ұрпақ тәрбиелеп шығаруға бейімдейді.

Ыбырай мәдениет пен білім жолына халқының өте ынталы екенін жақсы ұғады. Бұл оны жігерлендіре түседі. Ыбырай ел ішіндегі әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздікті де көре білді. Әкімдердің зорлықшыл сорақы қылықтарын сынға алды. Олардан қарапайым халықты қорғады.

Ыбырайдың ағартушылық, демократтық көзқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық әділетсіздік пен адам бойындағы ұнамсыз мінездерге қарсы күресу үшін, ол ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру керек деп ұғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүйесін жақсартуға жұмсайды. 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың ағартушылық жүйесін, орыс ағартушыларының еңбектерін зерттейді. Қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды ойлайды. Ыбырай қазақ қыздарын оқыту ісіне ерекше көңіл бөледі. Бұған ескішіл әдет-салттарға қарсы күрестің бір жолы есебінде қарайды. 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебін ұйымдастыруы – оның ағартушылық аса зор еңбегі. Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ыбырай мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды қолға алды.

1881 жылы Омбы қаласында тұңғыш мұғалімдер мектебі ашылды. Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Мәдениетті де талантты педагог-жазушы әрі мінезге бай, адамгершілік, жолдастық қасиеті мол Ыбырай орыс зиялыларының арасында мейлінше беделді, сыйлы болған. Оқулық жасау жолында оқулыққа Ыбырай мектепте қазақ балаларына білім мен тәрбие берудің басты құралы деп қарайды. Ол балаларға ана тілін таза және ұқыптылықпен үйретеді, шағын көркем шығармалар арқылы оларды жақсы мінез-құлыққа баулуды көздеді. Ыбырай балаларды мазмұны олардың білімін көтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды... қазақтың өз тілінде... басып шығару керек деп білді. Өзі 1876 жылдан бастап «Қазақ хрестоматиясын» жазуға кірісіп, оны 1879 жылы Орынборда бастырып шығарды. «Қазақ хрестоматиясы» балаларға арналған өлеңдер мен шағын әңгіме-новеллалардан құрастырылды. Олардың бірқатарын өзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық әдебиетінің үлгілерін де іріктеп кіргізді. «Қазақ хрестоматиясы» арқылы жеткен Ыбырайдың бүкіл әдеби мұрасы оның көркем шығарма жазуды ағартушылық идеясына бағындырғанын айқын көрсетеді. Ол әдебиетті бала санасына әсер ететін, оны жақсы, үлгілі істерге үйрететін күшті құрал деп ұқты.

Ы.Алтынсарин демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты. Біріншіден, бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, өнегелі ұстаз тәлімгер дасрлауға, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Үшіншіден, шығармаларында қазақ халқының XIX ғасырдағы қоғамдық өмірінде болған саяси әлеуметтік мәселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шәкірттерді адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ ұстауға шақырды. Қазақ халқының келешегі тек өнер-білімде деп түсінген Алтынсарин өз ойын іске асыруда түрлі тосқауыл кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, өз мақсатын іске асыра білді.

1) «Қазақ хрестоматиясының» дүниеге келуі

Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр. Сондықтан көзге көрінер ешқандай пайдасы болмаса да, шәкірттерге амалсыздан татар тілінен ешқандай кемшілігі жоқ ана тілін тастап, татар тілін үйренуге тура келеді. Екінші жағынан, татардың кітап тілі, бұл тілді татарлардан шыққан оқымыстылардың өздері де менсінбегендіктен араб, парсы сөздеріне лық толған; сондықтан ол сауатсыз қазақтарға түсініксіз. Бұл тілде басылып шыққан кітаптардың бәрі де тек дін туралы жазылған кітаптар, сондықтан олар осы жағынан алып қарағанда да дүниесуи мақсаттарды көздейтін орыс-қазақ мектептерінде пайдалану үшін, мысалы, орыс тіліне аудартып жаттықтыру үшін қолайсыз. Осылармен қабат бір ескертетін нәрсе — қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сыя алмайды, оның ой-пікірі еркін, оның келешегі үшін оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек болып отыр. Ал осы айтылған мақсаттарға жету жолында, мен білсем, осы күнге дейін ешқандай жетекші құрал болған жоқ.

Жалпы бастауыш оқу құралдары, хрестоматиялар сияқты кітаптар шын білім беретін, пайдалы мәліметтер беретін ғылыми, күрделі оқу құралдарына жол салып беретіндігін, ал мұндай жалпы білім беретін кітаптардың Азия халықтарының ешбірінде жоқ екенін еске алып, біз мұндай жетекші оқу құралдарын жақын жердегі орыс тілінен іздеуге мәжбүр болдық, сондықтан бұл шығарғалы отырған кітабымыз көздеген мақсатына сәйкес болып, орыстың ғылыми және жалпы пайдалы кітаптарына тікелей жол салып беру үшін және сол орыс кітаптарына мағынасы жағынан да, әрпі жағынан да қайшы келмеуін көздеп, біз осы кітабымызды орыс әрпімен бастырғанды қолайлы деп

таптық. Жоғарыда айтылған қолайсыздықтарды оқу ведомствосының көптеген білімді қайраткерлері бұрын да көрсетіп келген болатын, сондықтан мен сол білімді адамдардың ақылын алып, екінші жағынан, өзім де осылай етуді қажет деп тауып, осы хрестоматияны құрастыруға кірістім.

Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздедім, екіншіден, бұл кітапта келтірілген әңгімелердің қазақтар үшін ұнамды болу жағын көздедім, сондықтан бұл кітапқа енгізген әңгімелерді тергенде көп қиыншылықтарға кездестім, әрбір мақаланы әр жағынан ойлап барып қосу керек болды. Бұл хрестоматияны мен екі кітап етіп шығаруды ойладым. Бұл басылып отырған бірінші кітаптағы мақалалар мынадай төрт тарауға бөлінді:

1) Балалар өмірінен алынған әңгімелер, бұлар түрлі орыс хрестоматияларын, көбінесе Паульсонның хрестоматиясынан алынды, мысалдар мен халық әдебиеті, балалардың туғандарына жазған хаттары.

2) Әр түрлі жастағы адамдардың өмірінен алынған әңгімелер.

3) Ең жақсы қазақ ақындарының өлең-жырларынан үзінді.

4) Қазақтың мақал-мәтелдері.

Екінші кітапта қазақтың төл әңгіме, аңыздарынан басқа, табиғат тарихы мен жалпы тарих жөнінен, география, өндірістехникасы жөнінен және кеңсе ісін жүргізу үлгілері жөнінен мақалалар қоспақшымыз.

Тұңғыш рет шыққалы отырған еңбек болғандықтан, бұл хрестоматияның кейбір кемшіліктері де болуы мүмкін, бірақ сонда да болса бұл кітап ізсіз қалмас, тұңғыш оқу кітабы ретінде көздеген мақсатына жетер деген үмітпен өзімді жұбатып отырмын. Оның бер жағында осы күні халқымыз өз тіліндегі ғылыми оқу құралдарына аса сусап отырғанына, надан жатқан; бірақ әлі азғындық жолға түспеген, пайдалы нәрсенің бәріне жаны құмар халқымыздың шамасының келгенінше қызмет ету біздің әрқайсымыздың да борышымыз екеніне, бәлкім, басқа да менен білімдірек елдестеріміздің де санасы жетіп қалар.

2) «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы»-орыс графикасына негізделіп жасалған ең алғашқы оқулық. 1879 жылы Орынбор қаласында шыққан. Бұл орыс тілі грамматикасы қысқаша курсың қамтитын оқу құралы. Оқулықта жеті бөлім бар: 1) Нәрселердің аттары (зат есім). Имя существительное; 2) Зат-мақұлықтың қасиетінің аттары (сын есім); 3) Есеп аттары (сан есім). Имя числительное; 4) Местоимение деген сөздің бөлімі (есімдік); 5) Ақыры өзгерілмейтін сөздер (үстеу, демеу). Наречие и союз; 6) Предлог деген сөздің бөлімі (жалғау); 7) Глагол деген сөздің бөлігі (етістік). Қазақшадан орысшаға кешіруге арналған сөздер. Оқулықтың алғы сөзінде оқу құралын қалай оқыту жөнінде әдістемелік нұсқау берілген (оқыту әдісі белімдерден кейін де көрсетіліп отырады). Әрбір бөлім сөздіктен тұрады. Әрқайсысынан кейін орыс грамматикасының негізгі, басты ережелері ұсынып отырады (мысалы, септік жалғаулары, көпше, жекеше түр, род, реңк мәнді жұрнақтар, зат есімнен жасалатын сын есімдер, шырай түрлері, етістіктің шақтары, райлары т. б.). Ережелер қабылдауға оңай нұсқауда келтірілген. Сөздердің тізбесін, грамматикалық ережелерді беруде арнайы әдістемелік мақсат көзделінген: оқушы әдебиеттік оқуды меңгермес бұрын, жекелеген сөздердің тобымен, бастапқы, негізгі ереже түрлерімен таныс болады, жүйелі дайындық курсынан өтеді. Оқулық бірде-бір орыс сөзін білмейтін қазақ баласына тіл үйрену неден қалай басталуы керек деген мәселені қояды. Бұл — сол кезеңдегі орыс грамматистері мен әдістемешілері де қолға ала қоймаған күрделі жұмыс. Тіл үйрену үстінде бала екі бірдей дағдыны қатар игереді.

Оқулықта орыс тілі мен қазақ тілі грамматикасын салыстыра оқыту қажеттігі басым айтылған. Бұл оқу құралы сол кезең үшін де және қазіргі талап тұрғысынан да терең негізгі лингвистикалық-әдістемелік еңбек болып табылады. Мұнда шет тілін жаңадан

бастап үйренуге арналған оқу құралының сипаты қандай болуы керек деген мәселе шешімін тапқан.

Сонымен бірге екі тілдің грамматикасы үйлестіре оқыту мәселесі де алғаш рет Алтынсарин заманында қолға алынған. Шет тілінде дұрыс жазуға үйрету, тіл ұстарту мәселелері көтеріледі. Алтынсариннің оқу құралы тіл үйренудің лингвистикалық негізгі тілдің лексикалық жүйесіне негізделуі керек деген қортындыға әкелді.

Ыбырайдың әдеби еңбектерінің жинағы «Қазақ хрестоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жазған әйгілі екі өлеңмен ашылды. Ақын бұл өлеңдерді өз кезінде «Сөз басы» деген атпен алған. Қазір бұл өлеңдер «Кел, балалар, оқылық», «Өнер-білім бар жұртта» деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арнаған әдеби туындыларын да оқу- білімді насихаттаудың ұтымды әдісінің қажеттігін көрсетті. Оқу білімнен кенже тұрған халық үшін ғылым мен техниканың жетістіктерін насихаттай алатын қысқа көлемдегі поэтикалық шығармалардың айрықша ұтымды екенін, әсерін терең сезінді, сенді. Қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа дәстүрлерін игеруге, бойға сіңіруге шақырды.

«Кел, балалар, оқылық» өлеңінде ақын қазақ ауыз әдебиетінің дәстүрлерін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды. Ал «өнер- білім бар жұрттар» өлеңінде сол тұстағы ғылым мен техниканың ең басты жаңалықтары толық қамтылып, өнер мен білімге қолы жеткен халықтың экономикалық жағынан озықтығын әр салада көрсетеді. Ыбырай Алтынсариннің бір алуан өлеңдері әлеуметтік мәселелерге арналған. Бұған «Өсиет өлеңдер», «Әй жігіттер» тәрізді т.б. өлеңдерін атауға болады. Мұндай өлеңдері биік адамгершілік тұрғысынан ұрлық- қарлықты, әділетсіздікті сынап, еңбексіздікті зияндығын көрсетіп, адал- еңбектің адамгершілік мінез- құлығын бейнелейді.

Ыбырай «Қазақ хрестоматиясына» кірген өлеңдерінде де халық ағарту идеясын көтерді. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңдері осындай мақсатта туған. «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысаңдар, балалар, Шамнан шырақ жағылар.

Тілегенің алдыңнан Іздемей-ақ табылар.

Кел, балалар, оқылық!

Оқығанды көңілге Ықыласпен тоқылық!

Өлеңнің әр шумағында оқудың әр жақты пайдасын айта отырып, ақын соңғы жолдарды ылғи қайталап отырады.

Мал, дәулеттің байлығы – Бір жұтасаң, жоқ болар.

Оқымыстың байлығы – Күннен күнге көп болар,

Еш жұтамақ жоқ болар. Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға үндесе, екінші жағынан, оқу, өнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық үшін керектігіне еш мән бермейтін ескі көзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндіреді.

Ыбырай «Өнер-білім бар жұрттар» атты өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сөз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді үлгі етіп көрсету.

Өнер-білім бар жұрттар Тастан сарай салғызды.

Айшылық алыс жерлерден Көзіңді ашып, жұмғанша,

Жылдам хабар алғызды. ...

Отынсыз тамақ пісірді,

Сусыздан сусын ішірді.

Теңізде жүзді балықтай,

Дүниені кезді жалықпай. Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты өз халқының бір керегіне жарау, оны «тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзіңді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын» елдердің қатарына жеткізу деп білді.

Қазақ халқының дарынды перзенті Ыбырай Алтынсарин аса күрделі тарихи кезеңде, патша үкіметі Шығыс халықтары арасында қатаң отарлау саясатын жүргізіп жатқан кезеңде өмір сүрді. Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарады. Ол қазақтың тұңғыш педагогы, қазақ даласында бірінші рет мектеп ұйымдастырып, қазақ жастарына білімнің есігін ашты. Ыбырай Алтынсарин өз халқын жан-тәнімен сүйген, халқының мәдени көркейіп өсуі үшін бойындағы бар күш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот еді. Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды.

Қазіргі өркениетті қазақ халқы не бәрі 48 жасында өмірден өткен Ыбырай атамyzды ұлы ұстаз, педагог, ғалым, ірі қоғам қайраткері деп бағалап құрмет тұтады. Оның қай әдеби шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін көркейтуге, дамытуға әсері мол. Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Өзі өшсе де сөзі өшпейді дегендей, өзі жоқ болса да біз үшін оның еңбектері мәңгі өшпейтін мұра болып қалған туралы түсінік беруге тырыстым. Біз қазақ әдебиеті сабағында Ы.Алтынсариннің шығармаларын қызыға оқимыз. Ы.Алтынсариннің қай шығармасын алсақ та ол бізді тек әдептілікке, инабаттылыққа, мейірімділікке тәрбиелейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ыбырай Алтынсарин, Шәкәрім Құдайбердіұлы, «Қазақ энциклопедиясы» Алматы, 2003 ж.
2. Ы. Алтынсарин «Избранные произведения», Академия наук КазССР, 1957 г.
3. Ы. Алтынсарин, «Даланың алып қоңырауы», Қостанай, 1991 ж.
4. Э. Дербісалин, «Ы. Алтынсарин-өмірі мен қызметі туралы» 1965 ж.

2-СЕКЦИЯ

ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҮЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ

ТЕМА: ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «АДАЛ АЗАМАТ»: ОПЫТ КУРАТОРСКОЙ РАБОТЫ

Астапкова Т.С.

Педагог-модератор

ЧУ «Высший колледж предпринимательства КИИЭУ»

В современных условиях модернизации системы технического и профессионального образования Республики Казахстан особое значение приобретает формирование у молодёжи устойчивых нравственных ориентиров и активной гражданской позиции. Студенческий возраст является сензитивным периодом для развития ответственности, честности, патриотизма и готовности служить обществу [1; 2].

С 2025–2026 учебного года во всех организациях образования, включая колледжи, реализуется единая программа воспитания «Адал азамат». Программа направлена на воспитание честного, трудолюбивого и ответственного гражданина и соответствует идеологической концепции «Адал азамат – Адал еңбек – Адал табыс», озвученной Главой государства [3; 4].

Куратор учебной группы в колледже выступает ключевой фигурой в реализации воспитательных задач программы. Именно через системную кураторскую работу происходит перевод ценностных установок в конкретные поведенческие модели студентов [5].

В статье представлен опыт кураторской деятельности по воспитанию гражданской ответственности и нравственных ценностей у студентов 2 и 4 курсов колледжа в рамках программы «Адал азамат». Цель работы — показать эффективные формы и методы кураторской деятельности, направленные на формирование у обучающихся качеств ответственного гражданина.

Единая программа воспитания «Адал азамат» утверждена Министерством просвещения Республики Казахстан и является логическим продолжением ранее действовавшей программы «Біртұтас тәрбие» [6; 7]. В её основе лежат шесть ключевых ценностей:

- независимость и патриотизм;
- единство и солидарность;
- справедливость и ответственность;
- закон и порядок;
- трудолюбие и профессионализм;
- созидание и новаторство [4; 8].

Программа строится на триаде: национальная идентичность — служение обществу — экологическая культура [8]. Эти ориентиры пронизывают не только внеурочную деятельность, но и весь образовательный процесс.

Для куратора колледжа особенно значимы ценности **справедливости и ответственности**, а также **закона и порядка**. Именно они напрямую связаны с воспитанием гражданской ответственности и нравственных качеств личности [2; 9].

Особенности работы с разными курсами:

- **2 курс** — период адаптации к условиям колледжа, активного формирования ценностных установок, освоения норм академической и социальной ответственности;

- **4 курс** — этап закрепления сформированных качеств, проявления ответственности в профессиональной деятельности, наставничества и общественной активности [5; 10].

Таким образом, кураторская работа должна быть дифференцированной: на 2 курсе акцент делается на формирование базовых нравственных норм и понимания гражданской ответственности, на 4 курсе — на их практическое применение и развитие лидерских качеств.

Практический опыт реализации

В рамках кураторской работы со студентами 2 и 4 курсов была выстроена система мероприятий, соответствующая тематическому календарю программы «Адал азамат» и возрастным особенностям обучающихся [8].

Работа с группой 2 курса была направлена на формирование базовых ценностей. Основные формы:

- тематические кураторские часы («Что значит быть ответственным человеком?», «Честность как основа личности»);
- кейс-методы и дискуссии по жизненным ситуациям;
- тренинги по развитию ответственности;
- участие в экологических и социальных акциях;
- встречи с представителями правоохранительных органов;
- анкетирование «Мои ценности» в начале и конце семестра.

Работа с группой 4 курса ориентирована на закрепление и проявление качеств:

- кураторские часы-размышления о гражданской ответственности специалиста;
- проектная деятельность социальной направленности;
- наставничество младших курсов;
- круглые столы с выпускниками и работодателями;
- рефлексивные занятия и составление личного кодекса чести.

Общие для обеих групп мероприятия включали ежемесячные тематические кураторские часы, волонтерские акции и работу с родителями [5; 10].

Системный подход позволил проследить положительную динамику: студенты 2 курса демонстрировали рост осознанности ответственности, а студенты 4 курса — активное применение ценностей в учебной, профессиональной и общественной деятельности.

Опыт кураторской работы показывает, что эффективное воспитание гражданской ответственности и нравственных ценностей возможно при условии системной, дифференцированной и ценностно-ориентированной деятельности куратора в рамках программы «Адал азамат» [6; 8].

Ключевые условия успеха:

- опора на шесть ценностей программы;
- учёт особенностей 2 и 4 курсов;
- сочетание просветительских, деятельностных и рефлексивных форм работы;
- взаимодействие с родителями и педагогами.

Представленный опыт может быть использован кураторами колледжей при планировании воспитательной работы.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями).
2. Умбетова М.Ж. Воспитание гражданской ответственности в процессе обучения студентов вуза: монография. — Уфа: Аэтерна, 2019.
3. Токаев К.К. Выступление на втором заседании Национального курултая «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» (17 июня 2023 г.).
4. Токаев К.К. Концепция «Адал азамат». Материалы Национального курултая, 2024–2025 гг.
5. Кочанова В.В. Гражданская ответственность студентов колледжа: сущность, структура, оценка // Исторические, философские, политические и юридические науки... — 2014.
6. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 30 июля 2024 года № 194 «Об утверждении единой программы воспитания «Адал азамат» в организациях образования» (с изменениями).
7. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 26 мая 2025 года № 123 о внесении изменений в приказ № 194.
8. Единая программа воспитания «Адал азамат» в организациях образования. — Астана: Министерство просвещения РК, 2025.
9. Методические рекомендации по интеграции ценностей единой программы воспитания «Адал азамат» в процессе учебной деятельности. — Астана: НАО имени Ы. Алтынсарина, 2026.
10. Реализация программы «Адал азамат» в организациях технического и профессионального образования: методические подходы. — Астана, 2025–2026.

«АДАЛ АЗАМАТ» ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ахметжанова М.А.

*«Восточный жалпы білім беретін мектебі» КММ
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі*

Қазіргі қоғамда білім беру ұғымы тек білім, білік және дағды қалыптастырумен шектелмейді. Мектептің негізгі міндеттерінің бірі – алған білімін қоғам игілігіне пайдалана алатын, өз әрекетіне жауап бере алатын, еңбекқор, адал және елін құрметтейтін азамат тәрбиелеу.

XXI ғасыр оқушысы ақпаратты бұрынғыдан әлдеқайда жылдам қабылдайды. Ол интернет, әлеуметтік желілер, цифрлық платформалар және жасанды интеллект құралдары арқылы түрлі ақпаратқа еркін қол жеткізе алады. Алайда ақпараттың көп болуы әрқашан дұрыс таңдау жасауға кепілдік бермейді. Сондықтан бүгінгі оқушыға тек «нені білу керек?» деген сұрақ емес, «білгенімді қалай және не үшін қолданамын?», «менің әрекетім басқа адамдарға қалай әсер етеді?», «дұрыс пен бұрысты қалай ажыратамын?» деген сұрақтарға жауап беруді үйрету маңызды.

Қазақстандағы тәрбие жүйесінде бұл мәселе «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен сабақтасып отыр. Бағдарлама бұрынғы «Біртұтас тәрбие» бағдарламасының жалғасы ретінде жаңартылып, 2025–2026 оқу жылынан бастап білім беру ұйымдарында енгізілді. Бағдарламаның негізгі мақсаты – адал, еңбекқор және елжанды азамат тәрбиелеу.

«Адал азамат» бағдарламасының мазмұны білім беру мен тәрбиені біртұтас үдеріс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бағдарламада тәуелсіздік пен отансүйгіштік, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, заң және тәртіп, еңбекқорлық пен кәсібилік, жасампаздық пен жаңашылдық сияқты құндылықтарға мән беріледі.

Осы құндылықтарды оқушыға тек тәрбие сағатында түсіндіру жеткіліксіз. Олар күнделікті сабақ барысында оқушының әрекеті, қарым-қатынасы, таңдауы және практикалық тапсырмалары арқылы қалыптасуы тиіс.

Осы жерде ағылшын тілі пәнінің мүмкіндігі ерекше.

Ағылшын тілі – оқушыға басқа халықтың тілін ғана емес, басқа мәдениеттерді түсінуге мүмкіндік беретін пән. Сонымен бірге оқушы өз елін, өзінің ұлттық мәдениетін шетел тілінде таныстыру арқылы ұлттық сана-сезімін де дамыта алады.

Сондықтан ағылшын тілі сабағын «тіл үйрету + тұлға тәрбиелеу» қағидасы негізінде ұйымдастыруға болады.

«Адал азамат» ұғымының мазмұны кең. Адал азамат дегеніміз – тек өтірік айтпайтын адам емес. Ол өз міндетін орындайтын, басқа адамның құқығын құрметтейтін, еңбекті бағалайтын, өз әрекетінің нәтижесіне жауап бере алатын және қоғамға пайда келтіруге ұмтылатын тұлға. Яғни адалдық – адамның жеке басындағы бір ғана қасиет емес, оның күнделікті өміріндегі іс-әрекетінен, адамдармен қарым-қатынасынан, еңбекке көзқарасынан және қабылдаған шешімдерінен көрінетін тұтас құндылық.

Қазіргі мектептің негізгі міндеттерінің бірі – оқушыға сапалы білім берумен қатар, оның тұлғалық қасиеттерін дамыту. Білімді адам болу мен тәрбиелі, жауапты азамат болу бір-бірінен ажыратылмауы тиіс. Себебі мектеп қабырғасында қалыптасқан әдеттер мен құндылықтар баланың болашақтағы өміріне тікелей әсер етеді. Бүгін сабаққа жауапкершілікпен қараған оқушы ертең өз жұмысына да жауапкершілікпен қарайды. Бүгін өз сыныптасының пікірін құрметтеген оқушы болашақта қоғамдағы басқа адамдармен де дұрыс қарым-қатынас жасай алады.

Мектепте құндылықтар бір күнде қалыптаспайды. Олар күнделікті оқу әрекеті, мұғалімнің қарым-қатынасы, сыныптағы орта және оқушының өз тәжірибесі арқылы біртіндеп дамиды. Сондықтан құндылықтық тәрбие тек тәрбие сағаттарымен немесе арнайы өткізілетін іс-шаралармен шектелмеуі керек. Ол әрбір пәннің мазмұнына табиғи түрде енгізілуі қажет.

Мысалы, оқушы тапсырманы өз бетінше орындаса – адалдықты көрсетеді; топтағы өз міндетін толық орындаса – жауапкершілікті дамытады; сыныптасының пікірін бөлмей тындаса – құрметті үйренеді; қиын тапсырмадан бас тартпай, нәтижеге жетуге тырысса – еңбекқорлықты танытады; өз елінің тарихы мен мәдениетін бағаласа – отансүйгіштік қасиетін қалыптастырады; жаңа идея ұсынып, мәселенің шешімін іздесе – жасампаздыққа қадам жасайды.

Менің көпжылдық педагогикалық тәжірибемде байқағаным – оқушыға «адал бол», «жауапты бол», «еңбекқор бол» деп айту жеткіліксіз. Бала осы қасиеттерді нақты әрекет арқылы сезінуі және көрсетуі қажет. Мысалы, топтық жұмыста бір оқушы тапсырманың барлығын орындап, қалғандары тек дайын нәтижеге қосылса, мұндай жағдайда жауапкершілік пен әділдік туралы сөйлесуге мүмкіндік туады. Мұғалім бұл жағдайды жазалау үшін емес, оқушыларды өз әрекетіне сыни тұрғыдан қарауға үйрету үшін пайдалана алады.

Сол сияқты оқушы дайын жауапты интернеттен немесе жасанды интеллект құралынан көшіріп алып, оны өз жұмысы ретінде ұсынса, бұл да қазіргі білім беру жағдайындағы адалдық мәселесімен тікелей байланысты. Сондықтан бүгінгі таңда «адалдық» ұғымы дәстүрлі түсініктен кеңейіп, академиялық адалдық пен цифрлық жауапкершілікті де қамтиды. Оқушы ақпаратты қайдан алғанын білуі, оны түсініп пайдалануы және өз еңбегінің шынайы нәтижесін көрсетуі қажет.

2025–2026 оқу жылынан бастап «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының білім беру ұйымдарында жүзеге асырылуы осы бағыттағы тәрбие жұмысын жүйелі

ұйымдастыруға мүмкіндік берді. Бағдарлама аясында білім алушылардың бойында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға, олардың елжандылық, жауапкершілік, әділдік, еңбекқорлық және жасампаздық қасиеттерін дамытуға мән беріледі. Сонымен қатар мектеп, ата-ана және қоғам арасындағы өзара байланысты нығайтуға назар аударылады.

Осы тұрғыдан алғанда, құндылықтық тәрбие тек бір мұғалімнің міндеті емес. Ол – мектептегі барлық педагогтердің ортақ жұмысы. Әр пән мұғалімі өз пәнінің ерекшелігіне қарай оқушы бойындағы белгілі бір құндылықтарды дамытуға үлес қоса алады.

Осыған байланысты әр педагогтің алдында:

«Мен өз пәнім арқылы қандай құндылық қалыптастыра аламын?»

деген сұрақ тұруы қажет.

Ағылшын тілі мұғалімі үшін бұл сұрақтың жауабы өте кең. Себебі шет тілін үйрету барысында оқушы тек сөздер мен грамматикалық құрылымдарды меңгермейді. Ол өз ойын білдіруге, басқа адамның пікірін тыңдауға, мәдениеттерді салыстыруға, өз көзқарасын дәлелдеуге және қарым-қатынас жасауға үйренеді. Ал осы үдерістердің барлығы тұлғалық қасиеттердің қалыптасуымен тығыз байланысты.

Мысалы, Speaking тапсырмасында оқушы өз пікірін білдіреді және басқа оқушылардың көзқарасын тыңдайды. Бұл – құрмет пен мәдени қарым-қатынасты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Group work барысында оқушы өзіне жүктелген міндетті орындауды үйренеді, яғни жауапкершілік қалыптасады. Project work оқушыдан ізденуді, ақпаратты талдауды, уақытты тиімді пайдалануды және өз жұмысының нәтижесіне жауап беруді талап етеді. Ал Debate кезінде оқушы өз пікірін дәлелдеумен қатар, қарсы пікірді сыйлауды үйренеді.

Ағылшын тілінің тағы бір маңызды мүмкіндігі – ұлттық құндылықтарды шетел тілінде таныстыру. Оқушы Қазақстанның тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрі, ұлттық тағамдары, домбырасы, ұлттық ойындары немесе Наурыз мерекесі туралы ағылшын тілінде ақпарат дайындаса, ол бір мезетте әрі тілдік, әрі мәдени құзыреттілігін дамытады. Мысалы, *“My Culture, My Pride”* атты шағын жоба арқылы оқушы өз мәдениетін ағылшын тілінде таныстырып, өзінің ұлттық ерекшелігіне деген мақтаныш сезімін қалыптастыра алады.

Сондықтан менің түсінігімде, ағылшын тілі сабағы – тек шет тілін меңгеру алаңы емес, оқушының тұлғалық және азаматтық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік беретін орта. Сабақтың әрбір кезеңінде мұғалім тілдік мақсат пен құндылықтық мақсатты ұштастыра алады.

Демек, «Адал азамат» құндылықтарын қалыптастыру үшін міндетті түрде бөлек тәрбие сағатын күтудің қажеті жоқ. Әр сабақтың өзі – тәрбиенің мүмкіндігі. Маңыздысы – мұғалім сол мүмкіндікті көре білуі және оны оқушының нақты әрекетіне айналдыра алуы.

«Адал азамат» бағдарламасының қазіргі тәрбие жүйесіндегі негізгі бағыттары оқушының ұлттық және азаматтық құндылықтарын дамытуға бағдарланған. Бағдарлама 2025 жылғы 26 мамырдағы №123 бұйрықпен бекітіліп, 2025–2026 оқу жылынан бастап жаңартылған мазмұнда іске асырылды. Бағдарламада білім алушылардың бойында тәуелсіздік пен отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, заң мен тәртіп, еңбекқорлық пен кәсібилік, жасампаздық пен жаңашылдық сияқты құндылықтарды қалыптастыруға басымдық беріледі.

Мен бұл құндылықтарды ағылшын тілі сабағына жеке тәрбие сағаты ретінде емес, тілдік тапсырмалардың ішіне табиғи түрде кіріктіруді тиімді деп есептеймін. Себебі оқушы құндылықты дайын анықтама ретінде жаттағаннан гөрі, оны белгілі бір әрекет барысында түсінгенде жақсы қабылдайды. Ағылшын тілі пәнінің ерекшелігі де осында: оқушы әртүрлі жағдаяттарды талқылай отырып, өз пікірін білдіреді, сұрақ қояды, жауап береді, салыстырады, шешім қабылдайды және өз көзқарасын дәлелдеуге үйренеді.

Менің педагогикалық тәжірибемде сабақтың тәрбиелік мақсатын тілдік мақсатпен байланыстыру оқушының сабаққа деген қызығушылығын арттыратынын байқадым.

Мысалы, оқушыға жай ғана “responsible” сөзін жаттатудың орнына, “What are you responsible for at school?” деген сұрақ қойылса, ол жаңа сөзді өзінің өмірімен байланыстырады. Оқушы:

I am responsible for my homework.

I am responsible for my classroom.

I am responsible for my group. деген сөйлемдер арқылы әрі тілдік құрылымды меңгереді, әрі жауапкершілік туралы ойланады.

Сондықтан ағылшын тілі сабағында құндылықтарды қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – «Құндылық + тілдік мақсат + нақты әрекет» моделін қолдану.

Мысалы:

Құндылық	Ағылшын тіліндегі тапсырма
Адалдық	<i>“What would you do?”</i>
Жауапкершілік	<i>“My responsibilities”</i>
Құрмет	<i>“Respect different opinions”</i>
Еңбекқорлық	<i>“Hard work and success”</i>
Отаншылдық	<i>“My Kazakhstan”</i>
Бірлік	<i>“Together we can...”</i>
Жасампаздық	<i>“My idea for a better school”</i>

Бұл жерде бір сабақта барлық құндылықты көрсету міндетті емес. Керісінше, «бір сабақ – бір негізгі құндылық» қағидасын ұстанған тиімді деп ойлаймын. Мұндай тәсіл мұғалімге сабақтың негізгі тәрбиелік бағытын нақты анықтауға, ал оқушыға белгілі бір құндылықты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мысалы, сабақтың тақырыбы “Jobs and Future Careers” болса, негізгі құндылық ретінде еңбекқорлық пен кәсібилікті алуға болады. Оқушылар әртүрлі мамандықтарды талқылап қана қоймай, белгілі бір мамандыққа жету үшін қандай қасиеттер қажет екенін анықтайды.

Мысалы:

A doctor should be responsible.

A teacher should be patient.

An engineer should work hard.

A good professional should always learn new things.

Осы тапсырмалар арқылы оқушы мамандық атауларын ғана үйренбейді. Ол жақсы маман болу үшін біліммен қатар еңбек, жауапкершілік, табандылық және кәсіби даму қажет екенін түсінеді.

Ал “My Country” тақырыбында отаншылдық құндылығын ашуға болады. Бұл тақырыпты тек *“Kazakhstan is my country”* деген бірнеше сөйлеммен шектемей, оқушыларға өз елінің ерекшеліктерін ағылшын тілінде таныстыруға мүмкіндік берген жөн. Мысалы, оқушы Қазақстанның табиғаты, мәдениеті, ұлттық тағамдары, дәстүрлері, ұлттық ойындары немесе тарихи орындары туралы шағын презентация дайындай алады.

пен тәрбиелік мақсат бір-бірін толықтырғанда ғана сабақ оқушы үшін мағыналы әрі өмірмен байланысты болады.

Қорыта айтқанда, қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек білімді, бәсекеге қабілетті оқушы қалыптастыру емес, сонымен қатар өз ісіне жауап бере алатын, адал, еңбекқор, мәдениетті, елін құрметтейтін және қоғамға пайдасын тигізуге ұмтылатын тұлға тәрбиелеу. Осы тұрғыдан алғанда, «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының білім беру үдерісіне енгізілуі әр пән мұғаліміне өз пәнінің мүмкіндіктерін қайта қарауға жол ашады.

Көп жылдық ағылшын тілі мұғалімі ретіндегі тәжірибем көрсеткендей, ағылшын тілі сабағы оқушының тек тілдік білімін қалыптастыратын орта болып қалмауы керек.

Сабақ барысында оқушы сөйлейді, тыңдайды, пікір білдіреді, өз көзқарасын дәлелдейді, басқа адамның ойын қабылдайды, топпен жұмыс істейді және түрлі жағдаяттарда шешім қабылдайды. Осы әрекеттердің барлығы оқушының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мен ұсынған «Құндылық + тіл» моделі осы екі бағытты байланыстырудың бір жолы болып табылады. Бұл модельде әр сабақтың тілдік мақсаты белгілі бір құндылықпен ұштастырылады. Мысалы, “*A Good Citizen*” тақырыбында жауапкершілік пен адалдықты, “*Jobs and Future Careers*” тақырыбында еңбекқорлық пен кәсібилікті, “*My Country*” тақырыбында отаншылдық пен ұлттық құндылықтарды, “*Environment*” тақырыбында табиғатқа жауапкершілікті дамытуға болады.

Мен үшін бұл тәсілдің ең маңызды ерекшелігі – құндылықты оқушыға дайын түрде түсіндіріп бермеу. Оған құндылықты әрекет арқылы сезінуге, таңдауға және қолдануға мүмкіндік беру. Мысалы, «адал бол» деп айтудың орнына оқушыға нақты өмірлік жағдаят ұсынып, “*What would you do?*” деген сұрақ қоюға болады. «Басқаларды құрметте» деп айтудың орнына пікірталас кезінде оқушыға қарсы пікірді тыңдап, “*I respect your opinion, but...*” деп өз көзқарасын мәдениетті түрде жеткізуді үйретуге болады.

Сонымен қатар қазіргі цифрлық дәуірде адалдық ұғымының мазмұны да кеңейіп отыр. Жасанды интеллект пен интернет ресурстарын пайдалану кезінде оқушы ақпаратты дайын күйінде көшірмей, оны түсініп, саралап, өз еңбегін қоса білуі қажет. Сондықтан ағылшын тілі сабағында AI құралдарын қолдану оқушылардың тек цифрлық сауаттылығын емес, академиялық адалдығы мен жауапкершілігін де қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды ағылшын тілі арқылы таныстыру да ерекше маңызға ие. Оқушы өз елінің тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін және ұлттық мұрасын ағылшын тілінде таныстыра отырып, бір мезгілде тілдік және мәдени құзыреттілігін дамытады. “*My Culture, My Pride*”, “*My Kazakhstan*”, “*Our National Traditions*” сияқты жобалар оқушыға өз мәдениетін мақтан тұтуға және оны басқа адамдарға таныстыруға мүмкіндік береді.

Осылайша ағылшын тілі сабағы «тіл үйрету → тұлға қалыптастыру → азаматтық жауапкершілік» бағытына ие болады.

Менің ойымша, «Адал азамат» тәрбиесін жүзеге асыру үшін міндетті түрде бөлек, күрделі әдістерді іздеудің қажеті жоқ. Ең маңыздысы – мұғалімнің әр сабақтың тәрбиелік мүмкіндігін көре білуі. Бір сұрақ, бір жағдаят, бір пікірталас, бір жоба немесе бір рефлексияның өзі оқушыны ойландыруы мүмкін.

Бүгінгі оқушы – ертеңгі қоғам мүшесі. Сондықтан оның бойында адалдық, жауапкершілік, құрмет, еңбекқорлық және отаншылдық сияқты қасиеттерді қалыптастыру – барша педагогтің ортақ міндеті.

Сондықтан өз тәжірибемді қорытындылай келе, мен мынадай тұжырымға келемін:

Ағылшын тілін үйрету – оқушыға әлеммен қарым-қатынас жасауды үйрету. Ал құндылық арқылы ағылшын тілін үйрету – сол әлемде өз орнын жауапкершілікпен таба алатын тұлғаны қалыптастыру.

Демек, әрбір ағылшын тілі сабағы – тек тіл үйрену сабағы емес, адал, жауапты және жасампаз азамат тәрбиелеуге берілген мүмкіндік.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 26 мамырдағы №123 бұйрығы. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын бекіту туралы.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының негізіне айналады. – 2025.
4. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы: мектеп – бала – ата-ана үштігінің ынтымағын нығайтуға ерекше назар аударылады. – 2025.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысына арналған әдістемелік ұсынымдар. – Астана.
6. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). – Cambridge University Press, 2020.
7. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO, 2015.

АДАЛ ЕҢБЕК – КӘСІБИ ШЕБЕРЛІКТІҢ НЕГІЗІ: БОЛАШАҚ ШАШТАРАЗ МАМАНДАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӨНДІРІСТІК ОҚЫТУ ШЕБЕРІНІҢ РӨЛІ

**Байжумина Алданыш Хамитжановна
Тойшыбекова Шолпан Умиртаевна**

Арқалық политехникалық колледжінің өндірістік оқыту шеберлері

Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде маман даярлау білім алушының белгілі бір кәсіпті меңгеруімен қатар, оның еңбекке, адамға және қоғамға қатынасын қалыптастыруды көздейді. Болашақ шаштараз үшін шаш қию, бояу, сәндеу технологияларын білу қаншалықты маңызды болса, клиенттің сенімін ақтау, қауіпсіздігін сақтау, уақытын бағалау және өз жұмысына жауап беру де соншалықты маңызды. Осы тұрғыдан өндірістік оқыту сабағы кәсіби әрекет пен тұлғалық тәрбиені ұштастыратын орта болып табылады. Мұнда білім алушы адалдық пен жауапкершіліктің мәнін күнделікті жұмыс барысында түсініп, нақты әрекет арқылы меңгереді.

Мақаланың мақсаты – болашақ шаштараздарды даярлау барысында адал еңбек құндылығын қалыптастырудағы өндірістік оқыту шеберінің рөлін ашып, «Адал азамат» бағдарламасының құндылықтарын практикалық сабақтарға кіріктіру жолдарын ұсыну. Мақала ғылыми-практикалық және әдістемелік сипатта жазылады. Төменде берілген жағдаяттар сабақта қолдануға ұсынылатын үлгілер болып табылады. Олар өткізілген эксперименттің нәтижелері немесе нақты топтың өлшенген көрсеткіштері ретінде қарастырылмайды.

«Адал азамат» бағдарламасында тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік және ынтымақ, әділдік және жауапкершілік, заң және тәртіп, еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, жасампаздық және жаңашылдық құндылықтары өзара байланыста қарастырылады [1.17 б]. Шаштараз мамандығын оқытуда бұл құндылықтарды кәсіби әрекетке бейімдеп енгізуге болады. Еңбекқорлық операцияларды мұқият орындаудан, жауапкершілік клиент қауіпсіздігін сақтаудан, ынтымақ бірлескен жұмыстан, жаңашылдық шығармашылық ізденістен көрінеді. Ал отаншылдық өз кәсібі арқылы жергілікті қоғамға сапалы қызмет көрсетуге ұмтылумен ұштасады.

Мемлекет басшысының Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында айтылған «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» идеясы еңбектің нәтижесін адамдық қасиеттермен байланыстыра қарастыруға негіз береді [2]. Бұл идеяны өндірістік оқытуға бейімдегенде білім алушы табыстың сапалы қызметтен, тұрақты ізденістен және сенімді қарым-қатынастан қалыптасатынын түсінуі қажет. Болашақ маманның кәсіби беделі бір сәттік әдемі нәтижеге ғана емес, әр клиентке көрсеткен адал қызметіне сүйенеді.

Шаштараз еңбегінің ерекшелігі – оның адаммен тікелей қарым-қатынаста орындалуы. Клиент маманға өзінің сыртқы келбетін сеніп тапсырады, ал кей жағдайда жеке уайымымен де бөлісуі мүмкін. Сондықтан білім алушының кәсіби этикасы қызмет көрсетудің алғашқы сәтінен байқалады. Жылы амандасу, өтінішті бөлмей тыңдау, түсінікті сұрақ қою, адамның қалауын ескеру және орындалатын жұмысты алдын ала келісу – кәсіби мәдениеттің құрамдас бөліктері. Клиенттің жасына, сыртқы келбетіне немесе әлеуметтік жағдайына қарамастан құрмет көрсету әділдік құндылығын нақты әрекетке айналдырады.

Адал еңбек ұғымы жұмысқа уақытында келумен шектелмейді. Ол өз мүмкіндігін шынайы бағалауды, қолынан келмейтін әрекетті жасырмауды, қосымша қызметті негізсіз ұсынбауды және қателігін мойындауды қамтиды. Мысалы, білім алушы клиент қалаған шаш түсіне бірден жету мүмкін емес екенін байқаса, күтілетін нәтижені асыра уәде етпей, жұмыстың ерекшелігін шебердің көмегімен түсіндіруі керек. Мұндай жағдайда шынайылық клиент сенімін сақтаудың және кәсіби жауапкершіліктің өлшеміне айналады.

Өндірістік оқыту шебері бұл қасиеттерді қалыптастыруда күнделікті үлгі көрсетеді. Оның жұмыс орнын реттеуі, құралдарға ұқыпты қарауы, білім алушыларды әділ бағалауы және әрқайсысымен сыйластықпен сөйлесуі тәрбиелік ықпалға ие. Шебер кәсіби әрекетті көрсеткенде орындалу тәсілімен бірге сол әрекеттің себебін түсіндіруі қажет. Құралдың тазалығын тексеру клиент қауіпсіздігі үшін, жұмысты алдын ала жоспарлау оның уақытын құрметтеу үшін, нәтижені талдау сапаны жақсарту үшін орындалатынын білім алушы түсінгенде ереже саналы әдетке айналады.

Тәрбиелік міндет сабақтың құрылымында көрінуі тиіс. Кіріспе нұсқау кезінде технологиялық мақсатпен бірге нақты құндылық белгіленеді. Мәселен, шаш қию сабағында «клиенттің өтінішін нақтылау және келісілген ұзындықты сақтау» міндеті жауапкершілікпен байланыстырылады. Ағымдағы нұсқауда шебер білім алушының жұмыс тәсіліне, қарым-қатынасына және тәртіп сақтауына кері байланыс береді. Қорытындыда дайын шаш үлгісінің сапасымен қатар шешімнің негізділігі, клиентпен келісімнің сақталуы және жұмыс орнының ретке келтірілуі талқыланады. Осылайша құндылық сабақтың барлық кезеңіне енеді.

Тазалық пен ұқыптылықты тәрбиелеу шаштаразды даярлауда ерекше орын алады. Жұмыс орнын дайындау, құралдарды белгіленген тәртіппен өңдеу, таза материалдарды қолдану және жұмыс аяқталғаннан кейін орынды жинау әр практикалық тапсырманың бөлігі болуы керек. Шебер білім алушыны бұл әрекеттерді бақылаушы бар кезде ғана орындауға емес, өз жұмысының тұрақты талабы ретінде қабылдауға бағыттайды. Санитариялық талапты бұзу байқалса, жұмысты жалғастырудан бұрын кемшілік түзетіледі. Мұнда жылдамдыққа ұмтылудан туындайтын асығыстықтың адам қауіпсіздігіне әсері талданады.

Қарым-қатынас мәдениетін дамыту үшін «Шаштараз – клиент – бақылаушы» рөлдік тапсырмасы ұсынылады. Бір білім алушы клиенттің өтінішін жеткізеді, екіншісі кеңес беріп, жұмыс жоспарын түсіндіреді, үшіншісі сөйлесу мәдениетін бақылайды. Тапсырма соңында қатысушылар адамның өтініші қаншалықты дұрыс түсінілгенін, қандай сұрақтардың пайдалы болғанын және келісімнің қалай жасалғанын талқылайды. Рөлдер ауыстырылғанда білім алушы қызмет алушының көзқарасын да сезінеді. Бұл тәсіл тыңдау, түсіндіру және өз шешімін дәлелдеу дағдыларын жаттықтыруға мүмкіндік береді.

Жауапкершілікті қалыптастыруда кәсіби жағдаяттарды талдау пайдалы. Мысалы, «Шаш қию барысында келісілген ұзындықтан артық қысқартылғанын байқасаң, не істейсің?» деген сұрақ ұсынылады. Талқылауда қатені жасырудың салдары, жұмысты тоқтатып шеберге хабарлау, клиентке жағдайды әдеппен түсіндіру және түзету мүмкіндігін келісу қарастырылады. Білім алушыдан жалғыз дұрыс сөзді жаттап айту емес, әрекетінің себебін түсіндіру талап етіледі. Қателік үшін кемсітуге жол бермей, оны түзету міндетін нақтылау кәсіби адалдықты тәрбиелеудің маңызды шарты болып табылады.

Бірлік пен ынтымақ жұптық және топтық тапсырмаларда көрінеді. Бірлескен жұмыста міндеттер алдын ала бөлініп, білім алушылар нәтижеге қосқан үлесін түсіндіреді. Тәжірибесі көбірек студенттің жолдасына тәсілді көрсетуі пайдалы, бірақ тапсырманы оның орнына толық орындауы дербестікті дамытуға кедергі келтіреді. Сондықтан өзара көмек кеңес беру, сұрақ қою және әрекетті түсіндіру арқылы ұйымдастырылады. Әр білім алушы өз жұмысына жауап беріп, сонымен бірге ортақ жұмыс орнын және құралдарды ұқыпты ұстауға қатысады.

Жасампаздық пен ұлттық мәдениет шығармашылық тапсырмалар арқылы ұштасады. Мерекелік шаш үлгісін әзірлеуде ұлттық әшекейдің пішінін, түстік үйлесімін немесе өрім дәстүрінің ерекшелігін зерттеуге болады. Білім алушы таңдаған шешімін адамның қалауы, киім үлгісі және қызметтің мақсаты арқылы негіздейді. Ұлттық элементті қолдану клиентке міндеттелмеуі керек: оның талғамы мен жайлылығы ескеріледі. Осы тәсіл ұлттық мұраға құрметті кәсіби ізденіспен байланыстырып, дайын үлгіні көшіруден саналы шығармашылық шешімге көшуге жағдай жасайды.

Кәсіби адалдық цифрлық ортада да жалғасады. Білім алушы портфолиосына өз жұмысының нәтижесін енгізіп, бірлескен жұмыста қатысушылардың үлесін көрсетуі қажет. Клиенттің фотосын жариялау алдында оның келісімін алу, жеке мәліметтерін таратпау және нәтижені шындыққа сай ұсыну талқыланады. Мысалы, суретті өңдеу шаш түсін елеулі өзгертіп көрсетсе, бұл болашақ клиенттің күтуіне әсер етуі мүмкін. Сондықтан шебер портфолио жасауды техникалық тапсырмамен қатар шынайылық пен адамға құрмет мәселесі ретінде қарастырады.

Қоғамға қызмет ету құндылығын кәсіби бағыттағы әлеуметтік бастамалармен дамытуға болады. Шебердің жетекшілігімен ерікті қызмет көрсету, шаш күтімі туралы кеңес беру немесе мамандықты таныстыратын шеберлік сағатын ұйымдастыру ұсынылады. Мұндай жұмыстың тәрбиелік мәні қатысушылар саны арқылы ғана анықталмайды. Білім алушының дайындыққа жауапкершілікпен қатысуы, адамның қажеттілігін түсінуі және қызметін ұқыпты орындауы маңызды. Әлеуметтік тапсырмалар білім алушының дайындық деңгейіне сәйкес ұйымдастырылып, қызмет алушының келісімі мен қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі тиіс.

Еңбек мәдениетінің тағы бір қыры – ресурстарды ұқыпты пайдалану. Білім алушы жұмысқа қажетті материал мөлшерін жоспарлауға, суды және электр энергиясын орынды қолдануға, құралдарды күтіп ұстауға үйренеді. Үнемдеу қызмет сапасы мен санитариялық талаптарға зиян келтірмеуі керек. Ортақ мүлікті сақтау, жарамды құралды зақымдамау және қалдықтарды белгіленген тәртіппен жинау өзінен кейін жұмыс істейтін адамға құрметті білдіреді. Мұндай қарапайым әрекеттер азаматтық жауапкершіліктің күнделікті көріністері болып саналады.

Тәрбиелік жұмысты бағалауда білім алушының тұлғасына жалпылама баға беруден аулақ болған жөн. «Жауапсыз студент» деген пікірдің орнына «жұмыс басталғанға дейін клиенттің өтінішін нақтыламады» немесе «жұмыс орнын тапсырма соңында жинады» деген бақыланатын әрекет тіркеледі. Бағалау өлшемдері алдын ала түсіндіріліп, қауіпсіздік, технологиялық реттілік, қарым-қатынас, дербестік және сапаны бақылау әрекеттерін қамтиды. Кері байланыс нақты жетістікті көрсетіп, келесі қадамды анықтауы тиіс. Бұл әділ бағалау мен өзін жетілдіруге ұмтылысты қатар қолдайды.

Қысқа рефлексия өндірістік сабақтағы тәрбиелік ықпалды бекітуге көмектеседі. Білім алушы «Бүгін қандай шешімім клиентке пайдалы болды?», «Қай әрекетіме жауап беруім қажет?», «Келесі сабақта нені жақсартамын?» деген сұрақтарға жауап жаза алады. Шебер бұл жауаптарды білім алушыны салыстыру үшін емес, оның кәсіби ойлауындағы өзгерісті түсіну үшін пайдаланады. Бір реттік әсерден гөрі бірнеше сабақ бойындағы әрекетке назар аудару құндылықтың тұрақты әдетке айналуын байқауға мүмкіндік береді.

Өндірістік практика кезеңінде колледж бен практика жетекшісінің талаптары үйлесуі маңызды. Білім алушы сабақта қалыптасқан әдепті, тазалықты және жауапкершілікті нақты жұмыс орнында жалғастыруы керек. Практика күнделігінде

орындалған операциямен бірге клиентпен келісу, жұмысты жоспарлау немесе қателікті түзету сияқты қысқа кәсіби талдау берілуі мүмкін. Мұндай жазба практиканы тек сағат есебінен тәжірибені түсіну құралына айналдырады. Шебер осы талдауға сүйеніп, білім алушының қандай қолдауға мұқтаж екенін анықтай алады.

Қорыта айтқанда, өндірістік оқыту шеберінің рөлі технологияны үйретумен қатар, білім алушының еңбекке деген саналы қатынасын қалыптастырудан көрінеді. «Адал азамат» құндылықтарын шаштараз мамандығына кіріктіру күнделікті кәсіби әрекеттерге тәрбиелік мән беруді талап етеді. Клиентті құрметтеу, келісімді сақтау, тазалыққа жауап беру, қатесін түзету, ортақ мүлікті қорғау және өз еңбегін шынайы бағалау – болашақ маманның азаматтық ұстанымын қалыптастыратын нақты қадамдар. Адал еңбекке негізделген кәсіби шеберлік білім алушының жеке жетістігін қоғамға пайдалы қызметпен ұштастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы: 2025–2026 оқу жылы. GOV.KZ ресми ресурсындағы материал.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/kurchum-roo/activities/18800?lang=kk>
Қаралған күні: 06.10.2026.

2. Тоқаев Қ. К. Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі. 15 наурыз 2024 жыл. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты.
<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-ulttyk-kuryltaydyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727>
Қаралған күні: 06.10.2026.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» бағдарламасы 2025–2026 жылдан бастап барлық мектептерде енгізіледі. Ресми ақпараттық материал.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/1054203?lang=kk>
Қаралған күні: 06.10.2026.

«АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ»

Бирмаганбетова Қымбат Темирхановна

*Экономика магистрі, «Қостанай колледжі» мекемесінің
экономика пәнінің оқытушысы*

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білімді, бәсекеге қабілетті ғана емес, елінің болашағына жауапкершілікпен қарайтын, адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірген тұлға қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда, педагогтің кәсіби қызметі тек білім берумен шектелмейді. Мұғалім – жас ұрпақтың дүниетанымын қалыптастыратын, азаматтық ұстанымына ықпал ететін және ұлттық құндылықтарды күнделікті іс-әрекеті арқылы танытатын тұлға.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағыты білім алушының бойында адалдық, әділдік, жауапкершілік, еңбекқорлық, отаншылдық, құрмет пен бірлік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға бағытталады. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда заманауи педагогтің жеке үлгісі мен құндылықтық ұстанымы ерекше маңызға ие.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер мен білім беру жүйесінің жаңаруы педагогтің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі мұғалімнің міндеті тек

білім берумен шектелмейді. Ол – білім алушының тұлғалық дамуына ықпал ететін, оның азаматтық көзқарасын қалыптастыратын және ұлттық құндылықтарды дәріптейтін негізгі тұлғалардың бірі.

Жас ұрпақты адалдыққа, еңбекқорлыққа, жауапкершілікке, отаншылдыққа және өзара құрметке тәрбиелеу – қоғамның тұрақты дамуы үшін маңызды бағыт. Осы тұрғыдан алғанда, «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының идеялары білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының мазмұнын құндылықтар негізінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Адал азамат тәрбиесі ең алдымен педагогтің өз ұстанымынан басталады. Себебі оқушы мұғалімнің сөзінен бұрын оның іс-әрекетінен үлгі алады. Сондықтан заманауи педагогтің кәсіби білімі мен әдістемелік шеберлігі оның адамгершілік және азаматтық ұстанымдарымен сабақтас болуы қажет.

Ұлтқа қызмет ету – азаматтық жауапкершіліктің көрінісі

Ұлтқа қызмет ету ұғымын тек белгілі бір мамандықпен немесе қоғамдық қызметпен шектеуге болмайды. Ол – өз ісін сапалы орындау, қоғамға пайда келтіру, елдің дамуына үлес қосу, ана тілі мен ұлттық мәдениетті құрметтеу, тарихи мұраға жауапкершілікпен қарау сияқты күнделікті әрекеттерден көрінеді.

Педагог үшін ұлтқа қызмет етудің ең маңызды формаларының бірі – сапалы білім мен саналы тәрбие беру. Әрбір шәкірттің қабілетін ашуға жағдай жасау, оның бойындағы жауапкершілік пен дербестікті дамыту – мұғалімнің қоғам алдындағы кәсіби әрі азаматтық міндеті.

Заманауи педагогтің негізгі құндылық бағдарлары

1. Адалдық

Адалдық – тұлға тәрбиесінің негізгі іргетасы. Мұғалімнің сөзі мен ісінің сәйкес болуы, оқушыға әділ қарым-қатынас жасауы, бағалауда объективті болуы – адалдық құндылығын қалыптастырудың тиімді жолы.

Оқушы мұғалімнің айтқанынан гөрі оның нақты әрекетінен көбірек үлгі алады. Сондықтан педагогтің жеке өнегесі тәрбие жұмысының маңызды құралы болып табылады.

2. Әділдік және жауапкершілік

Заманауи педагог әр білім алушының жеке ерекшелігін ескеріп, барлығына құрметпен және әділ қарым-қатынас жасай білуі қажет. Жауапкершілік мұғалімнің кәсіби міндетін сапалы орындауынан, өз шешімінің нәтижесін түсінуінен және оқушының қауіпсіз әрі қолайлы білім алу ортасын қалыптастыруынан көрінеді.

3. Отаншылдық және ұлттық құндылықтарды дәріптеу

Отаншылдық – туған жерді сүйемен қатар, елдің болашағына үлес қосуға дайын болу. Педагог сабақ барысында тарихи тұлғалардың өнегесін, ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрді, мемлекеттік рәміздерді және туған өлкенің ерекшеліктерін орынды пайдалана отырып, оқушының елге деген жауапкершілік сезімін дамыта алады.

Ұлттық құндылықтарды дәріптеу өткенді ғана танытумен шектелмей, оны қазіргі заман талаптарымен байланыстыруды қажет етеді.

4. Еңбекқорлық және кәсібилік

«Адал азамат» тәрбиесінде еңбекқорлықтың орны ерекше. Педагог өз еңбегімен оқушыға табандылықтың, ізденістің және үздіксіз дамудың үлгісін көрсетеді.

Заманауи мұғалім:

- кәсіби білімін үнемі жетілдіреді;
- жаңа педагогикалық технологияларды меңгереді;
- цифрлық құралдарды тиімді пайдаланады;
- оқушының шығармашылық қабілетін қолдайды;
- нәтижеге ғана емес, оқу үдерісінің сапасына да мән береді.

5. Құрмет пен ынтымақтастық

Білім беру ортасында өзара құрмет болған жағдайда ғана оқушы өз ойын еркін жеткізіп, жауапкершілік алуға үйренеді. Сондықтан педагог оқушыны тыңдай білуі, оның пікірін құрметтеуі және қателесуіне мүмкіндік бере отырып, дұрыс бағыт көрсетуі қажет.

Мұғалім – оқушы – ата-ана арасындағы серіктестік те тәрбие нәтижесіне тікелей ықпал етеді.

Тұлға тәрбиесіндегі педагогтің жеке үлгісі

Тәрбие жұмысының нәтижелі болуы педагогтің айтқан сөзі мен күнделікті мінез-құлқының бірізділігіне байланысты. Егер мұғалім оқушыдан тәртіпті, адалдықты, жауапкершілікті және еңбекқорлықты талап етсе, осы қасиеттерді өзі де көрсетуі маңызды.

Педагогтің:

- уақытты бағалауы;
- уәдесінде тұруы;
- әр оқушыға құрметпен қарауы;
- әділ шешім қабылдауы;
- өз қателігін мойындай білуі;
- үнемі ізденуі

оқушы үшін нақты тәрбиелік үлгі бола алады.

Құндылықтарды білім беру үдерісіне кіріктіру

Құндылық тәрбиесі жеке тәрбие сағаттарымен ғана шектелмеуі тиіс. Ол күнделікті сабақ мазмұнына, сыныптағы қарым-қатынасқа және мектеп өміріне кіріктірілгенде тиімді болады.

Мысалы:

Құндылық	Қалыптастыру жолы
Адалдық	Академиялық адалдық, әділ бағалау, шынайы кері байланыс
Жауапкершілік	Жеке және топтық тапсырмалар, жобалық жұмыс
Еңбекқорлық	Ұзақ мерзімді жобалар, зерттеу жұмыстары
Отаншылдық	Өлкетану, тарихи-мәдени жобалар, қоғамдық бастамалар
Құрмет	Диалог, пікірталас мәдениеті, бірлескен жұмыс
Бірлік	Командалық жобалар, өзара көмек, мектеп қауымдастығының іс-шаралары

«Адал азамат» идеясы аясындағы тұлға тәрбиесі – мектеп, отбасы және қоғамның ортақ міндеті. Бұл үдерісте заманауи педагогтің рөлі ерекше, өйткені мұғалім білім беруші ғана емес, құндылықтарды күнделікті әрекетімен көрсететін тұлға.

Ұлтқа қызмет ету – ең алдымен өз кәсібінді адал атқарудан, жас ұрпақтың сапалы білім алуына және тұлғалық дамуына жағдай жасаудан басталады. Сондықтан заманауи педагогтің басты құндылық бағдары – **адалдық, әділдік, жауапкершілік, еңбекқорлық, отаншылдық, құрмет, ынтымақтастық және үздіксіз даму.**

Осындай құндылықтарды бойына сіңірген педагог қана білім алушының өз елінің болашағына жауапты, саналы әрі белсенді азамат болып қалыптасуына ықпал ете алады.

Педагог адалдықты, әділдікті, жауапкершілікті, еңбекқорлықты және отаншылдықты өзінің кәсіби қызметінде көрсете отырып, білім алушыға нақты үлгі қалыптастырады. Ал ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды оқу-тәрбие үдерісіне жүйелі кіріктіру оқушының тұлғалық және азаматтық дамуына жағдай жасайды.

Қорыта айтқанда, **адал азамат тәрбиесі педагогтің өзінен басталады.** Өз кәсібіне адал, шәкіртіне құрметпен қарайтын, үнемі ізденетін және қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінетін педагог қана саналы, білімді әрі ел болашағына жауапты тұлға қалыптастыруға ықпал ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілде № 319-III.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы.** – Астана.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы:** әдістемелік ұсынымдар мен материалдар. – Астана.
5. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. 2019 жылғы 27 желтоқсан № 293-VI.
6. Қазақстан Республикасы Үкіметінің білім беру мен тәрбие саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттары.
7. Назарбаев Н.Ә. **«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»** // Егемен Қазақстан. – 2017.
8. Абай Құнанбайұлы. **Қара сөздер.** – Алматы: түрлі басылымдар.
9. Әл-Фараби. **Әлеуметтік-этикалық трактаттар.** – Алматы.
10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің ресми ақпараттық-әдістемелік материалдары.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ПРАКТИК ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ СТУДЕНТОВ

Вдови́ков А.А.

Магистр истории, педагог

Костанайский политехнический высший колледж, преподаватель истории

Современная воспитательная работа со студентами требует поиска таких форм взаимодействия, которые позволяют не только информировать молодого человека о социальных нормах и правилах поведения, но и создавать условия для их осмысления, личностного принятия и применения в реальных жизненных ситуациях. Одним из перспективных инструментов в данном направлении являются игровые практики.

Значение игры в жизни человека отмечалось еще в исследованиях Й. Хёйзинги, который рассматривал ее как важную часть общественной и культурной жизни. Игра позволяет человеку моделировать различные ситуации, пробовать определенные модели поведения, взаимодействовать с другими людьми и переживать эмоциональный опыт, который в дальнейшем может быть перенесен в повседневную жизнь. Именно эта особенность делает игровые практики востребованными не только в образовательной деятельности, но и в воспитательной работе [1, с. 15].

В современном обществе роль игровых форм значительно возросла. Цифровизация привела к широкому распространению компьютерных и мобильных игр, игровых сообществ, квестов, интеллектуальных викторин и различных интерактивных форматов. Игровая среда стала привычной частью жизни молодежи. При этом сама по себе игра не гарантирует положительного воспитательного результата. Значение имеет содержание игровой ситуации, заложенные в нее правила, модели поведения и те ценности, которые предлагаются участнику [2, с. 29].

В связи с этим в воспитательной работе целесообразно использовать не только готовые игровые продукты, но и специально разработанные педагогом игровые практики. Их особенностью становится направленность на формирование определенных ценностных ориентиров: ответственности, уважения к другим людям, справедливости,

законопослушания, честности, взаимопомощи, способности отвечать за собственный выбор и учитывать последствия своих поступков.

Следует разграничивать понятия «игрофикация» и «игровые практики». Игрофикация предполагает использование отдельных элементов игры в неигровой деятельности: системы баллов, уровней, заданий, достижений, соревнования и обратной связи. Игровая практика является более широким понятием и может включать ролевые ситуации, командные игры, квесты, дебаты, моделирование социальных ситуаций, квизы и другие формы, в которых студент становится активным участником происходящего[3].

В воспитательной деятельности игровые методы позволяют решать задачи, которые трудно реализовать исключительно посредством беседы или лекции. Например, можно рассказать студентам о значении ответственности, честности или соблюдения закона, однако гораздо эффективнее предоставить им возможность самостоятельно принять решение в смоделированной ситуации, увидеть его последствия, обсудить альтернативные варианты и сопоставить их со своими представлениями о правильном и неправильном.

Таким образом, игровая ситуация становится своеобразной моделью социальной действительности. В ней студент получает возможность проявить себя, взаимодействовать с другими участниками, отстаивать позицию, принимать решения и одновременно видеть реакцию окружающих. При этом воспитательный эффект возникает не столько за счет самого игрового элемента, сколько благодаря последующему обсуждению и рефлексии[4, с. 395].

Сегодня игровые практики могут рассматриваться как инструмент решения ряда актуальных задач воспитательной работы со студентами:

- **повысить вовлечённость студентов в воспитательные мероприятия** — игровые форматы позволяют уйти от пассивного восприятия информации и включить обучающихся в непосредственное взаимодействие, обсуждение и принятие решений;

- **создать условия для осмысления ценностей и социальных норм** — игровая ситуация позволяет не просто сообщить студенту о важности честности, ответственности, справедливости, уважения и законопослушания, а предложить ему самостоятельно сделать выбор и столкнуться с последствиями принятого решения[3];

- **развивать социально ответственное поведение** — ролевые игры, кейсы, квизы и моделирование жизненных ситуаций помогают студентам анализировать поступки, учитывать интересы других людей и понимать связь между личным выбором и его последствиями;

- **повысить эффективность правового и профилактического просвещения** — игровые ситуации позволяют перевести абстрактные правовые нормы в конкретный жизненный контекст, сделать их более понятными и приблизить обсуждение к реальным проблемам, с которыми может столкнуться молодой человек[3];

- **создать пространство для диалога и рефлексии** — в процессе игры студенты получают возможность высказать собственную позицию, услышать мнение других участников и пересмотреть своё отношение к рассматриваемой проблеме. Именно последующее обсуждение позволяет связать игровой опыт с реальными жизненными ситуациями.

Таким образом, ценность игровых практик в воспитательной работе заключается не только в повышении интереса к мероприятию, но прежде всего в создании ситуации **личного выбора, взаимодействия и осмысления**, через которую формируются и закрепляются ценностные ориентиры студентов.

Особое значение игровые практики приобретают при формировании правовой культуры студентов. Правовое воспитание не должно ограничиваться запоминанием отдельных правовых норм. Важно сформировать у молодого человека понимание взаимосвязи между правами и обязанностями, личной свободой и ответственностью, поступком и его последствиями. Игровые ситуации позволяют перенести эти вопросы из области абстрактных понятий в конкретную жизненную плоскость.

Например, вместо обычного информирования о правах и обязанностях студентов можно предложить ситуацию, в которой участники должны определить, какие права были нарушены, какие обязанности возникли у каждой стороны и каким образом можно разрешить конфликт законным путем. В другом случае студентам можно предложить выступить в различных ролях: участника конфликта, свидетеля, представителя администрации, юриста или медиатора. Такая форма позволяет рассмотреть одну проблему с нескольких позиций и одновременно развивает способность учитывать интересы других людей.

Игровые практики могут применяться и в рамках профилактической воспитательной работы. Темы академической честности, коррупции, ответственности за противоправные действия, интернет-безопасности, распространения недостоверной информации, экстремизма, употребления запрещенных веществ и других социальных рисков можно представить через игровые кейсы, ситуационные задания, «правда или миф», квизы и ролевые модели. При этом важной задачей становится не запугивание студента возможными последствиями, а формирование способности самостоятельно распознавать рискованную ситуацию и выбирать социально приемлемую модель поведения.

Одной из наиболее доступных форм игровых практик являются квизы. Их преимущество заключается в простоте организации, возможности быстро включить в работу большое количество студентов и адаптировать содержание под конкретную воспитательную тему. Однако воспитательный квиз не должен превращаться в обычный тест на знание правильных ответов. Его содержание может быть построено таким образом, чтобы студенту приходилось анализировать ситуацию, делать выбор, объяснять свою позицию или прогнозировать последствия поступка.

Например, при проведении квиза по правовой культуре можно использовать формат «Правда или миф». Студентам предлагаются утверждения, связанные с правами, обязанностями и ответственностью человека. После выбора ответа важно организовать краткое обсуждение: почему участники считают утверждение верным или ошибочным, какие последствия может иметь соответствующий поступок и где в реальной жизни человек может столкнуться с подобной ситуацией.

Другой вариант — ситуационный квиз «Что бы ты сделал?». Участнику предлагается конкретная проблема, после чего он выбирает один из вариантов поведения. В отличие от обычного теста здесь важен не только конечный ответ, но и последующее обсуждение мотивов выбора. Такая форма позволяет выявить различные ценностные позиции студентов и перевести воспитательную беседу из формата «педагог объясняет — студент слушает» в формат диалога.

Еще одной эффективной формой является командный квиз. В данном случае важен не только соревновательный компонент, но и необходимость прийти к общему решению. Студенты обсуждают вопрос, аргументируют свои позиции и учатся учитывать мнение участников команды. Таким образом, игровая механика одновременно становится средством развития культуры общения, сотрудничества и ответственности за коллективный результат.

Особый интерес представляет создание авторских игровых практик самим педагогом. Авторская игра позволяет учитывать конкретный контингент студентов, особенности группы, актуальные воспитательные задачи и специфику образовательной организации. В отличие от универсальной готовой игры педагог может самостоятельно определить сюжет, правила, проблемные ситуации и вопросы для обсуждения.

В рамках воспитательной работы могут использоваться такие авторские форматы, как «Академический суд», «Правовой детектив», «Вердикт», «Правда или миф», «Что бы ты сделал?», «Цена решения», «Разбор ситуации» и командные тематические квизы. Их объединяет общая логика: студент получает проблему, принимает решение или

формулирует позицию, взаимодействует с другими участниками, а затем анализирует собственный выбор.

Например, в формате «Академический суд» можно рассмотреть ситуацию, связанную с нарушением академической честности. Студенты распределяют роли судьи, обвинения, защиты, свидетелей и участников ситуации. В процессе игры каждая сторона должна аргументировать свою позицию. В завершение проводится обсуждение, в ходе которого группа определяет, какие ценности были затронуты: честность, ответственность, доверие, уважение к результатам чужого труда.

Важной особенностью подобных практик является наличие рефлексивного этапа. Без него игра может остаться исключительно развлечением. После завершения задания студентам можно предложить несколько вопросов: «Почему ты выбрал именно этот вариант?», «Какие последствия может иметь такое решение?», «Изменилось ли твое мнение после обсуждения?», «Какая ценность оказалась наиболее важной в данной ситуации?». Именно на этом этапе игровой опыт связывается с реальной жизнью.

Таким образом, игровая практика в воспитательной работе представляет собой не просто развлекательный элемент, а специально организованную ситуацию социального взаимодействия. Ее воспитательный потенциал заключается в возможности безопасно моделировать сложные жизненные ситуации, предоставлять студенту пространство для выбора, наблюдать последствия различных решений и обсуждать ценности, лежащие в основе поведения человека.

Использование игровых методов позволяет уйти от исключительно назидательного формата воспитательной работы. Вместо прямого указания на то, «как правильно поступать», студенту предлагается самостоятельно столкнуться с проблемой, сделать выбор и обосновать его. Это особенно важно для молодежной аудитории, поскольку ценностные ориентиры эффективнее формируются не только через получение готовых установок, но и через личный опыт, взаимодействие и осмысление собственных решений.

В моей практике игровые методы используются как инструмент воспитательной работы со студентами, в том числе при проведении мероприятий, направленных на формирование правовой культуры, академической честности, ответственности и осознанного поведения. Одним из направлений такой работы является разработка и проведение авторских квизов, которые позволяют адаптировать игровые задания под конкретную тему и возраст участников.

Таким образом, игровые практики могут рассматриваться как один из инструментов современной воспитательной деятельности. Они создают условия для активного участия студентов, помогают моделировать социальные ситуации и позволяют обсуждать не только знания и нормы, но и личное отношение человека к ним. При грамотном использовании игра становится пространством, в котором студент может попробовать разные модели поведения, увидеть последствия своего выбора и соотнести собственные решения с такими ценностями, как ответственность, честность, уважение, справедливость и законопослушание.

В конечном итоге задача педагога заключается не в том, чтобы превратить воспитательную работу в игру, а в том, чтобы использовать возможности игровой среды для решения конкретных воспитательных задач. Именно сочетание игровой активности, проблемной ситуации, самостоятельного выбора и последующей рефлексии позволяет превратить обычное игровое мероприятие в содержательную практику формирования ценностных ориентиров студентов.

Список использованной литературы

1. Хейзинга Й. *Homo ludens*. Человек играющий. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. 416 с.

2. Бусель С.В., Полупан К.Л. Сущность и особенности внедрения игрофикации в образовательную сферу как системной и специфической игровой практики // Самарский научный вестник. 2022. Т. 11, № 4. С. 239–246. DOI: 10.55355/snv2022114302.
3. Фельдштейн Д.И. Изменяющийся ребенок в изменяющемся мире: психологопедагогические проблемы новой школы // Национальный психологический журнал. 2010. № 2. С. 1-6.
4. Alomari, I., Al-Samarraie, H., & Yousef, R. The role of gamification techniques in promoting student learning: A review and synthesis. Journal of Information Technology Education: Research, 2019. № 18. P. 395-417.

КОЛЛЕДЖ ЖӘНЕ КӘСІПОРЫН: АДАЛ ӘРІ ЖАУАПТЫ ТЕХНИК-МЕХАНИКТІ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК

Жунусов С.Г., Байгереев Т.С.

Арқалық политехникалық колледжінің арнайы пән оқытушысы мен өндірістік оқыту шебері

Қазіргі еңбек нарығы техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының алдына тек кәсіби білімі бар маман даярлау міндетін ғана емес, сонымен бірге еңбекке адал, өз ісіне жауапты, өндірістік тәртіпті сақтайтын, қауіпсіздік талаптарын құрметтейтін және кәсіби шешімдерінің салдарын түсінетін тұлға қалыптастыру міндетін қояды. Автомобиль көлігі саласында бұл талаптың маңызы ерекше. Техник-механиктің қабылдаған шешімі көлік құралының техникалық жай-күйіне, жол қозғалысының қауіпсіздігіне, кәсіпорынның экономикалық тиімділігіне және адам өмірі мен денсаулығына тікелей ықпал етеді.

Осындай маманды тек аудиториялық сабақ арқылы қалыптастыру жеткіліксіз. Білім алушы теориялық білімін нақты өндірістік ортада сынап, кәсіпорындағы еңбек мәдениетін, технологиялық тәртіпті, сапаға қойылатын талаптарды және кәсіби жауапкершілікті тәжірибе жүзінде меңгеруі қажет. Сондықтан колледж бен кәсіпорын арасындағы әлеуметтік серіктестік техник-механик даярлаудың маңызды шарты болып табылады.

Арқалық политехникалық колледжінің 07161300 «Автомобиль көлігіне техникалық қызмет көрсету, жөндеу және пайдалану» мамандығына арналған білім беру бағдарламасында техник-механик біліктілігі қарастырылып, оқыту модульдік-құзыреттілік тәсілмен және дуальды оқыту элементтерімен ұйымдастырылады. Бағдарламада автомобильдердің техникалық жағдайын диагностикалау, техникалық қызмет көрсету, жөндеу, өндірістік үдерістерді ұйымдастыру және автокөлік құралдарын пайдалану тиімділігін бақылау сияқты кәсіби нәтижелер қамтылған. Бұл міндеттерді сапалы іске асыру әлеуметтік серіктестікпен тікелей байланысты.

1. Әлеуметтік серіктестік – сапалы маман даярлаудың негізі

Техникалық және кәсіптік білім берудегі әлеуметтік серіктестік – колледж бен жұмыс берушінің ортақ мақсатқа бағытталған жүйелі ынтымақтастығы. Оның түпкі мақсаты – еңбек нарығына қажетті, нақты өндірістік міндеттерді орындай алатын және кәсіби ортаға тез бейімделетін маман даярлау. Мұндай серіктестікте колледж теориялық және базалық практикалық даярлықты қамтамасыз етсе, кәсіпорын білім алушыны шынайы өндірістік жағдаймен, заманауи жабдықпен, технологиялық процестермен және еңбек ұжымының талаптарымен таныстырады.

Әлеуметтік серіктестік тек өндірістік практика өткізу туралы келісіммен шектелмеуі тиіс. Ол білім беру бағдарламасының мазмұнын талқылауды, жұмыс берушілердің ұсыныстарын ескеруді, өндірістік оқыту мен кәсіптік практиканы бірлесіп жоспарлауды, тәлімгерлік жүйесін дамытуды, материалдық-техникалық базаны жетілдіруге қолдау көрсетуді, түлектерді жұмысқа орналастыруды және олардың кәсіби бейімделуін қамтитын тұрақты байланысқа айналғанда ғана нәтижелі болады.

Кәсіпорын өкілдерінің оқу процесіне қатысуы білім мазмұнын өндірістегі нақты өзгерістермен байланыстырады. Автомобиль саласында диагностикалық құрылғылар, электрондық басқару жүйелері, цифрлық сервистік бағдарламалар және жөндеу технологиялары үнемі жаңарып отырады. Сондықтан оқытушы мен өндіріс маманының тұрақты кәсіби байланысы білім алушының ескірген емес, жұмыс орнында қажет болатын дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік береді.

2. Адалдық пен жауапкершілік – техник-механиктің кәсіби сапасы

Техник-механик мамандығында адалдық ұғымы кәсіби әрекеттің сапасымен тікелей байланысты. Маман анықталған ақауды жасырып қалмауы, орындалмаған жұмысты орындалды деп көрсетпеуі, жарамсыз бөлшекті жарамды деп бағаламауы, диагностиканың нәтижесін бұрмаламауы және техникалық құжаттамада жалған мәлімет бермеуі тиіс. Мұндай әрекеттердің кез келгені өндірістік тәуекелді арттырып, жол қозғалысының қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін.

Жауапкершілік – тапсырманы уақытында орындаумен ғана өлшенбейді. Ол жұмыс орнын дұрыс ұйымдастырудан, құрал-сайманды ұқыпты пайдаланудан, қауіпсіздік ережесін сақтаудан, өлшеу нәтижелерін нақты тіркеуден, жөндеу сапасын тексеруден және өз әрекетінің салдарын бағалай білуден көрінеді. Техник-механик көлікті жөндеуден кейін пайдалануға жіберу туралы шешім қабылдағанда, сол шешімнің жүргізушіге, жолаушыға және басқа жол қозғалысына қатысушыларға әсер ететінін түсінуі қажет.

Адалдық пен жауапкершілік жеке дәріс тақырыбы ретінде ғана қалыптаспайды. Олар күнделікті оқу және өндірістік әрекетте бекітіледі. Мысалы, білім алушы практикалық жұмыста өлшеу нәтижесін ойдан жазбай, нақты көрсеткішті тіркеуге; қате жіберсе, оны жасыруға емес, себебін анықтап түзетуге; құралды қолданғаннан кейін белгіленген орнына қоюға; қауіпсіздік талаптарын орындауға дағдылануы керек. Осындай қарапайым әрекеттер кейін кәсіби мінез-құлық нормасына айналады.

3. Колледждің жауапты маман қалыптастырудағы рөлі

Колледждің негізгі міндеті – білім алушыға мамандықтың ғылыми-техникалық негіздерін үйретумен қатар, кәсіби мәдениет қалыптастыру. Техник-механикке автомобильдің құрылысы мен жұмыс принципін білу жеткіліксіз; ол ақауды жүйелі анықтап, диагностикалық жабдықты дұрыс таңдап, техникалық құжаттамамен жұмыс істеп, жөндеу технологиясын сақтап, еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ете білуі қажет.

Оқу процесінде кәсіби жауапкершілікті қалыптастыру үшін практикалық тапсырмалар өндірістік жағдайларға барынша жақын болуы тиіс. Білім алушыға тек «бөлшекті шешу және орнату» тапсырмасы емес, көлік иесінің шағымын талдау, ақаудың ықтимал себептерін анықтау, диагностика ретін жоспарлау, өлшеу жүргізу, қорытынды шығару және орындалған жұмыс туралы есеп беру сияқты толық технологиялық тізбек ұсынылғаны тиімді. Бұл тәсіл студентті механикалық орындаушыдан саналы шешім қабылдайтын маман деңгейіне көтереді.

Колледжде адал еңбек қағидаларын бағалау жүйесіне енгізудің де маңызы бар. Практикалық жұмыстың бағасы тек соңғы нәтижеге емес, жұмыс орнын ұйымдастыруға, қауіпсіздік ережесін сақтауға, құралды дұрыс пайдалануға, технологиялық реттілікке, өлшеу дәлдігіне және есептің шынайылығына байланысты қойылғаны жөн. Сонда білім алушы сапа мен жауапкершіліктің бағаланатын нақты кәсіби талап екенін түсінеді.

4. Кәсіпорын – кәсіби тәрбиенің шынайы ортасы

Кәсіпорын білім алушы үшін мамандықтың нақты бейнесін көрсететін орта болып табылады. Өндірістік практика кезінде студент жұмыс күнінің тәртібін, еңбек

ұжымындағы қарым-қатынасты, өндірістік тапсырманың жауапкершілігін, сапа бақылауын және клиент алдындағы міндеттемені көреді. Осы кезеңде кәсіпорындағы тәлімгердің тұлғалық және кәсіби үлгісі ерекше әсер етеді.

Тәлімгер білім алушыға тек технологиялық операцияны көрсетіп қана қоймай, неліктен белгілі бір талаптың сақталуы қажет екенін түсіндіруі тиіс. Мысалы, бұрандалы қосылыстың тарту моментін сақтау, диагностикалық кодты бірден бөлшек ауыстыруға негіз деп қабылдамау, жөндеуден кейін бақылау тексерісін өткізу, пайдаланылған материалдарды белгіленген тәртіппен жинау – бұлардың барлығы кәсіби жауапкершіліктің нақты көріністері.

Кәсіпорындағы өндірістік мәдениет білім алушыға күшті тәрбиелік ықпал етеді. Егер ұжымда қауіпсіздік ережесі, уақыт тәртібі, сапа бақылауы және клиентке адал қызмет көрсету нақты орындалса, студент осы нормаларды табиғи кәсіби стандарт ретінде қабылдайды. Керісінше, өндірісте талаптар формалды орындалса, колледжде қалыптастырылған құндылықтардың әлсіреу қаупі бар. Сондықтан әлеуметтік серіктес кәсіпорынды таңдауда оның техникалық мүмкіндігімен қатар, еңбек мәдениетіне де назар аудару маңызды.

5. Дуальды оқыту және өндірістік тәжірибе мүмкіндіктері

Дуальды оқыту колледждегі теориялық даярлық пен кәсіпорындағы практикалық даярлықты өзара байланыстыруға мүмкіндік береді. Білім алушы сабақта алған білімін өндірісте қолданады, ал өндірісте кездескен мәселені колледжде теориялық тұрғыдан талдайды. Осы екі бағыттың тұрақты алмасуы кәсіби құзыреттіліктің терең қалыптасуына жағдай жасайды.

Техник-механик даярлауда дуальды оқытудың тиімділігі нақты жұмыс операцияларын кезең-кезеңімен меңгертуден көрінеді. Алғашқы кезеңде білім алушы жұмыс орнын дайындау, құрал-сайманмен жұмыс істеу, қауіпсіздік талаптарын орындау сияқты базалық дағдыларды бекітеді. Кейін техникалық қызмет көрсету, агрегаттарды тексеру, диагностикалау, ақауларды анықтау және жөндеу жұмыстарына қатысады. Жоғары курсқа қарай техникалық жағдайды бағалау, жөндеу көлемін анықтау, сапаны бақылау және өндірістік құжаттаманы толтыру сияқты жауапкершілігі жоғары міндеттерге тартылады.

Өндірістік тәжірибенің нәтижесі колледж бен кәсіпорын тарапынан бірлесіп бағаланғаны маңызды. Бағалау парағында кәсіби операцияларды орындаумен қатар еңбек тәртібі, бастамашылдық, қауіпсіздік, ұқыптылық, командамен жұмыс, тапсырмаға жауапкершілік және кәсіби әдеп сияқты көрсеткіштер қамтылуы мүмкін. Бұл білім алушыға жұмыс берушінің маманнан қандай қасиеттер күтетінін нақты көрсетеді.

6. Әлеуметтік серіктестіктің тиімді тетіктері

Колледж бен кәсіпорын ынтымақтастығын нәтижелі ету үшін өзара әрекет бір реттік іс-шаралардан тұрақты жүйеге көшуі қажет. Біріншіден, білім беру бағдарламалары мен жұмыс оқу жоспарларын талқылауға жұмыс берушілерді жүйелі түрде қатыстыру маңызды. Олар өндірісте қолданылатын жаңа технологиялар, жабдықтар, диагностикалық әдістер және маманға қойылатын талаптар туралы ұсыныс бере алады.

Екіншіден, кәсіпорын мамандарының шеберлік сабақтарын, өндірістік кейстерді және кәсіби кездесулерді өткізуі пайдалы. Нақты ақау тарихын талдау, диагностиканың бірнеше нұсқасын салыстыру немесе жөндеуден кейінгі сапаны бағалау білім алушының клиникалық ойлауға ұқсас техникалық ойлау қабілетін дамытады: ол белгіге емес, себепке назар аударуға үйренеді.

Үшіншіден, оқытушылардың кәсіпорын базасында тағылымдамадан өтуін күшейту қажет. Заманауи автомобильдердегі электрондық жүйелер, диагностикалық бағдарламалар және сервистік рәсімдер тез өзгертіндіктен, педагогтің өндірістік тәжірибесін жаңартып отыру білім сапасына тікелей әсер етеді. Төртіншіден, кәсіпорынмен бірлескен кәсіби байқаулар, демонстрациялық емтихандар және практикалық жобалар ұйымдастыру білім алушылардың қызығушылығын арттырады.

Бесіншіден, әлеуметтік серіктестіктің нәтижесін түлектің жұмысқа орналасуы ғана емес, оның жұмыс орнында орнығуы, кәсіби өсуі, жұмыс берушінің қанағаттануы және колледжге берілетін кері байланыс арқылы бағалау қажет. Мұндай кері байланыс келесі оқу жылындағы даярлық мазмұнын нақтылауға мүмкіндік береді.

7. Адал әрі жауапты техник-механик қалыптастыруға арналған ұсыныстар

Әлеуметтік серіктестікті тәрбиелік мазмұнмен күшейту үшін бірнеше бағытты жүйелі жүзеге асыру орынды. Әрбір өндірістік практика алдында студентке тек қауіпсіздік нұсқаулығын емес, кәсіби адалдық қағидаларын да түсіндіру; кәсіпорын тәлімгерімен бірге білім алушының жеке практикалық мақсатын белгілеу; орындалған жұмыстарды қысқаша күнделік немесе цифрлық портфолио түрінде тіркеу; нақты өндірістік жағдайлар бойынша этикалық және техникалық шешімдерді талқылау; практика соңында колледж, кәсіпорын және білім алушы қатысатын қорытынды рефлексия өткізу тиімді.

Сонымен қатар «сапасыз жөндеудің салдары», «диагностикалық қорытындының дәлдігі», «клиентке ақпаратты адал жеткізу», «қауіпсіздік талаптарын бұзудың тәуекелі», «қосалқы бөлшектер мен материалдарды ұтымды пайдалану» сияқты тақырыптарда өндірістік кейстер енгізуге болады. Мұндай тапсырмалар студентті тек техникалық шешімге емес, сол шешімнің адамға, кәсіпорынға және қоғамға әсерін бағалауға үйретеді.

Колледж бен кәсіпорынның ортақ тәрбиелік ұстанымы болуы аса маңызды: сапаға немқұрайдылық танытпау, орындалмаған жұмысты есепке қоспау, ақауды жасырмау, қауіпсіздік талаптарын айналып өтпеу және әрбір операцияның нәтижесіне жауап беру. Осы талаптар колледж шеберханасында да, кәсіпорын цехында да бірдей орындалғанда ғана білім алушы оларды уақытша ереже емес, маманның кәсіби ұстанымы ретінде қабылдайды.

Адал әрі жауапты техник-механикті тәрбиелеу – бір ғана педагогтің немесе бір ғана кәсіпорын маманының міндеті емес. Бұл колледж, жұмыс беруші және білім алушының өзара жауапкершілігіне негізделген ортақ процесс. Колледж кәсіби білім мен бастапқы дағдыны қалыптастырады, кәсіпорын сол білімді нақты еңбек жағдайында шыңдайды, ал әлеуметтік серіктестік осы екі ортаны бір мақсатқа біріктіреді.

Техник-механиктің кәсіби адалдығы автомобильдің техникалық жарамдылығынан бастап жол қауіпсіздігіне дейінгі көптеген мәселеге әсер етеді. Сондықтан маман даярлауда «біледі» және «орындай алады» деген нәтижелермен қатар «жауапкершілікпен орындайды», «нәтижеге адал баға береді», «қауіпсіздік пен сапаны бірінші орынға қояды» деген кәсіби мінез-құлық қалыптасуы қажет.

Колледж бен кәсіпорын арасындағы шынайы әлеуметтік серіктестік осы міндетті жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бірлескен білім беру бағдарламалары, дуальды оқыту, сапалы өндірістік практика, тәлімгерлік, педагогтердің тағылымдамасы, жұмыс берушінің бағалауға қатысуы және тұрақты кері байланыс арқылы еңбек нарығына кәсіби білікті ғана емес, өз ісіне адал, шешіміне жауапты, қауіпсіздік пен сапаны құрметтейтін техник-механик даярлауға болады. Мұндай маман – кәсіпорынның сенімді қызметкері, ал оның сапалы еңбегі қоғам қауіпсіздігі мен экономиканың тұрақты дамуына қосылған үлес болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі.
3. Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» Заңы.
4. Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
5. «Автомобиль көлігінің техникалық жай-күйін бақылау» кәсіптік стандарты.

6. «Өзге де автокөлік құралдарын диагностикалау, техникалық қызмет көрсету және жөндеу» кәсіптік стандарты.

7. «Халықаралық автомобиль көлігімен жүк тасымалдау» кәсіптік стандарты. ҚР «Атамекен» ҰКП, 01.09.2023 ж. №136 бұйрық.

8. WorldSkills кәсіптік стандарты: Automobile Technology – жеңіл автомобильдерді жөндеу және техникалық қызмет көрсету.

9. 07161300 «Автомобиль көлігіне техникалық қызмет көрсету, жөндеу және пайдалану» мамандығы бойынша білім беру бағдарламасы.

СЛУЖЕНИЕ НАЦИИ И ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ: ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТЕ ЕДИНОЙ ПРОГРАММЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ»

Горшковозенко Ф.Ф.

Педагог-модератор

мастер производственного обучения Аулиекольского сельскохозяйственного колледжа

Белова И.А.

Педагог-исследователь

мастер производственного обучения Аулиекольского сельскохозяйственного колледжа

Современное образование призвано не только передавать знания и профессиональные навыки, но и формировать личность, способную ответственно относиться к себе, людям, труду и своей стране. Особенно значима эта задача в системе технического и профессионального образования [3], где студент одновременно осваивает профессию и приобретает опыт будущей трудовой деятельности.

Актуальность темы связана с реализацией единой программы воспитания «Адал азамат», ориентированной на формирование честного, ответственного, трудолюбивого и созидательного гражданина. Среди её основных ценностей выделяются независимость и патриотизм [2], единство и солидарность, справедливость и ответственность, закон и порядок, трудолюбие и профессионализм, созидание и новаторство [1].

Для будущего повара эти ценности имеют конкретное содержание. Повар отвечает за качество и безопасность пищи, соблюдает санитарные нормы, работает в команде, уважает потребителя и постоянно совершенствует мастерство. Поэтому профессиональная подготовка становится естественным пространством воспитания личности.

Цель работы — определить роль современного педагога [1] колледжа в формировании личности будущего специалиста на основе ценностей «Адал азамат» и показать возможности реализации идеи служения нации через подготовку студентов по профессии «Повар». Задачи: раскрыть понятие служения нации; рассмотреть ценности программы и их связь с профессией; определить роль педагога; провести исследование ценностных установок студентов и реализовать творческий проект. Объект — процесс воспитания личности студента в системе технического и профессионального образования. Предмет — ценностные ориентиры педагога и способы формирования ценностей «Адал азамат». Методы: анализ источников, анкетирование, наблюдение, беседа и творческий проект.

Служение нации в современном понимании не ограничивается государственной или общественной деятельностью. Развитие страны складывается из ежедневного труда людей разных профессий. Учитель обучает, врач заботится о здоровье, строитель создаёт инфраструктуру, а повар обеспечивает людей качественным и безопасным питанием. Поэтому добросовестный профессиональный труд является одной из форм служения обществу.

Для студента колледжа важно сформировать понимание: будущая профессия нужна людям, а качество его труда имеет общественное значение. Служение стране начинается с ответственного отношения к учёбе, профессии, труду и людям.

Независимость и патриотизм могут проявляться через уважение к культуре и традициям Казахстана. Для будущего повара особенно важно изучение национальной кухни, сохранение традиционных рецептов и их современное профессиональное представление. Единство и солидарность формируются в совместной работе, требующей распределения обязанностей, взаимопомощи и дисциплины. Справедливость и ответственность проявляются в честном отношении к работе, продуктам и результату.

Закон и порядок для повара имеют практическое значение: это соблюдение санитарных требований, правил хранения продуктов, техники безопасности и технологических норм. Трудолюбие и профессионализм предполагают постоянное совершенствование. Созидание и новаторство раскрываются через разработку блюд, современные способы подачи, совершенствование рецептур и использование новых технологий.

Педагог является одним из главных носителей ценностей. Студенты воспринимают не только содержание занятия, но и отношение преподавателя к труду, людям, правилам и собственному профессиональному развитию. Особенно важен пример мастера производственного обучения: организованное рабочее место, аккуратность, соблюдение санитарных норм, справедливое отношение к студентам, требовательность к качеству и уважение к профессии становятся моделью профессионального поведения.

Эффективное воспитание предполагает не отдельные мероприятия, а единую ценностную среду. На практических занятиях можно ставить не только профессиональную, но и ценностную задачу: выполнить работу качественно, соблюдать правила, отвечать за результат и уважать труд других. Реальные ситуации — обнаружение некачественного продукта, ошибка в технологии или нарушение санитарных требований — позволяют связать ценность с конкретным действием.

Для практического подтверждения теоретических положений было проведено анонимное анкетирование студентов, обучающихся по профессии «Повар». В нём приняли участие 50 студентов. Анкета включала 10 вопросов и была направлена на выявление понимания служения стране, отношения к труду, ответственности, честности и роли педагога.

На вопрос «Что для вас означает служить своей стране?» 43% студентов связали это с честным и качественным выполнением работы, 23% — с пользой людям, 15% — с получением хорошей профессии и работой по специальности, 10% — с соблюдением законов и правил. Остальные ответы были связаны с общественной активностью или затруднением ответа.

Большинство студентов уже связывали служение стране с трудом и профессиональной деятельностью, однако часть обучающихся воспринимала профессию преимущественно как средство личного успеха. Наиболее заметными ценностями оказались ответственность, профессионализм и трудолюбие, менее выраженным — понимание созидательности и новаторства. Результаты использованы не для оценки студентов, а для определения направлений дальнейшей воспитательной работы [3].

На основании результатов предварительного изучения ценностных ориентиров студентов был реализован воспитательно-профессиональный проект «Моя профессия — мой вклад в страну». Его цель — показать непосредственную связь ценностей «Адал азамат», профессионального мастерства и общественной значимости труда повара. Работа включала обсуждение профессиональных ситуаций, практические задания, работу с национальной кухней и итоговую рефлексию.

На первом этапе «Я выбираю профессию» студенты осмыслили причины выбора профессии и ответили на вопрос: «Почему труд повара может быть полезен людям и стране?». В начале проекта часть обучающихся связывала профессию с личным

интересом, заработком и трудоустройством. В ходе обсуждения акцент был перенесён на ответственность специалиста перед потребителем и качество его труда.

На втором этапе «Профессия и ответственность» рассматривались ситуации обнаружения некачественного продукта, нарушения условий хранения, ошибки при приготовлении блюда и несоблюдения санитарных требований. Студенты обсуждали последствия и определяли действия ответственного профессионала. Работа показала, что правила стали чаще связываться не только с требованиями преподавателя, но и с безопасностью и здоровьем потребителя.

Третий этап был связан с ценностью «Единство и солидарность». Практические задания выполнялись в малых группах с распределением обязанностей. Это способствовало развитию взаимопомощи, точной передачи информации и ответственности за порученный участок.

Особое место занял этап «Традиции и современность». Студенты выбрали блюда национальной кухни Казахстана, изучили их особенности и предложили варианты современной подачи. Национальная кухня стала рассматриваться не только как набор рецептов, но и как часть культурного наследия, которое будущий специалист может сохранять и развивать.

На заключительном этапе «Мой профессиональный принцип» студенты сформулировали правила будущей работы: отвечать за качество, соблюдать санитарные нормы, не скрывать ошибки, уважать продукты и труд других людей, постоянно совершенствовать мастерство.

Реализация проекта показала, что непосредственная связь ценностей с профессиональной деятельностью делает воспитательную работу более понятной и значимой. Профессия стала рассматриваться не только как способ будущего трудоустройства, но и как пространство личного развития и общественной ответственности. Вместе с тем проект подтвердил необходимость системной работы: ценностное воспитание требует постоянной практики ответственного поведения, командной работы и профессиональной рефлексии.

Положительная динамика была отмечена в отношении к созиданию и профессиональной ответственности. Творческое задание по современной подаче национального блюда позволило студентам увидеть, что профессионализм предполагает не только точное выполнение технологии, но и способность создавать новое и проявлять инициативу. Студенты стали чаще объяснять необходимость соблюдения санитарных требований через последствия для человека, а не только через контроль и инструкции.

Анализ результатов показал изменение в понимании связи между профессией и служением обществу. Если в начале работы служение стране чаще воспринималось как широкая гражданская категория, то после проекта студенты конкретнее связывали его с качественным трудом, профессиональной ответственностью, безопасностью питания и уважением к потребителю. Творческая работа с национальными блюдами дополнительно связала профессиональное мастерство с культурным наследием.

После завершения работы была проведена итоговая рефлексия: студенты отвечали, что нового узнали о национальной кухне, чему научились, что было сложным, изменилось ли их отношение к национальным блюдам и можно ли считать развитие национальной кухни вкладом в культуру страны. В ответах чаще стали появляться понятия «традиция», «история», «культура», «гостеприимство», «сохранение наследия». Групповая работа показала значение вклада каждого участника, а творческое задание способствовало развитию инициативности.

Практическая часть объединила несколько ценностей «Адал азамат»: изучение национальной кухни способствовало уважению к культурному наследию; совместная работа — единству и взаимной ответственности; соблюдение технологии, санитарных норм и качества — ответственности, закону и порядку, трудолюбию и профессионализму; создание современной подачи — созиданию и новаторству.

Проведённый анализ показывает, что идея служения нации может реализовываться в системе технического и профессионального образования через повседневные действия: ответственное отношение к учёбе, честность, уважение к труду, соблюдение правил и стремление стать профессионалом.

Профессия «Повар» предоставляет широкие возможности для такого воспитания. Работа с продуктами непосредственно связана с человеком и его здоровьем, а изучение национальной кухни позволяет соединить профессиональную подготовку с патриотическим воспитанием. Творческие задания развивают созидательность, инициативу и способность видеть общественную значимость профессионального труда [3].

Главная роль педагога заключается не только в рассказе о ценностях «Адал азамат», а в создании ситуаций, в которых студент проживает эти ценности в реальной деятельности. Личный пример педагога, организация практики и характер взаимодействия помогают сделать ценности частью поведения молодого специалиста.

Таким образом, служение нации начинается с воспитания человека, который честно выполняет работу, уважает людей, отвечает за результат и стремится приносить пользу обществу. Для будущего повара эту мысль можно выразить так: «Готовя для человека, я отвечаю перед человеком». Такой подход соединяет воспитание личности, профессиональную подготовку и ценности «Адал азамат» [2].

Список литературы

1. Материалы Министерства просвещения Республики Казахстан по реализации единой программы воспитания «Адал азамат» в организациях образования.
2. Министерство просвещения Республики Казахстан. Единая программа воспитания «Адал азамат» — Астана, 2025.
3. Нормативные и методические материалы Республики Казахстан по организации воспитательной работы в организациях технического и профессионального образования.

«АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ҰЛТ ҮШІН ЖАСАҒАН ҰЛАҒАТТЫ ІСТЕРІНІҢ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Балмашева Багила Кенжегариевна

Арқалық политехникалық колледжінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы

Бүгінгі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі- білімді, саналы ұрпақ тәрбиелей отырып, егеменді еліміздің келешегіне жанашырлықпен, жоғары жауапкершілікпен қарайтын, ел ертеңі үшін алаңдайтын, ұлтымыздың құндылықтарын құрмет тұтатын, адамгершілікті адал ұстанымына айналдырған білімді ұрпақ қалыптастыру.

Осындай келелі міндеттер аясында «Адал азамат» тәрбиелеу ісі бүгінгі заманауи педогогикада сабақтастық тауып, қоғамда іргелі істер жасалған жағдайда жас ұрпаққа біртұтас тәрбие беру мүмкіндігі ашылады. Бүгінгі білім беру ісінде өткен күндерде қалыптасқан тарихымызға, әдебиетімізге бұрылыс жасамай алға қадам басу мүмкін емес. Заманауи білім беру ісінде «Ұлтқа қызмет ету» ұғымын жас ұрпақтың санасына сіңіріп, сапалы білім беру-педогогтың аңызды міндеті саналуы шарт. «Ұлтқа қызмет ету» ұғымы

ұстаздардың ұлағатты іс-әрекеттерінен бастау алады. Бүгінгі ұстаздар қауымының әрбір тәрбиелік іс-шарасы, тәлім-тәрбиесі ұлт үшін төккен тер, еселі еңбек ұлт болашағына қосқан үлесі болып саналады.

Осындай жарқын көрініс табар идеялар XX ғасырда ұлт зиялыларының іс-әрекеттерінде жарқын көрініс тапты. Олардың бірегейі ағартушы, педогог, журналист, қоғам қайраткері Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанова еді.

Адам баласының тұлғалық қалыптасуы отбасынан басталып, балабақша мен мектепте жалғасады. Ал осы үдерістің ұйымдастырушысы әрі бағыттаушысы – педагог.

Бұл тұрғыда бүгінгі ұрпақ білуге тиісті мәліметтерді өткен ғасырдағы әдебиеттерден алынған мәліметтермен толықтыру артық болмайды.

1923 жылы Нәзипа Құлжанова «Мектептен бұрынғы тәрбие» атты әдістемелік кітабын жазған. Бұл кітапқа алғысөзді қазақ халқының ұлы перзенті Ахмет Байтұрсынұлы атамыз жазған екен. 1927 жылы «Ана мен бала тәрбиесі» кітабы жарық көрген. Бұл еңбектері педогогтерге, тәрбиешілерге, ересектер мен балалар дәрігерлеріне әдістемелік кітап ретінде ұсынылған. «Баланы аурудан сақтандыру» атты еңбегінде ана мен перзентті дерттен сақтандыру бала тәрбиесіне байланысты сындарлы пікірлерін айтқаны жөнінде жазылып қалдырылған. Енді осындай еңбектер жазудағы Нәзипа Құлжанованың іс-әрекетінің негізі ұлтқа адал қызмет ету екенін, «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы өткен ғасырлардан осындай ұлтты ойлаған ұлы адамдардың ісінен бастау алғанын дәлел ретінде айта аламыз. Нәзипа Құлжанова қазақ халқының демографиялық өсуіне де өз алдына алаңдаушылық танытқанын мұрағаттарда сақталған жазбаларынан дәлелдеуге болады. 1927 жылғы «Әйел теңдігі» №8–9 және №10–11 «Баланы аурудан сақтандыру» еңбектерінде ұлт келешегі үшін алаңдаушылық білдірген.

«Адал азамат» ұғымының өзегінде адалдық, жауапкершілік, еңбекқорлық, отаншылдық, әділдік, құрмет, бірлік сияқты құндылықтар жатыр.

Нәзипа Құлжанова – ұлт тәрбиесін жоғарғы деңгейге көтерген тұлға. Нәзипа Құлжанова баланың тәрбиесін ерте жастан қадағалауды бастау қажеттігін алға қойды. Ол баланың сана-сезімінің дамуын оның табиғи ерекшеліктерімен, қоршаған ортасымен және ата-анадан, бала бақшадан, мектептен алған тәрбиемен тығыз байланыста қарастырды. Осы идеяны қазіргі білім берудегі тәжірибемен байланыстыратын болсақ, ұстаз әр юаланың қабілетін, қызығушылығын, мінез-құлқын ескеріп, оның жеке тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік беруі қажет. Құлжанова үшін бала – жай ғана білім алушы емес, өзіндік болмысы, қабілеті мен қажеттілігі бар жеке тұлға. Бала тәрбиесін жеке отбасының ғана мәселесі деп қарау жеткіліксіз. Өйткені бүгінгі бала – ертеңгі азамат, ал ертеңгі азаматтың дүниетанымы мен мінезі елдің болашағына әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, Нәзипа Құлжанованың ұлы идеяларын «Адал азамат» бағдарламасының мақсаттарымен сабақтастыруға болады. Нәзипа Құлжанова өзінің өмір жолында ұлтқа жан жүрегімен беріліп адал қызмет жасаған ұлы тұлға болып саналады. Ұлттың дамуы үшін білім беру, тірбие беру істерін ұйымдастыруда өз дәуірінде елеулі істер атқарғанын өткен тарих беттерінде жазылған мәліметтер арқылы дәлелдей аламыз. Қазақтың мәдениеті мен әдебиетіне өлшеусіз үлес қосқан қайраткер қазақ қызы өз заманында халқы үшін ажалға бас тігіп жасаған істері осының жарқын мысалы болады. Тарихшы Жұмат Өнесұлының жазбаларында 1914 жылы қазақ халқының бас ақыны Абай Құнанбаевтың қайтыс болғанына 10 жыл толуына байланысты Семей қаласында әдеби кеш ұйымдастыруы осының айғағы болып саналады. Ажалмен бетпе-бет келді деп айту себебіміз ол кезде Ресей мемлекетінің боданындағы басқа ұлттарға мәдениетін-әдебиетін, салт-дәстүрін насихаттауға қатаң тыйым салынған болатын. Егер осы тәртіпті бұзғандар болса өлім жазасы кесілсін деген Столыпин саясаты дәуірлеп тұрған шақ болатын. Сонда да қазақ халқымыздың қайраткер қызы жолын тауып халқы үшін маңызды іс жасағаны тарих беттерінен мәлім жағдай. Бұл кеште ерекше ескерер жағдай Нәзипа Құлжанова орыс ақындары Пушкин, Лермонтов, Толстой секілді белгілі ақын-жазушылардың өздері өлсе де, кейінгі ұрпақ үшін өлмейтін сөз қалдырғанын өз баяндамасында келтіріп айта

білуі қазақ қызының көкірегі ояу, көзі ашық терең білімділігіне көз жеткізуге дәлел болды. Кеш барысында Абайдың Пушкиннен аудармасы «Татьяна» әнін орындатуы да ерекше кеш мерейін тасытқан еді. Нәзипа Құлжанова сол замандағы ұлт зиялыларымен қоян-қолтыұ араласа жүріп халыққа қызмет жасаған тұлға. Осыған дәлел кеш барысында Шәкәрім, Әміре Қашаубаев, Жүсіпбек Аймауытов, Қаныш Сәтбаевтың қазақтың тұрмыс-салтына байланысты көріністер қойылғаны дәлел бола алады. Өз заманында қазақ халқында 100 бала дүниеге келсе оардың 80 пайызы түрлі аурулардан шетінеп кететінін де зерттеп, зерделей келе, қазақ баласынан гөрі қорасындағы малының амандығын қатты ойлайды деп қынжылыс танытқанын жасырмаған. Балалардың ертегі қалашығы секілді балабақша ісін қолға алуды да жоспарлап халыққа түсіндіріп жол ашқан тұлға болып саналады. Қайраткер қазақ қызының ұлт үшін жасаған игілікті істерінен «Адал азамат» бағдарламасындағы әр тұжырымға анық дәлелді іс-әрекеттерін байқай аламыз. Негізі Нәзипа Құлжанованың жаңашылдығы, өз мақсатына жету жолында күресінің бір негізі өз мақсатына жету жолында жары Нұрғали Құлжанов пен бірлесе әрекет ете білуі. Ерлі-зайыпты кісілер ретінде көздеген мақсат мүдденің бір арнада тоғысуы елге еңбек ету жолында батыл қадамдар жасауға негіз болды. Нәзипа Құлжанованың идеялары: баланың дұрыс тәрбиесі – ұлт болашағының негізгі кепілі дегенді білдіреді. «Адал азамат» бағдарламасының да негізгі идеясы: ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, елжанды, ұлтжанды, өз ісіне жауапты азамат қалыптастыру. Бүгінгі таңдағы заманауи педагогтің міндеті: осы екі бағытты білім беру мен тәрбие беру үрдісін біріктіру. Нәзипа Құлжанованың, өткен ғасырдың басындағы ағартушылық идеялары бүгінгі күні де өз маңызын жоғалтқан жоқ. Бүгінгі педагог үшін Нәзипа Құлжанованың ойымен сабақтастыра отырып, бірнеше негізгі құндылықты ерекше атап көрсетуге болады.

Біріншісі – адалдық. Ұстаздың адалдығы оның кәсіби міндетіне жауапкершілікпен қарауынан, шәкіртке әділ баға беруінен, әр баланың ар-намысын құрметтеуінен көрініс табу қажет.

Екіншісі – жауапкершілік. Әр педагог шәкірттерінің тағдырына белгілі бір деңгейде әсер етеді. Сондықтан педогогтың әрбір сөзі мен ісі шәкрт санасында із қалдырады.

Үшіншісі – отаншылдық. Отаншылдықты тек патриоттық іс-шаралар арқылы емес, күнделікті сабақ барысында қалыптастыруға болады. Туған жерінің тарихын білу, өз ана тілін құрметтеу, ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрлерді бағалай бағалау, еліміздің жетістіктерге жетуіне ат салысу, жауапкершілікпен қарау – патриоттық тәрбиенің нақты көріністері.

Төртіншісі – еңбекқорлық. Нәзипа Құлжанова да баланың еңбекке бейімделуіне, белсенді болуына мән берген. Қазіргі педагог осы құндылықты оқушының өз бетімен ізденуі, жобалық жұмысы, шығармашылық тапсырмалар орындауға бағыт-бағдар беру арқылы дамыта алады.

Бесіншісі – құрмет пен мейірім. Әр шәкіртке құрметпен қарау – оның тұлғалық дамуының маңызды шарты. Ұстаздың шәкіртті тыңдай білуі, оның пікірімен санасуы, бағалауы және қателеспеуіне мүмкіндік беруі керек. Нәзипа Құлжанова еңбектерінің бүгінгі білім берумен сабақтастығы Нәзипа Құлжанованың педагогикалық көзқарастарын қазіргі білім беру ұстанымдарымен салыстырғанда, бірнеше маңызды үндестікті байқауға болады. Бұл сабақтастық Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы тарихи құндылық қана емес, қазіргі заман педогогының кәсіби қызметіне бағыт-бағдар бере алатын өміршең мұра екенін көрсетеді. Нәзипа Құлжанова өз дәуірінің қиындықтарына қарамастан, халық ағарту ісіне белсенді араласты. Баланың тәрбиесі мен білімін қоғамдық мәселе деңгейіне көтерді. Әйелдердің білім алуына, қазақ баласының сауатты әрі тәрбиелі болып өсуіне қызмет етті. Нәзипа Құлжанованың еңбегі бізге мынадай ой салады: Ұстаздың ұлтқа қызметі – бір баланың жүрегіне ізгілік дәнін себуден басталады. Бүгінгі педагог те осы ұстанымды басшылыққа ала отырып, әр оқушының бойына адалдықты, еңбексүйгіштікті, жауапкершілікті, отаншылдықты және адамгершілікті қалыптастыруға үлес қоса алады.

«Адал азамат» құндылықтарын Нәзипа Құлжанованың идеяларымен байланыстыра отырып, педагог өзінің тәрбие жұмысында мынадай әдістерді қолдана алады: «Тұлғадан – тағылым» әдісі. Нәзипа Құлжанова сияқты қазақ ағартушыларының өмір жолын шәкірттерге таныстыру арқылы еңбек, білім, отаншылдық, ұлтжандылық құндылықтарын ашу.

«Менің елге қосар үлесім» жобасы. шәкірттердің өзінің болашақ мамандығы арқылы қоғамға қандай пайда келтіре алатыны туралы шағын жоба дайындайды. «Адалдық сағаты».

Күнделікті өмірдегі адалдық пен жауапкершілікке қатысты нақты жағдаяттарды талдау.

«Ұстаз өнегесі» бағыты.

Педагог өзі шәкіртке көрсеткісі келетін құндылықтарды өз ісімен дәлелдеуі.

«Отбасы – тәрбие бесігі» жобасы.

Ата-анамен бірлесіп, отбасының бала тәрбиесіндегі ықпалын, рөлін күшейту.

Қорыт айтқанда Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы мен «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының арасында мазмұндық сабақтастық бар.

Құлжанова өз еңбектерінде баланың тәрбиесіне, оның жеке тұлға ретінде қалыптасуына, отбасы мен ортаның ықпалына ерекше мән берді. Ал бүгінгі «Адал азамат» тұжырымдамасы осы тәрбиелік бағыттарды заманауи қоғам жағдайында жалғастырып отыр.

Сондықтан Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасын қазіргі тәрбие жүйесінде пайдалану – өткенді қайталау емес, ұлттық педагогикалық ойды бүгінгі білім беру талаптарымен сабақтастыру.

Заманауи педагогтің басты міндеті – шәкіртке тек білім беріп қана қоймай, оның бойында:

адалдықты,
еңбекқорлықты,
жауапкершілікті,
отаншылдықты,
адамгершілікті,
ұлттық сана мен мәдениетті
қалыптастыру.

Өйткені білімді адам – қоғамның мүмкіндігі болса, құндылығы қалыптасқан адал азамат – елдің болашағы.

Ал ұлт болашағын тәрбиелеу жолында қызмет ету – ұстаздың ең үлкен азаматтық миссиясы.

Пайдалануға әдебиеттер

1. Құлжанова Н. «Мектептен бұрынғы тәрбие».

2. Құлжанова Н. «Ана мен бала тәрбиесі».

Қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасы туралы ғылыми-зерттеу еңбектері.

3. «Қазақтың қайраткер қызы» мақала егеменді Қазақстан 26 желтоқсан 2012 жыл автор. Гүлжан Кәріпжанова Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің доценті, тарих ғылымдарының кандидаты.

4. «Нәзипа Құлжанова –ағартушылықтың шамшырағы» мақала автор: Жұмат Әнесұлы жазушы, тарихшы.

**ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ И КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА, НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ И УЗБЕКАЛИ
ЖАНИБЕКОВА В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
И СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ»**

Ерсултанова А.В.

*Бакалавр ПИМНО, педагог-эксперт
преподаватель специальных дисциплин в КГКП «Рудненский социально-
гуманитарный колледж имени И.Алтынсарина» Управления образования акимата
Костанайской области*

*От просвещения и семейной культуры —
к исторической памяти и гражданской ответственности*

Современная школа решает задачу, которая значительно шире передачи знаний. Она должна помочь ребёнку стать честным, трудолюбивым, культурно укоренённым и ответственным гражданином, способным сохранять национальную идентичность и одновременно действовать в быстро меняющемся мире. Именно на это ориентирована единая программа воспитания «Адал азамат», объединяющая урок, внеурочную деятельность, семью и общество вокруг общенациональных ценностей [9].

Но ценностная программа становится живой лишь тогда, когда опирается на исторический опыт и реальные нравственные примеры. В отечественной педагогической и культурной традиции такими ориентирами являются Ибрай Алтынсарин, Назипа Кулжанова и Узбекали Жанибеков. Они принадлежали разным эпохам и действовали в разных сферах, однако их объединяло понимание просвещения как служения народу.

Алтынсарин строил школу и создавал книги для нравственного и интеллектуального развития ребёнка. Кулжанова доказывала значение раннего и семейного воспитания, просвещения женщин, родного языка и общественной активности. Жанибеков возвращал обществу историческую память, народные традиции, ремёсла, музыку, музейную культуру и имена незаслуженно забытых деятелей. Вместе их наследие образует целостную формулу воспитания: образованный человек — ответственная семья — культурная память — деятельный гражданин.

1. Три личности — три взаимодополняющих основания воспитания.

1.1. Ибрай Алтынсарин: знание, нравственность и честный труд.

Ибрай Алтынсарин рассматривал образование как главный путь общественного развития. Его деятельность объединяла открытие школ, подготовку учителей, создание учебных книг и расширение доступности обучения, в том числе для девочек. «Киргизская хрестоматия», изданная в Оренбурге в 1879 году, была не просто книгой для чтения. Через понятные ребёнку истории она связывала грамотность с нравственным выбором, трудолюбием, ответственностью и пользой для людей [3].

Педагогический идеал Алтынсарина — не только знающий, но и деятельный человек. Ценность усваивается не через лозунг, а через поступок и его последствия. Поэтому его наследие непосредственно соотносится с принципом «Адал азамат — Адал еңбек — Адал табыс»: честное благополучие основывается на образовании, дисциплине, профессионализме и честном труде.

Назипа Сегизбаевна Кулжанова вошла в историю Казахстана как педагог, журналист, переводчик и общественная деятельница. Её вклад особенно значим для становления отечественной теории дошкольного и семейного воспитания. В книге «Мектептен бұрынғы тәрбие», изданной в Оренбурге в 1923 году с предисловием Ахмета Байтурсынова, вопросы раннего развития ребёнка были представлены как важная государственная и общественная задача [4].

Кулжанова утверждала мысль, актуальную и сегодня: ребёнок приходит в школу уже с опытом отношений, речи, игры, труда и нравственных привычек. Следовательно, семья и дошкольная организация не обслуживают подготовку к школе, а закладывают основы личности. Забота о здоровье, возрастных потребностях, родном языке, самостоятельности и эмоциональном благополучии ребёнка становится первым уровнем воспитания будущего гражданина.

Её журналистская, переводческая и просветительская деятельность расширяла культурный кругозор общества и отстаивала участие женщин в образовании и общественной жизни. Для современной школы этот опыт важен как напоминание: равенство образовательных возможностей невозможно без уважения к достоинству женщины, поддержки материнства и отцовства, педагогического просвещения семьи и признания ценности раннего детства [5].

Узбекали Жанибеков — государственный и общественный деятель, этнограф и организатор культуры — понимал наследие не как собрание неподвижных реликвий, а как живую силу общественного развития. С его деятельностью связаны сохранение и популяризация памятников истории, возвращение Тайказана в Туркестан, развитие музейного дела, народных музыкальных инструментов, традиционного костюма и ремёсел, а также возрождение Наурыз в общественной жизни [6].

Особое педагогическое значение имеет его представление о музее: экспонат должен быть исследован, осмыслен и возвращён в культурную жизнь через музыку, ремесло, сцену, образование и общественный диалог. Жанибеков участвовал и в восстановлении исторической справедливости, поддерживая возвращение наследия деятелей Алаша и казахской литературы. Так культурная память становилась основой гражданского достоинства и ответственности за будущее.

Единая программа воспитания «Адал азамат» ориентирует школу на формирование патриотизма, единства, справедливости, ответственности, уважения к закону, трудолюбия, профессионализма, созидания и новаторства. Наследие Алтынсарина, Кулжановой и Жанибекова позволяет раскрыть эти ценности через отечественный исторический опыт, конкретные поступки и понятные школьнику виды деятельности.

Деятель	Ключевая идея	Ценность «Адал азамат»	Школьная практика
И. Алтынсарин	Образование соединяется с нравственностью и трудом	Трудолюбие, профессионализм, ответственность	Практические задания, честное оценивание, профорientация, проекты пользы
	Просвещение народа и служение обществу	Независимость и патриотизм	Краеведческие проекты, общественно полезные инициативы, изучение вклада земляков
	Нравственность и честность поступка	Справедливость и ответственность	Обсуждение моральных дилемм, честное оценивание, личная ответственность за результат
	Уважение к человеку и сотрудничество	Единство и солидарность	Наставничество, волонтерство, совместные дела школы, семьи и сообщества
	Дисциплина, порядок и личный пример	Закон и порядок	Договорённости класса, школьная медиация, правовая культура и безопасное поведение

Деятель	Ключевая идея	Ценность «Адал азамат»	Школьная практика
	Образование, открытое полезным знаниям	Созидание и новаторство	Исследования, техническое творчество, цифровые проекты для решения реальных проблем
Н. Кулжанова	Личность формируется в раннем детстве, семье, языке и культуре общения	Единство, забота, справедливость, уважение достоинства	Семейное чтение, игры поколений, родительские мастерские, поддержка детской инициативы
У. Жанибеков	Культурное наследие должно жить в общественной деятельности	Патриотизм, созидание, закон и порядок, национальная идентичность	Музейные исследования, устная история, ремесленные и краеведческие проекты
Общее наследие	Служение народу через образование, семью и культуру	Адал азамат как ответственная гражданская позиция	Школа, семья, музей, библиотека и местное сообщество действуют совместно

Ответ на современные проблемы образования.

Формальное разделение обучения и воспитания.

Если ценности обсуждаются только на отдельном классном часе, они остаются декларацией. Алтынсарин показывает единство знания и нравственного выбора; Кулжанова — единство развития, общения и заботы; Жанибеков — единство исторического знания и культурного действия. Поэтому воспитательный компонент должен проявляться на каждом уроке: в честности работы с источником, ответственности за общий результат, уважении к иному мнению, культуре речи и созидательном применении знаний.

Ослабление связи семьи и школы.

Современная семья часто испытывает дефицит времени и педагогической поддержки. Наследие Кулжановой помогает перейти от контроля родителей к просвещённому партнёрству. Семейное чтение, совместная игра, разговор о поступках, уважительное распределение обязанностей и участие родителей в полезных проектах создают единую воспитательную среду. В ней ребёнок видит согласованность требований и получает опыт заботы, ответственности и сотрудничества.

Обесценивание труда и культуры мастерства

Алтынсарин связывал развитие человека с трудом и настойчивостью, а Жанибеков показывал общественную ценность мастерства — от реставратора и музейного работника до музыканта, ремесленника и исследователя. Современная профориентация должна раскрывать не только привлекательность профессии, но и её пользу, этику, культурный смысл. Ученик должен увидеть путь от знания и тренировки к качественному результату.

Разрыв исторической памяти и национальной идентичности.

Поверхностное использование национальной символики не формирует патриотизм. Опыт Жанибекова учит возвращать наследие через исследование и участие: изучить историю предмета, записать воспоминание, освоить элемент ремесла, подготовить музейную этикетку, восстановить местный топоним, представить традицию современным языком. Такой патриотизм основан не на громких словах, а на знании, уважении и личном вкладе.

Цифровизация и утрата живого опыта

Цифровые технологии расширяют доступ к книгам, архивам и музейным коллекциям, но могут подменять познание копированием и потреблением готового

контента. Просветительская линия трёх деятелей задаёт критерий: технология ценна, если помогает читать первоисточник, задавать вопросы, создавать полезный продукт и делиться культурой ответственно. Цифровой проект «Адал Азамат» должен соблюдать авторство, проверять факты и возвращать результаты сообществу.

Практическая модель для школы

Преемственность наследия можно реализовать через модель «Знание — семья — память — действие — рефлексия»:

- **Знание.** Учащиеся читают произведение Алтынсарина, фрагмент педагогического труда Кулжановой или исследовательский текст Жанибекова.
- **Семья.** Обсуждают тему с родителями и старшими, собирают семейные слова, истории, фотографии, игры, песни или сведения о труде поколений.
- **Память.** Проверяют материалы по книгам, архивам и музейным источникам, отделяя свидетельство от предположения.
- **Действие.** Создают общественно полезный результат: выставку, аудиогид, мастер-класс, семейную читательскую встречу, карту памятных мест или волонтерскую акцию.
- **Рефлексия.** Определяют, какая ценность проявилась, за что отвечал каждый участник и какую пользу проект принёс людям.

Примеры интегрированных воспитательных проектов

«От рассказа к поступку». Чтение произведений Алтынсарина, обсуждение моральной дилеммы и выполнение небольшого полезного дела.

«Семейная педагогика Назипы Кулжановой». Сбор семейных игр, пословиц, практик заботы и чтения с последующим созданием памятки для молодых родителей.

«Живой музей Узбекали Жанибекова». Исследование предметов местной культуры, интервью с мастерами, создание этикеток и аудиогuida.

«Адал еңбек: мастерство моей семьи». Истории профессий и ремёсел семьи, анализ профессиональной этики и выставка результатов труда.

«Цифровая карта культурной памяти». Карта памятных мест, музеев, мастеров, библиотек и семейных историй с проверенными источниками и соблюдением авторского права.

Наследие Ибрая Алтынсарина, Назипы Кулжановой и Узбекали Жанибекова помогает увидеть воспитание как непрерывный путь. Он начинается с языка, заботы и отношений в семье; продолжается в школе через знание, честный труд и нравственный выбор; укрепляется через историческую память, культуру и служение обществу.

Программа «Адал азамат» даёт современной школе общий ценностный язык, а опыт трёх выдающихся деятелей наполняет эти ценности отечественным содержанием. Алтынсарин учит превращать знание в полезный поступок. Кулжанова напоминает, что основы гражданина закладываются до школы и требуют союза семьи и педагога. Жанибеков показывает, что культура сохраняется только тогда, когда человек принимает за неё личную ответственность.

Следовательно, задача школы состоит не в проведении отдельных мероприятий о великих личностях, а в создании такой среды, где их идеи становятся практикой: ребёнок читает, исследует, трудится, заботится, сохраняет память, создаёт новое и понимает пользу своего дела для других. Именно в таком опыте формируется «Адал азамат» — честный человек и ответственный гражданин.

Список литературы

1. Джумагулов К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. Алма-Ата:Казахстан, 1984.- 204 с

2. Уразбеков А. Этическое воззрение Ибрая Алтынсарина, 1974, Алма-Ата, Издательство «Наука» Казахской ССР
3. Алтынсарин И. Киргизская хрестоматия. Оренбург, 1879. Электронная копия: Национальная электронная библиотека.
https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_BIBL_A_012899740/
4. Кабульдинов З. Е., Жуматай С. Просветительская деятельность Ыбрая Алтынсарина: история и современная преемственность // Вестник КазНПУ имени Абая. 2025. Т. 4, № 87. DOI: 10.51889/2959-6017.2025.87.4.027.
5. Кулжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. Оренбург: Қазақстан мемлекет баспасы, 1923. Казахстанская национальная электронная библиотека.
<https://kazneb.kz/ru/catalogue/view/1172488>
6. Нәзипа Құлжанова — қазақ қыздарынан шыққан тұңғыш журналист // Qazaqstan Tarihy. <https://e-history.kz/kz/news/show/3080>
7. Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл // Qazaqstan Tarihy. 2026. <https://e-history.kz/kz/news/show/50001933>
8. Жәнібеков Ө. Қазақтың ұлттық қол өнері. Алматы: Өнер, 1982; Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. Алматы: Өнер, 1996.
9. Единая программа воспитания «Адал азамат». 2025.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/1035793?lang=ru>

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ – ҰЛТ РУХАНИЯТЫНЫҢ ЖАНАШЫРЫ: ТОРҒАЙ МЕН АРҚАЛЫҚТАҒЫ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚЫЗМЕТІ

Жиенбаева С. А.

*Арқалық политехникалық колледжінің
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы
Арқалық қаласы*

Мен жуырда Санжар Керімбай мен Әділбек Нәбидің «Өзбекәлі және мәдени майдан» кітабын оқып шықтым. Бұл еңбекте Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі мен болмысына талдау жасалып, оның мәдениет саласындағы күресі, ұлттық идеология мен мәдениеттің мемлекет қалыптастырудағы орны баяндалады. Кітаптың мазмұны «Ұлтқа қызмет ету дегеніміз не?» деген маңызды сауалға ой жүгіртуге жетелейді. Кітаптың библиографиялық деректері де оның негізгі нысаны Өзбекәлі Жәнібековтің мәдениет саласындағы жанқиярлық қызметі екенін көрсетеді.

2026 жылы Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл толуы – қайраткердің мұрасын қайта зерделеп, жас ұрпаққа танытудың маңызды кезеңі. Оның өмір жолын жалпыұлттық деңгейде ғана емес, Торғай өңірі мен Арқалық қаласының тарихымен сабақтастыра зерттеудің де мәні зор.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметіндегі маңызды ерекшелік – ұлттық мәдениетке өткеннің ескерткіші ретінде ғана емес, халықтың тарихи жады мен рухани тұтастығының негізі ретінде қарауы. Сондықтан ол тарихи ескерткіштерді қорғау, этнографиялық мұраны жинау, музей ісін дамыту, көне музыкалық аспаптарды жаңғырту, ұлттық салт-дәстүрді дәріптеу бағыттарында нақты жұмыстар атқарды.

Өзбекәлі Жәнібековтің белсенді қызметінің нәтижесінде Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Отырар ескерткіштері, Жаркент мешіті, Қарахан, Айша бибі, Бабаджа хатун секілді тарихи нысандарды сақтау және қалпына келтіру ісіне назар аударылып, ұлттық музыкалық аспаптар музейін құруға ықпал жасалды.

Санжар Керімбай мен Әділбек Нәби де қайраткердің осындай әрекеттерін жеке адамның өмірбаяны шеңберінде ғана емес, ұлттық мәдениет үшін жүргізілген күрес

ретінде қарастырады. Бұл көзқарас Өзбекәлі Жәнібековтің қайраткерлік тұлғасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. [2, 1-8 бет]

Өзбекәлі Жәнібековтің қайраткерлік жолында Торғай өңірінің орны айрықша. Оның осы өлкедегі қызметі жаңадан қалыптасып келе жатқан аймақтың мәдени және рухани келбетін орнықтырумен сабақтасты.

Торғай даласының тарихи мұрасын жинақтау, халық арасында сақталған көне жәдігерлерді іздестіру, ұлттық өнер мен салт-дәстүрді насихаттау бағытындағы жұмыстар өңірдің мәдени өміріне серпін берді. Мұндай қызметтің мәні тек мәдени мекемелердің санын көбейтуде емес еді. Негізгі мақсат – жергілікті халықтың өзінің тарихи тамыры мен рухани құндылықтарына деген қызығушылығын арттыру болатын. [1, 96-б.]

Бұл тұрғыдан Өзбекәлі Жәнібековтің Торғайдағы қызметі мәдени-ағартушылық сипатымен ерекшеленеді. Тарихи мұраны жинақтау мен өнерді дамыту арқылы ол ұлттық сананың қалыптасуына ықпал етті. Осы себепті Торғай кезеңін оның мәдениет саласындағы кейінгі ірі бастамаларының тәжірибелік мектебі ретінде де қарастыруға болады.

Өзбекәлі Жәнібековтің Арқалық қаласына сіңірген еңбегі ерекше назар аударуға лайық. Жаңадан дамып келе жатқан қалаға тек әкімшілік немесе өндірістік орталық ретінде емес, мәдени және рухани орталық ретінде қарау қажеттігін ол терең түсінді. [2, 96-106 бет]

Арқалықта мәдениет ошақтарының қалыптасуы, халық өнерінің дамуы, тарихи-этнографиялық мұраның жинақталуы қаланың рухани тынысын кеңейтті. Өзбекәлі Жәнібековтің бастамалары мен қолдауының арқасында Арқалықта ұлттық мәдениетті дәріптейтін маңызды жобалар жүзеге асты.

Солардың жарқын мысалдарының бірі – «Шертер» фольклорлық-этнографиялық ансамблі. Ресми дерек бойынша, 1972 жылы Өзбекәлі Жәнібеков Торғай облыстық филармониясы жанынан «Шертер» өнер ұжымын құру бастамасын көтерген. Ансамбльдің алғашқы концерттік бағдарламасы 1974 жылы ұсынылып, онда шертер, жетіген, сырнай, шаңқобыз, асатаяқ, қамыс сырнай секілді көне халық аспаптары пайдаланылған.

Бұл бастаманың тарихи маңызы зор. Көне аспаптарды сахнаға қайта шығару арқылы ұмыт бола бастаған музыкалық мұра жаңғыртылды. «Шертер» тек концерттік ұжым ғана емес, ұлттық мәдениетті жаңғыртудың нақты үлгісіне айналды.

Өзбекәлі Жәнібековтің музей ісіне көңіл бөлуі де осы мақсатпен сабақтас болды. Ел арасындағы этнографиялық заттарды, тұрмыстық бұйымдарды, өнер туындыларын, тарихи жәдігерлерді жинақтау арқылы халықтың өткенін көзбен көріп, қолмен ұстап тануына мүмкіндік туды. Мұндай жұмыстардың тәрбиелік маңызы бүгін де өзекті. [1, 96–101-бб.]

Осы тұрғыдан Арқалықтың мәдени тарихын Өзбекәлі Жәнібековтің есімінен бөліп қарау қиын. Оның еңбегінің нәтижесі белгілі бір мәдени нысандармен ғана өлшенбейді. Ең бастысы – қалада ұлттық мәдениетке, өлке тарихына және халықтық өнерге құрметпен қарайтын рухани орта қалыптастыруға ықпал етуі. [2, 96–106-бб.]

«Өзбекәлі және мәдени майдан» еңбегін оқу барысында маған ерекше әсер еткен мәселе – Өзбекәлі Жәнібековтің қызметтік мүмкіндігін ұлттық мүддеге жұмсай білуі. Кітапта оның мәдениет саласындағы қызметі оқиғалар мен естеліктер арқылы талданып, мәдени қайраткердің мемлекет пен ұлттық идеология қалыптастырудағы орнына ерекше мән беріледі.

Менің ойымша, оның тұлғалық ерекшелігінің бірі – сөз бен істің бірлігі. Ұлттық мәдениетті сақтау қажеттігін айтумен шектелмей, өзі сол жұмыстың басында жүрді. Жәдігер жинау, өнер ұжымын құру, тарихи ескерткіштерді қорғау, музей ісін дамыту – мұның барлығы оның азаматтық ұстанымының нақты көрінісі.

Бұл – бүгінгі жастар үшін де маңызды тағылым. Қазіргі уақытта ұлтқа қызмет етуді тек үлкен мемлекеттік қызметпен байланыстыру дұрыс емес. Адам өз мамандығын сапалы

меңгеріп, туған жеріне пайдасын тигізіп, тілін, тарихын және мәдениетін құрметтесе, сол арқылы да ел дамуына үлес қоса алады.

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын қазіргі білім беру үдерісінде пайдалану маңызды. Әсіресе Арқалық пен Торғай өңірінің білім алушылары үшін оның қызметі туған өлкенің тарихымен тікелей байланысты болғандықтан, тәрбиелік мүмкіндігі жоғары.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қайраткер туралы мәтіндерді оқып, талдау арқылы білім алушылардың оқылым, айтылым және жазылым дағдыларын дамытуға болады. «Ұлтқа қызмет ету дегеніміз не?», «Туған жерге адалдық», «Тарихи мұра және қазіргі ұрпақ», «Өзбекәлі Жәнібеков және Арқалық руханияты» тақырыптарында эссе, пікірталас және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру білім алушылардың функционалдық сауаттылығын да арттырады.

Сонымен қатар Арқалықтағы тарихи-мәдени орындарға экскурсия жасап, музей қорындағы жәдігерлерді зерттеу, «Шертер» ансамблінің тарихы бойынша жоба әзірлеу, цифрлық презентациялар мен бейнематериалдар дайындау арқылы білім алушыларды өлкетану жұмысына тартуға болады.

Мұндай жұмыстардың нәтижесінде білім алушы Өзбекәлі Жәнібеков туралы ақпарат алып қана қоймайды. Ол өз өлкесінің тарихын зерттейді, ұлттық мәдениеттің құндылығын түсінеді және тарихи мұраны сақтауда өзінің де жауапкершілігі бар екенін сезінеді.

«Өзбекәлі және мәдени майдан» кітабын оқығаннан кейін мен Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғасына жаңаша көзқараспен қарадым. Бұған дейін оны мемлекет және қоғам қайраткері ретінде білсем, кітап арқылы оның ұлттық мәдениетті сақтау үшін қаншалықты табанды еңбек еткенін тереңірек түсіндім.

Маған әсіресе оның Торғай мен Арқалыққа қатысты қызметі жақын. Өйткені бұл – біз өмір сүріп, еңбек етіп отырған өлкенің тарихы. Бүгінгі Арқалықтағы мәдени ортаның қалыптасуында бұрынғы буын өкілдерінің еңбегі жатқанын түсіну туған жерге деген көзқарасты өзгертеді. [2, 106–112-бб.]

Өзбекәлі Жәнібековтің өмірінен алған негізгі тағылымым – елге қызмет ету нақты әрекеттен басталады. Туған жердің тарихын білу, ұлттық мұраны құрметтеу, өз ісінді адал атқару, кейінгі ұрпаққа пайдалы дүние қалдыру – азаматтық жауапкершіліктің көрінісі.

Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық мәдениетті сақтау мен жаңғыртуды мемлекеттік және қоғамдық қызметінің маңызды бағытына айналдырған көрнекті қайраткер. Оның тарихи ескерткіштерді қорғау, музей ісін дамыту, ұлттық өнерді жаңғырту, халықтық мәдениетті насихаттау жолындағы қызметі қазақ руханиятының дамуына елеулі ықпал етті.

Оның Торғай өңірі мен Арқалық қаласындағы еңбегі ерекше бағалауға лайық. «Шертер» ансамблінің құрылуына бастамашы болуы, мәдени-ағартушылық ортаның қалыптасуына ықпал етуі – ұлттық мәдениетті нақты іспен қорғаудың үлгісі.

Санжар Керімбай мен Әділбек Нәбидің «Өзбекәлі және мәдени майдан» еңбегі қайраткердің осындай азаматтық болмысын жаңа қырынан танытады. Кітап оқырманды тарихи тұлғаның өмірбаянымен таныстырып қана қоймай, мәдениет пен ұлттық сананың мемлекет өміріндегі маңызы туралы ойлануға жетелейді. [2, 117–164-бб.]

Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл толуы – оның еңбегін еске алумен ғана шектелетін мерейтой емес. Бұл – қайраткер аманатына қайта үңіліп, ұлттық мәдениетті сақтау жауапкершілігін бүгінгі ұрпақтың санасына сіңіруге мүмкіндік беретін кезең.

Мен үшін Өзбекәлі Жәнібековтің өнегесі – туған жерді сүюдің, ұлттық құндылықтарды қорғаудың және елге адал қызмет етудің үлгісі. Осындай тұлғалардың еңбегін танып-білген жас ұрпақ туған өлкесінің тарихына бейжай қарамайды. Сондықтан оның мұрасын білім беру мен тәрбие үдерісінде жүйелі пайдалану – тарихи жадысы берік, ұлттық санасы қалыптасқан, жауапты азамат тәрбиелеудің маңызды жолдарының бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы: естеліктер. – Алматы: Рауан, 1996.

**ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ»
БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ
ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ**

Жанарстанова М.Н.

Магистр педагог -модератор

ҚКМК «Кәмишат Дөненбаева атындағы кәсіптік-техникалық колледж»

жалпы білім беретін пәндер оқытушысы

Мақалада қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы ретінде техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары студенттерінің құндылық тәрбиесіне «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында көзқарасым ұсынылады. Педагогикалық тәжірибемде тәрбие мен оқытуды бір-бірінен ажыратуға болмайтынына көз жеткіземін: әрбір сөз, әдеби образ, талқылау, тіпті күнделікті өмірдегі қарапайым жағдайдың өзі тұлғаны қалыптастыруға негіз бола алады.

Қазіргі колледж үшін, менің ойымша, өзектілігін сақтап отырған Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің идеяларына ерекше назар аударылады. Өзімнің педагогикалық тәжірибем негізінде «Тіл – Тұлға – Тәрбие – Тәжірибе» құндылық тәрбие моделі ұсынылады. Бұл модель құндылықтармен формалды түрде танысудан олардың мәнін түсінуге және оларды іс жүзінде қолдануға көшуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық қызмет еткен жылдар ішінде мен өзіме жиі қоятын сұрақ: **Колледжді бітіргеннен кейін менің студентім қандай адам болуы керек?**

Әрине, ол мамандықты меңгеріп, қажетті білім мен дағдыларды игеруі керек. Бірақ бұл жеткілікті ме?

Менің ойымша, жеткіліксіз.

Мен үшін жас адамның колледжден тек жақсы маман болып қана емес, сонымен қатар өз сөзі мен ісіне жауап бере алатын, үлкендерді құрметтейтін, ана тілін бағалайтын, өз халқының тарихын білетін, еңбекке адал қарайтын және қоғам алдындағы өз жауапкершілігін түсінетін тұлға болып шығуы маңызды.

Жастар бізге өздерінің өмірлік тәжірибесімен, мінез-құлқымен және көзқарастарымен келеді. Біреулері өз пікірін белсенді түрде білдірсе, енді біреулері үндемей отырғанды жөн көреді. Кейбіреулері қазақ тілі мен әдебиетіне қызығушылықпен қарайды, ал енді біреулері бастапқыда бұл пәндерді тек оқу пәндері ретінде қабылдайды.

Міне, осы жерде оқытушының алдында күрделі міндет туындайды: құндылықтардың плакатта немесе тәрбие жоспарында жазылған әдемі сөздер күйінде ғана қалып қоймауын қалай қамтамасыз етуге болады? Менің ойымша, жауап сабақтың өзінен басталады.

Мысалы, «адалдық», «жауапкершілік», «еңбек», «ар», «намыс» ұғымдарына қатысты лексиканы меңгеру барысында студенттерге сөздердің жай ғана аудармасын беруді ұсынбаймын.

Мынадай сұрақ қоямын:

«Ал сіз үшін адал болу деген нені білдіреді?»

Алғашында жауаптар өте қысқа болады: «алдамау», «шындықты айту», «біреудің затын алмау». Бірақ біртіндеп әңгіме тереңдей түседі. Студенттер өмірден мысалдар келтіре бастайды, пікірталасқа түседі, бір-бірінің пікірлерімен келіседі немесе келіспейді.

Олардың көзқарасының келесі сұрақты қойған кезде қалай өзгеретінін бақылау ерекше қызықты:

«Ал шындықты айту әрқашан оңай ма?»

Осы сәтте қарапайым тілдік жаттығу адамгершілік таңдауы туралы әңгімеге айналады.

Меніңше, дәл осындай жағдайлар нағыз тәрбие жұмысы болып табылады. Біз студентке дайын моральдық қағиданы оқып бермейміз. Ойлануға мүмкіндік береміз.

Менің жұмысымның мақсаты — колледждің 1-курс студенттерінің құндылықтық кәсіби ұстанымын қалыптастыруда Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұраларын пайдаланудың мүмкіндіктерін көрсету.

Мен үшін Алтынсарин — білім адамның өзін де, қоғамды да өзгертуі тиіс екенін түсінген педагогтің үлгісі.

Бұл ой қазіргі кәсіптік білім беру жүйесімен өте үндеседі.

Студентке: **«Жақсы оқы»** деген кезде, оған оның не үшін білім алуы керектігін түсіндіру маңызды.

Болашақ аспаз өз жауапкершілігіне адамдардың денсаулығы мен көңіл күйі байланысты екенін түсінуі керек. Болашақ бухгалтер өз кәсібіндегі адалдықтың нақты салдары бар екенін білуі қажет. Болашақ механик өз жұмысының сапасы, басқа адамдардың қауіпсіздігіне әсер етуі мүмкін екенін түсінуі тиіс.

Сондықтан студенттерге мынадай тапсырманы орындауды ұсынамын:

«Дәл сіздің мамандығыңызда адамға қандай ұлттық құндылық қажет?»

Жауаптар әртүрлі болады. Бірі жауапкершілікті, бірі еңбекқорлықты, енді бірі адалдықты, құрметті немесе мейірімділікті таңдайды.

Мен үшін маңыздысы — студент бұрын абстрактілі ұғымдар ретінде қабылдаған түсініктер мен өзінің болашақ мамандығының арасындағы байланысты көре бастайды.

Осылайша қарапайым, бірақ маңызды формула қалыптасады:

Білім → Еңбек → Жауапкершілік → Қоғамға пайда.

Мен Алтынсарин идеяларының қазіргі заманғы жалғасын дәл осыдан көремін.

Назипа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы маған ерекше жақын идея — білім алушының тұлғасына құрметпен қарау қағидаты.

Тәжірибе күн сайын көрсетіп отырғандай, адамға үнемі қандай болуы керектігін айтып отыру арқылы оны тәрбиелеу мүмкін емес.

Студент белгілі бір қорытындыға өзі келуі керек.

Сондықтан сабақ барысында дайын жауаптарды беруден гөрі, студенттерге көбірек сұрақ қоюға тырысамын.

Мысалы:

«Кейіпкердің орнында болсаңыз, қандай әрекет жасар едіңіз?»

«Оның қабылдаған шешімімен келісесіз бе?»

«Ал сіз басқаша әрекет жасай алар ма едіңіз?»

«Бұл жағдайда қайсысы маңыздырақ — жеке пайда ма, әлде жауапкершілік пе?»

Кейде осындай сұрақтардан кейін аудиторияда тыныштық орнайды. Бірақ мен бұл тыныштықты сабақтың жақсы нәтижесі деп есептеймін. Демек, студент ойланып отыр.

Әрине, әр студент бірден өз пікірін айтуға дайын бола бермейді. Сондықтан қателесуден қорықпайтын, еркін пікір білдіруге мүмкіндік беретін жағымды ахуал қалыптастыру маңызды.

Педагогикалық диалог студент өзінің пікірін шынымен де еститінін сезінген кезінде басталады деп кәміл сенемін.

Жұмысымда ұлттық мәдениет тақырыбына ерекше орын беріледі.

Студенттермен салт-дәстүр, тіл, ұлттық киім, музыка, қолөнер немесе тарих туралы сөйлескен кезде кейде: **«Мұның бүгін бізге не қажеті бар?»** деген сұрақтарды естуге болады.

Дәл осындай сұрақты әңгімеге бастау болатын жақсы мүмкіндік деп санаймын.

Сұрақ арқылы жауап беремін:

«Егер жас ұрпақ өз мәдениетін білмесе және оны сақтамаса, онда мұны біз болмасак кім жасайды?»

Осылайша біз Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасына келеміз.

Мен үшін, оның қызметі — өз еліне деген сүйіспеншіліктің тек сөзбен ғана емес, нақты іспен де көрінетінінің жарқын үлгісі. Кейде ұлтқа қызмет ету өте нақты әрекеттен басталады: көне бұйымды сақтау, үлкен адамның естеліктерін жазып алу, отбасы тарихын зерттеу, жас ұрпаққа белгілі бір дәстүр туралы айтып беру.

Сондықтан студенттерге шағын зерттеу тапсырмаларын ұсынамын.

Мысалы, **«Бір заттың тарихы»**: үйден отбасы тарихымен байланысты бір бұйымды тауып, оның шығу тарихын анықтап, сабақ барысында сол туралы әңгімелеу.

Тағы бір нұсқа — **кейс-әдіс**.

1-курс студенттері үшін мынадай кейс әсіресе тиімді:

«Ең бастысы — диплом алу»

Студент былай дейді:

«Мен үшін ең бастысы — диплом алу. Нағыз маман кейін боламын».

Топтың міндеті:

Сіз бұл пікірмен келісесіз бе?

Кәсіби қалыптасу қашан басталады?

Бұл сұраққа Алтынсарин қалай жауап береді?

Құлжанова қалай жауап береді?

Қазіргі студент үшін қандай қорытынды жасауға болады?

Дәлел келтіру формуласы:

Менің ойымша...

Себебі...

Мысалы...

Демек...

Бұл жаттығу сөйлеу дағдыларын, сыни ойлауды, өз ойын дәлелдей білуді және құндылықтық рефлексияны бір мезгілде дамытуға мүмкіндік береді.

Қазақ тілі пәнінің оқытушысы ретінде мен мемлекеттік тілдің тәрбиелік әлеуеті зор деп есептеймін.

Мен үшін тіл — тек грамматика, орфография және сөздік қор ғана емес.

Тіл адам туралы сөйлесуге мүмкіндік береді.

Мысалы, **«ар»**, **«намыс»**, **«адалдық»**, **«жауапкершілік»**, **«мейірімділік»**, **«еңбекқорлық»** сияқты сөздермен жұмыс жасау арқылы тілдік құзыреттілікті де, адамгершілік ұғымдарды да қатар дамытуға болады.

Студенттерге осы сөздермен сөйлемдер құрастыруды ұсына аламын, бірақ содан кейін міндетті түрде мынадай сұрақ қоямын:

«Ал бұл қасиет өмірде қалай көрінеді?»

Бұл жағдайда студентке дұрыс сөйлем құрастырудың өзі жеткіліксіз. Ол өзінің көзқарасын түсіндіруі керек.

Меніңше, ең маңызды үдеріс дәл осы жерде жүзеге асады: тіл тек оқу пәні болудан қалып, адамның өзін танытуы мен өзін-өзі айқындауының құралына айналады.

Өзімнің педагогикалық тәжірибеме сүйене отырып, келесі модельді қолдануды ұсынамын:

Тіл – Тұлға – Тәрбие – Тәжірибе.

Тіл — тіл

Тіл арқылы студент ұлттық мәдениет пен адамгершілікке қатысты ұғымдармен танысады.

Біз мақал-мәтелдерді, афоризмдерді, мәтіндерді, өмірлік жағдаяттарды талдаймыз, өз көзқарасымызды дәлелдеуге үйренеміз.

Тұлға — тұлға

Студент шығарманың кейіпкері туралы ғана емес, өзі туралы да сұрақ қоя бастайды:

«Мен қандаймын?»

«Қандай адам болғым келеді?»

«Қандай маман болғым келеді?»

Мынадай тапсырманы өте пайдалы деп санаймын:

«Мен қандай маман болғым келеді және қандай адам болуым керек?»

Менің көзқарасымша, бұл кәсіби және тұлғалық тәрбиені ұштастырудың қарапайым әрі тиімді тәсілдерінің бірі.

Тәрбие — тәрбие

Бұл кезеңде құндылықтар әдебиет, тарих, мәдениет және өмірлік жағдаяттар арқылы талқыланады.

«Жауапты болу керек» деген дайын тұжырымның орнына, студентке өз бетінше шешім қабылдауды қажет ететін жағдаят ұсынылады.

Тәжірибе — тәжірибе

Соңғы кезең — әрекет.

Егер біз үлкендерге қамқорлық жасау туралы айтатын болсақ, студент әжесімен немесе атасымен сұхбат жүргізе алады.

Егер ұлттық мәдениет туралы айтатын болсақ — отбасылық дәстүрді зерттей алады.

Егер қоғамға қызмет ету туралы айтатын болсақ — әлеуметтік немесе волонтерлік жобаға қатыса алады.

Осылайша мынадай қозғалыс жүзеге асады:

Тіл → Тұлға → Тәрбие → Тәжірибе

сөзден — түсінуге,

түсінуден — құндылыққа,

құндылықтан — әрекетке.

«Адал азамат» ұғымы мен үшін нені білдіреді?

Мен қарапайым адами қасиеттердің тәрбиеленуі нәтижесінде ең күрделі міндеттердің бірі болып табылатыны туралы жиі ойланамын.

Адалдық, жауапкершілік, құрмет, еңбекқорлық — бұл сөздердің барлығын біз жақсы білеміз.

Бірақ білу — солай әрекет ету дегенді білдірмейді.

Сондықтан мен үшін «Адал азамат» — қателеспейтін мінсіз адам емес.

Бұл — өз қателігін мойындай алатын, өз іс-әрекетіне жауап беретін, өзгелерді құрметтейтін, адал еңбек ететін және өзінің жеке өмірі қоғам өмірімен тығыз байланысты екенін түсінетін адам.

Әрине, студент қателесуі мүмкін. Ол әлі де тұлға ретінде қалыптасу үстінде.

Педагог ретінде біздің міндетіміз — одан бірден мінсіз болуды талап ету емес, дұрыс таңдау жасай білуге үйрету және оған осы жолда қолдау көрсету.

Студенттермен жұмыс жасай отырып, мен барған сайын көз жеткіземін: тәрбие сөзден емес, күнделікті педагогикалық қарым-қатынастан басталады.

Ол студентке қоятын сұрағымыздан басталады.

Өз пікірін білдіру мүмкіндігінен басталады.

Оның тұлғасына деген құрметтен басталады.

Ойлануға жетелейтін шағын тапсырмадан басталады.

Тіл туралы әңгімеден бастылып, күтпеген жерден адам туралы әңгімеге ұласады.

Менің ойымша, Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің идеялары қазіргі педагогке осындай жұмысты жүзеге асыру үшін берік негіз береді.

Алтынсарин бізге білімнің, еңбектің және қоғамға пайда келтірудің маңызын көрсетеді.

Құлжанова білім алушыдан ең алдымен тұлғаны көру қажеттігін еске салады.

Жәнібеков ұлттық жадымызды сақтауға және мәдени мұраны келесі ұрпаққа жеткізуге үйретеді.

Осы идеялардың барлығы «Адал азамат» ұғымының қазіргі заманғы түсінігінде біріктіреді.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы ретінде мен өз міндетімді студентке тек қазақ тілінде дұрыс сөйлеуді және сауатты жазуды үйретумен ғана шектемеймін.

Мен оның тіл арқылы мәдениетті түсінуін қалаймын.

Әдебиет арқылы — адам туралы ойлануын.

Тарих арқылы — өз халқының бір бөлігі екенін сезінуін.

Кәсіби білім беру арқылы — өзінің болашағына жауапкершілікпен қарауды түсінуін.

Ал, ең бастысы, өзінің іс-әрекеті арқылы нағыз **Адал азамат** болып қалыптасуын қалаймын.

Менің ойымша, педагогтің ұлтқа қызмет етуі де осында: әр күні жас адамның жақсырақ, жауаптырақ, адалырақ әрі саналырақ тұлға болып қалыптасуына көмектесу.

Біліммен қаруланған, еңбегімен танылған, мәдениетін құрметтеген, ел алдындағы жауапкершілігін сезінген тұлға — елдің ең үлкен байлығы.

Біз дәл осындай тұлғаны тәрбиелеуге ұмтылуымыз керек — тек бүгінгі күн үшін ғана емес, еліміздің болашағы үшін де.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы.** — Астана, 2025.
[«Адал азамат» бағдарламасы туралы ресми ақпарат](#)
2. Алтынсарин Ы. **Ғылыми-әдістемелік шығармалар.** — Алматы: [басылым деректерін пайдаланылған нұсқа бойынша көрсету қажет].
[Ыбырай Алтынсариннің «Ғылыми-әдістемелік шығармалар» еңбегі](#)
3. Құлжанова Н. **Мектептен бұрынғы тәрбие.** — Орынбор, 1923.
Құлжанованың педагогикалық мұрасы туралы ғылыми материал:
[Назипа Құлжанованың педагогикалық еңбектері туралы материал](#)
4. Жәнібеков Ө. **Уақыт керуені.** — Алматы: Жазушы, 1992. — 192 б.
[Өзбекәлі Жәнібеков орталығы — «Уақыт керуені»](#)

«ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ БҮГІН: БІРТҰТАС «АДАЛ АЗАМАТ» БАҒДАРЛАМАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ»

Жунусова А.Б.

*Рудный политехникалық колледжің
қазақ тілі және әдебиеті пәнінің оқытушысы*

Таңдалған тақырыптың өзектілігі — қоғамдық қатынастарды жаңғырту жағдайында педагогтың тәрбиелік миссиясының ерекше маңызға ие болуында: жастар арасында саналы азаматтық ұстаным, адалдық және жауапкершілік қалыптастыру — ұлтқа қызмет етудің ажырамас бөлігі. "Адал азамат" тұжырымдамасы "адалдық", "азаматтық

жауапкершілік", моральдық тәрбие және патриотизм сияқты құндылықтарға назар аударады, бұл оны заманауи мектеп пен колледж үшін практикалық-әдістемелік бағдарға айналдырады [3].

Теориялық негізі және ағартушылар мұрасы

Ағартушылар мұрасы, атап айтқанда Ы. Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков еңбектері педагогтың тек білім беруші маман емес, сонымен бірге моральдық мінез-құлықтың үлгісі, халыққа қызмет етудің және еңбек мәдениетінің көрсеткіші екенін растайды [1], [2], [4].

Ағартушылар еңбектерінде тәрбие үлгі арқылы, еңбек арқылы және моральдық нормалар арқылы жүргізіледі деген идея көрініс табады, бұл "Адал азамат" тұжырымдамасының қағидалары — адал, жауапты және саналы азамат тәрбиелеу — принциптерімен үйлеседі [3].

«Адал азамат» шеңберіндегі педагогтың құндылықтық стратегиялары

Педагог күнделікті тәжірибесінде жүзеге асыра алатын негізгі стратегиялар:

- Жеке үлгі арқылы тәрбие: педагог өз сөзінде және іс-әрекетінде "адалдық" көрсету арқылы студенттерге моральдық бағдар береді [1].

- Құндылықтарды оқу үрдісіне интеграциялау: адалдық пен жауапкершілік құндылықтары пәндік және сыныптан тыс іс-шараларға, жобаларға және пікірталастарға енгізіледі [3].

- Заңдық және азаматтық мәдениетті қалыптастыру: мінез-құлық нормалары, құқықтар мен міндеттерді талқылау, нақты жағдайлар мен рөлдік ойындар арқылы жүзеге асырылады [3], [5].

- Сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік институттық практикаларын жасау: сыбайлас жемқорлық көріністеріне нөлдік төзбеушілікті бекітетін ережелер, процедуралар және тәрбиелік акциялар әзірлеу [5].

Практикалық тәжірибе (колледж)

Біздің колледжде осы тәсілдерді жүзеге асырудың нақты мысалдарын келтіргім келеді.

1. Антикоррупциялық үйірме «Саналы ұрпақ» басшылығы

Бірнеше жылдан бері мен «Саналы ұрпақ» антикоррупциялық үйірмесінің жетекшісі болып келемін. Үйірменің мақсаты — білім алушыларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды, заңдық мәдениетті және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру; жемқорлық көріністерін қабылдамауға үйрету; адалдықты, әділдікті, парасаттылықты және заңға құрметті тәрбиелеу.

Үйірмеде келесі жұмыс түрлері қолданылады:

- тақырыптық әңгімелер мен пікірталастар;
- практикалық жағдайлар мен құқықтық істерді талдау;
- антикоррупциялық білім беру өнімдерін жасауға бағытталған жоба жұмыстары;

- жоғары курс студенттерін тәлімгерлікке тарту және іс-шараларды кіші курс студенттері үшін ұйымдастыру [5].

2. «Таза сессия» акциясы

Колледжде дәстүрлі түрде «Таза сессия» акциясы өткізіледі, оның мақсаты — студенттерде академиялық адалдық қағидаларын және жемқорлыққа төзбеушілікті қалыптастыру, емтихан сессиясы кезінде парақорлық, алаяқтық және басқа да жемқорлық көріністерінің алдын алу, сондай-ақ студенттердің заңдық және азаматтық жауапкершілігін арттыру. Акцияның іс-шараларына мониторинг, профилактикалық әңгімелер, бұзушылықтардың салдары туралы түсіндіру жұмысы және емтихан тапсырудың ашық процедураларын құру кіреді [5].

3. «Ізгілік дүкені» — адалдық дүкендері

Біздің колледжде «Ізгілік дүкені» жұмыс істейді. Адалдық дүкендерін құру арқылы біз адамға адалдығын іс жүзінде дәлелдеуге мүмкіндік беретін триггерлер береміз: білім

алушылар төлемді қорапқа қалдырады, өздері жасаған игі істерді есепке алады, сенім қағидалары бойынша зат алмасу акцияларына қатысады. Бұл тәжірибелер адалдық мінез-құлық дағдысын қалыптастырып, қауымдастық ішіндегі сенімді күшейтеді, бұл "адал азамат" міндеттері — жауапты азамат қалыптастыру — мақсаттарымен үйлеседі [3].

Нәтижелер және қорытындылар

Аталып өткен тәжірибелерді тұрақты түрде іске асыру негізінде мынадай он өзгерістер байқалады:

- студенттердің құқықтық сауаттылығының және сыбайлас жемқорлық мінез-құлқының салдарын түсіну деңгейінің жоғарылауы;
- адалдық пен жауапкершілікті нығайтуға бағытталған бастамашыл жобалардың санының өсуі;
- жемқорлық тәуекелдерін болдырмайтын тұрақты студенттік өзін-өзі басқару және өзара бақылау формаларының қалыптасуы.

Бұл нәтижелер ағартушылардың әдістемелері мен заманауи тәрбиелік бағдарламалардың үйлесімі оқушыларда адалдық пен азаматтық жауапкершілікке ішкі мотивацияны қалыптастыруға мүмкіндік беретініне дәлел болып табылады [1], [3].

Оқытушыларға практикалық ұсыныстар

- Құндылықтық мақсаттарды сабақ жоспарына және сыныптан тыс іс-шараларға кірістіру;
- «Үлгі» әдістемесін қолдану — моральдық нормаларды өз мінез-құлқы арқылы көрсетіп отыру [1];
- Қауіп жоғары кезеңдерде (сессиялар, конкурстар) тұрақты профилактикалық акцияларды өткізу — «Таза сессия» аналогиясында [5];
- Адалдық практикасын құру (адалдық дүкендері, қоғамдық келісімдер), бұл білім алушыларға адал әрекет етуге мүмкіндік береді;
- Студенттік көшбасшылық пен тәлімгерлікті дамыту, құндылықтардың үлкендерден кішіге берілуін қамтамасыз ету.

Жеке тұлға арқылы ұлтқа қызмет ету — көпқырлы міндет: ол теориялық негізді, ағартушылардың рухани-моральдық мұрасына сүйенуді және жүйелі практикалық жұмысты талап етеді. "Адал азамат" тұжырымдамасы жастарда адалдықты, азаматтық жауапкершілікті және заңдық мәдениетті қалыптастыруға нақты бағдар береді. Бұл бағыттарды жүзеге асыру педагогтардың мақсатты жұмысы, құндылықтарды күнделікті оқу-тәрбие үдерісіне интеграциялау және адал мінез-құлықты қолдау үшін институттық механизмдер жасау арқылы мүмкін және тиімді болады. Менің «Саналы ұрпақ» үйірмесінің жетекшілігі, «Таза сессия» акциясын өткізу және «Ізгілік дүкені» қызметі осы тәсілдердің практикалық өміршеңдігін және жаңа ұрпақты — адал азаматты тәрбиелеудегі үлесін растайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Ы. Алтынсарин «Таңдалған педагогикалық шығармалар»[1].
2. Ө. Жәнібеков «Ұлтқа қызмет етудің педагогикасы: тезистер мен материалдар»[2].
3. "Адал азамат" тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі[3].
4. Н. Құлжанова «Азаматтықтық пен моральдық тәрбие жастар ортасында»[4].
5. «Білім беру ұйымдарында антикоррупциялық тәрбиелік жұмыс бойынша әдістемелік ұсынымдар» [5].

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ – АРҚАЛЫҚ ӨңІРІНІҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ КӨШБАСШЫСЫ ЖӘНЕ “АДАЛ АЗАМАТ” ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ТІРЕГІ

Забихолла Назерке Кенжебекқызы

«А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММҚ

Қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі

Қазақстан, Қостанай облысы, Арқалық қаласы

Ұлт болашағы – тәрбиелі ұрпақта. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі ұлттық тәрбие мен рухани-адамгершілік қалыптастыруды өзекті мәселе ретінде алға қояды. «Адал азамат» тұжырымдамасы осы аяда ерекше мәнге ие болып отыр – ол тек моральдық норма емес, ұлттық сәйкестіктің іргетасы.

«Адал азамат» тұжырымдамасы аясында Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғасы мен мұрасы айрықша орын алады. Ол тек мемлекет қайраткері ғана емес, қазақтың рухани тәрбие мектебін жасаған, Арқалық пен Торғай жерінің мәдени кеңістігін қалыптастырған тарихи тұлға. Оның өмірі мен еңбегі – «Адал азамат» ұғымының негізгі мысалы.

Осы тұрғыдан алғанда, Өзбекәлі Жәнібеков (1931–1998) — қазақ халқының тарихында мемлекеттік жауапкершілік пен халыққа қызмет етудің нағыз үлгісін көрсеткен тұлға. Ол Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Төрағасы, Мәдениет министрі, Мемлекеттік сыйлықтар комитетінің төрағасы қызметтерін абыроймен атқарып, қазақ мәдениетінің ұлттық мектебін қалыптастырды.

Арқалық – Қостанай облысының оңтүстігінде орналасқан, Торғай жерінің жүрегі болып есептелетін қала. 1960–1970 жылдары тың игеру дәуірінде дамыған бұл қала мәдени инфрақұрылым жағынан артта қалды деген пікір болды. Осы олқылықты жоюда Жәнібековтің рөлі ерекше болды.

Жәнібеков Қостанай облысының жетекшілігін атқарған кезеңде Арқалық пен Торғай аймағында мынадай мәдени-білім беру объектілерінің салынуына немесе нығайтылуына жол ашты:

- Арқалық қаласындағы мәдениет үйінің кеңейтілуі мен жаңартылуы;
- Аудандық кітапхана қорының байытылуы, қазақ тіліндегі кітаптардың жарияланымын қолдау;
- Мектептерде қазақ тілін оқыту мен ана тіл сабақтарын жандандыру шаралары;
- Халықтық ән-өнер, айтыс дәстүрін қолдайтын мәдени іс-шаралар өткізу;
- Жергілікті тарихты зерттеу мен мұражай қорларын толықтыру жұмыстары;
- Торғай батырлары мен хандарының тарихи мұрасын насихаттау бағытындағы ғылыми конференциялар.

Бұл іс-шаралар Арқалық халқының, атап айтқанда жас ұрпақтың ұлттық бірегейлігін нығайтуда маңызды рол атқарды. «Мәдениетсіз ел – мешел» деген ұлттық түсінік оның жетекшілік философиясының негізін құрады.

Кеңес дәуірінің соңғы кезеңінде және тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында қазақ тілінің жағдайы өте күрделі болды. Осы жылдарда Жәнібеков қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде нығайту үшін нақты практикалық қадамдар жасады: аудармашылар мектебін қолдады, мемлекеттік кеңселерде қазақ тілінде іс жүргізуді талап етті, балалар мен жастарды туған тілін сүюге үндейтін шараларды ұйымдастырды.

Оның бұл ұстанымы кейін тіл туралы заң қабылдануда да, білім беру саясатында да өзінің жалғасын тапты. Арқалық пен Торғай мектептерінде қазақ тілінде білім берудің кеңейтілуі осы кезеңдегі жүйелі жұмыстың жемісі болып табылады.

Өзбекәлі Жәнібековтың өмірі мен шығармашылығы бірқатар ғылыми еңбектерде, конференция материалдарында және монографияларда зерттелген. Оның этнографиялық зерттеулері, мәдени мұраны сақтауға қосқан үлесі, ұлттық тәрбие мен педагогика саласындағы идеялары әртүрлі ғалымдардың назарында болған.

Атап айтқанда, Нысанбаев А.Н. және Мырзалы С.К. сияқты философтар ұлттық ойшылдардың дүниетанымдық көзқарастарын талдау барысында оның рухани мұрасына жан-жақты назар аударған (бұл бағыттағы жалпы философиялық зерттеулер контекстінде). Педагогика саласында Қ.Б. Жарықбаев пен С. Қалиев қазақ халқының ұлттық тәрбие дәстүрлерін зерттей отырып, тарихи тұлғалардың рухани мұрасын білім беру үдерісінде пайдалану мәселесін көтерген. Бұл еңбектер ұлттық тәлім-тәрбиенің теориялық негіздерін қалыптастыруға елеулі үлес қосқан.

Академик М. Мағауиннің зерттеулерінде Торғай өлкесінің рухани-мәдени маңызы ерекше атап өтіледі, өйткені өңірдің тарихы мен мәдени мұрасы қазақ руханиятының маңызды бөлігі ретінде қарастырылады.

Арқалық қаласының тарихы мен Торғай өлкесінің мәдени мұрасы жайында Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің ғалымдары бірнеше монография мен ғылыми мақала жариялаған. Сонымен қатар, Өзбекәлі Жәнібековтың 1970–1975 жылдары Торғай облысындағы (идеологиялық хатшы ретінде) қызметі өңірдің мәдени-институттық дамуына (театр, музей, педагогикалық институт, фольклорлық ансамбльдердің құрылуы т.б.) тікелей ықпал еткені белгілі.

Зерттеуде жүйелілік, тарихилық және салыстырмалы талдау принциптері қолданылды. Негізгі әдістер:

1. **Тарихи-биографиялық талдау:** Өзбекәлі Жәнібековтың өмірі мен қызметіне қатысты архивтік деректер, мемуарлар, естеліктер пайдаланылды.

2. **Талдау:** Жәнібековтың сөздері, мақалалары, жазбалары мен мемлекеттік шешімдерінің мазмұны «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен тұрғысынан зерттелді.

3. **Салыстырмалы-педагогикалық талдау:** Жәнібековтың ұстанымдары қазіргі «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен тығыз байланысы анықталды.

4. **Далалық зерттеу:** Арқалық қаласындағы А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясында сауалнама жүргізіліп, оқушыларға тәрбие сағаттарында ақпарат берілді және оқушылар «Жәнібеков менің үшін — ...» атты эссе жұмысын жазып ең үздік эссе жұмыстарына арнайы мадақтама табыстарды.

5. **Синтез және жалпылау:** Жиналған деректер негізінде «Ұрпаққа өнеге – Өзбекәлі Жәнібеков тағылымы» атты сайт жасалынып қолданысқа енгізілді.

Өзбекәлі Жәнібеков Қостанай облысымен, оның ішінде Арқалық өңірімен терең байланыста болды. Қазақ ауылдары мен жаңа қалаларда ұлттық мәдениетті сақтау — айрықша мәселеге айналды.

Жәнібеков Арқалық пен Торғай өңірінде мынадай нақты жұмыстар атқарды: халықтық өнер үйірмелері мен этнографиялық ансамбльдерді ашуды мемлекеттік деңгейде қолдады; ауыл клубтары мен мәдениет үйлерін жабдықтауға қаражат бөлді; жергілікті ақын-жыраулардың шығармашылығын жинап, жариялауға жәрдемдесті; домбыра мектептерінің ашылуына тікелей ықпал етті.

Арқалықта Жәнібековтың бастамасымен «Шертер» ансамблі мен халықтық аспаптар оркестрі ұйымдастырылды. Бұл ұжымдар тың өлкесінде қазақ руханиятының тамырын сақтады. Өзбекәлі Жәнібеков бір рет: «Мәдениет — халықтың жаны. Жанды өшіруге болмайды» — деп атап өткен. Осы ұстаным оның Арқалықтағы барлық іс-шараларының негізі болды. Зерттеу барысында Өзбекәлі Жәнібеков тұлғасына қатысты архивтік деректер, ғылыми еңбектер, мемуарлар мен естеліктер жинақталып, сарапталды. Оның өмірі мен қызметіне негізделген мазмұндық база қалыптастырылды.

Жәнібековтің мақалалары, сөздері және мемлекеттік шешімдері талданып, олардың «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен мазмұндық байланысы анықталды. Осы негізде тәрбиелік бағыттағы қорытындылар мен ұсыныстар әзірленді.

Салыстырмалы-педагогикалық талдау жүргізіліп, Жәнібеков ұстанымдарын қазіргі оқу-тәрбие үдерісіне енгізудің тиімді жолдары айқындалды. Соның нәтижесінде:

- тәрбие сағаттарына арналған мазмұндық жоспарлар жасалды;
- оқушылардың сыни ойлауын дамытуға бағытталған тапсырмалар құрастырылды;
- құндылыққа негізделген оқыту элементтері енгізілді.

«Адал азамат» бағыты бойынша тәрбие сағаттары ұйымдастырылды;

«Жәнібеков менің үшін — ...» тақырыбында эссе жазу жұмыстары өткізілді және үздік эссе авторлары марапатталды.

Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде оқушылардың тарихи тұлғаға деген қызығушылығы артып, ұлттық құндылықтарға көзқарасы қалыптаса бастады.

Жиналған материалдар негізінде «Ұрпаққа өнеге – Өзбекәлі Жәнібеков тағылымы» атты сайт әзірленіп, қолданысқа енгізілді.

Жалпы алғанда, Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын негізге ала отырып, «Адал азамат» тәрбиесін жүзеге асыруға бағытталған нақты іс-әрекеттер кешені орындалып, білім беру үдерісіне енгізілді.

Зерттеу нәтижелері Жәнібеков мұрасының «Адал азамат» тұжырымдамасымен органикалық байланысын дәлелдейді. Оның Арқалыққа қосқан мәдени үлесі — жеке адамның мемлекеттік биліктегі жауапкершіліктің нақты педагогикалық үлгісі.

Жәнібековтың ерекше маңызды сипаты — ол кеңестік жүйе шеңберінде жұмыс жасай отырып, ұлттық рухты сақтай білді. Бүгінгі педагогика үшін бұл ерекше сабақ: тіпті қиын жағдайларда да ұлттық құндылықтарды сақтауға болады.

Торғай өлкесінің тарихы туралы жазылған ғылыми еңбектер аймақ тарихын зерттеуде маңызды дереккөзге айналды. Оның жазбаларындағы Торғай жері туралы деректер мектеп мұғалімдері мен өлкетанушылар үшін баға жетпес материал болып табылады.

Мәдениет	Театр, мәдени орталықтар ашу	Арқалықтың мәдени өмірі жандана түсті
Білім	Мектептер, кітапханалар салу	Сауаттылық деңгейі өсті
Тіл	Қазақша оқытуды кеңейту	Мемлекеттік тіл нығайды
Ғылым	Өлкетану зерттеулері	Тарихи жады сақталды
Рухани мұра	Кітаптар, мақалалар, баяндамалар	Ұлттық сана қалыптасты

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей Өзбекәлі Жәнібековтың мұрасын оқу-тәрбие процесіне енгізу бірнеше педагогикалық мәселені бірдей шешуге мүмкіндік береді. Біріншіден, ол жергілікті тарихқа деген қызығушылықты арттырады. Арқалық пен Торғай жерінде туып өскен немесе тұратын оқушылар үшін бұл тұлға — алыс тарих емес, өзінің жер-суының перзенті.

Екіншіден, Өзбекәлі Жәнібековтың өмір жолы — «жоқтан бар жасаудың», ауыр жағдайдан да рухын сындырмай алға жылжудың нақты мысалы. Бұл психологиялық тұрғыдан да маңызды: оқушыларда «мен де бір нәрсе жасай аламын» деген сенім қалыптасады.

Өзбекәлі Жәнібеков тұлғасының өмірі мен қызметі «Адал азамат» тұжырымындағы негізгі құндылықтармен терең әрі табиғи түрде сабақтасып жатыр. Оның еңбегі – тек тарихи мұраны жаңғырту ғана емес, ұлттық сананы ояту жолындағы үлкен мектеп.

Өзбекәлі Жәнібеков – өз ісіне шынайы берілген, ұлт мәдениетін зерттеп, қайта жаңғыртуға өлшеусіз үлес қосқан тұлға. Оның археология, этнография, мәдениет салаларындағы жүйелі еңбегі кәсіби біліктіліктің жарқын үлгісі.

Ол кеңестік кезеңнің өзінде қазақтың рухани тәуелсіздігін сақтауға күш салды. Ұлттық киім, салт-дәстүр, тіл мәселесін көтеруі – отаншылдықтың айқын көрінісі. Бұл әрекеттер бүгінгі тәуелсіздік идеясымен тікелей үндеседі.

Қай қызметте жүрсе де, әділ шешім қабылдап, халық мүддесін жоғары қойған. Ол өзіне жүктелген міндетті үлкен жауапкершілікпен атқарған, бұл – «Адал азамат» болмысының өзегі.

Жәнібеков халықтың рухани тұтастығын нығайтуға жұмыс істеді. Ұлттық құндылықтарды дәріптеу арқылы қоғамда бірлік пен ынтымақ қалыптастыруға ықпал етті.

Мемлекеттік қызметкер ретінде заңдылықты сақтап, тәртіптілікті үлгі етті. Оның қызметі жүйелілік пен жауапкершілікке негізделді.

Ол тек сақтаушы емес, жаңғыртушы болды. Көне мұраларды жаңа заманға сай таныстырып, мәдениетке жаңа серпін әкелді. Бұл – жасампаз ой мен жаңашыл көзқарастың белгісі.

Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғасы – «Адал азамат» құндылықтарының нақты өмірдегі көрінісі. Оның өмір жолы бүгінгі ұрпаққа бағыт-бағдар беретін өнегелі үлгі.

Қорытындылай келе, жүргізілген зерттеу нәтижелері Өзбекәлі Жәнібеков тұлғасының «Адал азамат» тұжырымдамасының мазмұнын нақтылайтын және өмірмен дәлелдейтін бірегей тарихи үлгі екенін айқын көрсетті. Оның Арқалық пен Торғай өңіріндегі мәдени, білім беру және рухани жаңғыруға бағытталған қызметі ұлттық құндылықтарды сақтаудың әрі дамытудың тиімді жолын көрсетеді.

Жәнібековтің қызметі тек белгілі бір кезеңнің жетістігі емес, бүгінгі білім беру жүйесі үшін де өзекті тәжірибе болып табылады. Оның бастамалары арқылы өңірде мәдени инфрақұрылым қалыптасып, қазақ тілінің мәртебесі нығайып, ұлттық сана мен бірегейлік тереңдей түсті. Бұл өз кезегінде «Адал азамат» тәрбиесінің нақты нәтижеге бағытталған үлгісі екенін дәлелдейді.

Зерттеу барысында анықталғандай, Жәнібеков мұрасын оқу-тәрбие процесіне енгізу оқушылардың тарихи санасын қалыптастыруға, отансүйгіштік қасиеттерін арттыруға және рухани-адамгершілік құндылықтарды меңгеруіне оң әсер етеді. Әсіресе, жергілікті тұлғаның өмір жолын үлгі ету арқылы жастардың ішкі мотивациясы күшейіп, қоғам алдындағы жауапкершілік сезімі қалыптасады.

Сондай-ақ, бұл зерттеу «Адал азамат» тұжырымдамасын жүзеге асыруда тарихи тұлғалардың рөлін күшейту қажеттігін көрсетеді. Өйткені нақты өмірлік мысалдар арқылы берілген тәрбие – ең нәтижелі тәрбие. Осы тұрғыда Жәнібековтің тұлғасы тек өткеннің мұрасы емес, қазіргі және болашақ ұрпақ үшін рухани бағдар болып табылады.

Қорыта айтқанда, Өзбекәлі Жәнібеков еңбегі – ұлттық рухты сақтаудың, мәдениетті дамытудың және «Адал азамат» қалыптастырудың жарқын үлгісі. Оның өмір жолын білім беру мазмұнына енгізу – ел болашағын тәрбиелеудегі маңызды стратегиялық қадамдардың бірі болып саналады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Жолдасбеков М. Өзбекәлі Жәнібеков: өмірі мен қызметі. — Алматы: 2005. — 280 б
2. Жәнібеков Ө. Издену. — Алматы: Қазақстан, 2000. — 280 б.
3. Жарықбаев Қ.Б. Қазақ психологиясы мен педагогикасы. -Алматы: Санат, 2004. -256
4. Қалиев С. Ұлттық тәрбие. — Алматы: Рауан, 2003. — 320 б.

5. Нысанбаев А.Н. Қазақстан: мәдениет және дүниетаным. — Алматы: 2007. — 380 б.
6. Торғай өлкесінің тарихи-мәдени мұрасы. — Арқалық: Арқалық баспасы, 2010. -180
7. Мағауин М. Аласапыран. — Алматы: Жалын, 1990. — 450 б.
8. Арқалық қаласы тарихы: Деректемелік жинақ. — Арқалық, 2015. — 140 б.

ҰЛЫ ТҮЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫ – «АДАЛ АЗАМАТ» ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ: ЫБЫРАЙ, НАЗИПА, ӨЗБЕКӘЛІ МҰРАЛАРЫ САБАҚТАСТЫҒЫ

Искакова С.Б.

*Қостанай облысы Жангелди ауданы Міржақып Дулатов атындағы жалпы білім
беретін мектеп КММ бастауыш сынып мұғалімі*

Бүгінгі мектептің міндеті – балаға білім берумен ғана шектелмей, алған білімін ел игілігіне жұмсайтын, еңбектен қорықпайтын, жауапкершілікті сезінетін, ұлттық құндылықтарын құрметтейтін тұлға қалыптастыру. Бұл міндеттің мазмұны жаңа ұғым емес. Қазақ ағартушылары мен қайраткерлерінің еңбектерінде адалдық, еңбек, білім, жауапкершілік, ұлттық сана және елге қызмет ету идеялары ғасырлар бұрын-ақ көтерілген.

Осы тұрғыдан алғанда Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұраларын жеке-жеке тарихи тұлғалардың өмірбаяны ретінде ғана емес, бір-бірін жалғастырып жатқан тәрбие мектебі ретінде қарастыру маңызды.

Бүгінгі «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының негізіне тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік және ынтымақ, әділдік және жауапкершілік, заң және тәртіп, еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, жасампаздық және жаңашылдық сияқты алты құндылық алынған. Бағдарламаның мақсаты да адал, еңбекқор, елжанды ұрпақ тәрбиелеуге бағытталған [4].

Меніңше, осы алты құндылықтың тарихи негізін Ыбырайдың ағартушылығынан, Назипаның бала тәрбиесіне қатысты көзқарастарынан және Өзбекәлінің ұлттық мұраны қорғаудағы азаматтық ұстанымынан анық көруге болады.

Ыбырай Алтынсарин мұрасының өзегінде білім, еңбек және адамгершілік қатар тұрады. Оның шығармаларында оқушыға «жақсы бол» деген дайын өсиет айтудан гөрі, жақсы әрекеттің нәтижесі көрсетіледі.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Әке мен бала», «Таза бұлақ» секілді туындылар баланың жасына түсінікті қарапайым оқиға арқылы еңбексүйгіштікке, жауапкершілікке, қанағатшылдыққа, тазалыққа тәрбиелейді [1]. Сондықтан Ыбырай шығармаларын бастауыш сыныпта тек әдеби мәтін ретінде емес, құндылықты әрекет арқылы түсіндіретін педагогикалық құрал ретінде пайдалану тиімді.

Мәселен, шығарманы оқып болғаннан кейін дәстүрлі «кейіпкер қандай?» деген сұрақпен шектелмей: «Егер осы жағдай бүгін сенің сыныбыңда болса, сен не істер едің?», «Кейіпкердің қай әрекетін адал әрекет деп айтар едің?», «Бұл оқиғадағы еңбекқорлықты өз өміріңде қалай көрсете аласың?» деген проблемалық сұрақтарды ұсынуға болады.

Сонда оқушы мәтінді қайталап айтып беруші емес, белгілі бір моральдық жағдайда өз шешімін қабылдайтын тұлғаға айналады.

Ыбырай тағылымын «Адал азамат» бағдарламасындағы еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, әділдік және жауапкершілік құндылықтарымен тікелей сабақтастыруға болады.

Назипа Құлжанова мұрасының маңыздылығы – оның бала тәрбиесіне баланың өз әлемі тұрғысынан қарауында.

Оның «Мектептен бұрынғы тәрбие» еңбегінде баланың жас ерекшелігі, қоршаған ортаны білуге құмарлығы, сұрақ қоюы, ойын арқылы дамуы, ұлттық тәрбиенің маңызы

қарастырылады [3]. Құлжанова баланың сұрағын жауапсыз қалдырмауға, оның танымдық қызығушылығын қолдауға ерекше мән береді.

Бұл ой бүгінгі бастауыш білім беру үшін де өзекті. Кейде біз тәрбие жұмысын үлкен іс-шаралармен байланыстырамыз. Ал Назипа тағылымы тәрбие баламен күнделікті қарым-қатынастан басталатынын көрсетеді. Мұғалімнің баланы тыңдауы, пікіріне құрметпен қарауы, оның сұрағына жауап беруі, ұлттық ойын мен отбасылық құндылықтарды білім мазмұнымен байланыстыруы – тәрбие жұмысының табиғи формасы.

Бастауыш сыныпта осы бағытта «Отбасымнан үйренген бір құндылық» тапсырмасын қолдануға болады. Оқушы ата-анасынан немесе ата-әжесінен отбасында сақталатын бір жақсы дәстүр туралы сұрап, сыныпта таныстырады. Бір бала қонақжайлық туралы, екіншісі үлкенді сыйлау, үшіншісі еңбек ету немесе кішіге қамқор болу туралы айтады.

Нәтижесінде бала ұлттық құндылықты кітаптағы анықтама ретінде емес, өз отбасының өмірінен табады. Бұл бағыт «Адал азамат» бағдарламасындағы бірлік және ынтымақ, тәуелсіздік және отаншылдық, әділдік және жауапкершілік құндылықтарымен үйлеседі.

Егер Ыбырай білім арқылы ұлтты алға бастыруды көздесе, Назипа тәрбиенің негізін бала мен отбасынан іздесе, Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық тарихи жад пен мәдени мұраны сақтаудың азаматтық маңызын нақты қызметімен көрсетті.

Оның ғылыми, этнографиялық және қоғамдық қызметінің негізгі бағыттарының бірі – қазақ халқының тарихи-мәдени мұрасын зерттеу, сақтау және кейінгі ұрпаққа жеткізу. «Уақыт керуені» еңбегі ұлттық мәдениет пен тарихи жадыны тануға бағытталған маңызды мұралардың бірі [2].

Бастауыш сынып оқушысына «мәдени мұра» ұғымын құр сөзбен түсіндіру жеткіліксіз. Оны баланың туған өлкесімен байланыстыру қажет.

Мысалы, «Менің өлкемнің бір мұрасы» шағын жобасында оқушы өз ауылындағы немесе ауданындағы тарихи орын, көне бұйым, ұлттық дәстүр, жер-су атауы немесе отбасы сақтап отырған көне зат туралы ақпарат жинай алады. Оған сурет, қысқа әңгіме немесе QR-код арқылы шағын аудио түсіндірме қосуға болады.

Мұнда цифрлық технология ұлттық мұраны ығыстырмайды. Керісінше, ұлттық мұраны балаға жақындатудың жаңа құралына айналады. Бұл – тәуелсіздік және отаншылдық пен жасампаздық және жаңашылдық құндылықтарының табиғи тоғысуы.

«Үш тұлға – алты құндылық» практикалық моделі

Үш тұлғаның тағылымын бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысында мынадай сабақтастықпен қолдануды ұсынамын:

Тұлға	Негізгі тағылым	«Адал азамат» құндылығы	Бастауыштағы практикалық әрекет
Ыбырай Алтынсарин	Білім, еңбек, адалдық	Еңбекқорлық, жауапкершілік	«Адал әрекет» жағдаяттары, әңгімелерді талдау
Назипа Құлжанова	Балаға құрмет, отбасы, ұлттық тәрбие	Бірлік, ынтымақ	«Отбасымнан үйренген құндылық» тапсырмасы
Өзбекәлі Жәнібеков	Ұлттық мұра, тарихи жады	Отаншылдық, жасампаздық	«Менің өлкемнің бір мұрасы» шағын жобасы

Осы үш бағытты біріктіріп, «Менің адал азамат ретіндегі бір ісім» атты қорытынды тапсырма беруге болады.

Оқушы бір апта ішінде өзі орындайтын нақты әрекетті таңдайды: үйде көмектесу, кітапты күтіп ұстау, сыныптасқа қолдау көрсету, қоршаған ортаны таза ұстау, үлкен кісіге жәрдем беру немесе туған өлке туралы жаңа мәлімет жинау.

Апта соңында бала «Мен не істедім?», «Бұл әрекет кімге пайда әкелді?», «Қай құндылықты орындадым?», «Келесі жолы нені жақсартамын?» деген төрт сұрақ бойынша қысқаша рефлексия жасайды.

Мұндай жұмыстың негізгі ерекшелігі – тәрбие туралы айту емес, құндылықты әрекетке айналдыру.

Үш қайраткер әр кезеңде өмір сүргенімен, олардың мұрасын біріктіретін ортақ өзек бар. Ыбырай – баланы білімге жетелеуді, Назипа – баланың табиғатын түсініп тәрбиелеуді, Өзбекәлі – ұлттық жады мен мұраны сақтауды өнеге етті.

Осы үш ұстанымды бүгінгі тілмен біріктірсек: білімді бол – адамды құрметте – ұлттық құндылыққа қызмет ет. Ал бұл – адал азамат бейнесінің негізі.

Сондықтан ұлы тұлғаларды мерейтой кезінде ғана еске алып, портреті мен өмірбаянын таныстыру жеткіліксіз. Олардың идеялары сабақта, сынып сағатында, отбасымен жұмыста, жобада және баланың күнделікті әрекетінде өмір сүруі керек.

Ұрпақ тәрбиесінде сабақтастық үзілмеуі тиіс. Ыбырай Алтынсарин бастаған білім мен еңбек жолы, Назипа Құлжанова көтерген балаға құрмет пен ұлттық тәрбие идеясы, Өзбекәлі Жәнібеков қорғаған тарихи жады мен мәдени мұра – бүгінгі «Адал азамат» тәрбиесінің рухани тіректерінің бірі ретінде қарастыруға болатын құндылықтар.

Бастауыш сынып – тұлғаның мінезі мен өмірлік ұстанымдары қалыптаса бастайтын кезең. Сондықтан біз балаға «адал бол», «елінді сүй», «еңбекқор бол» деп айтумен ғана шектелмеуіміз керек. Оған адалдықты әрекетпен көрсетуге, еңбектің нәтижесін сезінуге, ұлттық мұраны өз көзімен танып-білуге мүмкіндік беруіміз қажет.

Мен үшін осы үш тұлғаның тағылымынан туындайтын педагогикалық тұжырым бір сөйлемге сыйады: Адал азамат бір күндік тәрбие сағатында қалыптаспайды; ол күн сайын қайталанатын адал әрекет, пайдалы еңбек, білімге ұмтылыс және ұлттық құндылыққа құрмет арқылы қалыптасады.

Сондықтан өткеннің мұрасын тек танып қана қоймай, оны бүгінгі баланың әрекетіне айналдыра алсақ, Ыбырайдың да, Назипаның да, Өзбекәлінің де аманатына адал болғанымыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
2. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
3. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. – 2025.

ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ӨНЕГЕСІ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ТАҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ

Исенова Гульнара Башугуловна
Кусайнова Мейрамгуль Маратовна
педагог-зерттеушілер
қазақ тілі мен әдебиеті пән мұғалімдері
Қостанай қаласы

XX ғасырда ұлттық мәдениет пен тарихи сананы жаңғыртуға күш салған Өзбекәлі Жәнібековтің қызметімен жаңа мазмұнда жалғасты. Егер Ыбырай Алтынсарин білім арқылы ұлт болашағын тәрбиелеуге, Нәзипа Құлжанова тәрбие арқылы баланың тұлғалық қалыптасуына басымдық берсе, Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мұра, тарихи жады және мәдени құндылықтар арқылы азаматтық сана қалыптастыруға қызмет етті. Бұл сабақтастық бүгінгі «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының мақсат-міндеттерімен үндеседі.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеті – тек білімді ұрпақ қалыптастыру емес, елінің тарихын білетін, ұлттық құндылықтарын қадірлейтін, адал еңбек ететін, қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінетін азамат тәрбиелеу.

2025–2026 оқу жылынан бастап Қазақстанның барлық білім беру ұйымдарында «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы енгізілді. Бағдарламаның мақсаты – патриоттық рухта тәрбиеленген, білімді әрі жасампаз ұрпақ қалыптастыру. Оның негізгі алты құндылығы: тәуелсіздік және отаншылдық; бірлік және ынтымақ; әділдік және жауапкершілік; заң және тәртіп; еңбекқорлық және кәсіби біліктілік; жасампаздық және жаңашылдық.

Осы құндылықтарды оқушыға түсіндірудің тиімді жолдарының бірі – оларды нақты тұлғаның өмірі мен қызметі арқылы көрсету.

Бұл тұрғыдан алғанда Өзбекәлі Жәнібековтің тағылымы ерекше мәнге ие.

Өйткені ол ұлтқа қызмет етуді ұранмен емес, нақты іспен көрсетті. Ұлттық мәдениетті, тарихи мұраны, дәстүрлі өнерді, ана тілін, тарихи ескерткіштерді қорғау мен жаңғыртуға мемлекеттік қызметтегі мүмкіндігін жұмсады. Зерттеулерде оның Тайқазанның елге оралуына, Наурыздың жаңғыруына, музейлер мен өнер ұжымдарының дамуына, ұлттық мәдени мұраның сақталуына қосқан үлесі атап көрсетіледі.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғасы – бүгінгі педагог үшін де, оқушы үшін де «ұлтқа адал қызмет ету» ұғымын нақтылайтын өмір мектебі.

«Адал азамат» ұғымын тек «жақсы адам» түсінігімен шектеуге болмайды. Оның мазмұнында ар-ұят, жауапкершілік, еңбек, отаншылдық, әділдік, қоғамдық белсенділік және елге қызмет ету ұғымдары тоғысады. Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолына қарасақ, осы құндылықтардың барлығын оның нақты қызметінен көруге болады. Ол үшін қызмет – жеке мансаптың мүмкіндігі емес, елге пайда келтірудің құралы болды. Қазіргі зерттеулерде де оның қандай лауазымда жүрсе де қызметін жеке басының емес, ұлттық мәдени мұраттарды жүзеге асыруға пайдаланғаны атап көрсетіледі.

Бұл ұстаным қазіргі оқушыға: **«Мен елім үшін не істей аламын?»** деген сұрақ қоюға мүмкіндік береді.

Ал бұл сұрақ – «Адал азамат» тәрбиесінің өзегіне айналатын сұрақ. Оқушыдан бірден үлкен ерлік немесе үлкен қоғамдық іс күтудің қажеті жоқ. Ұлтқа қызмет ету күнделікті қарапайым әрекеттен басталады:

- ана тілін құрметтеу;
- үлкенді сыйлау;
- тарихи мұраны білу;
- өз кәсібін адал орындау;
- қоғамдық ортада жауапкершілік таныту;
- табиғатты қорғау;
- ұлттық мәдениетті дәріптеу;
- өз мектебі мен туған жеріне пайдалы іс жасау.

Демек, адал азамат – сөзбен емес, әрекетімен елге пайда келтіретін тұлға.

Өзбекәлі Жәнібековтің тәрбиеге қатысты ерекше назар аударған мәселелерінің бірі – тарихи мұраны таныту арқылы азаматтық сезім қалыптастыру. Оның мына пікірі осы ойды айқын көрсетеді:

«Туған жер алдындағы, оны жайлаған ел алдындағы парызды қастерлеу сезімі ғылыми жаңалықтар мен хабарламалардан ғана емес, көне-көз мұраны көріп, көңілге тоқу арқылы да тәрбиеленеді емес пе?!» Бұл – қазіргі педагогика үшін өте маңызды тұжырым.

Балаға «Отанды сүй» деп айту жеткіліксіз. Ол Отанды сезінуі керек.

Оқушы туған жерінің:

- тарихи орындарын;
- батырларын;
- ғалымдарын;
- өнер адамдарын;
- сәулет ескерткіштерін;
- ұлттық қолөнерін;
- салт-дәстүрін танып-білу арқылы өзінің сол елдің тарихымен

байланысын сезінеді.

Осы жерде музей педагогикасы, өлкетану жұмысы, тарихи орындарға саяхат, отбасылық жәдігерлерді зерттеу, «Менің өлкемнің тарихы» жобасы сияқты жұмыстардың тәрбиелік мүмкіндігі артады.

«Адал азамат» бағдарламасындағы тәуелсіздік пен отаншылдық құндылығын Өзбекәлі Жәнібековтің осы идеясы арқылы нақты әрекетке айналдыруға болады.

Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениетті өткеннің қалдығы ретінде емес, ұлттың рухани өмірін жалғастыратын тірек ретінде қарастырды.

Оның еңбектері мен қоғамдық қызметі ұлттық мәдениеттің көптеген саласын қамтыды. Ол дәстүрлі өнерді, ұлттық киімді, көне музыкалық аспаптарды, тарихи ескерткіштерді, музей ісін зерттеуге және дамытуға атсалысты.

Оның «Ерлік – елдіктің белгісі» деген ойы да азаматтық тәрбие тұрғысынан маңызды. Ол қазақ қоғамындағы Азаттық, Теңдік, Бірлік, Туысқандық ұғымдарының елдік сана үшін маңызын атап көрсеткен.

Осы ұстанымдарды оқушы тәрбиесіне енгізгенде: ұлттық мәдениет → ұлттық сана → азаматтық жауапкершілік → елге қызмет деген тәрбиелік сабақтастық қалыптасады.

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық тіл мәселесіне қатысты көзқарастары да бүгінгі тәрбие жүйесімен үндеседі. Оның мұрасын зерттеген қазіргі ғылыми еңбектерде қазақ тілінің мәртебесін көтеру мен тарихи сананы қалыптастыруға қосқан үлесі арнайы қарастырылады. Ұлттық тәрбие тілден тыс өмір сүре алмайды. Өйткені бала:

тіл арқылы – тарихты,

тарих арқылы – ұлттық жадты,

ұлттық жад арқылы – өзінің азаматтық болмысын таниды.

Сондықтан заманауи педагог үшін қазақ тілін үйрету тек грамматикалық білім берумен шектелмеуі тиіс. Сабақ барысында ұлттық мазмұндағы мәтіндер, тарихи тұлғалар, шешендік сөздер, мақал-мәтелдер, ұлттық ұғымдар мен мәдени мұралар пайдаланылғаны маңызды.

Өзбекәлі Жәнібековтің «ойы – ісі – нәтижесі»: тұлға тәрбиесінің үштағаны ретінде өмірінен педагогикалық тұрғыдан ерекше бір модель шығаруға болады:

ОЙ → ІС → НӘТИЖЕ

Ой:

Ұлттық мұраны сақтау қажет.

↓

Іс:

Мәдени мұраларды іздеу, зерттеу, музейлерді дамыту, тарихи жәдігерлерді қайтару, дәстүрлі өнерді жаңғырту.

↓

Нәтиже:

Ұлттық мәдени мұраның сақталуы және кейінгі ұрпаққа жетуі.

Осы модельді қазіргі оқушы тәрбиесіне де қолдануға болады.

Мысалы: «Менің туған өлкемнің бір құндылығы»

1. Оқушы зерттейді.
2. Ақпарат жинайды.
3. Үлкендерден сұхбат алады.
4. Фото/бейне материал жинайды.
5. Цифрлық карта немесе QR-код жасайды.
6. Мектепте таныстырады.
7. Туған жеріне пайдалы шағын іс атқарады.

Бұл жерде оқушы тек білім алушы емес, ұлттық мұраны сақтаушы тұлғаға айналады.

«Адал азамат» құндылықтарын Өзбекәлі Жәнібеков тағылымымен байланыстыратын болсам:

«Адал азамат» құндылығы	Өзбекәлі Жәнібеков тағылымы	Оқушыда қалыптастыратын қасиет
Тәуелсіздік және отаншылдық	Ұлттық мәдениет пен тарихи сананы қорғауы	Отаншылдық
Бірлік және ынтымақ	Ұлттық мұраны халықтың ортақ қазынасы ретінде дәріптеуі	Бірлік, құрмет
Әділдік және жауапкершілік	Қоғамдық қызметті ел мүддесіне бағыттауы	Азаматтық жауапкершілік
Заң және тәртіп	Мемлекеттік қызметті жауапкершілікпен атқаруы	Тәртіп, міндет
Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік	Зерттеу, архив, музей, этнография саласындағы еңбегі	Еңбекқорлық, ізденіс
Жасампаздық және жаңашылдық	Ұлттық мұраны заман талабына сай жаңғыртуы	Шығармашылық, жаңашылдық

Бұл сәйкестік «Адал азамат» бағдарламасының алты негізгі құндылығын тұлғаның өмірлік тәжірибесімен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік береді.

Заманауи педагог үшін қандай тағылым бар? Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғасы тек оқушыға ғана емес, педагогтің өзіне де үлгі бола алады.

Заманауи педагог:

білім беруші ғана емес – құндылық қалыптастырушы;

ақпарат жеткізуші ғана емес – ұлттық жадыны сақтаушы;

сабақ өткізуші ғана емес – тұлға қалыптастырушы;

цифрлық технологияны пайдаланушы ғана емес – технологияны ұлттық мазмұнмен ұштастырушы болуы тиіс.

Бүгінгі педагог Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын цифрлық форматта да таныта алады.

Мысалы:

- «Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұрасы» QR-квесті;
- тарихи тұлға туралы AI-аватар;
- «Ұлтқа қызмет еткен тұлғалар» цифрлық галереясы;
- тарихи жәдігерлердің виртуалды көрмесі;
- «Менің өлкемнің тарихи мұрасы» интерактивті картасы;
- оқушылардың подкасты;
- ұлттық құндылықтарға арналған қысқа бейнероликтер;
- «Мен де елге қызмет ете аламын» әлеуметтік жобасы.

Бұл жерде дәстүр мен технология бір-біріне қарсы қойылмайды. Керісінше, технология ұлттық құндылықты қазіргі балаға түсінікті тілде жеткізудің құралына айналады.

Тұлға тәрбиесінің басты формуласын ұсынар болсам:

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолын «Адал азамат» бағдарламасының құндылықтарымен байланыстыра отырып, тәрбиенің мынадай формуласын ұсынуға болады:

Ұлттық мұраны білу → тарихи сананы қалыптастыру → ұлттық құндылықты құрметтеу → азаматтық жауапкершілік → адал еңбек → ұлтқа қызмет ету.

Бұл формуланың ең соңғы нәтижесі – еліне пайдасы тиетін тұлға.

Ұлтқа қызмет ету міндетті түрде үлкен мемлекеттік қызметтен басталмайды.

Ұстаз үшін – сапалы білім беру.

Дәрігер үшін – адам өміріне жауапкершілікпен қарау.

Инженер үшін – сапалы еңбек ету.

Ғалым үшін – ғылымға үлес қосу.

Оқушы үшін – білімге адал болу, мектебіне, отбасына, туған жеріне пайдалы іс жасау.

Сондықтан «ұлтқа қызмет» ұғымын оқушы санасында «Менің бүгінгі адал ісім – елімнің ертеңгі дамуына қосқан үлесім» деген түсінікпен қалыптастыру қажет.

Қорытындылай келе, Өзбекәлі Жәнібековтің ғибратты ғұмыры – ұлтқа қызмет етудің нақты тәжірибесі. Ол ұлттық мұраны тек зерттеп қана қойған жоқ, оны халыққа қайта танытуға, сақтауға және келесі ұрпаққа жеткізуге еңбек етті. Оның қызметі ұлттық мәдениет, тарихи жады, тіл, дәстүрлі өнер және елдік сана мәселелерімен тығыз байланысты болды. 2026 жылы оның туғанына 95 жыл толуына орай өткізілген ғылыми конференцияларда да оның мұрасын ұлттық құндылықтарды жаңғырту және педагогикалық құндылықтар тұрғысынан зерделеу қажеттігі арнайы атап өтілді.

«Адал азамат» бағдарламасының қазіргі алты құндылығы – тәуелсіздік пен отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, заң мен тәртіп, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық – Өзбекәлі Жәнібековтің өмірлік тәжірибесімен мазмұндық тұрғыдан сабақтастырыла алады.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков тағылымын бүгінгі тәрбие жұмысына енгізудің мәні – өткенді қайталау емес, өткеннің өнегесін бүгінгі ұрпақтың өмірлік ұстанымына айналдыру.

Бүгінгі бала Өзбекәліні тек тарихтағы тұлға ретінде емес, «Еліме мен не бере аламын?» деген сұраққа жауап іздеуге жетелейтін азаматтық үлгі ретінде тануы керек.

Ал бұл – «Адал азамат» тәрбиесінің негізгі мұратымен үндеседі.

«Ұлтқа қызмет ету» – ұран емес. Ол – күнделікті адал еңбек, жауапкершілік, ұлттық мұраға құрмет және ел болашағына деген азаматтық парыз.

Өзбекәлі Жәнібековтің тағылымы бізге осыны көрсетеді.

Қазақтың кеменгер жазушысы Әбіш Кекілбаев: «Ұлттық мемлекетіміздің қайтадан қалпына келтіріліп, Тәуелсіз даму жолына түсуіне де Озағаның сіңірген еңбегі ерекше», - десе, ғалым, профессор Мырзатай Жолдасбеков Өзбекәлі Жәнібеков жайында былай сыр шертеді: «Нұрлы жүзді, әдемі қоңыр үнді, жаратылысы бөлек Өзбекәлі ел тарихы мен мәдениетінің білгірі, қасиеттің тұнып тұрған тұнбасы, ойдың тереңі халқымыздың кескіні менен келбеті, қайраты менен айбаты еді, арысы еді, дара тұлғасы еді, елінің асылы, баршаның жақыны еді, қайыспайтын қара нары, шалыс баспайтын кержорғасы еді, бойын жасырған тұлпар еді. Заманымыздың Бұқар жырауы, Төле биі еді», - деп ерекше бағалаған екен.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы, 2025.
2. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы.
3. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені.
4. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі.

5. Жәнібеков Ө. Жолайырықта.
6. Өзбекәлі Жәнібековтің қазақ тілі туралы тұжырымдары, Ө. Жәнібеков атындағы ОҚПУ ғылыми жинағы.
7. «Ұлт руханиятының жоқшысы», Әдебиет порталы, 2026.
8. «Өзбекәлі Жәнібеков құбылысы: тұлға тағылымы және педагогикалық құндылықтар» халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары.

ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТИҢ ЗАМАНАУИ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ

Капакова Асем Шагиповна

Ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші

*Абай Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының ағылшын тілі пәнінің мұғалімі
Арқалық қаласы*

«Адал азамат» бағдарламасы 2025–2026 оқу жылынан бастап білім беру ұйымдарында жаңартылған мазмұнда жүзеге асырылып, оның өзегіне тәуелсіздік пен отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, заң мен тәртіп, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық құндылықтары алынған.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – білім алушының академиялық білімін қалыптастырумен қатар, оның тұлғалық, әлеуметтік және азаматтық дамуына жағдай жасау болып табылады. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында оқыту мен тәрбиенің біртұтастығы, құндылыққа бағдарланған тәсілдің мектеп мәдениеті мен педагогтердің ұстанымдарында көрініс табуы басты басымдық ретінде айқындалған.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы оқу-тәрбие үдерісінің өзегіне алты басты құндылықты қояды:

1. Тәуелсіздік және отаншылдық;
2. Бірлік және ынтымақ;
3. Әділдік және жауапкершілік;
4. Заң және тәртіп;
5. Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік;
6. Жасампаздық және жаңашылдық.

Шетел тілін үйрету – тек грамматикалық ережелер мен сөздік қорды меңгерту емес. Бұл – білім алушының әлемдік ақпараттық кеңістікке енуіне, өзгені түсінуіне және ең бастысы, өз ұлттық болмысын ағылшын тілінде әлемге танытуына мүмкіндік беретін маңызды құрал.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – білім алушының пәндік білімін қалыптастырумен қатар, оның тұлғалық, әлеуметтік және азаматтық дамуына жағдай жасау.

Қазақстанның білім беру саясаты да оқу мен тәрбиені біртұтас үдеріс ретінде қарастыруға бағытталған. Білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында тәрбие жұмысының оқытумен тығыз байланыстылығы, құндылыққа бағдарланған тәсілдің мектеп мәдениетінде, мінез-құлықта және педагогтердің ұстанымдарында көрініс табуы қажеттігі атап көрсетілген.

2025–2026 оқу жылынан бастап білім беру ұйымдарында «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы іске асырылуда. Бағдарламаның мақсаты – патриоттық рухта тәрбиеленген, білімді әрі жасампаз ұрпақты қалыптастыру. Бағдарлама алты негізгі

құндылыққа сүйенеді: тәуелсіздік және отаншылдық; бірлік және ынтымақ; әділдік және жауапкершілік; заң және тәртіп; еңбекқорлық және кәсіби біліктілік; жасампаздық және жаңашылдық.

Осы талаптар тұрғысынан әр пән мұғалімінің алдында маңызды міндет тұр: тәрбие құндылықтарын тек сынып сағаттарында ғана емес, күнделікті сабақ мазмұны арқылы да жүзеге асыру.

Бұл ретте ағылшын тілі пәнінің мүмкіндігі мол. Себебі ағылшын тілі оқушыға әлемдік ақпарат пен мәдениетке жол ашып қана қоймай, оның қарым-қатынас жасау, өз ойын білдіру, өзгені тыңдау, түрлі көзқарастарды салыстыру және мәдениетаралық түсіністік қабілеттерін дамытады.

Демек, ағылшын тілі сабағы – тілдік білім берумен қатар, құндылықтық тәрбие жүргізудің тиімді педагогикалық кеңістігі.

Цифрландыру және жаһандану дәуірінде ақпарат ағынының артуы оқушының тұлғалық құндылық жүйесіне тікелей әсер етеді. Ағылшын тілін оқытуда өзге мәдениетті тану процесі ұлттық идентичносты (бірегейлікті) жоғалтуға емес, керісінше өз мәдениетіне деген мақтаныш пен азаматтық жауапкершілікті нығайтуға бағытталуы тиіс.

Зерттеу мәселесі: Ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік дағдыларды қалыптастырумен қатар «Адал азамат» құндылықтарын сабақтың әр кезеңіне табиғи түрде интеграциялаудың тиімді педагогикалық механизмін құру.

Мақсаты: Ағылшын тілі пәнінің мазмұны мен оқыту әдістемесі арқылы «Адал азамат» бағдарламасының құндылықтарын білім алушылар бойында қалыптастырудың модельдік-практикалық жүйесін ұсыну.

Міндеттері:

1. Бағдарлама құндылықтарын пәндік контексте теориялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу;
2. Ағылшын тілін оқытудағы CLIL (Content and Language Integrated Learning) тәсілінің тәрбиелік потенциалын ашу;
3. Тілдік дағдылар бойынша құндылыққа бағытталған тапсырмалар жүйесін әзірлеу;
4. Мұғалімнің жеке тұлғалық үлгісі мен академиялық адалдық ұстанымының әсерін анықтау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – ағылшын тілін оқытуды үш өлшемді жүйеде жүзеге асырудың педагогикалық моделін ұсынуында:

LANGUAGE + KNOWLEDGE + VALUES = RESPONSIBLE CITIZEN

- Тілдік дағды (Language): Сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу.
- Танымдық деңгей (Knowledge): Сыни ойлау, талдау, кейстерді шешу, рефлексия.
- Құндылықтық бағдар (Values): Адалдық, отансүйгіштік, әділдік, еңбекқорлық, құрмет.

Зерттеу Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясына, Н.Д. Brown, J.C. Richards-тың коммуникативтік әдістемелеріне, сондай-ақ UNESCO-ның Ғаламдық азаматтық білім беру (GCED) тұжырымдамасына сүйенеді.

Ұсынылып отырған тәсілде ағылшын тілі сабағы үш бағыттың бірлігінде қарастырылады:

1. Тілдік бағыт

Оқушының:

- * тыңдау;
- * сөйлеу;
- * оқу;
- * жазу;
- * сөздік қорын қолдану дағдылары дамиды.

2. Танымдық бағыт

Оқушы:

- ақпаратты талдайды;
- салыстырады;
- өз пікірін қалыптастырады;
- мәселені шешудің жолдарын ұсынады.

3. Құндылықтық бағыт

Оқушы:

* адалдықты;

- жауапкершілікті;
- құрметті;
- еңбекқорлықты;
- отансүйгіштікті;
- ынтымақтастықты тәжірибе арқылы меңгереді.

Осы үш бағыттың тоғысуы:

LANGUAGE + KNOWLEDGE + VALUES = RESPONSIBLE CITIZEN формуласы арқылы сипатталады.

Зерттеу құндылыққа бағытталған білім беру, тұлғалық-бағдарлы оқыту, коммуникативтік оқыту және мәдениетаралық коммуникация қағидаларына негізделеді.

Құндылыққа бағытталған тәсілдің мәні – құндылықтарды оқушыға тек түсіндіріп қою емес, оларды оқу әрекеті барысында тәжірибеде қолдануға мүмкіндік беру.

Мысалы, «Honesty» сөзін жаттау – тілдік нәтиже.

Ал: “What would you do if your friend asked you to copy your homework?”

деген жағдаятты талқылау – тілдік біліммен қатар моральдық таңдау жасауға мүмкіндік беретін тәрбиелік әрекет. Осы айырмашылық зерттеудің негізгі педагогикалық ұстанымын көрсетеді:

Құндылық айтылмауы ғана емес, әрекет арқылы тәжірибеде көрінуі керек.

Зерттеу барысында төмендегідей әдістерді қолдануға болады:

Теориялық әдістер:

- * ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау;
- * нормативтік құжаттарды зерделеу;
- * салыстырмалы талдау;
- * жүйелеу;
- * жинақтау.

Эмпирикалық әдістер:

- * педагогикалық бақылау;
- * оқушылардың оқу әрекетін талдау;
- * сауалнама;
- * әңгімелесу;
- * рефлексиялық тапсырмалар;
- * оқу нәтижелерін салыстыру.

Практикалық әдістер:

- * жобалық оқыту;
- * жағдаяттық тапсырмалар;
- * пікірталас;
- * топтық және жұптық жұмыс;
- * рөлдік тапсырмалар;
- * кейс әдісі;
- * шығармашылық тапсырмалар.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДАҒЫ ТӘРБИЕЛІК КІРІКТІРУ МОДЕЛІ
«HONESTY» – АДАЛДЫҚ

Тақырып: Honesty

Сұрақ: Why is honesty important?

Оқушылар адалдықтың маңызын ағылшын тілінде түсіндіреді.

Тәрбиелік нәтиже: академиялық адалдық пен жеке жауапкершілікті түсіну.

«RESPONSIBILITY» – ЖАУАПКЕРШІЛІК

Тақырып: My Responsibilities

Оқушы өз міндеттері туралы айтады:

I am responsible for my homework.

I am responsible for my actions.

Тәрбиелік нәтиже: өз ісіне жауап беру.

«RESPECT» – ҚҰРМЕТ

Тақырып: Respect Different Cultures

Оқушылар әртүрлі мәдениеттер туралы ақпаратпен танысып, өз мәдениетімен салыстырады.

Тәрбиелік нәтиже: мәдениетаралық сыйластық.

«PATRIOTISM» – ОТАНСҮЙГІШТІК

Тақырып: My Country – Kazakhstan

Оқушылар Қазақстанның тарихы, табиғаты, мәдениеті мен жетістіктері туралы ағылшын тілінде презентация жасайды.

Тәрбиелік нәтиже: ұлттық сана мен отансүйгіштік.

«HARD WORK» – ЕҢБЕКҚОРЛЫҚ

Тақырып: My Future Profession

Оқушы болашақ мамандығы туралы айтып, өзінің қоғамға қалай пайда келтіре алатынын түсіндіреді.

Тәрбиелік нәтиже: еңбекке құрмет және кәсіби бағдар.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДАҒЫ ТӘРБИЕЛІК КІРІКТІРУ МОДЕЛІ

«Адал азамат» құндылығы	Пәндік тақырыптар (Topics)	Тілдік және тәрбиелік тапсырмалар түрі	Тәрбиелік нәтиже
Адалдық (Honesty & Academic Integrity)	School Life, Rules & Regulations	Case-study: "Copying homework vs. Personal responsibility" тақырыбын талқылау.	Академиялық адалдық мәдениеті, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарау.
Жауапкершілік (Responsibility)	Environmental Issues, Global Challenges	Project Work: "My Green Footprint" – Мектептегі экологиялық жағдайды жақсарту жобасын қорғау.	Табиғатқа, қоғамға және өз әрекетіне жауапкершілік қалыптастыру.
Құрмет (Respect)	Cultures Around the World, Traditions	Role-play / Debate: "Culture & Diversity" – Әртүрлі мәдениеттер мен пікірлерге төзімділік көрсету.	Мәдениетаралық сыйластық, толеранттылық.
Отансүйгіштік (Patriotism)	Famous People of Kazakhstan, Tourism in Kazakhstan	Presentation: "Famous Kazakh Leaders/Athletes" – Қазақстанның тұлғалары мен табиғатын ағылшын тілінде таныстыру.	Ұлттық мақтаныш, патриотизм, "Kazakh Identity" сақтау.
Еңбекқорлық (Hard Work)	Professions, Success Stories	Essay / Interview: "My Dream Career & How I Can Help My Country".	Еңбекке құрмет, кәсіби бағдарлану, жасампаздық.

Осылайша әрбір тілдік әрекет тәрбиелік мазмұнмен толықтырылады.

Зерттеу нәтижелерін жалпы білім беретін мектептердің ағылшын тілі сабақтарында, тәрбие сағаттарында және сыныптан тыс іс-шараларда қолдануға болады.

Практикалық маңызы төмендегілерден көруге болады:

Біріншіден, ағылшын тілі мұғалімдеріне құндылықтарды пән мазмұнына табиғи түрде кіріктіруге мүмкіндік береді.

Екіншіден, оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту мен тәрбиелік мақсаттарды бір сабақ аясында жүзеге асыруға жағдай жасайды.

Үшіншіден, ұлттық мазмұндағы ағылшын тіліндегі тапсырмаларды көбейтуге мүмкіндік береді.

Төртіншіден, оқушылардың сыни ойлау, пікір айту, топта жұмыс істеу және шешім қабылдау дағдыларын дамытады.

Бесіншіден, мұғалімнің тәрбие жұмысын жеке іс-шаралардан сабақтың күнделікті мазмұнына көшіруге мүмкіндік береді.

«Адал азамат» тәрбиесінің сапасы мұғалімнің өз бойындағы құндылықтарына тікелей байланысты. Мұғалім өз ісінде:

- **Адалдықты** – критериалды бағалау жүйесін әділ қолдану арқылы;
- **Жауапкершілік пен еңбекқорлықты** – сабаққа жоғары дайындық пен кәсіби дамуы арқылы;
- **Құрметті** – оқушы тұлғасын тыңдау және "Student-centered" (оқушыға бағдарланған) орта құру арқылы көрсетеді.

«Педагогтің сөзі ақпарат береді, ал оның жеке тұлғалық үлгісі құндылықты қалыптастырады».

Ұсынылып отырған тәсілді жүйелі қолдану нәтижесінде білім алушыда:

Тілдік нәтиже:

- ағылшын тілінде еркін пікір айту;
- сөздік қорды белсенді қолдану;
- коммуникативтік дағдыларды дамыту.

Тұлғалық нәтиже:

- өзіне сенімділік;
- жауапкершілік;
- адалдық;
- еңбекқорлық;
- рефлексия жасау қабілеті.

Әлеуметтік нәтиже:

- топта жұмыс жасау;
- өзгенің пікірін құрметтеу;
- ынтымақтастық;
- әлеуметтік белсенділік.

Азаматтық нәтиже:

- Отанға деген құрмет;
- ұлттық құндылықтарды бағалау;
- қоғам алдындағы жауапкершілік;
- өз елінің дамуына үлес қосуға ұмтылу.

Қорыта айтқанда, ағылшын тілі пәнін «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен кіріктіру – заманауи мектептің басты талабы. Тілдік құрапдар арқылы оқушыға әлемдік кеңістікті ашумен қатар, ұлттық құндылықтар негізінде азаматтық ұстанымын қалыптастыру – оқытудың түпкі мақсаты.

Бұл тәсіл **БІЛІМ → ТІЛ → ҚҰНДЫЛЫҚ → ӘРЕКЕТ → АДАЛ АЗАМАТ** тізбегі бойынша нәтиже береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
2. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. – Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2025–2026 оқу жылы.
3. Brown, H. D. (2014). *Principles of Language Learning and Teaching* (6th ed.). Pearson Education.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
5. UNESCO (2015). *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. UNESCO Publishing.
6. Выготский Л. С. (1996). *Педагогическая психология*. – М.: Педагогика-Пресс.
7. Сухомлинский В. А. (1988). *Сердце отдаю детям*. – Киев: Радянська школа.

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ НЕГІЗІ: ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Мұса Қ.Ж.

Экономика магистрі, педагог

*Қазтұтынуодағы Арқалық көпсалалы колледжінің арнайы пәндер оқытушысы
Арқалық қаласы*

Қазіргі қоғамда қаржылық сауаттылық адамның күнделікті өмірінде маңызды орын алатын құзыреттердің біріне айналды. Қаржы қаражатын дұрыс жоспарлау, кіріс пен шығысты есептеу, жинақ қалыптастыру, несие мен инвестицияның ерекшеліктерін түсіну, қаржылық тәуекелдерді бағалау және қабылданған шешімдердің салдарын болжай білу – заманауи адамның өмірлік дағдыларының маңызды бөлігі. Экономикалық қатынастардың күрделенуі жағдайында бұл дағдыларды бала кезден бастап қалыптастырудың маңызы артып келеді.

Қаржылық сауаттылықты қалыптастыру тек экономикалық білім берумен шектелмейді. Ол адамның жауапкершілік, ұқыптылық, адалдық, үнемшілдік, еңбекке құрмет және өз шешіміне жауап бере білу сияқты азаматтық қасиеттерімен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда қаржылық есеп пәнін оқыту білім алушыларға есеп жүргізу техникасын үйретумен қатар, олардың қаржылық мінез-құлқын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Экономикалық сауаттылықтың маңыздылығы халықаралық зерттеулерде де көрсетіледі. OECD ұйымының PISA 2022 зерттеуінде қаржылық сауаттылық оқушының қаржылық шешімдер қабылдауына қажетті білім мен дағдылар жиынтығы ретінде қарастырылады. Зерттеу материалдарында мектептегі қаржылық білімнің оқушылардың нақты өмірдегі қаржылық мәселелерді түсінуіне ықпал ететіні көрсетілген. OECD деректері бойынша қаржылық білім алған және негізгі қаржылық ұғымдарды түсінетін оқушылардың қаржылық сауаттылық көрсеткіштері жоғары болған.

Қазіргі кезде қаржылық есепті оқытуда дәстүрлі түсіндіру және есеп шығару әдістерімен қатар интерактивті, жобалық, проблемалық, цифрлық және тәжірибеге бағытталған оқыту тәсілдерін қолдану қажеттілігі туындап отыр. Мұндай тәсілдер білім

алушының пәнге қызығушылығын арттырып қана қоймай, алған білімін күнделікті өмірде қолдануына мүмкіндік береді.

Қаржылық сауаттылық – адамның ақша қаражатын тиімді басқаруға, қаржылық өнімдер мен қызметтерді саналы таңдауға және қаржылық тәуекелдерді бағалауға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдылар жиынтығы. Оның құрамына табыс пен шығысты жоспарлау, бюджет жүргізу, жинақтау, қарызды басқару, қаржылық қауіпсіздік және болашаққа қаржылық жоспар құру сияқты бағыттар кіреді [1].

Қаржылық сауатты адам кез келген қаржылық шешімді эмоцияға немесе кездейсоқ ақпаратқа сүйеніп емес, нақты есеп пен салыстыру негізінде қабылдауға ұмтылады. Мысалы, несие алмас бұрын оның жалпы құнын, пайыздық мөлшерлемесін, төлем мерзімін және отбасы бюджетіне түсетін салмағын есептеу қажет. Сол сияқты қандай да бір затты сатып алу кезінде оның қажеттілігі мен нақты мүмкіндігін салыстыру – қаржылық жауапкершіліктің қарапайым көрінісі.

Қаржылық сауаттылықтың азаматтық тәрбиеге қатысы да ерекше. Адал азамат ұғымы тек заң талаптарын орындаумен шектелмейді. Адалдық адамның материалдық құндылықтарға көзқарасынан, өз міндеттемелерін орындауынан, есеп-қисапқа жауапкершілікпен қарауынан да көрінеді. Сондықтан қаржылық есепті үйрету барысында «ақшаны дұрыс пайдалану», «еңбекпен табылған табыстың құндылығы», «міндеттемені уақытында орындау», «қаржылық ақпараттың дұрыстығы» сияқты түсініктерге назар аудару маңызды [2].

Қаржылық есеп пәні осы құндылықтарды нақты әрекет арқылы қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, білім алушыға айлық отбасылық бюджет құру тапсырмасын беру арқылы мұғалім математикалық есептеуді ғана емес, қажеттілік пен қалауды ажыратуды, шығыстарды басымдық бойынша орналастыруды және белгілі бір мақсатқа қаражат жинауды үйретеді.

Осылайша қаржылық сауаттылықтың негізгі нәтижесі – адамның қаржы туралы ақпаратты білуі ғана емес, сол білімін жауапты шешім қабылдау барысында қолдана алуы.

Қаржылық есеп пәні білім алушыға экономикалық процестердің сандық жағын түсінуге мүмкіндік береді. Кіріс, шығыс, пайда, шығын, актив, міндеттеме, капитал сияқты негізгі ұғымдарды меңгеру арқылы оқушы немесе студент ұйымның және жеке тұлғаның қаржылық жағдайын талдаудың бастапқы дағдыларын қалыптастырады.

Халықаралық қаржылық есептіліктің тұжырымдамалық негізінде қаржылық есептіліктің мақсаты, қаржылық ақпараттың сапалық сипаттамалары, активтер, міндеттемелер, капитал, кірістер мен шығыстар сияқты негізгі ұғымдар қарастырылады [3]. Бұл қағидалар қаржылық есепті тек техникалық пән ретінде емес, экономикалық ақпаратты түсіндіру мен шешім қабылдаудың құралы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қаржылық есепті оқыту кезінде теория мен практиканы байланыстыру ерекше маңызды. Егер білім алушы тек анықтамаларды жаттап, дайын формулаларды қолданумен шектелсе, пән бойынша алған білімі өмірлік жағдайларда толық қолданылмауы мүмкін. Сондықтан сабақ барысында нақты қаржылық жағдайларды модельдеу тиімді.

Мысалы, «Жас маманның алғашқы жалақысы» тақырыбында практикалық тапсырма ұйымдастыруға болады. Білім алушыға белгілі бір мөлшерде айлық табыс беріледі. Ол коммуналдық төлемдер, азық-түлік, көлік, байланыс, білім беру, демалыс және жинақ сияқты шығыс баптарын жоспарлауы тиіс. Соңында оқушы өзінің бюджетін талдап, қай шығындарды қысқартуға болатынын және қандай қаржылық мақсатқа жинақ жасауға болатынын анықтайды.

Тағы бір тиімді тапсырма – шағын кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. Білім алушыларға кәсіпорынның белгілі бір кезеңдегі табыстары мен шығыстары туралы мәлімет беріледі. Олар жалпы табысты, шығындарды және қаржылық нәтижені есептеп, кәсіпорынның қаржылық жағдайына қатысты қорытынды жасайды [4].

Мұндай тапсырмалар білім алушының есептеу қабілетін ғана емес, логикалық ойлауын, ақпаратты талдауын және өз шешімін дәлелдеу қабілетін дамытады.

Білім беру жүйесінің цифрлануы қаржылық есепті оқыту әдістемесіне де жаңа мүмкіндіктер әкелді. Қазіргі сабақта мұғалім ақпаратты дайын түрде ұсынушы ғана емес, білім алушының зерттеу және практикалық әрекетін ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді.

Проблемалық оқытуда білім алушыға дайын жауап берілмейді. Оның орнына нақты қаржылық мәселе ұсынылады. Мысалы:

«Студенттің ай сайынғы табысы – 150 000 теңге. Оның міндетті шығыстары – 90 000 теңге. Ол алты ай ішінде 300 000 теңге жинауы керек. Бұл мақсатқа жету үшін ай сайынғы бюджетін қалай жоспарлауы қажет?»

Білім алушы мәселені шешу үшін есеп жүргізеді, бірнеше нұсқаны салыстырады және өз шешімін негіздейді. Бұл тәсіл қаржылық есептің өмірлік маңызын көрсетуге мүмкіндік береді.

Кейс-әдіс нақты немесе модельдік қаржылық жағдайды талдауға негізделеді. Мысалы, білім алушыларға шағын кәсіпкердің бір айлық қаржылық операциялары беріледі. Топ мүшелері операцияларды жіктеп, кірістер мен шығыстарды анықтап, қорытынды есеп дайындайды.

Кейс әдісінің артықшылығы – білім алушының бірнеше құзыретін бір уақытта дамытуы. Ол ақпаратты оқиды, талдайды, есептейді, шешім қабылдайды және өз қорытындысын қорғайды.

Жобалық оқыту қаржылық сауаттылықты қалыптастыруда өте тиімді тәсілдердің бірі болып табылады. Білім алушылар жеке немесе топтық түрде «Менің бір жылдық қаржылық жоспарым», «Отбасылық бюджет», «Студенттің қаржылық қауіпсіздігі», «Шағын бизнес-жоспар» сияқты жобалар дайындай алады.

Жоба барысында оқушы нақты мақсат белгілейді, кірістер мен шығыстарды есептейді, жинақ көлемін анықтайды және тәуекелдерді қарастырады. Нәтижесінде теориялық білім практикалық өнімге айналады.

Қаржылық тақырыптар кей жағдайда күрделі және абстрактілі болып көрінуі мүмкін. Сондықтан ойын технологияларын пайдалану оқушының қызығушылығын арттырады.

Мысалы, «Қаржылық шешімдер» ойынында әр топқа белгілі бір өмірлік жағдай ұсынылады: күтпеген шығынның пайда болуы, жалақының өзгеруі, несие алу қажеттілігі немесе белгілі бір мақсатқа ақша жинау. Әр шешімнің қаржылық салдары есептеледі.

Бұл әдіс білім алушыға қаржылық шешімдердің нәтижесін қауіпсіз оқу ортасында көруге мүмкіндік береді.

Қазіргі қаржылық есеп сабағын электрондық кестелерсіз елестету қиын. Excel немесе басқа электрондық кесте бағдарламалары арқылы білім алушылар автоматты есептеулер жүргізіп, диаграммалар құрып, бюджет құрылымын көрнекі түрде талдай алады.

Мысалы, «Отбасылық бюджет» кестесінде кіріс пен шығыстар жеке бағандарға енгізіліп, жалпы шығындардың құрылымы диаграмма арқылы көрсетіледі. Бұл білім алушыға ақпаратты визуалды қабылдауға және салыстыруға көмектеседі.

Цифрлық құралдарды пайдалану кезінде басты мақсат технологияның өзін меңгеру емес, оның қаржылық шешім қабылдауды жеңілдететін құрал ретінде қолданылуын көрсету болуы тиіс.

Функционалдық сауаттылық – алған білімді нақты өмірлік жағдайларда қолдана білу қабілеті. Қаржылық есеп пәні осы қабілетті дамытуға өте қолайлы.

Сабақ барысында тек «есепті дұрыс шығардың ба?» деген сұрақпен шектелмей, «Бұл есептің өмірдегі маңызы қандай?», «Егер жағдай өзгерсе, шешім қалай өзгереді?», «Қандай тәуекел болуы мүмкін?» деген сұрақтарды да қолдану қажет.

Мысалы, білім алушыға екі несие нұсқасы ұсынылады. Біріншісінде ай сайынғы төлем төмен, бірақ мерзімі ұзақ; екіншісінде төлем жоғары болғанымен, мерзімі қысқа.

Оқушы екі нұсқаның жалпы төлемін есептеп, айырмашылығын анықтайды. Мұнда негізгі мақсат нақты бір қаржылық өнімді таңдауға итермелеу емес, қаржылық шешім қабылдау кезінде шарттарды толық талдау қажеттігін түсіндіру.

Сол сияқты депозит, жинақ, сақтандыру, салық, жалақы және кәсіпкерлік табыс тақырыптарын өмірлік жағдайлармен байланыстыруға болады.

OECD зерттеулерінде де мектептегі қаржылық білімнің жалақы, бюджет, банк қарызы сияқты нақты қаржылық ұғымдарды түсінуге байланысты екені көрсетілген. PISA 2022 нәтижелерінде оқушылардың қаржылық тақырыптарды математикамен қатар экономика, әлеуметтік ғылымдар және азаматтық білім беру сабақтарында меңгеретіні көрсетілген [5].

Демек, қаржылық сауаттылықты бір ғана пәннің міндеті ретінде қарастырмай, пәнаралық бағытта дамыту тиімді.

Қаржылық сауаттылық пен азаматтық тәрбие бір-бірімен өзара байланысты. Қоғамдағы экономикалық қатынастардың тұрақтылығы адамдардың қаржылық жауапкершілігіне де тәуелді.

Адалдық ұғымын қаржылық есеп сабағында бірнеше бағытта қарастыруға болады. Біріншіден, есеп-қисаптың дұрыстығы мен нақтылығы маңызды. Қаржылық ақпаратты әдейі бұрмалау адамның жеке қаржысына да, ұйымның қызметіне де кері әсер етуі мүмкін. Екіншіден, қаржылық міндеттемелерді уақытында орындау жауапкершілікті қалыптастырады. Үшіншіден, өзгенің мүлкіне және қаржысына ұқыпты қарау азаматтық мәдениеттің бөлігі болып табылады.

Сабақта мұғалім қаржылық адалдық туралы нақты жағдайларды талқылауы мүмкін. Мысалы, кассирдің есепте қателік жіберуі, кәсіпкердің кірісін дұрыс есептемеуі немесе адамның өз мүмкіндігінен артық қарыз алуы сияқты жағдайлар ұсынылады. Білім алушылар әр жағдайдың салдарын талдап, дұрыс шешімнің қандай болатынын түсіндіреді.

Мұндай тапсырмалар арқылы қаржылық есеп пәні тек кәсіби білім беретін пән емес, тұлғаның әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыратын тәрбие құралына айналады.

Қаржылық есепті оқытуда мұғалімнің рөлі де өзгереді. Мұғалім тек есептің шешімін көрсетіп қана қоймай, білім алушыны өздігінен ойлануға, ақпарат іздеуге және шешім қабылдауға бағыттауы керек.

Сабақта қалыптастырушы бағалау әдістерін қолдануға болады. Мысалы, білім алушының тек соңғы жауабы емес, есепті шығару жолы, ақпаратты талдауы, шешімін дәлелдеуі және қаржылық тәуекелдерді анықтай алуы бағаланады.

Бағалау критерийі	Білім алушының көрсеткіші
Қаржылық терминдерді дұрыс қолдануы	Қаржылық ұғымдар мен терминдерді мағынасына сай дұрыс қолданады
Кірістер мен шығыстарды дұрыс жіктеуі	Кіріс пен шығыс түрлерін ажыратып, тиісті санаттарға бөледі
Есептеулерді дұрыс орындауы	Қаржылық есептеулерді формулаға сәйкес дәл және дұрыс орындайды
Қаржылық ақпаратты талдай алуы	Берілген қаржылық мәліметтерді салыстырып, негізгі қорытынды жасайды
Өз шешімін дәлелдеуі	Қабылдаған қаржылық шешімін нақты есептер мен дәлелдер арқылы негіздейді
Қаржылық тәуекелдерді анықтауы	Қаржылық жағдайдағы ықтимал тәуекелдерді анықтап, олардың салдарын түсіндіреді
Цифрлық құралдарды тиімді пайдалануы	Электрондық кестелер мен цифрлық ресурстарды қаржылық есептеулерде тиімді қолданады
Жауапкершілік пен адалдық	Қаржылық шешім қабылдауда адалдық, жауапке

Осындай бағалау білім алушының жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, қаржылық сауаттылық – қазіргі қоғамда әрбір адамға қажетті өмірлік құзырет. Ол адамның жеке қаржысын басқару қабілетін ғана емес, оның жауапкершілігін, ұқыптылығын, шешім қабылдау мәдениетін және азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қаржылық есеп пәнін оқыту осы міндеттерді жүзеге асырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Пән мазмұнын өмірлік жағдайлармен байланыстыру, кейс әдісін, жобалық оқытуды, проблемалық оқытуды, ойын технологияларын және цифрлық құралдарды пайдалану білім алушының пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Заманауи сабақта білім алушы дайын формуланы қолданушы емес, қаржылық жағдайды талдайтын, ақпаратты салыстыратын және өз шешімін негіздейтін тұлға болуы қажет. Сондықтан қаржылық есепті оқытуда «білу – түсіну – қолдану – талдау – бағалау» логикасын сақтау маңызды.

Қаржылық сауатты ұрпақ өз қаражатына ғана емес, қоғамның экономикалық ресурстарына да жауапкершілікпен қарайды. Өз қаржысын жоспарлайтын, міндеттемесін орындайтын, есеп-қисапты дұрыс жүргізетін және қаржылық шешімдерінің салдарын түсінетін азамат – қоғамның тұрақты дамуына үлес қоса алатын тұлға.

Сондықтан қаржылық сауаттылықты дамыту мен адал азамат тәрбиесін бір-бірінен бөлек қарастыруға болмайды. Қаржылық есеп пәнінің мазмұнын заманауи оқыту технологияларымен ұштастыру арқылы білім алушыға кәсіби біліммен қатар өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік туады.

Әдебиеттер тізімі

1. OECD. *PISA 2022 Results (Volume IV): How Financially Smart Are Students?* Paris: OECD Publishing, 2024. – Қаржылық сауаттылықтың мәні, оқушылардың қаржылық білім деңгейі және мектептегі қаржылық білім беру мәселелері бойынша. OECD+1
2. IFRS Foundation. *Conceptual Framework for Financial Reporting*. International Accounting Standards Board, 2018. – Қаржылық есептіліктің мақсаты, активтер, міндеттемелер, капитал, кірістер мен шығыстар және қаржылық ақпараттың сапалық сипаттамалары бойынша. IFRS+1
3. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. Paris: OECD Publishing, 2023. – Қаржылық сауаттылықты бағалау құрылымы, мазмұны, процестері мен контекстері бойынша. OECD
4. IFRS Foundation. *Conceptual Framework for Financial Reporting: Project Summary*. London: IFRS Foundation, 2018. – Қаржылық есептің негізгі тұжырымдамалары, өлшеу, тану, ашып көрсету және есептілік қағидалары бойынша. IFRS
5. OECD. *PISA 2022 Results (Volume IV): Financial Literacy Released Items*. Paris: OECD Publishing, 2024. – Қаржылық сауаттылық бойынша практикалық тапсырмалар мен бағалау үлгілері бойынша. OECD

ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАЛАРЫ

Мамбеталина Б.С.

*педагог-модератор, мектеп алды даярлық тәрбиешісі
«Арқалық қаласы білім бөлімінің А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы»
КММ*

Бұл мақалада қазақ халқының ағартушылық, педагогикалық және мәдени-рухани даму тарихында өзіндік орны бар Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің қоғамдық қызметі мен мұрасы қарастырылады. Үш тұлғаның өмір жолындағы негізгі ортақ ұстаным – халыққа білім беру, жас ұрпақ тәрбиесіне үлес қосу, ұлттық құндылықтарды сақтау және ел болашағына қызмет ету идеясы. Мақалада олардың мұрасының қазіргі білім беру жүйесімен сабақтастығы, әсіресе мектепалды даярлық кезеңіндегі бала тәрбиесіне ықпалы сараланады. Тұлғалардың идеяларын бүгінгі педагогикалық тәжірибеде қолданудың мүмкіндіктері ұсынылады.

Ұлттың болашағын айқындайтын негізгі құндылықтардың бірі – ұрпақ тәрбиесі. Ал ұрпақ тәрбиесінің сапасы сол қоғамдағы білім мен тәрбиеге деген көзқараспен тікелей байланысты. Қазақ халқының тарихында білімді тек жеке адамның жетістігі емес, елдің ертеңіне жасалған қызмет деп қабылдаған тұлғалар аз емес.

Солардың қатарында Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің орны ерекше. Бірі қазақ даласында жаңа үлгідегі білім берудің негізін қалыптастырса, екіншісі бала тәрбиесі мен мектепке дейінгі педагогиканың мәселелерін арнайы қарастырды. Үшіншісі ұлттық мәдениет пен тарихи-рухани мұраны сақтап, оны кейінгі ұрпаққа жеткізуге өмірін арнады.

Бұл тұлғаларды бір-бірімен байланыстыратын ортақ арна бар. Ол – ұлтқа адал қызмет ету және білім мен тәрбиені елдің рухани тірегі деп тану.

Ыбырай Алтынсариннің есімі қазақ ағартушылығы тарихымен тығыз байланысты. Оның қызметінің негізгі өзегі – халыққа білім беруді дамыту, балаларды оқуға тарту және мектептің қоғамдағы маңызын арттыру болды.

Ыбырайдың педагогикалық мұрасына бүгінгі күн тұрғысынан қарасақ, оның еңбегінен баланың білім алуына ғана емес, тұлғалық қалыптасуына бағытталған көзқарасты байқауға болады. Білім мен тәрбиені бір-бірінен бөліп қарамай, екеуін қатар алып жүру – қазіргі педагогика үшін де маңызды қағида.

Ыбырайдың ағартушылық идеясының құндылығы оның өз дәуірімен ғана шектелмейді. Бүгінгі мұғалім үшін оның өнегесі – білім берудің мақсатын баланың болашағымен байланыстыру.

Мектепалды даярлық сыныбында Ыбырай мұрасын таныстыру барысында оның өмірбаянын жаттатумен шектелу жеткіліксіз. Балаларға «оқу не үшін керек?», «жақсы адам қандай болады?», «еңбекқор болу деген не?» сияқты қарапайым сұрақтар арқылы ағартушының негізгі идеяларын бала түсінігіне жақындатуға болады.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бүгінгі мектепалды даярлық мұғалімдері үшін ерекше қызығушылық тудырады. Себебі ол баланың тәрбиесіне, ана мен бала қарым-қатынасына және мектепке дейінгі тәрбие мәселелеріне назар аударған ағартушы-педагог болды.

Нәзіпа Құлжанованың Ыбырай Алтынсарин негізін қалаған Торғайдағы орыс-қазақ мектебінде білім алғаны және кейін педагогикалық қызметпен айналысқаны туралы деректер бар. Оның «Мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу» және «Ана мен бала» атты еңбектері мектепке дейінгі тәрбие мәселесіне арнайы көңіл бөлгенін көрсетеді. Бұл мұраның бүгінгі педагог үшін маңызы зор.

Қазіргі педагогикалық тәжірибеде Нәзипа Құлжанова идеяларын бірнеше бағытта жалғастыруға болады: баланың жас ерекшелігін ескеру; ойын арқылы білім беру; баланың еркін ойлауына мүмкіндік жасау; ата-анамен бірлескен тәрбие жұмысын күшейту; ұлттық тәрбие элементтерін күнделікті оқу-тәрбие жұмысына енгізу; баланың жеке тұлғалық ерекшелігін құрметтеу.

Демек, Нәзипа Құлжанованың мұрасы – өткеннің ескерткіші ғана емес, қазіргі мектепалды даярлық педагогіне бағыт беретін тәжірибелік негіз.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі білім беру саласымен ғана шектелмейді. Оның еңбегінің маңызды бағыты – қазақ халқының тарихи-мәдени мұрасын сақтау, ұлттық дәстүрді жаңғырту және қоғамның тарихи жадын күшейту.

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны сақтау ісіндегі еңбегі оның мұрасын қазіргі ұрпақ тәрбиесімен байланыстыра зерделеуге мүмкіндік береді.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінен педагог үшін маңызды бір ой туындайды: ұлттық құндылықты сақтау тек тарихшылардың немесе мәдениет қызметкерлерінің міндеті емес. Бұл – тәрбие беретін әр адамның ортақ жауапкершілігі.

Баланың ұлттық дүниетанымы үлкен ғылыми ұғымдардан емес, күнделікті қарапайым әрекеттерден басталады. Бесік, домбыра, ұлттық ойын, салт-дәстүр, үлкенге құрмет, кішіге ізет, туған жер туралы әңгіме – осылардың барлығы баланың ұлттық болмысын қалыптастыруға ықпал етеді.

Сондықтан мектепалды даярлық сыныбында ұлттық тәрбие элементтерін жүйелі түрде қолдану – Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын қазіргі білім беру кеңістігінде жалғастырудың бір жолы.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков әр кезеңде өмір сүріп, әртүрлі бағытта қызмет атқарғанымен, олардың еңбектерінде ортақ құндылықтар бар.

Тұлға	Негізгі бағыты	Бүгінгі білімге берер тағылымы
Ыбырай Алтынсарин	Ағартушылық, білім беру	Білімге қызығушылық қалыптастыру
Нәзипа Құлжанова	Бала тәрбиесі, педагогика	Баланың тұлғалық дамуына жағдай жасау
Өзбекәлі Жәнібеков	Ұлттық мәдениет, тарихи мұра	Ұлттық құндылық пен тарихи сананы қалыптастыру

Осы сабақтастықты бір сөйлеммен былай көрсетуге болады: Ыбырай – білімнің шамын жақты, Нәзипа – бала тәрбиесінің маңызын тереңдетті, Өзбекәлі – ұлттық рух пен тарихи мұраны жаңғыртуға қызмет етті.

Үшеуінің де мұрасын біріктіретін негізгі идея – адамға қызмет ету арқылы ұлтқа қызмет ету.

Мектепалды даярлық мұғалімі үшін аталған тұлғалардың мұрасын тек мерейтойлық іс-шараларда таныстырумен шектелмеу маңызды.

Мысалы, оқу-тәрбие үдерісінде «Тұлғалар тағылымы» атты тұрақты шағын бағыт енгізуге болады.

Бірінші бағыт – «Ыбырайдан үйренеміз». Балаларға оқу, еңбек, достық, адалдық туралы қысқа әңгімелер ұсынылады. Балалар өз ойларын сурет, ойын немесе шағын көрініс арқылы жеткізеді.

Екінші бағыт – «Нәзипа және бала әлемі». Баланың отбасы, анасы, достары, мектептегі ортасы туралы әңгімелесу ұйымдастырылады. Мұнда баланың ойын еркін айтуына мүмкіндік беріледі.

Үшінші бағыт – «Өзбекәлі мұрасы». Ұлттық ойындар, ұлттық бұйымдар, домбыра, қазақтың салт-дәстүрлері, ұлттық киімдер туралы қарапайым танымдық жұмыстар жүргізіледі.

Мұндай жұмыстардың басты нәтижесі – баланың белгілі бір тұлғаның өмірбаянын жаттап алуы емес, сол тұлға ұстанған құндылықтарды күнделікті өмірде сезінуі.

Тарихта халыққа қызмет еткен тұлғалардың еңбегін зерттеу – өткенді еске алу ғана емес, бүгінгі күнге бағыт іздеу.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық жолы бізге білімнің адам өміріндегі маңызын көрсетсе, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бала тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қарауға үндейді. Ал Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны сақтау жолындағы еңбегі жас ұрпақтың ұлттық санасын қалыптастырудың қажеттігін аңғартады.

Бүгінгі мұғалімнің міндеті – осы мұраны қайталау емес, оның негізгі идеясын қазіргі балаға түсінікті тілмен жеткізу.

Өйткені ұлтқа қызмет ету үлкен істерден ғана тұрмайды. Бір баланың білімге қызығушылығын ояту, бір баланы жақсы сөйлеуге үйрету, бір баланың бойына туған жерге деген сүйіспеншілік қалыптастыру – мұның барлығы ұстаздың күнделікті еңбегі арқылы жүзеге асады.

Сондықтан үш тұлғаның тағылымын қазіргі педагогикалық тәжірибемен сабақтастыра отырып, мынадай қорытынды жасауға болады:

Білім берген ұстаз – болашаққа жол ашады. Бала тәрбиесіне көңіл бөлген педагог – ұлттың негізін қалыптастырады. Ұлттық мұраны сақтаған азамат – өткен мен келешекті жалғайды.

Ал осы үш бағыттың тоғысқан жерінде ұлтқа қызмет ететін саналы ұрпақ тәрбиесі жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар жинағы.
2. Құлжанова Н. Мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу.
3. Құлжанова Н. Ана мен бала.
4. Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы. Ы. Алтынсариннің 185 жылдығына арналған материалдар.
5. Қостанай облыстық тарихи-өлкетану музейі. Нәзипа Құлжанова туралы материалдар.
6. Қазақстан тарихы порталы. Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы туралы материалдар.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ ДОЛЖНА РАБОТАТЬ

Невпряга Г.А.

*модератор, преподаватель гуманитарных дисциплин
Костанайского колледжа цифровой индустрии*

Сегодня мы много говорим о патриотизме, национальных ценностях, уважении к истории и культуре. Но часто у педагога возникает вполне практический вопрос: что должно произойти со студентом после того, как он услышал об этом? Современный студент может знать имена исторических деятелей и перечислять национальные традиции, но это совсем не означает, что история стала для него лично значимой. Поэтому в своей работе я стараюсь исходить из простого принципа: национальная культура не должна оставаться просто темой для галочки, она должна стать хорошим

опытом для студента, влиться в его жизнь.

Одной из наиболее удачных практик в моей работе стал открытое занятие по теме «Ценности кочевой цивилизации. Традиционная культура казахов».

Я сознательно не хотела превращать его в очередной урок с презентацией о юрте, национальной одежде, обычаях и традициях. И, пригласила на урок работников областного краеведческого музея: заведующую отделом учета и хранения фондов «накосные украшения» Азирханову Дамели Тюлегеновну, заведующую отделом «природы и экологии края» - Танабаеву Бахыт Сабиржновну, методиста-историка – Кабдрахманову Айсулу Кылышбаевну и преподавателя английского языка нашего колледжа – Макаренко Валентину Александровну. Гости дали прекрасные мини мастер-классы по изготовлению войлока и прядению шерсти, рассказали о накосных украшениях, показали обряд Бесікке салу. Студентки с помощью профессионалов валяли шерсть, учились держать веретено и пробовали прясть; в их косы вплетали шолпы; девочки рассказали, что такое бесик, как он устроен и продемонстрировали традицию первого укладывания ребенка «Бесикке салу».

В процессе этих действий обучающиеся говорили о ценностях, пришедших из глубины веков, об их актуальности и важности для современного общества. В завершении занятия, ребята вложили в тумары (изготовленные самостоятельно) пожелание, которое, на их взгляд, является самой важной ценностью.

Для меня этот урок стал подтверждением важной педагогической закономерности: Чем меньше между студентом и культурой посредников, тем больше возможностей для личного осмысления.

Важным, интересным и практически значимым считаю посещение музеев. Особенное место в данном случае занимает музей Ыбырай Алтынсарина в Костанае.

Для меня музей - это не просто место проведения экскурсии. Это возможность изменить привычную роль студента. В аудитории он чаще выступает слушателем. В музее Алтынсарина он примеряет на себя роль исследователя: рассматривает предметы, которыми пользовался великий педагог, читает его заметки.

Зайдя в класс, где у деревянных парт откидываются крышки, а тепло дает большая печь – окунается в прошлое и обязательно задаёт вопросы, сопоставляет, ищет связь между тем, как обучались раньше и какие возможности у современных ребят; что было ценным для прошлых поколений и перешли ли эти ценности к современному поколению.

Особенно важно, когда после посещения музея возникает вопрос: «А что из этого мы можем сохранить сегодня?» В этот момент история перестаёт быть «чужим прошлым». Она становится частью разговора о собственной ответственности и должна быть понятной и востребованной современным человеком.

Но случается и так что национальную культуру иногда сводят к праздничным мероприятиям: костюмы, яркие презентации, песни, национальные блюда. Но это лишь внешняя сторона культуры. Гораздо важнее помочь студенту увидеть за традицией ценность.

Гостеприимство – это не просто обычай, а отношение к человеку. Уважение к старшим - не формальность, а признание опыта и преемственности. Единство семьи - не только традиционная норма, но и ответственность друг за друга. Труд - не наказание, а способ созидания и достижения результата. Забота о слабом - проявление человечности и социальной ответственности. Таким естественным образом и возникает связь с ценностями «Адал азамат».

Мы не должны искусственно «приклеивать» современную программу к историческому материалу. Нам нужно показать студентам, что многие ценности уже присутствуют в культурном наследии. Задача современного педагога - помочь студенту перевести их на язык сегодняшней жизни.

Национальное воспитание в моей работе не ограничивается учебными занятиями и внеклассными мероприятиями. Мы со студентами посещаем спектакли, знакомимся с культурной жизнью города, участвуем в волонтерской деятельности. Если мы говорим о человечности - студент должен иметь возможность кому-то помочь. Если говорим об ответственности - получить дело, за которое он отвечает. Если говорим о культурном наследии - увидеть его не только в учебнике, но и в реальном культурном пространстве. Если говорим о патриотизме - почувствовать связь не только с абстрактной «страной», но и со своим городом, людьми, историей места, в котором он живёт и учится.

Опыт работы позволяет предложить коллегам пять принципов, которые не требуют создания большого количества дополнительных мероприятий.

1. Не рассказывать - показывать. Если есть возможность побывать в музее, встретиться со специалистом, посетить историческое место или спектакль, то лучше использовать её вместо дополнительного рассказа педагога.

2. Не объяснять ценность - искать её вместе со студентами. После знакомства с традицией, историческим событием или биографией важно задавать вопрос: «Какую ценность это выражало тогда - и что она означает сегодня?»

3. Не отделять национальное от современного. Традиция становится интересной молодому человеку тогда, когда он видит её связь с собственной жизнью.

4. Не заканчивать воспитательную работу мероприятием. После экскурсии, спектакля, классного часа или встречи должен появиться разговор, вывод, творческая работа, волонтерское действие, мини-проект - хотя бы небольшое продолжение того, что делали, как закрепление.

5. Создавать не зрителей, а участников. Главный вопрос педагога: «Что студент сделал сам?» Если ответ только «послушал», воспитательная работа ещё не закончена.

За годы педагогической работы я убедилась, что студент не всегда запоминает то, что мы для него старательно готовили. Зато он может надолго запомнить человека, встречу, место, впечатление, собственный поступок. Поэтому сегодня я бы сформулировала задачу педагога примерно так: не просто передать студенту память о прошлом, а создать условия, чтобы эта память стала частью его сегодняшнего дня.

Список литературы

1. Программа «Адал Азамат» // Министерство просвещения Республики Казахстан. Официальный интернет-ресурс : [сайт]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu> (дата обращения: 20.09.2026).

РЕАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ «АДАЛ АЗАМАТ» В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ

Нурпеисова М.Ж.

магистр, педагог-модератор

КТКП «Костанайский высший педагогический колледж» Управления образования акимата Костанайской области, преподаватель специальных дисциплин

Современная система образования Республики Казахстан ориентирована не только на формирование профессиональных знаний и умений, но и на воспитание личности, способной ответственно относиться к себе, окружающим людям, обществу и своей стране [1; 2].

Особую актуальность в данном контексте приобретает реализация Единой программы воспитания «Адал азамат», направленной на формирование у обучающихся системы ценностных ориентиров, определяющих отношение к человеку, обществу, труду, закону, культуре и собственной профессиональной деятельности [5]. Содержание программы основывается на шести взаимосвязанных ценностях: независимость и патриотизм, единство и солидарность, справедливость и ответственность, закон и порядок, трудолюбие и профессионализм, созидание и новаторство [4; 5].

Воспитатель является одним из первых педагогов, который целенаправленно формирует у ребенка первоначальные представления о добре и зле, дружбе, справедливости, труде, ответственности, правилах поведения, любви к Родине и уважении к культурному наследию. Педагог, работающий с дошкольниками, является носителем определенной модели поведения. Ребенок воспринимает не только то, что воспитатель объясняет, но и то, как он общается, реагирует на затруднения, относится к порученному делу, разрешает конфликтные ситуации, проявляет уважение и заботу. Следовательно, воспитательная компетентность будущего специалиста формируется прежде всего тогда, когда ценности становятся частью его собственного профессионального опыта.

В связи с этим реализацию ценностей «Адал азамат» в профессиональной подготовке обучающихся целесообразно рассматривать как сквозное направление образовательного процесса, которое не ограничивается отдельными воспитательными мероприятиями. Такой подход позволяет обеспечить взаимосвязь воспитательных целей с содержанием профессиональной подготовки и практической деятельностью будущего специалиста [2; 5]. Оно может последовательно осуществляться на кураторских часах, занятиях по изобразительному искусству, в ходе педагогической практики, при выполнении творческих и проектных заданий, а также в других формах учебной и внеучебной деятельности.

Одним из наиболее эффективных форматов для осмысления ценностей программы являются кураторские часы. Их воспитательный потенциал значительно возрастает, если педагог отказывается от преимущественно информационной модели проведения и создает пространство для личностного осмысления, обсуждения и самостоятельного вывода обучающихся.

Показательным примером может служить кураторский час на тему «Профессия воспитателя: труд, ответственность и любовь к детям», посвященный ценности «Трудолюбие и профессионализм» [5].

Основная цель данного мероприятия заключалась в том, чтобы помочь обучающимся увидеть профессию воспитателя не как совокупность отдельных должностных обязанностей, а как ответственную деятельность, требующую постоянного профессионального развития, эмоциональной зрелости, терпения, педагогической наблюдательности и готовности отвечать за создаваемую образовательную среду.

Работа начиналась с вопроса: «Каким качеством должен обладать воспитатель, чтобы ему доверили ребенка?». Каждый участник называл одно качество, которое считал наиболее значимым. В ходе обсуждения появились такие характеристики, как доброжелательность, терпение, ответственность, справедливость, любовь к детям, грамотность, творчество и трудолюбие.

Следующий вопрос позволил усложнить первоначальное представление: «Достаточно ли любить детей, чтобы стать хорошим воспитателем?». Дискуссия показала, что эмоциональная заинтересованность в профессии действительно является важной предпосылкой, однако не может заменить профессиональную компетентность.

Для расширения смыслового поля обсуждения целесообразно обращаться к духовному и интеллектуальному наследию казахского народа. Особое место здесь занимает творчество Абая Кунанбаева. В стихотворении «Ғылым таппай мақтанба» поэт выделяет пять качеств, которые связывает с нравственным становлением человека:

«Талап,	еңбек,	терең	ой,
Қанағат,	рақым	ойлап	қой

— *Бес асыл іс» [3].*

Обращение к данному произведению позволяет рассматривать идеи Абая не только как литературный материал, но и как источник профессионально-нравственной рефлексии будущего педагога. Обучающимся предлагается определить, каким образом эти качества могут проявляться в деятельности современного воспитателя.

Так, **талап** может быть рассмотрен как стремление к профессиональному росту и освоению новых педагогических подходов; **еңбек** - как добросовестное выполнение профессиональных обязанностей и готовность вкладывать усилия в развитие ребенка; **терең ой** - как способность анализировать педагогические ситуации и видеть за внешним поведением ребенка его индивидуальные потребности; **қанағат** - как разумное отношение к собственным возможностям и результатам; **рақым** - как способность проявлять уважение, внимание, сочувствие и педагогическую заботу.

Особенно содержательным становится обсуждение понятия «еңбек» - труд. Обучающимся предлагается определить, что составляет труд воспитателя помимо непосредственного общения с детьми. В результате обсуждения формируется представление о профессии как о многоаспектной деятельности, включающей планирование, подготовку предметно-развивающей среды, подбор материалов, наблюдение за воспитанниками, индивидуальную работу, взаимодействие с родителями, организацию детского коллектива, анализ результатов и профессиональное самообразование.

Таким образом, обращение к наследию Абая помогает обучающийся осознать, что профессионализм воспитателя складывается из ежедневных, иногда незаметных действий, каждое из которых влияет на качество образовательной среды и развитие ребенка.

Еще одним важным условием содержательной реализации программы «Адал азамат» является использование национально-культурного наследия. Обращение к казахским народным сказкам, пословицам и поговоркам, традициям, декоративно-прикладному искусству, национальным образам и музыкальной культуре позволяет соединить ценностное воспитание с культурным опытом народа [5].

При этом важно не ограничиваться только знакомством с отдельными элементами национальной культуры. Необходимо раскрывать их значение и помогать обучающимся понимать, как можно доступно и интересно представить этот материал детям дошкольного возраста. Такой подход соответствует современному пониманию дошкольного образования, ориентированному на создание условий для всестороннего развития ребенка, формирование его ценностных ориентиров и приобщение к национальным и общечеловеческим ценностям [1; 2].

Особенно широкие возможности для этого открываются на занятиях по изобразительному искусству. Изобразительная деятельность позволяет одновременно

решать образовательные, эстетические и воспитательные задачи. При изучении декоративно-прикладного искусства обучающиеся знакомятся с элементами казахского орнамента, особенностями его построения и культурным значением.

Например, обучающимся можно предложить создать композицию с использованием традиционного орнамента, придумать эскиз предмета быта в национальном стиле или подготовить небольшой фрагмент занятия для дошкольников. При этом важно, чтобы задание не ограничивалось только созданием рисунка или другого художественного продукта. После работы обучающимся предлагается обсудить, какую ценность можно показать детям через этот материал, чему ребенок сможет научиться, что ему можно рассказать о национальной культуре и как заинтересовать его таким искусством. Также важно учитывать возраст детей и выбирать доступные для них способы объяснения.

При изучении орнамента «қошқар мүйіз» обучающийся может разработать небольшой фрагмент организованной деятельности, в котором знакомство с орнаментом начинается с его рассматривания и обсуждения, после чего детям предлагается выполнить собственную творческую композицию. При таком построении занятия обучающийся одновременно осваивает художественный материал и учится видеть его воспитательный потенциал. Национальная культура в данном случае перестает быть иллюстративным дополнением к занятию и превращается в средство формирования уважительного отношения к культурному наследию.

Особое значение в формировании профессионально-ценностной позиции будущего воспитателя имеет педагогическая практика. Именно в реальной образовательной среде обучающийся сталкивается с ситуациями, в которых недостаточно знать определение ценности - необходимо уметь действовать в соответствии с ней.

Перед началом практики обучающимся можно предложить составить «карту ценностей», в которой они определяют, каким образом каждая из ценностей «Адал азамат» может проявляться в повседневной жизни дошкольной группы [5].

В период практики ценности реализуются прежде всего через конкретные педагогические ситуации. Так, ценность *трудолюбия и профессионализма* практикант может связать с формированием у детей положительного отношения к поручениям и совместной деятельности. Например, во время дежурства дети учатся выполнять свои обязанности, поддерживать порядок и понимать, что от их действий зависит общее состояние группы.

Справедливость и ответственность можно формировать в ситуациях, связанных с соблюдением договоренностей и правил. Например, если несколько детей хотят играть с одной игрушкой, воспитатель помогает им договориться, кто будет играть первым, сколько времени и как затем передать игрушку другому ребенку. В такой ситуации дети учатся учитывать интересы сверстников и соблюдать установленные договоренности.

Единство и солидарность проявляются в совместной деятельности и взаимопомощи. Например, во время сборов на прогулку дети могут помогать друг другу одеваться, напоминать о необходимых вещах, поддерживать тех, кто не успевает или испытывает затруднения. Практикант обращает внимание детей на то, что совместные действия помогают быстрее справиться с общей задачей.

Независимость и патриотизм могут проявляться через уважение к своей семье, родному краю, языку, культуре и традициям. Обучающийся может использовать беседы, рассказы, произведения детской литературы, элементы национального искусства и другие доступные детям материалы, помогая им проявлять интерес и уважение к культурному наследию.

Закон и порядок формируются через соблюдение понятных и доступных детям правил повседневной жизни группы: убирать игрушки после игры, бережно относиться к вещам, соблюдать правила поведения. При этом важно не просто требовать соблюдения

правил, а объяснять детям, зачем они нужны и как помогают сделать жизнь группы организованной и безопасной.

Созидание и новаторство можно развивать через предоставление детям возможности проявлять инициативу, предлагать свои идеи и находить разные способы решения задач. Например, воспитатель может предложить детям создать совместную поделку или самостоятельно выбрать материалы и способ выполнения творческого задания [5].

Подобные ситуации имеют значительный воспитательный потенциал именно потому, что возникают естественно. Ребенок осваивает ценности не только во время специально организованной беседы, но и в процессе ежедневного взаимодействия. Поэтому профессиональная задача будущего воспитателя заключается в том, чтобы научиться распознавать воспитательный потенциал повседневной ситуации и педагогически грамотно его использовать.

Эффективность реализации программы повышается, если ценности «Адал азамат» становятся частью различных видов образовательной деятельности. В этом случае обучающийся постепенно учится самостоятельно проектировать воспитательный компонент занятия, а не воспринимать его как заранее заданный элемент [5].

Таким образом, реализация ценностей «Адал азамат» в профессиональной подготовке будущих воспитателей должна строиться не по принципу отдельных мероприятий, а как системная интеграция воспитательного содержания в образовательный процесс. Такой подход позволяет связать нормативно закрепленные ценности с содержанием профессиональной подготовки, педагогической практикой и реальными ситуациями взаимодействия с детьми [1; 5].

Список литературы

1. Об утверждении Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249.
2. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования: приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.
3. Абай Құнанбайұлы. «Ғылым таппай мақтанба» // Официальный ресурс, посвященный творчеству Абая Кунанбаева.
4. О внесении изменений и дополнений в некоторые акты Президента Республики Казахстан и признании утратившими силу некоторых актов Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 1 июля 2026 года № 1337.
5. Об утверждении единой программы воспитания «Адал азамат» в организациях образования: приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 30 июля 2024 года № 194, с изменениями и дополнениями.

ҰЛТТЫҚ МҰРА ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ

Нұрманбетова А.С.

Педагог-модератор

Арқалық политехникалық колледжінің биология пәнінің оқытушысы

Арқалық қаласы

Қазіргі қоғамда жас ұрпаққа кәсіби білім берумен қатар, олардың бойында ұлттық құндылықтарды құрметтеу, туған жерге деген сүйіспеншілік, азаматтық жауапкершілік және экологиялық мәдениет қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Ұлттық мұра мен экологиялық тәрбие – бір-бірімен тығыз байланысты ұғымдар. Қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымында табиғатты қорғау, жер мен суды қадірлеу, қоршаған ортаға ұқыпты қарау ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған тәрбиенің маңызды бөлігі болды.

Баяндаманың басты мақсаты Өзбекәлі Жәнібековтың табиғатты аялау және оны ұлттық мұрамен сабақтастыра дамыту идеяларын терең талдау, қайраткердің экологиялық тәрбие саласындағы қағидаларын заманауи тұрғыда жаңғырту болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда, мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф, мәдениет жанашыры Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраны сақтау және жаңғырту бағытындағы еңбектерінің тәрбиелік маңызы ерекше. Қазақ халқының рухани қазынасын түгендеп, ұлттық сананы оятуға өлшеусіз үлес қосқан көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы – бұл тек мәдениеттану, тарих немесе этнография саласының ғана еншісі емес. [6, 10 бет] Бұл – бүгінгі білім беру жүйесінде, әсіресе жас ұрпаққа экологиялық тәрбие мен биологиялық білім беруде маңызы ерек сабақтастық көзі. Ол өз еңбектерінде халықтық этнопедагогиканың экологиялық аспектілеріне ерекше назар аударды. «Судың да сұрауы бар», «Көкті жұлма», «Бұлақ көрсең көзін аш» сияқты қазақы тиымдардың астарында қоршаған ортаны қорғаудың, табиғат анаға ұқыпты қараудың терең экологиялық мәдениеті жатқанын дәлелдеді. [1, 25 бет] Ол қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін зерттей келе, көшпелілер өркениетінің негізі - экологиялық тепе-теңдікті сақтау екенін дәлелдеді. Ол халықтың көші - қон жүйесін, жайылымдарды кезекпен пайдалану дәстүрін жай ғана тұрмыстық қажеттілік емес, жерді тоздырмаудың, табиғатты қорғаудың жоғарғы экологиялық өлшемі деп таныды.

Оның қызметінен ұлттық мұраны кейінгі ұрпаққа жеткізу, тарихи сананы қалыптастыру және мәдени құндылықтарды жаңғырту идеяларын көруге болады.

Ұлттық мұра – тек тарихи жәдігерлер ғана емес. Оған халықтың салт-дәстүрі, ұлттық өнері, қолөнері, туған жер тарихы, табиғатпен үйлесімді өмір сүру тәжірибесі де жатады. Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінің негізгі тағылымдарының бірі – ұлттық мұраны сақтау және оны кейінгі ұрпаққа жеткізу. [2, 35 бет] Ұлттық мұра дегеніміз – тек музейдегі жәдігер немесе тарихи ескерткіш емес. Оның құрамына халықтың:

- салт-дәстүрі;
- әдет-ғұрпы;
- ұлттық өнері;
- қолөнері;
- тарихи жады;
- туған жерге деген көзқарасы;
- табиғатпен қарым-қатынас мәдениеті кіреді.

Қайраткердің өмірі мен қызметі туған жердің табиғатын аялау, тарихи-мәдени ландшафты сақтау және ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету идеяларымен тығыз астасып жатты. Ол қазақтың дәстүрлі тұрмыс-тіршілігін зерделей отырып, ата-бабамыздың табиғатпен қалай үйлесімді өмір сүргенін терең түсінді. Қазақ дүниетанымында табиғатқа – суға, жерге, өсімдік пен жануарлар әлеміне қасиетті қарау тәрбиенің негізі болды.

Ө.Жәнібековтың тікелей мұрындық болуымен қайта жанданған ұлттық қолөнер түрлері (киіз басу, тері илеу, ағаш өңдеу, ұлттық киімдер мен киіз үй

жабдықтары) түгелдей табиғи шикізатқа негізделген. Ол өз еңбектерінде рухани экология, туған тіл мен салт дәстүрлі сақтау мәселелері табиғатпен байланысты қарастырылады. Сонымен қатар, экологиялық мұралар келесі бағыттармен ұштасады:

1.Ақсу-Жабағылы мемлекеттік табиғи қорығы: ол бірегей биосфералық аймақтың халықаралық маңызын арттыруға, ондағы өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің географиялық ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда насихаттауға ықпал етті.

2.Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі: табиғат пен тарихты біріктіріп, туристерге тек экологиялық соқпақтарды ғана емес, сол жердің аңыз-эпсаналары мен этнографиялық сипатын қоса таныту бағытын қолдады. Ол туризмді дамыту арқылы табиғатты құрту емес, керісінше табиғат аясында ұлттық қолөнер мен салт-дәстүрді дәріптейтін этнотуризм концепциясын ұсынды. [4,65 бет]

Бүгінгі таңда жаһандық экологиялық дағдарыстар мен мәдени жаһандану дәуірінде Өзбекәлі Жәнібеков көтерген ұлттық-экологиялық құндылықтарды оқу үдерісіне енгізу үшін бірнеше бағытты ұсынуға болады. Бірінші бағыт-ақпараттық-ағартушылық жұмыс. Бұл бағыт бойынша білімалушыларға Ө.Жәнібековтің қызметі, қазақ халқының табиғатқа көзқарасы және қазіргі экологиялық мәселелер туралы әңгімелер өткізу.

Екінші бағыт-практикалық жұмыс. «Таза Қазақстан» жалпыұлттық акциясы аясында тазалау, көгалдандыру, абаттандыру жұмыстарын нығайту.

Үшінші бағыт-зерттеу жұмысы. Білімалушыларға туған өлкенің тарихы және табиғи мұрасын зерттеуді ұсыну.

Төртінші бағыт- шығармашылық жұмыс. Плакаттар, бейнероликтер, фотокөрмелер дайындау.

Қайраткердің «Өз елінің тарихын, табиғатын білмеген адам ұлт болашағын түсіне алмайды» деген қағидасы экологиялық тәрбиенің темірқазығы болуға тиіс.

Сондықтан экологиялық тәрбие жалпы ұғым ретінде ғана емес, әр мамандықтың кәсіби мәдениетінің бір бөлігі ретінде қарастырылуы керек. Мысалы, техникалық бағыттағы білім алушы өндірістегі қалдықтарды дұрыс басқару мен ресурстарды үнемдеудің маңызын түсінуі қажет. Ауыл шаруашылығы бағытындағы білім алушы жер мен суды тиімді пайдаланудың маңызын білуі керек. Құрылыс саласында білім алушылар құрылыс материалдарын тиімді пайдалану және қоршаған ортаға әсерді азайту мәселелеріне назар аудара алады. Қызмет көрсету саласындағы білім алушылар тазалық, санитарлық мәдениет және тұтыну мәдениетінің маңызын түсінуі қажет. Осылайша экологиялық мәдениет болашақ маманның кәсіби мәдениетінің құрамдас бөлігіне айналады.

Биология оқулығында экожүйелер, биоалуантүрлілік, табиғи ресурстар, антропогендік факторлар және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін қарастыру арқылы ұлттық тәрбие мен экологиялық тәрбиені өзара сабақтастыруға болады. Бұл бағытта Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраны сақтау және кейінгі ұрпаққа жеткізу жөніндегі еңбегін тәрбиелік тұрғыдан пайдалану білімалушының «мәдени мұра» мен «табиғи мұраның» өзара байланысын түсінуіне мүмкіндік береді.

Биология курсы оқығанда білімалушылар «Экожүйелер» тақырыбын оқыту барысында білімалушылар өз туған өлкесінің табиғи ортасын зерттей алады. Мысалы, Торғай өңірінің дала және шөлейт экожүйелері қарастырылып, олардың құрамындағы тірі ағзалар мен қоршаған орта факторларының өзара байланысы анықталады.

«Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктер мен жануарлардың түрлерін қорғау» тақырыбы бойынша білімалушылар сақтау қажеттілігіне талдау жасап,дәлелдей алады.

«Биоалуантүрлілік» тақырыбы арқылы туған жердің өсімдіктері мен жануарларын қорғау мәселесі талданады. Сонымен қатар, білімалушылар өсімдіктерді зерттеу мақсатында кеппешөптер дайындап, оларға PlantNet, iNaturalist Geografic арқылы сипаттама береді. Білімалушылар жергілікті биоалуантүрлілікке қауіп төндіретін факторларды анықтап, оларды сақтаудың жолдарын ұсына алады.

Антропогендік факторлар мен экологиялық мәселелерді қарастырғанда адамның табиғи ортаға әсері зерттеледі. Қоқыстану, судың ластануы, өсімдік жамылғысының бұзылуы сияқты мәселелер нақты жергілікті мысалдар негізінде талданады. Мысалы, «Ғаламдық жылынудың себептері, салдарлары және шешу жолдары» тақырыбында қоршаған ортаға климаттық және әлеуметтік салдардың әсерін бірге талқылайды, шешу жолдарын ұсынады. «Қазақстанның экологиялық проблемалары және оларды шешу жолдары» тақырыбы бойынша өз жобаларын қорғайды, қалдықтарды кәдеге жарату жұмыстарының маңызын анықтайды.

Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану тақырыбында су, жер, өсімдік және жануарлар ресурстарын ұқыпты пайдалану мәселесіне назар аударылады. «Электр жабдықтары» (түрлері мен салалары бойынша) мамандығының 1 курс білімалушылары «Суды үнемді пайдалану» тақырыбы бойынша жобамен жұмыс жасау үстінде. Бұл бағыт ұлттық тәрбиедегі табиғатты аялау, туған жерді қадірлеу құндылықтарымен сабақтасады.

Экологиялық мәселелер және тұрақты даму тақырыптарын «Таза Қазақстан» бастамасымен байланыстыруға болады. Тазалық акциясын тек аумақты тазарту шарасы ретінде емес, табиғи ортаны қорғау, экологиялық мәдениет қалыптастыру және қоғамдық жауапкершілікті арттыру бағытындағы тәрбиелік іс-шара ретінде қарастыруға болады. Осы орайда менің жетекшілігіммен II курс білім алушысы Жалғасұлы Диас «Күнбағыс тұқымының қабығын ағаш-жаңқалы тақта (ДСП) дайындауда қолдану» және Қожантаева Жаңагүл «Жауынқұртының топыраққа тигізетін әсері» тақырыбында халықаралық байқауда өз зерттеу жұмысын ұсынып, жүлделі орындарға ие болды. Бұл – бүгінгі білім беру жүйесінде, әсіресе жас ұрпаққа экологиялық тәрбие мен биологиялық білім беруде маңызы ерек сабақтастық көзі.

Сабақтастық формуласы:

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраға көзқарасы → туған жерді қадірлеу → табиғи мұраны тану → биоалуантүрлілікті қорғау → «Таза Қазақстан» → экологиялық мәдениет → болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілік.

Сабақтастықтың негізгі тізбегі:

Ұлттық мұраны құрметтеу → туған жерді қадірлеу → табиғи ортаны қорғау → биоалуантүрлілікті сақтау → экологиялық мәдениетті қалыптастыру → жауапты азамат тәрбиелеу.

Сондықтан ұлттық мұра мен экологиялық тәрбие арасындағы сабақтастықты колледждің оқу-тәрбие үдерісіне жүйелі енгізу – болашақ маманның кәсіби ғана емес, азаматтық және мәдени тұлғасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Колледж білім алушысы – болашақ маман ғана емес, қоғамның белсенді мүшесі. Сондықтан оның кәсіби білімі ұлттық құндылықтармен, азаматтық жауапкершілікпен және экологиялық мәдениетпен ұштасуы қажет.

Ұлттық мұра – өткеннен қалған аманат.

Табиғат – келешек ұрпаққа қалатын мұра.

Оларды сақтау – баршаға ортақ жауапкершілік.

Қорыта келгенде, Өзбекәлі Жәнібеков көзқарастарындағы ұлттық мұра мен экологиялық тәрбие – бір-бірінен ажырамайтын егіз ұғым. Ата-бабамыздан қалған табиғатты аялау дәстүрі мен заманауи биологиялық ғылымның жетістіктерін білім беру үдерісінде сабақтастыра отырып оқыту – бүгінгі педагогиканың басты талабы. Жас ұрпақтың санасына ұлттық руханият пен экологиялық мәдениетті қатар сіңіру арқылы біз табиғатты түсінетін, туған жерін қадірлейтін және жаһандық экологиялық мәселелерге бейжай қарамайтын саналы азаматтарды тәрбиелеп шығамыз.

Табиғатты қорғау-тек заңмен немесе айыппұлмен реттелетін дүние емес. Ол әрбір азаматтың жүрегінде, оның ұлттық тәрбиесі мен мәдениетінде болуы тиіс. Рух сардары Өзбекәлі Жәнібеков бізге дәл осы ақиқатты аманаттап кетті. Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы осы игі жолдағы мәңгілік рухани және ғылыми сабақтастық көпірі болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Жәнібеков Ө. [Тағдыр тағылымы] (<https://library.okmpu.kz/wpcontent/uploads/2024/06/%D3%A8%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D3%99%D0%BB%D1%96%D0%96%D3%99%D0%BD%D1%96%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%A2%D0%B0%D2%93%D0%B4%D1%8B%D1%80-%D1%82%D0%B0%D2%93%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%BC%D1%8B>) (Естеліктер мен ой-толғаулар). 2-кітап. – Алматы: Рауан, 1997. – 136 б.
2. Жәнібеков Ө. Жаңғырық. (Ұлттық мәдениет пен дәстүр сабақтастығы туралы). – Алматы: Қазақстан, 1991. – 312 б.
3. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. (Халықтық мұра мен тарихи мекендерді зерттеу). – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
4. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. – Алматы: Рауан, 1996. – 176 б.
5. Жәнібеков Ө. Қазақтың ұлттық қол өнері. – Алматы: Өнер, 1982. – 224 б. [1, 2]
6. Керімбай С., Сәндібай М., т.б. Өзбекәлі және мәдени майдан. – Алматы: Тұма баспасы, 2023. – 280 б. [3]

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА УРОКАХ СПЕЦИДИСЦИПЛИН: ОТ ТЕОРИИ ПЕДАГОГИКИ К ПРАКТИКЕ "АДАЛ АЗАМАТ"

Овражко М.Е.

*Педагог-модератор преподаватель специальных дисциплин Костанайского
высшего педагогического колледжа*

Современная система образования Республики Казахстан рассматривает воспитание как неотъемлемую составляющую образовательного процесса. В 2025 году программа получила официальное название «Адал азамат» и была утверждена приказом Министра просвещения Республики Казахстан от 26 мая 2025 года №123. Внедрение Единой программы воспитания «Адал азамат» направлено на формирование у обучающихся гражданской ответственности, ценностных ориентиров, трудолюбия, патриотизма, уважения к закону и способности к созидательной деятельности. При этом

развитие воспитательной работы рассматривается не только как система отдельных мероприятий, но и как формирование единой воспитательной среды в организациях образования.

Актуальность темы определяется несколькими взаимосвязанными факторами.

Во-первых, современный педагог работает в условиях высокой информационной насыщенности, цифровизации, разнообразия социальных запросов и усложнения образовательных ситуаций.

Во-вторых, от педагога требуется не только профессиональная компетентность, но и способность принимать этически обоснованные решения.

В-третьих, будущий учитель начальных классов должен уметь не просто рассказывать детям о ценностях, а создавать образовательную среду, в которой эти ценности становятся частью повседневного поведения. Таким образом, подготовка будущего педагога должна включать не только «знание о ценностях», но и опыт ценностного поведения.

Особенно важно это в педагогическом колледже, где специальные дисциплины непосредственно связаны с будущей профессиональной деятельностью студентов.

Педагогика, психология, методика воспитательной работы, методика преподавания, основы инклюзивного образования и другие дисциплины обладают значительным воспитательным потенциалом.

Однако этот потенциал раскрывается в полной мере только в том случае, если ценности интегрируются не формально, а в содержание, методы, формы взаимодействия и оценивания.

Для педагогических колледжей данная задача приобретает особое значение.

Студент педагогического колледжа является одновременно обучающимся и будущим субъектом воспитательной деятельности. То, что он сегодня наблюдает, переживает и практикует в колледже, завтра может быть перенесено им в профессиональную деятельность.

Отсюда возникает противоречие. С одной стороны, будущему педагогу необходимо сформировать устойчивую ценностную позицию. С другой стороны, традиционная организация учебного процесса зачастую ориентируется преимущественно на передачу знаний, формирование предметных компетенций и контроль результатов обучения.

Следовательно, возникает необходимость поиска таких педагогических условий, при которых обучение специальным дисциплинам одновременно становится пространством профессионального и ценностного становления будущего педагога.

Сегодня ключевым ценностным ориентиром нашего общества является концепция «Адал азамат» (Честный гражданин), инициированная Главой государства. Но мы, как преподаватели педагогических колледжей, должны задать себе один важный вопрос: «Как будущий учитель сможет воспитать в школьнике честность и справедливость, если он сам за годы студенчества не прожил и не прочувствовал эти ценности на практике?».

Воспитательная среда в педагогическом колледже имеет двойную силу. Мы не просто готовим специалистов, мы формируем личность тех, кто завтра придет в школы и будет закладывать фундамент мировоззрения тысяч детей. Именно поэтому в своем докладе я хочу поделиться личным практическим опытом моделирования такой среды на уроках специальной дисциплины «Методика воспитательной работы». Наша главная задача заключалась в том, чтобы уйти от пассивного заучивания лекций и конспектов и перевести студентов в позицию активных проектировщиков воспитательного процесса. В рамках своего предмета я выделила три ключевых направления, которые стали основой моего личного педагогического опыта.

Первое направление: Академия честности и «Антиплагиат-фильтр»

При изучении тем, связанных с формами внеурочной деятельности, студентам часто дается задание разработать сценарий классного часа или школьного праздника. Не

секрет, что многие студенты склонны скачивать готовые сценарии из интернета, не вникая в их суть и качество.

Я изменила правила этой игры. Теперь на уроках методики действует принцип «Трансформации интернет-ресурса». Студент имеет право взять за основу готовый сценарий, но он обязан критически его оценить и переработать как минимум 50% материала под ценности концепции «Адал азамат» (внедрить элементы экологической культуры, инклюзии, академической честности или командной ответственности). Самое главное — на этапе защиты студент обязан открыто заявить: *«Основа этого сценария взята у автора X, но мной лично были внесены следующие изменения...»*. Это формирует культуру уважения к чужому интеллектуальному труду и закладывает основы профессиональной честности.

Второе направление: Обучение справедливости через «Слепое рецензирование»

Как научить будущего педагога быть объективным и беспристрастным при оценивании школьников? Для этого на практических занятиях мы внедрили «Матрицу честной оценки».

Когда студенты защищают свои методические продукты (лэпбуки, авторские дидактические игры или проекты), работы сдаются без указания имен — под специальными шифрами и кодами. Экспертная группа, состоящая из самих студентов, оценивает эти работы по жестким, заранее утвержденным критериям (дескрипторам). В такой системе невозможно завысить оценку подруге или занижить ее конкуренту. Студенты на собственном опыте проживают ценность «Әділдік» (Справедливость). Они учатся оценивать реальный труд и его качество, а не личность человека.

Третье направление: Профессиональные дилеммы и этический иммунитет

Школьная жизнь — это не только праздники, это ежедневное поле морального выбора. Поэтому изучение раздела «Взаимодействие школы и семьи» я начинаю с разбора профессионально-этических дилемм.

Я предлагаю студентам кейсы, основанные на реальных школьных буднях. Например: *«Вы — молодой классный руководитель. Накануне Нового года родительский комитет в знак благодарности за то, что вы подтянули их ребенка по предмету, пытается вручить вам дорогой подарочный сертификат в конверте. Каковы ваши действия как педагога и гражданина?»*.

Мы разыгрываем эти ситуации по ролям прямо в аудитории. Опираясь на закон «О статусе педагога» и антикоррупционные стандарты «Адал азамат», студенты учатся находить инструменты для грамотного, интеллигентного и законного отказа, который не разрушит отношения с родителями *того*, как они столкнутся с реальными вызовами в школе.

Так мы формируем у них этический иммунитет задолго до того, как они столкнутся с реальными вызовами в школьных стенах. Они учатся понимать, что законность и интеллигентность — это не взаимоисключающие, а взаимодополняющие качества современного казахстанского учителя.

Описанная трехвекторная модель — «Академия честности», «Слепое рецензирование» и «Профессиональные дилеммы» — за время своего применения на уроках «Методики воспитательной работы» доказала свою институциональную и ценностную эффективность. Мы провели качественный мониторинг изменений в профессиональном поведении студентов, который позволил зафиксировать три ключевых сдвига:

- Когнитивный сдвиг: Концепция «Адал азамат» перестала восприниматься будущими педагогами как абстрактный набор деклараций из учебника по политологии или социологии. Она трансформировалась в конкретный инструментарий, регулирующий их повседневную академическую, а в будущем — и профессиональную деятельность.
- Деятельностный сдвиг: Студенты колледжа на практике осознали связь между честным авторством и личным профессиональным авторитетом. Полностью исчез

феномен механического «скачивания» чужих методических разработок: на смену ему пришла культура глубокой рефлексии, компиляции и честной модернизации контента.

- Поведенческий сдвиг: Изменилось отношение к самой процедуре оценивания. Студенты перестали воспринимать отметку как инструмент поощрения или наказания со стороны преподавателя. Пройдя через опыт «слепого рецензирования», они усвоили, что справедливость (*Әділдік*) в образовании — это математически выверенная, прозрачная и открытая система дескрипторов, исключая кумовство и личные предпочтения.

Коллеги, подводя итог, хочу подчеркнуть: невозможно транслировать ценности, которыми ты сам не обладаешь. Если мы хотим, чтобы через пять-десять лет в казахстанских школах выросло поколение граждан с высоким уровнем правовой и антикоррупционной культуры, мы обязаны начать с переконструирования среды внутри самих педагогических колледжей.

Уроки специальных дисциплин не должны быть просто часами трансляции дидактических методик. Они должны стать полигоном этических испытаний и пространством проживания ценностей. Только тогда, когда будущий учитель сам сдаст свой первый честный проект, сам беспристрастно оценит работу коллеги и сам аргументированно откажется от первого мнимого блага во имя закона, мы сможем с уверенностью сказать: фундамент концепции «Адал азамат» заложен. Мы подготовили не просто специалиста по передаче информации, мы выпустили в жизнь Честного гражданина и Настоящего педагога.

Мой личный опыт показывает, что моделирование воспитательной среды через действие в разы эффективнее любых лекций. Студент становится «Честным гражданином» только тогда, когда он сам прошел через честное оценивание, сам научился уважать чужой труд и самостоятельно принимал сложные этические решения.

Уважаемые коллеги! Моделирование ценностной среды не должно ограничиваться рамками одного кабинета или одной дисциплины. Чтобы концепция «Адал азамат» стала сквозным ориентиром для всего учебного процесса, я предлагаю перевести наш опыт в плоскость конкретных методических и управленческих решений.

По итогам нашего практического опыта рекомендую внедрить в работу педагогических колледжей следующие шаги:

1. Модернизация критериев оценки профессиональной практики

Необходимо уйти от оценки только лишь «знаний предмета» и «качества оформления конспекта». Мы предлагаем включить в критерии оценки практики обязательный сквозной индикатор — «Уровень сформированности гражданско-этической позиции будущего учителя при моделировании профессиональной деятельности».

Для фиксации реальных поведенческих признаков рекомендуется использовать следующую матрицу дескрипторов:

- Компонент «Адалдық» (Академическая честность): Оценивать культуру работы с чужим материалом. Студент получает высший балл, только если открыто заявляет об источниках и самостоятельно трансформирует не менее 50% заимствованного плана урока или сценария под ценности честности, инклюзии или экологии.

- Компонент «Әділдік» (Объективность оценивания): Оценивать умение абстрагироваться от личных симпатий. На практических занятиях использовать инструмент «Слепого рецензирования» (работы под шифрами). Студент должен доказать, что умеет оценивать продукт сокурсника строго по жестким дескрипторам, исключая кумовство и фаворитизм.

- Компонент «Правовая культура» (Решение этических дилемм): Оценивать антикоррупционную устойчивость студента. Включать в зачетные задания разбор ситуаций давления (со стороны «влиятельных» родителей, попыток вручения дорогих подарков). Студент должен продемонстрировать навык ассертивного, тактичного и законного отказа с прямой опорой на Закон «О статусе педагога».

- Компонент «Ценностное проектирование» (Воспитательный вектор): Высший балл выставляется, если студент проектирует уроки не ради сухой передачи знаний, а встраивает ценности «Адал азамат» через активную деятельность самих учащихся (командная ответственность, взаимопомощь, честный труд).

2. Создание Банка профессионально-этических дилемм

Рекомендуется на уровне методических объединений специальных дисциплин разработать единый кейс-метод. Эти кейсы должны моделировать не идеальные, а реальные, «неудобные» школьные ситуации (конфликт интересов, репетиторство со своими учениками, подарки, предвзятость), чтобы студенты проживали их и вырабатывали речевые модули отказа еще на студенческой скамье.

3. Переход на критериальное взаимооценивание в студенческих группах

Рекомендуется минимизировать субъективное оценивание со стороны преподавателя по принципу «мне нравится / не нравится». Студенты с первого курса должны привыкать к прозрачности критериев, чтобы ценность справедливости воспитывалась через сам процесс обучения.

Коллеги, внедряя этот индикатор и данные подходы в syllabus практик, мы решаем главное противоречие традиционного образования. Мы перестаем проверять «бумажные знания» о честности. Мы начинаем измерять и формировать реальные действия будущего учителя. Только пройдя сквозь фильтр честной оценки и осознанного выбора в стенах колледжа, наш выпускник сможет стать тем самым «Адал азамат», который уверенно и гордо войдет в казахстанскую школу!

Список использованной литературы

Нормативно-правовые акты и государственные программы

- Об образовании : Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями).
- О статусе педагога : Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК.
- Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022–2026 годы : Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802.
- Концепция «Адал азамат» (Честный гражданин) // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — URL: akorda.kz (выступления Главы государства на Национальном курултае).

Научные статьи и учебно-методическая литература

- Амонашвили, Ш. А. Основы гуманной педагогики. В 20 кн. / Ш. А. Амонашвили. — М. : Амрита, 2012. *(В контексте ценностного и гуманного воспитания)*.
- Болатов, А. К. Формирование этической культуры будущих педагогов в системе технического и профессионального образования / А. К. Болатов // Вестник Академии педагогических наук Казахстана. — 2023. — № 3. — С. 45–52.
- Вербицкий, А. А. Контекстное обучение в системе всеобщего образования / А. А. Вербицкий // Педагогика. — 2016. — № 5. — С. 3–14. *(Методологическая основа симуляций и квазипрофессиональной деятельности)*.
- Жумабаева, А. Е. Методика воспитательной работы в современной школе : учебное пособие для педагогических колледжей / А. Е. Жумабаева, Б. С. Сарсенова. — Алматы : Мектеп, 2021. — 188 с.
- Исаев, И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. — М. : Академия, 2014. — 208 с.

•Муканова, Г. К. Развитие гражданской ответственности и академической честности у студенческой молодежи Казахстана / Г. К. Муканова // Педагогика и психология. — 2024. — № 1 (58). — С. 112–120.

•Сластенин, В. А. Педагогическая этика : учеб. пособие для вузов / В. А. Сластенин, Г. В. Никитина. — М. : Юрайт, 2020. — 144 с.

«ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫНАН – АДАЛ АЗАМАТҚА: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ»

Оспанова Шолпан Жумағалиевна

*Тарих ғылымдарының магистрі, педагог-сарапшы
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, тарих пәні мұғалімі
Қостанай қаласы*

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндеттердің бірі – білімді ғана емес, елінің болашағына жауапкершілікпен қарайтын, еңбекқор, әділетті, отаншыл, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін Адал азамат тәрбиелеу. Бұл – жаңа пайда болған міндет емес. Қазақ халқының ағартушылық тарихына үңілсек, ұлтқа адал қызмет етудің, білім мен тәрбиені қатар алып жүрудің жарқын үлгілерін көреміз. Солардың қатарында қазақ даласына білім шырағын жаққан Ыбырай Алтынсарин, ағартушы-педагог, қоғам қайраткері Нәзипа Құлжанова, ұлттық мәдениет пен тарихи жадының жанашыры Өзбекәлі Жәнібеков бар.

Олардың өмір сүрген кезеңдері әртүрлі болғанымен, барлығын біріктіретін бір ортақ мұрат бар. Ол – ұлтқа қызмет ету. Мен бүгін ұлы тұлғалардың өмірбаянын қайталап айтып беруді мақсат етпеймін. Мен үшін маңызды сұрақ басқа:

Олардың тағылымын бүгінгі баланың тәрбиесіне қалай айналдырамыз?

Өйткені ұлы тұлғаны таныту – оның туған жылы мен атқарған қызметін жаттатумен шектелмеуі керек. Нағыз тәрбие – тұлғаның өмірлік ұстанымын баланың әрекетімен сабақтастыра алған кезде басталады.

Ыбырай Алтынсарин: білім мен еңбек – тұлға қалыптастырудың негізі

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының ағартушылық тарихында ерекше орын алады. Ол мектеп ашып, балаларды білімге шақырып қана қойған жоқ. Ол білім арқылы қоғамды өзгертуге болатынын дәлелдеді. Ыбырай үшін білім – жеке адамның жетістігі ғана емес, тұтас ұлттың болашағына салынған инвестиция еді. Оның шығармаларына назар аударсақ, біліммен қатар еңбек, талап, адалдық, қарапайымдылық, жауапкершілік мәселелері үнемі қатар жүреді.

«Кел, балалар, оқылық!» [2, 4-б.] деп ұрпақты білімге шақырған ағартушының идеясы бүгінгі күні де өзекті. Қазіргі педагог үшін Ыбырай мұрасынан шығатын негізгі қорытынды мынау:

білім алған бала – тек жақсы оқушы емес, алған білімін қоғам игілігіне жұмсайтын тұлға болуы керек.

Демек, Ыбырай тағылымын «Адал азамат» құндылықтарымен байланыстыратын негізгі ұғымдар – білім, еңбекқорлық, кәсіби біліктілік және жауапкершілік.

Нәзипа Құлжанова: білімді әйел – білімді ұлттың негізі

Ұлт ағарту ісіндегі тағы бір жарқын тұлға – Нәзипа Құлжанова. Ол педагогика, журналистика, әдебиет пен қоғамдық қызметті қатар алып жүрген қазақтың көрнекті ағартушы әйелдерінің бірі болды. Нәзипа Құлжанованың өмір жолынан біз білімді болудың өзі жеткіліксіз екенін көреміз. Білім қоғамға қызмет еткенде ғана құндылыққа айналады. Оның тұлғасы арқылы бүгінгі жас ұрпаққа белсенді азаматтық ұстаным,

жауапкершілік, мәдениетті қарым-қатынас, білімге ұмтылу және қоғамға пайдалы болу идеяларын жеткізе аламыз.

Бүгінгі мектеп оқушысы ақпаратты тек қабылдаушы болмауы тиіс. Ол ақпаратты саралайтын, ойын мәдениетті жеткізетін, өзгенің пікірін құрметтейтін және қоғамдағы мәселелерге бейжай қарамайтын азамат болып қалыптасуы қажет.

Бұл – «Адал азамат» бағдарламасындағы әділдік пен жауапкершілік, бірлік пен ынтымақ, жасампаздық пен жаңашылдық құндылықтарымен тікелей үндеседі.[1, 3-4-б.]

Өзбекәлі Жәнібеков: ұлттық жады – ұлттың рухани тірегі

Ал Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы – елге қызмет етудің тағы бір биік үлгісі. Ол ұлттық мәдениетті, тарихи мұраны, салт-дәстүрді сақтауға және жаңғыртуға үлкен еңбек сіңірді.

Өзбекәлі Жәнібеков тағылымының бүгінгі ұрпақ үшін ең маңызды тұсы – ұлттық жадыға жауапкершілікпен қарау.

Жаһандану дәуірінде бала әлемге ашық болуы керек. Бірақ әлемге ашық болу – өз тамырынан ажырау деген сөз емес. Өз тарихын, тілін, мәдениетін, туған жерін құрметтеген бала ғана басқа мәдениеттерді саналы түрде қабылдай алады.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын бүгінгі тәрбиемен байланыстыратын негізгі құндылықтар – отаншылдық, ұлттық бірегейлік, жасампаздық және ел алдындағы жауапкершілік.

Үш тұлға – бір құндылықтық бағыт

Осы үш тұлғаның өмірлік жолына бір сәт назар аударайық.

Ыбырай Алтынсарин – білім мен еңбекке жол ашты.

Нәзипа Құлжанова – білімді азаматтың қоғамдық жауапкершілігін көрсетті.

Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық мұра мен тарихи жадыны қорғаудың үлгісін қалдырды.

Үшеуінің өмір жолын біріктіретін ортақ ұғым – ұлтқа адал қызмет ету.

Сондықтан тарихи тұлғалар мұрасы мен қазіргі «Адал азамат» тәрбие бағдарламасы арасында табиғи сабақтастық бар деп есептеймін.

Оны қарапайым түрде былай көрсетуге болады:

Ыбырай	–	білім	мен	еңбек.
Нәзипа	–	әділдік	пен	жауапкершілік.
Өзбекәлі	–	отаншылдық	пен	ұлттық жады.

Осының барлығының тоғысқан тұсы – Адал азамат.

Тұлға → құндылық → әрекет → мінез

Бірақ біздің алдымызда тағы бір маңызды мәселе тұр.

Ұлы тұлғалардың тағылымын баланың күнделікті өміріне қалай енгіземіз?

Менің ойымша, тәрбие жұмысында мына төрт сатылы модель тиімді:

ТҰЛҒА → ҚҰНДЫЛЫҚ → ӘРЕКЕТ → МІНЕЗ.

Бірінші кезеңде бала тарихи тұлғаны таниды.

Екінші кезеңде оның бойындағы негізгі құндылықты түсінеді.

Үшінші кезеңде сол құндылықты нақты әрекет арқылы жүзеге асырады.

Ал әрекет жүйелі қайталанған кезде ол баланың мінезіне айналады.

Міне, тәрбиенің нақты нәтижесі осы жерде көрінеді.

Мысалы, Ыбырай Алтынсарин мұрасын өткеннен кейін тек әдеби кеш өткізумен шектелмей, оқушыны кіші сынып оқушыларына кітап оқуға көмектесетін тәлімгерлік жобасына тартуға болады. Бұл жағдайда бала Ыбырайдың білім беру идеясын өзі әрекет арқылы жалғастырады.

Нәзипа Құлжанова тағылымы бойынша оқушылар мектеп медиасында әлеуметтік маңызы бар мәселе туралы мақала, сұхбат немесе бейнематериал әзірлей алады. Бұл олардың ақпараттық мәдениетін, азаматтық жауапкершілігін және өз ойын дұрыс жеткізу қабілетін дамытады.

Ал Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы аясында оқушылар туған өлкенің тарихи нысандарын зерттеп, отбасылық жәдігерлер туралы мәлімет жинап, ұлттық салт-дәстүрлерді зерделеп, цифрлық мұражай немесе өлкетану жобасын жасай алады. Осы жерде бала тарихты тыңдаушыдан – ұлттық мұраны жалғастырушыға айналады.

Заманауи педагогтің рөлі

Осы үдерісте педагогтің рөлі де өзгереді. Заманауи мұғалім тек ақпарат жеткізуші емес.

Ол – құндылықтың тасымалдаушысы, баланың әрекетін ұйымдастырушы және тұлғалық дамуына бағыт беруші.

Балаға «адал бол» деп айту жеткіліксіз. Біз оған адал таңдау жасайтын жағдай ұсынуымыз керек. «Еңбекқор бол» деумен шектелмей, еңбектің нәтижесін сезінетін мүмкіндік беруіміз қажет. «Еліңді сүй» деген сөздің орнына туған жеріне нақты пайдасын тигізетін жобаға қатыстыруымыз керек. Сонда ғана тәрбие ұраннан әрекетке көшеді.

Мектеп – отбасы – қоғам

Адал азамат тәрбиелеу тек мектептің міндеті емес. Бұл жерде үш маңызды күш бір бағытта жұмыс істеуі қажет:

МЕКТЕП + ОТБАСЫ + ҚОҒАМ.

Мектеп құндылықты түсіндіреді және әрекет ұйымдастырады. Отбасы оны күнделікті өмірде бекітеді. Қоғам балаға сол құндылықтың нақты үлгілерін көрсетеді. Үшеуінің талабы бір болған жағдайда ғана балада тұрақты мінез қалыптасады. Сондықтан ата-аналарды тәрбие жұмысына жай ғана іс-шараға қатысушы ретінде емес, тең құқылы серіктес ретінде тарту маңызды.

Тәрбие нәтижесін қалай өлшейміз?

Бүгін біз тәрбие жұмысының нәтижесіне де жаңаша қарауымыз қажет. Нәтиже – өткізілген іс-шаралардың саны емес. Нәтиже – баланың мінезіндегі өзгеріс. Сондықтан өзімізге мына сұрақтарды қойғанымыз дұрыс:

<i>Оқушы</i>	<i>құндылықты</i>	<i>біле</i>	<i>ме?</i>
<i>Оның</i>	<i>мағынасын</i>	<i>түсіне</i>	<i>ме?</i>
<i>Таңдау</i>	<i>жасағанда</i>	<i>сол құндылықты</i>	<i>басшылыққа ала ма?</i>
<i>Күнделікті</i>	<i>әрекетінде</i>	<i>көрсете</i>	<i>ала ма?</i>

Қоғамға пайдалы бастама көтере ала ма?

Егер осы сұрақтарға оң жауап бере алсақ, тәрбие жұмысының нақты нәтижесі бар деген сөз.

Ұлы тұлғалардың мұрасы – өткеннің естелігі ғана емес. Ол – бүгінгі баланың болашақ мінезін қалыптастыратын тәрбие ресурсы.

Ыбырай Алтынсариннен – білімге құштарлық пен еңбекқорлықты,

Нәзипа Құлжановадан – азаматтық жауапкершілік пен білімділікті,

Өзбекәлі Жәнібековтен – ұлттық жады, отаншылдық және елге қызмет етуді үйретсек, біз тарихи тұлғаларды танытып қана қоймаймыз. Біз олардың құндылықтарын жаңа ұрпақтың бойында жалғастырамыз.

Ұлы тұлғалар бізге дайын жауап қалдырған жоқ. Олар бізге бағыт қалдырды. Ал сол бағытты бүгінгі баланың өмірімен байланыстыру – біздің, педагогтердің кәсіби және азаматтық міндетіміз. Сондықтан мен баяндамамды мына оймен қорытындылағым келеді:

Ұлы тұлғаны құрметтеудің ең биік деңгейі – оның есімін есте сақтау ғана емес, оның құндылығын келесі ұрпақтың мінезіне айналдыру.

Ыбырайдан – білімге, Нәзипадан – жауапкершілікке, Өзбекәліден – ұлттық рухқа, ал осы құндылықтардың сабақтастығынан – Адал азаматқа жол басталады.

Ұлы тұлғалар тағылымы – ұрпаққа аманат, ал Адал азамат – сол аманаттың бүгінгі жалғасы.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. – Астана, 2025. 3-4 бет
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994. - 4 бет
3. Қуантайұлы Н. Қазақтың алғашқы журналист қызы // Ертіс өңірі.-2003.-9 қазан.-29б
4. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 52 бет.

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ – ҰЛТТЫҚ РУХТЫ ТУ ЕТКЕН, АДАЛ АЗАМАТ СИМВОЛЫ

Оразова Г.К.

п.ғ. магистрі, педагог-модератор

*Н.Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжі
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
арнайы пәндер оқытушысы
Арқалық қаласы*

Қазақ тарихында ұлтының тағдыры үшін күрескен, кеңестік идеологияның қыспағына қарамастан ұлттық рухтың көк байрағын арқалап өткен тұлғалар аз емес. Солардың бірі әрі бірегейі – Өзбекәлі Жәнібеков.

«Адал азамат бейнесі», «Кіршіксіз кәусар шақ», «Нар тұлға» деп үш бөлімге бөліп қарастырдым.

Мен өз баяндамамды осы екі кітаптан «Тағдыр тағылымы», «Мәдени майдан Өзбекәлі» бастағым келеді. Осы екі кітапты оқысаңыздар Өзбекәлінің кім екенін біліп тіпті, бірден ұлт азаматына ғашық болатындарыңыз сөзсіз. Баяндамамды «Адал азамат символ» деп алғандықтан әңгімемді бірден Өзбекәлі келбетінен бастағым келеді. Тірі кезінде көргеніміз бар бірақ көрмегеніміз көп шығар. Менің өзім Өзбекәлімен жерлес бола тұра бала кезімде бір көргенім болмаса аса келбетін нақты кітап бетіндегі суреттер ғана есімде.

Жалпы бір көргенен түсі суық көрінгенімен жүрегі өте жұмсақ мейірімді атам болған.

Түсінің суықтығы туралы өзінің естелігінде Мәскеулік досы Владимир Колмогоровқа таныстары айтатын көрінеді осы, Жәнібековпен қалай сөйлесесің өзі қабағы салыңқы тұнжыраған адам ғой» дейтін көрінеді. [1,7-б.]

Өзінің келбетін келесі естеліктерде былай түсіндіреді. Бірде Кеңес армиясы күнімен құттықтаған ашық хатта бір бойжеткеннің «Сізге күлімсіреген көбірек жарасады. Жұртқа жылы шырай көрсете бірсеңіз, мерейіңіз үстем бола бермек. Аты жөнімді көрсетпей ақ, қояйын, бұл жолы инкогнито қалғаным дұрыс болар» дегенмен сөз сараптауына қарап кім екенін Өзбекәлі пайымдаған болу керек.

Осындай естеліктердің бірінде «Жүзім соншалықты суық болғаннан ба, әйтеуір кейбіреулердің кездескенде дегбіреп, сасып қалатынын білемін. Әле ісімде, бір жолы Шымкенттен келген Георгий Рудов деген жас жігіт(сол кездегі Лаоста Ресей елшісі болып істеген) іштегілер шыға қоймағасын қабылдау бөлмесінде көбірек отырып қалған. Кабинетке кезегімен кіріп келе жатқанда, оның үстіндегі сол кездің сәніне сай көкшіл бостон костюміне, қара галстук таққан нейлон көйлегіне, аяғындағы су жаңа жылтыраған қара туфлиіне көңіл аударып үлгермей жатып, мастикамен ысқыланған еденде тайып жығылғанын көрдім. Қасына жетіп барып, орнынан тұрғызып, алдымдағы орындыққа отырғызғанда байқағаным, әлде менің сұстым басты ма,әлде көп күттірген кездесудің немен тынатынын ойлап қаймықты ма, әйтеуір тізе буынының қалтырап әбіржігені.

Ал жалпы түсімнің суық көрінетінін бала кезінде ата анадан ерте қалып, көрген көп қиындық тауқыметімен байланыстырады. Сондықтан да балалық шағына бір шолу жасап өтейік.

Бұл бөлімді «Кіршіксіз кәусар шақ» деп алдым. Жалпы мен қазіргі заманауий авторлардың өздері туралы кітаптарын оқығанда ойлайтынмын. Ой менің өмір тарихымды жазса ғой мынау авторлардың өмірі жай қалар еді. Менің балалық шағым өмір тауқыметім мынау баяндалған өмірдің қасында қандай ауыр да қиын деп ойлайтынмын. Бірақ мен Б.Соқбақпаевтың «Балалық шаққа саяхаты», Өзбекәлінің «Тағдыр тағылымы»ндағы балалық шағын оқығанда өз балалық шағыммен жылап көрістім. Тәубәма келдім.

Әкесі Жәнібек Құдиярұлы, анасы Қаныша Томашқызы қазақ ауылдары ұжымдасқанға дейін мал дегеннен жеті сегіз қой ешкісі, сауын сиыры, жүріп-тұрысқа мінетін жалғыз аты болғандықтан ешқайда көшіп- қонбаған, оның есесіне «жер шұқып» диқаншылықпен араласқан. Өзбекәлі туылғаннан кейін көп ұзамай әкесі қайтыс болған, анасын әмеңгерлік жолымен әкесінің жақын туысқандарының бірі Серім Сейтбекұлына қосқан. Ол бұларды анасымен өз ауылына көшіріп алған. Серім ауылдағы жағдайлы бакуат тұратын адамдар қатырында әлді болған екен. Анасының бұдан басқа Спандияр деген ұлы болған ол Финляндиямен болған соғыста хабарсыз кеткен. [1,17-б.]

1938 жылы Өзбекәлі мектепке барады. Ол кезде балаларды екіге бөліп оқытқан. Жағдайы жақсы бай бағыландардың балаларын отбасында жақсы тәрбие көрген деп 1 классқа қабылдаса, жұпыны киінген, жөнді тамақтанбаған жарлы- жақыбайлардың баласын жартыншы сыныпқа қабылдаған көрінеді. Сол мектепке барған жылы бұл педагогикаға сай келмейді деп балаларды бірден екінші сыныпқа көшірген екен. Жастайынан ұқыпты алғыр оқушы болған Өзбекәлі мектептегі қабырға газетіне мақтап шығарылған екен. Оны өзіне жоғары оқитын Мәдине деген әпкесі анама айтып келетін. Анам оны естігенде бетімнен сүйіп ризашылығын білдіретін дейді.

Қыстақтан көшкенде кигіз үй болмағандықтан апам екі керегені жайып бір біріне қабыстыра байластырып, туырлықпен жауып баспана етіп алатын. Жылдан жылға науқысы дендей бастаған анасының бар тауқыметі өзінің мойнында болды.

Бар болғаны 1 сыныпта оқитын Өзбекәлі анасын сүйеп далаға шығарып төсегін салып қайта жатқызып, жуындырып тамағын берген. Оның арасында өгей әке деуге қимайтын ағасы Серімнің үйіне де барып қолғабысын береді. Серімнің Өзбекәлімен тетелес Абан деген баласы болған екен 1 сыныпқа барғанда оған киерге киім болмаған соң Абанның ескілеу костюмін бергенде Абанның байбалам салып, жер тепкілеп жылағанын есіне алады. Ашу ызаға булығып үйге келгенімде апам басын жуып, шашын тарап отыр екен. Оның бұрынғы сұлулықтан қалған жалғыз белгісі – тізесіне түсетін шашы еді оның өзі көк шұлаң тарта бастағанын көреді. Болған оқиғаны анасына айтқанда ашуланған анасы: Тағдыр өзі ақ туралайды бәрін, Өмірде бәрі қайталанады. Кім білсін ертең күнің туса, сенің ескінді ол киер. Деген сөзі өзіне жігер бергенін баяндайды. [1,20-б.]

Ертесіне Сәкең өзі жетелеген атына Өзбекәліні отырғызып мектепке алып барады. Жолда кездескен бір адам Сәке бұл кімнің баласы?, қайда алып барасыз? Деген сөзіне осындабір жесір әйелдің баласы, мектепке алып барамын деген жауабын естіген Өзбекәлі өле өлгеншесі осы сөзін кешіре алмайтынын айтады.

Өзбекәлінің бала кезіндегі үлкен травманың бірі анасынан айырылған сәті. Анасының ауыруы күшейіп қысылып жатқанда көршілерді шақырып көмек сұраған бала Өзбекәлі анасының сол түннен қалмайтынын түсінген. Бірақ балаболған соң келген кісілердің дем салып тынышталдырғаннан кейін анаңның басында бол дегеніне өліп қалса қорқатынын айтқанда үлкендер біз боламыз қасында сен барып балалардың қасына жата бер деп көрші үйге жіберіп, артынша өздері де кетіп қалған. Анам байғұс түні бойы жалғыз өзі қиналып өлгенін есіне алып өзін кешіре алмайтынын айтады. Таңертең сәске түс болып қалғанда көршілердің мұны оятып анасының қазасын хабарлаған. Анасының қазасы ауыр тигені сонша көзіне жас келмегнін айтып, қабір басынан келгенде анасының

бүкіл затын сыпырып жұқпалы ауру деп өртеп жатқанын бал Өзбекәлі қайғыра есіне алады. Анамнан естелік қалмады, ең сорақысы оның бәрін менің көзімше өртеді. Анамның ауруы оншалықты қорқынышты емес еді, емдетсе жазылар еді деген өкініші қалғанын айтады. Оны ел жұқпалы сүзек ауруы деп қабылдаған шын мәнінде ревмотизм жүрекке шапқан екен. [2,7-б.]

Анасы қайтқан соң Өзбекәлі тағдыры талқыланды. Балалар үйіне өткізу көтерілді. Ақыр соңында Қожан деген ағайындарының үйіне жіберілген.

Қожан ағам мейірімді инабатты адам болып шықты жеңгем де бейпілауыздығы болмаса, түйсігі бар адам еді деп еске алады. Қожан ағам сені 20 ға келгенше оқытам деуші еді. Бірақ бұл күн ұзаққа бармады Қожан ағамды әскерге алып кетті. Мені Секең шаруашылығына пайдалану үшін өз отбасына қайтарып алды. Осылай әр босағада жүріп өскен бала оқудан қол үзбеген. Соғыс басталған жылы ұлдардың барлығы оқуын тастап кеті сыныпта 4 қыз, еркек кіндіктіден мен ғана оқыдым дейді. Осындай балалық шақтан өткен Өзбекәлінің келешегінің кемел болғанына бүгін бәріміздің көзіміз жетіп отыр.

«Интернатта жатамыз. Көрпе-төсек жоқ, үйден әкелген бір тілік киіз үстіне аунай кетеміз. Таң ертең 200 грамм қара нан мен бір кәмпит береді, қайнаған сумен шектелеміз». Жетім қалып, аштықты көріп, киіз үстінде жатып та білім қуған бала – кейін ұлт жанашыры болды.

Бүгінгі «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының негізгі идеясы – елге адал қызмет ету, ұлттық мүддені бәрінен биік қою. Осы тұрғыдан алғанда Өзбекәлі Жәнібеков – адал азаматтың ең жарқын символы. [3,11-б.]

«Елге қызмет ету – үлкен абырой ғана емес, үлкен жауапкершілік» деген ұстанымды өмірлік кредосына айналдырған қайраткердің өнегелі жолы – жас ұрпақ үшін үлкен мектеп.

Өзбекәлі Жәнібеков – ұлт руханиятының күрескері.

Өзбекәлі Жәнібекұлы Жәнібеков 1931 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында дүниеге келген. Ұзақ жылдар партия, кеңес қызметтерінде жүріп, 1987-1988 жылдары Қазақ КСР Мәдениет министрі болды. Сол қысқа ғана уақыт ішінде ол ұлт үшін ғасырға татитын істер атқарды:

- Наурызды қайтарды: 60 жыл бойы «діни мейрам» деп тыйым салынған Наурыз мейрамын 1988 жылы ресми түрде қайта тойлатты. Бұл – ұлттық сананы оятудағы нағыз рухани төңкеріс еді.

- Тарихи ескерткіштерді қорғады: Қожа Ахмет Ясауи, Айша бибі, Бабаджа-хатун кесенелерін, Отырар, Сауран қалашықтарын реставрациядан өткізуге тікелей мұрындық болды.

- Ұлттық өнерді дәріптеді: Домбыраны, киіз үйді, ұлттық киімді, қазақы ою-өрнекті қайта сәнге айналдырды. Қазақ ұлттық киімдерінің этнографиялық музейін ашуды қолға алды. [2,26-б.]

Торғай өңірінің де өсіп өркендеуіне күш жігерін салған, Жасөспірімдер театры, педагогикалық институт, дала өлкесі тарихы мұражайын қалыптастырған.

Өзбекәлі 1970-жылы комсомолдағы басшы қызметтен кетуінің басты себебі – Димаш Ахметұлы тағайындағысы келген азаматты БЛКЖО Орталық комитеті арқылы өз орнына «өткізе алмағаным», содан біресе Торғайға, біресе Мәдениет министрлігіне, облаткомға қуыла бергенін мәдени айдау деп санайды. Тек 1986-жылғы Желтоқсан оқиғасынан кейін ғана Мәдениет министрі болып тағайындалып, кейін Қазақстан Компартиясы Орталық комитетіне хатшы болып сайланғаным жайында айтылды. Осы бір шегін мәселеге қосайын дегені өзінің ешқашанда Д. Қонаевтың «есемінде» болмағанын баяндайды. Өйткені үкімет басындағылар үшін мұндайел қолдаған, халық сөзін сөйлейтін адамдар қауіпті еді. Кез - келген уақытта өз орнынан айырылып қалу қауіпінен қорқатын.

Ол мансап үшін жағымпазданбай, өз ұстанымынан таймаған. Торғайға «қуылдым» деп ренжімей, керісінше Арқалықты мәдениет орталығына айналдырды. Міне – Адал азаматтың символы.

- Театрдың ашылуы халықты мәдениетке үйрету
- Мұражай туралы естелік ауыл ауылдан экспонат жинау
- Мұз қалашығы туралы естелік

Кеңес кезінде мұндай қадамға бару – үлкен батылдық, шынайы жанашырлық еді.

Елге адал қызмет етудің үлгісі

Өзбекәлі Жәнібековтың қызметі – «қызмет үшін емес, халық үшін» деген қағидаға негізделді.

Оның адалдығы үш қырынан көрінеді:

Бірінші, билікке емес, ұлтқа адал болды. Қызметтік мансабын ойламай, қазақ тілінің, ділінің, дінінің мәселесін жоғары мінберлерде көтерді. Қазақ мектептері мен балабақшаларының ашылуына тікелей ықпал етті. [4,71-б.]

Екінші, сөзге емес, іске адал болды. Ол кабинетте отыратын шенеунік емес, далаға шығып, халықпен бірге жүретін қайраткер болды. Көненің көзін тапқан ақсақалдармен, шеберлермен, жыраулармен сырласып, ұмыт болған салт-дәстүрлерді хатқа түсіртті.

Үшінші, бүгінге емес, болашаққа адал болды. Ол жасаған әрбір ісі – бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның рухани іргетасы. Бүгінгі киіз үй тігіп, домбыра тартып, Наурыз тойлап жүргеніміз – сол кісінің адал еңбегінің жемісі.

Бүгінгі жас ұрпаққа берер тағылымы

ҚР Оқу-ағарту министрлігі енгізген «Адал азамат» бағдарламасында 6 құндылық бар: тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік және ынтымақ, әділдік және жауапкершілік, заң және тәртіп, еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, жасампаздық және жаңашылдық.

Өзбекәлі Жәнібековтың бойында осы алты құндылық түгел бар:

- Тәуелсіздік – ұлттық мерекені қайтару арқылы көрінді.
- Әділдік – тарихи әділеттілікті қалпына келтірді.
- Еңбекқорлық – ұлт үшін тынымсыз еңбек етті.

Сондықтан кез келген тұлға үшін Өзбекәлі– «Адал азамат» деген ұғымның тірі мысалы.

Өзбекәлі Жәнібеков 1998 жылы дүниеден өтті. Артында мол мұра, өшпес із қалды. Ол ешқашан «мен ұлт жанашырымын» деп жар салған емес. Ол жай ғана өз жұмысын адал атқарды. Бірақ сол адалдығы оны ұлтының айрықша жанашырына, елге адал қызмет етудің символына айналдырды.

Ел Президенті Қ.К.Тоқаев: «Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық болмысымызды сақтап қалуға өлшеусіз үлес қосқан біртуар тұлға» деп баға берді. Бұл – ең әділ баға. [5,7-б.]

Біздің міндетіміз – осындай тұлғаларды дәріптеп, олардың адалдық мектебін жас ұрпақтың санасына сіңіру.

Әдебиеттер тізімі

1. Жәнібеков Ө. «Тағдыр тағылымы». // «Рауан» Алматы, 1996
2. Жәнібеков Ө. «Жолайрықта» кітабы. – Алматы: Рауан, 1995.
3. ҚР Оқу-ағарту министрлігінің «Біртұтас тәрбие бағдарламасы» (Адал азамат), 2023 ж.
4. Қазақ мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы, 2020.
5. Тоқаев Қ.К. Өзбекәлі Жәнібеков туралы естелік. // Egemen Qazaqstan, 2021.

Ы. АЛТЫНСАРИН ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Рахимжанова Рысқұл Дуанбековна,

*орыс тілінде оқытылатын сыныптардағы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің
мұғалімі, педагог-зерттеуші*

*Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Арқалық қаласы білім бөлімінің
Восточный жалпы білім беретін мектебі» КММ*

Қазіргі заманауи білім беру жағдайында тұлғаның тек білімін ғана емес, оның **рухани-адамгершілік құндылықтарын** қалыптастыру басты міндеттердің бірі болып отырғаны баршамызға аян.

««Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы» — бұл Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасымен Қазақстанның барлық білім беру ұйымдарында (балабақша, мектеп, колледж) іске асырылып жатқан ұлттық деңгейдегі ауқымды жоба.

Бағдарламаның басты мақсаты — Мемлекет басшысының «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» идеясына негізделі отырып, білімді, жауапты, еңбекқор және отаншыл тұлға қалыптастыру.

Осыған орай «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы 2026-2027 оқу жылында ҚР Оқу-ағарту министрлігінің нұсқаулықтарына сәйкес білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының негізгі өзегі ретінде жалғасуда.

Бағдарлама мына құндылықтарға негізделген:

1. Тәуелсіздік және отаншылдық (ел тарихын, рәміздерін қастерлеу).
2. Бірлік және ынтымақ (өзара көмек, татулық, сыйластық).
3. Әділдік және жауапкершілік (ар-ұждан, адалдық, қоғам алдындағы міндет).
4. Заң және тәртіп (құқықтық мәдениет, ережелерді сақтау).
5. Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік (үздіксіз даму, еңбекті бағалау).
6. Жасампаздық және жаңашылдық (креативтілік, интернет қауіпсіздігі, экология)

Бүгінгі күннің өзекті мәселесі адами құндылықтарды жас ұрпақтың бойына сіңіру болса, қазақ халқының атақты ойшыл азаматтары, педагог-ағартушылары өз заманында бұл мәселені тереңінен зерделеп, оқыту мен тәрбие ісінде кеңінен қолданған. Тәрбие саласындағы рухани-адамгершілік қасиеттерге басымдық беру жаңаша білім беру үрдісімен сабақтастық тауып отыр.[1, 6- б.]

Бұл тұрғыда қазақ ағартушысы, ұлы педагог **Ыбырай Алтынсариннің** еңбектері оқушыларды адамгершілікке, еңбекқорлыққа, адалдыққа, білімге тәрбиелеудің маңызды құралы деп айта аламыз. Ы.Алтынсарин шығармаларында ұлттық тәрбиенің, рухани тазалықтың, ізгілік пен еңбекке құрметтің терең идеялары көрініс тапқан. Сондықтан оның еңбектерін оқу-тәрбие үдерісінде жүйелі қолдану — оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастырудың тиімді жолы. Ұлы ұстаздың шығармаларындағы құндылықтарды жаңа технологиямен оқытудың жолдарын меңгеру, бүгінгі цифрландырылған қоғамда оны жас ұрпаққа жаңа қырынан таныта білу әр ұстаздың алдына асқан жауапкершілікті жүктейді.

Ыбырай Алтынсарин — қазақ ұрпағының сауатты әрі білімді болуын қалаған, осы жолда аянбай еңбек еткен тұлға. Ол бала тәрбиесі мен білім беру ісінің өз ұлттық ерекшелігіне сәйкес келу идеясын ұсынды, ұстаздың асыл арманы қазіргі білім беруде ұлттық құндылықтарымызды болашақ ұрпақ бойына сіңіру мақсаттарынан жалғасын тауып отыр.

Ыбырай шығармаларының мазмұны әділдікке, адамгершілікке, кісілікке, талаптылыққа, өнерге, еңбекке, оқу-білімге, достыққа т.б жақсы қасиеттерге шақырады.

Оның жас ұрпаққа дұрыс тәрбие беру мәселесіне айрықша көңіл бөлгендігін әңгімелеріндегі кейіпкерлер мен олардың іс-әрекеттерінен аңғаруға болады. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», — деді.

«Бақша ағаштары» әңгімесінде: «Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» — деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», — деді атасы. Бала тәрбиесін жастайынан қолға алу керектігін жас шыбықтарға теңей отырып, астарлы оймен айтып жеткізеді. Ұлы ұстаздың бұл қағидасы ұлт болашағын ойлаған бүгінгі тәрбие саласының да басты мақсатына айналып отыр.[2, 320- б.]

Олай болса, зерттеу жұмысына өзек болып отырған Ыбырай Алтынсарин еңбектеріндегі рухани құндылықтар жаңаша білім беру мен тәрбиелеу мәселелерінің шешімі бола алатындығын мысалдар арқылы тарқатып айтқым келеді.

Алтынсарин шығармаларының мазмұны төмендегі рухани құндылықтарды насихаттайды:

Адалдық пен әділдік

Еңбекқорлық пен жауапкершілік

Білімге құштарлық

Адамгершілік пен мейірімділік

Ұлтжандылық және отансүйгіштік

Мысалы:

«Кел, балалар, оқылық!» – білімнің өмірдегі маңызын түсіндіреді;

«Өнер-білім бар жұрттар» – ғылым мен техниканың қоғам дамуындағы рөлін көрсетеді;

«Бай баласы мен жарлы баласы» – еңбектің, төзімділіктің құндылығын ашады;

«Мейірімді бала» – адамгершілік пен жанашырлықты дәріптейді.

«Дүние қалай етсең табылады?»-кәсіп пен адал сауданың маңыздылығын айқындайды.

«Атымтай жомарт»-қайырымдылық пен жомарттыққа баулиды.

Бүгінде жиі айтылып, ұстаздар қауымына міндеттеліп отырған заманауи білім беру, кәсіптік бағдарлық оқыту, инновациялық технологияны дамыту, ұлттық құндылықтарды насихаттау сияқты өзекті мәселелер Ыбырай Алтынсариннің білім, ғылым құндылығы туралы шығармалары мен еңбектерінен бастау алған еді. Мысалы, ағартушының «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңінің мазмұнын зерделейтін болсақ, бүгінгі қоғамымызға жаңалық боп еніп, қарқынды дамып келе жатқан озық технология жетістіктері сөз болады. [3, 256-б]

Рухани-адамгершілік тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды. Рухани-адамгершілік құндылықтармен білім жүйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт. Оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеу білім беру мен ғана шектелмейді. Баланың сезіміне әсер ету арқылы ішкі жан дүниесін ояту нәтижесінде оның рухани-адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Жазушы шығармаларында еңбек құндылығын балаларға ерекше насихаттай отырып, еңбектің қадір-қасиетін, оның адам өміріндегі мәнін жас ұрпақтың танымына, санасына түсінікті етіп жеткізе білген. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесіндегі ата мен баланың диалогімен оқиғаны қызықты өрбіте келе, жаратылыста тіршілік иелерінің бәрінің бос жүрмей, еңбектеніп жүргендігіне баланың көңілін бөлдіреді. Әңгіме оқиғасы балаларға адам баласы үшін еңбектен асқан қадірлі де маңызды ештеңе жоқтығын, тіршіліктегі адам мен өзге де тіршілік иелерінің ұқсастығын, ол ұқсастық еңбектенуден көрінетіндігін түсіндіреді. Осылайша еңбек құндылығын ұғуға жетелейді.

Білім-ғылымға, оқуға, талапты болуға шақыратын әңгімелер: «Сәтемір хан», «Талаптың пайдасы», «Зеректік». Ыбырай Алтынсарин адам бойындағы қасиеттерді, білімнің, оқудың, талаптың пайдасын, адам өміріндегі мәнін әңгімелерінде айрықша суреттеген. Балаларды жастайынан қайырымды істерге, мейірімді де сабырлы мінезге баулуды мақсат тұтса, енді бір әңгімелерінде оқу, білім құндылығын алға шығарды. [5, 198- б,]

Алтынсарин шығармаларының кез келгені- тұнып тұрған тәрбие, әдеп әліппесі дейтін болсақ, осы ғибратты еңбектерді оқытудың заманауи әдістері арқылы оқушы бойына сіңіре білу, әр ұстаздың шеберлігіне байланысты. Ы.Алтынсарин еңбектерін оқытуда өз іс-тәжірибемде жиі қолданып жүрген әдістер:

1.Сын тұрғысынан ойлау технологиясынан -мәтінді талдау бойынша «INSERT», «Венн диаграммасы», «RAFT» әдістері.

2. Диалогтік оқытуда-пікірталас, сұрақ-жауап, шағын топтық жұмыс.

3.Құндылыққа бағдарланған оқытуда-кейіпкерлер әрекетін өмірмен байланыстыру, «Егер сен орнында болсаң...» тапсырмалары.

4.Жобалық оқыту: шығармалар бойынша шағын зерттеу жобалары, презентация, постер қорғау.

5.Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар: бейнеүзінділер, электронды оқулықтар, интерактивті тапсырмалар.

Мысалы, Ы.Алтынсариннің. “Дүние қалай етсең табылады?” шығармасын мәтіндік талдауда оқушыларға төмендегідей тапсырмаларды орындатуға болады.

«Топтық тергеу» әдісі

Қатысушыларды бес топқа бөлеміз. Әр топқа тапсырмалар беріледі.

1- топ. *Баяндап берушілер.* Олардың тапсырмасы: әңгімені оқып, мазмұнын өз көзқарастарын қосып баяндау.

2-топ. *Зерттеушілер.* Әңгіме кейіпкерлеріне мінездеме беру, мәтіннен антоним, синоним сөздерді табу.

3- топ. *Сұрақ құрастырушылар.* Әңгімені оқып, проблемалық сұрақтар дайындайды.

4- топ. *Сілтеме табушылар.* Әңгіме мазмұнына сәйкес мақал- мәтелдер, афоризмдер, қанатты сөздер тауып сәйкестігін дәлелдейді.

5- топ. *Дәнекерлер.* Әңгіме оқиғасын бүгінгі өмірмен байланыстырып, жазылым тапсырмасын (комментарий) орындайды.

«Сұрақтар бойынша талдау» стратегиясы

Оқушылар «Кім» «Неге?», «Не?», «Қашан?», «Қалай?» болып, 5 топқа бөлініп, ұсынылған материалды талдайды.

1-топ «Кім?» тобы:

2-топ «Неге?» тобы:

3-топ «Не?» тобының сұрақтары:

4-топ «Қашан?» тобы:

5-топ «Қалай?» тобы:

Соңында балалар өз сұрақтарына жауап іздеп, қорғау кезінде қаралмаған сұрақ қалмайды. Барлық сұрақ қарастырылады. Тақырып ашылады.

«Мәтіндік граффити» әдісі

Оқушылар берілген мәтін бойынша кестені толтыру арқылы мәтінді толықтай талдап , қорытындылайды. /тақырыбы, идеясы, кейіпкерлер, диалог, оқиғаның өрбуі, оқиғаның шешімі, автор көзқарасы. т.б/ [4,240- б.]

Сондай-ақ , цифрлық білім беру жағдайында Ы.Алтынсарин шығармаларын оқытуда келесі әдістер тиімді:

Интерактивті мәтіндер—шығармаларды гиперсілтемелер, түсіндірмелер арқылы талдау;

Мультимедиялық жобалар – оқушылардың Алтынсарин шығармалары бойынша бейнеролик, презентация, инфографика дайындауы;

Цифрлық сторителлинг – әңгімелерін анимация немесе комикс форматында ұсыну;

Онлайн викториналар мен тесттер – «Kahoot», «Quizizz» платформалары арқылы білімді бекіту.

Бұл тәсілдер оқушылардың қызығушылығын арттырып, ұлттық мұраны заманауи көзқараспен қабылдауына ықпал етеді. Цифрлық технологиялар тек ақпарат жеткізу құралы ғана емес, рухани тәрбие берудің де тиімді тетігі бола алады. Алтынсарин еңбектері арқылы оқушыларға: ұлттық тілге құрмет, еңбекке адалдық, адамгершілік пен имандылық, білімге құштарлық сияқты құндылықтар сіңіріледі.

Сондықтан цифрлық білім беру мазмұны ұлттық негізде құрылуы тиіс, ал Алтынсарин мұрасы – осы бағыттағы негізгі рухани тірек. [6, 280- б.]

Қорытындылай келгенде, Ы. Алтынсарин еңбектері – оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастырудың сарқылмас қазынасы. Оның шығармаларын заманауи оқыту технологияларымен ұштастыра отырып қолдану оқушылардың адамгершілік қасиеттерін дамытып, саналы, еңбекқор, отансүйгіш тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Ұлы ағартушы мұрасын жүйелі пайдалану – бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі екендігін ұмытпай, оны жаңаша бағыттағы биік деңгейге жеткізу парызымыз деп білемін.

Әдебиеттер тізімі

1. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы». - Астана-2025 .-6-б
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: *Жазушы*, 2019. –320 б.
3. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: *Атамұра*, 2021. – 256 б.
4. Әбдіқасымов А. Қазіргі білім беру технологиялары. – Алматы: *Мектеп*, 2022. – 240 б.
5. Құдайбергенова К. Құндылыққа бағдарланған білім беру: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы, 2020. –198 б.
6. Нұрғалиева Г.Қ. Цифрлық педагогика негіздері. – Алматы: Ұлағат, 2022. 280 б.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЭТИКА ПОВАРА В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТЕЙ ПРОГРАММЫ «АДАЛ АЗАМАТ»

Руденко Алексей Владимирович

мастер производственного обучения, преподаватель специальных дисциплин, педагог-модератор.

Жұмағұл Мереке Сейілбекқызы

*преподаватель специальных дисциплин, педагог-модератор, магистр технических наук.
КГКП «Аркалыкский политехнический колледж»*

Профессиональная подготовка повара включает не только освоение технологии приготовления блюд, но и формирование ответственности за качество и безопасность питания, соблюдение санитарных норм, правил охраны труда, технологической дисциплины и культуры профессионального общения.

Данные требования непосредственно связаны с ценностями единой программы воспитания «Адал азамат», среди которых определены трудолюбие и профессионализм,

справедливость и ответственность, закон и порядок, созидание и новаторство, независимость и патриотизм, единство и солидарность [1].

Для профессии повара данные ценности имеют конкретное практическое содержание: добросовестное выполнение работы, соблюдение технологии, рациональное использование сырья, ответственное отношение к потребителю и постоянное повышение профессионального мастерства.

Профессиональная этика повара выражается прежде всего в соблюдении установленных требований к организации труда и приготовлению продукции.

К основным требованиям относятся: соблюдение санитарных норм и правил личной гигиены; правильная организация рабочего места; соблюдение технологических карт и рецептур; контроль качества сырья; соблюдение условий и сроков хранения продуктов; правильное использование оборудования и инвентаря; соблюдение правил охраны труда и пожарной безопасности; рациональное использование продуктов; поддержание чистоты рабочего места; уважительное отношение к коллегам и потребителям.

Санитарные правила Республики Казахстан устанавливают требования к объектам общественного питания, включая условия производства, хранения, реализации пищевой продукции и организации процессов питания [2].

Таким образом, профессиональная этика непосредственно связана с профессиональной компетентностью повара. Нарушение технологического процесса, санитарных требований или правил хранения может повлиять на качество и безопасность готовой продукции.

В профессиональной подготовке поваров наиболее непосредственно проявляются следующие ценности программы «Адал азамат».

Трудолюбие и профессионализм.

Повар должен постоянно совершенствовать профессиональные навыки, изучать современные технологии приготовления пищи, оборудование, способы обработки продуктов и оформления блюд. Профессионализм формируется не только на практических занятиях, но и в условиях реального производства.

Справедливость и ответственность.

Повар несёт ответственность за результат своей работы. Это особенно важно при приготовлении школьного и диетического питания, где необходимо строго соблюдать рецептуру, нормы закладки продуктов и установленную технологию.

Закон и порядок.

Соблюдение санитарных требований, правил хранения продуктов, товарного соседства, маркировки инвентаря, температурного режима и требований охраны труда является обязательной частью работы повара [2].

Созидание и новаторство.

Современный специалист должен осваивать новое оборудование, современные способы тепловой обработки, технологии приготовления и оформления блюд.

В рамках профессиональной подготовки обучающихся по КМ-04 значимое место занимает изучение национальных кухонь мира.

Данный раздел позволяет одновременно формировать профессиональные навыки и уважительное отношение к культурному наследию.

При изучении национальных блюд обучающийся выполняет конкретные профессиональные действия: подбирает сырьё, определяет последовательность технологических операций, составляет или изучает технологическую карту, подготавливает рабочее место, выполняет обработку продуктов, готовит блюдо и проводит его органолептическую оценку.

Одновременно студент знакомится с особенностями культуры питания различных народов.

Изучение казахской национальной кухни позволяет обратить внимание на сохранение национальных традиций и уважение к культурному наследию. Изучение кухонь других народов формирует понимание культурного разнообразия.

Таким образом, содержание КМ-04 позволяет связать профессиональные знания с такими ценностями, как патриотизм, уважение к национальному наследию, трудолюбие, ответственность и профессионализм [1].

Одним из основных способов формирования профессиональной этики является обучение в условиях реального производства.

В настоящее время на базе ТОО «Санаторий Сосновый бор» проходят производственную практику следующие обучающиеся Аркалыкского политехнического колледжа: Гусиева Зарина, Троян Елизавета, Апарин Артем, Сундетов Нуралы, Серкібай Асылбай.

В условиях предприятия обучающиеся выполняют профессиональные обязанности в реальной производственной среде. Это позволяет закреплять навыки организации рабочего места, обработки сырья, приготовления продукции, соблюдения санитарных требований и правил безопасной работы.

Особое значение имеет соблюдение трудовой дисциплины. Студент должен своевременно приходить на практику, соблюдать требования предприятия, выполнять поручения руководителя практики и ответственно относиться к качеству выполняемой работы.

Таким образом, производственная практика позволяет проверить не только профессиональные умения обучающегося, но и его отношение к труду.

Второй базой практического обучения является ИП «Мукаева».

На данной базе производственную практику проходят: Алексеев Илья, Амантай Ажар, Балгашов Дастан, Каддык Тамерлан, Жакыбай Даяна.

Работа в условиях действующего предприятия позволяет обучающимся применять знания, полученные в колледже, и выполнять профессиональные задачи в соответствии с требованиями реального производства.

В процессе практики особое внимание уделяется соблюдению санитарных требований, организации рабочего места, технологии приготовления продукции, работе с оборудованием, соблюдению трудовой дисциплины и взаимодействию с коллективом.

Для будущего повара важна не только способность правильно приготовить блюдо, но и умение работать в команде, соблюдать производственный порядок и выполнять порученную работу в установленный срок.

В рамках подготовки данного доклада были обобщены наблюдения за профессиональной деятельностью обучающихся в период производственной практики, а также учтено мнение преподавателей и представителей предприятий — работодателей, принимающих студентов на практическое обучение. Анализ показал, что наиболее значимыми проявлениями профессиональной этики обучающихся являются соблюдение санитарных требований, ответственное выполнение технологических операций, дисциплинированность, умение работать в коллективе, бережное отношение к сырью и готовой продукции. По мнению работодателей, именно эти качества наряду с профессиональными умениями определяют готовность будущего повара к самостоятельной работе. Полученные наблюдения подтверждают необходимость формирования ценностей «Адал азамат» непосредственно в процессе профессионального обучения и производственной практики.

Особое место в подготовке повара занимает обучение приготовлению блюд для детей и диетического питания.

В данном случае профессиональная ответственность связана с необходимостью строго соблюдать рецептуру, технологию приготовления, нормы закладки продуктов и требования к качеству сырья.

При обучении студентов необходимо формировать понимание того, что самостоятельная замена ингредиентов или изменение технологии без соответствующего основания недопустимы.

Например, при обнаружении продукта ненадлежащего качества повар не должен использовать его в производстве. При нарушении условий хранения продукт должен быть проверен в соответствии с установленными требованиями.

Такие производственные ситуации позволяют сформировать у обучающихся конкретную модель профессионального поведения: **обнаружить проблему — сообщить ответственному лицу — не допустить использования продукции, которая не соответствует установленным требованиям.**

Формирование профессиональной этики целесообразно осуществлять непосредственно во время практических занятий и производственной практики.

При выполнении практического задания можно оценивать не только готовое блюдо, но и весь процесс работы: подготовку рабочего места; соблюдение санитарных требований; правильность первичной обработки продуктов; соблюдение технологической последовательности; соблюдение правил охраны труда; рациональное использование сырья; качество и оформление готового блюда; соблюдение чистоты и порядка; соблюдение трудовой дисциплины; культуру профессионального общения.

Такой подход позволяет связать ценности «Адал азамат» с конкретными профессиональными действиями.

Например, **ответственность** проявляется в соблюдении технологии и санитарных требований, **трудолюбие и профессионализм** — в качественном выполнении задания, **закон и порядок** — в соблюдении установленных правил, **созидание и новаторство** — в освоении современных технологий.

Профессиональная этика повара непосредственно связана с качеством профессиональной подготовки. Она проявляется в соблюдении санитарных требований, технологической дисциплины, правил охраны труда, культуры профессионального общения и ответственности за результат работы.

Ценности программы «Адал азамат» могут быть реализованы непосредственно в процессе профессионального обучения. Для будущего повара они выражаются не в абстрактных понятиях, а в конкретных действиях: качественно выполнить работу, соблюдать технологию, рационально использовать продукты, поддерживать порядок, соблюдать требования безопасности и уважительно относиться к людям.

Практическая подготовка на базе **ТОО «Санаторий Сосновый бор»**, где проходят практику Гусиева Зарина, Троян Елизавета, Апарин Артем, Сундетов Нуралы и Серикбай Асылбай, а также на базе **ИП «Мукаева»**, где проходят практику Алексеев Илья, Амантай Ажар, Балгашов Дастан, Каддык Тамерлан и Жакыбай Даяна, позволяет формировать эти качества в условиях реального производства.

Таким образом, задача мастера производственного обучения заключается в том, чтобы связать профессиональные знания и практические навыки с ответственным отношением к труду. В результате обучающийся должен не только уметь приготовить блюдо в соответствии с технологией, но и понимать ответственность за качество своей работы, безопасность питания, соблюдение установленных требований и репутацию выбранной профессии.

Список использованной литературы

1. Министерство просвещения Республики Казахстан. Единая программа воспитания «Адал азамат» в организациях образования Республики Казахстан. — Астана, 2025–2026 гг.
2. Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 17 февраля 2022 года № ҚР ДСМ-16 «Об утверждении Санитарных правил “Санитарно-эпидемиологические требования к объектам общественного питания”».
3. Министерство просвещения Республики Казахстан. Методические рекомендации по реализации единой программы воспитания «Адал азамат». — Астана.
4. Образовательная программа по специальности «Организация питания» Арқалықского политехнического колледжа.
5. Рабочая учебная программа профессионального модуля КМ-04 по образовательной программе «Организация питания».

ВНЕДРЕНИЕ ЕДИНОЙ ПРОГРАММЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ОПЫТ И ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

Саламатова Г.С.

Заместитель руководителя 3 категории

*КГУ «Общеобразовательная школа №23 им М. Козыбаева отдела образования г. Костаная» Управления образования акимата Костанайской области,
Заместитель директора по учебно-воспитательной работе*

В современных условиях качественное образование немыслимо без глубокой духовно-нравственной основы [7, с. 14]. Сегодня перед школой стоит ключевая государственная задача - не просто вооружить младшего школьника суммой предметных знаний, а вырастить личность с прочным внутренним стержнем [4, с. 5; 7, с. 19]. Именно этой цели подчинена единая программа воспитания «Адал азамат» (Честный гражданин) и её фундаментальный идеал [4, с. 6].

Как заместитель директора по УВР, я глубоко убеждена: начальная школа - это тот самый золотой возраст, когда закладывается поведенческая матрица ребенка [11, с. 45]. То, что мы вложим в душу ребенка в 7-10 лет, определит его жизненный выбор в будущем [11, с. 48].

Что значит «Адал азамат» для ученика 1-4 класса? Это не абстрактная идеология, а вполне осязаемые жизненные смыслы, которые мы с педагогами разложили на понятные детям ориентиры:

1. Трудлюбие и профессионализм. Это уважение к любому созидательному труду. Ребенок должен понимать ценность своей ежедневной школьной работы, дежурства по классу, помощи родителям дома. Труд не из-под палки, а через уважение к результату своих рук.
2. Честность и справедливость. Это формирование внутренней мотивации к учебе и академической честности [2, с. 14]. Когда ребенок понимает: списать - значит обмануть в первую очередь самого себя; сделать самому, пусть и с ошибкой - значит стать сильнее [2, с. 16].
3. Правовая культура. В младшем школьном возрасте правовое воспитание начинается с простых и понятных вещей: понимания своих прав и обязанностей

школьника, уважения к личным границам одноклассников, культуры общения и осознания того, что у каждого поступка есть последствия («можно», «нельзя», «ответственность») [3, с. 22].

4. Патриотизм и гражданская позиция. Любовь к Родине начинается с малого: с бережного отношения к школьному учебнику, с любви к своему двору, улице, уважения к истории родного края - будь то наш солнечный Костанай или страницы жизни великого Ибрая Алтынсарина [1, с. 45].

5. Здоровый образ жизни и безопасность. Это формирование культуры заботы о своем физическом и эмоциональном здоровье, навыков безопасного поведения -от правил дорожного движения и гигиены до информационной безопасности и умения вовремя сказать «нет» любой угрозе [8, с. 8].

6. Бережное отношение к экологии и имуществу. Это воспитание экологической ответственности (уважение к природе родного края) и бережливого отношения как к общественному, школьному имуществу, так и к результатам чужого труда [10, с. 30].

Главная методическая ошибка, которую мы старались преодолеть в своей школе- это искусственное разделение: мол, «на уроке мы только учим математике и грамоте, а воспитываем - на классном часу» [5, с. 12].

Сегодня наш главный ориентир - целенаправленная интеграция воспитательной цели в каждый урок [5, с. 15]. Мы уходим от стихийности: педагог при проектировании урока обязательно определяет не только учебную, но и воспитательную цель, подбирая под неё конкретные микро-задания и приемы [5, с. 18].

Как это выглядит на практике:

- Целенаправленный подбор заданий под ценность. Например, раскрывая ценность «Трудолюбие и профессионализм», учитель на уроках математики в 1 классе на этапе актуализации предлагает разобрать русскую народную пословицу: «Человека ценят по его делам» - и проводит с малышами короткую, живую беседу о том, что значит делать свою работу хорошо. Или учитель начальных классов на уроке литературного чтения в 3 классе на стадии мотивации читает эмоциональный стих-призыв, настраивая детей на работу в паре или группе, чтобы каждый прочувствовал ответственность за общий результат [5, с. 24].

- На уроках «Познания мира» и «Естествознания» мы говорим об экологической ответственности (реализуем проекты в русле инициативы «Таза Қазақстан»), обсуждаем бережное расходование воды и заботу об окружающей среде, знакомимся с трудом людей разных профессий нашего региона [10, с. 42]. И теория здесь сразу переходит в практику: в нашей школе установлены специальные контейнеры для раздельного сбора бумаги/картона, пластика и стекла/металла [10, с. 45]. Дети с огромным энтузиазмом и личной ответственностью участвуют в этой эко-акции, видя, как их привычка сортировать мусор превращается в реальный вклад в чистоту родного города [10, с. 46].

- На уроках «Литературного чтения» и языков (казахского и русского) мы разбираем поступки героев через призму справедливости и честности [2, с. 18]. Мы читаем произведения, народные сказки и открыто обсуждаем: почему герой поступил благородно? В чем проявилась его честность? [2, с. 19; 1, с. 110]

- На «Художественном труде» и «Музыке» делаем акцент на коллективной созидательной деятельности. Когда дети мастерят общую поделку или разучивают песню, они физически ощущают: от вклада каждого зависит общий результат.

Конечно, одними нравоучениями ребенка не воспитать. Нужна регулярная практика проживания этих ценностей [1, с. 35]. В нашей школе мы сделали упор на ключевые инструменты:

- Утренние круги (Circle / Утренние пятиминутки). Никаких сухих нотаций. Начинаем день с живого диалога: «Какое доброе дело ты сделал вчера?», «Что значит сдержать слово?», «Как поступить, если друг ошибся?». Это формирует безопасную атмосферу в классе [1, с. 38].

- Проектная деятельность малого формата. Мы практикуем такие микро-проекты, как «Мое первое честное портфолио» (где ребенок фиксирует не только пятерки, но и свои усилия), коллективное «Дерево добрых дел класса» и экологические патрули [1, с. 40].
- Треугольник «Учитель - Ученик - Родитель». Воспитание не работает в замкнутом пространстве школы [9, с. 74]. Мы привлекаем родителей через семейные челленджи - например, акцию «День добрых дел дома», где ребенок помогает старшим не за отметку, а по зову сердца [9, с. 76]. Мы транслируем семьям единую позицию: правила честности, эмпатии и уважения должны действовать и в стенах школы, и в кругу семьи [9, с. 78]. Кроме того, важным инструментом воспитания сопричастности стали наши регулярные благотворительные акции. Вместе с родителями и детьми мы систематически организуем сбор помощи для воспитанников Центра адаптации несовершеннолетних. Когда ребенок вместе с мамой и папой собирает вещи, книги или развивающие игры для сверстников, оказавшихся в трудной жизненной ситуации, это формирует у него настоящее, глубокое милосердие и понимание, что быть гражданином - значит уметь поддерживать других [9, с. 83].

Роль заместителя директора по УВР и методические ориентиры

Как руководитель, курирующий начальное звено, я четко вижу свою задачу в том, чтобы не превратить живую программу «Адал азамат» в бумажную отчетность и формальные галочки [4, с. 12; 5, с. 31].

Для этого в нашей школе мы выстроили системную методическую работу с учителями [5, с. 32]:

1. Смещение акцента с «отчетов» на «вовлеченность». Мы учим педагогов оценивать воспитательный эффект не по количеству проведенных линеек, а по тому, как дети общаются друг с другом на перемене [5, с. 35].
2. Сопровождение КСП. На заседаниях методических объединений мы разбираем, как в поурочном планировании по предметам органично вшивать воспитательные минуты без перегрузки детей [5, с. 38].
3. Мониторинг микроклимата и психологической безопасности. Мы держим на строгом контроле эмоциональное состояние младших школьников, вопросы адаптации и профилактику буллинга [6, с. 45]. Эту системную работу в школе ведут педагоги-психологи и учитель-логопед, которые выступают надежными партнерами классных руководителей, родителей и учителей-предметников [6, с. 47]. Совместные консультации, диагностические срезы и коррекционные занятия позволяют вовремя заметить трудности ребенка и поддержать его [6, с. 50].
4. Трансляция опыта. Мы активно делимся наработками наших учителей начальных классов на городском и областном уровнях [6, с. 95]. Своим практическим опытом и наработками наши специалисты также активно делятся с коллегами, представляя результаты совместной работы на методических площадках города [6, с. 96].

Формирование «Адал азамат» - это дистанция длиною в школьное детство. Ребенок не станет честным гражданином от красивых лозунгов. Он становится им тогда изо дня в день, когда видит справедливость учителя, когда чувствует поддержку класса и когда его честный маленький труд замечают и ценят.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Таңдамалы шығармалар / Избранные произведения. - Алматы: Ана тілі, 2020. Амонашвили Ш. А. Школа жизни. - М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2019.
2. Борисенко И. В. Формирование академической честности и нравственных ориентиров в начальной школе // Начальная школа Казахстана. - 2024. - № 4.

3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями). - Астана: Ақ Орда, 2025.
4. Концепция развития воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан «Біртұтас тәрбие» / Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. Астана, 2023.
5. Кузембаева А. С. Интеграция учебного и воспитательного процессов в начальной школе: теория и практика. - Караганда: КарУ, 2023.
6. Психолого-педагогическое сопровождение участников образовательного процесса в начальной школе / под ред. Л. А. Ивановой. - Павлодар: ПГПУ, 2024.
7. Сагинтаева А. К. Духовно-нравственные основы современного школьного образования в Республике Казахстан. Алматы: Ғылым, 2022.
8. Санитарно-эпидемиологические требования к объектам образования: приказ Министерства здравоохранения РК. - Астана, 2024.
9. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека. - М.: Педагогика, 2021.
10. Экологическое воспитание учащихся в рамках реализации концепции «Таза Қазақстан» / под ред. М. Т. Жексенбаева. - Костанай: КШУ, 2025.
11. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника. - М.: Знание, 2018.

**ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАСЫН «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ
БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА
ЗЕРДЕЛЕУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ**

Султанова С.Г.

*3 санатты директордың тәрбие жөніндегі орынбасары
Б.Майлин атындағы №3 жалпы білім беретін мектебі*

Қазіргі білім беру кеңістігінде мектептің міндеті тек білім берумен шектелмейді. Бүгінгі мектеп оқушыға біліммен қатар ұлттық сана, азаматтық жауапкершілік, отансүйгіштік, еңбекқорлық, адамгершілік және мәдени құндылықтарды меңгертетін тәрбие ортасы болуы қажет. 2023–2024 оқу жылынан бастап еліміздің білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысы «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде ұйымдастырылуда. Бағдарламаның мақсаты – адал, еңбекқор, елжанды, жауапкершілігі жоғары азамат қалыптастыру. Бағдарламада тәуелсіздік пен отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, заң мен тәртіп, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық сияқты құндылықтарға басымдық беріледі. [1, 4–5-б.]

Біздің ойымызша, осы құндылықтарды оқушыға түсіндірудің тиімді жолдарының бірі – ұлтқа қызмет еткен тұлғалардың өмір жолын үлгі ету. Осындай тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Өзбекәлі Жәнібеков – мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф, тарих ғылымдарының кандидаты. [2, 26 бет]. Ол еңбек жолын мектеп мұғалімі және оқу ісінің меңгерушісі қызметінен бастаған. Кейін мемлекеттік қызметтің түрлі сатыларында еңбек етіп, ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны сақтауға айрықша үлес қосты. Оның есімі қазақтың ұлттық мәдениетін жаңғырту, тарихи ескерткіштерді сақтау, салт-дәстүрді дәріптеу, Наурыз мерекесін қайта жаңғырту, ұлттық музыкалық мұраны насихаттау сияқты маңызды жұмыстармен байланысты. [3, 6-б.]. Сондықтан біз Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен еңбегін тек тарих сабағында немесе мерейтойлық шарада ғана емес, тәрбие жұмысының жүйелі мазмұнына енгізу қажет деп есептеймін.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын зерделегенде біз оның қызметін бірнеше негізгі тәрбие бағытымен байланыстырамыз. Біріншісі – отансүйгіштік. Өзбекәлі Жәнібековтің бүкіл саналы ғұмыры ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны қорғауға арналды. Оның

қызметі арқылы оқушыға «Отанды сүю дегеніміз не?» деген сұрақ қойып, патриотизмді тек сөзбен емес, нақты әрекетпен түсіндіруге болады. Біз сабақ барысында оқушыларға: «Егер сен өз еліңнің тарихын білсең, мәдениетін құрметтесең, туған жеріңнің мұрасын сақтасаң – бұл да Отанға қызмет ету» деген түсінікті қалыптастыруға тырыстық.

Екіншісі – жауапкершілік. Ұлттық мұраны сақтау – үлкен жауапкершілікті талап етеді. Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін зерделеу арқылы оқушылар өзіне:

«Мен ұлттық құндылықтарды қалай сақтай аламын?»

«Мен туған жерімнің тарихын білемін бе?»

«Мен үлкендердің өнегесін жалғастыра аламын ба?» деген сұрақтар қоя бастайды.

Үшіншісі – еңбекқорлық. Жәнібековтің өмір жолы оқушыға жетістікке жетудің артында үздіксіз еңбек, ізденіс және жауапкершілік тұрғанын көрсетеді.

Төртіншісі – жасампаздық. Оның ұлттық мәдениетті жаңғырту бағытындағы еңбегін оқушыларға таныстыру арқылы «мұраны тек сақтау емес, оны қазіргі заманға сай насихаттау» идеясын түсіндіруге болады.

Бұл бағыт «Адал азамат» бағдарламасындағы жасампаздық және жаңашылдық құндылығымен сабақтасады. Бағдарлама құндылықтарды оқушының нақты әрекеті арқылы қалыптастыруға бағытталған. [1, 12-б.]

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын оқушыларға таныстыру мақсатында мектебімізде жүйелі жұмыстар ұйымдастырылды. Біз жұмысты бір ғана тәрбие сағатымен шектемей, бірнеше бағытта жүргіздік: таны → зертте → талда → шығармашылық жұмыс жаса → насихатта «Ұлт рухын ұлықтаған тұлға» тәрбие сағаттары өтті. Алдымен оқушыларға Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметі туралы ақпарат берілді. Тәрбие сағатында өмірбаяндық деректермен қатар фотосуреттер, тарихи орындар, ұлттық мәдениетке қатысты материалдар көрсетілді. Оқушыларға дайын ақпаратты жаттатудан гөрі, сұрақтар арқылы ойлануға мүмкіндік бердік. Мысалы: «Неліктен Өзбекәлі Жәнібековті ұлт жанашыры деп атаймыз?», «Ұлттық мұраны сақтау не үшін маңызды?», «Бүгінгі оқушы ұлттық мұраны сақтауға қандай үлес қоса алады?» деген сұрақтар қойылды. Бұл әдіс оқушылардың пікір айтуына және өз көзқарасын қалыптастыруына ықпал етті.

«Ұлттық мұра – ұрпаққа аманат» көрмесі. Мектепте ұлттық мәдениетке байланысты шағын көрме ұйымдастырылды.

Көрмеге:

ұлттық аспаптар;

ұлттық киімдер;

ою-өрнек үлгілері;

қолөнер бұйымдары;

ұлттық ойындарға қатысты материалдар;

тарихи тұлғалар туралы кітаптар орналастырылды. Оқушылар әр заттың тарихын зерттеп, сыныптастарына таныстырды. Осы арқылы біз «ұлттық құндылықты білу» → «оны түсіну» → «оны құрметтеу» қағидасын жүзеге асыруға тырыстық.

«Өзбекәлі Жәнібеков және ұлттық мұра» пікірталасы. Жоғары сынып оқушыларымен пікірталас ұйымдастырылды. Оқушылар екі топқа бөлініп, ұлттық мұраны сақтау мәселесі бойынша пікір алмасты. Пікірталаста: «Ұлттық мұраны сақтау – тек үлкендердің міндеті ме?», «Жастар ұлттық дәстүрді қазіргі технология арқылы насихаттай ала ма?», «Ұлттық мәдениетті заманауи форматта таныстырудың қандай жолдары бар?» деген сұрақтар қарастырылды. Оқушылар әлеуметтік желі, бейнеролик, цифрлық көрме, мектеп музейі, шығармашылық жоба сияқты ұсыныстар айтты. Бұл жұмыс «Адал азамат» бағдарламасындағы жасампаздық және жаңашылдық құндылығын практикалық әрекетпен байланыстыруға мүмкіндік берді.

«Ұлт рухын ұлықтаған – Өзбекәлі Жәнібеков» қалалық эссе байқауы. Жүргізілген жұмыстардың ішіндегі маңызды нәтижелердің бірі – 6–10 сынып оқушылары арасында ұйымдастырылған «Ұлт рухын ұлықтаған – Өзбекәлі Жәнібеков» тақырыбындағы қалалық эссе байқауына оқушымыздың қатысуы. Бұл байқау Өзбекәлі

Жәнібековтің 95 жылдығына арналған іс-шаралар аясында ұйымдастырылды. Байқауға оқушылардың арасынан Манетов Жаннұр қатысып, өз жұмысында тұлғаның ұлттық мәдениетті сақтаудағы еңбегін, тарихи мұраға деген жауапкершілігін және кейінгі ұрпаққа қалдырған өнегесін зерделеді. Нәтижесінде Манетов Жаннұр қалалық эссе байқауында І орын иеленді. Бұл нәтижені біз бір ғана байқаудағы жетістік ретінде емес, оқушының зерттеу, талдау, шығармашылық ойлау және ұлттық құндылықты түсіну қабілетінің көрсеткіші ретінде қарастырамыз. Эссе жазу барысында оқушы дайын ақпаратты көшіріп қана қоймай, тұлғаның қызметіне өзіндік көзқарасын білдіруге тырысты. Біздің тәжірибемізде осындай шығармашылық жұмыстардың тәрбиелік маңызы жоғары. Себебі оқушы: ақпарат жинайды → оқиды → салыстырады → ойланады → өз пікірін қалыптастырады → жазады → қорғайды. Осы үдерістің өзі «Адал азамат» бағдарламасының құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын «Адал азамат» құндылықтарымен байланыстыру тұлға мұрасын бағдарламамен байланыстырудың тиімді жолы – нақты құндылық пен нақты әрекетті сәйкестендіру.

«Адал азамат» құндылығы	Ө. Жәнібеков мұрасы арқылы қалыптастыру
Тәуелсіздік және отаншылдық	Ұлттық тарих пен мәдениетті құрметтеу
Бірлік және ынтымақ	Халықтың ортақ мәдени мұрасын бағалау
Әділдік және жауапкершілік	Тарихи мұраға жауапкершілікпен қарау
Заң және тәртіп	Қоғамдық және мәдени құндылықтарды қорғау
Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік	Тұлғаның еңбек жолын үлгі ету
Жасампаздық және жаңашылдық	Ұлттық мұраны қазіргі форматта насихаттау

Бағдарламаның қазіргі мазмұнында құндылықтарды тек түсіндіру жеткіліксіз екені, оларды танымдық, практикалық және эмоционалдық компоненттер арқылы қалыптастыру қажеттігі көрсетілген. Сондықтан біздің жұмыстарымыздың негізгі ұстанымы: «Тұлғаны таныту – құндылықты түсіндіру – әрекетке бағыттау». Мысалы, оқушы Өзбекәлі Жәнібеков туралы ақпарат алды. Бұл – танымдық кезең. Ол тарихи мұра туралы пікір айтты, эссе жазды, көрме ұйымдастырды. Бұл – практикалық кезең. Ол ұлттық мұраға құрметпен қарап, оның маңызын түсінді. Бұл – эмоциялық-құндылықтық кезең. Осы үш кезең біріккенде ғана тәрбие нәтижелі болады. Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын зерделеу барысында бірнеше әдісті жүйелі қолдандық. Талдап айтатын болсам, «Тұлғаның ізімен»

Оқушылар тұлғаның өміріндегі маңызды оқиғаларды хронологиялық ретпен орналастырады.

«Бір дерек – бір ой»

Оқушы тұлға туралы бір дерек таңдап, сол деректің қазіргі өмірдегі маңызын түсіндіреді.

«Мен болсам...»

Оқушыға жағдаят ұсынылады: «Егер сен Өзбекәлі Жәнібековтің орнында болсаң, ұлттық мұраны сақтау үшін қандай жұмыс жасар едің?» Бұл әдіс оқушының шығармашылық ойлауын дамытады.

«Ұлттық мұра картасы»

Оқушылар ұлттық мұраларды бірнеше бағытқа бөледі:

Тарих – Мәдениет – Өнер – Дәстүр – Тіл – Қолөнер – Музыка. Әр бағыт бойынша зерттеу жүргізеді.

«Тұлғадан тағылым»

Сабақ соңында оқушы:

«Мен бүгін білдім...»

«Мен үшін маңызды болғаны...»

«Мен өз өмірімде қолданамын...» деген үш сөйлемді аяқтайды.

Бұл қарапайым рефлексия оқушының алған ақпаратын жеке өмірлік тәжірибесімен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мектептің жалғыз әрекеті жеткіліксіз. «Адал азамат» бағдарламасы тәрбие үдерісінде мектеп, ата-ана және қоғам арасындағы байланысты күшейтуге бағытталған. [1, 17-б.]

Осыған байланысты оқушыларға үйде ата-анасынан: «Біздің отбасымызда қандай ұлттық дәстүр сақталған?», «Үлкендерден қандай ұлттық құндылық үйрендің?» деген сұрақтарға жауап жинауды ұсындық. Кейбір оқушылар отбасындағы ұлттық салт-дәстүрлер туралы әңгімелеп, сыныпта таныстырды. Осылайша ұлттық құндылық тек мектептегі тақырып болып қалмай, отбасылық әңгімеге айналды. Бұл – тәрбиенің өмірмен байланысын күшейтетін маңызды тәсіл. Біздің педагогикалық тәжірибеміз көрсеткендей, тарихи тұлғаның мұрасын тәрбие үдерісіне енгізу оқушының ұлттық құндылықтарды қабылдауына жаңа мүмкіндік береді. Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы арқылы оқушы: еңбекті бағалауды; тарихты құрметтеуді, ұлттық мәдениетті сақтауды, Отанға қызмет етуді, жауапкершілікті сезінуді, өз ойын еркін жеткізуді, шығармашылықпен жұмыс жасауды үйренеді.

Біз үшін ең маңызды нәтиже – оқушының тұлға туралы ақпаратты жаттап алуы емес, сол тұлғаның өмірінен өзіне өнеге табуы. Мектебімізде өткізілген тәрбие сағаттары, танымдық жұмыстар, көрме, пікірталас, шығармашылық тапсырмалар және қалалық эссе байқауына қатысу осы бағыттағы жүйелі жұмыстың нақты көрінісі болды. Әсіресе 6–10 сынып оқушылары арасында өткен «Ұлт рухын ұлықтаған – Өзбекәлі Жәнібеков» тақырыбындағы қалалық эссе байқауында оқушымыз Манетов Жаннұрдың I орын алуы – жүргізілген жұмыстың нәтижелі болғанын көрсететін нақты тәжірибелік көрсеткіш.

Біз бұл жетістікті бір оқушының ғана жетістігі деп емес, оқушы – мұғалім – ата-ана – мектеп бірлігінің нәтижесі деп қабылдаймыз. Өйткені ұлттық тәрбие бір күнде қалыптаспайды. Ол күнделікті әрекеттен, жақсы сөзден, өнегелі істен, тарихи тұлғаны танудан және сол тұлғаның құндылығын қазіргі өмірмен байланыстыра білуден қалыптасады. Сондықтан біздің алдағы мақсатымыз – Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын бір реттік мерейтойлық шара ретінде ғана емес, мектептегі тұлғатану, ұлттық тәрбие және азаматтық құндылықтарды қалыптастырудың тұрақты бағыты ретінде жалғастыру.

Біздің басты ұстанымымыз: «Өткенді таныған ұрпақ – бүгінін бағалайды, болашағына жауапкершілікпен қарайды». Ал ұлы тұлғалардың өнегесін қазіргі баланың күнделікті әрекетімен байланыстыра алған кезде ғана тарихи мұра шынайы тәрбие құралына айналады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 26 мамырдағы №123 бұйрығы негізінде іске асырылатын «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы.
2. Қазақстан тарихы порталы. «Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл»,
- 3.«Ұлт рухын ұлықтаған тұлға» танымдық-библиографиялық материалдары.

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЖӘНЕ САБАҚТАН ТЫС ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН «АДАЛ АЗАМАТ» ЖЕКЕ ТҮЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ

Тургаев Б.Б.

Арқалық политехникалық колледжінің химия және экономикалық пәндерінің оқытушысы , педагог-модератор, экономика ғылымдарының магистрі

«Оқыту процесінде қалай болса солай
оқытпай - ғылым, білім беру жүйесі
сақталу керек. » Ыбырай Алтынсарин

«Бала дұрыс тәрбиемен өссе ,
тірішілік ісіне икем,бейнетіне
бекем болады . »
Нәзипа Кұлжанова

Ш.Мұртаза "Өзбекәлі Жәнібеков бүкіл
саналы өмірінде қазақ халқының дүниежүзілік
цивизилизацияға қосқан үлесін дәлелдеумен өтті"

Ыбырай Алтынсарин өндіріс, өнер және білімді қоғам дамуының басты қозғаушы күші деп санады. Ол қазақ халқының тек сауатты болып қана қоймай, заман ағымына сай кәсіп игеріп, өндіріс пен техниканы меңгеруін ерекше армандаған тұлға. Ұлы ағартушының өндіріс пен еңбекке қатысты көзқарастары оның шығармалары мен практикалық істерінде айқын көрініс тапты. Шығармаларындағы өндіріс пен техника тақырыбы , өзінің атақты «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңінде дамыған елдердің өндірісі мен техникалық жетістіктерін үлгі ретінде көрсетеді: «Тастан сарай салғызды» – құрылыс пен сәулет өнерінің дамуын; «Айшылық алыс жерлерден, көзінді ашып-жұмғанша жылдам хабар алғызды» – телеграф пен байланыс жүйесін; «Ұшқан құстай жүргізді, су үстінде кемесін» – паровоз бен пароход секілді көлік өндірісінің жетістігін жырлайды. Ол халықты мал шаруашылығының шеңберінде ғана қалмай, отырықшылыққа көшуге, жер өңдеумен, зауыт-фабрика ісімен айналысуға шақырды. Практикалық істері және қолөнер мектептері. Ыбырай Алтынсарин тек теориямен шектелген жоқ, ол өндіріске қажетті мамандар даярлаудың негізін қалады: Тұңғыш кәсіптік мектептер: Қазақ даласында экономикалық және шаруашылық қажеттіліктерді өтеу үшін қолөнер және ауыл шаруашылығы училищелерін ашуға көп күш жұмсады. Ыбырай Алтынсаринның «Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай – ғылым , білім беру жүйесі сақталу керек.» деген ойын өзінің химия сабақтарында және сабақтан тыс зерттеу жұмыстарында «Адал азамат» жеке тұлғасын қалыптастыру құралы ретінде қолдану , басты мақсатым болып табылады. Адал азамат ұғымы химия пәнімен тікелей және терең байланысты. Химия—бұл тек қана формулалар мен реакциялар емес, ең алдымен адамзат игілігі мен қауіпсіздігіне қызмет ететін ғылым. [6, 5-50 б.]

Химия пәні арқылы адал азамат тәрбиелеудің негізгі бағыттары:

- Экологиялық жауапкершілік: Адал азамат қоршаған ортаны ластамайды. Химиялық заттардың, пластиктің, тұрмыстық және өндірістік қалдықтардың табиғатқа тигізетін зиянын түсініп, оларды дұрыс кәдеге жаратуға (утилизация жасауға) тырысады.

Мысалы Торғай боксит кен басқармасы мекемесінің өндірістік қалдықтарын қойта өңдеу бойынша өндіріс зауыттарын ашу қажеттілігі.

- Академиялық адалдық: Зертханалық жұмыстарды орындау кезінде тәжірибе нәтижелерін бұрмаламай, қалай бар солай жазу — шынайы ғалым мен адал азаматтың басты қасиеті.

- Қауіпсіздік мәдениеті: Химиялық заттармен (тұрмыстық химия, дәрі-дәрмектермен) жұмыс жасағанда ережелерді қатаң сақтау, өзінің және өзгелердің денсаулығына зиян келтірмеу.

- Ғылымды ізгілікке жұмсау: Химиялық білімді зиянды дүниелер жасауға емес, медицина, ауыл шаруашылығы және өндірісті дамыту сияқты пайдалы істерге бағыттау. Арқалық өңіріне пайдалы өндіріс мекемелерін ашу жұмыстарын жүзеге асыру. [1, 1 б.]

Нәзипа Кұлжанованың «Бала дұрыс тәрбиемен өссе, тіршілік ісіне икем, бейнетіне бекем болады.» осы орайда «химиялық өндірістің негізгі ғылыми принциптері» тақырыбын қарастыру барысында— өнімді ең аз шығынмен және жоғары тиімділікпен алу үшін қолданылатын маңызды технологиялық ережелер.

Химиялық өндірістің негізгі ғылыми принциптері:

- Үздіксіздік принципі: Шикізат реакция аппараттарына үздіксіз беріліп, дайын өнім тоқтаусыз алынады.

- Қарсы ағыс (қарсы ағым) принципі: Өзара әрекеттесетін заттар аппарат арқылы бір-біріне қарама-қарсы бағытта қозғалады. Бұл заттардың толық әрекеттесуін қамтамасыз етеді.

- Жалған қайнайтын қабат принципі: Қатты ұнтақталған шикізат арқылы газ немесе сұйықтық жоғары жылдамдықпен өтіп, зат қайнап тұрған сұйықтық сияқты әсер береді, бұл әрекеттесу аумағын ұлғайтады.

- Реакция жылуын пайдалану (іске жарату): Экзотермиялық реакциялар кезінде бөлінген жылуды өндірістің басқа қажеттіліктеріне (мысалы, шикізатты қыздыруға) қайта бағыттау.

- Қалдықтарды қолдану (утилизация): Өндіріс қалдықтарын басқа қосымша өнімдер немесе шикізат ретінде толық пайдалану. [7, 1-60 б.]

Бұл принциптердің Арқалық қаласының маңындағы Торғай боксит кен басқармасының тұрғындарға зиянды қалдықтарын қайта өңдеу бойынша химиялық өндірістер, атап айтар болсақ, майлы сыр өндірісі, керамикалық бұйымдар жасау, бор өндірісі, шамотты кесек өндірісі, алюмоцемент өндірісі, жылыжай салу жобасы Арқалық қаласында өндіру және салу мәселесі туындады, аталмыш мәселені шешу мақсатында Арқалық политехникалық колледжінің бір топ білім алушылары 2020 жылдан бастап зерттеу жұмыстарын бастады. Арқалық политехникалық колледжінің білім алушысы Алишер Насрединов Арқалық жылу тасымалдау құбырларының бойына заманауи жылыжайлар орналастыру жобасы бойынша «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы XII обылыстық «Жас ғалым 2020» ғылыми тәжірибелік конференцияның жеңімпазы атанды,

Петр Литвинчук 2021 жылы Арқалық жылу тасымалдау құбырларының бойына жылыжайлар орналастыру жобасын жалғастырып «Жас Ғалым. KST» жобасы аясында өткізілген «KOSTANAY PROJECT» атты әлеуметтік- ғылыми бастамалар фестивалінде 1 орын және силыққа «Макбук» иеленді.

Ринат Нұрмихаметов, Руслан Апарин, Нұрсұлтан Әбдірахманов сынды шәкірттерімен бірге, 2022 ші жылдан бастап, Арқалық қаласының төңірегіндегі саз балшықтан түрлі бұйымдар жасауға кірістік. Арқалық қаласында кірпіш зауыты, керамикалық зауыт тәрізді өндіріс ошақтары көп болған. Ақтөбе жағынан келген кәсіпкерлер алуан нақышты майлы бояу жасаған. Өзім 1993 жылы Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институтын аяқтаған кезде дипломдық жұмысымды бор жасап қорғадым. Ғылыми жетекшім— атақты ғалым, институт ректоры, академик Қосылған Күзенбаев болды. Осының бәрін ойластыра келе бүгінгі күні

керамикалық бұйым, түрлі түсті сыр, түрлі түсті бор, кірпіш, керамзит тағыда басқа бұйымдар жасап шығаруды қолға алдық тәтижесінд «Тәуелсіздік ұрпақтары» стартап жобалар байқауына Қостанай облысының 16 және 35 жас аралығындағы жүзге тарта жастары қатысты. Жастар өздерінің бизнес идеяларын қорғап, сайысқа түсті.

[2, 1-30 б.]

Жобаны ұйымдастырушыларға айтар алғысымыз шексіз. «Бұлақ көрсең көзін аш» дегендей 2022 жылдың сәуір айынан бастап шілде айына дейін жастарды бизнестің қыр-сырына үйретіп, біраз жақсы жұмыстар жасалды Соның арқасында 12 жұмыс финалға шықты. Бұл жобалардың бәрі де өте жақсы еліміздің дамуына зор үлес қосатын жастардың бизнес идеялары деп ойлаймын. Байқауға қатысқанда пайдалы ақпараттар молынан берілді. Шәкіртім Ринат Нұрмихаметов 500 мың теңге грант ұтып алыды». Аталмыш жобаның жалғасы, 2023 жылы Руслан Апарин, Ринат Нұрмихаметов, «Мен кәсіпкермін» аймақтық стартап және бизнес жобалар байқауында «БАС ЖҮЛДЕ» және әрқайсысы заманауи сағат сыйлығына ие болды.

[2, 1-55 б.]

Руслан Апарин, 2023 жылы Дінмұхамед Қонаевтың 110 жылдығына арналған «ТАБЫС ЖОЛЫ-2023: БІЛІМ. ҒЫЛЫМ. МАМАНДЫҚ» халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясы. 2 орын: құлаққап сылыққа берілді.

Ринат Нұрмихаметов, 2024 жылы «БІЛІМ, ҒЫЛЫМ, ӨНДІРІС: ТАБЫС КІЛТІ» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференция. 2 орын.

Ринат Нұрмихаметов, 2024 жылы «ТАБЫС ЖОЛЫ – 2024: БІЛІМ, ҒЫЛЫМ, ТАБЫС» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференция. 3 орын иеленді.

Ринат Нұрмихаметов, 2023 жыл қорытындысы бойынша Қостанай облысының техникалық және кәсіптік білім беру және оқыту бағдарламасының «Жас зерттеуші» номинациясы бойынша үздік 10 студентінің қатарына кірді және 50 000 теңге сертификат иеленді.

Осы жұмыстардың нәтижесі ретінде 2023 жылдың ақпан айында Дінмұхамед Қонаевтың 110 жылдығына арналған «Табыс жолы-2023: БІЛІМ.ҒЫЛЫМ.КӘСІП» атты Халықаралық студенттік ғылыми-тәжірибелік конференцияда Арқалық политехникалық колледжінің білім алушылары Руслан Апарин мен Ринат Нұрмихаметов 22 қатысушының ішінде жүлделі екінші орынға ие болды.

Арқалық өңірінің саз балшығы өте құнды. Себебі, сапасы өте жоғары. Отқа төзімді, мықты. Ертеректе 1970-1990 жылдар аралығында Арқалықтың керамикалық зауытынан неше түрлі жақсы бұйымдар шықты, кірпіш зауыты, керамзит зауыты, майлы сыр цехтары сапалы өнімдер шығарды. Қаламызды алға қарай дамыту үшін осындай игі бастамаларға көбірек қолдау көрсетілсе екен деген тілегім бар.

Зерттеу нәтижелері бойынша - сынақ үлгілері әзірленді, кезең-кезеңімен өндіріс технологиясын әзірленді, өндіріс құны есептелді, қажетті жабдықты іздеу жолдары айқындалды, пайдалылық талдауы жасалды және өнімді өндіру және жылыжайлар салу бойынша бизнес-жоспарды әзірлеу жұмыстары жасалды. [3, 21 б.]

Атап айтар жетістігіміздің бірі және бірегейі болып табылатыны ол Қостанай облысы жоғары оқу орындары студенттерінің алдында Арқалық политехникалық колледжінің білім алушылары Ринат Нұрмихаметов пен Руслан Апарин 2025 жылы сәуір айында Старт ап жобалардың тақырыбы мен негізін таңдау, жоспарлау және жүзеге асыру бойынша өз тәжірибелерімен бөлісіп, баяндама оқығаны болып табылады. [4, 16 б.]

Қорытындылай келе, Ш.Мұртаза "Өзбекәлі Жәнібеков бүкіл саналы өмірінде қазақ халқының дүниежүзілік цивилизацияға қосқан үлесін дәлелдеумен өтті" деген сөздерін басшылыққа алып өскелең ұрпақты отансүйгіштіке тәрбиелеу жолында насихат жұмыстарын жүргізу біздің басты міндетіміз болып табылатынын ерекше атап өткім келеді, сонымен қатар химия сабақтарындағы және сабақтан тыс зерттеу жұмыстарын «Адал азамат» жеке тұлғасын калыптастыру құралы ретінде қолдану, мәселе қоя білу

және мәселенің шешімін іздеу арқылы оқыту, ең алдымен, мұғалім мен оқушының нәтижеге жетуге бағытталған қоғамдық пайдалы іс-шараларға қатысуға деген ұмтылысы екенін атап өткім келеді. [5, 67 б]

Әдебиеттер тізімі

1. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы
2. «Арқалық аумағының бокситін катализатор тасымалдаушысы ретінде қолдану» Тургае Б.Б. дипломдық жұмысы 1993 жыл , жетекші химия ғылымдарының докторы (1984), профессор (1987).
3. «Бизнес жоспарлау» атты оқу құралының немесе монографияның авторы — Ж.Б. Кенжин және Н.А. Ахметжанова
4. «Живая глина. Методическое пособие по работе с глиной» авторов Евгений Соловьевы, Евгения Соловьевы.
5. «Өзбекәлі және мәдени майдан» авторо Санжар Керімбай, Әділбек Нәби
6. «Ыбырай Алтынсарин нақыл сөздері»
<https://bilim-all.kz/figure/71?posts=thoughts>.
Косылган Кузембаевич Кузембаев
7. Химия пәні бойынша 10-11 сыныпқа, колледжге арналған әдістемелік нұсқаулық
М.К.Оспанова

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ – ТҰЛҒА ТІРЕГІ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫСЫН АДАЛ АЗАМАТ ЕТП ТӘРБИЕЛЕУ

Шайкамалова Гулнур Бахытбекқызы

Педагог-модератор,

А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі

Арқалық қаласы

Бүгінгі таңда елімізде білім беру мен тәрбие саласын жаңғырту, өскелең ұрпақтың бойында ұлттық сана мен адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру – мемлекеттік саясаттың басты өзегі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұлттық құндылықтарға негізделген «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы әрбір ұстаздың күнделікті жұмысындағы бағдаршамына айналып отыр. Бүгінгі білім беру жүйесінде мен үшін ең маңызды міндеттердің бірі – оқушыға сапалы білім берумен қатар, оның бойына ұлттық құндылықтарды сіңіріп, адалдықты, жауапкершілікті, еңбекқорлықты, мейірімділікті өмірлік ұстаным ретінде қалыптастыру [3, 1–2 б.]. Себебі бастауыш сыныпта берілген тәрбие баланың тұлғалық қалыптасуына үлкен ықпал етеді. Мен бастауыш сынып мұғалімі ретінде әр сабағымда білім мен тәрбиені қатар алып жүруге тырысамын. Оқушының мәтінді түсінуі, есеп шығаруы немесе жаңа тақырыпты меңгеруімен қатар, сол білім арқылы жақсы қасиеттерді бойына қалыптастыруына да жағдай жасаймын.

Осы бағытта менің педагогикалық тәжірибемде Ыбырай Алтынсариннің мұрасы ерекше орын алады. Ұлы ағартушының шығармаларында білімге ұмтылу, еңбек ету, адалдық, мейірімділік, адамгершілік сияқты құндылықтар кеңінен көрініс тапқан [1, 1–3 б.; 7, мақала]. Мен оқушыларға Ыбырай Алтынсарин туралы ақпаратты тек оқулық көлемінде беріп қана қоймай, оның өмірі мен шығармашылығына арналған **арнайы шағын кітапша** әзірлеп, сабақта қолдандым. Кітапшаны балалардың жас ерекшелігіне

сай, түсінікті тілмен, қысқа мәтіндер мен шығармаларының мазмұнын қамтитындай етіп ұйымдастырдым. Кітапшаның ішінде Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы, ағартушылық қызметі, мектеп ашудағы еңбегі, балаларға арналған шығармалары және оның тәрбиелік идеялары қамтылды. Әсіресе «Кел, балалар, оқылық!», «Таза бұлақ», «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы» сияқты шығармаларына ерекше тоқталдым. Мен бұл кітапшаны оқушыларға дайын ақпарат ретінде ғана ұсынбай, олардың өз бетімен оқып, қызығушылықпен танысуына мүмкіндік бердім. Сабақта «Кітапшадағы Ыбырай туралы қандай жаңа мәлімет білдің?», «Саған қай шығармасы ерекше әсер етті?», «Ыбырай атаның қандай қасиетін өз бойыңа үлгі еткің келеді?» деген сұрақтар арқылы пікір алмасу ұйымдастырдым. Оқушылардың кітапшаны қызығушылықпен парақтап, бір-біріне мазмұнын айтып, өздеріне ұнаған шығармаларды талқылағанын байқадым. Бұл жұмыс арқылы мен баланың ұлттық тұлғаға деген қызығушылығын арттыруға болатынына көз жеткіздім. Мен үшін бұл кітапшаның тағы бір маңызды ерекшелігі – оқушы Ыбырайды тек тарихта қалған ағартушы ретінде емес, **балаға білім мен тәрбие берген ұстаз** ретінде тани бастайды. Осылайша мен дәстүрлі кітап оқу мен қазіргі цифрлық мүмкіндіктерді өзара байланыстыруға тырыстым.

Менің ойымша, Ыбырай Алтынсарин шығармаларының бүгінгі бастауыш сынып оқушысы үшін тәрбиелік мәні өте жоғары. Оның шығармаларындағы қарапайым оқиғалар арқылы бала адамдық қасиеттерді түсінеді. Мысалы, «Әке мен бала» [1, 30–31 б.] әңгімесін оқыту кезінде мен «Әке мен бала» ұғымын тек туыстық байланыс ретінде қарастырмаймын. Әңгімедегі ойды адамның ішкі тазалығымен, жақсы ниетімен, адалдығымен байланыстырамын. Оқушылармен бірге: **«Сен баланың орнында болсаң не істер едің?», «Баланың бойынан қандай қасиетті байқадың?», «Үлкен адамның ақылын тыңдау неліктен маңызды?»** деген сұрақтарды талқылаймыз. Осы сұрақтар арқылы оқушы шығарманың мазмұнын ғана меңгермей, оның тәрбиелік мағынасын түсінуге мүмкіндік алады. Мен оқушыға тәрбиелік ойды дайын күйінде бермей, оны шығармадан өзіне тапқызуға тырысамын. Себебі бала өз ойымен жеткен қорытындыны жақсырақ қабылдайды және есте сақтайды. Ойынның мазмұнын қазақ халқының ұлттық құндылықтарымен байланыстырамын.

Қазіргі оқушылардың цифрлық ортаға қызығушылығы жоғары болғандықтан, мен сабақ барысында осы қызығушылықты білім мен тәрбиеге бағыттауды маңызды деп санаймын. Осы мақсатта жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдаланып «Ұлттық мұраға саяхат» атты интерактивті сайт әзірледім. Мен үшін бұл сайттың басты ерекшелігі – оның мазмұны ұлттық құндылықтарға негізделгендігінде. Сайтты ашқан кезде оқушыны қазақ халқының ұлттық мұрасымен байланысты саяхат күтеді. Сайттың бастапқы бетінде Ыбырай Алтынсариннің «Таза бұлақ» [2, 177–179 б.] әңгімесінің мультфильм түрін көруге мүмкіндік беріледі. Оқушы алдымен шығарманың мультфильм түріндегі нұсқасымен танысып, кейін оның мазмұны бойынша берілген тапсырмаларды орындауға көшеді. Мен бұл тәсілді әдейі таңдадым. Себебі бастауыш сынып оқушысы үшін ұзақ мәтінді бірден оқып, оның мағынасын толық түсіну кейде қиын болуы мүмкін. Ал шығарманы мультфильм арқылы көру оқушының назарын аударып, оқиғаның мазмұнын көзбен көріп қабылдауына мүмкіндік береді. Мультфильмді көргеннен кейін мен оқушылармен әңгіме жүргіземін. Балалар кейіпкерлердің іс-әрекетін талдайды, өздеріне ұнаған тұстарын айтады, шығарманың негізгі ойын анықтайды. Одан кейін сайттағы интерактивті тапсырмалар орындалады. Оқушы виртуалды саяхат барысында бірнеше аялдамадан өтеді. Әр аялдамада ұлттық мұраға, Ыбырай Алтынсарин шығармаларына және адал азамат қасиеттеріне қатысты тапсырмалар беріледі. Бірінші аялдама – **«Білім бұлағы»**. Бұл кезеңде оқушыларға Ыбырайдың білім туралы ойларына байланысты сұрақтар ұсынылады. Мысалы: «Кел, балалар, оқылық!» шығармасының негізгі идеясы қандай?

А)

Жалқаулық

Ә) Білімге ұмтылу

Б) Байлық жинау

Оқушы дұрыс жауапты таңдаған кезде келесі кезеңге өтеді. Екінші аялдама – «Еңбек елі». Бұл жерде Ыбырай шығармаларындағы еңбекқор кейіпкерлерге байланысты тапсырмалар беріледі. Оқушылар еңбек пен жауапкершіліктің байланысын анықтайды. Үшінші аялдама – «Адалдық алаңы». Бұл кезеңді мен ерекше маңызды деп есептеймін. Себебі оқушыға күнделікті өмірден алынған жағдаяттар ұсынылады. «Сен бақылау жұмысын орындап отырсың. Жаныңдағы досың сенен жауабыңды көрсетуді сұрады. Сен не істейсің?» Оқушы бірнеше жауаптың бірін таңдайды: – жауабымды көрсетемін; –

– өзім шығарып болған соң түсіндіремін;

– көшіріп алуына мүмкіндік беремін. Мұндай тапсырмалар арқылы оқушы тек ойын ойнап қоймайды, нақты өмірлік жағдаят туралы ойланады. Мультфильмді көру, кейін сұрақтарға жауап беру және интерактивті тапсырмаларды орындау оқушының сабаққа эмоционалды қатысуын күшейтеді. Ал эмоционалды қабылданған материал баланың есінде ұзақ сақталуына ықпал етеді. Сонымен бірге оқушының шығарманы қайта айтып беру, кейіпкерлерді салыстыру, өз ойын дәлелдеу қабілеті де дамиды. Мен бұл жұмысты тек әдебиеттік оқу сабағымен шектемей, оны «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағытымен байланыстырамын. Оқушы шығармадан алған тәрбиелік ойды: адалдық → жауапкершілік → еңбек → мейірімділік → жақсы мінез → қоғамға пайда келтіру сияқты құндылықтармен байланыстырады. Мен ойын аяқталған соң сабақты бірден аяқтамаймын. Міндетті түрде рефлексия ұйымдастырамын. Себебі ойын барысында оқушының қызығушылығы артқанымен, оның тәрбиелік мәнін түсіндіру үшін кейін ой елегінен өткізу қажет. Оқушыларға мынадай сұрақтар ұсынамын:

- Бүгін қандай құндылық туралы білдің?
- Қай тапсырма саған қиын болды?
- Қай кейіпкердің әрекеті саған ұнады?
- Сен оның орнында болсаң не істер едің?
- Бүгінгі сабақтан кейін өзіңнің қандай әрекетіңді өзгерткің келеді?
- Адал азамат болу дегенді қалай түсіндің? Кейде оқушыларға «Мен бүгін...» деп басталатын сөйлемдерді аяқтатамын:

Мен бүгін білдім...

Мен бүгін түсіндім...

Мен бүгін үйрендім...

Мен енді...

Мысалы, оқушы:

«Мен енді тапсырманы басқаға көшірмей, өзім орындауға тырысамын», немесе

«Мен кезекшілік міндетімді жауапкершілікпен орындау керек екенін түсіндім» деп жауап беруі мүмкін.

Осындай қарапайым рефлексияның өзі баланың өзіндік санасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Менің ойымша, адал азамат тәрбиесінде ең маңызды құралдардың бірі – мұғалімнің жеке үлгісі. Бала мұғалімнің айтқанынан гөрі оның іс-әрекетіне көбірек назар аударады. Сондықтан мен өзім оқушыдан талап ететін құндылықтарды алдымен өз ісімнен көрсетуге тырысамын. Егер оқушыдан адалдықты талап етсем, өзім де әділ бағалауым керек. Егер жауапкершілікті талап етсем, өз міндетіме жауапкершілікпен қарауым қажет. Егер оқушыдан бір-бірін құрметтеуді күтсем, әр баланың пікірін тыңдап, оның жеке тұлғасын құрметтеуім керек. Мен оқушы қателескен кезде оны кемсітуге емес, қатесін түсінуге бағыттаймын. Себебі қателігін мойындау да – адалдықтың бір көрінісі. «Сен қателестің» дегеннен гөрі, «Қай жерден қате кеткенін бірге анықтап көрейік» деген сөз оқушыға сенім береді. Осы арқылы мен сыныпта қауіпсіз психологиялық орта қалыптастыруға тырысамын.

Мен өз тәжірибемде Ыбырай Алтынсарин туралы кітапша мен «Ұлттық мұраға саяхат» сайтын бір-бірінен бөлек қарастырмаймын. Кітапша арқылы оқушы Ыбырайдың

өмірі мен шығармашылығымен танысады. Сайт арқылы сол білімін интерактивті тапсырмалар арқылы бекітеді. Ал «Таза бұлақ» әңгімесінің мультфильм түрін көру арқылы шығарманың мазмұнын эмоционалды түрде қабылдайды. Осы үш бағытты біріктіргенде: Кітапша → оқу → мультфильм → талдау → интерактивті ойын → таңдау → рефлексия түріндегі сабақ үлгісі қалыптасады. Бұл тәсіл менің оқушыларымның сабаққа қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Балалар Ыбырай туралы мәліметті жай ғана тыңдап қоймай, оны оқиды, көреді, талдайды, ойын арқылы бекітеді және өз өмірімен байланыстырады. Мен үшін бұл – ұлттық мұраны қазіргі баланың қабылдауына жақындатудың бір жолы.

Қорыта айтқанда, мен үшін ұлттық құндылық пен заманауи білім беру технологиясы бір-біріне қарама-қайшы ұғымдар емес. Керісінше, дұрыс ұйымдастырылған жағдайда заманауи технология ұлттық тәрбиені балаға жақын әрі қызықты түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Ыбырай Алтынсариннің мұрасы – осы бағыттағы маңызды рухани негіздердің бірі. Оның білімге, еңбекке, адамгершілікке, мейірімділікке үндейтін шығармалары бүгінгі бастауыш сынып оқушысы үшін де өз маңызын жоғалтқан жоқ. Мен өз тәжірибемде Ыбырай шығармаларын «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағытымен байланыстыра отырып, сабақтың мазмұнына енгіземін. Әдебиеттік оқу, қазақ тілі, дүниетану сияқты пәндерде ұлттық құндылықтарды оқу мақсаттарымен ұштастырамын. Сонымен бірге жасанды интеллект көмегімен Vibe Coding тәсілі арқылы әзірленген интерактивті ойындарды сабақтың бекіту, қайталау, талдау және рефлексия кезеңдерінде тиімді пайдалануға тырысамын. Мен үшін ойынның мақсаты – баланы жай ғана қызықтыру емес. Ең бастысы – ойын барысында баланың **таңдау жасауына, ойлануына, өз әрекетіне жауап беруіне, дұрыс шешім қабылдауына** жағдай жасау. Ыбырай Алтынсариннің: **«Кел, балалар, оқылық!»** деген үндеуін бүгінгі заман талабымен сабақтастыра отырып, мен оқушыға тек «оқы» деп қана емес, **«оқы, үйрен, еңбек ет, адал бол, жауапты бол, еліңе пайдалы азамат бол»** деген өмірлік бағыт беруге тырысамын.

Менің педагогикалық ұстанымым – әр баланың бойындағы жақсы қасиетті байқау, оны дамыту және сол қасиетті күнделікті әрекет арқылы бекіту. Бастауыш сыныпта қалыптасқан бір ғана жақсы әдет – кейінгі өмірдегі үлкен адамгершілік қасиеттің негізі болуы мүмкін. Сондықтан мен әр сабағымда білім мен тәрбиені қатар алып жүруге, ұлттық құндылықтарды заманауи әдістермен ұштастыруға және әр оқушының бойында адал азаматқа тән қасиеттерді қалыптастыруға ұмтыламын. Мен үшін **ұлттық құндылық – баланың рухани тірегі, ал адалдық – оның тұлғалық өзегі**. Осы екі бағытты сабақтастыра отырып, мен бүгінгі оқушының ертеңгі ел азаматы ретінде қалыптасуына өз үлесімді қоса аламын деп сенемін.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы Ы. Алтынсарин шығармаларының тәрбиелік мәні» // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2014. – №3. 198 б
2. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: өлеңдер, әңгімелер, очерктер, хаттар. – Алматы: Паритет, 2008. – 208 б.
3. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы 50 б

«АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ

Сүйіндік А.Қ.

*«Восточный жалпы білім беретін мектебі» КММ
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі*

Алайда, кез келген тәрбиелік бағдарламаның тиімділігі мен нәтижелілігі ең алдымен педагогтің жеке басының құндылықтар жүйесіне, кәсіби мәдениетіне және азаматтық ұстанымына тығыз байланысты. Себебі тәрбие беру – бұл тек құрғақ теориялық ақыл-кеңес айту емес, мұғалімнің өз іс-әрекетімен, академикалық адалдығымен және адамгершілік болмысымен оқушыға жеке өнеге көрсетуі. Әсіресе, шет тілін (ағылшын тілін) оқыту процесінде ұлттық тәрбие компонентін сақтай отырып, оқушыларды жаһандық кеңістікте өз мәдениетін мақтанышпен өкілдік ете алатын тұлға етіп қалыптастыру мұғалімге үлкен жауапкершілік жүктейді. Осы орайда, қазақ ағартушылығының негізін қалаушы Ыбырай Алтынсариннің, тұңғыш этнопедагог-ғалым Нәзипа Құлжанованың және ұлттық руханият пен тарихи жадтың жанашыры Өзбекәлі Жәнібековтің ұлтқа қызмет ету тәжірибесі мен бай педагогикалық мұрасы – бүгінгі заманауи педагогтің кәсіби деңгейін көтеруде, азаматтық құндылықтарын айқындауда сарқылмас рухани қазына болып табылады. Тұлғалар тағылымын заманауи білім беру тәжірибесімен сабақтастыру – «Адал азамат» концепциясын іске асырудың негізгі қозғаушы күші.

Негізгі бөлім. Ұлтқа қызмет ету – бұл абстрактілі немесе декларативті ұғым емес, бұл – әрбір педагогтің күнделікті адал еңбегі, оқушыға деген педагогикалық құрметі, академикалық тазалығы мен өз кәсіби миссиясына деген жоғары жауапкершілігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын білім беру процесіне енгізуде заманауи мұғалім ұлттық ағартушылық мұра мен қазіргі педагогикалық технологиялардың синтезін тиімді қолдануы тиіс.

Ұлтқа қызмет ету және Адал азаматты қалыптастыру өзара сабақтас үш іргелі бағыт және ұлы тұлғалардың рухани тағылымы арқылы жүзеге асады:

1. Кәсіби адалдық және педагогикалық этика Ы. Алтынсарин мұрасы

Ыбырай Алтынсарин қазақ даласында алғаш мектептер ашып, балаларды білімге шақырып қана қойған жоқ, сонымен бірге олардың бойына еңбекқорлық, адалдық, турашылдық пен адамгершілік нәрін екті. Оның «Мұғалім – мектептің жүрегі» деген алтын қағидасы заманауи білім берудегі академикалық адалдық және педагогикалық этика ұғымдарымен тікелей үндеседі. «Адал азамат» бағдарламасы аясында педагог оқушы үшін әділдіктің, шыншылдықтың және білімге деген құштарлықтың негізгі үлгісі болуы тиіс. Оқу процесінде мұғалімнің объективті әрі ашық бағалауы (formative & summative assessment), списывание мен плагиатқа нөлдік төзімділікті қалыптастыруы, әрбір оқушыға инклюзивті әрі тең мүмкіндік беріп, олардың пікірін тыңдай білуі – Адал азамат тәрбиелеудің алғашқы әрі ең маңызды шарты.

2. Этнопедагогикалық тәсіл және отбасы-мектеп сабақтастығы Н. Құлжанова мұрасы

Қазақтың тұңғыш этнопедагог-ғалымы Нәзипа Құлжанова бала тәрбиесінің алғашқы іргетасы ерте жастан, отбасы мен мектептің тығыз ынтымақтастығында қаланатынын ғылыми тұрғыда негіздеді. Заманауи педагог оқушының тұлғалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуде ата-аналармен ашық диалог орнатып, ортақ тәрбиелік кеңістік құруы қажет. Н. Құлжанова ұсынған мейірімділік, ұлттық әдеп-иба, үлкенді сыйлау және бала жанын түсіну идеялары «Адал азамат» бағдарламасындағы «Адамгершілік мен мейірімділік» бағытымен тікелей сабақтасады.

Практикалық қолданысы: Ағылшын тілі сабақтарында бұл қағидалар интербелсенді әдістер, жағдаяттық кейстер case-study мен ролдік ойындар role-play арқылы жүзеге асырылады. Оқушылар шет тіліндегі диалогтар мен пікірталастар кезінде тек грамматикалық формаларды меңгеріп қоймай, өзара сыйластық, ізеттілік, эмпатия және жауапкершілік сияқты әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды Soft Skills бойына сіңіреді.

3. Ұлттық код және отаншылдық тәрбие Ө. Жәнібеков мұрасы

Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениетті, қолөнерді, фольклорды, ана тілін және тарихи-этнографиялық жәдігерлерді қайта жаңғырту арқылы халықтың ұлттық сана-сезімін оятты. Бүгінгі педагог бойындағы басты құндылықтардың бірі – отаншылдық, ұлттық менталитетке құрмет және тарихи жадты сақтау. Білім алушыларды ұлттық кодты сақтауға, туған өлкенің тарихы мен мәдениетін мақтанышпен ашуға тәрбиелеуде Ө. Жәнібековтің қайраткерлік жолы өнегелік мектеп болып табылады.

Әдістемелік интеграция CLIL және Gamification: Шет тілін оқытуда бұл бағыт CLIL (Content and Language Integrated Learning – пән мен тілді интеграциялап оқыту) технологиясы және геймификация элементтері арқылы тиімді іске асады. Сабақта ұлттық құндылықтарды, қазақ халқының салт-дәстүрін, Ө. Жәнібеков, Ы. Алтынсарин сияқты ұлы тұлғалардың өмірі мен еңбектерін ағылшын тілінде таныстыру, жобалық жұмыстар ұйымдастыру оқушылардың бойында өз мәдениетіне деген мақтаныш сезімін оятады. Бұл олардың жаһандық кеңістікте ұлттық болмысты сақтай отырып, бәсекеге қабілетті, полимәдениетті азамат болып қалыптасуына жол ашады.

Тұжырымдамалық модель:

Осылайша, «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыруда заманауи педагогтің құндылық бағдарлары мынадай негізгі жүйелік осьтерге негізделеді:

1. Азаматтық жауапкершілік, әділдік және академикалық адалдық: Мұғалімнің жеке өнегесі, заң мен тәртіпті, мектеп ережелерін құрметтеу, бағалаудың ашықтығы мен шынайылығы;
2. Ұлттық менталитет, тарихи жад және дәстүр сабақтастығы: Ұлттық рухани-мәдени қазынаны пән сабақтарына (соның ішінде ағылшын тіліне) және сыныптан тыс шараларға жүйелі түрде кіріктіру;
3. Педагогикалық ынтымақтастық пен эмпатия: Отбасы мен мектеп арасындағы сенімді серіктестікті дамыту, оқушының тұлғалық қадір-қасиетін құрметтеу;
4. Үздіксіз кәсіби даму мен цифрлық сауаттылық: Заманауи педагогикалық технологияларды меңгеру, сыни ойлауды дамыту және өз ісінің кәсіби шебері болу.

Қорыта айтқанда, ұлттық білім беру мен тәрбие жүйесінің сапасы мұғалімнің тұлғалық, кәсіби және азаматтық құндылықтарына тікелей байланысты. Ыбырай Алтынсариннің кәсіби адалдық пен еңбекқорлық ұстанымы, Нәзипа Құлжанованың отбасы мен мектеп сабақтастығына негізделген этнопедагогикалық концепциясы және Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық код пен тарихи жадты жаңғыртудағы қайраткерлік тағылымы – «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының берік методологиялық тұғыры болып табылады.

Заманауи білім беру кеңістігінде ұлы тұлғалардың ағартушылық мұрасы мен қазіргі педагогикалық технологияларды (CLIL, кейс-стади, геймификация) сабақтастыра қолдану – оқушыларды тек пәндік біліммен қаруландырып қоймай, олардың бойында академикалық адалдық, отаншылдық пен әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастырудың негізгі кепілі.

Зерттеу мен практик-педагогтің тәжірибесін түйіндей келе, мынадай практикалық ұсыныстар ұсынылады:

1. Тәрбие компонентін оқу пәндеріне тереңдетіп интеграциялау: «Адал азамат» бағдарламасының құндылықтарын тек сыныптан тыс шаралармен

шектемей, әрбір пәннің (соның ішінде ағылшын тілі сияқты шет тілдерінің) оқу бағдарламалары мен сабақ жоспарларына жүйелі түрде кіріктіру;

2. Педагогтердің этнопедагогикалық құзыреттілігін арттыру: Мұғалімдердің азаматтық ұстанымы мен кәсіби этикасын дамыту мақсатында білім беру ұйымдарында этнопедагогикалық мектептер, шеберлік-кластар мен әдістемелік тренингтерді тұрақты ұйымдастыру;

3. Үшжақты ынтымақтастықты күшейту: Н. Құлжанова идеяларына сәйкес, оқушының бойында адалдық пен моральдық нормаларды қалыптастыру үшін мектеп, ата-ана және қоғам арасындағы сенімге негізделген серіктестік моделін дамыту.

Өз бойында адалдық, білімге деген құштарлық, еңбекқорлық пен патриотизмді тоғыстырған, өз ісіне адал педагог қана ел болашағын қалыптастыратын бәсекеге қабілетті, рухани бай, Адал азаматты тәрбиелеп шығара алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. – Астана, 2023. – 24 б.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1991. – 140 б.
3. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923. – 68 б.
4. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В РАМКАХ ПРОГРАММЫ "АДАЛ АЗАМАТ"

Шаршунова М. Е.

магистр педагогических наук, педагог-эксперт

КГКП «Костанайский областной колледж культуры и искусства»

Черкова Н.В.

Педагог-модератор

КГКП «Костанайский областной колледж культуры и искусства»

Современный этап развития системы образования Республики Казахстан характеризуется глубокой трансформацией парадигмы воспитательной работы. В условиях глобальных вызовов и динамично меняющегося информационного пространства первостепенной задачей государства и общества становится не только передача суммы академических знаний, но и формирование духовно-нравственного фундамента подрастающего поколения [1, с. 14]. Национальная идея «Адал азамат» (Честный гражданин), инициированная Главой государства, выступила концептуальной основой для обновления Единой программы воспитания. Она отражает исторический запрос на формирование гражданского самосознания, трудолюбия, социальной ответственности и патриотизма.

Актуальность темы обусловлена необходимостью осмысления миссии педагога как ключевого агента ценностно-смысловых преобразований в образовательной среде. Высокая миссия «служения нации» требует от современного преподавателя и куратора не просто выполнения профессионально-должностных функций, но и внутренней готовности выступать ролевой моделью честности, справедливости и трудолюбия. Цель данной работы — раскрыть научно-теоретические основы и практические механизмы реализации

воспитательной системы «Адал азамат» через призму профессионально-личностных ориентиров педагога.

1. Философско-педагогические основы концепта «Адал азамат» и служения нации

Истоки идеи «Адал азамат» уходят корнями в педагогическое наследие великих просветителей казахской степи — Ыбрая Алтынсарина, Абая Кунанбаева, Шакарима Кудайбердиева, а также деятелей движения «Алаш». В частности, учение Абая о «Толық адам» (Совершенном человеке) базируется на триаде «разум, сердце и воля», что прямо перекликается с современными ориентирами программы «Адал азамат» [2, с. 45]. Честность (адалдық), справедливость (әділдік) и созидательный труд (адал еңбек) образуют неразрывный каркас, определяющий поведение человека в обществе.

Служение нации в контексте педагогической деятельности подразумевает сознательную ориентацию учителя на развитие человеческого капитала страны. Педагог не просто транслирует дисциплинарные знания, а закладывает мировоззренческие фильтры, помогающие обучающимся противостоять деструктивным социальным влияниям. Как отмечал Назипа Кульжанова, воспитание личности начинается с воспитания чувств и формирования устойчивых нравственных привычек в самом раннем и юношеском возрасте [3, с. 88].

Программа «Адал азамат» интегрирует следующие базовые ценности:

- Независимость и Патриотизм: национальное самосознание, уважение к государственным символам, родному языку, историческому и культурному наследию Республики Казахстан;
- Единство и Солидарность: понимание важности правового порядка, нетерпимость к коррупции и правонарушениям, соблюдение гражданских обязанностей;
- Честность и Труд: культ честного профессионального труда, стремление к постоянному самосовершенствованию и академической честности;
- Созидание и Экологическая культура: бережное отношение к природным ресурсам, историческим памятникам и родному краю в рамках идеи «Заң и Тәртіп» [4, с. 102].

2. Портрет и ценностные ориентиры современного педагога

Воспитание «честного гражданина» невозможно без наличия личного примера самого педагога. Принцип «учи своим примером» становится главным критерием эффективности воспитательной работы. Портрет современного педагога, реализующего программу «Адал азамат», включает в себя несколько ключевых компетенций и личностных качеств:

1. Этико-нравственная культура: Педагог выступает образцом неукоснительного соблюдения академической и профессиональной этики, проявляет справедливое отношение к каждому обучающемуся независимо от его успеваемости и социального статуса.

2. Методическая и цифровая компетентность: Готовность применять интерактивные и цифровые технологии воспитания, понимать психологические особенности современного поколения, владеть методами критического мышления.

3. Коммуникативная зрелость: Способность к эмпатии, активному слушанию, конструктивному разрешению конфликтов и созданию психологически безопасной образовательной среды.

4. Гражданская активность: Активная гражданская позиция, участие в общественной жизни колледжа/школы и региона, вовлеченность в волонтерские и экологические инициативы [5, с. 33].

В таблице 1 представлены сопоставительные характеристики традиционного подхода к воспитанию и современного ценностно-ориентированного подхода в рамках концепта «Адал азамат».

Таблица 1. Сравнительный анализ подходов к воспитанию в образовательном процессе

Критерий сравнения	Традиционный подход	Ценностно-ориентированный подход («Адал азамат»)
Основная цель	Передача формальных норм поведения и контролируемое выполнение правил.	Формирование внутренней осознанности, честности и активной гражданской позиции.
Роль педагога	Инструктор, контролер, транслятор готовых правил.	Наставник, фасилитатор, ролевая модель честного служения.
Методы работы	Лекции, беседа, административные санкции.	Проектное обучение, дебаты, волонтерство, решение моральных кейсов.

3. Практические формы и методы реализации программы «Адал азамат»

Реализация Единой программы воспитания «Адал азамат» требует применения интерактивных практико-ориентированных форм работы, способствующих глубокому проживанию ценностей студентами [6, с. 67]. На базе Аркалыкского политехнического колледжа была разработана и внедрена комплексная модель воспитательной работы, включающая три основных блока:

1. Учебно-исследовательский блок: Интеграция сквозных ценностных тем в общеобразовательные и специальные дисциплины. Проведение дискуссионных площадок на темы академической честности, профилактики бытовой коррупции и соблюдения авторских прав.

2. Внеучебный и клубный блок: Организация студенческих клубов «Адал ұрпақ», проведение правовых викторин, дебатов турниров по формату Карла Поппера и Британскому парламенту, где обсуждаются остросоциальные и нравственные вопросы.

3. Социально-практический блок: Участие студентов в общенациональной экологической акции «Таза Қазақстан», шефство над ветеранами труда, оказание помощи региональным социальным учреждениям, участие в краеведческих экспедициях «Ұлы тұлғалар жолы» [7, с. 115].

В рамках исследовательского эксперимента в 2025–2026 учебном году было проведено диагностическое исследование среди студентов первого и второго курсов (выборка составила 140 человек). Цель диагностики — оценить динамику уровня сформированности гражданско-патриотических и нравственных ценностей до и после проведения серии системных мероприятий по программе «Адал азамат».

Результаты проведенной диагностики представлены в таблице 2.

Таблица 2. Динамика показателей сформированности ценностных ориентиров обучающихся (%)

Показатель / Критерий	Входной срез (констатирующий)	Итоговый срез (формирующий)	Прирост (%)
Понимание принципов академической честности	54,2%	88,5%	+34,3%
Готовность к участию в волонтерской деятельности	41,0%	76,8%	+35,8%
Правовая грамотность и нетерпимость к нарушениям	62,5%	89,1%	+26,6%

Анализ данных свидетельствует о существенном росте показателей по всем направлениям. В частности, существенно выросло понимание студентами роли честного

труда и академической честности при выполнении курсовых и исследовательских работ, что прямо подтверждает эффективный характер системной работы.

4. Научно-методические рекомендации по повышению эффективности воспитательного процесса

Для успешного масштабирования опыта и достижения устойчивых результатов в воспитании гармонично развитой и честной личности педагогическому сообществу рекомендуются следующие шаги:

1. Персонализация и интерактивность: внедрять в практику кураторских часов методы кейс-стади, ролевых игр и проектного моделирования реальных жизненных ситуаций, требующих морального выбора.

2. Повышение квалификации педагогов: систематически проводить семинары и тренинги для кураторов групп по освоению современных техник ценностно-ориентированного воспитания и бесконфликтного общения [8, с. 94].

3. Усиление института родительского партнёрства: Активнее привлекать родителей обучающихся к совместным социальным и экологическим проектам, создавая единую ценностную среду «колледж — семья — общество».

4. Цифровизация воспитательного контента: Создавать современный качественный контент (видеоролики, подкасты, инфографику) на тему «Адал азамат» для распространения в социальных сетях и мессенджерах, популярных среди молодежи.

Таким образом, реализация Единой программы воспитания «Адал азамат» выступает стратегемой качественной модернизации казахстанского общества. Служение нации для современного педагога заключается в систематическом, осознанном и личностно прочувствованном формировании нового поколения граждан — патриотичных, честных, трудолюбивых и компетентных.

Опыт работы показал, что сочетание глубокого теоретического анализа национальных ценностей с активными практическо-ориентированными формами деятельности дает высокий воспитательный эффект. Педагог, обладающий высокими ценностными ориентирами, становится не просто учителем-предметником, но истинным наставником, закладывающим будущий процветающий путь нашей Родины.

Список литературы

1. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы. — Астана, 2023.
2. Кунанбаев А. Слова назидания. — Алматы: Жазушы, 2020. — 128 с.
3. Кульжанова Н. Дошкольное и школьное воспитание: наследие и современность. — Алматы: Рауан, 2018. — 160 с.
4. Единая программа воспитания «Адал азамат»: методические рекомендации для организаций образования / Сост. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. — Астана, 2024. — 145 с.
5. Абдрахманова Г.К. Педагогическая этика и профессиональная миссия учителя в XXI веке // Вестник педагогических наук. — 2024. — № 2. — С. 31–38.
6. Каримов Т.М. Интерактивные методы воспитательной работы в системе ТиПО // Профессиональное образование Казахстана. — 2025. — № 1. — С. 65–72.
7. Сарсембаева Б.М. Региональные аспекты патриотического воспитания молодежи // Материалы научно-практической конференции. — Аркалык, 2025. — С. 112–118.

**КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ:
«ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ЖОЛЫ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ӨНІРЛІК ТӘЖІРИБЕ**

3-СЕКЦИЯ

**ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ КОДЫ: НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА МҰРАСЫН
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТҮРҒЫСЫНАН ҚАЙТА ЗЕРДЕЛЕУ**

Атымтаева Нурия Сапарбаевна

педагог-модератор, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазтұтынуодағы Арқалық көпсалалы колледжі

Арқалық қаласы

Қазіргі білім берудің міндеті – білім алушыға тек ақпарат беру емес, тарихи жады қалыптасқан, ұлттық құндылықтарын құрметтейтін, ойын еркін жеткізе алатын және алған білімін өмірлік жағдайда қолдана білетін тұлға тәрбиелеу. Осы тұрғыдан алғанда қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасын бүгінгі оқу-тәрбие үдерісімен сабақтастыра зерделеу ерекше маңызға ие.

Осындай көрнекті тұлғалардың бірі – педагог, ағартушы, журналист Нәзіпа Сегізбайқызы Құлжанова. Оның мұрасын тек өткен ғасырдағы педагогикалық ой-пікірдің ескерткіші ретінде қарастыру жеткіліксіз. Нәзіпа Құлжанова көтерген бала тұлғасын құрметтеу, тәрбие мен білімнің бірлігі, ана тілінің рөлі, отбасы тәрбиесі, ұлттық мәдени орта және баланың табиғи дамуына жағдай жасау мәселелері бүгінгі білім беру жүйесі үшін де өзекті.

Нәзіпа Құлжанова ұзақ жыл ұстаздық қызмет атқарып, қазақ тіліндегі педагогикалық әдебиеттің дамуына үлес қосты. Оның «Мектептен бұрынғы тәрбие» және «Ана мен бала тәрбиесі» еңбектері бала тәрбиесі мен мектепке дейінгі педагогика мәселелерін қазақ тілінде жүйелі қарастырған маңызды еңбектердің қатарында.

Зерттеу мақсаты – Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасындағы ұлттық тәрбие идеяларын анықтап, оларды қазіргі білім беру тәжірибесінде, соның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолданудың тиімді жолдарын ұсыну.

Зерттеу барысында тарихи-педагогикалық деректерді талдау, салыстыру, жүйелеу, мәтіндік талдау және педагогикалық тәжірибені жинақтау әдістері қолданылды.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық көзқарасының ерекшелігі – баланы тәрбиенің жай ғана нысаны емес, өзіндік қызығушылығы мен табиғи қажеттілігі бар тұлға ретінде қарастыруында.

Бірінші – ана тілі және ұлттық сана. Тіл – білім берудің құралы ғана емес, ұлттың дүниетанымын жеткізуші рухани арна. Білім алушы әдеби шығарма, ұлттық сөз қолданысы, мақал-мәтел, салт-дәстүр мен тарихи тұлғалардың мұрасын меңгеру арқылы өзінің мәдени тамырын таниды. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиетін оқыту ұлттық сананы қалыптастырумен қатар жүруі қажет.

Екінші – отбасы мен білім беру ортасының бірлігі. Нәзіпа Құлжанова бала тәрбиесін отбасы ортасынан бөліп қарастырмайды. Бұл идея бүгінгі педагогикадағы ата-ана мен білім беру ұйымының серіктестігі қағидасымен үндеседі.

Үшінші – баланың табиғи қызығушылығын қолдау. Ағартушы баланың дүниені ойын, бақылау және әрекет арқылы тануына мән берген. Бүгінгі сабақтағы зерттеу тапсырмалары, жағдаяттық жұмыстар, пікірталас, рөлдік ойын және жоба әдістері осы ұстаныммен сабақтас.

Төртінші – тәрбие мен білімнің ажырамас бірлігі. Пәнді оқыту тек ереже жаттатумен немесе ақпарат берумен шектелмеуі тиіс. Әрбір мәтіннің, әрбір әдеби шығарманың тұлғалық мәні болуы қажет.

Бесінші – ұлттық және әлемдік тәжірибенің сабақтастығы. Нәзипа Құлжанова ұлттық тәрбиені әлемдік педагогикалық тәжірибеден бөліп қарастырмай, пайдалы тәжірибені ұлттық ортаға бейімдеу қажеттігін танытты.

Осы бағыттарды шартты түрде «ұлттық тәрбие коды» деп қарастыруға болады. Мұндағы «код» – өзгермейтін дайын ережелер жиынтығы емес, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын құндылықтар жүйесі.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық идеяларын қазіргі білім беру ұстанымдарымен салыстырғанда олардың арасында айқын сабақтастық байқалады: бала табиғатын ескеру – тұлғаға бағдарланған оқытумен; ойын мен әрекет арқылы үйрету – белсенді оқыту әдістерімен; ана тілін құрметтеу – тілдік және ұлттық бірегейлікпен; отбасы тәрбиесіне мән беру – ата-ана мен педагог серіктестігімен; ұлттық мәдени ортаны сақтау – құндылыққа негізделген біліммен; өмірмен байланысты тәрбие – функционалдық сауаттылықпен сабақтас.

Демек, бір ғасыр бұрын айтылған ойларды бүгін механикалық түрде қайталау емес, олардың педагогикалық өзегін жаңа әдістер арқылы жүзеге асыру маңызды. Тарихи тұлғаның мұрасы дайын ақпарат емес, білім алушыны ойлануға, салыстыруға, дәлелдеуге және қорытынды жасауға жетелейтін білім ресурсына айналуы тиіс.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі ретінде көрнекті тұлғалардың мұрасын тек өмірбаяндық мәлімет деңгейінде қалдырмай, білім алушының өз өмірімен байланыстыруды маңызды деп есептеймін. Осы мақсатта «ТАНЫ – ТАЛДА – ТАҒЫЛЫМ АЛ – ҚОЛДАН» атты төрт сатылы әдістемелік модельді ұсынамын.

1-саты – ТАНЫ. Білім алушылар Нәзипа Құлжанованың өмірі мен қызметіне қатысты деректермен танысады. Мұғалім барлық ақпаратты дайын күйінде бермей, тарихи фотосуреттер, еңбек атаулары, баспасөз материалдары мен қысқа деректер арқылы тұлғаның қызмет бағыттарын анықтауға жетелейді. Нәтижесінде «педагог – журналист – ағартушы – аудармашы – қоғам қайраткері» тұлғалық картасы жасалады.

2-саты – ТАЛДА. Білім алушылар ағартушы мұрасындағы белгілі бір педагогикалық ойды қазіргі білім беру тәжірибесімен салыстырады. Мысалы, «Бала тәрбиесінде ойынның орны қандай?» деген сұрақ негізінде «Не өзгерді? Не өзгерген жоқ?» кестесін толтырады. Бұл тарихи мәтінді мазмұндаумен шектелмей, салыстыру мен дәлелдеу дағдыларын дамытады.

3-саты – ТАҒЫЛЫМ АЛ. Бұл кезеңде «Бір ой – бір құндылық – бір әрекет» әдісі қолданылады. Мысалы: ой – балаға ұлттық тәрбие беру; құндылық – ұлттық бірегейлік; жеке әрекет – ана тілінде сауатты сөйлеу, ұлттық әдебиетті оқу, отбасылық дәстүрді зерттеу.

4-саты – ҚОЛДАН. Соңғы кезеңде білім алушылар «Нәзипадан бүгінгі жасқа 5 тағылым» инфографикасын, бір минуттық бейнероликті, подкастты, цифрлық постерді немесе «XX ғасыр ағартушысына XXI ғасыр студентінің сұрағы» форматындағы сұхбатты әзірлейді. Мұнда цифрлық технология мақсат емес, ұлттық мұраны жаңа формада жеткізудің құралы қызметін атқарады.

Нәзипа Құлжанова мұрасын Арқалық–Торғай өңіріндегі білім беру тәжірибесімен байланыстыра қарастырудың маңызы ерекше. Оның өмірі мен ағартушылық қызметінің Торғай өңірімен сабақтастығы студенттерге тарихи тұлғаны алыстағы абстрактілі бейне ретінде емес, туған өлке тарихымен байланысты тұлға ретінде тануға мүмкіндік береді.

Осы бағытта «Ұлы тұлғалар жолы» жобасы аясында «Нәзипа ізімен» цифрлық маршрутын әзірлеуге болады. Оның мазмұнына Торғай–Арқалық өңірінің ағартушылық тарихы, тұлғаға қатысты деректер, QR-код арқылы ашылатын шағын мәтіндер, студенттердің аудиожазбалары мен бейнематериалдары енгізіледі.

Мұндай жұмыс барысында білім алушы тарихи дерекпен жұмыс істейді, мәтін құрастырады, қазақ тілінде ойын жеткізеді, цифрлық өнім әзірлейді және туған өлкенің ағартушылық тарихын зерттейді. Бұл – ұлттық мұраны білім алушының нақты әрекетіне енгізудің тиімді жолдарының бірі.

Нәзипа Құлжанова мұрасын зерделеу оның педагогикалық идеяларының тарихи маңызымен қатар, қазіргі білім беру тәжірибесімен де мазмұндық үндестігі бар екенін көрсетеді. Бала тұлғасын құрметтеу, ана тілінің тәрбиелік күшін пайдалану, отбасы мен білім беру ортасының сабақтастығы, әрекет арқылы үйрету, ұлттық құндылық пен озық тәжірибені үйлестіру – бүгінгі педагог үшін де маңызды ұстанымдар.

Ұлттық тәрбиені тек тәрбие сағатының тақырыбы ретінде қабылдау жеткіліксіз. Ол сабақ мазмұнында, мұғалімнің әдісінде, білім алушының зерттеуінде және күнделікті әрекетінде көрініс табуы тиіс.

Ұсынылған «ТАНЫ – ТАЛДА – ТАҒЫЛЫМ АЛ – ҚОЛДАН» моделі Нәзипа Құлжанова мұрасын білім алушыға дайын тарихи мәлімет ретінде емес, қазіргі өмірмен байланысты құндылық ретінде ұсынуға бағытталған. Сондықтан Нәзипа Құлжанова мұрасын қайта зерделеу – өткенге ғана үңілу емес, ұлттық педагогикалық ойды бүгінгі білім беру тілімен сөйлету.

Заман өзгереді, технология өзгереді, білім беру формасы өзгереді, бірақ ұрпақ тәрбиесіндегі ұлттық негіздің маңызы сақталады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
2. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда, 1927.
3. Бәтибаева С.Ғ. Мектепке дейінгі педагогика тарихы бойынша зерттеулер.
4. Нәзипа Құлжанова туралы биографиялық және тарихи-педагогикалық материалдар.
5. Н.С. Құлжанованың педагогикалық мұрасы туралы ғылыми-әдістемелік зерттеулер.

КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ - ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ

Батырбекова А.Н.

педагог-сарапшы

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының

*«Ы.Алтынсарин атындағы Рудный әлеуметтік-гуманитарлық колледжі» КМҚК,
арнайы пәндер оқытушысы*

«Мұғалімнің еңбегі – зерттеу мен ізденістен басталады»

Ы. Алтынсарин

Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби қызметі тек дайын білімді жеткізумен шектелмейді. Болашақ педагог ақпаратты өздігінен іздеп, оны талдап, салыстырып, нақты педагогикалық міндеттерді шешуде қолдана алуы, шығармашылықпен әрекет етуі және ұлттық құндылықтарды білім беру мазмұнымен сабақтастыра білуі қажет.

Бұл талап болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда ерекше маңызға ие. Бастауыш білім беру кезеңінде баланың дүниетанымы, танымдық қызығушылығы, қарым-қатынас мәдениеті, қоршаған ортаға және ұлттық құндылықтарға көзқарасының негіздері қалыптасады. Сондықтан болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығында педагогикалық біліммен қатар зерттеушілік мәдениет пен ұлттық мұраны педагогикалық тұрғыдан түсіну қабілетін қалыптастыру маңызды.

Ғылыми-зерттеу жұмысы мәселені анықтау, ақпарат жинау, зерттеу жоспарын құру, деректерді талдау, жүйелеу және нәтижені ұсыну сияқты өзара байланысты кезеңдерден тұрады [1, 18, 50-6.]. Ал педагогикалық жобалау зерттеу нәтижесін нақты педагогикалық міндетпен байланыстырып, білім алушының дербес әрекеті мен практикалық өнім жасауына мүмкіндік береді [3, 248-6.].

Осы ұстанымдар негізінде үш жыл бойы «Арнайы ғылыми білім мен зерттеу нәтижелеріне негізделген педагогикалық әрекеттерді жобалау» пәні аясында студенттердің ғылыми-зерттеу және жобалық сипаттағы жұмыстары ұйымдастырылды. Бұл жұмыстардың мазмұны уақыт өте келе тек зерттеу тапсырмаларын орындаумен шектелмей, алынған нәтижені бастауыш сынып оқушыларына арналған оқу-әдістемелік өнімге айналдыруға бағытталды.

Осы тәжірибенің бір бағыты – көрнекті тұлғалардың педагогикалық, тарихи-мәдени мұрасын зерделеу және оның қазіргі білім беру тәжірибесінде қолданылу мүмкіндіктерін анықтау. Аталған бағыт конференцияның «Көрнекті тұлғалар мұрасы қазіргі білім беру тәжірибесінде: «Ұлы тұлғалар жолы» жобасы аясындағы өңірлік тәжірибе» тақырыбымен мазмұндық тұрғыдан сабақтасып отыр.

Зерттеудің мақсаты - педагогикалық тәжірибе негізінде көрнекті тұлғалардың мұрасын зерттеу арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеушілік және кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудың тиімді жолдарын көрсету және зерттеу нәтижелерін қазіргі білім беру тәжірибесінде қолдану мүмкіндіктерін айқындау.

Зерттеудің міндеттері:

- көрнекті тұлғалардың педагогикалық және тарихи-мәдени мұрасын зерттеудің болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуындағы мүмкіндіктерін анықтау;
- студенттердің ғылыми-зерттеу әрекетін ұйымдастырудың негізгі кезеңдерін жүйелеу;
- зерттеу нәтижелерін оқу-әдістемелік өнімге айналдыру тәжірибесін көрсету;
- зерттеу жұмысы барысында қалыптасатын кәсіби құзыреттіліктерді анықтау;
- ұлттық мұраны бастауыш білім беру мазмұнымен байланыстырудың практикалық жолдарын көрсету.

Көрнекті тұлғалар мұрасын зерттеудің педагогикалық мәні

Көрнекті тұлғалардың мұрасын оқу үдерісінде пайдалану тек олардың өмірбаяны мен қызметі туралы ақпарат берумен шектелмеуі тиіс. Болашақ мұғалім үшін маңыздысы – тұлғаның идеяларын түсіну, оның қызметінің қоғамдық және педагогикалық маңызын анықтау және сол идеялардың қазіргі білім беру жағдайында қалай жүзеге асуы мүмкін екенін пайымдау.

Үш жылдық тәжірибеде студенттердің зерттеу жұмыстарына Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы енгізілді.

Ыбырай Алтынсарин мұрасы - ағартушылық, білім беру, бала тәрбиесі және мектеп пен мұғалімнің қоғамдағы рөлі тұрғысынан зерделенді. Студенттер оның ағартушылық қызметін қарастырып қана қоймай, білімнің бала дамуы мен қоғамның алға жылжуындағы маңызын қазіргі педагогикалық міндеттермен байланыстыруға ұмтылды.

Бұл бағыт студенттерге тарихи тұлғаның қызметін өткен кезеңнің дерегі ретінде ғана емес, болашақ педагог үшін кәсіби бағдар ретінде қарастыруға мүмкіндік берді.

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бала тәрбиесі, баланың дамуына қолайлы орта қалыптастыру және педагогикалық мәдениет мәселелері тұрғысынан қарастырылды.

Бұл мазмұн болашақ бастауыш сынып мұғалімінің баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып педагогикалық әрекет ұйымдастыруымен сабақтастырылады.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі ұлттық тарихи-мәдени құндылықтарды сақтау, зерттеу және жаңғырту бағытында зерделенді. Студенттер ұлттық мұраны сақтау тек

тарихи өткенді білу емес, оны жас ұрпаққа түсінікті мазмұн мен тиімді әдістер арқылы жеткізу міндетімен байланысты екенін пайымдады.

Осы үш тұлғаның мұрасын зерттеу барысында студенттерді «Тұлға кім болды?» деген сұрақпен шектемей, «Оның идеясы қазіргі мұғалімнің кәсіби қызметінде қалай көрініс табуы мүмкін?» деген проблемалық сұраққа бағыттау маңызды болды.

Осы тәсіл зерттеуді теориялық ақпарат жинаудан практикалық педагогикалық әрекетке көшіруге мүмкіндік берді.

Үш жылдық тәжірибеде ғылыми-зерттеу және педагогикалық әрекетті ұйымдастыру

«Арнайы ғылыми білім мен зерттеу нәтижелеріне негізделген педагогикалық әрекеттерді жобалау» пәні аясындағы үш жылдық жұмыс барысында студенттердің зерттеу әрекеті біртіндеп күрделенетін жүйе ретінде ұйымдастырылды.

Бірінші кезеңде студенттер зерттеу мәселесін анықтап, тақырыптың өзектілігін негіздеді және зерттеу сұрақтарын белгіледі.

Екінші кезеңде қажетті ақпаратты іздеу, дереккөздерді іріктеу және жинақтау жұмыстары жүргізілді. Бұл кезеңде ақпаратпен жұмыс істеу дағдылары қалыптасты [1, 53, 58-б.].

Үшінші кезеңде жиналған материалдар талданып, салыстырылды. Студенттер тарихи тұлғалардың идеяларын қазіргі білім беру мазмұны және болашақ мұғалімнің кәсіби қызметімен байланыстыруға әрекет жасады.

Төртінші кезеңде зерттеу нәтижесін нақты оқу-әдістемелік өнімге айналдыру көзделді. Студенттер бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып тапсырмалар, оқу материалдары, шығармашылық жұмыстар және шағын оқу құралдарын әзірледі.

Бесінші кезеңде дайын өнімдер қорғалып, студенттер өз жұмыстарының нәтижесін таныстырды, пікір алмасты және рефлексия жүргізді.

Осы үдерісте студенттің әрекеті: *ақпарат іздеуші → зерттеуші → талдаушы → өнім авторы → педагогикалық тәжірибені жобалаушы* бағытында дамыды.

Ғылыми зерттеу нәтижесін жүйелеу және оны ұсыну зерттеу жұмысының маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады [1, 71-б.]. Сондықтан студент үшін зерттеудің нәтижесі тек жазбаша жұмыс немесе презентация емес, педагогикалық тұрғыдан қолдануға болатын нақты өнім ретінде қарастырылды.

Зерттеу нәтижесін оқу-әдістемелік өнімге айналдыру

Үш жылдық жұмыстың маңызды практикалық нәтижелерінің бірі – студенттердің бастауыш сынып оқушыларына арналған оқу-әдістемелік материалдар әзірлеуі.

Бұл материалдар студенттердің зерттеу нәтижесін педагогикалық тұрғыдан қайта өңдеп, оны оқушыға түсінікті, қызықты және танымдық мазмұнға айналдыра алғанын көрсетеді.

Өзірленген жұмыстар мазмұны бойынша бірнеше бағытқа топтастырылды:

1. Жаратылыстану-ғылыми бағыт;
2. Цифрлық және технологиялық бағыт;
3. Тарихи-мәдени бағыт;
4. «Әлеуметтік-тұлғалық бағыт»;
5. Қауіпсіздік және өмірлік дағдылар;
6. Зерттеу-танымдық және логикалық бағыт;
7. Шығармашылық және өнер бағыты;
8. Фантастикалық-танымдық бағыт;
9. Экономикалық бағыт.

Ұлттық мәдени мұраны танытуға бағытталған «Ұлы дала мифтері», «Халық қазынасы», «Жоғалған жәдігерлер», «Бір зат – бір тарих», «Бұл менің елім» сияқты жұмыстардың орны ерекше.

Бұл өнімдер арқылы студенттер ұлттық мазмұнды бастауыш сынып оқушысының жас ерекшелігіне сәйкес бейімдеу, оны тапсырма, сұрақ, зерттеу және шығармашылық әрекет арқылы меңгерудің жолдарын қарастырды.

Педагогикалық жобалау теориясында зерттеу нәтижесін нақты өнімге айналдыру және оның практикалық қолданылуын қарастыру маңызды орын алады [3, 251–252-б.]. Осы тұрғыдан алғанда, студенттің зерттеу жұмысы «ақпарат жинау – қорғау» шеңберінде қалмай, «зерттеу – талдау – педагогикалық өнім – қолдану» жүйесіне көшті.

«Ұлы дала мифтері: аңыз бен ақиқат арасы» оқу-әдістемелік материалы

Аталған материал студенттердің зерттеу нәтижесін бастауыш білім беру тәжірибесіне бейімдеу мүмкіндігін көрсету мақсатында әзірленді. Оның мазмұнында қазақ халқының мифологиялық және тарихи-мәдени мұрасына қатысты материалдар негізінде оқушының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған тапсырмалар қарастырылды.

Материалдың маңызды ерекшелігі – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, оны салыстырып, талдап, сұрақ қойып, өз пікірін білдіретін белсенді субъект ретінде қарастыру.

Мысалы, «Аңызды талдау» тапсырмасы оқушыға ұсынылған мәтіннің мазмұнын қарастыруға және оның танымдық-тәрбиелік мәнін анықтауға бағытталса, «Ақиқатты анықта» тапсырмасы аңыз мазмұнын тарихи дерекпен салыстыруға мүмкіндік береді. Ал «Өз нұсқанды ұсын» тапсырмасы оқушының шығармашылық ойлауын және өзіндік пікірін дамытуға бағытталған.

Осылайша ұлттық мазмұн заманауи оқу тапсырмаларымен ұштастырылады.

Болашақ мұғалім үшін бұл материалдың құндылығы – тарихи-мәдени мазмұнды баланың қабылдауына қолайлы педагогикалық формаға айналдыру тәжірибесін меңгеруінде.

«Ұлы дала мифтері: аңыз бен ақиқат арасы» оқу-әдістемелік материалы зерттеу тәжірибесінде қалыптасқан «дерек – талдау – педагогикалық идея – оқу материалы» сабақтастығының нақты көрінісі болып табылады.

Үш жылдық тәжірибенің сабақтастығы

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары бір ғана тақырыппен немесе бір оқу тапсырмасымен шектелмей, әртүрлі бағыттағы жұмыстармен жалғасты.

Олардың қатарында:

- «Жас зерттеушілер»;
- «Тіршіліктану»;
- «Шырақ»;
- «Құтқару қызметтері»;
- «Риторика»;
- «Табиғаттағы қауіп-қатерлер»;
- «Дұрыс тамақтану»;
- «Кәсіпке бағдар» сияқты жұмыстар бар.

Осылайша үш жылдық тәжірибеде мынадай сабақтастық қалыптасты: *зерттеу → талдау → тәжірибе → педагогикалық өнім → қолдану*.

Бұл сабақтастық болашақ мұғалімнің зерттеушілік мәдениетін кәсіби әрекетпен байланыстыруға мүмкіндік берді.

Тәжірибе нәтижесінде қалыптасқан кәсіби құзыреттіліктер

Зерттеу және педагогикалық өнім әзірлеу барысында студенттердің бірнеше маңызды кәсіби құзыреттіліктері дамыды.

Ақпараттық құзыреттілік - студент ақпаратты өздігінен іздеуді, қажетті дереккөздерді таңдауды, ақпаратты жүйелеуді және талдауды үйренді.

Зерттеушілік құзыреттілік - студент зерттеу мәселесін анықтап, сұрақ қояды, деректермен жұмыс істейді, салыстырады, қорытынды жасайды және зерттеу нәтижесін ұсынады.

Коммуникативтік құзыреттілік - зерттеу нәтижесін қорғау барысында студент өз ойын жүйелі жеткізуге, сұрақтарға жауап беруге, пікір алмасуға және өз көзқарасын дәлелдеуге дағдыланады.

Шығармашылық құзыреттілік - зерттеу нәтижесін жаңа форматта ұсыну, оқу тапсырмаларын құрастыру, оқу-әдістемелік материал әзірлеу студенттің шығармашылық әлеуетін іске асыруға жағдай жасайды.

Ұлттық-азаматтық құзыреттілік - көрнекті тұлғалардың мұрасын зерделеу студенттің тарихи және мәдени құндылықтарды бағалауына, ұлттық мұраны құрметтеуіне және оны жас ұрпақ тәрбиесінде пайдалануға дайындалуына ықпал етеді.

Кәсіби құзыреттілік мұғалімнің алған білімін нақты кәсіби міндеттерді шешуде қолдана алуымен байланысты [2, 31–33-б.]. Сондықтан студенттің зерттеу нәтижесін нақты педагогикалық өнімге айналдыра алуы оның кәсіби даярлығының маңызды көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылды.

Көрнекті тұлғалар мұрасын қазіргі білім беру тәжірибесіне енгізудің мүмкіндіктері

Тәжірибені талдау көрнекті тұлғалар мұрасын білім беру тәжірибесіне енгізудің бірнеше мүмкіндігін көрсетті.

Біріншіден, тұлға мұрасын зерттеу тапсырмаларының мазмұнына енгізуге болады. Бұл студентті дайын ақпаратты қабылдаудан гөрі дерекпен жұмыс істеуге бағыттайды.

Екіншіден, тұлғаның идеяларын қазіргі педагогикалық жағдаяттармен салыстыруға болады. Мысалы, тарихи тұлғаның білім беру, бала тәрбиесі, ұлттық мәдениетті сақтау туралы көзқарастарын бүгінгі мұғалімнің міндеттерімен байланыстыруға мүмкіндік бар.

Үшіншіден, зерттеу нәтижесін оқу-әдістемелік өнімге айналдыруға болады. Бұл студенттің зерттеушілік әрекетін нақты педагогикалық қызметпен ұштастырады.

Төртіншіден, көрнекті тұлғалардың мұрасын бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне бейімдеп, ойын, шығармашылық тапсырма, зерттеу сұрағы, салыстыру, пікір білдіру сияқты оқу әрекеттері арқылы ұсынуға болады.

Бесіншіден, мұндай жұмыстар болашақ мұғалімнің ұлттық құндылықтарды қазіргі білім беру мазмұнымен сабақтастыру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан конференцияның «Ұлы тұлғалар жолы» бағыты біздің үш жылдық тәжірибеміздегі қалыптасқан зерттеу және педагогикалық өнімдерді жаңа мазмұндық қырынан таныстыруға мүмкіндік береді. Мұнда басты назар жаңа жоба ұсынуға емес, бірнеше жыл бойы қалыптасқан тәжірибенің нәтижесін жүйелеуге және оның қазіргі білім беру үшін маңызын көрсетуге бағытталады.

Қорыта айтқанда, көрнекті тұлғалардың мұрасын зерттеу – өткенді дәріптеудің ғана емес, оны қазіргі білім беру міндеттерімен байланыстырудың тиімді педагогикалық жолдарының бірі.

Үш жыл бойы «Арнайы ғылыми білім мен зерттеу нәтижелеріне негізделген педагогикалық әрекеттерді жобалау» пәні аясында жүргізілген тәжірибе студенттердің зерттеу әрекетін біртіндеп нақты педагогикалық әрекетке айналдыруға мүмкіндік берді.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы, Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесі мен педагогикалық мәдениетке қатысты идеялары, Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық тарихи-мәдени құндылықтарды сақтау және жаңғыртуға бағытталған қызметі болашақ мұғалім үшін кәсіби әрі тәрбиелік бағдар ретінде қарастырылды.

Тәжірибенің маңызды нәтижесі – студенттің тарихи немесе ғылыми деректі жай ғана меңгеруі емес, оны педагогикалық идеяға, педагогикалық идеяны оқу-әдістемелік өнімге, ал өнімді нақты білім беру тәжірибесіне айналдыра алуы.

Тәжірибені төмендегі педагогикалық сабақтастық арқылы көрсетуге болады:

Көрнекті тұлға мұрасы → зерттеу → талдау → педагогикалық идея → оқу-әдістемелік өнім → қолдану → кәсіби құзыреттілік.

Демек, көрнекті тұлғалар мұрасын ғылыми-зерттеу және педагогикалық жобалау әрекетімен ұштастыру болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік мәдениетін,

шығармашылық әлеуетін және кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың нәтижелі бағыттарының бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдигалиева Т.Б. Ғылыми зерттеулердің әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: АТУ РББ, 2019. – 137 б.
2. Алмешова Ж.К. Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері // Молодой ученый. – 2014. – № 4.1 (63.1). – Б. 31–33.
3. Бахишева С.М. Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы: оқулық. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 336 б.
4. Құрманәлиев М.Қ. Ғылыми-зерттеу негіздері: оқу құралы. – Алматы: Альманахъ, 2021. – 258 б.
5. О’Лири Зина. Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2020. – 472 б.
6. Омарова Р.С. Шығармашылық қызығушылықты қалыптастыру технологиясы: оқу-әдістемелік құралы. – Ақтөбе, 2007. – 220 б.
7. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауы, 02.09.2019 [Электрондық ресурс].

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ РУХАНИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗІ

Булекова Айгул Егимбаевна

педагог – эксперт,

*Н.Құлжанова атындағы Торей гуманитарлық колледжінің
химия пәнінің оқытушысы*

Байдешов Дарханбек Беркинбаевич

педагог – модератор,

*Н.Құлжанова атындағы Торей гуманитарлық колледжінің
география пәнінің оқытушысы*

Қазақ халқының ағартушылық тарихында ұлт болашағын білім мен тәрбие арқылы қалыптастыруды мақсат еткен тұлғалардың орны ерекше. Солардың қатарында педагог, журналист, аудармашы, қоғам қайраткері Нәзіпа Құлжанованың есімі айрықша аталады.

Нәзіпа Құлжанова қазақтың мектепке дейінгі педагогикасының қалыптасуына елеулі үлес қосты. Ол бала тәрбиесін кездейсоқ немесе тек тұрмыстық тәжірибе деңгейінде емес, педагогикалық, психологиялық және гигиеналық талаптармен ұштастыра қарастырды. Оның 1923 жылы жарық көрген «Мектептен бұрынғы тәрбие» еңбегі Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие мәселесіне арналған алғашқы авторлық педагогикалық еңбектердің бірі ретінде бағаланады.

Құлжанованың педагогикалық көзқарасының құндылығы – оның өз дәуірінің әлеуметтік жағдайын ескере отырып, бала тәрбиесін ұлттық ортаға бейімдеуге ұмтылуында. Сондықтан Нәзіпа Құлжанованың мұрасы бүгінгі білім беру жүйесінде тарихи мұра ғана емес, қазіргі педагогикалық тәжірибені ұлттық мазмұнмен байытатын маңызды рухани-әдістемелік ресурс ретінде қарастырылуы мүмкін.

Нәзипа Құлжанова 1887 жылы Торғай өңірінде дүниеге келіп, педагогикалық білім алған. Кейін ұстаздық, журналистік және ағартушылық қызметтермен айналысты. Оның өмір жолы қазақ қоғамында білім беру ісінің қалыптасу кезеңімен тығыз байланысты болды.

Құлжанова педагогикалық қызметпен ғана шектелмей, баспасөз арқылы халықтың мәдени-ағартушылық санасын көтеруге атсалысты. Сонымен бірге аударма ісіне араласып, педагогика мен мәдениетке қатысты білімнің қазақ оқырманына таралуына ықпал етті.

Зерттеушілер Нәзипа Құлжанованы Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық дәстүрін жалғастырған педагог ретінде де қарастырады. Қостанай өңірінің ғалымдары жариялаған зерттеуде оның ағартушылық қызметі Ыбырайдың халықты оқу-білімге шақырған идеясымен сабақтастырылады.

Бұл сабақтастықты қазіргі білім беру тұрғысынан қарастырғанда, ең алдымен, «балаға білім беру – қоғамның болашағына инвестиция жасау» деген ортақ идеядан көруге болады.

1923 жылы Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие» атты еңбегі жарық көрді. Бұл еңбек Қазақстанның оқу-ағарту жүйесі қалыптасып жатқан кезеңінде мектепке дейінгі тәрбие мәселелерін жүйелі түрде қарастырған маңызды педагогикалық еңбек болды.

Құлжанова мектепке дейінгі кезеңді баланың тұлғалық қалыптасуының маңызды сатысы ретінде қарастырды. Оның еңбектерінде бала денсаулығы, дене дамуы, тәрбие, ойын, қоршаған орта және ересектердің балаға ықпалы секілді мәселелер өзара байланыста қарастырылады.

Осы тұста Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасынан қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесіне сәйкес келетін бірнеше бағытты бөліп көрсетуге болады:

Біріншіден, баланың жеке ерекшелігін ескеру.

Әр баланың қабылдауы, қызығушылығы, қабілеті әртүрлі. Қазіргі педагогикадағы тұлғаға бағдарланған оқыту қағидасы осы ұстаныммен үндеседі.

Екіншіден, ойын арқылы тәрбиелеу.

Мектепке дейінгі жаста ойын – баланың табиғи әрекеті. Ұлттық ойындарды тәрбие құралы ретінде пайдалану арқылы баланың ойлау қабілетін, тілін, қимыл-қозғалысын және әлеуметтік дағдыларын дамытуға болады.

Үшіншіден, баланың денсаулығына көңіл бөлу.

Құлжанованың еңбектерінде бала күтімі мен денсаулығына қатысты мәселелердің қамтылуы педагогикалық тәрбиенің баланың физикалық жағдайымен байланысын көрсетеді. Бұл бүтінгі денсаулық сақтау мәдениеті мен қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыру талаптарымен сабақтас.

Төртіншіден, тәрбиенің ұлттық сипаты.

Бала қоршаған әлеуметтік және мәдени орта арқылы дүниені таниды. Сондықтан халықтың салт-дәстүрін, ұлттық ойындарын, ауыз әдебиетін тәрбие мазмұнына енгізу баланың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Нәзипа Құлжанованың 1927 жылы жарық көрген «Ана мен бала тәрбиесі» еңбегі де педагогикалық тұрғыдан маңызды. Бұл еңбекте ана мен бала денсаулығына, бала күтіміне және тәрбиеге қатысты мәселелер қарастырылған.

Бұл мұраны қазіргі білім беру тәжірибесімен байланыстырудың бір маңызды бағыты – ата-анамен педагогикалық серіктестік.

Қазіргі кезде баланың дамуына тек балабақша немесе мектеп жауапты деген көзқарас жеткіліксіз. Бала тәрбиесінде педагог, ата-ана және қоғам арасындағы өзара байланыс маңызды.

Осы тұрғыдан Н. Құлжанованың мұрасын негізге ала отырып, білім беру ұйымдарында:

- ата-аналарға педагогикалық кеңес беру;

- бала тәрбиесіне қатысты практикалық семинарлар өткізу;
- отбасылық құндылықтарды оқу-тәрбие жұмысына енгізу;
- ата-аналар мен тәрбиешілердің бірлескен жобаларын ұйымдастыру;
- ұлттық ойындар мен дәстүрлерді отбасы тәрбиесінде қолдану

сияқты жұмыстарды жүйелі түрде жүргізуге болады.

Яғни Құлжанованың «ана – бала – тәрбие» сабақтастығы қазіргі «білім беру ұйымы – бала – отбасы» серіктестігінің мазмұнымен үндеседі.

Ұлы тұлғаның мұрасын дәріптеу тек оның өмірі мен шығармашылығы туралы ақпарат берумен шектелмеуі керек. Ең бастысы – оның педагогикалық идеяларын қазіргі білім беру үдерісінде тәжірибелік тұрғыдан қолдану.

Осы мақсатта төмендегідей жұмыстарды ұйымдастыруға болады.

1. «Нәзипа тағылымы» педагогикалық жобасы

Жоба барысында педагогтер Н. Құлжанованың еңбектеріндегі тәрбие қағидаларын қазіргі оқу бағдарламаларымен салыстырып, практикалық сабақ үлгілерін әзірлей алады.

2. «Ұлттық ойын – тәрбие құралы» бағыты

Қазақтың асық, арқан тарту, ақсерек-көксерек, бес тас және басқа да жас ерекшелігіне сәйкес ұлттық ойындарын баланың танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға пайдалануға болады.

3. «Ата-анамен бір қадам» жобасы

Н. Құлжанованың ана мен бала тәрбиесіне қатысты идеяларын негізге ала отырып, ата-аналармен бірлескен тәрбие сағаттарын, шеберлік сабақтарын және кеңестер ұйымдастыру тиімді.

4. «Тұлғаны танытатын сабақ» модулі

Балаларға Нәзипа Құлжанованың өмірі мен еңбегін жас ерекшелігіне сәйкес таныстыруға болады. Мысалы, мектепке дейінгі топтарда – сурет, әңгіме, ойын арқылы; бастауыш сыныптарда – шағын жоба, сахналық көрініс, танымдық тапсырмалар арқылы; жоғары сыныптарда – зерттеу жұмыстары мен пікірталастар арқылы жүзеге асыруға болады.

5. Педагогикалық мұраны цифрлық форматқа көшіру

Қазіргі оқушы ақпаратты цифрлық ортадан қабылдайды. Сондықтан Нәзипа Құлжанова мұрасын электронды кітапша, интерактивті презентация, бейнесабак, подкаст, виртуалды көрме және QR-код арқылы ұсынылатын танымдық материалдар түрінде насихаттау – тұлға мұрасын заманауи форматта танытудың тиімді жолы.

2026 жылы Нәзипа Құлжанова мен ұлттық мектепке дейінгі педагогикаға арналған республикалық онлайн форумның өткізілуі де оның педагогикалық идеяларына қазіргі кезеңде қызығушылық бар екенін көрсетеді. Форумның мақсатының бірі – Құлжанованың педагогикалық мұрасын қазіргі білім беру үдерісіне енгізу мүмкіндіктерін қарастыру болған.

6. Нәзипа Құлжанова мұрасының қазіргі педагог үшін тағылымы

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасын зерделеу арқылы қазіргі педагог үшін бірнеше маңызды ұстанымды бөліп көрсетуге болады:

Бірінші – баланы тұлға ретінде құрметтеу.

Бала тәрбиесі оның жас ерекшелігі мен жеке мүмкіндіктерін ескеруге негізделуі тиіс.

Екінші – тәрбие мен білімнің бірлігі.

Білім беру тек ақпарат берумен шектелмей, баланың адамгершілік, мәдени және әлеуметтік қасиеттерін қалыптастыруы қажет.

Үшінші – ұлттық құндылықтарды сақтау.

Заманауи білім беру мен ұлттық тәрбиені бір-біріне қарсы қоюдың қажеті жоқ. Керісінше, ұлттық мәдениет заманауи педагогикалық технологиялар арқылы жаңа мазмұнда ұсынылуы мүмкін.

Төртінші – отбасының тәрбиелік әлеуетін пайдалану.

Бала тәрбиесінде педагог пен ата-ана бір мақсатқа бағытталған серіктес болуы қажет.

Бесінші – педагогтің үздіксіз ізденуі.

Нәзипа Құлжанованың өзі педагогикамен қатар журналистика, аударма және ағартушылық қызметпен айналысты. Бұл қазіргі мұғалімге де кәсіби шеңбермен шектелмей, мәдени және ғылыми ізденісті қатар алып жүрудің маңызын көрсетеді.

Қорытындылай келе, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы – қазақ ағартушылық тарихының маңызды бөлігі. Оның «**Мектептен бұрынғы тәрбие**» және «**Ана мен бала тәрбиесі**» еңбектері бала тәрбиесін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қарастыруға ұмтылыстың көрінісі болды. Құлжанова мектепке дейінгі тәрбиені ұлттық орта, бала денсаулығы, ойын, отбасы және тұлғалық даму мәселелерімен сабақтастыра қарастырды. Оның шығармалары мен педагогикалық ой-пайымдары бүгінгі күні де зерттеу нысаны болып отыр; Н. Құлжанованың шығармаларының 2014 жылы «Ана тілі» баспасынан 384 бет көлемінде жинақ болып жарияланғаны да көрсетілген.

Бүгінгі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білімді ғана емес, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, ойлай алатын, жауапкершілігі жоғары, шығармашыл тұлға қалыптастыру. Осы міндетті жүзеге асыруда тарихи-педагогикалық мұраның орны ерекше.

«Ұлы тұлғалар жолы» – өткенді дәріптеу ғана емес, өткеннің озық идеяларын бүгінгі тәжірибемен байланыстыру жолы. Осы тұрғыдан алғанда, Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасын қазіргі мектепке дейінгі және жалпы білім беру жүйесінде тиімді пайдалану – ұлттық педагогиканың сабақтастығын қамтамасыз ететін маңызды бағыттардың бірі.

Нәзипа Құлжанованың ағартушылық жолы бізге бір маңызды ойды ұқтырады: баланың тәрбиесіне жасалған әрбір ізгі қадам – ұлттың болашағына жасалған қадам.

Әдебиеттер тізімі

1. Нәзипа Құлжанова еңбектері және қазіргі педагогиканың өзекті мәселелері.
2. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – 1923.
3. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда, 1927.
4. Құлжанова Н. Халқыма деп іс қылдым: педагог, журналист, әдебиетші Нәзипа Құлжанованың мұрасы. – Алматы: Рауан, 1993. – 168 б.
5. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар. – Алматы: Ана тілі, 2014. – 384 б.
6. Психологиялық-педагогикалық бағыттағы ғылыми-әдістемелік материал.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БАЙЛАНЫСЫ: АҒАРТУШЫЛЫҚ ІЛІМНІҢ ЖАҢАША СИПАТЫ

Дилдабекова Ж.А.

педагог-модератор

*Ы.Алтынсарин атындағы Рудный әлеуметтік-гуманитарлық колледжінің
арнайы пәндер оқытушысы*

XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ қоғамының әлеуметтік-мәдени дамуына ерекше ықпал еткен тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Ол қазақ даласында мектеп ашу, балаларды білімге тарту, оқу құралдарын дайындау, мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру сияқты маңызды ағартушылық жұмыстарды жүзеге асырды. Ыбырайдың педагогикалық қызметі белгілі бір тарихи кезеңнің ғана қажеттілігімен шектелмейді.

Оның білімнің адам өміріндегі рөлі, баланың тәрбиесі, еңбекке баулу, ғылым мен өнерге ұмтылу туралы ойлары бүгінгі білім беру жүйесінде де өзектілігін сақтап отыр.

Зерттеудің мақсаты: Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық - педагогикалық идеяларын қазіргі цифрлық білім беру мүмкіндіктерімен салыстырып, олардың өзара сабақтастығын көрсету

Зерттеудің міндеттері:

- Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын талдау;
- Қазіргі цифрландыруың білім беру саласына ықпалын сипаттау;
- Дәстүрлі ағартушылық пен цифрлық білім берудің ортақ белгілерін анықтау, ұлттық педагогикалық мұраны цифрлық ортада насихаттау жолдарын көрсету.

Ыбырай Алтынсариннің негізгі мақсаты – қазақ балаларының сауатын ашып қана қоймай, оларды білімді, еңбекқор, адамгершілігі мол тұлға етіп тәрбиелеу болды. Ол мектепті қоғамның алға жылжуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік институт ретінде қарастырды.

Бүгінгі таңда білім беру саласы жаңа технологиялық кезеңге қадам басты. Қазақстанда цифрландыру білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының біріне айналды. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі цифрландырудың негізгі бағыттары ретінде бірыңғай ақпараттық білім кеңістігін қалыптастыруды, білім беру платформаларын дамытуды, онлайн және қашықтан оқытуды, цифрлық қызметтерді енгізуді және цифрлық шешімдерді оқу-әдістемелік қызметке интеграциялауды атап көрсетеді.

Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсарин мұрасы мен қазіргі цифрландыруды қарастыру – өткен мен бүгінді механикалық түрде салыстыру емес, ағартушылық идеялардың жаңа технологиялық ортада қалай жалғасып жатқанын анықтау.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастарының өзегінде білім арқылы адам мен қоғамды дамыту идеясы жатыр. Ол халықтың болашағын сауатты, білімді ұрпақ тәрбиесімен байланыстырды. Оның шығармаларында білім, еңбек, адамгершілік, адалдық, өнер-білімге ұмтылу сияқты құндылықтар кеңінен насихатталды.

Ағартушының педагогикалық қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі – ана тілінде білім беруге арналған оқу құралдарын жасау. Оның «Қазақ хрестоматиясы» қазақ балаларына арналған маңызды оқу құралдарының бірі болды. Ыбырай мектеп ашумен ғана шектелмей, сол мектептерде оқитын балаларға қажетті оқу материалдарын дайындады.

Ыбырайдың «Қазақ хрестоматиясын» құрастырудағы мақсаты оқу кітабын жасау ғана емес, оны тәрбие құралы ретінде пайдалану болды. Оның шығармаларынан баланың жас ерекшелігіне түсінікті тілмен білім мен тәрбие беру ұстанымы байқалады.

Ыбырай Алтынсарин педагогикасының тағы бір маңызды ерекшелігі – білімді өмірмен байланыстыру. Ол балалардың алған білімін нақты өмірде қолдана білуін маңызды санады. Сондықтан оның мектептерінде жалпы сауат ашумен қатар қолөнер, кәсіптік білім беру мәселелеріне де назар аударылды. Торғайда қолөнер мектебінің ашылуы осы бағыттағы нақты қадамдардың бірі болды.

Ыбырай мұрасындағы негізгі педагогикалық ұстанымдарды бірнеше бағытқа топтастыруға болады:

- білімнің қолжетімді болуы;
- ана тілінде оқыту;
- балалардың жас ерекшелігін ескеру;
- білім мен тәрбиенің бірлігі;
- білімді өмірмен байланыстыру;
- еңбекке және кәсіпке баулу;
- мұғалімнің кәсіби рөлін күшейту;
- қыз балалардың білім алу мүмкіндігін кеңейту;

- ғылым мен өнерге қызығушылық қалыптастыру.

Ыбырай Алтынсарин дәуірінде негізгі білім құралы – кітап, ал бүгінгі кезеңде оның қызметін кітаппен қатар электрондық оқулық, цифрлық платформа, бейнематериал және интерактивті ресурс атқара алады.

Мұнда маңызды мәселе – технологияның өзі емес, оның қандай педагогикалық мақсатқа қолданылатыны.

Қазіргі кезеңдегі ағартушылықты шартты түрде «цифрлық ағартушылық» деп сипаттауға болады. Бұл – білім мен мәдениетті цифрлық технологиялар арқылы кеңінен тарату, адамның өздігінен білім алуына мүмкіндік жасау және ақпаратты тиімді пайдалану мәдениетін қалыптастыру.

Ыбырай дәуіріндегі ағартушының негізгі құралы мектеп, кітап және мұғалім болса, қазіргі кезеңде осы құралдарға цифрлық платформалар, электрондық кітапханалар, онлайн курстар, білім беру қосымшалары және жасанды интеллект жүйелері қосылды. Бірақ цифрлық технологиялардың дамуы дәстүрлі педагогикалық құндылықтарды жоққа шығармайды. Керісінше, технология педагогикалық мақсатқа бағынған кезде ғана тиімді болады.

Цифрландырудың маңызды мәселелерінің бірі – ұлттық мазмұнды сақтау. Әлемдік цифрлық кеңістікте түрлі мәдениеттердің ақпараттары қатар ұсынылады. Сондықтан білім алушының ұлттық тарихты, әдебиетті, мәдениетті және педагогикалық мұраны білуі маңызды.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларын цифрлық кеңістікке енгізу осы тұрғыдан маңызды.

«Ғылыми жұмыстың практикалық өнімі ретінде мен «Ыбырай әлемі» атты QR-кодты цифрлық жинақ әзірледім. Жинақта ағартушының өмірі, шығармалары, педагогикалық идеялары және олардың қазіргі цифрлық білім берудегі көріністері қамтылған».

Зерттеу жұмысының теориялық бөлімінде қарастырылған Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын қазіргі цифрлық білім беру ортасымен байланыстыру мақсатында практикалық жұмыс ұйымдастырылды. Практикалық жұмыстың негізгі мақсаты – ағартушы шығармаларының тәрбиелік мазмұнын заманауи цифрлық технология арқылы студенттерге таныстыру және болашақ педагогтердің цифрлық құралдарды оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану дағдысын қалыптастыру.

Практикалық жұмыста **Quiver** қосымшасының мүмкіндіктері пайдаланылды. Quiver – боялған суреттерді толықтырылған шындық (Augmented Reality, AR) элементтері арқылы интерактивті түрде көрсетуге мүмкіндік беретін цифрлық құрал. Бұл технология дәстүрлі қағаздағы суретті экрандағы қозғалысты және визуалды мазмұнмен байланыстырып, білім алушының оқу материалын эмоциялық әрі көрнекі қабылдауына жағдай жасайды.

Практикалық жұмыстың тақырыбы **«Ыбырай ертегілері – цифрлық әлемде»** деп алынды. Мақсаты: Ы. Алтынсариннің тәрбиелік мәні бар шығармаларын Quiver технологиясы арқылы интерактивті форматта ұсыну және студенттердің цифрлық-педагогикалық құзыреттілігін дамыту.

Жұмысқа 3-курс студенттері қатысты. Студенттер шағын топтарға бөлініп, Ыбырай Алтынсариннің тәрбиелік мәні жоғары шығармаларын таңдады. Атап айтқанда, «Бай баласы мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Мейірімді бала», «Таза бұлақ», «Асыл шөп», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» сияқты шығармалар негізге алынды.

Студенттер Quiver-дің дайын бояу парақтарын пайдаланып, кейіпкерлерді бояйды. Содан кейін мобильді қосымша арқылы суретті сканерлеп, оның **AR форматта қозғалыстағы нұсқасын** көреді.

Бұл өнімнің ерекшелігі – Ыбырай шығармасының мазмұны сақталып, оны ұсыну тәсілінің жаңартылуында. Яғни дәстүрлі әдеби мұра цифрлық құрал арқылы жаңа буынның қабылдау ерекшелігіне бейімделеді.

Сонымен қатар бұл әдісті тек Ыбырай шығармаларымен шектемей, мектепке дейінгі ұйымдарда ертегілерді, әңгімелерді, халық ауыз әдебиеті үлгілерін және тәрбиелік мазмұндағы басқа да шығармаларды оқыту барысында қолданылды.

Осылайша, Quiver технологиясын пайдалану тәжірибесі цифрландырудың ұлттық педагогикалық мұраны сақтауға кедергі емес екенін, керісінше оны жаңа форматта танытуға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Ең маңыздысы – цифрлық технологияны мақсат ретінде емес, **білім беру мен тәрбиенің сапасын арттыруға бағытталған педагогикалық құрал ретінде** қарастыру қажет. Бұл ұстаным Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларымен сабақтасып, оның педагогикалық мұрасының қазіргі білім беру кеңістігіндегі жаңа сипатын айқындайды.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларын Quiver технологиясы арқылы ұсыну тәжірибесі дәстүрлі педагогикалық мұра мен заманауи цифрлық технологияны байланыстырудың тиімді мысалы бола алады. Мұндай жұмыс студенттердің тек цифрлық сауаттылығын арттырып қана қоймай, олардың ұлттық құндылықтарды заманауи білім беру құралдары арқылы насихаттау қабілетін қалыптастырады.

Зерттеу жұмысының практикалық кезеңін толықтыру мақсатында 3-курс студенттерімен Ыбырай Алтынсариннің өмірі, шығармашылығы және ағартушылық-педагогикалық идеялары бойынша «Ыбырайды қаншалықты білеміз?» атты онлайн викторина ұйымдастырылды. Викторинаны өткізу барысында цифрлық білім беру құралдарының бірі ретінде Kahoot немесе Google Forms платформасын қолдану ұсынылды. Студенттерге «Кел, балалар, оқылық!» шығармасының негізгі идеясы қандай?», «Бай баласы мен жарлы баласы әңгімесінде қандай құндылық ерекше көрінеді?», «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасында білім мен тәрбиенің арақатынасы қалай түсіндіріледі?» «Ыбырай мұрасын қазіргі цифрлық біліммен байланыстырудың бір мысалы қандай?», «Ыбырай шығармаларын цифрлық форматта ұсынудың қандай педагогикалық мүмкіндігі бар?» деген сұрақтар арқылы студенттердің теориялық білімді қазіргі білім беру тәжірибесімен байланыстыру қабілеті анықталды.

Онлайн викторина нәтижесінде студенттер Ыбырай Алтынсариннің шығармашылығын қайталап қана қоймай, оның ағартушылық идеяларын қазіргі цифрлық білім беру мүмкіндіктерімен байланыстыруға мүмкіндік алды. Әсіресе дәстүрлі әдеби мұраны интерактивті тапсырмалар арқылы меңгерту студенттердің сабаққа белсенді қатысуына жағдай жасады.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларын қазіргі цифрлық білім беру кеңістігіне енгізудің мәні – оның шығармаларын жай ғана электрондық форматқа көшіру емес, ағартушының білім, еңбек, адамгершілік, өнер, ғылым және ұлттық тәрбие туралы идеяларын жаңа технологиялар арқылы қайта таныту.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1991. – 280 б.
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 164 б.
3. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін цифрландыру және жасанды интеллектті енгізу тұжырымдамасы. – Астана, 2024. – 45 б.
4. «Ұлтқа қызмет етудің үлгісі мен тағылымы: Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары» конференция материалдары жинағы. – Арқалық, 2026.

ӨТКЕННІҢ ӨНЕГЕСІ – БҮГІНГІ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕ: ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫН БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Есжанова Анар Көшкинбаевна, педагог-модератор
Абдрахманова Акмоншак Сарсенбаевна, педагог-модератор,
А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімдері
Арқалық қаласы

Мен бастауыш сынып мұғалімі ретінде баланың алғашқы білім алу кезеңінде оның тек оқу дағдысын қалыптастырып қана қоймай, бойына адамгершілік, еңбекқорлық, жауапкершілік, үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, туған жерін және ұлттық мәдениетін құрметтеу сияқты құндылықтарды сіңіруге ерекше мән беремін. Өз тәжірибемде мен ұлттық тәрбиені құр сөзбен түсіндірудің орнына, оны баланың нақты әрекеті арқылы қалыптастыруға тырысамын. Мысалы, оқушыға «еңбекқор бол» деп айтумен шектелмей, Ыбырай Алтынсариннің еңбек туралы шығармасын оқытып, кейіпкерлердің іс-әрекетін талдатамын. Одан кейін сол шығармадағы тәрбиелік ойды баланың күнделікті өмірімен байланыстыратын тапсырма беремін. Осы кезде оқушы құндылықты жай тыңдап қоймай, оны өз тәжірибесімен байланыстырып үйренеді. Мен сабақтарымда өткеннің өнегесін бүгінгі оқушының өмірімен байланыстыру мақсатында Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұраларын пайдаланамын. Бұл үш тұлғаның мұрасынан мен бастауыш сынып оқушысына қажет үш маңызды бағытты көремін: Ыбырайдан – білім мен еңбекті [1, 32-б], Нәзипадан – бала тәрбиесі мен адамгершілікті, Өзбекәліден – ұлттық мұраны құрметтеуді.

Мен Ыбырай Алтынсариннің мұрасын бастауыш сынып оқушыларына білім мен еңбек құндылығын түсіндіруде тиімді пайдаланамын. Оның шығармаларын оқыту кезінде оқушыға өмірбаяндық мәліметтерді жаттатуға емес, шығармаларындағы тәрбиелік ойды бүгінгі өмірмен байланыстыруға басымдық беремін. Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында еңбек тақырыбын өткен кезде сабақ басында тақтаға: «Адамды жақсы адам ететін не?» деген сұрақты жазамын. Оқушылар өз ойларын айтады. Олар білім, еңбек, мейірімділік, достық, тәртіп, жауапкершілік сияқты жауаптар ұсынады. Осыдан кейін мен: «Ал Ыбырай атамыз бұл сұраққа қалай жауап берген болуы мүмкін?» деп оқушылардың қызығушылығын оятамын. Бұл кезеңде «Болжау» әдісін қолданамын. Алдымен оқушы өз пікірін білдіреді, кейін шығарманы оқып, өзінің болжамымен салыстырады. Осылайша оқушы мәтінді жай оқымай, оны белгілі бір мақсатпен оқиды. Шығарманы талдағаннан кейін мен «Өсиеттен әрекетке» әдісін қолданамын. Оқушыларға үш бағаннан тұратын тапсырма ұсынамын:

Ыбырайдың ойы	Мен қалай түсіндім?	Мен оны қалай орындаймын?
Еңбек ету	Еңбек адамды шыңдайды	Үйдегі міндетімді өзім орындаймын
Білім алу	Білім көп нәрсені үйренуге көмектеседі	Күн сайын кітап оқимын
Жақсылық жасау	Адамдарға көмектесу керек	Досыма көмектесемін

Бұл тапсырма арқылы мен оқушыға тәрбиелік ойды өзінің ісімен байланыстыруға мүмкіндік беремін. Мен оқушыларға: «Жақсы қасиетті мәтіннен тауып қою жеткіліксіз. Ең маңыздысы – сол жақсы қасиетті өз ісіңнен көрсете білу», – деп түсіндіремін. Осылайша Ыбырайдың идеясын оқушының күнделікті әрекетіне айналдыруға тырысамын.

Қазіргі сабақта мен цифрлық мүмкіндіктерді де тиімді пайдалануға тырысамын. Әсіресе жасанды интеллекті оқушыға дайын жауап беретін құрал ретінде емес, қызығушылықты арттыратын және ойлануға жетелейтін көмекші құрал ретінде қолданамын. Мысалы, Ыбырай шығармасын оқығаннан кейін оқушыларға: «Егер Ыбырай шығармасындағы кейіпкер бүгінгі мектепте оқыса, ол қандай әрекет жасар еді?» деген сұрақ беремін. ЖИ көмегімен осы тақырыпқа байланысты қысқа жағдаяттар дайындап, оқушыларға талдатамын. Мысалы: «Сенің сыныптасың тапсырманы орындауға қиналып отыр. Сен не істейсің?» Оқушы бірнеше нұсқаның ішінен таңдау жасап қана қоймай, өз шешімін түсіндіреді.

Сонымен қатар мен Vibe Coding тәсілі арқылы әзірленген интерактивті ойындарды да сабаққа енгіземін. Мысалы, «Ыбырайдың білім жолы» атты ойын құрастырып, экранға «Білім», «Еңбек», «Талап», «Өнер», «Жақсылық» аялдамаларын орналастырамын. Оқушы әр аялдаманы басқан сайын Ыбырайдың тәрбиелік идеяларына байланысты сұрақ немесе жағдаят алады. Дұрыс жауап берген кезде оқушы келесі кезеңге өтеді. Мен бұл ойынды жай көңіл көтеру үшін емес, мәтіндегі тәрбиелік идеяны оқушының таңдауымен байланыстыру үшін пайдаланамын. Осы кезде бала Ыбырай туралы ақпаратты жаттап қана қоймай, оның идеясын өзінің әрекеті арқылы көрсетеді.

Бастауыш сынып мұғалімі ретінде мен Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты ойларын сабақтарымда маңызды бағдар ретінде қарастырамын. Себебі бастауыш сынып оқушысымен жұмыс істегенде оның жас ерекшелігін, қызығушылығын, сезімін және қоршаған ортамен қарым-қатынасын ескеру қажет деп есептеймін. Мен Нәзипа Құлжанова мұрасын күрделі теория ретінде түсіндірмей, оқушыға жақын қарапайым сұрақтар арқылы жеткіземін. Мысалы, «Менің отбасым», «Менің міндеттерім», «Достық», «Қамқорлық» тақырыптарын өткен кезде «Құндылықтар қоржыны» әдісін қолданамын. Оқушыларға сыйластық, көмек, қамқорлық, жауапкершілік, мейірім, еңбек, әдеп, достық сияқты сөздер жазылған карточкалар ұсынамын. Әр оқушы өз отбасына жақын үш құндылықты таңдайды. Содан кейін мен:

- «Неліктен осы құндылықтарды таңдадың?»
- «Бұл құндылық отбасында қалай көрінеді?»
- «Сен отбасыңа қандай көмек көрсетесің?» деген сұрақтар қоямын.

Мен бұл тапсырма арқылы баланың өзін сөйлетуге, өз тәжірибесін ортаға салуға тырысамын. Сабақ барысында мен көп сөйлеп, оқушыны тек тыңдаушы ретінде қалдырмауға мән беремін. Керісінше, оқушының өз ойын айтуына, мысал келтіруіне, шешім қабылдауына мүмкіндік беремін. Менің тәжірибемде бала тәрбиесінің ең тиімді жолдарының бірі – үлкен құндылықты кішкентай әрекет арқылы көрсету.

«Құндылықтар қоржыны» әдісін ЖИ арқылы интерактивті форматқа айналдыру. Бұл әдісті мен жасанды интеллект пен цифрлық технология арқылы одан әрі қызықтыра аламын. Экранға виртуалды қоржын шығарып, оқушыға оны басуды ұсынамын. Қоржыннан кездейсоқ бір құндылық шығады. Мысалы: «Қамқорлық» деген сөз шықса, оқушыға: «Үйге анаң жұмыстан шаршап келді. Сен оған қандай көмектесе аласың?» деген жағдаят ұсынамын. Оқушы өз жауабын айтады және оның себебін түсіндіреді. Осылайша мен ЖИ-ді баланың орнына шешім қабылдату үшін емес, баланың ойлануына жағдай жасау үшін қолданамын.

Ұлттық құндылықтарды меңгертуде мен Өзбекәлі Жәнібековтің еңбектерін тиімді пайдалануға тырысамын. Оның ұлттық мәдениет, қолөнер, ұлттық киім, тарихи мұра туралы зерттеулерін бастауыш сынып оқушысына түсінікті деңгейде ұсынамын. Мысалы, көркем еңбек сабағында «Ұлттық ою-өрнек» тақырыбын өткен кезде алдымен оқушыларға әртүрлі оюлардың суреттерін көрсетемін. Содан кейін: «Бұл оюларды қайдан көрдіңдер?» деп сұраймын. Оқушылар киімнен, кілемнен, сырмақтан, ыдыстан, әшекейлерден көргендерін айтады. Одан кейін: «Ата-бабамыз ою-өрнекті не үшін қолданған?» деген сұрақ қоямын. Бұл кезде «Сурет сөйлейді» әдісін қолданамын. Оқушылар:

1. Не көріп тұрмын?
2. Бұл қайда қолданылуы мүмкін?
3. Қандай ерекшелігін байқадым?
4. Маған қандай әсер берді?
5. Өзім қандай өрнек жасар едім? деген сұрақтарға жауап береді.

Соңында оқушылар өз ою-өрнегін құрастырады.

Мен дайын оюды дәлме-дәл көшіртуден гөрі, баланың шығармашылығына мүмкіндік беремін. Оқушыларға: «Бүгін сендер дайын өрнекті қайталайтын оқушы емес, өз өрнегін ойлап табатын кішкентай дизайнер боласыңдар», – деп тапсырма беремін. Осылайша мен ұлттық мұраны шығармашылық әрекетпен байланыстырамын.

Мен ұлттық мұраны зерттеу барысында «Мұра іздері» әдісін қолданамын. Оқушыларды үш топқа бөліп:

1-топ – Ұлттық киім

2-топ – Ұлттық қолөнер

3-топ – Ұлттық ою-өрнек тақырыптарын беремін.

Әр топқа ақпарат пен сурет ұсынамын. Оқушылар: Ақпарат → Сурет → Өз ойым → Бүгінгі өмірдегі маңызы ретімен жұмыс істейді. Мысалы: Ақпарат: Қазақ халқының ұлттық киімдерінің өзіндік ерекшеліктері болған. Сурет: Камзолдың суретін көрсетемін. Өз ойым: Камзолдың оюлары әдемі және ұлттық нақышты көрсетеді. Бүгінгі өмірдегі маңызы: Ұлттық киімді күнделікті өмірде де киіп, ұлттық құндылықтарымызды насихаттай аламыз. Осы тапсырмада мен оқушыға «өткенде осындай болған» деп қана түсіндірмей, «Бұл бүгінгі өмірімізде қалай жалғасып жатыр?» деген сұраққа жауап іздетемін.

Сабақтарымда ұлттық құндылықтарды оқушыларға түсінікті әрі қызықты түрде жеткізуге тырысамын. Осы мақсатта «Ұлттық мұра кітабы» әдісін қолданамын. Бұл – алдын ала дайындалған, бастауыш сынып оқушыларына арналған шағын көркем-танымдық кітап. Мен бұл кітапты сабақ барысында оқушыларға ұсынамын. Кітаптың әр бетінде ұлттық тәрбиеге байланысты шағын мәтін, тарихи тұлғаның бейнесі және тақырыпқа сай көрнекі суреттер беріледі. Оқушылар кітапты ретімен оқып отырып, қазақ халқының рухани және мәдени мұрасымен танысады. Кітаптың алғашқы бөлімінде Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен ағартушылық қызметі баяндалады. Мен бұл бөлім арқылы оқушыларға білім алудың, еңбек етудің, ізденудің маңызын түсіндіремін. Ыбырайдың балаларды оқуға, білімге шақырған идеяларын олардың күнделікті өмірімен байланыстырамын. Кітаптың келесі бөлімінде Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты еңбектері таныстырылады [2, 25 –б.]. Бұл бөлімде мейірімділік, қамқорлық, отбасы, жауапкершілік және бала тәрбиесі туралы түсініктер беріледі. Оқушылар Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне ерекше мән бергенін кітап арқылы біледі. Үшінші бөлімді Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдениет пен тарихи мұраны сақтауға қосқан еңбегіне арнаймын [3, 18-б.]. Бұл бөлімде ұлттық киім, ою-өрнек, қолөнер, ұлттық бұйымдар мен тарихи мұра туралы мәліметтер беріледі. Кітаптағы түрлі суреттер арқылы оқушылар ұлттық мәдениеттің ерекшеліктерін көрнекі түрде қабылдайды. Кітаптың мазмұнын бір бірінен бөлек үш тақырып ретінде емес, біртұтас тәрбие желісі ретінде құрастырамын: Ыбырай – білімге бастайды [1, 6-б.]. Нәзипа – тәрбиенің мәнін танытады [2, 67-б.]. Өзбекәлі – ұлттық мұраны сақтауға үндейді. Осылайша оқушы кітапты оқи отырып, білімді болу, жақсы тәрбие алу және ұлттық мұраны құрметтеу ұғымдарының өзара байланысын түсінеді [3, 112-б.]. Кітаптың соңғы бетінде «Ұлттық мұра – ұрпаққа аманат» [4, 160-б.] деген қорытынды ой беріледі. Бұл бөлімде ұлттық құндылықтардың өткеннің ғана мұрасы емес, бүгінгі ұрпақ үшін де маңызды екеніне назар аударамын. Менің ойымша, дайын кітап арқылы жұмыс істеудің ерекшелігі – оқушыға ақпаратты ұзақ түсіндіріп бермей, оны оқиға, кейіпкер және сурет арқылы қабылдату. Бала кітапты оқи отырып, тарихи тұлғаларды таниды, олардың еңбегін түсінеді және ұлттық құндылықтардың бүгінгі өмірдегі маңызын байқайды. Осы әдіс арқылы мен үш тұлғаның

мұрасын бір кітаптың желісіне біріктіріп, оқушыға «Білім – тәрбие – ұлттық мұра» сабақтастығын тұтас түрде көрсетемін.

Менің педагогикалық тәжірибемде ұлы тұлғалардың мұрасын пайдалану – өткен тарихты оқушыға жаттатудың ғана жолы емес. Мен оны бүгінгі баланың ойына, сөзіне және әрекетіне айналдыруға тырысамын. Ыбырай Алтынсарин мұрасынан мен білім мен еңбек құндылығын аламын. Нәзипа Құлжанова мұрасынан бала тәрбиесіне, оның сезімі мен қарым-қатынасына мән беруді үйренемін. Өзбекәлі Жәнібеков еңбектері арқылы оқушыға ұлттық мәдениетімізді танытып, оны сақтауға және құрметтеуге бағыт беремін. Ал жасанды интеллект пен Vibe Coding технологияларын осы құндылықтарды қазіргі баланың қабылдауына жақындататын заманауи құрал ретінде қолданамын. Мен үшін ең маңыздысы – технологияның көп болуы емес, оның педагогикалық мақсатының айқын болуы. Сондықтан сабақтарымда: Ұлы тұлға мұрасы + педагогикалық әдіс + ЖИ + Vibe Coding + ұлттық ойын + оқушының нақты әрекеті бір-бірімен байланысып отырады. Менің ұстанымым: «Өткенді жаттатпаймын – өткеннен өнеге алуға үйретемін. Ұлттық құндылықты айтқызбаймын – оны әрекет арқылы көрсеткіземін. Технологияны мақсат етпеймін – оны баланың ойлауына, ізденуіне және шығармашылығына қызмет еткіземін». Меніңше, бүгінгі бастауыш сынып оқушысы үшін өткеннің өнегесін жеткізудің ең тиімді жолы – оны қазіргі өмірмен байланыстыру. Сондықтан менің мақсатым – білімді, тәрбиелі, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін және заманауи технологияны саналы қолдана алатын тұлға тәрбиелеу. Мен осы үш тұлғаның мұрасын сабақта ұштастыра отырып: Ыбырайдан – білімді, Нәзипадан – тәрбиені, Өзбекәліден – ұлттық мұраны алуға бағыт беремін. Осы үш құндылықтың тоғысуынан мен саналы, білімді, тәрбиелі және ұлттық болмысын құрметтейтін ұрпақтың қалыптасуына негіз болады деп түсінемін.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003. – [1, 6-б.], [1, 32-б.]
2. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923. – 67 б.
3. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 112б.
4. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 2005. – 160 б.

ҚАЗАҚ ӨНЕРІНІҢ ЖАНАШЫРЫ

Жакупова А.М.

педагог- сарапшы

директордың тәрбие жөніндегі орынбасары

Б.Майлин атындағы №3 жалпы білім беретін мектебі

Ұлтына, жұртына қызмет ету –
білімнен емес, мінезден.

Әлихан Бөкейханов

Бүгінгі таңда егемендігімізді алып, тәуелсіз елге айналған шағымызда өз билігіміз өзімізге дара тиіп, төл тарихымызға деп қойылып, ақтандықтар ашылуда, жаңа тарихтар жазылуда. Ежелден халқымыз «Құлақтан кіріп бойды алар, әсем ән мен тәтті күй» деп Абай атамыз жырлағандай, әуелеп шырқалатын асқақ әндер мен жанға жайлы күйлерді ерекше бағалаған.

Торғай ақындары мен жыршыларының күйшілері мен әншілерінің мәдени ескерткіштерінің, қол өнерінің соңғы кезде бағын көтерген Ө.Жәнібеков. Ө.Жәнібековтің орны Торғайлықтар үшін биік тұрғыда.

Өзбекәлі Жәнібеков билік басында жүрсе де еліміздегі тарихи-мәдени мұраларды түгендеу, зерттеу, қайта қалпына келтіру жұмысына бейжай қарамағандығы халыққа аян. Саналы ғұмырын қазақтың жоғын түгендеумен өткізді. Айрықша күмбезі көкпен таласқан Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің болашағына қатты алаңдағаны да белгілі. Алып кешенді қайта жөндеуден өткізіп, мұражай жасақтауы да екіншісінің қолынан келе бермейтін шаруа еді. Қорық-мұражайдың қолды болған тарихи жәдігерлерін қайта топтастыруы да аса қарымдылық танытқан Өзекең еңбегі ауыз толтырып айтарлықтай. Соның бірі Қожа Ахмет Ясауи құлпытасы үстіне жабылған XIV ғасырдан жеткен Қабіржапқыш ӘСММ КП №64 (көне инв. №ТК 655 ҚР ОММ) Қазақстан Республикасы Орталық мұражай қорынан қорық-мұражай қорына қайтаруға қосқан Өзекеңнің үлесін біріміз білсек біріміз біле бермейміз.

1978 жылдың 18 тамызындағы №3 актісі бойынша қорық-мұражай қорына қабылданып КК №64 тіркеу номерін алған. Акт бойынша Қабіржапқыш Қазақ ССР Мәдениет министрлігінің 1978 жылғы 5 сәуірдегі №106 бұйрығы бойынша қорық-мұражай қорына қайтарылған құжаттар әлі сақтаулы. Қазақстан Республикасы Орталық мұражай XIV ғасырдан жеткен Қабіржапқышты Орталық мұражай қорына қашан, кім әкеліп тапсырғандықтары туралы мәлімет бере алмаған. 2016 жылы Алматы қаласындағы Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханада болған сапарымызда «Сирек кездесетін қолжазбалар» секторының меңгерушісі А. мұқабасы өгіз терісінен жасалған алып қолжазба Құран кітабын көрсетті. Кітапты 1951-1952 жж. кесенеден алып келгендігі жөнінде айтты. Бұл біз көзімізбен көрген ғана жәдігерлер. Біз білмейтін қанша жәдігерлер қолды болғандығы бір Аллаға ғана аян. 1970-1975 жылдары Өзбекәлі Жәнібеков Қожа Ахмет Ясауидің мұрасы мен іліміне алғаш бетбұрыс жасаған тұлғалардың бірі. [1]

Көне «Диуани хикмет» кітабының қолжазба, баспадан шыққан нұсқаларын мұражай қорына жинақтауды тапсырып, өз бақылауына алған болатын. Ауылды жерлерді аралап көптеген діни, тарихи кітаптарды қорық-мұражай қорына топтастыруға мұрындық болды.

Өзекеңді алғаш көруім дейді белгілі ақын-сазгер Ә.Манапов «бала кезімде ауылға ұзын бойлы, сұсты, бұйра шашты кісі әкем Манап Көкеновпен үйге келді. Мәке, өзіңіз білесіз қазіргі таңда Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің жоғалған дүниелерін түгендеп жүрміз. Мұражай құруды жоспарлап отырмыз. Ауылдан көне кітаптар жинап жүрген жағдайымыз бар. Осы жағына көмек қолын созсаңыз деді. Әкем осыдан біраз жыл бұрын тау бөктеріндегі ауыл маңында бір құдықтан көптеген ескі кітаптарды көргендігін айтты. Жас балаша қуанған Өзекең машинаға мініп сол жақа тартты. Араға едәуір уақыт салып келді. Еңселері түсіп кеткен. Таппапты. Өзекең базиналыққа басып; «Мәке, өзің айттың, өзіңнен көр, маған енді, көне кітаптар табасың»-деді әңгімені төтесінен қайырып. Сөйтіп әкем ауылдан біршама көне кітаптарды жинап беруге қолғабыс жасаған болатын»-дейді естелік айтушы Ә.Манапов.[2]

Сондай-ақ 1980 жылдар басында кесене ішінде сақталған құлпытастарды ғалым Әбсаттар қажы Дербісәліге (ол кезде Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің оқытушысы) оқытып, алғаш болып ғылыми айналымға енгізді. Есім хан кесенесі, Шілдехана діни-ғұрыптық орны, Қылуат жерасты мешіті, белгісіз сағаналар, қам кірпіштен тұрғызылған қамал қорғанның шығыс бөлігі қалпына келтірілуіне, Рабия Сұлтан Бегім күмбезінің қайтадан бой көтеруіне септігін тигізді. Бұл тұрғысында «...Тарихымыздың, әсіресе ескерткіштеріміздің білімпаздарының бірі – Өзбекәлі ағамыз еді» – дейді қоғам қайраткері М.Жолдасбеков.

Кесенеге жүргізілген қайтажаңғырту жұмыстарының кейбір тұстарына көңілі толмады. Алматыда жұмыс бөлмесінде отырса да, тұрса да көңілі Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінде жүргізілген жұмыстарға алаңдаушылық танытты. Осы ойды Өзбекәлі Жәнібеков өзінің «Тағдыр тағылымы» еңбегінде одан әрі былай сабақтайды:

«Қолымызды байлай бергені – заттық-техникалық ресурстарды былай қойғанда, «Әзірет Сұлтан» қорығы сияқты аса күрделі сәулет ғимаратын қалпына келтіретіндей

озық тәжірибенің жетісе бермейтінінде, маманданған шілеңгерлердің аздығында, әртүрлі себептермен бірін-бірі алмастыра берген шеберхана басшыларының тұрлаусыздығында еді» - деп жазды.[3]

Осы орайда Өзекеңе қатысты бір қызықты тарихи деректі келтіруді жөн санадым. 1982 жылдың күзінде «Казмузейреставрация» Түркістан бөлімі мамандары Қожа Ахмет Ясауи кесенесі күмбезінің ұшына қойылған «құббаны» алу туралы Қазақ ССР Мәдениет министрлігіне хат жазады. Мақсат «құббаны» жаңғыртудан өткізіп орнына қайта қою болатын. Алдымен «құбба» сөзінің мағынасына тоқтала кетсек. Құбба жайында ғылыми әдебиеттерде жазылған материалдар жоқтың қасы десек те болады. «Құбба» арабтың сөзі күмбез дегенді білдіреді. Бұл тұжырымды шығыстанушы тарих ғылымдарының кандидаты А.А.Иванов та растайтындығын ғалым тарих ғылымдарының докторы, М.Қожа өз еңбегінде келтірген. Құбба ғылыми әдебиеттерде күмбездің ұштарына орнататын шошақтарды айтады. Ол көбінесе діни және сәулеттік құрылыстарға тән. Оны керамикадан, ағаштан немесе металдан жасайды. Құббаның іші қуыс, табан жағы кеңейтілген, жоғары жағы шар үстіне орнатылған конус тәріздес. Мойны мен табан бөліктері белдемше-буындарға бөлінген. Отырар ауданындағы Мыңшұңқырға жүргізілген археологиялық қазбадан төрт бүтін құбба және оның бөліктері табылған. Киелі шаһарды алғашқы болып зерттеген ғалым А.К.Кларе құббаларды мола ішінен де көп кездестіргендігін өз еңбектерінде жазып қалдырған.

Ойымызды әрі қарай сабақтасақ құббаның дәрекілеу, соңғы бір екі ғасырда жасалған үлгісін Созақтағы Қара Бура мазарынан да кездестіруге болады.

А.К.Кларе «Древний Отырар и раскопки, произведенные в развалинах его в 1904 г.» еңбегіндегі жарияланған фотоға қарағанда Отырардан табылған нұсқа осы мыңшұңқырлық құббаларға өте жақындығын атап өтеді. Бұл деректерді одан әрі дәлелдеген Массон М.Е., Пугаченкова Г.А., «Гумбез Манаса» атты еңбегінде ортағасырлық Қазақстан мен Орта Азия кесенелерінің күмбездеріне әдетте құбба орнатылып отырғандығын жазған. Әдетте Отырардан табылған алғашқы құббаның биіктігі 33 см болса, екінші бүтін құббаның биіктігі 27 см., табанының диаметрі 14 см., шарының диаметрі 18 см. Шар бетін айналдыра 10 ромб медальон түсірілген.

Ал Қожа Ахмет Ясауи кесенесі күмбезінің ұшына қойылған «құбба» қоладан жасалған. Көлемі: биіктігі 79 см., диаметрі 45см құрайды. Пішіні құмыра тәріздес, ұшар басындағы кішкене табақшаның ортасында металл шабақтары айқаса орналасқан да оған жарты ай бейнесі салынған бөлігі бекітілген болу керек. Өкініштісі бұл бөлігі біздің заманымызға дейін жетпеген. Құббаның онан төменгі бөлігі құмыраның ернеуіне ұқсас, бірақ бүтін жұмырланып келген де мойын тұсына айналдыра жартылай дөңгелек тәрізді дөңестелген белдемше жасалған. Бүйірі дөңгелене сыртқа қарай шығып табанына қарай қайта қусырылған. Төменгі бөлігі құмыраның тұғыры іспеттес, яғни күмбездің ұшар басындағы ойыққа кигізіліп қоятын бөлігі болуы керек. Құббаның ғасырын анықтау үшін екі түрлі болжам жасауға болады. Біріншіден, XIV ғасырдан жеткен жәдігер болуы мүмкін. Себебі күмбез жұмысы аяқталған кезде ғана құбба қойылады. Бұл құрылыс саласының заңдылығы. Құбба XIV ғасырдан сақталған қола шырағандарға, қабірхана есігінің оң және сол жақ қабырғасына мозайкалық кірпішпен конус тәріздес салынған бейнеге де өте ұқсас. Екіншіден, 1405 жылы Тұран билеушісі Әмір Темір Көреген дүние салған соң кесене құрылысы тоқтап қалғаны тарихтан мәлім. XVI ғасырда Сыр бойында орналасқан қалалар түгелімен Бұқар билеушісі Абдолла II қол астына өтеді. Тарихи дерек бойынша Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің аяқталмай қалған құрылыстарын осы билеуші тұсында аяқталғандығы айтылады. Мүмкін құбба XVI ғасырда жасалып күмбез ұшына қойылған болуы да ықтимал. Кесенеге сый ретінде жасалған тайқазан, шырағандар, есіктер, лауха тәрізді жәдігерлерде қай жылы, не мақсатпен жасалғандығы жөнінде деректер кездестіруге болады. Ал құббада өкініштісі ешқандай жазулар мен ою-өрнектер кездеспейді. Сондықтан құбба XVI ғасырда жасалған жәдігер деген пікірге келіп отырмыз.[4]

Адам қолы жете бермейтін жәдігер талай сын сағаттарды басынан өткерді. 1819 жылы Қоқан ханы Омар (1809-1822 жж.) басып алып, Түркістанаға өз билігін жүргізді. Қоқан хандары Мұхаммед Әлі (1823-1842), Құдиярлар (1844-1858, 1862-1863, 1865-1875 жж. билік жүргізді) осы аймаққа өз тәртіптерін орнатты.

1864 жылы полковник Веревкин бастаған орыс әскері Түркістанды қоршауға алып, кесенеге тығылған Қоқан әскерлеріне қарсы 12 дүркін зеңбірекпен оқ атқаны тарихтан мәлім. 1864 жылы 12 маусымнан бастап киелі шаһар түбегейлі орыс әскерлерінің қолына өтеді. Кесене маңынан атты әскер, жаяу әскер топтастырған казарма, шаруашылық үйлерін салғызды. Қазіргі таңда кесене аумағында орналасқан «Түркістан тарихы» мұражайының ғимараты орыс әскерлерінің казармасы қызметін атқарған. Түркістандық көнекөз қариялардың айтуынша орыс әскерлері күмбез ұшына орналасқан құбаны сан мәрте винтовкалы мылтықтармен атқандығын айтады. Бұл тарихи шындық. Төрт жерінде оқ тескен іздері кездеседі. 1982 жылдың соңына қарай кесененің жай күйімен танысуға келген Қазақ ССР Мәдениет министрінің орынбасары Ө.Жәнібековке «Казмузейреставрация» Түркістан бөлімі мамандар құбаны алу қажеттігі жөнінде мәселе көтереді. Кесененің жағдайымен толық танысқан.

Ө.Жәнібеков көп кешікпей құбаны алуға рұқсат берілетіндігін хабарлап хат жолдайды. Құбаны алудың өзі бір тарихи сәт еді. «Бұл 1983 жылдың қаңтар айы болатын. Жоғары басшылықтан рұқсат берілген соң мамандарды топтастырып ойластық. Құбаны қалай аламыз? Күмбезге қалай шығуға болады? деген сауалдар бірінші кезекте тұрды. Ойласа келе арнайы арқаннан саты жасату қажет деп шештік. 32 мм. арқан тауып, түркістандық шебер А.Шаймерденовтың (2010 жылы 90 жасында дүние салды) үйіне тарттық. Мән-жайдың барлығын айтып, арқан сатыны бәрінше мықты жасалыну қажеттігін жеткіздім. Екі апта уақытта шебер арқан сатыны жасап шықты. Күннің суықтығына қарамастан мамандар арқанды күмбезге іліп алып, жан-жағынан мығымдап байлады. Арқаннан жасалған сатыға алдымен өзім шығуға бел будым. Шықтым. Алуға болатындығына көзім жетті. Құбаның тесіктері аздап бітелген. Күмбез ұшына шығып құббаға жақындап барғанымда құлағым қазақ даласын тербеген Қорқыт қобызының үніндей дыбысты құлағым шалды. Адамға ерекше әсер береді. Қанша күмбезге шығып жүріп мұндай дыбысты алғаш естуім. Бұл Алланың құдіреті шығар дестім. Осы қоңыр үнді әуен әлі күнге дейін құлағымнан кетпейді. Сонымен 13 қаңтар күні үш маманымыз құбаны алу жұмысын бастады. Алу оңай болмады. Бес сағатқа созылды. Істі аяқтаған соң Қазақ ССР Мәдениет министрінің орынбасары Ө.Жәнібековке телефон соғып, барлық мән-жайды хабарладым. Араға үш күн салып Өзекең Түркістанға келді. Құббаға қарап тұрып, ойға шомылғандай әсер қалдырды. Біраз үнсіз тұрып, басын шайқап, рас екен-ау, әттең-ай.

Осыдан он жыл бұрын Түркістанға келгенімде Х.Иманжанов қариямен табақтас болдым. Қазыналы қария күмбез ұшына қойылған құббаға орыс әскерлері оқ атқандығы жөнінде айтып еді. Расында сан мәрте мылтық оқтары тиіп, құббаның тесілгендігі «тайға таңба басқандай» болып көрініп тұр. Иә, іске көшелік, құббаны Алматыдағы «Казмузейреставрация» мекемесіне жаңғыртудан өткізуге алып кетемін. Құббаны орап, Өзекеңнің машинасының салып бердік. Арада екі ай өткен соң Өзекең телефон соқты. Мамандар құббаны жаңғыртудан өткізіп жатыр. Менің сендерге тосын сыйым бар. Сөйтіп өзінің бір аптадан кейін Түркістанға келетіндігін жеткізді. Бір аптадан соң Өзекең Түркістанға келді. Бархыт материалына ораған құббаның көшірмесін алюминия материалынан арнайы жасатыпты. Қазіргі таңда қорық-мұражай қорында сақтаулы. Бәрекелді дестік. Тарихи жәдігердің келуін тағатсыздана күткен болатынбыз. Құбба келетін күні түркістандық қариялар бірінен соң бірі кесене маңына ағылды. Өзекең ақсақалдармен амандық саулық сұрасып болған соң құббаны бізге салтанатты түрде табыстады. Құббаны көктем шыға қайта кесене күмбезіне орнаттық» - дейді естелік айтушы Ж.Әлімов. Өкініштісі Ө.Жәнібеков «Тағдыр тағылымы» атты кітабында бұл тарихи сәт жайында «ләм-мим» деп ауыз ашпағаны өкінішті-ақ. [5]

Мүмкін өзінің бұл іске де қатысы барлығын егжей-тегжейлі баяндауға табиғи қарапайымдылығы жібермеген болуы да ықтимал. Өзбекәлі Жәнібеков құббаның тарихына қалам тербегенде тарихи жәдігердің бізге беймәлім тұстары сырын ашып, ғылымға жаңа қырынан серпіліс берер ме еді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ө.Жәнібеков «Уақыт керуені», Алматы, «Жазушы» - 1992ж.
2. «Рух сардары» Түркістан – 2006ж.
3. Ө.Жәнібек – «Алды-артыма қарайлап өмір кештім (жарияланбаған жазбалар)», «Әулиедей ұлын елейді ел (Ө.Жәнібек туралы естеліктер)». «Арыс» баспасы, Алматы 1999 ж.
4. <https://www.stud24.ru/history/toraj-tarihy/506676-2059842-page1.html>
5. <https://everything.kz/article/33456268-ozbekli-zhnibekov-zhne-tarikhi-mralar>

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ: ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ МҰРАНЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҚАЙРАТКЕР

Жамшитова Замира Сериковна

тарих пәні мұғалімі,

*Н. Г. Иванов атындағы жалпы білім беретін мектебі,
Жангелдин ауданы, Қостанай облысы*

XX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстан тарихында ұлттық мәдениет мәселесі күрделі саяси-идеологиялық жағдайда дамыды. Бір жағынан, кәсіби өнер, музей және ғылыми мекемелер жүйесі кеңейді; екінші жағынан, дәстүрлі мұраның діни, этникалық және тарихи мазмұны қатаң бақылауда болды. Осындай ортада ұлттық құндылықтарды мемлекеттік мәдени саясаттың мүмкіндіктерімен сабақтастыра білген тұлғалардың қызметін зерттеу ерекше маңызға ие. Солардың бірі – мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф Өзбекәлі Жәнібеков (1931–1998).

Зерттеудің мақсаты – Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны сақтау және жаңғырту жолындағы қызметінің негізгі бағыттарын айқындап, оның тарихи мәнін бағалау. Осы мақсатқа сәйкес қайраткердің өмір жолы мен басқарушылық тәжірибесі, тарихи ескерткіштер мен музей ісіне қатысты бастамалары, дәстүрлі өнерді жаңғыртудағы рөлі және тарихи сананы қалпына келтіруге қосқан үлесі қарастырылады. Зерттеуде тарихи-жүйелік, салыстырмалы және тұлғатанулық әдістер қолданылды. Дереккөз ретінде Жәнібековтің ғылыми-танымдық еңбектері, Қазақстан тарихы порталының материалдары және заманауи зерттеулер пайдаланылды [1–8].

Өзбекәлі Жәнібеков 1931 жылғы 28 тамызда қазіргі Түркістан облысының Отырар өңірінде дүниеге келді. 1952 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының тарих факультетін бітіріп, еңбек жолын Келес ауданында мектеп мұғалімі әрі оқу ісінің меңгерушісі ретінде бастады. Педагогикалық ортада қалыптасқан бұл тәжірибе оның кейінгі қызметіндегі ағартушылық бағытқа негіз болды: мәдени жобаларды тек әкімшілік шара ретінде емес, қоғамның тарихи санасын тәрбиелейтін құрал ретінде қарастыруына ықпал етті [1].

1950-жылдардың ортасынан бастап қоғамдық-саяси қызметке ауысқан Жәнібеков 1962–1970 жылдары Қазақстан комсомолы Орталық комитетінің бірінші хатшысы болды. Кейін Торғай облыстық партия комитетінің хатшысы, Қазақ КСР Мәдениет министрінің орынбасары, Алматы облыстық атқару комитеті төрағасының орынбасары, Қазақ КСР

мәдениет министрі және Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің хатшысы қызметтерін атқарды [1]. Оның қызметтік жолы білім беру, жастар саясаты, мәдениет және мемлекеттік басқару салаларын тоғыстырды. Бұл ауқымды тәжірибе ұлттық мәдени жобаларды идея деңгейінде қалдырмай, институционалдық шешімге айналдыруға мүмкіндік берді.

Жәнібеков қызметінің өзекті бағыты – тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау. Ол Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесін сақтау мен қалпына келтіру жұмыстарына, оның негізінде музей-қорық жүйесін қалыптастыруға белсенді атсалысты. Сонымен бірге Отырар ескерткіштері, Жаркент мешіті, Қарахан, Айша бибі және Бабаджа хатун кесенелері сияқты нысандарды сақтау мәселесінің көтерілуіне ықпал етті [1; 4]. Кеңестік дәуірде діни және ұлттық сипаттағы мұраға сақтықпен қаралғанын ескерсек, мұндай бастамалар сәулет нысанын жөндеумен ғана шектелмеді. Олар халықтың тарихи кеңістікпен байланысын үзбеуге бағытталған мәдени қадам болды.

Қайраткердің музей туралы түсінігі де жаңашыл сипатта еді. Оның ұстанымында музей – жәдігерлер сақталатын қойма емес, зерттеу, ағарту және шығармашылықты біріктіретін тірі мәдени орта. 1980 жылы Алматыда Республикалық халық музыкалық аспаптар музейін құру туралы шешім қабылданып, музей 1981 жылы ашылды. Қазіргі Ықылас атындағы халық музыкалық аспаптар музейі сирек аспаптарды жинақтап қана қоймай, оларды қалпына келтіру, зерттеу және орындаушылық тәжірибеге енгізу орталығына айналды [1; 3]. Бұл үлгі дәстүрлі мұраны сақтау мен оны қоғамдық айналымға қайтарудың өзара байланысын көрсетеді.

Жәнібековтің тарихи мұраны қайтарудағы табандылығы Тайқазан тағдырынан анық байқалады. 1935 жылы Ленинградтағы көрмеге әкетіліп, Эрмитажда қалған Тайқазан 1989 жылы Түркістанға қайтарылды. Мәселенің одақтық деңгейде шешілуіне Жәнібековтің ұйымдастырушылық және дипломатиялық еңбегі зор болды [1]. Тайқазанның тарихи орнына оралуы жеке жәдігердің қайтарылуынан әлдеқайда кең мағынаға ие еді: ол мәдени тұтастық пен тарихи әділеттіліктің қалпына келуінің символына айналды.

Өзбекәлі Жәнібеков дәстүрлі өнерді тек насихаттаумен шектелмей, оның өміршеңдігін қамтамасыз ететін шығармашылық институттар құруға ұмтылды. Торғай облысында қызмет еткен жылдары Арқалықтағы «Шертер» фольклорлық-этнографиялық ансамблінің қалыптасуына ықпал етті. Кейін «Адырна», «Сазген», «Алтынай» сияқты ұжымдардың құрылуына қолдау көрсетті [1; 3]. Бұл ансамбльдер арқылы жетіген, шертер, адырна, сазсырай, сыбызғы секілді көне аспаптар кәсіби сахнаға қайта шығып, тыңдарманның мәдени тәжірибесіне енді.

Оның әдісі кешенді болды: музыкалық аспаптың тарихи нұсқасын зерттеу, шеберлерге қайта жасату, орындау техникасын игеру, репертуар қалыптастыру, сахналық киім мен безендіруді ұлттық үлгіге сәйкестендіру өзара сабақтастықта жүргізілді. Осылайша ғылыми ізденіс, қолөнер және сахналық өнер бір мәдени жобаға біріктірілді. Зерттеушілер Жәнібековтің көне аспаптарды, халық биін, ұлттық киім үлгілерін жаңғырту ісін заманауи мәдени талаптармен ұштастырғанын атап көрсетеді [3].

Бұл тәжірибенің маңызды қыры – дәстүрді өзгеріссіз көшіру емес, оның мазмұнын сақтай отырып жаңа қоғамдық ортаға бейімдеу. Фольклорлық ансамбль сахнасы ауылдық тұрмыс аясында сақталған мәдени үлгілерді қалалық аудиторияға жеткізді. Нәтижесінде ұлттық музыка мен би этнографиялық сирек құбылыс емес, заманауи кәсіби мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде орнықты.

1980-жылдардың екінші жартысында қоғамдық-саяси ахуалдың өзгеруі ұлттық дәстүрлерді қайта бағалауға мүмкіндік берді. 1988 жылы Наурыз мейрамы Алматы қаласы мен Алматы облысының Жамбыл ауданында кең көлемде ұйымдастырылып, келесі жылдан бастап ел өңірлеріне тарала бастады. Мерекені жаңғыртуда Өзбекәлі Жәнібековтің ұйымдастырушылық рөлі ерекше болды [1; 4]. Ол Наурызды жай ғана

күнтізбелік мереке ретінде емес, киіз үй, ұлттық тағам, қолөнер, дәстүрлі музыка, ойын және салт-жоралғылар тұтас көрінетін мәдени кеңістік ретінде қалыптастыруға мән берді.

Наурыздың қайта оралуы қоғамға ұзақ уақыт шеттетілген мәдени рәміздерді ашық қабылдауға жол ашты. Бұл үдеріс тәуелсіздік қарсаңындағы ұлттық өзіндік сананың өсуімен сабақтасты. Жәнібековтің бастамасы мемлекеттік басқару тетіктері арқылы халықтық дәстүрді қоғамдық институтқа айналдыруға болатындығын көрсетті. Осы тұрғыдан алғанда, оның қызметі мәдени саясаттың әкімшілік емес, құндылықтық табиғатын танытады.

Қайраткер тарихи әділеттілікті қалпына келтіру ісіне де араласты. 1980-жылдардың соңында Ахмет Байтұрсынұлы, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Міржақып Дулатұлы сияқты қуғын-сүргін құрбандарының мұрасын қайта қарауға мүмкіндік туған кезде, Жәнібеков мемлекеттік қызметтегі өкілеттігін ұлттық тарихтың көмескі беттерін ашуға бағыттады [1; 2]. Мұнда мәдени мұраны қорғау мен тарихи жадты қалпына келтіру бір-бірінен ажырамайтын міндет ретінде көрінді.

Өзбекәлі Жәнібеков ұйымдастырушы ғана емес, дәстүрлі мәдениетті жүйелі зерттеген ғалым-этнограф болды. 1990 жылы тарих ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алды [1]. Оның «Қазақтың ұлттық қол өнері», «Жаңғырық», «Уақыт керуені», «Жолайрықта», «Қазақ киімі», «Ежелгі Отырар» және «Тағдыр тағылымы» еңбектерінде қолөнер, киім, тұрмыс, сәулет, тарихи мекендер және қоғамның рухани өзгерістері қарастырылды [5–8].

Ғалымның зерттеу ерекшелігі – заттық мәдениетті қоғам тарихынан бөліп қарастырмауы. Мәселен, ұлттық киім үлгілерін сипаттағанда олардың жас, әлеуметтік мәртебе, аймақтық орта және салтпен байланысын ашуға ұмтылды. Қолөнерді зерттегенде бұйымның сыртқы пішінімен қатар, оны жасау технологиясы мен тұрмыстық қызметіне назар аударды. Сондықтан оның еңбектері этнографиялық дерек қана емес, мәдени сабақтастықты түсіндіретін ғылыми-танымдық мұра болып табылады.

Бүгінгі Қазақстан үшін Жәнібеков тәжірибесінің бірнеше өзекті қыры бар. Біріншіден, мәдени мұраны сақтау ғылыми зерттеу, реставрация, білім беру және қоғамдық таныстыру жұмыстары қатар жүргенде ғана нәтижелі болады. Екіншіден, мәдени жобаға жергілікті шеберлерді, орындаушыларды, ғалымдарды және мемлекеттік мекемелерді жұмылдыру оның тұрақтылығын арттырады. Үшіншіден, тарихи жәдігердің құндылығы оны сақтау фактісімен ғана емес, қоғамның тарихи санасына ықпал етуімен өлшенеді.

2026 жылы Жәнібековтің туғанына 95 жыл толуына арналған ғылыми және мәдени іс-шаралардың өткізілуі оның мұрасына қоғамдық қызығушылықтың сақталғанын көрсетеді. Арнайы көрмелерде 1970–1990 жылдардағы архив құжаттары мен фотоматериалдардың ұсынылуы қайраткер қызметін жаңа деректер негізінде зерттеуге мүмкіндік береді [4]. Ал музейтану саласындағы жаңа мақалалар оның басқарушылық және мәдени-ағартушылық моделін қазіргі мәдени саясат пен патриоттық тәрбие тұрғысынан бағалауда [2; 3].

Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи орны оның атқарған лауазымдарымен ғана өлшенбейді. Ол мемлекеттік басқару мүмкіндіктерін ұлттық мәдениеттің нақты қажеттіліктеріне бағыттап білді. Тарихи ескерткіштерді қалпына келтіру, Тайқазанды елге қайтару, музейлер мен фольклорлық ансамбльдер құру, көне музыкалық аспаптарды жаңғырту, Наурыз мерекесін қоғамдық өмірге енгізу және қуғын-сүргінге ұшыраған қайраткерлердің мұрасын қайтаруға атсалысу – біртұтас мәдени стратегияның бөліктері.

Жәнібеков мұрасының негізгі тағылымы – ұлттық құндылықты сақтау оны тек өткенге тиесілі жәдігер ретінде қорғау емес, қазіргі және келешек ұрпақтың рухани тәжірибесіне айналдыру екендігі. Оның қызметі ғылым, ағарту, өнер және мемлекеттік саясаттың үйлесімі ұлттық мәдениетті жаңғыртудың пәрменді тетігі бола алатынын дәлелдейді. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков тұлғасын зерттеу Қазақстанның ХХ

ғасырдағы мәдени тарихын терең түсінуге және қазіргі мәдени саясаттың сабақтастық қағидаларын айқындауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ізім Е. Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл // Qazaqstan Tarihy порталы. 28.08.2026. URL: <https://e-history.kz/kz/news/show/50001933> (қаралған күні: 19.09.2026).
2. Сугирбаева Г., Оразбаева Ә. Өзбекәлі Жәнібековтің көрнекті қоғамдық-саяси қызметі туралы // MUSEUM.KZ. 2026. № 1. DOI: 10.59103/muzkz.2026.13.10.
3. Исабек Б. Өзбекәлі Жәнібек – ұлттық мәдениеттің көрнекті қайраткері // MUSEUM.KZ. 2026. № 1. DOI: 10.59103/muzkz.2026.13.09.
4. Түркістанда Өзбекәлі Жәнібековтің 95 жылдық мерейтойына арналған іс-шаралар өтті // ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің ресми ресурсы. 2026. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mam/press/news/details/1287828?lang=kk> (қаралған күні: 19.09.2026).
5. Жәнібеков Ө. Қазақтың ұлттық қол өнері. – Алматы: Өнер, 1982.
6. Жәнібеков Ө. Жаңғырық. – Алматы: Өнер, 1991.
7. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 1996.
8. Жәнібеков Ө. Ежелгі Отырар. – Алматы: Рауан, 1997.

АРҚАЛЫҚТЫҢ РУХАНИ ӨРЛЕУІ ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ӨНЕГЕСІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Исмагулова Венера Жумағалиевна

магистр, модератор

*«Арқалық медицина колледжі» МКҚК,
директордың оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасары,
Арқалық қаласы*

Арқалықтың XX ғасырдың екінші жартысындағы тарихы кен өндірісімен және жаңа облыс орталығының салынуымен ғана өлшенбейді. Қала қысқа мерзім ішінде Торғай өңірінің мәдени орталығына айналды. Осы өзгерістің мазмұнын қалыптастырған тұлғалардың бірі – мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф Өзбекәлі Жәнібеков. Ол 1970-1975 жылдары жаңадан құрылған Торғай облыстық партия комитетінің хатшысы болып, идеология, мәдениет, білім және қоғамдық тәрбие мәселелеріне жауап берді [1]. Бұл кезеңде оның қызметі қала тұрғызумен қатар, сол қаланың тарихи жадын, өнерін және рухани ортасын қалыптастыруға бағытталды.

Зерттеудің мақсаты – Өзбекәлі Жәнібековтің Арқалықтың рухани өрлеуіне қосқан нақты үлесін айқындап, оның азаматтық болмысы мен қызметін жас ұрпақ тәрбиесінде үлгі етудің педагогикалық мүмкіндіктерін көрсету. Мақалада тарихи-салыстырмалы талдау қолданылып, Арқалықтағы музей мен кітапхана материалдары, ресми тарихи портал деректері және ғылыми зерттеулер сараланды. Негізгі тұжырым: Жәнібеков Арқалықта музей, музыка, сахна, қолөнер және өлкетануды бір жүйеге біріктірген өңірлік мәдени модель қалыптастырды. Оның мұрасы жастарға елге қызмет етудің нақты мазмұнын түсіндіретін тәрбиелік ресурс болып табылады.

Арқалықтағы қызмет және мәдени кеңістіктің қалыптасуы. Торғай облысы 1970 жылы құрылып, Арқалық оның әкімшілік орталығына айналған кезде жаңа қаланың алдында өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылыммен бірге мәдени орта құру міндеті

тұрды. Жәнібеков осы жұмысты ұлттық мазмұнмен байланыстыра жүргізді. Оның түсінігінде мәдениет концерт пен мерекелік шаралар жиынтығы емес, халықтың тарихи санасын сақтайтын қоғамдық тетік болды. Сондықтан ол жергілікті өнерпаздарды қолдауға, халық шеберлерін іздеуге, көне бұйымдарды жинауға және ұлттық өнерді кәсіби сахнаға шығаруға көңіл бөлді.

Бұл ұстанымның нақты нәтижесі сол кезеңдегі Әліби Жангелдин мен Амангелді Иманов атындағы Далалық өлке музейінен көрінеді. Бүгінде мекеменің ресми атауы – Арқалық қаласындағы облыстық Дала өлкесі тарихы музейі [2; 6]. Музей Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің 1972 жылғы 4 ақпандағы шешімімен құрылып, алғашқы экспозициясы 1973 жылғы 28 шілдеде ашылды. Музейдің ресми тарихында оның қалыптасу бастауында Өзбекәлі Жәнібеков тұрғаны, музей қорына экспонат жинауға елеулі үлес қосқаны көрсетілген [2]. Демек, музей дайын коллекцияны орналастырған мекеме ретінде емес, Торғай даласының археологиясын, этнографиясын, тұрмысын және тарихи тұлғаларын жүйелі танытатын ғылыми-ағартушылық орталық ретінде қалыптасты.

Музей ұйымдастыру ісінің маңызы сол кезеңнің тарихи жағдайымен тереңдей түседі. Кеңестік қоғамдық кеңістікте жергілікті тарихтың ұлттық мазмұнын ашық көрсету әрдайым оңай болған жоқ. Жәнібеков этнографиялық затты тұрмыстық бұйым ретінде ғана емес, ұлт жадының дерегі ретінде бағалады. Бүгінде музей қорында жетпіс бес мыңнан астам жәдігердің және он бір экспозициялық залдың болуы сол кезде басталған жинақтау жұмысының ұзақ мерзімді нәтижесін аңғартады [2]. Осы тұрғыдан музей Арқалықтың рухани өрлеуінің материалдық шежіресіне айналды.

Ансамбльдер және ұлттық сахна мәдениетінің жаңғыруы. Арқалықтағы мәдени жаңарудың екінші ірі бағыты – дәстүрлі музыканы сахнаға қайтару. 1974 жылы қалада «Шертер» фольклорлық-этнографиялық ансамблі ұйымдастырылды. Арқалық облыстық әмбебап ғылыми кітапханасының дерегінде ансамбльдің алғашқы жетекшісі Өзбекәлі Жәнібеков болғаны көрсетіледі [3]. Ұжым сазсырнай, адырна, сыбызғы, қылқобыз, шаңқобыз, дабыл, дауылпаз, асатаяқ және тұяқтас сияқты көне аспаптарды қолданды. Бұл жай музыкалық тәжірибе емес еді: ұмыт қалған аспаптардың үнін қайта шығару арқылы халықтың тарихи есту жадын қалпына келтіру мақсаты көзделді.

Жәнібековтің Торғайдағы ұйымдастырушылық қызметі «Шертермен» шектелмеді. Зерттеуде осы кезеңде «Метелица» фольклорлық-этнографиялық ансамблі мен цирк ұжымы құрылғаны, биші Тойған Ізімоваға арнайы бағдарлама әзірленгені көрсетіледі [4, 83-б.]. Ал «Шертер» кейін пайда болған «Ғасырлар пернесі», «Сазген», «Адырна» ансамбльдері мен «Отырар сазы» оркестріне жол ашқан ізашар ұжым ретінде бағаланады [4, 83-б.]. Сондықтан «Ғасырлар пернесін» тікелей Арқалықта құрылған ансамбль деуден гөрі, «Шертер» тәжірибесінің кейінгі жалғасы деп көрсету тарихи тұрғыдан дәлірек.

«Шертердің» жаңашылдығы ұлттық үнмен бірге сахналық тұтастықтан көрінді. Жәнібеков мұрағаттық деректерге сүйеніп, қасаба, күндік, жаулық, мұрақ, нымша тәрізді киім үлгілерін қалпына келтіруді шеберлермен бірге ұйымдастырған; әр тігіс пен оюдың үйлесіміне дейін қадағалаған [4, 84-85-бб.]. Арқалық музейінде сақталған «Шертер» әртістері киімдерінің үлгілері де осы бастаманың заттай айғағы. Алайда қолда бар деректер оның эскиздерді жеке өзі сызғанын емес, ұлттық киімдерді ғылыми негізде әзірлеуге басшылық еткенін дәлелдейді. Осы талапшылық орындау мәнері, киім, аспап, репертуар және сахна безендірілуі бір идеяға бағынатын жаңа сахна мәдениетін қалыптастырды.

Арқалық тәжірибесінен ұлттық мәдени саясатқа дейін. Жәнібековтің Арқалық кезеңін оның кейінгі қызметінен бөліп қарау мүмкін емес. 1977-1984 жылдары Қазақ КСР мәдениет министрінің орынбасары, 1987 жылы мәдениет министрі, 1988-1991 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің хатшысы болған кезде ол мәдени мұраны сақтау ісін республикалық деңгейде жалғастырды [1]. Алматыдағы халық музыкалық аспаптар музейінің ашылуына, Қожа Ахмет Ясауи кесенесін қалпына келтіруге, тарихи ескерткіштерді қорғауға және музей-қорық жүйесін дамытуға атсалысты. Бұл

бастамалардың әдіснамалық негізі Арқалықта көрінген еді: жәдігерді жинау, ғылыми сипаттау, қалпына келтіру және қоғам игілігіне қайта ұсыну.

1989 жылы Тайқазанның Ленинградтағы Эрмитаждан Түркістанға қайтарылуы осы ұстанымның символдық нәтижесіне айналды. Тайқазан 1935 жылы көрмеге әкетіліп, елу төрт жылдан кейін тарихи орнына оралды [1]. Жәнібеков үшін бұл бір ғана жәдігерді қайтару емес, тарихи орталықтың тұтастығын қалпына келтіру болатын. Сол сияқты 1988 жылы Наурыз мерекесінің қоғамдық өмірге қайта енуіне ұйымдастырушылық қолдау көрсетуі дәстүрді қазіргі қалалық мәдениетке бейімдеудің үлгісін көрсетті [5]. Киіз үй, қолөнер, ұлттық киім, музыка және ойындарды ортақ мерекелік кеңістікке біріктіру тәсілінен Арқалықтағы музейлік және сахналық тәжірибенің жалғасын көруге болады.

Қайраткердің еңбегі тарихи мұраны сақтау мен ұлттық мәдениетті жаңғыртудың бір-бірінен ажырамайтынын көрсетті. Оның бастамалары көне мұраны тек қорғауға емес, қайта қолдануға бағытталды: аспап сахнада үн қатты, киім үлгісі өнер ұжымдарының келбетіне айналды, музей жәдігері білім беру құралына айналды, дәстүр қоғамдық мерекеге қайта енді. Сондықтан Жәнібековтің тарихи тұлғасын мәдени мекемелер саны арқылы ғана емес, олардың қоғаммен байланысын өзгерткен ұйымдастырушылық көзқарасы арқылы бағалау қажет.

Бұл көзқарас ана тілі мен тарихи әділет мәселесінен де көрінді. Жәнібеков қазақ тілін дамытудың мемлекеттік тұжырымдамасын әзірлеуге қатысып, қазақ тіліндегі баспасөзге мазмұндық қолдау көрсетті; 1973 жылы «Торғай таңы» газетінде Амангелді Иманов туралы мақаласы жарияланды [6, 8-б.]. Ол радио мен теледидарды ұлттық өнерді насихаттайтын құрал ретінде пайдалануды ұсынды [4, 82-83-бб.]. Дегенмен Арқалықтағы алғашқы қазақша радиохабарды дәл өзі ашты деген тұжырымды растайтын мұрағаттық дерек әзірге анықталған жоқ.

Жәнібеков қуғын-сүргінге ұшыраған ұлт зиялыларының мұрасын қайтаруға да атсалысты. Оның 1990 жылғы мақаласында Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсынұлы, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов және Міржақып Дулатұлының ақталу жолындағы күрделі жұмыс аталады [7]. Сондықтан бұл істі «бес арысты жалғыз өзі ақтады» деп емес, олардың есімі мен еңбегін халқына қайтаруға мемлекеттік деңгейде табанды үлес қосты деп бағалау орынды.

Өзбекәлі Жәнібеков өнегесінің тәрбиелік негіздері. Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғалық өнегесі ең алдымен ел алдындағы жауапкершілігінен көрінеді. Ол жоғары қызмет атқарса да, мәдениет мәселесін екінші кезектегі жұмыс деп қабылдаған жоқ. Музейге жәдігер жинау, өнерпаздарды іздеу, көне аспаптарды қалпына келтіру сияқты көп уақыт пен ұқыптылықты қажет ететін іске өзі араласты. Бұл қасиет жастарға қызметтің мәні лауазымда емес, қоғамға пайдалы нақты нәтиже жасауда екенін түсіндіреді.

Қайраткер еңбегінің екінші тәрбиелік қыры – ұлттық құндылыққа саналы көзқарас. Ол салт-дәстүрді өткеннің өзгермейтін қалдығы ретінде емес, зерттелетін, жаңғыртылатын және қазіргі қоғамға қызмет ететін құндылық ретінде бағалады. Сондықтан оның бастамаларында тарихи дерек пен шығармашылық әрекет қатар жүреді. Мұндай ұстаным студентті ұлттық мәдениетті сырттай мадақтауға емес, оның тарихын білуге, мағынасын түсінуге және сақталуына жеке үлес қосуға тәрбиелейді.

Үшінші қыры – табандылық пен нәтижеге бағытталған еңбек. Тайқазанды тарихи орнына қайтару, Наурызды қоғамдық өмірге енгізу немесе көне аспаптарды сахнаға шығару бір шешіммен орындалған жұмыстар емес. Олар зерттеуді, мамандарды біріктіруді, билік мекемелерімен келісуді және ұзақ ұйымдастырушылық еңбекті талап етті. Жәнібеков өнегесі жастарға ұлттық мүддені қорғау сезіммен ғана емес, біліммен, тәртіппен және күнделікті еңбекпен жүзеге асатынын көрсетеді.

Колледждегі тәрбие жұмысында қолдану жолдары. Өзбекәлі Жәнібековтің Арқалықтағы мұрасы білім беру ұйымдары үшін нақты өлкетанулық ресурс болып табылады. Студенттер Дала өлкесі тарихы музейіндегі экспозициялар арқылы өңір тарихын түпнұсқа деректермен байланыстыра алады. «Шертер» ансамблінің тарихы

музыка, шеберлік, дизайн және зерттеушілік еңбектің бір мәдени жобада тоғысқанын көрсетеді. Мұндай материалдар жастарға ұлттық құндылықты дайын ұран ретінде емес, ізденіс, шеберлік және жауапкершілік нәтижесі ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Колледж тәжірибесінде «Ұлы тұлғалар жолы» жобасы аясында музей сабағын, өлкетанулық зерттеу жұмысын және студенттік шығармашылық жобаны біріктіруге болады. Бір топ музей қорындағы жәдігердің тарихын зерттесе, екінші топ көне аспаптардың жасалу ерекшелігін қарастырып, үшінші топ Арқалықтың 1970-жылдардағы мәдени өміріне қатысты ауызша тарих материалдарын жинақтай алады. Мұндай тапсырмалар студенттің ақпаратты іздеу, дереккөзді салыстыру, сұхбат алу және нәтижені көпшілікке ұсыну дағдыларын дамытады.

Тәрбие жұмысының қорытынды өнімі цифрлық көрме, қысқа деректі бейне, эссе, подкаст немесе ашық тәрбие сағаты болуы мүмкін. Бағалау кезінде студенттің тұлғаны қаншалықты мақтағанына емес, пайдаланған дерегінің анықтығына, тарихи оқиға мен тәрбиелік қорытындының байланысына және өз ұсынысының орындалуына назар аудару қажет. Осылайша Жәнібеков қалыптастырған «зерттеу – сақтау – насихаттау» қағидасы қазіргі білім беру ортасында нақты әрекет арқылы жалғасады.

Өзбекәлі Жәнібековтің 1970-1975 жылдардағы Торғай өңіріндегі қызметі Арқалықтың рухани тарихындағы маңызды кезең болды. Оның қатысуымен қалыптасқан Дала өлкесі тарихы музейі өңір жадының қорына, ал «Шертер» ансамблі дәстүрлі музыканы жаңғыртқан шығармашылық мектепке айналды. Бұл бастамалар қайраткердің елге қызмет ету, ұлттық мұраға жауапкершілікпен қарау және істі нәтижеге жеткізу қасиеттерін айқын көрсетеді.

Арқалықтағы тәжірибе Жәнібековтің кейінгі республикалық бастамаларының мазмұнын түсінуге мүмкіндік береді. Тайқазанның қайтарылуы, Наурыздың жаңғыруы, музыкалық аспаптар музейінің құрылуы және тарихи ескерткіштерді қорғау ісі Торғайда айқын көрінген мәдени ұстанымның кең ауқымдағы жалғасы болды. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи тұлғасы Арқалықтың өрлеуімен ғана байланысты емес; Арқалықтың өзі оның ұлттық мәдениетті жаңғырту жолындағы істері жүйелі сипат алған маңызды рухани кеңістік ретінде бағалануы тиіс. Оның өмір жолын тәрбие жұмысында қолдану жастарды дайын мадаққа емес, тарихи дерекке сүйенуге, туған өлке алдындағы жауапкершілігін сезінуге және қоғамдық пайдалы іске қатысуға бағыттайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ізім Е. Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл // Qazaqstan Tarihy порталы. 28.08.2026. URL: <https://e-history.kz/kz/news/show/50001933> (қаралған күні: 21.09.2026).
2. Дала өлкесі тарихы облыстық музейі. Музей тарихы. URL: <https://www.arkmuseum.kz/ru/o-nas/istoriya-muzeya/198-istoriya-muzeya.html> (қаралған күні: 21.09.2026).
3. Арқалық қаласындағы №2 облыстық әмбебап ғылыми кітапхана. «Шертер» фольклорлық-этнографиялық ансамбліне 45 жыл. 10.06.2019. URL: <https://arkalyk-ounb2.kz/ru/novosti/547-folklorno-etnograficheskomu-ansamblyu-sherter-45-let.html> (қаралған күні: 21.09.2026).
4. Исабек Б. Өзбекәлі Жәнібек ұлттық мәдениеттің көрнекті қайраткері ретінде // MUSEUM.KZ. 2026. №1. DOI: <https://doi.org/10.59103/muzkz.2026.13.09>.
5. Зарыққан Ұ. Өзбекәлінің ерлігі. Наурыздың қайта оралуы // Әдебиет порталы. 20.03.2024. URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/ozbekalinin-erligi-nauryzdyn-qaita-oraluy__25275 (қаралған күні: 21.09.2026).
6. Ұлтын ұлықтаған азамат: Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 90 жыл: библиографиялық көрсеткіш / құраст. Г.К. Сейтқожина. Арқалық: Арқалық қаласындағы

облыстық №2 әмбебап ғылыми кітапханасы, 2021. 44 б. URL: <https://arkalyk-ounb2.kz/images/amir/pdf/azamat.pdf> (қаралған күні: 21.09.2026).

7. Азаттық радиосы. Азаттық толқынында: Өзбекәлі Жәнібеков және Алаш арыстарын ақтау. 21.10.2024. URL: <https://www.azattyq.org/a/rferl-history-on-the-waves-of-azattyq-episode-six-ozbekali-zhanibekov/33164543.html> (қаралған күні: 21.09.2026)

8. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. Алматы: Жазушы, 1992. 192 б.

9. Жәнібеков Ө. Жаңғырық. Алматы: Өнер, 1991.

ҰЛЫ ТҰЛҒА МҰРАСЫНАН ЦИФРЛЫҚ ӨНІМГЕ: БУКТРЕЙЛЕР, ПОДКАСТ ЖӘНЕ БЕЙНЕЖОБА ЖАСАУ ТӘЖІРИБЕСІ

Кендирбекова Л.А.

*«А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Ұлттың рухани жадын сақтайтын екі үлкен күш бар. Оның бірі – тарих болса, екіншісі – сол тарихтың аманатын келесі ұрпаққа жеткізетін білім.

Уақыт алмасады, ұрпақ жаңарады, ақпаратты қабылдау формасы өзгереді. Бірақ ұлттың рухани өзегі болып табылатын құндылықтардың маңызы өзгермеуі тиіс. Кеше кітап бетінен оқылған тағылымды ой бүгін экраннан көрінуі, құлаққаптан естілуі, QR-код арқылы ашылуы мүмкін. Формасы өзгергенімен, оның түпкі мазмұны мен тәрбиелік қуаты сақталуы қажет.

Осы тұрғыдан алғанда қазіргі педагог алдында екі кеңістікті сабақтастыру міндеті тұр. Оның бірі – ғасырлар қойнауынан жеткен рухани мұра, екіншісі – цифрлық ортада өмір сүріп жатқан жаңа буын.

Бүгінгі оқушыны кешегі оқушымен салыстыруға болмайды. Қазіргі білім алушы ақпаратты тек көлемді мәтін арқылы емес, бейне, дыбыс, графика, қысқа визуалды мазмұн, интерактивті сілтеме арқылы да қабылдайды. Сондықтан педагогикалық тәжірибеде «Нені оқытамыз?» деген дәстүрлі сұрақпен қатар, «Қалай жеткіземіз?» деген мәселе де алдыңғы қатарға шықты. Бұл мәселе әсіресе тарихи тұлғалардың мұрасын оқытуда анық байқалады.

Ыбырай Алтынсарин дегенде оқушы оның туған жылын, ағартушы болғанын, мектеп ашқанын білуі мүмкін. Нәзипа Құлжанова туралы бірнеше өмірбаяндық деректі жаттап алуы ықтимал. Өзбекәлі Жәнібеков туралы оның мемлекет және қоғам қайраткері болғанын айтып бере алады. Алайда мәселе деректі есте сақтауда ғана ма?

Меніңше, тұлғаны танытудың шынайы нәтижесі – оқушының «Бұл адамның идеясы бүгін маған не береді?», «Оның мұрасы қазіргі қоғамда қалай жалғасып жатыр?», «Ол көтерген мәселе мен өмір сүріп отырған кезеңмен қалай байланысады?» деген сұрақтарға жауап іздей бастауында.

Демек, бізге тұлғаның өмірбаянын цифрландыру емес, оның ойын, идеясын, тағылымын цифрлық тілде сөйлету қажет. Осы қажеттілік педагогикалық тәжірибедегі негізгі ізденістің бастауына айналды.

Зерттеу барысында үш тұлғаның – Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын бір ортақ арнаға тоғыстыру көзделді. Бұл үш тұлғаның өмір сүрген кезеңі, қоғамдық қызметі мен мұрасының сипаты әртүрлі болғанымен, оларды байланыстыратын ортақ өзек бар. Ол – ұлтқа қызмет ету, білім мен тәрбие арқылы қоғам санасын жаңғырту, ұлттық болмысты сақтау.

✓ Ыбырай – білім шырағын жақты.

✓ Нәзипа – ағартушылық пен тәрбие кеңістігін кеңейтті.

✓ Өзбекәлі – ұлттық жадының жоғын түгендеп, мәдени мұраның қайта жаңғыруына қызмет етті.

Үш тұлға. Үш дәуір. Үш түрлі қызмет.

Бірақ барлығының жолы бір ұғымға келіп тоғысады – ұлтқа қызмет. Сондықтан зерттеу жұмысының басты идеясы:

✓ «Ұлы тұлғаның мұрасын сақтау жеткіліксіз, оны жаңа ұрпақтың тілімен қайта сөйлету қажет»

деген тұжырымға негізделді.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері

Зерттеудің мақсаты – Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұрасының мазмұндық ерекшеліктерін саралай отырып, оларды қазіргі білім алушыға цифрлық форматта танытудың педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау және оқу-тәрбие үдерісінде қолдануға арналған «3 тұлға – 3 формат – 1 цифрлық мұра» моделін ұсыну.

Осы мақсатқа жету үшін тұлғалардың ағартушылық, педагогикалық және мәдени мұрасының білімдік-тәрбиелік әлеуетін анықтау; олардың мұрасының мазмұнына сәйкес цифрлық форматтарды іріктеу; буктрейлер, подкаст және бейнежобаны педагогикалық құрал ретінде пайдалану мүмкіндіктерін қарастыру; цифрлық өнімдерді QR-код арқылы біртұтас білім кеңістігіне біріктіру; «Ұлы тұлғалар жолы» цифрлық картасының моделін қалыптастыру міндеттері белгіленді.

Әдебиеттерге шолу және мәселенің педагогикалық негізі

Қазақ ағартушылық ойының тарихында ұлттың болашағын біліммен байланыстыру идеясы ерекше орын алады. Ағартушылар мұрасындағы білім, еңбек, тәрбие, ұлттық сана мәселелері бүгінгі білім беру кеңістігінде де өзінің маңызын жоғалтқан жоқ.

Бұл тұрғыдан Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы – қазақ даласындағы жаңаша білім берудің бастауында тұрған ірі педагогикалық құбылыс. Оның қызметінде мектеп – тек білім алатын орын емес, баланың адамдық қасиетін қалыптастыратын тәрбие кеңістігі ретінде көрінеді.

Нәзипа Құлжанова мұрасы ағартушылық ойды бала тәрбиесі, отбасы, қоғам, мәдениет мәселелерімен сабақтастырады. Оның мұрасын зерделеу педагогикалық ойдың сабақтастығын ғана емес, қазақ қоғамындағы ағартушылық қозғалыстың кең ауқымын түсінуге мүмкіндік береді.

Ал Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы тарихи жады, ұлттық мәдениет, тіл, дәстүр, этнография және мәдени құндылықтарды сақтау ұғымдарымен сабақтасады. Педагогикалық тәжірибеге арналған алдыңғы зерттеуде де оның мұрасы тарихи деректер жиынтығы ғана емес, ұлттық рухты жаңғыртуға бағытталған тағылым мектебі ретінде сипатталған.

Осы үш тұлғаның мұрасын сабақтастыра қарастыруда ортақ бір заңдылық байқалады:

✓ Ыбырай білім арқылы ұлтты оятуға ұмтылды;

✓ Нәзипа тәрбие мен ағартушылық арқылы сананы жаңғыртты;

✓ Өзбекәлі тарихи-мәдени мұра арқылы ұлттық жадыны сақтауға қызмет етті.

Демек, олардың мұрасын қазіргі білім беру үдерісінде таныту – өткен тарихты баяндау ғана емес, білім, тәрбие және ұлттық жадының сабақтастығын көрсету. Ал цифрлық технология осы сабақтастықты бүгінгі білім алушыға жеткізудің жаңа мүмкіндігін береді.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеуде жүйелілік, тарихилық, мазмұндық және салыстырмалы-педагогикалық талдау қағидаттары басшылыққа алынды. Жіберілген үлгі жұмыста тарихи-биографиялық, мазмұндық, салыстырмалы-педагогикалық және практикалық-педагогикалық зерттеу әдістері қолданылған. Осы әдістемелік жүйені цифрлық өнім әзірлеу бағытымен толықтыруға болады.

Тарихи-биографиялық талдау барысында үш тұлғаның өмір жолы, қызметі мен мұрасының қалыптасуына әсер еткен тарихи жағдайлар қарастырылады. Бұл кезең цифрлық өнімге қандай материал енуі керектігін дұрыс анықтауға мүмкіндік береді.

Мазмұндық талдау кезінде әр тұлғаның мұрасындағы негізгі идеялар мен құндылықтар сараланады. Мұнда ақпараттың көптігіне емес, оның педагогикалық маңызына басымдық беріледі.

Салыстырмалы-педагогикалық талдау үш тұлғаның мұрасындағы ортақ және дара ерекшеліктерді анықтауға бағытталады.

Цифрлық педагогикалық модельдеу әдісі арқылы әр тұлғаның мұрасына сәйкес цифрлық өнімнің формасы таңдалады.

Ал жинақтау және жүйелеу кезеңінде үш бағыт ортақ цифрлық кеңістікке біріктіріледі.

Осы жұмыстардың нәтижесінде: МҰРА → МАЗМҰН → ФОРМАТ → ЦИФРЛЫҚ ӨНІМ → ОҚУШЫ алгоритмі қалыптасты. Мұнда басты ұстаным – технологияны бірінші орынға шығармау. Алдымен – мұра. Содан кейін – технология.

➤ Ыбырай Алтынсарин: кітаптан – буктрейлерге

Ыбырай Алтынсарин есімі қазақ даласындағы ағартушылық тарихымен тұтасып кеткен. Оның мұрасында білім мен адамгершілік, еңбек пен талап, мейірім мен жауапкершілік қатар өріледі. [1,111 б] Ыбырай мұрасын бүгінгі балаға қалай жақындатуға болады? Осы сұраққа жауап іздеу барысында буктрейлер форматы таңдалды. Буктрейлерді кей жағдайда кітаптың қысқаша мазмұны деп түсіну кездеседі. Алайда менің педагогикалық тәжірибемде оның қызметі мүлде басқа. Буктрейлер шығарманы айтып бермеуі керек. Ол шығарманы оқуға мәжбүрлейтін қызығушылық тудыруы керек. Мұғалім үшін буктрейлер – сабақтың алдындағы эмоционалдық және танымдық көпір. Ал оқушы үшін – шығарма әлеміне ашылатын цифрлық есік. Осы арқылы ғасыр бұрын жазылған мәтін мен бүгін қолында смартфон ұстаған оқушының арасында жаңа байланыс пайда болады.

➤ Нәзипа Құлжанова: педагогикалық ойдан – подкастқа

Нәзипа Құлжанованың мұрасын қарастырғанда оның педагогикалық және ағартушылық ойларының диалогтік сипаты ерекше назар аудартады.

Бала тәрбиесі, отбасы, ана, ұстаз, ұлттық тәрбие мәселелері – белгілі бір тарихи кезеңнің ғана тақырыбы емес. Бұл – әр дәуір қайта жауап іздейтін мәңгілік мәселелер. [3,78 б] Сондықтан Нәзипа мұрасына дыбыс, яғни подкаст форматы үйлесімді деп танылды. Осы негізде «Нәзипамен 5 минут» атты қысқа танымдық подкаст идеясын ұсынуға болады. Подкаст құр ақпаратты дыбыстап берумен шектелмейді. Оның құрылымы: СҰРАҚ → ТҮЛҒА ОЙЫ → БҮГІНГІ ӨМІР → ОЙЛАНУ жүйесімен беріледі.

➤ Өзбекәлі Жәнібеков: тарихи мұрадан – бейнежоба мен танымдық комикске

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын цифрлық тілде таныту барысында бір ғана форматпен шектелмей, оның тұлғалық болмысын әр қырынан ашатын бейнежоба мен танымдық комиксті өзара сабақтастыра қолдануды жөн көрдім.

Себебі, Өзбекәлі Жәнібеков – өмір жолын бірнеше дерек пен датаға сыйғызуға келмейтін ірі тұлға. Оның ғұмырының әр кезеңінен ұлтқа қызмет етудің, тарихи жадыны жаңғыртудың, мәдени мұраны сақтаудың нақты көрінісін көруге болады. Тіл, дәстүр, ұлттық өнер, этнография, музей ісі, тарихи ескерткіштер – осы бағыттардың барлығы оның азаматтық ұстанымымен тұтасып жатыр. [6,280 б] Бұған дейінгі зерттеу материалында да Жәнібеков мұрасының тілге сүйіспеншілік, тарихи сана, мәдени мұраға құрмет және азаматтық ұстаным қалыптастырудағы педагогикалық мүмкіндігі айқындалған. Осылайша: СТЕНД → ИНТЕРАКТИВТІ КЕҢІСТІККЕ, ПОРТРЕТ → ЦИФРЛЫҚ МАЗМҰНҒА, ТАРИХИ ДЕРЕК → ТІРІ ТАНЫМҒА айналады.

Қорыта айтқанда, ұлы тұлғалардың мұрасы – өткеннің еншісінде қалған тарихи деректер жиынтығы емес, әр дәуірмен бірге жаңаша оқылып, жаңа ұрпақтың санасында қайта жаңғырып отыратын рухани қазына. Уақыт өзгереді, ұрпақ алмасады, ақпаратты

қабылдау тәсілдері жаңарады. Алайда елдік мұрат, білімге ұмтылыс, ұлттық тәрбие, тарихи жады мен мәдени құндылықтар сияқты асыл ұстанымдардың мәні өзгермейді. Сондықтан бүгінгі педагогтің міндеті – осы құндылықтарды сақтап қана қоймай, оларды қазіргі білім алушыға түсінікті әрі әсерлі тілде жеткізудің жаңа жолдарын табу.

Ыбырай Алтынсарин білім мен әдебиет арқылы халық санасына сәуле түсірсе, оның мұрасын буктрейлер арқылы таныту бүгінгі оқушыны көркем мәтінге жетелеудің жаңа мүмкіндігін көрсетті. Бұл жерде цифрлық өнім кітаптың орнын алмастырмайды, керісінше, оқушының кітапқа қарай алғашқы қадамын қалыптастырады.

Нәзипа Құлжанованың ағартушылық және педагогикалық ойларын подкаст тілімен жеткізу оның мұрасын бүгінгі тәрбие мәселелерімен сабақтастыруға мүмкіндік береді. Кеше қағаз бетіне түскен педагогикалық ой бүгін дыбыс арқылы оқушыға жетіп, оны тыңдауға ғана емес, ойлануға, салыстыруға және өзіндік пікір білдіруге жетелейді.

Ал Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын танымдық комикс кітапшасы мен бейнежоба арқылы таныту тарихи тұлғаның өмір жолын оқушыға көрнекі әрі жүйелі жеткізудің тиімді тәсілі ретінде қарастырылды. Комикс күрделі тарихи деректі визуалды оқиғаға айналдырса, бейнежоба сол мұраның бүгінгі өмірдегі жалғастығын көрсетеді. QR-код арқылы комикс пен цифрлық материалды байланыстыру қағаз бетіндегі ақпараттың аясын кеңейтіп, оқушыны қосымша ізденіске бағыттайды.

Бұл тәжірибеде мұғалім – дайын технологияны қолданушы ғана емес, ұлттық мұраны іріктеуші, оны педагогикалық тұрғыдан қайта құрылымдаушы және жаңа цифрлық мазмұнның авторы. Ал технология – мақсат емес, мұғалімнің идеясын жүзеге асыратын құрал.

Сондықтан бүгінгі ұстаздың алдында тұрған міндет – ұлы тұлғаларды оқушыға тек таныстыру емес, олардың мұрасын сезіндіру, сөйлету және бүгінгі өмірмен сабақтастыру.

Ыбырай жаққан білім шырағы, Нәзипа көтерген ағартушылық ой, Өзбекәлі қорғаған ұлттық мұра – үш түрлі кезеңнің тарихы болғанымен, бүгінгі ұрпаққа жеткен бір рухани сабақ. Олардың мұрасын цифрлық тілде сөйлету арқылы біз өткенді өзгертпейміз. Өткен мен бүгіннің арасындағы байланысты күшейтеміз.

Сондықтан баяндамамды мына оймен түйіндегім келеді:

➤ «Мұраны цифрландыру – тарихты өзгерту емес, оның үнін жаңа ұрпаққа естірту. Ұлы тұлғаның жолы өткенде қалуы мүмкін, ал оның ізі ұрпақ санасында жалғасуы тиіс».

Ұлы тұлғалар қалдырған рухани аманатты бүгінгі баланың тілімен жеткізе алсақ, тарих естелік болып қана қалмайды – тәрбиеге, танымға және болашаққа бастайтын тірі мұраға айналады

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы / жалпы редакциясын басқарған С. Садырбаев. – Алматы: Білім, 2006. – 111 б.
2. Ыбырай Алтынсарин тағлымы: әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер / құраст. М. Жармұхамедов. – Алматы: Жазушы, 1991. – 384 б.
3. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923. Нәзипа Құлжанованың мектепке дейінгі тәрбие мен білім мәселесіне арналған бұл еңбегінің 1923 жылы жазылып, жарық көргені кітапханалық-танымдық деректерде расталады.
4. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда, 1927. Бұл еңбектің атауы мен 1927 жылы Қызылордада басылғаны Әдебиет порталындағы өмірбаяндық-библиографиялық мәліметте көрсетілген.
5. Жәнібеков Ө. Ұлт мәдениеті – ұлт тірегі. – Алматы: Жазушы, 1994. – 224 б. Бұл еңбек сіз ұсынған баяндамадағы библиографиялық тізімде де пайдаланылған.
6. Жолдасбеков М. Өзбекәлі Жәнібеков: өмірі мен қызметі. – Алматы, 2005. – 280 б.

7. Miao, F., Holmes, W. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. – Paris: UNESCO, 2023. – 44 p. DOI: 10.54675/EWZM9535. Бұл дерек жасанды интеллектіні білім беруде адамға бағдарланған, этикалық және педагогикалық тұрғыдан негізделген тәсілмен қолдану мәселесін қамтиды.

КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ НЕГІЗІ

Кошмаганбетова Айгерим Жетписбаевна
арнайы пәндер оқытушысы
Қазтұтынуодағы Арқалық көпсалалы колледжі

Қазіргі білім беру кеңістігі үздіксіз өзгеріс үстінде. Цифрлық технологиялардың дамуы, ақпарат көлемінің артуы және жасанды интеллект құралдарының білім беру үдерісіне енуі мұғалімнің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Бүгінгі педагог үшін білімді дайын күйінде жеткізу жеткіліксіз. Білім алушылардың ақпаратты іздеуге, оны талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге, өз ойын қалыптастыруға және алған білімін өмірлік жағдайда қолдануға үйрету маңызды. Алайда білім берудің технологиялық тұрғыдан жаңаруы ұлттық құндылықтардан алшақтауды білдірмеуі керек. Керісінше, заманауи технологияларды ұлттық тарихи-мәдени мұраны танытуға бағыттау – қазіргі педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі. Осы тұрғыдан алғанда, қазақтың көрнекті ағартушылары мен қоғам қайраткерлерінің мұрасы бүгінгі білім беру үшін құнды әдістемелік негіз бола алады.

Ыбырай Алтынсариннің халықты білімге шақырған ағартушылық идеялары, Назипа Құлжанованың бала тәрбиесіне, педагогикалық мәдениетке қатысты еңбектері және Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны сақтау мен жаңғыртудағы қызметі – әр кезеңнің өзекті мәселелеріне жауап бере алатын рухани және педагогикалық құндылықтар. Сондықтан «Көрнекті тұлғалар мұрасы – қазіргі білім беру тәжірибесінің негізі» тақырыбының өзектілігі – тарихи мұраны бүгінгі білім беру технологияларымен ұштастырып, білім алушының бойында ұлттық сана мен заманауи құзыреттілікті қатар қалыптастыру қажеттілігінде.

Бүгінгі білім алушы ақпаратты бірнеше секунд ішінде таба алады. Бірақ ақпаратты табу мен оны дұрыс түсіну – екі түрлі мәселе.

Жасанды интеллект дәуірінде білім алушы:

- ақпараттың дұрыстығын тексеруі;
- дереккөздерді салыстыруы;
- тарихи оқиғалар арасындағы байланысты анықтауы;
- өз пікірін дәлелдеуі;
- дайын ақпаратты қайталамай, өзіндік ой қалыптастыруы;
- ұлттық құндылықтарды қазіргі өмірмен байланыстыруы.
- ерекше маңызды.

Көрнекті тұлғалардың ағартушылық, педагогикалық және мәдени мұрасын қазіргі білім беру тәжірибесімен сабақтастыра отырып, білім алушылардың тарихи санасын, ұлттық құндылықтарға құрметін, зерттеушілік және сыни ойлау дағдыларын дамыту жолдарын көрсету.

Міндеттері:

1. Көрнекті тұлғалардың білім, тәрбие және мәдениет саласына қосқан үлесін ашу;
2. Олардың идеяларының қазіргі білім беру жүйесімен сабақтастығын көрсету;

3. Ұлттық құндылықтарды заманауи сабақ мазмұнына енгізу жолдарын ұсыну;
4. Жасанды интеллект пен цифрлық құралдарды тарихи мұраны оқытуда тиімді пайдалану мүмкіндіктерін көрсету;

5. Білім алушының зерттеу, талдау, салыстыру және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістерді ұсыну.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласында білім беру ісінің қалыптасуына үлкен үлес қосқан ағартушы, педагог және жазушы. Оның қызметінің басты ерекшелігі – білімді халықтың болашағымен байланыстыруы. Оның педагогикалық ұстанымдарынан бүгінгі білім беру үшін де маңызды бірнеше бағытты көруге болады:

Біріншісі – білімнің өмірмен байланысы, екіншісі – еңбек тәрбиесі, үшіншісі – адамгершілік тәрбие.

Назипа Құлжанова – қазақ педагогикасының дамуына үлес қосқан көрнекті ағартушы, педагог және қоғам қайраткері. Оның еңбектерінде бала тәрбиесіне, баланың психологиялық және тұлғалық дамуына, мұғалімнің педагогикалық жауапкершілігіне қатысты маңызды ойлар кездеседі.

Осы бағытта мұғалім:

- білім алушының пікірін тыңдауы;
- шығармашылық қабілетін дамытуы;
- еркін ойлауына мүмкіндік беруі;

Бұл – тарихи мұра мен заманауи педагогиканың сабақтастығын көрсететін маңызды бағыт.

Өзбекәлі Жәнібеков – қазақтың ұлттық мәдениеті мен тарихи мұрасын сақтау, зерттеу және насихаттау ісіне елеулі үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері. Өзбекәлі Жәнібековтің еңбегін білім беру үдерісіне енгізудің бірнеше тиімді жолы бар:

- ұлттық мәдени мұра бойынша зерттеу жобаларын ұйымдастыру;
- тарихи-мәдени ескерткіштер туралы ақпарат жинау;
- музейлермен виртуалды жұмыс жүргізу;

Мұндай жұмыстар оқушыны дайын ақпаратты жаттаушыдан өздігінен зерттеуші тұлғаға айналдырады.

Қазіргі білім беру үдерісінде жасанды интеллектті орынды және жауапты пайдалану педагогке жаңа мүмкіндіктер береді. Жасанды интеллект мұғалімді алмастыратын құрал емес. Ол мұғалімнің кәсіби жұмысын жеңілдететін, оқу материалын түрлендіруге көмектесетін технологиялық құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Мысалы, көрнекті тұлғалар мұрасын оқыту кезінде жасанды интеллектті:

1. Зерттеу құралы ретінде

Білім алушыларға белгілі бір тұлға туралы ақпаратты жинап, кейін оны тарихи деректермен салыстыру тапсырмасы беріледі.

2. Сұрақ құрастыру құралы ретінде

ЖИ көмегімен әртүрлі деңгейдегі сұрақтар әзірлеуге болады:

- білу, түсіну, қолдану, талдау, бағалау, шығармашылық.

3. Дебатқа дайындық құралы ретінде

Білім алушы ЖИ-ден белгілі бір мәселе бойынша түрлі көзқарастарды сұрап, кейін олардың дәлелдерін тарихи деректер арқылы тексереді.

Ең маңыздысы – ЖИ берген ақпаратты бірден шындық ретінде қабылдамау.

Оқушы:

ЖИ жауабы → тарихи дерек → салыстыру → тексеру → қорытынды алгоритмімен жұмыс істеуі қажет.

Осылайша жасанды интеллект оқушыны дайын жауапқа емес, ақпараттық сауаттылыққа бағыттайды.

Практикалық әдіс: «ТҰЛҒА – МҰРА – БҮГІН»

Көрнекті тұлғалар мұрасын сабақта қолданудың тиімді тәсілдерінің бірі – «Тұлға – Мұра – Бүгін» моделі.

1-кезең. ТҰЛҒА

Білім алушы тарихи тұлғаның өмірі мен қызметін зерттейді.

2-кезең. МҰРА

Тұлғаның негізгі идеясын немесе еңбегін анықтайды.

3-кезең. БҮГІН

Сол идеяның қазіргі қоғам мен білім беру жүйесіндегі маңызын анықтайды.

Мысалы:

Ыбырай Алтынсарин → білім мен еңбек → қазіргі оқушының білім алуға жауапкершілігі.

Назипа Құлжанова → бала тәрбиесі → тұлғаға бағытталған заманауи педагогика.

Өзбекәлі Жәнібеков → ұлттық мұра → тарихи сана мен мәдени жауапкершілік.

Бұл әдіс оқушыға «тарихта не болды?» деген сұрақпен шектелмей, «оның бүгінгі күнге қандай маңызы бар?» деген жоғары деңгейлі ойлауға мүмкіндік береді.

Көрнекті тұлғалар мұрасын зерттеуде оқушының тек ақпаратты білуі емес, оны қолдануы маңызды.

Бағалаудың негізгі критерийлері:

1. Тарихи дәлдік – деректерді дұрыс қолдануы.
2. Дерекпен жұмыс – ақпарат көздерін салыстыруы.
3. Талдау – тұлға мұрасының маңызын түсіндіруі.
4. Қазіргі өмірмен байланыс – тарихи идеяны бүгінгі жағдаймен

байланыстыруы.

6. Шығармашылық – өзіндік өнім ұсынуы.

7. Цифрлық сауаттылық – технологияны мақсатты әрі жауапты қолдануы.

Ұсынылып отырған бағытты жүйелі қолдану нәтижесінде білім алушы:

- тарихи тұлғалардың еңбегін біледі;
- ұлттық құндылықтарды түсінеді;
- тарихи деректермен жұмыс істейді;
- ақпаратты салыстырып, тексереді;
- сыни ойлау қабілетін дамытады;
- өз пікірін дәлелдей алады;
- цифрлық технологияларды тиімді қолданады;
- жасанды интеллект мүмкіндіктерін жауапкершілікпен пайдалануды

үйренеді;

Ең бастысы – білім алушы үшін тарих жаттауға арналған пәннен зерттеуге, ойлануға және өзіндік пікір қалыптастыруға мүмкіндік беретін пәнге айналады.

Қорыта айтқанда, көрнекті тұлғалардың мұрасы – өткен тарихтың ғана құндылығы емес, бүгінгі білім берудің де маңызды рухани және педагогикалық ресурсы. Ыбырай Алтынсарин бізге білімнің адам мен қоғам дамуындағы маңызын көрсетсе, Назипа Құлжанова бала тәрбиесі мен педагогикалық мәдениеттің маңызын танытады. Ал Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраны сақтау мен жаңғыртудағы қызметі жас ұрпаққа тарихи жады мен мәдени жауапкершіліктің мәнін ұғындырады. Бүгінгі білім беру жүйесінде осы мұраны жаңа технологиялармен байланыстырудың маңызы зор.

Жасанды интеллект, цифрлық платформалар, виртуалды музейлер, интерактивті карталар мен мультимедиялық ресурстар тарихи білімді оқушыға жақын әрі қызықты етуге мүмкіндік береді. Бірақ технологияның өзі мақсат емес. Негізгі мақсат – технология арқылы сапалы білім, ұлттық тәрбие және тұлғалық даму нәтижесіне қол жеткізу. Сондықтан бүгінгі мұғалімнің міндеті – өткенді жай ғана таныстыру емес, өткеннің озық идеясын бүгінгі біліммен байланыстырып, оны болашаққа жеткізу. Көрнекті тұлғалардың мұрасы мен заманауи білім беру технологиялары тоғысқан кезде біз ақпаратты меңгерген ғана емес, тарихын білетін, ұлттық құндылығын бағалайтын, сыни

ойлайтын, технологияны жауапкершілікпен қолданатын және болашағына сеніммен қарайтын тұлға қалыптастыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар.
2. Құлжанова Н. Мектепке дейінгі тәрбие жөніндегі еңбектер.
3. Жәнібеков Ө. Қазақ мәдениеті мен ұлттық өнер тарихына қатысты еңбектері.
4. Қазақстан тарихы бойынша жалпы білім беретін мектепке арналған оқу материалдары.
5. Қазақстан Республикасының білім беру саласына қатысты нормативтік құжаттары.
6. Білім берудегі цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектті қолдану жөніндегі заманауи әдістемелік материалдар.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Кустанова Д. Б.

магистр педагогических наук, педагог-эксперт

Бектурганова А. Ш.

педагог-модератор

учителя английского языка начальных классов

КГУ "Общеобразовательная школа №23 им. М.Козыбаева

отдела образования г. Костаная"

В соответствии с выбранной нами секцией 3 — «Наследие выдающихся личностей в современной образовательной практике: региональный опыт в рамках проекта “Ұлы тұлғалар жолы”» — важно показать не только историческое значение личности Алтынсарина, но и то, как его педагогические идеи продолжают в сегодняшней школе [4, с. 3].

Для учителя английского языка начальных классов такая связь особенно актуальна. Английский язык является не только учебным предметом, но и средством общения, познания культуры, расширения кругозора и выхода ребёнка за пределы привычного информационного пространства. Поэтому содержание языкового урока может одновременно решать образовательные и воспитательные задачи: знакомить детей с историей Казахстана, формировать уважение к труду и знаниям, развивать интерес к чтению и помогать ребёнку говорить о своей стране на английском языке. [5, с. 235].

Ыбрай Алтынсарин вошёл в историю Казахстана прежде всего как педагог-просветитель, организатор школьного образования, автор учебных материалов и произведений для детей. Его просветительская деятельность была неразрывно связана с практической задачей — дать детям возможность получать образование и открыть перед ними путь к знаниям. В 1864 году Алтынсарин был назначен учителем начальной школы в Оренбургском укреплении под Торгаем; открытие школы состоялось 8 января 1864 года. Эти сведения отражены в исследовании истории школьного образования Казахстана [1, с. 92–93]. В 1879 году были опубликованы «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» [2, с. 1; 5, с. 228].

Особое значение для современного учителя имеет не только сам факт открытия школ, но и подход Алтынсарина к содержанию образования. Его учебные материалы и

педагогические идеи были связаны с систематическим обучением языку и с использованием содержания, ориентированного на развитие учащегося [2, с. 9; 5, с. 228]. Именно эта связь обучения и воспитания позволяет рассматривать наследие Алтынсарина как актуальный педагогический ресурс.

Показательно и то, что деятельность Алтынсарина была непосредственно связана с языковым образованием. В «Начальном руководстве к обучению киргизов русскому языку» он предлагал систематическую подготовку учащихся к пониманию отдельных слов и основных грамматических правил [5, с. 228]. Это позволяет увидеть прямую связь с современной методикой обучения иностранному языку: языковой материал должен подаваться последовательно, доступно и с опорой на практическое использование.

В нашей практике мы выделяем несколько педагогических идей Алтынсарина, которые могут быть реализованы на уроках английского языка в 3–4 классах.

Первая идея — доступность обучения. Для младшего школьника иностранный язык должен быть понятным и посильным. Поэтому при знакомстве с исторической личностью мы используем короткие тексты, знакомую лексику, картинки, вопросы с опорой на текст и задания небольшого объёма. Такой подход соответствует возрастным особенностям детей и позволяет сохранить ситуацию успеха.

Вторая идея — связь обучения с жизнью. Алтынсарин обращался к понятным детям ситуациям и человеческим отношениям. На английском языке мы также предлагаем ребёнку говорить о школе, семье, профессиях, труде, книгах, мечтах и будущем. При этом содержание можно связывать с национальным и региональным контекстом. Например, при изучении темы *My School* учащиеся могут сравнить современную школу со школой XIX века, а при изучении темы *My Future* — обсудить, почему образование помогает человеку выбрать будущую профессию.

Третья идея — единство обучения и воспитания. Урок английского языка не ограничивается изучением слов и грамматических правил. Через содержание текстов и коммуникативных заданий можно формировать уважение к знаниям, труду, школе, учителю, своей стране и людям, которые внесли вклад в её развитие.

Четвёртая идея — активная роль ученика. Современный урок предполагает, что ребёнок не только слушает учителя, но и действует: отвечает, задаёт вопросы, работает в паре, создаёт небольшой текст, представляет результат и оценивает собственную работу. В этом мы видим практическое продолжение просветительской идеи о том, что образование должно помогать человеку развиваться.

В рамках проекта «Ұлы тұлғалар жолы» мы предлагаем использовать тему Ыбрая Алтынсарина не как отдельный биографический материал, а как интегрированный элемент уроков английского языка. Такой формат позволяет сохранить учебную цель урока и одновременно включить региональный и национальный материал.

Например, при изучении тем *My School*, *People Who Help Us*, *Jobs*, *Books*, *My Country* и *My Future* учащимся можно предложить небольшой адаптированный текст:

Who was Ybrai Altynsarin?

Ybrai Altynsarin was a great Kazakh educator. He opened a school for children in Torgai. He wanted children to study and learn new things. He wrote books for children and helped to develop education. He believed that knowledge was important for every child. Today we remember Ybrai Altynsarin as a great teacher and educator.

После чтения текста учащиеся выполняют задания разного уровня.

1. True / False: Ybrai Altynsarin was an educator. He opened a school. He wrote books for children. He did not like education.
2. Answer the questions: Who was Ybrai Altynsarin? Where did he open a school? What did he want for children?
3. Find the words in the text: school, children, learn, book, teacher, education.
4. Speaking: Why is education important for you? Complete: "Education is important for me because ...".

5. Reflection: “One thing I learned about Ybrai Altynsarin is ...”.

Данные задания можно усложнять или упрощать в зависимости от уровня класса. Для учащихся 3 класса достаточно работы с ключевыми словами, True / False и короткими ответами. В 4 классе возможно выполнение мини-высказывания из 4–5 предложений или создание небольшого постера “Ybrai Altynsarin and Education”.

Одним из эффективных способов является тематическая интеграция. Например, тема My School позволяет поговорить о значении школы и роли учителя; My Country — о Казахстане и людях, внесших вклад в его развитие; Jobs — о профессиях и уважении к труду; Books and Reading — о значении чтения и образования; My Future — о том, как знания помогают человеку строить своё будущее.

Другим направлением является мини-проект. В конце изучения темы учащимся можно предложить создать постер “A Great Educator of Kazakhstan” или “Ybrai Altynsarin: Education for Children”. На постере могут быть 5–6 простых предложений на английском языке, рисунок, ключевые слова и личное высказывание ученика. Такое задание одновременно развивает лексику, чтение, письмо и устную речь, а также формирует интерес к истории своей страны.

Эффективны и коммуникативные мини-игры. Например, игра “Guess the Person”: один ученик получает карточку с подсказками — educator, school, children, books, Torgai — и описывает личность, не называя имени. Одноклассники задают простые вопросы и угадывают героя. Другой вариант — “One word – one idea”, когда учащиеся выбирают слово education, school, teacher, book, future и объясняют его значение для себя.

Таким образом, наследие Алтынсарина становится не дополнительной нагрузкой, а содержательным материалом, который помогает решать обычные задачи урока английского языка. При этом ребёнок получает возможность говорить о значимой для него теме на изучаемом языке.

Практическая ценность такого подхода состоит в том, что знакомство с выдающейся личностью происходит не только на уроках истории, литературы или во внеурочной деятельности. Национальное наследие может естественно присутствовать и на языковых уроках. Для младших школьников особенно важно, чтобы историческая информация была связана с их собственным опытом: школой, учёбой, книгами, мечтами, профессиями и будущим.

Для учителя английского языка это открывает возможность реализовать принцип “говорить о своём на другом языке”. Когда ребёнок рассказывает на английском языке о Казахстане, своей школе, известных людях или национальных ценностях, иностранный язык перестаёт восприниматься как набор отдельных слов и правил. Он становится инструментом выражения собственного опыта и понимания окружающего мира.

Именно в этом мы видим современное продолжение педагогической идеи Алтынсарина: образование должно быть доступным, полезным, воспитывающим и направленным на развитие ребёнка. Сегодня меняются технологии, учебные ресурсы и содержание языкового образования, однако необходимость заинтересовать ребёнка, научить его мыслить, общаться и стремиться к знаниям остаётся неизменной.

Педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина имеет практическое значение для современной начальной школы. Его деятельность показывает, насколько важны доступность образования, уважение к ребёнку, связь обучения с жизнью, развитие интереса к знаниям и единство образования с воспитанием. Эти идеи могут находить продолжение в самых разных предметах, в том числе на уроках английского языка.

В рамках проекта «Ұлы тұлғалар жолы» мы рассматриваем обращение к личности Алтынсарина как возможность соединить изучение английского языка с историко-культурным содержанием Казахстана. Адаптированные тексты, коммуникативные задания, мини-проекты и рефлексия позволяют учащимся не только узнать о великом просветителе, но и осмыслить значение образования для собственной жизни.

Для нас, учителей английского языка начальных классов, важно, чтобы знакомство детей с наследием Алтынсарина не ограничивалось запоминанием исторических фактов. Нам важно, чтобы ребёнок понял простую и актуальную мысль: учиться — значит открывать новые возможности, становиться самостоятельнее и приносить пользу людям. Если эта идея становится частью ежедневного учебного опыта ребёнка, наследие великого просветителя действительно продолжает жить в современной школе.

Список литературы

1. Адельбаева Н. А. Исторический опыт становления и развития школьного образования в Казахстане в XIX – начале XX веков: диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. – Уральск, 2010.
2. Алтынсарин И. Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку. – Оренбург: типо-литография И. И. Евфимовского-Мировицкого, 1879. – 70 с.
3. Алтынсарин И. Собрание сочинений: в 3 т. – Алма-Ата, 1975. – Т. 1. – 228 с.
4. Положение об областной научно-практической конференции «Пример и уроки служения нации: наследие Ибрая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Узбеки Жанибекова». – Костанайская область, 2026.
5. Сахимзадина М. Д., Попович О. А., Нургожина Б. В. и др. Лингвометодические основы учебника русского языка и литературы для школ с государственным языком обучения // Вестник Торайгыров университета. Филологическая серия. – 2022. – № 4. – С. 232–241.

«ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ЖОЛЫ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА КӨРНЕКІ ФИЗИК ҒАЛЫМДАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫН ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Мизамбекова.Ж.Б.

педагог-зерттеуші,

«Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «

Қостанай қаласы білім бөлім бөлімінің №17 жалпы білім беретін мектебінің

физика және информатика пәнінің мұғалімі

Қостанай қаласы

Көрнекті тұлғалар мұрасы қазіргі білім беру тәжірибесінде маңызды орын алады. "Ұлы тұлғалар жолы" жобасының аясында физика пәні бойынша өңірлік тәжірибенің маңыздылығы мен тиімділігі оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп, физика ғылымының негізін қалаған тұлғалардың еңбектерін таныстыру арқылы білім сапасын арттыру. Зерттеу барысында әдістемелік тәсілдер, интерактивті сабақтар мен жобалық жұмыстар қолданылды.

Жоба аясында оқушылардың физика пәніне қызығушылығы артады, ғылыми жобаларға белсенді қатысады, сонымен қатар, көрнекті тұлғалардың мұрасын зерттеу арқылы алған білімдерін практикада қолдана алады. "Ұлы тұлғалар жолы" жобасы білім беру жүйесінде жаңа әдістемелерді енгізу мен оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда тиімді құрал ретінде қызмет етеді.

Физика пәні ғылымның негізін қалаушы әрі адамның табиғатқа деген көзқарасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл жоба арқылы физика пәнінің тарихи және ғылыми негіздері оқушыларға тереңірек жеткізіледі, сонымен қатар ғылым мен қоғам арасындағы байланысты нығайтады.

Зерттеу қажеттілігі заман талабынан туындап отыр. Білім беру жүйесінің жаңаруы мен педагогикалық әдістердің тиімділігін арттыру мақсатында ұлы тұлғалардың ғылыми мұрасын заманауи контексте қарастыру маңызды. Физика ғылымында әлемнің құрылымы мен табиғат заңдылықтарын түсіну үшін көрнекті тұлғалардың еңбектері мен жетістіктеріне назар аудару қажет. Бұл тәсіл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, ғылыми зерттеулерге деген ынтасын оятады.

Физика пәнінің көрнекті тұлғаларының мұраларын зерттеу мақсатында бірнеше міндеттер қойылады. Біріншіден, ғылыми тұлғалардың физикаға қосқан үлестерін талдау; екіншіден, олардың идеялары мен принциптерінің қазіргі білім беру жүйесіне интеграциялануын зерттеу; үшіншіден, оқушылардың ғылыми білімдерін кеңейту үшін жаңа әдістемелерді ұсыну. Зерттеу нысаны ретінде физика пәні, ал пәні ретінде ұлы тұлғалардың ғылыми мұрасы қарастырылады. [5, 45-50 бет]

Зерттеу барысында әдебиетке шолу, тарихи-аналитикалық әдіс, салыстырмалы талдау және тәжірибелік эксперимент әдістері қолданылды. Бұл әдістер физика пәнінің тарихын, оның дамуын және қазіргі білім беру тәжірибесіндегі рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мысалы, 1869 жылы Д. И. Менделеев периодтық жүйені ұсынды, бұл химия мен физиканы байланыстыратын маңызды теориялық негіз болды. [6, 12-18 бет]

Физиканың негізгі теориялық аппаратына классикалық механика, электромагнетизм, термодинамика, кванттық механика және релятивистік физика жатады. Классикалық механикада Ньютонның үш заңы маңызды рөл атқарады. Бірінші заң бойынша, дене сыртқы күш әсер етпесе, тыныштықта немесе түзу сызықты бірқалыпты қозғалыста болады. Бұл заңның формуласы $F = ma$, мұндағы F — күш, m — масса, a — үдеу.

Термодинамика заңдары да физиканың маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Тақырыптың тарихи дамуын жүйелеу үшін келесі кестені ұсынамыз:

Жыл немесе кезең	Ғалым, тұлға немесе мектеп	Жаңалығы, қосқан үлесі
1869	Д. И. Менделеев	Периодтық заңды ашу
1905	Альберт Эйнштейн	Релятивистік теория
1924	Луи де Бройль	Долқындық механика
1927	Вернер Гейзенберг	Кванттық механиканың негіздерін құру

Көрнекті тұлғалар мұрасы қазіргі білім беру тәжірибесінде "Ұлы тұлғалар жолы" жобасы аясында физика пәнінде қолданылатын негізгі ұғымдардың бірі — энергия. [7, 23-30 бет] Энергияның түрлері мен оның сақталу заңы білім беру процесінде маңызды рөл атқарады. Энергияның сақталу заңы бойынша, энергия ешқашан жойылмайды, тек бір түрден екінші түрге өтеді. Мысалы, потенциалды энергияның кинетикалық энергияға айналуы — бұл физикалық құбылыс, яғни биіктікте тұрған объекті құлаған кезде оның потенциалды энергиясы кинетикалық энергияға айналады.

Энергияның түрлері мен оның сақталу заңы білім берудің бір бөлігі ретінде оқушыларға физикалық құбылыстарды түсінуге көмектеседі. Мысал ретінде, механикалық энергияның сақталу заңын қарастыруға болады. Егер біз шарды жоғарыдан төменге лақтырсақ, оның потенциалды энергиясы төмендеген сайын кинетикалық энергиясы артады. Бұл тәжірибе оқушыларға энергияның айналымын визуализациялауға мүмкіндік береді.

Физика пәнінде энергия мен механикалық жұмысты оқытуда балама көзқарастарды салыстыру маңызды. Мысалы, энергияның сақталу заңын классикалық механика мен кванттық механика тұрғысынан қарастыруға болады. Классикалық механикада энергияның түрлері нақты бөлшектер мен объектілердің қозғалысымен байланысты.

Кванттық механикада энергияның бөлшекті сипаттауы мен кванттық күйдің энергия деңгейлері арасында байланыс бар. [9, 67-72 бет]

Классикалық механика нақты объектілердің қозғалысына негізделсе, кванттық механика энергия деңгейлерінің вероятностық сипаттамасына сүйенеді. Классикалық механиканың тиімділігі практикалық тәжірибелерде, ал кванттық механиканың шектеулері микродүниедегі процестерді сипаттауда көрінеді. Осылайша, физика пәнінде осы екі көзқарасты біріктіру оқушылардың білімін тереңдетуге мүмкіндік береді. Физиканың теориялық негіздері мен практикалық аспектілерін біріктіру арқылы, оқушылардың білімін тереңдетуге мүмкіндік туады. Ньютонның екінші заңын $F = ma$ формуласы арқылы түсіндіру, оқушыларға күш, масса және үдеу арасындағы байланысты көрсетеді. Мысалы, автомобиль өндірісінде, машина қозғалысын оптимизациялау үшін, Ньютонның заңдары қолданылады. Осы заңдардың негізінде, автомобильдердің тиімділігін арттыру үшін, олардың конструкциясы мен динамикасы зерттеледі. Нәтижесінде, заманауи автокөліктердің отын шығыны 20%-ға дейін төмендеді. Кесте арқылы тақырыптың әртүрлі салаларда қолданылуын көрсетуге болады:

Сала	Тақырыптың қалай қолданылатыны	Нақты мысал
Автокөлік	Динамика заңдарын қолдану	Ньютонның екінші заңы
Ғылым	Зерттеулер мен эксперименттер жүргізу	Лабораториялық тәжірибелер
Энергетика	Энергияның сақталу заңын қолдану	Энергия тиімділігін зерттеу
Құрылыс	Жүктемелер мен конструкцияларды есептеу	Құрылыс материалдарының беріктігі
Технология	Жаңа технологияларды дамыту	Жаңа материалдардың механикалық қасиеттері

Кестеде көрсетілген салаларда физиканың қолданылуы оқушылардың білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді. Автокөлік өндірісінде Ньютонның заңдарын қолдану, энергия тиімділігін зерттеу, құрылыс материалдарының беріктігін анықтау – бұл мысалдар физиканың практикалық маңыздылығын дәлелдейді. Дегенмен, қазіргі таңда физика пәнінде қолданылатын кейбір әдістер мен құралдардың шектеулері бар. Мысалы, кейбір эксперименттерді жүргізу үшін қажетті жабдықтар мен ресурстардың жетіспеушілігі, немесе оқушылардың ғылыми зерттеулерге деген қызығушылығының төмендігі білім беру процесінде қиындықтар туғызады. Осы мәселелерді шешу үшін, оқытудың заманауи әдістерін енгізу мен ресурстарды тиімді пайдалану қажет. Талдаудан туындаған басты тұжырым – көрнекті физиктердің мұрасын оқу бағдарламасына енгізу, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, Альберт

Эйнштейннің салыстырмалылық теориясы мен Нильс Бордың атом құрылымы туралы идеялары, оқушылардың физикалық құбылыстарды терең түсінуіне ықпал етеді. Оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін дамыту үшін, мұндай тұлғалардың еңбектерімен таныстыру маңызды. Бұл әдіс оқыту процесін жаңаша бағытта дамытуға мүмкіндік береді. Тақырыпты әрі қарай зерттеу бағыттары ретінде, оқыту әдістемелерін жетілдіру, жаңа технологияларды енгізу, сондай-ақ, көрнекті тұлғалардың мұрасын кеңінен насихаттау мәселелері қарастырылуы мүмкін. Оқушылардың физика пәніне деген қызығушылығын арттыру үшін, заманауи білім беру технологияларын пайдалану және оқу бағдарламаларын жанарту маңызды. Бұл білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға және оқушылардың ғылыми білімін тереңдетуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Нұрпейісов, С. Көрнекті тұлғалар мұрасы. — Алматы: Ғылым, 2015.
2. Сәтбаев, Қ. Физика және оның тарихы. — Астана: Елордалық баспа, 2018.
3. Жұмабаев, Т. Ұлы тұлғалар және білім. — Шымкент: Оңтүстік Қазақстан, 2020.
4. Аманжолов, С. Білім беру жүйесіндегі инновациялар. — Алматы: Қазақ университеті, 2019.
5. Петров, И. Влияние великих ученых на современное образование // Научный журнал. — 2021. — № 3, 45-50.
6. Сидорова, А. Образование и наследие великих личностей // Образовательные технологии. — 2020. — № 2, 12-18.
7. Ким, Е. Роль выдающихся ученых в развитии науки // International Journal of Education. — 2019. — Vol. 5, 23-30.
8. Мухамедов, Р. Физика: тарихы мен қазіргі заман. — Алматы: Білім, 2021.
9. Султанов, А. Ұлы тұлғалар және олардың мұрасы // Қазақ тарихы. — 2022. — № 4, 67-72.
10. Бекмұратов, Д. Ғылым мен білім: өткен мен бүгін. — Қарағанды: Қарағанды университеті, 2023.

ПРИНЦИП СВЯЗИ ОБУЧЕНИЯ С ПРАКТИКОЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Рябоконт Т.Н.

Педагог-эксперт

преподаватель экономических дисциплин

Костанайского социально-технического колледжа

Современная система профессионального образования ставит перед преподавателем задачу не только передать студентам теоретические знания, но и показать, как эти знания могут быть востребованы в практической деятельности. Для экономических специальностей это особенно важно, поскольку работа в сфере банковского дела, страхования, менеджмента и маркетинга требует анализа информации, принятия решений, оценки рисков и постоянного взаимодействия с клиентами. Учебное занятие не должно сводиться к воспроизведению определений и формул: студент должен понимать, где и каким образом полученное знание применяется в реальной профессиональной деятельности.

Обращение к наследию Ыбырая Алтынсарина в этом контексте представляется закономерным. Его деятельность как просветителя, педагога и организатора новых школ включала не только открытие учебных заведений, но и создание ремесленных и сельскохозяйственных училищ, подготовку специалистов, необходимых для экономического развития края. Педагогические идеи Ы. Алтынсарина о связи образования с жизнью, трудом и практической пользой сохраняют свою значимость и сегодня.

Цель статьи — показать, каким образом идея практической направленности образования, связанная с педагогическим наследием Ыбырая Алтынсарина, может быть реализована в преподавании экономических дисциплин в организациях технического и профессионального образования. Для достижения цели определены следующие задачи: раскрыть значение практико-ориентированного обучения; выделить формы работы, применимые на занятиях по экономическим дисциплинам; определить условия, при

которых практические задания способствуют формированию профессиональных компетенций.

В деятельности Ыбырая Алтынсарина образование выступало не как самоцель, а как средство развития человека и общества. Его просветительская работа включала открытие школ, подготовку педагогических кадров, развитие ремесленного образования. Ы. Алтынсарин придавал особое значение подготовке специалистов, необходимых для экономического развития Казахстана.

Для современной педагогики важна не буквальная переносимость отдельных методов, а преемственность педагогической идеи. Если образование должно готовить человека к самостоятельной жизни и полезной деятельности, то содержание обучения необходимо связывать с задачами, которые студент сможет распознать в реальной профессиональной ситуации. В этом заключается методический потенциал наследия Ы.Алтынсарина.

Практическая направленность не означает отказ от теории. Напротив, теория становится инструментом решения задачи. Например, при изучении темы «Кредитный риск» студент сначала осваивает понятие, виды риска и способы его оценки, а затем получает профессиональную ситуацию: клиент обращается за кредитом, предоставляя определённый набор данных. Студенту предлагается определить факторы риска, сформулировать дополнительные вопросы и предложить меры снижения риска. Таким образом, знание переводится в действие.

Подобный подход соответствует и современной тенденции образования, в которой подчёркиваются практическая применимость, содержательность и перспективность педагогической идеи.

Экономические дисциплины обладают значительным потенциалом для практико-ориентированного обучения. В отличие от дисциплин, где практическое применение может быть отложено, экономическое знание непосредственно связано с повседневными решениями и профессиональными действиями. Студент может анализировать стоимость кредита, сравнивать банковские продукты, определять целевой сегмент рынка, рассчитывать показатели, оценивать страховой риск или разрабатывать предложение для потребителя.

На занятиях по банковскому делу целесообразно использовать кейсы, моделирующие работу специалиста банка. Например, группа получает условную заявку клиента на кредит. В исходных данных указываются доход, обязательные платежи, срок кредита, размер первоначального взноса и цель заимствования. Студенты должны определить перечень факторов, влияющих на решение, сформулировать дополнительные вопросы и представить аргументированное заключение. Важен не только конечный ответ, но и логика профессионального рассуждения.

При изучении страхования эффективны задания, в которых студент выступает одновременно в роли страхователя и страховой организации. Ему необходимо определить страховой риск, существенные условия договора, страховую сумму, возможные исключения и порядок действий при наступлении страхового случая. Такой формат позволяет связать терминологию с профессиональной коммуникацией.

В маркетинге практическая направленность реализуется через исследование потребителя и рынка. Например, при изучении сегментации рынка студентам можно предложить продукт и набор характеристик потенциальных потребителей. Задача состоит не в механическом перечислении признаков сегментации, а в выборе целевого сегмента, обосновании критериев и разработке предложения для выбранной группы.

В менеджменте практическое задание может принимать форму управленческой ситуации: снижение продаж, конфликт сотрудников, необходимость запуска нового продукта или ограниченность бюджета. Студенту предлагается определить проблему, сформулировать варианты действий, выбрать критерии оценки и защитить предложенное решение.

Таким образом, практико-ориентированное обучение позволяет выстроить цепочку «знание — действие — анализ результата — рефлексия». Именно такая логика делает учебную деятельность профессионально значимой.

Особое значение имеет дифференциация заданий. В одной группе могут обучаться студенты с разным уровнем математической подготовки, скорости работы и опытом самостоятельной деятельности. Поэтому практическое задание можно представить в трёх уровнях: базовом, повышенном и творческом. Базовый уровень предполагает работу по алгоритму; повышенный — самостоятельный выбор способа решения; творческий — разработку собственного решения и его защиту.

Такой подход позволяет сохранить единое содержание занятия, одновременно учитывая индивидуальные возможности студентов. Он также создаёт условия для формирования самостоятельности: преподаватель постепенно переходит от подробной инструкции к постановке профессиональной проблемы.

Современные цифровые инструменты могут усиливать данный подход. Электронные таблицы применяются для расчётов и анализа данных, презентационные сервисы — для защиты решений, цифровые тесты — для оперативной обратной связи. Искусственный интеллект может использоваться как вспомогательный инструмент для генерации вариантов ситуации, формулирования дополнительных вопросов к кейсу или сравнения нескольких вариантов решения. При этом окончательная проверка фактов, расчётов и профессиональной логики остаётся задачей студента и преподавателя. Такой подход позволяет соединить инновационные технологии с традиционной для педагогического наследия идеей содержательного и полезного образования.

Практико-ориентированное обучение следует оценивать не только по правильности ответа. Важны способность студента понять проблему, выделить существенные данные, применить экономическое понятие, обосновать решение и представить его профессиональным языком. Поэтому критерии оценивания могут включать пять компонентов: понимание проблемы; корректность применения теории; обоснованность решения; самостоятельность; качество профессиональной коммуникации.

Эффективность практического задания повышается при соблюдении нескольких условий. Во-первых, ситуация должна быть связана с будущей профессией. Во-вторых, задание должно содержать проблему, требующую выбора, а не только воспроизведения готового алгоритма. В-третьих, необходимо предусмотреть обратную связь и рефлекссию. В-четвёртых, студент должен понимать критерии оценивания ещё до начала работы.

Практико-ориентированное обучение также способствует воспитательному компоненту профессионального образования. Работа с финансовыми и управленческими ситуациями позволяет обсуждать ответственность специалиста, добросовестность, последствия решений, корректное отношение к клиенту и коллегам. Тем самым профессиональное знание соединяется с личностными и гражданскими ценностями.

Педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина сохраняет значение для современного профессионального образования не только как историко-культурное достояние, но и как источник педагогических ориентиров. Одним из таких ориентиров является связь образования с жизнью, трудом и практической деятельностью. Для подготовки специалистов экономического профиля этот принцип особенно значим, поскольку профессиональная деятельность предполагает постоянное применение знаний в условиях конкретной ситуации.

Реализация принципа связи обучения с практикой возможна через кейсы, деловые игры, расчётные и ситуационные задачи, мини-исследования, проекты и дифференцированные задания. Важным результатом становится переход студента от воспроизведения информации к её осмысленному применению и аргументированному принятию решения.

Таким образом, обращение к наследию Ы. Алтынсарина не означает возвращение к прошлому. Напротив, оно позволяет увидеть преемственность: идея полезного,

доступного и жизненно связанного образования получает новое содержание в условиях современного колледжа. Для преподавателя экономических дисциплин это означает создание таких учебных ситуаций, в которых студент не только знает экономическое понятие, но и понимает, как использовать его в будущей профессиональной деятельности.

Список литературы

1. Алтынсарин Ы. Избранные произведения. — Алматы: Жалын, 1975. — 288 с.
2. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. — Алматы: Жазушы, 1992. — 192 б.
3. Положение о проведении областной научно-практической конференции «Пример и уроки служения нации: наследие Ыбрая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Убекали Жанибекова». — Аркалык, 2026.
4. Сейталиев К. Педагогическое наследие Ыбрая Алтынсарина и современная школа Казахстана. — Алматы: Рауан, 2005. — 176 с.
5. Храпченко В. Г. Практико-ориентированное обучение в системе профессионального образования: теория и практика. — М.: Юрайт, 2023. — 214 с.

НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНЕ МЕНГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Сейткалиева А.К.

*экономика магистрі, педагог-модератор
Қостанай жоғары политехникалық колледжінің
арнайы пәндер оқытушысы
Қостанай қаласы*

«Атың жақсы болса, Ер жігіттің пырағы,
Балаң жақсы болса, Жан мен тәннің шырағы.
Қызың жақсы болса, Жайқалып өскен құрағы».

Ыбрай Алтынсарин

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөздерінде, Жолдауларында және Ұлттық құрылтай отырыстарында ана мен бала құқығын қорғауды, отбасы институтын нығайтуды және ұрпақ тәрбиесін мемлекеттік саясаттың басты басымдықтарының бірі ретінде үнемі алға тартып келеді. [1, 2]

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен Қазақстанның барлық білім беру ұйымдарына «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы енгізілді. Бұл бағдарлама «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» идеологиялық ұштағанына негізделген және өскелең ұрпақтың бойында азаматтық жауапкершілік пен адамгершілікті қалыптастыруды көздейді. Мемлекет басшысының ана мен бала тәрбиесіне қатысты білдірген негізгі ұстанымдары мен бастамаларын мынадай негізгі бағыттарға бөліп қарастыруға болады:

Мемлекетіміздің басшысы ата-аналарды бала тәрбиесіне салғырт қарамауға шақырады.

- Бірлескен тәрбие: Ата-ана, мектеп және мемлекет күш жұмылдырып, бала тәрбиесіне баса мән бергені жөн.

- Ата-ана жауапкершілігі: Президенттің атап өтуінше, ата-аналар балаларының тәрбиесін тек мемлекетке немесе мектепке ысыра салмауы керек. Баланың тұлға болып қалыптасуына, ең алдымен, әке мен ана жауапты.

Бағдарламаның басты мақсаты мен құндылықтары
Жобаның түпкі мақсаты – отаншыл, білімді, жасампаз және жауапкершілігі жоғары ұрпақ тәрбиелеу. Сабақтар мен іс-шаралар мынадай іргелі құндылықтарға негізделеді: [4]

- Тәуелсіздік және Отаншылдық
- Бірлік және Үлгі
- Әділдік және Жауапкершілік
- Заң мен Тәртіп
- Еңбекқорлық және Кәсібилік
- Жасампаздық және Жаңашылдық [1]

Нәзипа Құлжанова - қазақ халқының тұңғыш ағартушы-педагог әйелдерінің бірі, ұлттық мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш білім берудің негізін қалаушы. Оның еңбектері «Мектептен бұрынғы тәрбие», «Ана мен бала» бүгінгі таңда мемлекеттік деңгейде көтеріліп отырған «Адал азамат» концепциясымен тікелей үндеседі.

Нәзипа Құлжанова бала тәрбиесіндегі ең басты тұлға - ана деп есептеді. «Адал азаматты» қалыптастыру отбасынан басталады.

- Енгізу жолы: Мектептер мен балабақшаларда «Аналар мектебі», «Ата-аналар академиясы» клубтарын белсендіру. Баланы кішкентайынан өтірік айтпауға, біреудің ала жібін аттамауға, яғни адалдыққа баулудағы ана жауапкершілігін арттыру.

2. Ұлттық құндылықтар мен ана тілі арқылы тәрбиелеу

Педагог баланың жаны таза, адал болып өсуі үшін оны бесіктен бастап ана тіліндегі ертегілермен, жырлармен, мақал-мәтелдермен сусындату керек екенін айтқан.

- Енгізу жолы: Білім беру бағдарламаларына Н. Құлжанова ұсынған халықтық педагогика элементтерін, ұлттық ойындар мен фольклорды көбірек қосу. Бұл баланың бойында ұлттық код пен отансүйгіштікті (адалдықтың басты шарты) қалыптастырады.

3. Бала психологиясы мен еркіндігін құрметтеу

Нәзипа балаға күш көрсетуге, оның жеке басын қорлауға үзілді-кесілді қарсы болды. Қорқынышпен өскен бала жалтақ, өтірікші, екіжүзді болады. Ал адал азамат - еркін ойлы адам.

- Енгізу жолы: Педагогикада «балаға бағытталған» (child-centered) тәсілді қолдану. Баланың пікірін тыңдау, оның қателіктерін ұрыспай, түсіндіру арқылы түзету. Бұл баланың өзіне және өзгеге адал, ашық болуына көмектеседі.

4. Еңбекқорлық пен жауапкершілік

Құлжанова баланы жасынан еңбекке баулу, өз-өзіне қызмет етуге үйрету маңызды деп санады. Еңбекпен келген нанның тәтті екенін білген бала ешқашан қиянатқа бармайды.

- Енгізу жолы: Балабақша мен мектепте өзін-өзі басқару, табиғатты аялау, еңбек терапиясы элементтерін енгізу. «Адал еңбек» ұғымын іс жүзінде көрсету.

5. Тән мен жан сұлулығының бірлігі (Гигиена және мінез)

Ол баланың физикалық саулығы мен рухани тазалығын бөліп жармаған. Дені сау, дұрыс тәрбие алған баланың мінезі де түзу болады. [5]

- Енгізу жолы: Тәрбие сағаттарында тек кітаппен шектелмей, баланың денсаулық мәдениетін, тазалық әдеттерін және ішкі мәдениетін (әдептілік, кішіпейілділік) қатар дамыту.

Нәзипа Құлжанованың ана мен бала тәрбиесі туралы педагогикалық көзқарастары

Қазақ халқының тарихында білім мен ғылымның, мәдениет пен ағартушылықтың дамуына үлес қосқан көрнекті тұлғалардың орны ерекше. Солардың бірі – қазақтың алғашқы ағартушы-педагог әйелдерінің қатарындағы Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанова. Ол ХХ ғасырдың басында қазақ қоғамының мәдени-ағартушылық өміріне белсене араласып, әйелдер мен балалардың тәрбиесі, денсаулығы, білім алуы мәселелеріне ерекше көңіл бөлді.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасында ана мен бала тәрбиесі маңызды орын алады. Ол баланың тұлға болып қалыптасуы ең алдымен отбасындағы тәрбиеге

байланысты екенін атап көрсетіп, ата-ананың балаға дұрыс тәрбие беруіне үлкен мән берген. Оның еңбектерінде баланың денсаулығын сақтау, дұрыс тамақтандыру, тазалыққа үйрету, ақыл-ойын дамыту, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру сияқты мәселелер кеңінен қарастырылады.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық ойлары өз дәуірі үшін ғана емес, қазіргі қоғам үшін де маңызды. Себебі бала тәрбиесі, ата-ананың жауапкершілігі, отбасының бала дамуына ықпалы – бүгінгі күні де өзекті мәселелер.

1. Нәзипа Құлжанованың өмірі мен ағартушылық қызметі

2. Ана тәрбиесінің бала дамуындағы маңызы

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық ойларында ана тәрбиесіне ерекше мән беріледі. Оның пікірінше, баланың алғашқы тәрбиешісі – анасы. Бала дүниеге келгеннен бастап оның мінез-құлқына, әдетіне, дүниеге көзқарасына отбасы мүшелерінің ықпалы зор.

Ана баланың физикалық және рухани дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан ана баланың денсаулығына ғана емес, оның көңіл күйіне, мінезіне және ақыл-ойының қалыптасуына да назар аударуы керек.

Құлжанова баланы тәрбиелеу барысында мейірімділік пен сүйіспеншіліктің маңызын жоғары бағалаған. Бала өзін отбасында қауіпсіз әрі қажет адам ретінде сезінуі тиіс. Ата-ананың жылы қарым-қатынасы баланың өзіне деген сенімінің қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен қатар ана баланы еңбекке, тәртіпке, тазалыққа және үлкендерді құрметтеуге біртіндеп үйретуі қажет. Тәрбие баланың жас ерекшелігіне сәйкес жүргізілгені дұрыс. Кішкентай балаға шамадан тыс талап қою немесе оны қорқытып тәрбиелеу дұрыс нәтиже бермейді. Балаға түсіндіру, үлгі көрсету және жақсы әдеттерді күнделікті өмір арқылы қалыптастыру маңызды. [5]

Нәзипа Құлжанованың бұл ойлары қазіргі заманғы педагогикадағы балаға тұлға ретінде қарау қағидасымен үндеседі.

6. Нәзипа Құлжанова мұрасының қазіргі кездегі маңызы

Нәзипа Құлжанованың ана мен бала тәрбиесіне қатысты ойлары қазіргі қоғам үшін де құнды. Бүгінгі таңда бала тәрбиесіне байланысты көптеген жаңа технологиялар мен әдістер пайда болғанымен, баланы сүйіспеншілікпен тәрбиелеу, оның денсаулығын қорғау, білімге қызығушылығын арттыру және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру сияқты негізгі қағидалар өзгерген жоқ.

Қазіргі ата-аналар үшін Құлжанованың еңбектері бала тәрбиесіне жауапкершілікпен қараудың қажеттігін көрсетеді. Әсіресе мектепке дейінгі тәрбиеге, баланың денсаулығына және оның психологиялық жағдайына көңіл бөлу мәселелері бүгінгі күні де маңызды. [6]

Сонымен қатар Нәзипа Құлжанованың ағартушылық қызметі қазақ әйелдерінің білім алуы мен қоғамдық өмірге араласуының маңызын көрсетеді. Оның еңбегі қазақ педагогикасының қалыптасу тарихындағы маңызды кезеңдердің бірін құрайды.

Колледждегі ата-ана мен бала тәрбиесі - бұл отбасы мен білім беру ұйымының өзара тығыз байланысы мен ортақ міндеті. [3]

Студент жасөспірім шақтан ересек өмірге қадам басатындықтан, бұл кезеңде тәрбие жұмысы ерекше тәсілді талап етеді.

Негізгі бағыттары мен маңызы:

- Ортақ міндет: Бала тәрбиесі тек отбасының ғана емес, колледж ұжымының да басты міндеті. Колледж бен ата-ана бір бағытта жұмыс істегенде ғана студент жақсы нәтижеге жетеді. [1]

- Әлеуметтік және психологиялық қолдау: Ата-аналардың тәрбие жұмысына қатысуы жастардың оқуға деген ынтасын арттырып, эмоционалдық тұрғыдан дұрыс дамуына көмектеседі. [1]

- Серіктестік педагогикасы: Колледждер ата-аналар жиналыстарын өткізіп, ақылдастар алқасын ұйымдастыру арқылы ата-аналармен кері байланыс орнатады

Қазіргі таңда Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты педагогикалық мұрасын насихаттау мақсатында колледж студенттерімен бірлесіп түрлі іс-шаралар ұйымдастырып, өткізіп жүрміз. Іс-шаралар барысында бала тәрбиесінің маңыздылығы, ұлттық құндылықтар, адамгершілік қасиеттер және педагогикалық тәлім-тәрбие мәселелері қамтылады. Студенттер белсенді қатысып, өздерінің шығармашылық қабілеттері мен педагогикалық дағдыларын дамытуда.

Төменде Нәзипа Құлжанованың педагогикалық идеяларын колледж студенттерінің санасына тиімді сіңірудің негізгі әдіс-тәсілдері топтастырылып берілген:

1. Интербелсенді дәрістер мен семинарлар

- Компаративті (салыстырмалы) талдау: Н. Құлжанованың мектепке дейінгі тәрбие туралы идеяларын қазіргі заманауи педагогикалық концепциялармен (мысалы, Мария Монтессори, Вальдорф педагогикасы) салыстыра отырып оқыту. Студенттер ұлттық тәрбие мен әлемдік тәжірибенің үндестігін түсінеді.

- Бастапқы дереккөздермен жұмыс: Студенттерге үзінділерді жай оқытып қана қоймай, оның «Мектептен бұрынғы тәрбие» (1923 ж.) кітабынан хрестоматиялық талдаулар жасату.

2. Жобалау әдісі және зерттеу қызметі

- Мини-жобалар: «Н. Құлжанованың бала тәрбиесіндегі ойын туралы көзқарастары», «Ана тілі - тәрбие негізі» деген сияқты тақырыптарда студенттерге шағын ғылыми немесе шығармашылық жобалар дайындату.

- Кейс-стади (Case-study): Ғалымның еңбектерінде айтылған отбасы тәрбиесі мен бала психологиясына қатысты мәселелерді заманауи педагогикалық жағдаяттармен байланыстырып, студенттерге шешім қабылдату.

3. Практикаға бағытталған оқыту (Дуальды жүйе аясында)

- Дидактикалық материалдар әзірлеу: Студенттер педагогикалық практика кезінде Н. Құлжанованың идеяларына сүйене отырып, студенттерге арналған ұлттық ойындар мен әдістемелік құралдар (мысалы, Лэпбук, дамытушылық карталар) жасап, оны іс жүзінде қолдану.

- Тәрбие сағаттарын ұйымдастыру: Колледж сынып сағаттарында «Нәзипа Құлжанованың өсиеті» атты ашық сабақтар немесе тренингтер өткізу.

4. Цифрлық технологияларды қолдану

- Медиа-өнімдер жасау: Студенттер арасында Н. Құлжанованың өмірі мен педагогикалық идеялары туралы қысқаша видео-роликтер, инфографикалар немесе подкасттар түсіру байқауын ұйымдастыру (TikTok, Instagram немесе YouTube форматтарында).

- Цифрлық Квесттер: «Нәзипаның педагогикалық әлемі» атты интерактивті онлайн-викториналар мен квест-ойындарын (LearningApps, Kahoot платформаларында) өткізу.

5. Сыныптан тыс және тәрбиелік шаралар

- Педагогикалық оқулар мен дебаттар: «Қазіргі жаһандану заманында Н. Құлжанованың идеялары қаншалықты өзекті?» деген тақырыпта пікірсайыстар өткізу.

- Дөңгелек үстелдер мен кездесулер: Нәзипатанушы ғалымдармен, арнайы зерттеушілермен кездесулер ұйымдастыру арқылы студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттыру.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасын насихаттау, студенттердің бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін арттыру, ұлттық және адамгершілік құндылықтарды дәріптеу.

Іс-шара атауы	Өткізу түрі	Қатысушылар
«Нәзіпа Құлжанова – ұлт ұстазы»	Танымдық кездесу	Колледж студенттері
«Нәзіпаның тағылымы»	Кітап көрмесі, таныстырылым	Студенттер
«Бала тәрбиесі – басты міндет»	Дөңгелек үстел	Студенттер, педагогтер
«Мейірімділік – жүректен»	Қайырымдылық акциясы	Студенттер
«Бала жүрегіне жол табу»	Педагогикалық тренинг	Студенттер
«Тәрбиенің бастауы – отбасында»	Ата-аналармен кездесу	Студенттер, ата-аналар
«Ұлттық тәрбие – ұрпақ тәрбиесі»	Пікірталас	Студенттер
«Бала тәрбиесіндегі ойынның маңызы»	Практикалық шеберлік сағаты	Студенттер
«Қазақтың ұлттық ойындары – тәрбие құралы»	Ұлттық ойындар сайысы	Студенттер
«Нәзіпа Құлжанова оқулары»	Баяндама, эссе, өлең оқу байқауы	Студенттер
«Балаға үлгі бола білейік»	Тәрбие сағаты	Студенттер
«Ұрпақ тәрбиесі – ортақ міндет»	Қорытынды конференция	Студенттер, педагогтер

Күтілетін нәтиже

- Студенттер Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы туралы білімдерін кеңейтеді.
- Бала тәрбиесінің негізгі қағидаларын меңгереді.
- Ұлттық және адамгершілік құндылықтарды бала тәрбиесінде қолдану жолдарын үйренеді.
- Болашақ мамандардың педагогикалық және шығармашылық қабілеттері дамиды.
- Студенттердің қоғамдағы бала тәрбиесіне деген жауапкершілігі артады.

Нәтижесінде: Бұл әдістерді кешенді қолдану колледж студенттерінің теориялық білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың бойында ұлттық педагогикаға деген құрметті қалыптастырады және кәсіби құзыреттілігін арттырады.

Президенттің пайымынша, саналы да білімді ұрпақ тәрбиелеу – мемлекеттің болашағы мен қауіпсіздігінің кепілі. Бұл ретте ананың отбасындағы рөлі мен ата-ананың бала алдындағы жауапкершілігі бірінші орында тұруы тиіс

Нәзіпа Құлжанованың педагогикалық мұрасы - бүгінгі «Адал азамат» бейнесінің теориялық іргетасы. Оның идеяларын заманауи білім беру трендтерімен (эмоционалды интеллект, құндылықтарға негізделген білім) ұштастыра отырып енгізу - саналы, адал және жауапты ұрпақ тәрбиелеудің төте жолы.

Құлжанованың еңбектерінде айтылған баланы сүйіспеншілікпен тәрбиелеу, оның жеке ерекшелігін ескеру, жақсы үлгі көрсету сияқты қағидалар қазіргі заманғы тәрбие үрдісімен де сабақтас.

Нәзіпа Құлжанованың мұрасын зерттеу – қазақ педагогикасының тарихын тану ғана емес, бүгінгі ұрпақ тәрбиесінің маңызды мәселелерін түсінуге мүмкіндік береді. Сондықтан оның ана мен бала тәрбиесіне қатысты педагогикалық көзқарастары қазіргі ата-аналар, тәрбиешілер мен ұстаздар үшін де тәрбиелік мәнін сақтап отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.google.com/search>
2. https://ust.kz/word/ata_ana_men_kolledjding_qarym_qatynasy_urpaq_tarbiesinin_g_qainar_bulagy-237455.html
3. Құлжанова Н. «Ана мен бала тәрбиесі». – Орынбор, 1927.
4. Қазақ педагогикасының тарихы. – Алматы: Білім, 2025.
5. Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлер тарихы.
6. Қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасы.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫН КІТАПХАНА ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ НАСИХАТТАУ: Өңірлік тәжірибе

Торбаева Балымша Жеңісқызы

Кітапханашы

А. Құнанбаев атындағы мектеп-гимназия КММ

Арқалық қаласы

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушының тек ақпаратты меңгеруі ғана емес, оның рухани-адамгершілік тұрғыдан қалыптасуы, өздігінен ізденуі және кітаппен тұрақты жұмыс істеуі маңызды. Осы міндеттерді жүзеге асыруда мектеп кітапханасының орны ерекше. Кітапхана – оқушыға қажетті әдебиетті ұсынатын орын ғана емес, білім мен тәрбие тоғысатын, оқырмандық талғам қалыптасатын мәдени орта.

Қазақ халқының ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин білім беруді халықты алға бастайтын негізгі күш деп білді. Ол мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау, қыздар білімін дамыту және балаларды еңбекке баулу бағыттарында жүйелі еңбек етті. Оның ағартушылық қызметі білімді тек теориялық түсінік ретінде емес, адамның мінезін, дүниетанымын және қоғамға деген жауапкершілігін қалыптастыратын құрал ретінде қарастыруымен құнды [1].

Ыбырай Алтынсарин шығармаларын мектеп кітапханасы арқылы жүйелі насихаттау оқушылардың тарихи санасын күшейтіп, кітап оқуға ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан бұл жұмыстың мақсаты – Ыбырай мұрасын кітапхана ісімен байланыстыра отырып, оқушыларға арналған тиімді іс-шаралар мен практикалық тәсілдерді ұсыну.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастарының өзегінде білім, еңбек, адамгершілік және пайдалы әрекет ұғымдары жатыр. Оның балаларға арналған әңгімелері қысқа әрі түсінікті болғанымен, тәрбиелік мазмұны терең. «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Таза бұлақ», «Мейірімді бала», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» сияқты шығармалар арқылы оқушы еңбектің қадірін, қарапайымдылықты, жауапкершілікті, мейірімділікті және адалдықты түсіне алады.

Ағартушының «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі білімге шақырудың көркем үлгісі болып табылады. Бұл шығарма оқушыға оқу еңбегінің мәнін түсіндіреді және білімді болашаққа бастайтын жол ретінде танытады. Ал «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңі ғылым мен техниканың қоғам дамуындағы рөлін көрсетіп, ізденуге ынталандырады. Осы шығармаларды бүгінгі оқушының өмірімен байланыстыру арқылы кітап оқу формалды тапсырмадан мағыналы тәжірибеге айналады.

Ыбырай мұрасының тағы бір ерекшелігі – оның тәрбиелік ойларының өмірлік жағдайлармен берілуі. Оқушы кейіпкерлердің іс-әрекетін талдай отырып, «Мен осы жағдайда қалай әрекет етер едім?», «Бұл оқиғадан қандай қорытынды шығаруға болады?» деген сұрақтарға жауап іздейді. Мұндай тәсіл сыни ойлау, өзіндік пікір білдіру және моральдық таңдау жасау дағдыларын дамытады [2].

Мектеп кітапханасында Ыбырай Алтынсарин шығармаларын насихаттау бір реттік көрмемен шектелмей, жыл бойына жалғасатын жүйелі жұмысқа айналуы қажет. Ол үшін бірнеше бағытты қатар қолдануға болады.

Бірінші бағыт – тақырыптық кітап көрмесі. Көрме атауы оқушының назарын аударатындай қысқа әрі мазмұнды болғаны жөн. Мысалы: «Ұлы ұстаздың ұлағаты», «Ыбырай әлемі – білім бастауы», «Кітаппен келген тәрбие», «Ұлт ұстазының өнегесі». Көрмеде ағартушының шығармаларымен қатар, оның өмірі, мектеп ашу қызметі, қазақ балалар әдебиетіне қосқан үлесі туралы қысқаша мәліметтер орналастырылады. Көрмеге QR-код арқылы электронды кітаптар мен танымдық бейнематериалдарға сілтеме қосуға болады.

Екінші бағыт – оқырмандық кездесу. «Ыбырайды бірге оқимыз» атты шағын кездесуде оқушыларға бір әңгіме немесе өлең алдын ала ұсынылады. Кездесу барысында кітапханашы шығарманың мазмұнын айтып берумен шектелмей, пікірталас ұйымдастырады. Мысалы, «Еңбек адамды қалай өзгертеді?», «Білімді болу дегенді қалай түсінесің?», «Кейіпкердің орнында сен болсаң не істер едің?» деген сұрақтар оқушыны еркін сөйлеуге жетелейді.

Үшінші бағыт – шығармашылық тапсырмалар. Бастауыш сынып оқушылары оқыған шығармасы бойынша сурет салып, кейіпкерге хат жазып немесе оқиға желісін комикс түрінде көрсете алады. Орта буын оқушылары эссе, буктрейлер, постер, шағын бейнеролик дайындай алады. Мұндай тапсырмалар әдеби мәтінді түсінуге бірге, оқушының шығармашылық қабілетін және цифрлық сауаттылығын дамытады.

Төртінші бағыт – «Ыбырай оқулары» шағын жобасы. Жоба бір айға жоспарланып, бірнеше кезеңнен тұруы мүмкін: шығарманы таңдау, оқу, талдау, шығармашылық жұмыс орындау және қорытынды таныстырылым. Жоба соңында белсенді оқушыларды «Үздік оқырман», «Мағыналы пікір», «Шығармашылық ізденіс» номинацияларымен атап өтуге болады. Мұнда басты мақсат – жарыс ұйымдастыру ғана емес, әр оқушының кітаппен жұмыс істеу тәжірибесін қолдау.

Ыбырай Алтынсариннің идеялары қазіргі тәрбие бағыттарымен табиғи түрде үндеседі. Оның еңбектеріндегі еңбекқорлық қазіргі еңбек тәрбиесімен, адалдық пен әділдік адамгершілік тәрбиесімен, білімге ұмтылу функционалдық сауаттылықпен, ал мейірімділік пен қамқорлық әлеуметтік-эмоциялық тәрбиемен байланысты.

Мысалы, «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесін оқығаннан кейін оқушылармен «Еңбек және жауапкершілік» тақырыбында әңгіме өткізуге болады. Оқушылар өз үйіндегі, сыныбындағы немесе мектептегі пайдалы істерін атап, шағын «Жақсылық күнделігін» жүргізеді. «Таза бұлақ» шығармасы негізінде адам бойындағы жақсы қасиеттер, ішкі тазалық, адалдық және өзара құрмет мәселелері талқыланады.

Кітапханашы мұндай жұмыстарда мұғалімдермен бірлесе әрекет еткені тиімді. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі мәтіндік талдау жүргізсе, сынып жетекшісі тәрбиелік бағытты жалғастыра алады, ал кітапханашы қажетті әдебиеттерді жинақтап, көрме мен оқырмандық белсенділікті ұйымдастырады. Осылайша кітапхана жұмысы мектептің жалпы тәрбие жүйесінің құрамдас бөлігіне айналады.

Ыбырай мұрасын насихаттауда оқушының жас ерекшелігін ескеру қажет. Бастауыш сыныпта көрнекілік, ойын, сурет және мәнерлеп оқу тәсілдері көбірек қолданылса, жоғары сыныптарда пікірталас, зерттеу, жоба және презентация тиімді. Әр жастағы оқушыға бірдей тапсырма ұсыну орнына, оның қабылдау деңгейіне сәйкес жұмыс түрін таңдау нәтижені арттырады.

Мектеп кітапханасында «Ыбырай мұрасы – ұрпаққа аманат» атты қысқа мерзімді жобаны ұйымдастыруға болады. Жобаның мақсаты – оқушыларды ағартушының шығармаларымен таныстыру, кітап оқу мәдениетін қалыптастыру және ұлттық педагогикалық мұраға құрмет тәрбиелеу.

Жобаның бірінші кезеңінде кітапханашы Ыбырай Алтынсариннің шығармалары мен өмірі туралы кітаптарды жинақтап, тақырыптық көрме әзірлейді. Екінші кезеңде

сыныптар арасында «Бір шығарма – бір ой» оқырмандық тапсырмасы өткізіледі. Әр оқушы оқыған шығармасынан өзіне әсер еткен ойды бір-екі сөйлеммен жазады. Үшінші кезеңде оқушылардың пікірлері кітапханадағы «Ойлар бұрышы» тақтасына орналастырылады. Төртінші кезеңде шағын қорытынды кездесу өткізіліп, оқушылар өз жұмыстарын таныстырады.

Жобаның нәтижесін бірнеше көрсеткіш арқылы бақылауға болады: кітапханаға алынған Ыбырай шығармаларының саны, іс-шараға қатысқан оқушылар үлесі, оқылған кітаптар туралы пікірлер, шығармашылық жұмыстардың сапасы және оқушылардың кері байланысы. Бұл көрсеткіштер кітапханашыға келесі іс-шараларды жоспарлауға көмектеседі.

Жобаны цифрлық форматпен толықтыру да маңызды. Мектептің ішкі ақпараттық арнасында немесе кітапхана бұрышында Ыбырайдың нақыл ойлары, шығармаларынан үзінділер, оқушылардың бейнероликтері және электронды ресурстарға сілтемелер жариялануы мүмкін. Дегенмен цифрлық материал кітаптың орнын алмастырмай, оқуға қызығушылықты арттыратын қосымша құрал ретінде қолданылғаны дұрыс.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық және педагогикалық мұрасы – бүгінгі білім беру мен тәрбие жүйесі үшін маңызын жоғалтпаған рухани қазына. Оның шығармалары оқушыны білімге, еңбекке, адалдыққа, мейірімділікке және жауапкершілікке тәрбиелейді. Осы құндылықтарды мектеп кітапханасының күнделікті жұмысымен байланыстыру арқылы оқырмандық мәдениетті дамытуға болады.

Кітапханашының міндеті – кітапты тек ұсыну емес, оқушыны кітаппен мағыналы байланысқа енгізу, оқығанын талдауға, пікір айтуға және өмірмен байланыстыруға жағдай жасау. Ыбырай мұрасын насихаттау барысында көрме, кездесу, жоба, шығармашылық тапсырма және цифрлық ресурстарды өзара үйлестіру тиімді нәтиже береді. Ұлы ағартушының «оқу», «еңбек», «өнер» және «адамгершілік» идеялары қазіргі ұрпақ тәрбиесінде жалғасын тауып, кітапхана жұмысын мазмұнды әрі тәрбиелік мәні жоғары ортаға айналдырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігі. Ыбырай Алтынсарин туралы ақпараттық материал. – Электрондық ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-tehran/press/news/details/259417>
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
3. Ансаганова А.Б., Абдиркенова А.Қ. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларының бүгінгі оқу жүйесінде іске асуы. – Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, 2021. – Электрондық ресурс: <https://dspace.kspi.kz/handle/123456789/4158>
4. Қостанай облысы әкімдігінің ресми интернет-ресурсы. Дәстүрден инновацияға: Ыбырай Алтынсарин идеялары негізінде білім беруді дамыту мәселелері талқыланды. – 2025. – Электрондық ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanay/press/news/details/1212050>
5. Ыбырай Алтынсарин мұрасын зерттеу мен ілгерілетудің өзекті мәселелері. – Қостанай облысының мәдениет саласына қатысты ресми материал. – Электрондық ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-madeniet/press/news/details/262842>

ПРОФЕССИЯ, В КОТОРОЙ ЕСТЬ ДУША: ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА — К СОВРЕМЕННОЙ МАСТЕРСКОЙ

Умарова С. А.

*мастер производственного обучения
по специальности «Организация питания», квалификация «Повар»
КГКП «Карасуский сельскохозяйственный колледж»*

Когда мы говорим о великих личностях, мы вспоминаем их труды, открытия и историческое наследие. Но, на мой взгляд, особенно важно понять другое: как идеи великих людей продолжают жить сегодня — в нашей работе, в наших учениках, в их поступках и выборе жизненного пути. Именно поэтому тема «Ұлы тұлғалар жолы» для меня тесно связана с моей ежедневной работой мастера производственного обучения.

Я работаю по специальности «Организация питания», квалификация «Повар». Каждый день я встречаюсь со студентами, которые только начинают свой профессиональный путь. И передо мной стоит задача не просто научить их готовить блюда. Моя задача гораздо шире: научить трудиться, думать, отвечать за результат, уважать профессию и верить в собственные силы. И здесь мне особенно близки педагогические идеи великого просветителя Ыбырай Алтынсарина.

Ыбырай Алтынсарин видел образование не только как получение знаний. Его просветительская деятельность была направлена на развитие образования, воспитания и практических навыков. Он открывал школы, занимался подготовкой педагогических кадров, поддерживал развитие ремесленного образования. Именно поэтому его идеи особенно близки системе профессионального образования. Сегодня мы также готовим молодого человека не просто к получению диплома. Мы готовим его к профессии и самостоятельной жизни. На моих производственных занятиях студент не только изучает технологию приготовления пищи. Он учится организовывать рабочее место, правильно пользоваться инвентарём и оборудованием, соблюдать санитарные нормы и правила безопасности, рассчитывать продукты, соблюдать технологическую последовательность, контролировать качество готового блюда.

Но за каждой технологической операцией стоит воспитательная задача. Когда студент поддерживает чистоту — он учится ответственности. Когда соблюдает технологию — учится дисциплине. Когда бережно относится к продуктам — учится уважать труд. Когда помогает товарищу — учится взаимопомощи. Когда исправляет собственную ошибку — учится настойчивости. Именно так профессиональное обучение становится одновременно обучением и воспитанием.

В группу приходят разные студенты. Кто-то уже умеет готовить дома. Кто-то впервые сталкивается с профессиональным оборудованием. Кто-то уверен в себе. А кто-то сначала говорит: «Я не умею».

И здесь начинается настоящая работа мастера. Я стараюсь не просто показать студенту готовый результат, а дать ему возможность пройти путь самому. Сначала мы вместе разбираем технологический процесс. Затем студент выполняет отдельные операции. Постепенно я увеличиваю степень самостоятельности. Если возникает ошибка, мы не просто исправляем её.

Мы ищем причину:

Почему так произошло? Где нарушена технология? Что необходимо изменить? Как сделать правильно?

Я считаю, что студент должен научиться не бояться ошибки. Потому что правильно разобранный ошибка превращается в опыт. И особенно ценно наблюдать момент, когда студент, которому ещё недавно требовалась постоянная помощь, начинает самостоятельно организовывать рабочее место, планировать свою работу, контролировать качество и принимать решения. А потом ставит перед мастером приготовленное блюдо и говорит: «Я

сделал это сам». Для меня это один из самых важных результатов производственного обучения.

Повар — это не только профессия, но и культура труда. Я постоянно говорю своим студентам: «Повар отвечает не только за вкус блюда. Он отвечает за весь результат своей работы». Поэтому на занятиях мы уделяем внимание не только приготовлению пищи. Мы учимся культуре труда. Студенты соблюдают правила личной гигиены и санитарии, требования безопасности, правильную организацию рабочего места. Мы работаем с различными видами сырья, изучаем способы его обработки, выполняем различные виды нарезки, осваиваем тепловую обработку продуктов. Большое внимание уделяем качеству и оформлению блюд. Потому что современный повар должен уметь не только приготовить вкусно. Он должен уметь красиво подать, грамотно организовать свою работу и отвечать за каждый этап технологического процесса.

Особое место в моей работе занимает национальная кухня. Я считаю, что будущий специалист по организации питания должен знать современные технологии, но при этом помнить и уважать национальные кулинарные традиции. На практических занятиях мы готовим такие блюда, как баурсаки, бешбармак, наурыз-кеже и другие блюда национальной кухни. Для студента это не просто приготовление очередного блюда. За каждым национальным блюдом стоит история. Стоят традиции гостеприимства. Стоит уважение к старшим. Стоит семейная память.

Запах свежего баурсака для многих связан с домом, мамой, бабушкой, праздничным дастарханом. Поэтому, обучая национальной кухне, мы передаём студентам не только технологию. Мы передаём память. И здесь я вижу ещё одну важную связь с наследием Ыбырая Алтынсарина. Исследователи отмечают связь его педагогического наследия с национальным воспитанием, нравственными ценностями и трудовым воспитанием.

Но сохранить традицию — не значит остановиться в прошлом. Современный повар должен развиваться. Он должен знать современное оборудование, новые технологии приготовления и подачи блюд, современные требования к организации питания. Поэтому я стараюсь показать студентам, что традицию и современность можно соединять. Национальное блюдо можно представить в современной подаче. Можно использовать современное оборудование. Можно применять новые технологии. Но при этом важно сохранить характер блюда, уважение к продукту и понимание его культурного значения. Так студент учится быть не только исполнителем, но и творческим профессионалом.

Для меня наследие Ыбырая Алтынсарина — это не только страницы истории. Это прежде всего отношение к образованию и человеку.

Его педагогическое наследие рассматривается и сегодня как актуальное для нравственного, трудового и патриотического воспитания. И в своей работе я стараюсь воплощать эти идеи через ежедневную практику. Когда студент учится трудиться — реализуется идея трудового воспитания. Когда стремится получить новые знания — продолжается идея образования. Когда уважает национальные традиции — укрепляется связь поколений. Когда помогает товарищу — проявляются нравственные качества. Когда не бросает работу после неудачи — формируется характер. Таким образом, наследие великого просветителя становится не только предметом разговора на конференции. Оно становится частью нашей повседневной педагогической работы.

Иногда меня спрашивают: «Что является главным результатом работы мастера производственного обучения?» Это не только хорошо приготовленное блюдо. Не только правильно выполненная технологическая операция. И даже не только хорошая оценка. Для меня главный результат — это изменение самого студента. Когда неуверенный студент становится самостоятельным.

Когда тот, кто боялся ошибиться, начинает спокойно анализировать свои ошибки. Когда студент начинает сам следить за качеством своей работы. Когда он понимает, что

профессия требует постоянного развития. Когда он начинает уважать труд повара. И наконец, когда он может сказать: «Это моя профессия. Я умею. Я отвечаю за результат».

Вот тогда я понимаю, что моя работа как мастера действительно имеет смысл.

Сегодня, участвуя в проекте «Ұлы тұлғалар жолы», я понимаю его не только как обращение к историческому наследию. Для меня это путь от идей великого просветителя — к конкретному студенту, к конкретному занятию, к конкретному результату. Ыбырай Алтынсарин учил верить в силу образования и труда. Сегодня мы продолжаем эту работу уже в современных мастерских, с новым оборудованием и технологиями. Но смысл остаётся прежним: учить, воспитывать, развивать и помогать молодому человеку найти своё место в жизни. Моя профессия — мастер производственного обучения. Моя мастерская — место, где рождается профессиональный навык. А моя главная задача — помочь студенту превратить этот навык в мастерство. Потому что профессию можно получить. Навык можно отработать. Но настоящее мастерство появляется тогда, когда человек начинает любить своё дело и отвечать за результат своего труда.

И именно поэтому я считаю: профессия повара — это профессия, в которой есть душа. А путь великого просветителя продолжается и сегодня — в знаниях, труде, воспитании и руках нового поколения.

Список литературы:

1. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: өлеңдер, әңгімелер, хаттар. — Алматы: Жазушы, 1988. — 320 с.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. — Алматы: Білім, 2003. — 112 с.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. — Алматы: Ғылым, 1994. — 288 с.
4. Бахтиярова Г. Р. Культура традиционного воспитания — основа творчества Ыбырай Алтынсарина // Известия. Серия: Педагогические науки. — 2021.
5. Ыбырай Алтынсарин — ұлы дала ағартушысы: материалы международной научно-практической конференции к 180-летию Ы. Алтынсарина. — Костанай: Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтурсынулы, 2021.
6. Электронная библиотека «Ыбырай Алтынсарин» — Национальная академическая библиотека Республики Казахстан / электронные библиографические материалы.

**БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, МӘДЕНИЕТ
ЖӘНЕ ТАРИХИ ЖАДЫ
СЕКЦИЯ 4**

**БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: ТАРИХИ
МҰРА МЕН ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ**

Агдавлетова А.Ш., педагог-модератор

Қазақстан агротехникалық колледжінің оқытушысы, Қарабалық кенті

Қазіргі қазақстандық қоғамда ұлттық сана-сезімді нығайту, жас ұрпақты рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде тәрбиелеу мемлекеттік маңызы бар мәселелердің біріне айналып отыр. «Рухани жаңғыру» бағдарламасында атап көрсетілгендей, жаһандану үдерісінде ұлттық бірегейлікті сақтау үшін тарихи тәжірибеге, ата-бабалар мұрасына сүйену қажет. Осы тұрғыда қазақ халқының ағартушылық-педагогикалық ой-пікірінің қалыптасуына зор үлес қосқан Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын зерделеу ерекше өзектілікке ие болып отыр.

Үш түрлі тарихи кезеңде – Ресей империясы, Кеңес өкіметі және тәуелсіздік дәуірінде – қызмет еткен бұл тұлғалардың қызметін салыстыра қарастыру олардың идеяларындағы сабақтастықты, яғни халыққа қызмет ету, ағарту, тіл мен мәдениетті сақтау идеяларының ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқанын көрсетеді. Осы мақаланың мақсаты – аталған үш ағартушы-қайраткердің мұрасындағы ортақ құндылықтарды анықтап, оларды қазіргі оқу-тәрбие үдерісінде өзектендіру жолдарын қарастыру.

Өзектілігі. Тақырыптың өзектілігі бірнеше өзара байланысты факторлармен айқындалады. Біріншіден, жаһандану мен цифрлық трансформация үдерісінде жас ұрпақтың құндылық бағдары өзгеріп, шетелдік мәдени үлгілердің әсері күшейіп отырған қазіргі жағдайда ұлттық бірегейлікті сақтау мемлекеттік маңызы бар стратегиялық міндетке айналды. Екіншіден, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен елдің барлық білім беру ұйымдарында 2025 жылдан бастап іске асырылып жатқан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесін қалыптастыруды мемлекеттік деңгейде өзекті мәселе ретінде айқындап отыр – бұл тарихи тұлғалардың мұрасын зерттеуді жай ғана академиялық қызығушылықтан нақты мемлекеттік саясатты ғылыми негіздеу қажеттілігі деңгейіне көтереді. Үшіншіден, тәуелсіздік жылдарында Ыбырай Алтынсарин, Нәзіпа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы жеке-жеке біршама зерттелгенімен, олардың идеяларындағы ортақ құндылық желісін салыстырмалы түрде біріктіре қарастыратын кешенді зерттеулер әлі де жеткіліксіз – бұл тақырыпты одан әрі тереңдете зерттеудің қажеттілігін көрсетеді.

Ғылымилығы. Тақырыптың ғылыми сипаты, ең алдымен, оның пәнаралық негізде құрылуымен айқындалады: зерттеу тарихи-педагогикалық, мәдениеттанулық, этнографиялық және аксиологиялық (құндылықтар туралы ілім) талдауды өзара үйлестіреді. Жұмыста тарихи-салыстырмалы әдіс (үш тұлғаның қызметін әртүрлі дәуірлер контекстінде салыстыру), жүйелі-құрылымдық талдау (олардың мұрасындағы ортақ құндылық компоненттерін бөліп көрсету) және тұлғатанулық (биографиялық) тәсіл қолданылады, бұл нәтижелердің негізділігі мен дәлелділігін қамтамасыз етеді. Зерттеудің ғылыми жаңалығы – Алтынсарин, Құлжанова және Жәнібеков мұрасын алғаш рет ортақ құндылықтар призмасы арқылы біртұтас жүйе ретінде қарастырып, олардың арасындағы тарихи-идеялық сабақтастықты анықтауда, ал теориялық-практикалық маңызы – алынған нәтижелерді нақты білім беру бағдарламаларына, соның ішінде «Адал азамат» бағдарламасына енгізу мүмкіндігін ашуда жатыр. Осылайша, тақырып теориялық

тереңдігі мен практикалық қолданбалылығын үйлестіретін толыққанды ғылыми-педагогикалық зерттеу нысаны бола алады.

Ыбырай Алтынсарин (1841–1889) – қазақ халқының алғашқы жазба педагогикасының негізін қалаушы, қазақ арасынан шыққан тұңғыш мұғалім. Балғожа бидің қолында тәрбиеленген ол жастайынан білімге құштарлықпен ерекшеленіп, орыс шығыстанушы ғалымдарымен қарым-қатынас орнатып, өз бетінше көп оқыды. 1879 жылдан бастап Торғай облысындағы қазақ мектептерінің инспекторы қызметін атқарған ол қазақ даласында білім беру жүйесін түбегейлі реформалауға кірісті: болыстық орыс-қазақ интернат-мектептері мен екі кластық училищелер желісін құрды, оқулықтар мен хрестоматиялар жазды. [1].

Алтынсариннің педагогикалық қағидаттарының өзегінде халыққа қызмет ету идеясы жатты – ол білімді жеке адамның игілігі үшін емес, бүкіл халықтың өркениетті дамуы үшін қажет деп есептеді. Сонымен қатар ол еуропалық-орыс білімін меңгертумен қатар қазақ тілі мен ұлттық құндылықтарды сақтауды да маңызды санады: оның шығармалары халықтың салт-дәстүрін, тұрмыс-тіршілігін бейнелейтін этнографиялық сипатқа ие болды. Алтынсарин үшін ағарту – құрғақ насихат емес, тыңдаушының жан дүниесіне әсер ететін тәрбиелік құрал еді. [1].

Нәзипа Құлжанова – қазақ журналистикасы мен әйелдер ағартушылығының қалыптасуындағы алғашқы тұлғалардың бірі. Ол «Қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Теңдік» басылымдарында қазақ әйелдерінің құқығы мен білім алу мәселелеріне арналған мақалалар жариялап отырды, 1917 жылы Семей облысы қазақтарының съезіне қатысты, ал 1920 жылы Қазақ автономиялы республикасының Халық ағарту комиссариаты жанындағы оқулықтар мен баспа ісін дайындау комиссиясының құрамына енді. Сонымен қатар ол Абай шығармашылығын алғаш насихаттаушылардың бірі болып, ақынның өлеңдерін орыс тіліне аударды. [4].

Құлжанованың ағартушылық қызметінің басты бағыты – қазақ әйелдерін білім мен қоғамдық өмірге тарту болды. Ол ана мен отбасының тәрбиелік рөліне ерекше мән беріп, ұлт болашағы білімді әрі саналы аналардан басталады деп есептеді. Сондай-ақ ол балалар әдебиеті мен педагогикалық баспасөзді дамытуға, ұлттық тілде оқу құралдарын дайындауға көп күш салды. Оның қызметі – қазақ қоғамындағы ағартушылық идеяларды жаңа, кеңестік дәуір жағдайында жалғастырудың айқын үлгісі. [4].

Өзбекәлі Жәнібеков – мемлекет және қоғам қайраткері, тарихшы-этнограф, мәдениеттанушы, қазақ халқының рухани мұрасын сақтау мен насихаттау ісіне өмірінің көп бөлігін арнаған тұлға. Ол театр ашуға, музей құруға, өнер ұжымдарын ұйымдастыруға, тарихи-этнографиялық жәдігерлерді жинақтауға белсене атсалысты. Оның қызметінің басты бағыты – халықтың дәстүрлі қолөнерін, әдет-ғұрпын, ұлттық киім-кешегі мен салт-дәстүрін жаңғырту және кейінгі ұрпаққа жеткізу болды. [2].

Жәнібековтің көзқарасы бойынша, халықтың рухани мұрасын сақтау – ұлттың болашағын қамтамасыз етудің басты кепілі. Ол тәуелсіздік қарсаңы мен алғашқы жылдарындағы ұлттық сана-сезімнің жаңғыруында аса маңызды рөл атқарды, этнографиялық зерттеулері мен қоғамдық қызметі арқылы ұлттық тарихи жадты сақтауға үлес қосты. Бүгінде оның есімінің бірқатар білім беру мекемелеріне, оның ішінде жоғары оқу орнына берілуі – қайраткер мұрасының қазіргі ұрпақ үшін маңыздылығын растайды. [2].

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков үш түрлі тарихи дәуірде қызмет еткенімен, олардың мұрасында бірнеше ортақ құндылық желісін байқауға болады:

— Халыққа қызмет ету. Үш тұлға да өз қызметін жеке мансап емес, халықтың игілігі үшін жасады: Алтынсарин үшін бұл – білім беру жүйесін реформалау, Құлжанова үшін – әйелдерді ағарту, Жәнібеков үшін – ұлттық мұраны сақтау түрінде көрінді.

— Ағартушылық. Үшеуі де білімді қоғамды жаңғыртудың басты құралы деп танып, оқу-ағарту ісіне бар күш-жігерін жұмсады.

— Тәрбие. Олардың барлығы да білім берумен қатар жас ұрпақтың адамгершілік, елжандылық қасиеттерін қалыптастыруды маңызды деп есептеді.

— Тілді, мәдениетті және тарихи жадты сақтау. Алтынсариннің этнографиялық шығармалары, Құлжанованың ұлт тілінде жазылған мақалалары, Жәнібековтің дәстүрлі мәдениетті жаңғырту ісі – барлығы да қазақ тілі мен мәдени бірегейлікті сақтауға бағытталды.

Бұл ортақ құндылықтар қазақ зиялыларының тарихи сабақтастығын, әр дәуірдің өз сын-қатерлеріне жауап іздей отырып, ұлттың рухани тірегін сақтауға ұмтылғанын көрсетеді.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің идеялары мен мұрасын қазіргі оқу-тәрбие үдерісінде қолданудың бірнеше практикалық бағыты бар:

— оқу бағдарламалары мен оқулықтарға олардың өмірі мен шығармашылығына арналған материалдарды енгізу, әдебиет, тарих, өзін-өзі тану пәндерінде осы тұлғалардың мысалдарын пайдалану;

— «Өзбекәлітану» іспетті арнайы элективті курстар мен факультативтерді жоғары оқу орындары мен колледждерде дамыту арқылы жастардың ұлттық тұлғаларға деген қызығушылығын арттыру;

— мектептер мен жоғары оқу орындарында аталған тұлғалардың есімін иеленетін клубтар, музей бұрыштары, тақырыптық кештер ұйымдастыру арқылы тәрбие жұмысын байыту;

— этнографиялық және фольклорлық материалдарды сынып сағаттары мен тәрбие жұмысына енгізу, дәстүрлі қолөнер мен өнер түрлерін насихаттайтын шығармашылық үйірмелер ашу;

— педагог кадрларды даярлау барысында болашақ мұғалімдерге қазақ ағартушыларының педагогикалық мұрасын терең меңгертетін арнайы курстар ұсыну.

Бұл орайда үш ағартушының мұрасын елімізде 2025 жылдан бастап барлық білім беру ұйымдарында, оның ішінде жекеменшік мектептерде де іске асырылып жатқан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасымен байланыстыра қарастырудың маңызы зор. Мемлекет басшысының «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» идеясы негізінде жасалған бұл бағдарлама жалпыұлттық құндылықтарға сүйене отырып, адал, еңбекқор әрі елжанды азамат тәрбиелеуді мақсат етеді. Назар аударарлық жайт – бағдарламаны үйлестіру Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясына жүктелген, бұл өз кезегінде Алтынсарин салған ағартушылық дәстүрдің бүгінгі мемлекеттік тәрбие саясатында тікелей жалғасын тапқанын көрсетеді. Сондықтан Алтынсарин, Құлжанова және Жәнібеков мұрасындағы халыққа қызмет ету, адалдық, еңбексүйгіштік және ұлттық құндылықтарды қастерлеу идеяларын «Адал азамат» бағдарламасының мектеп, отбасы және қоғам ынтымақтастығына негізделген тәрбие жобаларына (мысалы, ұлттық өнерді, тілді және дәстүрді насихаттайтын бастамаларға) мазмұндық негіз ретінде пайдалануға болады. [3].

Бұл бағыттар «Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен жаңартылған «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының басты идеяларымен үндесіп, тарихи мұра мен заманауи білім беру жүйесі арасындағы сабақтастықты нығайтуға мүмкіндік береді. [3].

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің ғылыми-педагогикалық, қоғамдық-мәдени мұрасын зерделеу – қазақ халқының ұлттық сана-сезімі мен рухани құндылықтарының қалыптасу тарихын түсінудің маңызды кілті болып табылады. Үш тұлғаның да қызметінде ортақ желі ретінде халыққа қызмет ету, ағартушылық, тәрбие, тіл мен мәдениетті сақтау идеялары көрініс тапты. Бұл мұраны қазіргі білім беру бағдарламалары мен тәрбие жұмысында, соның ішінде елімізде кеңінен жүзеге асырылып жатқан «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасында пайдалану жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық білімді үйлесімді

қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондықтан аталған қайраткерлердің мұрасын одан әрі зерттеу, жүйелеу және насихаттау – ғылыми қоғамдастық пен білім беру мекемелерінің алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
2. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы: ҚР Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 26 мамырдағы №123 бұйрығымен бекітілген материалдар.
4. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар / құраст. С. Негимов. – Алматы: Ана тілі, 2014. – 384 б.

ҰЛТТЫҚ ЖАДЫНЫ ЖАҢҒЫРТУ ФЕНОМЕНІ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАР МЕН ЕСКЕРТКІШТЕРДІ ҚАЙТАРУДАҒЫ АҒАРТУШЫЛЫҚ РӨЛІ

Айтмагамбетов Е.Ж.

Педагогика және психология магистрі, оқытушы

Қостанай Гуманитарлық колледжінің арнайы пәндер оқытушысы

Касымов К.Б.

Тарих пәнінің оқытушысы, ұстаз-модератор

Қостанай Гуманитарлық колледжінің тарих пәні оқытушысы

Ұлттық жады - ұлттың рухани тұтастығы мен мәдени болмысын сақтап, тарихи сабақтастықты қамтамасыз ететін қоғамдық сананың өзегі. XX ғасырдың екінші жартысындағы кеңестік идеология мен тоқырау кезеңі қазақ халқының тілі, тарихы мен мәдениетін ығыстырып, ұлттық сабақтастыққа қауіп төндірді. Мұндай идеологиялық қыспақ заманында ұлттық кодты сақтау, бұрмаланған тарихи ақиқатты тірілту және рухани қазынаны халыққа қайтару міндетін мемлекетшіл тұлға Өзбекәлі Жәнібеков өз иығына жүктеп, ерекше феномендік рөл атқарды.

Зерттеудің мақсаты: Өзбекәлі Жәнібековтің қазақ руханияты мен мәдениетін қайта түзету жолындағы мемлекеттік және ағартушылық қызметін саралау, тарихи жәдігерлер мен қуғын-сүргінге ұшыраған тұлғалардың есімін халыққа қайтарудағы стратегиялық рөлін айқындау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Қоғамдық-мемлекеттік қызметін саралау: Тоқырау кезеңіндегі идеологиялық қыспаққа қарамастан, ұлттық мәдениетті сақтау мен дамытудағы қайраткерлік әдіс-тәсілдерін талдау;
2. Тарихи-сәулеттік ескерткіштерді жаңғырту рөлін ашу: Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, «Әзірет Сұлтан» қорық-музейі, Отырар, Жаркент мешіті, Айша Бибі сияқты 200-ден астам нысанды қалпына келтірудің және Тайқазанды елге қайтарудың маңызын айқындау;
3. Тарихи тұлғалар мен салт-дәстүрлерді ақтау үлесін бағалау: Алаш қайраткерлерінің (Ш. Құдайбердіұлы, М. Жұмабаев, А. Байтұрсынұлы, Ж. Аймауытов) есімдерін ақтау мен Наурыз мейрамын 1988 жылы ресми жаңғыртудағы орнын саралау;

4. Этнографиялық және ағартушылық мұрасын сараптау: «Адырна», «Жетіген», «Шертер» ансамблдерін құрудағы және «Қазақ ұлттық қолөнері», «Қазақ киімі», «Жаңғырық» еңбектері арқылы этнографияға қосқан үлесін қорытындылау.

Зерттеудің өзектілігі:

XX ғасырдағы тоталитарлық идеология қазақ халқының төл тарихы мен рухани құндылықтарын ығыстырған тұста, мемлекеттілікті нығайту мен ұлттық кодты сақтауда мемлекет қайраткері Өзбекәлі Жәнібековтің ағартушылық рөлі ерекше орын алды. Кеңестік саяси жүйеде қызмет ете жүріп, ол Қожа Ахмет Ясауи сәулет кешенін сақтау, Тайқазанды елге қайтару, Алаш зияткерлерін ақтау және Өз-Наурыз мейрамын қайта жаңғырту сияқты ауқымды бастамаларымен Тәуелсіз Қазақстанның рухани-мәдени негізін қалады. Осыған байланысты, қайраткердің ағартушылық, этнографиялық және реформаторлық мұрасын тарихи-патриоттық тұрғыдан жан-жақты зерттеп, жүйелеу отандық ғылым үшін аса өзекті.

Өзбекәлі Жәнібеков - тарихшы-этнограф, кеңестік мемлекет қайраткері, тарих ғылымдарының кандидаты (1990). 1931 жылдың 28 тамызында қазіргі Түркістан облысы, Отырар ауданындағы Маякұм ауылында дүниеге келген. Өмірге келгеннен кейін әкесі Жәнібек Құдиярұлы өмірден өтеді. Одан кейін де шешесі Қаныша Томашқызы көп ұзамай дүние салып, жамағайыны Құрман деген ақсақалдың қолында өсіп, мектеп бітіреді. Жалғыз ағасы Спандияр Финляндия соғысына қатысып, ердік көрсеткен кісі. Кейін екінші дүниежүзілік соғысқа қатысып, хабарсыз кеткен боздақ. Өзбекәлі Жәнібеков Алматыдағы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының тарих факультетін 1952 жылы тәмамдаған соң, еңбек жолын сол кездегі Оңтүстік Қазақстан облысы, Келес ауданында мектеп мұғалімі, оқу ісінің меңгерушісі болып бастайды. 1955-1962 жылдары Келес ауданының комсомол комитетінің хатшысы, бірінші хатшысы, одан кейін Оңтүстік Қазақстан облыстық комсомол комитетінің хатшысы, бірінші хатшысы қызметінде болады. 1962-1970 жылдары Қазақстан Комсомолы орталық комитетінің бірінші хатшысы, 1970 жылдан бастап 1975 жылға дейін Торғай облыстық партия комитетінің хатшысы, 1975-1977 жылдардың аралығында Қазақстан Компартиясы орталық комитетінің бөлім меңгерушісі, 1977-1984 жылдары Мәдениет министрінің орынбасары, 1984-1987 жылдары Алматы облыстық атқару комитетінің төрағасының орынбасары, 1987-1988 жылдары Қазақ КСР Мәдениет министрі болды. Ал 1988-1991 жылдары аралығында зейнеткерлікке шыққанға дейін Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің хатшысы қызметін абыройлы атқарды. [2]

Өзбекәлі Жәнібек тарихымызға көп еңбек сіңірген, еліміздің кең жазирасында 25 мыңдай тарихи-мәдени ескерткіштерді анықтап, мемлекет меншігіне тізімдеген, жалпы ұлт руханиятына қамқорлық жасаған. Қазақстанның Еңбек Ері, әдебиетіміздің абызына айналған жазушы Әбіш Кекілбайұлы айтқандай «Қазақ даласында оның қолы тимеген киелі тас жоқ. Талайлардың маңдайында оның аялы алақанының табы жатыр», - дегені өте дұрыс айтылған. Өзбекәлі Жәнібековтың өрелі істерінің бір парасы Түркістандағы қасиетті мешіттің қабырғасы екі балағын түсіріп тастап, өзі балшық илеп тұрғызғаны сонау Петербурдан алып келген Тайқазан қазір жүздеген, мыңдаған адамдардың тәу етіп отырғаны, бірі ғана. Тайқазанның тұратын жерін белгілеп, қазіргі тұрған жерге орналастыруға басшылық жасады. Жаркенттегі тозығы жеткен Жаркент мешітінің оюы мен құрылымын білекті түріп, көз майын тауысып, оюларына дейін қалыпқа келтіріп жасауы, оның шексіз еңбегі. Сар далада Арқалықтағы тастай шашылып жатқан қазақ мәдениеті жәдігерлерін тырнақтап жиып, Дала Өркениеті музейін ашуы тек Өзағаң еңбегі екенін ұмытпауымыз қажет. Шерхан Мұртаза айтып кеткендей: «Өзағаң мамандығы тарихшы болғанымен өмірдің құдыреттілігінің өзінің өршілдігі мен қажырлылығының арқасында ол кісі ғылым мен білімнің иегері бола білді». 1978 жылғы 8 желтоқсанында қабылданған Түркістандағы Ахмет Ясауи сәулет ғимаратындағы қайта ұқсату жұмыстары жөніндегі қаулысы шықты. 1978 жылы бірінші рет Түркістандағы «Әзірет Сұлтан» қорығындағы Ахмет Иасауи сәулет қалпына келтіру кешендік жоспар жасады. Ол кісі

Түркістанда Өзірет Сұлтан мазарында қазақтың хандары мен билері мен батырлары – Есім хан, Тәуке хан, Абылай хан, Қаз дауысты Қазыбек би, Қанжығалы Бөгенбай, Шақшақ Жәнібектердің жоғалып кеткен құлпытасына дейін жинап, ретке келтіріп, олардың қабірін, қойылған орындарының бірсыпырасын деректермен дәлелдеген нағыз тарихшы этнограф-ғалым. Осымен қатар қазақтың тарихы мен мәдени ескерткіштерін сақтау және қалпына келтіруге арналған «Арқас» қоғамын құрады және тарихи-танымдық сериясы бойынша көптеген кітаптар жарыққа шықты. [3] 12.07.1982 ж. Өзбекәлі Жәнібек Д. Қонаевқа бір рет Қожа Ахмет Ясауи Мавзолейін қалпына келтіру үшін хат жазды. Жұмыс басталды. 27.12.1982 ж. Өзбекәлі Жәнібек 1 рет «О тревожном положении дел во восстановлении температурно-влажностного режима комплекса Ахмеда Яссави» жайлы хат жазды. Хаттың негізінде мавзолейді қалпына келтіру жайлы нақтылы көмек жасалынып, толық жөндеуден өткізілді. Санкт-Петербургтегі Қожа Ахмет Ясауи мавзолейінің Тайқазанын өз орнына әкелуге тікелей басшылық жасады. Қожа Ахмет Ясауи мавзолейінің жалпы сипаттамасын жазып, зерттеді. Министрлер Кеңесінің Маңғыстау мен Үстірттегі, Отырар қаласының, Ұлытау маңындағы, Талас Шу өзені жағалауларындағы, Жетісу мен Ертіс бойындағы: Тәжік мазарын, Қарақан, Айша бибі, Бабахан, Петропавловскідегі Юзифовичейлер үйінің, тарихи аспетуралық ескерткіштерін қалпына келтірді. [4]. Алматыдағы Панфилов және Жібек жолы көшелерінің қиылысындағы бұзылуға шешім қабылданған тарихи сәулет ескерткіш үйін 1982 ж. қалыпқа келтірілді. 1984 жылы Мәдениет Министрлігіне қарайтын «Қазкультремстрой» жөндеу құрылыс басқармасын «Алматы реставрация» арнаулы шеберханасымен қосып «Алматы реставрация жаңғырту, жөндеу және құрылыс басқармасы» етіп құрғызды. Өзбекәлі Жәнібек халқымыздың көрнекті ғалымдары, мемлекет және қоғам қайраткерлері Қ.Сәтпаев, Ә.Марғұлан, Н.Ондасынов, І.Омаров, Д.Қонаев, Х.Байғалиевтармен айрықша араласты. Ұлтымыздың ғұлама ғалымдарымен Ә.Әлімжанов, О.Сүлейменов, М.Есенғалиев, Қ.Тұрсынқұлов, Ш.Қалдаяқов, Т.Молдағалиев, К.Смайылов, Е.Хасанғалиев, Ғ.Жұбанова, Д.Бопова Ғ.Бибатыровалармен тығыз қарым-қатынаста болып жан-жақты қолдау білдірді. 1975 жылы Ташкентте, Өзбекәлі Орталық комсомол комитетінің үйінде, Ғани Мұратбаевқа арналған мұражайдың ашылуына басшылық жасады. Өзбекәлі Жәнібековтің ұйымдастыруымен Қазалы қаласында Ғани Мұратбаевтың мұражайы ашылды. Ө. Жәнібеков бастаған Мәскеу қаласындағы Ваганьков зиратына Ғани Мұратбаевтың басына қойылатын ескерткішті Зақаш Камалидинов 1972 жылы жазда Ғанидың зайыбы Бақыт апайды қатыстырып ескерткішті ашқан. Алматыдағы саз аспаптары мұражайын тікелей ұйымдастырып, Жамбылдағы «Жарастың дәу қара қобызын» ұста шебер Оразғазы Бейсенбекұлы арқылы алдырып, мұражайдың төріне қойғызды. Алматыдағы Сәбит Мұқановтың мұражайын шашылып кетуінен, қайта қалпына толық келтірілуі Өзбекәлінің бас прораб болып, жанқиярлық еңбегі. БЛКЖО басшысы Е. Тяжельниковке барып, Арқалық қаласын салу іс бүкілодақтық Комсомол құрылысы ретінде жариялатты. 3-4 жыл ішінде Арқалық қаласы кең құшақ жайып облыс орталығы атына енді. Арқаның жас қаласы Арқалықтың, Торғайдың бас қаласы болуына Өзбекәлі Жәнібектің қосқан үлесі: Аманкелді Имановтың жатқан кереуеті бар екенін естіп, көп іздетіп, тап-тырыш, Торғай мұражайына қойдырған. Арқалықтағы облыстық музыкалық драма театрын ашып, оған Мәскеуден Шепкин атындағы театр училищесінен актерларды алдырды. Ғылым Академиясының ғалымдары мен бірлесіп 20 жылдардағы саяси және өнер қайраткерлері «Алаш» партиясы лидерінің даңқты есімдері мен еңбектерін халыққа қайтару жөнінде нәтижелі жұмыс істеді. «1916 жыл» жинағын 40-шы жылғы латын әрпі басылымынан өз қолымен көшіріп жарыққа шығарды. «Біз Торғайданбыз» атты телерадио хабар жүргізген. Арқалық қаласын «Бүкілодақтық комсомол құрылысы етті». Облыстық филармония құрды. «Торғай әуендері» халық өнері фестивалін өткізуді жоспарлады. Бірінші «Торғай әуендері» фестивалі 1971 ж 19-20 маусымда Арқалықта өтті. «Торғай әуендерінің» екінші, үшінші фестивальдері Торғай жәрмеңкесімен, ақындар айтысымен, Алтыбақан бөлімдерімен өтті. 1972 ж. Есіл-

Державин-Арқалық радио реле жүйесі жүргізілді. Облыстық тарихи-өлкетану музейі ашылды. Аманкелдінің туын жаңғыртып қалпына келтірді. Музей қорына ғасырдың аяғына жататын, аты жөні белгісіз ұстаның қолынан шыққан асадал төсек ағаштары шекпе мәнерлі бояуымен нақышталған жәдігер бұрын соңды еш жерде кездеспеген дүние. Осы дүниенің орнына, магазиннен бір шкаф, бір төсек алып берген. . Музейдің үлкен бір залы 1961 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне арналды. Арқалықта облыстық әуезді драма театры ашылды. 1972 ж. 3 мамырда бірінші қойылымы «Айман Шолпан», екіншісі «Қарақыпшақ Қобыланды» пьесасы Арқалықта облыстық филармония ашылды. «Шертер», «Ғасырлар пернесі», «Сазген», «Адырна» халық аспаптары ансамбльдері құрылды. Өзі ұйымдастырған «Сазген» ұлт аспаптар ансамбль әртістеріне арнап, Қазақ театр қайраткерлері қоғамының киім тігу шеберханасында 22 дана бірегей киім коллекциясын өз жеке басының ұйымдастыруымен жасатты (Өкінішке орай ол ұстағанның қолында, тістегеннің аузында талан таражға түсін жоғалды.) Әдет-ғұрып, салт-дәстүрді, айтысты, тарихымызды, мәдениетіміздің тарихын қайта жаңғыртты. Қазақ театрының бейнелеу, сәулет өнерінің өрлеуі мен дәуірлеу кезеңін жасады. Қазақ мәдениетінің білімпазы атанды. Педагогикалық институт ашылды. Педагогикалық институтпен және елімізге белгілі «Шертер» фольклорлық ансамблінің құрылуына, сол уақыттағы Торғай облысының бірінші хатшысы Социалистік Еңбек Ері Сақан Құсайыновтың да еңбегі зор болды. Арқалықта Қазақстан Жазушылар Облыстық бөлімшесі ашылды. [5]. 1989 ж. 21 қазанда «Қазақ тілі» қоғамын құрудың басы-қасында болып басшылық жасады. Медеу шатқалындағы «Қазақ ауылын» жасақтатты. Шәкәрім туралы қаулының жобасын Өзекеннің жұмыс кабинетінде Камал Смайылов екеуі жазған. Отырар жерінде Өзағанның тікелей ақыл-кеңесі мен Қазақстан Республикасындағы тұңғыш рет қоғамдық негізде Әбу Нәсір Әл Фараби атындағы «Руханият Отырар» кітапхана музейі ашылды. 2002 жылғы «Тарихы терең Түркістан» атты кітапқа Ө. Жәнібектің М. Жолдасбековке арнайы жолдаған «Әзірет Сұлтан қорығы жөнінде» хатын енгізіп, жариялатты. Қырғыз Республикасындағы Ресейдің төтенше және өкілетті елшісі қызметтерін атқарған, қазіргі таңда дипломатиялық академия (Москва) профессоры болып табылатын. Тарихи ескерткіштер мемлекет тарапынан қорғалатындығы айтылып, шойын құймалар ілінді. Республикалық Орталық музей 28 гвардияшы парк ішінен Медеу жолына арнайы салынған жаңа ғимаратқа көшірілді. Оның бастамашысы болды «Алматының Керуен сарай», «Қызыл таңы» музейге айналдырылды. Жамбыл музейінің филиалы ретінде Ұзынағаш ауданынан ақын Үмбетбай Кәрімбаев, Кенен Әзірбаев, Әбдіғани Сарыбаев музейлерін жасақтатты. 1976 жылы қыркүйек айында шет елдерде тұратын отандастармен мәдени байланыс жасайтын «Отан» қоғамын құрды. 1989 жылы 21 қыркүйек айындағы «Тіл туралы заң» қабылданды. Қазақ тілі мемлекеттік тіл болып жарияланды. Осы заң негізін құруға белсене қатысты. Халық жадынан өшпес тарихи тұлғаларымыз, Алаш Орда партиясының қайраткерлері саяси қуғын-сүргін, репрессия құрбандары Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Мағжан Жұмабайұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы, Міржақып Дулатұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы, тағы басқа ақтандақтарымыздың ақталуына, тарихымызға, мектеп оқулықтарына енгізу жөніндегі жасаған жұмысын кейінгі өскелең жас ұрпақ ұмытпайды. Бұл ерекше тарихи-саяси тұлғалар Кеңес өкіметіне аса қауіпты болып саналып, «Хрущёвтің жылымығында» 1957 жылы біраз қазақтың әдебиеттегі ақын-жазушылар мен зиялылар ақталғанда, архивтерде, сөрелерде құжаттары қаралуға тиым салынып қалып қойған еді. «Қазақ тілі» қоғамының жанынан «Қазақ тілі» журналын ашты. «Қазақ тілі» қоғамының жанынан «Ана тілі» газетін ашты. О. В. Голушкевичтің қолжазбаларын Ленинградтан және Москвадан алды ры өзінде қалған жазбаларын ақтарып жүріп кітап етіп жаздырды. Асқар Егеубай 1989 жылғы «Кісілік кітабында» жоралғы ретінде автор «Аяулы ағамыз, Қазақ Мәдениетінің аса көрнекті қайраткері, марқұм Өзбекәлі Жәнібеков ақсақалға арнаймын» деп сез қосқан. 1982 жылы музейге «Сазген» этнографиялық ансамблінің концерттік бағдарламасына Н. Ә. Назарбаевты (сол кездегі Министрлер Кеңесінің төрағасы және Қ. Сұлтанов пен

Н.Тілендиевті шақырды. Н. Назарбаев ансамбль мүшелерін үстіндегі ұлттық киім үлгілерін көріп, таңқала тұрып, өз ризашылығын білдірді. [7]. Қашанда әр ісіне тиянақты, тұғырлы тұрғыда қарайтын Өзбекәлі ағамыз соңғы жылдары ерекше қырынан көрініп, булығып өскен бозбаладай шоқтықты-шоқтықты бірегей еңбектерін халқына сыйлап кеткенін көзі қарақты оқырман білуге тиіс: «Эхо...» (1991), «Уақыт керуені» (1992), «Жолайырықта» (1995), «Қазақ киімі» (1996), «Ежелгі Отырар» (1997; авт. бірі); тарихи-танымдық «Арқас» өрбіту қорынан өнген кітаптар тізбегі; пайғамбар жасынан асқан соң, өмірінің қия тұсы жақындағанын сезген- дей, өткені мен бүгінді көктей шолған «Тағдыр тағылымы» атты қос томдық (1996; 1997) ғибрат жазбалары. [7]. Сонымен қатар, елеулі еңбектерінің бірі тағы да Наурыз мейрамын қайтарудағы ат салысуы. Тарихқа көз жүгіртсек, ата-бабамыздан бері ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып жалғасып келе жатқан Ұлыстың ұлы күні, кеңес үкіметі орнаған соң ғана өз ата дәстүрін үзуге мәжбүр болды. Өкінішке орай, 1926 жылы бұл мейрамның тойлануына тыйым салынды. 1988 жылы алғаш рет республикалық ауқымда аталып өтті. Мәдениет министрі болып жүргенде Кремльді Наурыз мейрамын «діни» емес, «ұлттық» мереке екеніне сендіре алды. Бұл жағдайдан кейін Наурыз мейрамын тойлауға рұқсат етіліп, 1991 жылы ресми мереке ретінді бекітілді. Жазушы Шерхан Мұртаза «Өзбекәлі Жәнібековтің халқына сіңірген ерекше еңбегін жай тізбелеп шығу үшін ғана үлкен кітап жазу керек. Ол- киелі адам» деп бағалаған. [6]

Тарихи-мәдени және рухани мұраны сақтаудағы ұлттық феномені Өзбекәлі Жәнібековтің атқарған орасан зор еңбегі қарапайым әкімшілік басқару шеңберінен шығып, ұлттық кодты сақтау мен жаңғыртудың бірегей үлесіне айналды. Еліміздің кең жазирасында бұрын тіркелмеген 25 мыңға жуық тарихи-мәдени ескерткішті тізімге алып, мемлекет қорғауына өткізуі – теңдессіз ерлік. «Нұрлы жүзді, әдемі қоңыр үнді, жаратылысы бөлек Өзбекәлі ел тарихы мен мәдениетінің білгірі, қасиеттің тұнып тұрған тұнбасы, ойдың тереңі, халқымыздың кескіні мен кел- беті, қайраты мен айбаты еді, арысы еді, қайыспайтын қара нары, шалыс баспайтын кержорғасы еді, бойын жа- сырған тұлпары еді. Заманымыздың Бұхар жырауы, Төле биі (Мырзатай Жолдасбеков)», - деп теңеу етеді. Қожа Ахмет Ясауи кешені, Жаркент мешіті сияқты 200-ден астам сәулет ескерткіштерін сақтап, Эрмитаждан Тайқазанды қайтару арқылы ұлттық тарихи сабақтастықты тіктеген қайраткер. «Руханият-Отырар», Ықылас атындағы ұлттық саз аспаптары, Торғай өлкетану музейлерін ашып, «Шертер», «Сазген», «Адырна» фольклорлық ансамбльдерін құру арқылы ол музыкалық этнография, ұлттық киім мен қолөнерді музейлік жәдігер деңгейінен халықтың заманауи рухани өміріндегі тірі өнерге айналдырды. Алаш арыстары А. Байтұрсынұлы, М. Жұмабаев, М. Дулатұлы, Ж. Аймауытов, Ш. Құдайбердиев, Ә. Бөкейханов мен Ғани Мұратбаев сынды тұлғалардың есімін ақтаудың, «Тіл туралы заңды» қабылдап, «Қазақ тілі» қоғамын, «Ана тілі» газетін өмірге әкелудің бас ұйытқысы болды. [1]. Өзбекәлі Жәнібековтің еңбектері - оқушылар мен студенттерге этно-мәдени, патриоттық тәрбие беріп, ұлттық сананы қалыптастырудың сарқылмас тәжірибелік қазынасы. Бұл мұраны «Қазақстан тарихы», «Өлкетану» және «Дәстүрлі этнография» пәндеріне кейс-стади ретінде енгізу, өлкетанулық экспедициялар мен этнографиялық шеберлік сыныптарын ұйымдастыру, сондай-ақ заманауи 3D интерактивті музей карталарын әзірлеу арқылы оқу процесіне тиімді интеграциялауға болады. Аталған практикалық қадамдар ұлт мұрасын сабақтастыра отырып, өскелең ұрпақты елдік пен мәдениетті бағалайтын жаңашыл патриоттар етіп тәрбиелеудің негізгі кепілі саналады.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Адырбек. Б. Өзбекәлі Жәнібек.-Алматы: ЖШС «Қазақстан», 2021.303-315-бет.
2. Ақиқат, ұлттық қоғамдық-саяси журнал.-Алматы: Баспасөз, 2023. – 36-41-бет.

3. Әкімқұлұлы Е. Өзбекәлі Жәнібеков, ғұмырнамалық деректі хикаят.- Алматы: Қазақстан, 2006.- 136-144-бет.
4. Жалын: республикалық әдеби-көркем және әлеуметтік журнал.- Алматы, 1969.- 63-77-бет.
5. Мәдени мұра: журнал.- Астана: Big Dream, 2002.- 45-58-бет.
6. Парасат: қоғамдық-саяси, әдеби-көркем журнал.-Алматы: ЖШС «Print House Gerona», 2024.- 3-4-5бет.
7. Тәжіұлы А. Тау тұлға Өзбекәлі Жәнібеков.-Алматы: Дала дизайн, 2021.- 32-36-бет.

ОБУЧЕНИЕ ИГРЕ В ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

Амирова Н.В.

*Бакалавр физической культуры и спорта, педагог-модератор,
преподаватель физической культуры в КГКП «Лисаковский технический
колледж»*

В условиях глобализации и цифровизации современного общества особую актуальность приобретает задача сохранения и трансляции национальных ценностей, культурного наследия и исторической памяти в образовательном пространстве. Система среднего профессионального образования, в частности колледжи, играет ключевую роль в формировании мировоззрения молодёжи, её гражданской позиции и национальной идентичности. Одним из эффективных инструментов решения этой задачи выступает обращение к традиционным интеллектуальным играм народа, среди которых особое место занимает тоғызқұмалақ — казахская настольная игра, известная как «алгебра кочевников» или «шахматы Великой степи».

Тоғызқұмалақ представляет собой логическую игру семейства манкала, имеющую глубокие исторические корни. По оценкам исследователей, её возраст составляет около четырёх тысяч лет. Игра отражает особенности кочевого образа жизни, символику числа «девять», значимого в тюркской культуре, и принципы стратегического мышления, необходимые для управления ресурсами в степных условиях [1, с. 80].

В 1949 году правила игры были систематизированы М. Ауэзовым и К. Куанышбаевым, что позволило перевести её в разряд спортивных дисциплин. В 2020 году тоғызқұмалақ (наряду с киргизским тогуз коргоол и турецкой мангалой) был включён в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО [2]. Это событие подчеркнуло международную ценность игры как элемента духовной культуры тюркских народов и усилило её воспитательный потенциал.

Включение обучения тоғызқұмалақ в образовательный процесс колледжа позволяет решать комплекс задач. Во-первых, игра способствует развитию логического и математического мышления, концентрации внимания, способности к планированию и принятию решений в условиях неопределённости. Эти качества востребованы в любой профессиональной деятельности. Во-вторых, и, что особенно важно в контексте заявленной темы, тоғызқұмалақ выступает мощным средством формирования национальной идентичности. Студенты не просто осваивают правила, но погружаются в культурный контекст: узнают о связи игры с кочевой традицией, о символике «отау» (лунок) и «казана» (накопительных ям), о том, как через игру передавались ценности выдержки, уважения к сопернику и стратегического терпения [3, с. 45].

Особое значение имеет межэтнический потенциал игры в тоғызқұмалақ. Игра принадлежит к общему тюркскому культурному пространству: её варианты (тогуз коргоол

в Кыргызстане, мангала/гёчюрме в Турции, а также близкие формы у других народов) демонстрируют историческую общность интеллектуальных традиций тюркских этносов. В многонациональных студенческих группах колледжей Казахстана изучение игры создаёт естественную площадку для межэтнического диалога. Представители разных народов (казахи, русские, узбеки, уйгуры, татары и другие) совместно осваивают правила, участвуют в турнирах и обсуждают культурные смыслы игры. Это способствует формированию уважения к культурному наследию соседних народов, укреплению межнационального согласия и осознанию общности исторических судеб. Таким образом, тоғызқұмалақ выполняет функцию «культурного моста», соединяющего этнические сообщества через общее нематериальное наследие.

Практический опыт организации кружковой работы и факультативных занятий по тоғызқұмалақ в колледжах показывает, что студенты с интересом воспринимают материал, связывающий древнюю традицию с современными компетенциями. На начальном этапе проводится знакомство с историей игры, её терминологией на казахском языке, легендами о происхождении. Затем осваиваются базовые правила: расстановка 162 «кумалаков» (по девять в каждой из 18 лунок), принцип сева против часовой стрелки, правила «туздыка» (особой лунки) и условия победы (набор 82 и более камней в свой казан). Постепенно вводятся элементы тактики и анализа партий. Важным методическим приёмом является проведение мини-турниров внутри группы и между курсами, а также участие в межколледжных соревнованиях (Рис.1). Такие мероприятия создают атмосферу здорового соперничества и одновременно укрепляют чувство причастности к общей культурной традиции.

Рис.1 Участие студентов в соревнованиях по тоғызқұмалақ.

Обучение игре в тоғызқұмалақ органично вписывается в воспитательную работу колледжа. Оно способствует формированию уважения к исторической памяти народа, пониманию преемственности поколений и осознанию ценности нематериального

культурного наследия. Студенты начинают воспринимать национальную игру не как архаичный элемент прошлого, а как живой инструмент развития личности и сохранения идентичности. В процессе занятий происходит естественное освоение элементов казахского языка (названия лунок, специальные термины), что усиливает этнокультурный компонент образования.

Кроме того, игра обладает значительным социализирующим потенциалом. Она учит уважению к правилам, умению проигрывать и анализировать ошибки, конструктивному диалогу с соперником. Эти качества напрямую связаны с такими национальными ценностями, как справедливость, взаимоуважение и ответственность. В условиях многонационального состава студенческих групп тоғызқұмалақ также способствует межкультурному диалогу: представители разных этносов знакомятся с казахской интеллектуальной традицией, что укрепляет толерантность и взаимный интерес к культурам народов Казахстана.

Для повышения эффективности внедрения игры в образовательное пространство колледжа целесообразно:

- включать элементы тоғызқұмалақ в программы воспитательной работы и курсы по истории и культуре Казахстана;
- готовить преподавателей и кураторов групп к проведению занятий (в том числе через курсы повышения квалификации);
- создавать студенческие клубы любителей национальной игры;
- организовывать регулярные турниры и мастер-классы с привлечением мастеров спорта;
- использовать цифровые ресурсы (приложения и онлайн-платформы для изучения правил и разбора партий) при сохранении приоритета живого общения за доской.

Таким образом, обучение студентов колледжа игре в тоғызқұмалақ представляет собой эффективный педагогический инструмент формирования национальных ценностей, культурной идентичности, исторической памяти и межэтнического согласия. Игра, соединяя интеллектуальный вызов с глубоким культурным содержанием, позволяет молодёжи не только развивать когнитивные способности, но и осознанно приобщиться к духовному наследию предков, а также увидеть его связь с культурами других тюркских народов. В условиях современного образовательного пространства тоғызқұмалақ становится одним из значимых средств сохранения и развития культурного наследия, способствуя воспитанию поколения, гордящегося своей историей, уважающего традиции соседних народов и готового передавать это наследие следующим поколениям.

Список литературы

1. Гиззатов С. М. Игра тоғызқұмалақ: происхождение, развитие и современное состояние // *Turkic Studies Journal*. – 2023. – Т. 5, № 1. – С. 78–97.
2. Traditional intelligence and strategy game: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme // *UNESCO Intangible Cultural Heritage*. – 2020. – URL: <https://ich.unesco.org> (дата обращения: 15.09.2026).
3. Ауэзов М., Куанышбаев К. Правила тоғызқұмалақа. – Алма-Ата, 1949.
4. Анаркулов Р. П., Азимбаев Ж. Ж. Изучение формирования образовательно-познавательных интересов учащихся на занятиях казахской национальной спортивной игрой «Тоғыз құмалақ» // *Материалы конференции*. – Тюмень, 2022. – С. 290–295.
5. Азимбаев Ж. А. Выявление воздействия занятий казахской национальной спортивной игры тоғызқұмалақ на повышение образовательно-познавательной активности учащихся // *Бюллетень науки и практики*. – 2024. – Т. 10, № 3. – С. 567–572.
6. Таникеев М. Казахские национальные игры. – Алма-Ата, 1983.
7. Ерғали С. История и философия тоғызқұмалақа. – Алматы, 2021.
8. Акшораев Ә. Тоғызқұмалақ. – Алматы, 1979.

9. Концепция развития национальных видов спорта в Республике Казахстан. – Астана, 2020.

10. Kazakh Board Game Togyzkumalak Gains Popularity Among Youth // The Astana Times. – 2024. – 1 June.

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ГЕОГРАФИЯ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КАРТА АРҚЫЛЫ ТАНЫТУ

Әбдіғапар Нұргүл Марқабайқызы

«А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММ

география пәнінің мұғалімі

Қостанай облысы, Арқалық қаласы

Тарих – уақыттың үнсіз шежіресі, ал туған жер – сол шежіренің әр бетін жүрегінде сақтап тұрған қасиетті кеңістік. Ұлттың өткені тек жылдар мен оқиғалар тізбегінен тұрмайды. Оның әр белесінде елдік мұратты биік қойған, халықтың рухани қазынасын көзінің қарашығындай сақтап, келер ұрпаққа аманаттаған тұлғалардың ізі жатыр. Кейде сол із көне жәдігерден көрінсе, кейде тарихи мекеннен, ұлттық өнерден, салт-дәстүрден үн қатады. Ал сол мұраны қайта тіріліп, көмескі тартқан құндылықтарға жан бітірген азаматтардың есімі халық жадында уақыт өткен сайын асқақтай түседі.

Қазақ даласының әрбір мекені – өткеннің үнін сақтаған тірі шежіре. Ұлы дала төсіндегі әрбір тарихи орынның өз сыры, әрбір көне қаланың өз тағдыры бар. Сол кеңістіктерді бір-бірімен жалғап тұрған көзге көрінбес рухани жолдар бар. Ол – тұлға мен туған жердің, тарих пен тағдырдың, мұра мен ұрпақтың арасындағы сабақтастық жолы. Осындай сабақтастықты ғұмырлық мұратына айналдырып, ұлттық мәдениеттің жоғын түгендеуге, тарихи жадымызды жаңғыртуға өлшеусіз үлес қосқан қайраткердің бірі – Өзбекәлі Жәнібеков.

Ұлттың тарихи жады тек мұрағаттар мен жазба деректерде ғана емес, туған жердің топырағында, көне қалалар мен тарихи ескерткіштерде, музейлер мен мәдени нысандарда сақталады. Осындай ұлттық мұраны жаңғыртып, өткен мен бүгіннің арасындағы рухани сабақтастықты сақтауға айрықша үлес қосқан тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Оның сан қырлы қызметі қазақ халқының тарихын, этнографиясын, өнері мен мәдениетін жаңғыртумен тығыз байланысты.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметіне географиялық тұрғыдан қарағанда, оның ел тарихында қалдырған ізінің ауқымы айқындала түседі. Отырар – туған топырағы, Торғай мен Арқалық – қоғамдық-мәдени қызметінің маңызды кезеңдері өткен өңір, Түркістан – тарихи мұраны сақтау бағытындағы еңбегімен сабақтас кеңістік. Бұл мекендердің әрқайсысы тұлғаның өмірбаянындағы географиялық нүкте ғана емес, ұлттық тарих пен мәдениеттің белгілі бір кезеңін танытатын тарихи кеңістік болып табылады.

Өзбекәлі Жәнібеков тарихи ескерткіштерді қорғау, музей ісін дамыту, ұлттық өнер мен салт-дәстүрді жаңғырту бағытында елеулі еңбек атқарды. Оның бастамалары ұлттық мәдениеттің қайта жандануына ықпал етіп, кейінгі ұрпаққа мол рухани мұра қалдырды. Сондықтан тұлғаның еңбегін тек өмірбаяндық деректер арқылы емес, ол қызмет еткен мекендер мен тарихи-мәдени нысандар арқылы таныту баяндаманың мазмұнын кеңейте түседі.

Қазіргі білім беру кеңістігінде география пәнінің мүмкіндігі жер бедері мен табиғи нысандарды танытумен ғана шектелмейді. Карта арқылы тарихи оқиға, тұлға, мәдени мұра және белгілі бір географиялық кеңістік арасындағы байланысты көрсетуге болады. Бұл оқушының картографиялық сауаттылығын дамытумен қатар, туған жер тарихына қызығушылығын арттырып, ұлттық құндылықтарды кеңістік тұрғысынан тануына

мүмкіндік береді. Осыған байланысты Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметіне қатысты тарихи-мәдени орындарды картада жүйелеу арқылы оның ұлттық мұраны сақтау мен жаңғыртудағы еңбегін танытуға болады. Картадағы әрбір нүкте тұлғаның жүріп өткен жолын ғана емес, сол мекенде сақталған тарихи жады мен мәдени құндылықты танытатын дерек көзі ретінде қарастырылады. **Өйткені картадағы нүкте – жай ғана мекен емес, ол – тарихтың ізі, ұлт жадының кеңістіктегі белгісі.**

Осы бағытта «Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасын құру ұсынылады. Картада тұлғаның өмірі мен қызметіне қатысты маңызды мекендер белгіленіп, әр нүкте тарихи дерек, мәдени нысан және тұлғаның сол өңірдегі қызметімен байланыстырылады.

Нәтижесінде:

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КЕҢІСТІК → ТАРИХИ ДЕРЕК → ТҰЛҒА МҰРАСЫ → ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ

арасындағы сабақтастық бір жүйеге біріктіріледі. Бұл тәсіл географияны тарих және мәдениетпен кіріктіре отырып, оқушының картамен жұмыс істеу, ақпаратты іздеу, салыстыру, жүйелеу және қорытынды жасау дағдыларын дамытуға бағытталады. Ең бастысы, оқушы Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын өткеннің дерегі ретінде ғана емес, бүгінгі ұлттық болмыспен сабақтас рухани құндылық ретінде тануға мүмкіндік алады.

Тарихи-мәдени география белгілі бір аумақты тек физикалық кеңістік ретінде емес, сол жерде қалыптасқан тарихи оқиғалар, мәдени мұралар, тұлғалар мен қоғамдық үдерістердің өзара байланысы арқылы қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, тарихи тұлғаның өмір жолын географиялық кеңістікпен байланыстыра зерттеу – оның мұрасын жаңа қырынан танытудың тиімді тәсілдерінің бірі.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы осындай кеңістіктік зерттеуге мол мүмкіндік береді. Оның өмір жолындағы Отырар, Торғай, Арқалық, Түркістан тәрізді мекендер жай ғана географиялық атаулар емес. Әрқайсысының тұлға тағдыры мен қоғамдық-мәдени қызметіндегі өзіндік орны бар. Обл конференция Әбдіғапар.Н.docx

Отырар – бастау. Бұл – Өзбекәлі Жәнібеков дүниеге келген тарихи өлке, оның туған жермен байланысының алғашқы географиялық нүктесі.

Торғай мен Арқалық – қызмет пен жаңғыру кеңістігі. Оның осы өңірдегі қызметі мәдени-ағартушылық жұмыстармен, музей және өнер саласының дамуымен сабақтасады.

Түркістан – тарихи жады мен мәдени мұра кеңістігі. Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи ескерткіштер мен ұлттық мұраны сақтау бағытындағы қызметін осы өңірдің тарихи-мәдени кеңістігімен байланыстыра қарастыруға болады. Осы нүктелерді бір-бірінен бөлек қарастырмай, карта арқылы сабақтастыру тұлғаның өмір жолын кеңістіктік жүйе ретінде тануға мүмкіндік береді.

Мұнда мынадай сабақтастық қалыптасады:

МЕКЕН → ТҰЛҒА → ҚЫЗМЕТ → ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРА → ҰЛТТЫҚ ЖАД

Демек, картадағы әр нүкте тек белгілі бір елді мекенді көрсетпейді. Ол – тұлғаның қызметін, тарихи кезенді және сол кеңістікте сақталған мәдени құндылықты байланыстыратын дерек көзі. **Картамен жұмыстың басты ұстанымы – картаға нүкте қою емес, сол нүктенің тарихи жадын сөйлету.** Сондықтан «Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасындағы әр нүктені үш негізгі сұрақ арқылы ашуға болады:

ҚАЙДА? → НЕ БОЛДЫ? → ҰЛТТЫҚ МАҢЫЗЫ НЕДЕ?

Оқушы алдымен картадан белгілі бір мекенді анықтайды. Одан кейін сол мекеннің Өзбекәлі Жәнібековтің өмірімен немесе қызметімен байланысын зерттейді. Соңында сол жерде жүзеге асқан істің ұлттық мәдениет пен тарихи жады үшін маңызын бағамдайды.

«Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасы

«Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасына Отырар, Торғай, Арқалық және Түркістан өңірлері енгізіліп, әр мекен тұлғаның өмір жолы мен ұлттық мәдениетке сіңірген еңбегі тұрғысынан қарастырылады. Отырар – тұлғаның туған жері мен тарихи тамырын танытса, Торғай мен Арқалық – оның қоғамдық және мәдени-ағартушылық

қызметімен сабақтас кеңістік. Ал Түркістан – тарихи-мәдени мұраны сақтау және ұлттық жадыны жаңғырту бағытындағы еңбегін танытатын маңызды мекендердің бірі. Картамен жұмыс барысында оқушы тұлғаның өмірбаянын дайын ақпарат ретінде қабылдамайды. Әр мекеннің Өзбекәлі Жәнібеков өміріндегі орнын зерттеп, сол кеңістікте атқарылған тарихи-мәдени істердің маңызын анықтайды.

Нәтижесінде географиялық карта ұлттық тарих пен мәдениетті кеңістік арқылы танытатын зерттеу құралына айналады. Бұл модель оқушыға Өзбекәлі Жәнібековтің жүріп өткен жолын ғана емес, сол жолдың бойында қалған тарихи ізді, мәдени мұраны және ұлт жадын тануға мүмкіндік береді.

Картаны білім беру үдерісінде қолдану

«Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасының маңызды қыры – оны оқушыға дайын ақпарат ұсынатын көрнекілік ретінде емес, зерттеу жүргізуге мүмкіндік беретін оқу құралы ретінде пайдалану. Өйткені картадағы әрбір географиялық нүкте белгілі бір тарихи дерекпен, тұлғаның қызметімен және ұлттық мәдени мұрамен байланыстырылады.

Сабақ барысында оқушыларды шағын зерттеу топтарына бөліп, әр топқа картадағы бір тарихи-мәдени кеңістікті ұсынуға болады. Мысалы, бір топ Отырарды, екінші топ Торғай мен Арқалықты, үшінші топ Түркістанды зерттейді. Оқушылар берілген мекеннің географиялық орнын анықтап қана қоймай, оның Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметіндегі орнын және ұлттық мәдениетпен байланысын зерделейді. Бұл бағыттар баяндаманың өзінде тұлға мұрасымен байланысты негізгі кеңістіктер ретінде қарастырылған.

Зерттеу жұмысын үш сұраққа негіздеуге болады:

ҚАЙДА? → НЕ БОЛДЫ? → ҰЛТТЫҚ МАҢЫЗЫ НЕДЕ?

Бірінші кезеңде оқушы мекенді картадан анықтайды. Екінші кезеңде сол мекеннің тұлға өмірімен немесе қоғамдық-мәдени қызметімен байланысын зерттейді. Үшінші кезеңде атқарылған істің ұлттық мәдениет пен тарихи жады үшін маңызын түсіндіреді. Осылайша оқушы картадағы дайын нүктені жаттамайды, керісінше оның «тарихын сөйлетеді».

Мысалы, Отырарды зерттеген оқушы оны Өзбекәлі Жәнібековтің туған жері, тұлғаның тарихи тамырының бастауы ретінде қарастырады. Торғай мен Арқалықты зерттегенде оның қоғамдық және мәдени-ағартушылық қызметіне назар аударады. Ал Түркістанды қарастыру барысында тарихи-мәдени мұраны сақтау және ұлттық жадыны жаңғырту бағытындағы қызметімен сабақтастырады.

Мұндай жұмыстың нәтижесінде оқушыда тек картографиялық дағды қалыптаспайды. Ол ақпаратты іздейді, тарихи деректі географиялық кеңістікпен байланыстырады, салыстырады, жүйелейді және өзіндік қорытынды жасайды. Осы арқылы география, тарих, өлкетану және ұлттық мәдениет мазмұны өзара кіріктіріледі.

Сондықтан бұл жұмыстың негізгі нәтижесін мынадай жүйемен көрсетуге болады:

КАРТАДАН ТАБУ → ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУ → ТҰЛҒАМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ → ҰЛТТЫҚ МАҢЫЗЫН АШУ → ҚОРЫТЫНДЫ ЖАСАУ

Осы тәсіл арқылы географиялық карта жай ғана кеңістікті көрсететін құралдан тарихи жады мен ұлттық құндылықты танытатын зерттеу алаңына айналады. Бұл баяндаманың негізгі идеясын да практикалық жағынан айқындай түседі.

Қорыта айтқанда, Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы – уақыттың шаңына көміліп қалатын өткеннің дерегі емес, ұлттың рухани жадын жаңғыртып, кешегі мен бүгінгіні жалғап тұрған асыл арқау. Оның өмір жолына үңілген сайын бір тұлғаның тағдырынан тұтас халықтың тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін сақтауға деген жанашырлықты көреміз. Сондықтан Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасын таныту – бір тұлғаның өмірбаянын баяндау ғана емес, ұлттық сананың терең тамырына бойлау.

Тарихтың ізі кейде сарғайған парақта, кейде көне жәдігерде, кейде ғасырлар үнін сақтаған тарихи мекенде қалады. Ал географиялық карта сол шашыраңқы іздерді бір

арнаға тоғыстырып, өткеннің үнін бүгінгі ұрпаққа жеткізе алады. Осы тұрғыдан алғанда, карта – тек бағыт көрсететін құрал емес, тарихтың тілсіз шежіресін сөйлететін кеңістік.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолымен сабақтас Отырар, Торғай, Арқалық және Түркістан – карта бетіндегі жай ғана нүктелер емес. Олардың әрқайсысында тұлғаның ізі, атқарылған істің салмағы, ұлт мәдениетінің бір бөлшегі жатыр. Отырар – тамыр, Торғай мен Арқалық – елге қызмет етудің ізі, Түркістан – тарихи жады мен рухани мұраның кеңістігі. Осы мекендерді бір желіге біріктіргенде, алдымыздан бір адамның ғана өмір жолы емес, ұлтқа қызмет етудің тұтас рухани картасы ашылады.

Ұсынылып отырған «Өзбекәлі ізімен» тарихи-мәдени картасының құндылығы да осында. Ол оқушыға дайын деректі жаттатпайды, керісінше, іздеуге, зерттеуге, байланыстыруға, ойлануға жетелейді. Оқушы картадан мекенді табады, мекеннен тарихты іздейді, тарихтан тұлғаның ізін көреді, ал тұлғаның мұрасынан ұлттық құндылықты таниды. Осылайша картадағы әрбір нүкте білімнің бастауы ғана емес, танымға бастайтын тарихи есікке айналады.

Біздің міндетіміз – балаға картадан Отырардың немесе Түркістанның қай жерде орналасқанын ғана көрсетіп қою емес. Ең маңыздысы – сол мекеннің жүрегінде қандай тарих жатқанын сезіндіру. Арқалықты картадан көрсету оңай, ал оның тарихын сөйлету – ұстаздың шеберлігі. Торғайдың географиялық орнын анықтау оңай, ал оның ұлт тарихындағы орнын ұғындыру – білімнің тереңдігі.

Себебі жердің де жады бар. Туған топырақ тұлғаның ізін сақтайды, тарихи мекен халықтың тағдырын сақтайды, ал сол мұраны таныған ұрпақ ұлттық жадын сақтайды. Сондықтан картадағы әрбір нүктеге тек географиялық координат ретінде емес, ұрпаққа аманатталған тарихи белгі ретінде қарауымыз қажет.

Бүгінгі оқушы – ертеңгі ел жадын жалғастырушы ұрпақ. Егер ол туған жерінің тарихын білсе, сол жерден шыққан тұлғаларды таныса, олардың ел үшін атқарған еңбегінің мәнін түсінсе, онда тарихи жады үзілмейді. Жады сақталған жерде – сабақтастық бар, сабақтастық бар жерде – ұлттық болмыс бар.

Өзбекәлі Жәнібековтің мұрасы бізге өткенді құрметтеудің ғана емес, ұлттық құндылықты келер ұрпаққа жеткізудің жауапкершілігін де көрсетеді. Оның жүріп өткен жолын картаға түсіру – бірнеше мекеннің арасын сызықпен қосу емес. Бұл – туған жер мен тұлғаны, тұлға мен тарихты, тарих пен ұрпақты байланыстыратын рухани сабақтастықты көрсету.

Сондықтан география сабағындағы картаға жаңаша көзқараспен қарауымыз қажет. Карта – кеңістіктің суреті ғана емес, халықтың жады жазылған үнсіз шежіре. Ал ұстаздың міндеті – сол үнсіз шежіреге тіл бітіру.

Баяндамамды мына оймен түйіндегім келеді:

- ✓ Картадағы әр нүктенің артында – мекен,
- ✓ әр мекеннің артында – тарих,
- ✓ әр тарихтың артында – тұлға,
- ✓ әр тұлғаның артында – ұлттың жады бар.

Сол жадыны бала жүрегіне жеткізе алсақ, картадағы қарапайым нүкте тарихқа бастайтын ізге, тарихи мекен рухани сабаққа, ал тұлға мұрасы ұрпаққа жол көрсететін шамшыраққа айналады.

Өзбекәлі Жәнібековтің жүріп өткен жолы картада бірнеше нүктемен ғана белгіленуі мүмкін. Бірақ сол нүктелерді жалғайтын ең маңызды жол картада сызылмайды. Ол – өткеннен бүгінге, тұлғадан ұрпаққа, тарихи мұрадан ұлттық санаға бастайтын рухани жол.

Обл конференция Әбдіғапар.Н.docx
Өйткені тұлғаның ізі – жерде, мұрасы – тарихта, ал тағылымы – ұрпақ жадында мәңгі қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы. – Алматы: Рауан, 1996.
2. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. – Алматы: Рауан, 1995.
3. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992.
4. Қазақстан тарихы: көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық. – Алматы: Атамұра.
5. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы.
6. Қазақстан Республикасының тарихи және мәдени ескерткіштерінің жинағы. – Алматы.
7. Қазақстан Республикасының «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы бойынша жарық көрген ғылыми-танымдық еңбектер.
8. Арқалық және Торғай өңірінің тарихы мен мәдени мұрасына арналған өлкетану материалдары мен музей деректері.
9. Географияны оқытуда картографиялық әдістерді қолдануға арналған әдістемелік еңбектер мен оқу құралдары.
10. Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қоғамдық-мәдени қызметіне арналған ғылыми мақалалар, естеліктер және мұрағаттық материалдар.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ-ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ

Білісбекова Д.Б

*Педагогика және психология ғылымдарының магистрі, педагог-модератор
Н. Құлжанова атындағы Торғай гуманитарлық колледжінің арнайы пәндер
оқытушысы*

Кез-келген елдің болашағы қашан да-өсіп келе жатқан ұрпағына байланысты. Сол себепті де, Қазақстан бәсекеге лайықты, білікті жастарды дайындауға баса назар аударып келеді. Сонымен қатар заман жаңарған сайын, білім беру саласын да жетілдіріп отыру қажет. Білім-табысты болудың басты факторы. Ол ел жастарына болашағына ғана емес, бүтіндей мемлекеттің дамуына әсер етеді.

«Салт-сананың озығы да бар, тозығы да бар»-деген аталы сөз бар. Тозығы жеткен түсініктерден арылып, озығы өміршең, заманға сай ұстанымдарды бағдар етуге, дүбірлі дүние өзгеріп жатқанда жаңалыққа құмар, ізденімпаз болуға, жаңа өмірдің ағымынан шетке ығысып қалмауға шақырады. Еліміздің елдігі, қоғамымыздың құндылығы, оның азаматтарының заманауи келбеті арқылы айқындалары аян. Осы қойылған міндеттерді түсініп, айтылғандарды іске асыру жолында еңбек ету жалпы халықтық іс, ұлттық парыз. Себебі бұл жаңғыру өскелең ұрпақтың болашақта дамуына аса зор мән береді. Рухани жаңғыру кезеңінде заман талабына сай өмір сүріп жүрген жастардың рөлі зор, міндеттері де орасан.

«Ұша білген қанатқа-дүние кең» дейді қазақ. Елімізде жасалып жатқан мүмкіндіктерді жастарымыз пайдалана білсе игі. Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ұмтылыс-біздің дамуымыздың ең басты қағидасы. Еліміздің бақытты болашағы мен кемел келешегі үшін жас ұрпақты бала кезден бастап жаңашыл заманға сай тәрбиелеуіміз керек.

Еліміздің елдігін әлемге танытатын, оны жетілдіретін, дамытатын да жас ұрпақ. Сондықтан да еліміздің болашағы осы жас бүлдіршіндеріміздің білім дәрежесі мен тәрбиесінің тереңдігімен айқындалады. Педагог ғалымдар мен философ, психологтардың пікіріне сүйенсек, жас ұрпақтың рухани-адамгершілігін дамыту-уақыт пен заман талабы. Ал оның туындап, қалыптасып, тәлім-тәрбие құралына айналуы тәрбиешілер мен ата-аналардың қолында. Оқыту мен тәрбие беру үрдісіндегі алға қойылатын талап-тәуелсіз еліміздің азаматын тәрбиелеу, ұлттық сана-сезімін ояту, ұлттық мәдениетке деген

сүйіспеншілік көзқарастарын қалыптастыру. Ертеңгі күннің мазмұнды да салықалы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға бастыратын күш тек білімді ұрпақта.

Адам баласы қоғамда өзінің адамгершілік қасиеттерімен, кайырымдылығымен, адалдығымен, әдептілігімен ардақталады. Моралдық қасиеттер адамдардың қимыл-әрекеттерінен қарым-қатынасынан шығады. Жақсылық пен жамандықты, зұлымдық пен махаббат, әділеттік пен әділетсіздік, борыш пен намыс, ар мен ождан адамның іс-әрекеті арқылы өлшенеді. Бұларды бала бойына жасынан мінез-құлық ережесі етіп қалыптастыру тәрбиеге байланысты. «Адамға ең бірінші керегі-білім емес, тәрбие. Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы. Ол келешекте оның өміріне опат әкеледі» деген Әл –Фараби. Тәрбие адам тағдырын ойластырады, болжайды, алдын-ала адамның рухани өмірінің көптеген негіздерін сақтайды. Тәрбие ұлылар өсиетін сақтай отырып, олардың адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді. Өйткені өскелең ұрпақ ұлағатты сөздерімен, тыныс-тіршілігімен, дәстүрімен тәрбиеленеді.

Рухани-адамгершілік құндылық-белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйені, ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Рухани адамгершілік құндылық –адамдық қасиеттердің өлшемі.

Қазіргі кездегі бала тәрбиесінің ерекшелігі-адамшылық, азаматтық қасиеттің сынға түсуі еліміздегі әлеуметтік болмысымыздың жаңаруына әкеледі. Бұны жасайтын –адам. Сондықтан тәрбие беру мәселесінде- болашақ адам тұлғасын қалыптастыратын орта өзегі құндылық болуы-өмір талабы.

Заманауи әдістерді тереңдете қолданып оқыту мен тәрбиелеудің жаңа сапасын қамтамасыз ету қазіргі заман талабынан туындап отырған мәселе. Жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес оқу-тәрбие үрдісінде балаларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру білім сапасын арттыруға, ұлттық ерекшелік пен білім мазмұнын жетілтіріп нақты нәтижеге қол жеткізу, білім сапасы мекен шығармашылық ізденіс деңгейін арттыру арқылы мұғалімнің кәсіби қызметін жаңарту, баланың құзіреттілігін қалыптастыру, оларға рухани-адамгершілік тәрбие беру, шығармашылық қабілеттерін арттыру, жеке тұлғаның өз құқықтары мен міндеттеріне сай ұлттық негізде көзқарастарын қалыптастыру бағытында жұмыстар заман талабына сай жүргізілуде.

«Білім-ержүрек батырдың тәжі мен даналықтың алтын алқасы» десек, қазіргі уақытта білім берудің өзіндік жоспарлары, ұлттық үлгісі қалыптасуда. Сауатты ұрпақты тәрбиелеу үшін ұстазға жүктелген жауапкершілік өте жоғары. Ұстаз-ұлы тұлға. «Ұлылықтың басында ұстаз тұрады» дейді дана халқымыз. «Әрбір бала-болашақтың данышпаны» десек, бала бойындағы талантты ашатын –ұстаз. Ол үшін бүгінгі оқу үрдісіне сай педагогикалық шеберлік қажет. Педагогикалық шеберлік- дарынды талант емес, үйрену, ізденудің нәтижесі. [1]

Сондықтан, білім беруде ақпараттандыру мәселесінің мемлекеттік деңгейде көтерілуі, мемлекеттік білім стандарты деңгейіне оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттеуі де осының айғағы.

Білім беруді ақпараттандыру ғасыр міндеті. Білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы-компьютер саналатындықтан, Елбасы атап көрсеткендей: «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет.

Бүгінгі таңда білім беруде сабақ барысында интерактивті құралдардың көмегімен мұғалімнің, оқушының шығармашылықпен жұмыс істеуіне жол ашылуда.

Ендеше ұстазға тән сипаттар ұстаздың дүниетанымдық көзқарасы, сенімі, қызметке бейімділігі, кәсіптік білімі мен біліктілігі, қамқорлық көзқарас, сүйіспеншілік сезім, ұйымдастырушылық қабілет, заманға сай жаңашылдығы, осындай дара қасиеттері ұстазды бақытқа жеткізбек. Бақыттың үлкені-өзінді-өзің тану болса, ұстаз өзін өзі қай уақытта таниды? Ол-ұстаздан шәкірт озған сәтте. Ұлы ақын Абай атамыз: «Нағыз сұлу, толық адам болу үшін, адам баласына керегі ақыл, қайрат, жүрек. Егер осы қасиеттер толыспаса жарты адамсың» деген екен. Сапалы білім-ел болашағын айқындайтын басты көрсеткіш

болып табылады. Әр мұғалім-өз сабағының көшбасшысы. Көшті қалай бастап алып жүремін десе де өз еркі. Көшті дұрыс бағытта білу оның шеберлігіне байланысты. [2]

«Ұстаздың биігі-ойлана қарасаң-биіктей береді, үңіле қарасаң-тереңдей береді, қол созсаң-қарсы алдында, айналсаң-артында тұрғандай», деп Сократ айқан. Егеменді еліміздің ертеңі болашақ ұрпаққа әлемдік деңгейде білім беру мақсатына орай білім мазмұнына жаңаша қарау-басты міндеттердің бірі.

Жаңа ақпараттық технологиялар мұғалімнің мүмкіндігін арттыратын, қуаттандыратын құрал. Ақпараттық технологиялар мен инновациялық педагогикалық әдістерді біріктіру білім беру сапасы мен тиімділігін арттырады.

Ұлы педагог К.Ушинский айтқандай: «Мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім. Оқуы, ізденуі тоқтасымен оның мұғалімдігі де жойылады» деген. «Дарынды балаға-талантты ұстаз» болу үшін шығармашыл ізденістің орны ерекше екенін ескерсек, ізденеміз-табамыз, талаптансақ-жетеміз, зейін салсақ- ұғатынымыз анық. [3]

Олай болса болашақтың ертеңі болар жастарымызды теңіздей терең білім мен қажырлы еңбектің арқасында білім нәрімен сусындап желеуіміз бүгінгі мамандардың басты мақсаты.

Қазіргі кезде біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең – ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық-коммуникативтік технологиялар педагогтер қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. Білім берудегі ақпараттық-коммуникативтік технологиялар ұғымы оқытудың жаңа инновациялық технологиялары, қазіргі ақпараттық оқыту технологиялары, компьютерлік оқыту технологиялары және т.б. тіркестермен тығыз байланысты

Менің де мұғалім ретінде алға қойған мақсатым – оқушыларға ұлттық педагогикалық тәрбие мен білім берумен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін арттыру. Сол себепті сабақты идеялық жағынан ғылыми негізде өмірмен байланысты ұйымдастырып, оқушының қызығуын, білім құмарлығын таныту, әр сабақта оқушыларды ойлануға, өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге үйрету арқылы дағдыландыру – әрбір ұстаздың абройлы борышы.

Технологиялардың танымал түрлерінің бірі – модульдік оқыту. Ол тұлғаның мүмкіндігіне даярлық деңгейін бейімдейді, ал дамыта оқыту оқушының жеке тұлғасын, оның біліктерін көтеруге ықпал етеді.

Осыны ескере отырып мен оқу үрдісіне М.Жанпейісованың “Модульдік оқыту технологиясын” қолданып жүрмін. Мұндағы менің мақсатым – өз бетімен дами алатын, өмірдің әртүрлі қиындықтарына төзе білетін, белсенді, білімді тұлға тәрбиелеу. Модульдік технология дамыта оқыту идеясына негізделген. Модульдік оқытудағы негізгі міндет – оқушының өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігін дамыту. [2]

Жекелеп (даралап) оқыту бала қабілеттері мен мүмкіндіктерін ашуға, дамытуға жағдай туғызса, белсенді оқыту танымдық белсенділігін, шығармашылығын ұйымдастыруға жағдай туғызады. Жаңа технологияның әдіс-тәсілдеріне сәйкес оқушылардың алдына белгілі бір мәселені міндет етіп қойсақ, олар инновация элементтерін пайдалана отырып ізденіп шешуге талпынады. Бұл арқылы олар проблемалық жағдай туған кезде оны дұрыс шеше білу тәсілдерін үйренеді. Мұның нәтижесінде өз бетінше өмір сүре алатын шығармашыл азаматтар тәрбиелейміз

Оқушыларға қазіргі заман талабына сай жоғары дәрежеде сапалы білім мен тәрбие беруде компьютерлік технологияны пайдаланып оқыту-бүгінгі күн талабы. Дамыта оқытуда баланың іздеушілік-зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің бұған дейін білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезетіндей жағдайға жетуі керек. Содан кейін барып оның білім алуға деген ынта-ықыласы артады, білім алуға әрекеттенеді.

Қазіргі таңдағы талаптарға сай білімді,әсіресе білгенін өмірде пайдалана білетін жастарды тәрбиелеу мақсатында оқытудың жаңа әдістерінің ішіндегі ең маңыздысының бірі-желілік ресурстарды пайдалану технологиясын енгізу.

Өз тәжірибемде оқушыларды қазіргі заман талабына сай жерсерік арнасы арқылы қашықтықтан оқыту және электрондық оқулықтарды пайдаланып,педагогика ғылымының докторы,профессор Ж.Қараевтың “Деңгейлік оқыту”жүйесіне,”Сын тұрғысынан ойлау”стратегиясына,Шаталовтың”Тірек сигналдары арқылы оқыту”жүйесіне сүйеніп сабақ жүргіземін.

Оқу мен жазуды сын тұрғысынан ойлау стратегияларын сабақта қолдану барысында қол жеткен нәтиже;оқушының оқуға қызығулары артады,іскерлік дағдысы,ойлау белсенділігі,тапқырлығы,өзіне деген сенімі қалыптасады,пікір таластыра білуді,ойын жүйелі түрде жеткізуді,қолданбалы бағдарламаларды пайдаланып немесе алгоритмдер құру арқылы бағдарлама құрастыруды үйренеді.Баланың жеке қасиеттерін ашу арқылы тәрбиелей отырып,танымдық күшін қалыптастыру және оқушының шығармашылық қабілетін дамытуда ойын түрлері,топтастыру,сәйкестендіру,толықтыру стратегиялары,сергіту жаттығулары,электрондық оқулықтарды кеңінен қолдануға болады.

Оқыту үдірісін жаңаша ұйымдастыру мұғалімнің оқушының өзін-өзі дамытуына қолайлы жағдай жасайды және оның шығармашылығының өздігінен іс-әрекет ету даралық қабілеттерінің артуына септігін тигізеді.Мұндай жаңа технологияларды пайдаланып оқыту барысында мұғалімге қойылатын негізгі талап-оқушының берген жауабын түзету,берілген тапсырманы орындау жолдарын көрсету,оқушыға өз ойын рет-ретімен толық жеткізуді үйрету.Мәселен,балаға өз ойын қысылмастан айтуға мүмкіндік беріп,пірік еркіндігін сездіру оқушының сол сабаққа қызығуын арттырады.Сонымен қатар сабақ барысында техникалық жабдықтарға,көрнекіліктерге жүгіну уақытты үнемдеуге,аз уақыттың ішінде бірнеше оқушының білімін бағалауға,бағдарламадағы материалды қай дәрежеде меңгергенін айқындауға мүмкіндік береді.Бұл-оқушының білім деңгейін қадағалаудың ең тиімді тәсілі.Себебі,оқушының білімін тексеру,оның мүмкіндіктерін айқындау-оқыту кезеңінің ең маңызды бөлігі. [3]

Инновациялық технологиялар бәсеке қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуда және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдануда негізгі мәнге ие.Орыс педагогі К.Д.Ушинский айтқандай,қазіргі заман талабына сай әр мұғалім өз білімін жетілдіріп,ескі бір сарынды сабақтардан гөрі жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса,сабақ тартымды да мәнді, қонымды,тимді болар сөзсіз.Қазіргі таңда электорндық оқыту үрдісі жоғары және үздіксіз білім беру жүйесінде іске асырылуда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұхамбетжанова С.Т, Медебекова М.Т. Педагогтердің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі.- Алматы: ЖШС Дайыр баспа,2010. [1]
2. Информатика негіздері журналы. – 2010 – №1 [2]
3. Білім технологиялары. – 2010. – №2 [3]
4. Қазақстан мектебі. – 2009. – №7
5. Мұғалім.kz математика, информатика республикалық оқу – әдістемелік журналы. – 2013.- №1

**ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ТАРИХИ ЖАДТЫ БІЛІМ БЕРУ
КЕҢІСТІГІНДЕ ЖАҢҒЫРТУ**
(Ыбырай Алтынсарин мұралары негізінде)

Бекентаев Сунгат Жумабекович

Тарих пәнінің мұғалімі, магистр, педагог-сарапшы

«Арқалық қаласы білім бөлімі

Кейкі батыр атындағы №4 жалпы білім беретін мектебі» КММ

Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларының оқуына, олардың заман ағымына сай білім алуына ұланғайыр үлес қосқан педагог. Ол тек педагог ғана емес, сонымен қатар жазушы да. Жазушы дейтін себебіміз, балалардың мектептен білім алуына ғана атсалысып қойған жоқ, ол мектеп оқулықтарын жазып, оны балаларға тарту етті. «Оқытушы дүниедегі заттың бәрін қымбат, ал халық мектебі үшін ең керегі- мұғалім. Педагогикалық құралдардың ең жақсысы-ұқыптылық, жинақтылық, мұқияттылық пен сабақты жүргізу» деп санайды. Сондай-ақ «Баланың адамгершілік, алғырлық қасиеттерінің дамуы ұстазға байланысты» деп санады.

Мұхтар Әуезов ғылыми зерттеулерінде, анықтамаларында Алтынсарин еңбектерін жан-жанқты бағалайды. «Ыбырай Алтынсарин – қазақ мәдениетінің зор қайраткері. Ыбырай тарихтың ұзақ өрісі бар, зор келешегі бар істердің үлгісін өз қолымен орнатты. Әрі ол – жаңа үлгідегі ақын, әрі ол – сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, «бұратана» елдер үшін тың үлгілі мектеп ашушы. Ол – мектептің өзіне бөлек ерекшелігі бар бағдарламаларын, оқу құралдарын жасаушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен бірге, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер өнерлі түрде қабыстырушы», - дейді ол.

Оқырман қауымға мәлім, Ы.Алтынсарин отаршылдық мүдде тұрғысынан ашылған Орынбордағы оқу орнында тәрбиеленіп, орыс тіліне терен жетіліп шықты. Арманы – туған халқының көкірек көзін ашып, еуропалық білім беру, кітаби ақындардың қисса-дастандарындағы шұбарланып бара жатқан ана тілінің табиғатын таза сақтау жолында күрес жүргізу еді. Бірақ сырттан еріксіз таңылған миссионерлік дүние – таным мен олардың педагогтық жүйесі бұл мақсатын жүзеге асыруға кедергі келтірді.

Отаршылдар мен миссионерлер оқу- ағарту саясатында қаншалықты түлкі бұлаңға салып түп мақсатын культрегелік жолмен бүркемелегенімен, бұратана халықтарды шоқындыру арқылы орыстандыру саясатына қазақ жұртшылығы сескене қарады. Екінші жағынан, бұл жағдайды діндар молдалар да ушықтыра түсті. Мұндай құбылысты Қостанайдағы екі кластық аралас мектептің оқытушысы Ф. Д. Соколов өзінің 1889 жылғы 28 қыркүйектегі естелігінде: «... Оның Троицкі молдаларының ықпалына түскен Николайлық қазақтар арасында жаулары да болды. Олар оны орыстарға ілтифатпен қараған үшін, қазақ балаларын шоқындыруға қызмет етеді деп жек көрген. Алтынсарин қазақ балаларын шоқындыру үшін емес, оларға еуропалық білім беру жолында үкімет ашқан орыс-қазақ аралас мектебін халық мүддесіне пайдалану мақсатын олар, әрине біле бермеген.

Ильминский Ресей империясының орыстандыру саясатын қазақ арасында жүзеге асыруды қазақтардың өз қолы мен істеу саяси жағынан әлде қайда жол болады білгендіктен, Ы. Алтынсаринді осы іске пайдалануды көздеген. Осы сепепті Ильминский 1869 жылы Ағарту министріне жазған хатында: «... Алтынсарин ... қазақтардың ортасында өзі мектеп ашса, орыс алфавитін сонда қолданса, оны орыс елінің адамдары істетіп отыр дегізбей, өзі ашқан болса ... ең әуелі жаңа идея Алтынсариндікі болады » (Қазан архиві, ф. 968, оп. 1, іс. 16, 1-2 бет),- деп өз мақсатының басты да өзекті желісін ашып көрсеткен. Яғни мұнда орыс алфавиті негізіндегі қазақ жазуын жазушы Алтынсарин еді деп көрсетіп, халықты осы идеяға сендіруді көздеген. Ал қазақ әдебиетшілері, тіпті осы күнге дейін «жаңа идея Алтынсариндікі» деп жазып («Правда», 1987ж. 6 октябрь),

насихаттап жатуы саяси жағынан аса нәзік астарлы мәселеге сын көзімен қарай алмай, тұтас алданып келе жатқанын көрсетеді емес пе?

Ильминскийдің екінші мақсаты- қазақтарды татарлардың ықпалынан ажыратып бөлектеп ұстаудағы басты құралы халқымыздың сан ғасырлар бойы қолданып келе жатқан араб жазуын орыс алфавитімен алмастыруға келіп тіреледі екен осы алысты көздеген саяси мақсат тұрғысынан келіп Ильминскийдің миссионерлік әрекетіндегі «... басты радикалды құралы-қазақ тіліне орыс алфавитін енгізу. Қазақтар орыс алфавитімен жазып отырғанда, ол қазақтарды өзінің шырмауынан шығармай, өзіне тарта береді... Бұл ойды орыс шенеунігі жүргізуі, тіптен келіспейді » - деген Ильминскийдің ой байламы көп нәрсені астарлы сырларын ашып біріп отыр емес пе?! Яғни, идеологиялық мәселенің өзінде де басқаның қолымен от көсеу арқылы әрекет ететін отаршыл атаулыға ортақ тәжірибенің жымысқа тәсілін сездіреді.

Ы. Алтынсарин өзінің бар өмірін ағартушылық ісіне бағыттап, қазақ жастарын адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнегелі өнерлі азамат болуға шақырады. Сондықтан оның шығармаларын оқыту- оқушыларға жақсылық, әділдік, қамқорлық, қарапайымдылық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі. Қазіргі еліміздің тәуелсіздік таңындағы білім саласына келетін болсақ, орта мектептер мен жоғарғы оқу орындарында

Ы. Алтынсариннің білім беру жөніндегі идеяларын енгізілуі жетіспейді. Мысалға, Абайтану ғылымы сияқты Ыбырайтану ғылымын енгізсе, келешек ұрпаққа білім саласында мол үлес болар еді. Ыбырай Алтынсариннің білім беру жүйесіндегі әдістемелік нұсқаулары мен құралдарын қазіргі білім жүйесіне енгізе отырып, кең көлемде пайдалануға болады.

XIX ғасырдың екінші жартысындағы ағартушы – демократтар Шоқан Уәлиханов пен Ыбырай Алтынсарин еңбектерін Абай музейінің экспозициясында кең танытып көрсету жүзеге асырылып келе жатыр. Әсіресе, Алтынсариннің ақындық, ағартушылық, педагогикалық шеберлігін Абай шығармашылығымен байланыстыра көрсетуге ерекше мән беріледі.

Абайтану ғылымының негізін салушы Мұхтар Әуезов өзінің ғылыми еңбектерінде Абай мен Ыбырайдың ара қатынастарын үнемі анықтай, айыра зерттеп көрсетіп отырған. Мұхтар оқушы кезінде Абай, Ыбырай өлеңдерімен қалай таныс болғанын еске түсіре отырып, екі ақынның өзіндік ерекшеліктерін былайша ашып береді:

«Ең алғаш Абайдың шығармаларымен шала хат танитын бала күйінде танысқанымызда, Мүрсейіт молда жазған қолжазба кітапты түгелімен Абай кітабы деп білуші едік. Шетінен бастап жаттауға кірісіп едік. Сонда «сәуірде көтерілер рақмет туы» деген өлеңі мен «Араз бол, кедей болсаң ұрлықпенен» деген өлең Абай кітабының ішінде бірге жазылған екен. Сол шақта Абай, Ыбырай бір адам шығар деп ойлаушы едік. екеуінің қазақ ауылындағы көктем жайындағы жазғандарын оқып отырсаңыз, шынында, бір ақындық мектептің, бір түрлі ақындық дәстүрдің үлгісін көресіз және екеуі де бұрын қазақ жазбаған өлеңді жазған... Абай Ыбырайды жақсы білген. Кейін Абайдың өзі қадірлегендіктен Абайдың қолжазбаларының ішінде Пушкин, Лермонтов, Крылов шығармаларынан жасалған аудармалар қоса кірумен бірге Ыбырай өлеңдері үнемі бірге көшіріліп жазылып жүруші еді. Абайдың өзінің тапсыруы бойынша солай болса керек... Ыбырайдың әрқашан Абай атыменбірге жазылып, жатталып, таралып, жүруі бұл екеуінің үні бір, үміті бір, арман бағыты және болшақ тағдыры бір ақын екендіктерін танытушы еді». (М. Әуезов. «Уақыт және әдебиет», 316-бет).

Әуезовтің осы пайымдауы Ыбырай еңбектері Абай еліне, Абай ұрпақтарына ертеден-ақ таныс, етене болып кеткенінің және екі ақын бірін-бірі білгендігінің куәсі. Мұхтар Абайдың орыс әдебиетінен, әсіресе, Пушкин поэзиясынан нәр алуына терең талдау жасайды. Пушкиннің ақындық дәстүрін меңгерген Ыбырай, одан әрі жалғастырып дамытқан-Абай деп, әділ баға береді.

«Алтынсарин Пушкин жазған, орыс тұрмысынан алынған жылдың төрт мезгілі турасындағы өлеңдерден көп үлгі алады. Еліктеу түрінде емес, классик ақынның, стиліне ден қойып, соның дәстүрін меңгереді. Ыбырай осы көктем жайындағы жалғыз өлеңінің өзімен («Сәуірде көтерілер рахмет туы») қазақтың пейзаж жайындағы болашақ реалистік поэзиясын бастап кетті деуге болады...

...Абайдың кейін жазатын осы алуандас «Жазғытұры», «Жаз», «Қыс», «Күз» дейтін өлеңдерінің бәрінен біз жаңағы айтылған Алтынсарин салған тың жолдың түгелімен қабыл алынып, онан да ары көркейін, дами түскенін білеміз» (М. Әуезов. «Уақыт және әдебиет»).

Қазақ жазба әдебиетінің үлгілерін орыс тілді аудиторияда оқытудың әдістері жолға қойылып, қолданылып келеді. Қай іс болсын, ең алдымен, жан-жақты іздену мен мол материалды жинақтаудан басталып, оларды бірізділікке түсірумен аяқталатыны белгілі.

Ы. Алтынсаринның ой өнері мен қызметін үйрету, білгізу, жалпы, әдебиет, педагогика тарихына үңілу аса қажетті нәрсенің бірі. Әсіресе, XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ зиялыларының көш басшысы ретінде оның атқарған рөлі мен қазақ халқының ұлттық сана-сезімінің қалыптасып, дамуына қосқан үлесін, қазақ балаларына ең алғаш еуропаша білім беруге ұмтылған прогресшілдігін көрсете оқыту аса қажет. Ең бастысы ауыл балаларына сол кездегі ең үздік деп саналатын әдебиет үлгілерін аударып, жан-жақты хабар, жаңалықтарды іздеп тауып, бәрін кітапқа енгізіп тұңғыш қазақ хрестоматиясын шығарды. Оны жасау арқылы Алтынсарин қазақ жерінде тұңғыш рет әдебиетті пән ретінде таныта отырып, қазақ әдістемесіне жол салды. Ыбырай хрестоматиясына халық әдебиеті мен жазба әдебиеті идеясының мазмұнды, ең жақсы үлгілері енді де, мәтіндерде білімділік, тәрбиелік және эстетикалық жағы түгел қамтылды.

Ы. Алтынсарин хрестоматиясы мектепте ұлт тілін үйренудің тамаша бастамасы болды. Мектепте орыс тілін үйретуге байланысты Алтынсарин аударма әдісі дейтін жүйені енгізді. Бұл пәнді терең меңгертуге негізделген, оқушылардың ынтасын арттыратын әдіс болды. Ыбырайдың аударма әдісінің өзі мәтінді оқуға бғытталғандықтан, онда оқудың толып жатқан элементтері кездесетін: сөз, сөйлем мағынасын екі тілде бірдей ұғыну, орысша да, қазақша да ойлай, сөйлей, жаза білу, сөздік жасау, жаттау, көркем мәтінді оқыту.

Бұл әдісті қазақ тілі мен әдебиетін оқыту аудиториясында оқытуда қолданудың еш сәтсіздігі жоқ. Себебі, жоғарыдағы әдістер міндетті түрде қолданылады.

Ы. Алтынсарин әдеби оқу әдістемесін қазақ тәжірибесіне тұңғыш енгізе отырып, төрт түрлі факторды бірге алып қарайды: 1) материал; 2) соның берілу тәртібі мен әдістемесі; 3) оқушы; 4) мұғалім.

Әрине, бұны түп-тиүгел қазіргі кезде керек деп айтудан аулақпын. Дегенмен, аталған факторларды кеңейтіп, түрлендіріп, қазіргі кезге сәйкестендіруге болады. Бұл педагогика тарихындағы жалпы сабақ өткізудің қаңқасы іспеттес сызба ғана.

Ы. Алтынсарин хрестоматиялары жас буынға эстетикалық тәрбие ғана емес, үлкен жүйелі білім және қоғамдық ұғым береді. Жастарды адамгершілікке, ағартушылық идеясына, қоғамдық міндетке баулыды.

Бұған, ең алдымен, «*Кел балалар, оқылық*», «*Өнер-білім бар жұрттар*» өлеңдерінің тақырыбы мен идеясы айғақ. Ыбырай жастарды өнерге, оқу – білімге шақыра, отырып, олардан қоғамға пайдалы, жаңа заман заман талабына сай, халыққа адал қызмет істейтін азамат, қайраткер тәрбиелеп шығаруды басты мақсат етті. Сөйтіп, ол әдеби оқудың білімдік- тәрбиелік мәнін бірінші орынға қойды.

Ы. Алтынсарин әңгімелерінде тарихи матиралдар мен салыстыру әдісі өте көп. Мәселен, «*Қарабас батыр*», «*Қобланды*», «*Алтын айдар*» сияқты халық әдебиетінің үлгілері арқылы автор жастардың назарын өз жұртының тарихына, мұрасына аудартады. Сондай-ақ, әңгімелерінде өмір шындығы нақты бейнеленеді. Ыбырай новеллаларының образдары – ғибратшыл, шыншыл жандар. Олар- жақсылыққа құмар жастар. Осы образдардың сыр – сипатын, тұлғасын тану арқылы балалар портретін жасайды.

Ыбырайдың материалды балалардың жас ерекшелігіне, түсінігіне лайықтап беру тәсілі де мейлінше жаңа. Ыбырайдың әдеби оқу әдістемесіне тән бір жаңалығы- өлең жаттату тәсілі. Шығарманың мазмұны мен идеясын танытудың элементі бар. Мысалы, балалар «*Өнер – білім бар жұртар*» өлеңі мен «*Қапшақ Сейітқұл*» әңгімесін оқи отырып, бұлардың бірінен прогресс идеясын білсе, екіншісінен отырықшылық идеясын танып біледі. Ыбырай қоғамда адам мінезін оқу- білім арқылы ғана түзетуге болады деп сенеді.

Ыбырай сабақты оқыту жүйесіне аса көңіл бөлген. Сабақтың жүйесіздігі баланың пәнге қызықпауын, үлгірмеуін, салақтығын туғызады. Бұл баланың емес, мұғалімнің кінәсі дейді. Еңдеше, пәнді жетік білу, оқушылардың қызығуын арттыру – бұл мұғалімнің шаруасы. Біздіңше, Ы.Алтынсаринның оқу - әдістемелік ойлары қашанда өзекті.

Енді Ы. Алтынсарин сабағын оқытудың бір әдісін көрсетейік.

Жинақтау – талдау – жинақтау.

Бүтін – бөлшек – бүтін.

Мазмұн- форма – идея.

Оқу- талдау- көркем оқу.

Мәтін – образ – теория.

«Бай баласы мен жарлы баласын» әдеби оқу жүйесінде 4 сабаққа құру керек. Өйткені бұл тұста істелетін жұмыстар көп. Сабақ үлгісі мынадай:

I сабақ. Кіріспе түсінік. (Авторы, суреттейтін заманы, жалпы проблемасы.) Әңгіменің I тарауын сыныпта оқытып, мазмұндату, сол бөлімге ат қойғызу. Тапсырма – үйде оқушылар әңгіменің II – III – IV тарауларын оқып келіп, әр тарауын бөлек және тұтас мазмұндауға әзірленіп келеді.

II сабақ әңгімені мазмұндату, толық мазмұндатудың ережесін беру, әңгіменің барлық бөлімдеріне ат қойғызу, оны тақтаға, дәптерге түсіру. Бұл екі сабақ оқуға арналады. Екінші сабақтың аяғында әңгіменің тақырыбы ашылады. Оны оқушылардың өздеріне сұрақ беру арқылы аштырамыз. Екі баланың мінез – құлқындағы, іс - әрекетіндегі ерекшеліктерді айта келіп, балалардың тәрбиесіне тірелеміз.

III сабақ. Мұнда Асан мен Үсенге салыстырмалы мінездеме жасалады. Дәрісте сұрақ-жауап әдісі қолданады. Салыстырмалы мінездеме әуелі даралаудан басталады.

Әуелі оқытушы сұрақ қойып, Асанның мінезіндегі бастапқы белгіні ашады. Сол жол мен Үсеннің бастапқы мінезі анықталады. Осындай жолмен олардың басқа мінездері де анықталып, ол тақтаға түседі. Сұрақ- жауап әдісімен оқытушы сол пунктерге мысал тапқызып, ат қойғызады.

IV сабақ. Мұны теория мен мақалдап оқуға мазмұндама немесе шығарма жазуға арнауға болады.

Теориядан тақырып, әңгіме, образ, мінездеме мен термендердің анықтамасы беріледі.

Студенттерге, оқушыларға оқытуға бұл әңгімені екі тұсы қолайлы. Бірі- Асанның жылайтын жерлері, екіншісі – түнгі дала көрнісі.

Сабақтың аяғында а) мұғалімнің «Бай мен жарлы баласы» тұсында қандай жұмыстар жүргізгендігі жайлы есебі беріледі; ә) сол форма, терминдерді оқушылардың қалай игергені нақтыланады: б) жазба әдебиеті жұмысы жүргізілген болса,, соның нәтижесі ортаға салынады. Әрбір сабақта ескі мен жаңа материал ұштасып, түйісіп отырады. Мұндай сабақтар оқушылардың өздеріне жұмыс істету міндетін көздейді.

Ыбырай атамыздың мынадай ұстаздарға арналған ұлағатты сөзі бар: «Егер шәкірттің дәрісті түсінбесе, сен оны кінәләма, керсінше өзіңді кінәлә» деген.

Білім және ғылым қызметкерлерінің II съезінде Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев: «Мұғалімдер-қоғамның ең білімді, ең ойшыл, білгілеріңіз келсе, ең «сынампаз» бөлігі болып табылады. Білім саласы қызметкерлерінің отаншылдығы халықтың басқа буындарымен салыстырғанда анағұрлым ауыр қиындықтарды бастан кеше отырып,

жастарға өзінің бойындағы бар білімін беріп қана қоймай, оларды адамдық, адалдық, тазалық, гуманизм, Отанын сүйе білу секілді асқақ сезімдерге тәрбиеленуімен танылады» деп, ұстаздың қоғам өмірінде алатын орны мен атқарып отырған асқарлы міндеттерінің айрықша маңызын ашып көрсеткені мәлім.

Қазіргі білім мазмұны деп жүргіземіз-мектепті жаңалау білімді, тәрбиені әлемдік білім беру жүйесіне қарай ыңғайластыру. Бұл міндетті өмірге ендіріп, жүзеге асырушы-мектеп мұғалімі, ұстаз. Сондықтан да үздіксіз білім жүйесі қазіргі таңда да сол мектептің тиянақталығын қамтамағысыз ететін стратегия мен үлкен саясатқа айналып отыр. Елдің іргетасын бекітетін де, экономикасын нығайтатын да, рухани қауыпсіздігін толық қамтамасыз ететін де жүйелі жұмыс істейтін мектеп пен білікті маман көмегімен берілетін терең білім.

Қалыптасқан жаңа жағдайда, мемлекетінің білім беру саласындағы саясатты тәрбиелі де өнегелі, парасатты да салмақты, ішкі жан дүниесі бай, адамгершілік түсінігі мол әрі ұлттық және дүниежүзілік жетістіктерді қоғамдық өмірдің кез келген саласында дамытуға қабілетті жеке тұлғаның қалыптасуына бағытталуы тиіс. Өйткені, ұлтымыздың кемелді келешегінің ең басты кепілі-сапалы, әрі жаңа заманның талаптарына сай білім беру жүйесі.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсаты білім жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, экономиканың орнықты өсімі мен азаматтардың әл-ауқатының артуын қамтамасыз ететін талабына сай түбегейлі жаңартудың негізгі бағыттары қандай дегенге келсек, білім менендіментін жақсарту, педагог мәртебесін арттыру мемлекеттік қолдауды күшейту, шағын жинақты мектептердің даму стратегиясын жүзеге асыру, «Балапан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру арқылы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды толық қамту, 12 жылдық білім беруге көшу мәселелері қарастырылған.

2020 жылға дейінгі бағдарламада көрсетілген міндеттерге сәйкес еліміздің орта білім беру ұйымдардың 12 жылдық оқыту үлгісіне толықтай көшіру жүзеге асырылып, күзиреттілік тәсіліне негізделген бұл білім жүйесінің жаңа стандарттың әзірлеу және енгізу жан-жақты жоспарлануда.

Білім беру стандартының өзгеру білім берудің жаңа мазмұнын әзірлеуді талап ететіні белгілі. Жаңа білім беру мазмұнының базалық принципі-әрбір мектепте тұлғаның адамгершілікте-рухани қасиеттерін дамытуды ынталандыратын ізгілендірілген білім беру ортасын құру: өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру. Білім беру ұйымдары мен отбасыларда адамгершілік – рухани мәдениетін жоғары деңгейіне қол жеткізілетін болады.

Қазақстанның жаңа мектебін ұйымдастыру идеясы білім берудің мақсаттарын қайта қараудан тұрады. Бұл оқыту пәндерінің мазмұнын, технологиясын, құрылымын, басқарудың, оқулықтарды, қаржыландыруды, т.б. жаңартуға мүмкіндік береді.

XX ғасырдың ірі өкілі, белгілі ағартушы Жүсіпбек Аймауытов ұстаз қызметін былай сипаттайды: «Балаларға білім берумен, тәрбиелеумен мұғалімнің қызметі тәмам болмайды. Ол балаларды тәрбиелеуге, үгітеуге міндетті, басқаша айтқанда, мұғалім қарапайым қызметкер емес, ол шәкірттерінің алдағы өмірін өз басынан кешірген тәжірибесіне таянып оларға келешекте өмірден аяғын шалыс басып, соққы жеп өкінбеске күні бұрын сақтандыратын қорғаушысы, қамқоршысы». Ұлы Абайдың да «ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» деген нақыл сөзі педагогикалық ғылымдық тандаған адамның өз мамандығынан шаршамайтынын, қайта керсінше баланың нәр алатынын айтады. Ұстаздың бүгін қиын еңбекпен оқытқан шәкірті ертең егеменді елінің үлкен бір азаматы болғанда біз мұны ұстаз бен мемлекеттің, ата-ана мен қоғамның ортақ жемісі деп айтамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994.
3. Алтынсарин Ы. Өнер-білім бар жұрттар: өлеңдер, әңгімелер және хаттар. – Алматы: Жалын, 1991.
4. Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – Алматы: Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1962.
5. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991.
6. Дербісәлин Ә. Ыбырай Алтынсарин: өмірі мен қызметі туралы. – Алматы: Қазақстан, 1965.
7. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Санат, 1997.
8. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Білім, 2003.
9. Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. 4-том: Психология және педагогика. – Алматы: Ғылым, 1998.
10. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
11. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві. Ы. Алтынсариннің ағартушылық қызметіне қатысты құжаттар мен хаттар жинағы.
12. Татарстан Республикасының Ұлттық архиві. 968-қор, 1-тізім, 16-іс, 1–2-беттер.
13. Назарбаев Н.Ә. Білім және ғылым қызметкерлерінің II съезінде сөйлеген сөзі. – Астана, 2001.
14. Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және әдебиет. – Алматы: Ғылым, 2001.
15. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.

«ҰСТАЗДЫҢ ҰЛТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ РӨЛІ: ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ»

Бисенгалиева Адеми Галымжановна
«Арқалық политехникалық колледжі» КМҚК
Тарих және қоғамдық пәндер оқытушысы

Бүгінгі білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндеттердің бірі – білімді, білікті маман даярлаумен қатар, елінің тарихын білетін, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, жауапкершілігі жоғары, қоғамға пайдалы азамат қалыптастыру. Бұл міндетті жүзеге асыруда педагогтің орны ерекше. Себебі ұстаз білім беруші ғана емес, жас ұрпақтың дүниетанымына, азаматтық ұстанымына және құндылықтық бағдарларына ықпал ететін тұлға.

Ұстаздың ұлт тәрбиесіндегі рөлі туралы сөз қозғағанда, өткен дәуірлердегі ағартушылар мен мемлекет және қоғам қайраткерлерінің тәжірибесіне назар аударудың маңызы зор. Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков – әр кезеңде өмір сүрген, қызмет бағыттары әртүрлі болғанымен, ел болашағына қызмет ету, жас ұрпаққа дұрыс бағыт беру, ұлттық құндылықтарды сақтау сияқты ортақ мақсаттарды ұстанған тұлғалар.

Қазіргі кезеңде бұл мәселе «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының құндылықтық бағыттарымен де сабақтасып отыр. Бағдарламада тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік және ынтымақ, әділдік және жауапкершілік, заң және тәртіп,

еңбекқорлық және кәсіби біліктілік, жасампаздық және жаңашылдық сияқты негізгі құндылықтар айқындалған.

Сондықтан тарихи тұлғалардың мұрасын бүгінгі педагогтің қызметімен байланыстыра қарау – өткенді дәріптеу ғана емес, қазіргі тәрбие жұмысының мазмұнын тереңдетудің бір жолы. Ұстаздың міндеті – құндылықтарды айтып қана қою емес, оларды өзінің кәсіби қызметі мен жеке үлгісі арқылы көрсету.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласындағы ағартушылық қозғалыстың аса көрнекті өкілі. Оның бүкіл педагогикалық қызметінің өзегінде білім беру мен тәрбиені қатар алып жүру идеясы тұр. Ол мектеп ашып, балаларды оқытумен ғана шектелмей, білімнің адам өміріндегі және халық болашағындағы маңызын түсіндіруге ұмтылды.

Ыбырайдың педагогикалық көзқарасында еңбек, адамгершілік, адалдық, талап және ізгілік ұғымдары ерекше орын алады. Балаларға арналған шығармаларында ол еңбектің қадірін, қарапайымдылықты, табандылықты және мейірімділікті дәріптеді. Осы арқылы білімнің мақсаты тек сауатты адам қалыптастыру емес, жақсы мінезді, еңбекқор және қоғамға пайдалы тұлға тәрбиелеу екенін көрсетті.

Бұл ұстаным қазіргі педагог үшін де маңызды. Білім алушының кәсіби білімін жетілдірумен қатар, оның еңбекке жауапкершілігін, өз мамандығына қызығушылығын және кәсіби шеберлігін қалыптастыру қажет. Бұл «Адал азамат» бағдарламасындағы «еңбекқорлық және кәсіби біліктілік» құндылығымен тікелей байланысты.

Ыбырай тағылымы бүгінгі ұстазға бір маңызды міндетті көрсетеді: білімді өмірмен байланыстыру. Студент алған білімін өзінің болашақ кәсібінде, қоғамдық өмірде және ел игілігі үшін қолдана алатындай деңгейге жеткізу – заманауи педагогтің маңызды мақсаты.

Нәзіпа Құлжанова – қазақ қоғамындағы ағартушылық пен педагогика саласында өзіндік із қалдырған тұлға. Оның қызметінде бала тәрбиесі, білім беру, ағартушылық және қоғамдық белсенділік мәселелері өзара сабақтас қарастырылады.

Нәзіпа Құлжанова үшін жас ұрпақтың тәрбиесі – ұлт болашағымен тікелей байланысты маңызды мәселе. Оның педагогикалық еңбектерінде балаға тәрбие берудің, оның жеке ерекшеліктерін ескерудің және отбасы мен тәрбие ортасының байланысының маңызы көрінеді.

Бұл ой қазіргі педагогтің қызметімен де үндеседі. Қазіргі ұстаз әр білім алушыны жеке тұлға ретінде қабылдап, оның қабілеті мен мүмкіндігін байқауы, оқу мен тәрбиені біртұтас үдеріс ретінде ұйымдастыруы қажет. Педагогтің жауапкершілігі тек сабақ сапасымен шектелмей, студенттің тұлғалық қалыптасуына да бағытталуы тиіс.

Нәзіпа Құлжанованың тағылымы бізге тәрбие жұмысының адамға бағытталған сипатын көрсетеді. Ұстаздың әрбір сөзі мен әрекеті білім алушының өзіне, қоршаған ортаға және қоғамға деген көзқарасының қалыптасуына әсер етеді. Сондықтан педагогтің мейірімділігі, әділдігі, жауапкершілігі және кәсіби мәдениеті тәрбиенің маңызды бөлігі болып табылады.

Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық мәдениетті, тарихи мұраны және халықтың рухани құндылықтарын сақтауға үлкен үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері. Оның қызметі ұлттық өнерді, салт-дәстүрді, қолөнерді, тарихи ескерткіштерді және мәдени мұраны жаңғырту бағыттарымен тығыз байланысты.

Өзбекәлі Жәнібековтің ерекшелігі – ұлттық мәдениетті өткеннің мұрасы ретінде ғана емес, халықтың рухани болашағын қалыптастыратын күш ретінде бағалауы. Оның қызметі арқылы тарихи жадыны сақтау мен ұлттық мәдениетті кейінгі ұрпаққа жеткізудің маңызын көруге болады.

Бұл бағыт бүгінгі педагог үшін де маңызды. Жас ұрпақ өз тарихын, мәдениетін және туған жерінің ерекшелігін білмей, толыққанды азаматтық ұстаным қалыптастыра алмайды. Сондықтан педагог ұлттық құндылықтарды оқу мен тәрбие жұмысының мазмұнына енгізіп, оларды қазіргі өмірмен байланыстыра білуі керек.

Өзбекәлі Жәнібековтің Арқалық өңіріндегі қызметі де осы тұрғыдан ерекше мәнге ие. Оның туған өлкенің мәдени өміріне қосқан үлесін білім алушыларға таныстыру

арқылы тарихи тұлғаның өмір жолын жергілікті тарихи жадымен байланыстыруға болады. Бұл білім алушының туған жерге деген қызығушылығын арттырып, отаншылдық сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолдары әртүрлі болғанымен, олардың қызметінен ортақ құндылықтарды көруге болады. Ыбырай – білім мен еңбекке, Нәзипа – бала тәрбиесіне, Өзбекәлі – ұлттық мәдениет пен тарихи жадқа ерекше мән берді. Үшеуін біріктіретін негізгі идея – ел болашағына қызмет ету.

Осы сабақтастықты қазіргі педагогтің кәсіби қызметімен байланыстыруға болады. Бүгінгі педагог, ең алдымен, кәсіби маман болуы тиіс. Өз пәнін жетік білуі, ізденуі және жаңа әдістерді меңгеруі – оның кәсіби міндеті. Сонымен қатар ұстаз тұлғалық үлгі болуы қажет. Білім алушы педагогтің сөзінен бұрын оның ісіне қарайды.

Заманауи педагог ұлттық құндылықтарды жеткізуші де болуы керек. Тарихты, мәдениетті және дәстүрді құрметтеу туралы айту жеткіліксіз. Оларды нақты мысалдармен, тарихи тұлғалардың өмір жолымен және туған өлкенің тарихымен байланыстыру қажет.

Педагогтің тағы бір маңызды міндеті – білім алушының жеке тұлғалық қалыптасуына ықпал ету. Әр студенттің қабілетін ескеру, оның бастамасын қолдау, жауапкершілікке үйрету және қоғамдағы өз орнын түсінуге бағыттау – тәрбиелік жұмыстың маңызды нәтижесі.

«Адал азамат» құндылықтары және педагогтің тәрбие жұмысы

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасындағы құндылықтар заманауи педагогтің жұмысымен тығыз байланысты. Тәуелсіздік және отаншылдық құндылығы білім алушының елге, туған жерге және ұлттық мәдениетке құрметін қалыптастыруды көздейді.

Бірлік және ынтымақ білім алушыларды өзара құрметке, ортақ мақсатқа бірге жетуге және қоғамда үйлесімді қарым-қатынас орнатуға тәрбиелейді. Әділдік және жауапкершілік педагогтің де, білім алушының да өз сөзі мен ісіне жауап бере білуінен көрінеді.

Заң және тәртіп құндылығы құқықтық мәдениетті, ережені сақтауды және өзгенің құқығын құрметтеуді қалыптастыруға бағытталады. Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік – Ыбырай Алтынсариннің еңбек тәрбиесімен тікелей сабақтас. Ал жасампаздық және жаңашылдық білім алушыны жаңа идея ұсынуға, ізденуге және өз мүмкіндігін қоғам игілігіне пайдалануға бағыттайды.

Осы құндылықтардың барлығы бір-бірінен бөлек қаралмайды. Олар педагогтің күнделікті жұмысында сабақ, тәрбие сағаты, қоғамдық іс-шара, кәсіби дайындық және білім алушылармен қарым-қатынас барысында біртұтас жүзеге асады.

Тәжірибелік бағыт: тарихи тұлғаларды тәрбие жұмысына енгізу

Тарихи тұлғалардың мұрасын білім алушыға таныстырудың тиімді жолы – оны нақты әрекетпен байланыстыру. Колледжде немесе білім беру ұйымында тарихи тұлғаларға арналған тәрбие сағаттарын, пікірталастарды, ғылыми жобаларды, шығармашылық байқауларды, кездесулерді, музейге баруды, ұлттық мәдениетке арналған көрмелерді және әлеуметтік жобаларды ұйымдастыруға болады.

Мысалы, Ыбырай Алтынсариннің еңбегін кәсіби біліммен және еңбек тәрбиесімен байланыстыруға болады. Нәзипа Құлжанованың мұрасын балаға құрмет, жауапкершілік және тәрбие мәдениетімен ұштастыруға болады. Өзбекәлі Жәнібековтің қызметін ұлттық мәдениет, тарихи жады және туған жерге қызмет ету тақырыптарымен байланыстыруға мүмкіндік бар.

Мұндай жұмыстардың мақсаты – тарихи тұлғаларды жай ғана таныстыру емес, олардың өмірінен бүгінгі күнге қажетті құндылықтарды табу. Білім алушы «Мен өз елімнің дамуына қандай үлес қоса аламын?», «Ұлттық құндылықтарды қалай сақтай аламын?», «Білім мен еңбектің ел болашағындағы орны қандай?» деген сұрақтар төңірегінде ойлануы керек.

Ұлт тәрбиесі – бір күндік немесе бір ғана іс-шарамен жүзеге асатын жұмыс емес. Ол педагогтің күнделікті сөзі, ісі, қарым-қатынасы және жеке үлгісі арқылы қалыптасады. Сондықтан ұстаздың ұлт тәрбиесіндегі рөлі ерекше жауапкершілікті талап етеді.

Ыбырай Алтынсариннен – білім мен еңбекке адалдықты, Нәзипа Құлжановадан – бала тәрбиесіне жауапкершілікті, Өзбекәлі Жәнібековтен – ұлттық мұраға жанашырлық пен елге қызмет етуді үйренуге болады. Бұл құндылықтар бүгінгі педагогтің кәсіби қызметінде жаңа мазмұнмен жалғасын табуы тиіс.

Заманауи педагогтің міндеті – тарихи тұлғалардың мұрасын өткеннің жетістігі ретінде ғана көрсетпей, оны білім алушының бүгінгі өмірімен байланыстыру. Сонда тарих тәрбиенің мазмұнына, ал құндылықтар нақты әрекетке айналады.

Бүгінгі ұстаз білім беретін маман ғана емес, ұлттық сананы қалыптастыруға ықпал ететін тұлға, білім алушының азаматтық ұстанымына бағыт беретін тәлімгер және қоғамға пайдалы азамат тәрбиелеуші. Осы тұрғыдан алғанда, «Адал азамат» идеясының өміршеңдігі де педагогтің күнделікті кәсіби ұстанымы мен жеке үлгісіне байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
3. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда, 1927.
4. Құлжанова Н. Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар. – Алматы: Ана тілі, 2014.
5. Жәнібеков Ө. Жаңғырық. – Алматы, 1991.
6. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы. – Алматы, 1996–1997.

КУЛЬТ ПРЕДКОВ – ОСНОВА ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ

Биргибаева З.К.

преподаватель истории,

Костанайский колледж сферы обслуживания

Костанайская область, г. Костанай, Республика Казахстан

Культ предков как патриархальная родовая организация получил свое традиционное развитие еще в условиях казахского кочевого общества, сохранив пережитки прошлого в условиях повседневной жизни.

В культе предков особым почитанием пользовались духи известных людей. Тенгрианство оказало огромное влияние на культуру, обычаи и традиции казахов. В современном Казахстане тенгрианство тесно переплетено с исламом. Многие обычаи и ритуалы, передаваемые из поколения в поколение, и дошедшие до наших дней, связаны с древними верованиями казахов. Почитание предков, выполнение их заветов характеризовало верность своему роду. В тенгрианстве считалось, что у гор, рек, деревьев, как и у человека, имеются духи хранители – аруахи. Казахи верят, что, помимо физического тела, у человека есть душа. Считается, что все деяния человека отражаются на его душе, и если человек творит зло, то тем самым он оскорбляет духов аруахов. Традиция почитания духа предков – аруах, обязывала казахов знать свою родословную до седьмого поколения [1].

Жеті ата - одна из самых важных и почитаемых казахских традиций, основа, которой «Шежіре түзу», что в переводе означает «Помнить о своих корнях». У казахов существует пословица: «Жеті атасын білмеу – жетімдіктің белгісі» («Незнание семи

предков – признак сиротства») именно так говорили о людях, которые не могли назвать свою родословную. Издавна каждый кочевник должен был помнить имена дедов и прадедов до 7 колена. Хочется отметить, что данная традиция сохранилась до сих пор [2].

Родственники до седьмого колена считались близкими с древних времён, однако браки между ними изначально не запрещались, и когда у казахов появилась традиция составлять свою родословную, сказать сложно. Известно, что прямой запрет на близкородственные браки был введён Есим ханом в XVI и XVII веков. Его указ гласил: «Если казахи, являясь родственниками друг другу, будут вступать в брак, то они приговариваются к смертной казни». Данное право, запрещающее браки до седьмого колена по мужской линии, было закреплено в кодексах «Есім ханның ескі жолы» и «Жеті жарғы» Тауке-хана, который является одним из самых ярких правовых памятников в истории казахского народа. Лишь в исключительных случаях допускались браки в шестом колене.

После процесса присоединения Казахстана к Российской империи законы «Жеті жарғы» конечно утратили свою силу, но, тем не менее, **казахи трепетно относились к своему прошлому и традициям. Почтительное отношение к истории прививалось им** через любовь к природе, уважение к предкам, живым и мертвым, сохранение культурных ценностей. Почитание умерших предков у казахов является важнейшей частью духовной жизни. Предки казахов искренне верили в то, что духи умерших постоянно наблюдают за живыми родственниками, покровительствуют им в реальной жизни. Люди верили в то, что духи предков продолжают интересоваться жизнью своих потомков, и, вмешиваясь в реальную жизнь людей, оказывают поддержку. Многие и сегодня продолжают поклонение предкам исполнением тех или иных древних ритуалов. Наши предки верили, что необходимо питать и душу. Одним из источников энергии души был дух предков. Предкам устанавливали каменные памятники, на плитах выбивались обращение к потомкам. Эти памятники как символы и признание величия предков свидетельствовали о невидимой сакральной связи с миром умерших. Во время памятных церемоний «ас», молений представлено глубокое, почтительное отношение к аруахам.

На сегодняшний день в современном казахстанском законодательстве не существует запрета брака до седьмого колена, существует лишь негласный запрет на союз между родными братьями и сестрами. Однако, несмотря на это, родители стараются привить своим детям знания об их предках. В том числе на государственном уровне происходит возрождение традиций и обычаев давно минувших лет, так в течении десяти дней мы празднуем праздник весны Наурыз. Причем, у каждого дня есть свое название. Таким образом, 16 марта стал Днем памяти предков (Шежіре күні). В этот день люди читают молитвы в память ушедших предков, готовят казахские национальные блюда, старшее поколение рассказывает потомкам о добрых делах и интересных моментах из жизни предков, родственников, об истории семьи и Жеті ата.

Так и сегодня существует вера в духов предков, особенностью которой является вопрос о национальной идее возрождения культурных и духовных ценностей. Она столь же важна для страны, как вопрос о смысле жизни для каждого человека.

Примером национальной идеи является «Мәңгілік ел», которая выражает особенность сакрального Казахстана. Сакральные места - это почитаемые казахстанцами памятники культурного наследия, светской и в том числе религиозной архитектуры, в основе которых лежат мавзолеи, природные ландшафты. Сакральные объекты, занимающие важное место в общественно – политической жизни Казахстана, безусловно, являются символами историко-культурного наследия и национального единства нашей Родины.

Вот и сегодняшнее поколение вспоминает забытые блюда казахской степи, в числе которых: ұлпершек, бас-қарын, сырбаз, көмбе, а также в образовательных учреждениях введены дни национальной одежды казахского народа, акцентируется внимание и на национальные игры, тем самым возрождаются материальные и духовные ценности

казахского народа, что означает любить свой народ, свою Родину, чтить память, которая выражает особенность истории предшествующих поколений. Особенно у современной молодежи востребована тема национального колорита, проявляющая себя в рамках определенной индивидуальности, идентичности кода нации ведь историческая память является продолжением традиций и обычаев казахского народа, передающихся из поколения в поколение, основой которого является почитание, уважение всех составляющих материального и духовного мира. Преемственность поколений остается неотъемлемой частью жизни каждого человека.

На уроках истории Казахстана, рассматривая со студентами такие темы как «Историческая обусловленность формирования родоплеменной структуры казахов», «Традиционное мировоззрение казахов», «Изменение моноэтнического состава населения Казахстана» приводим примеры собственных знаний о своих предках, составляем генеалогическое древо, ребята обращаются с вопросами к своему прошлому, где их предшественники являлись частью целой истории... истории переселенцев, депортированных, приехавших на поднятие целины и пр. примеры многолетней истории нашей страны. К сожалению, не у всех все получается, т.к. во многих семьях нет определенных знаний о своей родословной, так и обрывается связь поколений... Но ребята тем не менее стремятся знать, передавать информацию об исторической памяти, которая в последнее время все больше и больше возрождается в именах своих родных и близких, традициях и обычаях...

Так и в моей семье заведено было знать испокон веков свой ру, Жеті ата, а теперь и в семье, которую создала я – мои дочери и сын знают наших предков до седьмого колена. Ведь мировоззрение создается с самых азов, впитывается и передается следующим поколениям через призму, в первую очередь, семейных ценностей, самых дорогих и незабываемых...

Список литературы

1. Кокумбаева В. Д. Культ предков у казахов: Аруахи, Коркыт Ата, Төре. Concorde, 2020, №1. Режим доступа: [http:// https://cyberleninka.ru/article/n/kult-predkov-u-kazahov-aruah-i-korkyt-ata-t-re](http://https://cyberleninka.ru/article/n/kult-predkov-u-kazahov-aruah-i-korkyt-ata-t-re)
2. Казахская традиция Жеті ата – Семь предков. Режим доступа: <https://ru.dimashnews.com/kazahskaja-tradicija-zheti-ata-sem-predkov/>

ЎЗБЕКЎЛИ ЖЎНИБЕКОВ МЎРАСЫН ҚОҒАМДЫҚ ПЇНДЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Едресова К.Г.

*Экономика магистрі, педагог-сарапшы
Арқалық политехникалық колледжінің оқытушысы
Арқалық қаласы*

Қоғамның тарихи дамуы мен рухани сабақтастығында ұлттық құндылықтардың орны ерекше. Олар адамның еңбекке, білімге, елге және мәдени мұраға деген көзқарасынан көрінеді. Бұл құндылықтарды жас ұрпаққа жеткізуде тарихи тұлғалардың мұрасын зерделеу маңызды.

Алайда тұлғаның өмірі мен еңбегін таныстырудың өзі білім алушыға сол құндылықтардың мәнін түсіндіруге жеткіліксіз. Ол тұлғаның қандай мәселені шешуге ұмтылғанын, неліктен солай әрекет еткенін және оның ісі қоғамға қалай әсер еткенін

талдай алуы керек. Осы тұрғыдан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын қоғамдық пәндерде пайдалану жолдарын қарастыру өзекті.

Тарихи тұлғалар мұрасын сабақта оқытқанда өмірбаяндық мәліметпен ғана шектеу қаупі бар. Бұл білім алушыға тұлғаны танытқанымен, оның әрекетіндегі құндылықтың мәнін және сол тәжірибенің бүгінгі өмірге қатысын түсіндіруге жеткіліксіз. Мәселе әсіресе мәдени мұра, қоғамдық жауапкершілік және ұлтқа қызмет ету сияқты ұғымдарды оқытқанда байқалады: студент қағиданы қайталай алады, бірақ нақты жағдайда шешімді неге солай қабылдау қажет екенін әрдайым дәлелдей алмайды.

Мақаланың мақсаты – Өзбекәлі Жәнібековтің тарихи-мәдени мұрасындағы ұлттық құндылықтың нақты қоғамдық әрекетте қалай көрінетінін талдап, оны мәдениеттану, философия, әлеуметтану және саясаттану сабақтарында пайдаланудың жолын ұсыну. Практикалық маңызы – тарихи деректі пәннің өз мәселесін ашатын тапсырмаға айналдыру. Бұл жерде «саналы сабақтастық» тарихи тәжірибені сол күйінде қайталау емес, оның себептерін түсініп, қазіргі жағдайға қатысты өзіндік шешімді негіздеу қабілеті ретінде қарастырылады.

Қ. Каримов пен Б. Найманбаев Жәнібековтің қоғамдық-саяси қызметін тарихи дерек пен кезең жағдайы аясында зерттеудің қажеттігін көрсетеді [1, 65–67-66.]. Б. Исабек, А. Абилаханова және Б. Козбагарова оның мұрасының тәрбиелік қырларын мәдени мұраны сақтау және жаңғырту қызметімен байланыстырады [2]. А. Абилаханова тарихи-этнографиялық еңбектерді оқытуда архивтік және визуалды материалдарды, жобалық зерттеуді қолдануды ұсынады [3, 178-66.].

Осы зерттеулер тұлғаны тануға негіз болғанымен, оның тәжірибесін қоғамдық пәндердің ұғымдарымен байланыстыратын сабақ құрылымын нақтылау қажет.

Жәнібековтің «Жолайырықта» еңбегі халық сәулеті мен тарихи нысандарды есепке алу, қалпына келтіру, қорғау мәселелеріне арналған [4].

Мұнда мұраны сақтау тек өткеннің затын өзгеріссіз қалдыруға тірелмейді: оны зерттеу, тарихи ерекшелігін түсіну және қоғамдық өмірдегі орнын анықтау қатар жүреді. Сондықтан сабақтағы «нені және неліктен сақтау қажет?» деген сұрақ «сақтау керек» деген дайын тұжырымнан нәтижелірек.

Мұра мен қоғамдық әрекеттің байланысын Тайқазан мысалынан көруге болады. 1935 жылы Ленинградқа әкетілген Тайқазан 1989 жылғы 18 қыркүйекте Түркістанға қайтарылды. Қазақстан тарихы порталындағы материалда Жәнібековтің бастамасымен бұл мәселе одақтық деңгейге көтеріліп, КСРО Мәдениет министрлігі қайтаруға келісім бергені көрсетілген [5]. Демек, нәтижені бір адамның ісі ретінде ғана түсіндіруге болмайды: тұлғалық бастама мемлекеттік шешіммен ұштасқан. Бұл тарихи фактіні «тұлға бастамасы – қоғамдық қажеттілік – институционалдық мүмкіндік – нәтиже» байланысында талдауға болады.

Тайқазанның Түркістанға оралуы оның тарихи орнының мағынасын да ашады. Жәдігерді тек материалдық зат ретінде бағаласақ, оны қай жерде көрсету тиімді деген сұрақ алға шығады. Ал оның кесенемен және жергілікті мәдени кеңістікпен байланысын есепке алсақ, тарихи орта мен қоғамдық естелік те шешімнің өлшеміне айналады. Осы екі өлшемді қатар талдау студентке мұраны сақтау мәселесінің бір ғана дайын жауабы болмайтынын көрсетеді.

Аталған мысалда тарихи факт пен педагогикалық қорытындыны ажырату маңызды. Факт – Тайқазанның әкетілуі, қайтарылуы және оған қатысты шешімдер; авторлық пайым – мәдени мұраны сақтауда жеке ұстанымның ұйымдастырушылық әрекетке айналуы. Мұндай ажырату тұлғаны мадақтаумен шектелмей, әрекеттің себебі мен қоғамдық салдарын талдауға мүмкіндік береді.

Тұлғаның еңбегін атау – мұраны танудың алғашқы деңгейі. Студент тарихи деректен құндылықтың неге маңызды болғанын, әрекеттің қандай жағдайда жасалғанын және қазіргі қоғамда ұқсас мәселенің қалай шешілуі мүмкін екенін де түсіндіруі керек. Өткен кезеңнің саяси және мәдени жағдайын бүгінгі ахуалға тікелей көшіруге болмайды.

Сабақтастық тарихи шешімді қайталаудан емес, оның негізіндегі себепті жаңа жағдайда қайта пайымдаудан көрінеді.

Білім алушының ойлау қозғалысын әдістемелік құрылым түрінде дерек, мәселе, таңдау, дәлел, ұстаным ретімен ұйымдастырады. Бірінші тізбек студенттің не істейтінін, екіншісі сол әрекетке әкелетін тапсырманың қалай құрылатынын көрсетеді. Білім алушы тарихи фактіні анықтап, оның артындағы мәселені табады, ықтимал шешімдерді салыстырады және өз пікірін дерек пен пәндік ұғым арқылы негіздейді.

Мысалы, «тарихи нысанның бастапқы қызметі жойылса, оны өзгеріссіз қалдыру керек пе, әлде тарихи ерекшелігін сақтап бейімдеуге бола ма?» деген сауалда екі негізді позиция бар. Студент мәдени мұраның маңызын да, бүгінгі қажеттілікті де ескеріп шешім қабылдайды. Оның жауабы педагогтің пікіріне сәйкес болуы шарт емес; бастысы – тарихи деректі бұрмаламау және қорытындыны дәлелдеу.

Тапсырма үшін педагог көлемді өмірбаянның орнына қысқа, тексерілген мәтін және оның дереккөзін ұсынады. Студент алдымен мәтіннен кімнің қандай әрекетке қатысқанын бөліп алады. Келесі қадамда сол әрекетке әсер еткен тарихи жағдайды анықтайды. Соңында мәселені бүгінгі ұқсас жағдаймен салыстырады. Осы рет сақталмаса, студент тарихи дерекке сүйенбей қазіргі өз көзқарасын өткен кезеңге телуі мүмкін.

Мәдениеттануда «Қазақстанның XX ғасырдағы мәдениеті» тақырыбына Жәнібековтің «Жолайырықта» еңбегі туралы қысқа үзінді беріледі [4].

Жағдаят: тарихи ғимарат бұрынғы қызметін жоғалтты. Бір топ өзгеріссіз сақтауды, екіншісі тарихи сипатын жоғалтпай қоғамдық мақсатқа бейімдеуді ұсынады. Студенттер шешімді тарихи-мәдени құндылық, қазіргі қажеттілік және сақтау мүмкіндігі бойынша салыстырып, «мәдени мұра» ұғымына сүйеніп өз ұсынысын жазады. Мұнда тарихи құндылық ғимараттың көнелігімен ғана емес, оның өткен туралы мәліметі мен қоғам үшін мәнімен түсіндіріледі.

Бұл тапсырмада студент «ғимарат құнды» деген бағамен шектелмеуі керек. Ол ғимараттың тарихын нені растайтын дерек барын, қандай бөліктері тарихи бейнесін сақтайтынын және жаңа қызметі сол бейнеге әсер ете ме деген сұрақтарға жауап іздейді. Егер дерек жетпесе, түпкілікті шешімнің орнына қосымша зерттеу қажеттігін көрсету де негізді ұстаным саналады.

Философияда «Философиядағы адам мәселесі» тақырыбында «адамның қоғамдық мүмкіндігі артқан сайын жауапкершілігі де арта ма?» деген сұрақ қойылады. Студент Жәнібеков қызметіне қатысты қысқа дерекке сүйеніп, келісетінін не келіспейтінін түсіндіреді; «таңдау», «еркіндік», «жауапкершілік» ұғымдарының кемінде екеуін қолданады. Нәтижеде моральдық ережені қайталаудан гөрі мүмкіндік, таңдау және салдар арасындағы байланысты пайымдайды.

Әлеуметтануда Тайқазанның қайтарылуы тұлға мен әлеуметтік институттар арақатынасын қарастыруға қолайлы [5].

Студент «егер бастама болғанымен, мемлекеттік қолдау болмаса, нәтиже қандай болар еді?» деген сұраққа жауап беріп, қатысушылардың өзара ықпалын сызбаға түсіреді. Бұл қоғамдық өзгерісті жалғыз себеппен түсіндірудің жеткіліксіздігін көрсетеді.

Талдауды нақтылау үшін студент бастаманы көтерген тұлғаның, шешім қабылдаған мемлекеттік құрылымның және жәдігердің тарихи орнымен байланысты мәдени ортаның рөлін бөлек атайды. «Кім бастады?», «Кім рұқсат берді?», «Нәтиже кім үшін маңызды болды?» деген үш сұрақ бір оқиғаның әртүрлі қоғамдық деңгейін айқындауға көмектеседі.

Саясаттануда Жәнібековтің қызметі лауазымдық мүмкіндік пен қоғамдық мүддені талдауға дерек болады [1, 70–71-бб.].

Студент «мемлекеттік қызметтегі адам өзінің өкілетін қоғамдық бастамаға қалай пайдалана алады?» деген сауал бойынша жеке бастама, институционалдық мүмкіндік және нәтиже байланысын 3–5 сөйлеммен түсіндіреді. Тұлғаны біржақты саяси бағалаудан гөрі тарихи жағдайдағы шешім тетігін анықтау маңызды.

Бір деректі әртүрлі дайындықтағы білім алушыға бейімдеуге болады: қолдауды қажет ететін студент ұсынылған бірнеше құндылықтан тиістісін таңдап, бір факт келтіреді; орта деңгейдегі студент құндылықты өзі анықтап, қазіргі мысалмен байланыстырады; жоғары деңгейдегі студент балама шешімдердің салдарын салыстырады. Барлығына ортақ бағалау өлшемдері – деректі дұрыс қолдану, пәндік ұғымды орынды пайдалану және қорытындыны дәлелдеу. Осы өлшемдер студенттің жеке пікірін «дұрыс» не «бұрыс» деп бағалаудан сақтайды.

Ұсынылған тәсілдің әдістемелік өзегі – тарихи тұлғаны пәнге сырттан қоспай, тарихи деректі пәндік мәселенің ішіне енгізу. Жәнібеков мұрасын мәдениеттану мәдени мұра арқылы, философия таңдау мен жауапкершілік арқылы, әлеуметтану әлеуметтік институттар арқылы, саясаттану лауазымдық мүмкіндік пен қоғамдық мүдде арқылы зерделейді. Осылайша пәндік білім мен құндылықты пайымдау бір оқу әрекетінде тоғысады.

Бұл жұмыстың шегі де анық: бір сабақтан кейін ұлттық құндылық «қалыптасты» деп тұжырым жасауға болмайды. Қысқа мерзімде нақты бағаланатын нәтиже – студенттің фактіні түсіндіруі, тарихи және қазіргі жағдайды салыстыруы, ұғымдарды қолдануы және дәлелді пікір білдіруі. Құндылықтық өзгерісті анықтау үшін ұзақ мерзімді бақылау қажет.

Сондай-ақ тарихи мысалды таңдауда оқытушының өзі ұсынған қорытындыға ғана ыңғайлы деректерді іріктеу қаупі бар. Сондықтан студентке деректің қайдан алынғанын көрсету, факт пен түсіндірмені ажырату және балама пікір айтуға мүмкіндік беру қажет. Әдістің зерттеушілік сипаты дәл осы шарттар орындалғанда сақталады.

Сонымен, Жәнібеков мұрасының білімдік әлеуеті тұлға туралы мәлімет көлемінде емес, ұлттық мәдениетке қатысты ұстанымның нақты әрекетке қалай айналғанын талдауда. Саналы сабақтастық студенттің оның әрекетін қайталауынан емес, өткен тәжірибенің мағынасын түсініп, бүгінгі қоғамдық мәселеге қатысты өз шешімін дәлелдей алуынан көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Каримов Қ., Найманбаев Б. Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғалық тарихы мен қоғамдық-саяси қызметін зерттеудің тарихнамасы және методологиясы // ҚазҰУ Хабаршысы. Тарих сериясы. – 2025. – № 2 (117). – 65–77-бб. DOI: 10.26577/JH2025117206.
2. Исабек Б. Қ., Абилаханова А. М., Козбагарова Б. М. Ұлт рухын ұлықтаған Өзбекәлі Жәнібеков мұраларының тәрбиелік құндылықтары // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар сериясы. – 2025. – № 1 (84). DOI: 10.51889/2959-6017.2025.84.1.026.
3. Абилаханова А. М. Историко-этнографические труды Узбекали Жанибекова и методика их преподавания // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар сериясы. – 2025. – № 2 (85). – 177–201-бб. DOI: 10.51889/2959-6017.2025.85.2.013.
4. Жәнібеков Ө. Жолайырықта: көкейкесті тақырыпқа сұхбат. – Алматы: Рауан, 1995. – 112 б.
5. Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл // Қазақстан тарихы порталы. – <https://e-history.kz/kz/news/show/50001933> (қаралған күні: 26.09.2026).

ПРИМЕР И УРОКИ СЛУЖЕНИЯ НАЦИИ: НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА, НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ И УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА

Есмагамбетов Ерхан Калмуканович

КТКП «Аулиекольский сельскохозяйственный колледж, преподаватель информатики»

Актуальность темы определяется противоречием между частым обращением к именам выдающихся деятелей и недостаточным пониманием способов их служения обществу. Биографическая справка сообщает, кем был человек, но сама по себе редко формирует ценностную позицию обучающегося. Поэтому цель исследования состоит в выявлении общего ценностного основания деятельности трех представителей казахской интеллигенции и в определении способов его применения в современном учебно-воспитательном процессе.

Объект исследования — просветительское, педагогическое и культурное наследие Ыбрая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Узбекали Жанибекова. Предмет — формы служения нации, которые можно преобразовать в содержание и методы воспитательной работы. Используются сравнительно-исторический анализ, систематизация биографических и педагогических материалов, ценностно-смысловая интерпретация и педагогическое моделирование. Рабочая гипотеза: наследие становится воспитательным ресурсом, когда обучающийся не только узнает факт, но исследует проблему, соотносит ее с современной жизнью и создает полезный для сообщества результат.

Ыбрай Алтынсарин связал просвещение с созданием образовательной инфраструктуры. Открытая им в Тургае школа начала работу 8 января 1864 года. Позднее, занимая должность инспектора школ Тургайской области, он участвовал в создании двухклассных, волостных, ремесленных и женских училищ, добивался открытия библиотек при школах, готовил учебные пособия [1, с. 532–535]. «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство в обучении киргизов русскому языку» показывают важный принцип: новое знание должно становиться понятным через родную языковую и культурную среду. Его рассказы соединяли грамотность с нравственным выбором, трудолюбием и ответственностью. Следовательно, служение Алтынсарина выражалось не только в преподавании, но и в создании условий, при которых образование становилось доступным и общественно значимым.

Назипа Кульжанова продолжила эту линию в иной исторической обстановке. Педагог, журналист, переводчик и этнограф, она рассматривала воспитание ребенка как совместную ответственность семьи и образовательной среды. В трудах «Мектептен бұрынғы тәрбие» и «Ана мен бала тәрбиесі» внимание направлено на раннее развитие, здоровье, игру, речь и роль матери в воспитании [3]. Для современной педагогики особенно значим ее способ работы: объяснять научные и педагогические вопросы доступным языком, адресовать рекомендации не только специалисту, но и семье. Через журналистику и общественную деятельность Кульжанова расширяла пространство просвещения. В ее наследии национальная культура выступает живой средой становления ребенка, а не набором внешних атрибутов.

Узбекали Жанибеков служил сохранению исторической памяти через организационную и культурную работу. Его деятельность была связана с развитием музеев, охраной памятников, поддержкой народных ремесел, возрождением традиций и возвращением обществу имен и символов национальной истории [2]. Существенно, что он не ограничивался призывом «беречь культуру», а создавал учреждения, экспозиции, проекты и общественные практики, в которых наследие вновь входило в повседневную жизнь. Этот опыт показывает: память сохраняется тогда, когда общество исследует, документирует, объясняет и передает культурные смыслы следующему поколению.

Сопоставление деятельности трех деятелей выявляет общий алгоритм. Алтынсарин создавал доступ к знанию и формировал нравственную цель образования. Кульжанова связывала развитие ребенка с семьей, родным языком и культурой. Жанибеков возвращал культурной памяти общественную действенность. Их объединяет понимание служения как профессиональной ответственности: ценность подтверждается не декларацией, а школой, книгой, методическим советом, музейной экспозицией, восстановленной традицией или защищенным памятником.

Деятель	Главная задача	Способ служения	Современный педагогический вывод
Ы. Алтынсарин	Доступное образование	Школы, учебники, библиотеки, подготовка к труду	Учить через понятный текст, нравственную задачу и практическое действие
Н. Кульжанова	Целостное воспитание ребенка	Педагогическое просвещение семьи, журналистика, этнография	Соединять колледж, семью, язык и культурную среду
У. Жанибеков	Сохранение исторической памяти	Музеи, памятники, традиции, культурные инициативы	Давать обучающимся роль исследователей и хранителей наследия

Для актуализации наследия предлагается четырехэтапный модуль продолжительностью две недели. Он может проводиться в рамках кураторского часа, истории Казахстана, литературы, информатики или проектной деятельности. На первом этапе «Факт и источник» группы получают один первичный или научно-справочный материал: фрагмент хрестоматии Алтынсарина, педагогического текста Кульжановой, фотографию музейного предмета, памятника или культурного проекта, связанного с Жанибековым. Обучающиеся устанавливают автора, контекст, проблему и надежность источника. Учитель оценивает не объем пересказа, а точность вывода и корректность ссылки.

На втором этапе «Проблема сегодня» каждая группа формулирует современный вопрос. Для линии Алтынсарина это может быть доступность понятных образовательных материалов и культура чтения. Для линии Кульжановой — взаимодействие семьи и колледжа, развитие речи, ответственное медиапотребление. Для линии Жанибекова — состояние местного памятника, семейного архива, ремесленной традиции или музейной коллекции. Такое сопоставление нельзя строить на формальном равенстве эпох. Обучающиеся должны назвать, что изменилось, а какая ценностная задача сохранилась.

Третий этап «Общественно полезный продукт» переводит исследование в действие. Группа создает короткий двуязычный аудиогид по местному объекту, цифровую карточку семейного артефакта с согласия владельца, памятку для родителей, аннотированную подборку рассказов Алтынсарина или мини-выставку с проверенными подписями. Продукт должен иметь конкретного адресата и этические ограничения: нельзя публиковать персональные сведения и семейные фотографии без согласия, искажать источник или представлять реконструкцию как установленный факт.

На четвертом этапе «Рефлексия служения» обучающийся отвечает на два вопроса: какую реальную потребность сообщества решает работа и как проверено уважительное отношение к языку, человеку и памяти. Оценивание проводится по четырем критериям: достоверность источников — 30 процентов, объяснение связи прошлого и настоящего — 25 процентов, общественная полезность — 25 процентов, качество представления — 20

процентов. Такая рубрика делает национальные ценности наблюдаемыми в поступке и результате.

Научно-теоретическая ценность подхода состоит в рассмотрении трех биографий через категорию профессионального служения. Она позволяет избежать механического перечисления заслуг и увидеть преемственность: доступ к образованию, культура воспитания и сохранение памяти образуют взаимосвязанную систему. Методическая новизна заключается в единой структуре задания «источник — современная проблема — полезный продукт — рефлексия». В ней исторический материал становится основанием для исследовательской, коммуникативной и гражданской деятельности.

Ожидаемые результаты можно фиксировать по конкретным показателям: доля корректно оформленных ссылок, умение различать факт и интерпретацию, качество объяснения культурного объекта, соблюдение согласия при работе с семейными материалами, участие внешнего адресата в оценке продукта. До начала модуля и после него целесообразно предложить один и тот же вопрос: «Что значит служить народу в своей профессии?» Сопоставление ответов покажет, перешли ли обучающиеся от общих слов к действиям и критериям ответственности. Эта процедура не заменяет длительного педагогического исследования, но дает учителю доступную обратную связь.

Наследие Ыбрая Алтынсарина, Назипы Кульжановой и Узбекали Жанибекова объединяет деятельное понимание национальной ответственности. Алтынсарин показал, что просвещение требует школы, книги и подготовленного учителя. Кульжанова раскрыла значение семьи, раннего воспитания и понятного общественного разговора о развитии ребенка. Жанибеков доказал организационной практикой, что культурная память нуждается в исследовании, институтах и участии граждан. Поэтому в образовательной работе рекомендуется: строить занятия на проверяемых источниках; связывать биографический факт с современной проблемой без упрощения исторического контекста; завершать изучение общественно полезным продуктом; оценивать достоверность, этику и реальный адресат работы. При таком подходе проект «Ұлы тұлғалар жолы» помогает обучающемуся увидеть собственную профессию как возможную форму служения обществу.

Список литературы

1. Алтынсарин И. Избранные произведения. — Алма-Ата: Наука, 1957.
2. Жанибеков У. Эхо... По следам легенды о золотой домбре. — Алма-Ата: Өнер, 1991.
3. Кулжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. — Орынбор, 1923.
4. Казахстан. Национальная энциклопедия. Т. 1 / гл. ред. Б. Аяган. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2004. — С. 199–200.
5. История Казахстана с древнейших времен до наших дней. В 5 т. Т. 3. — Алматы: Атамұра, 2010. — С. 532–535.
6. Qazaqstan tarihy. Ибрай Алтынсарин: биографическая статья [Электронный ресурс]. — URL: <https://e-history.kz/ru/prominent-figures/show/12626> (дата обращения: 15.09.2026).
7. Qazaqstan tarihy. Өзбекәлі Жәнібековтің туғанына 95 жыл [Электронный ресурс]. — URL: <https://e-history.kz/kz/news/show/50001933> (дата обращения: 15.09.2026).

БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТАРИХИ ЖАДЫ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКТИҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Жанажанова А.А.

Арқалық медицина колледжі тарих пәнінің оқытушысы. Педагог-модератор.

XX ғасырдың екінші жартысында кеңестік идеология жағдайында қазақ халқының ұлттық болмысын сақтау мен жаңғырту ісінде ерекше еңбек сіңірген тұлғалардың бірі – Өзбекәлі Жәнібеков. Ол мемлекеттік қызмет пен ғылыми-этнографиялық зерттеулерді ұштастыра отырып, мәдени мұраны қорғау, ұлттық өнерді дамыту және рухани құндылықтарды ұрпаққа жеткізу жолында айтарлықтай жұмыс атқарды. Қазіргі тәуелсіз Қазақстанда ұлттық бірегейлікті нығайту мен патриоттық тәрбиені күшейту тұрғысынан оның мұрасын зерттеу өзекті болып отыр. Мақаланың мақсаты – Жәнібековтің ұлттық мәдениетке қосқан үлесін жүйелеп көрсету және оның білім саласына әсерін анықтау.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды, мәдениетті және тарихи жадыны қалыптастыру — мемлекеттік саясаттың басты бағыттарының бірі. Жаһандану мен ақпараттық ағындар жағдайында жас ұрпақтың ұлттық бірегейлігін сақтау мен нығайту үшін тарихи тұлғалардың мұрасын зерттеу мен насихаттау ерекше маңызға ие.

Өзбекәлі Жәнібеков (1931–1998) — қазақ халқының ұлттық мәдениетін, этнографиясын, тарихи жадын және рухани құндылықтарын жаңғыртуға өлшеусіз үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф-ғалым. Оның қызметі білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды сіңірудің практикалық үлгісі болып табылады.

Жаңалығы – Жәнібеков мұрасын білім беру процесінде ұлттық сананы қалыптастыру құралы ретінде қарастыру және оның тарихи жадыны сақтаудағы рөлін жүйелеу.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмірі мен қызметіне қысқаша шолу

Өзбекәлі Жәнібеков 1931 жылы 28 тамызда Түркістан облысы, Отырар ауданы, Сарықамыс ауылында дүниеге келген. Мемлекеттік қызметте Комсомол, Мәдениет министрлігі және партия аппаратында жауапты лауазымдар атқарды. 1977–1988 жылдары Қазақ КСР Мәдениет министрінің орынбасары, кейін министрі болды. 1988–1991 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы қызметін атқарды.

Ол кеңестік идеологияның қыспағына қарамастан, ұлттық мәдениетті жаңғыртуға бағытталған істерді жүзеге асырды. Оның бастамалары ұлттық сананы оятуға, тарихи жадыны қалпына келтіруге және мәдени мұраны сақтауға қызмет етті.

Ұлттық мәдениетке қосқан негізгі үлесі:

1. Музей ісі және тарихи жадыны сақтау

Ө. Жәнібековтің бастамасымен Қазақстанда ондаған этнографиялық және өлкетану мұражайлары ашылды. 1981 жылы Алматыда Ықылас атындағы Республикалық музыкалық аспаптар мұражайы құрылды. Ол мұражайларды тек экспонаттар қоймасы емес, тарихи жадының сақтаушысы және ұлттық бірегейлікті нығайтатын орталық ретінде қарастырды. Оның жетекшілігімен «Музей – Сазген – Шеберхана» кешені іске қосылды.

2. Ұлттық өнер мен фольклорды жаңғырту

«Шертер», «Адырна», «Алтынай», «Сазген» сияқты фольклорлық-этнографиялық ансамбльдердің құрылуына тікелей ықпал етті. Ұлттық музыкалық аспаптарды қайта тірілтіп, оларды сахнаға шығарды. Қазақтың қолөнерін, ұлттық киім үлгілерін зерттеп, жаңғыртты.

3. Тарихи ескерткіштерді қалпына келтіру

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі мен Арыстанбаб кесенесін қалпына келтіру ісіне белсене қатысты. Тайқазанды тарихи отанына қайтаруға үлес қосты. «Арқас» қоғамын құрып, тарихи-мәдени ескерткіштерді сақтау мен қорғауды жүйелі жолға қойды.

4. Ұлттық мерекелер мен дәстүрлерді қайтару

62 жыл бойы ресми түрде тойланбаған Наурыз мейрамын 1988 жылы қайта жаңғыртуға басты рөл атқарды. Бұл ұлттық сананы оятудың маңызды қадамы болды. Сондай-ақ Алаш қайраткерлерінің ақталуына белсене атсалысты.

5. Ғылыми мұра

Негізгі еңбектері:

- «Қазақтың ұлттық қолөнері» (1982)
- «Жаңғырық» (1991)
- «Уақыт керуені» (1992)
- «Жолайрықта» (1996)
- «Қазақ киімі» (1996)
- «Ежелгі Отырар» (1997)
- «Тағдыр тағылымы» (1996–1997)

Бұл еңбектерінде қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін терең зерттеді.

Жәнібековтің мұрасы білім беру жүйесінде ұлттық сананы қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қолданылады. Оның этнографиялық және тарихи еңбектері жоғары оқу орындарындағы тарих, мәдениеттану, этнология пәндерінің мазмұнына енгізілген. Шығармаларының педагогикалық құндылығы – жастарда патриотизм, тарихи сана және мәдени мұраға құрмет сезімін тәрбиелеуде жатыр.

Өзбекәлі Жәнібектің ұлттық құндылықтар мен білім беру саласына қосқан үлесі тарих пәнімен тікелей және терең сабақтас. Ол тек мәдениет қайраткері ғана емес, тарихшы-этнограф ретінде қазақ халқының тарихи жадын қалпына келтіруге, ұлттық тарихи сананы қалыптастыруға зор ықпал етті. Сондықтан оның еңбектері мен бастамалары тарих пәнін оқытуда маңызды әдістемелік және мазмұндық негіз болып табылады.

1. Қазақстан тарихы пәнінің енгізілуіне қосқан үлесі

1980-жылдардың соңында Өзбекәлі Жәнібек Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы қызметінде жүріп, Қазақстан тарихын мектептер мен жоғары оқу орындарында дербес пән ретінде оқыту идеясын қолдады. 1987 жылы Қостанайлық ғалым Аманжол Күзембайұлының ұсынысын қабылдап, Білім министрлігіне тапсырма берді. Нәтижесінде Қазақстан тарихы пәні оқу бағдарламасына енгізілді. Бұл – ұлттық тарихи білім берудің бастауы болды. Бүгінгі тарих мұғалімдерінің негізгі міндеті – осы бастаманың жалғасы ретінде оқушылардың бойында тарихи сана мен ұлттық бірегейлікті қалыптастыру.

2. Тарих пәнінің мазмұнына енетін негізгі тақырыптар

Жәнібектің қызметі мен еңбектері тарих пәнінің бірнеше бөлімдерімен тікелей байланысты:

XX ғасырдағы мәдени және рухани жаңғыру
Кеңестік идеологияның қысымына қарамастан ұлттық құндылықтарды сақтау мен жаңғырту тарихы. Наурыз мейрамын 62 жылдан кейін қайтару (1988), Алаш қайраткерлерін ақтау, қазақ тілін дамыту бағдарламасы – осылардың бәрі «Қазақстан тарихы» пәнінің «Қайта құру» және «Тәуелсіздікке дейінгі кезең» тақырыптарында міндетті түрде қарастырылады.

Этнография және материалдық мәдениет
«Қазақтың ұлттық қол өнері», «Қазақ киімі», «Жолайрықта», «Ежелгі Отырар» еңбектері арқылы оқушыларға қазақ халқының дәстүрлі өмір салтын, сәулет өнерін, қолөнерін, киім үлгілерін таныстыруға болады. Бұл – «Қазақ халқының этномәдениеті» және «Тарихи ескерткіштер» тақырыптарына тікелей материал.

Тарихи ескерткіштерді қорғау және музей ісі
Қожа Ахмет Ясауи кесенесін, Тайқазанды, Жаркент мешітін және басқа ескерткіштерді қалпына келтіру, ұлттық аспаптар музейін ашу – «Мәдени мұра» және «Мұражайтану» бөлімдерінде қолданылады. Оқушыларға «тарихи жадыны сақтау» ұғымын Жәнібек мысалы арқылы түсіндіру өте тиімді.

Ұлттық сана және патриотизм
Жәнібектің «ұлттық идеология» туралы ойлары, ұлттық тәрбие туралы пікірлері «Тәуелсіз Қазақстандағы ұлттық бірегейлік» тақырыбымен сабақтасады.

3. Сабақ барысында қолдану жолдары

Тарих мұғалімі ретінде Жәнібек мұрасын мына тәсілдермен пайдалануға болады:

Дәріс және әңгіме – «Өзбекәлі Жәнібек – ұлттық тарихи жадының сақтаушысы» тақырыбында жеке сабақ немесе кіріктірілген сабақ өткізу.

Құжаттармен жұмыс – оның кітаптарынан үзінділерді, Наурызды қайтару туралы деректерді дереккөз ретінде қолдану.

Жобалық жұмыс – «Жәнібек және Наурыз», «Тайқазанның оралуы», «Ұлттық музейлердің құрылуы» тақырыптарында оқушыларға зерттеу тапсырмаларын беру.

Салыстырмалы талдау – Кеңес дәуіріндегі ұлттық саясат пен Жәнібектің бастамаларын салыстыру арқылы оқушылардың сыни ойлауын дамыту.

Мұражайлық сабақтар – ұлттық аспаптар музейі немесе жергілікті өлкетану музейлеріне саяхат жасау арқылы оның идеяларын тірілту.

4. Педагогикалық маңызы

Жәнібектің өмірі мен еңбегі тарих пәні арқылы оқушыларға мына құндылықтарды сіңіруге мүмкіндік береді:

тарихи сана мен ұлттық мақтаныш;

мәдени мұраға құрмет;

азаматтық белсенділік пен патриотизм;

қиын жағдайда да ұлт мүддесін қорғау ерлігі.

Осылайша, Өзбекәлі Жәнібектің мұрасы тарих пәнінің мазмұнын байытып қана қоймай, оны ұлттық тәрбие құралына айналдырады. Тарих мұғалімі оның өнегесін пайдалана отырып, оқушыларды тек фактілерді білуге ғана емес, өз халқының тарихи жолына құрметпен қарауға тәрбиелей алады.

Өзбекәлі Жәнібеков қазақ халқының ұлттық мәдениетін, тарихи жадын және рухани құндылықтарын сақтау мен жаңғырту жолында өлшеусіз еңбек сіңірген тұлға. Оның бастамалары білім беру кеңістігінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңызды негізін құрайды.

Жәнібеков мұрасын зерттеу және насихаттау жас ұрпақтың ұлттық санасын оятуға, тарихи жадыны нығайтуға және мәдени бірегейлікті сақтауға қызмет етеді. Оның өнегесі – ұлттық құндылықтарды қорғау мен дамыту жолындағы үлгі. Бұл мұраны білім беру жүйесінде белсенді пайдалану – бүгінгі күннің өзекті міндеті.

Өзбекәлі Жәнібек пен тарих пәні – бір-бірімен бөлінбейтін ұғымдар. Ол Қазақстан тарихының оқытылуына негіз қаласа, бүгінгі тарих мұғалімдері оның мұрасын жалғастырып, ұлттық құндылықтарды жас ұрпаққа жеткізуде. Бұл сабақтастық – ұлттың рухани сабақтастығының бір көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ө. Жәнібековтің «Қазақтың ұлттық қолөнері», «Қазақ киімі», «Жаңғырық», «Ежелгі Отырар», «Тағдыр тағылымы» т.б. еңбектері.
2. Қазақстан Республикасы ұлттық мұражайлары мен ғылыми зерттеулер материалдары.
3. Ө. Жәнібековтің өмірі мен қызметі туралы заманауи ғылыми мақалалар мен конференция материалдары.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Жүніс Д.Ж.

*преподаватель специальных дисциплин,
КГКП «Костанайский строительный колледж», Управления образования акимата
Костанайской области*

Современное образование рассматривается не только как процесс передачи знаний и формирования профессиональных компетенций, но и как важнейшее пространство формирования личности, её мировоззрения, нравственных ориентиров и отношения к культурному наследию своего народа. В условиях глобализации особое значение приобретает сохранение национальной культурной идентичности и создание условий для осмысления подрастающим поколением исторических, духовных и художественных ценностей, сформированных предшествующими поколениями.

Особую роль в данном процессе играет обращение к национальному наследию средствами художественного образования. Искусство позволяет воспринимать культуру не только через исторические факты и теоретические знания, но и через образ, символ, цвет, орнамент и художественную форму. Благодаря этому традиционные культурные явления получают эмоциональное и образное осмысление, а национальное наследие становится источником творческого поиска и формирования ценностного отношения к культуре своего народа.

Так, согласно п.п. 1), 2) и 3) статьи 11 Закона Республики Казахстан «Об образовании», задачами системы образования являются:

1. создание необходимых условий для получения качественного образования, направленного на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики;
2. развитие творческих, духовных и физических возможностей личности, формирование прочных основ нравственности и здорового образа жизни, обогащение интеллекта путем создания условий для развития индивидуальности;
3. воспитание гражданственности и патриотизма, любви к своей Родине - Республике Казахстан, уважения к государственным символам и государственному языку, почитания народных традиций, нетерпимости к любым антиконституционным и антиобщественным проявлениям [1].

Таким образом, сегодня организациям образования необходимо формировать у молодежи чувство национальной гордости, патриотизма, гуманного отношения к людям, уважения к своей культуре, самобытности народа, нравственного поведения, которые позволяют достигнуть определенного уровня развития личности у молодого человека.

В этой ситуации, как никогда возникает необходимость основательного, более глубокого знакомства студентов с духовными ценностями своего народа, с его национальными народными традициями, обычаями, в рамках учебного процесса. Будущий специалист должен знать свои корни, любить свой родной край, в дальнейшем

силой этой нравственной любви и культуры и определяется мера и способность трудиться на благо своей страны. Обновление системы образования с учетом общечеловеческих ценностей, исторического опыта, многовековых народных традиций и обычаев выдвигает новые требования к процессу подготовки будущего специалиста.

Сформировать нравственную культуру, вкусы в соответствии с современными требованиями, выработать у молодежи нравственные ценности, идеалы - это задачи всей системы нравственного воспитания студентов.

Остановимся на примере подготовки дизайнеров интерьера.

Так, в образовательных модулях специальности «Дизайн интерьера» студенты получают профессиональные навыки и знания по академическому рисунку, живописи, композиции, декоративно-прикладному искусству и др.

Живопись и рисунок играет важную роль в организации внутреннего пространства помещения и выполняет функции не только украшения, но и изменяет зрительное восприятие, обогащает интерьерное пространство и формирует неповторимый стиль, создает уникальную, индивидуальную атмосферу в интерьере.

Профессиональные дизайнеры часто обращаются к предмету ручной работы, такие вещи делают интерьер индивидуальным. Таким элементом декора является декоративная графика и живопись. Интерьерные картины способны обогатить пространство и поставить необходимый акцент в оформлении интерьера.

Связи с чем студенты выполняют задания по графическому изображению различными материалами.

При выполнении задания декоративного оформления, студенты первоначально работают над эскизами, основываясь правилами композиции и приемами стилизации. Поскольку стилизация делает объект искусства понятным то сейчас широко используется также и в дизайне интерьеров.

На первый взгляд стилизованные картины, могут выглядеть весьма примитивными. Но на самом деле вся суть стилизации в том, что через простые линии, формы, цвет передается суть композиции, стержень замысла.

Стилизация – это процесс придания творческому произведению черт другого стиля. В изобразительном искусстве при помощи данного приема предметы либо фигуры обретают упрощенные формы. Её также используют в музыке и литературе. Стилизация делает объект искусства понятным.

Более того, стилизация тесно переплетается с современным, передовым искусством – Авангардизм, главным признаком которого является изменение средств и форм изображения, при помощи других приемов.

Авангардисты в живописи исследуют новые формы, цвета, композиции и материалы, а также играют с восприятием и смыслом произведения искусства. Цитата Пабло Пикассо: «Я рисую предмет так, как представляю его, а не так как вижу», в полной мере говорит о сути стилизации.

В связи с чем, когнитивный труд студента в процессе стилизации, становится частью самообразования.

Самообразование студентов - это неотъемлемая часть учебного процесса. С помощью которого, обучающиеся могут дополнительно приобрести знания, умения, навыки и применить полученные знания в обучении, в процессе которого они расширяют круг своих знаний, кругозора из дополнительных источников, научных исследований, статей, публикации и др.

Важным воспитательным аспектом в данном образовательном контексте является самостоятельное изучение студентами народных традиций и обычаев, в результате которых молодые люди получают важные знания культурно-нравственных ценностей.

Ведь, работая над эскизом студент демонстрирует не только свои практические навыки и знания, но и закладывает в работу сюжет, образы, отражающие в себе сущность

культурных традиции и обычай. Тем самым, способствуя в формировании молодого человека, высоконравственную личность.

Так, например, выбрав тему древнейшей традиции «Бата беру» обряд благопожелания - «давать благословение». Он связан с верой в то, что благодаря доброму и искреннему пожеланию честного и праведного человека можно достичь поставленных целей и желаний.

В своей работе необходимо найти символический язык, опираясь в глубину традиции.

Обращение к национальному наследию в художественном творчестве позволяет раскрывать традиционные образы через язык современной композиции. Одним из таких образов становится круг «*дөңгелек*», связанный с солнцем, вечностью и цикличностью бытия. Круговая форма имеет глубокое значение в культуре казахского народа и находит своё символическое выражение в *шаныраке* - центральной части традиционного жилища, воспринимаемой как образ единства, продолжения рода и связи поколений.

Особое место в художественном осмыслении национальной культуры занимает образ раскрытых ладоней, передающий идею благословения, доброго пожелания и открытости. В сочетании с этим образом могут возникать стилизованные фигуры животных, восходящие к древнему звериному стилю и образам наскального искусства. Такое художественное соединение словно прокладывает связь между далёким прошлым и настоящим, подчёркивая древние истоки традиции *бата беру*.

Бата беру - это не просто словесное пожелание, а выражение духовной преемственности, уважения к старшему поколению и веры в силу доброго слова. Благословение *аксакала* воспринималось как напутствие на жизненный путь, пожелание благополучия, удачи и достижения поставленных целей. Через художественный образ эта традиция приобретает возможность быть не только сохранённой, но и заново осмысленной современным поколением.

Другой важный пласт национального наследия раскрывается через образ *тоғыз құмалақ* - древней настольной игры, в которой соединяются логика, расчёт, наблюдательность, стратегическое мышление и выдержка. В художественном прочтении игра становится не только предметом традиционного быта, но и символом интеллектуальной культуры народа, где каждый ход требует осмысления и предвидения. Включение этого образа в современную композицию позволяет показать, что культурное наследие продолжает существовать не как застывшее прошлое, а как источник актуальных смыслов.

Важную роль в создании соответствующей образной атмосферы играет цвет. Приглушённые, пастельные, природные оттенки обращают зрителя к пространству прошлого, к естественным материалам и традиционному укладу кочевой жизни. В них можно увидеть ассоциации с цветом дерева, кожи, шерсти, земли и степного пространства. Такая цветовая сдержанность позволяет избежать излишней декоративности и сосредоточить внимание на содержании образа.

Орнамент также приобретает особое значение. Традиционные мотивы могут быть упрощены, геометризированы и переосмыслены, сохраняя при этом связь с древними знаковыми системами и художественным языком кочевой культуры. Орнамент в данном случае выступает не только украшением, но и своеобразным визуальным носителем памяти, соединяющим форму, знак и исторический смысл.

Образы девушек в национальной одежде дополняют композиционное повествование, связывая традицию с представлением о красоте, гармонии и духовном наследии. Национальный костюм, орнамент, пластика человеческой фигуры, образы животных и символические формы образуют единое художественное пространство, в котором прошлое получает новое визуальное воплощение.

Таким образом, обращение к национальному наследию в учебном художественном процессе позволяет не просто воспроизводить традиционные символы и образы, а

интерпретировать их, раскрывая заложенные в них культурные, исторические и нравственные смыслы. Традиция в таком случае становится не музейным объектом, а живым источником творческого поиска, через который осуществляется диалог между прошлым, настоящим и будущим.

Важно отметить, что исходные материалы, студенты черпают из орнаментов, которые в символической форме отражает внутренний мир человека и то, что его окружает. Это узоры из ритмически упорядоченных элементов, которые гармоничны по рисунку, композиции, цвету.

Прообразом для казахского орнамента, служили предметы и явления окружающего мира, соединенные с магическими обрядовыми знаками.

Самые распространенные типы казахских орнаментов:

Зооморфные - стилизованные изображения животных, имеющих большое значение в жизни народа — лошадей, баранов, верблюдов, птиц. Это узоры «рога», «ступня», «птичье крыло», «горб верблюда», «гусиная шейка».

Растительные - стилизованные изображения цветов, тюльпанов, листьев, трилистников, веток, деревьев. Чаще всего такими вышитыми узорами украшали одежду.

Геометрические - состоящие из простых геометрических фигур — треугольников, квадратов, зигзагов. К ним относят клинообразные, бордюрные, узоры «крючок», «амулет». Такие элементы самые древние, ими украшали тканые ковры, их до сих пор используют в амулетах, тумарах.

Космогонические знаки (круги, спирали, кресты) - которые символизировали солнце, звезды, землю. Края ковров часто украшали элементом бесконечности [2].

Работы, выполненные в рамках темы «Стилизация в декорировании интерьера в этническом стиле» отражают в себе национальные орнаменты, т.к. символика до сих пор актуальна, потому что в ней культурная самобытность казахского народа. Образы композиции переработаны, видоизменены, достигнутые художественным обобщением, отбрасыванием подробностей, упрощением линий контура. Объекты, герои становятся более выразительными, понятными и узнаваемыми для зрителя. Используется ассоциативное мышление, приёмы стилизации, создаются новые образы, передается характер и атмосфера. При всем этом, не теряется национальный колорит.

Удачно подобрав технику, материалы и цветовую гамму, легко улучшить атмосферу интерьера. Стильно и необычно выглядят картины, выполненные от руки,

которые обладают способностью привлечь внимание своим благородным блеском, необычайным переливам, фантастическим орнаментом.

Данную парадигму необходимо популяризировать в воспитании молодежи, синтезируя ее с учебным процессом. Поскольку описанная концепция может применяться в разных направлениях (специальностях), поскольку этническое творчество находит свое отражение в народном танце, музыке, национальных украшениях, предметах быта, одежде и т.д.

Таким образом, студенты на занятиях не только изучают и применяют свои профессиональные знания и навыки, но и активно вовлекаются в воспитательный процесс, опираясь на Казахские национальные культурные традиции и обычаи.

Для дальнейшего успешного развития страны большое значение имеет воспитание на основе духовных ценностей патриотов своей родины, которые в будущем смогут достойно решать стоящие перед ними задачи. В связи с этим концептуальные основы должны быть ориентированы на повышение воспитательного потенциала образовательного процесса, интеграцию обучения и воспитания, обновление методологии и содержания воспитания.

В заключении, как писал Чингиз Айтматов: «Использование положительных идей народной педагогики в учебно-воспитательном процессе – в настоящее время неотложная задача современного учителя. И в воспитании молодёжи мы должны сочетать прогрессивные идеи с бесценным опытом, накопленным народом» [3].

Список литературы

1. п.п. 1), 2) и 3) статьи 11 Закона Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III;
2. <https://www.nur.kz/family/school/1551418-kazakhskiy-ornament-ego-znachenie/>;
3. С.Г.Аслялиева. Значение традиций казахского народа в воспитании молодежи [Текст] Журнал: [Вестник Атырауского университета имени Х.Досмухамедова](#). – 2016.

«ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ МҰРАСЫ – ҰЛТТЫҚ РУХАНИЯТТЫҢ ТЕМІРҚАЗЫҒЫ»

Искакова Майра Болатовна

Арқалық политехникалық колледжінің әлеуметтік педагі

Хамзина Салтанат Мырзалиевна

Арқалық политехникалық колледжінің қосымша білім беру педагогы

Тарихта халыққа қызмет етудің сан қилы жолы бар. Біреу елдің экономикасын дамытады, біреу ғылымын алға сүйрейді, енді біреу мемлекеттің саяси жүйесіне еңбек сіңіреді. Ал Өзбекәлі Жәнібековтің тұлғалық ерекшелігі – ұлттың тарихи жадын, мәдениетін, салт-дәстүрін, өнерін және рухани құндылықтарын сақтауға өмірін арнауында. Оның қызметі ұлттық мәдениетті сақтау, музей ісін дамыту, тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау және дәстүрлі өнерді жаңғырту бағыттарымен тығыз байланысты болды [1, 2 б].

Өзбекәлі Жәнібеков 1931 жылғы 28 тамызда Оңтүстік Қазақстан өңіріндегі Отырар ауданының Сарықамыс ауылында дүниеге келген. 1952 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын тәмамдап, еңбек жолын мұғалімдіктен бастады. Кейін комсомолдық, партиялық және мемлекеттік қызметтер атқарып, мәдениет саласына

белсенді араласты. Оның өмір жолы қоғамдық қызмет пен ұлттық мәдениет мәселелерін бір-бірінен бөліп қарамағанын көрсетеді [1, 8 б.].

Жәнібековтің тұлғасын бір ғана «мемлекет қайраткері» немесе «этнограф» деген атаумен шектеу жеткіліксіз. Ол – мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф-зерттеуші, мәдениет жанашыры, музей ісін ұйымдастырушы, ұлттық өнерді насихаттаушы, тарихи ескерткіштерді қорғаушы, қаламгер және ұлттық құндылықтарды кейінгі ұрпаққа жеткізуші тұлға.

Жәнібековтің өмір жолына қарасақ, оның барлық қызметінің өзегінде бір мақсат тұрғанын байқаймыз. Ол – ұлттық мәдениетті сақтау және оны халықтың рухани өмірімен қайта байланыстыру. Осы тұрғыдан алғанда оның шығармашылық және қоғамдық мұрасы қазіргі ұлттық жаңғыру үдерісімен де сабақтасып жатыр [1, 3 б.].

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасын зерттеу – бір адамның өмірбаянын зерттеу ғана емес. Бұл – XX ғасырдағы қазақ мәдениетінің даму тарихын, ұлттық сананың жаңғыру үдерісін және тарихи-мәдени мұраны сақтау жолындағы күрделі жұмыстарды түсінуге мүмкіндік беретін маңызды бағыт.

Ұлттық мұра – ата-бабадан қалған тарихи жәдігерлердің жиынтығы ғана емес. Оның құрамына тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық өнер, музыка, сәулет, қолөнер, ұлттық киім, фольклор, тарихи ескерткіштер, халықтың дүниетанымы және тарихи жады кіреді. Өзбекәлі Жәнібеков осы құндылықтардың бір-бірімен сабақтас екенін терең түсінді [2, 4 б.].

Мысалы, ұлттық киімді зерттеу – тек киімнің үлгісін зерттеу емес. Оның артында халықтың эстетикалық талғамы, әлеуметтік құрылымы, жас ерекшелігі, дүниетанымы мен тұрмыс-тіршілігі жатыр. Жәнібековтің «Қазақ киімі» еңбегінде қазақтың ұлттық киімдері заттық және мәдени мұраның маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Еңбекте музей қорларындағы және түрлі коллекциялардағы киім үлгілеріне ғылыми сипаттама берілген [4].

Сол сияқты халық сәулетін зерттеу де жай ғана құрылыс нысандарын қарастырумен шектелмейді. Дәстүрлі баспана мен тұрақты мекен үлгілерінен халықтың тұрмыс-салтын, қоршаған ортаны игеру тәжірибесін, эстетикалық талғамын және құрылыс мәдениетін көруге болады. Бұл бағыт Өзбекәлі Жәнібековтің «Жолайрықта» еңбегінде кеңінен қарастырылады [3].

Ал ұлттық музыкалық аспаптарды зерттеу – халықтың музыкалық мәдениетін ғана емес, оның тарихи жадын да зерделеу. Жәнібеков ұлттық музыкалық мұраны сақтауға, дәстүрлі өнерді насихаттауға және фольклорлық өнер ұжымдарын дамытуға ерекше көңіл бөлді [1, 5 б.].

Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениет пен этнография мәселелеріне арналған бірқатар құнды еңбектер жазды. Олардың қатарында «Қазақ қолөнерінің мәдениеті», «Жаңғырық», «Уақыт керуені», «Жолайрықта», «Қазақ киімі», «Ежелгі Отырар», «Тағдыр тағылымы» сияқты еңбектер бар. Бұл шығармалардың бірқатары бүгінде Өзбекәлі Жәнібеков атындағы университеттің арнайы орталығы арқылы да насихатталып келеді [2].

Бұл кітаптардың құндылығы – автордың ұлттық мәдениетті сырттай бақылаушы ретінде емес, оның тағдырына алаңдаған азамат ретінде зерттеуінде. Оның еңбектерінде тарихи дерек пен этнографиялық мәлімет, мәдени талдау мен азаматтық ұстаным өзара сабақтасып жатады [2, 6 б.].

«Уақыт керуені» еңбегінде қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне қатысты мәселелер қозғалып, ұлттық руханияттың әртүрлі салаларына назар аударылады. Автордың зерттеу тәсілінен тарихты тек өткен оқиғалар жиынтығы ретінде емес, халықтың рухани тәжірибесі ретінде қарастыруға ұмтылыс байқалады [2].

«Жолайрықта» еңбегі халық сәулеткерлігіне арналған. Онда дәстүрлі баспана мен тұрақты мекен үлгілері қарастырылып, оларды мемлекеттік есепке алу, қалпына келтіру және қорғау мәселелері көтеріледі. Еңбектің маңызды ерекшелігі – халық сәулетін тұрмыс-салт, дүниетаным және құрылыс мәдениетімен сабақтастыра қарастыруы [3].

«Қазақ киімі» еңбегі ұлттық киімнің тарихи-этнографиялық ерекшеліктерін танытуға арналған. Автор музей қорларындағы, коллекциялардағы және түрлі тарихи деректердегі киім үлгілерін жинақтап, қазақтың дәстүрлі киім мәдениетін жүйелі түрде таныстыруға ұмтылған [4].

Демек, Жәнібековтің кітаптары – жай әдеби немесе публицистикалық шығармалар ғана емес, ұлттық мәдениетті тануға мүмкіндік беретін маңызды ғылыми-танымдық дереккөздер.

Қазақ халқының қолөнері – ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени тәжірибенің көрінісі. Қазақ шеберлері ағашты, металды, теріні, жүнді, сүйекті өңдеп, күнделікті тұрмысқа қажетті бұйымдар жасаған. Әрбір оюдың, әрбір әшекейдің, әрбір бұйымның өзіндік көркемдік және мәдени мәні болған [5].

Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық қолөнерді халықтың тарихи-мәдени жадын сақтайтын маңызды сала ретінде қарастырды. Оның қолөнерге арналған зерттеулері ұлттық бұйымдардың сыртқы әсемдігін ғана емес, олардың жасалу технологиясын, тұрмыстық қызметін және мәдени маңызын түсінуге мүмкіндік береді [5].

Бұл жерде бір маңызды мәселе бар. Егер біз ұлттық қолөнерді тек «көркем бұйым» ретінде қарасақ, оның тарихи маңызын толық түсінбейміз. Ал оны халықтың өмір салтының бір бөлігі ретінде қарастырсақ, оның әрбір элементінен қазақ қоғамының тарихын көруге болады.

Сондықтан Жәнібековтің қолөнерге деген қызығушылығы – ұлттық мәдениеттің тұтас жүйесін түсінуге бағытталған ғылыми ізденіс.

Өзбекәлі Жәнібеков ерекше көңіл бөлген салалардың бірі – қазақтың ұлттық киімі.

Ұлттық киім – халықтың тұрмыс-тіршілігін, эстетикалық талғамын, жас ерекшелігін, әлеуметтік жағдайын және дәстүрін танытатын мәдени құбылыс. Қазақтың шапаны, сәукелесі, камзолы, бөрігі, тақиясы, кимешегі сияқты киім үлгілерінің әрқайсысының өзіндік тарихы бар [4].

Жәнібеков осы мұраны жинақтап, зерттеп, ғылыми айналымға енгізуге күш салды. «Қазақ киімі» еңбегінің құндылығы да осында. Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы каталогында бұл еңбек ұлттық киімді заттық-тұрмыстық мәдениеттің көрінісі ретінде қарастыратын альбом ретінде сипатталады [4].

Бүгінде ұлттық киімнің сахнада, мерекелік іс-шараларда, мәдени фестивальдерде және заманауи сән үлгілерінде қолданылуы – халықтың тарихи-мәдени мұрасына деген қызығушылықтың сақталғанын көрсетеді.

Бірақ ұлттық киімді тек мерекеде киетін сәндік бұйым деңгейінде қалдырмай, оның тарихи және тәрбиелік мәнін түсіндіру де маңызды. Бұл – Жәнібеков мұрасынан үйренетін сабақтардың бірі.

Өзбекәлі Жәнібековтің есімі қазақтың дәстүрлі мәдениетін жаңғырту ісімен қатар Наурыз мерекесінің қайта оралуымен де байланыстырылады. Оның қызметі ұлттық дәстүрлерді қоғамдық өмірге қайта енгізу және халықтың тарихи жадын жаңғырту үдерісімен сабақтастырылады [1, 6 б].

Наурыз – жай ғана күнтізбедегі мереке емес. Ол – табиғаттың жаңаруы, адамның жаңаруы, елдің бірлігі, үлкенге құрмет, кішіге ізет, татулық пен ізгілік идеяларын біріктіретін дәстүр.

Сондықтан Наурызды жаңғырту – бір мерекені қайта енгізу ғана емес, халықтың дәстүрлі дүниетанымының маңызды бөлігін қоғамдық санаға қайтару болды.

Бұл жерде Жәнібековтің еңбегінің тарихи маңызы айқын көрінеді. Оның ұстанымы бойынша ұлттық мәдениет музейде немесе кітапта ғана сақталмауы керек. Ол халықтың күнделікті өмірінде өмір сүруі тиіс.

Түркістан – қазақ халқының рухани және тарихи орталықтарының бірі. Өзбекәлі Жәнібековтің қызметінде Түркістанның тарихи-мәдени мұрасына ерекше мән берілді.

Оның есімі Қожа Ахмет Ясауи кесенесін сақтау және музейлендіру, тарихи ескерткіштерді қорғау және Түркістанның мәдени мұрасын жаңғырту жұмыстарымен

тығыз байланыстырылады. Бұл бағыт қазіргі таңда да зерттеліп келеді. 2026 жылғы 95 жылдық мерейтой аясындағы ресми көрмелер мен мәдени іс-шараларда Жәнібековтің «Әзірет Сұлтан» музей-қорығының қалыптасуына қатысты еңбегі арнайы көрсетілді [7, 8 б].

Түркістанның тарихи келбетін сақтау – бір ғана қаланың мәселесі емес. Бұл – қазақ халқының тарихи жадын сақтау мәселесі.

Сондықтан Жәнібековтің Түркістанға қатысты қызметін оның ұлттық мәдениетке деген кең көзқарасының бір бөлігі ретінде бағалауға болады.

Өзбекәлі Жәнібековтің қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі – музей ісін дамыту. Ол музейді тек көне заттар сақталатын орын емес, халықтың тарихи жады қалыптасатын мәдени-ағартушылық орталық ретінде қарастырды.

Оның бастамалары нәтижесінде этнографиялық бағыттағы музейлердің дамуына, ұлттық музыкалық аспаптарды жинақтауға және халықтың дәстүрлі өнерін насихаттауға көңіл бөлінді [1; 6 б.].

Бүгінгі таңда музей ісіне цифрлық технологияларды енгізу бұл бағытты жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Экспонаттарды цифрландыру, виртуалды көрмелер ұйымдастыру, тарихи құжаттарды электронды қорларға енгізу – Жәнібеков бастаған мұраны сақтау идеясын қазіргі заман жағдайында жалғастырудың тиімді жолдары.

Қазіргі таңда жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті сақтау мәселесі бұрынғыдан да маңызды. Интернет, әлеуметтік желілер, жаһандық мәдени кеңістік жастардың дүниетанымына үлкен ықпал етуде.

Бұл жағдайда ұлттық құндылықтарды сақтаудың ең тиімді жолы – оларды тек өткеннің естелігі ретінде емес, қазіргі өмірдің табиғи бөлігіне айналдыру.

Ол үшін ұлттық қолөнерді заманауи дизайнмен ұштастыру, ұлттық киімді заманауи сәнмен байланыстыру, ұлттық музыканы жаңа форматта насихаттау, музейлерде цифрлық технологияларды пайдалану, мектептерде этнографиялық жобалар ұйымдастыру, өлкетану жұмыстарын күшейту және тарихи орындарға оқушылардың зерттеу экспедицияларын ұйымдастыру қажет.

Осының барлығы Өзбекәлі Жәнібеков бастаған ұлттық мұраны сақтау идеясын бүгінгі заман жағдайында жалғастырудың нақты жолдары бола алады.

«Ұлы тұлғалар жолы» жобасының негізгі құндылығы – жас ұрпаққа тарихи тұлғаларды дайын ақпарат арқылы ғана таныстыру емес, олардың өмірі мен еңбегін зерттеуге мүмкіндік беруінде.

Өзбекәлі Жәнібековті зерттеген оқушы «Ол кім болды?» деген сұрақпен шектелмеуі керек.

Оқушы «Ол қандай тарихи кезеңде өмір сүрді?», «Қандай мәдени мәселелерді шешуге тырысты?», «Оның еңбектерінде қандай құндылықтар бар?», «Оның қызметінің нәтижесі бүгінгі күні қалай көрінеді?», «Мен ұлттық мұраны сақтауға қандай үлес қоса аламын?» деген сұрақтарға жауап іздеуі қажет.

Міне, сонда тарихи тұлғаны зерттеу оқушының жеке азаматтық ұстанымын қалыптастыратын тәрбиелік жобаға айналады. Өзбекәлі Жәнібеков мұрасының тәрбиелік әлеуеті туралы қазіргі ғылыми зерттеулерде де оның шығармаларының жастарға тарихи сана, ұлттық құндылық және мәдени жауапкершілік тұрғысынан әсері қарастырылып келеді [9].

Бүгінде Жәнібеков мұрасын зерттеудің жаңа мүмкіндіктері бар. Оның кітаптарын қайта зерделеу, архив құжаттарын жинақтау, замандастарының естеліктерін жазып алу, музей қорларындағы материалдарды цифрландыру – болашақ зерттеушілер үшін маңызды бағыттар.

2026 жылғы 95 жылдық мерейтой аясында архивтік құжаттар, фотосуреттер және тарихи-мәдени материалдар негізінде көрмелер ұйымдастырылып, қайраткердің мұрасын жаңа қырынан таныту жұмыстары жүргізілуде

Бұл шаралар Жәнібеков мұрасының зерттеліп біткен тақырып емес екенін көрсетеді. Керісінше, оның ғылыми, мәдени және қоғамдық қызметін жаңа деректер негізінде қарастыру әлі де өзекті. [7, 8 б.].

Қорыта айтқанда, Өзбекәлі Жәнібеков – қазақ халқының ұлттық руханиятын сақтауға және жаңғыртуға орасан үлес қосқан тарихи тұлға.

Оның еңбегі музей ісімен, этнографиямен, ұлттық қолөнермен, ұлттық киіммен, дәстүрлі өнермен, тарихи ескерткіштерді қорғаумен және халықтың тарихи жадын жаңғыртумен тығыз байланысты.

Өзбекәлі Жәнібековтің өмір жолы бізге бір маңызды ойды үйретеді: **ұлттық мұраны сақтау – өткенді ғана қорғау емес, болашақты қалыптастыру.**

Ұлттық мәдениетке құрметпен қараған ұрпақ өзінің тарихын біледі. Тарихын білген ұрпақ елінің болашағына жауапкершілікпен қарайды.

Сондықтан Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы – өткеннің естелігі ғана емес, бүгінгі ұрпаққа бағыт беретін рухани бағдар.

Оның өмірі мен қызметін зерттеу арқылы біз ұлттық мәдениеттің қадірін түсінеміз, тарихи жадымызды жаңғыртамыз және жас ұрпақтың бойында елге, жерге, ұлттық құндылықтарға деген жауапкершілікті қалыптастырамыз.

Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы – ұлттық руханияттың темірқазығы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әкімқұлұлы Е. **Өзбекәлі Жәнібеков: ғұмырнамалық деректі хикаят.** – Алматы: Қазақстан, 2006. – 240 б.
2. Жәнібеков Ө. **Жолайрықта.** – Алматы: Рауан, 1995. – 110 б.
3. Жәнібеков Ө. **Қазақ қолөнерінің мәдениеті.** – Алматы.
4. Жәнібеков Ө. **Тағдыр тағылымы.** – Алматы: Рауан, 1997. – 136 б.
5. Жәнібеков Ө. **Уақыт керуені.** – Алматы.
6. Жәнібеков Ө. **Жаңғырық.** – Алматы.

ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ОБЫЧНОГО ПРАВА КАЗАХОВ

Кузнецова Н. И.

Педагог-модератор, преподаватель специальных дисциплин Костанайского социально – технического колледжа

Актуальность. В условиях формирования новой правовой культуры и национального самосознания в Казахстане обращение к истокам обычного права позволяет восстановить утраченные звенья исторической памяти и извлечь практические уроки для воспитания молодёжи. Наследие У. Жанибекова (1931–1998) — видного этнографа и государственного деятеля, 95-летие которого отмечается в 2026 году, — представляет собой уникальный синтез научного знания и живого этнографического материала, до сих пор не в полной мере введённого в научный и образовательный оборот.

Цель статьи — проанализировать этнографическое наследие У. Жанибекова как источник изучения обычного права казахов и показать возможности его актуализации в современном учебно-воспитательном процессе.

Задачи:

1. охарактеризовать этнографический метод У. Жанибекова;

2. выявить отражение ключевых институтов обычного права казахов в трудах учёного;
3. провести сравнительный анализ с трудами других исследователей;
4. обосновать педагогический потенциал наследия в контексте программ «Адал азамат» и «Ұлы тұлғалар жолы».

Методология У. Жанибекова. Учёный вошёл в историю как исследователь, совместивший глубокий научный подход с масштабной практической работой по возрождению памятников истории и культуры. Его методология базировалась на комплексировании полевых этнографических изысканий, сборе устных преданий и скрупулёзном изучении предметного мира традиционного аула. В ключевых трудах — «Караван времени» [2, с. 12], «Жолайрыкта» [3, с. 8], «Қазақ киімі» [4, с. 15] — он зафиксировал структурные элементы казахского быта, напрямую отражавшие статусное распределение, имущественные права и нормативный порядок. Материальная культура для Жанибекова никогда не была оторвана от духовной и правовой: формы одежды, устройство жилища, структура родовых знаков (тамга) и правила распределения пищи за праздничным столом рассматривались им как внешнее выражение неписаного кодекса поведения [2, с. 12–15].

Характерный пример — классификация жилищ в книге «Жолайрыкта»: **жылжымалы баспана** (передвижное жилище: қос, күрке, шошала, абылайша, турылық үй, ақ үй, отау, киіз үй) и **тұрақты баспана** (постоянное жилище: кепе, жеркөпе, жертөле, қақыра, қоржын үй, өлшекті) [3, с. 45–47]. Такая классификация имеет не только этнографическое, но и правовое значение: тип жилища коррелировал с социальным статусом семьи, её имущественным положением и объёмом прав и обязанностей в рамках общины.

Метод Жанибекова можно охарактеризовать как **герменевтико-этнографический**: он не просто фиксировал факты, но стремился понять их внутренний смысл, вскрыть символические и нормативные коды, стоящие за внешними формами. Это сближает его с подходами Чокана Валиханова [1, с. 45], который также рассматривал материальную культуру в неразрывной связи с социальными нормами. Однако если Валиханов работал в парадигме описательной этнографии XIX века, то Жанибеков акцентировал внимание на **живом функционировании обычая**, на его бытовании в XX веке.

Институты обычного права в трудах Жанибекова. Анализ этнографических описаний учёного позволяет выделить ряд ключевых институтов казахского обычного права.

Брачно-семейные отношения. Подробно описаны обряды заключения брака (құдалық), выплаты калыма (қалың мал) и выделения приданого (жасау). Калым в интерпретации Жанибекова — не просто «выкуп за невесту», а сложный правовой институт, регулировавший имущественные отношения между двумя родами и выполнявший компенсационную, интеграционную и статусную функции [2, с. 78–82]. Приданое (жасау) обеспечивало имущественную самостоятельность новой семьи и служило гарантией прав женщины в случае вдовства или развода. Описанные им правила аменгерства (әменгерлік) и левирата выступали социальным инструментом защиты прав вдов и сирот.

Наследование. Жанибеков фиксирует сложный порядок распределения наследства между сыновьями, вдовой и ближайшими родственниками. Эти нормы не были записаны, но строго соблюдались, а их нарушение влекло общественное порицание и могло стать предметом разбирательства на совете старейшин (билер соты) [3, с. 63–65].

Институты взаимопомощи. Раскрыта правовая природа обычаев **асар** (совместный безвозмездный труд) и **жұртшылық** (коллективная помощь пострадавшим от стихийных бедствий). Асар — форма коллективного труда при строительстве дома, заготовке сена, уборке урожая; отказ от участия рассматривался как нарушение общинных норм и мог повлечь исключение из системы взаимопомощи [2, с. 94–96]. Жұртшылық предполагал

обязательное выделение скота, продуктов, материалов для восстановления хозяйства пострадавшей семьи. Эти нормы имели силу закона: их нарушение осуждалось общественным мнением, а в некоторых случаях могло привести к изгнанию из рода [2, с. 97–99].

Процедурные нормы. Учёный уделял особое внимание строгой иерархии расселения, порядку выступлений на советах старейшин и институту гостеприимства (қонақасы). Нарушение норм гостеприимства рассматривалось как правонарушение, влекущее общественное порицание или материальное возмещение (айып) [4, с. 112–114]. Совокупность обычаев и обрядов, сопровождавших важные общественные события (жол-жоралғы), регулировала не только внешнюю сторону, но и внутренние правовые отношения: кто имеет право голоса на совете, как распределяются подарки, кто несёт ответственность за нарушение порядка.

Институт биев. Особое место занимает описание народных судей — биев, разрешавших споры на основе обычного права. Жанибеков фиксирует не только процедуру суда, но и моральные требования к биям: справедливость, беспристрастность, знание обычаев и умение говорить. Бий в его описании — не просто судья, а хранитель правовой традиции, авторитет которого держался на личных качествах и общественном признании [3, с. 88–91].

Сравнительный анализ. Наследие Жанибекова приобретает особую ценность в сопоставлении с трудами других исследователей обычного права казахов.

Чокан Валиханов (1835–1865) в работах «О кочевках киргиз», «Киргизское родословие», «Записки о киргизах» [1, с. 45] заложил основы научного изучения казахского общества, однако работал в условиях колониальной действительности и рассматривал обычное право скорее, как объект изучения, нежели как живую систему. **Салык Зиманов** (1921–2011) в десятитомнике «Древнее право казахов» [5, с. 15] дал юридическую реконструкцию обычного права, подчёркивая его демократический характер: «Казахское право... может быть названо правом "Степной демократии"... Оно не знало уголовного преследования, лишения свободы и тюрем... Все деликты и правонарушения считались гражданскими и вели к имущественной ответственности» [5, с. 15]. **Александр Мякутин** (1860–1911) в исследовании «Юридический быт киргиз» (1910) [7, с. 15] одним из первых систематически описал вещное и обязательственное право казахов, но оставался в рамках колониальной оптики. **Савелий Фукс** (1900–1976) в монографии «Обычное право казахов в XVIII — первой половине XIX века» (1981) [8, с. 20] проанализировал регламентацию отношений собственности, акцентируя классовый характер обычного права.

Подход Зиманова — теоретическая рамка, подход Жанибекова — эмпирический материал. Если Валиханов, Мякутин и Фукс изучали обычное право преимущественно как исторический феномен, а Зиманов — как теоретическую систему, то Жанибеков показывает его как живую традицию, сохраняющую регулятивный потенциал.

Педагогический потенциал. В контексте реализации единой программы воспитания «Адал азамат» и регионального проекта «Ұлы тұлғалар жолы» этнографические сведения У. Жанибекова об обычном праве служат наглядным примером того, как честность, уважение к старшим, справедливость и ответственность перед общиной закладывались в основу казахской государственности. Изучение этих норм помогает студентам проводить параллели между историческими формами правосознания и современными гражданскими обязанностями.

Практические формы работы:

- **уроки-реконструкции**, на которых студенты моделируют ситуации традиционного суда биев;
- **проектная деятельность**, связанная с изучением местных этнографических материалов, сбором устных преданий;

- **интеграция в дисциплины гуманитарного цикла:** история Казахстана, основы права, культурология, литература;
- **внеклассные мероприятия:** тематические вечера, конкурсы, викторины.

Материалы Жанибекова позволяют вести разговор о праве не абстрактно, а через конкретные жизненные ситуации, близкие молодёжи: отношения в семье, помощь соседям, уважение к старшим, ответственность за поступки. Это делает изучение обычного права живым процессом формирования нравственных ориентиров и способствует укреплению исторической памяти и национальной идентичности.

Заключение. Этнографическое наследие Узекалы Жанибекова — комплексный источник по истории обычного права казахов. Описанные им предметы материальной культуры, обряды и нормы поведения позволяют глубоко понять внутренние механизмы правовой регуляции традиционного казахского общества. Сравнительный анализ с трудами Ч. Валиханова, С. Зиманова, А. Мякутина и С. Фукса показывает, что наследие Жанибекова занимает уникальное место в историографии: оно соединяет этнографическую конкретность с правовой содержательностью, историческую глубину с актуальностью для современности. Актуализация и практическое применение идей Жанибекова в современной системе образования способствуют сохранению национальной идентичности, укреплению исторической памяти и воспитанию гармоничной личности. В условиях формирования новой правовой культуры наследие У. Жанибекова напоминает о том, что право — это не только законы, но и живые обычаи, нравственные нормы, уважение к человеку и ответственность перед обществом.

Список литературы

1. Валиханов Ч. Ч. Собрание сочинений: В 5 т. — Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1984–1985.
2. Жанибеков У. Караван времени. — Алматы: Жазушы, 1992. — 192 с.
3. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. — Алматы: Рауан, 1995. — 112 б.
4. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. — Алматы: Өнер, 1996. — 192 б.
5. Зиманов С. З. Древнее правовое поле казахов. — Алматы: Жеті жарғы, 2005. — 304 с.
6. Келимбетов Н. Казахский адат и обычное право: историко-этнографический аспект. — Алматы: Ғылым, 2001. — 180 с.
7. Мякутин А. И. Юридический быт киргиз // Труды Оренбургской учёной архивной комиссии. — Оренбург, 1910. — Вып. 25. — 176 с.
8. Фукс С. Л. Обычное право казахов в XVIII — первой половине XIX века. — Алма-Ата: Наука, 1981. — 224 с.

«ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАЛАРЫ»

Карашинов Батырхан Серикбаевич

«Арқалық қаласы білім бөлімінің №10 жалпы білім беретін мектебі» КММ

«Ұлтқа қызмет ету» деген ұғымның мәнін бір ғана сөзбен немесе бір ғана саламен шектеу мүмкін емес. Ұлтқа қызмет ету – елдің болашағына сену, халықтың рухани және мәдени құндылықтарын сақтау, жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру, ұлттық сананы қалыптастыру, тарихи жадыны жаңғырту, қоғамның дамуына адал еңбекпен үлес қосу.

Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков – әр дәуірде өмір сүріп, әртүрлі бағытта қызмет атқарғанымен, мұраттары үндес, еңбектері сабақтас, ұлт болашағына деген жауапкершілігі ортақ тұлғалар.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласына жаңа үлгідегі білім берудің негізін қалаған ұлы ағартушы, педагог, жазушы әрі қоғам қайраткері.

Нәзипа Құлжанова – қазақ қоғамындағы ағартушылық, педагогика, әйел теңдігі, бала тәрбиесі мен ұлттық баспасөз салаларының дамуына зор үлес қосқан қайраткер.

Өзіміздің Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық мәдени мұраны жинақтап, тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау, халықтың дәстүрі мен өнерін жаңғырту, ұлттық рухты көтеру жолында қажырлы еңбек еткен мемлекет және қоғам қайраткері. Бұл үш тұлғаны біріктіретін басты құндылық – ұлтқа адал қызмет ету идеясы.

Біріншіден, ұлт ұстазынан бастасак, Ыбырай Алтынсариннің өмір жолы – білім мен ғылымды халықтың өркендеуінің негізгі тетігі деп таныған азаматтың өнегелі жолы. Асылында, қазақ даласында мектеп ашу, балаларды оқыту, халық арасында білімнің маңызын түсіндіру – XIX ғасырдағы аса күрделі міндеттердің бірі болды. Осындай тарихи кезеңде Алтынсарин білім беру ісін жаңа деңгейге көтеруге ұмтылды. Ол мектепті жай ғана білім беретін орын емес, халықтың болашағын қалыптастыратын рухани орталық деп білді. Ыбырайдың педагогикалық идеяларының ең басты ерекшелігі – оның білімді өмірмен байланыстыруға ұмтылуы. Ол шәкірттерін тек оқуға емес, еңбекке, адамгершілікке, адалдыққа, ізгілікке тәрбиелеуді көздеді.

Ыбырайдың шығармаларындағы еңбек, адалдық, талап, мейірімділік, адамгершілік мәселелері бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Оның «Әке мен бала», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Асыл шөп» сияқты әңгімелері арқылы балаларды еңбекқорлыққа, қарапайымдылыққа, төзімділікке тәрбиелеуге ерекше мән берген.

Ыбырайдың педагогикалық мұрасы бүгінгі білім беру жүйесі үшін де маңызды. Қазіргі мұғалімге қойылатын басты талаптардың бірі – оқушыға тек ақпарат беріп қана қоймай, оның бойында өмірлік құндылықтарды қалыптастыру. Бұл ұстаным Ыбырай педагогикасының негізгі өзегімен үндеседі. Ол үшін білім – адамның жеке басының ғана жетістігі емес, тұтас халықтың болашағын өзгертетін күш болды. Сондықтан Ыбырай Алтынсариннің еңбегін тек мектеп тарихымен байланыстыру жеткіліксіз. Оның қызметі – қазақ қоғамын жаңғыртуға бағытталған кең көлемді ағартушылық қозғалыс.

Екіншіден, ұлт тарихындағы ағартушылық қозғалысты сөз еткенде Нәзипа Сегізбайқызы Құлжанованың есімі ерекше аталады. Нәзипа Құлжанова – өз дәуірінің қоғамдық мәселелеріне бейжай қарамай, білім беру, бала тәрбиесі, әйелдердің қоғамдағы орны, ұлттық баспасөз сияқты бірнеше маңызды бағытта еңбек еткен тұлға. Оның қызметінің ерекшелігі – ағартушылықты тек мектеппен шектемей, қоғамның рухани жаңғыруымен байланыстыруы. Нәзипа Сегізбайқызы бала тәрбиесіне айрықша көңіл бөлді. Өйткені ол ұлттың болашағы ең алдымен жас ұрпақтың тәрбиесіне байланысты екенін жақсы түсінді. Балаға білім беру мен тәрбие беру мәселесінде оның педагогикалық көзқарастарының мәні бүгінгі күні де маңызды. Қазіргі таңда мектеп пен отбасының өзара байланысы, баланың психологиялық ерекшелігін ескеру, ұлттық тәрбие беру, баланың шығармашылық қабілетін дамыту мәселелері білім беру саласының негізгі бағыттарының бірі болып отыр. Бұл мәселелердің бастауында қазақтың ағартушы зиялыларының еңбегі жатқанын ескеруіміз қажет.

Нәзипа Құлжанованың педагогикалық мұрасы бізге бір маңызды ойды ұсынады, ол ұлт тәрбиесі – ұлт болашағының негізі. Әйел адамының білім алуы мен қоғамдық өмірге араласуы мәселесіне де үлкен мән берді. Бұл тұрғыдан алғанда, Нәзипаның қызметі өз дәуірі үшін аса батыл қадам болды.

Қазақ қоғамының жаңғыру кезеңінде әйелдердің сауатын ашу, білім алуына жағдай жасау, олардың қоғамдық белсенділігін арттыру – әлеуметтік дамудың маңызды шарты

еді. Нәзипа Құлжанова осы мәселелерге үн қосып қана қоймай, өзінің қызметімен нақты үлгі көрсетті. Оның баспасөз саласындағы еңбегі де ерекше назар аударуға лайық.

Үшіншіден, XX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ мәдениеті мен ұлттық руханиятының дамуында Өзбекәлі Жәнібековтің орны ерекше.

Өзбекәлі Жәнібеков – мемлекеттік қызметті ұлттық мәдениетті сақтау мен дамыту ісімен ұштастырған қайраткер. Оның есімі қазақтың тарихи-мәдени мұрасын жаңғырту, ұлттық өнер мен салт-дәстүрді насихаттау, тарихи тұлғалардың есімдерін ел санасына қайта әкелу жұмыстарымен тығыз байланысты. Ол ұлттық мәдениетті тек өткеннің естелігі ретінде қарастырған жоқ. Керісінше, ұлттық мәдениетті халықтың қазіргі рухани өмірі мен болашағын қалыптастыратын күш ретінде бағалады. Өзекеңнің қызметінің маңызды бағыттарының бірі – ұлттық қолөнер, дәстүрлі өнер, тарихи ескерткіштер мен мәдени мұра мәселелеріне көңіл бөлуі. Кеңестік кезеңнің идеологиялық шектеулері жағдайында ұлттық мәдениеттің көптеген қырлары назардан тыс қалған еді. Осындай күрделі жағдайда ұлттық құндылықтарды сақтау мен жаңғырту үлкен азаматтық табандылықты қажет етті. Жәнібеков ұлттық мұраға қатысты көптеген бастамалардың жүзеге асуына ықпал етті.

Оның қызметінен біз бір маңызды сабақ алатын тұсымыз, ол кісінің «Тарихын ұмытқан халықтың рухани тұтастығы әлсірейді, ал тарихи жадын сақтаған ел болашағына сенімді қадам жасайды» деген сөзі еді. Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениетті музейлермен, тарихи ескерткіштермен, өнермен, салт-дәстүрмен, қолөнермен байланыстыра отырып, оны халықтың күнделікті рухани өміріне жақындатуға күш салды. Бұл бағыт қазіргі уақытта да аса маңызды. Жаһандану жағдайында әр халық өзінің ұлттық ерекшелігін сақтауға ұмтылады. Ұлттық мәдениет – әлемдік өркениеттен оқшаулану емес. Керісінше, өз болмысын сақтай отырып, әлемдік мәдени кеңістікке ашық болу.

Дегенмен де, үш тұлғаның ұлтқа қызмет ету жолындағы сабақтастық олардың әртүрлі тарихи кезеңде өмір сүрулерінде еді. Олардың қызмет салалары да бірдей емес болды. Ыбырай Алтынсарыұлы – ағартушы-педагог. Нәзипа Сегізбайқызы – педагог, журналист, қоғам қайраткері. Өзбекәлі Жәнібекұлы – мемлекет және қоғам қайраткері, мәдениет жанашыры.

Алайда олардың барлығын біріктіретін ортақ құндылықтар бар. Олар – білім, тәрбие, ұлттық сана, еңбек. Ыбырай білімді халықты алға бастайтын негізгі күш деп таныды. Нәзипа білім мен тәрбиені ұлт болашағымен байланыстырды. Өзбекәлі ұлттық мәдениетті тану мен тарихи білімді халықтың рухани дамуының маңызды бөлігі деп қарастырды.

Үш тұлғаның да еңбегінде халықтың өз болмысын тануы, білім арқылы алға ұмтылуы, ұлттық құндылықтарды бағалауы маңызды орын алады. Олардың ұлтқа қызмет етуді ұранмен емес, нақты іспен көрсетті. Атап айтқанда, мектеп ашу, бала тәрбиесі туралы еңбек жазу, газет-журнал арқылы ағартушылық жүргізу, мәдени мұраны сақтау, тарихи ескерткіштерді қорғау, ұлттық өнерді жаңғырту. Осының бәрі – ұлтқа қызмет етудің нақты көріністері.

Қазіргі ұстаз тек пән үйретуші емес. Ол – баланың тұлғалық дамуына ықпал ететін тәлімгер. Ол – ұлттық құндылықтарды жеткізуші. Ол – оқушының тарихи санасын қалыптастыруға ықпал ететін тұлға. Сондықтан қазіргі педагог Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеясын, Нәзипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты ұстанымдарын және Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мұраға деген жауапкершілігін өз кәсіби қызметімен ұштастыра алады. Мысалы, сабақ барысында тарихи тұлғалардың өмірін оқыту арқылы оқушыларға «ұлтқа қызмет ету» ұғымын түсіндіруге болады.

Оқушыларға:

«Мен өз елімнің дамуына қандай үлес қоса аламын?»;

«Ұлттық құндылықтарды қалай сақтай аламын?»;

«Тарихты білу не үшін қажет?»;

«Білім мен еңбектің ел болашағындағы орны қандай?»;

деген сұрақтарды қою арқылы олардың азаматтық көзқарасын қалыптастыруға болады.

Қорыта айтқанда, Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков – қазақ халқының әр кезеңіндегі рухани дамуына өз үлесін қосқан бірегей тұлғалар. Өмір жолдары бізге бір маңызды шындықты көрсетеді: ұлттың болашағы білімді, тәрбиелі, тарихи санасы қалыптасқан және ел алдындағы жауапкершілігін сезінетін азаматтарға байланысты.

Ыбырайдың мектебі – білімнің шамын жақты. Нәзипаның ағартушылық еңбегі – тәрбие мен қоғамдық сананың маңызын көрсетті. Өзбекәлінің мәдени мұраны қорғаудағы еңбегі – ұлттық тарихи жадтың қадірін танытты.

Олардың әрқайсысы өз дәуірінің мүмкіндігі мен қиындығына қарамастан, ел болашағы үшін еңбек етті. Сондықтан біз олардың мұрасын тек дәріптеп қана қоймай, ісін жалғастыруымыз керек. Лайым солай болғай.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. **Таңдамалы шығармалары.** – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
2. Алтынсарин Ы. **Таза бұлақ: өлеңдер, әңгімелер, хаттар.** – Алматы: Жазушы, 1988. – 320 б.
3. Алтынсарин Ы. **Өнер-білім бар жұрттар: өлеңдер, әңгімелер, очерктер, хаттар мен естеліктер.** – Алматы: Жалын, 1991. – 240 б.
4. Алтынсарин Ы. **Екі томдық шығармалар жинағы. 1-том.** – Алматы: Қазығұрт, 2003. – 240 б.
5. Алтынсарин Ы. **Екі томдық шығармалар жинағы. 2-том.** – Астана: Мастер По, 2009. – 193 б.
6. Алтынсарин Ы. **Қазақ хрестоматиясы.** – Алматы: Білім, 2003. – 112 б.
7. Алтынсарин Ы. **Этнографиялық очерктер және ауыз әдебиет үлгілері.** – Алматы: Алтын кітап, 2007. – 166 б.
8. **Ыбырай Алтынсарин тағылымы.** – Алматы, 1991.
9. Хасанова С. **Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі.** – Алматы, 1972.
10. Құлжанова Н. **Мектептен бұрынғы тәрбие.** – Орынбор, 1923.
11. Құлжанова Н. **Ана мен бала тәрбиесі.** – Қызылорда, 1927.
12. Құлжанова Н. **Халқыма деп іс қылдым: педагог, журналист, әдебиетші**
13. **Нәзипа Құлжанованың мұрасы.** – Алматы: Рауан, 1993. – 168 б.
14. Құлжанова Н. **Шығармалары: мақалалар, очерктер, педагогикалық ой-пайымдар, аудармалар.** – Алматы: Ана тілі, 2014. – 384 б.
15. Ахметова Л. **Нәзипа Құлжанова // Алғашқы қарлығаштар.** – Алматы: Қазақстан, 1993. – 17–29 б.
16. **Нәзипа Құлжанова – мектепке дейінгі педагогиканың негізін салушы ғалым, көрнекті ағартушы, қоғам қайраткері.** – «Ұстаз әлемі» ақпараттық-педагогикалық газеті.
17. Жәнібеков Ө. **Қазақтың ұлттық қол өнері.** – Алматы, 1982.
18. Жәнібеков Ө. **Жаңғырық.** – Алматы, 1991.
19. Жәнібеков Ө. **Уақыт керуені.** – Алматы, 1992.
20. Жәнібеков Ө. **Жолайрықта.** – Алматы, 1996.
21. Жәнібеков Ө. **Қазақ киімі.** – Алматы, 1996.
22. Жәнібеков Ө. **Тағдыр тағылымы. 1-кітап.** – Алматы, 1996.
23. Жәнібеков Ө. **Тағдыр тағылымы. 2-кітап.** – Алматы, 1997.

ВКЛАД ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА В РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Каломыцова Т.В

Педагог- модератор

преподаватель общеобразовательных дисциплин

КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права» УОАКО

Изучая наследие выдающегося казахского просветителя и педагога Ыбырая Алтынсарина Мы видим преемственность педагогического взгляда, значение просвещения для развития национальной школы и возможности применения его идеи в современном математическом образовании. Особое внимание уделяется роли Ыбырая Алтынсарина в становлении светского образования, распространении грамотности, развитии практической направленности обучения и формировании навыков счёта и арифметического мышления. В работе предлагается систематизация педагогических идей деятеля с точки зрения их использования на уроках математики: через задачи практического содержания, этнографический материал, народные измерения, традиционные виды хозяйственной деятельности, орнаменты, фольклор и национальные культурные ценности. История развития образования в Казахстане неразрывно связана с именами выдающихся педагогов-просветителей, которые стремились сделать знания доступными для широких слоёв населения. Одним из основоположников национальной системы образования является Ыбырай Алтынсарин. Его деятельность была направлена на открытие школ, распространение грамотности, подготовку учителей, создание учебной литературы и формирование у детей стремления к знаниям. Огромное значение имеет изучение наследия Алтынсарина в контексте современного образования. Его педагогические идеи основывались на практической направленности обучения, воспитании трудолюбия, самостоятельности, нравственности и стремлении к знаниям. Актуальность данной статьи определяется необходимостью сохранения и современного осмысления национального педагогического наследия. Особенно важным является поиск возможностей использования исторического опыта в преподавании математики. Математика традиционно воспринимается как точная наука, однако процесс её обучения тесно связан с жизненным опытом ребёнка. Счёт, измерение, сравнение, определение количества, формы и величины возникли из практических потребностей человека. Поэтому использование этнокультурного материала на уроках математики позволяет сделать содержание предмета более понятным и значимым для учащихся. Если при обучении математике использовать практические, жизненные и этнокультурные материалы, соответствующие педагогическим принципам Ыбырая Алтынсарина то это может способствовать повышению познавательного интереса учащихся, развитию математического мышления и осознанию связи математики с историей и культурой родного края. Ыбырай Алтынсарин занимает особое место в истории образования Казахстана. Его деятельность была направлена не только на обучение детей грамоте, но и на формирование новой культуры образования. Алтынсарин понимал школу как важнейший инструмент общественного развития. Он выступал за распространение знаний, открытие школ и подготовку образованных специалистов. Важным принципом его педагогической деятельности была связь образования с практической жизнью. Ребёнок должен был не только запоминать информацию, но и понимать её практическое значение. Этот принцип особенно важен для математического образования. Математические знания становятся более понятными учащимся тогда, когда они связаны с измерением, счётом, сравнением, торговлей, трудом, строительством, земледелием и другими видами деятельности.

В XIX веке арифметика являлась одним из важнейших компонентов начального образования. Она формировала практические навыки, необходимые человеку в

повседневной жизни. К основным математическим умениям относились: устный и письменный счёт; выполнение арифметических действий; измерение величин; решение практических задач; сравнение количества; применение математических знаний в хозяйственной деятельности. Таким образом, математическое образование рассматривалось не изолированно, а как часть общей подготовки ребёнка к самостоятельной жизни. Именно такой подход позволяет связать педагогическое наследие Алтынсарина с современными идеями функциональной математической грамотности.

Можно выделить несколько основных направлений преемственности.

Педагогическая идея	Ыбрай. Алтынсарин	Возможность применения в математике
Доступность образования	Развитие народной школы	Доступно объяснение математических понятий
Практическая направленность	Связь знаний с жизнью	Практические задачи
Воспитание через обучение	Нравственное воспитание	Воспитательные математические задачи
Национальное содержание	Использование близкого материала	Этноматематика
Развитие мышления	Формирование самостоятельности	Логические задачи
Связь с окружающим миром	Практические знания	Измерения, сравнения

Таким образом, наследие педагога можно рассматривать как важную основу для разработки национально ориентированного математического образования. Одной из главных идей исследования является положение о том, что математическое образование должно быть связано с реальной жизнью. На основе педагогических принципов Алтынсарина можно использовать задачи, связанные с: подсчётом предметов; измерением длины; определением площади; расчётом количества материалов; временем; расстоянием; стоимостью товаров; трудовыми процессами.

Задача 1.

Для изготовления одного небольшого изделия требуется 2 метра материала. Сколько метров материала потребуется для изготовления 8 изделий?

Решение:

$$2 \times 8 = 16 \text{ м.}$$

Ответ: 16 метров.

Такая задача одновременно развивает вычислительные навыки и показывает практическое значение математики.

Этнографический материал как средство обучения математике

Этнографическое наследие позволяет наполнить математические задания национальным содержанием. Например, можно использовать: казахские орнаменты; традиционные предметы быта юрты; национальные виды рукоделия; узоры; традиционные единицы измерения; календарные представления; хозяйственную деятельность; народные игры. Орнамент особенно интересен для изучения геометрии. Учащиеся могут определить: количество элементов узора; симметрию; площадь; периметр; количество повторяющихся фигур; виды геометрических преобразований. Таким образом, этнография превращается в дополнительный источник математического материала.

Задачи на национальном материале

Задача. Геометрия и орнамент

Казахский орнамент состоит из повторяющихся геометрических элементов. Один элемент имеет форму квадрата со стороной 4 см.

Найдите площадь одного элемента.

Найдите площадь 10 таких элементов.

Решение:

$$S = 4 \times 4 = 16 \text{ см}^2.$$

$$16 \times 10 = 160 \text{ см}^2.$$

Ответ: 160 см².

Симметрия

Учащимся предлагается изображение традиционного казахского орнамента. Необходимо: определить ось симметрии найти симметричные элементы; построить вторую половину орнамента; объяснить, почему фигура является симметричной. Такое задание объединяет математику, искусство и национальную культуру.

Задачи на измерения

Учащимся предлагается измерить длину и ширину выбранного предмета традиционного быта. Необходимо: измерить предмет линейкой; записать результаты в сантиметрах; перевести их в миллиметры; определить периметр прямоугольной части. Такое задание развивает практические измерительные навыки. Народная культура содержит большое количество представлений о количестве, времени, пространстве и измерении. Поэтому одним из перспективных направлений является изучение **этноматематики** — математических представлений и способов счёта, существовавших в традиционной культуре. При этом важно не подменять научную математику историко-культурным материалом, а использовать этнокультурные сведения как средство мотивации и формирования математических понятий. Педагогические идеи Алтынсарина сохраняют актуальность и в XXI веке. Современная образовательная система ориентирована не только на передачу знаний, но и на развитие функциональной грамотности, критического мышления, самостоятельности и способности применять знания в реальных ситуациях.

Именно поэтому идеи практического обучения, учёта возрастных особенностей ребёнка, связи образования с жизнью и использования национального культурного материала могут быть продуктивно переосмыслены в современных условиях. Особенно перспективным является применение историко-культурного материала на уроках математики. Например, урок может включать: **история → культура → практическая задача → математическая модель → решение → вывод**. Такой подход позволяет учащемуся увидеть, что математика является частью человеческой культуры, а не только совокупностью формул и правил. Практическая значимость работы заключается в возможности использовать разработанные материалы: на уроках математики; на факультативных занятиях; на классных часах; во внеурочной деятельности; при проведении предметных недель; в исследовательских проектах учащихся; при изучении краеведения; при интеграции математики и истории Казахстана.

Особенно полезным может стать создание сборника **«Математика в наследии казахской культуры»**, включающего задачи на основе национального орнамента, архитектуры, быта, ремёсел и традиционных способов измерения. Можно сделать вывод о том, что педагогическое и просветительское наследие Ыбырая Алтынсарина имеет значительный потенциал для современного образования. Ыбырай Алтынсарин заложил важные основы национальной школы, выступал за распространение знаний и практическую направленность образования. История преподавания арифметики в русско-казахских школах показывает, что математическая подготовка была важной частью формирования практических навыков учащихся.

Список	использованной	литературы:
1. Алтынсарин, И. Собр. соч. в 3-х томах: Т.1. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
 2. Алтынсарин, И. Собр. Соч. в 3-х томах: Т.2. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
 3. Измаилов В. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана - М., 1991.
 4. Журавлев И. Педагогика в системе наук о человеке. - М., 1990.
 5. Жарикбаев К. Калиев С. Антология педагогической мысли Казахстана. - Алматы, 1995.
 6. Жумабаев М. Педагогика. - Алматы, 1992.
 7. Гусинский Э. Введение в философию образования. - М., 2000. Даулетова, Н. И возникли в степи библиотеки: [Об И. Алтынсарине, библиотеках, мавзолее И. Алтынсарина в совхозе «Мичуринский»] // Ленинский путь. - 1991. - 25 сентября.
 9. Ситдыков, А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И. Алтынсарина. - Алма-Ата: Мектеп, 1968. - 148 с.
 10. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. - М.: Азбуковник, 1999.
 11. Алтынсарин И. «Избранные произведения». Алма-Ата 1972 г.
 12. К. Джумагулов. Ибрай Алтынсарин. - Ташкент. 1975.
 13. А.С.Сыздыков. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина. - Алма-Ата. 1949

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ТЕХНИКОВ-ПРОЕКТИРОВЩИКОВ

Ловягина Т.В.

*Педагог-исследователь,
преподаватель специальных дисциплин
Костанайского строительного колледжа*

Современная система технического и профессионального образования Казахстана переживает период глубокой модернизации. Подготовка техников-проектировщиков в условиях колледжа больше не может ограничиваться исключительно передачей узкоспециализированных навыков. Сегодня этот процесс строится на стыке двух важнейших векторов: **внедрения передовых цифровых технологий и укоренения базовых национальных ценностей**, обеспечивающих формирование ответственного гражданина и высококлассного профессионала.

Для великого просветителя, человека на все времена, Ибрай Алтынсарина, **развитие национальных ценностей** было не сохранением застывших традиций прошлого, а активным процессом, который должен происходить **через просвещение и непрерывное обновление**. Его подход опередил время, доказав, что можно перенимать передовые достижения мировой науки, оставаясь при этом глубоко преданным своей национальной идентичности.

На пятом заседании Национального курултая наш Президент особое внимание уделил патриотизму, сохранению национальных культурных ценностей. Поэтому в новых условиях немаловажный факт, и веление времени – жилищная застройка должна отвечать определенным эстетическим требованиям, нести, при этом, отражение национальных ценностей, культурных традиций, показывать связь поколений, быть символом независимости и прогресса и обеспечивает архитектурную уникальность городов.

В связи с этим, современные города Казахстана нуждаются в архитектурных решениях, которые были бы не только функциональными, но и отражали бы культурные ценности. В условиях глобализации особенно важно сохранять национальную

идентичность через архитектуру. Жилые комплексы в национальном стиле становятся не просто местом проживания, но и культурным маркером, создающим чувство принадлежности и уважения к своим истокам.

Да, освоение BIM-технологий обязательно для подготовки специалистов СПО. Техник-проектировщик должен уметь: свободно работать в программах для проектирования, создавать и редактировать элементы информационной модели проектируемого объекта; анализировать, извлекать и преобразовывать чертежи и спецификации из 3D-модели; проводить простейшие проверки на недочёты в конструктивном решении (например, нестыковка элементов).

На данном этапе можно выделить главную особенность в подготовке техникув-проектировщиков: непрерывное профессиональное совершенствование. Из-за быстрого развития технологий и инноваций специалисты должны регулярно обновлять свои навыки и знания; использование проектных технологий (они помогают формировать профессиональные компетенции студентов, развивать исследовательские навыки и коммуникабельность); внедрение инновационных педагогических технологий (САПР, BIM-технологии, интерактивные комплексы) [1]. Наряду со всем этим особенно остро стоит вопрос сохранения национальных традиций и ценностей, изучения традиционного зодчества.

Архитектура – своего рода проводник между целыми историческими эпохами.

Отражение национальных ценностей в архитектурном проектировании — это ключевой способ сохранить культурную идентичность народа в условиях глобализации. В учебных проектах этот процесс позволяет студентам не просто копировать исторические элементы, а переосмысливать философию, быт и традиции через призму современной архитектуры.

Основными аспектами интеграции национальных ценностей: перевод духовных ценностей (например, гостеприимство, гармония с природой, уважение к старшим) в пространственные решения; изучение традиционных форм, пропорций и тектоники (например, элементы юрты, орнамента); использование опыта предков по адаптации жилья к местному климату (естественная вентиляция, защита от солнца или холода); применение традиционных местных материалов (глина, дерево, локальный камень, войлок) в современной обработке.

Одной из наиболее сложных и противоречивых в процессе формирования профессиональной архитектуры после обретения Независимости Казахстаном была проблема поиска национального своеобразия и решение проблемы синтеза традиций и современности в практике строительства.

Национальный стиль в архитектуре Казахстана называется казахским регионализмом. Он отражает национальную культуру и традиции в зданиях разного назначения — от административных объектов до жилых комплексов и спортивных арен. *Его черты* — многообразие используемых форм (купола, арки), декоративных украшений (национальный орнамент) и обилие стекла [2].

Самый эффективный путь интеграции национальных ценностей в подготовку техникув-проектировщиков — внедрять ценности напрямую в технические дисциплины, курсовое проектирование и производственную практику.

В начале обучения студентов особое внимание уделяется погружению в историю, традиции, культуру, отмечая при этом особенности национального кода.

Студенты исследуют историю национальной архитектуры, локальные строительные материалы и климатические особенности региона прежде, чем разработать свой авторский архитектурный проект.

В современных жилых комплексах национальный стиль редко выступает в чистом виде (как юрта), а скорее интегрируется в современную архитектуру. Сейчас Казахский национальный стиль активно используется как отличительная черта в дизайне современных жилых комплексов, особенно в крупных городах, таких как Астана и

Алматы. Этот стиль позволяет создать уникальное, запоминающееся жилье, которое вызывает чувство причастности к культуре.

На занятиях по макетированию студенты нашего колледжа изготавливали макеты-копии зданий с национальной составляющей (например, новая футуристическая мечеть в Астане).

«Доступное жилье – это не мечта, а реальность, которую мы обязаны создать для наших граждан» (Касым-Жомарт Токаев). В 2026 году в Костанайской области планируют ввести в эксплуатацию около **520 тысяч квадратных метров** жилья [3]. Продолжается застройка микрорайонов «Астана», «Кунай» и «Байтерек» в Костанайском районе.

В учебном проектировании отмечается использование узнаваемых элементов декора, орнаментов или форм фасада, трансформация структуры кочевого поселения в схему генерального плана современного жилого комплекса.

Одним из значимых и сложных курсовых проектов в учебном процессе является «Многоэтажный жилой дом».

Яркий пример отражения национального стиля – проект многоэтажного жилого комплекса, выполненный студенткой нашего колледжа (здание круглое в плане, с каркасно-стеновой схемой в национальном стиле), который получил множество положительных отзывов и наград на различных научно-исследовательских конференциях, в том числе международных, а на профессиональном конкурсе, организованном строительной организацией ТОО «Alpamy Group», автор получила денежный приз за первое место.

Перед началом проектирования была рассмотрена история традиционного казахского жилища, его символика и формы. «Қара шаңырақ», как символ семьи, единства и преемственности, и национальные орнаменты легли в основу композиционного решения и эстетического оформления будущего проекта жилого комплекса. Поэтому решено было остановиться на круглом в плане здании (форма юрты).

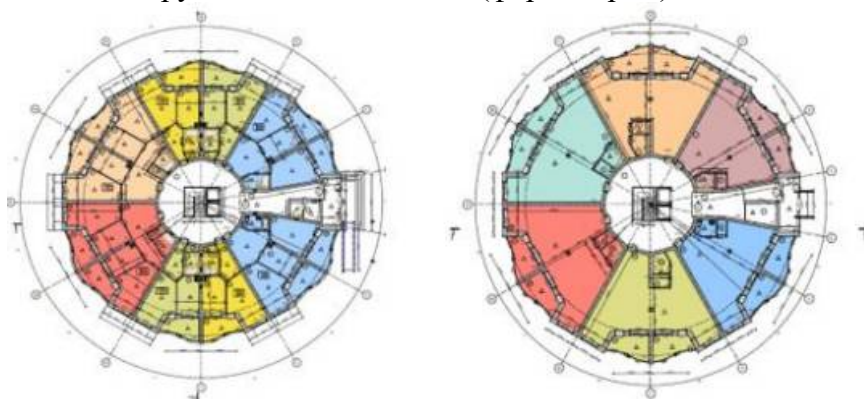

Рис.1 Планы жилого и общественного этажей (круглый план, символизирующий юрту)

Проект представляет собой жилой комплекс состоящий из трех домов, имеющих связь через мосты к общему входному башнеобразному объекту, в которых чередуются жилые этажи и с этажами общественного назначения. Они играют важную роль в обеспечении безопасности.

Конечно, согласно заданию, были разработаны все основные чертежи, составляющие проект: планы перекрытия, фундамента, кровли, разрезы, фасады, где отчетливо просматривается конструкция – моста-галереи. Генеральный план участка с благоустроенной территорией с элементами национального декоративного искусства: беседки в виде юрт, скамейки, зоны отдыха и парковочные места для жителей. В форме генплана также присутствует форма национального казахского орнамента.

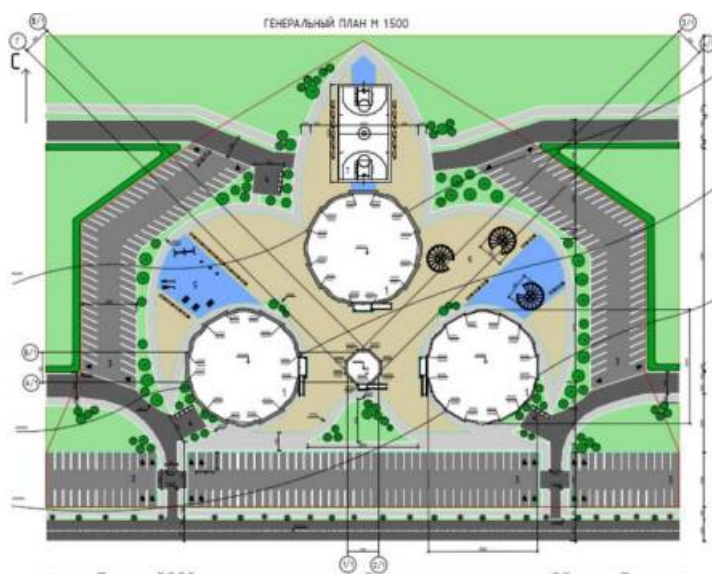

Рис.2 Генеральный план (форма орнамента)

Интерьер также разработан в национальном стиле и выполнен с учетом принципов многофункциональности и уюта, подчёркивает концепцию «Қара Шаңырақ» — как места, где уважаются традиции, но при этом ценится комфорт и современное качество жизни.

Рис.3 Интерьеры входной группы

Что касается стоимости метра квадратного, то она будет незначительно отличаться в сторону удорожания, от обычных типовых только потому, что в пользовании жильцами буду и немалые площади общего пользования: галерея, переходные мосты. Но эти площади играют большую роль в безопасности жилого здания в целом. При угрозе возникновения опасности жильцы могут свободно переместиться из одного блока в другой или воспользоваться наружной лестницей.

Проект был выполнен в программе Archicad и Lumion. Для демонстрации его создана презентация и, для более наглядного представления, видеоролик, дающий полное представление о жилом комплексе.

Рис. 4 Визуализация жилого комплекса

Для Костаная — одного из ключевых центров Северного Казахстана — проектирование жилого комплекса в национальном стиле приобретает особую актуальность. В условиях растущего интереса к собственным корням, культурному

наследию и устойчивому развитию, подобное архитектурное решение может стать важным этапом в формировании нового облика города.

Современное общество испытывает потребность в жилых пространствах, которые не только отвечают требованиям комфорта и функциональности, но и выражают культурную идентичность. Создание жилого комплекса с ярко выраженными элементами национального стиля позволит сформировать среду, способствующую укреплению связи с историей, традициями и эстетическими ценностями народа. Другими словами, спроектированный жилой комплекс будет способствовать утверждению национальной идентичности и демонстрации богатого культурного наследия.

Архитектурное образование движется в сторону большей практичности и интеграции технологий. Студенты должны быть готовы к новым вызовам и возможностям, которые предоставляет современный мир. Тем, кто решит связать свою жизнь с архитектурой, следует помнить, что образование – это не только получение диплома, но и постоянное развитие, самосовершенствование и открытость к новым идеям и подходам [2].

Что же касается отражения национальных ценностей в процессе обучения архитектурному проектированию, то оно позволяет сформировать у студентов патриотическое сознание и профессиональную ответственность за сохранение культурного ландшафта, повысить конкурентоспособность выпускников на международной арене за счет уникального почерка, основанного на самобытности, создать комфортную и психологически понятную городскую среду, которая бы пропагандировала национальные ценности, сохраняла культурный код нации и укрепляла связь поколений.

Обучение архитектурному проектированию с опорой на национальные ценности — это не возврат к прошлому, а инструмент создания уникального будущего. Интеграция культурного наследия в современные проектные решения позволяет выпускать специалистов, способных создавать архитектуру, созвучную мировым тенденциям, но прочно укорененную на Казахской земле.

Список литературы

1. [Архитектурное образование: тренды нового сезона](https://archi.ru/russia/97564/arkhitekturnoe-obrazovanie-trendy-novogo-sezona) [Электронный ресурс] – URL: <https://archi.ru/russia/97564/arkhitekturnoe-obrazovanie-trendy-novogo-sezona> (дата обращения 20.01.2026)
2. К чему движется архитектурное образование [Электронный ресурс] – URL: <https://archshapka.ru/blog/tpost/08o6pucmc1-k-chemu-dvizhetsya-arhitekturnoe-obrazov?ysclid=mh1snvdg8b162499456> (дата обращения 30.01.2026)
3. Строительство жилья в Костанайской области [Электронный ресурс] – https://arna-news.kz/arna_kz/boleee-500-tys-kv-m-zhilja-postrojat-v-kostanajskoj-oblasti-v-2026-godu/ (дата обращения 17.09.2026)

БІЛІМНЕН – ТӘРБИЕГЕ, ТӘРБИЕДЕН – МӘДЕНИ МҰРАҒА: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ТАРИХИ ЖАДЫ САБАҚТАСТЫҒЫ

Мүслімғазы А.Е.

Абай Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушыға пәндік білім беру міндеті оның ұлттық болмысын, тарихи санасын және рухани құндылықтарға қатынасын қалыптастырумен сабақтас қарастырылады. Жаһандану мен цифрлық ақпарат ағыны күшейген кезеңде жас ұрпақтың ана тіліне, мәдени мұрасына, тарихи жадына саналы көзқарасын орнықтыру – мектептегі тәрбие мен оқытудың өзекті бағыттарының бірі. Ұлттық құндылықты білу жеткіліксіз; оның мәнін түсіну, өмірлік тәжірибемен байланыстыру, бағалау және кейінгі ұрпаққа жалғастыру қабілеті қалыптасқанда ғана рухани сабақтастық орнығады.

Осы тұрғыдан Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұралары бір-бірін толықтыратын тұтас рухани-педагогикалық жүйе ретінде бағалауға мүмкіндік береді. Ыбырай Алтынсарин мұрасында білім мен адамгершілік тәрбиесінің бірлігі айқындалса, Нәзипа Құлжанова еңбектерінде бала тәрбиесі, ана тілі және ұлттық ортаның ықпалы көрініс табады. Өзбекәлі Жәнібеков қызметінің өзегінде мәдени мұраны сақтау, тарихи жадыны жаңғырту және ұлттық сананы күшейту идеясы жатыр. Үш тұлғаның қызметін тоғыстыратын ортақ мұрат – ұлтқа қызмет ету.

Олардың мұрасын қазіргі мектеп тәжірибесімен сабақтастырғанда мынадай мазмұндық желі қалыптасады: БІЛІМ → ТӘРБИЕ → МӘДЕНИ МҰРА → ТАРИХИ ЖАД → ҰЛТТЫҚ САНА. Бұл сабақтастық қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің тәрбиелік және танымдық әлеуетін тереңдетіп, көркем мәтінді оқушының тұлғалық тәжірибесімен байланыстыруға негіз болады.

Қазақ ағартушылығы тарихында Ыбырай Алтынсариннің орны айрықша. Оның педагогикалық мұрасын тек мектеп ашу қызметімен шектеу жеткіліксіз. Ағартушы үшін білім – баланың өмірлік ұстанымын қалыптастыратын, еңбекке, адалдыққа, жауапкершілікке және адамгершілікке бастайтын күш. Сондықтан оның шығармаларындағы оқу-білім идеясы тұлғалық тәрбиемен табиғи бірлікте беріледі.

Ыбырай шығармаларын қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқыту барысында мәтіннің тақырыбы мен идеясын анықтаумен ғана шектелмей, оның құндылықтық мазмұнын қазіргі өмірмен байланыстыру маңызды. «Бұл мәтін бүгінгі оқушыға қандай таңдау ұсынады?», «Кейіпкер әрекетін қазіргі өмір жағдайымен қалай салыстыруға болады?», «Шығармада көрінген құндылық бүгінгі қоғамда қалай байқалады?» тәрізді проблемалық сұрақтар оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушыдан ой қорытып, жеке ұстаным қалыптастыратын тұлға деңгейіне көтереді. Осы жағдайда әдеби шығарма тек талдау нысаны емес, өзін-өзі тану мен өмірлік бағдар қалыптастыру құралына айналады.

Нәзипа Құлжанова мұрасында бала тәрбиесі, ана тілі, ұлттық орта мен мәдениеттің өзара байланысы ерекше мәнге ие. Тұлғаның рухани қалыптасуы мектеп қабырғасынан ғана басталмайды; оның негізі отбасында, ана тілінде, халықтық тәрбие үлгілерінде және баланы қоршаған мәдени ортада қаланады. Бұл қағида ақпараттық кеңістік шексіз кеңейген қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Бүгінгі оқушы жаһандық ақпаратқа еркін қол жеткізеді. Мұндай жағдайда «Мен кімін?», «Халқымның рухани коды неде?», «Келесі ұрпаққа қандай құндылық жеткізуім керек?» деген сұрақтар тұлғалық және ұлттық өзіндік сананы қалыптастыруда маңызды орын алады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні осы сұрақтарға мазмұнды жауап іздеуге мүмкіндік береді, өйткені тіл – тек қарым-қатынас құралы емес, тарихи жады мен мәдени тәжірибені сақтайтын рухани кеңістік.

Мәселен, «қара шаңырақ», «жеті ата», «аманат», «обал», «сауап», «құт», «береке», «намыс» секілді ұғымдардың әрқайсысында халықтың дүниетанымы мен әлеуметтік-

этикалық тәжірибесі жинақталған. Сондықтан тіл сабағында сөздің грамматикалық құрылымымен қатар оның мәдени семантикасын, тарихи және құндылықтық жүгін таныту – ұлттық сананы қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі.

Өзбекәлі Жәнібековтің қоғамдық-мәдени қызметі мәдени мұраны сақтаудың өткенді дәріптеумен ғана шектелмейтінін көрсетеді. Ұлттық киім, қолөнер, музыка, салт-дәстүр, тарихи ескерткіштер мен халықтық мерекелер – ұлттың тарихи тәжірибесі мен дүниетанымын сақтайтын мәдени мәтіндер. Оларды жас ұрпақтың санасында жаңғырту мәдени сабақтастықтың маңызды шарты болып табылады.

Бұл идеяны әдебиет сабағында тарихи шығармаларды оқыту барысында зерттеушілік әрекетпен ұштастыруға болады. Оқушылардың бір тобы тарихи деректерді жинақтап, екінші тобы ұлттық киім ерекшеліктерін зерделеп, үшінші тобы шығармадағы салт-дәстүр көріністерін анықтап, келесі топ цифрлық постер немесе бейнеролик әзірлей алады. Жұмыстың қорытынды кезеңінде «Бұл мұраның бүгінгі өмірдегі орны қандай?» деген мәселе талқыланады. Мұндай ұйымдастыру әдебиет сабағын мәтін талдаумен шектемей, пәнаралық шағын мәдени зертханаға айналдырады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің ерекшелігі – білімдік, тәрбиелік және мәдени міндеттердің табиғи тоғысуында. Тілдік бірліктер арқылы оқушының ойлау мәдениеті қалыптасса, көркем шығарма арқылы адам болмысы, тарихи кезең, ұлттық мінез бен құндылықтар жүйесі танылады. Осы себепті ұлттық құндылықтарды оқу үдерісіне жеке эпизод ретінде емес, сабақ мазмұнының табиғи құрамдас бөлігі ретінде енгізу нәтижелі.

Бұл үдерісті төрт өзара сабақтас қадам арқылы ұйымдастыруға болады. Бірінші қадам – «Таны»: оқушы мәтіннен ұлттық құндылықты анықтайды. Екінші қадам – «Түсін»: оның тарихи және мәдени мәнін зерттейді. Үшінші қадам – «Байланыстыр»: анықталған құндылықты қазіргі өмірмен салыстырып, жеке тәжірибесімен ұштастырады. Төртінші қадам – «Жалғастыр»: құндылықты бейнеролик, подкаст, эссе, инфографика, сұхбат, цифрлық көрме немесе шағын жоба түрінде жаңа форматта ұсынады. Соңғы қадам оқушыны ұлттық мұраны қабылдаушы ғана емес, оны жаңаша түсіндіріп, жалғастырушы субъект ретінде қалыптастырады.

Баяндамада ұсынылатын «Тарихи жады зертханасы» әдістемелік бағытының негізгі қағидасы – «Әр мәтіннен – бір құндылық, әр құндылықтан – бір әрекет». Абай шығармаларын оқытуда білім мен еңбек, Ыбырай мұрасында ағартушылық пен адамгершілік, батырлар жырында елдік пен ерлік, шешендік сөздерде даналық пен сөз мәдениеті, тарихи шығармаларда ұлттық жады мен ел тағдыры мәселелері өзек бола алады.

Әр тақырыптың соңында оқушының «Бұл құндылықтың менің өмірімдегі көрінісі қандай?» деген рефлексиялық сұраққа жауап беруі көркем мәтін мен жеке тәжірибе арасындағы байланысты күшейтеді. Мұндай тәсіл әдеби білімді өмірлік мағынамен толықтырып, оқушының құндылықтық пайымын, дәлелді пікір айтуын және рефлексия жасау дағдысын дамытады.

Қазіргі оқушының танымдық ортасы цифрлық кеңістікпен тығыз байланысты. Сондықтан ұлттық мұраны танытуда дәстүрлі түсіндіру тәсілдерін цифрлық шығармашылықпен толықтыру қажет. Оқушылар Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеялары бойынша интерактивті карта, Нәзипа Құлжанова мұрасы негізінде цифрлық кітапша, Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени мұраны жаңғыртудағы қызметі туралы қысқа бейнеролик, «Ұлттық құндылықтар сөздігі», «Менің отбасымның бір жәдігері» атты цифрлық әңгіме немесе тарихи орындардың виртуалды картасын әзірлей алады.

Осындай тапсырмалар барысында оқушы ақпаратты механикалық түрде көшірмей, оны іздейді, іріктейді, салыстырады, түсіндіреді және жаңа өнімге айналдырады. Нәтижесінде зерттеушілік, ақпараттық және шығармашылық дағдылар ұлттық тәрбие мазмұнымен ұштасады.

ҮШ ТҰЛҒА МҰРАСЫНЫҢ БҮГІНГІ МЕКТЕПКЕ БЕРЕР БАҒДАРЫ

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков мұраларын қазіргі білім беру тәжірибесі тұрғысынан үш өзара сабақтас бағдар ретінде тұжырымдауға болады: баланы білімге жетелеу; білімді тәрбиемен толықтыру; тәрбиені ұлттық жадымен тамырластыру. Осы үш бағыттың тоғысында ұлттық мектептің заманауи моделі көрінеді: білімді әрі тарихи тамырынан ажырамаған, әлемге ашық әрі ұлттық болмысын сақтаған, ақпаратты тұтынумен шектелмей, ойлайтын, зерттейтін және жаңа өнім жасайтын тұлға қалыптастыру.

Білім, тәрбие және мәдени мұра – бір-бірінен оқшау қарастырылатын ұғымдар емес, тұлғаның ұлттық және азаматтық санасын қалыптастыратын өзара сабақтас құндылықтар жүйесі. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеясы баланың санасын білімге бағыттаса, Нәзипа Құлжанова мұрасындағы тәрбие тұжырымдары оның рухани әлемін байытады, ал Өзбекәлі Жәнібековтің мәдени мұраны жаңғырту жолындағы қызметі тарихи тамыр мен ұлттық жадының маңызын айқындайды.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында осы сабақтастықты жүйелі жүзеге асыру оқушының мәтінді меңгеру деңгейінен құндылықты түсіну, оны өмірмен байланыстыру және шығармашылық әрекет арқылы жалғастыру деңгейіне көтерілуіне мүмкіндік береді. Бір өлеңнен ұлттық рухты, бір тарихи сөзден халықтың дүниетанымын, бір дәстүрден ұрпақтар сабақтастығын таныған оқушы үшін әдебиет пен тіл өмірлік мәнге ие болады.

Демек, тарихи жады тек өткенді есте сақтау емес; ол – өткеннің мәнін бүгінгі санада жаңғыртып, болашаққа жеткізетін рухани тетік. Ұлттық құндылық күнделікті сабақтың мазмұнында, мұғалімнің әдістемелік таңдауында және оқушының саналы әрекетінде өмір сүргенде ғана ұрпақтан ұрпаққа жалғасады. Осы тұрғыдан қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің маңызды міндеттерінің бірі – тілді меңгертумен қатар, қазақ сөзінің бойындағы мәдени код пен ұлттық жадты сезіндіру.

Білім – сананы оятады. Тәрбие – тұлғаны қалыптастырады. Мәдени мұра – тарихи тамырды танытады. Ал тарихи жады – ұлттың рухани тұтастығын сақтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Ғылым, 1994.
2. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2003.
3. Құлжанова Н. Мектептен бұрынғы тәрбие. – Орынбор, 1923.
4. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Қызылорда, 1927.
5. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992.
6. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. – Алматы: Рауан, 1995.
7. Жәнібеков Ө. Тағдыр тағылымы. – Алматы: Рауан, 1996.
8. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
9. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Білім, 2003.
10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
11. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Қазақ тілі» және «Қазақ әдебиеті» пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламалары. – Астана.
12. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Тәрбие мен ұлттық құндылықтарды білім беру үдерісіне кіріктіруге арналған әдістемелік ұсынымдар. – Астана.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ

Мешелова Р.Ж.

*преподаватель гуманитарных дисциплин
Учреждение «Костанайский Гуманитарный колледж»*

Андатпа: Қазіргі уақытта ұстаздардың алдына қойылған міндеттерді науқымды екенін жоғарыда келтірілген ойлар көрсеткендей, білім жүйесін іштей қайта құру және сол арқылы қоғамды ағарту жүйесінің барлық аймағында жүктелуде.

Ұстаздықтың стратегиялық рөлі- адами рухани бастаулардың тазалығын тексеру. Ең бастысы қазіргі мұғалімде мұғалім таланты мен шабытының стилі болуы керек. Басты міндеті- жеке тұлғаны жан-жақты тануға және түсінуге, ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беруге ұмтылу.

Ұрпақ тәрбиесі адамдарды қай заманда болмасын толғандырады. Осыдан келіп «Біз кімбіз?», «Біз не істеп жүрміз?», «Бағытымыз қандай?» сұрақтарына жауап шығар жол іздейміз. Жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы ұлттық дәстүрлерімізді меңгеруі мен құрметтеуінен туындайды.

Түйінсөз: құндылықтар, тәрбие беру, білім беру, рухани құндылық, адамгершілік

Аннотация: поскольку из приведенных выше соображений видно, что задачи, поставленные перед педагогами, обширны, внутренняя реконструкция системы образования и тем самым воспитания общества навязывается во всех областях системы.

Стратегическая роль преподавания - проверка чистоты духовных начал человека. Самое главное - современный педагог должен обладать стилем педагогического таланта и вдохновения. Главная задача - стремиться всесторонне познать и понять личность, воспитывать через национальные ценности.

Ключевые слова: ценности, воспитание, образование, духовные ценности, нравственность.

Abstract: Since from the above considerations it is clear that the tasks assigned to teachers are extensive, the internal reconstruction of the education system and thereby the upbringing of society is being imposed in all areas of the system.

The strategic role of teaching is to test the purity of a person's spiritual principles. The most important thing is that a modern teacher must have a style of pedagogical talent and inspiration. The main task is to strive to comprehensively know and understand the individual, to educate through national values.

Keywords: values, upbringing, education, spiritual values, morality.

Бүгінгі оқушы-Егеменді еліміздің болашағы екенін ескеретін болсақ, осы балалардан қоғамның тұлғасы болар білімді, тәрбиелі, мәдениетті азаматтар шыға қояр ма екен деген ой көпшілігімізді әсіресе тәрбие негізі қаланатын мектептегі ұстаздар қауымын қатты толғандырады. Себебі Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне байланысты. Өйткені әрбір халық ұрпағымен көктеп өркен жаяды. Әрбір мемлекет рухы таза, санасы биік білімді де, білікті ұрпағынан қуат алады, ол өзінің әрбір жаңа буын жас ұрпағы жетілген сайын дамудың жаңа биіктеріне көтеріледі. Ал бүгінгі қоғамалдында тұрған ең жауапты міндет-еңселі еліміздің кірпіші боп қаланатын әрбір қоғам мүшелерін, яғни жас ұрпақты адамгершілік қасиетке тәрбиелеу, тиянақты білім беру. Адам бойында адамгершілік құндылықтар болмаса, олардың орнын ешқандай терең білім толтыра алмайтынын өмірдің өзі дәлелдеуде. К Тоқаев: «Болашақ ұрпағымызды тәрбиелегенде, оларға жастайынан имандылық пен ұлттық қасиеттерді сіңіре білсек, сонда ғана біз ұлттық рухы дамыған, Отанының гүлденуіне өз үлесін қоса алатын азамат өсіре аламыз, — деген болатын. Ол үшін ең әуелі ұрпақтарымызды балакезінен ұлттық тәлім-тәрбиеге баулып, халқының салт-дәстүрін жақсы білінетін саналы азамат тәрбиесіне көңіл бөлуіміз керек [1]. Сондықтан қатардағы пендені нағыз толыққанды тұлғаға айналдыру үшін ұлттық құндылықтар

арқылы тәрбие берудің маңызы зор.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі – әлемде теңдесі жоқ тәрбие. Жалпы «ұлттық» деген сөздің астарында елге-жерге, тілімізге, дінімізге деген құрмет жатыр. Рухы асқақ, іргесі берікел боламыз десек, ең бастысы, ұрпақ тәрбиесімен біліміне сергек қарауымыз қажет. Бұл жөнінде Абай атамыз: «Балаға мінез үш алуан адамнан жұғады: бірінші – ата-анасынан, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – құрбысынан», – деген екен. Ұлттық тәрбие атауын алғаш әдеби-педагогикалық оқулықтарға енгізген М. Жұмабаев болды. Ол педагогиканың ұлттық тәрбиеден бастау алатыны жайлы айтқан. «Педагогика» атты еңбегінде былай дейді: «Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет ететін болғандықтан, әрбір тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [2,23].

Құндылық дегеніміз не? Құндылық – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған мұраттар. Оларға мейман достық, кісілік, сыйластық, имандылық, кішіпейілділік, салауаттылық, қайырымдылық, ізгілік, еркіндік, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылық, мәдениеттілік, шығармашылдық, рухани байлық, махаббат сынды қасиеттер жатады.

Аладам сөз жоқ-абсолюттік құндылық. Әрине ұлттық құндылық дегеніміз-осылармен біте қайнасқан ата-бабамыз жасаған, сақтаған өлмес мұра, теңдесі жоқ қазына. Құндылықтар – шынайы ғана болады, ол адамғатәуелді емес, дей тұрғанмен ол адам санасында орын алады. Құндылықтар сезім арқылы қабылданады, ал сана арқылы оны түсінуге болады, соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді, соған сай әрекеттеседі. Ал жеке тұлға—әлеуметтік қатынастар мен саналы іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі индивид. Нақтырақ айтсақ, ана тілімен ұлттық салт-дәстүрін құрметтейтін, басқа тілдеде жетік сөйлей білетін, дүниетанымы, ақыл-ой парасаттылығы қалыптасқан, еңбекқор, мақсат қоя алатын және сол мақсатқа жету жолдарын таңдай білетін, жауапкершілігі мол, мінез-құлқы, айналадағы адамдарға, қарым-қатынас мәдениеті жоғары, Отанын сүйетін, күрделі жағдайларда нақты шешім қабылдай алатын, өзіне сын көзбен қарай білетін салауатты тұлға [1,54].

Ұлттық құндылықтарды нақыштау бағытындағы жасалған игі істердің себепшісі болған елдердің пайдасын алып, зиянын бойына дарытпай, дауылына міз бақпай қасқайып қарап тұратын тамыры ұлт рухына терең бойлаған мәуелі бәйтерек керек. Сондықтан біздің міндетіміз – **рухы биік ұрпақ тәрбиелеу**». Оған қарсы тұру үшін ұлттық тәрбиеге арқа сүйеу керектігін басып айтуға болады. Қазіргі кезеңде әлемнің әр түкпірінде өткір қойыла бастаған ең өзекті жайдың бірі—осы ұлттық тәрбие мәселесі болып отыр. Ұлттық тәрбиенің маңызды тұсы—адамды ойлануға үйретуі. Бұлай дегенде әрбір жеке адам алдымен өзінің белгілі бір ұлттың мүшесі екенін іштей терең сезініп, санада сілкініс жасауы керек екенін, содан кейін барып жалпы адамзаттық қоғамға лайық орнын белгілеуі қажеттігін сіңіруі болса керек. Бұл жерде негізгі әңгіме арқауы **ұлттық тәрбие, ұлттық сана, ұлттық ұстаным, ұлттық мүдде** туралы болып отыр. Өйткені біздің тәлтума бітімімізді, қайталанбас ұлттық болмысымызды, ұлттық ойлау машығымызды, қала берді ұлттық кейпімізді сақтап қалу бәрінен маңызды. Ол бізге мынау аждаһадай төніп келе жатқан дүлей дүниеде біржола жоғалып кетпеуімізге кепіл болуға тиіс. Қалай десек те ендігі жерде өзіндік “менін” сақтауға ұмтылған жұрт ең алдымен ұлттық тарихи жадын, бірегей ұлттық ойлау машығын, өзіндік дүниетанымын, ана тілі мен ділін, дінін, дәстүрлі мәдениетін аман алып қалу және оны одан әрі дамыту жолында күреске түсетіні анық. Олай болса, осы айтқанымыздың бәрі ұлттық тәрбиеге тікелей байланысты жүзеге асатынын мойындаймыз.

Ғасырлар бойы халықтың өзімен бірге жасасып, ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып өмір сынынан өткен, бүгінге жеткен әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер негізінде тәлім-тәрбие үлгілері қалыптасты.

Халық педагогикасы—қазақ халқының сан ғасырдан бері атадан балаға өлмес мирас,

өмірлік мұра болып келе жатқан тәрбие жөніндегі, баланы бағып-қағып, өсіріп, өнегелі азамат етіп шығару жөніндегі жинақталған тәжірибесі. Ол бір ұрпақтан екіншісіне ауысып, бірте-бірте қорланып, бай тәжірибемен кемелдене келе «Халық айтса, қалтайтпайтын» кемістіксіз, ақаусыз дәрежеге жеткен. Халқымыздың тәлім-тәрбиелік мәдениетінің бастауы, түп төркіндері сонау есте жоқ, ескі замандардан жеткен салт-дәстүрлерімізде жатыр [3,243].

Балаңды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле, -деп бабаларымыз айтқандай халық педагогикасы баланың тәрбиесі туып-өскен ортасына, ата-ананың, отбасы үлкендерінің, ұстазының үлгісіне байланысты деп қараған. Баланың қалай өсетіні: арыбар, адалда, жербетіндегі жақсылықатаулы үшін күрескер болып шығатынын емес керісінше өзімшіл, ұсақ, тіпті ашықтан-ашықзұлым адам болып шығатыны көп ретте мұғалімнің балалармен жүргізілетін тәрбие жұмысының мазмұны мен әдістемесіне байланысты. Сонымен бірге балаға ұлттық тәлім-тәрбиені дер кезінде беру, меңгерту-мұғалімнің басты міндеті [4,144].

«Сөз анасы—сәлем», «Көргенді бала алыстан сәлембереді» атты тәрбие сағаттарында баланы инабаттылыққа, ізеттілікке тәрбиелеуді мақсат ете отырып, сәлемдесудің маңыздылығын ұғындырдым. Өйткені оқушыларылар қарым-қатынас жасауының алғашқы әліппесі, қадамы амандасудан басталатынын білгені жөн. Сондай-ақ «Қонақ келсе-құт» атты тәрбие сағаттарын жиі ұйымдастырып, халқымыздың қонақжайлылығын насихаттай отырып, қонақ күтудің өзіндік жөн-жоралғысы мен дәстүрі, ерекшеліктері бар екендігін оқушыларға ұғындыруымыз керек. Оқушылар келген қонақпен амандасу, оған құрмет көрсету, қонақты күту, дәмді тамақ пісіру секілді кәделерін көрініс қою арқылы үйренуге болады.

Оқушы санасына ұлттық құндылықтарды сіңірудің тағы бір жолы – халық ауыз әдебиетінде жатқандығы белгілі. Өйткені жасынан ертегі, жаңылтпаштар, жұмбақтар, мақал- мәтелдер, аңыз әңгімелер, шешендік сөздер мен батырлар жырларын, жыраулар шығармаларын оқып, жаттап, маңызды да, құнды тұнығына қанып өскен баланың бойында еліне, жеріне, халқына адамзатқа деген сүйіспеншілігі арта отырып, ұлтжанды, намысқой, арлы азамат боп қалыптасады [5,175].

Жөргегінен бала тәрбиесіне айрықша мән беріп, көңіл бөлген халқымыз осы ауыз әдебиеті үлгілері арқылы адамды аздырып-тоздыратын: өсек, өтірік, мақтаншақ, қыңыр, есер, бейбастақ секілді мінездерден сақтандырып келген.

Белгілі қазақ ақыны, қоғам қайраткері М. Шахановтың «Компьютер басты жарты адамдар» поэмасынан қазіргі заманның хал-жағдайын көруімізге болады. Ұлттық рухы, ұлттық ар-намысы, ұлттық сана-сезімі жоқ қазақтарды ақынның «компьютер басты жарты адамдарға» теңеуі бекер емес. Жүрегінде ұлттық сезімі жоқ, «мен – қазақпын» деуге, өзінің

анатіліндесөйлеуге, атасалтын құрметтеуге намыстанатына заматтына ғыз адам немесе Абай айтқандай, «толық адам» деуге бола ма? Оның жансыз компьютерден айырмасы қайсы? Компьютер – ғылым мен техниканың өлшеусіз қуатының арқасында ғана миллиондаған ақпаратты «есіндесақтайтын», мыңдаған операцияларды жаңылыспай жүзеге асыратын «құлтемір». Компьютерде ұлттық, нәсілдік ерекшелік, сезім де, рух та болмайды. Ол – тек адамның басқаруымен жұмыс істейтін техника ғана. Бүгінгі замандастарымыз ұлтын, Отанын, елін, жерін, тарихын, тілін, ділін, дінін, ата салтын мансұқ еткен мәңгіұрт ұрпаққа айналып кетпесе деген ақынның жанайқайы, өз ұлтының тағдырына деген жанашырлығының айғағы емес пе? [5,122]

«Тәрбиесіз берген білім қауіпті», – деген екен әл-Фараби. Технологияның дамып, әлемдік жаһандану үдерісі кезінде білім беру жүйесіне ұлттық инновацияны енгізу керектігін көпшілік мойындап отыр. Қоғамға қызмет ететін болашақ жеткіншектерге сапалы білім мен өнегелі ұлттық тәрбие беру – ұстаздар қауымының басты парызы. Ұлттық тәрбиені ұлттық сана-сезімі жоғары болашақ маман жастарды тәрбиелеуге негізделген білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарауға болады. Сондықтан

тәрбиенің жүзеге асуының технологиясы қалай дегенде де ұлтымызға ұстын, болашағымызға тұғыр болатын ұлттық тәрбиеде жатыр деп нық сеніммен айта аламыз. Халық даналығы, батырлар жырлары ер – азаматтың ерлігін, ел – жұртын ардақтаған адамгершілік қасиеттерін, елім деп еңіреген ердің өнегелі істерін арттағы ағайын-туысқа, ұрпаққа үлгі-өнеге етіп отырды.

Қоғамның белгілі қайраткері, акын М.Шахановтың: **«Халықта ең бірінші ұлттық рух болуы керек»**, – дегенін әр кез есте сақтап, еліміздің жарқын болашағы үшін атсалысуымыз қажет [6,257]. Ол үшін біз, ұстаздар қауымы, оқушыларға салт-дәстүрлерді жай ғана үйретіп қана қоймай, олардың тәрбиелік түп-тамырын, мәнін, алтын діңгегін түсіндіре білуіміз керек. Ұлттық тәлім-тәрбиенің іргетасын дұрыс қалай білу мұғалімдердің ата-аналармен қосылып жүргізген шараларына байланысты болмақ. Өйткені бірінші ұлттық тәрбиенің ошағы – отбасында, екінші – мектепте болғандықтан, ата-ана мен мектеп, яғни мұғалімдер мен жұртшылық тығыз байланыста болуы шартты нәрсе екені баршамызға аян.

Қазақтың айтулы қоғам қайраткері Мұстафа Шоқай былай дейді: **«Ұлттық мәдениеттен жүрдай рухта тәрбиеленген ұрпақтан халқымыздың қажеті мен мүддесін жоқтайтын пайдалы азамат шықпайды»**. Яғни елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда адамзаттық игіліктерді, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени-рухани мұрағаттары мен ұлттық тәлім-тәрбие саласындағы, білім жүйесіндегі ізденістерін көрсету – басты міндетіміз.

Ұлы бабамыз Әбу Насыр әл-Фараби: **«Адамға біліммен қатар, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім–адамзаттың хас жауы»**, – деген екен. Ұрпақ тәрбиесінде ежелден қалыптасқан халқымыздың жақсы дәстүрлерін оқып үйрену, өнегетүту, жас ұрпақты ізгілікке баулу үлкен жауапкершілікті талап етеді. Ұлттық тәрбиенің құдыретін қанша айт сақта, түгесу мүмкін емес. Осындай ұлы тәрбие ізгіліктері бала кезден, бұла кезіңнен бастау алмаса, кейін өте қиынға соғатыны – дәлелдеуді қажет етпейтін ақиқат [6,15].

Жастайынан орнығып қалыптасқан тәрбие, орынсыз көріністерге баланы сын көзбен қарауға үйретеді. Ұлттық құндылықтарымыздың туын биік ұстап, жас ұрпақты қасиетті халқымыздың тәлімгерлік үлгісімен тәрбиелеу – ең маңызды міндет.

«Біз құрап жатқан қоғамның ең жоғарғы құндылығы – адам, бүкіл өзгерістердің бәрі сол үшін, соның игілігі үшін жасалып жатыр», – деген. Олай болса, оқушының өз өмір жолын таңдай білу қабілетін дамытуда, ер баламен қыз баланың өмірлік ұстанымын, табиғи міндеттерін түсіндіруде, өз өміріне ойлы көзбен қарап, адам өмірі ең жоғары құндылық екенін санаға сіңіруде ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие берудің маңызы зор деп білемін.

Әдебиеттер тізімі

1. С.Ұзақбаева. Тамыры терең тәрбие (қазақтың халық педагогикасындағы эстетикалық тәрбие) // Алматы, 1995.
 2. Пірәлиев С. Ұлттық тәрбие және жаһандану // «Егемен Қазақстан».
 3. Г. Жонысова. Сабақ мазмұнындағы ұлттық құндылық бағдар
 4. Мырзахан А. Елболудың жолы – ұлттық тәрбие // «Ана тілі», 20 қазан, 2011.
 5. Оқушы бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мектеппен ата-ананың рөлі // <http://40.astana-mektep.kz/>
- Құдайбергенова. К. Құзырлылық табиғаты-тұлғаның өзін

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Нуржанов А.А.

мұғалім-модератор, арнайы пәндер оқытушысы

Курмамбаев М.Д.

мұғалім-модератор, өндірістік оқыту шебері

Әулікөл ауылшарушылық колледжі

Әулікөл ауылы

XXI ғасыр ақпараттық-технология ғасыры. Әлемде технология біз ойлағаннан да қарыштап даму үстінде. Осы тұрғыдан келгенде қоғамдық ғылымдардың кенже қалып, ғылым мен білім саласындағы орнын айқындау күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің бірі.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің міндеті тек білімді, кәсіби білікті маман даярлаумен шектелмейді. Білім беру адамның дүниетанымын қалыптастыратын, оның қоғам алдындағы жауапкершілігін айқындайтын және белгілі бір мәдени ортаға тиесілігін сезіндіретін маңызды әлеуметтік институт болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда ұлттық құндылықтарды білім мазмұнымен сабақтастыру – ұлттық болмысты сақтаудың және оны жаңа тарихи жағдайларда дамытудың өзекті шарттарының бірі.

Ұлттық құндылық дегеніміз – белгілі бір халықтың тарихи тәжірибесі барысында қалыптасқан рухани, мәдени, адамгершілік және әлеуметтік ұстанымдардың жиынтығы. Оған ана тілі, ұлттық тарих, дәстүр, әдет-ғұрып, өнер, әдебиет, туған жерге деген сүйіспеншілік, үлкенді құрметтеу, еңбекқорлық, елдік сана, отансүйгіштік сияқты құндылықтар жатады. Алайда ұлттық құндылықтарды білім беру үдерісіне енгізу оларды механикалық түрде таныстырумен шектелмеуі тиіс. Оның басты мақсаты – білім алушының сол құндылықтарды түсініп, күнделікті өмірлік ұстанымына айналдыруына жағдай жасау.

Қазақ ағартушылық тарихында бұл идеяның бастауында Ыбырай Алтынсарин тұр. Оның педагогикалық қызметі білімді ұлттық дамудың құралы ретінде қарастыруымен ерекшеленді. Зерттеулерде Алтынсариннің дәстүрлі тәрбие мәдениетін оқу-ағарту ісімен байланыстырып, мектеп, оқулық және тәрбие жүйесін қалыптастыруға үлес қосқаны атап көрсетіледі [1, 154 б.].

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінің басты ерекшелігі – білім мен тәрбиені бір-бірінен ажыратпай қарастыруы. Оның түсінігіндегі мектеп тек сауат ашатын орын емес, баланың адамдық қасиетін қалыптастыратын рухани орта болды. Сондықтан оның педагогикалық мұрасында еңбекке тәрбиелеу, адамгершілік, өнер-білімге ұмтылу, адалдық пен жауапкершілік сияқты ұғымдар өзара сабақтасып жатады. Осы тұрғыдан келгенде жұмысшы мамандарды даярлауда, еңбекті сүюді насихаттауда ағартушы салып кеткен сара жолды, яғни оқытуда ұсынған әдістемелерін XXI ғасыр педагогикасында қарастыру маңызды деп білеміз.

Алтынсариннің ағартушылық қызметін ұлттық құндылықтар тұрғысынан қарастырғанда, оның екі маңызды ұстанымын бөліп көрсетуге болады. Біріншісі – білімді халықтың әлеуметтік және мәдени дамуының негізі ретінде тану. Екіншісі – білімді ұлттық ортадан, халықтың тілі мен тәрбиелік тәжірибесінен алшақтатпау. Ғылыми зерттеулерде оның педагогикалық идеяларының қазіргі білім беру жүйесіндегі ізгілендіру, ынтымақтастық және тұлғаға бағдарланған оқыту ұстанымдарымен үндесетіні көрсетіледі [2].

Алтынсариннің жаңашылдығы – қазақ баласына жаңа үлгідегі білім беруді ұсына отырып, ұлттық тәрбиенің мазмұнын жоққа шығармауында. Оның шығармаларында халықтың тұрмыс-тіршілігі, еңбек мәдениеті, мінез-құлық нормалары мен адамгершілік

ұстанымдары көрініс табады. Демек, ағартушы үшін білім мен ұлттық тәрбие бір-біріне карама-қарсы ұғымдар емес, керісінше, бірін-бірі толықтыратын құндылықтар болды.

Осы тұрғыдан Ыбырай мұрасын бүгінгі білім беру жүйесіне механикалық түрде көшіру емес, оның педагогикалық философиясын жаңаша түсіну маңызды. Ол философияның өзегінде: «білімді болу – өзің үшін ғана емес, халқыңа пайдалы болу» идеясы жатыр. Бұл ұстаным кейінгі қазақ зиялыларының ағартушылық қызметінен жалғасын тапты.

Ұлттық құндылық деген ұғымға қазақ ғалымдары төмендегідей анықтама береді;

Қ. Жарықбаев құндылықты ұлттық тәрбие, ұлттық сапа және ұлттық мінез-құлықпен байланыстырады. Яғни ұлттық құндылық адамның мінез-құлқы мен тәрбиесінде көрініс табатын ұлттық сипат ретінде түсіндіріледі.

С. Қалиев құндылықтың тәрбиелік мазмұнына назар аударып, оның оқушы бойында ізгілік, имандылық, адалдық сияқты рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыратынын көрсетеді. Осы тұрғыдан ұлттық құндылық ұрпақ тәрбиесінің мазмұнын айқындайтын рухани негіз ретінде танылады.

К.Ж. Қожахметова құндылықты адамның сенімін, білімін, іскерлігін, дағдысын, болмысын және ерікті көзқарасын қалыптастыратын жүйе ретінде қарастырады. Бұл тұжырым ұлттық құндылықтың тек мәдени мұра емес, тұлғаның дүниетанымын қалыптастыратын жүйе екенін көрсетеді [3].

Ұрпақтар сабақтастығы көбіне тарихи тұлғалардың бірінен кейін бірі келіп, белгілі бір идеяны жалғастыруы ретінде түсіндіріледі. Біздің пайымдауымызша, ұрпақтар сабақтастығы – идеяның уақыт пен тарихи жағдайға қарай өзгергенімен, оның түпкі ұлттық-моральдық мақсатының сақталуы.

Ыбырай заманында басты мәселе – қазақ баласын білімге тарту болды. XX ғасырдың алғашқы ширегінде Нәзипа Құлжанова үшін білімді ұрпақ тәрбиелеудің алғышарты – баланың денсаулығы, психологиясы, отбасылық және мектепке дейінгі тәрбиесі болды. Ал XX ғасырдың екінші жартысында Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдениет пен тарихи жадыны сақтап қалу мәселесін алдыңғы қатарға шығарды.

Сөйтіп, тарихи жағдайлар өзгергенімен, негізгі мақсат өзгермейді: ұлттың рухани және интеллектуалдық әлеуетін күшейту.

Осыдан білім берудегі ұлттық құндылықтардың жаңа моделін ұсынуға болады: білім, сана, тәрбие, тарихи жады, ұлтқа қызмет.

Бұл модельде білім бастапқы мақсат емес, ұлттық жауапкершілікке бастайтын құрал ретінде қарастырылады. Білім алған адам өзінің тарихи тамырын танып, ұлттық құндылықтарды түсініп, оны сақтауға және дамытуға жауапкершілікпен қарағанда ғана білімнің қоғамдық мәні артады.

Бұл тұжырым қазіргі білім беру жүйесі үшін маңызды. Себебі ұлттық құндылықтарды оқыту жеке пәннің немесе жекелеген тәрбие сағатының шеңберінде қалмауы керек. Ол әдебиетте – ұлттық көркем ой арқылы, тарихта – тарихи жады арқылы, өнерде – мәдени мұра арқылы, педагогикада – тәрбие тәжірибесі арқылы, ал күнделікті оқу үдерісінде – жауапкершілік пен азаматтық ұстаным арқылы жүзеге асуы қажет. Осы аталған мәселелер төңірегінде еңбек адамының болмысы қалыптасады, еңбек адамына деген құрмет артады.

Қорыта айтқанда, ұлттық құндылықтар – білім беру мазмұнын ұлттық сипатпен байытатын қосымша компонент қана емес, тұлғаның дүниетанымын қалыптастыратын іргелі негіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Г.Р. Бахтиярова «Дәстүрлі тәрбие мәдениеті – Ыбырай Алтынсарин шығармаларының арқауы» Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының «Педагогика ғылымдары» Том 61 № 2 (2021)
2. Б.К. Молдабекова «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраларын қазіргі білім саласында қолдану» https://dspace.ksu.edu.kz/items/20a89239-3670-4f7f-b612-60f36a3b88c3?utm_source=chatgpt.com
3. Психология: Энциклопедиялық сөздік./ Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 624 б.

ҰЛТ ҰЛАҒАТЫ – ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ БІЛІМДЕГІ САБАҚТАСТЫҒЫ

Оралбаева Камшат Өсербайқызы

Педагог-сарапшы,

А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі

Арқалақ қаласы

Қазіргі таңда білім беру негізінде баланың тек оқу сауаттылығын қалыптастыру жеткіліксіз. Бастауыш сыныпта – баланың қоршаған әлемді тануы, қоғаммен қарым-қатынас құруы, дұрыс пен бұрысты ажыратуы, өзіне және өзгеге жауапкершілікпен қарауы қалыптасатын негізгі кезең. Менің педагогикалық тәжірибемде бас назар аударатын дүние: оқушыға ұлттық құндылық туралы ұзақ айтқанан гөрі, сол құндылықты оқушының өз іс-әрекеті арқылы сезіндіру әлдеқайда нәтижеге негізделеді. Мысалы, «үлкенді сыйлау керек» деген сөйлемді жаттатуға болады. Дегенмен оқушы үлкен адамға орын ұсыну, сәлемдесу, көмектесу сияқты нақты әрекет жасағанда ғана бұл ұғым оның күнделікті мінез-құлқына айнала бастайды. Сондықтан мен ұлттық тәрбиені тек тәрбие сағатына ғана сыйғызбай, күнделікті өтетін сабақтың мазмұнымен ұштастыруды маңызды деп ойлаймын.

Осы тұрғыдан алғанда қазақ ағартушылығының көрнекті өкілі Ыбырай Алтынсариннің білім мен еңбекті қатар қоюы [1, 25-б.], Нәзипа Құлжанованың бала табиғатын, оның психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып тәрбиелеуге мән беруі [2, 17-б.] және Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны сақтау мен кейінгі ұрпаққа жеткізуге [4, 62-б.] бағытталған қызметі бүгінгі бастауыш біліммен үндеседі.

Үш тұлғаның өмір сүрген кезеңдері мен қызмет бағыттары әртүрлі болғанымен, олардың идеяларын біріктіретін ортақ құндылық бар. Ол – ұрпаққа сапалы білім беру арқылы ұлттық сананы қалыптастыру. Олардың мұрасын бүгінгі сабақта пайдаланудың ең тиімді жолы – тарихи тұлғалардың сөздерін оқушыларға жаттатумен шектелмей, сол идеяларды баланың күнделікті оқу әрекетімен байланыстыру.

Ыбырай Алтынсарин қазақ даласында мектеп ашып, балаға білім беруді халықтың болашағымен байланыстырған ағартушы ретінде тарихта қалды. Оның шығармаларында еңбекқорлық, адамгершілік, білімге ұмтылу, адалдық сияқты қасиеттер ерекше орын алады. Бүгінгі бастауыш сыныпта бұл идеялар оқушының оқу әрекетін ұйымдастырудан көрініс табуы мүмкін. Мысалы, Әдебиеттік оқу сабағында Ыбырайдың тәрбиелік мәні бар әңгімелерін оқығанда мен оқушыдан тек мәтіннің мазмұнын айтып беруді талап етумен шектелмес едім. Оқушыға: «Егер сен осы оқиғаның кейіпкері болсаң, қандай шешім қабылдай едің?» деген сұрақ қоямын. Мұндай сұрақ баланы мәтінді жай қайталаудан гөрі, кейіпкердің іс-әрекетін бағалауға жетелейді. Мысалы, еңбек туралы мәтіннен кейін

оқушыларға «Еңбек баспалдағы» атты шағын тапсырма беруге болады. Әр оқушы баспалдақтың сатыларына өзінің күнделікті орындайтын пайдалы істерін жазады:

үй жинауға көмектесемін → оқу құралдарымды реттеймін → үй тапсырмасын орындаймын → сыныптағы кезекшілігімді атқарамын → өз заттарыма жауап беремін. Осы тапсырма арқылы «еңбек» ұғымы баланың өмірімен байланысады. Бұл жерде мұғалімнің рөлі – дайын қорытындыны айту емес, баланың өз қорытындысына келуіне жағдай жасау.

1–2-сынып оқушыларына «Еңбекқор бала қандай болады?» деген тақырыпта шағын әңгіме құратуға болады. Бір оқушы: «Еңбекқор бала үйде анасына көмектеседі», екіншісі: «Ол сабағын уақытында орындайды», үшіншісі: «Өз ойыншығын өзі жинайды», деп жауап береді. Осы жауаптардың барлығы бала үшін еңбек ұғымының нақты өмірдегі көрінісі болып табылады. Демек, Ыбырайдың еңбекке үндейтін идеясын бүгінгі бастауыш мектепте жүзеге асырудың тиімді жолы – еңбек туралы айту емес, баланың өзін әрекетке қатыстыру.

Нәзипа Құлжанова – қазақ педагогикасы тарихында бала тәрбиесі мен мектепке дейінгі тәрбие мәселелеріне ерекше көңіл бөлген тұлға. Оның педагогикалық көзқарастарын қазіргі бастауыш мектеппен байланыстыра қарағанда, ең алдымен баланың жас және психологиялық ерекшеліктерін [3, 35-б.] ескеру мәселесі алдыңғы орынға шығады. Меніңше, бастауыш сынып мұғалімі үшін бұл идеяның маңызы өте зор. Себебі бір сыныпта қабілеті, мінезі, оқу қарқыны әртүрлі балалар отырады. Бір оқушы тапсырманы бірден орындаса, екіншісіне көбірек уақыт қажет болуы мүмкін. Бір бала ойын еркін жеткізеді, ал екінші бала өз ойын айтуға қысылады.

Сондықтан «барлық бала бірдей орындауы керек» деген көзқарастан гөрі, «әр бала өз мүмкіндігіне қарай алға жылжуы керек» деген ұстаным тиімді деп есептеймін. Мысалы, дүниетану сабағында «Менің отбасым» тақырыбы өтілді делік. Бір оқушы отбасын сурет арқылы көрсетеді. Екінші оқушы отбасы мүшелері туралы 3–4 сөйлем жазады. Үшінші оқушы отбасы туралы ауызша әңгімелейді. Төртінші оқушы отбасының бір дәстүрін сипаттайды. Тапсырмалардың барлығы бір тақырыпқа негізделгенімен, орындау формасы әртүрлі. Бұл жерде бала өзін «менің қолымнан келмейді» деп сезінбейді. Керісінше, өзінің мүмкіндігіне сәйкес әрекет арқылы сабаққа қатысады.

Мен бастауыш сыныпта баланың қатесін бірден түзетіп тастағаннан гөрі, оған «Қай жерін өзің қайта қарап көргің келеді?» деген сұрақ қоюды тиімді деп санаймын. Мұндай қарым-қатынас баланың өзін бағалауына және өз жұмысын бақылауына мүмкіндік береді.

Нәзипа Құлжанова идеяларын ұлттық тәрбиемен байланыстырудың тағы бір жолы – ұлттық ойындарды пайдалану. Сабақ барысында «Ақ сүйек», «Бес тас» сияқты ұлттық ойындарды жасанды интеллект көмегімен интерактивті форматта ұйымдастыруға болады. Мысалы, «Ақ сүйек» ойынында виртуалды жайлауға ақ сүйектер орналастырылады. Оқушы сүйекті басқанда, экранда сабақ тақырыбына байланысты сұрақ шығады. Ал «Бес тас» ойынында бес виртуалды тас орналасып, әр тасты басқан сайын сұрақ ашылады. Оқушы сұраққа дұрыс жауап берсе, тас өз орнына келеді, ал қате жауап берген жағдайда тас ұшып кетеді. Мұндай ойындар оқушылардың қызығушылығын арттырып, білімдерін ойын арқылы бекітуге, белсенді қатысуына және ұлттық құндылықтарды заманауи технологиямен ұштастыруға мүмкіндік береді. Тапсырма арқылы оқушы бір мезетте есеп шығарады, ұлттық ойын элементімен танысады және бөлісу, достық сияқты құндылықтарды талқылайды.

Педагогикалық тәжірибеде тұжырымдама бойынша ұлттық тәрбие баланың жас ерекшелігіне сай болғанда ғана оның қызығушылығын арттырады.

Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны зерттеу [5, 85-б.], сақтау және насихаттау бағытындағы қызметі қазақ халқының тарихи-мәдени құндылықтарын кейінгі ұрпаққа жеткізудің маңызын көрсетеді. Оның еңбектерін бастауыш сынып оқушысына тікелей күрделі ғылыми мазмұнда түсіндіру міндетті емес. Маңыздысы – оның идеялық

өзегін баланың жасына лайықтап ұсыну. Мен бұл бағытта «Ұлттық мұра – менің көзіммен» атты шағын жобаны тиімді деп санаймын.

Жоба барысында оқушы: Зерттейді → сұрақ қояды → ақпарат жинайды → суреттейді → таныстырады → қорытынды жасайды. Өз тәжірибемде ұлттық құндылықтарды оқушыларға меңгертуде жасанды интеллект мүмкіндіктері арқылы жасалған ойын элементтерін қолдандым. Сабақ барысында оқушылар қазақтың ұлттық ою-өрнегі, музыкалық аспаптары, ұлттық киімдері, тағамдары мен ұлттық ойындары туралы зерттеу жұмыстарын жүргізді. Тапсырмалар интерактивті ойын түрінде ұйымдастырылды. Оқушылар ойын барысында ұлттық құндылықтарға қатысты нысандарды тандап, сұрақтарға жауап берді. Дұрыс жауаптар арқылы ұпай жинап, келесі кезеңге өтіп отырды. Ал қате жауап берген жағдайда жасанды интеллект қысқаша түсіндірме ұсынып, оқушыны дұрыс жауапқа бағыттады. Сонымен қатар оқушыларға: «Бұл құндылықты бұрынғы адамдар не үшін пайдаланған?», «Қазіргі уақытта оны қалай сақтауға болады?», «Сен оны насихаттау үшін не істей аласың?» деген сұрақтар берілді. Осы тапсырмалар арқылы оқушылар ұлттық мұраны қазіргі өмірмен байланыстырып, өз көзқарастарын білдірді. Нәтижесінде оқушылардың зерттеушілік қабілеті, шығармашылық ойлауы және цифрлық сауаттылығы дамыды. Жасанды интеллект бұл үдерісте дайын жауап ұсынатын құрал емес, ақпарат іздеуге, талдауға және білімді ойын арқылы меңгеруге көмектесетін көмекші құрал ретінде қолданылды.

Көркем еңбек сабағында «Ұлттық ою-өрнек» тақырыбын өткен кезде оқушыларға бір ғана дайын өрнекті көшіртуге болады. Бірақ бұл жағдайда бала көбіне орындаушы ролінде қалады. Ал менің ұстанымым – оқушыға таңдау мүмкіндігін беру.

Мысалы, оқушы: оюдың пішінін өзі таңдайды, түстерді өзі үйлестіреді, өрнекті қандай бұйымға қолданатынын анықтайды, өз жұмысын сынып алдында қорғайды.

Сабақ соңында: «Мен бұл түсті не үшін таңдадым?», «Оюды қай бұйымда қолдандым?», «Бұл жұмыста қандай ұлттық құндылық көрінеді?» деген сұрақтарға жауап береді. Осы кезде көркем еңбек сабағы жай ғана қол еңбегі емес, ұлттық мәдениетті түсінудің практикалық алаңына айналады.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков еңбектерін қазіргі бастауыш білім тұрғысынан қарастырғанда, олардың идеяларын шартты түрде үш бағытқа біріктіруге болады.

Ыбырай Алтынсарин – білім мен еңбекке ұмтылу [1, 25-б.]. Нәзипа Құлжанова – бала тұлғасын түсіну және тәрбиені баланың ерекшелігіне [2, 17-б.] сәйкестендіру. Өзбекәлі Жәнібеков – ұлттық мәдени мұраны сақтау және ұрпаққа жеткізу [5, 62-б.]. Осы үш бағыт қазіргі бастауыш білімде бір-бірінен бөлек емес, өзара сабақтас жүзеге асады. Мысалы, оқушы ұлттық мұра туралы зерттеу жүргізеді. Бұл жерде: Ыбырай идеясы – іздену, білім алу, еңбек ету;

Нәзипа идеясы – баланың жасына сай әрекет ұйымдастыру;

Жәнібеков идеясы – ұлттық мұраны танып, бағалау.

Нәтижесінде оқушы тек ақпарат алып қоймайды. Ол зерттейді, жасайды, түсіндіреді, бағалайды. Менің педагогикалық көзқарасымда дәл осы төрт әрекет қазіргі бастауыш білімдегі ұлттық тәрбиенің тиімді моделін құрайды:

ТАНЫ → ЗЕРТТЕ → ЖАСА → БАҒАЛА

Бұл модельді түрлі пәндерде қолдануға болады. Бұл тәсілдің тағы бір артықшылығы – ұлттық құндылық жеке пәннің шеңберінде қалмайды.

Ұлттық тәрбие туралы айтқанда кейде біз дайын ұғымдарды көп қолданамыз: отансүйгіштік, еңбекқорлық, жауапкершілік, үлкенді сыйлау, ұлттық мәдениетті құрметтеу. Бірақ бастауыш жастағы бала бұл ұғымдарды абстрактілі түрде толық қабылдай бермейді. Сондықтан мұғалім осы құндылықтарды әрекетке айналдыруы қажет деп есептеймін.

Мысалы:

Жауапкершілік → тапсырманы уақытында орындау.

Еңбекқорлық → бастаған жұмысын аяқтау.

Құрмет → сыныптасының пікірін тыңдау.

Отансүйгіштік → туған жері туралы зерттеу жүргізу.

Ұлттық мәдениетті құрметтеу → ұлттық мұраны зерттеу және таныстыру.

Отбасылық құндылық → отбасы дәстүрін әңгімелеу.

Осылайша оқушы құндылықты тек естіп қоймай, оны өз әрекеті арқылы түсінеді.

Сабақтағы шағын рефлексия жасау мақсатында. Сабақ соңында оқушыларға үш сұрақ беремін:

1. Бүгін мен не білдім?

2. Бүгін мен не жасадым?

3. Бүгін мен қандай жақсы қасиет көрсете алдым?

Мысалы, бір оқушы: «Мен оюдың түрлерін білдім. Өзім өрнек жасадым. Жұмысымды соңына дейін жеткіздім», – деп жауап беруі мүмкін. Бұл жауаптың өзінде білім, әрекет және құндылық бір-бірімен байланысып тұр.

Ыбырай Алтынсарин, Нәзипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібеков – әр кезеңде өмір сүріп, әртүрлі бағытта еңбек еткен тұлғалар. Дегенмен олардың идеяларын қазіргі білім беру тұрғысынан қарастырғанда ортақ бір ойды көруге болады: ұрпақтың болашағы біліммен, тәрбиемен және ұлттық санамен тікелей байланысты. Ыбырай бізге білімге ұмтылған, еңбекқор ұрпақ тәрбиелеудің маңызын көрсетті. Нәзипа Құлжанова баланың табиғатын түсініп, оның жас ерекшелігіне сай тәрбие берудің қажеттігін алға шығарды. Өзбекәлі Жәнібеков ұлттық мәдени мұраны сақтау мен оны кейінгі ұрпаққа жеткізудің маңызын нақты істерімен танытты. Ал қазіргі бастауыш сынып мұғалімінің міндеті – осы құндылықтарды бүгінгі баланың өмірімен байланыстыру.

Менің ойымша ұлттық тәрбие «балалар, ұлттық құндылықтарды құрметтендер» деген сөзбен ғана қалып қоймауы керек. Ол: сабақтағы тапсырмада, оқушының жасаған жұмысында, сыныптағы қарым-қатынаста, отбасымен байланыста, баланың күнделікті әрекетінде көрінуі тиіс. Бала ұлттық құндылықты өзі зерттеп, өзі жасап, өзі түсіндірген кезде оның тәрбиелік мәні әлдеқайда жоғары болады. Сондықтан мен өз тәжірибемде ұлттық тәрбиені мынадай қарапайым қағидаға негіздеуді маңызды деп санаймын:

Ұлттық құндылықты айтудан – оны әрекет арқылы сезіндіруге;

дайын білім беруден – баланы ізденуге;

жаттатудан – түсіндіруге;

бақылаудан – қолдауға көшу қажет. Бүгінгі бастауыш сынып оқушысы – ертеңгі ел азаматы. Оның бойына ұлттық рухты қалыптастыру үшін біз оған тек өткенді таныстырып қана қоймай, өткеннің өнегесін бүгінгі өмірімен байланыстыра білуіміз керек.

Ыбырайдың білімге шақырған үні, Нәзипаның балаға деген педагогикалық көзқарасы және Өзбекәлінің ұлттық мұраға деген жанашырлығы – қазіргі мұғалім үшін өткен тарих қана емес, бүгінгі тәрбиеге бағыт беретін рухани бағдар. Сондықтан ұлт ұлағатының ең маңызды жалғасы – оны баланың жүрегіне жеткізіп, күнделікті әрекетіне айналдыра білу.

Әдебиеттер тізімі

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. – Алматы: Білім, 2007. – 25 б.
2. Құлжанова Н. Мектептен дейінгі тәрбие. – Алматы, 1923. -17 б.
3. Құлжанова Н. Ана мен бала тәрбиесі. – Алматы. – 35 б.
4. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. - 62 б
5. Жәнібеков Ө. Қазақ киімі. – Алматы: Өнер, 1996. – 85 б.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ, КУЛЬТУРА И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОЛЛЕДЖА

Нурманов А.Б.

*педагог-модератор, мастер производственного обучения Аулиекольского
сельскохозяйственного колледжа*

Онайбаев Б.Б.

*педагог-модератор, мастер производственного обучения Аулиекольского
сельскохозяйственного колледжа*

Образование является фундаментальной основой для развития общества, и процесс обучения формирует не только интеллектуальные, но и культурно-нравственные ценности молодежи. В сфере образования особое внимание уделяется вопросам интеграции национальных ценностей в образовательные программы. В образовательной системе Казахстана происходит интеграция как национальных, так и общечеловеческих ценностей в учебный процесс. Это включает в себя воспитание гражданской ответственности, развитие критического мышления и формирование уважения к культурному разнообразию. Внедрение этих ценностей в образовательные программы помогает молодому поколению осознать важность своих корней и одновременно стать частью глобального общества.

Историческая память, представляющая собой устойчивый опыт исторического прошлого, закреплённый в индивидуальном и коллективном сознании. Особое место в процессе формирования исторической памяти занимают средства массовой информации и Интернет, которые все больше и больше формируют общественное мнение, отношение к прошлой и современной истории. Средства массовой информации способствуют созданию и распространению исторических мифов, современная молодежь автоматически соотносит представленные данные с исторической реальностью, воспринимая предложенную картину как происшедшую в действительности, так как у нее не сформированы качества, которые способствовали бы развитию критического мышления в оценке исторических данных, позволяющих отличить вымысел от факта. В этих условиях еще больше повышается роль и ответственность за формирование исторической памяти образовательных учреждений. Именно в школе закладывается основа этнического самосознания и исторической памяти подрастающего поколения и традиционно ключевое место в этом процессе отводилось дисциплине «История». Эстафету подхватывают колледжи, в которых должна продолжаться систематическая и целенаправленная деятельность по формированию исторической памяти.

Формирование национальных ценностей, культуры и исторической памяти в образовательном пространстве сельскохозяйственного колледжа имеет свою уникальную специфику: его образовательная среда тесно связана с землей, традициями сельского хозяйства, укладом жизни, преемственностью поколений и развитием агропромышленного комплекса. Эти элементы интегрируются в жизнь современного сельскохозяйственного колледжа, выступают фундаментом для формирования не просто квалифицированного специалиста, а гражданина, глубоко связанного со своей землей и культурой, что делает интеграцию культурного наследия максимально естественной.

На уроках специальных дисциплин и производственного обучения специальности «Механизация сельского хозяйства» студенты колледжа изучают и закрепляют традиционные, экологичные методы хозяйствования, например, народных способов сбережения почв, которые передавались из поколения в поколение; знакомятся с историей развития отечественного сельхозмашиностроения и освоения земельных ресурсов, - все это воспитывает уважение к опыту предков и бережное отношение к

экологии; это формирует понимание важности обеспечения продовольственной безопасности страны, как основы независимости государства, роли агропромышленного комплекса в обеспечении суверенитета страны, воспитывает чувство патриотического долга и осознание значимости своей профессии. Через уважение к труду на земле, к профессии хлебороба, формируются национальные ценности, которые связывают специальность с историей родного края, укрепляют гражданскую идентичность будущего специалиста.

Главный материальный и духовный ресурс нации – это Земля и бережное отношение к ней, к родной природе и земельным ресурсам, как к наследию предков, - все это развивает экологическую культуру обучающихся.

Изучение истории строительного дела демонстрирует студентам, что *каменщик* — это созидатель цивилизации. При изучении видов кладки и материалов важно делать отсылки к историческим памятникам. Например, изучая прочность и долговечность кирпича или камня, можно разобрать технологии строительства средневековых крепостей или мавзолеев, таких как Мавзолей Ходжи Ахмеда Ясави, Айша Биби и других, которые являются образцом использования национальных орнаментов и эстетики в кладке. Прослеживается связь с древним зодчеством. При изучении темы «Приготовление современных строительных растворов» надо рассказать о древних строительных растворах, например, о добавлении в растворы природных компонентов (шерсти, яичного белка, извести), что позволяло зданиям стоять веками. При обучении облицовочной и декоративной кладке можно использовать элементы национального орнамента. Обучающиеся могут учиться выкладывать кирпичом простые геометрические узоры (например, элементы казахского «кошкар мюиз»).

В культуре многих народов дом (шанырак, изба, очаг) — это священное понятие. Профессия каменщика напрямую связана с созданием этого безопасного и теплого пространства. Важно донести мысль: *«Вы строите не просто стены, вы создаете основу для жизни семей и поколений»*.

Через профессию каменщика легко транслировать такие ценности, как трудолюбие, преемственность поколений и ответственность перед обществом.

Базовые ценности, которые передаются из поколения в поколение - уважение к старшим мастерам, бережное отношение к инструментам и рабочему месту; традиции коллективной безвозмездной помощи при строительстве мечети, например. Это воспитывает чувство коллективизма, солидарности и взаимовыручки, которые необходимы при работе в строительной бригаде.

Культура и традиции, преемственность поколений в образовательной среде формирует у будущих специалистов чувство гордости за выбранную профессию и свою страну.

Для того чтобы ценности не оставались лишь теорией, используются интерактивные форматы работы со студентами: помощь пожилым жителям сел, ветеранам труда, благоустройство мемориалов и памятных мест в сельской местности; проведение тематических мероприятий (например, «Где родился, там и пригодился»), встреч с ветеранами труда, с представителями крестьянских династий для передачи опыта и формирования гордости за выбранную профессию, то есть работа по формированию исторической памяти переходит из учебной во внеучебную сферу деятельности. Опыт педагогической работы мастером производственного обучения показал, что процесс формирования исторической памяти становится наиболее эффективным именно тогда, когда он выходит за рамки уроков, имеется в виду внеаудиторная работа в форме экскурсии на предприятия социальных партнеров, участие в конкурсах профессионального мастерства «Лучший по профессии» колледжа и областных чемпионатах WorldSkills.

Обучение профессионалов любой сферы ориентировано на актуальные требования работодателей, на повышение интеллектуальной активности, реализацию тесной связи с успешными социальными партнерами, непрерывность профессионального образования.

Интеграция национальных ценностей в сельскохозяйственном колледже позволяет решить ключевую задачу — закрепить молодые кадры на земле. Когда студент понимает историческую глубину и культурную значимость своего труда, его мотивация развивать родной регион и сохранять наследие предков многократно возрастает.

Список литературы

1. Игнатенко Т.И. Менталитет как форма социокультурной преемственности // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2009
2. Ильенков Э.В. Школа должна учить мыслить. – М.: Изд-во Московского психологосоциального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2009
3. Красильникова Е.В., Тюлина А.В., Кольцова А.А. К вопросу о формировании идентичности молодежи в условиях становления гуманистической модели образования // Современные проблемы науки и образования. – 2015.
4. Мусийчук С.В. Сохранение национально-исторической памяти через формирование профессиональной культуры будущих специалистов в сфере общественного питания.
5. Репина Л.П. Историческая память и современная историография // Новая и новейшая история. – 2004.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ И ИНФОРМАТИКИ В КОЛЛЕДЖЕ

Скороходова Д.С.

Магистр педагогических наук, педагог-модератор

Преподаватель общеобразовательных дисциплин Профессионально-технического колледжа имени Камшат Доненбаевой

Сегодня профессиональное образование должно не только формировать у студентов точные знания и цифровые навыки, но и помогать им осознавать связь своей будущей профессии с историей, культурой и ответственностью перед страной. Как преподаватель математики и информатики, я вижу важную задачу в том, чтобы национальные ценности присутствовали не только во внеурочных мероприятиях, но и в содержании обычного занятия. Мой главный вывод состоит в следующем: историческая память становится лично значимой для студента тогда, когда он не просто слушает готовый рассказ, а самостоятельно исследует данные, проверяет факты и создает цифровой продукт.

Такой подход соответствует направлению секции «Национальные ценности, культура и историческая память в образовательном пространстве». Он также созвучен единой программе воспитания «Адал азамат», ориентированной на воспитание честного, трудолюбивого и патриотичного гражданина. Для дисциплин общеобразовательного цикла это означает переход от отдельных воспитательных бесед к системной интеграции ценностей в учебные задания.

Почему точные дисциплины могут воспитывать?

Иногда математику и информатику воспринимают как нейтральные дисциплины, не связанные с культурой. Однако любое число становится осмысленным, если за ним стоят люди, территория и событие. Статистика населения, расстояния между населенными пунктами, даты открытия школ, динамика развития образования, цифровые копии архивных материалов — все это позволяет одновременно развивать предметные компетенции и бережное отношение к наследию.

Идея Ыбырая Алтынсарина об образовании как практической силе, меняющей жизнь человека, особенно актуальна для колледжа. Студенту важно видеть, что знание применяется в труде и служит обществу. Наследие Назипы Кульжановой обращает внимание педагога на культуру, просвещение и уважение к личности обучающегося. Деятельность Узбекали Жанибекова показывает, что сохранение историко-культурного наследия требует не формального почитания, а исследовательской, организационной и просветительской работы. Эти идеи можно соединить в учебной модели: изучить факт, обработать данные, представить результат и объяснить его общественную ценность.

Практическая модель интеграции ценностей

В своей работе я предлагаю использовать мини-проекты продолжительностью от одного до трех занятий. Проект строится по четырем этапам: постановка краеведческого вопроса, поиск и проверка источников, математическая или цифровая обработка материала, публичное представление результата. Важно, чтобы студент мог назвать источник каждого факта, отличить подтвержденные сведения от предположений и объяснить, какую ценность несет созданный продукт.

Первый пример — задание по математике «История образования в числах». Студенты собирают сведения об открытии учебных заведений региона, количестве обучающихся или выпускников за несколько лет. Затем составляют таблицу, вычисляют абсолютное и относительное изменение показателей, строят диаграммы и формулируют выводы. Оцениваться должны не только правильность вычислений, но и корректность интерпретации. Нельзя, например, делать общий вывод о качестве образования только на основании роста числа студентов. Так формируются точность, академическая честность и ответственное отношение к данным.

Второй пример — практическая работа по информатике «Цифровая карта культурной памяти». Небольшие группы выбирают памятный объект Костанайской области: музей, памятник, историческое здание, место, связанное с просветителем или общественным деятелем. Студенты находят проверяемые сведения, определяют координаты, создают карточку объекта и размещают ее на интерактивной карте. В карточке могут быть фотография, краткая справка, ссылка на источник и QR-код. Одновременно отрабатываются навыки поиска, структурирования информации, работы с геоданными и соблюдения авторского права.

Третий пример — проект «Орнамент и алгоритм». На занятиях по математике обучающиеся исследуют симметрию, параллельный перенос и повторяемость элементов казахского орнамента. На информатике описывают построение узора как последовательность команд и реализуют его в графическом редакторе или среде программирования. Здесь принципиально важно не сводить национальную культуру к украшению слайда. Студент должен установить название и значение выбранного элемента по надежному источнику, а затем объяснить, какие геометрические преобразования использованы в цифровой модели.

Четвертый пример — учебное исследование «Имя в истории колледжа». Студенты могут подготовить цифровую временную шкалу о Камшат Доненбаевой, сопоставив этапы ее трудового пути с развитием региона и профессионального образования. Для математики материалом становятся хронологические интервалы и статистические данные, для информатики — база источников, инфографика или веб-страница. Такой проект связывает историю конкретной личности с профессиональным самоопределением обучающихся и уважением к созидательному труду.

Условия результативности

Чтобы интеграция ценностей не стала формальной, преподавателю необходимо соблюдать несколько условий. Во-первых, предметная цель урока должна оставаться ясной: национально-культурный материал служит содержательной основой задачи, а не заменяет изучение темы. Во-вторых, используются проверяемые источники — официальные сайты, музейные материалы, научные и краеведческие издания. В-третьих, студент обязан указывать авторство изображений и текстов, а при использовании искусственного интеллекта — проверять полученную информацию и обозначать роль цифрового инструмента. В-четвертых, итоговый продукт должен быть полезен аудитории: его можно представить группе, разместить в электронной экспозиции колледжа или использовать во время тематического мероприятия.

Для оценивания я использую четыре группы критериев: предметная точность; достоверность и корректность источников; качество цифрового продукта; осмысленность ценностного вывода. Последний критерий не предполагает заученной фразы о патриотизме. Студент должен конкретно ответить, что он узнал, почему выбранный объект или человек важен для сообщества и как его работа помогает сохранять память.

Опыт проектирования таких заданий позволяет сделать три вывода. Первый: математика учит честно работать с фактами и не искажать данные. Второй: информатика дает инструменты для сохранения и передачи культурной памяти, но одновременно требует цифровой этики. Третий: краеведческое содержание усиливает мотивацию, потому что связывает учебную задачу с родным краем, колледжем и будущей профессией.

Рекомендую включать в календарно-тематическое планирование не менее одного межпредметного мини-проекта в семестр; сформировать в колледже общий перечень проверенных краеведческих источников; применять единые требования к ссылкам, авторскому праву и использованию искусственного интеллекта; лучшие работы объединять в обновляемый цифровой архив колледжа.

Таким образом, национальные ценности на уроках математики и информатики раскрываются через конкретную деятельность: точный расчет, честную работу с информацией, уважение к авторству, исследование истории родного края и создание полезного цифрового продукта. Именно в такой работе историческая память перестает быть отвлеченным понятием и становится частью профессиональной и гражданской культуры будущего специалиста. Благодарю за внимание.

Список литературы

1. Методические рекомендации по интеграции ценностей единой программы воспитания «Адал азамат» в процессе учебной деятельности. — Астана: Национальная академия образования имени Ы. Алтынсарина, 2026.
2. Кульжанова Н. Дошкольное воспитание и традиционная этнопедагогика. — Алматы: Рауан, 1998. — 144 с
3. Алтынсарин И. Собрание сочинений в 3-х томах. — Алматы: Ғылым, 2003. — Т. 1
4. Дьячковская М. Этноматематика как область научных знаний: предмет и основные понятия. — Педагогические науки, 2015 год
5. Д'Амброзио У. Этноматематика: связь между культурой, историей и математикой // Математическое образование. — 2018.

СОХРАНЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

Омарова Газиза Аликбаровна

Костанайский политехнический высший колледж

г. Костанай, Республика Казахстан

В статье рассматривается значение национальных ценностей, культуры и исторической памяти в современном образовательном пространстве Республики Казахстан. Обосновывается роль образования в формировании гражданской идентичности, патриотизма, социальной ответственности и уважения к культурному наследию. Особое внимание уделяется преемственности поколений, роли семьи и образовательной организации в передаче исторического и культурного опыта. Рассматриваются возможности использования краеведческой, проектной, исследовательской и музейной деятельности, а также цифровых технологий для сохранения исторической памяти. Подчёркивается необходимость сочетания национальных и общечеловеческих ценностей в воспитании молодого поколения.

Современное общество характеризуется быстрыми социальными, экономическими, технологическими и культурными изменениями. Глобализация и цифровизация значительно расширяют возможности получения информации и общения, однако одновременно усиливают необходимость сохранения культурной самобытности, исторической преемственности и национальных ценностей.

В этих условиях система образования приобретает особое значение. Образование является не только механизмом передачи знаний и профессиональных компетенций, но и важнейшим пространством формирования личности, её нравственных ориентиров, гражданской ответственности и отношения к обществу. Закон Республики Казахстан «Об образовании» определяет образование как непрерывный процесс воспитания и обучения, направленный, в том числе, на формирование личности и развитие её способностей [1].

Для Республики Казахстан вопрос сохранения национальных ценностей, культурного наследия и исторической памяти имеет особую актуальность. Государственная образовательная политика ориентирована не только на повышение качества знаний, но и на создание условий для формирования высоконравственной и всесторонне развитой личности [2].

Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы предусматривает развитие личности обучающегося, формирование его ключевых компетенций и создание соответствующей воспитательной среды [2]. В настоящее время документ действует с учётом последующих изменений, в том числе внесённых постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 августа 2026 года № 714 [3].

Культура является важнейшим механизмом сохранения исторического опыта общества. В Концепции культурной политики Республики Казахстан на 2023–2029 годы подчёркивается значение культурного наследия, исторической преемственности, культурного многообразия и современных технологий в развитии культурной среды [4].

Следовательно, современная образовательная система должна создавать условия, при которых обучающийся не просто получает информацию о культуре и истории Казахстана, а осознаёт их значение для собственной жизни, семьи, профессионального развития и будущего страны.

Национальные ценности представляют собой совокупность духовных, нравственных, культурных и социальных ориентиров, которые формировались на протяжении исторического развития народа. К ним можно отнести уважение к старшим, семейные ценности, трудолюбие, гостеприимство, взаимопомощь, ответственность, уважение к родной земле, языку и культуре.

В образовательном процессе национальные ценности не должны ограничиваться проведением отдельных праздничных мероприятий или тематических классных часов. Они могут быть интегрированы в содержание учебных дисциплин, проектную деятельность, исследовательскую работу, профессиональное обучение и повседневную жизнь образовательной организации.

Концепция развития образования Республики Казахстан ориентирует образовательные организации на создание условий для формирования высоконравственной и всесторонне развитой личности [2]. Это предполагает взаимосвязь обучения и воспитания, развитие ответственности обучающегося и его способности участвовать в общественной жизни.

Особенно важно формировать у молодёжи понимание того, что национальные ценности не являются исключительно частью прошлого. Они могут развиваться и приобретать новые формы в современном обществе.

Например, традиции могут изучаться через цифровые проекты, электронные выставки, видеоматериалы, виртуальные музеи, подкасты и интерактивные карты. Благодаря этому национальная культура становится доступной молодому поколению в привычной для него цифровой среде.

Одновременно важно формировать гражданскую ответственность. Патриотизм проявляется не только в знании истории государства, но и в отношении человека к своей учёбе, профессии, семье, окружающим людям и обществу.

Культура является одним из важнейших механизмов передачи общественного опыта от поколения к поколению. Через язык, литературу, музыку, искусство, народное творчество, традиции и обычаи общество сохраняет накопленные знания и духовные ориентиры.

В Концепции культурной политики Республики Казахстан подчёркиваются принципы исторической преемственности, непрерывности развития культуры, уважения культурного многообразия и использования современных технологий [4].

Культурное пространство Казахстана отличается многообразием. Наряду с казахской культурой важное место занимают культуры различных этносов, проживающих на территории страны. Поэтому образовательное пространство должно обеспечивать возможность изучения национального наследия и одновременно формировать уважительное отношение к культурному многообразию.

Особое значение имеет региональный компонент. Обучающемуся легче осознать значение истории страны через историю своего города, района, села, семьи или образовательной организации.

Для студентов колледжа могут быть предложены исследовательские проекты:

- «История моей семьи в истории Казахстана»;
- «История моей малой Родины»;
- «Культурное наследие Костанайской области»;
- «Традиции моей семьи»;
- «История моей профессии в регионе»;
- «Люди, которыми гордится мой край»;
- «История колледжа в судьбах его выпускников».

Такие проекты позволяют объединить учебную, воспитательную и исследовательскую деятельность.

Историческая память представляет собой сохранение и осмысление обществом представлений о прошлом. Она формируется посредством образования, семейных рассказов, музеев, архивов, памятников, литературных произведений, фотографий и личных воспоминаний.

Историческая память имеет особое значение для молодого поколения, поскольку помогает понять взаимосвязь прошлого, настоящего и будущего.

Изучение истории при этом не должно сводиться исключительно к запоминанию дат и имён. Важно развивать способность анализировать исторические источники, сопоставлять различные сведения, понимать причины и последствия событий и формировать самостоятельное отношение к историческому материалу.

Одним из эффективных методов является исследовательская работа. Например, студент может изучить семейный архив, провести интервью со старшими родственниками, собрать фотографии и документы, после чего создать электронную семейную летопись.

Такой подход позволяет превратить историческую память из абстрактного понятия в лично значимый опыт.

Особую роль в сохранении исторической памяти играют учреждения культуры, библиотеки и музеи. Их материалы могут использоваться в образовательном процессе в качестве источников для исследовательских и проектных работ [5; 6].

Образовательные организации располагают широкими возможностями для организации работы по сохранению исторической памяти. К ним относятся краеведческие исследования, музейная педагогика, экскурсии, тематические мероприятия, встречи с представителями старшего поколения, проектная деятельность, конкурсы исследовательских работ и цифровые проекты.

Таблица 1 — Формы работы по сохранению культурного наследия

Форма работы	Содержание	Ожидаемый результат
Краеведческий проект	Исследование истории региона	Исследовательская работа
Семейный проект	Изучение истории семьи	Семейная летопись
Музейная педагогика	Работа с документами и экспонатами	Исторические знания
Встречи поколений	Общение со старшим поколением	Передача жизненного опыта
Экскурсии	Посещение исторических мест	Практическое знакомство с наследием
Цифровой проект	Создание электронных материалов	Современный культурный продукт

Такие формы работы соответствуют современному пониманию образовательной среды, в которой обучающийся выступает не только потребителем информации, но и активным участником образовательного и исследовательского процесса [2].

Рисунок 1 – Иллюстративные показатели использования различных форм работы по сохранению исторической памяти.

5. Язык как элемент культуры и исторической памяти

Язык является одним из важнейших элементов культуры и исторической памяти. Через язык передаются традиции, фольклор, особенности мировосприятия, исторические знания и духовные ценности.

В образовательном пространстве Казахстана особое значение имеет развитие государственного казахского языка. Одновременно многоязычное и многокультурное общество Казахстана предполагает формирование уважительного отношения к языковому многообразию.

Изучение языка целесообразно связывать с культурным содержанием. На занятиях можно использовать литературные произведения казахстанских авторов, пословицы и поговорки, биографии выдающихся деятелей, исторические документы и материалы регионального характера.

Такой подход позволяет воспринимать язык не только как учебную дисциплину, но и как важный инструмент сохранения культурной памяти.

Культурная политика государства также предусматривает сохранение культурного наследия и развитие культурной среды с учётом многообразия Казахстана [4].

Цифровизация оказывает существенное влияние на способы получения знаний молодёжью. Современные обучающиеся активно используют интернет, социальные сети, цифровые образовательные платформы и видеоресурсы.

Данная тенденция создаёт новые возможности для сохранения культурного наследия. Исторические фотографии, документы, музейные экспонаты, воспоминания людей и материалы краеведческих исследований могут быть представлены в цифровом формате.

В образовательной организации можно создавать:

- виртуальный музей;
- электронный архив;
- цифровую карту исторических мест;
- электронную летопись колледжа;
- видеорассказы представителей старшего поколения;
- подкасты по истории региона;
- виртуальные выставки;
- цифровые семейные архивы.

Например, проект «История нашего колледжа» может включать фотографии разных лет, сведения о педагогах, выпускниках, достижениях студентов и воспоминания

ветеранов труда. Такой проект становится одновременно образовательным, воспитательным и исследовательским ресурсом.

Использование цифровых технологий соответствует современным направлениям развития культурной политики, в которой предусматривается применение новых технологий и современных форм культурного взаимодействия [4].

Однако цифровая среда содержит не только достоверную информацию. Поэтому важной задачей педагога становится развитие медиаграмотности и критического мышления. Обучающиеся должны уметь определять источник информации, сравнивать сведения и проверять исторические данные.

7. Семья и диалог поколений

Формирование ценностных ориентиров молодого человека происходит под воздействием семьи, образовательной организации и общества.

Семья является первым пространством, где ребёнок знакомится с традициями, историей своего рода, нормами поведения и отношением к старшему поколению. Именно семейные воспоминания часто становятся первым источником знаний о прошлом.

Поэтому взаимодействие образовательной организации с родителями имеет большое значение. Совместная работа может включать семейные проекты, выставки фотографий, конкурсы родословных, встречи поколений, краеведческие исследования и презентации семейных историй.

Особую ценность имеют воспоминания представителей старшего поколения. Они позволяют увидеть историю не только через учебник, но и через судьбы конкретных людей.

Например, проект «История моей семьи» может включать следующие этапы:

1. определение темы исследования;
2. проведение интервью с родственниками;
3. сбор фотографий и документов;
4. систематизация полученных материалов;
5. проверка исторических сведений;
6. создание презентации или электронной летописи;
7. представление результатов в образовательной организации.

Такая деятельность способствует развитию исследовательских навыков и одновременно укрепляет связь поколений.

8. Условия эффективного формирования национальных ценностей

Для эффективного формирования национальных ценностей можно выделить несколько основных условий.

Первое условие — личностная значимость. Обучающийся должен видеть связь между изучаемой историей и собственной жизнью.

Второе условие — активная деятельность. Исследования, проекты, интервью и творческие задания позволяют студенту самостоятельно работать с историческим и культурным материалом.

Третье условие — межпредметная интеграция. История, литература, языки, обществознание, искусство, информатика и профессиональные дисциплины могут совместно использовать материалы культурного наследия.

Четвёртое условие — диалог поколений. Встречи со старшими людьми способствуют передаче личного жизненного опыта и семейной памяти.

Пятое условие — использование цифровых технологий. Электронные архивы, виртуальные музеи и мультимедийные проекты позволяют представить культурное наследие в современной форме [4].

Таким образом, формирование национальных ценностей должно носить системный характер и быть частью общей воспитательной среды образовательной организации [2].

9. Значение регионального компонента

Особое место в сохранении исторической памяти занимает изучение истории родного края. Региональный компонент позволяет сделать содержание образования более близким и понятным обучающимся.

Для студентов Костанайской области интерес представляют исследования истории населённых пунктов, промышленных предприятий, образовательных организаций, семейных династий, выдающихся земляков, культурных объектов и профессиональных традиций региона.

В рамках профессионального образования можно соединять историю региона с историей конкретной профессии. Например, студент экономического или технического профиля может исследовать развитие предприятий региона, историю профессиональных династий, изменение технологий производства или вклад отдельных специалистов в развитие области.

Такой подход способствует развитию профессиональной идентичности и одновременно показывает связь между историей, культурой и современным профессиональным образованием.

10. Перспективные направления работы в 2026 году

В современных условиях сохранение культурного наследия требует сочетания традиционных и цифровых методов. Для образовательных организаций Республики Казахстан перспективными направлениями могут стать создание цифровых архивов, виртуальных музеев, электронных летописей, исследовательских проектов и образовательных медиаресурсов.

Особое значение приобретает развитие критического отношения к цифровой информации. При работе с историческими материалами обучающиеся должны обращать внимание на автора, источник, дату публикации, достоверность документа и возможность сопоставления информации с другими источниками.

В 2026 году данная задача особенно актуальна в условиях дальнейшего развития цифровой образовательной среды. При этом основой образовательной деятельности остаются требования законодательства и действующие государственные документы в сфере образования и культуры [1–4].

Сохранение культурного наследия в образовательной среде должно рассматриваться не как разовая акция, а как систематическая деятельность, объединяющая учебную, исследовательскую, воспитательную и проектную работу.

Национальные ценности, культура и историческая память являются важнейшими составляющими образовательного пространства Республики Казахстан. Их сохранение и передача молодому поколению имеют большое значение для формирования гражданской ответственности, уважения к истории и культурному наследию страны.

Современная образовательная организация должна создавать условия, при которых обучающийся становится не только получателем знаний, но и активным участником сохранения культурной памяти. Для этого необходимо сочетать традиционные и современные формы работы: изучение истории и литературы, краеведение, музейную педагогику, семейные проекты, встречи поколений, исследовательскую деятельность и цифровые технологии [2; 4].

Особое значение имеет региональный подход. История родного края, города, семьи и образовательной организации позволяет сделать изучение культуры и исторического прошлого более близким и понятным молодому человеку.

Важным направлением становится также развитие медиаграмотности. В условиях большого объёма цифровой информации обучающийся должен уметь критически воспринимать исторические материалы, проверять источники и ответственно использовать информацию.

Сохранение национальной культуры не означает отказ от открытости современному миру. Напротив, понимание собственного культурного наследия создаёт

основу для уважительного отношения к другим культурам и развития межкультурного диалога [4].

Таким образом, образование выступает одним из ключевых механизмов сохранения культурного наследия и исторической памяти Казахстана. Именно через образование осуществляется связь поколений, формируется уважение к истории и культуре, развиваются гражданская ответственность и осознание личной причастности к будущему страны.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. — Информационно-правовая система «Әділет».
2. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249 (с изменениями и дополнениями).
3. О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249: постановление Правительства Республики Казахстан от 12 августа 2026 года № 714.
4. Об утверждении Концепции культурной политики Республики Казахстан на 2023–2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 250.
5. Национальная библиотека Республики Казахстан. Электронные ресурсы по истории и культуре Казахстана.
6. Национальный музей Республики Казахстан. Материалы по историко-культурному наследию Республики Казахстан.
7. Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи. — Астана, 2018.
8. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. — Астана, 2017.

«ҰЛТТЫҚ КОДТАН – ЗАМАНАУИ САБАҚҚА»: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тәкілова Гүлнұр Оразбайқызы

*А.Құнанбаев атындағы мектеп-гимназия КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Қазіргі білім беру кеңістігіндегі маңызды міндеттердің бірі – ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, оқушыны ауыспалы цифрлық қоғам жағдайында өмір сүруге дайындау. Әсіресе бастауыш мектеп кезеңі баланың дүниетанымы, мінез-құлқы, туған жерге, ана тіліне, тарихы мен мәдениетіне деген көзқарасы қалыптасатын маңызды кезең болып табылады. Сондықтан ұлттық тәрбиені заманауи педагогикалық технологиялармен ұштастырып бүгінгі мұғалім жұмысының өзекті бағыттарының біріне айналып отыр.

Қазақ ағартушылары мен қоғам қайраткерлерінің мұрасында бала тәрбиесі, білім, еңбек, мәдениет және ұлттық сана мәселелері ерекше орын алады. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеялары, Назипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты педагогикалық көзқарастары және Өзбекәлі Жәнібековтің ұлттық мәдени мұраны сақтау бағытындағы қызметі бүгінгі білім беру үдерісімен үндеседі.

Конференцияның негізгі мақсаты – Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова және Өзбекәлі Жәнібековтің ағартушылық, педагогикалық және рухани-мәдени мұрасын зерттеу, олардың білім беру мен ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы үлесін көрсету, сондай-ақ мұрасын қазіргі оқу-тәрбие үдерісінде өзектендіру.

Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтарды оқушыға тек дайын ақпарат түрінде жеткізу жеткіліксіз. Бала ұлттық мәдениетті зерттеп, көріп, тыңдап, салыстырып, тапсырма орындап және өз өнімін жасаған кезде оның мазмұнын тереңірек қабылдайды. Бұл үдерісте цифрлық технологиялар мұғалім үшін тиімді педагогикалық құрал бола алады.

Мақсаты: бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды цифрлық технологиялармен кіріктіре оқытудың тиімді жолдарын көрсету және оларды сабақ барысында практикалық тұрғыдан қолдану мүмкіндіктерін ұсыну.

Міндеттері: ұлттық құндылықтарды бастауыш білім мазмұнымен байланыстыру; цифрлық технологияларды ұлттық тәрбие берудің құралы ретінде тиімді қолдану; оқушының зерттеушілік, шығармашылық және коммуникативтік белсенділігін арттыру; ұлттық мәдениет пен тарихи мұраға қызығушылығын дамыту.

Негізгі бөлім

1. Ұлттық құндылық және бастауыш білім

Ұлттық құндылық – халықтың тарихи тәжірибесін, дүниетанымын, тілін, мәдениетін, салт-дәстүрін және рухани мұрасын ұрпақтан ұрпаққа жалғастыратын маңызды негіз.

Бастауыш сынып оқушысына ұлттық құндылықтарды күрделі теориялық түсініктер арқылы емес, оның жас ерекшелігіне сәйкес әрекет арқылы танытқан тиімді. Ертегі оқу, ұлттық ойын ойнау, тарихи тұлғамен танысу, туған өлкені зерттеу, ұлттық бұйымдардың ерекшеліктерін анықтау, мақал-мәтелдердің мағынасын түсіндіру сияқты жұмыстар баланың ұлттық дүниетанымының қалыптасуына ықпал етеді.

Ыбырай Алтынсарин мұрасындағы білім мен еңбекке ұмтылу, адамгершілік пен пайдалы әрекет идеяларын қазіргі сабақта оқушының белсенді іс-әрекетімен байланыстыруға болады. Назипа Құлжанованың бала тәрбиесіне қатысты педагогикалық ұстанымдары баланың жас ерекшелігін ескеру мен танымдық белсенділігін қолдауға бағыт береді. Өзбекәлі Жәнібеков мұрасы ұлттық мәдениетке, тарихи жадыға, өнер мен дәстүрге құрмет қалыптастырудың мазмұндық негіздерінің бірі бола алады.

Осы үш бағытты қазіргі бастауыш мектеп тәжірибесінде «Білім → Тәрбие → Ұлттық мұра → Цифрлық әрекет → Оқушы өнімі» жүйесі арқылы сабақтастыруға болады.

2. «Ұлттық кодтан – заманауи сабаққа» педагогикалық моделі

Ұлттық мазмұнды цифрлық технологиямен байланыстыруды бес кезеңнен тұратын педагогикалық модель ретінде ұсынуға болады.

1-кезең – Қызығушылық. Оқушыға жұмбақ сурет, қысқа бейнематериал, ұлттық бұйымның фрагменті немесе QR-код ұсынылады.

2-кезең – Зерттеу. Оқушылар берілген материалды зерттеп, «Бұл не?», «Ол не үшін қолданылған?», «Қандай құндылықты білдіреді?» деген сұрақтарға жауап іздейді.

3-кезең – Цифрлық әрекет. QR-код, интерактивті тапсырма, цифрлық карта, викторина немесе мультимедиялық әңгіме пайдаланылады.

4-кезең – Оқушы өнімі. Бала постер, шағын әңгіме, цифрлық карточка, сурет, аудиожазба немесе шағын жоба дайындайды.

5-кезең – Рефлексия. Оқушы «Бүгін мен білдім...», «Мен үшін ұлттық құндылық...», «Мен бұл құндылықты ... арқылы жалғастыра аламын» деген сөйлемдерді аяқтайды.

Бұл модельде цифрлық технология сабақтың мақсаты емес. Ол – баланы ұлттық мазмұнды зерттеуге, түсінуге және өз ойын білдіруге жетелейтін құрал.

3. Практикалық тәжірибе: «Ұлттық мұра QR-квесті»

Ұлттық құндылықтарды танытудың қызықты әдістерінің бірі – «Ұлттық мұра QR-квесті». Сыныптың төрт бөлігіне төрт QR-код орналастырылады. Әр бекет белгілі бір ұлттық құндылықты танытуға бағытталады.

1-бекет – «Ұлттық ойын». Оқушылар ұлттық ойын туралы қысқаша ақпаратпен танысып, оның қандай қасиеттерді дамытатынын анықтайды: ептілік, жылдамдық, бірлік, тапқырлық.

2-бекет – «Салт-дәстүр». Оқушылар дәстүрдің сипаттамасын оқып, оның атауын анықтайды және бүгінгі өмірмен байланысын түсіндіреді.

3-бекет – «Ұлттық өнер». Оқушылар домбыра, ою-өрнек, қолөнер немесе ұлттық киім туралы цифрлық материалмен танысып, негізгі ерекшеліктерін анықтайды.

4-бекет – «Ұлы тұлға». Оқушылар Ыбырай Алтынсарин, Назипа Құлжанова немесе Өзбекәлі Жәнібеков туралы қысқа деректермен танысып, «Бұл тұлға халқына қандай мұра қалдырды?» деген сұраққа жауап береді.

Квест соңында топтарға «Ұлттық құндылықты болашаққа қалай жеткіземіз?» деген ортақ тапсырма беріледі. Оқушылар өз идеяларын постер, сурет, шағын мәтін немесе цифрлық карточка түрінде ұсынады. Осылайша оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы емес, ізденуші, зерттеуші, жасаушы және пікір білдіруші рөліне өтеді.

4. «Өткеннен келген хат» әдісі

Тарихи тұлғалардың мұрасын бастауыш сынып оқушысына жақындатудың тағы бір тәсілі – «Өткеннен келген хат» әдісі. Мысалы, сабақта: «Сен уақыт машинасымен Ыбырай Алтынсарин ашқан мектепке тап болдың. Ыбырай ата сенен: “Болашақтағы мектеп қандай болады?” – деп сұрады» деген жағдаят ұсынылады.

Оқушы қазіргі мектеп туралы әңгімелейді, бұрынғы және қазіргі білім беру ортасын салыстырады, соңында Ыбырайға жауап хат жазады. Мұнда тарих пәндік дерек күйінде қалмай, баланың өмірлік тәжірибесімен байланысады.

Әдістің цифрлық нұсқасында тарихи кезеңнің иллюстрациясын, интерактивті тақтаны, аудиоматериалды немесе мұғалім алдын ала дайындаған цифрлық кейіпкерді пайдалануға болады. Нәтижесінде «тарихи тұлға → оқиға → сұрақ → оқушы пікірі → құндылық» байланысы қалыптасады.

5. «Менің ұлттық құндылықтарым» цифрлық картасы

Сабақтың қорытынды кезеңінде әр оқушы өзінің шағын «Ұлттық құндылықтар картасын» құрастырады. Карта бес бағыттан тұрады: «Тілім → Тарихым → Дәстүрім → Мәдениетім → Туған жерім».

Оқушы әр бағытқа бір сөз, сурет немесе сөйлем орналастырады. Мысалы: «Тілім – ана тілімді құрметтеймін», «Тарихым – тарихи тұлғаларды танып-білемін», «Дәстүрім – отбасымдағы дәстүрлерді сақтаймын», «Мәдениетім – ұлттық өнерді құрметтеймін», «Туған жерім – туған өлкемнің тарихын зерттеймін».

Бұл тапсырма ұлттық құндылықты абстрактілі түсініктен баланың өзінің өмірімен байланысты жеке мағынаға айналдыруға мүмкіндік береді.

6. Мұғалім мен цифрлық технологияның рөлі

Цифрлық технология мұғалімді алмастырмайды. Керісінше, мұғалімнің қызметін жаңа қырынан толықтырады. Мұғалім ұлттық мазмұнды іріктейді, оқушының жас ерекшелігіне бейімдейді, тапсырманың тәрбиелік мақсатын анықтайды және цифрлық ресурстың орынды қолданылуын қадағалайды.

Сондықтан сабақтағы негізгі формуланы «Ұлттық мазмұн + Педагогикалық мақсат + Цифрлық құрал = Саналы оқушы әрекеті» түрінде көрсетуге болады. Технология қаншалықты заманауи болғанымен, сабақтың орталығында бала, оның әрекеті және қалыптасатын құндылық тұруы қажет. Мұғалім цифрлық құралды қолданушы ғана емес, ұлттық құндылық пен заманауи білім беру мүмкіндіктеріне байланысты бағыттаушы тұлға болуы керек. Цифрлық технология педагогтың кәсіби шеберлігімен ұштасқанда ғана оқушының танымдық белсенділігі мен құндылық бағдарын қалыптастыруға тиімді болады.

Күтілетін нәтиже

Ұсынылған жұмыстарды жүйелі қолдану барысында оқушы ұлттық құндылықтардың мәнін түсіндіруге, тарихи тұлғалар мен мәдени мұра туралы өз ойын айтуға, ұлттық мәдениет пен қазіргі өмір арасындағы байланысты байқауға, топпен зерттеу жүргізуге және цифрлық құралдарды оқу мақсатына сай пайдалануға дағдыланады.

Сонымен қатар ақпарат іздеу, салыстыру, талдау, шығармашылық өнім жасау және өз ойын қорғау дағдылары дамиды. Мұндай сабақтың нәтижесін тек «оқушы ақпаратты қаншалықты есте сақтады?» деген өлшеммен емес, «оқушы ұлттық құндылықты түсінді ме, оны өз өмірімен байланыстыра алды ма және өз көзқарасын білдіре алды ма?» деген сұрақтар арқылы бағалау маңызды. **Оқушы ұлттық мұраны дайын ақпарат ретінде қабылдамай, оны зерттеуге, түсіндіруге және күнделікті өмірімен байланыстыруға үйренеді. Бұл оның ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына, цифрлық сауаттылығының артуына және өз ойын дәлелді жеткізе алатын белсенді тұлға болып дамуына мүмкіндік береді.**

Қорытынды

Ұлттық құндылық – өткеннің естелігі ғана емес, болашақ ұрпақтың рухани бағдарын қалыптастыратын тірек. Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық мұрасы білімнің маңызын танытса, Назипа Құлжанованың педагогикалық идеялары бала тәрбиесінің құндылығын айқындайды, ал Өзбекәлі Жәнібековтің қызметі ұлттық мәдени мұраны сақтау мен жаңғыртудың маңызын көрсетеді.

Осы идеяларды бастауыш білімнің қазіргі мазмұнымен сабақтастыру – ұлттық тәрбиенің өміршендігін қамтамасыз етудің бір жолы. Цифрлық технологияларды орынды қолдану ұлттық құндылықтарды ескірген мазмұн ретінде емес, бала зерттейтін, сезінетін, талқылайтын және өзі жалғастыратын тірі мұра ретінде ұсынуға мүмкіндік береді.

Қазіргі мұғалімнің міндеті – баланы тек цифрлық әлемге бейімдеу емес, сол әлемде өзінің ұлттық болмысын жоғалтпайтын, тарихын білетін, мәдениетін құрметтейтін және алған білімін саналы әрекетке айналдыра алатын тұлға ретінде қалыптастыру.

Ұлттық кодты сақтау – өткенге оралу емес. Ол – ұлттық құндылықпен қаруланған ұрпақты болашаққа бастау.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. – 288 б.
2. Жәнібеков Ө. Жолайрықта. – Алматы: Рауан, 1995. – 110 б.
3. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992. – 192 б.
4. Қазақстан Республикасы. Білім туралы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы. – 2007 ж.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына 2-қосымша. – 2022 жыл.
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен таңдау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 39 бұйрығы. – 2022 жыл.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ТӘРБИЕСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тұрғұнова Айым Нұрымқызы

Қазтұтынуодағы арқалық көпсалалы колледжі

Арнайы пәндер оқытушысы

Құрметті конференция қатысушылары! Бүгінгі таңда колледждің міндеті тек маман даярлау емес. Колледж қоғамға кәсіби білімімен қатар, ел алдындағы жауапкершілігін сезінетін, адал еңбек ететін, заң мен тәртіпті құрметтейтін азамат дайындауы тиіс. Сондықтан ұлттық құндылықтар мен кәсіби тәрбиені екі бөлек бағыт ретінде қарастыру жеткіліксіз. Олар білім алушының біртұтас тұлғалық және кәсіби дамуының өзегі болуы қажет.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру тәрбиелеу мен оқытудың үздіксіз процесі ретінде айқындалып, оның мақсаты кәсіби құзыреттілікті қалыптастырумен бірге адамды имандылық, зияткерлік және мәдени тұрғыдан дамыту екені көрсетілген. Бұл анықтама кәсіби шеберлік пен адамгершілік сапаның бірін-бірі толықтыратынын аңғартады.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы тәуелсіздік пен отаншылдықты, бірлік пен ынтымақты, әділдік пен жауапкершілікті, заң мен тәртіпті, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілікті, жасампаздық пен жаңашылдықты негізгі құндылықтар ретінде белгілейді. Осы құндылықтардың әрқайсысы колледж түлегінің жұмыс орнындағы нақты әрекетімен өлшенуі тиіс.

Ұлттық құндылықтың кәсіби мінез-құлықтағы көрінісі

Ұлттық құндылық дегеніміз тек тарихты білу, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу немесе дәстүрлі іс-шараға қатысу ғана емес. Кәсіби тәрбие жағдайында ол студенттің күнделікті таңдауы мен ісінен көрінеді.

Құндылық	Кәсіби мінез-құлықтағы көрінісі
Тәуелсіздік және отаншылдық	Өз мамандығы арқылы ел дамуына үлес қосу, мемлекеттік мүлікке ұқыпты қарау.
Бірлік және ынтымақ	Ұжымда тіл табысу, әріптесін қолдау, ортақ нәтижеге жауап беру.
Әділдік және жауапкершілік	Жұмысты сапалы орындау, қатесін жасырып қалмау, шешімінің салдарын түсіну.
Заң және тәртіп	Еңбек тәртібін, қауіпсіздік нұсқаулығын және кәсіби этиканы сақтау.
Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік	Үнемі үйрену, уақытты тиімді пайдалану, сапаға ұмтылу.
Жасампаздық және жаңашылдық	Мәселені жаңа тәсілмен шешу, технологияны жауапкершілікпен қолдану.

Біріншіден, құндылық пән мазмұнына кіріктірілуі керек. Арнайы пән оқытушысы әр тақырыптың кәсіби-этикалық қырын ашып, «Бұл шешім адамға, ұжымға және қоғамға қалай әсер етеді?» деген сұрақты жүйелі қоюы қажет. Мысалы, техникалық ақауды

жасыру мен оны дер кезінде хабарлаудың салдарын талдау арқылы жауапкершілік пен қауіпсіздік мәдениеті қалыптасады.

Екіншіден, өндірістік тәжірибе құндылықты әрекет арқылы бекітетін негізгі орта болуы тиіс. Студент кәсіпорында жұмыс уақытын сақтау, құрал-жабдыққа ұқыпты қарау, тәлімгердің ескертуін қабылдау, құжатты дұрыс толтыру және әріптесімен сыпайы сөйлесу арқылы кәсіби мәдениетті меңгереді. Тәжірибе күнделігіне орындалған жұмыспен бірге «Бүгін қандай құндылықты ісіммен көрсете алдым?» деген қысқа рефлексия енгізуге болады.

Үшіншіден, тәлімгердің жеке үлгісі шешуші рөл атқарады. Студент естіген ережеден гөрі, педагог пен өндірістік оқыту шеберінің нақты әрекетін тез қабылдайды. Уәдеде тұру, бағалауда әділ болу, еңбекке құрметпен қарау және қателікті мәдени түрде түзету – тәрбиенің ең ықпалды тәсілдері.

Төртіншіден, студенттік жобаларды нақты қоғамдық немесе өндірістік мәселемен байланыстыру маңызды. Энергияны үнемдеу, қауіпсіз жұмыс орнын ұйымдастыру, колледж мүлкін қорғау, ардагер мамандардың тәжірибесін жинақтау, еріктілік қызметі сияқты жобалар құндылықты ұраннан нақты нәтижеге айналдырады.

Бесіншіден, бағалау жүйесінде кәсіби мінез-құлық ескерілуі қажет. Бағалау тек өнімнің немесе тапсырманың дұрыстығымен шектелмей, жауапкершілік, ынтымақтастық, қауіпсіздік, бастамашылдық және адалдық өлшемдерін қамтығаны жөн. Бұл жерде студентке алдын ала түсінікті көрсеткіштер ұсынылып, өзін-өзі бағалау мен кері байланыс ұйымдастырылуы керек.

Ұлттық құндылықтарды кәсіби тәрбиеде қалыптастыруды төрт өзара байланысты орта арқылы ұйымдастыруға болады:

- Сабақ: кәсіби жағдаят, пікірталас, нақты мысал және этикалық таңдау;
- Тәжірибе: еңбек әрекеті, қауіпсіздік, сапа, тәртіп және тәлімгер бағасы;
- Колледж ортасы: ортақ ереже, педагог үлгісі, студенттік өзін-өзі басқару және қоғамдық жоба;
- Рефлексия: күнделік, портфолио, өзін-өзі бағалау және жеке даму мақсаты.

Осы төрт орта бір мақсатқа бағытталғанда ғана құндылық тұрақты мінез-құлыққа айналады. Егер құндылық тек тәрбие сағатында айтылып, сабақта, тәжірибеде және бағалауда көрінбесе, оның ықпалы әлсіз болады.

Практикалық ұсыныстар

№	Ұсыныс
1	Әр мамандық үшін 5–6 кәсіби құндылық индикаторын анықтау.
2	Сабақ жоспарларына кемінде бір кәсіби-этикалық жағдаят енгізу.
3	Өндірістік тәжірибе күнделігіне құндылық бойынша рефлексия бөлімін қосу.
4	Тәлімгер мен студентке ортақ қысқа бағалау парағын пайдалану.
5	Семестр соңында студенттің кәсіби мінез-құлық портфолиосын қорғауын ұйымдастыру.
6	Жұмыс берушілерді құндылық индикаторларын әзірлеу мен бағалауға қатыстыру.

Қорытындылай келе, ұлттық құндылықтарды кәсіби тәрбиеде қалыптастыру – қосымша іс-шара емес, маман даярлау сапасының негізгі шарты. Елін құрметтейтін маман өз еңбегіне жауапкершілікпен қарайды. Әділдікті бағалайтын маман сапаны

бұрмаламайды. Заң мен тәртіпті құрметтейтін маман қауіпсіздік талабын сақтайды. Еңбекқор және жаңашыл маман кәсібін үздіксіз жетілдіреді.

Біздің мақсатымыз – ұлттық болмысын сақтай отырып, заманауи технологияны меңгерген, адал еңбекті қадірлейтін, кәсіби шешіміне жауап бере алатын жас маман қалыптастыру. Сонда ұлттық құндылық студенттің санасында ғана емес, оның қолтаңбасында, жұмыс сапасында және азаматтық ұстанымында көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы, қолданыстағы редакция. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

2. «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2024 жылғы 30 маусымдағы № 194 бұйрығы. <https://www.gov.kz/memleket/entities/bilim-semey/documents/details/744522>

ВКУС, КОТОРЫЙ ХРАНИТ ПАМЯТЬ: НАЦИОНАЛЬНАЯ КУХНЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Лысенко С. А.

*Магистр педагогических наук, педагог-модератор
мастер производственного обучения Сарыкольского колледжа агробизнеса и права*

«Национальная кухня — это не только рецепты. Это память народа, которую можно передать через руки будущего повара». Здравствуйте, уважаемые коллеги! Сегодня я хочу поделиться своими размышлениями на тему национальных ценностей, культуры и исторической памяти в образовательном пространстве. Я — мастер производственного обучения по профессии «Повар». И, казалось бы, моя основная задача проста: научить студентов приготовить блюдо, соблюдать технологию, работать с оборудованием, соблюдать санитарные нормы и получить профессиональные навыки. Но со временем я понял: обучение профессии повара — это гораздо больше, чем обучение технологии приготовления пищи, потому что вместе с блюдом мы можем передавать студенту историю, культуру, уважение к традициям и понимание того, кто мы есть.

Национальная кухня — это память народа

Когда мы говорим о национальной культуре, мы вспоминаем язык, музыку, литературу, традиции, историю, но есть ещё один очень важный элемент культуры — еда. Она сопровождает человека всю жизнь. За национальными блюдами стоят климат и образ жизни народа, семейные традиции, гостеприимство, особенности хозяйства и отношение человека к природе. Например, такие блюда казахской кухни, как бешбармак, баурсак, кумыс, курт, сорпа и другие, — это не просто перечень блюд. За каждым из них стоит определённая культура приготовления, подачи и отношения к гостю. Поэтому, когда будущий повар изучает национальную кухню, он изучает не только технологическую карту. Он соприкасается с частью исторической памяти. Как это реализуется в моей работе. На практических занятиях я стараюсь показать студентам, что профессиональная компетентность и культурная компетентность могут развиваться одновременно. Изучая национальные блюда, мы обращаем внимание не только на последовательность технологических операций. Мы обсуждаем: происхождение блюда, продукты, которые традиционно использовались, особенности приготовления, культуру подачи, традиции гостеприимства, значение блюда

в жизни семьи и общества. При этом я стараюсь не превращать занятие в лекцию по истории. Студент должен не только услышать о традиции — он должен прикоснуться к ней через практическую деятельность. Он нарезает, замешивает, варит, жарит, оформляет, пробует и оценивает результат. Именно через руки будущего повара национальная культура получает возможность продолжить свою жизнь.

От традиции — к современности

Здесь возникает важный вопрос. Можно ли сохранять традиционную кухню и одновременно готовить современного специалиста? Я считаю, что не только можно, но и необходимо. Традиция не должна превращаться в музейный экспонат. Современный повар должен знать основу национальной кухни, понимать её ценность, но одновременно уметь работать с современными технологиями, оборудованием, современными способами подачи и требованиями профессионального производства, поэтому я стараюсь формировать у студентов такое отношение: традицию нужно знать, уважать и сохранять, но при этом уметь развивать её. Например, одно и то же национальное блюдо можно рассматривать одновременно с трёх сторон: как часть истории, как профессиональную технологию, как основу для современного творческого решения и тогда студент понимает: национальная кухня — это не прошлое — это ресурс для будущего.

Воспитание через профессию

Для меня особенно важно, что профессиональное образование позволяет воспитывать человека не отдельно от профессии, а непосредственно в процессе профессиональной деятельности. Будущий повар учится ответственности, потому что от его работы зависит качество и безопасность пищи. Учится аккуратности и дисциплине. Учится уважать труд других людей. Учится работать в команде. Учится уважать гостя. И, изучая национальную кухню, он получает ещё одну важную ценность — уважение к культурному наследию своей страны. Мне кажется, именно здесь профессия становится частью воспитания личности. Что я хочу сформировать у своих студентов. Мне хотелось бы, чтобы мой выпускник мог сказать не только: «Я умею приготовить это блюдо», мне гораздо важнее, чтобы он мог сказать: «Я знаю, откуда оно пришло, понимаю его значение, умею приготовить его профессионально и могу рассказать о нём другому человеку» потому, что тогда мы готовим уже не просто работника кухни, мы готовим профессионала, который является носителем культуры.

Сегодня образование меняется, появляются новые технологии, цифровые инструменты, искусственный интеллект. Но, на мой взгляд, чем современнее становится образование, тем важнее не потерять связь с культурой и исторической памятью. В профессии повара эта связь особенно очевидна, потому что рецепт можно записать, технологию можно сохранить в учебнике, фотографию блюда можно разместить в интернете, но чтобы традиция продолжала жить, нужен человек, который сможет её приготовить, понять и передать дальше. И именно поэтому я считаю, что мастер производственного обучения может быть не только наставником в профессии, он может быть проводником между прошлым и будущим, а национальная кухня может стать одним из тех мостов, которые соединяют поколения. Мы учим студентов, готовить блюда, но вместе с ними мы можем учить их беречь то, что нельзя потерять.

Список литературы

1. Единая программа воспитания «Адал азамат» в организациях образования. — Астана, 2025. Программа утверждена приказом Министра просвещения Республики Казахстан от 26 мая 2025 года № 123.
2. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы. — Постановление Правительства

- Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249.
3. Алимарданова М. К., Масимова С. Х. Казахские традиции и национальная культура питания: учебное пособие. — Алматы: Альманахъ, 2020. — 142 с. — ISBN 978-601-7900-08-9. В пособии рассматриваются традиции питания, сервировка стола, чайная церемония и особенности национальной культуры питания.
4. Кенжеахметұлы С. Қазақтың дарқан дастарханы = Национальная кухня казахов. — Алматы: Алматыкітап, 2007. — 237 с. Книга посвящена национальным блюдам, обычаям, традициям и связанным с пищей представлениям казахского народа.
5. Тілемісов Х. Қазақтың ұлттық тағамдары = Национальная кухня казахов = The national cooking of Kazakhs. — Алматы: Қайнар, 1995. — 174 с.

Электронная библиотека

6. Мусағажинова А. А., Қатран Д., Синявский Ю. А. Казахская кухня: вкус и традиции. — Издание посвящено национальной кухне как элементу истории и культуры казахского народа, традиционным блюдам и технологиям их приготовления.
7. Қасиманов С. Қазақтың ұлттық тағамдары = Казахские национальные блюда. — Алматы, 1977. — 102 с. В издании рассматриваются традиционные блюда, напитки, молочные и мясные продукты, хлеб, супы и культура дастархана.

ОТ НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЙ К СОВРЕМЕННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ: ИДЕИ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ

Шектыбаева А. А.

*Педагог- модератор, преподаватель специальных дисциплин
КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права» Управления образования
акимата Костанайской области*

Тема моего выступления посвящена связи педагогического наследия Ибрая Алтынсарина с современной подготовкой специалистов общественного питания. На первый взгляд может показаться, что просветительская деятельность Алтынсарина и технологии организации питания относятся к разным областям. Однако их объединяет главное: стремление дать молодому человеку полезные знания, научить его трудиться, самостоятельно мыслить, уважать культуру своего народа и применять полученные умения на благо общества.

Ибрай Алтынсарин вошёл в историю как выдающийся педагог, просветитель и организатор образования. Он понимал, что школа должна быть связана с жизнью и реальными потребностями человека. Обучение, по его убеждению, не должно ограничиваться запоминанием теоретических сведений. Оно призвано формировать личность, развивать трудолюбие, ответственность, честность, любознательность и готовность осваивать новое. Именно поэтому особое значение Алтынсарин придавал практическому и профессиональному обучению, открывал учебные заведения, поддерживал развитие ремесленных знаний и стремился сделать образование доступным и понятным.

Эти идеи особенно близки системе технического и профессионального образования. Современный колледж готовит не просто исполнителя отдельных операций, а компетентного специалиста, который понимает смысл своей работы, отвечает за её качество и способен развиваться вместе с профессией. Для обучающихся по специальности «Организация питания» это означает овладение технологией приготовления блюд, организацией производства и обслуживания, правилами санитарии и

безопасности, основами товароведения, калькуляции, рационального использования сырья и профессионального общения.

Сфера питания имеет важное общественное значение. Приготовление пищи связано не только с удовлетворением повседневной потребности человека. Через блюда, способы их подачи и традиции гостеприимства передаются история семьи, память поколений и культурные ценности народа. Поэтому будущий повар, кондитер, технолог или организатор питания должен обладать профессиональным мастерством и одновременно понимать нравственную ответственность своей профессии. От его добросовестности зависят качество продукции, здоровье потребителя, культура обслуживания и репутация предприятия.

В произведениях Алтынсарина труд показан как основа достойной жизни и нравственного становления человека. Его рассказы учат наблюдательности, настойчивости, самостоятельности и уважению к результатам честного труда. Эти качества нельзя сформировать только объяснением правил. Они воспитываются в деятельности. Когда студент организует рабочее место, соблюдает последовательность операций, рассчитывает количество продуктов, контролирует температурный режим, исправляет допущенные ошибки и отвечает за итоговое качество блюда, он приобретает не только профессиональный навык, но и культуру труда.

Таким образом, первая важная связь наследия Алтынсарина с подготовкой специалистов общественного питания заключается в практической направленности образования. Знание становится ценным тогда, когда обучающийся умеет применить его в конкретной ситуации, объяснить свой выбор и увидеть результат собственного труда.

Второе направление связано с сохранением национальной культуры. Алтынсарин стремился приобщить молодёжь к достижениям науки и образования, не отрывая её от духовных основ своего народа. Этот подход остаётся актуальным: движение к современным технологиям не требует отказа от национальных традиций. Напротив, глубокое знание культурного наследия помогает специалисту создавать востребованный, узнаваемый и содержательный продукт.

Казахская национальная кухня складывалась в тесной связи с природными условиями, образом жизни и хозяйственной деятельностью народа. В ней нашли отражение уважение к гостю, почитание старших, щедрость, бережное отношение к продуктам и особая культура совместной трапезы. Бешбармак, баурсаки, казы, курт, жент, коже и другие блюда обладают не только пищевой ценностью. Они являются частью нематериального культурного наследия, несут информацию об истории и традициях народа.

Изучая национальную кухню, студенты могут осваивать профессию комплексно. Они знакомятся с происхождением блюда, исследуют свойства сырья, анализируют традиционную рецептуру, составляют технологическую карту, выполняют расчёт выхода и себестоимости, определяют пищевую ценность, выбирают оборудование и продумывают форму подачи. В таком задании соединяются история, технология, экономика, эстетика и культура общения. Это соответствует идее Алтынсарина о полезном образовании, которое развивает человека и готовит его к реальной жизни.

Большую роль в этом процессе играет педагог. Для Алтынсарина учитель был не просто источником информации, а наставником и примером нравственного отношения к делу. В колледже эту миссию выполняют преподаватели специальных дисциплин и мастер производственного обучения. Они помогают студенту увидеть за отдельной технологической операцией целостный производственный процесс, учат работать аккуратно, соблюдать дисциплину, взаимодействовать с коллективом и объективно оценивать результат.

На практических занятиях важно создавать ситуации, в которых обучающийся принимает решения самостоятельно. Например, ему можно предложить подобрать местное сырьё для сезонного меню, адаптировать традиционный рецепт к современным

требованиям, рассчитать необходимое количество продуктов для определённого числа гостей или разработать технологическую схему приготовления блюда. В ходе такой работы студент учится анализировать условия, планировать действия, пользоваться профессиональной документацией и нести ответственность за принятое решение.

Не менее важна командная работа. Предприятие питания представляет собой систему, где результат зависит от согласованных действий повара, кондитера, технолога, кладовщика, официанта и администратора. Умение слушать коллег, распределять обязанности, соблюдать сроки и корректно решать возникающие проблемы формирует профессиональную зрелость. Здесь нравственные идеи Алтынсарина — уважение к человеку, честность и взаимопомощь — приобретают конкретное производственное содержание.

Следовательно, национальная кухня может стать действенным средством профессионального и воспитательного обучения. Через неё студент не только осваивает технологию, но и осознаёт себя хранителем культуры, способным передавать традиции современному потребителю.

Третье направление — соединение традиций с инновациями. Современная сфера питания быстро меняется. На предприятиях применяются многофункциональное тепловое и холодильное оборудование, электронные весы, автоматизированные системы учёта, цифровые технологические карты и программы расчёта себестоимости. Развиваются новые методы обработки и хранения продуктов, современные способы оформления и подачи блюд, доставка готовой продукции и цифровое взаимодействие с потребителем.

Использование технологий меняет содержание труда, но не отменяет его основных ценностей. Оборудование помогает повысить точность и производительность, однако специалист по-прежнему отвечает за выбор сырья, соблюдение технологии, безопасность продукции и качество обслуживания. Поэтому задача колледжа состоит не только в том, чтобы познакомить студентов с новой техникой, но и в том, чтобы научить их осмысленно выбирать технологические решения, видеть их преимущества и ограничения.

Показательным примером может стать учебный проект «Национальное блюдо в современном формате». На первом этапе студенты изучают историю выбранного блюда, традиционную рецептуру и его место в культуре народа. Затем составляют технологическую карту, определяют требования к сырью, рассчитывают себестоимость и пищевую ценность. После этого они выбирают современное оборудование и способы обработки, позволяющие сохранить вкус и характер блюда, разрабатывают подачу и представляют готовый продукт. На заключительном этапе группа оценивает результат по критериям качества, безопасности, экономичности и сохранения национальной основы.

Такой проект показывает, что инновация не обязательно разрушает традицию. Она может помочь сделать национальную кухню понятной и привлекательной для современного потребителя. Важно, чтобы обновление рецептуры или подачи было обоснованным, а не превращалось в механическое следование моде. Будущий специалист должен понимать, какие особенности блюда необходимо сохранить, а какие элементы можно изменить с учётом требований предприятия, запросов гостей и принципов здорового питания.

Отдельного внимания заслуживает бережное отношение к продуктам. Рациональное использование сырья, правильное хранение, точный расчёт порций и уменьшение пищевых отходов являются одновременно экономическими, экологическими и нравственными задачами. Они формируют ответственность за ресурсы и результаты труда других людей. Такое отношение созвучно педагогике Алтынсарина, в которой трудолюбие соединяется с разумностью, скромностью и пользой для общества.

Подводя итог, можно сказать, что идеи Ибрая Алтынсарина служат важным ориентиром для подготовки специалистов общественного питания. Практическая направленность обучения помогает студентам уверенно применять знания. Уважение к труду формирует ответственность и профессиональную дисциплину. Обращение к

национальной кухне сохраняет культурную память. Освоение современных технологий готовит молодёжь к требованиям реального производства.

Путь от народных традиций к современным технологиям — это не отказ от прошлого, а его осмысленное продолжение. Если будущий специалист умеет качественно работать, бережно относится к культурному наследию, открыт новым знаниям и понимает ответственность перед людьми, он становится не только мастером своего дела, но и достойным продолжателем просветительских идей Ибрая Алтынсарина. Именно такое образование соединяет знания, труд и нравственные ценности и помогает молодому человеку уверенно создавать будущее своей страны.

Список литературы и источников

1. **Алтынсарин, И.** Собрание сочинений в 3-х томах / И. Алтынсарин. — Алма-Ата : Наука, 1975–1976.
2. **Алтынсарин, И.** Избранные произведения / Сост. С. Р. Ильясова. — Алматы : Казахстан, 1991.
3. **Жумабаев, М.** Педагогика / М. Жумабаев. — Алматы : Ана тілі, 1992.
4. **Казахская национальная кухня : традиции и современность / сост. А. В. Шарипова.** — Астана : Фолиант, 2018. — 215 с.
5. **Об образовании :** Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 2026 год). — Электронный ресурс: ИПД «Әділет».
6. **Поташник, М. М.** Управление профессиональным образованием : учебное пособие / М. М. Поташник. — Москва : Педагогическое общество России, 2021.
7. **Сластенин, В. А.** Педагогика : учебник для студентов высших учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. — Москва : Академия, 2019.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ЧЕРЕЗ КЕЙС-МЕТОДЫ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ МОДУЛЕЙ

Паркина Е.В.

*педагог-модератор социально-экономических дисциплин
КГКП «Сарыкольский колледж агробизнеса и права»*

В условиях трансформации общества и современных вызовов одной из ключевых задач системы технического и профессионального образования становится не только подготовка квалифицированного специалиста, но и воспитание сознательного гражданина. Поэтому перед профессиональным образованием стоит фундаментальный вызов: как подготовить современного специалиста в сфере экономики, права и менеджмента, который обладает не только твердыми *hard skills*, но и опирается на глубокие ценностные ориентиры?

Гражданская идентичность — это осознание человеком своей принадлежности к общности граждан конкретного государства, характеризующееся активной жизненной

позицией, уважением к законам, знанием своих прав и обязанностей, а также готовностью созидать на благо страны.

Единая программа воспитания и концепция «Адал Азамат» ставят в центр обучения честность, гражданскую ответственность и созидательный патриотизм. Социально-экономические дисциплины часто преподаются через призму абстрактных глобальных теорий, создавая разрыв между обучением и традиционной социокультурной средой учащегося, в связи с чем педагоги часто сталкиваются с вопросом: как органично соединить сухие академические формулы и кодексы с национально-культурным компонентом?

В своем докладе я хочу доказать, что традиционная культура и историческая память — это не музейные экспонаты, а жизнеспособный инструмент для решения современных экономических и правовых задач. Мы разберем, как общинная традиция «Асар» предвосхитила тренды шеринг-экономики, как древний Суд биев заложил основы современной медиации, и как культурный код помогает предпринимателям создавать конкурентоспособные бренды.

Интеграция национально-культурного компонента в образовательный процесс — это не просто дань традиции и не формальное дополнение к лекциям. В сфере социально-экономических модулей это эффективный инструмент, который делает абстрактные экономические модели и правовые нормы понятными, близкими и духовно осмысленными для обучающихся.

Когда мы определяем для обучающихся результаты обучения такие как анализировать и оценивать экономические процессы, владеть законодательными основами организации и ведения предпринимательской деятельности в Республике Казахстан, понимать морально-нравственные ценности и нормы, формирующие толерантность и активную личностную позицию. перед нами всегда стоит выбор: давать материал исключительно по академическим шаблонам или показать, как эти механизмы работают сквозь призму нашего национального опыта, истории и ценностей.

На мой взгляд основными методологическими подходами к интеграции являются два подхода:

- **Контекстное обучение.** Когда при преподавании модуля не меняется государственный общеобязательный стандарт, но он наполняется этнокультурным контекстом. Разбирая темы корпоративной социальной ответственности, экологии или права, мы обращаемся к историческим прецедентам и традиционному правосознанию.

- **Метод кейс-стади (Case Study).** Кейс-метод переносит студента из позиции пассивного слушателя в позицию активного участника, аналитика и лица, принимающего решение. Погружаясь в реальную или максимально приближенную к реальности проблему, студент обучается не просто воспроизводить правовые или экономические нормы, а аргументированно отстаивать свою точку зрения, решать реальные производственные и жизненные задачи, где традиционные ценности выступают базовым ориентиром для принятия решений.

Хочу показать, как это работает, на конкретных примерах трех практических кейсов, которые легко внедряются в учебный план.

Кейс № 1. «Асар и Асар-Омеме: от традиции к шеринг-экономике и циркулярным моделям»

(результат обучения: анализировать и оценивать экономические процессы, происходящие на предприятии)

Обычно тема циркулярной (круговой) экономики или краудфандинга воспринимается студентами как нечто новое, пришедшее с Запада. Однако если мы обратимся к исторической памяти, то увидим, что общинная взаимопомощь «Асар» — это готовая философская и практическая база для совместного потребления и социальной ответственности.

Как это работает на занятии: Студенты анализируют традиционный принцип «Асар» и получают задание разработать модель современного социального микробизнеса. Например, проект по сбору и переработке вторичного сырья или созданию шеринг-платформы для помощи сельским предпринимателям. Главный вывод, к которому приходят учащиеся: социальный бизнес — это не ноу-хау XXI века, это логичное продолжение нашей культуры взаимной поддержки.

Кейс № 2. «Суд биев: принципы справедливости, „Адал Азамат“ и современная медиация»

(результат обучения: владеть сведениями об основных отраслях права)

Изучая правовые системы и методы разрешения споров, важно показать, что казахская традиционная правовая система была направлена не на наказание, а на примирение сторон и восстановление справедливости. Институт биев держался на авторитете честности, мудрости и концепте добропорядочности.

Как это работает на занятии: Мы проводим деловую игру. Рассматривается хозяйственный конфликт между двумя компаниями. Первая группа студентов решает его через жесткий процессуальный судебный порядок, а вторая — выступает в роли медиаторов, используя принципы Суда биев: открытый диалог, поиск компромисса и сохранение человеческих отношений. Это напрямую формирует у студентов антикоррупционное мировоззрение и культуру «Адал Азамат» — честного и ответственного гражданина.

Кейс № 3. «Этнобрендинг: культурный код в маркетинге и национальной экономике»

(результат обучения: владеть законодательными основами организации и ведения предпринимательской деятельности в Республике Казахстан)

Качественный продукт становится по-настоящему успешным тогда, когда он несет в себе уникальную идентичность.

Как это работает на занятии: Студенты изучают примеры успешного отечественного бизнеса, применяющего элементы национального орнамента, ремесел или гастрономического наследия. В качестве практического задания учащимся предлагается взять традиционный локальный продукт и разработать для него маркетинговую стратегию вывода на рынок с использованием смыслов национальной культуры. Это учит их видеть в традиции экономический ресурс и конкурентное преимущество.

Опыт применения таких методов показывает, что у обучающихся существенно повышается мотивация к изучению предметного материала, формируется критическое мышление и понимание того, что экономика и право неразрывно связаны с этикой и моралью, развивается чувство гордости за свою культуру и понимание своей роли в развитии страны.

Формирование гражданской идентичности студентов колледжа — это непрерывный процесс, требующий от преподавателя использования современных интерактивных методик. Кейс-метод выступает эффективным мостом между теоретическими знаниями социально-экономических дисциплин и реальной гражданской практикой. Поэтому национально-культурный компонент — это не абстрактная теория. Это живой рабочий инструмент педагогики. Интегрируя историю, традиции и ценности в социально-экономические дисциплины, мы формируем не просто дипломированного специалиста, а целостную личность — профессионала с высоким уровнем гражданской ответственности.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на текущий период).
2. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы. — Астана, 2023.

3. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан «Об утверждении Типовых учебных программ по общеобразовательным и специальным дисциплинам для организаций технического и профессионального образования».
4. Бегалиев К. Б. Институционализация Суда биев и его роль в развитии современной медиации и правовой культуры // Наука и жизнь Казахстана. — 2020. — № 4. — С. 45–50.
5. Жакупов Б. А. Этнопедагогика и этнопсихология в системе профессионального образования: Учебное пособие. — Астана: Фолиант, 2021. — 216 с.
6. Касымов С. Т. Социально-экономические традиции казахского народа и их интеграция в современную модель предпринимательства // Вестник КазНУ. Серия экономическая. — 2022. — № 2 (140). — С. 112–121.
7. Нургалиева А. К., Смайлова Ж. Б. Этнобрендинг и национальный маркетинг как факторы повышения конкурентоспособности отечественной продукции // Экономика: стратегия и практика. — 2023. — Т. 18, № 1. — С. 88–99.
8. Рахимбекова З. С. Устойчивая и циркулярная экономика: традиционные эко-практики и современные модели развития // Аль Пари. — 2021. — № 3. — С. 34–41.
9. Сейдуманов С. Т. Концепт «Адал Азамат» как основа формирования гражданской идентичности и антикоррупционной культуры молодежи // Социологические исследования Казахстана. — 2023. — № 3. — С. 15–23.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ПОСРЕДСТВОМ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Улько К.С.

Педагог-модератор

преподаватель специальных дисциплин Рудненского политехнического колледжа

Современное профессиональное образование предъявляет к выпускнику колледжа требования, значительно выходящие за рамки усвоения теоретического материала. Работодателю необходим специалист, который способен самостоятельно выполнять профессиональные действия, работать с оборудованием, соблюдать технологические требования и правила безопасности, принимать решения в нестандартных ситуациях и нести ответственность за результат своей деятельности. В связи с этим особую значимость приобретает формирование практических навыков студентов непосредственно в процессе профессиональной подготовки [1; 2].

Однако современный специалист должен обладать не только профессиональными знаниями и умениями. Важной составляющей его профессионального становления являются ответственность, честность, дисциплинированность, трудолюбие, уважение к людям и результатам труда. Именно сочетание профессиональной компетентности и нравственных качеств позволяет сформировать специалиста, способного добросовестно выполнять свои профессиональные обязанности и осознавать личную ответственность за результаты своей деятельности.

В данном контексте особую актуальность приобретает концепция «Адал азамат», ориентированная на формирование личности, для которой честный труд, ответственность, добросовестность, уважение к окружающим и стремление приносить пользу обществу являются основой жизненной и профессиональной позиции. Для системы технического и профессионального образования данные ценности имеют непосредственное практическое

значение, поскольку будущий специалист формируется не только через освоение профессии, но и через ежедневное отношение к учёбе, труду, коллективу, оборудованию и порученному делу.

Обращение к педагогическому наследию Ыбырая Алтынсарина позволяет увидеть, что взаимосвязь образования, труда и воспитания личности имеет глубокие исторические корни. Алтынсарин рассматривал образование как средство подготовки человека к полноценной самостоятельной жизни и труду. Особое значение в его педагогической деятельности имело развитие ремесленного и профессионального обучения, стремление дать молодёжи не только знания, но и полезные для жизни и труда умения [3].

Педагогические идеи Алтынсарина приобретают особую актуальность в условиях современного технического и профессионального образования. Его стремление соединить образование с практической деятельностью, знания — с трудом, а обучение — с воспитанием личности созвучно современному пониманию подготовки квалифицированного и социально ответственного специалиста.

Сегодня данная идея может быть переосмыслена применительно к образовательному процессу колледжа: студент должен не только знать, но и уметь; не только уметь, но и ответственно применять свои знания; не только выполнять профессиональное действие, но и осознавать последствия своего труда.

Именно здесь практико-ориентированное обучение приобретает не только профессиональное, но и воспитательное значение. Выполняя практическое задание, студент учится соблюдать технологическую последовательность, требования охраны труда, бережно относиться к оборудованию, работать в коллективе, выполнять поручения наставника, признавать допущенные ошибки и отвечать за конечный результат. Таким образом, каждое практическое действие становится одновременно средством формирования профессионального навыка и личностного качества.

Формирование практических навыков поэтому целесообразно рассматривать не как отдельный этап обучения, связанный исключительно с производственной практикой, а как целостный педагогический процесс, начинающийся на учебном занятии и продолжающийся в условиях производственного обучения и реального предприятия.

Одним из важных направлений учебно-производственной работы **КГКП «Рудненский политехнический колледж»** является организация и проведение учебных, производственных и профессиональных практик. Их основная цель заключается в **интеграции образовательного процесса с производством**, закреплении теоретических знаний и формировании у студентов практических навыков и профессиональных компетенций, необходимых для дальнейшей трудовой деятельности [1; 4].

Система практической подготовки в колледже выстроена поэтапно и позволяет постепенно переходить от освоения первоначальных профессиональных действий в условиях колледжа к выполнению реальных производственных задач на предприятиях.

Учебная практика проводится на всех специальностях и направлена на формирование первоначальных профессиональных умений и получение практического опыта в рамках изучаемых профессиональных модулей.

В зависимости от специальности практика организуется в **учебных аудиториях, слесарной и электромонтажной мастерских колледжа**. В процессе учебной практики студенты учатся пользоваться инструментами и оборудованием, выполнять технологические операции, соблюдать последовательность действий и требования охраны труда.

Таким образом, учебная практика создаёт основу для дальнейшего перехода к реальной профессиональной деятельности. По итогам практики студенты оформляют отчётную документацию, а после слесарной практики проходят предусмотренные проверочные испытания.

Следующим этапом является **производственная практика**, в ходе которой студенты знакомятся непосредственно с будущей профессиональной деятельностью на

предприятиях. Полученные в колледже знания и первоначальные умения переносятся в реальные производственные условия.

Во время практики студент получает возможность работать с реальным оборудованием, наблюдать за организацией производственного процесса, выполнять профессиональные задания под руководством наставника, соблюдать требования трудовой дисциплины и безопасности.

Особое значение имеет то, что производственная практика способствует развитию **профессионального мышления, самостоятельности, ответственности за результат труда и способности применять теоретические знания в конкретных производственных ситуациях.**

Завершающим этапом практической подготовки является **профессиональная практика**, в ходе которой закрепляются и углубляются полученные знания и практические навыки.

Студенты изучают технологические процессы, организацию производства, особенности работы производственного участка или подразделения, требования охраны труда и другие аспекты будущей профессиональной деятельности.

Профессиональная практика позволяет студенту оценить собственную готовность к самостоятельной работе и сформировать целостное представление о профессии. По её итогам обучающиеся оформляют и защищают отчёты, после успешной защиты допускаются к квалификационному экзамену на получение рабочей квалификации.

Эффективность производственной и профессиональной практики во многом определяется тесным взаимодействием колледжа с предприятиями — социальными партнёрами. **КГКП «Рудненский политехнический колледж» поддерживает постоянное сотрудничество с организациями реального сектора экономики**, что позволяет максимально приблизить профессиональную подготовку студентов к требованиям современного производства.

Социальные партнёры участвуют не только в организации практик, но и в других направлениях образовательной и воспитательной деятельности колледжа. Основными формами взаимодействия являются:

- участие представителей предприятий в работе советов колледжа и обсуждении вопросов организации образовательного процесса;
- участие специалистов производства в итоговой аттестации и работе квалификационных комиссий;
- участие представителей работодателей в итоговой аттестации выпускников;
- организация производственных и профессиональных практик студентов;
- проведение экскурсий на предприятия;
- проведение практических занятий и уроков с участием наставников производства;
- организация конкурсов профессионального мастерства;
- организация стажировок преподавателей колледжа на предприятиях;
- участие представителей предприятий в воспитательных и профориентационных мероприятиях колледжа.

Среди основных социальных партнёров колледжа — **АО «Соколовско-Сарбайское горно-обогатительное производственное объединение» (АО «ССГПО»), ТОО ERG Service, АО «Качары руда», АО «Варваринское», ТОО «ППК Гранула» и другие предприятия.**

Такое взаимодействие позволяет реализовать важный принцип профессионального образования: **колледж готовит специалиста не изолированно от производства, а во взаимодействии с ним.** Предприятие, в свою очередь, получает возможность участвовать в подготовке будущих кадров и знакомиться с потенциальными работниками ещё в период их обучения.

Таким образом, **профессиональная компетентность и нравственная ответственность формируются параллельно**: будущий специалист должен не только уметь выполнять работу, но и выполнять её честно, качественно, безопасно и ответственно.

Именно такая последовательность позволяет реализовать основную идею практико-ориентированного обучения: от получения знаний — к их применению, от выполнения действия под руководством — к самостоятельной профессиональной деятельности и ответственности за результат.

Практика как пространство формирования «Адал азамат»

Профессиональное действие	Что формируется
Освоение оборудования	Профессиональная компетентность
Соблюдение ТБ	Ответственность
Своевременное выполнение задания	Дисциплина
Честное выполнение работы	Адалдык — честность
Бережное отношение к оборудованию	Ответственное отношение к труду
Работа с наставником и коллективом	Уважение, сотрудничество
Самостоятельное решение задачи	Самостоятельность
Признание ошибки	Честность и ответственность
Доведение работы до результата	Трудолюбие
Ответственность за последствия своих действий	Зрелость профессиональной личности

Формирование практического навыка начинается не с момента, когда студент впервые берёт в руки инструмент или приступает к работе на оборудовании. Оно начинается с формирования готовности соблюдать правила, принимать ответственность за свои действия и осознавать себя будущим специалистом.

Анализ результатов анкетирования обучающихся по итогам производственной практики.

С целью оценки качества организации производственной практики, выявления проблемных вопросов и определения направлений дальнейшего совершенствования было проведено анкетирование обучающихся выпускных групп 4 курса.

Производственная практика проходила в период **со 2 сентября по 28 ноября 2025 года**, анкетирование — **с 3 по 5 декабря 2025 года**. Практику прошли 117 обучающихся, из них в анкетировании приняли участие 101 человек, что составляет **86%**.

Обучающиеся проходили практику на различных предприятиях, в том числе в АО «ССГПО» — 56 человек, ТОО «ERG Service» — 11, АО «Варваринское» — 10, АО НК «КТЖ» — 5, а также в других организациях.

Большинство обучающихся положительно оценивают производственную практику. Для 58 студентов практика стала первым шагом в профессию и возможностью дальнейшего трудоустройства, а 13 человек рассматривают её непосредственно как возможность трудоустройства.

Практика была признана полезной и интересной 88 обучающимися (87,1%), которые отметили получение практического опыта и доброжелательную атмосферу. При этом отдельные студенты указали на формальное отношение и недостаточную заинтересованность наставников.

В большинстве случаев наставники предприятий оказывали необходимую помощь: **91 студент отметил, что наставник объясняет, показывает и обучает**. Вместе с тем 7 обучающихся указали на отсутствие необходимого сопровождения.

При оформлении на практику **96% студентов не столкнулись с трудностями**. Среди выявленных проблем отмечались отсутствие или недостаток спецодежды, длительное оформление документов и медицинской комиссии, ожидание вызова на предприятие, а также несвоевременное определение места практики.

Во время прохождения практики 95 обучающихся не испытывали существенных трудностей. Вместе с тем были отмечены тяжёлые условия труда, недостаточная профессиональная подготовка, отдельные случаи выполнения работ, не соответствующих специальности, и недостатки в организации практики.

Средствами индивидуальной защиты и спецодеждой были обеспечены 94 студента. Однако отдельные обучающиеся указали на отсутствие спецодежды, её неудовлетворительное состояние и ненадлежащее качество средств защиты.

По итогам практики **65 студентов подтвердили правильность выбора профессии**, а 16 обучающихся выявили пробелы в теоретической подготовке. Это свидетельствует о необходимости усиления взаимосвязи между теоретическим обучением и практической деятельностью.

У 72 студентов вспомогательные работы выполнялись иногда или по мере необходимости, однако 13 человек отметили частое либо постоянное выполнение работ, не соответствующих специальности.

Результатами практики удовлетворены **78 обучающихся (77,2%)**. Продолжить профессиональную деятельность на предприятии хотели бы 41 студент, ещё 3 человека допускают такую возможность. При этом 36 обучающихся пока не определились.

Производственная практика была оплачиваемой для 90 студентов, а 11 обучающихся указали на отсутствие оплаты.

По итогам проведённого анкетирования можно сделать вывод, что в целом обучающиеся выпускных групп 4 курса положительно оценивают результаты производственной практики.

Большинство студентов отметили, что практика позволила им приобрести практический опыт, получить профессиональные навыки и определить своё отношение к будущей профессии. Значительная часть обучающихся также выразила готовность продолжить трудовую деятельность на предприятиях, где проходила практика.

Вместе с тем анкетирование позволило выявить ряд проблемных вопросов, требующих дальнейшего рассмотрения:

- обеспечение обучающихся спецодеждой и средствами индивидуальной защиты;
- соблюдение соответствия выполняемых работ получаемой специальности;
- совершенствование организации оформления на практику;
- повышение качества наставничества на предприятиях;
- устранение пробелов в теоретической и практической подготовке обучающихся;
- обеспечение надлежащих условий труда.

Выявленные результаты свидетельствуют о необходимости дальнейшего совершенствования взаимодействия колледжа с социальными партнёрами, повышения качества сопровождения обучающихся в период практики и усиления контроля за соответствием содержания практической подготовки требованиям образовательных программ.

В 2025–2026 учебном году проведено анкетирование **70 работодателей и руководителей производственной практики** с целью оценки уровня теоретической и практической подготовки обучающихся Рудненского политехнического колледжа.

Основные результаты:

- **87,2%** работодателей положительно оценили общий уровень компетентности обучающихся.

- **87,1%** оценили теоретическую подготовку на «отлично» и «хорошо».
- **84,3%** положительно оценили практическую подготовку.
- **67,1%** считают, что обучающиеся колледжа подготовлены профессиональнее, чем студенты других колледжей.
- **67,1%** отметили готовность студентов к работе с обновлённым оборудованием и изменениями технологических процессов.
- **51,4%** считают, что студенты способны самостоятельно принимать решения в нестандартных ситуациях.
- Развитие самостоятельности студентов при принятии решений.
- Повышение готовности к нестандартным производственным ситуациям.
- Формирование устойчивого интереса к выбранной профессии.
- Дальнейшее совершенствование практической и теоретической подготовки.

Таким образом, практико-ориентированное обучение в Рудненском политехническом колледже представляет собой целостную систему, объединяющую теоретическую подготовку, учебную, производственную и профессиональную практику, а также взаимодействие с социальными партнёрами. Результаты анкетирования студентов и работодателей подтверждают значимость практической подготовки в формировании профессиональных компетенций и определении дальнейших профессиональных перспектив обучающихся. Вместе с тем выявленные проблемы указывают на необходимость совершенствования наставничества, обеспечения безопасных условий труда, повышения самостоятельности студентов и соответствия выполняемых работ содержанию образовательных программ. В соответствии с педагогическими идеями Ыбырая Алтынсарина, профессиональная подготовка должна сочетать знания, труд и воспитание личности. Поэтому главной задачей колледжа является подготовка не только квалифицированного специалиста, но и «Адал азамат» — ответственного, честного, дисциплинированного и готового к самостоятельной профессиональной деятельности человека, способного применять свои знания на практике и осознавать ответственность за результаты собственного труда.

Список литературы

1. Игенбаева Б. Н., Смыкова М. Р., Шильдибеков Е. Ж. Разработка модели практико-ориентированного обучения в вузе как неотъемлемое условие эффективной подготовки специалистов /Вестник КазНПУ имени Абая. — 2024.
2. Сагитова Ж. М. Педагогическая практика как основа практико-ориентированного обучения /Вестник КазНПУ имени Абая. — 2020.
3. Ыбырай Алтынсарин: страницы биографии и основные этапы деятельности. Электронная библиотека.
4. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. Статья 45-1 «Социальное партнёрство в области профессионального образования». — Информационно-правовая система «Әділет».

№	МАЗМҰНЫ	Бет
ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС МАТЕРИАЛДАРЫ		
1	Бокаева М.М. АЛҒЫ СӨЗ	3
2	Абдуллина А. А. «ҚОС ҚАРЛЫҒАШТЫҢ ҰЛТ РУХАНИЯТЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»	5
3	Әмірхан Г.А. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҢ ШАМШЫРАҒЫ»	10
4	Жапарова А.К. «ҰЛТТЫҚ КОДТЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҚАЙРАТКЕР: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ЖӘНЕ ҰРПАҚ САБАҚТАСТЫҒЫ»	13
5	Камалов Ж.М. «ТӨРТ ҰРПАҚ ТАҒЫЛЫМЫ: НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА МҰРАСЫ БҮГІНГІ ҰРПАҚ КӨЗІМЕН»	16
6	Колдасбаева З. «Ш. МЕТОДИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Ы.АЛТЫНСАРИНА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ»	18
7	Терек Р.А. ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТИҢ ТОРҒАЙ ӨҢІРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ	23
СЕКЦИЯ 1. КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ		
8	Ақылбекова Л.Б. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРАСЫН ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЖАҢҒЫРТУ ЖОЛДАРЫ»	27
9	Ануарбекова Г.Х. «КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ»	31
10	Асташов С.В. «ОТ СОХИ К ЦИФРОВОМУ ТРАКТОРУ: ИДЕИ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И СОВРЕМЕННАЯ МЕХАНИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА»	35
11	Атаева А.Б., Абжанова А.Н. «ҰЛЫ АҒАРТУШЫЛАР ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ДӘСТҮР МЕН ИННОВАЦИЯ САБАҚТАСТЫҒЫ»	39
12	Аубакирова Т.У. «Ы. АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ Н. ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ»	42
13	Әбдірахман А.Е. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ТӘЖІРИБЕГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ХИМИЯ САБАҒЫНДА ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ»	45
14	Әбілдина Ә.Б. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ»	49
15	Әубәкір А.Ғ., Альмагамбетова Г.Ш. «ҰЛТ БОЛАШАҒЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ»	51
16	Бажыханова С.А. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ҚАЗАҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫСЫ»	54
17	Баякенова А. Н. «МУЗЫКАЛЬНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ»	60
18	Бейсенова Х.Б. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МЕН НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ: ҚАЗІРГІ КОЛЛЕДЖДЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ»	64
19	Беккожина Г.А., Досжанова Л.Ч. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТИҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҰРПАҚ САНАСЫНА СІңІРУДЕГІ РӨЛІ»	67
20	Бигазина А.Т. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ-	71

	ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ»	
21	Булебаева Л.К. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ БІЛІМ БЕРУ ИДЕЯЛАРЫ: ДӘСТҮРДЕН ҚАЗІРГІ МЕКТЕПKE ДЕЙІН»	76
22	Гилжанова З.К. «ЫБЫРАЙДАН АІ ДӘУІРІНЕ ДЕЙІН: АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖАҢҒЫРТУ»	79
23	Даулет А.Қ., Қайралапова С.Н. Ы. АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	83
24	Демисенова С.С. «ХІХ ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ АҒАРТУШЫЛЫҚ ФЕНОМЕНІ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ МЕКТЕП РЕФОРМАЛАРЫ»	86
25	Елисеева Н.В. «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ Н. КУЛЬЖАНОВОЙ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ»	89
26	Ерина М.В. «ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА К ЦИФРОВОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ: „АГРОНОМИЧЕСКИЙ СИМУЛЯТОР“ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ»	93
27	Жансугурова А.Б., Жусупова Л.И. «ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ ВЕЛИКОГО ЫБРАЯ»	98
28	Жармухамбетова А.А. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ»	101
29	Жұмабаева Г.Қ. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ: ҰЛТТЫҚ ТАРИХИ САНА МЕН РУХАНИ МҰРАНЫ ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ ТҰЛҒАЛЫҚ ТАҒЫЛЫМ»	105
30	Жумабаева К.Е. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ»	111
31	Зильбаева Г.Т. «РЕАЛИЗАЦИЯ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ПОВАРОВ»	116
32	Издибаева Д.М. «НӨЗИПА ҚҰЛЖАНОВА: БІЛІМ, ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ҰЛТ БОЛАШАҒЫ»	118
33	Казиева У.Ж. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ОҚУ-АҒАРТУ САЛАСЫНЫҢ АПОСТОЛЫ»	121
34	Канапина Г.О. «ҰЛТТЫҚ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРА ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ: ИДЕЯДАН ТӘЖІРИБЕГЕ»	125
35	Кайралапова К.Ш., Мәлік Г.Н. «ЫБЫРАЙ – БІЛІМНІҢ ШАМШЫРАҒЫ»	129
36	Каппасова Ш.Е. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ»	131
37	Каржаубаева Б.Д. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТҮРҒЫСЫНАН ЗЕРДЕЛЕУ: КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАСЫ»	133
38	Коржынбаева А.Т. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ – БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ»	135
39	Кусаинова Г.К. «РОЛЬ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В ФОРМИРОВАНИИ КАЗАХСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ»	138
40	Кушегалина А. М. «ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНДА ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ МҰРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ»	141
41	Қалдыбай Ғ.С. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ДЕНЕШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҒЫ»	146

42	Мағауова С.А. «Ы. АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ Н. ҚҰЛЖАНОВА МҰРАЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ РӨЛІ»	148
43	Мамитанова Л. К. «ПЕДАГОГИКА ДЕЙСТВИЙ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА: КАК ИДЕИ ПРОСВЕТИТЕЛЯ РАБОТАЮТ В СОВРЕМЕННОМ КОЛЛЕДЖЕ»	151
44	Мухамеджанов Б.Б., Махатов Е.С. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – АҚЫН, ЖАЗУШЫ, БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНІҢ АТАСЫ»	154
45	Науменко И.В. «ИСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И ЕГО ТРАНСФОРМАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ»	157
46	Нугманов С. М., Жакупова Г.М. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ЖОЛЫ»	160
47	Нугманова Г.К. «КӨРНЕКТІ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ АҒARTУШЫЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ»	164
48	Нургазина Г.С. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ҰСТАЗҒА САЛҒАН САРА ЖОЛ»	168
49	Оразов Н.Р. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢARTУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҒЫ»	172
50	Оралбаева С.У. «Н. ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ САБАҚТАСТЫҒЫ»	176
51	Сапарова А.А., Дакар А.Б. «ЖӘНІБЕКОВ ЖАҢҒЫРТҚАН МҰРА: КЕШЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТАН БҮГІНГІ ҰЛТТЫҚ САНАҒА ДЕЙІН»	179
52	Сейполинова А.Ж., Сейдағазина Г.К. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА: ҰЛТТЫҚ АҒARTУ ІСІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ»	185
53	Сәбит А.М. «ҮШ ТҮЛҒА – БІР ИДЕЯ: ҰЛТТЫ ОЯТҚАН ҰЛЫ МҰРА»	190
54	Сулейменова М. Е. «КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКИХ ПЕДАГОГОВ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ»	194
55	Сұлтанбекова Ә.С. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ АҒARTУШЫЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ»	198
56	Сыздыкова Б.С. «ПРОВОДНИК ЧИСТЫХ ИСТИН: ДУХОВНО- НРАВСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И СОВРЕМЕННОСТЬ»	203
57	Сыздықбай М.Е. «Ы. АЛТЫНСАРИННІҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ: ҰЛЫ ҰСТАЗ ІЗІМЕН»	206
58	Талкамбаев А. Ж. «СОВРЕМЕННЫЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ К ЦИФРОВЫМ ВОЗМОЖНОСТЯМ»	210
59	Тулепбаева Ж.С. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКАЛЫҚ ӨНЕРІН ЖАҢҒЫRTУ»	212
60	Туленбек С.Д. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАҢА МИССИЯСЫ»	216
61	Уахитова А.А., Турганова Ж.С. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА – ИБЫРАЙДЫҢ ЖОЛЫН ЖАЛҒASTЫРУШЫ ПЕДАГОГ»	218
62	Үмітқали А.М. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУДАҒЫ ЕҢБЕГІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАҢА МИССИЯСЫ»	220
63	Халыкова Г.А. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ: АЛТЫНСАРИН МЕН ҚҰЛЖАНОВА ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КӨРІНІСІ»	222

64	Хасенова З.Р., Насрединова А.Е. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӨМІРІНІҢ ЕРЕКІШЕ БЕЛЕСТЕРІ»	226
65	Шаяхметова А.К. «ҰЛЫ ДАРА ҰСТАЗ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН»	228
2-СЕКЦИЯ. ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ		
66	Астапкова Т.С. ТЕМА: ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «АДАЛ АЗАМАТ»: ОПЫТ КУРАТОРСКОЙ РАБОТЫ	234
67	Ахметжанова М.А. «АДАЛ АЗАМАТ» ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	236
68	Байжумина А. Х., Тойшыбекова Ш. У. «АДАЛ ЕҢБЕК – КӘСІБИ ШЕБЕРЛІКТІҢ НЕГІЗІ: БОЛАШАҚ ШАШТАРАЗ МАМАНДАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӨНДІРІСТІК ОҚЫТУ ШЕБЕРІНІҢ РӨЛІ»	241
69	Бирмаганбетова Қ. Т. «АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ»	244
70	Вдовиков А.А. «ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ПРАКТИК ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ СТУДЕНТОВ»	247
71	Жунусов С.Г., Байгереев Т.С. «КОЛЛЕДЖ ЖӘНЕ КӘСІПОРЫН: АДАЛ ӘРІ ЖАУАПТЫ ТЕХНИК-МЕХАНИКТІ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК»	251
72	Горшкотовенко Ф.Ф. СЛУЖЕНИЕ НАЦИИ И ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ: ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТЕ ЕДИНОЙ ПРОГРАММЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ»	255
73	Балмашева Б. К. «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ҰЛТ ҮШІН ЖАСАҒАН ҰЛАҒАТТЫ ІСТЕРІНІҢ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	258
74	Ерсултанова А.В. ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ И КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА, НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ И УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ»	262
75	Жиенбаева С. А. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ – ҰЛТ РУХАНИЯТЫНЫҢ ЖАНАШЫРЫ: ТОРҒАЙ МЕН АРҚАЛЫҚТАҒЫ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚЫЗМЕТІ»	266
76	Жанарстанова М.Н. ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ	269
77	Жунусова А.Б. ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ БҮГІН: БІРТҰТАС «АДАЛ АЗАМАТ» БАҒДАРЛАМАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	273
78	Забихолла Н. К. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ – АРҚАЛЫҚ ӨҢІРІНІҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ КӨШБАСШЫСЫ ЖӘНЕ “АДАЛ АЗАМАТ” ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ТІРЕГІ»	276
79	Искакова С.Б. ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫ – «АДАЛ АЗАМАТ» ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ: ЫБЫРАЙ, НАЗИПА, ӨЗБЕКӘЛІ МҰРАЛАРЫ САБАҚТАСТЫҒЫ	280
80	Исенова Г. Б., Кусаинова М. М. ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ӨНЕГЕСІ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ТАҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ	282
81	Капакова А. Ш. ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ ЖӘНЕ ТҰЛҒА ТӘРБИЕСІ: «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТИҢ	287

	ЗАМАНАУИ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ	
82	Мұса Қ.Ж. «ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ – АДАЛ АЗАМАТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ НЕГІЗІ: ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ»	292
83	Мамбеталина Б.С. «ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӨЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАЛАРЫ»	297
84	Невпряга Г.А. «ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ ДОЛЖНА РАБОТАТЬ»	299
85	Нурпеисова М.Ж. РЕАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ «АДАЛ АЗАМАТ» В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ	302
86	Нұрманбетова А.С. «ҰЛТТЫҚ МҰРА ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ: ӨЗБЕКӨЛІ ЖӘНІБЕКОВТЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ»	305
87	Овражко М.Е. «МОДЕЛИРОВАНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА УРОКАХ СПЕЦИДИСЦИПЛИН: ОТ ТЕОРИИ ПЕДАГОГИКИ К ПРАКТИКЕ "АДАЛ АЗАМАТ"»	309
88	Оспанова Ш. Ж. «ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫНАН – АДАЛ АЗАМАТҚА: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ»	314
89	Оразова Г.К. «ӨЗБЕКӨЛІ ЖӘНІБЕКОВ – ҰЛТТЫҚ РУХТЫ ТУ ЕТКЕН, АДАЛ АЗАМАТ СИМВОЛЫ»	317
90	Рахимжанова Р. Д. «Ы. АЛТЫНСАРИН ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ»	321
91	Руденко А. В. Жұмағұл М.С. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЭТИКА ПОВАРА В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТЕЙ ПРОГРАММЫ «АДАЛ АЗАМАТ»	324
92	Саламатова Г.С. ВНЕДРЕНИЕ ЕДИНОЙ ПРОГРАММЫ ВОСПИТАНИЯ «АДАЛ АЗАМАТ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ОПЫТ И ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА	328
93	Султанова С.Г. ӨЗБЕКӨЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАСЫН «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЗЕРДЕЛЕУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ	331
94	Тургаев Б.Б. ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЖӘНЕ САБАҚТАН ТЫС ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН «АДАЛ АЗАМАТ» ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ	335
95	Шайкамалова Г. Б. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ – ТҰЛҒА ТІРЕГІ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫСЫН АДАЛ АЗАМАТ ЕТПІ ТӘРБИЕЛЕУ»	338
96	Сүйіндік А.Қ. «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҚ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ	342
97	Шаршунова М. Е. «ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В РАМКАХ ПРОГРАММЫ "АДАЛ АЗАМАТ"»	344
3-СЕКЦИЯ. КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ: «ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ЖОЛЫ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДАҒЫ Өңірлік ТӘЖІРИБЕ		
98	Атымтаева Н.С. «ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ КОДЫ: НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА МҰРАСЫН ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТҰРҒЫСЫНАН ҚАЙТА ЗЕРДЕЛЕУ»	348
99	Батырбекова А.Н. «КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ»	355
100	Булекова А.Е., Байдешов Д.Б. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ	355

	ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ РУХАНИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗІ»	
101	Дилдабекова Ж.А. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БАЙЛАНЫСЫ: АҒАРТУШЫЛЫҚ ІЛІМНІҢ ЖАҢАША СИПАТЫ»	358
102	Есжанова А.К., Абдрахманова А.С. «ӨТКЕННІҢ ӨНЕГЕСІ – БҮГІНГІ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕ: ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫН БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТИІМДІ ҚОЛДАНУ»	362
103	Жакупова А.М. «ҚАЗАҚ ӨНЕРІНІҢ ЖАНАШЫРЫ»	365
104	Жамшитова З.С. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ: ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ МҰРАНЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҚАЙРАТКЕР»	369
105	Исмагулова В.Ж. «АРҚАЛЫҚТЫҢ РУХАНИ ӨРЛЕУІ ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ӨНЕГЕСІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ»	372
106	Кендирбекова Л.А. «ҰЛЫ ТҰЛҒА МҰРАСЫНАН ЦИФРЛЫҚ ӨНІМГЕ: БУКТРЕЙЛЕР, ПОДКАСТ ЖӘНЕ БЕЙНЕЖОБА ЖАСАУ ТӘЖІРИБЕСІ»	376
107	Кошмаганбетова А.Ж. «КӨРНЕКТІ ТҰЛҒАЛАР МҰРАСЫ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНІҢ НЕГІЗІ»	380
108	Кустанова Д. Б., Бектурганова А. Ш. «ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В СОВРЕМЕННОЙ ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ»	383
109	Мизамбекова Ж.Б. «ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР ЖОЛЫ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА КӨРНЕКІ ФИЗИК ҒАЛЫМДАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫН ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ»	386
110	Рябokonь Т.Н. «ПРИНЦИП СВЯЗИ ОБУЧЕНИЯ С ПРАКТИКОЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ»	389
111	Сейткалиева А.К. «НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВАНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫН КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНЕ МЕНГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ»	392
112	Торбаева Б. Ж. «ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫН КІТАПХАНА ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ НАСИХАТТАУ: ӨНІРЛІК ТӘЖІРИБЕ»	397
113	Умарова С. А. «ПРОФЕССИЯ, В КОТОРОЙ ЕСТЬ ДУША: ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА – К СОВРЕМЕННОЙ МАСТЕРСКОЙ»	400
4-СЕКЦИЯ. БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТАРИХИ ЖАДЫ		
114	Агдавлетова А.Ш. «БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: ТАРИХИ МҰРА МЕН ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕ САБАҚТАСТЫҒЫ»	403
115	Айтмагамбетов Е.Ж. «ҰЛТТЫҚ ЖАДЫНЫ ЖАҢҒЫРТУ ФЕНОМЕНІ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТІҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАР МЕН ЕСКЕРТКІШТЕРДІ ҚАЙТАРУДАҒЫ АҒАРТУШЫЛЫҚ РӨЛІ»	406
116	Амирова Н.В. «ОБУЧЕНИЕ ИГРЕ В ТОГЫЗҚҰМАЛАҚ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ»	411
117	Әбдіғапар Н. М. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ГЕОГРАФИЯ: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КАРТА АРҚЫЛЫ ТАНЫТУ»	414
118	Білісбекова Д.Б «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ-ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ»	418
119	Бекентаев С. Ж. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ТАРИХИ ЖАДТЫ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЖАҢҒЫРТУ (Ыбырай Алтынсарин мұралары	422

	негізінде)»	
120	Бисенгалиева А. Г. «ҰСТАЗДЫҢ ҰЛТ ТӘРБИЕСІНДЕГІ РӨЛІ: ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАР ТАҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТИҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ»	427
121	Биргибаева З.К. «КУЛЬТ ПРЕДКОВ – ОСНОВА ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ»	430
122	Едресова К.Г. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАСЫН ҚОҒАМДЫҚ ПӘНДЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ»	432
123	Есмагамбетов Е. К. «ПРИМЕР И УРОКИ СЛУЖЕНИЯ НАЦИИ: НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА, НАЗИПЫ КУЛЬЖАНОВОЙ И УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА»	436
124	Жанажанова А.А. «БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТАРИХИ ЖАДЫ: ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКТИҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»	439
125	Жүніс Д.Ж. «НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ»	442
126	Искакова М. Б., Хамзина С.М. «ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТИҢ МҰРАСЫ – ҰЛТТЫҚ РУХАНИЯТТЫҢ ТЕМІРҚАЗЫҒЫ»	446
127	Кузнецова Н. И. «ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ОБЫЧНОГО ПРАВА КАЗАХОВ»	450
128	Карашинов Б. С. «ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ҮЛГІСІ МЕН ТАҒЫЛЫМЫ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ МҰРАЛАРЫ»	453
129	Каломыцова Т.В «ВКЛАД ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА В РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ»	457
130	Ловягина Т.В. «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ТЕХНИКОВ-ПРОЕКТИРОВЩИКОВ»	460
131	Мүслімғазы А.Е. «БІЛІМНЕН – ТӘРБИЕГЕ, ТӘРБИЕДЕН – МӘДЕНИ МҰРАҒА: ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ПЕН ТАРИХИ ЖАДЫ САБАҚТАСТЫҒЫ»	465
132	Мешелова Р.Ж. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ»	468
133	Нуржанов А.А. «БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ МАҢЫЗЫ»	472
134	Оралбаева К. Ө. «ҰЛТ ҰЛАҒАТЫ – ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕ: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН, НӘЗИПА ҚҰЛЖАНОВА ЖӘНЕ ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ БІЛІМДЕГІ САБАҚТАСТЫҒЫ»	474
135	Нурманов А.Б. «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ, КУЛЬТУРА И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОЛЛЕДЖА»	478
136	Скорородова Д.С. «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ И ИНФОРМАТИКИ В КОЛЛЕДЖЕ»	480
137	Омарова Г. А. «СОХРАНЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА»	483
138	Тәкілова Г. О. «ҰЛТТЫҚ КОДТАН – ЗАМАНАУИ САБАҚҚА»: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	489
139	Тұрғұнова А. Н. «ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ТӘРБИЕСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ»	493
140	Лысенко С. А. «ВКУС, КОТОРЫЙ ХРАНИТ ПАМЯТЬ: НАЦИОНАЛЬНАЯ КУХНЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ»	495

141	Шектыбаева А. А. «ОТ НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЙ К СОВРЕМЕННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ: ИДЕИ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ»	497
142	Паркина Е.В. «ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ЧЕРЕЗ КЕЙС-МЕТОДЫ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ МОДУЛЕЙ»	500
143	Улько К.С. «ФОРМИРОВАНИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА ПОСРЕДСТВОМ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ»	503